

בסייעתא דשמיא

ספר

בן שמואל

סיכום דברי הגמרא, הראשונים, השו"ע והמשנ"ב
עם מקצת הערות מדברי הפוסקים המאוחרים למשנ"ב

— פסח, יו"ט וחול המועד —

אורח חיים • סימנים תכט - תקמה

סיכמתי בס"ד

איתן בן הרב שמואל מינקוב

©

כל הזכויות שמורות

ניתן להעתיק, לצלם, להפיץ ולפרסם, לצרכי לימוד בלבד

לתרומות והקדשות (לרפואת, לעילוי נשמת וכד'),
ניתן ליצור קשר בטלפון או במייל המופיעים למטה

מהדורה ראשונה

מנחם־אב ה'תשפ"ג

- מומלץ לנבחנים במבחני הרבנות -

ניתן גם להשיג את הסיכום במייל eitan.minkov@gmail.com
או באתר 'סמיכה' (כמו כן ניתן להשיג סיכומים בנושאים נוספים)

ניתן להשיג את הסיכומים גם ברשת חנויות הספרים 'אור החיים'

'כשם שאי אפשר לתבן בלא בר, כך אי אפשר לספר בלא שגיאות'
אשמח לקבל הערות והארות בכל עניין, במייל או במספר 058-7977464

כתובת המחבר: רחוב הרב נריה 5, בית־אל • ישיבת בית־אל

עיצוב כריכה ושערים: בצלאל מינקוב • 058-6228699

— תוכן העניינים —

מכתבי ברכה.....9

דברי פתיחה 17

הלכות פסח

סימן תכט | שאין נופלים על פניהם כל ניסן..... 21

סימן תל | שבת הגדול..... 25

סימן תלא | זמן בדיקת חמץ..... 26

סימן תלב | דין ברכת חמץ..... 29

סימן תלג | דיני בדיקת חמץ..... 32

סימן תלד | דינים הנוהגים תכף אחר הבדיקה..... 42

סימן תלה | מי שלא בדק בליל ארבעה עשר..... 47

סימן תלו | המפרש בים והיוצא בשיירה..... 49

סימן תלז | המשכיר בית לחברו, על מי חלה חובת ביעור..... 55

סימן תלח | עכבר שנכנס למקום וכבר בפיו..... 58

סימן תלט | הבודק ולא מוצא כמספר הכיכרות שהניח..... 61

סימן תמו | חמץ של גוי שהופקד אצל יהודי..... 66

סימן תמא | דיני מי שהלווה על חמץ..... 71

סימן תמב | דיני תערובת חמץ..... 74

סימן תמוג | חמץ בערב פסח לאחר שש..... 87

סימן תמד | דין ארבעה עשר שחל בשבת..... 92

סימן תמה | דין ביעור חמץ..... 99

סימן תמוז | דין המוצא חמץ בתוך המועד..... 104

סימן תמוז | תערובת חמץ בתוך פסח..... 107

סימן תמוח | חמץ שעבר עליו הפסח..... 129

סימן תמוט | חמץ שנמצא בחנות יהודי והפועלים גוים, או להפך..... 137

סימן תנ | יהודי וגוי שיש להם שותפות..... 138

146.....	סימן תנא דיני הגעלת כלים
175.....	סימן תנב זמן הגעלת כלים
183.....	סימן תנג דיני החיטים וטחינתם למצות
192.....	סימן תנד באיזו מצה אינו יוצא ידי חובתו
197.....	סימן תנה דין מים שלנו
206.....	סימן תנו שיעור כמות לישת המצות
210.....	סימן תנז דין הנהגת החלה בעסת מצה
216.....	סימן תנח מצוה ללוש המצה בערב פסח
219.....	סימן תנט מקום וסדר לישת המצות
227.....	סימן תס דיני מצת המצוה
234.....	סימן תסא דיני אפיית המצה
242.....	סימן תסב דין מי פירות אם מחמיצים
248.....	סימן תסג אם מותר לחרוך שני שבלים יחד ודין כרמל
250.....	סימן תסד חרדל שהתערב בתוכו קמח
251.....	סימן תסה דיני מורסן בפסח
253.....	סימן תסו אם רוק ומי רגלים ודומיו מחמיצים
259.....	סימן תסז חיטים שנפל עליהם מים ותבשיל שנמצאה בו חיטה
275.....	סימן תסח שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות
283.....	סימן תסט שלא ליחד בשר לפסח
284.....	סימן תע שהבכורות מתענים בערב פסח
287.....	סימן תעא בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכול פת
292.....	סימן תעב דיני הסיבה וארבע כוסות
304.....	סימן תעג דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני
317.....	סימן תעד על כוס שני אין מברכים
318.....	סימן תעה יתר דיני הסדר
325.....	סימן תעו מנהג אכילת צלי בליל פסח
326.....	סימן תעז דיני אכילת האפיקומן
329.....	סימן תעח שלא לאכול אחר אכילת האפיקומן

תוכן העניינים • 5

331	סימון תעט ברכת המזון על הכוס השלישי
333	סימון תפ סדר כוס רביעי
335	סימון תפא שלא לשתות אחר ארבע כוסות
337	סימון תפב דין מי שאין לו מצה שמורה
339	סימון תפג דין מי שאין לו יין
341	סימון תפד דין מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים
343	סימון תפה דין מי שנשבע שלא לאכול מצה
344	סימון תפו [שיעור כזית]
346	סימון תפז סדר תפילת ערבית של פסח
349	סימון תפח סדר תפילת שחרית של פסח
352	סימון תפט סדר תפילת ליל שני של פסח וספירת העומר
363	סימון תצ סדר תפילת יו"ט שני ותפילת חול המועד
368	סימון תצא סדר הבדלה במוצאי יום טוב
369	סימון תצב תענית שני וחמישי ושני אחר המועדים
370	סימון תצג דינים הנוהגים בימי העומר
374	סימון תצד סדר תפילת חג השבועות

הלכות יום טוב

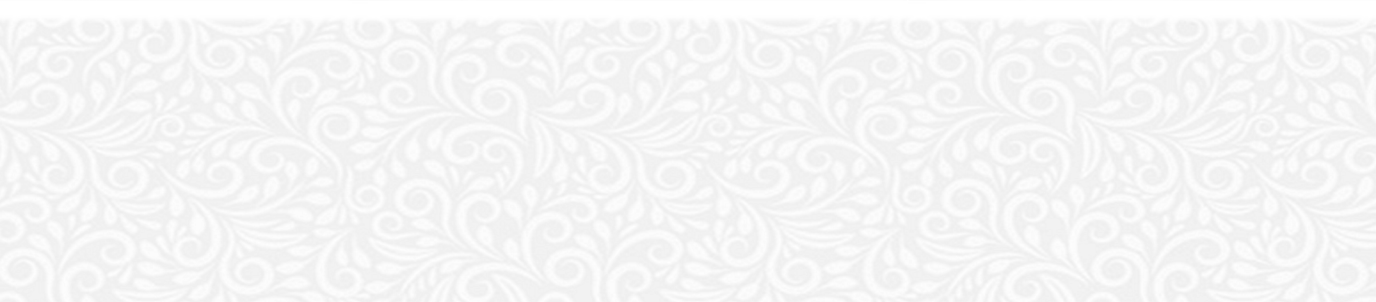
379	סימון תצה איזה מלאכות אסורות ביום טוב
386	סימון תצו דיני יו"ט שני של גלויות
390	סימון תצז דיני הכנה ביום טוב
403	סימון תצח דיני שחיטה ביו"ט
423	סימון תצט דין מליגה ומליחה ביו"ט
427	סימון תק הנצרך לבשר ביו"ט איך יתנהג וסדר מליחתו
435	סימון תקא עצים האסורים והמותרים ביו"ט
443	סימון תקב דיני האש ביו"ט
448	סימון תקג שלא להכין מיו"ט לחברו
452	סימון תקד דין התבלין ביו"ט
457	סימון תקה דין חולב בהמה ביו"ט

460.....	סימן תקן דיני לישנה ביום טוב.....
468.....	סימן תקז דין אפיה ביום טוב
476.....	סימן תקח דברים האסורים ביו"ט להכנת הצלי
477.....	סימן תקט כמה דינים פרטיים להלכות יו"ט
483.....	סימן תקי כמה דברים האסורים לעשות ביו"ט ואיזה מותרים ע"י שינוי
490.....	סימן תקיא הבערה וחימום מים מותרים ביו"ט
495.....	סימן תקיב שלא לבשל לצורך גוים ביו"ט
500.....	סימן תקיג דין ביצה שנולדה ביו"ט.....
506.....	סימן תקיד שלא לכבות ביום טוב.....
515.....	סימן תקטו דין דברים הבאים ביום טוב מחוץ לתחום.....
527.....	סימן תקטז דין איזה דברים מותרים לשלוח ביו"ט
529.....	סימן תקיז באיזה אופן מותר לקח ביו"ט מן החנווני מיני מאכל
533.....	סימן תקיח דיני הוצאה מרשות לרשות ביו"ט.....
544.....	סימן תקיט צירי דלתות מותר להסיר ולהחזיר לצורך יו"ט
548.....	סימן תקכ לכבד הבית
553.....	סימן תקכא דין שלשול פירות ביום טוב ממקום למקום.....
555.....	סימן תקכב קצת דברים האסורים לטלטל ביו"ט
557.....	סימן תקכג דינים הנוהגים בבהמות ביו"ט.....
559.....	סימן תקכד כמה דברים האסורים ביו"ט.....
560.....	סימן תקכה דין הלוואה ביו"ט
561.....	סימן תקכו דין מת ביו"ט
571.....	סימן תקכז דיני עירוב תבשילין.....
590.....	סימן תקכח דיני עירובי חצרות ביום טוב
592.....	סימן תקכט דיני שמחת יו"ט

הלכות חול המועד

597	סימן תקל כללי המלאכות בחול המועד
602	סימן תקלא דיני גילוח בחול המועד
608	סימן תקלב נטילת צפרנים בחול המועד
610	סימן תקלג מלאכות המותרות בחול המועד
615	סימן תקלד דיני כיבוס בחול המועד
619	סימן תקלה שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד
621	סימן תקלו כל צרכי בהמה מותר לעשות בחוה"מ
625	סימן תקלז מלאכת דבר האבד
636	סימן תקלח כמה עניינים הנקראים דבר האבד
640	סימן תקלט דיני הסחורה בחול המועד
650	סימן תקמ דיני בניין וסתירה בחול המועד
655	סימן תקמא דיני אריגה בחול המועד
660	סימן תקמב שלא לעשות מלאכה לאחרים בחוה"מ אלא בחינם
662	סימן תקמג דין מלאכה על ידי גוי בחול המועד
665	סימן תקמד דין צרכי רבים בחול המועד
668	סימן תקמה דיני כתיבה בחול המועד
679	סימן תקמו דיני אירוסין ונישואין בחוה"מ
683	סימן תקמז דין מי שמת לו מת בחול המועד
689	סימן תקמח דיני אבלות בחול המועד

מכתבי ברכה

מורנו ורבנו ראש ישיבת בית אל הגאון הרב זלמן מלמד שליט"א* —

בשמחה רבה הנני לברך את האברך הצעיר ר' איתן מינקוב נ"י
תלמיד בית מדרשנו, על עבודתו החשובה והיסודית, סיכום דברי
הגמרא והראשונים ועד ההלכה, של הלכות שבת. לסייע ללומדים
הנגשים לבחינות הרבנות הראשית, לחזור על לימודם בצורה
תמציתית.

חזק ואמץ, עלה והצלח במעלות התורה והיראה, ללמוד וללמד
לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי התורה הזאת.

יחי בן חכם
אברהם

* מכתבי הברכה ניתנו ל'בן שמואל' על הלכות שבת.

הראשון לציון והרב הראשי לישראל הגאון הרב יצחק יוסף שליט"א

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בס"ד, ט"ז חשוון תש"פ, 4-164/פ'

דברי ברכה

הובאו לפני חלק מגליונות מהספר "בן שמואל" סיכומים על הלכות שבת, מקורות הדינים בתלמוד ובראשונים, הרמב"ם ושו"ע, משנה ברורה והביאור הלכה, שכתב וערך הרב דיקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, עמו עוז ותושיה, משנתו ערוכה וברורה, יראת ה' היא אוצרו, שמן תורן שמו, כבוד שם תפארתו, כה"ר איתן מינקוב שליט"א.

אכן דבר נאה ויאה עשה הרב המחבר, וידעיל לחזרה ולשינון סיכומי ההלכות מקורות הדינים בש"ס, עם דעות הפוסקים הראשונים, ודברי מרן הש"ע, ודעות האחרונים, והכל עשה בעיון ישר ונכון, בבחירות בסדר נאה ונכון, בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשניות כסף, ובעזה"י יהיה זה לתועלת לבני התורה המשננים הלכות אלו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

והריני להביא את אשר ביארנו בחשיבות לימוד הגמרא קודם שלומדים הלכות, כי הנה אמרו בירושלמי (ר"פ ר"א דמילה) דכל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, והשמיענו כי אין להורות הלכה למעשה אלא ע"פ יסודות נאמנים בתלמוד, ובספר האשכול (בהלכות ס"ת עמוד ג') כתב: נשאל רב פלטי גאון, איזה עדיף ומשובח, אם להעמיק בהלכות על פי התלמוד, או לעסוק בהלכות פסוקות וקטועות? והשיב, שרוב העולם מטין אחר הלכות פסוקות, ואומרים מה לנו להעמיק בקושיות ופלפולי הש"ס. אבל לא יפה הם עושים ואסור לעשות כן, שהם ממעטין התורה, וכתוב יגדיל תורה ויאדיר. ולא עוד אלא שגורמים שתשתכח התורה מישראל. ולא נתקנו הלכות פסוקות לשון בהם, אלא למי שלמד הש"ס כולו ועוסק בו תמיד, ואם מסתפק לו דבר ברין, ואינו יכול לפרשו, יעיין בהלכות ההם. עכ"ל. ולכן מוטלת חובה לפנות תחלה אל התלמוד, כי מן הבאר היא יסקו העדרים, וכל תורה שאין לה בית אב [התלמוד] אינה תורה. ואם ד"ת עניים במקומן, הם עשירים במקום אחר. ואמרינן בסנהדרין (פ"ב) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה. [אך כל שאין הדבר מכבד כל הצורך, מרבית בראיות לחזק הדבר, ולאפשי גברי נמי].

ועיין למרן החיד"א בברכ"י (יורה דעה סימן רמז סק"ה) שהביא בשם תשובת הגאונים כ"י, שכתבו כדברי ספר האשכול הגז' ע"ש. והביא מספר יש נוחלין שכתב, לימוד מסכת ברכות ענין גדול, מסכת שבת ענין מפורא, כתובות כולל כל התלמוד, חולין, עכו"ם, נדה, כלל גדול. ונודע מה שהפליגו גורי האר"י ז"ל בשבח הלימוד בתלמוד בבלי, וכתב בשם הגדולים (מערכת ח אות נ) דאפשר דמשום הכי כמעט כל העסק הוא בתלמוד בבלי. ועיין במאורי אור (ענף גלות, ובסוף הספר). והאמוראים הראשונים מתחלה שחיברו ירושלמי זכו וכו' ואחר חיברו תלמוד בבלי כמ"ש הרמ"ז. ואחר כך האחרונים פירשו הירושלמי, וזה היה על ידי עסק הבבלי, ומשם באו לפרש הירושלמי ועלה בידם שתיים כהלכתם. ומזה תשכיל גודל קדושת נשמת הרמב"ם שחיבר הלכות ע"פ הירושלמי. [במקום שלא מצינו הדין בתלמוד בבלי]. ורבינו יהודה בר יקר שעשה פ' לירושלמי, ומ"מ גם הם היו צריכים לעסוק ביותר בתלמוד בבלי.

ובשו"ת חות יאיר (סימן קנ"ד) האריך בדבר סדר הלימוד לבני ישיבה צעירים, וכתב שם, דבדאי התלמוד אין לך מדה טובה הימנה, אכן הוא דרך רחוק מאד מאד, כי אם ילמד עם גפ"ת הקבוע שם בלימוד הכללי עוד דף אחד מהש"ס, והוא די והותר אף לבחור חשוב, אם יבקש שיתקיים בידו ויחזיק רמיה צידו, ולא ילך

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

קמא קמא ברוח, נמצא שיכלה כמה שנים עד שיתקיימו בידו ד' וד' מסכתות גדולות, ולימוד הטורים והסמ"ע ראיתי בחורים רבים שוגים בזה, ששומעין כל יום שיעור מאלה ואינו תכלית כללי רק לדיני ממונות, שהוא על פי הסברה והנכון קצה האחרון מן הלימוד וחלילה לי להקטין מעלות משפטי ה' כי חיות הנה, וממקום קדוש יהלכו, לא כמשפטי הגוים שהמה בנויים על שיקול הדעת ושכל האנושי, כמ"ש החכם האמתי מהר"ע בעל העקידה, שפתים ישק, רק שהיפוך הסדר הנכון הזה אינו רק מג' פנים. הא' לפעמים הרב המגיד בוחר בזה בשביל עצמו כדי ללמוד דיני ממונות, ואפשר שהוא כבר מילא כריסו בשאר החלקים, הב' מפני הגובה והגאון אשר יחשבו בהם בקיאים בדיני ממונות, יצא טבעם תוך בני אדם וכו', ויקבלו שכר וכו', והוא לימוד שלא לשמה וגרע מיניה שתכליתו מצה ומריבה, להצדיק רשע ולהרשיע צדיק, והיא לא תצלת, והג' בחרו בדבר שיש בו פלפול ועומק כענין הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע וכו', והוא אמת, רק שדבר בעתו מה טוב, ואין ראוי למאוס מי השילוח ההולכים לאט, שיש בהם יפוי כח וזכות אב"א, משום דתדיר שהוא חובר' היום שראוי לדעת כל איש ישראל, והוא חלק אור"ח, ואחריו חלק יו"ד, שג"כ מה טוב ומה נעים שידע להבין ולהורות בביתו דברים קלים, שהם כביעותא בכותחא, או אם יתרמי במקום שאין איש, ואב"א משום דמקודש שבשני חלקים אלו נכללים תילי תילי מצות חובות הגוף הנה, ודקדוקיהן כפלי כפלים ממה שימצאו בחור"מ, אף כי בכללם אין בהם חובת ידיעה המגיע לחובת מעשה. והנה בדורותינו זה החלק המובחר והטוב, חלק אורח חיים כשמו כן הוא, יושב שכול וגלמוד אין איש שם על לב, דוגמת מסכת מו"ק שזכר בעל ספר חסידים. והנה בדורות הראשונים לפי מה ששמעתי היו שומעים ולומדים בבחירתם ספר העקידה, והעיקרים, והכוזרי, ודוגמתן, מפני שהיה כל מגמתן להשלמת נפשם, שהוא האמונה בשרשי הדת, לכן למדו ספרים המדברים וחוקרים בזה. ובזה יפה עושין דורות הללו שמתרחקים מאותן הלימודים, כי טוב ויפה לנו ולבנינו להאמין באמונות המוטלים עלינו בלי חקירה. גם היו קצתם לומדי' מטעם הנ"ל ספר חובת הלבבות, והוא מדבר ג"כ בחקירה בשער הראשון, ובשאר שערים מלא דעת ויראת ה'. ועמ"ש בהקדמה על איש שלמד דיני גיטין וקידושין, ולא ידע דבר מחובת הלבבות, המוטל על כל איש ישראלי. ע"ש. וע"ע בספר עיקרים (מאמר א') ספ"ג. כי גם חלק אור"ח מוטל על כל איש ישראל לדעת לפחות כלליו ורוב פרטיו, והרי זה לימוד המובחר ששנו רז"ל, הלמד ע"מ לעשות ולקיים, שמספיקין בידו וכו'. ע"כ.

והחזו"א באגרותיו (ח"ג פרק וד) כתב, דמי שאינו יודע את כל הש"ס אינו יכול לומר סברא ישרה בעיון. גם הגאון רבי ישראל סלנטר (אור ישראל פ"ח) כתב, ללמוד התלמוד הוא העיון הנכון לשאוב יסודות התלמוד בפרטיו ממקומות המפוזרים ולהבין ולהורות כדת, וזאת היא שימוש תלמידי חכמים, וקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים ה"ז עם הארץ (ברכות מז:).

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שיה"ר וחפץ ה' בידו יצלה, ויפוצו מעינותיו חוצה, ויברך על המוגמר להוציא לאור כל כתביו, שובע שמחות וכל טוב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

הגאון הרב חיים איידלס שליט"א

הרב חיים איידלס

רב ביהכנ"ס קוממיות אברהם - תל אביב
ודומ"צ ביה"ד הגר"מ שטרן שליט"א

א"ת מוסק -

צברתי בין גיתרי הספר הנפלא "בן-שמואל",
לברא רבה ויקראו, הגאון הרב איתן מילקוב שליט"א,
בן איתן מצוץ ומצוץ הר"ש שליט"א,
ואחרת ברקאי, האזינ צד כולל מצר של אומצו בזהמדי,
סיכום נפלא ומתמכר מן הסוגיות צד אסוקי שמצגתא,
ונוצול הן אלה מאלפים, הן לצורכא בגחילג לימודם,
ואשריכם שהינכם ממכבי הרבום באור החמה שלצגתים,
יכבדו להאשיק האזינ קמפאלו החשוב,
להרחיב גבולוג הקדושה, לצבוג אומצו ליאגתה הלה,
אידעצת-הלה ולשמחה הלה,

החוגם לבדוד של הלה ואומצו

הרב חיים איידלס
רב ביהכנ"ס קוממיות אברהם - תל אביב
(ברכוב יאוו)
חתימה
חיים איידלס

לעילוי נשמת

סבי מורי

הרב יעקב פנחס אליהו
בן ר' נחום יוסף

לעילוי נשמת

סבי מורי

ר' יהושע אריה בן שמואל
אשר ספר זה נקרא על שמו

לעילוי נשמת

ר' עמנואל דוד
בן אפרים

לעילוי נשמת

בן־דודי הקדוש
שגב פניאל
בן הרב אלישב הי"ד

לעילוי נשמת

ר' יהושע
בן אברהם יצחק הלוי
ונסובר

לעילוי נשמת

רחל
בת ר' אריה
ונסובר

לעילוי נשמת

אשת חבר

ציפורה (סברינה)
בת ר' גרשון אליהו
בן־פורת

לעילוי נשמת

ר' חיים שלמה
בן ר' יעקב
איל

- פנוי -

- פנוי -

- פנוי -

- פנוי -

— דברי פתיחה —

אודה לה' שזיכני לשבת בבית ה', בבית המדרש הגדול של ישיבת בית אל המעטירה. ללמוד ולשתות מתורתם של רבותינו בכל מקצועות התורה, גמרא, אמונה, הלכה ומוסר.

ספר זה מסכם את הלכות פסח, יו"ט וחזה"מ מהגמרא, דרך הראשונים והבית יוסף, השו"ע, ונושאי הכלים. דברי האחרונים המאוחרים, הרחבות ועיונים, הובאו רק בהערות. דרך זו מקנה ללומד את עיקרו של בניין הלכה, שהוא דברי הגמרא, הראשונים והשו"ע. פרטי הדינים המתחדשים בכל דור אינם עיקר הבניין של הסוגיא, אלא הם פרטים היוצאים מתוך עיקר הסוגיא, לכן הוכנסו הפרטים להערות. וכמובן שלא הובאו כל הפרטים וכל ההרחבות כיוון שאין לדבר סוף. עוד הובאנו בהערות מעט ביאורים המרחיבים את הבנת הסוגיא והראשונים. ייתכן ויהיו מקומות בהם היה ראוי להאריך וקיצרנו מחמת מטרת הספר, שהוא סיכום ההלכות ולא הרחבתם.

הפסוק אומר: "כי אדם לעמל יולד" (איוב, ה, ז), ודרשו חכמים (סנהדרין צט:), לעמל פה של תורה, שכן נאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו" (יהושע א, ח). בתורה יש עמל פה, ללמוד את דברי התורה בפה עד שלא ימושו מפינו. אפשר לומר שעמל תורה יש לו שני חלקים, הראשון הוא הבנת הסוגיות לאשורן, והירידה לעומקם של דברים. השני הוא השינון והחזרה. ואולי זה כוונת חז"ל באומרם 'לעמל פה', העמל הוא בפה, החזרה והשינון. סיכום הסוגיות בצורה בהירה וקצרה מועיל לשינון וחזרה, לעמל תורה שבפה. וכמובן שאין זה בא במקום העמל הראשון שהוא הירידה לעומקם של דברים ובירורם לאמיתתה של תורה.

סיכומים אלו יוכלו להיות לעזר ללומדים את ההלכה לראשונה, למעמיקים הרוצים לחזור בזריזות על כל ההלכות ממקורם, ואף לנבחני הרבנות.

מתוך הבנה שכל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, סוכמו בכל הסימנים הגמרא והראשונים, משום שקשה להבין כראוי הלכה ללא לימוד הגמרא והראשונים, עוד לפני לימוד השו"ע וכל שכן שלא יהיה אפשר לדמות מילתא למילתא על פי לימוד של משנה ברורה בלבד.

קראתי לסיכומים אלו '**בן שמואל**', על שם סבי ר' יהושע אריה בן שמואל (ואף במחתרת כינויו היה '**בן שמואל**'), וכן אבי מורי נקרא כך על שם סבו. כך ספר זה נקרא על שם סבי זקני, נרמז בו שמו של סבי, וגם שמו של אבי, ואף שמי נרמז בו.

אודה לבורא עולם על כל הטובה שגמלני בכל יום ורגע, שזיכני לשבת בארץ הטובה וללמוד בה תורה ולקיים מצוות. וכן להודות למורנו ורבינו האילן הגדול הרב זלמן מלמד שליט"א, שמורה לנו את הדרך שבה נלך ואת המעשה אשר נעשה, בעין טובה, בשמחה ומתוך התבוננות בתהליכים העוברים על עם ישראל בדור הגאולה.

עוד אוסיף תודה לחברי הכולל שע"י ישיבת בית אל, שעברו על הספר. 'שלם ה' שכם ויזכו לגדול ברוחניות וגשמיות.

עוד רציתי להודות מעומק ליבי להורי היקרים שמהם למדתי והחכמתי תורה ומצוות, מידות ישרות ואהבת תורה. כל מה שיש לי נובע מכוחם, וכל התורה שיש לי - שלהם היא. חלק משם הספר קראתי לכבודו של אבי שליט"א, שתורת קשורה בו, ואשרי שזכיתי לגדול בבית של יראה וקדושה.

כמו כן ברצוני להודות לחמי וחמותי היקרים, העוטפים אותנו באהבה ובעזרה, והכל כדי שנוכל לבנות בית של תורה ויראת שמים, 'שלם ה' שכם ופועלם הטוב!

ואחרונה להודות לרעייתי, אשת חיל עטרת בעלה, רינה יפה תח'. על כל העזרה והסיוע בלימוד היום-יומי, בעידוד לכתוב ספר זה. ייתן ה' לה כוחות להמשיך ולגדול ברוחניות וגשמיות.

ואסיים בדבריו של הפלא יועץ שכתב (ערך זכיה):

'עשה ספר ללמד ולהועיל, ואם יזכה שיועיל דבריו בדור מן הדורות לאחד מני אלף - די לו אם לא בא לעולם אלא לדבר זה'.

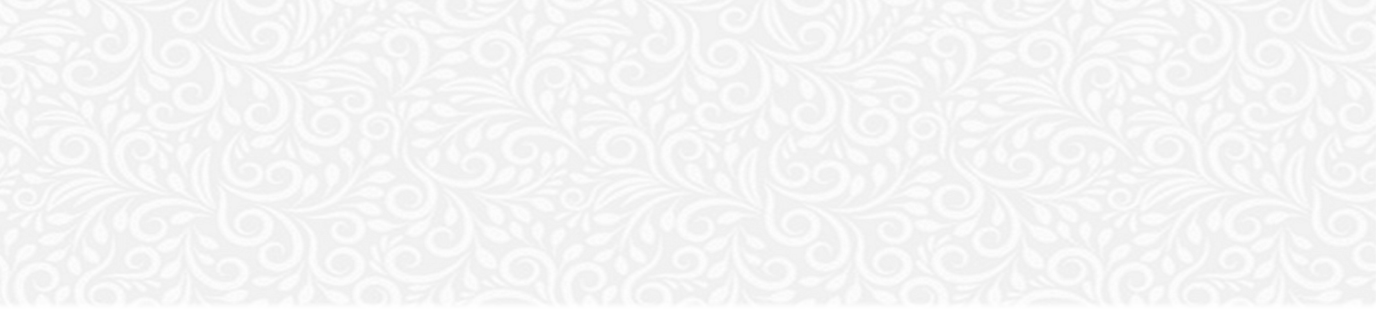
נזכה להגדיל תורה ולהאדירה ולעשות נחת רוח ליוצרנו בשם כל ישראל, ולראות בגאולה השלמה בקרוב!

איתן מיינקוב

בית-אל תובב"א

וזאת למודעי

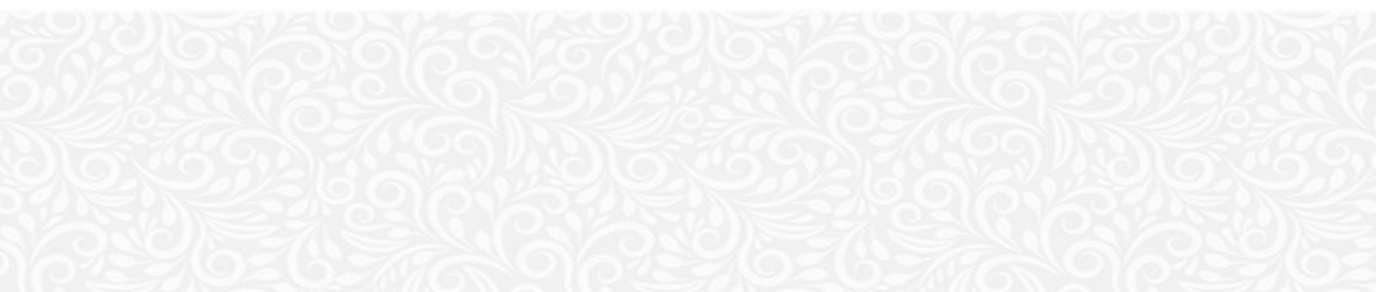
בהערות שוליים הובאו חלק מדברי האחרונים שלא הובאו במשנ"ב (ומהם אחרונים הדנים במציאות ימינו). כיוון שחיבור זה נכתב כדרך סיכום, **לא הובאו כל דברי האחרונים**, וייתכן שבחלק מהמקומות היה ראוי להאריך או לקצר. **אין לראות בדברים שהובאו או שהושמטו כפסיקה הלכתית.**

הלכות פסח

אל הלומד

- סעיפים ובהם נושאים רבים חולקו לפי נושאים, בכדי להקל על סידור הדברים. לעיתים נראה שהושמט עניין מדברי השו"ע, אך אין זה מפני שהושמטו הדברים, אלא הם מובאים אחר כך כדיון בנפרד.
- בכל סעיף או נושא, הובאה בתחילה הגמרא בקיצור, ואחר כך דברי הראשונים. לאחר מכן פסק השו"ע, ולאחר מכן סודרו באותיות לפי סדר א' - ב' דברי המשנ"ב ושאר נושאי הכלים.
- סומנו בחץ כזה ➤ מקומות אשר בהם יש ביאור לדברים שנאמרו קודם לכן, או פסיקה חולקת. כמו כן סומנו בסימון כזה ◀ דעות חולקות.
- חלק מדברי הפוסקים (ספרדים ואשכנזים) הובאו בהערות. **הערה עם כוכבית** - משמעותה הערה שבאה להרחיב על נושא שהמשנ"ב לא נגע בו במפורש, אך הוא שייך לאותו עניין.

סימן תכט | שאין נופלים על פניהם כל ניסן

סעיף א | שואלים ודורשים בהלכות הפסח

הברייתא אומרת (פסחים דף ו' ע"א ועוד) ששואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום. שהרי משה רבינו עומד בפסח ראשון ודורש להם על הלכות פסח שני. [דעת רשב"ג שדורשים שבועיים קודם (עיין בגמרא לטעמי המחלוקת)].

טור ושו"ע: שואלים [ודורשים (טור)] בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום.

א. מתחילים מיום פורים עצמו. ונוהגים לדרוש בשבת הגדול (ואם חל בערב פסח יש להקדים לשבת שלפני) ובשבת שובה (משנ"ב).

ב. העיקר בדרשה להורות לעם את המעשה אשר יעשון, דיני הגעלה וביעור חמץ, אפיית המצה ושאר הלכות הפסח. וכן בשבת שובה, לדרוש מהלכות יר"כ וסוכות, מלבד מה שדרוש מעניין התשובה. ואם דורש בפלפול או דרוש – אין יוצאים בזה ידי חובה. ומכל מקום מצווה על כל אדם לעסוק בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום, וכן בחג עצמו (אחרונים).

❖ מומתי יש לדרוש

הברייתא אומרת (מגילה דף לב ע"א) שמשה תיקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג.

ברייתא זו לכאורה סותרת את הברייתא הנ"ל, האם צריך לדרוש שלושים יום לפני החג או רק בסמיכות לחג עצמו. הראשונים העלו מספר תירוצים:

רש"י, תוספות, רוקח, מג"א וגר"א: באמת כל החגים צריך לדרוש בהם שלושים יום לפניהם.¹
(גר"א: אך בשבועות מספיק לדרוש מא' סיוון).

רשב"א, ר"ן וב"י (א): אין חובה לדרוש בהלכות שלושים יום, אלא כל שלושים יום יש להתייחס תחילה למי ששואל בהלכות הפסח (שהוא נחשב לשואל כעניין), ורק אח"כ למי ששואל בעניינים אחרים.²

הערות

¹ יש נוסחאות שונות בגמרא אם גורסים מילה זו או לא. ולכאורה הכוונה שווה. אמנם הביה"ל מעיר שהר"ן גרס שואלים ודורשים, וביאר שהכוונה לשני תלמיד שבאו לשאול יחד, וכוונת הגמרא שנזקקים לזה ששאל בהלכות פסח, שהוא שאל כעניין (עיין לקמן שכך גם דעת הרשב"א ובמה שהעירו האחרונים על דבריהם).

² ולא כפרי חדש שכתב שאין מניין שלושים יום מתחיל מפורים עצמו. אלא כרוב האחרונים שדחו דבריו. וכן הסכים **בחזון עובדיה** (פסח, עמוד א). והוסיף שם (בהערה) שאם באו שניים לשאול בפורים עצמו, אחד בהלכות פסח, ואחד בהלכות פורים, יש להקדים את השאלה על הלכות פורים.

³ ואין כוונת הגמרא במגילה על יום החג בלבד, אלא על כל התקופה הסמוכה לו (גר"א ועיין ביה"ל כאן).

⁴ עיין בהערה לעיל שהר"ן למד זאת מגירסת הגמרא. אמנם הביה"ל האריך לדחות דבריהם ולהוכיח שדעתו דעת יחיד, וכל הראשונים סוברים שהכוונה שצריך ללמוד וללמד ממש את הלכות הפסח, ושכן דחו האחרונים (ב"ח, פרי חדש, עולת תמיד ועוד) את דבריהם.

ב"י (ב): יש חובה לדרוש לפני פסח, כיוון שהלכות הפסח רבות הן ובקיומן יש טורח, ואם לא יעשו אותן לפני פסח אין להם תקנה. לעומת שאר רגלים, שההלכות בהם מועטות ואין בהם טורח רב.

ב"י (ג): בפסח כל עמ"י צריך קורבנות לצורך קרבן הפסח, וצריך להקדים את הדרישה בהלכות הפסח כדי שיהיה זמן לכולם לקחת להם קרבן. ואע"פ שחרב הבית, התקנה לא זזה ממקומה.

משנ"ב: בכל חג צריך לדרוש קודם שלושים יום (כרש"י ואחרונים). ויש אומרים שרק בפסח צריך כיוון שהלכותיו מרובות וכו' (כתירוצי השני של הב"י).

א. בחג עצמו לכו"ע צריך לדרוש בהלכותיו (**משנ"ב**). (יש שהקלו בזה וסמכו על קריאת התורה, אך נראה שאין יוצאים בזה, אלא צריך לדרוש בהלכות מה מותר ומה אסור (**שער הציזון**)).

❖ חלוקת חיטי פסח לעניים

המשנה אומרת (ב"ב פרק א משנה ה) שמי שדר בעיר שניים עשר חודש דינו כאנשי העיר (א"א"כ קנה בה בית דירה). רבי יוסי בן רבי בון אומר (ירושלמי שם, הלכה ד) שגם לחיטי פסח דינו כאנשי העיר, בין לעניין השתתפות לתת, ובין לקחת אם הוא עני (על פי ביאור הפני משה).

רמ"א (על פי אור זרוע): המנהג לקנות חיטים לחלקן לעניים לצורך הפסח, וכל מי שדר בעיר שנים עשר חודש צריך להשתתף בזה.⁵

ל בימינו המנהג שמי שדר בעיר שלושים יום חייב להשתתף (ואם הוא עני – חייבים לתת לו (**משנ"ב**)).

א. יכולים בני העיר לכופ זה את זה לעניין זה (**משנ"ב**).

ב. במדינתנו המנהג לחלק קמח, שאז קרובה הנאתם יותר. שיעור הנתינה הוא כפי צרכו לכל ימי הפסח, ופשוט שאם הוא עני גדול ואין במה לאפות את המצה, שצריך לתת לו גם את דמי האפיה (**משנ"ב**).

הערות

⁵ וכתב **שער הציזון** (ס"ק י) שאפשר שתיקנו הקדמונים דווקא בפסח יותר משאר רגלים, כיוון שהוא זמן חרות וכל אחד עם משפחתו ברוב שמחה, ואין זה כבוד לקב"ה שהעניים יהיו רעבים וצמאים, ולכן נותנים להם קמח לכל ימי הפסח שיהיו גם הם שמחים. ועוד טעם, שבשאר השנה יש חמץ שהם יכולים לאכול, לעומת פסח שמצה אינה מצויה כל כך לקנות, ואם לא יתנו לו לכל הפסח ישארו רעבים, או שיבואו לידי קלקול (כלומר לאכילת חמץ).

[אמנם גם בשאר החגים יש מצווה גדולה לתת לעניים כדי צורכם וכמו שכתב **הרמב"ם** (הלכות י"ט ו, יח): 'וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר "זבחיכם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם", ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר "וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם", עכ"ל. אלא שלא תיקנו תקנה מיוחדת על זה, אלא כל אחד נותן כפי יכולתו].

⁶ ומותר לתת 'קמחא דפסחא' ממעשר כספים, כיוון שאין סכום קבוע אותו חייבים לתת (**הגרש"ז** (הליכות שלמה פסח, ב, דבר הלכה אות ג) ו**הגר"נ קרליץ** (חוט השני פסח, א ס"ק ב)).

⁷ וזה מה שמכונה 'קמחא דפסחא', וכתבו האחרונים שבימינו שאין רגילים להתעסק בצרכי המצות ואפיתן, יש לתת מעות לעניים כדי שיוכלו לקנות בהם מצות (**חוט השני** (שם)). ורשאים גבאי צדקה להשתמש במעות שקיבלו לצורך קמחא דפסחא לקנות בהם שאר צרכי החג לעניים (**גרש"ז** (הלכ"ש ב, אחרות הלכה, הע' 3)).

- ג.** אם דעתו להשתקע שם, חייב להשתתף מיד, וכן אם הוא עני בעצמו, שאם דעתו להשתקע שם, חייבים לתת לו מיד כשהגיע (משנ"ב).
- ד.** גם עני שדר פחות מהזמן (שלושים יום למנהגו) חייבים לתת לו מצה בפסח כמו שנותנים לחם בכל השנה, והוא מזון שתי סעודות לכל יום ויום, ובשבת מזון שלוש סעודות (משנ"ב).
- ה.** גם תלמידי חכמים הפטורים ממס, חייבים להשתתף בזה (אחרונים). ושיעור הנתינה צריך להעריך כל אחד לפי ממונו (משנ"ב).
- ו.** מי שדר שנים עשרה חודש נותנים לו, אע"פ שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות, אע"פ שלאיש כזה אין נותנים מקופת העיר כמבואר ביורה דעה (בסימן רנו, א) (ביה"ל).

סעיף ב | תחנון בחודש ניסן

במסכת סופרים איתא (פרק כא, א) שאין מתענים בחודש ניסן, כיוון שבאחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנם בכל יום, ולעתיד לבוא עתיד המקדש להבנות בניסן. ולכן אין אומרים תחנון בכל ימי ניסן ואין מתענים בו. ובערב פסח הבכורות מתענים, והצנועים מתענים כדי שיאכלו מצה לתאבון.

בית יוסף: הכוונה שכיוון שבאחד בניסן הוקם המשכן, וב"ב ימים שלאחריו הקריבו הנשיאים, ואז חג הפסח שבעה ימים (וערב פסח ואיסורו חג (משנ"ב)), הרי שרוב החודש יצא בקדושה, ולכן אין להתענות בו כלל.

טור ושו"ע: אין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן, ואין אומרים צדקתך בשבת במנחה, ואין מספידים בו.⁸

א. כמו כן, אין אומרים ה'יהי רצון' שלאחר קריאת התורה. ואין מזכירים נשמות, ולא צידוק הדין והקדיש שלאחריו. (והכלל שצידוק הדין וצדקת ורחום וחנן – שווים הם). וכן בערב שבת וערב יר"ט אחר חצות אין אומרים. אבל בערב ר"ח וערב חנוכה אחר חצות – אומרים צידוק הדין (משנ"ב).

ב. טוב לקרוא בניסן בכל יום בנשיא שלו, וביום שלושה עשר בפרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנורה"⁹ (אחרונים).

❖ תענית בניסן

כנזכר במסכת סופרים, אסור להתענות כל חודש ניסן, אלא שבכורות והצנועים מתענים בערב פסח. וכן התלמידים מתענים בו שני וחמישי ושני מפני חילול ה' ומפני כבוד התורה שנשרפה. [וי"ג מפני ההיכל שנשרף].

הערות

⁸ אע"פ שבמסכת סופרים איתא רק לעניין תענית, ואין הכרח שאם אסור להתענות, אסור גם להספיד. מ"מ כיוון שאיסור התענית נובע מחמת שעשו את הימים הללו ימים טובים, ממילא משמע שאסור גם להספיד בהם (ב"י).
⁹ מנהג זה הוזכר בשל"ה הקדוש (דף קמ"ב) ובעוד אחרונים. יש שנהגו לקרוא מתוך ספר תורה כשר (שו"ת הר צבי (א"א א סט)). ויש שכתבו שהמנהג לקרוא מחומש (אע"פ שאין איסור בדבר) (חזו"ע (פסח עמוד ג)).

בית יוסף: הכוונה שתלמידים שכל השנה מתענים בשני וחמישי מפני חילול ה' שעם ישראל בין הגוים, ושהיכל ה' נשרף, אינם צריכים להפסיק מתעניתם בחודש ניסן.

ל **דרכי משה:** אין המנהג כדבריו, אלא אין מתענים בכל חודש ניסן, אפילו ביום שמת בו אביו ואימו, מלבד בתענית חלום, שלא גרע משבת וי"ט.

שו"ע: אין מתענים בו להזכיר בציבור (אך לתלמידים מותר, כנזכר לעיל (באר הגולה ומשנ"ב)).

רמ"א: המנהג שלא להתענות בו כלל, אפילו לא ביום שמתו אביו או אימו, מלבד תענית חלום. (וכן מנהגנו¹⁰ (משנ"ב)).

א. גם בערב ר"ח אייר אין מתענים, אפילו לנוהגים להתענות כל ערב ר"ח. אבל חתן וכלה מתענים ביום חתונתם, אפילו בר"ח ניסן¹¹ (אחרונים).

ב. מי שהתענה תענית חלום, אין צריך לשבת תענית לתעניתו על כך שהתענה, כמו מי שמתענה בשבת וי"ט. כמו כן, מי שהתענה בשבת שבניסן תענית חלום, מותר לו לשבת ביום ראשון תענית לתעניתו (כיוון שהאיסור התענית הוא רק ממנהג שנהגו). ואפילו אם חל ר"ח ניסן ביום ראשון, והתענה בשבת תענית חלום, רשאי לשבת בר"ח תענית לתעניתו (אחרונים).

❖ מנהגים נוספים

רמ"א (על פי ספר המנהגים): אין אומרים 'מזמור לתודה' ו'אל ארך אפים' ו'למנצח' בערב פסח ולא ביו"ט. ונוהגים להרבות קצת באכילה ושתייה ביום שלאחר החג, והוא איסורו חג (על פי רש"י ותוספות).

א. אין אומרים 'מזמור לתודה' כיוון שהתודה באה עם לחמי תודה, ואסור להביאה אפילו בערב פסח, כיוון שיביא את הלחמים לידי נותר (משנ"ב).

ב. נוהגים להשכים בערב פסח, כדי שיגמור סעודתו לפני ארבע שעות (מהרי"ל).

ג. המנהג שלא להתענות בכל איסורו חג (משנ"ב).

ד. אם יש צורך גדול מותר להטיל חרם בניסן, אע"פ שבחודש תשרי אסור (אחרונים).

הערות

¹⁰ אך מנהג הספרדים להתיר תענית יחיד בחודש ניסן (חזו"ע) (פסח עמוד ה).

¹¹ דעת החזו"ע (פסח עמוד ז) שנהגו להתענות ביום פטירת אביו ואימו (וכנ"ל שהתירו תענית יחיד וכדעת הש"ע), אך לא נהגו לצום ביום החופה. אמנם, במשנ"ב עצמו כתב בסימן תקע"ג ס"ק ז שיש שמקילים בחודש ניסן ובכל הימים שאין אומרים בהם תחנון. ובחוט השני (פסח, א, ס"ק ג) כתב שמעיקר הדין יתענה, אך בצירוף עוד קולא, רשאי שלא לצום, ומ"מ טוב שיתענה עד אחר מנחה גדולה.

סימן תל | שבת הגדול

סעיף א | דיני שבת הגדול

בגמרא בשבת רבי עקיבא אומר (דף פז ע"ב) שפסח שיצאו בני ישראל ממצרים היה ביום חמישי.

תוספות: נמצא שבשבת שלפני כן, לקחו בני ישראל את פסחיהם, ולכן קוראים לשבת זו שבת הגדול על שם הנס הגדול שאירע בשבת זו. וכדאיתא במדרש שבאו בכורי מצרים ושאלו מדוע הפרישו את הכבשים, וענו להם שזה לזבח פסח שעתידי ה' להרוג בכורי מצרים. הלכו הבכורות לאבותיהם ולפרעה שישחררו את ישראל, ולא רצו, ועשו איתם הבכורות מלחמה והרגו בהם הרבה, וזה מה שכתוב "למכה מצרים בבכוריהם".

טור (וכן בכמה ראשונים): הנס שאירע הוא שהמצרים שאלו מדוע הפרישו את הכבשים, וענו להם שלוקחים אותם לשם קרבן כמו שציווה ה', והיו שניהם קהות על ששוחטים את אלהיהם, ולא היו רשאים לומר להם דבר¹² (ואע"פ שגם בשאר הימים שבנתיים היה נס, מ"מ הכל הולך אחר ההתחלה (ב"י)). [וכן הביא המשנ"ב].

שו"ע: שבת הסמוכה לפסח נקראת שבת הגדול על שם הנס שאירע בה¹³.

רמ"א (על פי ספר מנהגים): המנהג לומר במנחה את ההגדה מתחילת 'עבדים היינו' עד 'לכפר על כל עוונותינו' (מפני שאז התחילו הגאולה והניסים. ואפילו חלה שבת הגדול בערב פסח, שאז דורשים בשבת שלפני כן (אחרונים)). ופוסקים לומר 'ברכי נפשי'.

הגר"א לא היה נוהג לומר את ההגדה, כיוון שכתוב בה 'יכול מבעוד יום' וכו' (ביה"ל).

¹² לטעמים נוספים לקריאת שבת זו 'שבת הגדול' עיין בחזקוני (שמות יב, ג), בשבלי הלקט (סימן רה), במהרש"ל (בביאורו על הטור), בב"ח (בסימן תכט), במהר"ל (תפארת ישראל פרק מד) במשך חכמה (דברים י, כ) ועוד.

¹³ ויש שנהגו לומר בשבת זו 'שבת הגדול מבורך' (מחזיק ברכה (ס"ק ב) וכו"כ בחזקוני (פסח עמוד ל). ועפ"ז ביאר באור לציון (ג, ה, ב) מדוע ייחד השו"ע סימן מיוחד לשבת זו, דמאי נפק"מ בכך שזו שבת הגדול, אלא ודאי מפני שנהגו לברך כך.

סימן תלא | זמן בדיקת חמץ

סעיף א | זמן בדיקת חמץ

הקדמה:

- א. המשהה חמץ בביתו בפסח עובר על ארבע לאוים ועשה¹⁴ (פרי מגדים פתיחה להלכות פסח).
- ב. מהתורה מי שמבטל את חמצו אינו עובר עליו באיסור (פסחים דף ד ע"ב). לחלק מהראשונים דין זה נלמד מהפסוק "תשביתו", והכוונה 'תבטלו בלב' (רש"י וכו"נ מהרמב"ם). ולחלק מהראשונים ביטול חמץ הוא הפקר (אך מצוות תשביתו אינה ביטול החמץ אלא ביעורו בפועל). (תוספות). ויש ראשונים שלמדו שזה דין מיוחד בחמץ מהפסוק "תשביתו", ורק דרך ההשגחה חלה מדין הפקר¹⁵ (ר"ן).
- ג. במשנה שנינו שחובה לבדוק את החמץ בבית (פסחים דף ב ע"א). נחלקו הראשונים ביחס בין ביטול חמץ לבדיקת חמץ:
- לדעת הטור** ביטול חמץ מהתורה, ובדיקת חמץ מדברי חכמים. (מפני החשש שאנשים לא יבטלו בלב שלם, או שמא ימצא חמץ ויבוא לאוכלו). (וכן כתב הב"י בביאור דעת הרמב"ם, והביא שכן סובר הסמ"ג).
- לדעת הר"ן**¹⁶ מהתורה ניתן להמנע מאיסור חמץ באחת משני דרכים, בביטולו או בבדיקת חמץ בכל מקום שרגיל להמצא שם. אמנם גם מי שהסתפק בביטולו בלבד, תיקנו חכמים שיבדקו אחר החמץ (מהסיבות הנ"ל).
- ד. בדרך כלל הפקר אינו מועיל כשאדם אומר שהוא מחשיב את ממונו כהפקר וכעפר הארץ, וחמץ הוא יוצא דופן, שהפקר מועיל בו בצורה זו, שכן האדם באמת אינו מעוניין בבעלות על החמץ, ורק התורה החשיבה את בעלותו כדי שיתחייב עליו, על כן בגילוי דעת בעלמא סגי כדי שלא יהיה בעלים (ר"ן). לפי זה גם במחשבה בעלמא מספיק ואין צריך לומר בפיו. עיין בטור בסימן תל"ו שכתב כך, ובב"י באן שהביא שכן סובר רי"ו, ולא כדעה המובאת בר"ן שצריך לומר בפיו).
- המשנה אומרת (פסחים דף ב ע"א) שאור לארבעה עשר בניסן, בודקים את החמץ לאור הנר בכל מקום שרגילים להכניס בו חמץ.
- בגמרא מבואר (דף ח ע"א) שאור הנר יפה לבדיקה בחורים ובסדקים.

רי"ו ור"ן בשם ראב"ד: המשנה נקטה 'אור' לומר שיש לבדוק סמוך לכניסת הלילה. (בעוד אור שלושה עשר קיים, כדי שלא ישכח ויתרשל (דרכי משה)).

הערות

¹⁴ הלאוים בתורה: "שבעת ימים שאר לא ימצא בתיכם" (שמות יב, ט). "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות יג, ז). "ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים" (דברים טז, ד). ועשה: "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתים". ועיין בפרי מגדים שדן בדברי הרמב"ם שכתב שהמניח חמץ ברשותו עובר בשני לאוים (והאם לוקה פעמיים על זה או לא).

¹⁵ הר"ן כותב שהביטול מדין הפקר. והר"ן מקשה, כיצד מועיל הפקר שאדם אומר על חפציו שהם כעפר הארץ. ומיישב הר"ן שאכן בשאר מקומות הפקר כזה אינו מועיל, אלא שכאן התורה קבעה שחמץ אסור בהנאה ואין בו שווי ממוני, אלא שעם זאת התורה 'הכניסה' את החמץ לרשות האדם לעניין זה שהוא עובר עליו בלב יראה, ולעניין זה מספיק גילוי דעת שהאדם אינו מעוניין בחמץ (והתורה לא תכניס את החמץ לרשות האדם). [יש לדון לפי הר"ן האם ההפקר חל רק בזמן איסור החמץ, אלא שהאדם מגלה דעתו שהוא אינו רוצה לזכות בו אז, או שההפקר אכן חל בזמן גילוי דעתו של האדם, כעין דעת תוספות. (וזה חל למרות שבשאר מקומות זה לא יחול כיוון שבזמן האיסור החמץ מופקר מאליו, וקל להפקירו). נפק"מ באדם שהפקיר לפני זמן האיסור, האם כבר מעכשיו אין לו רשות בחמץ זה לקדש בו אישה, או שרק בזמן כניסת האיסור, החמץ מופקר מאליו. ואכמ"ל].

¹⁶ עיין גם ברמב"ם (חמור"מ ג, ח) ורא"ש (פסחים א, ט), וכן בסימן תלד במג"א (ס"ק ה) וט"ז (ס"ק ג, ע"ש במה שכתב בדעת הטור) ובמה שכתבו בדעתם במחצית השקל והמשנ"ב האם עובר על בל יראה כשלא ביטל ובדק כפי יכולתו.

טור ושו"ע: בתחילת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר בחורים ובסדקים, בכל המקומות שרגילים להכניס בהם חמץ (לאו דווקא, אלא גם מקומות שלעיתים מכניסים בהם חמץ, שמא הכניס ולא אדעתיה, כמבואר בסימן תלג (משנ"ב)).

ל מיד אחר צאת הכוכבים שיש עדיין מאור היום ראוי להתחיל לבדוק, שלא יתרשל או ישכח (משנ"ב).

א. אור הנר יפה לבדיקת חורים וסדקים, ואור היום לא יועיל לזה, לכן קבעוה בלילה¹⁷. ועוד שזו שעה שבני אדם מצויים בבתיים (משנ"ב).

סעיף ב | להמנע מעיסוקים לפני הבדיקה

אביי אומר (פסחים דף ד ע"א) שהואיל ותיקנו חכמים לבדוק את הנר דווקא בלילה¹⁸, תלמיד חכם ימנע מלהתחיל בלימוד בשעה זו (אם קבוע לו זמן ללמוד אז, ימנע מלהתחיל בלימודו (רש"י)), שמא ימשך אחר לימודו וימנע מקיום המצווה.

מגיד משנה (בשם תוספות רבינו פרץ) והגה"מ (בשם סמ"ק): לא יתחיל לאכול בשעה זו, כל שכן מדין לימוד תורה.

טור ושו"ע: יזהר כל אדם שלא להתחיל בשום מלאכה, ולא יאכל עד שיבדוק. אפילו יש לו זמן קבוע ללימוד.

ל יש להמנע גם בחצי שעה הסמוכה, שמא יבוא להימשך (משנ"ב).

א. הוא הדין שאסור להכנס למרחץ ולכל הדברים שמוזכרים בסימן רלב (משנ"ב).

ב. מי ששכח לבדוק בלילה, אסור בכל המלאכות ביום עד שיבדוק (אחרונים).

ג. טעימה בעלמא מותרת, והיינו פת עד כביצה, וכן פירות אפילו הרבה (משנ"ב). אמנם כשהגיע זמן הבדיקה, נכון שלא להתעכב הרבה, אפילו ע"י אכילת פירות¹⁹ (ביה"ל).

הערות

¹⁷ לעניין בדיקה באור פנס נחלקו האחרונים, שיש אומרים שניתן לבדוק לאורו (ויש שאף העדיפו אותו, שהוא ממוקד יותר ופחות חוששים מפני שריפה) (הרב אלישיב) (שבות יצחק פסח ד, ג) הרב פיינשטיין והרב אהרן קוטלר (הובאו בספר הלכות פסח, פרק ז הערה פא)) ויש אומרים שלכתחילה אין לשנות ממה שתיקנו חכמים, אך אם אינו יכול לבדוק בנר, יכול לבדוק בעזרת פנס (הגרש"ז (הלכ"ש פסח, ה יא)). ויש שכתבו שאין לבדוק לאור פנס, אלא יכול להעזר בו מלבד אור הנר (הגר"נ קרליץ (חוט השני פסח ב, ס"ק ד)). ויש שכתבו עיצה טובה, שיברך על הנר ויתחיל לבדוק עימו, ולאחר מכן, (בעיקר כשמגיע למקומות שקשה לבדוק בהם) יבדוק לאור הפנס (פניה"ל (פסח ד, ה)).

¹⁸ כלומר, הואיל וחכמים תיקנו לבדוק בלילה מקום שבני אדם מצויים בבתיים, ואור הנר יפה לבדיקה, ואין זו זריזות בעלמא, לכן נגזרת מזה הלכה, שאסור ללמוד בשעה זו (ריטב"א שם).

¹⁹ זאת משום שהבין שיש עניין בבדיקה בתחילת הלילה, ולא אסרו רק מצד חשש התרשלות ושכחה. אמנם, בחזו"ע (פסח עמוד מא) השיג על דבריו וכתב שהעיקר כדברי האחרונים שהתירו בזה.

ד. להתחיל ללמוד חצי שעה לפני צאה"כ:

◀ **מג"א וגר"ז:** אסור, אא"כ ביקש ממשהו להזכיר לו²⁰ (אך חברו הלומד עימו אינו מועיל לזה (גר"ז)).

◀ **חק יעקב, מגן האלף ושר האלף:** מותר.

ל גם האוסרים אסרו רק כשלומד בביתו, אך כשלומדים בבית הכנסת בהלכות פסוקות מותר, אבל בפלפול אסור, שודאי יבואו להמשך²¹ (משנ"ב). (מדברי המג"א משמע שאפילו כשהגיע הזמן מותר ללמוד בחבורה בבית הכנסת, אך הפרי חדש מפקפק בזה, שהרי סוף סוף עובר עיקר זמן המצווה. ונראה שבחצי שעה שלפני ניתן להקל (שער הציון)).

ה. הרגילים להתפלל ערבית בזמן צה"כ, יתפללו קודם הבדיקה. והמתפלל בביתו, ייתן לאחר לבדוק והוא יתפלל (וכך נמצא מקיים את שניהם). ואם אין אחר יתפלל תחילה. אכן אם רגיל להתפלל ביחיד, יבדוק תחילה, ואין לחוש שישכח להתפלל שהרי רגיל בכך. והחק יעקב כתב שלעולם יתפלל תחילה שתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם (משנ"ב). וכן כתבו אחרונים נוספים, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד (שער הציון).

❖ המתחיל ללמוד מבעוד יום

◀ **רבינו יונה:** המתחיל ללמוד מבעוד יום אינו צריך להפסיק. (וכך מדויק מלשון הגמרא 'לא ליפתח' (ב"י)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע²².

◀ **טור:** צריך להפסיק, כיוון שעדיין קיים החשש שלא יקיים את המצווה.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

ל ונראה שצריך להפסיק רק בצאת הכוכבים (משנ"ב).

א. המחלוקת שייכת גם בשאר מלאכות (משנ"ב) (על פי רוב האחרונים ולא כחק יעקב).

ב. אם התחיל בלימוד או מלאכה בתוך זמן האיסור, לכו"ע צריך להפסיק, כיוון שלהלכה קיי"ל שבדיני תורה, אם התחיל צריך לפסוק, ובדיקת חמץ היא מהתורה כל זמן שלא ביטל²³ (משנ"ב).

הערות

²⁰ אך לשאר מלאכות לא יועיל אם יבקש מחברו יזכיר לו (גר"ז בקונטרס אחרון). [אמנם לעניין תפילת ערבית כתב המשנ"ב בסימן רלה, ס"ק יח, שיכול לאכול על סמך חברו שיזכיר לו, (וייתכן שיש לחלק, שכאן עיקר המצווה היא דווקא בתחילת הלילה (כמשמעות המשנ"ב בס"ק יא) ולא כתפילת ערבית)].

²¹ וכן הסכים בחזו"ע (פסח עמוד מד), עוד הוסיף, שטוב שבסוף השיעור יזכיר הגבאי או אחד מהקהל לבדוק את החמץ.

²² ואם רוצה להפסיק בכל זאת, כתב בחזו"ע (פסח עמוד מב, הערה יט) שאינו רשאי להפסיק, ומעין מה שכתב הריטב"א (סוכה כה ע"א) שהעוסק במצווה פטור ממצווה אחרת, והמצווה השניה נחשבת כרשות ביחס למצווה שעוסק בה כעת, ואסור להניח המצווה שעוסק בה מפני המצווה השניה. אך במלאכה או באכילה, כתב בחזו"ע שאע"פ שהתחיל בהיתור, המפסיק תע"ב.

²³ ואע"פ שביטול חמץ נוהגים לעשותו רק למחרת לפני חצות, מכל מקום, כיוון שחכמים הקדימו את בדיקת חמץ לזמן שבני אדם מצויים בבתיהם, כדאורייתא דמי (שער הציון).

סימן תלב | דין ברכת חמץ

סעיף א | נוסח הברכה ושלא להפסיק בדיבור

רב יהודה אומר (פסחים ז ע"א) שהבודק צריך לברך, ונחלקו בנוסח הברכה: רב פפי בשם רבא אומר שיברך 'לבער חמץ', ורב פפא בשם רבא אומר שיברך 'על ביעור חמץ'.

הגמרא מסיקה שיברך 'על ביעור חמץ'.

הראשונים הקשו מדוע מברכים על ביעור חמץ לפני הבדיקה, ולא לאחריה שאז מבטלים את החמץ (וביטול חמץ הוא ביעורו). וכתבו ליישב שהבדיקה היא תחילת הביעור ואינה מהווה הפסק (רא"ש וטור²⁴).

עוד כתבו הראשונים שאין מברכים 'על בדיקת חמץ'. כיוון שהביעור סוף המצווה, והבדיקה מצד עצמה אינה תכלית המצווה²⁵. וכן אין מברכים 'על ביטול חמץ', לפי שהביטול הוא בלב, ואין מברכים על דברים שבלב. (כל זה בב"י).

טור²⁶ ושו"ע: קודם שיתחיל לבדוק יברך 'בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ'.

רמ"א (על פי כלבו): אם התחיל לבדוק מבלי שברך, יברך כל זמן שלא סיים לבדוק.

א. יש אומרים שיטול ידיו לפני הברכה, והוא רק משום נקיות (משנ"ב).

ב. אם בירך 'לבער חמץ' יצא (אחרונים).

ג. אם שכח ולא בירך עד שגמר את הבדיקה לא יברך לאחריה. ונחלקו האחרונים אם יכול לברך למחרת בשעת השריפה, דיש אומרים שיכול (שהרי עיקר הברכה היא 'על ביעור חמץ', ועוד שהחמץ ששורפו לא ביטלו אתמול) ויש אומרים שיברך ללא שם ומלכות. ונראה שהרוצה להקל ולברך אין מוחים בידו, דיש לו על מי לסמוך (משנ"ב).

הערות

²⁴ לכאורה עדיין היה ראוי יותר לברך לפני הביטול, ואף שהבדיקה היא תחילת הביעור, והיה מקום לומר שברכה לאחר הבדיקה היא לא 'עובר לעשייתו', לכאורה אין זה כך, כמו שמצינו בנטילת ידיים שמברך לפני הניגוב (אלא ששם אין ברירה כיוון שהידיים אינן נקיות לפני הנטילה, אך מ"מ מוכח שעדיין זה נחשב עובר לעשייתו). ובפשטות היה ראוי להסמין את הברכה למצווה העיקרית שהיא הביטול לכאורה. ואולי אפ"ל שחז"ל רצו להסמין את הברכה לבדיקה בכוונת תחילה, כדי לתת לה חשיבות, שלא יטעו לחשוב שהמצווה היא הביטול, והבדיקה אינה חלק מהמצווה (שהרי מברכים על ביטול, בשונה מנטילת ידיים שמברכים לפני הניגוב על נטילת ידיים, וכ"ע יודעים שמברכים על הנטילה ולא על הניגוב).

²⁵ **והב"י מוסיף:** 'שהרי מי שבדק ולא ביער או ביטל, לא עשה כלום'. לכאורה דבריו נתונים במחלוקת, שהרי לפי ה"ר מהתורה ניתן לבטל או לבדוק ואינו עובר יותר על בל יראה, ורק חכמים תיקנו לבטל אחר הבדיקה, והביא דבריו הב"י בסימן תלא. וקשה לומר שמי שרק בדק חמץ לא עשה בזה כלום. וייתכן שאין כוונת הב"י שלא עשה כלום ממש, אלא שלעניין ברכה, כיוון שחכמים תיקנו לבטל אחר הבדיקה, אין לו לברך כשלא עושה את המצווה בתקנת חכמים. (ואפשר שבגלל זה המשנ"ב בס"ק ג העתיק רק שהביעור הוא סוף המצווה, ולא העתיק סוף דברי הב"י, שאם רק בדק לא עשה ולא כלום כלום).

²⁶ **ברכת שהחיינו:**

הראשונים דנים האם צריך לברך שהחיינו על בדיקת חמץ. הרשב"א כותב שיש מי שמברך כיוון שזו מצווה הבאה מזמן לזמן, אך כתב שלא נהגו לברך כיוון שאין לה זמן קבוע, שהרי מי שיוצא לפני פסח צריך לבדוק גם שלא בליל "ד. וכתב הרא"ש בנוסף, שכיוון שהבדיקה נועדה לצורך חג הפסח, ברכת שהחיינו שבפסח עולה גם לבדיקה. (וכתב להוכיח כך מלולב וסוכה, שצריך לברך על עשייתו אלא שסומכים על הזמן שיאמר בגלל. ולכאורה יש לחלק ששם הקשירה מתקיימת גם בחג, ושייך לומר שהזמן שמברך בגלל חל על העשייה הראשונית. אך בביעור חמץ לכאורה המצווה כבר עברה, ומה שייך לברך עליה למפרע. וצריך לומר שהביעור אכן מתקיים גם בפסח, שהרי חמצו מבוער, ואז מתקיימת המצווה שחמצו מבוער, ושייך לברך על זה שהחיינו). והכריעו הרא"ש והרשב"א שנהגו שלא לברך. (והטור כתב שהברכה רשות ויכול לברך, ותמה עליו הב"י שאם יש מחלוקת בזה, היה לו לפסוק שלא יברך).

❖ הפסקה בדיבור

רא"ש וטור: יש אומרים שאסור לבדוק לדבר עד שיגמור לבדוק. ויש מוספים עוד, שאם שח מדברים שאינם מעניין הבדיקה, שיחזור ויברך²⁷. אך כל זה אינו נכון, אלא יש להזהר שלא לדבר בין הברכה לתחילת הבדיקה, אבל לאחר שהתחיל אין זה הפסק (כמו בישיבת סוכה וכאדם המדבר בתוך סעודתו) ולכתחילה טוב שלא ידבר (ברא"ש: שלא יעסוק) בשיחה בטילה, כדי שישים ליבו לבדוק בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ²⁸ (ואם הפסיק אינו חוזר. ובדברים שמעניין הבדיקה, יכול להפסיק לכתחילה (אחרונים)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ אם הפסיק בדברים שאינם מעניין הברכה בין הברכה לבדיקה, יחזור ויברך שוב (משנ"ב).

סעיף ב | ברכה על כמה בתים או כמה בודקים

רא"ש וטור: ניתן לבדוק כמה בתים בברכה אחת. ואם בעל הבית אינו יכול לטרוח ולבדוק בכל המקומות שבבית, יעמדו לידו מבני ביתו בשעה שהוא מברך, ולאחר הברכה יתפזרו לבדוק כל אחד על סמך הברכה שבירך בעל הבית (שכן עשרה עושים מצווה על סמך ברכה של אחד מהם. וכן הוא בתוספתא (ב"י)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א: נהגו להניח עשרה פתיתים שימצאם הבדוק (חמץ קשה שלא יתפורר, ובמקום משומר מתינוקות ועכברים (משנ"ב)), שלא תהיה ברכתו לבטלה (מהר"י ברין). אמנם, אם לא נתן לא עיכב שדעת כל אדם בברכה לבער אם ימצא (כלבו).

א. ההליכה מבית לבית אינה מהווה הפסק, שכל הבדיקה היא מצווה אחת²⁹. (ואפילו מבית לחנות שנמצאת בחצר אחרת, דעת החק יעקב והמאמ"ר שמברך ברכה אחת, ודלא כפרי חדש) (משנ"ב).

ב. מעיקר הדין מותר לסמוך בבדיקה על נשים ועבדים (כיוון שבדיקת חמץ מדרבנן, ובדרבנן סמכו עליהם חכמים), אלא שלכתחילה נכון לסמוך רק על בני חורין בני מצוות, כיוון שבדיקה כהלכתה יש בה טורח גדול, ויש לחוש שיתעצלו ולא יבדקו יפה³⁰ (אחרונים).

ג. ניתן לסמוך גם על אנשים אחרים שאינם מבני ביתו (אלא שהראשונים עסקו בהווה), אמנם גם אם אחרים בודקים, מצווה שיסייע בדבר, שמצווה בו יותר מבשלוcho. אם שלוחו בודק, יברך השליח (משנ"ב).

הערות

²⁷ כן הביאו הראשונים (מרדכי ור"ן) בשם הגאונים.

²⁸ אך אם הולך מבית לבית, אין מניעה לדבר כשהולך, שהרי שם אין צורך להתרכז בבדיקה (הליכות מועד (ו, טז, ה)).

²⁹ ובשיעור הזמן שיש בין בית לבית, כתב בהליכות מועד (ו, יז), שהוא חצי שעה נסיעה או הליכה, ואם צריך יותר מכך, יברך שנית, ועדיף לכוון שלא לפטור את הבית השני. (ודבר זה מצוי כשהולך לבדוק בבית חברו שאינו בבית).

³⁰ אך יש שכתבו שבימינו יש לסמוך עליהן, ואף עדיפות על הגברים, שהן מנקות ובודקות יותר טוב מהם. אלא שיש להסביר להן את מהות ועניין הבדיקה, שצריך לדקדק בה היטב (ערוך השלחן (תלז, ז) תשובות והנהגות (ב, ריד) הליכות מועד (ו, יב)).

ד. אם לא שמעו את הברכה, אין לשלוח אותם לבדוק. אמנם אם קשה עליו לגמור את הבדיקה בעצמו, יכול לבקש מאחר לסייע לו, ואותו אחר לא יברך, שהבדיקה היא אחת, ובעל הבית בירך עליה כבר (משנ"ב).

ה. האחרונים הסכימו שאין ברכה לבטלה אם לא ימצא חמץ³¹ (כדעת הכלבו). אך עם זאת כתבו שלא נכון לבטל מנהג ישראל להניח פתיתים³² (ובחק יעקב כתב כמה טעמים למנהג). ובאר"י ז"ל כתב להניח עשרה פתיתים, ויש להזהר טובא שלא יאבד אחד מהם³³ (משנ"ב).

הערות

³¹ הט"ז הוסיף טעם נוסף לטעמו של הכלבו, שהרי הברכה חלה גם על הביעור שעושה מחר על מה ששייר לצורך אכילתו. (ואמנם דעת הט"ז שיותר טוב שלא להניח פתיתים מחשש שיאבד אחד מהם. אך המשנ"ב כתב כדעת כמה אחרונים שכתבו שלא לבטל מנהג זה, וכנזכר למעלה).

³² ובשער הציון כתב בשם הפת"ש בשם עמק הלכה שבימינו שנוהגים לנקות את הבית היטב, יש למנהג זה יסוד מדינא.

³³ וכתב בשערי תשובה (ס"ק ז) בשם המחזיק ברכה בשם שו"ת זרע אמת, שנכון שכל אחד מהפתיתים יהיה פחות מכזית. ועוד הוסיף שאם גילה שמצא פחות פתיתים ממה שהניח, יכול להסתפק בביטול. (ויש הנוהגים מנהג טוב שהמניחים את הפתיתים ירשמו לעצמם בכל מקום שהניחו, כך יוכלו לברר במידה ולא מצאו אחד מהם).

סימן תלג | דיני בדיקת חמץ

סעיף א | לבדוק דווקא לאור הנר

הברייטא אומרת (פסחים ז ע"ב) שאין לבדוק לאור השמש ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה, אלא לאור הנר מפני שאור הנר יפה לבדיקה.

הירושלמי מקשה (א, הלכה א) וכי יש אור שמש בלילה? ומבאר שהברייטא עוסקת במקרה שלא בדק בליל י"ד, שדינו לבדוק ביום י"ד (כמפורש במשנה בדף י ע"ב).

[טור ו]שו"ע: הבדיקה צריכה להיות לאור הנר, ולא לאור הלבנה. ואם עבר ולא בדק בליל י"ד (ואסור לעשות כך לכתחילה³⁴ (משנ"ב)), כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור השמש, אלא לאור הנר.

א. אם הקדים ובדק ביום י"ג בניסן לאור הנר, צריך לחזור ולבדוק שוב בלילה, אך לא יברך, כיוון שיש פוסקים הסוברים שיצא בדיעבד (גר"א ס"ק כא. ועיין עוד בסעיף י"א) (משנ"ב).

ב. לבדוק בליל י"ג לאור הנר, (ונזהר שלא להכניס שם חמץ יותר):

◀ **חק יעקב, הלכות קטנות פרי חדש, גר"א ועוד:** יכול לכתחילה לבדוק אז.

◀ **חק יוסף:** אם בדק אינו צריך לבדוק שוב, אך לכתחילה לא יבדוק, שלא יפסיד את הברכה³⁵ (לפי מה שפסק הרמ"א בסימן תל"ו שהמקדים לבדוק לא יברך).

◀ **ב"ח, לבוש וט"ז:** גם אם בדק – צריך לחזור ולבדוק.

משנ"ב: אינו צריך לחזור ולבדוק (כרוב האחרונים), ואם רוצה להחמיר ולבדוק, לא יברך.

❖ אכסדרה לאורה נבדקת

הגמרא מקשה (פסחים ח ע"א) מה כוונת הברייטא 'לא יבדוק לאור החמה', אם מדובר על אכסדרה, הרי רבא אמר שאכסדרה נבדקת לאורה³⁶. אלא ודאי שמדובר על ארובה שבבית, ולא כנגד הארובה עצמה, שהרי דינה כאכסדרה, אלא לצדדים של הארובה.

טור ושו"ע: אכסדרה שאורה רב, אם בדקה לאור החמה דיו, והוא הדין כנגד ארובה שבחדר.

הערות

³⁴ לא מבעיא אם מדובר במקום שיש בו אור יום, שאז אור הנר אינו מועיל כל כך, אלא אפילו בבית אפל, ששם אור הנר מועיל גם ביום, אסור לדחות את הבדיקה, כיוון שחכמים תיקנו לבדוק דווקא בלילה, שזו שעה שבני אדם מצויים בבתיהם (שער הציון).

³⁵ אך הוסיף (בס"ק כו) שיכול לבדוק לפני ליל י"ד אם יבדוק רק חלק מחדר הבית, כך שבלי ליל י"ד יבדוק בברכה את החדר שנשאר, וכך לא יפסיד את הברכה. (וזו עיצה יעוצה למי שביתו גדול וקשה לו לבדוק את כולו בליל י"ד, שבלי לילות שלפני כן יבדוק חלק מחדרי הבית, אך צריך להזהר שלא יכניסו לשם חמץ כלל, ואם הכניסו, בטלה הבדיקה. וכ"כ בספר הליכות מועד (ו, יא)).

³⁶ **הבית יוסף** אינו מתייחס האם מותר לבדוק אכסדרה לכתחילה ביום י"ד לאור החמה, וכפשוטו **רש"י** בגמרא, או שרק אם בדק, ובלשונו בשו"ע (לקמן) משמע שאסור לכתחילה ורק בדיעבד אם לא בדק בלילה, יבדוק לאורה וללא נר. ובאמת שהב"ח עומד על כך שלשון הרי"ף משמעה כדעת רש"י, ואילו מדברי הרמב"ם, הסמ"ג והסמ"ק משמע שרק בדיעבד מותר (שהרי הגמרא לא אמרה שבדק אכסדרה לאורה, דמשמע לכתחילה). וכך פסקו האחרונים כמובא להלן. אמנם **המג"א** סובר שאין מחלוקת בין הראשונים, וכר"ע מודים שלכתחילה יבדוק בליל י"ד, ואם לא בדק, יבדוק לכתחילה לאור החמה. (ועיין במחצית השקל שהאריך בביאור הדעות בזה).

- א.** הוא הדין לחלונות שבקירות החדר. אמנם, אם יש זכוכית בחלון אין דינם כאכסדרה אפילו כנגד החלון עצמו³⁷ (משנ"ב).
- ב.** מדובר במי שעבר ולא בדק את האכסדרה בליל י"ד, שבדוק בבוקר. ובש"ס מבואר שמי שלא בדק בלילה, יזדרז בבוקר לבדוק, ולא יאכל לפני שבדק (אחרונים).
- ג.** אין לבדוק אכסדרה ביום י"ג, ומיהו אם עבר ובדק נראה שבדיעבד אינו צריך לבדוק שוב. אמנם במג"א כתב שעל כל פנים יבדוק בלילה חדר אחד (משנ"ב).

סעיף ב | בדיקה לאור אבוקה

כנזכר, הברייטא אומרת שאין בודקים לאור אבוקה. רב נחמן בר יצחק מבאר (דף ח ע"א) שאת האבוקה אי אפשר להכניס לחורים ולסדקים, ורב פפא מבאר שהוא ירא שמא ישרוף את הבית ויהא ליבו טרוד ולא יבדוק יפה. [רב זביד מבאר שאבוקה אורה אחריה, והנר אורו לפניו. ורבינא מבאר שאור הנר נמשך (כלומר אורו אחיד) ואבוקה אורה מקפץ].

רא"ש, הגה"מ, טור ושו"ע: לכן נהגו [באשכנז] לבדוק רק בנר שעווה, אך לא בנר חלב (שמא ינטף על הכלים³⁸) ולא בנר שומן (שמא ינטף על כלי החלב), ולא בנר של שמן (שמא ינטף על הבגדים, ועוד שאינו יכול להכניסו לחורים ולסדקים).

רמ"א (על פי מהרי"ל בשם אגודה): דווקא בנר יחיד, אך בשתי נרות יחד אפילו קלועים יחד דינם כאבוקה (שהיה מקום לומר שאם דיבקים יחד דינם כנר אחד, קמ"ל שלא (מג"א)).

- א.** אין לבדוק בעצי דמשחא, שאורם גדולם ודינם כאבוקה (משנ"ב).
- ב.** אם בדק לאור אבוקה, לא יצא אפילו בדיעבד, וצריך לבדוק מחדש לאור נר. אך הבודק בנר חלב ושומן, יצא, ובשל שמן נחלקו האחרונים (משנ"ב).
- ג.** במידה ואין לו נר שעווה, יבדוק עם הנרות שבדיעבד יוצא בהם (אחרונים).
- ד.** כל שני נרות שאוחזן בידו, ואין מפריד ביניהם, נחשב כאבוקה. ונר שיש לו שתי פתילות, ויש מרחק קצת בין כל פתילה, גם נידון כאבוקה (פרי מגדים).

סעיף ג | מקומות הצריכים בדיקה

המשנה אומרת (פסחים ב ע"א) שכל מקום שאין מכניסים אליו חמץ אינו צריך בדיקה.

הגמרא מבארת (ח ע"א) שכוונת המשנה לרבות (במילים 'כל מקום') מקומות שאין מכניסים בהם חמץ וכמו ששנינו בברייטא שחורי הבית העליונים והתחתונים, גג היציע, גג המגדל (שהם משופעים ואינם נוחים להניח עליהם דברים (רש"י)), רפת בקר, לולים (במקומות אלה הבהמות והעופות יאכלו את החמץ. רש"י. ועיין סעיף ו), מתבן, אוצרות (מחסני) יין ושמן אינם צריכים בדיקה.

הערות

³⁷ לע"ד לכאורה מדובר דווקא בחלונות של פעם (לפני 150 שנה) שלא היו בהירים מספיק (עקב חוסר יכולת ליטוש מספיקות), אך בימינו שהזכוכית מעבירה את כל אור השמש לתוך הבית, אין מניעה בכך שחלון הבית יהיה סגור. (כ"כ הגרש"ז (הליכות שלמה פסח, ה', הערה 20) והגר"ש אלישיב (הליכות והנהגות לפסח)) אמנם צריך לוודא שהזכוכית צלולה, ללא עמעום, שאז זה כמו החלון של המשנ"ב.

³⁸ שהרי חלב אסור באכילה, ואינו רוצה שיטריף לו את הכלים.

הגמרא מקשה מברייתא האומרת שאוצרות יין צריכים בדיקה, ומיישבת שמדובר באדם שמסתפק ממנו (תוך כדי סעודתו, ולעיתים יש פת בידו³⁹ (רש"י)). לעומת שמן, שבו אדם יודע כמה יצטרך לסעודתו, ומביאו מראש (אבל יין אין קבע כמה אדם רוצה לשתות בסעודה (רש"י)).

רבי חייא שונה שעשו אוצרות שכר שבבבל כאוצרות יין בארץ ישראל (כיוון שרגילים לשתותו אין קבע לשתיתו ומסתפק ממנו (רש"י)).

רב חסדא אומר שהמחסן שבו מונחים הדגים אינו צריך בדיקה, והגמרא מבארת שכוונתו לדגים גדולים, אך מחסן דגים קטנים צריך בדיקה, (משום שיש ברייתא האומרת שבית דגים צריך בדיקה. ובכך אין סתירה בין הדברים. ע"ש).

רבה בר רב הונא מוסיף שאף בית המלח והנרות צריכים בדיקה. ורב פפא מוסיף שאף בית העצים ובית התמרים צריכים בדיקה.

[טור⁴⁰] ושו"ע: בודק כל המקומות שיש לחוש שהכניסו אליהם חמץ. לכן כל חדרי הבית והעליה צריכים בדיקה, שפעמים אדם נכנס אליהם ופתו בידו. אבל אוצרות יין שאין מסתפק מהם, וכן מתבן וכיוצא בזה, אינם צריכים בדיקה (אא"כ יודע שהכניסו אליהם חמץ (משנ"ב)).

וכן כל כיוצא בזה, כגון מרתפים של גבינות, פירות או כבושים, שהדרך להכנס לשם תוך כדי סעודה. וכן בית עצים ונרות שדרך השמש להכנס אליהם לקחת כדי להאיר את הסעודה (משנ"ב).

א. פשוט שמקומות משתמשים בהם לחמץ צריכים בדיקה, אלא השו"ע בא להשמיענו שאפילו מקומות שאין משתמשים בהם, כיוון שיש לחוש נכנס אליהם עם פת, צריכים בדיקה (משנ"ב).

ב. גם חדרים שיש בהם משכונות (של אנשים אחרים) צריך בדיקה, שיש לחוש שמא נכנס להחזיר את המשכון לבעליו תוך כדי סעודה, ושלא שכח שם את הפת. וכן כל כיוצא בו, כגון מרתפים שמונחים בהם פירות, כבושים וגבינות, שהדרך להכנס ליטול מהם תוך כדי הסעודה. וכן בית העצים והנרות, דרך השמש להכנס אליהם בתוך הסעודה להאיר עם הנרות, ולבשל עם העצים (משנ"ב).

ג. אוצרות של שאר משקים במקומות שרגילים להסתפק מהם תוך כדי סעודה צריכים בדיקה (משנ"ב).

ד. אוצרות שמסתפק מהם אך יש לו קביעות כמה נוטל לסעודה, אינם צריכים בדיקה, כיוון שאין רגילים להכנס אליהם תוך כדי סעודה (אחרונים).

סעיף ד | חורי בית וזיזים

כנזכר בסעיף הקודם, הברייתא אומרת שחורי הבית העליונים והתחתונים אינם צריכים בדיקה. הגמרא מקשה מברייתא אחרת בה כתוב שחורי הבית שבין אדם לחברו, זה בודק עד מקום שידו מגעת, וזה עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בליבו. הגמרא מיישבת שחורים

הערות

³⁹ מהמשנ"ב (ס"ק יד) משמע שהחשש הוא שמא שכח את הפת (ולא מצד הפירורים של הפת).

⁴⁰ הטור כותב כדברים אלה, אלא שהוא מפרט את המקומות המוזכרים בגמרא (דין אוצרות יין ושמן, בית דגים, בית מלח, עצים, נרות ותמרים), והשו"ע קיצר.

עליונים ותחתונים אינם צריכים בדיקה, אך חורים אמצעיים (שנוח להשתמש בהם (רש"י)) צריכים בדיקה.

הירושלמי אומר (פסחים א, א) שרק חורים מעל שלושה טפחים ועד עשרה טפחים צריכים בדיקה. אך פחות מזה אינם צריכים בדיקה, וביותר מזה נחשב לחורים גבוהים ואינם צריכים בדיקה.

רא"ש, רי"ו וטור: דברי הירושלמי אינם נראים⁴¹, אלא גם מעל עשרה צריכים בדיקה, שהרי עיקר שימושו של האדם מעל עשרה. ורק חורים שאין ידו של אדם מגעת אליהם אינם צריכים בדיקה.

טור ושו"ע: חורי הבית והזיזים הבולטים מהכתלים, שאינם גבוהים הרבה ואינם נמוכים הרבה – צריכים בדיקה. אבל הגבוהים שאין ידו של אדם מגעת אליהם, והנמוכים משלושה – אינם צריכים בדיקה.

א. אם ידוע שהכניסו חמץ לחורים הנמוכים או הגבוהים, אפילו פעם אחת באותה שנה – צריכים בדיקה (משנ"ב).

ב. במקום שמצויים בו תינוקות צריך לבדוק גם חורים הנמוכים מג' טפחים⁴² (משנ"ב).

ג. צריך לבדוק גם על התנור, שרגילים להשתמש על גביו. ופשוט שגם בחורים שסביבו (משנ"ב).

סעיף ה | גגות

כנזכר בסעיף ג, הברייתא אומרת שגג היציע וגג המגדל (ארון, שרגילים להניח בתוכו כלים, ורק תוכו צריך בדיקה, אך לא גגו (רש"י)) אינם צריכים בדיקה.

טור ושו"ע: גג היציע והמגדל, שהם משופעים ואינם ראויים לתשיש, אינם צריכים בדיקה אפילו הם בתוך הבית.

ל ארונות שלנו שעושים גגותיהם ישרים, צריכים בדיקה. וכן תוכם צריכים בדיקה (משנ"ב).

א. תקרה שנמצאת תחת הגג המשופע (מין עליית גג), אם הדרך להשתמש שם, צריך לבדוק שם. וכיוון שיש טירחה מרובה בזה, יכול להקל ולמכור לגוי אותו מקום⁴³ (משנ"ב).

סעיף ו | לול ורפת

כנזכר בסעיף ג, הברייתא אומרת שרפת בקר, לול ומתבן פטורים מבדיקה. (מפני שגם אם היה בהן חמץ, החיות אכלוהו (רש"י)).

שו"ע: רפת בקר אינה צריכה בדיקה, שאם היה בה חמץ, היו הבהמות אוכלות אותו. וכן לול תרנגולים אינו צריך בדיקה, שאם היה שם חמץ היו התרנגולים אוכלים אותו.

הערות

⁴¹ ומבאר הט"ז שהראשונים הבינו שהבבלי חולק, שהרי הברייתא אומרת 'עד מקום שידו מגעת', ומשמע שלא כירושלמי. והחק יעקב כותב שאף הירושלמי מתכוון לעשרה טפחים מעל קומת איש, שאין יד אדם מגעת לשם.

⁴² ולכן גם בית הכסא והאמבטיה צריכים בדיקה, שדרך התינוקות להכניס לשם חמץ (הרב קרליץ (חו"ט השני פסח, ד, א)).

⁴³ עיין בסימן תלו ס"ק לב, ששם משמע שאף לכתחילה מותר למכור לגוי חדר שלם (ולא כמו משמעות הדברים כאן, שרק בטורח גדול מותר).

א. קרקע בית שמצויים בו תרנגולים:

- ◀ **רשב"א ובית יוסף:** אינה צריכה בדיקה. (אך תחת המיטות וכדומה צריך בדיקה (משנ"ב)).
- ◀ **מג"א וגר"ז:** אף קרקע זו צריכה בדיקה, אם אכלו שם חמץ בסמיכות לפסח, שאי אפשר שלא יפול שם חמץ, ואין ספק מוציא מידי ודאי.
- ◀ **משנ"ב** סותם כדעת הרשב"א להקל, ומביא ביש אומרים את דברי המג"א⁴⁴.
- ל במקום שאוכלים כל השנה ואין תרנגולים, לכו"ע צריך בדיקה תחת השלחן והספסלים (משנ"ב).

❖ דין חצר

רבא אומר (פסחים ח ע"א) שחצר אינה צריכה בדיקה כיוון שהעורבים מצויים בה.

- ◀ **רמב"ם, ר"ן ושו"ע:** דווקא אמצעה של חצר (או צדיה (משנ"ב)), אבל חורים שבה, צריכים בדיקה.

נחלקו הפוסקים האם חצר פטורה מבדיקה גם כאשר ידוע לו בודאות שיש בה חמץ:

- ◀ **סמ"ק:** אמצעה של חצר אינו צריך בדיקה, דווקא בספק חמץ, אך אם יודע שהיה שם חמץ ודאי, צריך בדיקה.

◀ כן פוסק שו"ע.

- ◀ **הגהות מימוניות:** קודם זמן האיסור יכול להשליך חמץ במקום שהעורבים מצויים בו. [אבל אחרי זמן האיסור חייב לשורפו].

- ◀ **רמ"א:** בסימן תמ"ה, ג, פסק השו"ע שמותר להשליך פת לחצר קודם זמן האיסור, ואם כן, כל שכן שאינו צריך לבדוק אחריו.

ל האחרונים האריכו ליישב את הסתירה בדברי השו"ע⁴⁵, ולדינא כתבו שלחצר שלו או שותפים אסור להשליך, ואם השליך צריך בדיקה. אך למקום המופקר לרבים כגון הרחוב, מותר להשליך ולהפקיר קודם זמן האיסור. ואם לא אכלוהו העורבים ונשאר עד זמן האיסור, לא אכפת לן (משנ"ב).

- א. מקום שמעמידים בו אוזים כלול שלהם, ונותנים לפנייהם כלי עם שיבולת שועל ושעורים, שעל ידי אכילתם נופלים הגרעינים החוצה, ודאי שצריך בדיקה, שהרי אינם יכולים להגיע אליהם. ואתם גרעינים הם חמץ גמור, שהרי שורים אותם במים (חיי אדם).

הערות

⁴⁴ וביאר בשער הציון שכתב במשנ"ב את דעת המג"א כ"ש אומרים, משום שיסוד הסברא שמקום שאכלו בו חמץ נחשב כודאי, נמצא בדברי הב"ח, אך מדברי הרשב"א ור"ו משמע שאין זה ודאי אלא ספק, משום שאף אם ודאי נפלו פרוורים הם בטלים מאליהם (משמע שאין צורך לחפש אחר פירורים קטנים. ועיין במהדורת דירשו במה שהביאו כאן), ואולי גם כיבדו אותם ואינם שם. (ואף דעת המג"א, כתבו האחרונים שכתב דבריו רק אליבא דב"ח ולא סבירא ליה).

⁴⁵ שכאן כתב לבדוק כשיש ודאי חמץ בחצר, ובסימן תמה כתב שמותר להשליך חמץ בחצר לפני זמן האיסור.

ב. ממתני נקרא שיש ודאי חמץ:

- ◀ **מג"א:** כל מקום שהכניסו אליו חמץ בסמיכות לפסח. אך אם שמר שלא הכניסו לשם חמץ בסמיכות לפסח, הוי ספק – ואינו צריך בדיקה. ונראה שכל שלושים יום נקרא סמוך.
- ◀ **מקור חיים:** רק חמץ שידוע שהיה אחרי ליל יד נחשב לודאי, אך חמץ שהיה לפני כן, אינו נקרא ודאי⁴⁶.

סעיף ז | חור שבין בית לבית

נחלקו התנאים (פסחים ח ע"ב) בדין חור שבכותל שבין יהודי לגוי, לדעת ת"ק צריך לבדוק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בליבו, ולדעת פלימו אינו צריך לבדוק כל עיקר, כיוון שהגוי יעליל עליו שהוא עושה לו כשפים (על פי רש"י) [ואע"פ ששלוחי מצווה אינם ניזוקים, היכא דשכיח היזקא שאני (גמרא)].

הגמרא מבארת שבסתם שימוש, הגוי אינו מעליל עליו כיוון שמדובר באור היום, אך כאן הגוי יעליל עליו כיוון שמדובר על בדיקה בלילה לאור הנר.

רא"ש ורמב"ם⁴⁷: כיוון שמדובר לחשש סכנה, נקטינן כפלימו, ולא יבדוק כל עיקר.

טור ושו"ע: חור שבין יהודי לחברו בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בליבו, ובין יהודי לגוי אינו צריך בדיקה כל עיקר.

לך אך בבוקר י"ד יבדוק לאור היום, שאז הגוי לא יבוא לחשוד בו. ואפילו אם יש ודאי חמץ, לא יבדוק בלילה אלא לאור היום (אחרונים).

סעיף ח | כותל שנפל

המשנה אומרת (פסחים לא ע"ב) שחמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער, ורשב"ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו, ומבארת הבריייתא שהכוונה לכיסוי בגובה שלושה טפחים (שבפחות מזה הכלב יכול להריח ושמא יבוא להוציאו בפסח (על פי רש"י)).

רב חסדא מוסיף שצריך לבטלו בליבו.

בבריייתא מובא (ח ע"א) שאין מחייבים את האדם להכניס ידו לחורים ולסדקים מפני הסכנה, ומבארת הגמרא שאין הכוונה לסכנת עקרב (שא"כ כיצד השתמש בחור זה עד עכשיו) אלא מדובר על כותל שנפל (ויש חשש שבתוך השברים יש עקרבים (רש"י)). ומקשה הגמרא, הרי המשנה אמרה שחמץ שנפלה עליו מפולת אינו חייב כלל בבדיקה, ומבארת שמדובר באופן כזה שהכלב יכול לחפש אחרי החמץ.

הערות

⁴⁶ ובמשנ"ב יש סתירה כמי פסק, שבסימן תמג, ס"ק ה סתם כמקור חיים, אך בשער הציון בסימן תסה, ס"ק ג, הביא רק את המג"א.

⁴⁷ **בב"ח** הביא שבכתי" של הרמב"ם אין חילוק זה, ומשמע שדין חור של גוי שווה לחור של יהודי [ורק ברמב"ם שבדפוס שלנו יש חילוק זה]. אך הביא שכדברי הרא"ש סוברים **הסמ"ג, הסמ"ק, הר"ן, הרוקח ורי"ו**.

הגמרא מקשה, הרי רבי אלעזר אמר ששלוחי מצווה אינן ניזוקים, ומדוע חששו לסכנה, ומבאר שיש חשש שמא אבדה לו מחט לפני הבדיקה שם, ולאחר שיגמור את הבדיקה יחפש אחר המחט וינזק. הראשונים מקשים, מדוע בדין חמץ שנפלה עליו מפולת (בדף לא) אין פטור משום חשש סכנת עקרב, וכתבו לחלק:

תוספות וטור: אם מדובר על ודאי חמץ, חובה על האדם לטרוח ולשכור פועלים שיחפשו אחר החמץ בעזרת כלי עבודה. אך כשמדובר על ספק חמץ, פטרו אותו מחמת הסכנה.

שו"ע: כותל שהשתמשו בו בחמץ (כלומר שרגילים, ואינו ידוע שיש שם עכשיו (משנ"ב)) ונפל, אפילו אם אין גובה התל שלושה טפחים, אינו צריך לחפש אחריו משום סכנת עקרב (אך צריך לבטלו (משנ"ב)). והני מילי בסתם, אבל אם ידוע שהיה שם חמץ, אם לא היה שם גובה ג' טפחים צריך לחפש אחריו במרא וחצינא באופן שאין בו סכנה, ואם היה גובה ג' טפחים אינו צריך, אלא מבטלו בליבו ודיו (ואם נתפקח הגל לאחר הפסח מותר, ואינו נאסר מדין חמץ שעבר עליו הפסח⁴⁸ (משנ"ב)).

א. אם לא ביטל את החמץ לפני זמן איסורו, כתב העולת שבת שעליו להוציאו במרא וחצינא. ובבית מאיר כתב שדבריו נכונים לפי רש"י ור"ן, אך לפי תוספות יש להסתפק בזה⁴⁹ (משנ"ב).
ב. סכנת עקרב שייכת דווקא במקום ששכיחים עקרבים. ובמקום שיש נחשים חייב לבדוק, שאין הסכנה שכיחה כל כך⁵⁰ (מג"א). ובסימן ק"ד התבאר שבמקום שהנחשים ממיתים, דינם כעקרבים (משנ"ב).

ג. אם אין גובה שלושה טפחים מעל החמץ, ועבר ולא הוציאו משם, החמץ אסור לאחר הפסח אפילו אם ביטלו, ככל חמץ שעבר עליו הפסח (משנ"ב).

ד. תוקף חובת הביטול כשיש ודאי חמץ ויש שלושה טפחים:

◀ **רש"י, ר"ן ופרי חדש:** חובת הביטול היא מדרבנן, אך מדאורייתא בכל מקרה אינו עובר, משום שהתורה אסרה רק להטמין בידיים, אבל במקרה שנפל הגל מאליו אינו עובר עליו.
◀ **סמ"ק ומגיד משנה (לפי האחרונים):** חובת הביטול מדאורייתא. ובמידה ולא ביטל לפני זמן האיסור חייב לפקח את הגל ולבערו (ובמקום שיש חשש עקרבים, ישתמש במרא וחצינא (שער הציון)).

ל אם הגל גדול מאוד, עד שאי אפשר לפקח עליו, והוא אבוד ממנו ומכל אדם, לכ"ע מותר, דלא קרינן ביה 'שלך' (משנ"ב). [הכוונה שאינו חייב לשכור פועלים להוציאו. ודעת הגר"ז שבמקרה כזה, אינו צריך ביטול אפילו לכתחילה (שער הציון)].

הערות

⁴⁸ עיין בבית"ל שהביא שנחלקו האחרונים האם דבר זה מוסכם על כל הראשונים או שיש שחלקו בזה (ודעת רוב האחרונים שאין חולק בדבר, ולכ"ע מותר לאחר הפסח).

⁴⁹ כוונתו לרש"י ותוספות בתחילת מסכת פסחים, שם נחלקו רש"י ותוספות במה שאמרה המשנה 'בודקין את החמץ', רש"י כותב כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. ממילא, כל עוד החמץ בעולם, צריך לטרוח כדי לבערו. אך לפי תוספות (שם ד"ה אור) שכתב שהטעם לבדוק מדרבנן, במקום שאין חמץ ידוע לא הטריחוהו חכמים.

⁵⁰ נראה כוונתו שיש הרבה נחשים שאינם ארסיים, והארסיים אינם שכיחים כל כך. ויורה לכך המשך דברי המשנ"ב.

❖ מיטה החולקת את הבית

הגמרא מעלה סתירה (פסחים ח ע"א) בין שתי ברייתות, באחת אומר רשב"ג שמיטה החולקת (שחוצה את הבית לשנים, לחלק את תשמישי הבית (רש"י)) בתוך הבית ומפסקת (כלומר שיש ריווח בין הקרקע למיטה (רש"י)) צריכה בדיקה. מאידך, בברייתא אחרת אומר רשב"ג שמיטה החולקת את הבית אינה צריכה בדיקה. הגמרא מיישבת שמיטה שרגליה גבוהות צריכה בדיקה, ומיטה שרגליה נמוכות אינה צריכה בדיקה.

הראשונים נחלקו במה עוסקת הברייתא:

רש"י מבאר שהברייתא עוסקת במיטה שיש תחתיה חלל, שאם רגליה גבוהות נוח להשתמש שם, וצריך לבדוק שם שמא יש שם חמץ. (ומה שנקטה הברייתא 'חולקת', אורחא דמילתא נקט, ולא דווקא הוא).

תוספות בפירושו הראשון [והטור] מבאר הברייתא עוסקת במיטה שחוסמת את המעבר מקיר לקיר, ואי אפשר לעבור אם לא שעובר על גביה או תחתיה. ובזה תלוי, אם רגליה גבוהות ונוח לעבור תחת המיטה צריך לבדוק מהצד השני, ואם לא, אין צורך.

אמנם לדינא נחלקו הראשונים האם לפסוק כברייתא זו או לא:

◀ **רש"י ותוספות (על פי משמעות הטור):** הלכה כברייתא זו.

◀ **רי"ף ורא"ש:** אין הלכה כברייתא זו, שהיא דעת יחיד (רשב"ג).

☞ **שו"ע** אינו מביא דין הברייתא.

סעיף ט | מרתף

המשנה אומרת (פסחים ב ע"א) שכל מקום שמכניסים בו חמץ צריך בדיקה, ובמה אמרו שצריך לבדוק שתי שורות במרתף, היינו במקום שמכניסים בו חמץ, שלב"ש הכוונה לשתי שורות על פני אורך כל המרתף, ולדעת ב"ה הכוונה לשתי שורות החיצונות שהן גם העליונות⁵¹. (דהיינו במרתף שמסדרים שורת חביות על גבי שורה אחרת לאורך כל המרתף מהרצפה עד התקרה (ראשונים)).

נחלקו רב ושמואל (ח ע"ב) בביאור דעת ב"ה. לדעת רב צריך לבדוק את השורה העליונה (הרואה את פתח המרתף, ולא את כל השורה העליונה כדעת ב"ש (רש"י)) ואת השורה שתחתיה, ולדעת שמואל צריך שצריך לבדוק את השורה העליונה ואת השורה שלפנים ממנה⁵².

רבי חייא שנה בברייתא כרב, וכל התנאים שנו כשמואל [וי"ג: והלכה כשמואל].

נחלקו הראשונים כמי לפסוק:

◀ **רב שרירא גאון, רב האי גאון, רי"ף גיאות, רבינו אפרים, ר"ח, עיטור, רמב"ם (בפיהמ"ש) וראב"ה:** הלכה כשמואל.

◀ **כן מצדד הגר"א.** (וקשה לדחות דעת כל הני רבוותא⁵³ ביה"ל).

◀ **רמב"ם, רבינו יונה, סמ"ג ורא"ש:** הלכה כרב.

◀ **כן פוסק שו"ע.**

א. מדובר במרתף שהשמש רגיל להכנס אליו תוך כדי הסעודה, ויש לחוש שנכנס עם פת בידו ושכח אותה שם (אחרונים).

סעיף י | בתי כנסת ובתי מדרש

הירושלמי אומר (פסחים א, א) שבת בתי כנסת ובתי מדרש צריכים בדיקה, כיוון שמכניסים לשם חמץ בסעודות שבת [וי"ג: בעבודות (סעודות עיבור שנה)] ובראשי חדשים.

ר"ן וטור: בתי כנסת שלנו גם הם צריכים בדיקה, משום שהתינוקות מכניסים אליהם חמץ.

◀ **כן פוסק שו"ע.**

ל וצריך לבדוקם בליל י"ד לאור הנר, ואותם השמשים המסתפקים בניקוי ביום, לא יפה הם עושים (משנ"ב).

הערות

⁵¹ כך מתבארת המשנה על פי רש"י ועוד ראשונים (שהמילים 'ובמה אמרו' מתייחסות להמשך דברי המשנה). אמנם בתוס' רעק"א מביא בשם ספר כריתות שמילים אלה מוסבות על משנה שקדמה למשנת רבי, ושם שנו שצריך לבדוק שתי שורות, וע"ג שאלה המשנה במה אמרו.

⁵² וכתב המאירי (דף ב ע"א): 'נחלקו רב ושמואל בגמרא בפירוש דבריהם שלדעת רב העליונה ושלמטה הימנה ששתיהן רואות פני הפתח ועליונה פני התקרה מפני שהוא מדקדק בלשון חיצונות שהרי שתי אלו חיצונות ואף על פי שקוראן עליונות ואין כאן עליונה אלא אחת אף התחתונה עליונה בערך שלמטה הימנה ושמואל פירש את דבריהם עליונה ושלפנים הימנה ששתיהן עליונות שרואות פני התקרה והחיצונה שבהן רואה אף פני הפתח והוא מדקדק בלשון עליונות שהרי שתייהן עליונות ואף על פי שקוראן חיצונות ואין כאן חיצונה אלא אחת אף שלפנים הימנה חיצונה בערך לשלפנים הימנה'. ועדיין צריך ביאור מדוע כל אחד העדיף את הדיוק בדרך זו ולא השניה.

⁵³ קצת נראה שכוונתו לבדוק גם את השורה הפנימית יותר (כגר"א), וגם את השורה התחתונה (כשו"ע).

- א.** יכולים לברך על בדיקה זו. אמנם אינם צריכים לבטל את החמץ, לפי שהוא אינו שלהם, והם אינם יכולים להפקירו (**משנ"ב**).
- ב.** במידה ולא בדקוהו בליל י"ד, יבדקו ביום י"ד, ואין צורך באור נר, כיוון שיש בהם הרבה חלונות ויש בהם הרבה אור (ודינם כאכסדרה בסעיף א) (**אחרונים**). אמנם כשיש זכוכית על החלונות, צריך לפתוח אותה, שאל"כ אין דינם כאכסדרה (**משנ"ב**).

סעיף יא | בדיקה בבית שניקוהו

ראב"ן, מרדכי ותרומת הדשן: מי שניקה את ביתו ב"ג ניסן והתכוון לבדוק מחמץ ולבערו (הכוונה לרבותא, שאפילו אם התכוון לבדוקו (**משנ"ב**)), אע"פ כן צריכים בדיקה בליל י"ד.

כך פוסקים טור ושו"ע.

רמ"א: צריך לכבד את החדרים לפני הבדיקה (שבלאו הכי אינו נבדק היטב (**משנ"ב**)) (**מרדכי**). והכיסים או בתי הידים של בגדים, שלפעמים נותנים בהם חמץ, צריכים בדיקה (**מהרי"ו**).

א. הטעם הוא שכיבוד אינו בדיקה גמורה, ושמא נשתייר חמץ באיזו גומא. ואפילו אם בדק לאור הנר בחורים ובסדקים, צריך לבדוק שוב בליל י"ד ככל ישראל, שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה (ולפי זה אם ישאיר חדר אחד לבדוקו, שפיר דמי. אך ייתכן שכלפי כל הבית אמרו שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה (**שער הציון**)). ולפי מה שהתבאר בסעיף א, בלאו הכי אין לסמוך על בדיקה לאור הנר שנעשתה לאור יום, שאין הנר מאיר יפה ביום (ולפי זה אפילו אם ישאיר חדר אחד, לא מהני (**שער הציון**)) (**משנ"ב**).

ב. המנהג לקחת נוצה בעת הבדיקה ולכבד היטב במקום החורים והסדקים ולגרור משם את החמץ עם הנוצה (**משנ"ב**).

ג. אפילו אם אומר שברור לו שלא הכניס חמץ לכיס, צריך לבדוקו, כיוון שאולי הכניס ולא אדעתיה. העולם נוהגים לנער את הכיסים בשעת הביעור, אך נכון לבדוק אותם בשעת הבדיקה ולחזור לנערם בשעת הביעור, שמא הכניס בנתיים לשם מהחמץ שהשאיר לאכילתו (**אחרונים**).

סימן תלד | דינים הנוהגים תכף אחר הבדיקה

סעיף א | להזהר בחמץ שמשאיר

המשנה אומרת (פסחים ט ע"א) שאין לחשוש שמא נטלה חולדה מבית לבית וממקום למקום (שלאחר שבדק פינה אחת, חולדה גררה חמץ מהפינה השניה אל הראשונה (רש"י)), שאם כן אין לדבר סוף.

הגמרא מקשה, הרי בהמשך המשנה (בדף י ע"ב) שנינו שלאחר הבדיקה צריך להניח בצנעא את החמץ שמשייר כדי שלא יצטרך לבדוק אחריו (הרי שחוששים שמא גררה חולדה ממקום למקום). מיישב רבא שהחשש של המשנה הוא שמא תיטול חולדה את החמץ בפנינו ותכנס לבית, ויהא הבית צריך בדיקה שנית. ורב מרי מבאר שהחשש הוא שמא יניח עשר וימצא תשע (וימוכח שנטלה חולדה, ובכה"ג ודאי יש לחשוש ולבדוק (רש"י)).

טור ושו"ע: לאחר הבדיקה יזהר להצניע את החמץ שמשייר, שמא יבוא עכבר ויטלנו בפניו, או שיניח עשר וימצא תשע, ויהיה צריך לבדוק שנית. אבל בסתם שאינו יודע אם נחסר – אינו צריך בדיקה שוב.

א. גם בשעת הבדיקה עצמה יזהר בחמץ שמשאיר למחר, שמא לאחר שיגמור לבדוק פינה אחת, יטול עכבר לאותה פינה בפניו, ויצטרך שוב לבדוקה.

והעולם אינם נזהרים בחמץ שמשאירים למחר, אלא הולכים עימו אנה ואנה, ולא שפיר עבדי **(משנ"ב)**. (ובחיי אדם כתב שבדיקתם אינה מועילה, שהרי לא הקפידו שהחמץ יהיה רק במקום אחד (שער הציון)).

ב. במידה ואכן בודק שוב, לא יברך על בדיקתו. מיהו, צריך לבטל את החמץ שנית, שהרי החמץ שהשאיר לשורפו למחרת, או החמץ ששייר לאכילתו, לא היה כלול בביטול. אמנם, בלאו הכי נוהגים לבטל את החמץ שוב למחרת⁵⁴ **(משנ"ב)**.

ג. אין תולים לומר שייתכן והעכבר אכל את החמץ שגרר, דהוי ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי **(ביה"ל על פי הגמרא)**.

❖ כפה כלי על החמץ

הירושלמי אומר (פסחים א, ג) שיכול לכפות על החמץ כלי. ואם כפה כלי ולא מצאו אח"כ, תולים לומר שאדם נטלו (שהרי עכבר או חולדה אינם יכולים ליטלו (טור)). [והביא דבריו הרא"ש].

טור ושו"ע: אם כפה עליו כלי ולא מצאו אינו צריך בדיקה שוב. אך אם לא כפה, צריך בדיקה שוב. לכן טוב לתלות באויר, או בתוך כלי שעכבר אינו יכול להגיע לשם.

א. אינו צריך לבדוק שוב, דווקא כשהניח במקום שאין יד התינוקות מגיע למשמש שם **(משנ"ב)**.

הערות

⁵⁴ **הדרכי משה** כאן (אות א) כותב שרבינו יהודה משפיר"א לשרוף את החמץ מיד בלילה כדי להמנע מהחששות הנ"ל. וכן התיר **הכלבו** למי שרוצה. אמנם **המהרי"ל** נמנע מכך כיוון שצריך לבטלו למחרת (ולא ביאר מדוע צריך). **והדרכי משה** עצמו כתב ששריפת חמץ נלמדת מנותר (פסחים כח ע"א) וכמו שנותר שריפתו בבוקר, כך שריפת חמץ דווקא בבוקר.

ב. אין לתת את החמץ בכלי ולכסותו בכלי אחר, דדרך שרצים לגלות כלי, אך כשכופה כלי רחב, אינם יכולים לגלותו (מג"א ואחרונים).

ג. קיימא לן (ח"מ בסימן רצא, סעיף יג בהג"ה) שסתם תיבות חתורות הן אצל עכברים, לכן דקדקו הטור והשו"ע שיניחנו בתיבה השמורה מפני עכברים (ביה"ל).

סעיף ב | ביטול שלאחר הבדיקה

רב יהודה אומר בשם רב (פסחים ו ע"ב) שהבודק צריך לבטל את החמץ (לאחר הבדיקה מיד (רש"י)). הגמרא מבארת שהסיבה לכך שמא ימצא גלוסקה נאה ודעתו תהיה עליה (ולא ישרפנה מיד).

הגמרא מקשה, ומדוע לא תיקנו שאם ימצא גלוסקה יבטלנה אז⁵⁵, ומיישבת שלאחר זמן האיסור אינה ברשותו עוד, ואינו יכול להפקירה (ועם זאת עובר עליה משום בל יראה ובל ימצא. ע"ש בגמרא).

עוד שואלת הגמרא, מדוע תיקנו ביטול בלילה, ולא בשעה הרביעית או החמישית של יום י"ד, ומבארת שכיוון שאין זה זמן האיסור, ולא זמן הביעור, יש לחוש שמא יפגע (וישכח ולא יבטל, אבל עכשיו שעסוק בבדיקה, יזכור ויבטל (רש"י)).

שואלת הגמרא אם כך, מדוע לא תיקנו שיבטלו את החמץ בשעה השישית (שזו השעה שעסוקים בשריפת החמץ (רש"י)). ומבארת שכיוון שעברה השעה החמישית והחמץ נאסר מדרבנן, יותר אי אפשר לבטלו, ויש לחוש שמא ימצאנו ויעבור עליו בזמן המועט שישעה (על פי רש"י).

[ירושלמי⁵⁶], **שאלות, הלכות גדולות, רי"ף, רא"ש וטור:** אחר הבדיקה אומר: 'כל חמירא⁵⁷ דאיתא ברשותי⁵⁸ דלא חזיתיה ולא בערתיה⁵⁹ ליבטיל וליהוי (הפקר (י"א בהגה"מ)) כעפרא'.

כך פוסק **שו"ע** (ללא הזכרת לשון הפקר).

נכון לומר 'ולהוי הפקר (כעפרא)' (**משנ"ב**). ולשון הפקר מועילה לכו"ע, אע"פ שלא אמרה בפני שלושה (אחרונים).

א. מה שראה וביער אינו מבטל, שהרי רוצה לאכול עוד ממה שמשייר (**משנ"ב**).

הערות

⁵⁵ מלשון השאלה של הגמרא, וכן מהלשון האמורה לעיל 'שמא ימצא גלוסקה נאה', ולא 'שמא נשארה בביתו גלוסקה', מוכח שאינו עובר על הגלוסקה משום בל יראה (אף ללא ביטול), והחשש הוא רק שמא ימצא עכשיו וירצה לאוכלה. וביאר הר"ן (תחילת פרק קמא) שכיוון שבדק את ביתו כראוי, סומכים על החזקות ואינו עובר על בל יראה למפרע. תוספות כותבים (דף כא ע"א) שמכאן מוכח שאין אדם עובר בבל יראה על חמץ שאינו ידוע לו. לפי זה מובן מה שרש"י ביאר 'ודעתיה עילויה', דהיינו שמשעה שמצאה, יש לחוש שמא יחוס עליה עד שישרפנה ואז יעבור על בל יראה (אך לפני כן – לא יעבור). אמנם הראשונים (תוספות, רמב"ן, רבינו דוד ועוד) הקשו כמה קושיות על רש"י שכתב שהחשש הוא שישהה אותה **במזיד** זמן מועט, וביארו שהחשש הוא שמא **יתרשל** ולא יזדרז לבטל את החמץ מיד, ובנתיים יעבור. ויש שביארו בדרכים נוספות, עיין **חזו"א** (סימן קכד לדף ו ע"ב) ו**מהר"ם חלאווה**, ועיין עוד **בתוספות רא"ש**.

⁵⁶ רב אומר בירושלמי (ב, ב) שיש לבטל לאחר הבדיקה את החמץ ולומר: 'כל חמץ שיש לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל'. **הר"ן** כותב שנוסח הביטול אינו מופיע בגמרא, אלא תיקונו הגאונים. ומבאר הב"י שכוונתו שלשון הביטול של הגאונים בארמית (ולא כירושלמי, שבעברית), וכן בתוספת הפרטים שיש בלשון הנוסח – הם אינם כמו שמופיע בירושלמי. (אך תמה הב"י על הטור בסימן תלו שכתב שהמנהג לומר את הביטול אינו מתקנת חכמים אלא ממנהג שנהגו, והרי דבר זה מופיע בירושלמי). ועיין בסימן תלז סעיף ב שהבינו האחרונים שדעת השו"ע שהעיקר להלכה שביטל בלב סגי. ועיין במה שביארונו שם.

⁵⁷ עיין לקמן שנחלקו אם צריך לומר גם חמיעא או לא.

⁵⁸ הטור כותב כאן שלא יאמר 'בהדין ביתא', אלא יאמר 'דאיתיה ברשותי', כדי לכלול אף חמץ שיש לו במקומות אחרים. והב"י כותב שכ"כ רבינו ירוחם והגה"מ בשם הסמ"ג. הב"ח מביא שדעת רש"י שיש לומר בהדין ביתא. וע"ש שביאר טעמו. לכאורה צ"ב, שהרי בירושלמי הלשון היא 'בתוך ביתי'. (ואולי כוונת הר"ן והב"י, שמאחר ולשון הגאונים שונה מלשון הירושלמי (בנוסח ובלשון) כוונת שלא לפסוק כמותו אף בעניין זה).

⁵⁹ בשאלות ובהלכות גדולות הלשון: 'ודלא ידענא ביה' (ובהלכות גדולות אף כתב ללא המילים ודלא חזיתיה).

❖ הבנת הביטול

- רמ"א (על פי מהר"י ברין): יאמר את הביטול בלשון שמבין. (שביטול חל מתורת הפקר, ואם אינו מבין מה אמר, אין זה מועיל (משנ"ב)).
- אם אומר 'כל חמירא' כולל בזה חמץ ושאר⁶⁰ (תרוה"ד). אבל בשאר לשונות צריך להזכירם כל אחד בפני עצמו.
- א. אם יודע לפחות עניין הביטול, שמפקיר חמצו, יצא בדיעבד. אך אם אינו מבין מה אמר, וחושב שהוא אומר איזו תפילה, אינו יוצא אפילו בדיעבד (משנ"ב).
- ב. אם אומר בלשון הקודש 'כל חמץ', צריך להזכיר את שתי הלשונות (חמץ ושאר), שרק בלשון ארמית 'חמירא' כולל את שניהם. והגר"א מפקפק בכל דברי הרמ"א (שמהירושלמי משמע שמזכיר רק לשון חמץ וסגי בכך) (ביה"ל).

❖ ביטול החמץ בבוקר יד ניסן

רא"ש: בתשובת רש"י כתב שיש לבטל בליל י"ד. ויש הנוהגים לבטל אף בתחילת שעה שישית בשעת השריפה (בסוף שעה חמישית (רא"ש)). (ע"כ מתשובת רש"י). וכן נהג הרא"ש (טור). כיוון שרגילים לקנות חמץ בבוקר, ואף משייר חמץ בערב לאכילתו שלא ביטלו, ויש לחוש שהשאר כזית ויעבור עליו.

ואם מבטל בשני הזמנים הדבר טוב⁶¹ (וכ"כ ראב"ה וריצב"א). והסיבה לביטול הנוסף, לפי שרגילים לקנות פת בבוקר לאכילה, ואף את הפת שביטל בלילה, לעיתים חוזר וזוכה בה, ואף בלילה ביטל רק את החמץ שלא ראה, ושמה עדיין נשאר ממנו כזית.

כך פוסק שו"ע. (שטוב לבטל שוב בבוקר).

רמ"א (על פי מהרי"ו): יש לבטל רק לאחר ששרף את החמץ, כדי לקיים מצוות שריפה בחמץ שלו.

ל אין להסתפק בביטול בבוקר, אלא יבטל גם בערב⁶² (משנ"ב).

הערות

⁶⁰ דלא כדעת מהר"ם שכתב שצריך לומר 'חמירא וחמיעא' שחמץ ושאר הם שני עניינים שונים. לדינא כתב בברכי יוסף לפרש גם לשון ארמית ולומר 'חמירא וחמיעא', (וכ"כ בסידורים אשכנזים), ובשער הציון בסימן תלו (ס"ק ה) כתב אף הוא לשון כל חמירא וחמיעא. דעת החזו"ע (עמוד נב) לומר רק חמירא.

⁶¹ הבית יוסף מציג בתחילה שכוונת הראשונים שיכול לבטל באחד מהזמנים, ולא שיבטל גם בבוקר (שהרי א"כ מה החידוש בדיון זה, וכי צריך לומר שיכול לבטל גם בבוקר?). אמנם דוחה פירוש זה, שלא ייתכן שהראשונים התירו לוותר על הביטול של הלילה ולהסתפק בביטול שביום, שהרי בגמרא להדיא משמע שיש חשש שיפסע וישכח לבטל (ורק בביטול שבליילה אין חשש זה, שהוא קשור לבדיקה עצמה, ולא יפסע), והביא הב"י שכן דברי הרא"ש, המרדכי, הגה"מ, וכן כתב להדיא הסמ"ק, וכך דברי הטור. (לפי זה החידוש שלא תחשוב שאלו 'מילי דכדי' (דברים ריקים) לבטל שוב. קמ"ל שיש בזה טעם (בי"י). ואולי אפשר שהחידוש שאין לחוש שמה אנשים יסתפקו רק בביטול של היום, וזה נגד הגמרא. קמ"ל שלא חוששים לזה).

⁶² שיש חשש שישכח ונמצא שעובר על חמץ שישאר. ואע"פ שהיה אפשר לסמוך על כך שיבטל בשעת השריפה (שעה שישית), מ"מ כיוון שאין הכרח לשרוף דווקא אז, (אלא ניתן לשרוף גם לפני כן), חיישנן שמה ישכח (שער הציון).

סעיף ג | נוסח הביטול ביום

Ⓢ **רבינו פרץ, טור ושו"ע:** בביטול הלילה יאמר: 'כל חמירא דלא חמיתיה ודלא בערתיה', ובביטול היום יאמר: 'דחמיתיה ודלא חמיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה'. (וטעמו משום שאיך יאמר בלילה שמבטל גם את החמץ שהוא רואה, הרי הוא משאיר חמץ לאכילתו למחר (ב"י)).

סעיף ד | ביטול ע"י שליח

◀ **הרב המגיד בשם העיטור והר"ן:** ניתן לבטל חמץ ע"י שליח⁶³.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **י"א בר"ן⁶⁴:** אין אפשרות לבטל חמץ ע"י שליח.

Ⓢ כך פוסק ב"ח.

Ⓛ בשעת דחק ניתן להקל, שרוב האחרונים מקלים כדעת השו"ע⁶⁵ (משנ"ב).

א. השולח שליח לבדוק חמץ, לכו"ע אינו יכול לבטלו (שאם שלח לבדוק, אין זה כולל שליחות לבטל (מחצית השקל)) (מג"א ושאר אחרונים). אך יש אחרונים שפקפקו על זה וכתבו שאם ציווה אותו לבדוק, מסתמא רצה שגם יבטל, ובאלף המגן כתב שיבטל גם השליח וגם המשלח, וללא זה אינו מועיל⁶⁶. ונראה שכל זה כשנסע לדרך, אך אם נמצא בביתו וביקש משליח לבדוק את ביתו, ודאי שצריך המשלח לבטל בעצמו, וא"כ ביקש מחברו במפורש (ביה"ל).

ב. אם לא שלחו לבטל, אע"פ שזו זכות לבעלים, ודאי שאינו יכול לבטל עבור הבעלים (פרי מגדים).

ג. אין למנות קטן לשליח (ביה"ל).

הערות

⁶³ ואע"פ שאין אדם יכול להפקיר רכושו של חברו, שאני הכא שהחמץ באמת מופקר, שהרי הוא אסור בהנאה, אלא שהתורה הכניסה אותו לרשות האדם, ולכן בגילוי דעת בעלמא סגי. אי נמי שאי אפשר להפקיר ממונו של חברו כיוון שהפקר דומה לנדר, ואי אפשר לנדור ע"י שליח, וא"כ במקום שההפקר אינו נוגע בנדר, שפיר דמי (ב"י). לכאורה קשה להבין מדוע צריך אדם למנות שליח בכלל, הרי יכול לעשות בעצמו את הביטול גם אם אינו בביתו. ונלע"ד שמדובר באדם החושש שמא ישכח לבטל בזמן (כגון שהוא יצא לדרך וכדומה), ורוצה שחברו יבטל בעצמו במקרה שישכח. ועיין בברכי יוסף (ס"ק ה) שכתב שאכן טעם המחמירים ששליח אינו מועיל, הוא מטעם שכל דבר שאדם יכול לעשות בדיבור ובעצמו ללא טרחה, ואין לו צורך בשליחות, אין מועילה בו שליחות. (משמע מדבריו שאכן הצורך בשליחות, רחוק הוא ויוצא דופן).

⁶⁴ דעת הרא"ה (מובא בריטב"א בפסחים ו ע"ב).

⁶⁵ ואף בחזו"ע (עמוד נו בהערה) כתב שמהיות טוב היכא דאפשר טוב שיבטל בעצמו ולא יסמוך על שליח.

⁶⁶ נראה שכוונתו שהשליח צריך לבטל שמא המשלח לא יבטל בעצמו ונמצא שהחמץ לא בוטל ע"י השליח ולא ע"י המשלח. (אמנם צ"ע במה שכתב אח"כ שאף המשלח צריך לבטל ובלא זה אינו מועיל, שמשמע שביטול השליח לבדו אינו מועיל, וא"כ מה מועיל ביטול השליח).

❖ נוסח הביטול של שליח

❧ **רמ"א (על פי מהר"י ברין):** כשמבטל שליח צריך שיאמר שמבטל חמצו של פלוני.

ל ולא יאמר שמבטל רק את החמץ שבבית זה, שמא יש לו חמץ במקום נוסף (משנ"ב).

א. בערב יאמר 'דלא ידע ביה', ובבוקר יאמר 'דידע ביה ודלא ידע ביה' (אחרונים).

ב. אפוטרופוס של יתומים חייב לבדוק, לבער ולבטל, ואם נוהגים לתת שכר על הבדיקה, ייתן שכר. ואם עבר ולא בדק, ועבר הפסח, אפשר שאינו חייב, שאין מחייבים אפוטרופוס אלא בפשיעה (משנ"ב).

ג. יתום קטן שאין לו אפוטרופוס, ולא ביטל חמצו, אפשר שלאחר הפסח אין אוסרים את חמצו, שאת מי נקנס (פרי מגדים).

❖ מי שאינו בביתו

❧ **כלבו ושו"ע:** אם האיש יצא מביתו, יבטל במקום שנמצא בו, ואם אינו עושה כן, תבטל אישתו.

ל מדובר שלא מינה שליח לבטל. ואמנם לפי מה שהתבאר שלכתחילה אין למנות שליח לבטל, נכון שיבטל את החמץ במקום שבו הוא נמצא (משנ"ב).

א. מדובר באדם שאינו רגיל לבטל, ויש חשש שמא שכח, ולכן אישתו מבטלת אפילו אם בעלה לא ציווה עליה לבטל. ומ"מ טוב יותר שלא יסמוך על ביטולה, אלא יבטל בעצמו (משנ"ב). ויש אחרונים שמפקפקים בביטולה אם לא ציווה אותה, ובשעת דחק יש לסמוך על המקילים (ביה"ל).

ב. תאמר 'כל חמירא דאיכא ברשות בעלי', ואם אינה מבינה, תאמר בלשון שמבינה. ואף אם אינה בודקת בעצמה אלא ממנה שליח לבדיקה, עדיף שתבטל בעצמה ולא תסמוך על שליח (שאפילו בבעל עצמו יש שפקפקו במינוי שליח). (משנ"ב).

ג. אלמנה, יכול לבטל בעצמה או לשלוח שליח, וכנ"ל כמו באיש (משנ"ב).

סימן תלה | מי שלא בדק בליל ארבעה עשר

סעיף א | מי שלא בדק בליל י"ד

חכמים אומרים (משנה פסחים י"ע"ב) שמי ששכח ולא בדק את חמצו בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד, ואם לא בדק בבוקר של י"ד יבדוק בתוך המועד, ואם לא בדק בתוך המועד, יבדוק לאחר המועד.

נחלקו הראשונים מהו 'המועד':

◀ **רש"י:** הכוונה לזמן ביעור חמץ. והכוונה שאם לא בדק בבוקר יבדוק בשעה השישית (שהיא מועד הביעור) ואם לא בדק אז יבדוק עד שתחשך (שזהו לאחר המועד). [אך בתוך פסח לא יבדוק, שמא תוך כדי הבדיקה יבוא לאוכלו ומתחייב כרת (ר"ן בדעת רש"י)].

◀ **רי"ף, רמב"ם, תוספות, ר"ן, הרב המגיד וטור:** הכוונה לחג הפסח⁶⁷. והכוונה שאם לא בדק בבוקר י"ד ניסן, יבדוק בתוך חג הפסח, ואם לא בדק בתוך החג, יבדוק לאחריו שמא יתערב אותו חמץ בתוך מאכלו.

◀ **רמב"ם וטור:** על בדיקה שעושה לאחר הפסח לא יברך (כיוון שאין איסור להשהותו, ואף באכילה נאסר רק מדין קנס, והבדיקה נועדה להבדיל בינו לחמץ המותר באכילה. אבל על בדיקה שבדוק בתוך פסח, ודאי שיברך (מגיד משנה)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

א. לאחר הבדיקה יבטל, אך אם עברה שעה שישית אינו יכול לבטלו, אלא רק לבדוק ולבער (משנ"ב).

ב. ברגע שנזכר יבדוק, שמא ישכח שוב (משנ"ב). (אפילו נזכר לאחר שעברה שעה שישית ונאסר בהנאה, ולא חיישינן שמא יאכלנו תוך כדי בדיקה (שער הציון)).

ג. צריך לבדוק אע"פ שכבר ביטל, שיש לחוש שיבוא לאוכלו כשיראנו (משנ"ב ושער הציון).

ד. בדיקה ביו"ט עצמו:

◀ **מג"א, ט"ז וחק יעקב (על פי תוספות, סמ"ג ועוד):** בודק אפילו ביו"ט עצמו, ואם מצאו יכפה עליו כלי.

◀ **ב"ח ואליה רבה:** לא יבדוק ביו"ט, שאם ימצאו לא יוכל לבערו, אלא יבדוק בחול המועד.

Ⓢ **פרי חדש (עין שער הציון ס"ק ו' וט'):** אם לא ביטל את החמץ, יבדוק ביו"ט עצמו, ואם בטלו – לא יבדוק ביו"ט אלא בחול המועד⁶⁸.

הערות

⁶⁷ בתוספות כתב שהכוונה משעה שהחמץ אסור (היינו שעה שישית (וי"ג שביעית. עיין בהערות על הב"י (הוצאת שירת דבורה, אות א)).

⁶⁸ משום שאם לא בטלו יש המתירים לבערו אפילו ביו"ט עצמו (שעובר עליו), ואם ביטלו בכל גוונא אינו יכול לבערו ביו"ט. עיין בסימן תמו, א בשו"ע ובמשנ"ב ס"ק ו'. ובשער הציון (כאן ס"ק ט) הוסיף שאם ביטלו אסור להדליק נר ביו"ט לצורך הבדיקה, ולכן עדיף לדחות את הבדיקה לחול המועד.

ה. אדם שנפטר לפני זמן האיסור ולא בדק, וכיוונו היורשים לזכות בחמץ (מדין קניין חצר) עברו על 'בל יראה', וחייבים בבדיקה וביעור. ואם לא עשו כן, חמצם נאסר. אך אם לא כיוונו לזכות בחמץ, אינם צריכים לבער את החמץ (אא"כ משתמשים באותו בית), משום שאין אדם מוריש איסור לבניו. ויש חולקים שבכל מקרה חייבים היורשים בבדיקה וביעור (משנ"ב).

ו. כל הבדיקות שבדק צריך לעשות לאור נר ובחורים ובסדקים, אפילו כשבדק ביום (משנ"ב). (וכשבדק ביו"ט, אפילו לדעת המתירים צ"ע אם מותר להדליק לצורך כך נר, אפילו אם לא ביטלו. ואם ביטלו ודאי שאסור להדליק נר, ולכן טוב יותר לדחות את הבדיקה לחוה"מ (שער הציון)).

ז. על בדיקה שבתוך הפסח יברך (כנ"ל), וכל שכן אם התחמץ לו חמץ בתוך הפסח. אבל על דבר שאינו חמץ גמור, כגון גרגר חיטה שנמצא בתבשיל, לא יברך (משנ"ב).

אם בדק וביטל כדין, ומצא בפסח חמץ, יש דעות אם צריך לברך, וספק ברכות להקל⁶⁹ (משנ"ב).

הערות

⁶⁹ יש להוסיף, שכיום בהרבה מקומות נוהגים למכור את כל החמץ שיש בבית, ואם אכן אדם מכר חמצו לגוי באופן כזה, ומצא חמץ ששייך למוכרו (ולא חתיכה קטנה שלא שייך למוכרה), הרי שאין לו לבערו, וכל שכן שאין לו לברך על זה, שהרי אינו שלו.

עיי' בחק יעקב כאן שצידד שאפשר לברך, ודימה זאת למי ששכח לברך בזמן הבדיקה, (שהתבאר בסימן תלב, שנחלקו בזה האחרונים אם יכול לברך בשעת הביעור, והחק יעקב בס"ק ו כתב שזו מחלוקת כלבו ורא"ש, ואע"פ ששם כתב החק יעקב למעשה שלא לברך בשם ומלכות, היינו מפני שנגמרה המצווה בשעת הבדיקה, אבל כאן לא בדק כלל), ומשם מוכח שיכול לברך אע"פ שכבר ביטל את החמץ, ממילא, הוא הדין כאן.

סימן תלו | המפרש בים והיוצא בשיירה

סעיף א | בדיקת חמץ מוקדמת ליוצא מביתו

רב יהודה אומר בשם רב (פסחים ו"א) שהמפרש בים או היוצא בשיירה שלושים לפני פסח, אינו צריך לבער את החמץ, אך אם יצא בתוך שלושים יום הסמוכים לפסח, צריך לבער את החמץ לפני שיוצא⁷⁰. (כיוון שבתוך שלושים יום שואלים ודורשים בהלכות הפסח, וחלה עליו חובת הבדיקה).

רבא מסייג שהחילוק בין פחות משלושים יום ליותר, הוא רק אם אין דעתו לחזור, אך אם דעתו לחזור, צריך לבער את החמץ אפילו אם יצא בראש השנה (כדי שלא ימצא חמץ בביתו כשחוזר בפסח (רש"י)).

נחלקו הראשונים בביאור כוונת הגמרא 'דעתו לחזור' ואינו דעתו לחזור:

◀ **רש"י וטור:** אם דעתו לחזור בפסח עצמו צריך לבדוק מראש השנה, ואם דעתו לחזור רק אחרי פסח – תלוי אם יצא לפני שלושים יום או לא.

◀ **רמב"ם ו"מ בר"ן:** אם דעתו לחזור לביתו בפסח או לפני פסח – צריך לבדוק מראש השנה (שמא יחזור בע"פ בין השמשות ולא יהיה לו זמן לבדוק⁷¹), ורק אם דעתו לחזור לאחר הפסח – תלוי אם יצא לפני שלושים יום או לא.

☞ **שו"ע:** המפרש לים או היוצא בשיירה, ואינו מניח מי שיבדוק את ביתו, אם יצא תוך שלושים יום צריך לבדוק⁷² (**רמ"א:** ולא יברך על בדיקת החמץ (עין לקמן) (**כלבו**)). ואם יצא קודם שלושים יום, אינו צריך לבדוק. (**רמ"א:** וכשמגיע פסח יבטלנו (**טור**) (שא"ע פ שאינו רואה את החמץ, עובר משום 'בל יטמין', שהרי לא ביטלו לפני כן⁷³ (**גר"א**)).

אם דעתו לחזור לביתו לפני פסח, צריך לבדוק ואחר כך לצאת (אפילו מתחילת שנה (**אחרונים**)). ואפילו ביטל צריך לבדוק, שמא יחזור וימצאו ויאכל⁷⁴ (**משנ"ב**)).

א. אם מינה שליח שיבדוק את ביתו, אינו צריך לבדוק בעצמו. בסימן תלב התבאר, שלכתחילה טוב יותר למנות איש, ואם אין יכול למנות אישה⁷⁵ (**משנ"ב**)).

ב. אם יצא בתוך שלושים יום חייב לבדוק, אפילו אם דעתו לחזור לביתו רק אחרי פסח (**משנ"ב**)).

הערות

⁷⁰ בסוגיא מופיע עניין 'ביעור', והכוונה לבדוק ולבער, (ולעיתים הפוסקים קראו לזה 'ביעור' ולעיתים 'בדיקה' (עין לשון השו"ע), ולנידון דידן – זה היינו הך) אמנם לקמן (בהערה) יובא שניתן לדייק מלשון ביעור או בדיקה.

⁷¹ כך ביארו רמב"ם ועוד. אך יש ראשונים (עיטור ורי"ז) שהחשש הוא שמא יתעכב בדרך ויגיע בפסח עצמו. ויש טעם נוסף **במאירי ע"ש**.

⁷² ואם צריך להניח עשרה פתיתים, כתב **במנח"י** (ח, לה) שאינו צריך (ע"ש בטעמו). והגרי"ש **אלישיב** (קובץ תשובות ג, עג) כתב שכיוון שיש טעם לדבר על פי הסוד, אפשר שגם בבדיקה מוקדמת יש להניח.

⁷³ כלומר, שדרשו חכמים (בגמרא דף ה ע"ב) שאף חמץ שהאדם אינו רואה, אלא הטמינו, עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא, וקראו לזה הפוסקים 'בל יטמין'. ואף כאן, אע"פ שהוא אינו רואה את החמץ (ולא חלה עליו חובת בדיקה, שהרי יצא מביתו קודם שלושים יום), אעפ"כ חייב לבטלו כדי שלא יהיה ברשותו חמץ מוטמן.

⁷⁴ עיין בשער הציון (ס"ק י) שהביא בזה מחלוקת אחרונים, שיש שהקלו בזה, והמשנ"ב סתם להחמיר כרוב האחרונים. ועיין לקמן במה שכתבנו אם יצא בדיעבד.

⁷⁵ במידה ויכול לבדוק בעצמו או לשלוח שליח, כתב **שבט הלוי** (חלק ט ק"ח אות ב) שמהעובדה שחכמים לא תיקנו ברכה על בדיקה שלא בזמנה, מוכח שאין זו מצווה כתקנתה, ולכן עדיף למנות שליח.

- ג. בודק בלילה שלפני יציאתו לאור הנר⁷⁶. יבטל את החמץ שלא ראה (ויאמר 'כל חמירא וחמיעא דאיכא בביתא הדין' (שער הציון)). ואם שכח לבדוק בלילה יבדוק ביום (משנ"ב).
- ד. אם יש לו בנים קטנים שצריכים לאכול מאכלי חמץ, ייתן להם לאכול בבית אחר, ואת ביתו יסגור, שלא יכניסו אליו חמץ עוד. ואם יש לו אישה או בנים גדולים, כלל אינו צריך לבדוק, אלא ימנה אותם לבדוק (ובסימן תלד התבאר שטוב שאף הוא יבטל את החמץ בעצמו) (משנ"ב).
- ה. האם יברך על הבדיקה שלפני יציאתו:

- ◀ **רמ"א, מג"א ושאר אחרונים:** לא יברך (לפי שבילל י"ד מברך על הבדיקה שהיא תחילת הביעור, שעתיד לעשותו למחרת. אך כאן שאינו מבערו, אלא רק מוציאו מביתו, לא תיקנו על זה ברכה).
- ◀ **ב"ח:** בתוך שלושים יברך, ולפני לא יברך.
- ◀ **פר"ח:** לעולם צריך לברך.
- ◀ צריך עיון למעשה (משנ"ב).

ו. כשיש ודאי חמץ בביתו:

- ◀ **ב"ח, עולת שבת, מג"א וח"א:** אפילו יוצא קודם שלושים יום חייב לבערו.
- ◀ **ריטב"א, ר"ן⁷⁷, לבוש, חק יעקב, אליה רבה, פר"ח, מקור חיים ומאמר מרדכי:** אינו חייב⁷⁸.

ז. חייבו לבדוק במי שעתיד לחזור לפני פסח, דווקא במי שמפרש לים או היוצא בשיירה, ואפילו מתכנן לחזור זמן רב לפי פסח, כיוון שיש חשש שיתעכב עד ערב פסח⁷⁹. אך היוצא לדרך קרובה, ואין חשש שישתהה עד סמוך לבדיקת חמץ – לא חייבו לבדוק לפני יציאתו. והכל לפי העניין, שלפעמים מתכנן לחזור סמוך לזמן הבדיקה, שאז יש לחוש שלא יספק, וצריך לבדוק לפני. ויש מקילים בזה. למעשה יש לדון כפי ריחוק וקירוב המקום שאליו נוסע⁸⁰ (משנ"ב).

ח. היוצא ללא בדיקה בתוך שלושים⁸¹ (ביה"ל):

- ◀ **מג"א:** אפשר שחייב לחזור ולבדוק.
- ◀ **בית מאיר:** יבטל חמצו ודיו. אך אם יש ודאי חמץ, כביצה ויותר, צריך לחזור.
- ◀ **מגן האלף:** אם הדבר נוגע להפסד מרובה (שיחזור לביתו או שישלח שליח) אינו מחויב וסגי בביטול.

הערות

⁷⁶ ואם חושש שיטרו בלילה שלפני יציאתו, יבדוק בלילה שלפניו (בפ החיים (ס"ק ו)).

⁷⁷ הר"ן מדבר רב שאמר אינו חייב לבער, ולא אמר אינו חייב לבדוק. משמע שיודע שיש לו חמץ החייב בביעור, ועל"ז אינו חייב. [לכאורה לפי"ז, השו"ע ששינה וכתב אינו חייב לבדוק, אולי סובר שכשיש ודאי חמץ חייב לבדוק בכל גוונא (דלא כר"ן)]. אך אין זה מוכרח, שיתכן וס"ל לשו"ע שאין לדייק כלל בעניין זה ובדיקה וביעור זה היינו הך. ועיין עוד בפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק א).

⁷⁸ משמע משער הציון בס"ק כ, שבדיעבד (כגון שיצא לדרך וכדומה) אינו חייב לבערו, אלא יבטלנו ודיו. וכ"כ בשו"ע הרב (סעיף ו).

⁷⁹ וזה כדעת המג"א, ולא כדעת הט"ז שכתב שחייבו רק אם מתכנן לחזור יום, או לכל היותר יומיים, אבל אם מתכנן לחזור לפני כן – לא חייבו אפילו אם מפליג או נוסע למקום רחוק.

⁸⁰ **במקור חיים** (שהוא מקור דברי המשנ"ב) כתב 'והכל לפי עניין הדרך', וא"כ נראה לכאורה שאין הכוונה דווקא למרחק (כפי שנראה מפשט לשון המשנ"ב), אלא לתנאי הדרך השונים (מזג אויר, אפשרויות עיכוב שונות, תוואי הדרך וכדומה).

⁸¹ היוצא לפני שלושים ודעתו לחזור לפני פסח, שחייב בדיקה, כתב השו"ע (בסעיף ב) שאם שכח לבדוק יבטל כשיגיע הפסח. [לכאורה הדבר קשה על המג"א הסובר שצריך לחזור בתוך שלושים. שמא יש ליישב, שאע"פ שבשני המקרים יש חובת בדיקה ודאית, מ"מ בתוך שלושים יום זו חובה הנובעת מעיקר הדין, ולפני שלושים זו חובה הנובעת מחמת חשש (שיגיע בדיק בבין השמשות ולא יספיק), ובזה ייתכן שהקלו להסתפק בביטול].

❖ העושה ביתו אוצר

ר'בא אומר (פסחים ו' ע"א) שהעושה ביתו אוצר (שהכניס תבואה למחסן, ותחתיה יש חמץ (רש"י ור"ן)), אם עשאו קודם שלוש יום – אינו צריך לבער, ואם עשאו בתוך שלוש יום – צריך לבער (שאם הכניס לפני שלוש יום, לא חלה עליו חובת הביעור, וכשהגיע זמן הביעור, החמץ כמבוער, שהרי הוא כחמץ שנפלה עליו מפולת. אם בתוך שלוש יום צריך לבער, שאין נפילת המפולת כביעור לכתחילה (רש"י ור"ן)). ואף כאן ר'בא מסייג שהדברים אמורים רק כשאין דעתו לפנותו, אבל כשדעתו לפנותו, אפילו קודם שלוש יום צריך לבדוק.

הבית יוסף מעיר שאף כאן נחלקו רש"י ורמב"ם בכוונת הגמרא.

לרש"י אם דעתו לפנותו בפסח עצמו – חייב לבדוק אפילו לפני שלוש יום, ואם דעתו לפנותו לפני פסח – תלוי מתי עשאו אוצר.

לרמב"ם אם עתיד לפנותו לפני פסח או בפסח – חייב לבדוק אפילו לפני שלוש יום⁸², ואם עתיד לפנותו לאחר פסח – תלוי מתי עשאו אוצר.

שו"ע: העושה ביתו אוצר תוך שלוש יום, זקוק לבדוק ואז כונס אוצרו לתוכו. ואם קודם שלוש יום, אם דעתו לפנותו לפני פסח – צריך לבדוק ואז לכנס, ואם אין דעתו לפנותו לפני פסח – אינו צריך לבדוק.

א. צריך לבדוק לפני שכונס, אפילו אם אינו יודע שיש חמץ ודאי, אלא שזה מקום שהשתמשו שם בחמץ (משנ"ב).

ב. אם תוך שלוש יום כנס לאוצר ללא בדיקה, צריך לפנותו ולבדוק⁸³ (משנ"ב).

ג. כשיש חמץ ודאי:

◀ **מג"א ועוד:** חייב לבדוק אפילו לפני שלוש יום (וכנ"ל בדין היוצא לדרך⁸⁴).

◀ **ריטב"א ועוד:** אינו חייב לבדוק.

❖ אוצר שיש בקרקעו חיטים מחומצות

רמ"א (על פי תשובת רשב"א): אוצר שיש בקרקעו חיטים מחומצות, אם נעשה האוצר קודם שלוש יום, אינו צריך לבער, אלא מבטל בליבו ודיו. אמנם לאחר הפסח אסור להנות מחיטים אלה⁸⁵. במידה ואין ידוע אם יש חיטים מחומצות, אלא ספק – מותר למכור את האוצר כמות

הערות

⁸² הקשה **הב"י**: הרי החשש של הרמב"ם, שמא יבוא בערב פסח בין השמשות ולא יספיק לבערו, לכאורה אינו שייך כאן, שהרי מה הסבירות שאדם יפנה את אוצרו בערב פסח? וכתב ליישב שהרמב"ם חושש שאדם יפנה את אוצרו בפחות משלושה טפחים, והתחייב לבער את החמץ, והוא לא ישים לב. (ואע"פ שבגל שנפל התבאר בסימן תלג שאין צריך לבדוק תחתיו אפילו כשאין ג' טפחים, שם זה מחשש לעקרב, והכא אינו שייך).

⁸³ לעיל הובאה מחלוקת אחרונים במי שיצא לדרך ולא בדק, שהמג"א החמיר והבית מאיר הקל. אך יש אחרונים שפקפקו בדבריו גם באוצר, כיוון שהחמץ נחשב כמבוער, וכן משמע **מרש"י**. אך המשנ"ב סתם כמג"א, דאף המאמ"ר שפקפק הסכים להלכה כדבריו (עיין עוד בשער הציון ס"ק טז).

⁸⁴ כלומר המחלוקת כאן שווה למחלוקת לעיל. אמנם המג"א מעיר שבדין חמץ שנפלה עליו מפולת אין חובת ביעור אע"פ שיש תחתיו ודאי חמץ, שאני הכא שכונס את האוצר בידי, והוי כמטמין בידיים.

⁸⁵ אע"פ שחמץ שנפלה עליו מפולת מותר להנות ממנו לאחר הפסח, שאני הכא שדעתו לפנות את האוצר לאחר הפסח, ודומה למי שמבטל את החמץ וכוונתו לזכות בו שנית (משנ"ב).

שהוא (לאחר הפסח, ואין לחוש, שאף אם מצא חיטים מחומצות, שמא נעשו עכשיו, ועוד שמא זה עיפוש ואינו חמץ (משנ"ב) והוי ספק ספיקא (ביה"ל)).

א. אפילו אם היו ודאי חיטים מחומצות בקרקעו, אינו צריך לפנותו, כיוון שנעשה האוצר לפני שלושים יום⁸⁶. אך אם הניח את החיטים, ואז נתחמצו מלחות הקרקע, אפילו בתוך שלושים יום אינו צריך לפנותו כיוון שבשעה שכנס את החיטים, לא היו חמץ (משנ"ב). (אבל לאחר הפסח אסור להנות מהם אם הם ודאי חמץ, שהרי דעתו לפנותו לאחר הפסח (שער הציון)).

ב. פשוט שיכול למכור לגוי את כל האוצר לפני הפסח, ולהנות ממנו לאחריו (משנ"ב).

ג. מי שרוצה להכניס חיטים לאוצר, אפילו אינו יודע שיש שם חיטים מחומצות, צריך לבדוק לפני כן, כיוון שרגיל להמצא שם חיטים לחות, דינו כעושה ביתו אוצר (ביה"ל).

סיכום:

היוצא לדרך או העושה ביתו אוצר ואין דעתו לחזור\ לפנות לפני פסח:

- **בתוך שלושים:** חלה עליו חובת בדיקה, ולא יצא לדרך לפני שיבדוק. (לרוב האחרונים לא יברך).

ל **בדיעבד** צריך לחזור או למנות שליח (ויש שהקלו לבטלו או בהפסד מרובה).

- **לפני שלושים:** לא חלה עליו חובת בדיקה, ומספיק שיבטלנו כשיגיע פסח.

היוצא לדרך או העושה ביתו אוצר ודעתו לחזור\ לפנות לפני פסח:

אפילו מראש השנה צריך לבדוק, ואפילו ביטלו.

סעיף ב | דעת רש"י

כנזכר בסעיף א, דעת רש"י שהיוצא לדרך לפני פסח, רק אם דעתו לחזור בפסח עצמו – חייב לבדוק, אפילו יצא בראש השנה. אך אם דעתו לחזור לפני פסח או אחריו – תלוי אם יצא לפני שלושים, שאינו חייב, או לאחר שלושים, שחייב לבדוק.

רש"י מקל, ולדעתו אין לחוש שמא יחזור לפני פסח בבין השמשות ולא יספיק לבדוק. ורק כשמתכנן לחזור בפסח עצמו צריך לבדוק אפילו מראש השנה (משנ"ב).

השו"ע סתם בסעיף א כדעת שאר הראשונים. בסעיף זה מביא השו"ע דעת רש"י.

שו"ע: יש אומרים שקודם שלושים אינו צריך לבדוק כשאינו עתיד לחזור בתוך הפסח, אע"פ שעתיד לחזור לפני פסח או לאחריו. (**רמ"א:** וכשמגיע פסח יבטלנו). אבל אם דעתו לחזור בתוך פסח, צריך לבדוק אפילו מראש השנה.

הערות

⁸⁶ ואפילו לסוברים שכשיש ודאי חמץ אסור לכתחילה לצבור את האוצר, (דעת המג"א, הב"ח ועוד), כאן הדבר שונה, כיוון שכבר נעשה. מכאן יוצא שגם בדין היוצא לדרך ובדין צבירת אוצר (לעיל) לפני שלושים יום, ויש חמץ ודאי, לדעת האחרונים שהחמירו, אם עבר ויצא לדרך או צבר את האוצר ללא בדיקה – אינו חייב לחזור או לפנות את האוצר. ואע"פ שהמג"א החמיר שצריך לחזור או לפנות, וכמובא לעיל (מביה"ל), שם איירי בתוך שלושים יום, דלכ"ע אסור לצאת או לכונוס לפני שיבדוק, והכא שאני דאיירי לפני שלושים, שיש מקילים שאפילו לכתחילה אינו צריך בדיקה (וכן מפורש במג"א בס"ק ה).

לִּאמנָם, היוצא לדרך בתוך שלושים יום וחלה עליו חובת בדיקה, אע"פ שעתיד לחזור לפני פסח, חוששים שישתהה, וחייב לבדוק (משנ"ב). (וכל שכן אם אינו עתיד לחזור עד אחר הפסח, שודאי חייב לבדוק (שער הציון)).

משנ"ב: לדינא פסקו הרבה אחרונים שיש להחמיר כדעה הראשונה (בסעיף א) ורק במקום דחק, כגון שיצא מביתו עם שיירה וכדומה, ניתן לסמוך על הדעה האחרונה, ואינו צריך לחזור אם אינו עתיד לחזור בתוך הפסח.

❖ שכח לבדוק

טור ושו"ע: אם שכח לבדוק לפני שיצא, יבטל כשיגיע פסח, ולא יברך על הביטול (שעיקר הביטול בלב, ואין מברכים על דברים שבלב⁸⁷ (מג"א)).

רמ"א (על פי כלבו): גם אשתו תבדוק ותבטל בביתו, שמא ישכח לבטל במקום שנמצא בו.

סעיף ג | היוצא מבית גוי בתוך שלושים יום

ראבי"ה: היוצא מבית של גוי בתוך שלושים יום, צריך לבער את החמץ, אע"פ שהגוי יכניס לתוכו חמץ אח"כ⁸⁸, כיוון שהמצווה מוטלת על היהודי כשיוצא מהבית. והיינו כשמפרש בים או יוצא בשיירה. אבל אם יוצא לדור בבית אחר – אינו צריך לבער, כיוון שיבער בבית שעובר אליו⁸⁹.

כך פוסק שו"ע (וב"ח ואליה רבה).

טור: בכל מקרה אינו צריך לבדוק, כיוון שהגוי נכנס לבית, גם אם נשאר חמץ, ודאי מתייאר ממנו, והוי הפקר (ואע"פ שלא יקיים את הבדיקה בבית אחר, מכל מקום חובת הבדיקה אינה על האדם, אלא על הבית (משנ"ב)).

כך פוסק רמ"א כשנכנס לתוכו גוי (לאו דווקא כשנכנס (חק יעקב)), (וכן פסקו ט"ז וגר"א).

משנ"ב: יש להקל אם נכנס גוי לתוכו.

א. גם אם הגוי לא יכנס לבית לפני פסח, אינו חייב לבדוקו (כיוון שמפקיר את חמצו שבבית הראשון, ואת חובת הבדיקה יקיים בבית השני) (אליה רבה).

הערות

⁸⁷ נחלקו הראשונים האם ביטול צריך להאמר בפה או גם בלב סגי. ועיין במה שהערנו בסימן תל"ז סעיף ב. אמנם, לכ"ע אין מברכים על הביטול, למ"ד שהוא בלב, דאין מברכים על דברים שבלב, ואף למ"ד שצריך בפה, לא מצינו שתיקנו נוסח ברכה על ביטול (פרי חדש). [וצ"ב מדוע לא תיקנו. ונראה לתת טעם, שאע"פ שצריך להוציא את הביטול בפיו, מ"מ אם לא יחשב בליבו, אין פיו משנה כלום, וא"כ עיקר הדיבור תלוי בלב, ועל מצוות שבלב לא תיקנו ברכות].

⁸⁸ לרבותא נקט, שאע"פ שהגוי יכניס לשם חמץ אח"כ, מכל מקום צריך היהודי לבדוק. וכל שכן אם הגוי לא יכניס לשם חמץ (משנ"ב).

⁸⁹ כתב המשנ"ב, שאין זה הטעם העיקרי לסיבת הפטור, שהרי גם מי שיש לו כמה בתים צריך לבער חמץ מכולם, ואין חובת בית אחד פוטרת מחובת הבית השני. אלא טעמו שכיוון שעובר לבית אחר, מסתמא מפקיר את החמץ שנשאר לו בבית הראשון, ואת מצוות הביעור יקיים בבית השני. אך כשאינו עובר לבית אחר, כיוון שעזב את ביתו בתוך שלושים והתחייב בבדיקה, חייב לבדוק, כיוון שלא יוכל לקיימה במקום אחר.

ב. גם אם בבית שהולך אליו, בעל הבית בודק ולא הוא, נחשב כאילו הוא עצמו בודק שם, דשלוחו של אדם כמותו (משנ"ב).

ג. אם נכנס יהודי אחר במקומו, ודאי שהוא אינו צריך לבדוק, כיוון שאותו שנכנס יבדוק (משנ"ב). (ואע"פ שהוא עצמו לא יוכל לקיים את מצוות הבדיקה בבית אחר, יש לומר שאותו שנכנס הוי כשלוחו לבדוק את הבית (שער הציון)).

ד. **בדיקה במקומות שעתיד למכור לגוי ביום י"ד:**

◀ **מקור חיים וחיי אדם:** צריך לבדוק אף חדרים שמוכר לגוי ביום י"ד, מאחר שבליל י"ד הם עדיין ברשות היהודי. ואפילו אם נמכרו, הגוי עוד לא החזיק בהם, והמפתח אף הוא ברשות היהודי.

◀ **בנין עולם, חת"ס, אשל אברהם:** ניתן להקל בדבר.

Ⓢ **משנ"ב:** יאמר לגוי שהוא מוכר את החדר ואת כל מה שבו (כדי לכלול גם את החורים שבסדקים). ואף שאין למחות במקלים, עדיף יותר למכור ביום י"ג.

כל שלושים יום שלפני פסח, יעיין במה שעושה שלא ישאר חמץ באופן שלא יוכל להסירו אח"כ (אחרונים).

סימן תלז | המשכיר בית לחברו, על מי חלה חובת ביעור

סעיף א | המשכיר בית ביד ניסן

הגמרא מסתפקת (ד"ע"א) במי שהשכיר בית לחברו י"ד ניסן, האם השוכר צריך לבדוק כי החמץ ברשותו, או שהמשכיר צריך לבדוק כיוון שהחמץ שלו (וחלה עליו חובת הבדיקה שעה אחת לפני השכירות)⁹⁰ (תוספות).

רב נחמן בר יצחק פושט מברייטא האומרת שהמשכיר בית לחברו ומסר את המפתח לפני י"ד, השוכר חייב לבדוק. ואם עוד לא מסר את המפתח לשוכר, על המשכיר לבדוק.

❖ **ר"ן ומגיד משנה:** מדובר שהשוכר החזיק בבית באחד מדרכי הקניין (כסף, שטר או חזקה) ועם זאת, מי שהמפתח אצלו, חובת הבדיקה עליו, שבידו להכנס ולבדוק. (אך אם השוכר לא קנה את הבית בקניין, אפילו שנמסר המפתח לידי, המשכיר חייב בבדיקה (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסקים שו"ע, **פרי חדש ושאר האחרונים.**

❖ **תוספות, רבינו מנוח, רשב"א וריטב"א:** מדובר שהשוכר לא החזיק בבית לקנותו (בשכירות), ומי שבידו המפתח בליל י"ד חייב לבדוק, כיוון שבידו להכנס לבדוק.

Ⓢ **חק יעקב, חק יוסף, נחלת צבי ואליה רבה:** נכון להחמיר שאם השוכר לא קנה את הבית באחד מדרכי הקניין, ונמסר המפתח לידי, ששניהם יבדקו את הבית.

Ⓛ לכו"ע יכול אחד לעשות את השני לבדוק ויוצא ידי כולם (משנ"ב).

א. מי שהיה המפתח בידו בתחילת י"ד, עליו חובת הבדיקה. ואפילו אם נכנס השוכר באמצע ליל י"ד, המשכיר חייב (משנ"ב).

ב. המוכר בית לחברו והחזיק הקונה, אפילו אם המפתח אצל המוכר, חייב הקונה לבדוק, והמפתח נחשב כמופקד בידי המוכר. (ורק במשכיר ושוכר שגוף הבית שייך לשוכר, אזלינן בתר המפתח) (משנ"ב).

ג. אם לבית אין מנעול, והחזיק השוכר באחד מדרכי הקניין, חייב השוכר לבדוק (אחרונים).

ד. נמסר המפתח ביג וחזר והפקיד אצל המשכיר:

❖ **חק יעקב, נחלת צבי ועוד:** על המשכיר לבדוק, שהרי המפתח אצלו בליל יד.

❖ **פרי חדש:** על השוכר לבדוק, שהרי הבית ברשותו, ובידו לקחתו מידי המשכיר.

ה. גם אם אין השוכר מתכנן לעבור לבית עד אחר הפסח, החובה מוטלת עליו (כשהמפתח אצלו). (משנ"ב).

ו. כשהשוכר בודק, צריך גם לבטל את החמץ, כיוון שכשהשוכר יוצא מהבית הוא מפקיר את חמצו. ומכל מקום יבטל אף המשכיר להדיא (אחרונים).

ז. אם המשכיר חייב לבדוק, והוא אינו בעיר, השוכר חייב לבדוק (ביה"ל).

הערות

⁹⁰ וזה דווקא לשיטתו דס"ל שספק הגמרא הוא דווקא בשוכר ביום י"ד בבוקר. אך לראשונים שסוברים שהספק הוא בשוכר לצורך י"ד (גם לפני י"ד, וכמשמעות הר"ן, ועוד ראשונים וכ"כ השו"ע) יש לומר שאכן כוונת הגמרא שהצד שהמשכיר צריך לבדוק הוא משום שהוא בעל החמץ ורק הוא יכול לבטלו.

סעיף ב | ספק אם המשכיר בדק

שאלו את רב נחמן בר יצחק (פסחים ד ע"א) האם המשכיר בית לחברו ב"ד (בבוקר (רש"י)), חזקתו בדוק או לא. הגמרא מקשה למאי נפק"מ, הרי אפשר לשאול את המשכיר. ומבאר שםדובר שהמשכיר אינו כאן, והספק הוא במקרה שהמשכיר אינו לפנינו, האם השוכר צריך לבדוק או לא.

רב נחמן בר יצחק פושט מברייטא שהכל נאמנים על בדיקת חמץ, נשים ועבדים וקטנים, ועל כרחך מאמינים להם כיוון שחזקת הבית בדוק (שהרי הם אינם בני עדות (רש"י)). ודוחה הגמרא שייתכן ונאמנים משום שהכל חברים אצל בדיקת חמץ.

◀ **רמב"ם, רא"ש ור"ן:** להלכה קי"ל שחזקתו בדוק, (שאע"פ שהגמרא דחתה את ראיית רב נחמן בר יצחק, כיוון שזה איסור דרבנן נקטינן להקל) ועם זאת, במידה והמשכיר לפנינו יש לשאול אותו⁹¹.

☞ **שו"ע:** השוכר בית מחברו ב"ד (בבוקר, או בלילו כשעבר מספיק זמן שייתכן והמשכיר בדק (משנ"ב)) ואינו יודע אם הבית בדוק. אם המשכיר בעיר ישאלנו, ואם אינו בעיר, חזקתו בדוק, ומספיק שיבטלנו בליבו.

◀ **גאונים, רא"ם והגה"מ:** להלכה קי"ל שאין חזקתו בדוק (שכל תיקו דאיסורא לחומרא).

א. אם אשתו ובניו של המשכיר בעיר, ישאל אותם (משנ"ב).

ב. אם שאל את המשכיר על הבדיקה, ולא על הביטול, והמשכיר אינו לפנינו עוד, יכול לסמוך על כך שגם ביטל (ביה"ל).

ג. יש דעות בין הראשונים⁹² אם ביטול צריך להאמר בפה או סגי בהרהור. והשו"ע כתב שבליבו סגי. וכן הסכים בבאיור הגר"א (ביה"ל).

הערות

⁹¹ והקשה הב"י, הרי בבהמה סומכים על חזקת כשרות שלה, ואין מצריכים לבדוקה בכל הטריפות המצויים בה. ויישב שבהמה בחזקת כשרות משעה שנולדה, בשונה מבית שאינו בדוק כל השנה. הב"ח מקשה על סברתו, שהרי עכשיו הבית יצא מחזקתו, שהרי כשהמשכיר אינו כאן סומכים על החזקה. וביאר באופן שונה, שבבהמה חזקת הכשרות מגיעה מאליה, בשונה מחזקת כשרות של הבית שמגיע ע"י מעשה של בעל הבית, וחזקה המחוסרת מעשה צריכה לשאול עליה תחילה.

⁹² **האם מספיק ביטול בלב:**

המשנה אומרת (מט ע"א) 'יבטלנו בליבו'. הטור פוסק בסימן תל"ו שמספיק לבטל בלב (שעיקר הביטול בלב, שאינו מחשיבו ובגילוי דעתו סגי), ומה שאומרים כל חמירא אינו אלא מנהג, אך לא מתקנת חכמים. (וכן סובר רבינו ירוחם. הביאו הב"י בסימן תלא). והב"י בסימן תל"א כתב שהר"ן מביא י"מ שצריך לומר בפיו, שדברים שבלב אינם דברים. הרי שזו מחלוקת ראשונים בין הר"ן והטור.

ובאמת שבירושלמי איתא שצריך לומר כל חמירא. ותמה הב"י בסימן תל"ד מדוע כתב הטור שאין צריך לומר בפה, שהרי מצינו נוסח הביטול בירושלמי לאומרו בפה. והב"ח שם תירץ שייתכן וכוונת הירושלמי שצריך לומר בלב (וכן הוא ברש"י: 'צריך שיבטל בלבו סמוך לבדיקה מיד ואומר כל חמירא') ודחק הטור כוונת הירושלמי הואיל ובבבלי לא מצינו שצריך לומר בפיו. (ולענין ברכה, עיין בסימן תל"ו שלכ"ע אין לברך, אם משום שלא תיקנו על דברים שבלב, או משום שלא מצינו שחכמים תיקנו ברכה אע"פ שהביטול צריך להאמר בפה. ע"ש).

סעיף ג | בית שנמצא שאינו בדוק

הגמרא מסתפקת (פסחים ד ע"ב) שמי ששכר בית מחברו בחזקת בדוק, ומצאו שאינו בדוק, האם יכול לומר שהטעה אותו או לא. (לתוספות: מדובר שהשכיר בי"ג ניסן. לר"ן: מדובר שהשכיר בי"ד ניסן. עיין בב"י).

אביי פושט, שאין זה מקח טעות שנוח לאדם לעשות מצווה בגופו, ואפילו במקום שנוטלים שכר על הבדיקה, שנוח לאדם לעשות מצווה בממונו.

◀ **ר"ן:** המשכיר אינו צריך לשלם לשוכר.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (וכ"כ האחרונים לדינא (משנ"ב)).

◀ **מגיד משנה בשם רמב"ן וי"א בר"ן:** המשכיר צריך לשלם לשוכר (דווקא כשהתנה להדיא שהבית בדוק, אך בסתמא – אינו צריך לשלם לו (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק **רמ"א**.

א. אע"פ שביום י"ד החובה חלה על המשכיר, מכל מקום, אם הוא אינו לפנינו, החובה מוטלת על השוכר. (ואפילו אם צווח השוכר שהוא לא היה שוכר את הבית אם היה יודע, אמרינן שאומר כן משום שמצא בית אחר טוב מזה) (משנ"ב). ואם המשכיר לפנינו, כופים אותו לבדוק (שער הציון).

סעיף ד | נאמנות על בדיקה חמץ

הברייתא אומרת (פסחים ד ע"א) שהכל נאמנים על בדיקת חמץ, נשים ועבדים וקטנים. ובגמרא מבואר (ד ע"ב) שהטעם לכך, כיוון שבדיקת חמץ היא מדרבנן. [בירושלמי מובאת דעה הסוברת שאין לגרוס 'נשים', כיוון שהן עצלניות (אך הטור לא הביא דעה זו, כיוון שהבבלי חולק, ועוד שזה ספק דרבנן ולקולא ב"י)].

רמב"ם וטור: קטן נאמן דווקא כשיש בו דעת לבדוק (דהיינו גיל חינוך (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (שנאמנים על בית שהוחזק שאינו בדוק, והוא שיש בקטן דעת לבדוק).

Ⓢ סעיף זה מוסב על הסעיפים הקודמים, שאם השכיר ביום י"ד והתחייב המשכיר לבדוק, אלא שלא ידוע לנו אם בדק, ואומר אחד מבני ביתו (עבד, אישה או קטן) שבדק – חזקתו בדוק (ועיין לקמן בדיון השולח קטן לבדוק) (משנ"ב).

א. טעם הנאמנות היא שבדיקת חמץ דרבנן (כיוון שביטלו), ולפי זה ניתן לסמוך עליהם רק לפני שעה שישית, שיכול השוכר לבטל, אבל לאחר שעה שישית, שהחמץ אינו ברשותו, אין להאמין להם (משנ"ב).

ב. נאמנים אפילו אם יש חמץ ודאי בבית (משנ"ב).

ג. אע"פ שנאמנים, אין נכון לשלוח אותם לבדוק לכתחילה, כיוון שבבדיקה יש טורח גדול ויש חשש שיתעצלו (משנ"ב).

ד. השולח קטן לבדוק (שער הציון):

◀ **תוספות בעירובין:** השולח קטן לבדוק מקום אחר, אין הקטן נאמן על כך, (ורק על בית שלו, שמוטל עליו לבדוקו – נאמן).

◀ **תוספות בפסחים:** גם השולח קטן לבדוק מקום אחר, נאמן הקטן. (משום שבידו של הקטן לבדוק).

Ⓢ משמעות האחרונים שלא כתוספות בעירובין (חק יעקב).

סימן תלח | עכבר שנכנס למקום וכבר בפיו

סעיף א | בדיקת בית שנכנס לתוכו עכבר עם חמץ

ר"ב אומר (פסחים י"ב) שעכבר שנכנס לבית ובפיו כיכר לחם, ונכנס אחריו ומצא פרורים, צריך בדיקה, שאין דרך של עכבר לפרר את הכיכר (והפרורים הגיעו ממקום אחר (רש"י)).

עוד אומר ר"ב שתינוק שנכנס לבית ובידו כיכר לחם, ונכנס ומצא פרורים, אינו צריך לבדוק את הבית, מפני שדרכו של תינוק לפרר (והפרורים הגיעו מאכילתו של התינוק את הכיכר (רש"י)).

נחלקו הראשונים מה הפעולה שיוצרת את הפרורים. לדעת תוספות ועוד, הפרורים מגיעים מכך שהילד מפרר את הכיכר, ולדעת הרמב"ם הפרורים מגיעים מכך שהילד אוכל ותוך כדי כך נופלים פרורים. לפי זה תהיה מחלוקת במקרה בו מצא פרורים פחות מגודל כיכר. לתוספות עדיין צריך לחפש אחרי שאר הכיכר, אך לרמב"ם אין צורך.

◀ **תוספות, ר"ן וטור:** הפרורים מגיעים מהתינוק שמפרר אתו, ולכן דווקא אם מצא פרורים בגודל כל הכיכר אינו צריך לבדוק, אך אם מצא בפחות משיעור הכיכר, צריך לבדוק אחריו.

◀ **רמב"ם (למסקנת הב"י):** הפרורים מגיעים מאכילת התינוק את הכיכר, ולכן גם כשמצא פרורים בכמות פחותה מהכיכר, אינו צריך לחפש אחריו, שתולים שהפרורים הגיעו מאכילתו. אמנם אם לא מצא פרורים כלל, צריך לבדוק אחריו. ואם מצא פרורים כדי כל הכיכר תלין שפירר את כולו, ולא אכל ממנו, ואינו צריך לבדוק.

Ⓢ **שו"ע:** עכבר שנכנס עם כיכר ומצא אחריו פרורים, צריך לבדוק את הבית, שאין דרך עכבר לפרר. ותינוק שנכנס עם כיכר ומצא אחריו פרורים, אינו צריך לבדוק, שדרכו של תינוק לפרר תוך כדי אכילתו (אפילו לא ביטל חמץ (משנ"ב)) (רמב"ם). ויש אומרים שאם אין בפרורים כדי כל הכיכר, צריך לבדוק (תוספות).

Ⓛ העיקר כדעה הראשונה. אך אם הגיע זמן האיסור ולא ביטל חמץ, יש להחמיר ולבדוק שוב (משנ"ב).

א. גם אם הכיכר קטן, ויכול העכבר לאוכלו כולו, מכל מקום אין תולים להקל, מאחר וידוע שנכנס עכבר עם חמץ, ואין ספק מוציא מידי ודאי (משנ"ב).

ב. אם נכנס אחר עכבר ומצא כיכר שלם: אם ביטל חמץ אינו צריך לבדוק, ואם לא ביטל, צריך לחפש דהוי ספק דאורייתא (משנ"ב). (בכיכר קטן, דעת החמד משה להקל אפילו כשלא ביטל, ודעת הפרי מגדים להחמיר גם בזה (שער הציון)).

ג. המוצא חמץ לאחר בדיקתו, מבלי שראה שנכנס עכבר, אין צריך לבדוק את כל הבית שוב (מקור חיים).

ד. צריך לבדוק רק את החדר שאליו נכנס העכבר, ואפילו אם שאר החדרים פתוחים אליו, ניתן להקל כשביטל חמץ או שהיה הכיכר קטן (משנ"ב).

ה. כלב או תרנגול, דינם כעכבר, שאין דרכם לפרר (משנ"ב).

- ו. אם לא מצא פרורים אחרי תינוק, צריך לבדוק. אבל תינוק שיש בו דעת, ניתן להאמין לו שאכל את כל הכיכר, אפילו אם לא מצא פרורים (מג"א).
- ז. גוי שנכנס לבית וחמץ בידו, אין צורך לבדוק שוב את הבית, דדווקא בתינוק או בעכבר יש לחשוש, כיוון שדרכם להטמין. אך גוי אוכל או מוליך את החמץ לביתו (מקור חיים).

❖ עכבר שנכנס וספק אם יצא

רבא מסתפק (פסחים י"ב) בכמה מקרים לגבי עכבר שנכנס לבית:

- (א) עכבר שנכנס עם כיכר, וראה עכבר אחר שיצא עם כיכר, האם תולים לומר שזה אותו עכבר או לא.
 - (ב) אם תאמר שאותו עכבר שיצא הוא זה שנכנס, מה הדין אם הראשון היה שחור והשני לבן, שמא השני לקח את הכיכר מהראשון.
 - (ג) אם תאמר שאין דרך עכברים לקחת כיכרות זה מזה, מה הדין אם עכבר נכנס וחולדה יצאה, שייתכן שהחולדה לקחה את הכיכר מהעכבר, אך ייתכן שזה כיכר אחר, כי אם אכן לקחה את הכיכר מהעכבר, גם העכבר היה אמור להיות בפה שלה.
 - (ד) אם תאמר שאם הייתה לוקחת את הכיכר היה גם העכבר בפיה, מה הדין אם נכנס עכבר ויצאה חולדה וכיכר ועכבר בפיה, האם נאמר שודאי זה אותו עכבר והכיכר נפל מפיו מפחד והיא לקחה אותו, או שמא הכיכר היה צריך להיות בפה העכבר, ואין זה אותו עכבר.
- הגמרא מסיימת בתיקו.

- ◀ **רמב"ם:** להלכה: (א) עכבר שנכנס ויצא, אינו צריך לבדוק. (ב) היה הנכנס שחור והיוצא לבן, צריך בדיקה. (ג) נכנס עכבר ויצאה חולדה, צריך לבדוק. (ד) נכנס עכבר ויצאה חולדה עם עכבר וכיכר בפיה, אינו צריך לבדוק.
- ◀ **טור:** בכל הספיקות, אם ביטל הוי ספיקא דרבנן ולקולא, ואם לא ביטל הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא.

Ⓢ **רמ"א:** דינים אלה אינם שכיחים, ולכן לא הביאם השו"ע.

סעיף ב | חמץ שנפל למקום שקשה להגיע אליו

- רבא מסתפק (פסחים י"ב) בכיכר שנמצאת בשמי קורה, האם צריך להורידה או לא. צדדי הספק, שמא לא הטריחו את האדם עד כדי כך, שהרי הכיכר אינה נופלת מעצמה, או שמא כיוון שלפעמים הכיכר כן נופל מעצמו, ויש חשש שיבוא לאוכלו, הצריכו בדיקה אחריו.
- אם תאמר שלעיתים חמץ נופל מעצמו, כיכר שנפל לבור, האם צריך להביא סולם ולהעלותו או לא, כאן ודאי שהחמץ לא יעלה מאליו, אך עדיין יש לחוש שהאדם ירד למטה להשתמש בו, ויבוא לאוכלו.
- אם תאמר שיש לחשוש שירד למטה ויבוא לאוכלו, חמץ שנמצא בפה של נחש, האם צריך לשכור לוכד נחשים להוציא אותו מהנחש או שחכמים הטריחו את האדם רק בגופו, אך לא בממונו.

הגמרא מסיימת את הספקות בתיקו.

◀ **רמב"ם:** חמץ הנמצא בשמי קורה צריך להורידו שמא יפול, נפל לבור מבטלו ודיו. וחמץ הנמצא בפי נחש, אינו צריך להוציאו.

כך פוסק **שו"ע**. (ולא הביא דין חמץ בפה נחש).

◀ **ראב"ד (לפי הב"י):** אם נודע לו קודם זמן האיסור, ודאי שצריך להוציאו, ואם נודע לו רק לאחר זמן האיסור, ועשה ביטול חמץ, אינו צריך להוציאו.

◀ **טור (לפי הב"י):** אם נודע לו קודם זמן איסורו יבטל עכשיו, ואם נודע לאחר זמן איסורו, ועוד לא ביטל, צריך להוציאו משם⁹³.

א. פחות מכזית חמץ:

◀ **משמעות השו"ע וחק יעקב:** אינו צריך.

◀ **גר"ז:** צריך גם בפחות מכזית.

ב. צריך להוריד את הכיכר מהקורה, אפילו אם מצאו לפני זמן האיסור ויכול לבטלו, שמא יפול בפסח ויבוא לאוכלו. כל שכן אם נודע לו לאחר זמן האיסור ולא ביטלו, שאז ביטול אינו מועיל, שודאי צריך להורידו (**משנ"ב**).

ג. אם דרכו להשתמש בבור כל השנה, חייב לרדת ולבערו (**משנ"ב**).

ד. רק אם נפל החמץ מאליו, סגי בביטול, אבל אסור לזרוק בכוונה לבור, ואפילו ביטול לא יועיל, אלא צריך לרדת ולבערו (**משנ"ב**).

ה. אם נודע לו רק לאחר זמן האיסור, שאז ביטול אינו מועיל, צריך לרדת לבור ולהעלותו (**משנ"ב**). (אך אם ביטל חמץ כנהוג, אף שלא ידע מחמץ זה בזמן הביטול, מהני אף לחמץ זה (**שער הציון**)).

הערות

⁹³ **הבית יוסף** מאריך לבאר דעת הראשונים כאן ואת מחלוקתם. בדבריו הב"י מסתפק באיזה נקודות מסכים הטור לרמב"ם ובאיזה נקודות הסכים לראב"ד. למסקנתו סובר הב"י שיש שלוש דעות: לרמב"ם ניתן להסתפק בביטול בכל גוונא. לראב"ד אם מצא לפני זמן האיסור, בכל מקרה צריך להוציא, ואם מצא לאחר זמן האיסור, וכבר ביטל חמץ, אינו צריך להוציא. לטור אם נודע לו קודם זמן האיסור, מבטלו ודיו, ואם נודע לו לאחר זמן האיסור, צריך להוציאו.

אמנם בתחילת דבריו של הב"י, ולמסקנת **הדרכי משה**, דעת הטור היא שאם מצאו קודם שביטל, צריך להוציאו, דהוי ספק דאורייתא, ואם מצאו לאחר שביטלו, אינו צריך להוציאו. (וחלק הטור על הראב"ד שאין זה נחשב כמטמין בבורות שאסור לכתחילה).

סימן תלט | הבודק ולא מצא כמספר הכיכרות שהניח

סעיף א | תשעה צבורי חמץ

הגמרא אומרת (פסחים ט"ז) שאם היו תשע צבורי (ערימות) חמץ ואחת של מצה, ובא עכבר ונטל מאחת מהן ונכנס לבית, היינו דין תשע חנויות המוכרות בשר כשר, ואחת בשר טריפה, וקנה מאחת מהן ואינו יודע מאיזו, שהדין הוא שכל קבוע כמחצה על מחצה ואסור (משנה כתובות טו ע"א).

אבל אם פירשה אחת מהערימות ממקומה, ובא עכבר ונטלה, זה דומה לסיפא של המשנה שם, שהולכים אחר הרוב, דכל דפריש מרובא מפריש.

◀ **ראב"ד וטור:** יש להחמיר בקבוע דווקא כשלא ביטל חמץ (דהוי ספק דאורייתא), ובכיר גדול, שודאי העכבר לא יספיק לאוכלו (שאם ייתכן ויספיק, הוי ספק ספיקא).

◀ **גאונים, רש"י, רמב"ם והרב המגיד:** גם כשביטל חמץ או בכיר קטן יש להחמיר, שכל בדיקת חמץ ניתקנה על הספק, ומחמירים בה יותר משאר מקומות.

⚡ **שו"ע:** עכבר שנטל מתשע צבורי חמץ ואחד מצה, ונכנס לבית בדוק, צריך לבדוק את הבית, דכל קבוע כמחצה על מחצה. ואם פירש אחד מהם ממקומו ונטלו משם, אינו צריך בדיקה, דכל דפריש מרובא מפריש.

⚡ מכך שסתם בדבר, משמע שאפילו אם ביטל צריך לבדוק (משנ"ב).

רמ"א: אם הכיר קטן, שיכול העכבר לאוכלו, תולים להקל שאכלו ואין צריך בדיקה.

⚡ נחלקו האחרונים אם השו"ע מסכים לדברי הרמ"א. לדינא ניתן לסמוך על הרמ"א ובפרט כשביטל חמץ (חק יעקב). ולכתחילה ודאי שנכון לבטל חמץ ולא לסמוך על ספק ספיקא (פרי מגדים).

א. אם העכבר נטל שלא בפנינו, דינו כאילו נטלו ממקום הפרישה, וכל דפריש מרובה פריש, ואינו צריך בדיקה (משנ"ב).

ב. אם התערבבו הצבורים זה עם זה, אינו נקרא קבוע עוד, שהרי החמץ אינו עומד בפני עצמו (משנ"ב).

ג. אע"פ שניתן לסמוך על כל דפריש לעניין זה שלא יצטרך לבדוק שוב את הבית, מכל מקום אסור לאוכלו בפסח, דבפסח אין הולכים אחר הרוב (חק יוסף ומשנ"ב).

סעיף ב | ספיקות נוספים

הקדמה קצרה:

א. השו"ע כאן דן בכמה מקרי ספיקות:

1. צבור מצה וצבור חמץ שהיו לפני שני בתים, אחד בדוק ואחד שאינו בדוק, ולקחו שני עכברים, כל אחד חתיכה ונכנסו לשני הבתים.
2. צבור חמץ ושני בתים בדוקים, ונכנס עכבר לאחד מהם.

3. צבור חמץ, ויש ספק אם העכבר נכנס לבית או לחצר שלפניו.
 4. עכבר שנכנס לבית, ובדק אחריו ולא מצא כלום.
 5. עכבר שנכנס לבית עם כיכר, ובדק חלקו ומצא את הכיכר.
- ב. בכל המקרים הללו פוסק השו"ע להקל, כל אחד מטעם אחר (עיין לקמן). אך הרמ"א משיג על שני המקרים האחרונים שבהם השו"ע אפילו כשלא ביטל חמץ, ולדעת הרמ"א תלוי אם עשה ביטול חמץ, או לא.

הגמרא אומרת (פסחים ט ע"ב) שאם היו צבור חמץ וצבור מצה, ובאו שני עכברים ונכנסו לשני בתים, אחד בדוק ואחד אינו בדוק. הדין הוא שתולים לומר שהעכבר עם החמץ נכנס לבית שאינו בדוק, והעכבר עם המצה נכנס לבית הבדוק. כמו שמצינו שתולים בתרומה (כדאיתא ביבמות פב ע"א). הגמרא מסייגת שניתן לתלות דווקא אם ביטל חמץ והווי ספק דרבנן, אך אם לא ביטל חמץ, הוי ספק דאורייתא ואין תולים. (וכן אם הכיכר אינו גדול, שיש ספק ספיקא (טור)).

❖ כך פוסקים טור ושו"ע.

ל מדובר שביטל חמץ (כנזכר בגמרא). ולפי הרמ"א בסעיף א, איירי נמי כשהכיכר קטן, ויש ספק ספיקא (משנ"ב).

א. כשמוזכר בכל הסעיף שניתן להקל רק כשביטל חמץ, ניתן להקל גם לפני שש שעות, אם יבטל עכשיו (משנ"ב).

❖ נכנס לאחד משני בתים

הגמרא אומרת (פסחים י ע"א) שאם היה צבור אחד של חמץ, ושני בתים בדוקים, ונכנס עכבר לאחד מהבתים ואינו יודע לאיזה, היינו דין שני שבילין, ששנינו במשנה ששני שבילים, אחד טמא ואחד טהור, והלך באחד מהם, והלך חברו בשני, ולא יודעים מי הלך באיזה שביל. הדין הוא שאם נשאל כל אחד בעצמו, תולים לכל אחד לומר שהוא טהור וחברו השני טמא. אך אם נשאלו שניהם, או שבא ושאל עליו ועל חברו, שניהם טמאים (כדעת רבי יוסי וכביאור האמוראים. ע"ש בגמרא).

◀ **רמב"ם:** בכל מקרה אינם צריכים בדיקה⁹⁴.

❖ כך פוסק שו"ע.

הערות

⁹⁴ לכאורה דברי הרמב"ם סותרים את הסוגיא, כיוון שמשמע שהרמב"ם אינו מצריך בדיקה אפילו באו להשאל בבת אחת. ואכן תמה **הרב המגיד** על דברי הרמב"ם, וניסה ליישבו (על פי המשנה למלך) שבשני שבילין הוי דאורייתא, ובדיקת חמץ הוי דרבנן, וכ"כ **הכסף** מעצמו (ומשמע שהבין אחרת את דברי הרב המגיד. ע"ש). אך **המשנה למלך** תמה, שכן גם בטומאה דרבנן שנינו להדיא (טהרות פרק ב) שאם באו להשאל יחד שניהם טמאים. וכתב שאין כל קושיא על הרמב"ם כיוון שהרמב"ם למד דבריו מהסוגיא בכתובות (כו ע"א) לגבי עיר שכבשוה כרכום (אויב), שכל הכוהנות שבתוכה אסורות, אך אם יש מחבוא מצלת על כולן. ואם המחבוא קטן ואינו יכול להחזיק את כל הנשים, מסתפקת הגמרא ורוצה להשוות זאת לדין שני שבילין. אך הגמרא דוחה ואומרת שבשני שבילים יש ודאי טומאה, ואילו בכוהנות אין ודאי טומאה, ואפשר לתלות אפילו בבת אחת. הרי לן שכאשר אין ודאי איסור, ניתן לתלות גם בבת אחת. ובדיקת חמץ נתקנה על הספק, ואע"פ שנכנס עכבר, אף על פי כן הוי ספק, שמא העכבר אכל, ואין ודאי איסור. וא"כ הרמב"ם סומך על סוגיא מפורשת ולא קשיא מידי. והביא דברי **בביאור הגר"א**.

◀ **טור:** כשבאו יחד, אפילו אם ביטלו חמץ, שני הבתים צריכים בדיקה⁹⁵. אך כשבאו זה אחר זה, תולים להקל דווקא כשביטלו חמץ⁹⁶. (שאם לא בטלו הוי ספק דאורייתא. ואפילו הכיכר קטן, צריכים בדיקה, שכאן אין כלל צבור מצה שניתן לתלות בו, וליכא ספק ספיקא (ב"י)).

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

ל מדובר כשביטל חמץ, ואעפ"כ אין להתירם דודאי נכנס עכבר לאחד מהם (משנ"ב).

❖ ספק אם בכלל נכנס העכבר לבית

הגמרא אומרת (פסחים י ע"א) שכאשר יש ספק אם עכבר נכנס לבית או לא (נכנס לחצר שלפני הבית, ואינו יודע אם נכנס גם לבית (רש"י)) היינו מחלוקת רבי אליעזר וחכמים לגבי בקעה, שנחלקו בדין מי שהלך בבקעה ויש ספק אם נכנס לשדה שיש בה טומאה, שרבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאים.

◀ **רש"י:** חכמים דווקא בבקעה טמאו רק בבקעה, דהוי ספק טומאה ברה"י. אך בחמץ כו"ע מודים להקל.

◀ **רמב"ם:** חכמים אוסרים בחמץ כמו בטומאה.

Ⓢ **שו"ע** פוסק להחמיר כחכמים, והשמיט זאת מהשולחן ערוך (גר"א).

◀ **טור:** אם ביטל חמץ או שהכיכר קטן, ניתן להקל, ואם לא ביטל חמץ, צריך לבדוק את הבית.

❖ בדק ולא מצא

הגמרא אומרת (פסחים י ע"א) שאם נכנס עכבר עם חמץ לבית, ובדק אחריו ולא מצא כלום, לדעת חכמים אין צריך לבדוק עוד (ואין צורך לחפש עוד כמה פעמים (ב"ח)), ולדעת רבי מאיר הבית אינו בדוק עד שימצא את החמץ. (רש"י: אם ביטל חמץ גם רבי מאיר מודה שניתן להקל).

Ⓢ **טור ושו"ע:** גם כשלא ביטל חמץ ניתן להקל.

הערות

⁹⁵ ותמה הב"י מדוע לא חילק הטור אם הכיכר גדול או קטן, שהרי אם הכיכר קטן (וביטלו חמץ) הוי ספק דרבנן ולקולא.

⁹⁶ גם כאן תמה הב"י מדוע לא חילק הטור בין כיכר גדול לקטן, וכתב לבאר שהטור סמך על תחילת דבריו, ואכן בכל מקום ששייך חילוק זה, יש לחלק כך. בדרך אחרת כתב הב"י, שהספק שמא אכל העכבר את הכיכר הוא ספק גרוע, שאינו מצוי שיאכל העכבר את כל הכיכר, ורק לגבי תשע ציבורים, ששם יש אחד של מצה, ובנוסף 'כל קבוע' הוא חידוש, שם מועיל ספק זה. אבל בשאר מקרים אין לצרף ספק זה.

❖ בדק חלק מהבית ומצא

הגמרא אומרת (שם) שאם בדק אחר העכבר ומצא, הדבר תלוי במחלוקת רשב"ג ורבי לגבי שדה שאבד בה קבר ואח"כ נמצא, שלדעת רבי תולים לומר שזהו הקבר שאבד, ולדעת רשב"ג השדה עדיין טמאה, שמא אין זה אותו קבר (והלכה כרשב"ג (רי"ף וטור) ויש חולקים שהלכה כרבי (עיין לקמן במשנ"ב)).

◀ **רי"ף וטור:** הלכה כרשב"ג, ואם ביטל חמץ תולים לומר שזה הכיכר, ואם לא ביטל, צריך לבדוק גם את שאר הבית.

כך פוסק רמ"א.

◀ **רמב"ם (על פי הרב המגיד):** הלכה כרבי (ואפילו כשלא ביטל, אינו צריך לבדוק).

כך פוסק שו"ע (על פי משנ"ב).

סעיף ג | מצא כמות כיכרות שונה ממה שהניח

הגמרא אומרת (פסחים י ע"א) שאם הניח תשע כיכרות ומצא עשר, הדבר נתון במחלוקת רבי וחכמים במי שהניח מנה של מעשר ומצא מאתיים. לדעת רבי דנים מאה כמעשר ומאה כחולין, ולדעת חכמים כל המאתיים נידונים כחולין (שתולים לומר שמישהו נטל את המנה הקודם והניח את המאתיים. ואף כאן תולים לומר שחולדות לקחו את התשע ואדם אחר הביא לכאן עשר אחרים, וצריך לבדוק את כל הבית (רש"י)).

עוד אומרת הגמרא שאם הניח עשר ומצא תשע, הדבר נתון במחלוקת אחרת של רבי וחכמים במי שהניח מאתיים ומצא מנה. לדעת רבי המנה הנשאר נידון כמעשר, ולדעת חכמים חולין (שתולים שלקחו את המאתיים והמנה שלפנינו הובא ממקום אחר, ואף כאן צריך לבדוק את כל הבית, שאין אחד מהראשונים כאן (רש"י)).

רמב"ם וטור: הניח תשע ומצא עשר, (או הניח עשר ומצא תשע (עיין לקמן)), צריך לבדוק את כל הבית, אפילו ביטל חמץ. (שאינן כאן ספק כלל, שאם היה ספק, כיצד חכמים הקלו לומר שהכל חולין (ב"י)).

שו"ע: הניח תשע ומצא עשר – צריך לבדוק שוב. (לקמן יבואר הדין כשהניח עשר ומצא תשע).

ל צריך לחפש אחר כולם, אפילו ביטל (גם כשהניח עשר ומצא תשע כדלהלן) (משנ"ב).

❖ אופן הנחת הכיכרות (כשהניח עשר ומצא תשע⁹⁷)

נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר (ביצה י"ע"ב) בביאור מחלוקת רבי וחכמים לגבי הניח מאתיים ומצא מנה. אחד מהם מבאר שמחלוקתם דווקא בכיסים קשורים, אבל בכיסים שאינם קשורים, לכו"ע תולים לומר שכיס אחד ניטל והשני מעשר. ואחד אומר שמחלוקתם בכיסים שאינם קשורים, אבל בכיסים קשורים כו"ע מודים שהכל חולין (שודאי שאם נטל אחד, נטל גם את השני). נחלקו הראשונים כמי לפסוק בכיסים, וממילא בחמץ, כשהניח עשר ומצא תשע:

◀ **תוספות וטור:** הלכה כמ"ד שמחלוקתם בכיס אחד. לפי זה, גם בכיכרות, צריך לחפש אחר כולם דווקא כשהניח אותם בקשירה יחד, אבל אם אינם קשורים יחד, צריך לחפש רק אחרי כיכר אחד.

◀ **רמב"ם:** הלכה כמ"ד שמחלוקתם בשני כיסים. לפי זה, גם בכיכרות, בכל מקרה צריך לחפש אחר כולם.

Ⓢ **שו"ע:** הניח עשר ומצא תשע צריך לבדוק אחר כל העשרה. ויש אומרים שדווקא אם קשורים יחד, אך אם אינם קשורים יחד, צריך לבדוק רק אחר האחד.

Ⓛ ופסקו האחרונים כמ"ד השני. אך נראה שאין להקל בזה אלא כשביטל או כשיש שהות לבטל (משנ"ב).

סעיף ד | הניח בזוית אחת ומצא באחרת

הגמרא אומרת (פסחים י"ע"ב) שאם הניח בזוית אחת ומצא בזוית אחרת, הדבר יהיה תלוי במחלוקת חכמים ורשב"ג לגבי קדרום טמא שהניחו בזוית אחת ומצאו בזוית אחרת. לדעת חכמים הבית כולו טמא, שמא אדם טמא נכנס לבית והעבירו לשם (ונגע גם בשאר כלי הבית (רש"י)). ולדעת רשב"ג הבית טהור, שמא הוא העבירו ושכח. (וכמו כן לגבי חמץ, לדעת חכמים חוששים שמא עכבר נכנס ונטלו, ואם חוששים לעכבר, יש לחוש שמא לא זהו הכיכר (רש"י)).

◀ **רמב"ם:** אפילו אם ביטל, צריך לבדוק כל הבית.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **טור:** רק אם לא ביטל צריך בדיקה שנית, אך אם ביטל לא החמירו חכמים.

Ⓢ וכן הסכימו האחרונים (משנ"ב). (והגר"א כותב שכך גם סובר הרמב"ם (שער הציון)).

⁹⁷ כך משמע מהטור, אך כשהניח תשע ומצא עשר בכל מקרה צריך לחפש אחר כולם. אמנם יש חולקים וסוברים שאף כשהניח עשר ומצא תשע יש לחלק בין קשורים לאינם קשורים (תוספות ומהר"ם חלאווה). אך לדינא פסקו האחרונים שלא כדבריהם (עיין שער הציון ס"ק טז).

סימן תמו | חמץ של גוי שהופקד אצל יהודי

סעיף א | חמץ של גוי המופקד אצל יהודי

הקדמה קצרה:

א. התורה אוסרת שיהיה חמץ ברשות יהודי בפסח. איסור זה כולל שני עניינים: א. שלא יהיה חמץ בבעלות יהודי במשך הפסח. ב. שלא יהיה חמץ ברשות יהודי ותחת אחריותו, גם אם הוא אינו שייך לו מבחינה ממונית.

ב. מקור הדין בגמרא בפסחים (ה"ב) המרבה מהפסוק "שֶׁאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם" (שמות יב, יט) שאפילו חמץ שאינו בבעלות יהודי, אם הוא ברשותו, הרי שעובר עליו באיסור תורה. אמנם, עוברים על איסור רק בחמץ שיש ליהודי אחריות עליו, שאז נעשה כאילו יש לו שייכות בו ('שעל ידי קבלת אחריות יש לו שייכות וחבות בגוה, אע"פ שאינו שלו בעצם' (משנ"ב בס"ק יט)). עניין זה נלמד ממיעוט הכתוב: "וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ" (שם יג, ז). לכן, יהודי שקיבל חמץ בפקדון, וחייב באחריותו, אע"פ שהוא אינו שלו מבחינה ממונית, כיוון שהוא ברשותו ותחת אחריותו – עובר עליו (שו"ע ומשנ"ב בסעיף א).

ג. אמנם, גם במקרה הפוך בו החמץ רק בבעלות יהודי ואינו ברשותו, עובר עליו. לכן יהודי שהפקיד חמץ אצל גוי (או יהודי אחר), עובר עליו. (שו"ע בסעיף ד).

הברייתא לומדת (פסחים ה"ב) מהפסוק: "שֶׁבַעַת יָמִים שֶׁאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם" (שמות יב, יט), שאסור להטמין חמץ או לקבל פקדונות מגוי. הגמרא מקשה, הרי בתחילת הברייתא שנינו שאין איסור לראות חמץ של אחרים [מכך שנאמר "וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ שֶׁאֵר כָּל גְּבֻלָּךְ" (שמות יג, ז)].

ומיישבת הגמרא: אם קיבל על עצמו אחריות על הפקדון – אסור. אך אם לא קיבל על עצמו אחריות על הפקדון – מותר. כמעשה שהיה במחוזא, שהפקידו אצל בני העיר חמץ של החיילים, ואמר להם רבא שעליהם לבערו, כיוון שאם היה נאבד או נגנב היו צריכים לשלם, ונחשב החמץ כשלחם.

הברייתא בהמשך לומדת שפקדונות גוי אסורים גם כשהחמץ אינו נמצא בבית היהודי אלא ברשותו, מכך שנאמר בשני הפסוקים "שאר" ונותנים את של זה על זה. נחלקו הראשונים באיזה אופן חייב יהודי לבער חמץ של גוי המופקד אצלו:

◀ **בה"ג ורא"ש:** צריך לבער את החמץ, אפילו כשהיהודי חייב רק בפשיעה, כשומר חנם. (ומה שרמב"ם אמר 'שם יגנב או יאבד' הכוונה בפשיעה (ב"י)).

◀ **ר"י ורמב"ם:** צריך לבער את החמץ רק אם היהודי חייב בגניבה ואבידה.

☞ **שו"ע:** יהודי שקיבל חמץ בפקדון מגוי, והתחייב בגניבה ואבידה, חייב לבערו, בין שהוא בביתו, ובין שהוא בכל מקום שברשותו. ויש אומרים שאפילו התחייב בפשיעה בלבד, חייב לבער.

לכתחילה יש לחוש לדעת היש אומרים, ולהחזיר את החמץ לגוי. ואם הגוי אינו כאן, יבטל וימכור את החמץ (ואע"פ שלהרבה פוסקים אינו מועיל למכור ולבטל, ככה"ג ניתן להקל). ובדיעבד אינו חייב בביעור, אלא יחזיר את החמץ מיד כשיוכל, ולאחר הפסח החמץ מותר באכילה (משנ"ב).

א. מדובר כאן שהיהודי קיבל על עצמו בקניין חיובים אלה (גניבה ואבידה או פשיעה), לפי שאין תורת שומרים אצל גוים. אך אם לפי חוק המלכות היהודי מקבל על עצמו אחריות משעה שנעשה שומר, גם ללא קניין, חייב לבער משעה שהחמץ אצלו (משנ"ב).

ב. אפילו השכיר היהודי לגוי בית להניח בו את החמץ, חייב לבערו, דקי"ל שכירות לא קניא. אמנם אם עבר עליו הפסח החמץ מותר, שיש לסמוך על הפוסקים שייחוד מקום מהני שיחשב החמץ כאילו הוא ברשות הגוי.

ייחוד מקום הוא כשמייחד בפני הגוי, בית או פינה לחמץ⁹⁸, בשכירות או בשאלה. אבל אם הגוי הניח את החמץ, ואח"כ ייחד לו מקום ללא ידיעת הגוי, החמץ אסור לאחר הפסח, שמא הגוי רוצה שהחמץ יהיה מונח דווקא אצל היהודי. ואפילו עשיית מחיצה אינה מועילה (משנ"ב).

ג. ביטול ומכירת חמצו של הגוי:

◀ **שאגת אריה, מהרש"ך, פני יהושע, בית שלמה ועוד:** אין אפשרות לבטל חמץ של הגוי המופקד אצל יהודי (כיוון שהחמץ אינו שייך ליהודי).

◀ **פרי מגדים ומעין גנים:** ואף אין אפשרות למכור חמץ של גוי המופקד אצל יהודי⁹⁹.

◀ **עונג יו"ט ומקור חיים:** אין הדברים מוכרחים, וניתן לבטלו (כיוון שהחמץ אבוד, ויכול לזכות בו, וכל שכן שיכול לבטלו).

Ⓢ **משנ"ב:** יש תקנה להפקיד את החמץ אצל גוי אחר, או שימכור את הבית שהחמץ נמצא בו, ויקבל הגוי על עצמו גניבה ואבידה. ונכון גם למכור את הבית וגם את החמץ.

ד. עבר הפסח ולא ביער:

◀ **מגן אברהם, פרי חדש, שאגת אריה, גר"ז ועוד:** החמץ אסור בהנאה ובאכילה.

◀ **חק יעקב, אליה רבה בשם הכלבו:** החמץ מותר בהנאה ובאכילה. (שאסרו חמץ שעבר עליו הפסח, רק בחמץ של יהודי, אך לא בחמץ של גוי המופקד אצל יהודי).

Ⓢ **משנ"ב:** אם בא הגוי לאחר הפסח, מותר להחזיר לו את החמץ (ואין איסור בכך שנהנה שאינו חייב לפרוע את חובו), אך אם יש חשש שהגוי ימכרנו ליהודי אחר, אסור להחזיר לו. ויש מקילים בדבר, וניתן לסמוך עליהם לעניין הנאה¹⁰⁰.

❖ קיבל אחריות וייחד מקום (משנ"ב ס"ק ג)

הברייטא אומרת שאם הפקידו אצלו צריך לבערו. אך אם ייחד לו מקום, אינו צריך לבערו. נחלקו הראשונים בביאור הברייטא:

◀ **רש"י (על פי הר"ן), סתימת הרי"ף, בה"ג, שאלתות, רמב"ם, [רשב"א] וטור:** מדובר שהיהודי הסכים להכניס את החמץ לרשותו, ונחשב כאילו קיבל עליו אחריות וחייב לבערו. אך

הערות

⁹⁸ כך פסקו רוב האחרונים, ולא **באליה רבה** שהקל אפילו כשאומר לו הרי הבית לפניך. שאין להקל עד כדי כך, שהרי יש החולקים על כל ההיתר של ייחוד מקום. ועוד שמהתוספתא משמע שצריך דווקא ייחוד מקום (שער הציון).

⁹⁹ ועיין לקמן (בדין 'חזר והפקיד אצל גוי אחר') שיש אחרונים שהקלו במכירת החדר שבו עומד החמץ.

¹⁰⁰ לכאורה כוונת המשנ"ב להתיר למוכרו גם לאחר, גם שאינו הגוי בעל החוב (אלא שאם יש חשש שאותו אחר ימכור אותו ליהודי, ויבוא היהודי לאוכלו, לכאורה יהיה אסור למוכרו). וצ"ב.

אם היהודי רק אמר לגוי שיכול להכניס את החמץ, אינו מקבל עליו אחריות בכך, ואינו חייב לבערו.

אם קיבל אחריות, אסור אפילו אם ייחד זוית¹⁰¹ (משנ"ב).

◀ **ר"ת, ראב"ד, רז"ה, ריא"ז, רמב"ן, עיטור ורא"ש:** מדובר כשהיהודי קיבל עליו אחריות להדיא, אך אם ייחד לו קרן זוית מותר, שזה כמי שקיבל אחריות על חמצו של גוי ברשותו של הגוי, שמותר.

❖ חזר והפקיד אצל גוי אחר

רמ"א (על פי הגהות אלפסי): אפילו חזר היהודי והפקיד אצל גוי אחר, חייב לבערו.

א. קיבל הגוי את האחריות שהייתה על היהודי:

◀ **עולת שבת, חק יעקב, אליה רבה ועוד:** אסור, שאין אחריות היהודי נפקעת בכך.
 ◀ **מגן אברהם, מקור חיים, מאמ"ר ונהר שלום:** מותר. (שהחמץ אינו של היהודי, ואינו בביתו, ואינו באחריותו).

לדעה זו יכול היהודי גם למכור את החדר שבו עומד החמץ (פרי מגדים).

ב. אם הפקיד בחזרה אצל הגוי בעל החמץ, מותר¹⁰² (משנ"ב), (אפילו אם היהודי שומר שכר, והגוי שומר חנם (שער הציון)).

❖ גוי אלים

כנזכר, רבא אמר לבני מחוזא לבער חמץ אם החיילים יחייבו אותם בגניבה ואבידה. הראשונים חולקים האם היהודים היו חייבים על פי חוק הגויים, או שהחיילים היו מחייבים אותם שלא על פי דין (באונס):

◀ **רמב"ם ורי"ף גיאת:** גם אם היהודי אינו חייב מן הדין באחריות החמץ, אבל הגוי הוא אלים ויכפה את היהודי לשלם, חייב היהודי לבער את החמץ.

כך פוסק שו"ע בסתם (ובי"א הביא את דעת הראב"ד).

◀ **ראב"ד וריטב"א:** אין חובה לבער את החמץ כשהגוי אלים, (אם היהודי אינו חייב על פי הדין).

משנ"ב: העיקר כדעת הרמב"ם. אך אם עבר הפסח ולא ביער, החמץ מותר בהנאה ובאכילה.

הערות

¹⁰¹ וכן כתבו המג"א והגר"א בדעת השו"ע.

¹⁰² שזה כמי שמקבל אחריות חמצו של נכרי בביתו של הנכרי, שאינו חייב באחריותו לפי ר"ת (הביאו הטור להלן). ואע"פ שלא קי"ל כר"ת, היינו דווקא כשהיהודי ייחד לגוי קרן זוית בביתו. אך בביתו של הגוי, לכו"ע מותר (מג"א).

סעיף ב | חמץ שאינו חייב באחריותו

הברייתא מלמדת (פסחים ה"ב) שמותר לראות חמץ של אחרים (כשלא קיבל עליו אחריות, (כנ"ל בסעיף א)), ואפילו אם הגוי תחת שלטון היהודי, ונמצא עימו יחד בחצר (והיה מקום לומר שממונו כממון היהודי (רש"י)) מכל מקום אין איסור בדבר. (כך מבאר רבא את הברייתא שם).
רב אומר (ו"ע"א) שחמצו של גוי עושה לו מחיצה גבוהה עשרה (שלא ישכח ויבוא לאוכלו (רש"י)).

נחלקו הראשונים באיזה חמץ עוסק רב:

❖ **רש"י, רמב"ם, וטור:** מדובר על חמץ גוי שהיהודי לא קיבל אחריות עליו, ובזה צריך לעשות מחיצה לפני החמץ.

❖ **כך פוסק שו"ע.** (על חמץ שאינו של היהודי, ואינו חייב באחריותו).

❖ **עיטור ורמב"ן:** מדובר על חמץ של גוי שהיהודי קיבל אחריות, שמספיק לעשות בפניו מחיצה או לייחד לו זוית. אבל חמץ שלא קיבל עליו אחריות, אינו צריך מחיצה כלל.

א. אע"פ שאין חובה לבער (כיוון שאינו ברשותו), מכל מקום אסור לקבל לכתחילה פקדונות חמץ בפסח, אפילו בחינם (אחרונים).

ב. מחיצה מסדין אינה מועילה, שהרי עוברים תחתיה (משנ"ב). (אך אם קשר אותו מלמטה, שפיר דמי (שער הציון)).

ג. בשאר המאכלים אין חשש שמא יבוא לאוכלו, דרך בחמץ שמותר באכילה כל השנה, חששו שמא ישכח ויבוא לאוכלו. וכפיית כלי אינה מועילה, שמא יטלו את הכלי לצורך שימוש בו, ויתגלה החמץ. (והתירו כפיית כלי רק במוצא חמץ ביר"ט, שאינו יכול לעשות מחיצה, ועוד שזה לזמן מועט, שכן בלילה יבערנו) (משנ"ב).

❖ הניח חמץ שלא ברשות

❖ **רמ"א:** גוי שהניח חמץ ברשות יהודי שלא ברשות, כופה עליו כלי ביר"ט, שלא יבוא לאכול ממנו (ריב"ש). אבל לפני יר"ט יעשה מחיצה.

ל¹ כמו כן, אם הניח את החמץ במוצאי יר"ט יעשה מחיצה. וכן כשהניח בחול המועד עצמו¹⁰³. ואפילו יודע שיבוא עוד יום או יומיים. אמנם, אם יודע שעשוי לבוא באותו יום, ניתן להקל בכפיית כלי (משנ"ב).

סעיף ג | גוי שנכנס לרשות יהודי עם חמץ

הברייתא אומרת (ו"ע"א) שגוי שנכנס עם בצקו לרשות היהודי, אין היהודי צריך לבער את החמץ שביד הגוי (כלומר, אינו צריך להוציאו מרשותו (רש"י)).

❖ **כך פוסקים טור ושו"ע.**

ל² ואין חשש שמא יבוא לאוכלו, כיוון שהוא בידו של הגוי (משנ"ב).

א. כל זה רק בגוי שאינו עבדו, אך בעבד של היהודי אין להניחו להכנס לביתו עם חמץ, שלא יחשדו בו שמאכיל עבדו בחמץ (שער הציון).

הערות

¹⁰³ **בחק יעקב** כתב שאם לא יצטרך לשלם על החמץ, לא יעשה מחיצה בחול המועד, אלא ישליך את החמץ החוצה. אך **האליה רבה** חולק, וס"ל שיכול לעשות מחיצה בחול המועד גם אם לא יתחייב לשלם על החמץ (שער הציון).

❖ לאכול עם הגוי חמץ על השלחן

◀ **רשב"א:** אסור לאכול עם גוי חמץ יחד על השלחן, אפילו בהפסק מפה בניהם. (כיוון שאיסור חמץ במשהו, ויש חשש שיתערב פירור במאכלו של היהודי).

כך פוסק שו"ע¹⁰⁴.

◀ **אורחות חיים:** מותר לגוי לאכול חמץ על שלחנו של היהודי, ואין חשש שמא היהודי יבוא לאכול מהחמץ, ואפילו ללא הפסק מפה¹⁰⁵.

א. הסכימו האחרונים שאפילו אם הגוי והיהודי אינם מכירים, שאסור להם לאכול יחד, שמא יתערב חמץ במאכל היהודי (משנ"ב).

ב. בזה אחר זה מותר, ויזהר לנקות היטב את השלחן אחר אכילת הגוי. וכן צריך להזהר שייקח הגוי את כל חמצו, ולא ישאיר מאומה (משנ"ב).

סעיף ד | ישראל שהפקיד אצל גוי

נחלקו הראשונים ביהודי שהפקיד חמץ אצל גוי או אצל יהודי אחר, האם המפקיד עובר על איסור בל יראה ובל ימצא או לא.

◀ **מקצת מהגאונים, רמב"ן ור"ן:** אינו עובר עליו, כיוון שהחמץ מופקד אצל אחר (ואין זה "בתיכם"). [אמנם מדרבנן חייב לבערו¹⁰⁶].

◀ **רמב"ם, רבינו יונה ורא"ש:** עובר עליו, כיוון שהממון שייך למפקיד¹⁰⁷.

◀ **שו"ע:** המפקיד חמצו אצל חברו או אצל גוי, אע"פ שקיבל הנפקד אחריות, עובר [גם] המפקיד.

הערות

¹⁰⁴ עיין בש"ך, יו"ד בסימן פח (ס"ק ב) שביאר שבכל האיסורים אין איסור לאכול באותו שלחן, כיוון שאדם לא יבוא לאכול איסור להדיא (וכ"כ המשנ"ב בסעיף הקודם). ואמנם מהאורחות חיים משמע שגם באיסור גמור אסור, מ"מ כתב הש"ך שגם הוא מודה שאין לחשוש בכל האיסורים, ורק בלחם הדבר אסור, כיוון שעל הלחם יחיה האדם, אבל לא בשאר איסור. וא"כ החשש הוא רק בחמץ (לפי השו"ע), במודר הנאה מחברו ובלחם אסור (ע"ש).

¹⁰⁵ וטעמו משום שכשזה אוכל מצה וזה אוכל חמץ, הוי כאילו זה אוכל בשר וזה אוכל גבינה, שהתירה הגמרא בחולין קז ע"ב. אמנם הרשב"א אוסר כיוון שבגמרא שם כתוב שאם מכירים זה את זה אסור. וכאן הרי מכירים זה את זה. לע"ד נראה שהאורחות חיים סובר שגוי ויהודי דינם כאינם מכירים זה את זה, שהרי מאכל הגוי אסור על היהודי (בשונה משני יהודים שזה אוכל חלב וזה בשר, שבעצם אין איסור במאכל חברו, ויש חשש שייקח מחברו). אך הרשב"א סובר שאין הבדל בין שני יהודים שזה אוכל בשר וזה חלב, לבין גוי האוכל חמץ ויהודי אוכל מצה.

¹⁰⁶ אך לדעת הרמב"ם ורבינו יונה, חייב לבערו מהתורה (ב"י).

¹⁰⁷ ואע"פ שאין זה ביתו (ואין כאן "בתיכם"), כיוון שהנפקד השאיל לו מקום, ביתו הוא כביתו של המפקד. לפי"ז כתב הגר"ז שאם הפקיד שלא ברשות, אין המפקד עובר מהתורה, כיוון שאין זה ביתו. אך יש אחרונים שמהם משמע שלא כדבריו (ביה"ל).

סימן תמא | דיני מי שהלווה על חמץ

סעיף א | יהודי שנתן לגוי חמץ כמשכון

המשנה אומרת (פסחים ל ע"ב) שיהודי שלווה כסף מגוי, ונתן לו היהודי חמץ כמשכון על ההלוואה, ועבר הפסח, מותר לאכול את החמץ לאחר הפסח.

הגמרא מבארת (לא ע"א וע"ב) שהיהודי הכניס לרשות הגוי את החמץ, ואמר לו שאם לא יפרע לו את ההלוואה עד תאריך פלוני, מעכשיו החמץ קנוי לגוי. כשיגיע אותו זמן והיהודי לא פרע את ההלוואה, יתברר למפרע שהחמץ היה קנוי לגוי מההתחלה. (רי"ף, רא"ש וטור: אך אם לא התנה שהמשכון יהיה קנוי מעכשיו, או שלא הכניס את החמץ לרשות הגוי אע"פ שאמר מעכשיו, או שפרעו בזמנו - אסור). נחלקו הראשונים מתי זמן פרעון ההלוואה:

◀ **רבינו אפרים ורמב"ם:** זמן הפרעון היה לפני פסח, (אבל אם זמן הפרעון אחרי פסח, החמץ אסור).

◀ **רי"ף, [עיטור, רי"ץ גיאת, רא"ש, ר"ן וטור (על פי המ"מ והמג"א¹⁰⁸):]** בין אם זמן פרעון החוב לאחר הפסח, ובין אם היה לפניו (ושהה החמץ אצל היהודי בפסח) צריך לומר 'מעכשיו'.

Ⓢ כך פוסק שו"ע (על פי המג"א וגר"א).

◀ **ראב"ד [עיטור, רא"ש, ר"ן, רי"ו בשם תוספות ועיטור, טור (על פי אליה רבה):]** אם זמן הפרעון לפני הפסח צריך לומר 'מעכשיו', ואם זמן הפרעון לאחר הפסח, אפילו כשלא אמר 'מעכשיו' - מותר.

Ⓢ כך פוסקים לבוש, עולת שבת ואליה רבה.

Ⓢ **משנ"ב:** נראה שאפשר לסמוך על המקילים בשעת דחק¹⁰⁹. וכל זה לעניין איסורו לאחר הפסח, אך בפסח עצמו עדיף להחליט את החמץ לגוי, שלא יעבור עליו 'בבל יראה'.

א. הקנה לגוי ואמר מעכשיו, אך השאיר את החמץ ברשותו:

◀ **חק יעקב, אליה רבה ועוד:** החמץ מותר, ובלבד שהיהודי לא יקבל על עצמו את האחריות על החמץ.

◀ **פרי מגדים (על פי רמ"א בחו"מ רז):** החמץ אסור.

Ⓢ **שער הציון:** בשעת דחק ניתן להקל, שהרי חמץ לאחר הפסח אסור מדרבנן, ושומעים למיקל.

הערות

¹⁰⁸ נחלקו הפוסקים בדעות הראשונים שהביאו דברי הראב"ד להתיר גם כאשר חל הפרעון לפני הפסח ואמר מעכשיו. האם דעתם שלאחר הפסח אין צורך לומר מעכשיו, או שגם לאחר הפסח צריך לומר מעכשיו. עיין במגיד משנה, ובמג"א בס"ק ב, בביאור הגר"א ובאליה רבה בס"ק ד.

¹⁰⁹ כלומר, אם חל הפרעון לפני הפסח, ולא פרע עד פסח, ולא אמר לו 'מעכשיו', שיכול להנות מהחמץ לאחר הפסח.

ב. הקניית החמץ בתנאי של 'מעכשיו', מועיל דווקא בהלוואה¹¹⁰, אבל אם התנה עם הגוי שיעשה עימו דבר, ואם לא יעשה ייתן לו חמץ מעכשיו, אינו מועיל. לכן ייתן את החמץ במתנה לגוי לפני פסח. אמנם, בדיעבד אין לאסור את החמץ כשעבר עליו הפסח¹¹¹ (אחרונים).

ג. אם לא אמר מעכשיו (ונאסר החמץ):

- ◀ **מג"א:** ייתכן וחייב לקנות את החמץ מהגוי ולבערו, שהרי החמץ אסור בהנאה.
- ◀ **בית מאיר ומקור חיים:** מותר, שהרי אינו פורע חובו בידים, אלא נהנה ממילא.

☞ כך פוסק משנ"ב.

ל אמנם כשהחמץ ביד היהודי, ושיעבד אותו לגוי בחובו, ודאי שאסור לתת לו אותו לאחר הפסח, שהרי זו הנאה ממש (משנ"ב).

סעיף ב | גוי שנתן ליהודי חמץ כמשכון

המשנה אומרת (פסחים ל ע"ב) שיהודי שהלווה כסף לגוי, והגוי נתן ליהודי משכון חמץ על ההלוואה, אסור בהנאה.

בגמרא מבואר (לא ע"ב) שנחלקו ת"ק ורבי מאיר בדין זה. ת"ק סובר שלא עובר, ורבי מאיר סובר שעובר.

הגמרא מבארת שנחלקו באופן שהניח את המשכון אצל הגוי, ומחלוקתם תלויה בשאלה האם היהודי קונה בכך את המשכון מגוי (דבעל חוב קונה משכון כשמדובר ביהודי מיהודי, כמו שכתוב 'ולך תהיה צדקה', ע"ש). ת"ק סובר שיהודי אינו קונה משכון מהגוי, והחמץ אינו שלו, ורבי מאיר סובר שיהודי קונה מגוי משכון, והחמץ שייך לו.

◀ **רא"ש וטור:** גוי שהכניס משכון חמץ לרשות היהודי ואמר לו שאם לא יפרע לו את החוב, מעכשיו קנוי לו החמץ – חייב לבערו. אבל אם לא אמר לו 'מעכשיו', אפילו אם הכניס לרשות היהודי, אינו עובר עליו, כיוון שהיהודי לא קנה את המשכון (כדעת ת"ק). [והוא שלא קיבל אחריות על המשכון, שאז אפילו פקדון בעלמא אסור (טור)].

☞ **שו"ע:** יהודי שהלווה לגוי, ונתן הגוי משכון חמץ ליהודי, ואמר 'מעכשיו', והגיע הזמן לאחר הפסח ולא פרעו, החמץ אסור – אפילו לא קיבל עליו אחריות – משום שקנאו למפרע. אבל אם לא אמר מעכשיו – ולא קיבל אחריות – מותר.

◀ **רמב"ם:** בכל מקרה חייב לבער את המשכון (גם אם לא אמר 'מעכשיו', שפסק כרבי מאיר (מגיד משנה)).

א. השו"ע נקט שהחמץ אסור לאחר הפסח (כשאמר 'מעכשיו'), אך גם לפני פסח צריך היהודי לבער או למכור את החמץ כשאר חמץ שברשותו, שמא הגוי לא יפרע את החוב בזמן, ונמצא

הערות

¹¹⁰ שעשה לו טובה והלווה. אך בסתם תנאי עדיין הוי אסמכתא ולא קניא. אמנם בבית דין חשוב, מהני (כדאיתא בח"מ בסימן רז) (משנ"ב).

¹¹¹ משום שדעת הרמב"ד שאין כלל אסמכתא בגוי. ואע"פ שהמג"א החמיר, זאת משום שס"ל שאין הלכה כראב"ד. אמנם המשנ"ב חלק וקיים את דעת הראב"ד. וכיוון שייסדו האחרונים כלל (בסימן תמח), שבכל מחלוקת ניתן להקל בחמץ לאחר הפסח, גם כאן ניתן להקל (שער הציון).

שלמפרע עבר היהודי על בל יראה¹¹². אמנם, אם לא מכר, ובא הגוי בפסח לקחת את חמצו, אין איסור לתת לו לקחת (אחרונים).

ב. מדברי השו"ע משמע שאם זמן הפרעון לפני פסח ולא פרעו עד פסח, ולא אמר 'מעכשיו', מותר לאחר הפסח, כיוון שזו אסמכתא, ולא קניא (והחמץ אינו ברשות היהודי). אך יש חולקים וסוברים שאין זו אסמכתא, והחמץ נחשב של היהודי. לכן צריך למוכרו או לבערו לפני פסח. ובדיעבד אפשר לסמוך על דעת השו"ע (משנ"ב).

ג. יהודי שנתן ליהודי אחר משכון, קונה המלוה ועובר עליו, כיוון שיהודי קונה משכון. אמנם בסימן תמ התבאר שאף הלווה עובר עליו (משנ"ב).

¹¹² כך סוברים רוב האחרונים. אמנם המג"א הקל בזה, וכתבו האחרונים לבאר דעתו, שלא כדאי להפסיד את החמץ בידיו, אלא אם יגיע זמן הפרעון, ורואה היהודי שהגוי אינו מתכוון לפרוע, ימחל היהודי על החוב. ואם כי יש חשש שישכח (ונמצא עובר למפרע), ימחל על החוב בערב פסח (בפני ב"ד או בפני עדים, גם שלא בפני הגוי) ולאחר הפסח החמץ מותר. אלא שייתכן שזו הערמה ואיסור (ביה"ל).

סימן תמב | דיני תערובת חמץ

סעיף א | תערובת חמץ וחמץ נוקשה

הקדמה

- א. באיסור חמץ יש שני איסורים. יש איסור אכילת חמץ, שחייבים עליו כרת או מלקות (תלוי באופן שאכלו). ויש איסור להשהות את החמץ בבית, אך עליו אין כרת.
- ב. חמץ גמור הנמצא בתוך תערובת יכול להיות בשני אופנים:
 1. חמץ בשיעור כזה, שאם יאכל פרס (שיעור חצי כיכר) מכל התערובת – יאכל כזית חמץ.
 2. חמץ בשיעור מועט, שאפילו אם יאכל פרס מהתערובת, לא יספיק לאכול כזית חמץ.
- ג. לענין איסור אכילת תערובת חמץ:

נחלקו רבי אליעזר וחכמים האם יש איסור באכילת תערובת חמץ, רבי אליעזר סובר שיש לאו מהתורה, וחכמים סוברים שלא. (לר"ן יש בזה איסור תורה של חצי שיעור ולטור אין בזה כלל איסור תורה).
- ד. הרי"ף פוסק כחכמים שאינו לוקה (דווקא כשאין כזית בכדי אכילת פרס, אבל אם יש, לוקה), והר"ז פוסק כרבי אליעזר (שלוקה אף כשאין כזית בכדי אכילת פרס). ונחלקו הפוסקים בדעת הרמב"ם¹¹³. (הרב המגיד מבאר שפסק כר"ף [ואין חיוב כרת בתערובת לעולם], והטור מבאר שהרמב"ם מחייב כרת כשיש כזית בכדי אכילת פרס. וכן סוברים הרמב"ן והרב המגיד).
- ה. נפק"מ בין הדעות:
 - אם אכל תערובת שיש בה פחות מכזית בכדי אכילת פרס. לדעת הר"ז פוסק כרבי אליעזר לוקה, ולדעת הרי"ף שפסק כחכמים – אינו לוקה.
 - אם אכל כזית בכדי אכילת פרס, לדעת הרמב"ם (לפי הרב המגיד) לוקה, אבל אינו בכרת, אך לדעת הרמב"ן חייב כרת. המשנ"ב פוסק (בס"ק א) שחייב כרת כדעת הרמב"ן.
- ו. לענין 'בל יראה' ו'בל ימצא':

במשנה כתוב (פסחים מב"ע א) שאלו עוברים בפסח: כותב הבבלי, שכח המדי, חומץ האדומי וזיתום המצרי. מאכלים אלה ראויים לאכילה, ומעורב בתוכם חמץ.
- ז. הראשונים חולקים בביאור המשנה:

דעת רש"י ורמב"ם: כוונת המשנה שעוברים על מאכלים אלה בבל יראה ובל ימצא.

הערות

¹¹³ **הרב המגיד** מבאר שדעת הרמב"ם כדעת הרי"ף, שאם יש כזית בכדי אכילת פרס לוקה, ואם לאו אינו לוקה. (כמפורש בדברי הרמב"ם בפרק א הלכה ו מהלכות חמץ ומצה). אך תמה הרב המגיד מדוע הרמב"ם אינו מחייבו כרת כשיש כזית בכדי אכילת פרס, שהרי דיני חלב חייב כרת, והביא שכן השיג הרמב"ן על הרמב"ם.

הטור מבאר שהרמב"ם מחייב כרת כשיש כזית בכדי אכילת פרס. (וביאר הב"י שיש שלוש דרגות: אם יש כזית בכדי אכילת פרס גם כשאוכל בטיבול – לכ"ע חייב כרת על האכילה ועובר בבל יראה. במידה ויש כזית בכדי א"פ רק כשאוכל לבד (אך לא כשמטביל) לרבי אליעזר מחייבו מלקות, וחכמים פוטרם ממלקות. במידה ואין כזית בכדי אכילת פרס, אפילו כשמטביל את התערובת עם עוד מאכלים – גם רבי אליעזר פוטר).

לדינא כתב המשנ"ב כדעת הרמב"ן שחייב כרת כשיש כזית בכדי אכילת פרס.

דעת ר"ת: כוונת המשנה שמאכלים אלה עוברים מעל השלחן, שאינם נאכלים, אבל אין בהם משום כל יראה וכל ימצא.¹¹⁴

להלכה פסק השו"ע כדעת הרמב"ם שעוברים בבל יראה על תערובת. אלא שנחלקו בביאור דעת הרמב"ם:

- דעת הרב המגיד שדין כל יראה כדין אכילה, וכמו שבאכילה חייב רק כשיש כזית בכדי אכילת פרס, כך גם לעניין כל יראה.
- דעת הרמ"ך והכסף משנה שעובר על כל יראה גם כשאין כזית חמץ בכדי אכילת פרס. (אע"פ שחייב מהתורה רק כשיש כזית בכדי אכילת פרס, לעניין כל יראה עובר אפילו בפחות מכך, כיוון שיש כאן כזית חמץ לפניו). המשנ"ב מבאר כך דעת הרמב"ם והשו"ע.

ח. **חמץ נוקשה** (הוא חמץ רע, ואינו חמץ גמור, ומ"מ ראוי לאכילה ע"י הדחק):
לעניין אכילתו:

המשנה מונה סוגי חמץ שעוברים עליהם ב'כל יראה' אך אין בהם כרת, הגמרא מבארת שחמצים הם נקראים 'חמץ נוקשה'. נחלקו רב נחמן ורב יהודה האם המשנה המחייבת בלאו על חמץ נוקשה בעין, היא כדעת רבי אליעזר שחייב על חמץ גמור בתערובת (דעת רב נחמן) או שחמץ נוקשה בעין קל יותר מחמץ גמור בתערובת (דעת רב יהודה). והגמרא מביאה ברייתא כמותו).

הראשונים נחלקו כמי לפסוק:

- **דעת הר"ה** (יג ע"א מדפי הרי"ף) שחמץ נוקשה אסור באכילה מהתורה בלאו (אך אין בו כרת, כסתירת המשנה).
- **דעת הרמב"ן והר"ן** (שם) שהלכה כחכמים שחמץ נוקשה אסור רק מדרבנן (כדעת רב יהודה שחמץ גמור בתערובת חמור יותר מחמץ נוקשה בעין. וכן יש משנה בהמשך הפוסקת ששיאור חייבים לבטלו (והיינו מדרבנן לדעת הר"ן) ואין בו חיוב על אכילתו, (והוא חמץ נוקשה)).
- המשנ"ב** בסימן תמ"ז מביא בזה שתי דעות אם יש בו איסור תורה או לא (והביא שם מחלוקת אחרונים אם אוסר רק בשישים כיוון שאין בו כרת, או שאוסר במשהו כשאר חמץ, והקל המשנ"ב בשעת דחק).

לעניין כל יראה וכל ימצא:

לעיל התבארה המחלוקת בבין המשנה האומרת 'ואלו עוברים', ואחד מהחמצים המוזכרים במשנה הוא תכשיטי נשים, שהם חמץ נוקשה (רש"י בדף מג ע"א). ולעיל התבארה בזה מחלוקת ראשונים:

- **דעת רש"י:** עוברים על החמץ המוזכר במשנה בבל יראה.
 - **דעת ר"ת:** עוברים הכוונה מעל מעל השלחן, אך אין בהם משום כל יראה.
- הרי שלדעת רש"י עוברים על חמץ נוקשה באיסור תורה, ולדעת ר"ת יש בו רק איסור דרבנן.

השו"ע פוסק בסוף סימן תמ"ז (על פי הריב"ש) שחמץ נוקשה שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, שאין בו איסור תורה. (הריב"ש כותב שטעמו על פי הרמב"ן והר"ן שאין חיוב כל יראה וכל ימצא בחמץ נוקשה. ונראה שאע"פ שבחמץ גמור בתערובת פסק השו"ע שיש כל יראה וכל ימצא, (עיין להלן בסימן זה), מ"מ חמץ נוקשה בעין קל טפי כדעת רב יהודה בגמרא שם. עיין בר"ן ובביאור הגר"א על השו"ע שם. ודעת

¹¹⁴ ואם יש חובה מדרבנן לבער את החמץ, כתב הרא"ש שהדבר תלוי בטעם שחייבו חכמים לבדוק חמץ בנוסף לביטול חמץ. אם הטעם הוא משום שאנשים אינם בדלים מהחמץ. גם כאן יש לגזור. אבל אם הטעם משום חומרת חמץ שעוברים עליו בבל יראה וכל ימצא, הרי כאן אין עוברים אליו, ואין חובת ביעור אפילו מדרבנן.

הגר"א לאוסרו לאחר הפסח אע"פ שאינו עובר עליו בבל יראה, כמו חמץ של יהודי בבית גוי, שאינו עובר בבל יראה, ועכ"ז אסור לאחר הפסח).

המשנה אומרת (פסחים מב ע"א): 'ואלו עוברין בפסח: כותח הבבלי (מאכל שפיררו בו לחם להחמיצו (רש"י וטור)) ושכר המדי וחומץ האדומי (שנותנים בהם מים ושעורים להחמיצם (גמרא)) וזיתום המצרי (שליש שעורים, שליש מלח ושליש כורכם (גמרא)) וזומן (מי סובין) של צבעים, ועמילן (פת) של טבחים, וקולן (דבק) של סופרים (שלושת האחרונים הם חמץ נוקשה (מאירי)). רבי אליעזר אומר אף תכשיטי נשים. זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח הרי אלו באזהרה ואין בהן משום כרת'.

הגמרא מבררת (מג ע"א) מי הוא התנא ששנה שחמץ גמור בתוך תערובת או חמץ נוקשה (אינו ראוי לאכילה¹¹⁵ (רש"י)) איסורם בלאו. רב יהודה מבאר שרבי מאיר סובר כך. ורב נחמן מבאר שרבי אליעזר שחייב על חמץ גמור בתערובת, וכל שכן בחמץ נוקשה בעיניה, הוא התנא של המשנה. הברייטא מביאה (מג ע"א) מחלוקת בין רבי אליעזר לחכמים לגבי תערובת שיש בה חמץ. לדעת רבי אליעזר יש בה איסור לאו, ולדעת חכמים אינו חייב כלום.

נחלקו הראשונים כמי לפסוק:

◀ **רב נטרנאי גאון, [רמב"ם (לרא"ש וטור)], רי"ץ גיאת, עיטור, וטור:** הלכה כרבי אליעזר, ומי שמשהה תערובת חמץ בביתו עובר משום 'בל יראה ובל ימצא'.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ אפילו אין בתערובת כזית בכדי אכילת פרס¹¹⁶ (משנ"ב) (עיין בהערה לעיל בביאור דעת הרמב"ם).

◀ **רי"ף, רמב"ם (לרב המגיד) ורא"ש:** הלכה כחכמים, ואין איסור לאו להשהות תערובת חמץ או חמץ נוקשה, אלא איסור דרבנן בלבד.

א. כל החיוב מהתורה לבער תערובת שיש בה חמץ, היינו במין באינו מינו למ"ד טעם כעיקר דאורייתא. אך מין במינו (כגון קמח חמץ שהתערב בקמח שאינו חמץ), או מין באינו מינו ויש שישים, שמדאורייתא בטל - מותר להשהות. אמנם, מדרבנן אסור להשהותו שמא יבוא לאוכלו, ובמידה ונזכר בתוך הפסח יבערנו, ואם עבר הפסח, מותר באכילה. שכלל הוא: כל חמץ שאיסורו רק מדרבנן, ועבר עליו הפסח, מותר באכילה אחר הפסח (משנ"ב).

ב. **מאכל שקיבל רק טעם מחמץ (שהוציאו ממנו את ממשות החמץ):**

◀ **חק יעקב:** אע"פ שאסור לאוכלו מהתורה, משום שטעם כעיקר מהתורה, מכל מקום אינו עובר משום בל יראה, כיוון שאין כאן ממשות האיסור. ואעפ"כ צריך לבערו מדרבנן, אלא שאם עבר הפסח מותר בדיעבד. [ואפשר שלעניין אכילה כדאי להחמיר (משנ"ב)].

הערות

¹¹⁵ וקרוי חמץ נוקשה משמעתו רע או לקוי (עיין רש"י במג ע"א, ובמנחות נד ד"ה נוקשה). בתפארת ישראל (הקדמה לסדר מועד) מציע שהפירוש הוא חמץ נכשל, כלומר שפעולת החימוץ שבו נכשלה. ועיין לקמן בביאור הגדרת חמץ נוקשה.

¹¹⁶ שאין לוקים על אכילת פרס מהתערובת. אמנם במידה ואכל יותר מפרס, עד שאכל כזית חמץ, לוקה (אך אין בזה מלקות). כך סוברים רוב הראשונים. אך דעת ר"ת שכיוון שהאיסור נתן טעם בתערובת, ברגע שאכל כזית מהתערובת, לוקה, כיוון שההיתר נהפך לאיסור.

עוד יש להעיר שנחלקו הראשונים בתערובת שיש בה כזית בכדי אכילת פרס, לדעת הרשב"א, לוקה רק כשאכל פרס מהתערובת (כך שאכל כזית חמץ), ולדעת רבינו חיים לוקה ברגע שאכל כזית מהתערובת (אך אם אין כזית בכדי אכילת פרס, חייב רק כשיאכל פרס, ולא כדעת ר"ת שחייב אפילו כשאין כזית בכדי אכילת פרס).

◀ **עולת שבת:** כיוון שאסור באכילה מהתורה, עובר בבל יראה ובל ימצא, ואסור אפילו בדיעבד לאחר הפסח¹¹⁷.

Ⓢ **משנ"ב:** במקום הפסד מרובה ניתן להקל כדעה הראשונה.

ג. מאכל שהתבשל בכלי של חמץ לפני פסח, אפילו היה בן יומו ואין בתבשיל פי שישים מהחמץ הבלוע, מ"מ מותר להשהותו בפסח¹¹⁸ (אלא שיזהר להצניעו בחדר שאינו הולך לשם, שלא יבוא לאכול ממנו). (משנ"ב). ואם התבשל או נכבש בכלי חמץ בתוך פסח, אפילו היה אינו בן יומו, צריך לבערו (חיי אדם).

ד. יין שרף (י"ש) הוא חמץ גמור, וגרוע מתערובת חמץ (משנ"ב).

❖ חמץ נוקשה¹¹⁹

כנזכר לעיל, הגמרא מבררת מי הוא התנא ששנה שיש איסור בל יראה גם על חמץ נוקשה בעין או חמץ גמור בתערובת. רב יהודה מציע שזו דעת רבי מאיר (והביאה הגמרא ברייתא המפרטת דעת ר"מ), ורב נחמן מציע שזה רבי אליעזר של המשנה, הסובר שעל תערובת חמץ עוברים בבל יראה.

הגמרא מוכיחה מברייטא כדעת רב יהודה, שהרי שנינו בברייטא המחייבת על תערובת חמץ, וכדעת רבי אליעזר, ולא שנו שם חיוב על חמץ נוקשה. הרי שרבי אליעזר אינו מחייב על חמץ נוקשה.

◀ **טור:** רבי אליעזר מחייב גם על תערובת חמץ וגם על חמץ נוקשה¹²⁰.

◀ **בית יוסף:** רבי אליעזר אינו מחייב על חמץ נוקשה, שהרי הברייטא מסייעת לביאורו של רב יהודה.

Ⓢ **משנ"ב:** על חמץ נוקשה ודאי שאינו עובר על בל יראה¹²¹, ורק מדרבנן צריך לבערו.

הערות

¹¹⁷ ואין להתחשב בדיעה שטעם כעיקר אסור מדרבנן (ולומר שיש ספק, וכל ספק לאחר הפסח שרי), שכן מוכח מיר"ד בסימן צח לעניין נשפך התבשיל, שאין מתחשבים בדיעה זו כספק. **פרי מגדים** (פתיחה לסימן. ע"ש מה שכתב בטעמו של דבר).

¹¹⁸ **העולת שבת** החמיר אף בזה, אך רוב האחרונים חלקו על דבריו. **בחק יעקב** כתב כמה נימוקים להתיר, (האגודה כותב שפליטת כלים אינה מצריכה ביעור. ועוד שיש ראשונים הסוברים שעל תערובת חמץ לא עוברים בבל יראה כלל (נראה שכוונתו לדעת הר"ף והרמב"ם לפי הרב המגיד), ועוד שדעת רש"י שטעם כעיקר דרבנן. ועוד שלפני פסח הוא נ"ט בר נ"ט דהיתרא, ועוד סיבות ע"ש).

¹¹⁹ חמץ נוקשה הוא חמץ שאינו חמץ גמור, כמו קמח שיש בתוך דבק שעשוי מקמח ומים, או עיסה שהכסיפו פניה ועוד אין בה סדקים. וכן חמץ שאינו ראוי לאכילה אלא רק קצת, הוא חמץ נוקשה (תכשיטי נשים המוזכרים במשנה נידונים כחמץ נוקשה כיוון שאינם ראויים לאכילה כ"כ (רש"י) (משנ"ב). אמנם, חמץ שאינו ראוי לאכילה כלל, לא שייך לאוסרו שמה יבוא לאוכלו, ואינו מוגדר כחמץ נוקשה (שער הציון).

¹²⁰ ועיין בב"י במה שכתב לבאר דעת הטור.

¹²¹ ואם מותר באכילה, עיין בסימן תמז ס"ק קז במשנ"ב, שלדעת המג"א מותר (ועיין במג"א כאן בס"ק א ובמחצית השקל עליו) ולדעת רוב האחרונים אסור.

❖ תערובת חמץ שאינו ראוי למאכל

הברייתא אומרת (פסחים מה ע"ב) שערכת עבדנים שנתן לתוכה קמח, אם נתן שלושה ימים לפני הפסח, אינו חייב לבער (כיוון שהקמח כבר הסריח מריח הכלי (רש"י)). אבל אם נתן בתוך שלושה ימים לפסח, חייב לבער. רבי נתן מסייג, שאם נתן לתוכה עורות, אפילו בתוך שלושה ימים אינו חייב לבער, ואומר רבא שהלכה כרבי נתן, ואפילו שעה אחת קודם פסח. התוספתא אומרת (פסחים ג, ב) שקילור, רטיה, אספלנית שנתן לתוכם קמח, אינו חייב לבער. (דין מלוגמא יתבאר בסעיף הבא).

טור וש"ע פוסקים את דברי הברייתא והתוספתא (ועיין גם בסעיף ד).

א. אין גוזרים לבער שמא יבוא לאכול, כיוון שאינו ראוי לאכילה, בשונה מחמץ נוקשה שראוי לאכילה קצת (משנ"ב).

סעיף ב | חמץ הפסול ממאכל כלב

כנזכר בסעיף הקודם, התוספתא אומרת (פסחים ג, ב) שמלוגמא שהסריחה אינו חייב לבער. אמנם הירושלמי אומר (שם ב, ו) שמלוגמא שהחמיצה ואח"כ הסריחה, חייב לבער. הרי"ף והרמב"ם הביאו רק את דברי התוספתא ללא הבאת דברי הירושלמי. אמנם הרא"ש הביא דברי הירושלמי שמחלק בין החמיצה ואז הסריחה או להיפך¹²². הרב המגיד מבאר שהרי"ף והרמב"ם סוברים שהירושלמי עוסק לפני פסח, ומלוגמא שהסריחה תחילה ואז הגיע פסח – שאז אינו חייב לבער, דהוי כחמץ שאינו ראוי למאכל כלב.

טור וש"ע: פת שעפשה ונפסלה מאכילת כלב, ומלוגמא שנסרחה (ואינה ראויה לאכילת כלב (משנ"ב)), אינו חייב לבערם.

ל דווקא כשהתקלקל קודם פסח, אבל בתוך הפסח, חייב לבער¹²³ אפילו נפסלו ממאכל כלב, שהרי כבר התחייב בביעורם (משנ"ב).

א. אם נפסל רק מאכילת אדם, חייב לבער, שהרי ראוי עדיין לחמץ בו עיסות אחרות¹²⁴ (משנ"ב).
ב. מלוגמא שהחמיצה ואז הסריחה, מותר לקיימה דווקא אם הסריחה קודם פסח, אבל בפסח עצמו אסור¹²⁵ (משנ"ב).

הערות

¹²² משמע מהבית יוסף והגר"א, שלדעתם אפילו קודם הפסח, אם החמיצה ואז נסרחה – אסורה. אך בשער הציון כתב (ס"ק כד) לתמוה עליהם מכמה סיבות, וכתב שודאי שגם לרא"ש והטור, רק בפסח עצמו אסור, אך אם החמיצה והסריחה לפני פסח – מותר (אלא שקיצרו בלשונם). והביא שכן ביאר הב"ח לדינא.

¹²³ לפרי מגדים: מדרבנן. לגר"ז: מדאורייתא (עיין שער הציון באריכות). עיין בסימן תמד סעיף ח, שאם יש לו עיסה בפסח, וירא שמא תחמיץ, יבטלנה קודם שתחמיץ.

אם התעפשה קודם פסח, אבל לאחר שש שעות: למקור חיים מותר לקיימה ולאוכלה לאחר הפסח, ולגר"ז אסור.

¹²⁴ מהמג"א משמע שהוא אסור דאורייתא. (אך בפרי מגדים בס"ק ג משמע שכיוון שאינו ראוי לאכילת אדם הוי כחמץ נוקשה, שאיסורו רק מדרבנן. אך כתב בשער הציון, שאם ראוי לחמץ בו עיסות אחרות גם הוא מודה).

¹²⁵ ואם הסריחה רק ממאכל אדם, מצדדים האחרונים דהוי רק חמץ נוקשה (שער הציון).

סעיף ג | חמץ לכביסה ולהדבקת ספרים

כנזכר בסעיף א, קולן של סופרים הוא קמח המעורב במים המשמש לדבק, ומדרבנן אסור להשהותו בפסח. הראשונים כותבים שיש חילוק בין קולן של סופרים כשהוא עומד בפני עצמו, לבין דבק המבצבץ בין דפי הספר, שאז מותר לקיימו אפילו מדרבנן, כיוון שנפסדה צורת החמץ. וכתבו כן גם לגבי כביסה בחלב חיטה או כרים וכסתות שטחים אותם במי סובין.

◀ **רמב"ם:** בגדים שכיבסו אותם בחלב חיטה, או דפים שהדביקו אותם בקולן של סופרים, וכל כיוצא בזה, מותר לקיימם בפסח, שאין צורת החמץ קיימת. [ומעין זה כתבו ראב"ן, רבינו משולם, רא"ש ומרדכי].

Ⓢ כך פוסקים **טור ושו"ע, ט"ז ופר"ח.**

ל מותר אפילו כיבס סמוך לפסח (**משנ"ב**), (בתוך שלושה ימים¹²⁶ **שער הציון**).

◀ **תרומת הדשן:** אם מדביק דבר בתוך שלושים לפסח, יעשה בלילתו רכה מאוד, ויקפיד שלא יבצבץ ממנו החוצה (כיוון שאם מבצבץ, נקרא שצורת החמץ עומדת¹²⁷. לדעתו, כך הדין גם במדביק ניירות בחלון (**משנ"ב**)).

Ⓢ כך פוסק **רמ"א**. (וכן נראה דעת האחרונים לכתחילה (**ביה"ל**)).

א. אסור להניח על השלחן כרים וכסתות המכובסים בחלב חיטה, כיוון שיש עליהם מעט ממשות, ויש לחוש שיכנס מהם למאכל. וכל שכן שאסור לתת בתוכם קמח של פסח (**משנ"ב**).
ב. נשים הנוהגות לכבס את הצעיפים בחלב חיטה עד שהוא מתעבה מזה מעט, לא ילבשו אותו בזמן הסעודה. ויש שהקפידו שלא לכבס בתוך שלושים לפסח באחד מחמשת מיני דגן (**משנ"ב**).

ג. גם לפי המחמירים, אם דיבק לפני שלושים יום אין לחוש, מפני שהבצק כבר התקשה ונאמס, ודומה לפת שעייפה ונפסלה ממאכל כלב. וכן אם הבצק היה פחות מכזית, אפילו בתוך שלושים יום לכו"ע אין צריך לבער (**משנ"ב**).

ד. כורכי ספרים שמדביקים את הספרים בדבק של חמץ לפני פסח, לדעת השו"ע, ודאי שמותר כיוון שמיד מתייבש. אמנם נראה שאף לרמ"א מותר, כיוון שהחמץ אינו ניכר בחוץ, (ומה שכתב תרומת הדשן לעשות בלילתו רכה, היינו במדבק ניירות בחלון, שיהיה נבלע בין הסדקים ולא יבצבץ, אך לא בספרים) (**ביה"ל**).

הערות

¹²⁶ שכן הרב המגיד הוכיח את דברי הרמב"ם מדין עריבת העבדנים שנתן לתוכה עורות, שמותר לקיימה אפילו הניח את העורות סמוך מאוד לפסח. ומה שכתבו הפוסקים (תרומת הדשן, הלבוש ועוד) בתוך שלושים, כוונתם לדייק שלפני שלושים מותר אפילו בבצק עבה (**שער הציון**). [כנלע"ד כוונת דבריו].

¹²⁷ **הט"ז** מקשה על המחמירים, הרי אם החמץ הזה נאסר, כיצד מועילה העובדה שהוא מכוסה? וישיב **בחק יעקב**, שכיוון שזה חמץ נוקשה, שאיסורו מדרבנן שמא יבוא לאוכלו, כאשר הוא מכוסה אין חשש. **מהמשנ"ב** (בריש ס"ק יז) משמע שכאשר הוא מכוסה אין לו צורת חמץ, ורק כשהוא מבצבץ ניכרת צורת החמץ.

סעיף ד | תערובת עם חמץ שאינו ראוי לאכילה

רמב"ם וטור: תערובת שיש בתוכה חמץ שאינו ראוי לאכילת אדם, או שאינו ראוי לאכילת כל אדם (אלא לחולים (משנ"ב)), כגון תריאק"ה (חמץ יבש מעורב עם בשר נחש, המיועד לרפואה) מותר לקיימו, אך אסור לאוכלו עד אחרי הפסח¹²⁸ (אע"פ שאינו ראוי לאכילה, כיוון שהוא אוכלו אחשביה ואסור (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

רמ"א: בסימן תמ"ז, ד, יתבאר שיש חולקים וסוברים שמותר גם באכילה אם התבטל לפני הפסח. והכי קי"ל. (ושם התבאר שרק כשהתערב לח בלח אמרינן שהתבטל כבר. אבל לא יבש ביבש, ודברי הרמ"א כאן הם פלא (משנ"ב)).

א. מדובר כאן על חמץ גמור שבגלל שהתערב נעשה אינו ראוי לאכילה. אבל חמץ נוקשה שהתערב, לרוב האחרונים מותר גם לאוכלו, אפילו התערב בתוך הפסח (משנ"ב).

סעיף ה | שכר חיטים ושעורים

ר"ת, רא"ש וטור: שכר העשוי מחיטים או שעורים חייבים לבערו (שהתירו דווקא שכר מדי, שעשוי מתמרים או שאר דברים, והיו נותנים בו רק מעט חיטים, אבל לא בשכר שעשוי כולו מחיטים או שעורים).

כך פוסק שו"ע.

ל' ועובר על 'בל יראה', וחייב כרת אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס. ואפילו אם אין בו שיעור זה, כיוון שיש בו טעם חמץ, הרי יש בו טעם, וקי"ל טעם כעיקר דאורייתא¹²⁹ (משנ"ב).

❖ גבינה שהועמדה בחומץ

מרדכי בשם ראב"ן [ורמב"ם]: המעמיד גבינה בחומץ העשוי משכר חיטים או שעורים (או ביי"ש (משנ"ב)), חייב לבער, כיוון שהחומץ מעמיד את הגבינה, נחשב הדבר כאילו הוא בעין.

כך פוסק שו"ע.

ל' אפילו אם יש בגבינה פי שישים מהחומץ, כיוון שדבר המעמיד אינו בטל לעולם (משנ"ב).

הערות

¹²⁸ לכאורה קשה, שהרי דעת השו"ע בסימן תמ"ז סעיף ד', שחמץ שבטל לפני פסח אינו חוזר וניעור. והאחרונים כתבו ליישב בכמה דרכים: א. כאן מדובר בדבר המעמיד (ט"ז ועוד). ב. כיוון שעירב במזיד (בכוונה), אינו בטל (מאמ"ר בתירוצו האחרון). ג. השו"ע העתיק לשון הרמב"ם, אך בדין האחרון שאסור לאכול לא סבירא כוותיה (שבאמת הרמב"ם סובר שחמץ חוזר וניעור). (הערות איש מצליח. ע"ש).

¹²⁹ וחייב לבערו, שהרי על כל פנים יש לו כזית חמץ בבית (מחצית השקל).

א. דין משקה המע"ד (מי דבש המחמיצים ע"י שכר):

מי דבש שהחמיצו אותם (לעשותם מע"ד) ע"י שמרי דבש שבישלים כל השנה, והדבש הראשון הועמד ע"י שמרי חמץ, אפילו ארבע וחמש פעמים, חייב לבער את כולם, כיוון שכולם הועמדו ע"י המעמיד שהוא חמץ. (אך אם לא מכר, מותר בהנאה (שער הציון)).

אפילו ביו"ט האחרון אין להקל לשתות משקה זה, אא"כ התבשל המע"ד בכלי הבלוע בטעם חמץ, ומשום שסתם כלים אינם בני יומן. (אך אם התבשל בכלי דבר חריף, אסור, כיוון שנותן טעם לשבח במע"ד).

כל זה רק אם העמיד את המע"ד הראשון (וכן כולם) ע"י שמרי שכר (חמץ) בלבד. אך אם הועמד ע"י דבר נוסף שאינו חמץ - ורק בהצטרפותו חמץ את המע"ד - מותר לשתותו אף בפסח, אם יש שישים במע"ד כנגד שמרי השכר, דזה וזה גורם מותר (משנ"ב).

ב. אם העמיד את הגבינה ע"י קיבה, והיא נכבשה בתוכה בכלי חמץ מעת לעת, אסור לאוכלה ומותר להשהותה (רדב"ז). אם הועמד לפני פסח, הגבינה מותרת אם יש בגבינה פי שישים מהקבה. ובפסח שאיסורו במשהו אסור (אחרונים).

ג. אם שפך על הגבינה (לאחר שהעמידה) יין שרף כדי לחזקה, חייב לבער אפילו אם יש שישים בגבינה כנגד הי"ש. כיוון שדבר העשוי לטעם אינו בטל (משנ"ב).

ד. בדיעבד:

כיוון שחובת הביעור בכל זה היא רק מדרבנן¹³⁰, אם עבר פסח ולא ביער - בין בדבר המעמיד ובין בדבר העשוי לטעם - מותר בהנאה במקום הפסד מרובה, אחר שישליך לים המלח את דמי הדבר המעמיד. וכן הדין בעיסה שהחמיצה ע"י שמרי שכר (משנ"ב).

סעיף ו | המנהג לגרר מקומות שנגע בהם חמץ

רא"ש ומרדכי בשם הראב"ן: מה שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם החמץ, יש להם סמך בדברי רב הונא בירושלמי (ב, ב) שהטח ביתו בחמץ חייב לבער (ואין ללעוג שזה מנהג שטות (משנ"ב)). ואם החמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו, יטיח עליו מעט טיט (אפילו אם יש כזית חמץ, כדלקמן בסעיף ט (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

סעיף ז | בצק שבסדקי העריבה

המשנה אומרת (פסחים מה ע"א) שבצק שבסדקי העריבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם אין כזית במקום אחד, בטל במיעוטו.

רב יהודה בשם שמואל (בגמרא) מסייג את המשנה, ויש בדבריו שתי לישנות:

בלישנא קמא שמואל אומר שהחיוב לבער כשיש כזית, הוא רק במקום שאינו עשוי לחזק, אבל במקום שעשוי לחזק, אינו חייב לבער (דהוי כעץ בעלמא, ומסתמא ביטלו לעריבה (רש"י)). מכלל דבריו יוצא שכשאין כזית, אין חובה לבער אפילו במקום שאינו עשוי לחזק.

¹³⁰ אמנם, עיין במג"א שכתב לבאר שדעת הטור שחובת הביעור בדבר המעמיד היא מהתורה. אך בחק יעקב כתב שדבריו אינם מוכרחים. ע"ש.

בלישנא בתרא שמואל אומר שאין חובה לבער כשאין כזית, דווקא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאינו עשוי לחזק חייב לבער. מכלל דבריו יוצא שכשיש כזית, חובה לבער אפילו במקום העשוי לחזק.

הגמרא מביאה שתי ברייתות המסייעות לשתי הלישנות, מקשה סתירה בניהן, ומביאה כמה תירוצים:

רב הונא מבאר שהברייתא המחמירה (השניה) היא העיקר.

רב יוסף מבאר שזו אכן מחלוקת תנאים.

אביי מתרץ שאין כל סתירה, אלא הברייתות עוסקות במקומות אחרים שבערבה, הא במקום לישה, והא שאינו במקום לישה (עיין לקמן בביאור דבריו).

רב אשי מבאר, שמקום שאינו עשוי לחזק הוא אפילו שולי הכלי העליונים מבפנים, ולא דווקא החלק החיצוני של הכלי.

[נחלקו הראשונים בביאור חילוקו של אביי, בין מקום המיועד ללישה למקום שאינו מיועד ללישה (וביאור מחלוקתם אינו נוגע להלכה, שכן הראשונים פוסקים כדעת רב הונא (ב"י)):

רש"י: בשפת הערבה העליונה מוסכם על כולם שעובר גם בפחות מכזית. בדפנות הערבה, פחות מכזית אינו עובר, ובכזית עובר. ובשולי הערבה, אפילו על כזית אינו עובר¹³¹.

ר"י: במקום העשוי לחזק, אם אינו מקום לישה – כזית צריך לבער, ופחות אינו צריך. ואם אינו מקום לישה – אפילו בכזית אינו צריך לבער. במקום שאינו עשוי לחזק, אם במקום לישה – אפילו פחות מכזית צריך לבער. ואם אינו במקום לישה – כזית צריך לבער, ופחות מכזית אינו צריך לבער¹³²].

להלכה הראשונים לא פסקו כחילוקו של אביי אלא כדעת רב הונא (שאינו חילוק בין המקומות שבעריבה).

◀ **ר"ף ורמב"ם:** הלכה כלישנא בתרא לחומרא: אם יש כזית חייב לבער, ואם לאו, אם היה עשוי לחזק אינו חייב¹³³ [ללא חילוק בין מקומות שבערבה (כרב הונא)] אך אם אינו עשוי לחזק, חייב לבער.

כך פוסק שו"ע.

הערות

¹³¹ הברייתא הראשונה (כלישנא קמא) מכנה את דפנות הערבה כמקום שאינו עשוי לחזק (שעל כזית עובר, ובפחות אינו עובר), ואת שולי הערבה (החלק התחתון שלה) היא מכנה כמקום העשוי לחזק (ושם אפילו על כזית שלם אינו עובר). הברייתא השניה (כלישנא בתרא) מכנה את דפנות הערבה כמקום העשוי לחזק (ועל פחות מכזית אינו עובר), ואת השפה העליונה כמקום שאינו עשוי לחזק (ושם אפילו על פחות מכזית עובר). נמצא שאין כל מחלוקת בין הברייתות.

¹³² ביאור העניין: לדעת רש"י מקום לישה הוא מקום העשוי לחזק, כלומר במקום זה יש סברא להקל שבצק הנמצא שם אינו אסור (שמסתמא מבטלו שם). לדעת ר"י מקום לישה הוא מקום שבו יש חשש שהבצק שבסדק ידבק לבצק שלשים בערבה, כלומר במקום זה יש סברא להחמיר שהבצק שם אסור ('ועשוי לחזק' אינו מקום פיזי, אלא מצב). לפי זה, סובר ר"י, שיש שלושה תנאים: א. פחות מכזית. ב. עשוי לחזק את העריבה. ג. אינו מקום לישה. במידה ושני תנאים לטובה – אין חובת ביעור. במידה ולא – יש חובה לבער. (לדוגמא: עשוי לחזק ואין כזית, אפילו במקום לישה, מותר. אינו עשוי לחזק ויש כזית, אפילו שלא במקום לישה, או כזית במקום לישה, אפילו עשוי לחזק – אסור).

¹³³ ואין אומרים שיצטרפו חלקי הבצק שבתוך הכלי לכזית, הואיל וכל אחד בטל לערבה, כיוון שעשויים לחזקה (שער הצינור).

ל כשאני עשוי לחזק חייב לבער דווקא כשיש בכל הכלי כזית, ויש שהחמירו אפילו בפחות מכזית. במידה והחמץ מטונף ופחות מכזית, לכו"ע אינו חייב בביעור¹³⁴ (משנ"ב).

◀ **רא"ש:** ישראל קדושים, ונהגו לגרר כל חמץ שבבית, אפילו פחות מכזית.

סעיף ח | צירוף שני חצאי זית

רב נחמן אומר בשם שמואל (פסחים מה ע"ב) ששני חצאי זית הנמצאים בערבה, ויש חוט בצק המחבר בניהם, אם אוחו בחוט וניטלים יחד חייב לבערם¹³⁵, ואם אינם ניטלים יחד אינו חייב לבער.

עולא מסייג שכל זה בערבה, אבל שני חצאי זית הנמצאים בבית חייב לבער בכל מקרה, כיוון שלעיתים מכבד את הבית, והם יפלו זה על זה ויצטרפו.

Ⓢ כך פוסקים **טור ושו"ע**.

א. אינם מצטרפים יחד דווקא כשהיו במקום העשוי לחזק את הערבה¹³⁶, הא לאו הכי, הערבה עצמה מצרפת אותם, וכן"ל בסעיף הקודם¹³⁷ (משנ"ב).

❖ צירוף שני בתים

עוד אומר עולא (מה ע"ב) שהסתפקו בני ארץ ישראל בבית ועליה על גביו, וכן בבית ואכסדרה, וכן בבית לפנים מבית, האם מצטרפים יחד או לא. הגמרא נשאת בתיקו (לראבי"ה: יש להחמיר. לעיטור, רמב"ם ורא"ש: יבטל את החמץ והוי ספק דרבנן ולקולא).

רמב"ם: כיוון ששני חצאי הזית דבוקים בכתלים או בקרקע, אינו חייב לבערם, אלא יבטל ודיו.

ל נחלקו בביאור דעתו:

◀ **רא"ש:** נקט 'דבוקים' לאו דווקא.

◀ **מגיד משנה:** דווקא דבוקים, הא לאו הכי, חייב לבער.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (להקל שאינם מצטרפים דווקא כשהיו דבוקים לכותל וכו'¹³⁸).

ל יש אומרים שאפילו אינם דבוקים אין צריך לבער (הרא"ש), ולכו"ע צריך לבטל, ואם לא ביטל קודם זמן האיסור, חייב לבער (משנ"ב).

הערות

¹³⁴ עיין בב"י (ד"ה כתבו) שהביא כן בשם הגה"מ בשם היראים.

¹³⁵ ואפילו אם רק בצירוף החוט יש כזית, מצטרפים יחד. ונקטה הגמרא שני חצאי זית, להשמיע שאם החוט אינו יכול ליטלם יחד, אינו חייב לבער (שער הציון).

¹³⁶ כלומר, במידה והיו שני החצאים יחד בערבה...

¹³⁷ שני חצאים שבבית אינם מצטרפים, (אם לא שהייתה את הסברא שע"י כיבוד הבית יצטרפו), אע"פ ששם אינם עשויים לחזק את הבית, כיוון ששם כל אחד עומד לעצמו, ורק ע"י כיבוד הבית מצטרפים, בשונה מערבה, שהזיתים מצטרפים ע"י הערבה (שער הציון).

¹³⁸ **שער הציון** מקשה מסעיף יא, שם פסק השו"ע כדעת ר"י מפרזי שחצאי זית מצטרפים ע"י צירוף הכלי, ממילא בבית שאינו שייך בזה, אפילו אם דבוקים בקירות או בקרקע, אין שייך לצרפם. והשאייר בצ"ע.

סעיף ט | חמץ שאיבד צורתו לפני פסח

הברייתא אומרת (פסחים מה ע"ב) שפת שעטיפשה ונפסלה מאכילת אדם, אך הכלב יכול לאוכלה, חייבת ביעור¹³⁹ (ואם היא פת של תרומה, מותר לשורפה עם פת טמאה).

הגמרא אומרת (כא ע"ב) שחמץ שחרכו קודם זמן האיסור, מותר בהנאה (שבטל טעמו ומראיתו (רש"י). אמנם לאחר זמן האיסור, צריך לשרוף אותו לגמרי (ר"ן)).

ר"ף: פת שהתעפשה ונפסלה מאכילת כלב, אינה צריכה שריפה. [וכן פת ששרפה לפני זמן האיסור, אם נפסלה מאכילת כלב, אינה חייבת ביעור (תוספות, רא"ש ור"ן)].

כך פוסק שו"ע.

א. שאור שאינו ראוי לאכילת כלב (ביה"ל):

◀ **רמב"ם:** אינו חייב בביעור.

כך פוסקים הרב המגיד, כסף משנה ומג"א.

◀ **ראב"ד:** חייב לבער.

כך פוסק פרי חדש¹⁴⁰.

❖ חמץ שייעד אותו לשיבה

הברייתא אומרת (פסחים מה ע"ב) שפת שעטיפשה חייב לבערה, כיוון שניתן לפרר אותה ולהחמיץ על ידיה עיסות אחרות. רבי שמעון בן אלעזר אומר שרק אם היא מקוימת לאכילה, אבל כופת שאור שייחדה לשיבה בטלה. (אע"פ שראויה לאכילה, כיוון שאין מקיימים אותה לאכילה, בטלה (תוספות. ועיין לקמן בדברי המשנ"ב שכתב גם להתיר באופן זה (כשטח פניה בטיט)).

רב נחמן אומר בשם רב שהלכה כרשב"א. הגמרא מקשה עליו מדברי רב יצחק בר אשי בשם רב שהתיר דווקא אם טח פניה בטיט, ולא בסתם. הגמרא מיישבת שאכן נחלקו האמוראים, ומי שאמר מימרא זו, אינו סובר כמימרא השניה.

בלישנא אחרת מציעה הגמרא שגם רב נחמן סובר שאין הלכה כרשב"א, וכמו רב יצחק בר אשי בשם רב, שהתיר דווקא כשטח פניה בטיט.

רמב"ם וטור: הלכה כרב יצחק בר אשי, שמותר דווקא אם טח פניה בטיט.

כך פוסק שו"ע.

הערות

¹³⁹ **ה"ר** מבאר שאע"פ שנותן טעם לפגם מותר גם בפסח, והרי נבילה שאינה ראויה לאכילת גר אינה קרויה נבילה (עז סז ע"ב), כאן יש חובה לבער, כיוון שראוי להחמיץ ע"י עיסות אחרות.

¹⁴⁰ האחרונים מביאים תוספתא האומרת ששאור הוא חמץ שנפסל מאכילת כלב. הרי להדיא שלא כרמב"ם. משום כך פסק הפרי חדש שלא כרמב"ם. אמנם **הביה"ל** מבאר שיש שני סוגי פגימה, יש פגם שחמץ החמיץ כל כך עד שאינו ראוי לאכילת כלב, ובזה לכ"ע הוי שאור האסור (כמו חמץ שעירבו בתוכו דבר חריף שאינו ראוי לאכילה מחמת כן, שודאי שנשאר אסור כבתחילה). ויש פגם שחמץ התעפש (התקלקל) עד שאינו ראוי לאכילת כלב, ובזה סובר הרמב"ם שכיוון שהתעפש עד שאינו ראוי לאכילת כלב, אפילו שאור, אינו אסור יותר. (ועיין בביה"ל שדן אם גם הראב"ד יודה בזה).

ל מדובר כאן על גוש חמץ שייחדו לישיבה קודם הפסח, ואע"פ שבדעתו סילקו מאכילה, אין זה מועיל עד שיטוח גם בטיט. וטיחה בטיט לבדה אינה מועילה עד שייחד לישיבה¹⁴¹ (משנ"ב).

א. טיחה בטיט מועילה אפילו אם החמץ עדיין ראוי לאכילה, כיוון שמבטלו בכך משם אוכל (משנ"ב).

ב. מדברי השו"ע משמע שצריך לטוח את פני הבצק בטיט מכל צדדיו. אך מהגמרא משמע שמספיק לטוח את פניה (ואולי השו"ע מבאר שהכוונה לפניה שמכל צד) (משנ"ב).

ג. החמץ מותר בהנאה, אבל אסור באכילה עד אחר הפסח (מדרבנן) משום שכשאוכלו 'אחשביה'. אבל אם לא אחשביה, ונפל חמץ הפגום מאכילת כלב לתוך מאכל, אין לאסור אותו מאכל שהרי לא 'אחשביה' (משנ"ב).

ד. תבשיל העשוי משומן דגים המעורב בלחם קלוי היטב (עד שאינו ראוי לאכילת כלב), מותר לקיימו בפסח או למוכרו לגוי. אבל אסור באכילה. במידה ולא ידוע אם הלחם קלוי עד שאינו ראוי לאכילת כלב, אסור אף לקיימו ולהנות ממנו (משנ"ב).

❖ אכילת חמץ פגום

◀ "א ברא"ש, ר"ן¹⁴²: חמץ שחרכו (לפני זמן איסורו) מותר בהנאה ובאכילה.

◀ "אברצלוני ורא"ש: אע"פ שבטלה דעתו אצל כל אדם, כיוון שהוא אוכלו, אסור¹⁴³.

Ⓢ כך פוסקים שו"ע¹⁴⁴ ומשנ"ב (בס"ק מג).

סעיף י | דיו העשוי משעורים

תרומת הדשן: דיו המבושל בשכר שעורים, מותר לכתוב בו בפסח, שהרי נפסל מאכילת כלב לפני פסח (ע"י הסממנים שמערבבים בדיו).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

א. אבל אם גוי הכינו בפסח עצמו, אסור בהנאה, כיוון שלא נפסל לפני זמן איסורו (משנ"ב).
 ב. אין לחשוש שמא תוך כדי כתיבה ייתן את הקולמוס לתוך פיו, והרי חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור באכילה, כיוון שטעם איסור האכילה הוא משום שאחשביה בכך שאוכלו, אך כשעושה שלא בכוונה, אין קפידא (מג"א בשם תרומת הדשן).

הערות

¹⁴¹ עיין בשער הציון שהאריך להוכיח דבריו, ודלא כב"ח שהקל בטיחת פניה אפילו ללא ייחוד.

¹⁴² וכן סוברים מאירי, מהר"ם חלוואה והרשב"ץ (הביאם בשו"ת יחווה דעת ב, ס).

¹⁴³ והיינו, שאע"פ שנפסל מאכילת כלב, ומי שאוכלו בטלה דעתו אצל כל אדם, מכל מקום, כיוון שהוא החליט לאוכלו, הרי שלגבי עצמו החמץ אינו פגום, ועובר עליו. (אך אם עושה כן שלא בכוונה, לא שייך לאסור מצד אחשביה, וזה מה שהובא לעיל לגבי חמץ שנפל מעצמו לתוך תבשיל. עיין בדרכי משה אות ח ובמשנ"ב המובא בסעיף א).

¹⁴⁴ השו"ע פוסק שחמץ שנפסל מאכילת כלב מותר לקיימו בפסח. משמעות דבריו שאסור לאוכלו. וכן משמע שהמשנ"ב בא לבאר דברי השו"ע ולא לחלוק. וכ"כ בהדיא בשו"ת יחווה דעת (חלק ב, ס) בביאור דעת השו"ע.

סעיף יא | שימוש בכלי לישה של כל השנה

רבינו יחיאל מפריז (וב"כ הגה"מ, סמ"ק, מרדכי ורי"ו): עריבות שלשים בהן בצק כל השנה, אין לסמוך על כך שרוחצים אותן בחמים ומנקרים אותן, כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בכל הכלי כזית. לכן צריך לתנן לגוי במתנה או לטוח עליהן טיט. [וכן הדין בסדקי הכלים או סלי נצרים (רוקח)].

כך פוסק שו"ע.

ל הכוונה שאפילו להצניע אותן אסור, אך לעניין שימוש בהן, אפילו אם ישאר משהו אסור (ואין צורך לצירוף כזית מכל הכלי) (**משנ"ב**).

רמ"א: וכן נוהגים בכלי שמניחים בהם קמח כל השנה (**מהרי"ל**). וכן בכלים שמניחים בהם פת כל השנה¹⁴⁵. ומפה שהייתה על שק קמח, אין מספיק לה ניעור כדי להשתמש בה בפסח, אלא צריך לכבסה (במים חמים, אפר וחבטה (**אחרונים**)) (**מהרי"ל**).

א. האחרונים כותבים שמדובר כאן בעריבות העשויות מכמה חתיכות, אך עריבות העשויות מחלק אחד ואין בהן סדקים, מותר להצניע אותן בפסח. אך אסור להשתמש בהן לאחר הגעלה¹⁴⁶. ואם עבר ולש לאחר הגעלה, מותר (**משנ"ב**).

הערות

¹⁴⁵ נחלקו האחרונים האם צריך לנקר כלים אלה (שהיו בהם פת) וגם להצניעם (חק יעקב וחמד משה ומשנ"ב), או שלאחר הניקור יכול להשתמש בהם (**פרי מגדים**).

¹⁴⁶ ביאור העניין:

בסימן זה השו"ע כותב שאין לסמוך על הנקיון שמנקים את כלי הלישה, אפילו לעניין הצנעתם. אמנם בסימן תנא, יז פסק השו"ע להתיר שימוש בכלי הלישה לאחר הגעלה. האחרונים הקשו סתירה, ויישבו בשני אופנים: א. כאן מדובר מצד הישר והטוב, ושם מדובר מעיקר הדין (ב"ח, מאמר מרדכי וכן מוכח מהרמ"א שם). ב. כאן מדובר על כלי העשוי מכמה חתיכות, ושם מדובר על כלי העשוי מחתיכה אחת (מג"א ואליה רבה). אמנם לדינא, כתב האליה רבה להתיר רק להצניע את הכלי, אך לא לעניין שימוש, אפילו לאחר הגעלה. (אלא שבדיעבד מותר במידה והגעיל). לדינא המשנ"ב מסכים שיש לסמוך על התירוש השני ולהתיר להצניע כלי העשוי מחתיכה אחת, אך לעניין הגעלה כתב בבית"ל (תנא, ד"ה צריכים) שאפילו לדעת השו"ע, יש להחמיר מצד הישר והטוב.

סימן תמוג | חמץ בערב פסח לאחר שש

סעיף א | איסור הנאה לאחר שש שעות

נחלקו התנאים (פסחים כח ע"א) בדין חמץ מהשעה השישית של י"ד ניסן, [וכן בחמץ לאחר הפסח]. לדעת רבי יהודה איסורו מהתורה (שנאמר "לא תאכל עליו חמץ" והיינו על קרבן הפסח, שזמנו בחצות י"ד ניסן (גמרא)), אלא שאין בו כרת, ולדעת רבי שמעון אינו עובר עליו כלל.

◀ **בעל המאור:** הלכה כרבי שמעון, וחמץ לאחר שש שעות של י"ד ניסן עד הלילה, מותר באכילה¹⁴⁷.

◀ **עיטור וראב"ד:** הלכה כרבי שמעון, אלא שמדרבנן אסור בהנאה לאחר שעה שישית. [ואין מלקות על אכילתו (ראב"ד)].

◀ **גאונים, רמב"ם, רי"ף גיאת, רא"ש וטור:** הלכה כרבי יהודה בלפני זמנו (ולאחר זמנו קי"ל כרבי שמעון שאין בו לאו). לכן חמץ לאחר שש שעות של י"ד ניסן אסור מהתורה ולוקים עליו. [וכן פשט המנהג בכל ישראל, והפוסק להקל כבעל המאור, גוערים בו (ב"י)].

Ⓢ **שו"ע:** משש שעות ביום ארבעה עשר, החמץ אסור בהנאה (מהתורה (משנ"ב)). **(רמ"א:** אפילו חמץ של גוי אסור בהנאה¹⁴⁸ (עיין טור בסימן תנ)).

א. אין כרת על אכילת חמץ זה, והסכימו כמה אחרונים שאף אין בו 'בל יראה' ו'בל ימצא'¹⁴⁹. ומכל מקום, בכל רגע שמשעה אותו, עובר על מצות 'תשביתו שאור מביתכם' (משנ"ב).

ב. על פי דברי הרמ"א כאן¹⁵⁰, אסור להריח בפת חמה של גוי. (ובחמד משה כתב שאין זה ברור לאסור זה, כיוון שאינה עומדת לריח. אך דבריו אינם ברורים שפת אינה עומדת לריח, ועוד שיש לחשוש שיבוא לאוכלה) **(ביה"ל).**

הערות

¹⁴⁷ שאין השבתה גדולה מהאוכל את החמץ. אמנם לכתחילה אין להשהות את החמץ מתחילת שעה שישית, כיוון שיש על האדם מצוות 'תשביתו' מתחילת שעה שביעית, וחכמים עשו סייג של שעה. (לכאורה צ"ב, שכן מהמשך דברי המאור משמע שלא סמך על תחילת דבריו, אלא גם הוא מודה שצריך לבערו בתחילת שעה שישית. ורק לעניין קידושין כתב שחוששים לקידושיו. ומהרא"ש משמע שהבין שהמאור מתיר לכתחילה לאוכלו לאחר שעה שישית. וצ"ב).

¹⁴⁸ האחרונים דנים האם מותר להריח בפת (של גוי). שרוב האחרונים אוסרים להריח אפילו בפת של גויים, והחמד משה מתיר אפילו בפת של יהודי, כיוון שפת אינו דבר המיועד לריח (ובי"ד בסימן קח מבואר שדבר שאינו עומד להריח, מותר להריח בו). **והביה"ל** פקפק בדבריו, שאין זה ברור שפת אינה מיועדת לריח, ובנוסף יש לחשוש שמא יבוא לאכול את הפת, בפרט בחמץ שלא בדלים ממנו כל השנה.

¹⁴⁹ עיין **שער הציון** בס"ק ב הביא דעתם. וכתב שאין זה פשוט, **ש"ר**, **ר"ח ועיטור**, יש בו בל יראה ובל ימצא החל משעה שישית.

¹⁵⁰ באמת עיקר דינו של הרמ"א נכתב בפוסקים לגבי פסח עצמו, והרמ"א הביאו כאן להשיענו שכבר משעה שישית יש איסור בזה.

❖ הוספת חכמים בזמן האיסור

נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה (משנה פסחים יא ע"ב) בזמן שהוסיפו חכמים על איסור התורה ביום י"ד ניסן: לדעת רבי מאיר מותר לאכול כל השעה החמישית, ובשעה השישית צריך לשרוף, ולדעת רבי יהודה אוכלים כל ארבע, תולים כל חמש (אינו אוכל, ואינו צריך לשרוף, ויכול להאכיל לבהמתו (רש"י)), ושורפים בתחילת שש¹⁵¹ (הסיבה שהוסיפו חכמים, מפני יום המעונן, שאדם עשוי לטעות עד שתי שעות).

הגמרא אומרת (כא ע"א) שלפי רבי יהודה כל השעה החמישית החמץ מותר בהנאה, אע"פ שאסור לאוכלו אז. (שלא כדעת התנא של המשנה שהשווה דין אכילה להנאה). המשנה אומרת (כא ע"א) שבזמן שהחמץ מותר בהנאה מותר להאכילו לבהמה או למוכרו לגוי. הגמרא מקשה פשיטא שמותר למוכרו לגוי. ומבארת שהמשנה מוציאה מדעת ב"ש הסוברים שאסור למכור לגוי חמץ שלא יגמור אותו לפני פסח [וכן אסר רבי יהודה בן בתירא למכור כותח הבבלי שלושים יום לפני פסח, כדעת ב"ש (על פי רש"י)].

רא"ש וטור: כשמאכיל לבהמה, חיה ועוף צריך לעמוד עליהם עד שיאכלו, ויראה שאינם מצניעים ממנו, ויבער את מה שהשאירו.

שו"ע: חכמים אסרו חמץ שעתיים לפני זמן איסורו, דהיינו מתחילת שעה חמישית, ומיהו מותר בהנאה בכל השעה החמישית, ויכול למוכרו לגוי אפילו הרבה, שודאי לא יגמור לפני פסח. וכן להאכילו לבהמה, חיה ועוף ובלבד שיראה שלא יצניעו ממנו, ויבער את מה שמשאירים. ומתחילת שעה שישי אסרוהו חכמים בהנאה.

א. אסור לאכול בשעות האסורות מדרבנן אפילו חמץ נוקשה, שאיסורו מדרבנן, וכל שכן שאסור חמץ גמור בתערובת. והנודע ביהודה הקל בחמץ נוקשה בשעה חמישית (משנ"ב).

ב. מותר למכור לגוי הרבה חמץ, אפילו אם שם היהודי עליו, כגון אוצר של י"ש, ואין חוששים שיאמרו שמכר לו בפסח עצמו (אחרונים דלא כב"ח).

ג. כבר מליל י"ד צריך לעמוד על בהמה, חיה ועוף שנתן להם חמץ, ולראות שאינם מצניעים ממנו¹⁵² (משנ"ב).

ד. מי שיש לו מת לקבורו בערב פסח, אם ישאר לו זמן לאכול חמץ לפני זמן איסורו, עדיף לקבור את המת לפני האכילה (כמבואר בסימן תקכ"ו בט"ז). אך אם לא ישאר זמן לאכול חמץ, יאכל חמץ ויבערנו כדין, ואז יקבור את המת¹⁵³ (משנ"ב).

הערות

¹⁵¹ שעה שישיית זו השעה שבסופה חצות היום. לדוגמא, אם חצות 12, אז בשעה 11 מתחילה השעה השישית, ב10 מתחילה השעה החמישית, וב9 מתחילה השעה הרביעית. (לרבי יהודה מותר לאכול עד 9:59, עד 10:59 תולים, ובכל שעה 11 שורפים).

¹⁵² דין זה מוזכר בסימן תלג בסעיף ו בשו"ע, שכתב שאם יש ודאי חמץ בחצר, אין לסמוך על כך שהעופות אכלו אותו, שאין ספק מוציא מידי ודאי. וכתב שם המשנ"ב בס"ק כז בשם המג"א שקודם הפסח שלושים יום אפילו בודאי חמץ שרי, אך דעת המקור חיים שרק חמץ שהניח החל מזמן בדיקת חמץ אין להתירו על סמך אכילת העופות. וזה מה שפסק כאן. אך עיין במה שהערנו שם בסתירה שיש בפסקי המשנ"ב.

¹⁵³ הצורך באכילת חמץ, מפני שלא כל אדם מוכן להיות בצום בליל פסח, ולהסתמך רק על אכילת פרות או מצה עשירה, ויש חשש שיכשל באכילת חמץ לאחר זמן האיסור (שער הציון).

ה. אסור למכור חמצו מתחילת שעה שישית, אמנם אם עבר ומכר, מהני שלאחר הפסח לא יחשב כחמץ שעבר עליו הפסח. ויש אחרונים הסוברים שאפילו מי שמכר לאחר שעה שישית, בדיעבד אין זה נקרא חמץ שעבר עליו הפסח (ביה"ל).

❖ דרך חישוב שעות היממה

◀ **רמב"ם ומהרי"ל:** הולכים אחר שעות זמניות, בין בימים הקצרים ובין בימים הארוכים, לעולם אוכל עד שליש היום (אע"פ שלפעמים זה יצא יותר מארבע שעות שלנו (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק **רמ"א** (בסתמא, ובי"א הביא את תרומת הדשן).

◀ **תרומת הדשן:** לעולם הולכים אחר שעות בנוניות (ומחלקים את היממה לכ"ד שעות שוות (משנ"ב)), ולכן גם בימים ארוכים, שבהם ארבע שעות נגמרות לאחר שליש היום, מותר לאכול אחר שליש היום¹⁵⁴.

Ⓢ **משנ"ב:** לדינא פסקו האחרונים כדעה הראשונה, ואין לאכול אחר שליש היום, וכן לעניין מכירת חמץ, שהיא שעה אחת יותר. אמנם בדיעבד, אם לא מכר חמץ ויש הפסד מרובה, ניתן לסמוך על הדעה השניה ולמוכרו אם יש לו זמן עד שעה קודם חצות (משנ"ב).

א. תחילת היום וסופו:

◀ **ב"ח, ט"ז, פר"ח, חק יעקב, מטה יהודה בשם מהר"א וחיי אדם:** מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

◀ **לבוש, לחם חמודות, גר"ז וגר"א:** מנץ החמה עד שקיעה.

Ⓢ **משנ"ב:** לכתחילה יש להחמיר כדעה הראשונה.

סעיף ב | מי שהיה פקדון בידיו בשעה חמישית

הגמרא מספרת (פסחים יג ע"א) שאדם הפקיד חמץ אצל יוחנן קוקאה (שם מקום). ובא לפני רבי בערב פסח לשואלו מה לעשות, ואמר לו להמתין, ובשעה החמישית אמר לו למוכרה לגוי.

Ⓢ **טור ושו"ע:** מי שיש בידיו חמץ מופקד של יהודי אחר, ימתין עד (תחילת (משנ"ב)) שעה חמישית, ואם לא בא, ימכרנו לגוי. אם לא מכרו חייב לבערו, אפילו אם לא קיבל עליו אחריות¹⁵⁵ (אפילו לא קיבל עליו שמירה כלל (אחרונים)).

הערות

¹⁵⁴ והיינו שלוקחים את היממה ומחלקים אותה לכ"ד שעות, ועד סוף שעה עשירית מחצות לילה מותר לאכול, ועד סוף שעה אחת עשרה מחצות לילה מותר להנות, וזה יוצא אחר שליש היום (שהתחיל מוקדם). אמנם ייתכן גם חומרא לדעה זו, במקומות שהימים קצרים, שיצא שאסור לאכול חמץ עוד לפני שליש היום. ועיין **בביה"ל** שלהלכה אין לחשוש גם במקומות אלה, וניתן לסמוך על הדעה הראשונה (ואף לדעה זו, אין הדבר ברור שאכן אסור).

¹⁵⁵ דין זה נלמד מכך שרבי הטריח את יוחנן קוקאה למוכרו לגוי, ולא התיר להשאירו אצל הנפקד. והסיבה לכך, שלא יעבור המפקד על בל יראה (**ב"ח ועוד**). ולדעת **הגר"א** יש בזה איסור תורה גם לנפקד, מאחר וזה חמץ של יהודי הנמצא בביתו (וכן סוברים **הצל"ח והבית מאיר** וכן מפורש בראשונים (עיין **שער הציון**)).

א. אם חושש שבשעה החמישית לא ימצא קונים, רשאי למוכרו קודם לכן (מג"א על פי מקור חיים).

ב. במקום שמוכרים את החמץ, והגוי מחזירו לאחר הפסח (מכירת חמץ שלנו), אסור למכור את החמץ במכירה חלוטה (משנ"ב).

ג. המפקיד לא יסמוך על הנפקד, ובכל מקום שהוא נמצא ימכור גם הוא את חמצו לגוי (ביה"ל).

ד. נפקד שלא מכר את הפקדון ונאסר:

◀ **מג"א:** חייב באחריותו, שהרי פשע שלא מכרו.

◀ **חק יעקב:** שומר חנם פטור, ושומר שכר חייב¹⁵⁶.

◀ **שאר אחרונים:** פטור בכל מקרה, שאין זה פשיעה, (שהרי קיבל רק שמירה על החפץ, ומכירת החפץ אדרבה היא הוצאה מרשות בעליו, וצריך למוכרו רק משום השבת אבידה, ולא מצינו חיוב במי שלא קיים השבת אבידה).

ל אמנם אם החמץ היה אצל הנפקד בתורת משכון על חוב, והמלווה לא מכרו, מסתבר שהמלווה הפסיד חובו¹⁵⁷. (שרק אם נאנס המשכון לא הפסיד, וכאן לא נאנס) (משנ"ב). אך במידה ומכרו בזול, ההפסד על הלווה (ט"ז). ואם עבר המלווה והשאיר את הפקדון כל הפסח ולא ביערו, אפשר שלאחר הפסח יכול לומר ללווה הרי שלך לפניך (ויהיה הלווה חייב לשלם לו את חובו בחזרה) (משנ"ב).

סעיף ג | הקונה חפץ תמורת חמץ

אורחות חיים וטור: מעשה ושפחה קנתה ירקות תמורת חמץ אחר שש שעות, והתיר ר"ת לאכול ירקות אלה, לפי שחמץ אינו תופס דמיו. (שרק שביעית וע"ז תופסים דמיהם. לפי זה הוא הדין בפסח עצמו (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

ל נחלקו הפוסקים למי מותר להנות מדמי החמץ (הוא החפץ שנקנה תמורת החמץ):

◀ **שו"ע (לפי האחרונים):** בין למי שקנה את החפץ, ובין אחרים.

◀ **רש"י, תוספות ועוד:** לבעל החמץ אסור להנות מהחפץ, אך לאחרים מותר. אלא אם כן מכרו את החמץ ללא ידיעתו.

◀ **משנ"ב:** יש להחמיר כדעה זו, אם לא במקום הפסד מרובה¹⁵⁸. אמנם גם לדעה המחמירה מותר אם קנה מחלפי החמץ דבר אחר, דהוי חליפי חליפים. כמו כן, אם הגוי נתן את דמי החמץ רק אחרי שקיבל את החמץ לרשותו, שאז הדמים בגדר מתנה ואינם חליפי החמץ.

הערות

¹⁵⁶ אמנם גם בזה לא ברור לו לחייב, שהרי המפקיד היה צריך למוכרו במקומו, אם לא שהמפקיד היה במדינת הים ולא היה יכול למוכרו שם לגוי (עיין שער הציון).

¹⁵⁷ אלא שאם היה המשכון יקר יותר מכל החוב, אין המלווה חייב לשלם ללווה את היתרה, שהרי עליה הוא שומר כמו פקדון בעלמא, וכתב התבאר שלרוב האחרונים אינו חייב על כך שלא מכר לגוי (שער הציון).

¹⁵⁸ לדעה המחמירה אסור גם כשמכר חמץ שעבר עליו הפסח, או חמץ בשעה השישית שאיסורם רק מדרבנן (ביה"ל).

א. החמץ עצמו נשאר לעולם אסור, ואסור לקנותו מהגוי לאחר הפסח. אפילו מכר היהודי לגוי את החמץ לאחר הפסח, נשאר החמץ באיסורו (משנ"ב).

ב. חמץ אסור שזרעו באדמה:

◀ **חק יעקב:** הגידולין מותרים, שגידולין הוי כחליפים.

◀ **מקור חיים:** הגידולים אסורים, שהם גרועים מחליפין, וכו"ע מודים לאסור בזה.

כל הסעיף הוא רק אם קיבל את הדמים או החפץ, שהם חליפי החמץ. אבל לכתחילה אסור לקבל את תמורת החמץ, שהרי בכך עובר על איסור תורה של הנאה מחמץ (ביה"ל).

סימן תמד | דין ארבעה עשר שחל בשבת

סעיף א | זמן ביעור חמץ כשחל י"ד ניסן בשבת

נחלקו התנאים (משנה פסחים מט ע"א) מתי מבערים חמץ כאשר חל י"ד ניסן בשבת. לדעת רבי מאיר מבערים הכל מערב שבת, ולדעת חכמים מבערים את החמץ בזמנו, ולדעת רבי אלעזר ב"ר צדוק מבערים תרומה לפני שבת וחולין בזמנם.

רבי אלעזר איש ברתותא אומר בשם רבי יהושע (בריייתא בדף יג ע"א) שארבעה עשר שחל בשבת, מבערים הכל לפני שבת, ושורפים תרומות טהורות, טמאות וספקות, ומשייר מזון שתי סעודות מן הטהורות כדי לאכול עד השעה הרביעית. הבריייתא מסיימת שקבעו הלכה כרבי אלעזר איש ברתותא.

רי"ף: הלכה כרבי אלעזר איש ברתותא, וכדעת רבי אלעזר ב"ר צדוק, כיוון שהם סוברים את אותו דבר.

ל הראשונים התקשו כיצד כתב הרי"ף שסוברים התנאים אותו דבר, הרי ודאי שהם חולקים¹⁵⁹, ונחלקו בביאור דבריו:

◀ **ר"ן:** הרי"ף סובר שהתנאים מסכימים בביעור התרומה, שמשייר מזון שתי סעודות. (ובחולין אכן התנאים חולקים, או שהלכה לא נקבעה כרא"ב, אלא כראב"צ וחכמים שמבערים בזמנו).

◀ **ב"י:** הרי"ף סובר שהתנאים מסכימים בביעור חולין, שמשייר מזון שתי סעודות, ואף חכמים מודים בזה. (ולענין תרומה נחלקו, שלרא"ב משייר שתי סעודות ולראב"צ וחכמים מבער הכל).

ל וכן דעת הרמב"ם והרא"ש, שמשייר מזון שתי סעודות לאוכלן עד השעה הרביעית.

☞ **שו"ע:** מבערים הכל לפני שבת, ומשיירים מזון שתי סעודות לצורך שבת. [דין סעודה שלישית יבואר לקמן].

ל יזהר להצניע את החמץ שמשייר (משנ"ב).

א. בשבת זו משכימים להתפלל ואין מאריכים הרבה, כדי שתהיה להם שהות ולא יבואו לידי מכשול (אחרונים).

ב. השו"ע נקט לשייר שתי סעודות, כיוון שמבער את הכל סמוך לשבת. אבל לפי המנהג לבער כבר מחצות של יום שישי, יכול לשייר יותר ממזון שתי סעודות, שיוכל לאוכלם עד ליל שבת¹⁶⁰ (ביה"ל).

הערות

¹⁵⁹ בשני דברים: בחולין ראב"ב סובר שמבערים הכל לפני שבת, וראב"צ סובר שמבערים בזמנו, ובתרומה ראב"ב סובר שמשייר שתי סעודות, וראב"צ סובר שמבער הכל לפני שבת. כך מקשה רבינו אפרים.

¹⁶⁰ ועיין עוד במה שדן (בד"ה לצורך שבת) במי ששכח להפריש חלה מפת חמץ ונזכר בשבת.

❖ זמן בדיקת חמץ

רמב"ם וטור: כשחל י"ד ניסן בשבת, בודקים בליל י"ג. (שהרי אי אפשר לטלטל את הנר בערב שבת (ב"י)).

כך פוסק שו"ע.

מברכים על הבדיקה, ומבטלים את החמץ כשאר השנים (אחרונים).

❖ סעודה שלישית

בסימן רצ"א סעיף ב, פסק השו"ע על פי רוב הראשונים שסעודה שלישית זמנה אחר שש שעות ומחצה¹⁶¹. כיוון שכך, אין אפשרות לאכול חמץ בסעודה שלישית בשבת שחל בה י"ד ניסן, ואף לא מצה (שאסור לאכול מצה בערב פסח, כדלקמן בסימן תצ"א).

עוד התבאר שם (בסעיף ה) שנחלקו הראשונים האם צריך לקיימה דווקא בפת או שניתן לעשותה גם על מיני תרומא (ונחלקו אם זה פירות, או שזה בשר ודגים או שזה חמשת מיני דגן). לכתחילה נפסק שיש לעשותה דווקא על פת (ע"ש במשנ"ב), אמנם, בשעת דחק, ניתן לסמוך על המקילים.

לכן כתבו הראשונים שבשבת זו, יש לעשות סעודה שלישית בדברים אחרים.

טור: טוב לעשותה בפירות, ור"ת נהג לעשותה במצה עשירה (והעושה כן צריך להקפיד לאכול לפני שעה עשירית, שמאז אסור לקבוע סעודה על פת¹⁶² (ב"י)).

שו"ע: סעודה שלישית יעשה על מצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית.

רמ"א: נהגו במדינות אלה שלא לאכול מצה עשירה (מבואר בסימן תס"ב, ב) ולכן יעשה אותם במיני פירות, או בשר ודגים. (ויש עדיפות לבשר ודגים על פני פירות (משנ"ב)).

א. יכול לעשות את הסעודה על תבשיל (מצה מפוררת שהתבשלה במים, והיינו קניידל"ך¹⁶³). אך בזה מותר דווקא לפני שעה עשירית, לעומת זאת, כשאוכל בשר ודגים שיכול גם לאחר שעה עשירית. אמנם גם בזה יזהר שלא ימלא כרסו, כדי שיאכל מצה לתאבון (משנ"ב).

הערות

¹⁶¹ אך עיין כאן בב"ח שהביא שדעת היראים שיכול לאכול גם לפני כן, וביאר הב"ח שדעתו שבדיעבד יוצא ידי חובה (כגון בערב פסח שאי אפשר אחרת). ועיין לקמן בדברי המשנ"ב בשם האחרונים שכתבו שטוב גם לחלק את סעודת הבוקר לשניים, וזה על פי הדעה כאן (עיין חק יעקב ס"ק ב).

¹⁶² והביא כאן הטור בשם רש"י, שאין לבער הכל לפני שבת ולאכול מצה בשבת, מפני שאז לא יאכלנה לתאבון. וכתב הב"י שכמו כן לא יבער הכל ויאכל מצה עשירה בשתי הסעודות, כיוון שאין ביד כל אדם להכין מצה עשירה. (משמע מדבריו שניתן לצאת ידי חובה בסעודות שבת ע"י מצה עשירה, ועיין בהגהות והערות בטור שירת דבורה, אות ב, שהביאו שהאחרונים דנו באריכות בזה. ע"ש. ובפשטות גם למי שרוצה לסמוך על מצה עשירה לשאר הסעודות, צריך לדאוג שתהיה לו מספיק פת כדי שיוכל לקבוע עליה סעודה).

¹⁶³ **בשער הציון** (ס"ק א) דן במצה מפוררת שעוברת טיגון, (חרעזמל"ך), שדרך החיים אסור והחיי אדם מתיר (ועיין עוד בסימן תע"א ס"ק כ בשער הציון). ולגבי **מצה מבושלת** (היינו מצה שלימה, שיש בכל חתיכה יותר מכזית, שברכתה המוציא) הביא **שהחיי אדם** הקל, וכן פסק **במשנ"ב** בסימן תע"א, ס"ק כ (והביא שכן סוברים עוד אחרונים). אלא שהביא (כאן בשער הציון) **שהמג"א** כתב בשם מהר"ל שלא נהגו כך, ועוד הביא שדעת **הגר"א** לאסור לאוכלה בערב פסח (שכתב שהרמב"ם אסר לאכול מצה מבושלת ומצה עשירה אפילו קודם שעה עשירית, ונטה הגר"א לדעתו).

ב. האחרונים כותבים שטוב להוסיף ולחלק גם את סעודת שחרית לשתיים (כיוון שיש אומרים שיוצא בזה ידי חובה סעודה שלישית) וכן כתב הגר"א שנכון לנהוג, ודווקא כשיש לו מספיק זמן כדי לשהות בנתיים, כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה (משנ"ב).

סעיף ב | ביעור החמץ בי"ג בבוקר

מרדכי: רש"י הנהיג שיש לבער [לשרוף] את החמץ ביום שישי לפני חצות, (אע"פ שמותר מעיקר הדין גם אחרי, שהרי זה י"ג ניסן), גזירה שמא בשנה הבאה יטעה וישהה גם לאחר חצות.

כך פוסק **שו"ע** (שטוב לעשות).

רמ"א (על פי הטור): ויבטל בשבת.

א. אין הכוונה לפני חצות דווקא, אלא לתחילת שעה שלישית, כשאר השנים (משנ"ב).
ב. אין צורך לבטל בערב שבת בשבת הביעור, שהרי זוכה שוב בפת שמשייר לסעודות השבת, ויש לחוש שישאר מעט מהם (משנ"ב).

סעיף ג | הכנת מאכלי חמץ הדורשת ניקיון

כלבו בשם רב האי, ושבלי הלקט בשם הגאונים: בשבת זו לא יעשה דייסא, או כל דבר שמבשלים, שיצטרך לנקות את הכלי אחר כך (וזה אסור, שהרי אינו צריך את הכלי עוד בשבת, כבסימן שכ"ו (משנ"ב)). וכן לא יעשה פת צנומה בקערה, מפני שצריך להדיחה אח"כ.

כך פוסק **שו"ע**.

רמ"א (על פי מהרי"ו): ואם עבר ובישל, והמאכל דבוק בקערה ואי אפשר לקנחו, ידיחנו מעט להעביר את החמץ.

ל עדיף לקנח אם יכול, ואם אינו יכול ידיח כפי הצורך להסרת החמץ בלבד.
אע"פ שאינו לצורך שבת, בכה"ג מותר בדיעבד מפני איסור חמץ. ואם יכול ידיח ע"י גוי (משנ"ב).

א. כתבו הפוסקים שטוב לבשל בכלים חדשים המיועדים לפסח¹⁶⁴. וכיום נהגו בכמה מקומות שלאחר התפילה אוכלים מאכלי חמץ קרים, ואחר חצי היום אוכלים תבשילים שהועמדו בתנור והתבשלו בכלי פסח, ויצאו בהם ידי סעודה שלישית (משנ"ב).

הערות

¹⁶⁴ כ"כ **המג"א** בשם מהרי"ו. וביאר במחצית השקל שכוונתו שאם יבשל בכלי חמץ, יש לחוש שהמאכלים (שאינם חמץ) יקבלו טעם מהחמץ הבלוע בכלים, ואז יהיה חייב להדיחם. ולכן אם מבשל בכלים חדשים לא יכנס לבעיה זו. ואם בישל בכלי פסח ורוצה לשרוף לכלי חמץ, כתב **בשער הציון** בשם הפרמ"ג ודחה"ח שיש להמנע מכך, אא"כ אינו רוצה להשתמש בכלי פסח זה עד לאחר הפסח. (אלא יערה מכלי ראשון לכלי פסח אחר, ומשם יערה לכלי החמץ, (והפר"ח נהג להוציא בכף מכלי ראשון ומעביר על ידה לכלי חמץ), ומכל מקום בדיעבד אם עירה ישירות, אין איסור (פרי מגדים) ונראה שכוונתו שבדיעבד מותר להשתמש בכלים אלה גם לפסח עצמו)).

סעיף ד | ביעור החמץ שנשאר מהסעודה

רא"ש, טור ושו"ע: לאחר הסעודה ינער את המפה (ואינו צריך להוציאה החוצה לגער), ויקנח את הקערות באצבעו ויטמנם עם שאר כלי החמץ.

אין צורך להוציא מרשותו את הפרורים שנשארים, כיוון שהם נדרסים ברגלים ומתבערים מאליהן. מכל מקום טוב שיכבד את הבית ע"י גוי, ואם אין גוי יכבד בשינוי ע"י בגד¹⁶⁵ (אחרונים).

❖ נתינת החמץ לגוי

הגהות מימוניות ושו"ע: אם נשאר לו פת יכול לתת אותה לגוי, על מנת שלא יצא עימה לרשות הרבים¹⁶⁶, כדרך הערמה (כלומר, אע"פ שידוע שיוציא, מותר (משנ"ב)), ודבר מועט (סעודה אחת (משנ"ב)).

א. אע"פ שאסור לתת מתנה בשבת, כאן התירו לתת לגוי כיוון שזה צורך מצווה (כדאיתא בסימן שו, סעיף ג) (משנ"ב).

ב. מותר לתת לגוי בסתמא, ורק לא יאמר לו להוציא לרשות הרבים (וזו כוונת השר"ע). ובעל נפש יחמיר להתנות עם הגוי במפורש שלא יוציא (משנ"ב).

ג. מותר לומר לגוי להוציא לכרמלית, כיוון ששבות דשבות מותרת במקום מצווה. ובסימן שמ"ה התבאר שנחלקו הדעות אם צריך ששים ריבוא כדי להחשב רה"ר, ולדעות המקילות כל הערים שלנו הן כרמלית (משנ"ב).

ד. אסור לתת לגוי הרבה חמץ, כיוון שמוכח שנותן לו כדי להוציא לרשות הרבים. אך מותר לתת דבר מועט כמה פעמים. ובכרמלית מותר בכל אופן (משנ"ב).

ה. מי ששכח למכור חמצו, ויש לו חדר מלא חמץ, ויכול ליתנו לגוי במתנה (אף אם יודע שיחזיר לו את החמץ לאחר הפסח), ויקפיד לעשות זאת בקניין המועיל (הגבהה או משיכה, ואם א"א, במסירת מפתח), כיוון שלצורך מצווה מותר לתת מתנה בשבת. ואם אין לו גוי לתת לו (שחושש שלא יחזיר לו) יש שהקלו למכור לגוי (כיוון שעושה כן כדי להנצל מאיסור חמץ), ויש שאסרו בכל אופן (אפילו אינו מקבל מעות, ורק קוצץ לו דמים ומקנה לו, אעפ"כ אסרו חכמים מקח וממכר גמור גם לצורך מצווה) (משנ"ב).

¹⁶⁵ עיין בסימן שלז סעיף ב, בדין טאטוא בית.

¹⁶⁶ עיין בסימן שכה, סעיף א, שם התבאר שיש איסור לתת לגוי אוכל או חפץ בחצר, כאשר יודע שיצא עימו לרשות הרבים.

סעיף ה | חמץ שנשאר אחר ד' שעות

Ⓐ **רמב"ם ושו"ע:** חמץ שנשאר לאחר ד' שעות, מבטלו וכופה עליו כלי, ולאחר פסח יבערנו.

Ⓛ מדובר כשאין כלב או גוי, שאל"כ ייתנו להם. כמו כן, יכול לטלטלו לבית הכסא, אם יש לו בחצרו בית כסא. אם נשתהה עד שעה שישית, שאז אסור בהנאה ובטלטול, מותר לתת לגוי שיזרקנו לנהר או לבית הכסא (משנ"ב).

סעיף ו | ביטול חמץ בבוקר שבת

טור: בבוקר של שבת יש לבטל את החמץ (בית יוסף: כמו שהתבאר בסימן תל"ד, שאין מספיק בביטול הלילה מפני החמץ שמשייר לאכילתו, ויש לחוש שישאר ממנו בבית ויעבור עליו).

Ⓐ **שו"ע:** אע"פ שלאחר סעודת שחירת לא נשאר חמץ בבית, צריך לבטל את החמץ, כדרך שמבטל בשאר השנים (היינו בסוף שעה חמישית (משנ"ב)).

סעיף ז | מי שנזכר שיש לו חמץ בביתו

המשנה אומרת (פסחים (מט ע"א) שמי שהיה הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו (או בן חברו, אם אינו יכול למול בעצמו (ביה"ל)), או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור ולבערנו, ולהמשיך למצווה, יחזור. ואם לאו, יבטלנו בליבו ודיו. (כיוון שמדאורייתא סגי בביטול, וחכמים הצריכו לבערנו שמא יבוא לאוכלו, ובמקום ביטול מצווה העמידו חכמים על דין תורה (עיין רש"י וב"י)).

Ⓐ כך פוסקים **טור ושו"ע.**

א. ההולך לסעודת ברית, אינו נחשב כהולך לדבר מצווה לעניין ביטול מצוות ביעור (משנ"ב).

ב. גם המסתפק אם יש לו חמץ צריך לחזור או לבטל (מהר"ם חלאווה).

ג. כשיכול לקיים את שניהם, חוזר, ומשמע שמצוות הביעור קודמת למצווה השניה (משנ"ב).

ד. אם הוא עומד בשעה השישית¹⁶⁷, שכבר אינו יכול לבטלו, יחזור לבער אפילו תבטל המצווה לגמרי, דעשה ד'תשביתו' חמיר טפי, שעובר עליו בכל רגע¹⁶⁸. אמנם, במקרה שמצא מת מצווה, אפילו בפסח עצמו, יתעסק בקבורתו ולא יילך לבער את החמץ, גם אם יש לו שהות ביום. דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה בשב ואל תעשה (משנ"ב).

הערות

¹⁶⁷ בתוך השעה השישית עצמה, שאיסורה רק מדרבנן, הסתפק **שער הציון** אם אלימא לדחות מצווה מהתורה או לא. והשאיר בצ"ע לדינא. ע"ש.

¹⁶⁸ מקור הדין **במג"א**. והאחרונים הקשו שהרי גם מצוות מילה חלה על האדם בכל רגע, וכתב לבאר **שער הציון** לחלק בין מילה שחיובה ביום השמיני הוא כל היום, ורק מדין זריזין מקדימין יש להקדימה, לעומת עשה דתשבינו מתחיל מיד לאחר חצות, וזמנה קודם, ואע"פ שע"י הביעור תדחה המילה ליום אחר, בזה לית לן בה. (וכן במילה שלא בזמנה, אע"פ שיש חיוב כל רגע, מכל מקום אין הפסד בשהות אלא את מה ששיהה, לעומת חמץ שיש איסור להשהות מחצות י"ד עד סוף שבעה ימים, וכל יום שמשהה מבטל אי אפשר לתקנו עוד, והוי חסרון שלא יוכל להמנות).

❖ סעודת אירוסין

המשנה מונה (פסחים מט ע"א) בדברי המצווה שאינו חוזר, את מי שהלך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו. הגמרא מקשה מברייטא האומרת שההולך לסעודת אירוסין צריך לחזור. רבי יוחנן מיישב, שזו מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, לדעת רבי יהודה סעודת אירוסין היא דבר רשות, ולדעת רבי יוסי היא דבר מצווה. וממשיכה הגמרא, שלפי מה שאמר רב חסדא, שמחלוקת התנאים היא רק בסעודה שניה, אבל בסעודה הראשונה כולם מסכימים שהיא דבר מצווה, ניתן ליישב שהא והא רבי יהודה, אלא שהמשנה עוסקת בסעודה ראשונה והברייטא עוסקת בסעודה שניה.

[בברייטא (מט ע"א) נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי בסעודת סבלנות, לרבי יהודה אינה מצווה ולרבי יוסי מצווה].

◀ **רי"ף ורמב"ם:** ההולך לסעודת אירוסין בבית חמיו, דינו כהולך לדבר מצווה (כפשט המשנה).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **טור:** רק כשהולך לסעודה הראשונה (כרבי יהודה, ואולי מפני שפשט המשנה כוותיה¹⁶⁹ (ב"י)).

א. ההולך לסעודה שנותנים בה לכלה סבלונות, נחשב להולך לדבר מצווה. וכן לסעודה שעושים בזמננו בעת כתיבת התנאים (משנ"ב).

ב. משמעות המשנה והשו"ע שדווקא החתן עצמו שהולך לסעודת אירוסין ('לבת חמיו'), אך יש שהקלו גם לכל אדם, אם הוא קרוי לסעודת האירוסין (משנ"ב).

❖ כמות החמץ שעליה חוזר

נחלקו התנאים במשנה (פסחים מט ע"א) על איזו כמות חמץ צריך לחזור כדי לבערו, לדעת רבי יהודה על כזית, ולדעת חכמים (ורבי מאיר) על כביצה. (ובפחות, יבטלנו בליבו ודיו (רש"י)).

Ⓢ **רמב"ם, רא"ש, טור ושו"ע:** הלכה כחכמים, וחוזר על כביצה, ובפחות יבטלנו בליבו ודיו.

לֹ אם יש לו פחות מכביצה, אפילו לדבר רשות אינו צריך לחזור, אלא יסתפק בביטול (שכיוון שהחזיק בדרך, לא הטריחוהו חכמים¹⁷⁰). אך אם עברה השעה השישית, ואינו יכול לבטל, צריך לחזור אפילו על כזית, אבל על פחות מכזית אינו צריך לחזור (משנ"ב).

❖ ההולך להציל או לדבר רשות

המשנה אומרת (פסחים מט ע"א) שאם היה הולך להציל אדם מנכרים, מנהר, מליסטים, מדליקה או ממפולת, יבטל בליבו¹⁷¹ (אפילו יש לו שהות, שמהתורה סגי בביטול (רש"י) ובמקום פיקוח נפש העמידו דבריהם על דין תורה (ב"י)).

הערות

¹⁶⁹ וצ"ע שהרי פשט המשנה יותר מסתדר דווקא לרבי יוסי. וכתב במחצית השקל שאכן צ"ל שפשט הברייטא כרבי יהודה. (אך קשיא לי, לפי מדוע לפסוק בברייטא מול המשנה. וצ"ב).

¹⁷⁰ אך יש אחרונים שחמירו בזה (לבוש ומשמעות המהר"ם חלאווה).

¹⁷¹ ההולך להציל ממנו או ממון חברו, כתב בבית"ל שגם כן סגי בביטול. והוסיף שאפשר אפילו אם יכול להספיק את שניהם, לא יחזור והשאיר בצ"ע.

אמנם, ההולך לשבות שביתת הרשות, צריך לחזור (רש"י: אבל אם הלך לדבר לקנות שביתה לדבר מצווה, אינו חוזר. רא"ש וטור: גם ההולך ללמוד אצל רבו צריך לחזור, והתנא קרא לשביתה זו רשות כיוון שביחס לשחיטת פסח וכדומה, זה דבר רשות).

רמב"ם: ההולך לצורך עצמו, צריך לחזור מיד.

שו"ע: ההולך להציל מנהר, מדליקה, ממפולת או מאנס, יבטלנו בליבו ולא יחזור, אפילו יש לו שהות, ואם יצא לצורך עצמו יחזור מיד.

א. יש שהות לקיים שניהם ועברה השעה השישית:

◀ **מג"א:** יחזור לבער (שהרי אינו יכול לבטל) ואז יילך להציל. ורק בתנאי שיודע שיוכל להציל בוודאות.

◀ **כסף משנה, חק יעקב, מקור חיים ובגדי ישע:** אפילו אז לא יחזור, שמא יטרד ולא יוכל להציל.

ב. יש פוסקים שכתבו שאפילו הלך לקנות שביתה כדי ללכת ללמוד תורה אצל רבו, נחשב כדבר רשות, כיוון שקיום המצווה קודם בכל מקום ללימוד¹⁷² (**משנ"ב**).

סעיף ח | ביטול עיסה לפני שתחמיץ

הגמרא אומרת (פסחים ז ע"א) שלאחר זמן האיסור, אי אפשר לבטל את החמץ. הגמרא מקשה מברייתא האומרת שמי שהיה בבית המדרש בשבת או ביו"ט ונזכר שיש לו חמץ בביתו, יבטלנו בליבו. בשלמא שבת, אפשר שמדובר בשבת שהיא בערב פסח, אך יו"ט הרי זה אחר זמן האיסור. מיישב רב אחא בר יעקב שמדובר בתלמיד שהייתה לו עיסה בביתו, וחושש שתחמיץ (ואינו יכול ללכת לאפותה מחמת אימת רבו (רש"י)), ומבטלה לפני כן.

כך פוסקים **טור ושו"ע** (בכל מי שטרוד במקום אחר¹⁷³).

א. אם החמיצה, עובר בכל רגע על כל יראה, וחייב ללכת מיד לבערה¹⁷⁴ (**משנ"ב**).

ב. מהשו"ע משמע שבכל טרדה יכול להסתפק בביטול¹⁷⁵. ומכל מקום ברגע שיגמר העניין שטרוד בו, עליו לחזור ולבער מיד (**שער הציון**).

הערות

¹⁷² מקור הדברים בדעת הרא"ש (הובא לעיל על הגמרא) הסובר שגם המערב לצורך הליכה לרבו נחשב כהולך לדבר רשות. ומשמעות הרא"ש שדווקא כשהולך ללמוד אצל רבו, שהרי הביא מהירושלמי שכאן שנה רבי 'המעשה גדול מהתלמוד', משמע שדווקא לצורך תלמוד יחזור לבער, אבל אם הולך לצורך מצוה אחרת, לא יחזור. ואכן כך כותב להדיא **הקרבן נתנאל** (אות ח).

¹⁷³ **בביה"ל** הוסיף שהוא הדין כשאין לו מקום לאפותה. עיין לקמן בדברי **שער הציון**.
¹⁷⁴ אמנם מהרמב"ם משמע שאינו חייב למהר, אלא כשיגמור את מה שעוסק בו יחזור לבער. ושער הציון השאיר דבריו בצ"ע.

¹⁷⁵ שעדיין יש לחשוש שיבוא לאוכלה. אמנם בסעיף הקודם משמע שעל דבר רשות חוזר לבער (וגם מרש"י משמע שדווקא בתלמיד לפני רבו, ולא בכל טרדה כמו שכתב בשו"ע), צ"ל ששאני הכא, כיוון שביטול קודם שהחמיצה, כלל לא חלה עליו חובת ביעור (פרי מגדים).

סימן תמה | דין ביעור חמץ

סעיף א | כיצד מבערים חמץ

נחלקו רבי יהודה וחכמים (משנה פסחים כא ע"א) כיצד יש לבער חמץ. לדעת רבי יהודה דווקא ע"י שריפתו באש (ולמד זאת משריפת נותר (גמרא בדה"ב כז ע"ב)), ולדעת חכמים יכול גם לפרר ולזרות לרוח או להטיל לים.

הברייתא מביאה (יב ע"ב) שרבי יהודה הצריך שריפה רק בשעת ביעורו, אבל שלא בשעת ביעורו, השבתתו בכל דבר.

נחלקו הראשונים האם לפסוק כרבי יהודה או כחכמים:

◀ **רש"י, סמ"ג, ר"י אברצלוני:** הלכה כרבי יהודה¹⁷⁶.

ל נחלקו בדעת רבי יהודה שאמר שביעורו בשריפה רק בשעת ביעורו:

◀ **רש"י:** צריך לשרוף רק בשעה שהחמץ אסור מהתורה, אבל עד שעה שישיית וכל השעה השישית, ביעורו בכל דבר. (ובשעה חמישית: **לרא"ש:** השבתתו בכל דבר. **לטור:** השבתתו דווקא בשריפה).

◀ **ר"ת [וכן סוברים רוב הראשונים (שער הציון)]:** צריך לשרוף רק בשעה שישיית (שאז דרך רוב העולם לבער חמץ), אבל אחר כך ביעורו בכל דבר.

◀ **גאונים, [רי"ף], עיטור, רבינו יונה ורמב"ם:** הלכה כחכמים.

Ⓢ כן פוסק **שו"ע**.

◀ **רא"ש:** ראוי לחוש ולצאת גם דעת רבי יהודה.

Ⓢ **רמ"א:** המנהג לשורפו. וטוב לשורפו ביום, כמו נותר ששרפתו ביום. (ומהר"ל כתב שמתוך כך יזכור בטל חמץ את הביטול השני (משנ"ב)). אך אם רוצה לשורפם מיד לאחר הבדיקה, כדי שלא תגררנו חולדה, הרשות בידו (**הגה"מ וכלבו**). (ואע"פ כן מקיים מצוות תשבייתו, כיוון שמשלושים יום חלה חובת הביעור (משנ"ב)).

ל המנהג בשריפה הוא בין בשעה הראויה (סוף שעה חמישית) ובין בשעה השישית וכל שכן אם מוצאו בתוך החג עצמו¹⁷⁷ (**משנ"ב**).

א. יש לשורפו עד שנעשה פחם. וכשמפרר, יפרר לפירורים דקים, שלא ימצאם מישהו ויהנה מהם (**משנ"ב**).

הערות

¹⁷⁶ שיש משנה בסוף תמורה (לג ע"ב) כוותיה (שחמץ נמנה עם הנשרפין), וכן משמע בגמרא בדה"ב מדברי רבא שאמר שאין חמץ אלא שריפה. (החולקים ס"ל שאין סדר משתי מסכתות שונות. ולכן חוזרים לכלל שיחיד ורבים הלכה כרבים).

¹⁷⁷ כנזכר לעיל, דבר זה נתון במחלוקת רא"ש וטור, שלרא"ש אם מבער בשעה חמישית, אפילו לפוסקים כרבי יהודה אין צורך בשריפה, ולטור למצריכים שריפה, צריך שריפה אפילו שלושים יום קודם הפסח. ונהגו להחמיר בזה כדעת הטור (**שער הציון ס"ק טז**). בשש שעות, דעת רש"י שאין צורך בשריפה לרבי יהודה, אך שאר הראשונים חולקים עליו, ונהגו כמותם. ולאחר שעה שישיית, כמעט כל הראשונים העומדים בשיטת רבי יהודה, מחמירים דווקא בשריפה (שם בס"ק יז).

- ב.** יש לשרוף את החמץ בשעה החמישית ולבטלו, משום שבשעה השישית אינו ברשותו לבטלו (משנ"ב).
- ג.** אם יש לו הושענות, טוב לשרוף את החמץ באמצעותן, הואיל ועשה בהן מצווה אחת יעשה בהן מצוות 'תשביתו' (משנ"ב).

❖ צורת הביעור לדעת חכמים

הגמרא מסתפקת (פסחים כח ע"א) האם לדעת חכמים צריך להטיל לים וגם לפרר את החמץ, או שמספיק שיטיל לים בלבד. הגמרא מציינת שספק זה נכון גם כלפי עבודה זרה הצריכה השלכה לים או שחיקה.

רבה סובר שעבודה זרה שצריכה השלכה לים המלח, אינה צריכה שחיקה, לעומת חמץ שניתן להשליכו גם לשאר נהרות, צריך לפררו.

רב יוסף סובר שעבודה זרה שאינה נמסה במים, צריכה שחיקה, לעומת חמץ שנמס במים, צריך לפררו.

הגמרא מביאה שתי ברייתות כדעת רבה וכדעת רב יוסף, ומיישבת את דעת האמוראים מהברייתא ההפוכה מדעתם. (לרבה: מה ששינו שצריך לשחוק ע"ז מדובר בשאר נהרות. לרב יוסף: מה ששינו שצריך לפרר חמץ בים מדובר על חטים בשק, אבל לחם מתפרר מעצמו) [כך פירש רש"י. ולרמב"ם ביאור אחר ברב יוסף].

נחלקו הראשונים האם להלכה חמץ צריך פירור או לא:

◀ **רמב"ם:** חמץ אינו צריך פירור. אלא שאם החמץ נוקשה והים לא יפרר אותו במהרה, צריך לפררו (לטור: כרבה. לב"י: כרב יוסף).

☞ **שו"ע:** מצוות ביעור, בשריפה או מפררו וזורה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה (כפת יבשה או חטים יבשות שהתחמצו (משנ"ב)) מפררו ואז משליכו לים.

◀ **רא"ש וטור¹⁷⁸:** חמץ צריך פירור לפני שזורק לים¹⁷⁹ (כרבה).

☞ כך פוסק **פרי חדש**.

ל נכון להחמיר ולפורר בכל מקרה (אחרונים).

א. יש אומרים שאף החטים צריכות חיתוך או טחינה (כדי שיתפוררו במהירות) ויש אומרים שמספיק להפרידן זו מזו ולפזר אותן על המים. במקום דחק (כגון שיש לו כמות גדולה ויבוא להשתהות עקב החיתוך או הטחינה) ניתן לסמוך על המקלים (משנ"ב).

¹⁷⁸ וכן סוברים ר"ח, עיטור וריטב"א (שער הציון).

¹⁷⁹ אע"פ שאם משליך לים המלח אינו צריך לפררו גם לפי רבה, לא הזכירו זאת הראשונים כיוון שאין מצויים שם בני אדם, וא"כ דין ים המלח כשאר הנהרות (ב"י). (ולכאורה צ"ע, אם אין מצויים שם בני אדם מדוע שיהיה דינו שווה לשאר נהרות. ואולי כוונתו שכיוון שאין שם בני אדם, הוי דבר שאינו מצוי, ולא רצו חכמים לחלק בינו לשאר נהרות. ועיין בב"י בי"ד בסימן קמו שמשמע ממנו שלעניין ע"ז ים המלח נשאר כדינו, אלא שהטור לא נקטו כיוון שאינו מצוי).

ב. אם יש לו בית כסא בחצרו יכול להשליכו שם, שהרי אין אפשרות להנות ממנו. ואפילו פירור אינו צריך. אמנם אם יש שם חזיר לא ישליך לפניו, כיוון שאפילו בהמת הפקר אסור להאכיל בחמץ (כדלקמן בסימן תמח, ו), אך אם משליכו שלא לפני חזיר, אע"פ שיבוא לשם אח"כ, לית לן בה¹⁸⁰ (משנ"ב).

ג. במקום שיש מים מכונסים ויש בהם דגים, אסור להשליך לשם חמץ, אפילו פרר, כיוון שהדגים יאכלו אותו (משנ"ב).

סעיף ב | הנאה משריפת החמץ

המשנה אומרת (פסחים כא ע"א) שכל שעה שמותר לאכול את החמץ, מותר להנות ממנו, לתת אותו לגוי או לבהמה ועופות. אמנם, לאחר שהגיע זמן איסורו אסור בהנאה, ולכן לא יסיק בו תנור וכירים.

הגמרא בתמורה אומרת (לד ע"א) שכל הנקברים אפרן אסור, והנשרפים אפרן מותר. (ראשונים: אם כן, לפי רבי יהודה שחמץ עיקרו בשריפה, אפרו מותר בהנאה. לפי חכמים שחמץ אין דינו בשריפה, אפרו אסור בהנאה, כדין הנקברין שאפרן אסור).

הגמרא אומרת (פסחים כז ע"א) שאם אפה פת בתנור ע"י עצים של איסורי הנאה, אותה פת אסורה בהנאה.

הברייתא אומרת (שם כז ע"ב) שאם אפה פת על גבי גחלים של ערלה או כלאי הכרם, מותרת. ונחלקו האמוראים האם דווקא בגחלים עוממות אבל לא בלוחשות, או גם בלוחשות. הראשונים כותבים שלגבי חמץ פסח הדין חמור (בשונה מערלה וכלאי הכרם), כיוון שלדעת חכמים אין צורך דווקא לשרוף את החמץ, וא"כ אפרו אסור בהנאה.

רמב"ם, רבינו יונה, רא"ש וטור: לדעת חכמים, אסור לאפות פת באפר של חמץ, וכל שכן בגחלים של חמץ.

שו"ע: אם נתן את החמץ לגוי לפני שעה שישית, אינו צריך לבער. אם שרפו לפני שעה שישית, מותר להנות מהפחמים שלו בפסח עצמו. אך אם שרפו לאחר שעה שישית, אסור להנות ממנו, ולא יסיק בו תנור או כירה ולא יבשל בו, ואם עבר ואפה או בישל, אותה פת או התבשיל אסורים בהנאה. וכן הפחמים שלו אסורים בהנאה, הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה.

א. נתינת חמץ לעבדו הגוי:

◀ **ב"ח וחק יעקב:** אסור לתת הרבה חמץ לפני הפסח לעבדו או לשפחתו שמזונותיהם עליו, כיוון שלא יגמרו אותו לפני הפסח.

הערות

¹⁸⁰ **החזו"א** כותב (ק"ה, ג) שזריקה לבית הכסא מועילה רק לפני זמן איסורו, אך כשהגיע זמן האיסור אין זה איבוד מהעולם (כמו טח פניה בטיט). לכאורה לפי זה צ"ל שהמשנ"ב עוסק לפני זמן האיסור. אלא שאם כך קשיא לי מה שכתב בהמשך, שאסור לתת לפני בהמת הפקר, הרי לפני זמן האיסור לא מצינו שיש איסור לתת לפני הבהמה (ובסימן תמח האיסור רק בפסח עצמו). וע"כ **המשנ"ב** עוסק בביעור שבזמן האיסור, ופליג על החזו"א, וסובר שהשלכה לבית הכסא נחשבת כמבוער מהעולם (שנמאס ביותר, בשונה מטח פניה בטיט שעדיין יכולה להיות ראויה לאכילה, ואפילו נמאס יותר מפת שעיפשה שאינה נחשבת כמבוערת לאחר זמן האיסור). וצ"ב.

◀ **חמד משה ומהרש"ק:** כיוון שנתן להם לפני הפסח, אין איסור שיאכלו בפסח (ופריעת החוב נעשתה בזמן היתר). רק שלא יאמר להם שיאכלו אותו במשך הפסח, כי אם כך נמצא שרוצה בקיימו בפסח עצמו. (וכן לא יאכלו בבית היהודי, שלא יחשדו בו שפורע חובו בחמץ).

ב. עם זאת שניתן לתת כל חמצו לגוי לפני זמן הביעור, נכון להשאיר כזית חמץ כדי שיוכל לקיים בו מצוות תשבתו כתיקונה. ולא יסמוך על ביעור הפרורים, כיוון שהם מושבתים ועומדים, ואינו עובר עליהם בבל יראה גם אם יניחם (בית מאיר, חיי אדם וחמד משה).

ג. אף על פי שמותר להנות מהפחמים של החמץ כששורפו לפני זמנו, נהגו לייחד לו מדורה בפני עצמו כדי שלא יבואו להקל גם בשעה השישית. ונוהגים לשורפו בחצר ולא בכירה (משנ"ב).

ד. פת שנאפתה בתנור שהוסק בפחמים האסורים (לאחר השעה השישית) נאסרה בהנאה, ואין אומרים בה 'זה וזה גורם מותר' כיוון ששבח העצים ניכר בפת יותר מאשר התנור. ואף כשאופה רק בגחלים או באפר, ניכר שבחם בפת יותר. ואפילו אם אופה רק מהחום של התנור שנוצר מהחמץ, אסרו כמה אחרונים את הפת או התבשיל¹⁸¹ (משנ"ב).

ה. הפת אסורה בהנאה, ואפילו אם התערבה באחרות כולן אסורות, ואינו מועיל להשליך דמי אחת לאיבוד¹⁸² ("ש"ך ביו"ד סימן קי וקמב). אמנם יכול למכור לגוי את הפת לאחר שינכה את דמי ההנאה מהחמץ [כחומר בעירה לאפיית הפת], ונמצא שלא נהנה מהחמץ כלל. (ובמקום שמתירים פת עכ"ס יזהר לפרר את הפת, שאל"כ יש לחשוש שיחזור ומכרנה ליהודי). יש מקילים למכור לגוי (כ"ל) אפילו כשלא נתערבה הפת באחרות, ויש שמקילים רק כשהתערבה, ובשעת דחק או הפסד, ניתן להקל (משנ"ב).

ו. אסור אפילו להנות מחום התנור, או לכבס באפר החמץ¹⁸³. אמנם, מותר לכסות דם שחיטה באפר, דמצוות לאו להנות ניתנו (אחרונים).

ז. אם נתערבו פחמי חמץ עם פחמי עצים, כולם אסורים בהנאה, ואין להם ביטול אפילו באלף, כיוון שדבר שיש לו מתירים אינו בטל. ואף כאן, אם יחכה לאחר הפסח יוכל להנות מפחמי החמץ (משנ"ב).

סעיף ג | ביעור החמץ ע"י האכלתו לעורבים

הגה"מ: קודם זמן האיסור יכול להשליך את החמץ למקום שהעורבים מצויים בו, ואם ימצא חמץ אחר זמן האיסור יבערנו (ולא יניחנו לעורבים שיאכלוהו, שעיקר ביעור חמץ בשריפה).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

הערות

¹⁸¹ **הביה"ל** מבאר שדעת **הש"ך** (י"ד קמב, ס"ק י) להקל כשאופה על גחלים ואפר בתוך תנור, דאמרינן בהו זה וזה גורם מותר. (והביא שכן דעת המג"א. ורבינו מנוח הקל אפילו כשאפה על גבי גחלת ממש, (בדיעבד)). אך כתב שקשה להקל בזה נגד כל האחרונים שהחמירו, ולא חילקו אם אפה על גבי הגחלת ממש או כשאפה בגחלים בתוך התנור (וכך הביא במשנ"ב למעלה). אמנם, במקרה שאפה בחמץ ועצים יחד, כתב הביה"ל דהוי ממש זה וזה גורם, ובזה השו"ע (בהלכות ע"ז) מתיר וכ"כ הש"ך והג"א ועוד, והט"ז והמג"א החמירו, וסיים הביה"ל שניתן להקל בחמץ בשעת דחק שאין לו מה לאכול או במקום הפסד.

¹⁸² אך לאחר הפסח יכול להתיר ע"י עצה זו, ובזה אפשר להקל אפילו אם לא התערבה באחרות (שער הציון).

¹⁸³ לעניין השלבת, כתב **הביה"ל** בשם **החכם יעקב** שאפילו בזמן שאינה קשורה לגחלת אסור להנות ממנה, ואין להנות מחומה או להדליק ממנה נר.

ל דעת האחרונים שמאחר וזרקו למקום הפקר לפני זמן האיסור, שוב אינו חייב לבערו¹⁸⁴. ואף כשעושה כך, יזהר להפקירו לגמרי בפיו ובליבו, ולא יחשוב לחזור ולזכות בו שוב לאחר הפסח, (שאין זה הפקר גמור כל עוד משהו אחר לא זכה בחמץ) (משנ"ב).

רמ"א (על פי מהרי"ל): אם לא מצא חמץ בבדיקתו, ישרוף את הכלי שלקח לבדיקה, שלא ישכח את חובת הביעור.

א. בסימן תלג הובאו דעות אחרונים שכתבו שניתן להשליך חמץ לעופות דווקא ברה"ר המופקרת לכל ולא בחצרו (משנ"ב).

¹⁸⁴ וכתבו האחרונים (מ"א ועוד) שאף השו"ע עוסק במקרה שהחמץ אינו מופקר לגמרי (בחצרו) ולכן חייב לבערנו אם מצאו לאחר שש שעות. אבל גם הוא מודה שאם זרקו למקום הפקר גמור, שאין עליו עוד חובת ביעור.

סימן תמו | דין המוצא חמץ בתוך המועד

סעיף א | המוצא חמץ ביו"ט או בחול המועד

רב יהודה אומר בשם רב (פסחים ו ע"א) שהמוצא חמץ ביו"ט כופה עליו את הכלי (שאינו ראוי לטלטל ביו"ט). ואינו עובר משום בל יראה שהרי ביטלו כבר, וצריך לכסותו כדי שלא יבוא לאוכלו (רש"י). נחלקו הראשונים האם כופה כלי על החמץ ביו"ט דווקא כשביטל את החמץ, או אפילו כשלא ביטלו:

◀ **רש"י, רבינו יחיאל, סמ"ג, ר"ן והגהות מימוניות**¹⁸⁵: כופה כלי דווקא כשביטלו, אבל אם לא ביטלו ישרפנו מיד¹⁸⁶.

◀ **רמב"ם (לפי המ"מ) וטור (בתחילת דבריו)**: אפילו לא ביטלו, לא ישרפנו¹⁸⁷, אלא יכפה עליו כלי.

☞ **שו"ע**: המוצא חמץ בחול המועד, יוציאנו ויבערנו מיד¹⁸⁸. ואם הוא יו"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו.

(רמ"א: לפי שאסור לטלטל ביו"ט¹⁸⁹ **(ריב"ש), ואסור לשורפו אפילו במקומו (ר"ן).**

ל משמעות השו"ע שפסק כרמב"ם שצריך לכפות גם כשלא ביטל. אמנם, יש הרבה פוסקים הסוברים שדווקא אם ביטלו, אבל לא ביטלו, אתי 'בל יראה' ודחי עכ"פ איסור דרבנן של טלטול¹⁹⁰, ויש אף מתירים לשורפו ממש. האחרונים כתבו שהמנהג כשו"ע לכפות כלי אפילו לא ביטלו, אמנם במקום שנהגו לבער ביו"ט עצמו¹⁹¹, לא יבטלו מנהגם **(משנ"ב)**.

א. במקרה שמצא חטיה של חמץ בתוך תבשיל (ואינו חמץ גמור) לכו"ע לא יבערו ביו"ט עצמו אלא ימתין לחול המועד. (ואפילו נמצא בשביעי של פסח, שנמצא משהה תבשיל זה על מנת לקיימו (שכן ביום האחרון של פסח מותר להשהותו). אע"פ כן לא יבערנו בשביעי של פסח, אלא כופה עליו כלי ואחר יו"ט שורף את החטיה ואוכל את התבשיל) **(משנ"ב)**.

הערות

¹⁸⁵ **שער הציון** מוסיף שגם **העיטור, ריא"ז, אור זרוע, רשב"א, סמ"ק, אגודה וכלבו** סוברים כך.

¹⁸⁶ אע"פ שקי"ל (ביצה יב ע"ב) מתוך שהותרה הבערה ביו"ט לצורך הותרה שלא לצורך, כתב **הר"ן** שדווקא כשיש קצת צורך בדבר ביו"ט, אבל כשאין שום צורך בדבר, אין התר להבעיר שלא לצורך.

¹⁸⁷ אע"פ שמוקצה הוא איסור דרבנן, העמידו חכמים דבריהם בשב ואל תעשה. וכתב המג"א שאינו עובר בכך על בל יראה, כיוון שרצונו לבער, אלא שחכמים אסרוהו **(מג"א בס"ק ב)** (בתחילת דבריו, והוא על פי הכסף משנה), או שבל יראה הוא לאו הניתק לעשה של תשבינו, וכתבו התוספות שהמשהה חמצו על מנת לבערו תכף, אינו עובר בכך בבל יראה **(שם במג"א)** (בהמשך דבריו).

¹⁸⁸ כלומר יוציאנו מרשותו מיד שלא יכשל בו לפני הבעור **(משנ"ב)**. ולגבי הברכה על ביעור זה, עיין במשנ"ב בסימן תלה ס"ק ה, שהביא דעות בין האחרונים, ופסק ספק ברכות להקל.

¹⁸⁹ ואם שאל רב בפסח על תבשיל שאולי החמץ, ופסק לו הרב לאסור את התבשיל, דנו האחרונים האם מותר להוליכו או שצריך להשליכו מידי מיד, והכריע **הביה"ל** שאף אם מותר להוליכו לביתו כיוון שכבר היה בידו, מ"מ יוליכו לבית הכסא ולא לביתו.

¹⁹⁰ לכן מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לבית הכסא, או לפררו ולזרותו ברוח. כך דעת **הר"ה**. ועיין **במג"א** (ס"ק ב) **ובמחצית השקל** בזה שדנו בדבר.

¹⁹¹ **מסתימת המשנ"ב** משמע שבמקומות שהתירו, היינו אפילו לשורפו ממש. וכן הוא **במג"א והחק יעקב** בס"ק ג.

- ב.** אם יש גוי, ניתן לתת לו את החמץ שהוא יבערו ע"י השלכתו לים או לבית הכסא, אפילו אם ביטלו, וחובת הביעור רק מדרבנן, כיוון ששבות דשבות הותרה במקום מצווה. אמנם העולם נהגו שלא לעשות כך, אלא כופים כלי בכל גוונא¹⁹² (משנ"ב).
- ג.** המוצא חמץ ברה"ר, לא ירים אותו, מפני שנמצא קונה אותו ומתחייב ב'בל יראה', ואפילו אינו מתכוון לקנותו, אלא לסלקו, אסור¹⁹³ (ביה"ל).

סעיף ב | מוצא ביו"ט שני

◀ **אורחות חיים:** המוצא חמץ ביו"ט שני מותר לטלטלו ולזורקו או לשורפו.

Ⓢ **כך פוסק שו"ע** (בשם יש מי שאומר). (ואף אם מוצא ביו"ט ראשון, יכפה עליו כלי ויבערנו בכניסת היר"ט השני (משנ"ב)).

◀ **שיירי כנסת הגדולה (בשם מרדכי ור"ן):** אסור לבער אף ביו"ט שני.

Ⓢ **משנ"ב:** פסקו האחרונים שאם כבר ביטלו, יכפה עליו כלי כמו ביו"ט ראשון. ואם לא ביטלו, יכול לטלטלו ולהשליכו לבית הכסא.

סעיף ג | חמץ של גוי שהוכנס לרשות יהודי

ירושלמי (פסחים ב, ב), רבינו שמחה, ריב"ש (בשם רי"ף גיאת): גג של גוי הסמוך לגג יהודי, והתגלגל חמץ מגג הגוי לגג היהודי, הרי זה דוחפו בקנה. [ואם היה בשבת או ביו"ט, שאסור בטלטול, יכפה עליו כלי (ריב"ש)].

Ⓢ **כך פוסק שו"ע.**

א. אע"פ שאינו עובר על החמץ, שהרי אינו שלו, מכל מקום צריך לדוחפו כדי שלא יבוא לאוכלו. ואין לטלטלו בידי שמוא יבוא לאוכלו. ואע"פ שבסעיף א התירו לטלטלו כששורפו בחול המועד, שאני התם שעוסק בשרפתו, ואין לחוש שיבוא לאוכלו (משנ"ב).

ב. אסור לטלטלו ע"י קנה, דטלטול מהצד שמיה טלטול¹⁹⁴, ולכן ישהה אותו עד חול המועד ואז ידחפנו לרה"ר או לרשות הגוי (משנ"ב).

הערות

¹⁹² או מפני שיאמרו הגוים שאנחנו עושים כשפים (מ"א), או מפני שהגוי יאכל את החמץ לפני שישליכו לנהר (שער הציור). (הטעם השני כתבו האלה רבה. משמע מדבריו שם שהחשש הוא שמפני שקרוב שהגוי יאכל את החמץ, נמצא שהיהודי נהנה מהחמץ).

¹⁹³ מקור הדין בריב"ש בסיומן תא. הביה"ל מבין שהריב"ש אוסר להרים את החמץ בין אם רוצה לזכות בו ובין אם אינו רוצה. (לע"ד צריך בירור, שכן מדברי הריב"ש משמע שאין איסור להרים על מנת שלא לזכות, משום שכל מה שכתב שאין להתיר מצד קוץ ברה"ר, זה דווקא כשזוכה בו ועובר על לאו דאורייתא. אבל כשאינו זוכה בו, משמע שיתיר. ואף מה שכתב הריב"ש בסוף דבריו לאסור אפילו כשאינו רוצה לזכות בו, וטעמו משום שהוי פקדון של גוי ביד ישראל, שם מדובר כשקונה חמץ לגוי בפסח, ולא בזוכה מההפקר. ואם כן צ"ב לכאורה מניין לביה"ל שהריב"ש ש אסר לסלק את החמץ אפילו כשאינו מתכוון לקנות).

¹⁹⁴ ואע"פ שהותר לצורך דבר המותר (עיי' בסיומן שי"א, ח) צריך לומר שכיוון שיכול ע"י כפיית כלי לא התירו. (בדומה לאבן שעל פי החבית, שאע"פ שהותר להרים את החבית עם האבן, מכל מקום צריך להשליך את האבן, אם הדבר אפשרי. הרי שאע"פ שהתירו טלטול מן הצד, מכל מקום קבעו שאם ניתן ללא הטלטול, שאין לטלטל).

ומה שלא התירו לטלטל ע"י הרגל, שלכאורה הוא טלטול בגופו שאינו טלטול כלל, צריך לומר שאסרו זאת כמו שאסרו לטלטלו בידי, שמוא אתי למיכל מיניה. (אף על גב שאפשר לחלק בין ידיו לשאר אברי גופו, מ"מ נראה שלא חילקו בזה).

סעיף ד | המוצא פת לא מזוהה

רבה בר רב הונא אומר בשם רב (פסחים ז ע"א) שהמוצא פת מעופשת בפסח, כיוון שרבתה מצה, הרי זו מותרת.

הגמרא מבארת שאם מדובר בסתם, שהוא אינו יודע אם זו חמץ או מצה, הרי גם אם לא רבתה מצה צריך להיות מותר, שהרי יש ללכת אחר הדבר האחרון, (ובפסח הרי השתמש במצה אחרון (רש"י)). ואם הכוונה שעברו כמה ימים בתוך הפסח, ותולים שזו מצה, שאם היה חמץ ודאי היה מוצאו בבדיקת חמץ. הרי דין זה פשוט.

לכן מבארת הגמרא, שכוונת רב שאפילו אם הפת מעופשת מאוד, שאם הייתה מצה לא הייתה מעופשת עד כדי כך (שהרי עברו רק כמה ימים מתחילת פסח), עדיין תולים לומר שזו מצה, משום שאפשר לתלות שמחמת חום הפת החדשה שאפה כל יום, והניח עליה, התעפשה כדי כך.

טור ושו"ע: המוצא פת בפסח, ואינו יודע אם היא מצה או חמץ, הרי זו מותרת באכילה, שהולכים אחר האחרון.

ואם היא מעופשת מאוד, שאי אפשר לה להתעפש משנכנס הפסח, הרי זו ודאי חמץ¹⁹⁵.

ואם עברו מימי פסח מספיק זמן שנוכל לתלות שהתעפשה מכניסת הפסח עד אותו זמן, אם נוהגים לאפות כל יום פת חדשה, ניתן לתלות שמחמת חום הפת החדשה שנתנו עליה, התעפשה כל כך.

ל' הר"ף, הרא"ש והרמב"ם השמיטו דין זה. ובפירוש הר"ח כתב שכל דין הגמרא הוא רק לאחר הפסח, אך בפסח עצמו ודאי אין מקלים בספק כרת (ואולי משום כך השמיטו זאת הראשונים). ולדינא אין להקל בתוך הפסח בזה נגד רבינו חננאל (ביה"ל).

א. מדובר בזמנם שהיו אופים מצות עבות קצת, ולא היו חלוקות בצורתן מכירות של חמץ (משנ"ב).

ב. אפילו מצא את הפת בגומא או בחור, תולים להקל שאם הייתה חמץ, היה מוצאה בבדיקת חמץ. אך אם מצאה בגומא שאינה ניכרת, יש לחוש שהיא חמץ וחייב לבערה מיד (משנ"ב).

סימן תמוז | תערובת חמץ בתוך פסח

הקדמה:

- א. מהתורה בכל מקום של ספק או בתערובת הולכים אחר הרוב. דבר זה נלמד מהפסוק (שמות כג, ב): "אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטָּת". אמנם, כאשר נתערב איסור במאכל והוא נותן טעם, אסרתו תורה אף שיש רוב היתר (גמרא בזבחים עט ע"א).
- ב. ארבעה סוגי תערובות יש: יבש ביבש, לח בלח, ובכל אחד מהם יש תערובת מין במינו ומין בשאינו מינו.
- ג. בתערובת יבש ביבש אין עירוב טעמים, לכן באופן עקרוני הולכים אחר הרוב. אלא שחכמים גזרו שבתערובת מין בשאינו מינו צריך שיהיה שיש בהיתר. [טעם הגזירה, שמא יבואו לבשל את התערובת, שאז יש עירוב טעמים, ונמצא שאוכל תערובת עם טעם של איסור. יש שביארו שברוב קל למצוא את האיסור, ורק בשישים ניתן לומר שיש כאן תערובת (ש"ך, יו"ד צח, בשם הא"ה, אך ע"ש שדחה דבריו)].
- ד. בתערובת לח בלח יש עירוב טעם, אלא שניתן להכיר בטעם רק בתערובת מין בשאינו מינו, אך מין במינו אין היכר על פי הטעם. לפי זה, מהתורה מין בשאינו מינו צריך שלא יהיה היכר בטעם האיסור, והגדירו חכמים שיהיה שיש בהיתר כנגד האיסור. מין במינו מספיק רוב מהתורה, אלא שגזרו חכמים גם על מין במינו שיאסר עד שיהיה שיש בתערובת (גמרא בחולין צז ע"א - ע"ב כדעת חכמים, וכן פסקו רוב הראשונים והשו"ע ביו"ד בסימן צ"ח סעיף ב). ויש ראשונים הסוברים שמין במינו אוסר במשהו (כדעת רבי יהודה. כך פוסק רש"י ועוד).
- ה. מהתורה חמץ נידון כשאר איסורים, אמנם, חכמים החמירו ואסרו תערובת חמץ אפילו כשהתערב משהו חמץ (אך יש מהראשונים שאינם סוברים חומרא זו), בין במינו ובין בשאינו מינו (עין משנ"ב ס"ק א).
- ו. טעם החומרא, יש שכתבו משום שיש לחמץ מתירין לאחר הפסח (רמב"ם), ויש שכתבו משום שחמץ אינו כשאר איסורים, שהרי אנשים אינם בדלים ממנו כל השנה, ורק בפסח הוא אסור (רא"ש). הביה"ל כותב להוכיח שדעת השו"ע בסעיף ב, שחמץ אינו נחשב דבר שיש לו מתירין. (ולא כש"ך ביו"ד קב, ס"ק יג).
- ז. לרוב הראשונים דין חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד ניסן, כדין שאר איסורים. וכן פסק השו"ע בסעיף ב.

סעיף א | דין חמץ בתערובת

רבא אומר (פסחים לע"א) שחמץ בזמנו, בין במינו ובין בשאינו מינו אסור [במשהו, כרב (ויש שלא גרסו משפט זה, ומ"מ הסכימו שאוסר במשהו, מכך שרבא לא חילק בדבריו (רי"ף ועוד)].

◀ **רי"ף, רמב"ם, רא"ש, רשב"א וטור:** חמץ בפסח אוסר בכל שהוא.

וכן פוסק שו"ע.

◀ **שאלתות, [רבינו תם] ורז"ה:** חמץ בפסח אוסר רק בנתינת טעם, בשישים. (שאינו גורסים ב'משהו', ורבא פוסק הלכה כדעת רבי יוחנן בגמרא שם, הסובר שחמץ בזמן בנותן טעם).

ל במקום שיש צדדים נוספים להקל, סומכים על השאלות שחמץ בטל כשאר איסורים בשישים¹⁹⁶ (אחרונים).

❖ איסור אכילה או הנאה

◀ **ראב"ד ורמב"ן:** חמץ אוסר תערובתו רק באכילה.

◀ **רי"ף, רא"ש, ר"ן וטור:** חמץ אוסר תערובתו בהנאה.

כך פוסק שו"ע¹⁹⁷.

❖ השלכת החמץ או מכירתו

◀ **מרדכי (בעבודה זרה), הגה"מ, ר"ן ומהרי"ל בשם מהר"ש:** חמץ שנפל לתערובת, יכול להשליך את דמי החמץ, ושאר התערובת מותר בהנאה.

◀ **מרדכי (בפסחים), תרומת הדשן ומהר"י ברין:** אי אפשר להשליך או למכור חלק מהתערובת, והכל חייב שריפה.

כך פוסק רמ"א¹⁹⁸.

והוסיף רמ"א: כלים שהתבשל בהם חמץ, אינם צריכים שבירה או הגעלה, (דברי עצמו וכן משמע בתוספות).

ל במקום הפסד גדול מאוד, כתבו האחרונים שניתן להקל ולמכור תערובת חמץ ללא דמי החמץ, שכיוון שאינו לוקח דמים בעד החמץ המעורב, נמצא שלא נהנה ממנו (כדעת השו"ע בסימן תסז, י¹⁹⁹) (משנ"ב).

א. אפילו בישראל בכלים חמץ בפסח עצמו, מותרים לאחר הפסח, כיוון שאז הם כבר אינם בני יומם, ולא שייך לגזור אטו בני יומם. אלא שכשמהה אותם, צריך לשפשף את החמץ שבעין, שלא יהיה ניכר על הכלים (משנ"ב).

הערות

¹⁹⁶ עיין בבית"ל שכתב בשם הפרי מגדים (אשל אברהם סוף ס"ק א), שאע"פ שהרמ"א (מובא לקמן) מחמיר שאין להשליך דמי החמץ לים, או למוכרו, מכל מקום כשיש צד נוסף להקל, ניתן למוכרו לגוי.

¹⁹⁷ ועיין לקמן בדין מכירת החמץ, במה שכתבנו על דברי הרמ"א.

¹⁹⁸ בסימן תסז סעיף י כתב השו"ע להתיר למכור תרנגולת שנמצא בתוכה גרגר חיטה, אם יפחית את דמיו מהמכירה, כך שנמצא שאינו נהנה ממנו. והרמ"א חלק שהמנהג לשרוף הכל. שער הציון שם מעיר שלכאורה יש סתירה בדברי השו"ע, ששם משמע שהתיר למכור, ואילו כאן משמע שסתם לאסור בכל גוונא. וכתב ליישב בשם האחרונים ששם מדובר כשהוציא את החמץ שבעין (גרגר החיטה), וכאן מדובר באופן שהחמץ מעורב ואי אפשר להוציאו. (ועיין לקמן בהערה לקמן על דברי המשנ"ב שהקל במקום הפסד מרובה).

¹⁹⁹ בהערה לעיל הובא, שהאחרונים ביארו שהשו"ע עוסק שם במציאות שהחמץ אינו בתוך התערובת, אך כאשר החמץ נשאר בתוכה, השו"ע אוסר כדעת הרמ"א. אם כך, צ"ל שמה שהתירו כאן, היינו כשהוציא את החמץ מתוך התערובת. וכן משמעות המשנ"ב שם בס"ק מב.

❖ דיני תערובות בתערובת חמץ

Ⓢ **מגיד משנה ושו"ע:** דין תערובת חמץ כשאר תערובות, אלא שחמץ אוסר במשהו ושאר תערובות בשישים. אמנם, אם בשאר תערובות לא היה צריך שישים, אלא קליפה או נטילת מקום, כגון נגיעת חם בחם ללא רוטב שאוסר מקום מגעו [וצריך רק (קליפה) [נטילה]²⁰⁰], גם בחמץ כך יהיה הדין.

Ⓣ **ב"ה"ל:** בסימן תס"ז, סעיף י"ד הרמ"א מחמיר לעניין חמץ שנמלח לאסור בפסח במשהו. ונחלקו האחרונים אם יש לדעתו להקל בצליה כמו השו"ע. לדינא נראה שבמקום הפסד ניתן להקל.

ⓐ **אם יש שומן במצה** (כגון פשטידה העשויה ממצה) ונגעה בחמץ, נאסרה כולה כיוון שהשומן של ההיתר מפטם את החמץ, וחוזר האיסור ומתפשט בכל ההיתר. ואם נגעו מצות אחרות בזו שנאסרה, יש להתירן ע"י קליפה או שימכרם לגוי (**אחרונים**).

❖ ריחא

הקדמה קצרה:

ⓐ. נחלקו האמוראים (פסחים עו"ע"ב) האם ריחא מילתא היא או לא. לרב ריחא מילתא היא וללוי לאו מילתא היא. ב"ד בסימן ק"ח, סעיף א, פסק השו"ע שלכתחילה ריחא מילתא, ובדיעבד אין לאסור.

ⓑ. יש שהגדירו שריחא הכוונה שהרגשה מריח האיסור עובר להיתר (כך משמע ברמב"ן, וכן במרדכי שהתיר ריחא אפילו בחמץ בפסח), ויש שהגדירו שהכוונה למשהו מהאיסור שעובר להיתר (כך משמע ברי"ף בחולין, וכן בתוספות וסמ"ק שאסרו ריחא בחמץ ומצה). (כך חקרו שער המלך (מאב"א יא, ג, ועוד).

ⓐ **מרדכי:** ריחא בחמץ נידון כמו שאר איסורים²⁰¹. ואם היה מותר בשאר איסורים, כך גם בחמץ (לאפוקי מקרה שאף בשאר איסורים אסור, כגון במאכל חריף²⁰² (משנ"ב)).

ⓐ **הגהות סמ"ק ותוספות:** ריחא בחמץ אוסר במשהו, והיינו במקום שבשאר איסורים אסור לכתחילה (אבל במקום שבשאר איסורים, אפילו לכתחילה אמרינן שאין ריחא כגון בתנור גדול ופתוח לגמרי, גם בחמץ אין להחמיר (משנ"ב)).

Ⓢ **רמ"א:** יש מקילין ויש מחמירין, ודווקא במקום ששייך לומר בו 'ריחא מילתא', אלא שבשאר איסורים לאו מילתא.

הערות

²⁰⁰ השו"ע כותב קליפה (והמגיד משנה כלל לא הביא דבר זה), אמנם ב"ד בסימן קה פסק השו"ע שצלי האוסר צריך כדי נטילה, וכתב **המשנ"ב** בשם האחרונים שאף דברי השו"ע הם לאו דווקא, אלא צריך כדי נטילה.

²⁰¹ **ברמ"א** כתב את הדברים לעניין 'תבשיל שיש בו חמץ', והעיר **המשנ"ב** שהדברים אינו מדויקים, כיוון שב"ד (סימן קח) התבאר שאין ריחא בתבשיל העומד בתוך קדירה. אלא כוונתו לצלי העומד בתנור יחד עם פת של חמץ.

²⁰² לרוב האחרונים, בין אם ההיתר דבר חריף, ובין אם האיסור, ויש שהקלו שאם האיסור חריף, אין ההיתר נאסר (שכוחו של דבר חריף הוא לשאוב אליו, וא"כ רק היתר חריף נאסר) (**שער הציון**). ואפילו אם התנור גדול ופתוח, אסור (**שם**).

ל **ובי"ד (קח, א) כתב:** ניתן להקל במקום הפסד גדול²⁰³.

ל נחלקו בדעתו:

◀ **מג"א ואליה רבה:** הרמ"א התיר דווקא בתנור קטן הפתוח קצת, אך בתנור קטן סתום לגמרי, לא הקל אפילו במקום הפסד מרובה. [ולכן אסר המג"א סיר חמין שהיה בתוך תנור סתום והיה עמו חמץ בתנור].

◀ **הרבה אחרונים (כו"פ, מקור חיים, חמד משה ועוד):** אפילו בתנור קטן וסתום לגמרי ניתן להקל במקום הפסד גדול או במקום דחק, [וכל שכן בתבשיל העומד בסיר בתוך התנור הסתום²⁰⁴].

סעיף ב | דין חמץ לאחר שש שעות

◀ **תוספות, רא"ש, מרדכי בשם תרומה וסמ"ג, הגה"מ בשם סמ"ק:** משש שעות ולמעלה (בי"ד ניסן) חמץ נידון כאשר איסורים. (לח בלח - בשישים, יבש ביבש - חד בתרי. וצריך לאוכלו לפני פסח, שבפסח חוזר וניעור. עיין סעיף ד (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע²⁰⁵.

רמ"א (דברי עצמו²⁰⁶): ואף נותן טעם לפגם מותר אז²⁰⁷.

◀ **ר"ן [והרב המגיד בדעת הרמב"ם²⁰⁸]:** גם משש שעות ולמעלה חמץ אוסר בכל שהוא.

א. אם עירב במזיד, כגון מאכל שמכילים אותו עם חמץ (מוריס) אע"פ שיש בו שישים כנגד החמץ, מכל מקום חייב לבערו לפני פסח. ואם עבר עליו הפסח יש אומרים שאסור בהנאה²⁰⁹, אלא אם ימכרנו לגוי ללא דמי החמץ שבו (משנ"ב).

הערות

²⁰³ **הבית מאיר** (הביאו הביה"ל) כותב שהחומרא של הרמ"א היא רק במקרה שאינו שכיח, והוא שאפה פת של חמץ עם בשר. אך במקרה שכיח יותר, כגון שמצא גרגר חיטה באחד מהתבשילין שבתנור, בזה אין לאסור. וכן פסק לדינא. ע"ש טעמו.

²⁰⁴ אלא שכתבו האחרונים שיש לעשות דף חדש שאיתו סותמים את התנור. אך בדיעבד אם לא החליף, והשתמש בדף הקודם, אינו אוסר (משנ"ב).

²⁰⁵ משמע מסתימת השו"ע שחמץ אינו נידון כדבר שיש לו מתירין שאינו בטל לעולם, אלא כשאר איסורים. וזה כדעה הראשונה שהובאה ברמ"א ביו"ד בסימן קב, סעיף ד. [ולא כמו שביאר שם השו"ע כן עוסק רק מין באינו מינו (דהיינו שבאמת השו"ע סובר שחמץ הוא דבר שיש לו מתירין, ומה שכתב כאן שמתבטל, היינו כיוון שזה מין באינו מינו שבטל גם בדבר שיש לו מתירין)]. (ביה"ל).

²⁰⁶ אע"פ שבסעיף י נחלקו אם נ"ט לפגם מותר, והרמ"א מחמיר, בערב פסח כו"ע מודים שמותר.

²⁰⁷ וכן ריחא, אינו חמור ככו"ע משאר איסורים בערב פסח (ביה"ל). ועיין עוד בביה"ל שדן (בד"ה נמי שרי) בשאור או חמץ שנפל לקדירה והחמץ אותה מאוד, באיזה אופן הוי נ"ט לפגם ומותר.

²⁰⁸ **הרמב"ם** כותב שחמץ אוסר במשהו כיוון שהוא דבר שיש לו מתירין לאחר הפסח. לפי זה כתב הרב המגיד שאף חמץ בערב פסח צריך לאסור במשהו, שהרי אף לו יש היתר לאחר הפסח. ועיין לקמן בסעיף ט, ובי"ד סימן קב סעיף ד.

²⁰⁹ לכאורה קשה, שהרי כל דבר שאין עוברים עליו בבל יראה מותר לאחר הפסח בדיעבד. ועיין בשו"ע הרב (הביאו כאן בשער הציון) שמשמעות דבריו ששאני מוריס וכדומה, שדרך תיקונם הוא ע"י עירוב מעט חמץ בתוכם, ואע"פ שיש בהם שישים כנגד החמץ, מ"מ אסרוהו לאחר הפסח.

ב. חמץ נוקשה:

- ◀ **תרומת הדשן, ט"ז ופרי חדש:** אפילו חמץ נוקשה אוסר במשהו (דלא פלוג רבנן).
- ◀ **מג"א, נהר שלום, מקור חיים, חיי אדם, גר"ז ומנן האלף:** חמץ נוקשה בטל כשאר איסורים (שאינן בו כרת. ולהרבה פוסקים איסורו רק מדרבנן).
- Ⓢ **משנ"ב:** ניתן להקל בשעת דחק.
- ג.** ב"ר"ט האחרון (י"ט השני של שביעי של פסח) מחמירים לאסור במשהו, כיוון שנתקן על ספקי היום (אע"פ שהוא רק מדרבנן) (**משנ"ב**).

סעיף ג | חיטה שנמצאה בתרנגולת

- הגהות מיימוניות:** תרנגולת מבושלת שנמצאה בתוכה חיטה בערב פסח (אפילו אחר שש (**משנ"ב**)), מותרת, דבטלה בשישים לפני הפסח²¹⁰ (ואינה חוזרת וניעורת. עיין בסעיף הבא). אבל אם חימם את התרנגולת בפסח בעוד שהחיטה בתוכה, חוזרת ונותנת בה טעם, והוי איסורו במשהו.
- Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי ההגה"מ): אמנם חימום של כלי שני אינו אוסר. ויש מחמירים בכלי שני בפסח, וטוב להחמיר אם היד סולדת בו.

- א.** הפוסקים כותבים²¹¹ שהוא הדין במצה שנמצא בתוכה חיטה - אפילו לא הסירה - אם התקררה לפני פסח, יכול להסירה בפסח ולאכול את שאר המצה (**משנ"ב**).
- ב.** אם הניח חתיכת בשר רותחת על קערה של חמץ, יש להחמיר (כדי קליפה (שער הציון)) דכתבו הפוסקים ב"ר"ד סימן צב, שדבר גוש עב נידון ככלי ראשון, כל עוד הוא רותח. ואפשר שאפילו אם העבירו מהקערה לצלחת אסור (**משנ"ב**).
- ג.** כוונת הרמ"א, שאע"פ שבשאר איסורים קי"ל (י"ד סח) שכלי שני אינו מבליע ומפליט, מכל מקום בפסח יש לחוש לדעות שהחמירו שמבליע ומפליט (**משנ"ב**).
- ד.** אם החיטה לא התבקעה והניחה בכלי שני, ניתן להקל בהפסד מרובה ושמחת יו"ט (**משנ"ב**).
- ה. יישוב הרמ"א בסימן תסז, יב:**

הרמ"א פוסק בסימן תסז שבשר שנשרה במים צוננים שהיו בהם חיטה, נאסר הבשר. ואילו כאן פסק שאם המים אינם בחום של יד סולדת, אין הבשר נאסר. וכתבו האחרונים ליישב:

◀ **מג"א:** שם מדובר על בשר עם סדקים, שהמים שהחמיצו נכנסו לתוכו ואסרוהו, ואילו כאן מדובר על בשר חלק שהמים לא חדרו לתוכו. (אך המים אכן נאסרו מחמת החיטה).

הערות

²¹⁰ כתבנו לפני הגירסא שתיקן המשנ"ב (בס"ק כ) 'מותרת דבטלה בשישים', ולא 'מותר לבטלה בשישים'. שהרי ודאי שאסור לבטלה לאחר שש שעות, דאין מבטלים איסור לכתחילה. ועוד שהרי נעשתה נבילה, ומה יועיל להוסיף לה (שער הציון).

המשנ"ב מעיר שאע"ג שבסעיף הבא מבואר שיש המחמירים בחוזר וניעור, הכא שיש רק טעם בעלמא, לכו"ע אינו חוזר וניעור. וכן בדין להלן, שאם השאיר את החיטה חוזר וניעור, כתב המשנ"ב שאע"ג שהשו"ע מקל בזה בסעיף הבא, שאני הכא שיש חמץ בעין.

²¹¹ כן הוא בהגה"מ שבב"י.

◀ **בגדי ישע:** שם מדובר מצד המנהג שנהגו להחמיר גם בצונן, וכאן רמ"א עוסק בעיקר הדין. [ובמקום מנהג, המקל במקום דחק לא הפסיד].

סעיף ד | חוזר וניעור

◀ **רש"י, רא"ש, מרדכי, הגה"מ בשם סמ"ק וסמ"ג:** חמץ שהתבטל בערב פסח (שאז דינו כשאר איסורים), אינו חוזר וניעור בפסח עצמו²¹².

Ⓢ כך פוסק שו"ע (בסתמא, וכתב שיש חולקים²¹³).

◀ **רמב"ם, מ"מ בשם הגאונים ורי"ף גיאת, רי"ו בשם הרשב"א:** חמץ שהתבטל לפני פסח, חוזר וניעור.

Ⓛ **תרומת הדשן:** המנהג הפשוט להתיר לח בלח שהתערב לפני פסח, שאינו חוזר וניעור.

Ⓢ **רמ"א:** נוהגים להתיר בכל תערובות לח בלח. אמנם²¹⁴, יבש ביבש שהתערב, או כשיש לחוש לתערובת, כגון פת שנפלה ליין, אע"פ שנטלו משם - אסור בפסח (באכילה, אך מותר להשהותו (אחרונים)), דיש לחוש שנשארו פרורים שיתנו בו טעם בפסח²¹⁵ (על פי תשובת הרשב"א).

א. אירע מקרה לפני פסח, ומצאו חלת חמץ בתוך הסל שמנחים בו את המצות לאחר אפייתן, ולא ידעו באיזה מצות נגעה החלה הרבה מצות, כולן מותרות (כיוון שהיה לפני הפסח, וכל אחת מתבטלת ברוב של היתר). ומותר גם לחמם את המצות בפסח עצמו, (כיוון שמדובר רק בטעם חמץ שנבלע במצות, ואינו חוזר וניעור), אלא שהמצות שידוע שנגעו בחמץ, צריכות קליפה (שאינן ביטול לאיסור ידוע) (משנ"ב).

ב. קמח בקמח נחשב לתערובת לח בלח (משנ"ב).

הערות

²¹² והביא ההגה"מ ראייה מדין צמר רחלים שהתערב בצמר גמלים, אם הרוב מצמר גמלים, מותר להביא פשתן ולתתו שם. הרי שאע"פ שכלאיים אוסרים במשהו, מכל מקום, כיוון שהתבטל צמר הרחלים, שוב אינו חוזר וניעור. וכן הביא הר"ן בתשובה (סימן נט) ראייה זו. ועיין בפרי חדש (ס"ק ד) שדחה הראיה, ששם הצמר אסור עם הפשתן (עוד לפני עירובו עימו) ושייך לומר שהתבטל מההתחלה). ואילו חמץ לפני פסח אינו אסור, ולא שייך לומר שיתבטל, ממילא כשנכנס הפסח חוזר וניעור. ועיין במקור חיים (חידושים ס"ק ח) במה שדן בדברי הראשונים והפרי חדש.

²¹³ ולדעתם חמץ בטל בערב פסח כשאר איסורים (כ"ל בסעיף ב), היינו דווקא כשאוכלו לפני פסח, או שמדובר שהיה בו רק טעם בלבד, שאינו חוזר וניעור (משנ"ב). בבית"ל מדגיש שהמתירים מקילים אפילו יבש ביבש, בביטול של חד בתי (אע"פ שהש"ע נקט ביטול בשישים) והמחמירים אסרו אפילו בביטול יבש ביבש של אחד באלף, שאעפ"כ חוזר וניעור.

עיין בכף החיים (ס"ק עח) שהביא שאף הרבה פוסקים ספרדים החמירו בדין חוזר וניעור (ברכ"י, פרי חדש, כפי אהרן). ובביב"א כתב (חלק ב, א"ח כג) שמנהג בני ספרד כסתומת הש"ע. ובהערות איש מצליח הביא דבריו ודברי כף החיים (שיש נהגו להחמיר) וסיימו שאף המחמירים החמירו רק לעניין אכילת החמץ, אבל מותר להשהותו בבית.

²¹⁴ דינו של הרמ"א כאן אינו שייך למחלוקת לגבי חוזר וניעור, שהדין המובא כאן דומה לסעיף ג' לגבי תרנגולת שיש בתוכה גרגיר חיטה, ואף אם חמץ אינו חוזר וניעור, בזה אסור (ביה"ל).

²¹⁵ אע"פ שבסימן תסז, יב מבואר שנתנית טעם בצונן אינו אוסר בפסח, כאן החמירו כיוון שהפרורים נשרו ביין מעת לעת. ולפי מה שהתבאר שם במשנ"ב (ס"ק סב), סינון אינו מועיל בתוך הפסח, כיוון שהפרורים נמסים בתוך המים. ורק אם סינון לפני פסח מותר, שמה שנמס, בטל לפני הפסח (משנ"ב).

ג. אפילו לא נודעה לו התערבות לח בלח לפני פסח²¹⁶, אין החמץ חוזר וניעור (משנ"ב).

ד. **ביטול יבש ביבש (לדעת הרמ"א):**

◀ **מג"א²¹⁷:** יבש ביבש חוזר וניעור בין ביטול של חד בתרי, ובין בביטול בשישים או יותר. ולכן צריך לאוכלו לפני הפסח.

◀ **עולת שבת, אליה רבה ועוד:** יבש ביבש חוזר וניעור רק כשמבשלו שוב בפסח, אך אם אינו מבשלו אינו חוזר וניעור.

ה. במידה והיה ביטול חד בתרי, אסור להשהות את התערובת מדרבנן²¹⁸. במידה והיה בשישים יכול לבשלו לפני פסח ולעשותו לח בלח²¹⁹, ואז מותר לאוכלו אף בפסח (משנ"ב).

ו. אם סינן את היין לפני פסח מהפרורים שבו, אפילו נשרו ביין מעת לעת – אין להחמיר. [אבל אם סינן בתוך הפסח אסור (אפילו לא מצא על המסננת שום פרור, שיש לחוש שנימוחו) (שער הציון)]. ודווקא כשהיין צלול, שאז אפשר לסנן במסננת דקה, אבל בדבש שאפשר לסננו רק במסננת עבה, אין להתירו ע"י סינון (משנ"ב).

סעיף ה | חוזר וניעור בבליעת כלים

הקדמה לסעיף²²⁰

א. סעיף זה עוסק בשני עניינים: א. דיני מאכלים שנמלחו קודם הפסח במלח שלא נבדק מחשש חמץ, [וכן בדין מאכל שבלע טעם מכלי חמץ בפסח עצמו]. ב. דיני מאכלים שהתבשלו לפני פסח בכלי חמץ.

ב. בדין מאכלים שנמלחו במלח לפני פסח יש שני חששות: א. שמא מעורב במלח פרורי חמץ. ב. שמא נמלחו בכלי שבלוע בו חמץ.

להבנת דין זה נקדים כמה הקדמות נחוצות:

1. **מליח כרותח.** שמואל אומר (חולין צ"ב) שמליח נידון כרותח של צלי, שכוחו לאסור רק כדי קליפה. (אמנם נחלקו הראשונים האם צלי דומה למליחה ממש או לא. עיין בסימן קה, סעיף ט באריכות).

2. **אין מליחה לכלים.** דין מליחה האוסרת נאמרה רק במאכלים מלוחים. אבל כלי היתר שנמלח בתוך כלי איסור, אין בו איסור, כיוון שהמלח אינו מפליט מהכלי את הטעם הבלוע בו (ש"ך י"ד צה, ס"ק כה).

3. **כבוש כמבושל.** שמואל אומר (חולין שם) שכבוש נידון כמבושל. דהיינו מאכל היתר ומאכל איסור שנכבשו בנוזל יחד, מעת לעת, נאסר מאכל ההיתר כולו. אמנם מאכל

הערות

²¹⁶ צ"ב האם הדברים אמורים גם לדעת השו"ע בתערובת יבש ביבש.

²¹⁷ מהמשנ"ב משמע שנקט בסתם כדבריו, ואת שאר האחרונים הביא בסוף דבריו רק כ"ש כמה אחרונים'.

²¹⁸ אמנם כתבו האחרונים שדין זה נתון במחלוקת ראשונים, המובאת ביו"ד סימן קט, האם תערובת יבש ביבש נעשית היתר או לא. שהרא"ש סובר שהאיסור התהפך להיתר, והרשב"א סובר שהאיסור נשאר אסור (ואסור לאכול את התערובת יחד. ע"ש), ואף לרשב"א, האיסור רק מדרבנן (ונפק"מ לכאורה שיהיה מותר לאחר הפסח). יוצא שלדעת הרא"ש נראה שאין איסור להשהות את התערובת. אלא שלהלכה קי"ל שם כרשב"א, ורק במקום הפסד סמכין על הרא"ש. וכ"כ שער הציון.

²¹⁹ ואין בזה ביטול איסור לכתחילה, שהרי אין איסור בזמן ההוא, וכמו שפסק השו"ע ביו"ד קט, ב בשם הרא"ה (לע"ד נראה שכן גם כוונת המג"א כאן בסוף ס"ק יא).

²²⁰ הקדמה זו לקוחה בעיקר ממשנ"ב המבואר בהוצאת עוז והדר.

היתר שנכבש בכלי של איסור, לדעת רוב הפוסקים המאכל כלל לא נאסר, כיוון שהכבישה מתרחשת רק לאחר כ"ד שעות, ולאחר זמן זה הטעם הבלוע בכלי כבר נעשה פגום. (ט"ז יו"ד, קה, ס"ק א, ש"ך יו"ד ס"ט ס"ק סח). אולם יש חולקים בזה (עיין ביה"ל בסעיף ח"ד"ה אס). במידה ושהו האיסור והיתר בתוך ציר, אין צורך שישוהו מעת לעת, אלא כדי הזמן שיתנו את התבשיל על האש ויתחיל להרתיח (ש"ך ביו"ד קה, ס"ק ב). אם שהה היתר בכלי איסור בתוך ציר (המותר באכילה), יש אומרים שנאסר שהרי הכבישה מתרחשת לפני מעת לעת, ויש אומרים שכיוון שרתיחת המליחה גרמה למהירות, נידון כמליחה, ואין מליחה לכלים (פרי מגדים).

4. **אינו בן יומו.** קי"ל (ע"ז עה ע"ב) שמהתורה רק כלי שהתבשלו בו מאכל בתוך מעת לעת נאסר. ולאחר מכן טעמו פגום, ואינו אוסר מאכל שהתבשל בו (וחכמים אסרו זאת, גזירה שמה יבשל בכלי בן יומו). השו"ע פוסק ביו"ד (סימן קכב, ז) שסתם כלים אינם בני יומם. [וא"כ מאכל שהתבשל בסתם כלי צריך להיות מותר, שהרי נ"ט לפגם לפני פסח מותר].

5. **נ"ט בר נ"ט דהיתרא.** קי"ל (חולין קיא ע"ב) שנותן טעם בן נותן טעם של היתר אינו אוסר. והיינו מאכל פרווה שהתבשל בכלי בשרי, מותר לאוכלו עם חלב (כיוון שהמאכל הפרווה קיבל רק טעם שני מהבשר). (ועיין ביו"ד בסימן צה, א לחלוקי דינים בזה בין השו"ע והרמ"א). כלל זה נכון רק כאשר מעבר הטעמים היה של היתר, אבל אם היה של איסור, אין היתר של נ"ט בר נ"ט. למשל, מאכל חלבי שהתבשל בכלי בשרי אינו נידון כטעם שני, כיוון שקבלת החלב את טעם הבשר הבלוע הייתה באיסור. סיבת הדבר משום שמאחר ויש שם איסור על הטעם, אפילו עבר הרבה פעמים, לא פקע שמו ממנו עוד (ר"ן וש"ך ביו"ד צב). ויש שכתבו משום שהטעם נעשה נבילה (סמ"ק וב"י ביו"ד שם).

6. **חורפא משווה ליה לשבח.** במסכת ע"ז מבואר (לט ע"א) שסכין איסור שאינו בן יומו, שחתכו בו חלתית (שהיא חריפה), נאסרת, כיוון שהחריפות משביחה את הטעם הפגום. הראשונים חולקים האם הדברים אמורים דווקא בחלתית או גם בשאר דברים חריפים (והביא השו"ע את שתי הדעות ביו"ד צו, א). (עיין משנ"ב בס"ק נד).

ג. בתחילת הסעיף פוסק השו"ע להתיר מאכלים שנמלחו בכלי חמץ לפני פסח (ואוסר כשהדבר היה בתוך הפסח), והרמ"א מחמיר לכתחילה (ומתיר אם ידיחנו לפני הפסח). בחלקו השני של הסעיף דנים הב"י והרמ"א (בשו"ע לא הביא דין זה) במאכלים שהתבשלו לפני פסח בכלי חמץ. פשוט שדין מאכלים אלה חמור ממאכלים שנמלחו בכלי חמץ, שהרי בישול ודאי מפליט יותר ממליחה. ובנוסף יש חשש שמא התערב במאכל פרור חמץ בעין. הרמ"א פוסק להחמיר בהם מדינא (באכילה). אך מתיר אם נתערבו במאכלים אחרים. ועיין להלן בפרטי הדינים (בזה).

◀ **רש"י, רא"ש, מרדכי, הגה"מ בשם סמ"ק וסמ"ג:** כיוון שחמץ בפסח אינו חוזר וניעור, אם מלחו בשר יבש או גבינה במלח שלא נבדק מחמץ, ולא דקדקו להזהר מחימוץ, מותר לאוכלם בפסח²²¹.

◀ **רא"ש:** אמנם, דגים מלוחים ששרו אותם בפסח במים בכלי חמץ, אסורים, כיוון שבולעים בפסח עצמו מפליטת הכלי.

²²¹ **הב"י** מדקדק: אם החשש הוא מפני האיסור הבלוע בכלי, הרי קי"ל שאין בתוכו הכלי פי שישים כנגד גוף הכלי. וביאר שכוונת הראשונים להתיר משום שסתם כלים אינם בני יומם, וא"כ ההיתר הוא משום נ"ט לפגם שהתבטל לפני הפסח, שבזה כו"ע מודים להתיר.

ש"ע: בשר יבש, גבינה ודגים שנמלחו לפני פסח ולא נזהרו בהם מחמץ, מותרים באכילה בפסח²²². אמנם, דגים מלוחים שנשרו במים בפסח בכלי חמץ²²³, יש להזהר ולהחמיר בהם, מפני שבולעים מפליטת הכלי, וחמץ אסור בפסח במשהו. (אבל קודם פסח הדים מותרים (משנ"ב)).

◀ **רמב"ם, מ"מ בשם הגאונים ורי"ץ גיאת, רי"ו בשם הרשב"א:** חמץ בפסח חוזר וניעור, ולכן אסור לאכול בשר שנמלח במלח שלא בדקוהו מחמץ.

רמ"א: יש מחמירים. במדינות אלה מחמירים לכתחילה שלא לאכול גבינות, דגים ובשר יבשים, אלא אם כן הדיחו אותם שלוש פעמים לפני הפסח²²⁴ (ולא בפסח. ובדיעבד מותר גם בפסח (משנ"ב)). ובכרכשות הדחה אינה מועילה, ולכן יש להזהר שלא להשרותם כשהן יבשות (מהר"י ברין). ובדיעבד אין להחמיר באלה.

לֵּהֱקִלּוּ בַּהֲדָחָה דווקא בדברים שהרגילות להדיחם (כבשר או דג מלוח), אבל דברים שאין דרכם בכך, אסור, שגוזרים שמא ישכח. אמנם האחרונים כתבו להחמיר שלא לאכול שום דג מלוח אפילו ע"י הדחה, חוץ מיר"ט אחרון. אמנם בשעת דחק או מניעת שמחת יר"ט יש להקל בדגים אלה (משנ"ב).

א. כיוון שהטעם של השו"ע להתיר הוא משום שנ"ט לפגם לפני פסח מתבטל²²⁵, ממילא גם אם המאכלים המלוחים שהו בכלי כ"ד שעות, מותרים, אפילו אם הכלי בן יומו, כיוון שלאחר כ"ד שעות הטעם הבלוע בכלי נפגם (משנ"ב).

ב. שהו בציר מלוח:

◀ **פרישה ומג"א:** אם המאכלים שהו בכלי חמץ עם ציר מלוח, והיה הכלי בן יומו מבליעת חמץ, נאסר מה שבתוך הציר, אע"פ שהיה לפני פסח (אבל מה שחוץ לציר לא נאסר).

◀ **ש"ך, חק יעקב ואליה רבה:** כל עוד לא שהו כ"ד שעות בכלי, אין לאסור.

משנ"ב: במקום הפסד יש להקל במה שנעשה לפני הפסח. אך כשנשרו במים אין לאסור, כיוון שהמים מפיגים כוח הציר. אמנם, בתוך הפסח יש לאסור, כיוון שעכ"פ יש בליעת משהו, וחמץ אסור בפסח במשהו (פרי מגדים).

ג. דגים מלוחים מאוד (הערי"ג) יש להחמיר לכתחילה אפילו כששרו אותם בכלי חמץ לפני פסח²²⁶ (מג"א).

ד. יש להזהר מדגים שנשרו במים בפסח, אפילו אם הכלי היה אינו בן יומו, וכל זה רק לכתחילה (משנ"ב).

הערות

²²² אלא שצריך להדיח אותם מהמלח שעליהם. לשו"ע אפילו בפסח עצמו, ולרמ"א דווקא לפני פסח (ביה"ל).

²²³ אבל אם היו ללא מים בכלי חמץ, אין איסור לאוכלם (ביה"ל).

²²⁴ באליה רבה כתב שהעולם נוהגים להשרות שלוש שעות. ובביה"ל הביאו, וכתב שדיעבד מספיק אפילו חצי שעה, שזה עדיף מהדחה ג' פעמים. (וע"ש שהביא דברי רעק"א שצריך להדיח בשלושה ימים שונים, ושלא נהגו כן).

²²⁵ בנוסף לכך, מטעם שאין מליחה לכלים להפליט את הבלוע בתוכם.

²²⁶ לכאורה הוא הדין בכלי שאינו בן יומו, כיוון שהחריפות משווה ליה לשבח, וכן משמע מדברי הט"ז שהביא המשנ"ב בס"ק ס, שהחמיר במרקחת אף שהיה לפני פסח (ואף החולקים עליו, היינו משום ששם מדובר כשאין חריפות במרקחת ע"ש).

ה. משמע מהשו"ע שאם שרו את המאכלים בכלי של פסח, במלח שלא נבדק, מותר. אמנם לפי הרמ"א מחמירים בזה מחשש לפרור חמץ במלח (משנ"ב).

ו. מנהג הרמ"א (להתיר בהדחה):

1. הדחה אינה מועילה לכרכשות כיוון שהן ממולאות בבשר מלוח החתוך דק דק, והדחה חיצונית לא תועיל להם. וכן בגבינה הדחה אינה מועילה, שמא יש קצת פרורים בתוכה (משנ"ב).
2. בשר שהיה תלוי בחדר שמנפים בו את הקמח, לא תועיל לו הדחה, ואדרבה ההדחה תגרום לקמח הדבוק להפך להיות חתיכות בצק קטנות. ולכן יש להזהר בניפוי הקמח שלא יהיה ליד מאכלים או כלים של פסח (משנ"ב).
3. הרמ"א מקל בדיעבד אם בשלם בכל מה שהוזכר בהגה כאן, אפילו לא הדיח ושרה כלל, ואי אפשר להניח לאחר הפסח, שאין לזורקם. וכל שכן שאינם אוסרים תערובתם אפילו בפחות מס' (כיוון שהחשש הוא רק לספק איסור משהו, שהוא מדרבנן).
4. אם היה דבר חריף בבשר או בכרכשות, אוסרות אפילו התערובת במשהו, כיוון שנחתכו בסכין של חמץ²²⁷, ואפילו היה הסכין נקי ואינו בן יומו. ויש מתירים בהפסד גדול את התערובת שהתערבו הכרכשות (אם יש בהיתר שישים²²⁸) (משנ"ב).
5. שום שחותכים אותו דק דק ומערבבים אותו במלח שמולחים בו את הבשר, כדי שריח השום יכנס לבשר, מותר לאכול את הבשר בפסח ע"י הדחה ושריה כמו שאר בשר יבש, ודווקא אם הייתה המליחה לפני הפסח²²⁹ (שערי תשובה).

❖ מאכלים שהתבשלו בכלי חמץ

◀ **הגה"מ בשם סמ"ק וסמ"ג**²³⁰: שומן שהתיכו אותו במחבת של חמץ לפני פסח, אסור לאוכלו בפסח, כיוון שמטגנים במחבת חמץ והיא בת יומה (ואין אומרים שסתם כלי אינם ב"י, משום חומרת חמץ (משנ"ב)). ועוד שלפעמים נשאר שומן אחרי טיגון מרקחת (חמץ) ומערבבו עם שאר השומן. אבל אם נזהר שלא התערבב השומן, ויודע שהמחבת הייתה אינה בת יומה, מותר (אפילו למ"ד נ"ט לפגם אסור בפסח, כאן מותר כיוון שהיה לפני פסח).

☞ כך פוסק **רמ"א**. והוסיף (על פי מהר"ל ומהר"י ברין): והוא הדין לשאר מיני מאכלים שמבשלים בכלי חמץ²³¹ כגון יין או מרקחת, שאסור לאוכלם בפסח. מיהו ב"י"ט האחרון מותר (כיוון שהוא מדרבנן, אמרינן שסתם כלים אינם בני יומם, ואין חוששים לפירושים (משנ"ב)). ואם נתערב משהו מדברים אלה, אינו אוסר תערובתם (כן נראה לי (ועיין לקמן שהאחרונים חולקים בזה)).

הערות

²²⁷ כלומר, כיוון שדעתו לא הייתה לאוכלם בפסח, מסתמא חתכם בסכין של חמץ (גר"י).

²²⁸ עיין בהקדמה בדיון השבחת דבר חריף. והאחרונים המקילים סמכו על הדעות המקילות שדבר חריף אינו נאסר מסכין שאינו בן יומו, ובצירוף דעת השאלות שחמץ בטל בשישים (נהר שלום). ועיין ב"י"ד בסימן צו **שהפרי חדש** חולק על השו"ע שם וסובר שסכין מקונח כלל אינו אוסר.

²²⁹ כמו שהתבאר בדברי הרמ"א, שבשר שנמלח ממלח שלא נבדק מחמץ, מותר ע"י הדחה, כיוון שיש שישים במלח כנגד הבשר, אינו חוזר וניעור.

²³⁰ וכ"כ **המרדכי** לעניין שיפוד שצלו בו בשר שנמלח ממלח שלא נבדק. (הביאו הדרכ"מ באות *).

²³¹ וכן דבר שלא ידוע, אמרינן שמסתמא התבשל בכלי חמץ, אם לא שידוע שהיה לו כלי פסח. אמנם כשיש ספק אם התבשל בכלל, אין לאסור (ביה"ל בשם הבית מאיר).

ל יש אחרונים (מהר"ט, כנה"ג ופרי חדש) שמקילים כשיבשל בסתם כלים (לומר שאינם בני יומן, ורק במחבת או בכלים, ששימושם תדיר, אמרין שמסתמא הם בני יומם). אמנם לדינא הסכימו האחרונים לאסור כרמ"א (ביה"ל).

◀ **רא"ש וטור (על פי הב"י):** מותר, כיוון שסתם כלי אינם בני יומם²³².

- א.** השומן אסור באכילה, אבל מותר בהנאה (משנ"ב).
- ב.** אין להתיר את השומן אפילו אם יסננו (שאז אין לחוש לפרורים שבשומן), כיוון שיש עדיין טעם חמץ הבלוע בכלי (משנ"ב).
- ג.** אפילו אם אומר שהמחבת הייתה אינה בת יומה, אסור, כיוון שבשעת התכת השומן לא היה בדעתו לשם פסח, וכל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה. אמנם אם התיכו לשם פסח, והכלי היה אינו בן יומו מותר, ובלבד שלפני פסח יערה אותו לכלי של פסח. ולכתחילה אין להתיר אפילו בכלי שאינו בן יומו (משנ"ב).
- ד.** הט"ז מחמיר לעניין מרקחת, כיוון שיש בה קיהוא, ודינה כדבר חריף, ולכן אסור אפילו בכלי שאינו בן יומו (שהחריפות משביחה את הפגימה), ואפילו ביו"ט אחרון. אמנם האחרונים חלקו עליו כיוון שהדבש שבה מבטל את החריפות שלהם (משנ"ב).
- ה.** אם יש רגילות לבשל דווקא בכלי ובכף מסוימים, הוי כאומר ברי לי (שבישל בהם). וכן אם היה בדעתו לבשלם בכלי חדש דווקא, הוי כאומר ברי לי, אפילו אם לא היה בדעתו לבשלם לשם פסח (אחרונים).
- ו.** אם ידוע שהכלי היה בן יומו, אין להקל אפילו ביו"ט האחרון. וכן אם בישלו בפסח עצמו, אפילו בכלי שאינו בן יומו אסור באכילה גם ביו"ט אחרון (כדמוכח מהט"ז בסימן תסז, שהתיר להשהות, משמע שאסור לאכול) (משנ"ב).
- ז.** יש המקילים ביו"ט אחרון לשותות מי דבש שבושלו בכלים של כל השנה. אמנם אם יש ספק שמא החמיצו אותו בשמרי שכר, אסור (כיוון שהוא דבר המעמיד) בכל גוונא²³³ (משנ"ב).
- ח.** **דין תערובתם במאכלים אחרים:**

◀ **רמ"א (כנ"ל):** מותר רק כשהתערב משהו.

◀ **חק יעקב, גר"ז ומגן האלף:** במקום הפסד מרובה, ניתן להקל אפילו כשאין שישים.

◀ **מג"א:** כל תערובת מותרת חוץ משומן (שהדרך שמתערבים בו פרורים).

Ⓢ **ביה"ל:** לעניין שאר מאכלים ניתן להקל כמג"א, ולעניין שומן ניתן להקל בהפסד מרובה כדעת החק יעקב (שהרי יש אחרונים שמתירים בכל הכלים (מהר"ט, כנה"ג ופרי"ח)).

ט. הרמ"א מקל בתערובת משום שפליטת הכלי הויא נ"ט בר נ"ט, ועוד שיש ספק שמא הכלי היה אינו בן יומו, ונוכל לסמוך על טעמם לעניין תערובת. אמנם, אם הכלי היה בן יומו אין להתיר רק מסברת נ"ר בר נ"ט (כיוון שיש כמה פוסקים הסוברים שאין נ"ט בר נ"ט בבליעת חמץ שלפני פסח) (משנ"ב).

הערות

²³² **החזו"ע** (עמוד קה) הקל במאכלים שהתבשלו בכלים שבלוע בהם חמץ (דלא כרמ"א), משום שהב"י כתב שעל הרא"ש סוכמים במרקחות שהוכנו בכלי חמץ. ועוד דהוי נ"ט בר נ"ט, וע"ש שהאר"י בביאור העניין. (וסברת אינו בן יומו ונ"ט בר נ"ט הוא מה שהקל רק הרמ"א לעניין תערובת, כמו שמבואר להלן). ועיין בזה גם בהערות איש מצליח שבסוף הספר (על סעיף זה).

²³³ אפילו בכלי שאינו בן יומו, כיוון שיש"ש הוא דבר חריף, ומשביח את הטעם הפגום (ט"ז). ועיין במג"א (ס"ק כה).

❖ שימוש בחומץ של כל השנה

רמ"א: יש מחמירים שלא להשתמש בחומץ שמשתמשים בו כל השנה, שיש לחוש שמא נתנו בתוכו מהחומץ שנשאר לאחר הסעודה, ויש בו פרורי לחם (**מהרי"ל**) ובמקומות אלה שהחומץ אינו מצוי לא ראיתי שמחמירים בזה. עוד יש מחמירים לכתחילה שלא למלאות יין או חומץ יין בתוך שלושים יום לפסח, בחביות של חמץ (**מהרי"ל ברין**). והמקל לא הפסיד, וכל שכן במקומות שאין היין והחומץ מצויים. כן נראה לי.

- א.** אם מסנן את היין לפני פסח, מותר (**משנ"ב**).
- ב.** אם הכלי נקי, לכו"ע מותר למלאות בו יין לצורך פסח, אלא אם כן שהה בו החומץ מעת לעת, ואז אסור אפילו אם הכלי אינו בן יומו (**משנ"ב**).
- ג.** במקומות שמערבבים סוכר בחומץ אין להשתמש בו בפסח, אלא אם כן סינן את החומץ לפני פסח. ובמקום הפסד מרובה מותר בדיעבד אפילו אם לא סינן²³⁴ (**משנ"ב**).

❖ חבית שבסדקיה יש בצק

רמ"א (על פי מרדכי, סמ"ק והגה"מ): חבית שהניחו בסדקיה בצק כדי לחזקה, אם עשו כן תוך חודשיים לפסח, אסור, כיוון שהבצק עדיין רך ונותן טעם ביין. אבל לפני כן כבר התייבש ומותר. אמנם, אם יש כזית במקום אחד חייב לבערו²³⁵ (א"כ טחו בטיט (**משנ"ב**)), אע"פ שעשה כן לחזק (כמבואר בסימן תמב, ז).

- א.** הבצק אוסר את יין דווקא כשמשהה אותו בפסח עצמו (כי לפני פסח התבטל כבר) ואע"פ שהוא חמץ נוקשה, ויש שהתירו בביטול בשישים, הכא שאני כיוון שנותנו על דעת כך, והוי כמבטל איסור לכתחילה (**משנ"ב**).
- ב.** גם כשנתן בתוך חודשיים, מותר להשהות את היין כיוון שעברו שלושים יום (**משנ"ב**). (ומהמג"א משמע שאפילו בתוך שלושים יום מותר, כיוון שהבצק נעשה לחזק (**שער הציון**)).
- ג.** דעת הט"ז להתיר בתוך חודש, אבל שאר האחרונים סוברים כרמ"א (**משנ"ב**).
- ד.** כשיש כזית במקום אחד חייב לבערו, אפילו אם הניחו לפני חודשיים (**משנ"ב**).

סעיף ו | מלח שהונח במדוכת חמץ

מרדכי: מלח שהניחו אותו במדוכה של חמץ²³⁶, מותר למלוח בו בשר לצורך פסח, שהמלח אינו מפליט את מה שבלוע בכלל²³⁷.

כך פוסק **שו"ע**.

הערות

²³⁴ האיסור בסוכר הוא משום שמערבבים בו קמח (עיין בסימן תסז, ח). ויש שהקלו בדיעבד כיוון שהקמח בטל בשישים קודם הפסח.

²³⁵ ואם הבצק הונח יותר מחודשיים מפסח, היין מותר בשתיה. ואפילו אם הונח בתוך חדשיים, במג"א הביא בזה שני תירוצים, ונראה שהעיקר כתירוץ השני ולהתר (**ביה"ל**).

²³⁶ אך שאר כלים שרגילים להשתמש בהם בהרבה חמץ אין כדאי להשתמש במלח המונח לכתחילה בפסח (**ביה"ל**).

²³⁷ הרמ"א מבאר כאן: שאינו מפליט בצונן. כלומר שמלח הנתון בכלי אינו מפליט כשהוא צונן, אך אם היה רותח, ודאי שמפליט (**עיין משנ"ב**).

ל מותר אפילו אם המלח היה במדוכה בפסח עצמו, ואפילו אם שהה בתוכה מעת לעת, משום שאין אומרים 'כבוש כמבושל', אלא בדבר לח ולא בדבר יבש (משנ"ב).

- א.** אם דכו את המלח במדוכה, חריפות המלח ודוחק הדיכה מפליטים את החמץ הבלוע, אפילו היה המלח יבש לחלוטין, אפילו לפני פסח, ואפילו הייתה המדוכה אינה בת יומה²³⁸ (משנ"ב).
- ב.** מלח שהונח בכלי מותר דווקא כשהמלח יבש, אך אם המלח לח ונשרה בכלי מעת לעת, התבאר בסעיף ה שיש להחמיר בזה (משנ"ב).
- ג.** מדוכות שלנו, שרובן משמשות לדיכת בשמים, ואין בהן ממש חמץ, אלא רק חשש משהו, אם נידך המלח קודם הפסח – התבטל טעם החמץ, ומותר למלוח בהן (אחרונים).

סעיף ז | בוסר שנידוך במדוכת חמץ

סמ"ק ושו"ע: בוסר שדכו אותו לפני פסח במדוכה של חמץ, מותר לאוכלו בפסח. [רמ"א: משום שאין המדוכה מפליטה בצונן].

ל השו"ע סובר שבוסר אינו דבר חריף. אך ביר"ד בסימן צו, ב התבאר שפירות חמוצים גם הם דבר חריף, ואם כך נפלט החמץ הבלוע במדוכה, ואם כן יש להחמיר אפילו לפני פסח. אמנם, במקום הפסד מרובה ניתן לסמוך על הסוברים שפירות חמוצים אינם דבר חריף. ובמדוכה שעיקרה לבשמים, והחשש הוא רק למשהו חמץ, ניתן להקל שהרי התבטל לפני פסח (משנ"ב).

❖ דכו בתוך הפסח

רמ"א (על פי מהרי"ל): אפילו נידוך הבוסר בפסח עצמו אינו אוסר, אם היה הכלי נקי²³⁹. (ומסתמא אמרינן שהייתה נקיה (משנ"ב)). אבל אם חתכו בפסח בסכין של חמץ, יש להחמיר, שסתם סכין אינו נקי ויש לחוש לחמץ הדבוק עליו. אמנם, אם נתערב בתוך תבשיל אין לאסור מספק. כן נראה לי.

א. מדוכה שאינה נקיה:

סתם מדוכה מוחזקת כנקיה, וכוונת הרמ"א שהתיר כשהמדוכה נקיה, לאפוקי מקרה שאנו יודעים שהכלי מלוכלך (משנ"ב). ובמקרה זה נחלקו האחרונים:

- ◀ **מג"א, גר"ז, מקור חיים וחיי אדם:** אם הכלי אינו נקי אסור לאכול את המאכל, אפילו עשו אותו בו לפני הפסח. (שאי אפשר שלא יכנס מעט מהלכלוך ע"י הדוחק).
- ◀ **אליה רבה ונחלת צבי:** אם עשה את המאכל לפני פסח, אפילו היה הכלי מלוכלך מותר (כיוון שהתערב והתבטל לפני הפסח).

למעשה צריך עיון²⁴⁰ (שער הציון).

הערות

²³⁸ יש לעיין אם גם השו"ע יחמיר במדוכה שאינה בת יומה בדוחק המדוכה. כיוון שביר"ד בסימן צו סעיף א, השו"ע סותם להתיר בסכין שאינו בן יומו, ורק הש"ך החמיר שם כדעת התרומה. (וצ"ב אם חומרא דחמץ שאני).

²³⁹ **הרמ"א** מתיר אפילו עשאו בפסח עצמו. וזה שלא כפשט דברי השו"ע שהתיר רק לפני פסח. ולכאורה קשה מדוע לא כתב הרמ"א דבריו כחולק. וכתב הבה"ל שלפי האליה רבה והנחלת צבי (מובאים לקמן) המתירים סכין שאינו נקי כשחתכו לפני פסח, ניתן ליישב שהשו"ע עוסק בסכין מלוכלך (ולכן רק לפני הפסח מותר), ורמ"א עוסק בסכין נקי (ולכן גם בפסח עצמו מותר).

²⁴⁰ כלומר בשאר מאכלים שאינם חריפים שדכו אותם לפני פסח. אמנם בבוסר אין בדבר נפק"מ, כיוון שקיי"ל להלכה שפירות חמוצים נחשבים דבר חריף ואסורים (אם לא במקום הפסד גדול).

ב. חתך בסכין בתוך פסח או לפניו:

◀ **מהרי"ל** (כמובא בדרכי משה), **דרכי משה וגר"א**: אם חתך את המאכל לפני פסח, מותר ע"י הדחה. אבל בפסח עצמו, שאיסורו במשהו, יש להחמיר לכתחילה ולא לאוכלו.

◀ **מג"א, חק יעקב, אליה רבה, גר"ז וחיי אדם**: אפילו חתכו בתוך הפסח מותר ע"י הדחה או גרידה (ורק אם זה מאכל שחתכו בסכין של גוים אסור בתוך הפסח²⁴¹).

Ⓢ **משנ"ב**: ניתן לסמוך על זה. (אפילו אם הסכין היה מלוכלך (שער הציון)).

ג. אם חתך בסכין מאכל חריף, אפילו היה הסכין נקי ודאי אסור לאוכלו בפסח. וזאת דווקא בסכין שרגילים להשתמש בו לפעמים ברותח, אבל אם אינו רגיל להשתמש בו כלל בחמין²⁴², אינו אוסר (כיוון שצונן אינו מבליע ואינו מפליט) (**משנ"ב**).

ד. נתערב המאכל שנחתך בתוך תבשיל:

◀ **רמ"א**: המאכל מותר (כיוון שיש ספק אם אכן היה חמץ דבוק עליו, אע"פ שמחמירים כלפי המאכל שנחתך, מ"מ ניתן להקל כשהתערב, כיוון שאין ודאות שהיה חמץ דבוק על הסכין, ואיסור משהו מדרבנן).

◀ **מג"א, חק יעקב ומקור חיים**: המאכל אסור אם לא הדיח את הסכין קודם.

Ⓢ **משנ"ב**: לצורך מרובה, או לצורך שמחת יו"ט ניתן להקל. אך בסכין שחותכים בו לחם, שידוע שנדבקים בו פרורי חמץ, אפילו התערובת אסורה אם לא הדיחו קודם.

סיכום

	מסתמא	מתי שיין לאסור	בפסח עצמו	לפני פסח	דבר חריף
מדוכה	נקיה (ס"ק פג)	כשידוע שהייתה מלוכלכת (ס"ק פג)	נקיה - מותר מלוכלכת - אסור (רמ"א וס"ק פג)	נקיה - מותר מלוכלכת - מחלוקת אחרונים (ס"ק פג)	יש להחמיר אפילו לפני פסח (ס"ק פא)
סכין	מלוכלך (ס"ק פד)	אפילו בסתמא (ס"ק פד)	בסכין של גוי - אסור. בסכין של יהודי - מחלוקת אחרונים, וניתן לסמוך על המקילים ולהדיח (ס"ק פה ושער הציון קיט)	מותר ע"י הדחה (תחילת ס"ק פה)	אסור, אפילו נקי, אפילו לפני פסח (ס"ק פו)

הערות

²⁴¹ **מחצית השקל** מסביר שלקחת מגוי זה כלכתחילה, וכשהוא עושה בעצמו הוי כדיעבד. **במשנ"ב** משמע שההבדל הוא בין קבע לאקראי, שבסכין של גויים חותכים בו חמץ בקביעות, ובסכין שלו מדובר שעשאו רק בדרך אקראי בעלמא (והחשש הוא ממהו חמץ בלבד).

²⁴² משמע מלשונו שכיוון שלא רגילים להשתמש בו בחמין, אבל אם השתמש לעיתים רחוקות, אלא שאינו רגיל - מותר. אבל באמת מסוף לשון המשנ"ב מוכח להדיא שלא כך, שהרי סיים 'כיוון שאותו סכין לא שמשו בו חמין מעולם', משמע שאפילו בפעם אחת כבר נחשב הסכין כדבר שנבלע בו איסור. (ועיין בי"ד בסימו צו שיש שכתבו להקל ללכת אחר רוב שימוש הסכין, ולא כמשמעות המשנ"ב כאן).

סעיף ח | זיתים שכבשום בכלי חמץ

המשנה אומרת (ע"ז לה ע"ב) שקורט (גרגר) של חלתית של גוים, אסור. והגמרא מבארת (לט ע"א) שנאסר משום שחותכים אותו בסכין של גוים, והוא בלוע איסורים. ואף ש'נותן טעם לפגם מותר', כאן, משום חריפות החלתית, נעשה טעם הסכין לשבח, ואוסר.

נחלקו הראשונים האם הכלל שדבר חריף משביח טעם פגום, אמור רק בקורט של חלתית או גם בשאר דברים חריפים.

דעת התרומה שכל הדברים החריפים נכללים בזה. וכן משמעות הרמב"ם, וכן פסק השו"ע ביו"ד בסימן צו, סעיף ב.

אמנם דעת רבינו יחיאל והרשב"א, שרק קורט של חלתית משביח טעם פגום, אך לא שאר דברים החריפים. וכן כתב מהר"ם שהוא אינו מוחה ביד המקילים.

הטור (כאן) כותב שלפי זה, זיתים שכבשו אותם בכלי הבלוע בחמץ והוא אינו בן יומו, לדעת התרומה יש לאוסרם, וכן מבין הטור מתשובת אביו הרא"ש. אך לדעת המהר"ם יש להתירם כיוון שהם אינם חריפים. אמנם למסקנת דבריו, הטור סובר שגם התרומה יתיר את הזיתים, כיוון שבשעת הכבישה רגילים להוסיף להם מים, ובטלה חריפותם, ולא שייך לומר שהיא תשביח את הטעם הפגום.

שו"ע: זיתים שנזהרו לחותכם בסכין חדשה²⁴³, אך לא נזהרו לכבשם בקדרה חדשה, אם היא אינה נקיה, מותרת לכ"ע.

לפי מה שפסק הרמ"א בסעיף י, לאסור נ"ט לפגם בפסח, יש להתיר את הזיתים רק כשקידם וסילקם מהכלי לפני הפסח (משנ"ב).

הערות

²⁴³ ביאור דעת השו"ע:

מדברי השו"ע משמע שהסכין צריכה להיות נקיה, אך אם לא – הזיתים יאסרו, אפילו הייתה הסכין אינה בת יומה. וכן ביארו המג"א ובעקבותיו המשנ"ב.

לכאורה דבריו כאן סותרים את מה שסתם ביו"ד בסימן צו סעיף א, להקל בסכין שאינה בת יומה. ובאמת שהאחרונים שם הקשו סתירה בין דבריו שם לדבריו שם בסימן קג סעיף ו, שם גם סתם להחמיר בכלי שאינו בן יומו.

ומצינו כמה דרכים בזה בין האחרונים:

האליה רבה ועוד רבים: בסימן קג מדובר על בליעת איסור ולכן החמיר, אך בסימן צו מדובר על בליעת היתר, ועל כן שייך להקל מצד נ"ט בר נ"ט (השייכת רק כאשר מדובר על בליעת היתר). [אמנם עדיין קשה מהסעיף כאן, שהרי השו"ע סובר שבליעה שלפני פסח אומרים בה נ"ט בר נ"ט, וא"כ מדוע סתם כאן להחמיר].

רעק"א: בבליעה ע"י בישול החמיר בסימן קג, ובבליעה ע"י דחיקת סכין הקל בסימן צו [ואף בזאת, לא יישב הסתירה שבסעיף זה].

שלחן גבוה: העיקר כמו שסתם בסימן צו, ובסימן קג כתב רק בשם יש מי שאומר. ומה שכתב כאן להחמיר, כוונתו שלמי שרוצה לחשוש לדעת ספר התרומה, מותר דווקא בסכין שאינה בת יומה (ומדויק מלשון השו"ע שכתב 'מותרת אליבא דכ"ע'). וכן הביא הביה"ל כאן (בד"ה מותרת) בשם המאמ"ר.

כף החיים: שו"ע ביו"ד קג חשש לכתחילה להחמיר אף באינו בן יומו (ולדבריו אפשר שזו גם כוונתו כאן, ואכן כאן בס"ק ר סתם כדברי המג"א לאסור כשהסכין בת יומה).

חוקת הפסח (לבעל ערך השלח): השו"ע החמיר כאן משום חומרת חמץ.

א. דין זיתים שחתכם בסכין חמץ:

- אם הסכין הייתה ישנה, ואינה בת יומה, אסור אפילו קודם הפסח, כיוון שמדובר בדבר חריף²⁴⁴ (והחריפות משיבה את הטעם הפגום (שער הציון)). אך דווקא כשחתכם לפני שנכבשו (שאז הם עדיין חריפים) או לאחר שנכבשו ונעשו חמוצים (שעדיין נקראים חריפים), אבל אם נתן עליהם כבר מים, בטל חריפותם מהם (משנ"ב).

- אפילו אם חתך הזיתים בסכין בן יומ²⁴⁵, מותר לשתות את מי הזיתים שכבש בהם זיתים לפני פסח, אם סיננם מהזיתים לפני פסח²⁴⁶, כיוון שהחמץ הבלוע התבטל בשישים (משנ"ב).
- אם חזר ובישל לפני פסח את הזיתים שנחתכו בסכין, מותר לאכול אפילו את הזיתים עצמן, שעל ידי הבישול נפלטה הטעם הבלוע בכל זית, ומצטרפים יחד לבטל פליטת הסכין בשישים. אך יש אחרונים שהחמירו אף לאחר בישול. לדינא נראה שבמקום שמחת יו"ט יש להקל אם יודע שהסכין היה נקי²⁴⁷ (משנ"ב).

ב. יש להקפיד שלא ישהו הזיתים בכלי החמץ זמן רב, שאע"פ שנתן בהם מים, אם ישהו זמן רב יתחמצו וישובו להיות כדבר חריף, אלא יוציאם לכלי של פסח לפני שיחמיצו (משנ"ב).

ג. מותר דווקא אם המים היו יותר מהזיתים (משנ"ב).

ד. אם הקדירה הייתה בת יומה, ושהו בה הזיתים מעת לעת, נאסרו כדן כבוש כמבושל, ואע"פ שלאחר מעת לעת, הבליעה נעשתה פגומה, כיוון שהזיתים חריפים קצת, יש להחמיר²⁴⁸ (משנ"ב).

סעיף ט | ביטול חמץ יבש ביבש

המשנה בע"ז אומרת (עד ע"א) שיש כמה דברים האסורים שאוסרים בכל שהוא. (והם יין נסך, עבודה זרה וכו').

הגמרא מקשה איזה דברים מנה התנא, אם הוא מנה דברים חשובים ('דבר שבמניין'), מדוע לא מנה חתיכות נבילה. ואם הוא מנה איסורי הנאה, היה לו למנות גם חמץ בפסח.

רבי חייא בר אבא מבאר שהתנא של המשנה סובר שצריך שני תנאים כדי לאסור בכל שהוא: א. שיהיה איסור הנאה. ב. שיהיה דבר שבמניין.

הערות

²⁴⁴ ולא שייך לומר שהחמץ בטל לפני הפסח בשישים, כיוון שמשערים בכל גודל הסכין, שהרי איננו יודעים כמה טעם יצא ממנו, וא"כ כל זית בלוע בחמץ, ואף אין אומרים שבכבישה כולם מצטרפים יחד לבטל (כמו שיבאר להלן במקרה שבטל את כולם) כיוון שאין כוח בכבישה להפליט מזה לזה (שער הציון).

²⁴⁵ אם הסכין אינו נקי, לדעת החק יעקב אין להתיר, שמא יש פירור בעין, וכמו שחשש הרמ"א בסעיף הקודם בסכין מלוכלכת. אך שער הציון כתב שמדברי הגר"ז משמע להתיר אף בסכין מלוכלך, ואין להוכיח מהרמ"א לעיל, כיוון שאף הרמ"א התיר כאשר מדובר בעירוב בתבשיל, ומה לי עירוב בתבשיל מה לי עירוב במים.

²⁴⁶ אבל בפסח עצמו אין להתיר, כיוון שהזיתים בלעו מהחמץ בפסח עצמו, והלא אז איסורם במשהו (שער הציון).
²⁴⁷ המקילים בבישול הם ה"ז, הלכה ברורה והאליה רבה. המחמירים הם המג"א והמקור חיים. הכרעת המשנ"ב היא על פי החיי אדם. אמנם בשער הציון העיר שהחיי אדם הקל דווקא כאשר הסכין היה אינו בן יומו, אך ביאר שלא פסק בזה כמותו כיוון שאפילו ללא בישול מקילים במקום הפסד מרובה בפירות חמוצים (כ"ל בסעיף ז), ואף מהגר"ז משמע שהקל בכל עניין, ולכן דינו להחמיר שהסכין יהיה נקי.

²⁴⁸ תירוצ זה מהחק יעקב, אמנם בביה"ל כתב שתירוצ זה דחוק, כיוון שהמטור משמע שהחריפות בטילה לגמרי (וע"ש שהביא תירוצ המג"א ודחה אף אותו). עוד הביא שם בשם מכמה אחרונים, שביארו שכלי העומד עם משקה אינו נפגם לאחר כ"ד שעות, ורק כלי ריק נפגם טעמו. ואע"פ שיש אחרונים הסוברים כדעת ה"ז שכלי אינו נאסר מכבישה לעולם (משום הקושיא שלאחר מעת לעת טעמו נעשה פגום) מכל מקום הכריע הביה"ל להחמיר בדבר, ורק בשעת דחק כתב שניתן להקל.

ר'בא אומר בפסחים (ל ע"א) שחמץ בזמנו, בין במינו ובין בשאינו מינו אסור [במשהו, כרב (ויש שלא גרסו 'במשהו')].

הראשונים חולקים בביאור הדין העולה מהגמרא, שחמץ שאינו חשוב בטל בתערובת. כמו כן נחלקו האם גמרא זו נפסקה להלכה:

◀ **רש"י:** תערובת חמץ יבש ביבש, מותרת בהנאה (ואסור לאוכלה), וצריך לזרוק אחד מהחתיכות.

◀ **רא"ש:** תערובת חמץ יבש ביבש מותרת אפילו באכילה, ואין צורך להשליך חתיכה אחת לים (ומה ששינוי שאיסור חמץ במשהו, היינו בתערובת לח בלח ששייך בה נתינת טעם, אבל בתערובת יבש ביבש, אין חילוק בין חמץ לשאר איסורים).

◀ **רי"ף, רמב"ם, רשב"א ומרדכי:** גמרא זו כלל אינה להלכה, כיוון שקי"ל שחמץ אסור בהנאה אפילו במשהו²⁴⁹.

Ⓢ **שו"ע:** חמץ בתערובת יבש ביבש אסור במשהו, ויש אומרים שבטל חד בתרי כשאר איסורים.

ל' הלכה כדעה ראשונה. אך אם נאכל אחד מהתערובת, מותר לאכול את השאר, כיוון שהאיסור רק מדרבנן, ובדרבנן תולים להקל שהאיסור נאכל (מג"א).

א. מדובר בפרוסת לחם שהתערבה בפרוסות מצה, ואינה ניכרת. אבל כיכר בכיכרות לכו"ע אינו בטל, דהוי דבר שבמניין ואינו בטל אפילו באלף (משנ"ב).

ב. לפני הפסח, שקי"ל בסעיף ב שדין חמץ לפני הפסח כשאר איסורים, (ואוסר רק בנתינת טעם), גם לעניין ביטול יבש ביבש לפני הפסח בטל ברוב. אלא שצריך לאכול את התערובת לפני הפסח, כיוון שלדעת הרמ"א החמץ חוזר וניעור בפסח (משנ"ב).

ג. דבר שנבלע בו טעם חמץ:

◀ **אליה זוטא (בביאור דעת הלבוש):** דבר היתר, שנבלע בו טעם חמץ, בטל ברוב גם למחמירים. (שרק חמץ גמור אינו בטל אפילו באלף).

◀ **ט"ז, מג"א, חמד משה וגר"ז:** גם דבר היתר שבלע חמץ, דינו כחמץ גמור, ולמחמירים אינו בטל באלף²⁵⁰, [ורק בערב פסח מותר (שער הציון)].

ל' עוד נחלקו בכלי בלוע בחמץ שהתערב בכלי פסח. שלדעת אליה זוטא מותר, ולשאר האחרונים אסור. ואפילו התערב בערב פסח נכון להחמיר שלא להשתמש בכלים²⁵¹. אך אם היה אינו בן יומו, במקום שמחת יו"ט ניתן להקל אם התערבבו בערב פסח (משנ"ב).

ד. הפרי מגדים מתיר למכור לעכו"ם את התערובת (שהתערב בה יבש ביבש) פחות מדמי החמץ (ביה"ל).

הערות

²⁴⁹ הסיבה שבגללה חמץ אינו בטל אפילו באלף, היא או משום שהוא דבר שיש לו מתירין (רמב"ם), או משום שכל הקולא בתערובת יבש ביבש היא רק באיסורים שנותנים טעם, אבל באיסורי משהו שלא נאסרו משום טעמם, אין לחלק בין יבש ללח (רשב"א ומרדכי).

²⁵⁰ אבל לדעה המקילה מותר, ואפילו במצה שלם, אין אומרים שהוא דבר שבמניין, כיוון שאיסורו מחמת דבר הבלוע בו, ולא מחמת עצמו, ובזה אין אומרים שדבר שבמניין אינו בטל (שער הציון).

²⁵¹ משום דהוי דבר שיש לו מתירין (שהרי ניתן להגעיל את הכלי). עיין ביו"ד בסימן קב, ג, שם פסק השו"ע להקל שאין כלי הבלוע מאיסור נחשב לדבר שיש לו מתירין (משום שצריך הוצאות להגעילו). אך הש"ך הביא שהמהרי"ל חולק, והש"ך חושש לדבריו לכתחילה (אמנם ע"ש בפת"ש שהקל לגמרי בכלים). על פי זה כתב המג"א כאן, שבפסח ודאי יש להחמיר בזה.

סעיף י | נותן טעם לפגם

המשנה בע"ז אומרת (סה ע"ב) שישן נסך שנפל על ענבים, מדיחם והם מותרים, ואם היו מבוקעים אסורים.

נחלקו בגמרא (שם סו ע"א) אביי ורבא בדין יין נסך חדש שנפל על ענבים, האם אסורם במשהו או בנותן טעם. לדעת אביי במשהו, כי זה מין במינו, ולדעת רבא רק בנותן טעם.

הגמרא מביאה את המשנה האוסרת ענבים מבוקעות שנפל עליהם יין נסך, ומניחה שהי"נ אסור את הענבים בנותן טעם. אם כך, קשה על אביי שאסר במשהו. אביי דוחה שכוונת המשנה לאסור במשהו. הגמרא מקשה, שהרי מכך שהמשנה גומרת 'כל שבהנאתו נותן טעם אסור, כל שאין בהנאתו בנותן טעם מותר', משמע שמדובר באיסור הנותן טעם. (ואביי מבאר שהמשנה עוסקת ביין ישן שנפל לענבים. ע"ש).

הראשונים חולקים בדין איסורים האוסרים במשהו, האם נותן טעם לפגם מותר בהם או לא (ונחלקו האם דברי הגמרא הנ"ל מסייעים לאסור או לא²⁵²):

◀ **רשב"א [היראים ור"י ב"ר אברהם (הביאם המרדכי)]:** איסורים האוסרים תערובת במשהו, אסורים גם כשטעמם פגום, שהרי התורה לא אסרתם משום טעמם. ובלבד שלא יהיה טעם האיסור נפסד עד שהוא כעפר הארץ.

◀ **תרומת הדשן:** במקום שאין מנהג ידוע, ניתן להקל, והמחמיר תבוא עליו ברכה. וגדול אחד הסתפק כשהאיסור במשהו וגם נ"ט לפגם. ובמקום שנהגו לאסור, אסור אפילו במציאות זו.

◀ **רמ"א:** נהגו לאסור במדינות אלה. ובמקום שנהגו להחמיר, אסור אפילו משהו ונ"ט לפגם.

◀ במקום שאין מנהג ידוע, יש להורות שהמקל יש לו על מה לסמוך והמחמיר תבוא עליו ברכה (משנ"ב).

◀ **רא"ש, תוספות, [או"ז בשם ר"י מפריז, רשב"ם, ה"ר יצחק מפראגא ורבינו יהודה (הביאם המרדכי) ואגור]:** גם איסורים שאוסרים במשהו, אם הם פגומים, מותרים. שאע"פ שהתורה אסרתם כשהם אינם נותנים טעם, מכל מקום שם איסור עליהם, אך כשטעמם פגום פקע איסורם.

◀ כך פוסק שו"ע.

◀ אפילו אין בתערובת שישים כנגד החמץ, ודינו כדין שאר איסורים (המבואר ביו"ד בסימן ק"ג) (משנ"ב).

הערות

²⁵² **ביאור העניין:** מדברי הרשב"א והרא"ש משמע **שנחלקו בסברא** האם שייך גדר 'טעם לשבח' באיסורים שנאסרו בכל שהוא. שכן התורה כלל לא תלתה את האיסור בנתינת טעם. הרא"ש כותב שהאוסרים הביאו את דברי הגמרא 'כסעד לדבריהם' (כלומר שאין הגמרא המקור המרכזי לאסור, אלא כסעד לסברא). והיינו שהאוסרים מבארים שכוונת הגמרא להוכיח מהמשנה שמדובר באיסור הנותן טעם (ולא כאביי שהעמיד שמדובר באיסור משהו), מכך ששינוי 'כל שבהנאתו נותן טעם מותר', משמע שרק בגלל שהאיסור אינו אוסר כדרך הנאתו. כי אם היה מדובר באיסור 'משהו', היה צריך לאסור אפילו כשהאיסור אינו נותן טעם. אמנם הרא"ש דוחה, שכוונת הגמרא רק להוכיח מכך שהמשנה עוסקת בסיפא באיסור הנותן טעם בתערובת, משמע שגם הרישא עוסקת במציאות זו, ולא באיסור משהו.

- א.** גם למחמירים, אם נפסד החמץ עד שהוא כעפר, אינו אוסר. ואפילו נפסד לאחר זמן איסורו, שהחמץ נאסר בהנאה (כמבואר בסימן תמ"ה, ב) מכל מקום אינו אוסר תערובת שנפל לתוכה, שאין זו הנאה, שהרי מפסיד המאכל (**משנ"ב**).
- ב.** בסעיף א התבאר שיש להחמיר בריח של חמץ. אמנם, אם הגיע ריח ממהו חמץ פגום, יש להקל (**משנ"ב**).
- ג.** למרות שכתב הרמ"א שנהגו לאסור משהו וטעם פגום, מ"מ מותר למכור לגוי את התערובת. והפרי מגדים הקל ביו"ט האחרון אפילו לעניין אכילה (**משנ"ב**).

סעיף יא | תערובת חמץ לאחר הפסח

הכללים העולים מסעיף זה (**משנ"ב**):

- א. כל חמץ שעוברים עליו ב'בל יראה' ו'בל ימצא' מהתורה, והשהה אותו בפסח, אסור לאחר הפסח באכילה ובהנאה (מדרבנן).
- ב. אפילו אם שהה החמץ בתוך תערובת – אלא ששיעורו בתוכה גדול עד שחייב לבער מהתורה – גם כן אסור בהנאה ובאכילה לאחר הפסח. אך אם החמץ בטל בתערובת מהתורה, אע"פ שמדרבנן אסור להשהותו בפסח, לאחר הפסח מותר בדיעבד אפילו באכילה.
- ג. חמץ שעבר עליו הפסח ונאסר, אם התערב בהיתר, התערובת מותרת. י"א שדווקא בביטול בששים (טור ושו"ע) וי"א שאפילו רוב מספיק (רמב"ם).

רבא אומר (פסחים ל"ע"א) שחמץ בזמנו (בפסח עצמו (ר"ח)) אוסר במשהו, בין במינו ובין שלא במינו. ושלא בזמנו, בין במינו ובין שלא במינו – תערובתו מותרת (בדעת רבי שמעון שם, ואע"פ שר"ש קונס את מי שמששהה את חמצו, היינו רק כשמדובר על החמץ לבדו, אך ר"ש אינו קונס לאסור גם את התערובת שנפל אליה החמץ (גמרא ורש"י)).

שו"ע²⁵³: חמץ לאחר הפסח, בין שהתערב לפני הפסח, בין שהתערב בפסח עצמו (בשוגג, אפילו שהשהה את התערובת אח"כ במזיד²⁵⁴ (**משנ"ב**)), ובין ששהה בעין והתערב לאחר הפסח – בטל (היינו בשוגג, אך במזיד אסור, ובדיעבד דינו מבואר ביו"ד בסימן צ"ט, סעיף ו²⁵⁵ (**משנ"ב**)).

❖ ביטול חמץ שעבר עליו הפסח

◀ **רבינו יונה:** מותר לערב בידיים חמץ שעבר עליו הפסח, כדי לבטלו בתערובת.

◀ **רא"ש וטור:** אסור, משום שמבטל איסור לכתחילה.

◀ **כך פוסק משנ"ב.** (ואם ביטלו בדיעבד, דינו מבואר ביו"ד בסימן צ"ט סעיף ו²⁵⁶).

הערות

²⁵³ וכן כתב הטור בשינוי לשון.

²⁵⁴ כיוון שלא עבר על 'בל יראה' בתערובת. ואע"פ שלפני שהתערב החמץ עבר עליו בבל יראה, כיוון שהתערב – התבטל (**שער הציון**).

²⁵⁵ שם מבואר שנחלקו הראשונים והאחרונים האם מותר לבטל איסור דרבנן, ולדינא פסק השו"ע לאסור להכניס איסור לתוך היתר כדי לבטלו, אך התיר להוסיף בהיתר וממילא יתבטל האיסור (המשנ"ב בסימנים תרעו נוקט שכן דעת השו"ע לדינא. ויש שכתבו אחרת. ואכמ"ל). והרמ"א אסר בכל גוונא.

²⁵⁶ שם מבואר בסעיף ה שהמבטל איסור תורה במזיד אסור לו ולמי שביטל עבורו.

❖ ביטול בחמץ שלאחר הפסח

נחלקו הראשונים בחמץ שעבר עליו הפסח שהתערב באינו מינו לאחר הפסח, האם צריך שישים כדי לבטלו או שמספיק בביטול ברוב (אמנם, מוסכם שבמינו בטל ברוב החמץ אפילו התערב בפסח עצמו, כשעבר הפסח (שער הציון)):

◀ **רמב"ם:** חמץ לאחר הפסח בטל ברוב (שלא קנסו חכמים בחמץ שלאחר הפסח כאשר ההיתר רבה עליו (משנ"ב)).

◀ **טור²⁵⁷:** חמץ לאחר הפסח בטל רק בשישים.

כך פוסק שו"ע.

ל במקום הפסד מרובה ניתן להקל בחמץ שהתערב לאחר הפסח (משנ"ב).

רמ"א (על פי הגה"מ): אם אין שישים, מותר ע"י השלכת האיסור לים המלח.

ל הרמ"א מתיר אפילו באכילה, אך רק במקרה שהחמץ בטל בתערובת אחר הפסח, אבל קודם פסח או בתוך פסח, מותר ע"י פדיון רק בהנאה, כיוון שטועם בתערובת טעם חמץ (משנ"ב).

א. אם לא היה שישים כנגד החמץ, עובר ב'בל יראה' בהשהיית התערובת, אע"פ שאין בה כזית בכדי אכילת פרס (לדעת השו"ע בתחילת סימן תמ"ב) ואסור לאחר הפסח. וכל זה במין באינו מינו, אך מין במינו שמהתורה בטל ברוב (ורק מדרבנן צריך שישים), מותר לאחר הפסח אפילו באכילה (לדעת המג"א, אך האליה רבה אוסר באכילה, ומתיר בהנאה) (משנ"ב).

ב. יבש ביבש בטל ברוב לכו"ע (משנ"ב).

ג. עיסה שהחמיצו אותה ע"י שמרי חמץ שעבר עליהם הפסח, אסורה, דשמרים הוי דבר המעמיד, ואינו בטל אפילו באלף. אמנם, במקום הפסד מרובה, יש להתיר ע"י השלכת דמי האיסור לים המלח, או למוכרו לגוי ללא שווי השמרים (משנ"ב).

ד. מותר לתקן יין עם חלב חיטה או חלב בהמה, ואין לחוש שיבוא לשתותו בפסח או עם בשר, כיוון שהתבטלו כבר ביון, ואין בזה משום מבטל איסור, כיוון שמתכוון רק לתקן את היין²⁵⁸ (משנ"ב).

הערות

²⁵⁷ וכן סובר הריטב"א בשם הרא"ה (שער הציון).

²⁵⁸ כיוון שאין איסור לבטל איסור כשהוא אינו מתכוון (עיין יו"ד בסימן פ"ג, יד). ועיין באחרונים שהאריכו בזה טובא, (עיין למשל ברעק"א יו"ד, סימן ע"ז ועוד) אם התירו דווקא בספק איסור או אף בודאי איסור. מדברי המשנ"ב כאן להדיא משמע להתיר אף כשיש ודאי איסור. (ואין לדחות שהמשנ"ב התיר כיוון שכרגע אין איסור כאן (שהרי זה חלב בין ששניהם היתר כרגע), כיוון שהמשנ"ב כתב שהוא חולק על הצמח צדק שאסר לערב משום שזה כנותן חלב בתוך עיסה, שאוסר בכך את המאכל. הרי שהחשיב זאת כאיסור שלפניו. ועוד שהמשנ"ב נימק להדיא מטעם שהוא אינו מתכוון, ולא מטעם שאין איסור לפניו או מנימוקים אחרים).

❖ ביטול חמץ כדי להשהותו לאחר פסח

הקדמה קצרה:

רבינו יונה כותב כמה דינים בעניין ביטול חמץ בתערובת:

א. חמץ שהתבטל בתערובת בשגגה, מותר לאחר הפסח.

ב. כמו כן, אם ביטלו במזיד לפני הפסח, מותר, כיוון שביטלו קודם זמן איסורו.

ג. מותר גם אם עירבו במזיד לאחר הפסח. (ודין זה התבאר לעיל).

ד. אם ביטלו במזיד על דעת להשהות לאחר הפסח, אסור.

הטור מקשה על דברי רבינו יונה האחרונים. הרי אם הוא עוסק במציאות שעובר על השהיית התערובת ב'בל יראה', אין תועלת בעירוב החמץ (וצריך להיות אסור באכילה). ואם אינו עובר ב'בל יראה', הרי מותר לבטל גם על דעת להשהות לאחר פסח.

הב"י מבאר שרבינו יונה אכן עוסק בתערובת שלא עוברים עליה בבל יראה, ואע"פ כן אסר לבטל את החמץ על דעת להשהותו לאחר הפסח, משום דהוי ביטול איסור לכתחילה²⁵⁹.

◀ **טור:** מותר לבטל חמץ לפני פסח בשישים, על מנת להשהותו לאחר פסח, ואין בזה משום ביטול איסור לכתחילה.

◀ **רבינו יונה (לפי הב"י):** אסור, משום שכשמבטל על דעת להשהותו, נראה כמבטל איסור לכתחילה.

Ⓢ **משנ"ב:** אסור לבטל חמץ על דעת לאוכלו בפסח (ובדיעבד מותר לאחר הפסח (שער הציון)), אבל מותר לערבו בשישים על דעת לאוכלו לאחר הפסח.

סעיף יב | חמץ נוקשה לאחר פסח

Ⓢ **ריב"ש ושו"ע:** חמץ נוקשה מותר בהנאה לאחר הפסח, שהרי אין עוברים עליו ב'בל יראה'²⁶⁰. אבל פידיאור"ש הוי חמץ גמור ואסורים בהנאה לאחר הפסח.

רמ"א (על פי מהרא"י): יש הנמנעים מלשחק בפסח בקלפים הנקראין קרטי"ן, שחוששים שמא יפול מחמץ נוקשה שבהן לתוך המאכל.

א. אכילת חמץ נוקשה לאחר הפסח:

◀ **מג"א:** מותר גם באכילה, ונקטו 'הנאה' כיוון שהוא אינו ראוי לאכילה.

הערות

²⁵⁹ בסימן תנג, בס"ק כ המשנ"ב מביא שנחלקו הפוסקים לגבי ביטול חמץ בתערובת על מנת לאוכלו **בפסח עצמו**. שיש מי שהתיר ורוב הפוסקים אסרו. בדיעבד המשנ"ב מתיר בשעת דחק, כיוון שאיסור זה דרבנן, וניתן לסמוך על המקילים בשעת דחק. מטעם זה נימק **שער הציון** (כאן בס"ק קסז) שאם עירב, בדיעבד אין לאסור לאחר הפסח, כיוון שיש המתירים אפילו לערבו לכתחילה כדי לאוכלו בפסח עצמו.

יש להדגיש, שכאן נחלקו הטור ורבינו יונה לגבי עירוב חמץ על דעת להשהותו **לאחר** הפסח (והטור מתיר ורבינו יונה אסר), ושם מדובר על השהיית החמץ על דעת לאוכלו **בפסח עצמו** (והטור גם סובר שאסור).

²⁶⁰ עיין בביאור הגר"א שכתב לחלוק על היתרו של הריב"ש (ועיין בסוף ההקדמה לסימן תמ"ב).

◀ **שאר האחרונים (ומשמעות המשנ"ב):** אסור באכילה, כיוון שיש עליו שם 'חמץ שעבר עליו הפסח'.

ב. אם נפל מהחמץ שבקרטי"ן למאכל, ויש שישים כנגדו, יש שאוסרים במשהו (מהרא"י, ט"ז ופר"ח) ויש שמתירים (מג"א, נהר שלום, מקור חיים, חיי אדם, גר"ז ואלף המגן). ובשעת דחק ניתן לסמוך על המקילים. אך לכו"ע מותר להשהותו לאחר הפסח (משנ"ב).

סימן תמח | חמץ שעבר עליו הפסח

סעיף א | חמץ של גוי שעבר עליו הפסח

המשנה אומרת (פסחים כח ע"א) שחמץ של גוי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ושל יהודי אסור בהנאה.

הירושלמי אומר (שם ב, ב; והביאו הרא"ש) שהמשנה נקטה להתיר 'בהנאה' כיוון שמדובר במקום שנהגו לאסור פת של נכרים, אך במקום שנהגו להתיר פת של נכרים, מותר גם באכילה.

◀ **גאונים, שאלות, בה"ג, רי"ף, רא"ש וטור:** חמץ של גוי מותר בהנאה ובאכילה (ונקטה המשנה 'בהנאה', לאחר שנקטה כן לגבי חמץ של יהודי²⁶¹).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **עיטור:** חמץ של גוי אסור באכילה לאחר הפסח.

א. גסחמץ שהיה מופקר מותר לאחר הפסח, שלא אסרו חכמים בהנאה, אלא חמץ שהיה ברשות יהודי. לכן גר שמת לפני פסח והיה ברשותו חמץ, כל הקודם לזכות בחמצו, מותר לו אפילו באכילה (משנ"ב).

ב. יהודי וגוי שיש להם שותפות בחמץ, וחלקו לאחר הפסח, חלקו של הגוי מותר בהנאה²⁶² לאחר הפסח (שבדיני דרבנן, אמרינן 'ש ברירה למפרע', והתברר שמתחילה היה זה חלקו של הגוי). אך חלקו של היהודי אסור בהנאה. ובמקור חיים כתב שמותר דווקא אם החמץ היה בביתו של הגוי (אך בבית היהודי יש בדבר מחלוקת) (משנ"ב).

ג. שני יהודים שהיו בשותפות ומכר אחד את חלקו לגוי, לאחר הפסח חלק זה מותר בהנאה, אבל החלק של היהודי השני אסור בהנאה (משנ"ב).

סעיף ב | גוי שהביא חמץ ליהודי בסוף פסח

◀ **רא"ש:** גוי שהביא חמץ ליהודי במתנה לקראת סוף הפסח (לפני סוף החג), יאמר היהודי שהוא אינו רוצה לזכות בו עד לאחר החג.

◀ **רשב"א, הגה"מ וטור:** אפילו אם היהודי לא אמר שהוא אינו רוצה לקנות - מותר, כיוון שליהודי לא נוח לקנות את החמץ, ואין חצרו של אדם קונה לו בעל כרחו. ודבר זה מותר אפילו ב'ר"ט ראשון של פסח (רשב"א בתשובה).

Ⓢ **שו"ע:** גוי שהביא חמץ במתנה ב'ר"ט אחרון של פסח, לא יקבלנו היהודי, ואף לא יהיה ניכר ממעשיו שרוצה בו (ואז מותר גם בפסח עצמו (משנ"ב)). וטוב שיאמר בפיו שאינו רוצה שתקנה לו רשותו.

הערות

²⁶¹ לכאורה צ"ב מדוע נקטו הראשונים ביאור אחר למשנה (להתיר גם באכילה) ממה שביאר הירושלמי.

²⁶² לכאורה גם באכילה, אך שמא דין 'ברירה' מתיר רק איסור הנאה ולא אכילה ממש. וצ"ב. ואח"כ ראיתי שאף בחק יעקב, שהוא מקור הדין, השאיר דין אכילה בצ"ע והפנה לעיין בתחילת סימן תסז.

- א. מדובר ב"ט אחרון של פסח שהוא מדרבנן, אך כל שכן בשאר ימי הפסח (לא יקבלנו ולא יראה שרוצה בו) **(משנ"ב)**.
- ב. אם קיבלו היהודי, אסור בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח **(משנ"ב)**. (אע"פ ש"ט אחרון מדרבנן, לא חילקו חכמים בגזרתם **(שערי הציון)**).
- ג. אם אומר לגוי שהוא אינו רוצה לקנות את החמץ, מותר להראות לגוי מקום להניח את החמץ. ואם הוא שבת או י"ט צריך לכפות כלי על החמץ, אפילו ב"ט אחרון, אלא אם כן הביאו סמוך לחשיכה, שבשעה מועטת אין לחוש שיבוא לאוכלו. ובחול המועד צריך לעשות לפניו מחיצה עשרה **(משנ"ב)**.

סעיף ג | מכירה או נתינת החמץ לגוי

המשנה אומרת (פסחים כח ע"א) שחמץ של יהודי שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה, וחמץ של גוי מותר בהנאה.

רמב"ם, טור ושו"ע: חמץ היהודי אסור בהנאה, אפילו אם הניחו בשוגג או באונס²⁶³.

- א. למרות שכשהאדם אנוס, אינו עובר בכך על 'בל יראה', מכל מקום קונסים אותו, מחשש שאם נתיר לו, יבוא גם להשהות במזיד ויעבור עליו **(משנ"ב)**.
- ב. גוי שטחן חטים של יהודי בתוך ימי חול המועד, ואפה מהם פת, והביאם ליהודי בשביעי של פסח, התירו הפוסקים את הלחם לאחר הפסח מכמה נימוקים²⁶⁴ **(משנ"ב)**.

❖ מכירת או נתינת החמץ לגוי

התוספתא אומרת (פסחים ב, ו-ז) שיהודי וגוי שבאו בספינה, והיה חמץ ברשות היהודי, הרי זה מוכרו או נותנו לגוי במתנה, וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח. ובלבד שיתן לו במתנה גמורה.

רמב"ם: ובלבד שלא ימכור ולא יתן על תנאי, ואם עשה כן, עובר על 'בל יראה' ובל ימצא²⁶⁵.

הערות

²⁶³ ונימק **הרמב"ם**, שאם נתיר לו, יבוא להניחו ברשותו כדי להנות ממנו לאחר הפסח. ולהלן הביאו המשנ"ב. יהודי שגזל חמץ מחברו, הנובי התירו לנגזל לאחר הפסח, אך **רוב האחרונים** חלקו ואסרו. וכאשר גזל חמץ מיהודי, צידדו האחרונים להתיר בזה לאחר הפסח **(ביה"ל)**.

²⁶⁴ א. **בבית הלל** כתב שהדבר דומה לגוי שניסך יין, שהגמרא בע"ז (מט ע"א) מתירה לקחת את דמיו מהמנסך, משום שהוא כמי ששרף את היין.

ב. **בחק יעקב** התיר שמא הגוי החליף את החטים של היהודי בחטים אחרות, והוי כספק חמץ שעבר עליו הפסח, ומותר, (עיין בסימו תמט).

ג. **בבית מאיר** התיר משום שלמרות שהמשהה חמצו באונס אסור בהנאה, מכל מקום, אין כל האונסים שווים, ולא היה היהודי יכול להעלות על דעתו שיעשו מהחטים שלו לחם, ובזה לא קנסו אותו.

²⁶⁵ עיין **במשנ"ב** על סעיף ד' (ס"ק כד), שכתב שמדובר שנתן את החמץ רק בתנאי שיעשה הגוי משהו או לא יעשה. ובזה כל עוד שלא עשה הגוי את התנאי, החמץ אינו נתון או מכור. אך אם נתן לגוי מעכשיו על מנת, הרי שהחמץ קנוי מעכשיו אם יתקיים התנאי. ודבר זה גם נאסר, אך רק מצד חומרת חמץ.

תרומת הדשן: מותר לתת או למכור אפילו אם יודע היהודי שהגוי לא יגע בחמץ, אלא ישמור את החמץ עד לאחר הפסח. יש למכור או לתת את החמץ לגוי הנמצא מחוץ לביתו של היהודי. וימכור את החמץ במכירה גמורה בדבר מועט, אך לא במתנה על מנת להחזיר (משום חומרא דחמץ).

שו"ע: אם נתנו או מכרו לגוי שמחוץ לביתו, קודם הפסח, אע"פ שהיהודי יודע שהגוי לא יגע בחמץ, אלא ישמרנו לו עד אחרי פסח - מותר. ובלבד שיתן לו במתנה גמורה ללא שום תנאי, או ימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט²⁶⁶, אך לא במתנה על מנת להחזיר²⁶⁷.

א. אסור למכור את החמץ ליהודי מומר (או בן של מומרת, אפילו נשואה לגוי (שער הציון)), ועובר משום 'לפני עיוור' והחמץ אסור בהנאה לאחר פסח (משנ"ב).

ב. אם מכר ליהודי מומר תמורת מעט כסף, ויודע שיחזיר לו לאחר הפסח, מאחר שטעה וחשב שדינו כגוי, יש להתיר בהפסד מרובה שיחליף המומר את החמץ לגוי תמורת חמץ אחר, או שימכור את החמץ ויהיו הדמים מותרים (משנ"ב).

ג. דין הוצאת החמץ מבית היהודי:

1. כתבו האחרונים שעיקר הקפידא שהחמץ יהיה מחוץ לבית היהודי, ולא שהגוי יהיה מחוץ לבית היהודי, ולכן מותר למכור את החמץ למשרת בבית היהודי, ויוציא את החמץ מהבית (אא"כ קני לו לצמיתות שאז ידו כידו, ולא יצא החמץ מרשותו) (משנ"ב).

2. הסיבה שצריך להוציא את החמץ מהבית²⁶⁸:

◀ **חק יעקב:** מדינא אכן אין צורך, ומספיקה מחיצה, אלא אמרו שיוציא מרשותו כדי שהגוי יקנה את החמץ במשיכה (שלא ברשות היהודי). אך לאחר הקניין מותר לגוי להכניס את החמץ לתוך רשות היהודי שוב.

◀ **עולת שבת, פר"ח, מטה יהודה ועוד:** כיוון שהגוי יודע שעיקר החמץ של היהודי, ולא יגע בו, אע"פ שקנהו, ונראה כחמצו של יהודי ברשות היהודי. ועוד שיש לחוש שיבוא היהודי לאוכלו, כיוון שהיה שלו מעיקרא, ואינו בדל ממנו.
לפי סברא זו, אפילו ייחד לו קרן זוית, או שעשה מחיצה עשרה בפני החמץ – לא מהני (משנ"ב).

3. בדיעבד אין לאסור את החמץ אם לא הוציאו מהבית, אפילו אם לא ייחד לו קרן זוית, כל עוד המכירה הייתה כדין (משנ"ב).

4. כשמדובר בכמות גדולה של חמץ, ואי אפשר להוציאו מהבית, כתבו האחרונים שיכול למכור לגוי את החדר, והוא כמי שהוציאו מהבית. וקניין החדר הוא עם שטר [ובמקרה של חשש שיחזיק בחמץ, ניתן להקל ולעשות עימו תנאי שמוכר לו רק בכסף].

הערות

²⁶⁶ **הביה"ל** (ד"ה מכירה) מביא בשם **הבגדי ישע** שכיוון שהמכירה צריכה להיות גמורה ללא הערמה, לאחר הפסח צריך לקנות את החמץ מהגוי באחד מדרכי הקניין, ולא רק יקבל ממנו. **הביה"ל** מעיר שמספיק שייתן לגוי חזרה את הכסף, והגוי יחזיר את השטר, וסגי בזה.

²⁶⁷ או במכירה על מנת להחזיר (**ביה"ל**).

²⁶⁸ ואין מספיק לעשות מחיצה עשרה טפחים לפני החמץ, כמו שהותר בסימן תמ, ב, לגבי חמץ הנמצא אצל יהודי, השייך לגוי ותחת אחריותו.

5. כאשר מוכר לגוי את החדר, צריך לתת לגוי את המפתח שיוכל להכנס כשירצה ליטול את חמצו. או שיאמר לגוי שיכול הוא להכנס ליטול חמצו בכל שעה שירצה. ואיסור גמור לסגור את החדר שלא יוכל הגוי לקחת את החמץ, שמוכח מכך שכל המכירה הייתה הערמה. ואם עשה כן משעת המכירה, החמץ אסור אפילו בדיעבד לאחר הפסח (שלא סמכה דעתו של הגוי במכירה). ואם עשה כן לאחר המכירה, אע"פ שעשה איסור בכך, מ"מ החמץ לא נאסר לאחר הפסח בדיעבד²⁶⁹.

ד. אם הגוי אינו רוצה להחזיר את החמץ לאחר הפסח, אסור לתבוע אותו בדיניהם או לכופו על כך. אך אם מכרו לו במעט דמים, ואת השאר זקפו במלווה, ניתן לתבוע את שאר הסכום, או שיחזיר את החמץ כתשלום. וכתבו האחרונים שאסור ליהודי אחר לקנות את החמץ מהגוי לאחר הפסח²⁷⁰, ואם קנה יחזיר לבעלים הראשון. ואם שילם יותר משווי, יחזיר לו רק את השווי המקורי של החמץ (משנ"ב).

ה. מותר להקנות את החמץ ע"י שלוחו או אשתו, אך לא ע"י גוי, שאין שליחות לגוי. כמו כן אין להקנות לשלוחו של הגוי, בין אם השליח יהודי ובין אם הוא גוי, דאין שליחות לגוי²⁷¹ (משנ"ב).

ו. קניין מתנה נעשה ע"י הגבהה, ובדבר שאי אפשר להגביהו, נעשה ע"י משיכה (משנ"ב).

ז. יהודי שהניח חמץ בחדר של חברו המוכר חמצו, צריך להודיעו שיהיה שליח עבורו למכור. ואם לא הודיעו, נאסר חמצו לאחר הפסח, כיוון שהחבר לא ידע למכרו, והגוי לא ידע לקנותו (אחרונים).

ח. מותר לומר לגוי 'קח לך חמץ זה, ותן לי חמץ אחר תחתיו לאחר הפסח' (אחרונים).

ט. מתנה על מנת להחזיר אינה מועילה, אע"פ שבכל התורה שמה מתנה, כאן הצריכו חכמים מתנה גמורה משום חומרא דחמץ. בדיעבד, אם התנאי התקיים נחלקו האחרונים²⁷² (משנ"ב).

הערות

²⁶⁹ יוצא שאם השאיר את החמץ ברשותו, ללא מכירת החדר – החמץ מותר בדיעבד. ואילו כאשר מכר את החדר שעומד בו החמץ, ונעל אותו משעת המכירה, שהגוי לא יוכל לקחת את החמץ – החמץ אסור אפילו בדיעבד (כיוון שבנעילה יש פגיעה בגמירות דעת של הגוי על כל המכירה).

בביה"ל העיר בשם האחרונים שהחמץ נאסר בדיעבד רק במכירה שהגוי היה נותן מעט דמים, ולא כנגד כל החמץ, שאז כאשר נועלים את החדר – אין הגוי גומר דעתו. אך במכירה שהיו נוהגים למדוד כל שווי החמץ, והגוי היה משלם כנגד החמץ (כלומר מעין מקדמה) ואת יתר הסכום היו זוקפים במלוה – הרי שאע"פ שנעל היהודי – המכירה חלה בדיעבד. (כיוון שהגוי תולה בדעתו שהמנעול הוא רק עד שימדדו את כמות החמץ).

²⁷⁰ וכתב **שער הציון** שאין זה מעיקר הדין, אלא תקנת הגדולים. ולא גרע מעני המהפך בחררה, שאסור לאחר לקחת ממנו.

²⁷¹ ועיין **בביה"ל** (ד"ה ובלבד) שדן במקרה בו הגיע החמץ לבית הגוי ע"י שליח (והעלה שאע"פ שהקלו בזה, במכירה שלנו אין בזה נפק"מ שהרי החמץ נשאר בבית היהודי). ועוד דן בחידושו של **המחנה אפרים** שכתב שבקניין כסף ניתן להקל גם בשליחות לגוי, והשאיר דבריו בצ"ע מדברי **הריב"ש** ועוד.

²⁷² עיין **בשער הציון** בס"ק נט שהביא את האחרונים שמצדדים לכאן ולכאן, והביא שפשוט השר"ע מסייע לאוסרים. ועיין עוד **בביה"ל** (ד"ה לא מהני) שהביא מחלוקת אחרונים במי שאמר 'הריני נותן לך ותחזיר לי'.

❖ קנייני הגוי (משנ"ב ס"ק יז)

נחלקו הראשונים באיזה קניינים קונה הגוי:

◀ **רש"י**²⁷³: בכסף דווקא.

◀ **ר"ת**: במשיכה או בהגבהה דווקא.

◀ **תוספות, ריטב"א, רי"ו**²⁷⁴, **שו"ע** (חו"מ קנב, יד) **ואחרונים**: גוי קונה גם בקניין אגב או קניין חצר, וכן בקניין חליפין.

◀ **יש מפקפקים**²⁷⁵: אין קניין לגוי בחצר, באגב ובמטלטלין.

משנ"ב: מוסכם שלכתחילה יש להקנות לגוי בכסף ובמשיכה ביחד. ועל כל פנים במשיכה בלבד, שבזה יוצא לרוב הפוסקים. בדיעבד - אפילו אם מכר בכסף או בשאר הקניינים הנ"ל²⁷⁶ ועבר הפסח - החמץ מותר בדיעבד (שחמץ לאחר הפסח אסור משום קנס, ועוד שבקניין כל שהוא מספיק לגלות דעתו שאינו חפץ בחמץ)²⁷⁷.

א. אם כמות החמץ גדולה, ואי אפשר למשוך אותו, או שהחמץ אינו בפנינו, ניתן להקנות לגוי בשאר קניינים²⁷⁸. וכל קניין שנהגו הסוחרים, יש לו תוקף גם בדיני תורה (משנ"ב).

ב. יהודי שקנה מגוי חמץ בכסף, ועוד לא משך, לכתחילה צריך למוכרו לפני פסח. מכל מקום, בדיעבד, אם עבר ולא מכר, החמץ מותר, שהרי לרוב הפוסקים צריך דווקא משיכה. אמנם כיוון שמנהג הסוחרים לקנות בכסף, הפרי מגדים אוסר. אם משך את החמץ, אע"פ שלא נתן את הכסף, החמץ אסור (משנ"ב).

הערות

²⁷³ בשו"ת נחלת שבעה, בסימן ל הביא תשובת הגר"ש קדינור שהאריך להביא ראשונים לכאן ולכאן. ע"ש.

²⁷⁴ תוספות סובר שיש לגוי קניין חליפין. ריטב"א כותב שגוי קונה בקניין חצר, ור"ו כתב שגוי קונה בקניין אגב.

²⁷⁵ עיין שער הציון בס"ק מב שהביא בכל אחד מהקניינים מי המפקפק בו מהאחרונים.

²⁷⁶ כך כותב המשנ"ב בס"ק יז. בביה"ל (בד"ה בדבר מועט) כתב שלרוב האחרונים קניין אגב הוא המובחר שבקניינים, ואע"פ שכתבו עם שאר הקניינים שאין סומכים עליהם לכתחילה, בשעת צורך, כגון שהחמץ מרובה או שאינו לפנינו, ניתן לסמוך עליו לכתחילה, אלא שיראה לצרף עימו עוד קניין אחר (ועיין עוד לקמן בהערה).

²⁷⁷ **הביה"ל** מאריך לבאר כיצד נהגו בימינו. ונביא דבריו כאן בקיצור:

א. מוכרים את החמץ ומקבלים את תחילת הפרעון, ואת השאר זוקפים במלוה (וכתבו האחרונים שטוב למוכרו בשווי הקרוב לדמי החמץ, שלא יהיה ביטול מקח. ובדיעבד אינו מעכב, אם בדניהם אינו יכול לחזור בו).

ב. כשכותב שמוכר לו הבית או החמץ, לא יכתוב 'בכך וכך', אלא יכתוב 'כפי שישום אותו פלוני או שלושה בקיאים'. [והשוואה יכולה להיות אחר הפסח].

ג. פירט כל מין חמץ שמוכר, ולא יאמר 'כל דבר שיש בו חשש חימוץ'. ואף צריך למדוד את כמות החמץ, [אלא שאת זה יכול לכתוב שיעשו לאחר הפסח]. בדיעבד מצדדים האחרונים להקל כשלא פירט.

ד. צריך לפרט שם הלוקח בשטר.

ה. כשעושה כמה קניינים יכתוב שהוא מקנה בכל אחד מהקניינים בנפרד ובכולם יחד (כלומר שאין קניין אחד מרע את תוקפו של שאר הקניינים).

ניתן להרחיב עוד בדיני השטר בספר מכירת חמץ כהלכתה. ובקיצור, בסוף המשנ"ב במהדורת עוז והדר, שם הביאו שטר מכירת חמץ עם הערות וביאורים.

²⁷⁸ כגון: עשיית סימן על הדבר הנקנה שע"י כך נקנה החפץ. תקיעת כף או נתינת פרוטה בתורת השתעבדות. מסירת מפתח במקום שנהגו שהיא גמר מקח (ויזהר שלא יאמר שמוכר לו את המפתח, שבזה לא עושה כלום). או שיקנה לגוי אגב קרקע (והקרקע נקנית בכסף ובשטר) או בשכירות המקום שבו החמץ (והקרקע נקנית בכסף, ואפילו אם ייתן מעט מדמי השכירות ואת השאר יזקוף עליו במלוה).

סעיף ד | קניית הגוי חמץ שאינו צריך

התוספתא אומרת (פסחים ב, ו-ז) שהיהודי רשאי לבקש מהגוי שיקנה ממנו (הגוי מהיהודי) חמץ במאתיים, אע"פ שהוא אינו צריך אלא מנה, שמא היהודי יצטרך ויקחנו לאחר הפסח.
רמב"ם: אבל אסור למכור או לתת על תנאי, ואם עשה כן – עבר על 'בל יראה'.

שו"ע: יכול לבקש מהגוי לקנות במאתיים, אע"פ שהוא אינו צריך אלא מנה, שמא יצטרך היהודי ויקחנו לאחר הפסח (והאחרונים כתבו שיכול גם להבטיח שיקנה ממנו לאחר הפסח (משנ"ב)), אבל לא ימכור או יתן לו על תנאי, ואם עשה כן, עבר על 'בל יראה'.

ל מדובר שתלה את הקניין בתנאי, ונמצא שכל עוד לא התקיים התנאי, החמץ אינו מכור ועובר עליו. או שהתנה שברגע שיביא היהודי מעות יחזיר לו החמץ, כך שהמכירה לא חלה כלל. אבל אם מכר לו מעכשיו אם יעשה דבר פלוני, אינו עובר על 'בל יראה', ואסור רק משום חומרת חמץ (כנ"ל בסעיף ג) (משנ"ב).

א. הסכימו האחרונים שאסור למכור את החמץ בתנאי שהגוי ישמור את החמץ אצלו ולאחר הפסח ימכור אותו רק לו, שחוששים שמא יעבור הגוי על התנאי ונמצא שעבר היהודי למפרע על בל יראה. אבל אם מכר את החמץ לגוי במכירה גמורה, אלא ששייר לעצמו זכות, שאם ירצה הגוי למכרו, ימכרו דווקא ליהודי, יש שהתירו זאת לכתחילה (גר"ז בהבנת הט"ז) [אך אין הדבר ברור להיתר כ"כ (שער הציון)] (משנ"ב).

סעיף ה | חמץ שנמצא לאחר הפסח

רא"ש: חמץ שנמצא לאחר הפסח, מן הדין אין לאוסרו שהרי ביטלו ולא עבר על 'בל יראה', ואין לקונסו. אמנם בירושלמי (פסחים ב, ב) נחלקו במי שהפקיר חמצו לפני הפסח, שרבי יוחנן אוסרו לאחר הפסח שמא יערים, וריש לקיש מתירו.

טור ושו"ע: חמץ שנמצא לאחר הפסח, אסור²⁷⁹, אע"פ שביטלו.

ל ואסור בהנאה. והוא הדין אם הפקירו (משנ"ב).

א. בדק וביטל כדין:

◀ **פרי חדש, אליה רבה, נוב"י, חת"ס, גר"ז ומקור חיים:** אפילו בדק וביטל כדין, נאסר החמץ לאחר הפסח.

◀ **חק יעקב, מטה יהודה, אלף המגן (וכתבו שכ"כ הרשב"א):** החמץ מותר [בהנאה], כיוון שעשה הכל כדין, ומה היה לו לעשות. (וכן הקל בבית מאיר מטעם אחר).

משנ"ב: במקום הפסד מרובה ניתן להקל.

ב. לא היה לו גוי למכור לו:

הערות

²⁷⁹ **הטור** הביא כאן דעת **העיטור** שהתיר בהנאה ולא התיר באכילה, וכתב הטור שאין סברא לחלק בניהם (והב"י הציע שסברת העיטור היא שהנאת אכילה מרובה, ויש לחוש בה להערמה, מה שאין בהנאה בלבד, שאין לחוש בה להערמה).

◀ **רדב"ז, עבודת הגרשוני ועוד (עין שער הציון):** אפילו היה בספינה, והיה עימו חמץ, ולא היה לו גוי למכור לו, החמץ אסור לאחר הפסח.

◀ **ראקטני, אור זרוע ועוד (ע"ש):** החמץ מותר.

Ⓢ **משנ"ב:** במקום הפסד מרובה יש להתיר למוכרו לגוי או להחליפו בחפץ אחר.

ג. מי שהיה בדרך, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, ולא היה לו למי למכור, והפקיר את חמצו בפני שני עדים, יכול לזכות בו לאחר הפסח. משום שלא היה החמץ בידו, ולא היה יכול למוכרו או לבערו, והיה מחויב להפקירו, ולכן אין לקונסו (משנ"ב).

סעיף ו | להאכיל בהמות בחמץ

הירושלמי אומר (פסחים ב, א) שאסור להאכיל בהמה בחמץ. הירושלמי מבאר שאין מדובר בבהמה שלו, שהרי זה פשוט שאסור להנות מהחמץ. אלא מדובר בבהמה של אחרים (של גוי גר"א), והיינו שאסור להאכיל חמץ לבהמת הפקר (כיוון שיש לו הנאה בכך שממלא רצונו להשביע הבהמה²⁸⁰ (אחרונים)).

Ⓢ כן פוסקים **טור ושו"ע**.

א. מדובר על מי שמצא חמץ בתוך הפסח, או לאחר שעה שישית, או בחמץ שלאחר הפסח (משנ"ב).

ב. בבית יוסף כתב שאפילו אם מצא חמץ מושלך, אסור לתת אותו לבהמת הפקר²⁸¹ (משנ"ב).

סעיף ז | גוי המאכיל בהמת יהודי בחמץ

Ⓢ **אגודה ושו"ע:** אסור לתת בהמתו לגוי, אם יודע שמאכילה בחמץ.

ל שהרי נהנה מחמץ של הגוי. בדיעבד אם אכלה חמץ, אין לאסור בשרה (משנ"ב).

א. אם נתן בהמתו לגוי להאכילה זמן רב לפני הפסח, ולא התנה בפירוש שייתן לה חמץ, אע"פ שחל פסח בתוך הזמן, מותר, אע"פ שנודע לו שמאכילה חמץ²⁸² (משנ"ב).

ב. אם אי אפשר מבלי לתת לגוי את הבהמה, נהגו להקל למוכרה לגוי (על פי הקניינים המבוארים בי"ד בסימן שכ, סעיף ו) או למכור את הבהמה עם הרפת, והגוי ייתן לה לאכול והיהודי לא יהיה לו עסק בזה כלל, ולא יאמר לו להאכילה בחמץ. אך אם מוכר לגוי גם את האוכל של הבהמה, יש שהחמירו משום שנראה כהערמה. אלא ימכור המזונות לגוי אחר.

הערות

²⁸⁰ ומשמע מהאחרונים הללו שאין זה חומרא של איסור חמץ, אלא בכל איסורי הנאה אסור. אכן **בשער הציון** דן בזה והביא שיש שהקלו בשאר איסורי הנאה, וכן הביא שכן הבין הדמש"א בדברי הגר"א.

²⁸¹ שהרי אסור להנות גם מחמץ של אחרים. **ובמטה יהודה** כתב שעובר על 'בל יראה' שהרי משעה שמגביהו עובר. ואין לומר שלא ניחא ליה לקנות את האיסור, שהרי הוא רוצה לתת אותו לבהמה, ונוח לו לקנותו.

²⁸² בטעם הדבר, נראה מדברי **השערי תשובה** שכיוון שנותן לגוי זמן רב לפני פסח, ניתן לומר שנוח ליהודי שיאכילו את הבהמה בהיתר ולא באיסור. (אך כשנותן בפסח, [או סמוך לפסח], רואים זאת כמי ששלח את הגוי לתת לבהמתו חמץ, ונמצא שנהנה מהחמץ).

מותר להיות סרסור לגוי הקונה בהמותיו, שיוכל לקנות מגוי אחר מאכל (חמץ) לבהמה. המנהג במדינתנו שאפילו אם אינו מאכילה חמץ גמור, ורק נותן לה תבואה, שמוכר אותה ואת הרפת, שאל"כ יצטרך לתת לה מעט מעט ובמקום יבש, ויעמוד עליה לבער את המותר (שלא תחמיץ מהריר שלה) (משנ"ב).

ג. חלב של בהמה שאכלה חמץ, נחלקו האחרונים²⁸³. ודעת הפרי מגדים להתיר חלב שחלבו אחר מעת לעת, ויש מקילים אפילו בו ביום, אם אוכלת בבוקר ובערב דברים המותרים (משנ"ב).

הערות

²⁸³ פרה מייצרת חלב ע"י המאכלים שאוכלת וע"י גופה, והוי 'זה וזה גורם' שנחלקו בו התנאים במסכת ע"ז (מח ע"ב). להלכה קי"ל להתיר (ש"ע י"ד קמב, יא). אמנם המג"א כותב (תמה ס"ק ה) שמשום חומרת חמץ יש להחמיר בזה וכ"כ הט"ז. אך דעת רוב האחרונים להתיר בזה אף בפסח, [עיין בבית"ל (תמה ד"ה אוסרין) שהביא כמה אחרונים שדחו דברי המג"א ושכן סובר הגר"א. לדינא, הביא בשם שו"ע הרב שבמקום הפסד מרובה או שעת דחק, ניתן להקל וכדעת רוב האחרונים].

לגבי גוי המאכיל בהמה בימי הפסח בחמץ, בשערי תשובה (ס"ק יז בסופו) הביא בשם הבית אפרים להקל כיוון שהגוי אינו מאכילה איסור, שהרי החמץ מותר לו בפסח. והנשמת אדם התיר משום שהמג"א החמיר בזו"ז גורם, רק כשהאיסור ניכר. וכ"כ האגרות משה (א, קמז) שמותר אף למדקדקים. אך יש שהחמירו בזה, הפרי מגדים החמיר בתוך מעת לעת, וכן החמיר בישועות יעקב (אך התיר אם אכלה גם דברים מותרים (הביאם המשנ"ב)). וכ"כ קיצשו"ע (קז, יג) ועוד, ששומר נפשו יחמיר. וכן אסר הבן איש חי (א, צו מב).

גם אם יהודי האכיל בהמתו בחמץ, כתבו האחרונים להקל (לפי סברת הנשמת א"ה) שלא שייך חומרת זה וזה גורם, וכ"כ אגרות משה א, קמז. אך מפני שיש בדבר מסייע לדבר עבירה (מלבד הסברא להחמיר בפסח מצד זה וזה גורם), רבים מחמירים להשתמש בחלב שידוע שלא האכילו את הבהמות בחמץ (עיין בפסק"ת כאן). יש להעיר שבימינו מקפידים במפעל תנובה (ווייטכן שבעוד מקומות) לקחת חלב רק ממחלבות שהוכשרו לפסח, וא"כ אין צורך לקנות חלב דווקא מערב פסח (פניה"ל פסח ח, ה בשם הרב ויטמן. וע"ש בכל הסוגיא).

סימן תמט | חמץ שנמצא בחנות יהודי והפועלים גוים, או להפך

סעיף א | חמץ שנמצא בחנות שיש בה פועלים גוים

הברייתא אומרת (פסחים לא ע"ב) שחנות של יהודי, והסחורה שלו, ופועלים גוים נכנסים לשם, חמץ שנמצא בה לאחר הפסח, אסור בהנאה (מדובר שהיה בחנות סחורה חמץ, שאם לא כן ודאי שנפל מהפועלים (ב"י ושער הציון)). אבל חנות של גוי והסחורה שלו, ופועלים יהודים נכנסים לשם, חמץ שנמצא שם לאחר הפסח מותר (גירסת רש"י ורב האי גאון).

[רבינו חננאל גורס להפך²⁸⁴].

נחלקו הפוסקים האם יוצא להלכה מחלוקת בין הגירסאות:

מדברי השו"ע, ועוד אחרונים משמע שיש מחלוקת בין גירסת רש"י וגירסת הר"ח האם הולכים אחר החנות או אחר הפועלים. והכריעו האחרונים כדעת רש"י (ללכת אחר החנות).

אמנם לדעת המהר"ם חלואה, הב"ח ועוד אין מחלוקת, ואף הר"ח שהולך אחר הפועלים עוסק רק כשאין בחנות מוצרים של חמץ (אבל אם היו, הולכים אחר החמץ הקבוע). עוד כתבו, שאם יש קונים יהודים וגוים יחד, ודאי שהולכים אחר החנות (שער הציון בשמם).

שו"ע: מביא גירסת רש"י, ובסוף כותב שגירסת הר"ח להפך. (והעיקר לדינא כדעה קמייתא (משנ"ב)).

א. מדובר רק באופן שמצא מיד לאחר הפסח, כך שאי אפשר לתלות שזה חמץ שהגיע לשם אחרי פסח (משנ"ב).

ב. אפילו אם החנות הייתה סגורה כל הפסח, ופחות ייתכן שהחמץ נפל מבעל החנות, אלא ודאי נפל לפני פסח מהפועלים היהודים שהיו שם, אע"פ כן לא אומרים כך, אלא ודאי הגיע מהסחורה שבחנות (משנ"ב).

ג. חמץ הנמצא ולא ידוע למי שייך:

◀ **ב"ח, מקור חיים ומג"א:** חמץ שנמצא ואינו ידוע אם שייך ליהודי או לגוי, מותר בהנאה ואסור באכילה.

◀ **חק יעקב, ט"ז, נהר שלום, מגן האלף ובית מאיר:** מותר גם באכילה ככל ספק דרבנן לקולא. אך אם רוב האנשים שם הם יהודים, אסור גם בהנאה.

לְ וכל זה כשמצא מיד אחר הפסח, או בפת ישנה שודאי לא נאפתה לאחר הפסח. אך בפת שניתן לתלות שנפלה אחר הפסח, מותרת בכל עניין, שיותר יש לתלות שנפלה אחר הפסח, מאשר שנפלה מיהודי אחרי פסח, שקשה להניח שהייתה מונחת כ"כ הרבה זמן בדרך²⁸⁵ (משנ"ב).

הערות

²⁸⁴ לדעת רש"י יש לתלות במי שהחנות והסחורה שלו, משום שהחמץ של החנות קבוע ותדיר. לדעת ר"ח תולים בפועלים, משום שהם תדירים שם (משנ"ב).

²⁸⁵ בימינו שיש תאריך ייצור על כל מוצר ניתן לדעת ממתי הוא מיוצר. ויש לדון רק במקרה שנמחק תאריך הייצור. (ויש לדון בסברת המש"ב שלא היה בדרך זמן רב, האם מפני כבוד הפת, או מפני עוברי דרכים שהיו מרימים את המאכל ולוקחים אותו לעצמם, או שמא מצד בעלי חיים שהיו אוכלים אותה. נפק"מ במאכל חמץ שאינו פת, או בפת מאוסה שבסתמא אין לאדם מה לעשות עימה או במקום שאין בו בעלי חיים. ואכמ"ל).

סימן תנ | יהודי וגוי שיש להם שותפות

הקדמה לסימן:

- א. סימן זה עוסק ביהודי שיש לו זכויות על חמץ, כגון ריבית של כיכרות חמץ שמקבל מגוי, או תנור וכלי בישול שהגוי שוכר מהיהודי לבשל בהם חמץ וכדומה.
- ב. יש מקרים בהם היהודי נקרא 'נהנה מחמץ', ואסור, ויש מקרים שאינו נהנה ומותר. ויש בזה כמה כללים מתי יש איסור:

 1. **חליפי חמץ** (סעיף ב). יהודי שזכה בחמץ בתוך ימי הפסח (ואפילו לא זכה בו ממש, אלא שהתחייב הגוי לתת לו (משנ"ב ס"ק ג)) אסור לו לקבל חמץ זה לאחר הפסח, שהרי זה חמץ שעבר עליו הפסח (שו"ע סעיף ב). ובדיעבד מותר (משנ"ב ס"ק ד).
 - כדי להמנע מהאיסור**, צריך היהודי להתנות שהוא אינו רוצה לקבל את החמץ, אלא חפץ תמורת החמץ (קמח או כסף) (שו"ע סעיף ב).
 2. **משתכר באיסורי הנאה** (סעיפים ג - ה). גם כאשר החמץ אינו שייך ליהודי ואין הוא משתמש בו, אם הוא מרוויח בגלל החמץ, כגון יהודי וגוי שיש להם שותפות בתנור, ורוצה היהודי שהגוי יעבוד בפסח, וכנגד זה יעבוד היהודי אח"כ. הרי שהדבר אסור אפילו לקבל את המעות בדיעבד. ואם עבר וקיבל מעות יכול להשתמש בהם (משנ"ב ס"ק ה על פי סעיף ד).
 - כדי להמנע מהאיסור**, יתנה עם הגוי לפני פסח הסכם זה (שהגוי יעבוד בפסח והיהודי כנגד זה לאחר הפסח) (שו"ע). יש שהחמירו שיתנה דווקא שהיהודי יקבל מעות, או שיתנה שהוא משכיר לגוי ללא קשר לכמות הלחם שיאפה בתנור בפסח (משנ"ב ס"ק ו, ומעין זה בשו"ע סעיף ה). ויש שהחמירו יותר למכור את התנור בדמים קצובים מראש (דעת משנ"ב ס"ק ו שכך נכון למעשה).
 - אמנם במקרה בו התנור שייך ליהודי, והוא משכירו לגוי (סעיף ד), אסור לקבל מעות, אפילו אם יתנה כן לפני פסח (כיוון שהתנור שייך ליהודי בסופו של דבר, שלא כמקרה של השותפים שבשבוע של פסח התנור שייך לגוי (משנ"ב ס"ק ט)).
 3. **רוצה בקיומו** (סעיף ז). אפילו אם אינו נהנה מהחמץ, אלא שרוצה שיתקיים ולא יפסד, אסור²⁸⁶. (כגון כלי שגוי מבשל בו חמץ, ואם הכלי יהיה ריק – יבקע, הרי שהיהודי רוצה שהחמץ יתקיים). ובזה אפילו אם הגוי כבר משתמש, צריך היהודי למנוע ממנו לעשות זאת, ובדיעבד אין לאסור. (בשונה ממשתכר באיסורי הנאה, שאם השכיר כבר, אין למנוע מהגוי את השימוש, אך המעות שמקבל אסורות).
 4. **שליחות** (סעיף ו). יהודי השולח גוי שעובד אצלו, לקנות חמץ כדי שיאכל, ונמצא שהחנווני שליח של הבעלים להאכיל את הגוי חמץ. יש מתירים אם באותה שעה עוד לא שילם על החמץ (שתי דעות בשו"ע).

הערות

²⁸⁶ לפעמים אין איסור מצד משתכר באיסורי הנאה ויש איסור מצד רוצה בקיומו, כגון שהשכיר כלי לגוי לזמן, ללא קשר מה וכמה יבשל, אלא שהגוי בישל בכלי חמץ. ולפעמים אין איסור מצד רוצה בקיומו, ויש איסור מצד משתכר באיסורי הנאה, כגון שהשכיר תנור לפי כמות הלחם שהגוי יאפה.

סעיף א | החזרת חוב של חמץ

רש"י (הביאו דבריו באורחות חיים, הגה"מ ומרדכי): יהודי שלוח כיכר מחברו לפני פסח, צריך לפורעו לאחר הפסח (ואין בו משום חמץ שעבר עליו הפסח, שהרי לא היה בעין בזמן האיסור (טור)). (ודומיא דבי רבי ינאי (ע"ז סב ע"ב) שהיו לוויים פירות שביעית מעניים ומחזירים להם פירות שמינית, ורבי יוחנן אמר שמותר לעשות כן (ב"י)).

כך פוסקים טור ושו"ע.

- א.** אפילו לווה את הכיכר סמוך לשעת הביעור, שבעליו היה צריך לבערו גם ככה, מכל מקום כיוון שההלואה הייתה בשעת ההיתר, חייב להחזיר (משנ"ב).
- ב.** אפילו אם הלווה עבר והשהה את הכיכר בפסח, חייב להחזיר לו כיכר אחר (משנ"ב).
- ג.** יהודי שהלווה לגוי כיכר חמץ, ושילם לו הגוי חמץ אחר לאחר הפסח, מותר (מוסכם). אך אם מחזיר לו אותו חמץ: לדעת שלטי הגיבורים בשם ריא"ז אסור, ולפר"ח מותר (כיוון שבפסח היה החמץ ברשות הגוי, והוי כחמץ של גוי שמותר לאחר הפסח).
- ד.** לדינא יש להחמיר כדעה הראשונה, משום שנראה כחמץ שעבר עליו הפסח²⁸⁷ (משנ"ב).
- ד.** אין איסור להלוות כיכר לחם משום 'סאה בסאה', משום שההבדל במחיר הוא מועט ועל פי רוב אין קפידא בדבר²⁸⁸ (אחרונים).

סעיף ב | גוי הפורע חמץ תמורת ריבית

- ◀ **הגהות מימוניות ומרדכי:** יהודי שקנה מהגלחים את לחם חוקם מאת המלך, יכול לקבל מהם לאחר הפסח את מה שלא קיבל מהם בפסח עצמו, ואפילו אם יבואו לחשבון מותר (שאין זה דומה לבוא לחשבון של שבת ויום חול, שנאסר במסכת ע"ז (דף כב ע"א) כיוון שחמץ שעבר עליו הפסח הוא קנס, ובכה"ג לא שייך לקונסו).
- ◀ **ראבי"ה:** צריך להתנות מראש שבשבוע של פסח הוא רוצה קמח או מעות, ואע"פ שיתנו לו כיכרות, מותר, כיוון שהם היו ברשותם בזמן פסח²⁸⁹. (אבל אם לא התנה אסור, כמו במסכת ע"ז (שם) שצריך להתנות מתחילה).

הערות

²⁸⁷ אך כף החיים (ס"ק ד) הביא מהגר"ז והפרי מגדים להקל, וכן כתבו בהערות שבמשנ"ב 'איש מצליח'.

²⁸⁸ אמנם בחמד משה פקפק בזה, שהרי ודאי שיש הבדל גדול במחיר בין ערב פסח לאחר הפסח. ושער הציון ביאר שמדובר שהלווה לו מעט חמץ, כך שלא יהיה הבדל גדול בכל אופן.

²⁸⁹ הט"ז כותב שתנאי מועיל רק בהלוואה שאין לה זמן פרעון מוגדר, שאז זה כתנאי שנעשה בתחילת ההלוואה, שמהני שאם היה רוצה, היה יכול לסלק מעותיו. אבל בהלוואה לזמן, שאף אחד אינו יכול לחזור בו, אין תנאי שלפני הפסח מועיל. עיין בביה"ל. אך כמה אחרונים דחו דבריו. הביה"ל כתב שאם הגוי אינו מוכן לשנות מהתנאי הראשון שעשו בעת ההלוואה, ייתכן שצודקים דברי הט"ז שאפילו תנאי לא מועיל. [והפרי מגדים כתב שאם בדינא דמלכותא התנאים הראשונים קיימים יש להחמיר, ובדיעבד השאיר בצ"ע. הביה"ל הקל בזה בדיעבד, משום שאע"פ שלפי דין המלכות חייב לתת לו כיכרות, מ"מ אין גופם שייך ליהודי אלא החוב תמורתם].

טור ושו"ע: יהודי המקבל כיכרות מגוי כל שבוע בריבית²⁹⁰, יאמר לו שבשבוע של פסח ייתן לו קמח או מעות, וכיוון שהתנה אפילו אם יביא לו אחר הפסח כיכרות, מותר, כיוון שהם חליפי הקמח או המעות²⁹¹.

ל כתבו האחרונים שכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד, אפילו לא התנה עם הגוי כלל מותר לקבלם תמורת השבוע של פסח²⁹² (משנ"ב).

סעיף ג | שותפות בתנור

במסכת עבודה זרה כתוב (דף כב ע"א) שיהודי וגוי שיש להם שדה בשותפות, אסור ליהודי לומר לגוי שהוא יעבוד בשבת, וכנגד זה היהודי יקבל יום אחר מימות השבוע. אבל אם התנו בתחילת השותפות - מותר. וכך השו"ע פוסק בסימן רמה, סעיף א.

הראשונים נשאלו מה הדין ביהודי וגוי שיש להם תנור שאופים בו פת, האם מותר שהגוי יעבוד בו בימות הפסח, וכנגד זה יעבוד היהודי ימים אחרים.

◀ **ר"מ (במרדכי):** מותר להתנות עם הגוי לפני הפסח שהוא יעבוד בפסח, והיהודי יטול אחר כך.

◀ כך פוסק שו"ע²⁹³.

◀ **רש"י והגהות מימוניות:** מותר להתנות מראש, וייקח היהודי את שווי אותו שבוע לפני פסח (וכך אינו נראה כמי שטורח עבור היהודי).

א. אם לא התנה לפני פסח, אסור לקבל לאחר הפסח עבור חלקו, אפילו במעות (משנ"ב).

ב. כתבו חלק מהאחרונים שמותר להתנות דווקא כשאומר לגוי שהוא רוצה לקבל מעות כנגד הכיכר שהגוי נטל²⁹⁴, או שמתנה שהגוי יקבל את פסח בין הרבה בין מעט, והיהודי יטול כנגד

הערות

²⁹⁰ כלומר יהודי הלווה לגוי כסף, וסיכם איתו שכל עוד שהגוי לא מחזיר את ההלוואה, הוא צריך לתת כל שבוע ליהודי כיכרות לחם (ואין הם פירעון החוב).

²⁹¹ הטעם, שכיוון שהגוי התחייב לתת לו כל שבוע כיכר, כשמייד לו כיכר לפסח, היהודי כאילו זכה כבר בכיכר. ולכן כשמתנה מראש, אין הכיכרות של היהודי, ואפילו אם הגוי הכין אותם בפסח, אינם שייכים ליהודי עד אחר הפסח.

²⁹² משום שיש לו עליו רק חוב של כיכרות, ולא שהכיכרות גופא שייכים ליהודי (משנ"ב וביה"ל). ויש שכתבו משום שהכיכרות לא היו בעולם, ואין אדם זוכה בדבר שלא בא לעולם (פרמ"ג).

²⁹³ ולא זכיתי להבין דעת באר הגולה שכתב שדברי השו"ע מיוסדים על רש"י, והרי רש"י כתב שצריך ליטול דמים לפני הפסח. ובמג"א כתב להדיא שדעת השו"ע כדברי המרדכי בשם הר"מ.

כתב **המג"א** שמחלוקת המרדכי והגה"מ תלויה במחלוקת הרא"ש והרמב"ם בהלכות ערלה (יר"ד רצד, סעיף יג בשו"ע) שהרא"ש התיר לומר לגוי שהוא יעבוד בג' שנים הראשונות, וכנגד זה היהודי יקבל ג' שנים (ואין בזה משום שליחות, שהרי גם ליהודי מותר לעבוד בעץ באותן השנים, ואף אין בזה משום חליפי ערלה, שהרי כך דרך עובדי הארץ, שמי שעובד הוא מקבל את הפירות). וכך סובר המרדכי כאן. ואילו הרמב"ם סובר שצריך דווקא תנאי לפני השותפות, אבל אסור לומר לו אח"כ שיחלקו בשנים, כיוון שזה חליפי ערלה. וכן סובר ההגה"מ לאסור, אא"כ ייקח את הכסף מראש (מחצית השקל). ותמה המג"א שלפ"ז סותרים פסקי השו"ע זה את זה, וע"ש במה שכתב ליישב.

²⁹⁴ דהיינו שיש כאן שני תנאים: א. שהגוי ייקח את חלקו של היהודי בימות הפסח. ב. שרוצה מעות ולא כיכרות, שאז אינו נהנה מחליפי חמץ. ורק אז נמצא שהיהודי נהנה מדמי השכירות של התנור, ללא הנאה מדמי החמץ.

זה, כך שחולקים בזמן ללא שייכות לכמות החמץ שתאפה בפסח. ויש שאוסרים אפילו שמתנה שייקח מעות כנגד הכיכרות, שהרי נהנה מחליפי החמץ²⁹⁵.

משנ"ב: וכתבו האחרונים שנכון שימכור את התנור לפסח, ויקצוב איתו דמים מראש, ויטול הדמים קודם הפסח. [וכך אין איסור אפילו בשבת וביו"ט, שהרי התשלום בהבלעה].

סעיף ד | קבלת שכר על השכרת תנור

רבינו שמשון ב"ר אברהם וטור: יהודי שהשכיר תנורו לגוי, אסור לו לקבל תשלום על השכירות מהכיכרות שאפאם בפסח. ואפילו מעות אסור לו לקבל, שנמצא משתכר באיסורי הנאה. אמנם, אם קיבל כבר מעות, מותר להנות מהם (שרק י"נ וע"ז תופסים את דמיהם (ע"ז סב ע"א)).

כך פוסק שו"ע.

וואינו דומה לסעיף הקודם, ששם מדובר שהיו שותפים, וכשחולקים בזמן, נמצא שהתנור שייך לגוי בפסח. אך כאן התנור של היהודי, ונמצא נהנה מהחמץ שנאפה בתנור (משנ"ב).

א. אסור אפילו ייתנו לו מעות לפני או אחרי פסח, שנמצא משתכר באיסור הנאה, שאסור מדרבנן בכל איסורי הנאה (משנ"ב).

ב. אם הגוי נתן ליהודי מהכיכרות שאפה בפסח, אסור להנות מהן אפילו בדיעבד, כיוון שזכה בהם כבר בפסח בשכר השכרת התנור, אם רגילים לאפות בו כיכרות (משנ"ב).

סעיף ה | השכיר תנור ע"מ שיאפו בו מצה

רבינו שמשון ב"ר אברהם וטור: מותר להשכיר לגוי תנור על מנת שיאפה בו מצה, ואם יאפה בו חמץ לית לן בה (וראיה מהמשנה בע"ז סב ע"א, שהמשכיר פועל על מנת לעשות עימו מלאכה אחרת, אע"פ שאמר לו העבר לי חבית י"נ ממקום למקום, שכרו מותר. [והב"י פקפק שאין הכרח שזה פשט המשנה]).

כך פוסק שו"ע (בשם יש מי שאומר).

רמ"א (בשם האגור): כמו כן מותר להשכיר לגוי בית לדור בו, ואע"פ שאחר כך יכניס לתוכו חמץ.

א. אין בהשכרת התנור משום משתכר באיסורי הנאה, כיוון שהגוי צריך לשלם בכל מקרה על השכרת התנור, ונמצא שהיהודי אינו נהנה מהחמץ שנאפה בתנור. ומכל מקום צריך להתנות לכתחילה במפורש שמשכיר לו על דעת שיאפה בו מצה, כיוון שהדרך לאפות בתנור כיכרות, הוי כאילו השכיר לו להדיא על דעת שיאפה בו חמץ (משנ"ב).

הערות

²⁹⁵ כך הביא **שער הציון** בשם **הפרי חדש**. ולכאורה תמוה מדוע לא כתב שכן סובר רש"י והגה"מ, והרי זו שיטת ראשונים הסוברת כן (והפ"ח זו שיטה מחמירה יותר מרש"י כדלקמן). עוד צריך להבין, אם כוונת המשנ"ב שלדעה זו ניתן להתיר רק כשייקח מהגוי רק דמים לפני הפסח (וכדעת רש"י), או לאסור אפילו בכה"ג אלא אם כן יתנה לפני השותפות (וכדעת הפרי חדש). וצ"ע.

- ב. בהשכרת בית מותר לכתחילה אפילו בסתם, ואסור רק כשמתנה להדיא שמשכיר על דעת שיכניס לשם חמץ (משנ"ב).
- ג. מדברי האחרונים משמע שאם משכיר לו את הבית לפני זמן האיסור, מותר אפילו לכתחילה²⁹⁶. ויש שהחמירו בתוך שלושים לפסח (משנ"ב).

סעיף ו | עבדו שקונה חמץ במזונותיו

הברייטא אומרת (ע"ז סג ע"א) שמותר לאדם לומר לפועליו (שמזונותיהם עליו (רש"י)) שיקחו דינר ויקנו לעצמם אוכל, ואינו חושש משום יין נסך (אם הם גוים (רש"י)), דמי שביעית או מעשר. אבל אם אומר להם שהם יקנו והוא יפרע, אסור. רב פפא מעמיד את האיסור דווקא במי שהקדים דינא למוכר בחנות. ורב אשי מעמיד שנשא ונתן ביד.

מרדכי בשם או"ז: מותר לומר לעבדו 'קח דינר וקנה ואכול', אע"פ שיודע שיקנה בזה חמץ.

ל נחלקו האם מותר לתת להם דינר ויאמר להם שהוא פורע:

◀ **מרדכי:** מותר, כיוון שהגמרא העמידה את האיסור דווקא כשמקדים להם דינר.

◀ **טור:** אסור (משום שחמץ חמור משאר איסורים (חק יעקב)).

שו"ע: מותר לתת לעבדו דינר בפסח ולומר לו שיקנה בו אוכל, אע"פ שיודע שיקנה בו חמץ. אבל אסור לומר לו שיקנה והוא יפרע (ודווקא כשיודע שיקנה חמץ, שנמצא שהחנווני שלוחו להאכילו חמץ, ונמצא נהנה מהחמץ (משנ"ב)). ויש מתירים אף בזה, אא"כ הקדים דינר או שנשא ונתן ביד (ובזה אסור אפילו ללא נתינת מעות (משנ"ב)).

ל והעיקר לדינא כדעה השניה, אך נכון לחוש לכתחילה שלא יאמר לעבדו שמזונותיו עליו שיילך ויקנה, אלא ייתן לו מעות והוא יקנה²⁹⁷ (משנ"ב).

א. גוי המושכר בביתו של היהודי, לא יאכל בבית היהודי משום חשד (אגודה).

ב. אסור לומר לגוי 'קח דינר וקנה לך חמץ מהחנווני', אפילו לגוי שאין מזונותיו עליו. (כיוון שליהודי אסור לקנות חמץ, אסור לו גם לשלוח את הגוי לקנותו, ואע"פ שאינו קונה אותו עבורו, מ"מ נראה כשלוחו) אבל מותר לומר לו לקנות חמץ בכספו שלו (משנ"ב).

ג. לדעה המתירה, מותר גם לומר לחנווני שייתן חמץ לעבדו והוא יפרע לו (משנ"ב).

ד. האכלת תינוק מאכלי חמץ:

- צריך לקחתו לבית הגוי ולבקש ממנו שיאכילנו, ויזהר שלא ייקח היהודי את החמץ ביד, שלא יזכה בו.

הערות

²⁹⁶ ביאור הדבר, שהירושלמי כתב שאסור להשכיר בית לגוי על מנת שייתן לתוכו חמץ. ואילו הבבלי מתיר (בדף ו ע"א). וכתבו ליישב בשני אופנים. א. הירושלמי מדבר כשמשכיר בזמן האיסור, והבבלי מדבר כשמשכיר לפני זמן האיסור, שכיוון שיכול להשתמש אז, אינו נראה כנהנה מהאיסור, אלא שהשכר בא על אותה שעה בלבד. ב. הירושלמי אסר דווקא כשמתנה להדיא, והבבלי התיר כשהשכיר בסתם.

הרמ"א פסק על פי האגור את ההיתר השני (האגור לא כתב זאת כתירוף לסתירה, אלא כביאור לדברי הירושלמי, ועליו כתב חק יעקב שלפי דבריו מתיישבת הסתירה). והמשנ"ב מביא את ההיתר הראשון.

²⁹⁷ אך יש שכתבו להחמיר (על פי הכללים שסתם ו"א, הלכה כסתם), והקלו רק בשעת דחק (עיי' כף החיים ס"ק לה, והערות איש מצליח).

2. אם הגוי אינו רוצה לתת בחינם, יכול לומר שישלם לו אחר כך, אבל לא ייתן לו מעות לפני או באותה שעה, כי נמצא קונה את החמץ.
3. אם אי אפשר לקחת את התינוק לבית הגוי, וצריך לבקש שהגוי יביא את החמץ לבית היהודי, יבקש מהגוי לקחת את מה שנשאר לביתו, וכל פעם יביא איתו את החמץ.
4. במידה וקשה למצוא כל פעם גוי שיבוא, יכול להשאיר את החמץ בבית היהודי, ויאמר בפירוש שאינו רוצה לקנותו, ויאמר לקטן להאכיל את התינוק (אך הוא עצמו לא יאכיל, כיוון שאסור לגעת בחמץ, ועוד משום שקונה אותו בזה).
5. אם יכול, יטמין את החמץ בחצר ביתו ושם יאכל התינוק. אם אי אפשר, יעשה מחיצה עשרה בפני החמץ או יכפה עליו כלל²⁹⁸.
6. בתינוק שיש בו סכנה אם לא יאכל, אין לדקדק בכל זה, כדי למהר בהאכלתו.
- ה. אם הקדים דינר, אסור אפילו אם אינו יודע שיקנה בו חמץ (משנ"ב)
- ו. **הקדים דינר שהחנווני יכול להוציא:**
 - ◀ **ש"ע (יו"ד קלב) ומג"א:** אם מקדים לחנווני דינר, והרשה לו להוציא עוד לפני שהפועל בא לקנות את החמץ, מותר (שבזמן המכירה אין דינר שיקנה לבעל הבית).
 - ◀ **ט"ז, ש"ך, פר"ח וגר"א:** אסור אפילו כך.
- ז. גם אם נותן דינר לחנווני באותו זמן שנותן חמץ לעבד, אסור. ורק אם נותן אח"כ מותר (משנ"ב).

❖ קניית חמץ עבור גוי

רמ"א (על פי ריב"ש): אסור לקנות חמץ לגוי, אפילו במעות של גוי²⁹⁹.

- א. בדיעבד, אם לא כיוון לקנותו, ואף לא קיבל עליו אחריות³⁰⁰, ניתן להקל לאחר הפסח בהנאה ובאכילה³⁰¹ (פרי מגדים).
- ב. אסור לבקש מגוי בחול המועד³⁰² לקנות בשבילו חמץ, כיוון שיש פוסקים הסוברים שיש שליחות לגוי לחומרא. ובדיעבד אין לאסור אחר הפסח, אם לא משך לתוך רשות היהודי (רעק"א).
- ג. מותר ליהודי להיות סרסור בין גוים במכירת תבואה שיש בתוכה חיטים מחומצות, כיוון שהמכירה אינה על החיטים המחומצות (פרי מגדים).
- ד. מותר לפרוק בהמה של גוי הטעונה בחמץ במקום שיש צער בעלי חיים, (אע"פ שמחזיק לו טובה, ונמצא שהיהודי רוצה בקיומו של החמץ, כיוון שהוא אינו מתכוון לכך שרי) (משנ"ב).

הערות

²⁹⁸ הכלל: מותר שגוי ייתן לתינוק חמץ, וצריך היהודי להזהר שלא לקנותו לפני כן. אם צריך שהחמץ ישאר בבית היהודי בין האכלה להאכלה צריך להזהר שלא יקנה אותו בכך, ושלא יבוא להכשל באכילתו.

²⁹⁹ טעם האיסור: א. שמא יאכלנו (מג"א בשם ריב"ש). ב. רוצה בקיומו של החמץ (מג"א). ג. אין שליחות לגוי, ונמצא שהחמץ שייך ליהודי. ד. אפילו אם אינו רוצה לקנותו, הרי החמץ מופקד תחת אחריותו (ריב"ש). [ה. גם אם אינו מושך, אלא נותן מיד, יש אומרים שיהודי קונה מגוי מטלטלים בכסף בלבד (גר"ז)].

³⁰⁰ **פרי מגדים:** צריך להתנות שאינו מקבל אחריות גניבה וגם פשיעה. **לשער הציון:** מספיק שיתנה שאינו יקבל אחריות גניבה ואבידה.

³⁰¹ **ובשערי תשובה** (ס"ק יב) משמע שהקל לאחר הפסח לתת לגוי בכל מקרה (ובתוך פסח ודאי שאסור).

³⁰² או לפני פסח (שער הציון).

סעיף ז | השכרת בהמה וכלים לגוי

טור ושו"ע: אסור להשכיר לגוי כלים כדי שיבשל בהם חמץ, כיוון שרוצה בקיום האיסור ע"י דבר אחר³⁰³ (שהרי אם ישפך החמץ בעוד הכלי על האש, יבקע הכלי (משנ"ב)).

רמ"א (על פי תוספות ומרדכי): יש מתירין לחמם מים בכלי חמץ ולרחוץ בו, וכן שאר צרכי הנאה בכלי חמץ. וכן הוא המנהג. (ואין לומר שרוצה בעת השימוש שהכלי יהיה שלם, ונמצא שרוצה בקיום החמץ הבלוע, כיוון שאין אומרים כן בחמץ הבלוע שאינו בעין (משנ"ב)).

א. כתבו האחרונים שמותר לחמם מים וכדומה, רק בכלים המיועדים לכך, ואין דרך להשתמש בהם לאכילה. אבל כלים שהדרך להשתמש בהם לפעמים לאכילה, צריך להצניעם, שמא יבוא לאכול בהם. ובדרך עראי מותר (משנ"ב).

ב. יש מתירים ליהודי למכור לגוי כלים הבלועים מחמץ, ויש אוסרים בזה (כטעם השני שהוזכר בטור לאיסור השכרת הכלים) (משנ"ב).

ג. מי ששכר מהשר את בית המזיגה, ושם יש גם את היורות והכלים שמבשלים בהם את השכר (וכל מי שרוצה להכין שכר צריך לעשות אצלו בבית), והיהודי נוטל ממנו דמי השכירות, (ואם ייתן לגוים לעשות אצלו שכר, נמצא שרוצה בקיומו של השכר בשעה שהוא עומד על האש, שלא יבקע הכלי), ונמצא משתכר באיסורי הנאה. ועוד שתמיד נותנים ליהודי חלק מהשכר, והוי חמץ שעבר עליו הפסח. כתבו האחרונים שימכור את הזכות שיש לו בהכנת השכר, או שישכיר לכמה שבועות עם פסח³⁰⁴ (ונמצא שהשכר בא בהבלעה) (משנ"ב).

❖ השכרת בהמה להוליך עליה חמץ

התוספתא אומרת (פסחים ב, ה) שמותר להשכיר בהמתו לגוי להוליך עליה חמץ. בירושלמי (פסחים ב, ב) נחלקו האמוראים האם מותר להנות מחמת של גוי בתוך הפסח, רבי יוסי אוסר ורבי ירמיה מתיר. הגמרא מקשה על רבי ירמיה מברייתא האוסרת להשכיר בית, ספינה או חמור לגוי שיוליך בו חמץ (הגמרא מציעה ליישב את רבי ירמיה שהיהודי הלך עם הגוי ולכן אסור). [ומשמע שמסקנת הירושלמי לאסור כדעת רבי יוסי (ריב"ש ועוד)].

עוד מבואר במשנה בע"ז (סב ע"א), שהשוכר את החמור להוליך עליו יי"נ, שכרו אסור. רבי יוחנן מבאר שביי"נ קנסו חכמים (בשונה משאר איסורים), ששכרו נתפס באיסורו.

◀ **טור:** מותר להשכיר בהמתו להוליך עליה חמץ.

כך פוסק שו"ע.

הערות

³⁰³ מקור הדין לאסור ברוצה בקיומו ע"י דבר אחר, במסכת ע"ז בדף לב ע"א.

³⁰⁴ ואם שכר מהשר רק את המידות שמודדים בהם את השכר, (ולא את הבית שבו עושים את השכר), מספיק שיאמר לעושי השכר שלא יפרשו את המידות בפסח עצמו, אלא יכתבו בפנקס שלהם שטחנו כך וכך, ואחר הפסח יגבה מהם. (נמצא שאינו רוצה בקיומו של החמץ, שהרי היורות אינן שלו ולא אכפת לו אם יתקלקלו. ואף אין בהז משום חליפים חמץ, שהרי אינו זוכה בחמץ עד שיבוא לידו, ועד אותה שעה אין השר מתחייב לו). וכך הדין במי שיש לו את הזכות בריחיים.

◀ **אגור בשם הגאונים (על פי הירושלמי):** אסור, שנמצא משתכר באיסורי הנאה. (וי"נ חמור משאר איסורים ששכרו אסור אפילו בדיעבד. אך לעניין האיסור לכתחילה – שווה י"נ לשאר איסורים (גר"א))

⚖ **כך פוסקים האחרונים** (וכן התבאר בסעיפים ד – ה).

ל דווקא כשמשכירו להוליכו חמץ במפורש. אך אם השכירו לזמן בסתם, מותר, שהרי גם אם לא יוליך עליו שום דבר, יהיה חייב לשלם (דומיא דתנור לעיל) (משנ"ב).

סימון תנא | דיני הגעלת כלים

הקדמה לסימן:

- א. התורה מצווה על מצוות הגעלת כלים של גוים³⁰⁵. וכך נאמר: "כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְיִטְהַר אִיךָ בְּמֵי נֹדֶה יִתְחַטָּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם" (במדבר לא, כג). כלומר, כלי שבלע איסור על ידי בישול וכדומה, אין זה מספיק לנקותו, אלא צריך להגעילו במים או ללבנו באש עד שלא ישאר בדפנותיו בליעת איסור. [אמנם, כלי שהשתמשו בו רק בצונן, מספיקה לו הדחה במים].
- ב. במשנה במסכת ע"ז (עה ע"ב) מבואר שכלים שבלעו ע"י בישול, צריך להכשירם ע"י הגעלה, דהיינו הכנסתם לכלי עם מים רותחים, וכך יפלט האיסור. ואילו כלים שבלעו ע"י האש, צריך להכשירם בליבון באש. טעם הדבר הוא שכלל הוא 'כבולעו כך פולטו' (פסחים עד ע"א), דהיינו שכדרך בליעת האיסור שבכלי, כך גם הדרך להוציא את הבליעה.
- ג. פעולת ההגעלה מפליטה את הטעם הבלוע בכלי, ופעולת הליבון שורפת את הטעם בעודו בתוך הכלי (אחרונים). ויש בדבר כמה נפק"מ כגון הכשרת כלי חרס, שהגעלה אינה מספיקה, אך ליבון כן (באופן שאין לחשוש שיחוס עליהם. עיין להלן בסעיף א)). וכן הכשרת כלי שיש עליו לכלוך בעין, שהגעלה אינה מועילה ורק ליבון מועיל).
- ד. מהתורה כלי שאינו בן יומו אינו צריך הכשרה, ורק מדרבנן הצריכו להכשירו, שמא יבואו להשתמש בכלים כשהם בני יומן (ע"ז עה ע"ב). יש לדבר השלכה לכמה הלכות, שכאשר הכלי אינו בן יומו הקלו בו בכמה דינים (כפי שיבואר בסימן עצמו). כלי שאין ידוע אם הוא בן יומו או לא, נידון כאינו בן יומו, ש'סתם כלי אינן בני יומן' (שו"ע י"ד קכב, ז).
- ה. ישנן כמה סוגי בליעות (בישול, כבישה, צליה, מליחה, כלי שני ועוד) וכל אחד מהם צריך הכשרה שונה.
- ו. כלי חרס שונה מכלי מתכות, שכן מחמת החומר ממנו הוא עשוי, אין הבליעה נפלטת ממנו כלל, על כן אי אפשר להכשירו אפילו בליבון (ועיין להלן באופנים שאפשר להכשירו). ובסעיף א יבואר בהרחבה דינו.

סעיף א | הכשרת כלי חרס

התורה אומרת: "וְכָלִי חֶרֶשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם בְּכֵלִי נִחְשֶׁת בְּשֻׁלָּהּ וּמִרְקָן וְשֵׁטֶף בְּמַיִם" (ויקרא ו, כא). כלומר כלי חרס שונה מכלי מתכת, שכלי חרס אין אפשרות להכשירו בהגעלה [או בליבון (עיין לקמן)], ולכן צריך לשוברו, לעומת כלי מתכת שניתן להכשירו בהגעלה. והסיבה, משום שבליעה שבלע כלי חרס, אינה נפלטת ממנו לעולם (פסחים ל ע"ב; ע"ז לד ע"א).

נחלקו רב ושמואל (פסחים ל ע"א) בדין קדירות מחרס שהשתמשו בהן בחמץ כל השנה. לדעת רב צריך לשוברם (ואסור להשתמש בהם אפילו לאחר הפסח, שסובר רב שחמץ לאחר הפסח אסור בהנאה במשהו מהתורה). ולדעת שמואל מותר להשהות אותן לאחר הפסח ולהשתמש בהן (כיוון שסובר כדעת רבי שמעון שחמץ לאחר הפסח מותר מהתורה (רש"י)). [ופסקו הראשונים כדעת שמואל, כיוון שרבא פסק הלכה כדעת רבי שמעון (רי"ף ועוד)].

הערות

³⁰⁵ האם הגעלת כלים היא מצווה. בחזון עובדיה (פסח, פרק על הגעלת כלים, בהקדמה) מביא שלדעת ר"ת אכן זו מצווה, אך לדעת רוב הראשונים ומוני המצווה אין זו מצווה, אלא הצלה מאכילת איסורים. ולכן פשיטא שאין לברך עליה (בשונה מטבילת כלים חדשים שנקנו מגוי שזו מצוות עשה, ולא המנעות מלא תעשה).

רא"ש: צריך לשמור את הקדירות במקום שאין רגיל להשתמש בו, שלא יבוא להשתמש בהן בפסח.

טור ושו"ע: קדירות של חרס שהשתמש בהן בחמץ כל השנה, משפשפן שלא יהיה חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותם לאחר הפסח ולהשתמש בהן במינו ושלא במינו³⁰⁶. ויצניע אותן בפסח במקום שאין רגיל בו, וטוב לסגורם בחדר ולהצניע את המפתח³⁰⁷.

- א.** הוא הדין בקערות שמשתמשים בהן בעירוי או בכלי שני (שצריך להצניעם בפסח) **(משנ"ב)**.
- ב.** גם בשאר כלים שאינם של חרס, שאינו רוצה להגעילם, יצניעם. אלא שדיבר בהווה, שבשאר כלים הדרך להגעילם ולהשתמש בהם **(משנ"ב)**.
- ג.** כלי חרס חדש שנקנה מהשוק, אין לחשוש שהשתמשו בו, ומספיק להטבילו. אבל אם קנה מביתו של גוי - ואינו יודע שודאי הם חדשים - מחמת הספק יגעיל או ילבן כלי מתכת כפי שימושם (מלבד הטבילה שצריכים), וכלי חרס צריכים שבירה **(משנ"ב)**.
- ד.** אפילו השתמש בכלי בתוך הפסח, מספיק לו ניקוי היטב, ומותר להשהותו לאחר הפסח³⁰⁸ **(משנ"ב)**.
- ה.** יש הנוהגים להניח כלי הבלועים בחמץ, על גובה הכותל למעלה לנוי בימי הפסח. ואין למחות בידם³⁰⁹, אך המחמיר תבוא עליו ברכה **(משנ"ב)**.

❖ ליבון כלי חרס

הגמרא מקשה (פסחים לע"ב) מדוע צריך לשבור את הקדירות בפסח, הרי ניתן להסיק אותן באש ולהכשירן. ומבארת בשני אופנים: א. ליבון באש אינו מועיל לכלי חרס כלל. ב. כעיקרון ניתן להכשיר כלי חרס אם מסיק בהם אש מתוכן, אלא שאסור לעשות כן, כיוון שהאדם יחשוש על הכלי שלא יתבקע, ולא ילבן כראוי. הגמרא מביאה שכלי בוכיא³¹⁰ (עיין סעיף ב), אסור להסיקו מבחוץ, אבל אם ימלא אותו גחלים מבפנים - מותר.

רא"ש, ר"ן, מגיד משנה בשם המפרשים [ור"ף ורמב"ם (על פי הב"ה)]: וטור: דווקא כלי בוכיא מותר למלא בגחלים, שאינו חס עליו. אבל קדירות, אין ללבן אפילו ע"י מילוי גחלים.

טור ושו"ע: אין להכשיר ע"י היסק אש כלי חרס שהשתמשו בו בחמים, או אפילו בעירוי **[רמ"א (על פי הרב המגיד):]** ויש מחמירים אפילו בכלי שני³¹¹ (שהכניס את כלי החרס

הערות

³⁰⁶ הטעם: מפני שחמץ שעבר עליו הפסח קנס מדברי חכמים, ולא קנסו אלא כשהחמץ בעין, ולא כשהוא בלוע **(משנ"ב בסימן תמז ס"ק ד)**.

³⁰⁷ וכן הוא בשו"ת הרא"ש בכלל יד, א.

³⁰⁸ שלא נאמר שמותר להשהות כלי דווקא כשהוא בלוע לפני פסח, שמעולם לא עבר עליו בבל יראה, אבל כלי שבלע טעם בפסח עצמו - שעבר עליו בבל יראה - יהיה אסור להשהותו. קמ"ל שמותר.

³⁰⁹ שהרי לכאורה בכל גזירות חכמים לא חילקו ואסרו אפילו כשמדובר במקום גבוה (כמו בנר של שבת, בסימן ערה) כאן ניתן להקל כיוון שמדובר בכלים שאינם בני יומם, ובדרך כלל רוב בליעתם ע"י כלי שני, בעירוי או בצונן.

³¹⁰ כך הגירסא בגמרא בפסחים. אך בזבחים בדף צה ע"ב הגירסא 'בוכיא', וכן הוא בטור ושו"ע.

³¹¹ הב"י כותב שדעת הרמב"ם והטור שאף בכלי שני צריך הכשר. אך הדרכי משה חולק בדעת הטור שבליעת כלי שני ניתן להכשירה גם בכלי חרס, ועכ"ז החמיר הרמ"א כאמור למעלה.

לכלי שני (משנ"ב)). ואפילו אם ימלא אותו גחלים, דחיישינן שמא יחוס עליו ולא יעשה לו הסקה כדין.

ל כיוון שאין רגילות להסיק קערות מבפנים, ולכן יש לחוש כך. אך בתנורי חרס שרגילים להסיקם מבפנים, אין לחוש. וצריך להזהר להסיקם יפה (משנ"ב).

א. לדינא הסכימו האחרונים כדעת הרמ"א, שלא להתיר בכלי שהשתמש בו בחמץ רק בבליעת כלי שני. ולכן בכלי מתכת יגעיל, וכלי חרס שאי אפשר להגעילו, אין להכשירו. אמנם בדיעבד, אם השתמש בכלי זה ללא הגעלה, במקום הפסד מרובה וביטול שמחת יו"ט, ניתן להקל כשהוא אינו בן יומו³¹² (משנ"ב).

❖ החזרת כלי חרס לכבשן

הגמרא בזבחים מקשה (צו"א), אם היסק מבפנים מועיל לכלי חרס, מדוע התורה מצווה לשבור כלי חרס שבושלה בו החטאת, הרי ניתן להחזירו לכבשן האש ולהכשירו בכך. רבי זירא מיישב שאין עושים כבשונות בירושלים. (כלומר ולכן התנא לא הציע להחזיר לכבשן, אלא לשוברם (ראבי"ה)). נחלקו הראשונים האם מותר להכשיר כלי חרס ע"י החזרתם לכבשן האש³¹³:

◀ **ראב"ן:** אסור, שיש לחוש שמא יפקע הכלי³¹⁴.

◀ **ראבי"ה, תוספות, רא"ש וטור:** מותר, שאין לחוש שמא יפקע הכלי³¹⁵.

ל **רא"ש וטור:** בתנורים שלנו אין להכשירם, שמא יחוס על הכלי ויוציאו לפני שיסיק להתלבן.

נח כן פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי מרדכי): כל כלי שצריך ליבון או הגעלה, אסור להשתמש בו אפילו בצונן (ועיין יו"ד בסימן קכ"א³¹⁶) (שם התבאר שמותר להשתמש בו באקראי לאחר שפשוף (משנ"ב)).

הערות

³¹² ובכלי שלישי ניתן להקל אפילו כשהוא בן יומו (שער הציון).

³¹³ יש להעיר שהראשונים הקשו, מדוע א"כ אמר רב לשבור קדירות בפסח, הרי ניתן להחזירם לכבשן האש. וביארו שהחזרת כלי לכבשן אינה מוגדרת כהכשרת הכלי, אלא כיצירת כלי חדש, ('פנים חדשות באו לכאן'), ובזה לא עסקו האמוראים. (וכן ביארו הראשונים את דברי התנא בזבחים. עיין בראבי"ה).

³¹⁴ לדעת הראב"ן יש לחוש גם בכבשן שמא יפקע הכלי, ולדעתו רק במקדש לא חששו (ולכן הגמרא בזבחים עונה 'לפי שאין עושים כבשונות בירושלים', ולא עונה 'דלמא חייס', כיוון שמדובר במקדש, ושם לא גזרו, אבל בשאר מקומות כן גזרו. כנלע"ד. ועיין בקרבן נתנאל על הראש בפסחים פרק ב, אות ת, שכן הביא בשם הר"ן, ולע"ד כך גם ניתן לבאר את הראב"ן).

³¹⁵ כפשט הגמרא בזבחים (ומה שהגמרא אינה משיבה 'דלמא חייס', כיוון שמדובר על כבשן, ובכבשן לא שייכת סברא זו לדעתם).

³¹⁶ ועיין גם ביו"ד בסימן צ"א, סעיף ב, ומה שכתב כאן המשנ"ב להתיר בדרך אקראי בלבד, (משמע גם אם השתמשו בכלי ברותח) כך כתב שם הש"ך. והרמ"א כתב שם להתיר רק בהנחת היתר יבש, ורק אם השתמשו בכלי באיסור צונן, ואז מותר אף ללא הדחה.

עוד עיין שם בפרי מגדים (שפ"ד ס"ק ג) שנחלקו האם מותר להניח דבר היתר בכלי חרס, מחשש לתקלה. שהש"ך מתיר (בסימן סט ס"ק טו), אך הפרי מגדים אוסר על פי המנחת יעקב (ואכן מה שהתיר שם הרמ"א מדובר על כלי החייב ליבון והא שהגעילו, שבוזה הקל הרמ"א בדרך אקראי. משמע שכלי חרס אין להתיר).

סעיף ב | 'בוכיא'

כנזכר בסעיף א, הגמרא בפסחים אומרת שאין להכשיר כלי חרס שמא יחוס עליהם, ומסיקה (בתירוץ השני) שאם הסיק הכלי מבפנים – מותר ללבנו באש, ורק אם היסקו מבחוץ אסור. לכן בוכיא (לרש"י: כלי העשוי מרעפים ואופים בו. ליש מפרשים בטור: תנור קטן שהיסקו מבחוץ), היסקו מבחוץ ואסור ללבנו באש. אך אם ימלאנו גחלים מותר.

טור ושו"ע: בוכיא, שהוא כלי העשוי מלבנים ועפר שאופים ומטגנים בו, וכן תנור קטן, הסקו מבחוץ ואסור לאפות בו בפסח, שאין החמץ שבו נפלט בכך. ואם מילאו גחלים מבפנים מותר.

ל הטעם, מפני שסתם בוכיא אין דרכה להתבקע, ואין לחוש שיחוס עליה ולא ילבנה יפה (משנ"ב).

א. לבנים ששרפן בכבשן, דינם ככלי חרס, ואם נשפך עליהם חמץ, צריך ללבנן (ויכול ללבנן, ואין לחוש שיחוס עליהם כמו בקדרות). אך לבנים שיבשן בחמה, דינם ככלי אדמה ומהני להו הגעלה. אך אם צלה או אפה עליהם, צריכות ליבון (משנ"ב).

סעיף ג | הכשרת סכינים [והגדרת כלי ראשון]

רבינא שואל את רב אשי (פסחים ל ע"ב) כיצד יש להכשיר סכינים לפסח, והגמרא מסיקה שהכשרתם בהגעלה במים רותחים ובכלי ראשון.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

ל אע"פ שלעניין הכשרה מבליעת איסורים, פסק השו"ע ביו"ד (סימן קכא, סעיף ז) שצריך להכשיר סכין בליבון, כאן הדבר שונה כיוון שיש אומרים שבפסח אפילו בליעה באור ניתן להכשירה בהגעלה (שחמץ נקרא 'היתרא בלע'), ועוד שיש אומרים שלסכינים אין דין של כלי שבלע מהאש (שאפילו אם חתך מאכל על גבי האש, הרי אין רוב תשמישו בזה, ועוד שלדעת השו"ע בסעיף ו הולכים אחר רוב התשמיש³¹⁷). ומכל מקום מצווה מן המובחר לעשות לו סכינים חדשים לפסח (אחרונים).

א. סכינים הבלועים משאר איסורים שצריכים ליבון, ורק הגעיל אותם והשתמש בהם, בדיעבד מותר (משנ"ב).

הערות

³¹⁷ מסתימת המשנ"ב משמע שאף הרמ"א (שהחמיר בסברת רוב תשמישו) מודה כאן. ולכאורה קשה, שהרי בסעיף ו' ובסעיף כ"ה שהשו"ע מקל ללכת אחר רוב שימושו ולהסתפק בעירוי או בהדחת כוסות, והרמ"א חולק, ולכאורה הרי גם שם שייך לצרף סברת היתרא בלע, ומדוע אם כן הרמ"א מחמיר שם ומיקל כאן. ובאמת שלא קשה כלל, שסברת 'היתרא בלע' מועילה לכך שאין צורך בליבון, אלא מספיקה הגעלה (אך לא להקל מהגעלה לפחות מכך). לכן הרמ"א כאן הקל להגעיל, בצירוף שתי הסברות. לעומת סעיף כ"ה שם מדובר על הגעלת כוסות או הדחתן, שם סברת 'היתרא בלע' לא שייכת (שסברת 'היתרא בלע' אינה מועילה שתספיק הדחה במקום הגעלה), ונשארה רק סברת 'רוב שימושו', ובזה השו"ע והרמ"א חלוקים. ופשוט.

אמנם, קשה בדעת השו"ע, שאם הולכים אחר רוב תשמישו אפילו ללא סברת 'היתרא בלע', מדוע הצריך ליבון בסכינים שבלעו איסור (ביו"ד בסימן קכא). ונראה ליישב על פי מה שכתב רבינו מנוח (חמץ ומצה ה, כג) בביאור דעת הרמב"ם (שהשו"ע העתיק כאן דבריו) שסברת רוב תשמישו שייך רק בחמץ בפסח, שם אכן יש מיעוט התשמיש (שהשימוש בחמץ בסכין הוא מועט מאוד) אבל בשאר איסורים, אי אפשר ללכת אחר רוב תשמישו, ששם המיעוט אינו מועט כל כך. (במילים אחרות: הסברא ללכת רוב תשמישו בסכין שייכת רק בחמץ, ולא מצד שזה נקרא היתר, אלא מצד מיעוט התשמיש שיש בו. לפי זה כוסות שבלעו משאר איסורים צריכות הגעלה ולא מספיקה להם שטיפה).

אמנם, עיין בביאור הגר"א שכתב (ס"ק יג) שביו"ד השו"ע החמיר חומרא בעלמא מתוך חשש לדעות שהולכים אחר מיעוט תשמישו. (דעת ריב"ם בתוספות).

- ב. סכינים הבלועים מבשר וחלב, מספיקה להם הגעלה (להעבירם מבשר לחלב), אך העולם נהגו לאסור בזה³¹⁸. והחת"ס היה מתיר להגעיל לצורך פסח ולהעבירם מבשר לחלב לאחר מכן, כיוון שכוונת ההגעלה לא הייתה לצורך כך³¹⁹ (משנ"ב).
- ג. הכלי שמגעיל בו צריך להעלות רתיחות (כדלקמן בסימן תנב, א) (משנ"ב).

❖ ניקוי הסכין לפני ההגעלה

רא"ש, טור ושו"ע: לפני ההגעלה צריך להשחיז את הסכין במשחזת להעביר את החלודה מעליו (או מפני שאל"כ לא תסור הבליעה. או מפני הספרי שדורש "אך את הזהב ואת הכסף"). ולכן סכין שיש בו גומות אין להגעילו, אלא ללבנו (ע"י הנחת גחלים בוערות באותו מקום. ויעשה זאת לפני ההגעלה. ואם לא עשה לפני, יעשה אחרי (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהרי"ל): הנדן של הסכין, אין לו תקנה, ואין להשתמש בו בפסח (לפי שאי אפשר לנקות את חלקו הפנימי היטב, ואם יפתח את התפירות וינקה, אפילו הגעלה אינו צריך (משנ"ב)).

א. צריך להסיר דווקא חלודה שיש בה ממשות על הכלי (שאם מגררה מוציאה עפרורית). אך חלודה שהיא רק מראה על הכלי, אין צורך להסירה (אחרונים).

ב. סכין שהקת מחוברת ע"י מסמרים, או שהבית יד עשויה משני חלקים מודבקים, ובניהם הלהב, או שיש פגם בין הקת ללהב - שבמצאיות אלה קשה לנקות שם היטב - אין להגעילו אלא ללבנו (פרי מגדים). כמו כן, אם הבית יד מודבק ללהב ע"י דבק, או שהבית יד עשוי מקרן, אין להגעיל שמא יחוס על הסכין (שהדבק מתמוסס במים, והקרן מתקלקלת במים) (אחרונים).

ג. כלי שפיו צר, ויש בתוכו חלודה, אי אפשר להכשירו בהגעלה (אחרונים).

ד. כלי שצריך הגעלה, אי אפשר להכשירו ע"י קילופו, כיוון שהבליעה עוברת מדופן לדופן³²⁰, ורק כלי שצריך קליפה, ניתן להכשירו ע"י כלי אומנות (אחרונים. עיין רמ"א ביו"ד קכא, ב).

הערות

³¹⁸ כלומר, שלא להכשיר כלל מבשר לחלב או להיפך. כ"כ המג"א בהלכות יו"ט (תקט ס"ק יא), וטעמו, שאם נתיר להגעיל מבשר לחלב, אנשים יעשו להם כלי אחד ויגעילו אותו מאחד לשני, ובסוף יבואו לידי מכשול.

³¹⁹ הפוסקים כתבו עוד אופנים בהם ניתן להעביר כלי מבשרי לחלבי: א. בשעת דחק, כשאין לו כלי אחר (פרי מגדים תנב, ס"ק יג בא"א). ב. כשנטרף הכלי ומגעילו לצורך הכשרתו (מטעם החת"ס ה"ל). ואף מותר להטריפו במכונן (משנ"ב תקט, ס"ק כה). ג. אם מגעילו כדי להשתמש בו לפרווה, ובשלב מאוחר יותר ייחדו לשימוש ההפוך (מהרש"ם ב, רמא). ד. כשחלפה שנה מאז השימוש הקודם (שם). ה. כשאינו זוכר מה היה השימוש הקודם של הכלי (הרב פרנק, מובא בשו"ת שאלי ציון תנינא י"ד לב). ו. אם הכלי עבר בעלות, ובעליו החדש רוצה להחליף את השימוש (שו"ת באר משה ג, קה). ז. אם מכשירו ע"י ליבון (שער המלך הלכות יו"ט ד, ח).

ודעת הגרע"י (יביע אומר ג, יו"ד ד) שלבני ספרד אין להחמיר בזה כלל כשהכלי אינו בן יומו, ומותר להגעיל מבשר לחלב ולהיפך. ודבריו מיוסדים על דברי החיד"א ועוד, שלא חששו לחומרת המג"א (וע"ש שדן באות ב באריכות כיצד ניתן לחדש גזירות מעצמו).

³²⁰ כלומר נכנסת לתוך עומק הדופן של הכלי, וקילוף צידו החיצוני אינו מועיל.

סעיף ד | ליבון [ודין 'היתרא בלע']

הקדמה קצרה:

- א. כלים שבלעו איסור ע"י חום האש, ללא נוזל, צריכים ליבון. אמנם הגמרא בע"ז אומרת (דף עה ע"ב) שכלל זה נכון רק כשבלעו איסור. אך כשבלעו היתר, מספיקה להם הגעלה. כגון שפוד שצלו עליו בשר קודש, ונעשה נותר לאחר מכן.
- ב. נחלקו הראשונים האם חמץ בפסח נחשב איסור או היתר. לדעת הראב"ד ואו"ה נחשב היתר, שהרי בעת הבליעה (בערב פסח) היה היתר. אך לדעת רוב הראשונים חמץ נקרא איסור, כיוון ששם 'חמץ' עליו גם בערב פסח, אלא שרק בפסח עצמו הוחל שם האיסור עליו.
- ג. הנפק"מ במחלוקת זו היא בעיקר האם בפסח ניתן להסתפק בהגעלה במקום ליבון. [או להסתפק בליבון קל, שדינו כהגעלה].
- ד. להלכה פסק השו"ע כאן כדעה המחמירה, אלא שבכמה מקומו מצרפים את הדעה המקילה.

המשנה בעבודה זרה אומרת (עה ע"ב) שהשפוד והאסכלא (רשת) צריך ללבנם כדי להכשירם. רב עמרם מקשה (עו ע"א) מברייאת העוסקת בקדשים, שם שנינו ששפוד ואסכלא מספיק להם הגעלה. רב ששת מיישב שיש הבדל בין בליעת איסור לבליעת היתר. אם בלעו איסור צריכים ליבון³²¹, ואם בלעו היתר, מספיקה להם הגעלה. [רבא מקשה, הרי סוף סוף בזמן ההכשרה, הכלי מפליט איסור. ולמסקנת הסוגיא רב אשי מיישב שכיוון שהאיסור אינו בעין, מספיקה הגעלה].

הגמרא בפסחים אומרת (ל ע"ב) שהכשרת סכינים בהגעלה. לעומת זאת בתוספתא בע"ז (ט, ב) שנינו שסכין צריכה ליבון, וכן בגמרא בחולין (ה ע"א) כתוב שסכין של גוים צריכה ליבון.

הראשונים מסכימים שכלי שבלע היתר ע"י האש, מספיקה לו הגעלה, וכמסקנת הגמרא בעבודה זרה. אמנם נחלקו הראשונים האם כלל זה אמור גם ביחס לכלים שבלעו חמץ כל השנה. שורש מחלוקתם היא האם חמץ בערב פסח נקרא 'היתר' או 'איסור':

◀ **ראב"ד, רמב"ם (על פי הרב המגיד) ואו"ה**³²²: חמץ בערב פסח נקרא היתר, ולכן כל כלי שבלע חמץ ע"י האש לפני פסח, מספיקה לו הגעלה³²³ [לכן סכינים של פסח מספיקה להם הגעלה, לעומת סכינים של גוים שצריכים ליבון].

◀ **רי"ף (על פי הר"ן), רש"י, רא"ש, רי"ו (ושכן דעת רוב המפרשים) והגה"מ (שכן מנהג העולם)**: חמץ בערב פסח נקרא איסור, וצריך ליבון כמו שאר איסורים³²⁴.

הערות

³²¹ לכאורה צריך בירור, הרי אם הגעלה מפליטה את הטעם הבלוע בשפוד, מדוע אין הדבר מספיק כדי להכשיר את הכלי. ונראה שהיסוד הוא (וכן משמע בכמה אחרונים. עיי' ש"ך י"ד בסימן צד גבי ב"ט בר"ט דאיסורא) שכיוון שהוחל שם איסור על הדבר, אין הוא מוכשר עד שיכשירו לחלוטין (אע"פ שמתחילה, אם היה נבלע טעם זה – לא היה אוסר כלל).

³²² וההגה"מ מביא שכן דעת הרא"ם וראבי"ה, ואף הביא ראייה לדבריהם (אלא שכתב שנהגו העולם להחמיר להצריך ליבון. והראבי"ה הסביר שנהגו ללבן שיפודים כיוון שהם ארוכים [וקשה להגדיל אותם]).

³²³ יש להעיר מדברי הר"ן (פסחים ח ע"ב ד"ה וכן זה) שממנו משמע, שגם לדעה הסוברת שחמץ נקרא היתר, זה דווקא כאשר הגעילו את הכלי לפני כניסת החג, שאז בעת החלת האיסור, הוקלש טעמו של האיסור ואינו חל על הכלי. אבל אם נכנס כבר פסח, ואז יגעיל, בזה משמע שגם הראב"ד מודה שאינו מועיל, כיוון שכבר חל שם האיסור על החמץ.

³²⁴ והסיבה, כיוון שרק בקדשים שייך לומר שבשעת הבליעה היה היתר, ולאחר מכן הגיע שם חדש של 'נותר'. אך בחמץ, שם החמץ עליו כבר בערב פסח, וכיוון שבפסח הוא איסור, הרי שגם בערב פסח הוא כאיסור.

◀ **רמב"ן:** חמץ אמנם נקרא איסור, אך מספיקה לסכינים הגעלה וכשאר איסורים. [שאין בגמרא מקור ברור לחיוב ליבון לסכינים³²⁵, והסברא להקל בהם משום שרוב תשמישם אינו באור, והולכים אחר הרוב].

☞ **שו"ע:** כלים שמשמשם בהם ע"י האש (ללא מים (משנ"ב)), צריכים ליבון.

א. שפוד שידוע לו שלא צלו עליו חמץ, אלא צלו עליו בשר עם מלח שאינו בדוק מחמץ, ניתן להכשירו בהגעלה לכתחילה (משנ"ב). (ואם אינו יודע, לכתחילה ילבן, ובדיעבד סגי בהגעלה, ובמיוחד כשאינו בן יומו (שער הציון)).

❖ מהו ליבון [ליבון 'חמור' וליבון 'קל']

בגמרא בע"ז אומר רבי אמי (עו ע"א) שליבון הוא עד שתשיר קליפתו החיצונית של הכלי. בירושלמי כתוב (ע"ז ה, טו) שליבון הוא עד שינתזו ניצוצות מהכלי.

◀ **רא"ש וטור:** הליבון צריך להיות עד שינתזו ניצוצות מהכלי (או עד שתסור הקליפה החיצונית³²⁶ (משנ"ב)).

◀ **הגה"מ בשם רבינו אביגדור:** הליבון צריך להיות עד שאם יניח עליו קש מבחוץ – יעלה ניצוצות³²⁷.

◀ **מרדכי [ורבינו פרץ]:** כלים הבלועים מאיסור, צריכים ליבון של התזת ניצוצות, וכלים הבלועים בהיתר מספיק ללבנם עד שתהיה היד סולדת בהם משני צדיהם, והבדיקה היא ע"י הנחת קש עליהם, וישרף. [והסברא: כיוון שהיתר בלע מספיקה לו הגעלה, לא גרע ליבון קל כזה מהגעלה, ואף עדיף ממנה].

☞ **שו"ע:** הליבון צריך להיות עד שינתזו ניצוצות מהכלי.

רמ"א: ויש מקילים שאם יתלבן עד שאם יניח קש בצידו השני ישרף. ונוהגים כסברא ראשונה, אבל דבר שדינו בהגעלה ורק יש בו סדקים ולכן צריך ליבון, ניתן להסתפק בליבון קל.

ל אם עשה ליבון קל או הגעלה, במקום ליבון חמור, אסור אפילו בדיעבד (ט"ז ומג"א). אמנם במקום הפסד גדול ושמחת י"ט, יש להקל אם הכלי אינו בן יומו, ועשו לו רק ליבון קל או הגעלה (משנ"ב).

הערות

³²⁵ דהיינו שלדעת הרמב"ן אין גורסים בתוספתא 'סכינים', וכמו כן בגמרא בחולין לא התכוונו בדווקא, (ששם אין זה הנושא) אלא הכוונה שטיהרו את הסכין מהבליעה שיש בה. [וכן הירושלמי שאומר שסכין צריכה ליבון, נדחה מפני הגמרא בפסחים].

³²⁶ הרמב"ם כתב רק שיעור זה. ומהראשונים והמשנ"ב משמע שזה שיעור אחד.

³²⁷ וסברתו: שלא ייתכן שהצריכו חכמים ליבון חמור עד כדי שינתזו ניצוצות מהכלי, שא"כ הכלי (שקוראים טירפ"א) שאופים עליו פשטידה, יתקלקל לגמרי. (לכאורה סברא זו צ"ב, וכי מה בכך שיתקלקל, אין הכי נמי לא ילבנו מחמת כך). לע"ד נראה שרבינו אביגדור אינו מחלק בין היתר בלע לאיסור בלע (כדעת המרדכי), ולדעתו כוונת הגמרא בע"ז עד שינתזו ניצוצות הכוונה שינתזו מהקש שהניח על הכלי.

❖ חצובה

רמ"א (על פי מהרי"ל): חצובה צריכה ליבון.

א. חצובה היא מעמד שמניחים עליה את הסירים, ואם רוצה להשתמש בה בפסח צריך ללבנה (משום שלעיתים נשפך עליה חמץ ונבלע ע"י האש), אך רק לכתחילה ומשום חומרת חמץ, כיוון מעיקר הדין אינה צריכה ליבון, שהרי קי"ל ששתי קדרות הנוגעות זו בזו, אין טעם עובר מאחת לשניה (יר"ד צב, ז), ועוד שאפשר לתלות שהטעם שנשפך נשרף והלך לו. לפי זה מספיק לחצובה ליבון קל³²⁸. ובדיעבד אפילו לא ליבן כלל מותר (משנ"ב).

סעיף ה | דרך ההכשרה לכלי ראשון ושני

הברייתא אומרת (ע"ז עה ע"ב) שכלים שהשתמש בהם בחמין, כגון היורות, מגעילין.

רי"ף, רא"ש וטור: כלים שהשתמשו בהם בכל השנה בכלי ראשון, מגעילם בכלי ראשון. ואם השתמשו בהם בכלי שני, מגעילם בכלי שני.

כך פוסק שו"ע.

א. לפי דעת היש אומרים שהביא הטור ביר"ד בסימן קכא, הכשר כלי ראשון שעל האש, צריך להיות גם הוא בכלי ראשון על האש דווקא (לכן כף שעירב בה חמץ בסיר שעל האש, צריך להגעילה בסיר על האש) (פרי חדש ורעק"א).

הערות

³²⁸ **ובחזון עובדיה** (פרק על הגעלת כלים, באמצע אות א) כתב שמספיק לחצובה הגעלה ברותחים, ואפילו עירוני מכלי ראשון סגי. (לע"ד מומלץ דווקא להחמיר בליבון קל, משום שהחצובה בימינו מלאה בכלכלוך שקשה מאוד לנקותו לחלוטין, והרי הגעלה לא תועיל דלא גרע מחלודה, ולכן כדאי לעשות ליבון שישרוף את הלכלוך שהצטבר עליה). ויש סוברים שעירוני מכלי ראשון אינו מועיל אא"כ הכיריים יהיו רותחות בזמן העירוני, שהרי גם בזמן הבליעה היו רותחות (הרב משה לוי). ויש מחמירים לעטוף את הכיריים בנייר כסף עבה (אור לציון ג, י ג).

❖ עירוי מכלי ראשון

הגמרא בזבחים (צה ע"ב) דורשת מהפסוק "וְכָלִי חָרָשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשְׁבֵּר" (ויקרא ו, כא) שלא רק אם בישלו בכלי הוא צריך שבירה, אלא אפילו אם עירו לתוכו חייב שבירה (מריבוי הפסוק 'ואשר'). הירושלמי אומר (שבת ג, ה) שאסור בשבת לערות מכלי ראשון על תבלין. שמואל פוסק (פסחים עו ע"א) שאם שפכו חלב חם על בשר צונן, אין כל הבשר נאסר כיוון שתתאה גבר.

נחלקו הראשונים בדין עירוי מכלי ראשון³²⁹:

❖ **ר"ת (לפי תוספות בזבחים ורא"ש בשבת³³⁰):** עירוי מכלי ראשון מבשל (כדברי הירושלמי).

❖ **ר"י בתוספות³³¹ (בשבת):** עירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה (כדברי שמואל, ומודה שמואל שמבשל כדי קליפה, וכך לא קשה מהירושלמי).

Ⓢ **שו"ע:** כלי שהשתמשו בו בעירוי הכשרו ע"י עירוי, ואין מספיק להכשירו בכלי שני.

Ⓛ ואפילו בדיעבד לא מהני (משנ"ב).

❖ **רשב"ם:** עירוי ככלי שני.

א. צריך להזהר בעת העירוי שלא יפסק הקילוח (משנ"ב).

ב. עירוי אינו מועיל להכשיר כלי שתשמישו היה ע"י כלי ראשון (משנ"ב).

❖ הכשרת כלי שיש בו סדקים

Ⓢ **רשב"א ורמ"א:** כלי שיש בו סדקים או גומות או חלודה שבתוך הכלי, ואי אפשר לנקותם, אין להגעילו, אלא ילבנו במקום הסדק והחלודה.

א. יש לחוש שיש חמץ בגומות רק בצד הפנימי של הכלי, אך בגומות שבצד החיצוני אין להחזיק חמץ בסתם. אלא אם כן זה כלי ששואבים בו חמץ מכלי אחר, שאז יש להקפיד גם בצידו החיצוני (משנ"ב).

ב. כלי שיש בו כיסוי עם ציר, או סיר עם ידיות, החמץ נכנס גם מבחוץ, ואין להגעילו (משנ"ב).

הערות

³²⁹ והביאו הראשונים ראיות ודחיות לשני הצדדים, עיין ברא"ש בשבת (ג, טז), ור"ן על הרי"ף (שבת כ ע"א).

³³⁰ פרק ג, טז. והתוספות בזבחים צה ע"ב ד"ה עירה. וכן הביא הש"ך (י"ד סימן קה) בשם רש"ל ופרישה דס"ל שר"ת שהביא הרא"ש החמיר שעירוי מבשל ככלי ראשון. אמנם הש"ך עצמו חולק וסובר שעירוי מבשל רק כדי קליפה לפי ר"ת, וכתב באגלי טל (בישול ס"ק לא) שכן הבינו הר"ן והרא"ש את דעת ר"ת. בר"ת סוברים גם הראב"ה ויראים.

³³¹ כנזכר בהערה לעיל, הש"ך ביר"ד סובר שכן גם דעת ר"ת. מכאן הוכיח הש"ך שלדעת ר"ת כלי שני עצמו, אינו מבשל ומבליע אפילו כדי קליפה. והביא שכן סוברים עוד ראשונים נוספים. (ולעיל הבאנו שיש מחלוקת בין הראשונים כיצד להבין את דעת ר"ת).

שורש המחלוקת בעירוי: תוספות כותב שכלי שני לא מבשל כיוון שהדפנות שלו קרות וכלי ראשון מבשל כי יש לו דפנות חמות. ואפשר שנחלקו האם כלי שני לא מבשל בגלל שיש לו דפנות קרות (וממילא בעירוי אין דפנות קרות ויש לאסור בו) או שמא כלי ראשון מבשל כיוון שיש לו דפנות חמות (ובעירוי אין דפנות חמות ויש להתיר בו) (חזקת דעת (צב ס"ק כז) וכן ראיתי בשם הרי"ף רימון שליט"א). ולע"ד מוכח כן מדברי הדרכי משה ביר"ד קה, אות ד', שכתב שעירוי שונה מכלי שני ויכול לבשל כדי קליפה (למ"ד שמבשל), כיוון שהמים החמים לא היו מעולם בכלי שני (שדפנותיו קרות).

סעיף ו | רוב תשמיש

נחלקו הראשונים האם הולכים אחר השימוש החמור של הכלי (ליבון), אע"פ שרוב השימוש בבליעה קלה (בישול), או שהולכים אחר הרוב.

◀ **רי"ף, רמב"ם, רשב"א ור"ן**³³²: הולכים אחר רוב התשמיש של הכלי³³³.

Ⓢ **שו"ע**: הולכים אחר רוב התשמיש. לכן קערות, אע"פ שלעיתים משתמשים בהן בכלי ראשון שעל האש, כיוון שרוב שימושן בעירוי, הכשרן בעירוי.

Ⓛ אם יודע שהשתמשו בתוך מעת לעת בכלי ראשון, אע"פ שעיקר שימוש בעירוי או בכלי שני, יש להכשיר דווקא בכלי ראשון (משנ"ב).

◀ **ראבי"ה, תוספות, מרדכי, [הגה"מ, אגור] וטור**: הולכים אחר הבליעה החמורה, אפילו אם רוב השימוש בבליעה קלה.

Ⓢ כך פוסק **רמ"א**.

Ⓛ בדיעבד סומכים על הדעה הראשונה (משנ"ב).

❖ כלי שיש ספק לגביו

Ⓢ **רמ"א**: כלי שיש לו ספק שמא השתמש בו בכלי ראשון, יש להגעילו בכלי ראשון (הגה"מ ואגור). ויש מחמירים להגעיל כוסות שתיה, כיוון שלפעמים משתמשים בהן ברותח (רי"ו). וכן הוא המנהג, אמנם בדיעבד שטיפה מועילה.

א. כמו כן בכלי שיש ספק שמא השתמשו בו בחום האש, שצריך ליבון³³⁴ (משנ"ב).

הערות

³³² וכן הסביר הר"ן את דעת כל הראשונים הסוברים שחמץ נקרא 'איסורא בלע' (וא"כ גם רש"י, רמב"ן ורוב הראשונים סוברים כדעה זו. אמנם יש להעיר שדעת ההגה"מ שחמץ נקרא איסורא בלע, אך עם זאת סובר שהולכים אחר השימוש החמור. ואפשר שיש לו הסבר אחר לדין הגעלה של סכין. אמנם המעיין בדברי ההגה"מ (חמץ ומצה ה, הלכה כג) רואה שדעתו שחמץ דווקא נקרא היתרא בלע וכדעת הרא"ם וראב"ה, אלא שכתב שנהגו העם להחמיר ללבן).

³³³ לכאורה הסברא קשה, הרי אם הכלי בלע באופן חמור, מה לנו שרוב הבליעה לא הייתה חמורה. מדברי הראשונים והאחרונים עולה שהסברא תלויה בכך שמדובר בכלי שאינו בן יומן, וכיוון שכל הצורך להגעילו הוא רק מדרבנן, אמרו חכמים ללכת אחר רוב התשמיש, שהם אמרו להגעיל והם אמרו להקל וללכת אחר רוב התשמיש. מדברי הרמ"ע מפאנו (סימן צו) משמע שהסברא בכך שהקלו חכמים, כיוון שמסתמא לא השתמש בו אלא כפי רוב תשמישו. (לע"ד אין כוונתו שאם יודע בוודאות שהשתמש בו באור, צריך הכלי ליבון. אלא גם אם יודע בוודאות שהשתמש באור הקלו חכמים בדבר, כיוון שמסתמא דרך העולם להשתמש בכלי כדרך רוב תשמישו, וכיוון שכן הקלו כן לעולם, אפילו כשיודע שהשתמש בבליעה חמורה).

לכאורה לפי זה, אין להשתמש בכלי זה בדברים חריפים המשביחים גם באינו בן יומן (כפסיקת השו"ע בי"ד בסימן קג, ו.

וע"ש במה שיישבו האחרונים מדבריו בסימן צו). אך קשה שהפוסקים סתמו ולא העירו בזה כלל. אמנם מצינו בחזו"א (א"ח ק"ט טו) שאכן כתב לאסור בדברים חריפים, אך עיין ברשב"א שכתב (שו"ת א, תצז) שלא ייתכן שהתורה תתיר להשתמש לאחר הכשר אך תאסור בדברים חריפים 'דאינו מן הדעת שתתיר להם התורה כלי שאינו בן יומן לדברים יחידים ושיאסור אותם לדברים החריפים, על כל פנים היו צריכים הכשר לכל שאי אפשר שלא יחתכו או יכתשו דברים החריפים שזה דבר מצוי הוא ותמיד עושין כן'. ויש שכתבו (ערך השלחן למהר"י טייב בי"ד סימן צו, ד) שדבר חריף נאסר רק מדרבנן, וא"כ עדיין אפשר ללכת אחר רוב תשמישו (שהם אמרו והם אמרו). ולע"ד אף זה קשה, שהרי רוב הפוסקים ס"ל דדבר חריף אסור מהתורה (עד שכתב בשו"ת שיבת ציון שכלל לא שייך לדון בזה, שהרי 'חיק אוכל יטעם'). לע"ד אפשר שסתימת הפוסקים מראה שציפרו את סברת 'היתרא בלע' לדעות הראשונים (שהובאו בי"ד בסימן צו) שדבר חריף הוא רק חלתית ולא כל דבר, וכבר כתב המשנ"ב שאע"פ שהשו"ע פוסק שחמץ נקרא איסורא בלע, מ"מ בצירוף עוד ספקות ניתן להקל. (ואולי אפשר לצרף גם את הדעות שחריף אסור רק מדרבנן). אך נראה שהעיקר כמו שכתב החת"ס (שו"ת י"ד סימן ק"י) שהגעלת הכלי מועילה כדי להקליש את הטעם הבלוע בכלי, כך שגם דבר חריף אינו משביח לעשותו בן יומן. ולא קשיא מידי.

³³⁴ והביא שער הציון בשם הפרי מגדים שלפי זה קערות שלעיתים אופים בהם עוגות על האש ישר, צריך ללבנן, אך מחמת שיהרסו מהליבון, אין להן תקנה. אמנם הבית מאיר כתב, שבכה"ג ניתן לסמוך על דעת השו"ע ללכת רוב התשמיש ולהגעילו, ושכן ראוי להורות.

❖ הגעלה ע"י אבן מלובנת

מרדכי, הגה"מ אגור ואו"ה: קערות גדולות שאי אפשר להניחן בתוך כלי ראשון, וכן משטחים שמניחים עליהם מאכלים (שלפעמים נשפכים עליהם מאכלים רותחים, והכשרן בכלי ראשון), צריך ללבנם ע"י אבן מלובנת, ויערה עליהם רותחים מכלי ראשון (אע"פ שזה עירוי, כיוון שהאבן אינה מניחה לעירוי להצטנן, נידון ככלי ראשון (משנ"ב)). וצריך להעביר את האבן על כל הכלי, שאז מגעיל את כולו.

כך פוסק רמ"א³³⁵.

- א. כך גם נוהגים לגבי הכשרת השולחנות והספסלים, וינגב אותם לפני כן, כדי שהמים הרתחים ששופך לא יצטננו מחמתם (חק יעקב).
- ב. **אליה רבה:** אין להכשיר ע"י אבן מלובנת, אלא בכלי שרוב בליעתו ע"י עירוי מכלי ראשון. אך כלי שרוב תשמישו בכלי ראשון, אין להכשיר באופן זה, שהרי אין זה ככלי ראשון ממש.
 - ל משנ"ב: אפילו בכלי שבלע רק מעירוי, ניתן להכשירו רק כשהוא אינו בן יומו.
- ג. אע"פ שיש מקומות שהאבן לא תגיע אליהם, מ"מ מי הרתיחה יגיעו לשם. וכלי שיש בו ציורים או כפתורים שהאבן אינה יכולה להגיע לשם, ואף מי הרתיחה לא יגיעו לשם תכן, נכון להחמיר ולהגעילו דווקא בכלי ראשון (משנ"ב).

סעיף ז | הכשרת כלי העשוי מקרן

◀ **בעל המנהיג וטור:** כפות העשויות מקרן, שמתקלקלות ממים רותחים, אין להכשירם בהגעלה שמא יחוס עליהם.

כך פוסק שו"ע (בשם יש מי שאומר).

◀ **ר"ש (מובא בכלבו):** כבולעו כך פולטו, וכמו שבכל השנה משתמש בהם, כך יכול להגעילם³³⁶.

הערות

³³⁵ שיש בימינו עשוי מאבן (ויש סוגי שיש העשויים מחתיכות אבן מדובקות יחד 'שייש קיסר') ויש מי שהחמיר בזה להחשיבו ככלי חרס. ואכמ"ל, והכשרתו ע"י אבן מלובנת אינה מעשית כיוון שינזק מכך, ועוד שברוב הבתים אי אפשר להכין אבן כזו. לכן כתבו הפוסקים שדרך הכשרתו היא ע"י עירוי מים רותחים (מהקומקום, וידאג שהמקום ששופך יהיה יבש וכ"ל במשנ"ב). ויש שכתבו לצפותו בנייר כסף עבה או בשעוונית (כיוון שמחמירים ללכת אחר שימוש החמור, ולעיתים הניחו על השיש בעודו רטוב סיר עם חמץ רותח, וא"כ עירוי אינו מועיל מעיקר הדין). ויש שכתבו לערות גם ולצפות בנייר כסף (כיוון שהנייר מעביר רטיבות, ואם יניח סיר רותח של פסח על השיש, נמצא בולע מהחמץ הבלוע בשיש. ולכן בעירוי יוצאים ידי חובת רוב התשמיש, ומעיקר הדין סגי בכך. אלא שלרבותא מצפים גם את השיש). [ועיין פניה"ל פסח, יא, א].

יש להעיר שמעיקר הדין, אם הולכים אחר רוב תשמישו מספיק לנקותו בשטיפה בעלמא, שהרי רוב תשמישו בצונן (אך למעשה לא כתבו כך (עיין חזו"ע פסח. הכשרת הכלים לפסח, יב). ולע"ד אפשר שהסיבה משום שבהרבה בתים השיש מדובק מחתיכות שיש שונות, ויש התכנות שבחלק מהחלקים רוב השימוש ברותח, או לפחות בעירוי. לכן כתבו להחמיר בעירוי.

³³⁶ כך לשונו המובא בכלבו (סימן מח): 'והר"ש ז"ל כתב דכבולעו כך פולטו וכמו שחש עליהן כל השנה ואין מכניסין אותם בתוך כלי רותח שלא יתקלקלו'. לע"ד נראה שלדעת הר"ש דרך הפליטה צריכה להיות שווה לדרך הבליעה ברמת החום הנדרש (ואין אומרים שאם בלע ע"י חום האש במאיתים מעלות, שצריך חום של חמש מאות מעלות. אלא צריך חום שווה) וכך מובנת הסברה שכדך שהשתמש בהם כל השנה (וחס שלא להרוס אותם בחום גבוה מדי), כך גם יגעילם.

סעיף ח | סוגי כלים השונים

נחלקו הראשונים בהכשרת הכלים השונים ע"י הגעלה:

◀ **ר"י מסימפונ"ו:** כלי גללים וכלי אבן, מספיק להם שטיפה.

◀ **גאונים:** כלי גללים וכלי אבנים שהשתמש בהם בחמין, אין להם תקנה, לפי שהם דומים לכלי חרס. ולכן צריך להסיקם בתנור עד שיתלבנו באש.

◀ **או"ז ורבינו יחיאל מפריז:** כלי עצם אינם צריכים הכשרה, לפי שאינם בולעים. (והמרדכי פקפק בדבר).

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם ומנהג העולם:** כלי עץ, אבן, [שיש] ומתכת מגעילים בכלי ראשון.

Ⓢ כך פוסק שו"ע³³⁷.

רמ"א: וכן כלי העצם צריכים הגעלה.

סעיף ט | הגעלת כלים בדרגות בליעה שונות

בסימן תנ"ב מבואר שישנם כמה דינים שיש להקפיד בהם כאשר מכשיר את הכלים בערב פסח. ושם מבואר (ע"ש בסעיף א) שחששות אלה שייכים רק כשמכשיר את הכלים לאחר זמן האיסור, אך כשמכשירם לפני זמן האיסור אין לחוש. בסעיף זה מציין השו"ע שהמגעיל קודם זמן האיסור, אף אינו חושש להגעיל כלים שבלעו באופני בליעה שונים זה מזה. (ובטעם הדין ע"ש בהרחבה).

Ⓢ **שו"ע:** המגעיל קודם שעה חמישית, יכול להגעיל ביחד כלי ראשון וכלי שני, וכלים שבלעו דבר מועט.

רמ"א: וכן אם מגעיל מקצת הכלי שני פעמים.

סעיף י | הגעלת סלים שמולחים בהם בשר

◀ **רוקח וראבי"ה:** סלים שמולחים בהם בשר, צריך להגעילם, שמא היה חמץ בתוך המלח, ונבלע בתוך הסל.

Ⓢ **רמ"א:** טוב להגעיל או לקנות חדש (אם יש בסל גומות שאי אפשר להגעילו (משנ"ב)).

Ⓛ אם לא הגעיל והניח בשר עם מלח בפסח, בדיעבד אין לאסור, שאף אם היה חמץ בוודאות במלח, אין המלח שבפסח מפליט את החמץ הבלוע (משנ"ב).

◀ **תרומה:** אין לחוש לזה, שדין הסל כדין הבשר (שהוא מותר. והטעם שאין מחזיקים איסור בכדי (משנ"ב)).

Ⓢ **שו"ע:** ונראים דבריו.

א. סלים שהשתמשו בהם בחמץ כל השנה, אין להם תקנה, כדלקמן בסעיף יח ברמ"א (משנ"ב).

הערות

³³⁷ זה לשון הרי"ף והרא"ש שהביאו: 'נקוט האי כללא בידך דמאני דאעא ודפרזלא ושאר מיני מתכות ובורמי דגללא [כלי שיש (קרנן נתנאל)] דאישתמש בהו חמירא כולי שתא בכ"ר צריך למיעבד להו הגעלה בכ"ר ודאשתמש בהו בכלי שני עביד להו הגעלה בכ"ש'. השו"ע הביא רק כלי עץ, אבן ומתכת. והביה"ל מעיר שכן הדין לכלי גללים.

סעיף יא | מחבת

נחלקו הראשונים בדרך הכשרת מחבת:

◀ **רבינו יואל, רשב"א³³⁸ ומהר"ם חלואה:** מחבת צריכה ליבון (כיוון שלפעמים השמן מתייבש ונמצא שהחמץ נאפה על ידי חום האש).

Ⓢ **רמ"א (על פי מהר"י ברין ודברי עצמו):** יש מחמירים להצריך ליבון, אך ליבון כל שהוא מספיק. ונוהגים ללבנו לכתחילה, ומיהו סגי בהגעלה³³⁹ (מעיקר הדין³⁴⁰ (משנ"ב)).

◀ **ראבי"ה, רא"ש, הגה"מ, מרדכי ושב"ל בשם הגאונים:** מחבת צריכה הגעלה (כיוון שבגמרא משמע שדין בישול וטיגון שווים. ועוד שלא חילקו חכמים בין יורה ליורה, למרות שיש יורה שמטגנים בה. ואם תחוש למה שמתייבש השמן ונאפה מחום האש, א"כ בכל יורה תחוש שמא נשרף התבשיל, ולא מצינו מי שחשש לזה, שאף אם נשרף, עדיין לחלוחית המשקה שם³⁴¹).

Ⓢ **שו"ע (כאן וביו"ד קכא, ד):** בפסח ניתן להקל ולהסתפק בהגעלה (כיוון שניתן לצרף את סברת היתרא בלע (גר"א ביו"ד)) אך בשאר איסורים צריך דווקא ללבן.

❖ הכשרת כלי לחצאים

Ⓢ **ראבי"ה, אורחות חיים בשם הרשב"א, טור ושו"ע:** אם הייתה המחבת גדולה, יכול להגעיל חציה, להפוך ולהגעיל את חציה השני³⁴², ואם היא ארוכה ביותר, ילבן באמצעה. (רמ"א: ומספיק ליבון קל).

סעיף יב | ידות הכלי

◀ **מרדכי וטור:** כל ידות הכלים צריכות הגעלה. (דחם מקצתו חם כולו. ובכלים שאינם ממתכת, חששו שמא הדיחו בתוך כלי חמץ אחר, או שניתן מהתבשיל עליו מהכלי עצמו).

Ⓢ **כך פוסק שו"ע.**

הערות

³³⁸ הרשב"א כתב כן לעניין שאר איסורים ולא בפסח. ונמצא שדעת השו"ע (להלן) כדעתו.

³³⁹ נראה שהרמ"א רוצה לצאת ידי חובת גם רבינו אביגדור הסובר שגם ליבון קל מוגדר כליבון. דהיינו: מעיקר הדין הגעלה מספיקה, אלא שלכתחילה יש להחמיר וללבן, אלא שליבון קל מספיק כי בכך יצאנו לפי רבינו אביגדור ידי חובת המחמירים. בנוסף יש דעות הסוברות שדרך ההכשרה צריכה להיות באותו חום של הבליעה, וא"כ בליבון קל יוצאים ידי חובת דעה זו (עיין פניה"ל י' ה).

³⁴⁰ ולא כדעת הפרי חדש שהצריך ליבון מן הדין. ובביה"ל דחה דבריו, וכתב שמוכח שרוב הראשונים סוברים להקל בהגעלה, והדרכי משה שהצריך ליבון, היינו מטעם חומרא לחוש לדעות המחמירות, ולכן הקל בליבון קל (שבו ניתן להקל רק כשהצורך בליבון אינו מן הדין).

³⁴¹ ודעת המחמירים צריך לומר שיש הבדל בין סיר עם מאכל, שבו לא חששו לזה, לבין מחבת שבה פעמים רבות מלכתחילה שמים פחות שמן, ושכיח יותר שנשרף המאכל ונבלע בליעה חמורה.

יש להעיר שהמקילים לא העלו סברת 'רוב תשמישו' כיוון שלדעתם אין כאן שתי דרגות בליעה כלל, אלא גם כאשר כל השמן נשרף ונשאר רק המאכל, עדיין יש שם לחלוחית והבליעה נעשית ע"י משקה, כך שאין כאן שתי בליעות שונות לדעתם, אלא בליעה אחת. (כמובן שניתן לומר שגם אם נקבל את סברת המחמירים במחבת, עדיין ניתן ללכת אחר רוב התשמיש).

³⁴² ואין אומרים 'חם מקצתו חם כולו' אלא ביחס לבליעה, ולא ביחס לפליטה.

◀ **או"ה:** לכתחילה יש להגעיל את הבית יד, ואפשר אפילו בעירו. אמנם בדיעבד אין לחוש. (והטעם להצריך הגעלה משום שנוגעים בבית יד כל השנה בידיים מלוכלכות).

Ⓢ **רמ"א:** בדיעבד אין לאסור אם לא הגעיל את הידות³⁴³ (אלא רק את הכלי. אבל אם לא הגעיל אפילו את הכלי – הידות אוסרות אפילו בדיעבד³⁴⁴ (משנ"ב)), ואפילו לכתחילה יכול להגעיל ע"י עירו³⁴⁵.

Ⓛ בדיעבד מותר רק אם השתמש כבר, אבל אסור להשתמש ללא הגעלה, אפילו בתוך פסח שאי אפשר להגעיל. וכל זה בסתמא, אבל אם ידוע שהשתמש בידות הכלי בחמץ, אסור אפילו בדיעבד (משנ"ב).

א. אם יודע שהיד בלעה מכלי ראשון, ודאי אי אפשר להסתפק בעירו (כמו שהקל הרמ"א) אפילו בדיעבד (משנ"ב).

ב. סיכום:

יודע שהשתמש בכלי ראשון		בסתם			דין יד הכלי (כיצד מכשירה לכתחילה ודינה בדיעבד)
דיעבד	לכתחילה	דיעבד		לכתחילה	
		לא הגעיל אפילו את הכלי	הגעיל את הכלי ולא את היד		
אוסרת	כלי ראשון	אוסרת	אוסרת (עיין הערה לעיל על הרמ"א)	כלי ראשון	שו"ע
			מותר	עירו	רמ"א

סעיף יג | כלי שיש בו טלאי

הקדמה קצרה:

- א.** לעיתים היו עושים בכלי תיקונים, ומדביקים כמין טלאי על הכלי, ודנו הראשונים כיצד ניתן להכשיר כלים אלה.
- ב.** הראשונים חולקים מה החשש שיש בטלאי:
הרא"ש כותב שיש חשש שהטעם הבלוע שבתוך הכלי לא יפלט ע"י ההגעלה, ובימי הפסח יפלט טעם החמץ מעט מעט לתוך האוכל. (וחשש המג"א לשיטתו (שער הציון)).

הערות

³⁴³ אך דעת השו"ע ביר"ד קכא, ו, שאם לא הגעיל את הידות, והכניסם בפסח לתבשיל, שאסור אפילו בדיעבד (ותלוי אם חמץ הוא היתר או איסור). אמנם, בשעת דחק נראה שניתן להקל, ובפרט כשיש שישים (הערות איש מצליח).

³⁴⁴ אם הגעיל את הכלי – אמרינן שכשם שהבליעה הגיעה ע"י הכלי ליד – כך גם ההגעלה מכשירה את הכלי עם היד. ושאר החששות שהזכירו הראשונים (שמא הדיחו בתוך כלי ראשון, או שניתז על היד מהכלי עצמו) אין מחזיקים בהם בדיעבד (משנ"ב).

³⁴⁵ שכל החששות הן לכל היותר עירו, שהרי ניצוצות וידיים מלוכלכות הן לכל היותר עירו, ואף לחשש הדחה בתוך כלי ראשון, הרי זה עירו ממנו (כלומר החשש הוא לעירו מכלי ראשון ולא שהדיחו את הידות בתוך כלי ראשון שעל האש). (בף החיים (כאן)).

שאר הראשונים כתבו שהחשש הוא שמא בעת עשיית הטלאי היה חמץ בעין מודבק על הכלי, והגעלה אינה מועילה לחמץ שבעין. (אבל טעם החמץ שתחת הטלאי נפלט בהגעלה, שלא כרא"ש).

ג. נפק"מ בין הדעות:

- במקרה שבו עשו את הטלאי לפני שהשתמשו בכלי: לרא"ש עדיין אסור, ולראשונים מותר (כך מוכח מהמשנ"ב בס"ק עד).
- אם ניקה את הכלי לפני שהניח את הטלאי: לרא"ש אסור ולראשונים מותר (שער הציון).
- אם מלבן את הטלאי מבחוץ: לרא"ש צריך ליבון חמור לשרוף את הבליעה, ולראשונים ניתן להסתפק בליבון קל (משנ"ב).

◀ **רא"ש:** מחבת או יורה שיש עליהם טלאי, אי אפשר להגעיל אותם, לפי שהבלוע שתחת הטלאי אינו נפלט ע"י ההגעלה.

◀ **ראבי"ה בשם אביו, רשב"א, הגה"א בשם או"ז והגה"מ:** אם קדם הטלאי לבליעת האיסור³⁴⁶, יכול להגעילו עם הטלאי (שכשם שבולעו דרך הטלאי כך פולטו דרך הטלאי). אם קדמה הבליעה לטלאי, צריך להסיר את הטלאי לפני ההגעלה. כמו כן יכול להניח גחלים על מקום הטלאי לשרוף את שארית החמץ אם ישנה. ואם הוא כלי מעץ, אין לו תקנה, עד שירחיב הסדק ויוציא את החמץ שבתוכו (רשב"א).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי או"ה): אומנים שעושים חריץ בכלים, מותר להגעילם כך, מאחר שנעשה מחדש, וינקרם היטב³⁴⁷. (ולפי שיש בהם ציורים וכדומה, עדיף ללבן אותו מקום (מגן אברהם)).

- א. טלאי שבצד החיצוני של הכלי אינו אסור (אחרונים).
- ב. מדובר על טלאי המודבק היטב, כך שאין לחוש לחמץ שבעין אלא לטעם בלבד (ובזה אמרינן כבולעו כך פולטו) ואם יש סדקים סביב הטלאי, צריך ללבנו דווקא, או לנקרו היטב (משנ"ב).
- ג. כאשר הכלי אינו בן יומו ניתן להקל וללבנו ליבון קל (משנ"ב).
- ד. כל הסעיף עוסק בטלאי שנעשה ע"י מסמרים. אך טלאי שנעשה ע"י הלחמה (שמתקן עליו בדיל שניתן בחום האש) בזה אפשר להגעיל אפילו אם קדמה בליעת האיסור לטלאי. משום שע"י חום ההלחמה נשרף החמץ שבעין, אם היה. והטעם הבלוע נפלט ע"י ההגעלה, ואין הטלאי מעכב, לפי שנעשה ככלי אחד (אחרונים).
- ה. כלי מתכת ישן שבשילו בו חמץ כל השנה, ואחר כך ציפה אותו בבדיל, מעיקר הדין יש להתירו בפסח אף ללא הגעלה, כיוון שהליבון שמלבנים אותו בשעת הציפוי מפליט את הבלוע. אמנם, לדינא יש להגעילו כיוון שלפעמים הציפוי נעשה במהירות ולא בכל שטח הכלי. בדיעבד אם השתמש ללא הגעלה, אין לאסור התבשיל, (בפרט אם הכלי היה אינו בן יומו). ואם גוי עשה את הציפוי, ראוי להטבילו ללא ברכה (משנ"ב).

הערות

³⁴⁶ שעשו את הטלאי בעוד הכלי חדש, או שהגעילו את הכלי ואז עשו את הטלאי.

³⁴⁷ **הביאור הלכה** מבאר שאין מדובר על חריטה שעושים על הכלי, (שא"כ קשה ממאי נפשך: אם אפשר לנקר – מדוע צריך הגעלה, [שהרי אין זה דומה לטלאי שמכסה חלק מהכלי]. ואם אי אפשר לנקר – הרי צריך ליבון), אלא מדובר על הדבקת עופרת על הכלי. בזה פסק הרמ"א שכיוון שעושים את ההדבקה בעוד הכלי חדש, סגי בהגעלה (וכדין טלאי), אלא שהזהיר הרמ"א לנקר מחמץ שיש שם בעין.

סעיף יד | הגעלת המכסה

המשנה אומרת (מכשירין ה, יא) שאישה שידיה טמאות והייתה מערבבת קדירה טהורה, הקדירה טהורה. אך אם הזיעו ידיה מחמת חום הקדירה – הקדירה טמאה.

המשנה אומרת עוד (שם ב, א) שזיעת אדם טהורה, אך אם נכנס למים שאובים והזיע – זיעתו טמאה.

וכן מובא שם (משנה ב): 'מרחץ טמאה זיעתה טמאה, וטהורה בכי יותן. הבריכה שבבית, הבית מזיע מחמתה אם טמאה זיעת כל הבית שמחמת הבריכה טמאה'.

ממשניות אלה לומר הרא"ש בשו"ת שזיעה העולה מסיר שעל האש, אוסרת, כיוון שזיעה היוצאת מהדבר, נידונת כאותו דבר. (ועיין יו"ד צב, ח שכך פסק שו"ע).

ו. רוקח, הגה"מ, מרדכי, טור ושו"ע: כיסוי המכסה שעל הסיר, צריך להגעילו בכלי ראשון. [ואם הניחו עליו בצק, צריך ליבון (אינו בשו"ע, והביאו במשנ"ב)]. ואם הניחו את המכסה על סיר בפסח ללא הגעלה, כל התבשיל (והקדירה (משנ"ב)) נאסר.

א. אפילו אם הדיח את המכסה מכל חמץ שבעין, אסור, כיוון שיש בתוך המכסה חמץ בלוע שיורד ומתערב בתוך התבשיל, ופסח איסורו במשהו (משנ"ב).

ב. אם הניח את המכסה בערב פסח לאחר שעה שישית, ויש שישים בתבשיל כנגד כל הכיסוי – מותר בדיעבד. כמו כן, אם המכסה היה אינו בן יומו, בשעת דחק מותר, כיוון שנותן טעם לפגם מותר בערב פסח (אך בפסח עצמו אסור לדעת הרמ"א בסימן תמז, י. [והשו"ע שם מתיר³⁴⁸]) (משנ"ב).

ג. אם הניח את המכסה, ומיד נזכר והסירו, אם רואה שהמכסה עדיין יבש, שלא עלתה זיעה מהתבשיל למכסה, מותר. אבל אם שהה מעט, ויש לחוש שמא הצד הפנימי התחיל להזיע מחום התבשיל, עד שהיה יד סולדת מחמת הזיעה, הכל אסור (משנ"ב).

סעיף טו | כיסוי על חררת גחלים

◀ **י"א בטור:** כיסוי ברזל שמניחים על גבי חררה שנאפית על כירה, אינו צריך אפילו להגעלה, (כיוון שהוא אינו נוגע בחררה, והזיעה שעולה אינה יד סולדת (ב"ח)).

◀ **טור:** המכסה צריך ליבון, (כיוון שעל פי רוב יש יד סולדת בחום ההבל העולה מהחררה (ב"ח)).

◀ כך פוסק שו"ע³⁴⁹.

³⁴⁸ ולדבריו, סעיף זה עוסק רק במכסה בן יומו או במכסה שיש עליו חמץ בעין (שער הצינור).

³⁴⁹ מדברי **שער הצינור** כאן (ס"ק ק) עולה יסוד, שליוון קל אינו מועיל אפילו בצירוף זה שהכלי אינו בן יומו (לדעת הרמ"א), אע"פ שיש את סברת היתרא בלע, (אלא אם מדובר במקום הפסד מרובה).

סעיף טז | מדוכה של עץ או אבן

שמואל אומר (פסחים לע"ב) שכל הכלים שהשתמש בהם בחמץ צונן, יכול להשתמש בהם במצה, חוץ מבית שאור, הואיל וחימוצו קשה. רב אשי מוסיף שגם בית חרוסת דינו כבית שאור (כיוון שנותנים בו חומץ ויש לו קיהוי, ורגילים לתת בו קמח לטבל את הבשר (רש"י)).
נחלקו הראשונים לגבי הגעלת מדוכה:

◀ **ר"ף, ערוך, ר"י, ראבי"ה, רי"ף גיאת, רוקח ורא"ש:** ניתן להכשיר מדוכה ע"י הגעלה.

◀ כן פוסק **שו"ע** (עיין גם בסעיף כב).

◀ **רש"י, ר"ת וגדולי שפייר"א:** אסור אפילו בהגעלה, כיוון שחימוצו קשה ואינו נפלט בהגעלה³⁵⁰.

◀ **רמ"א:** ויש מחמירים ללבן המדוכה. אך ליבון קל מספיק, ונוהגים ללבנה לכתחילה, אך מספיקה גם הגעלה אם אין בה גומות³⁵¹.

א. דווקא בפסח יש שהחמירו להצריך ליבון למדוכה, אבל בשאר השנה, שהחשש הוא לשמנונית של איסור, בזה כ"ע מודים שמספיקה הגעלה, שאין דרך לדון דברים אסורים עם השמנונית (משנ"ב).

ב. מדוכה שדכין בה רק כרכום או ציפורן, אפילו היא ממתכת, הכשרה בהגעלה. (שם נכנס לתוכה חמץ פעם אחת, ולאחר מכן נבלע בתוכה ע"י חריפות התבלינים). ומצווה מן המובחר להגעיל ולדוך הכל מערב י"ט³⁵². בדיעבד אם לא הגעיל ודך בה תבלין והכניסו לתבשיל, מותר, שאין מחזיקים איסור בספק (וכן אין לאסור בדיעבד שמא חתך התבלין ע"י סכין של חמץ). אבל בקופיץ שודאי חותכים בסכין של חמץ את הבצל ושמים בבשר, בזה אסור אפילו בדיעבד (**חיי אדם**).

ג. יש לחתוך את הזנגוויל (שהוא חריף) בסכין חדשה, כי אם לא, יצא קלקול שיחתוך בסכין בשרית, ואז ידוך אותו במדוכה, ונמצא שמהמדוכה בלועה בבשר, ואז ידוך בה בשמים ויאכלם עם חלב³⁵³ (**מג"א**).

הערות

³⁵⁰ אך בליבון משמע שכן. כך מדברי תרומת הדשן שהביא הב"י, וכן משמעות פשט הרמ"א שהתיר ע"י ליבון.
³⁵¹ עיין בסעיף יא במה שכתבנו שם לבאר דעת הרמ"א. וע"ש בביאור הלכה ביחס למראי מקומות כאן ובסעיף יא. ועוד עיין בשו"ע במהדורת מכון ירושלים (פרידמן) בהערות שכתבו כאן ביחס לציוני המקורות ברמ"א.
³⁵² שאז הוי נ"ט בר נ"ט (**חיי אדם**).

³⁵³ כלומר לדעת **המג"א** דבר חריף שקיבל טעם מסכין בשרי, ודכו אותו אח"כ במדוכה, המדוכה עצמה נעשתה בשרית. אמנם **אבן העזר** (יר"ד צו) חולק על המג"א וכותב שהמדוכה אינה נעשית בשרית בכך, וטעמו: רש"י כותב לבאר (בביאורו השני בחולין קיא ע"ב) שבדבר חריף אין נ"ט בר נ"ט, משום שהדבר החריף בולע יותר מדגים (שבהם הותר נ"ט בר נ"ט). כלומר אין זה נ"ט בר נ"ט, אלא זה טעם הבשר עצמו, ויש רק נ"ט אחד. (כלומר הסכין בלע מהבשר, והצנן נחשב כאילו גם הוא בלע מהבשר והוא נ"ט של בשר). כיוון שכן כאשר נותנו בכלי נוסף, ודאי שאין כל טעם הבשר יוצא אל הכלי, אלא רק חלק ממנו (כלומר, לא אומרים שטעם הבשר הנמצא בסכין ובדבר החריף יוצא כולו לקדירה, משום שדבר חריף רק בולע מאוד, אבל לא מבליע יותר משאר מאכלים). אם כך יוצא שהמדוכה נידונית כנ"ט בר נ"ט של בשר, וניתן להקל בזה בדיעבד. והרבה פוסקים כתבו כדבריו. ואכמ"ל.

❖ הגעלת מדוכה גדולה

רי"ו והגה"מ: מדוכה גדולה שאי אפשר להכניסה ליורה, מערה לתוכה מים חמים ומכניס לתוכה אבן מלובנת עד שיעלו המים מחמת הרתיחה בכל שפתה, והוי כהגעלה של כלי ראשון³⁵⁴.

כך פוסק שו"ע.

ל אינ להתיר זאת במדוכה קטנה שניתן להגעילה בתוך יורה, כיוון שיש אומרים שאין זו הגעלה אלא עירוי (משנ"ב).

❖ מדוכה מעץ

הגה"מ בשם רבינו טוביה ואו"ה (הביאו דרכ"מ ביו"ד קנא): מדוכה מעץ יש להחמיר לכתחילה שלא להגעילה, אלא לקולפה מבפנים ולהגעילה אח"כ, דחיישינן שמא יש בה גומות.

כך פוסק רמ"א.

סעיף יז | משטחים וקערות שלשים עליהם

רבא אומר (פסחים ל ע"ב) שכלי לישה של מחוזה, שרגילים ללוש בהם תדיר, ואף משהים בהם את הבצק, דינם כבית שאור שחימוצו קשה.

ההגהות מימוניות והטור כותבים להלכה שרפים שרגילים ללוש עליהם כל השנה, צריכים הגעלה לפי שחימוצם קשה, וכן פסק השו"ע לקמן. עוד כתבו, אם הם גדולים מדי, יערה עליהם מים רותחים ע"ג אבן מלובנת. (וכ"כ המשנ"ב על דברי השו"ע).

◀ **רשב"א ורי"ו:** וכן הדין בכלים שלנו שרגילים ללוש בהם כל השנה. אבל אם אין רגילים ללוש בהם תמיד, מספיק לקלף.

שו"ע: הדף שעורכים עליו את הבצק כל השנה, וקערות שלשים בהן כל השנה, צריכים הגעלה (רמ"א: ואין מועיל להן קילוף. וכן כל דבר הצריך הגעלה, אין מועיל לקלפו (מהרי"ו)).

ל אם לשים בקערה או על הדף רק לפעמים, יערה עליהם רותחים (משנ"ב).

◀ **מרדכי:** יש המקילים בכלים שלשו בהם רק פעם בשבוע, ונהגו העולם להחמיר. ויש אומרים שבכל הכלים הללו אי אפשר להשתמש בפסח, אפילו ע"י הגעלה (וזה כדעה הסוברת שהגעלה אינה מועילה לבית שאור ובית חרוסת).

³⁵⁴ אמנם דעת הפרי חדש שאין זה כהגעלה של כלי ראשון ממש, ואינה מועילה לכלים שבלעו מכלי ראשון שעל האש, ומה שכתבו הפוסקים להתיר ע"י הגעלה כזו, זה רק במדוכה כזו או בקערות גדולות שרוב תשמישן ע"י עירוי. וכ"כ אליה רבה בשם הב"ח. והביה"ל (כאן) הביא מהכרעתו בסעיף ו (בס"ק נא) שאין כדאי להתיר זאת אלא כשהקערה אינה בת יומה.

רמ"א: נהגו שלא להשתמש בקערות שלשין בהם כל השנה, אפילו ע"י הגעלה. [ועיין בסימן תמב, יא].

ל כיוון שא"א לנקות אותם שלא ישאר בהם חמץ באיזה סדק שאינו נראה לעין (משנ"ב).

א. לדינא גם השו"ע סובר שמצד הישר והטוב אין להגעיל כלי הלישה, וכמו שכתב בסימן תמב, סעיף יא. וע"ש עוד (ביה"ל).

ב. דינים לפי מנהג הרמ"א:

- מטעמו של הרמ"א, נהגו שלא להגעיל חביות שהחזיקו בהם משקה העשוי ממי סובין, אלא אם כן החזיקו בהן מים איזה זמן, שהם הדיחו את החמץ הדבוק. ובכל מקרה צריך לנקותן לפני ההגעלה. **ובחיי אדם** כתב שאם הכלי עשוי מכמה נסרים, אפילו אם השהה בהם מים, אין להגעילם. [כמו כן נהגו שלא להגעיל את הכלים שעמד בהם הקמח כל השנה] (משנ"ב).

- אם לשים בהם רק לפרקים, משמע מהפוסקים שנוהגים להכשירם בהגעלה (משנ"ב).

- אם יפרוס סדין על הכלי לאחר ההגעלה, מותר להניח עליו אפילו מצות חמות. ואם רוצה להניח מצות צוננות, מותר ע"י פריסת סדין אפילו ללא הגעלה. אבל אסור ללוש עליו ע"י הפסקת סדין (שכח החימוץ עובר את הסדין), ואפילו ע"י הגעלה אינו נכון ליש מחמירים בסעיף טז. ויש שכתבו שנכון שלא להשתמש בכלי הלישה בהפסק מפה אפילו בצונן (משנ"ב).

- כלי מתכות שאפשר לנקותם יפה:

◀ **פרי חדש, חק יעקב ומקור חיים:** מותר על ידי הגעלה. (ואם לא יתקלקל, טוב ונכון להחמיר בליבון (ביה"ל)).

◀ **מגן אברהם:** יש להחמיר³⁵⁵ (כדין בית שאור שמחמירים שלא להגעילו (שער הציון)).

סעיף יח | נפה

כלבו: צריך לנקות את הנפה היטב מחתיכות החמץ שנדבקו בה (באריגה ובעץ שלה), וישפשף במים היטב (ולא יסמכו על ההגעלה, לפי שלא השתמשו בה בחמין בכלל), וכן בשאר כלי הלישה, שהשפשוף בהם עיקר גדול.

ל **בית יוסף:** לא ראינו מי שנהג להגעיל נפה, אלא לנקותה היטב בשפשוף (כנ"ל).

◀ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי מהרי"ל): נהגו שלא להשתמש בנפה ובכלי הלישה ע"י הגעלה. וכן הסלים שמשתמשים בהם בחמץ, אין להתירם ע"י הגעלה (אלא יקנה חדש (משנ"ב)). אמנם שקים ישנים, נוהגים בהם היתר ע"י כיבוס, וצריך להתיר את כל התפירות לפני ההגעלה (תרומת הדשן).

ל אם בדיעבד השתמשו בנפה בשפשוף היטב, ניתן לסמוך על השו"ע (משנ"ב).

א. השו"ע לא הזכיר דין הגעלה בסעיף זה, משום שהזכיר בסעיף הקודם שצריך להגעיל. או משום שכאן מדובר באופן שלש בה רק לפעמים, שמעיקר הדין אינם צריכים הגעלה (כנ"ל בסעיף הקודם) **(משנ"ב)**.

ב. צריך לנקות היטב את הנפה לפני שישטוף אותה במים, כי אם ישטוף אותה לפני שינקתה, אין לה תקנה יותר לכז"ע **(משנ"ב)**.

ג. לפי הרמ"א, אם אינו מוצא נפה חדשה, לא ירקד הקמח כלל בפסח. ואם יש גרגרי חיטה בקמח (ואם כן, כשיבשל את המצה בפסח, יחמיצו) יש לסמוך על השו"ע לשפשף ולהגעיל (שאפשר דהוי כחליטה). ואם אי אפשר לנקותה, יזהר לאכול את המצה יבשה, שלא יבוא עליה מים כלל **(משנ"ב)**.

ד. אם ניפו בנפה קמח לאחר פסח של שנה שעברה, מותר בדיעבד, דהוי חמץ נוקשה ובטל בשישים **(חק יעקב ומקור חיים)**.

ה. דין 'מגרדת' **(רי"ב איז"ו)**:

- אסור להשתמש במגרדת כיוון שלפעמים גררו בה לחם, ואי אפשר שלא יהיו בה פרוורים.

- חריין שחתכו בסכין של כל השנה, בלוע מחמץ (כיוון שהוא דבר חריף), ומבליע במגרדת טעם חמץ, ואם השתמש בה בפסח - בדבר שאינו חריף, וכל שכן בחריף – אסור אפילו בדיעבד. אמנם, אם השתמש בה בערב פסח תלוי: אם גירר בה מצה, אפילו אם התערב בה פרוור חמץ, בטל בשישים (ומותר לאוכלו עד הערב, אך בפסח עצמו חוזר וניעור³⁵⁶). ואם גירר בה חריין (שהוא חריף) צריך שישים כנגד כל המגרדת.

ו. 'שקים ישנים' (שכתב הרמ"א) לאו דווקא, אלא הוא הדין שקים חדשים שהניחו בהם קמח (אפילו פעם אחת) לפני פסח **(משנ"ב)**. וצריך לכבסם בחמין ואפר וחביטה **(אחרונים)**.

ז. צריך לפני הכיבוס לגרור היטב את החמת שנמצא שם **(מג"א ואחרונים)**.

ח. אם לש על הסדין, צריך לכבסו בין לישא ללישה (אם שהה שיעור מיל) ואף להתיר את התפירות, ולא מהני הדחה בלבד. וכל שכן שאינו מועיל להפוך את הסדין לצד השני, כיוון שהבצק מבצבץ מצד לצד. ואם לא כיבס: בתוך הפסח אסור בדיעבד, אמנם, אם הפך את הסדין ללא התרת התפירות או שהפכו, מותר בדיעבד **(חק יעקב ואחרונים)**.

סעיף יט | מרדה

◀ **כלבו:** רחת (מרדה, שמוצאים ע"י את העוגות מהתנור **(משנ"ב)**) נוהגים להגעילה או לקנות חדשה.

◀ **הגה"מ ותרומת הדשן בשם סמ"ק:** אין להכשירה ע"י הגעלה, כיוון שתשמישה ע"י האור.

☞ **שו"ע:** יש אומרים שאין להכשירה ע"י הגעלה, אלא לקנות חדשה.

⚡ שבולעת מהאור, וללבנה אי אפשר, לפי שהיא של עץ **(משנ"ב)**.

הערות

³⁵⁶ כנזכר בסימן תמז, אמנם זה לדעת הרמ"א. אך לשו"ע שם אינו חוזר וניעור (כדעה הראשונה שהביא בסתם). ואף לדעת הרמ"א, העיר כאן **שער הציון** בשם **החיי אדם** שאם ידוע שהשתמשו במגרדת רק בחריין הבלועה מסכין של חמץ, הרי שזה רק טעם חמץ, והוא אינו חוזר וניעור לכז"ע.

- א. אם השתמש במרדה של חמץ לאחר הגעלה, מותר בדיעבד (אליה רבה).
- ב. אפילו הגעלה וקילוף בכלי אומנות אינם מועילים (משנ"ב).
- ג. **בדיעבד:** אם הוציא מצה ע"י מרדה של חמץ – והיה בה לכלוך בעין – נאסרה המצה בתחתית שלה בכדי נטילה (שהוא רוחב גודל. ובמצות שלנו הדקות – נאסרה כולה). ואם הייתה שמנונית על המרדה, נאסרה כולה (אבל לפני פסח בטל עד הלילה³⁵⁷). אם לא היה לכלוך בעין על המרדה, נאסרת המצה רק כדי קליפה, אפילו השתמש בה מקודם בדבר שמנוני (שאין כלי יכול לאסור יותר מכדי קליפה) (משנ"ב).
- ד. מרדה שהוציא איתה מהתנור מצה שהחמיצה, המצות הבאות שיוציא איתה נאסרו, ויאסרו את כל המצות שנאפו מאכילה בפסח, (כדין יבש ביבש שבטל בעקב פסח וחוזר וניעור בפסח³⁵⁸). ויש מקילים, כיוון שהמצות נאסרו רק מצד בלוע, והוא אינו חוזר וניעור בפסח (לכו"ע).
- כל זה כשהוציא במרדה מצה שהחמיצה ממש, אך אם הוציאו עימה מצה כפולה או נפוחה, בכל מקרה נאסרה המרדה רק לכתחילה ולא בדיעבד. ויותר מכך כתב בחק יעקב, שאם אי אפשר למצוא בקלות מרדה נוספת, מותר להשתמש באותה מרדה, שאם לא כן יצטרכו כל הזמן מרדות חדשות, וזה נחשב כדיעבד.
- אם מסופק על מרדה, אם היא חדשה או שהוציא עימה מצות חמץ, כל המצות מותרות (משנ"ב).
- ה. המחזיק מרדה משנה לשנה, אינו צריך להכשירה, ורק יראה שתהיה נקייה היטב (ט"ז ואחרונים (דלא כמג"א)).

סעיף כ | שולחנות ותיבות

- הגהות מימוניות, טור ושו"ע:** שולחנות ותיבות שמצניעים בהן חמץ כל השנה, נהגו להכשירם ע"י עירוי מים רותחים, כיוון שלפעמים נופל עליהם חמץ רותח (מרק או פשטידה).
- א. תיבות צריכות הכשרה דווקא כשמצניעים בהן מאכלים חמים. אך כשמצניעים בהן מאכלים קרים, אינן צריכות הכשרה³⁵⁹ (משנ"ב).
- ב. המהר"י וויל מחמיר לערות רותחים ע"ג אבן מלובנת (דהוי כהגעלה בכלי ראשון) משום שלפעמים מניחים על השלחן ישירות פשטידה רותחת. ובדיעבד מותר על ידי עירוי בלבד³⁶⁰ (משנ"ב).
- ג. יש המחמירים לפרוס מפה או דבר החוצץ, שמא נשאר עליהם חמץ בעין. ובאליה רבה הסיק שראוי לנהוג כן בתיבות ומגדלים, שכמעט א"א לנקות בין החריצים. אך בשולחנות חלקים, אין להחמיר (משנ"ב).

הערות

³⁵⁷ ממשמעות דברי המשנ"ב, שכאן לא אמרין דחוזר וניעור גם לדעת הרמ"א. (משמע, משום שהשומן הבלוע חשיב כלח, והוי לח בלח שאינו חוזר וניעור גם לרמ"א). וצ"ב.

³⁵⁸ אך לדעת השו"ע הכל מותר באכילה.

³⁵⁹ במשנ"ב כתב שסתם תיבות אינן צריכות 'הגעלה'. ולכאורה דבריו הם לפי מה שיכתוב לקמן (בשם האליה רבה) להחמיר בעירוי עם אבן מלובנת לכתחילה.

³⁶⁰ **שער הציון** כותב שהדבר פשוט, שהרי מדינא יש ללכת אחר רוב התשמיש. וכוונתו שמעיקר הדין ניתן להכשיר בניקוי בלבד, שהרי רוב תשמישו בצונן, ואף למחמירים כרמ"א, בדיעבד ניתן להקל. וא"כ ודאי שבעירוי פשיטא שניתן להקל בדיעבד. (ומה שכתב המשנ"ב להקל בדיעבד רק בעירוי ולא בניקוי, משום שאף השו"ע שהקל בדרך כלל ללכת אחר הרוב, כאן כתב שנהגו להחמיר. ממילא לפי המהר"י שהחמיר יותר מהשו"ע, בדיעבד אפשר להקל רק בעירוי. ועוד צ"ע בזה).

יש להעיר שבשולחנות שלנו אין רגילים להניח סירים ישר על השלחן מחשש לנזק, ואף לערות עליהם מים רותחים יזיק להם, ועל כן נראה שניתן להקל ולהסתפק בניקוי היטב, ובפריסת מפה חדשה, וסגי בכך (וכ"כ כמה ספרי פוסקי זמננו).

סעיף כא | חביות של שכר

הקדמה קצרה:

- א. בתחילת הסימן פסק השו"ע שאין אפשרות להכשיר כלי חרס, כיוון שהוא בולע ואינו פולט.
- ב. בסעיף זה מתבאר דין כלי חרס שבלע בצונן. בזה יש מהראשונים הסוברים על פי הגמרא שניתן להכשירו ע"י הגעלה. (ואע"פ שבדרך כלל בליעה בצונן אינה נקראת בליעה, שאני כלי חרס שהחמירו בו אפילו בבליעה בצונן). ויש שהחמירו שאין להכשיר כלל כלי חרס.
- ג. בכל מקום קיי"ל שכבוש כמבושל (עיין יו"ד סימן קה), וקשה מדוע התירו הגעלה בחביות, שהשכר עמד בתוכן ימים רבים (והרי חמץ נידון כמבושל בתוכם). כתב בש"ך (יו"ד קלה, ס"ק לג) שאכן התירו רק כשהחביות אינן בנות יומן (ויש חולקים בזה), ודווקא בפסח החמץ נקרא היתר, ולכן יש להקל יותר. (וכן הקלו רק ביין נסך בעירו שלוש ימים, ע"ש).
- ד. חכמים קבעו שאם ימלא מים את הכלים שלושה ימים (ויחליף כעבור יממה כל פעם), הרי שזה כהגעלה.

הגמרא בעבודה זרה (לג ע"א) מסיקה שנוודות שגויים הכניסו לתוכם יי"נ, ניתן להכשירם ע"י הכנסת מים לתוכם לשלושה ימים. [ובירושלמי התיר (פסחים ב, ז) למלא מים שלושה ימים מעת לעת בחביות של כותח].

הגמרא שם אומרת (ע"א) שכלי שצריך עירו שלוש ימים, ניתן להכשירו ע"י הגעלה ברותחים.

מרימר אומר (פסחים לע"ב) שכלי חמץ מחרס, אסור להשתמש בו פסח, לעומת זאת, חבית מחרס של גויים שהניחו בו יין נסך, מותר להשתמש בו. ומבארת הגמרא שכלי חמץ משתמשים בו ברותח, לעומת חבית שמשתמשים בה רק בצונן.

◀ **טור (על פי רב האי גאון):** אי אפשר להכשיר חביות חרס שבלעו בצונן (והב"י תמה על ראייתו מרב האי גאון).

◀ **רבינו יואל, מהר"ם (הביאו הגהות אשר"י) והגהות מימוניות:** חביות חרס שהעמידו בהן שכר כל השנה, ניתן להכשירן לפסח ע"י הגעלה, או בעירו שלוש ימים שדינו כהגעלה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי הגה"מ): יכשיר את החביות ע"י שיערה מים רותחים על גבי אבן מלובנת, ויגלגל את החבית כך שהמים יגיעו לכל מקום.

◀ **רבינו אפרים:** ניתן להשתמש בחביות שהשתמשו בהן בצונן, אפילו ללא הגעלה, אלא בשכשוך בעלמא (דהוי נ"ט בר נ"ט, כיוון שהשכר עצמו אינו חמץ גמור אלא בתערובת³⁶¹).

א. מותר להכשיר את החבית אפילו השכר עמד בתוכה ימים רבים (ט"ז ואחרונים).

ב. כיוון שחבית שתשמישה בצונן אינה בולעת, לאחר ההכשרה מותר להשתמש בה אפילו בחמין (משנ"ב (ודברי הט"ז שהתיר רק בצונן צ"ע)).

הערות

³⁶¹ אולי כוונתו שהשכר עצמו בלוע רק מטעם של חמץ, וזה טעם ראשון, והטעם שבלעה החבית מהשכר זה טעם שני, וא"כ החביות בלועות מנ"ט בר נ"ט של היתר (ולכאורה זה כדעת האחרונים ביו"ד צה שיש נ"ט בר נ"ט באוכלין. ואין ראייה מהחולקים כאן לאסור נ"ט בר נ"ט באוכלין, דאיכא למימר שאני חומרא דחמץ שאסור אפילו במשהו, וצ"ב. ואכמ"ל).

ג. הכשרת חבית בת יומה:

◀ ט"ז וגר"ז: מותר.

◀ ש"ך (יו"ד סי' קל"ה): אסור.

ד. ימלא את הכלי עד גדותיו אפילו במים צוננים, וישהה את המים כ"ד שעות מעת לעת, ויחזור על זה עוד פעמיים. ואין צורך ששלושת הימים יהיו רצופים דווקא (משנ"ב).

ה. עירוי זה מועיל אפילו לכלי מזופף (טור יו"ד קלה).

ו. אם שולי החבית עשויים מעץ, צריך להסירם, כדי לנקות היטב את הסדקים שיש שם, וגם מצוי שם שמרים דבוקים, וההגעלה מועילה רק לבלוע (ולא לחמץ שבעין). בחבית של חרס צריך לפתוח בה פתח שיוכל לנקות אותה מבפנים היטב מכל הצדדים. אמנם, האחרונים החמירו שלא להשתמש בחבית של עץ כיוון שמצויות בהן גומות, ועוד שיש חמץ בין נסר לנסר שאי אפשר לנקות. בדיעבד, אם השתמש ללא ניקוי (ורק בהגעלה), אסור אפילו בדיעבד. אך אם הסיר את שולי הקדירה וניקה היטב, מועילה ההגעלה בדיעבד (אליה רבה בשם פרישה וחיי אדם).

כל זה בחבית שיש בה חמץ גמור, אבל חבית שיש בה רק מי דבש, יש להתיר ע"י הגעלה אע"פ שמי הדבש התבשלו בכלי שבישלו בו שכר תוך מעת לעת (משנ"ב).

ז. חבית שהיה בה יין שרף, אין מועיל לה הגעלה, כיוון שריחו וטעמו נשאר לאחר ההגעלה. אם בישל בתוכה מים עם אפר להעביר הריח, מותר להגעיל אח"כ. אמנם, מותר להגעיל רק כלים פתוחים שיכול לנקותם היטב, ועשויים מחתיכה אחת או שהם ממתכת (שאל"כ הרי ודאי תשאר זוהמה בין הנסרים) (משנ"ב).

❖ השתמש ללא הגעלה

מרדכי, הגהות אשר"י ותרומת הדשן: אם השתמש בחבית ליין או דבש ללא כל הגעלה, אלא בהדחה היטב (ואין חשש לחמץ בעין (משנ"ב)), מותר בדיעבד (כיוון שהחבית אינה בת יומה, ונ"ט לפגם מותר בפסח).

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

לפי הפוסקים שנ"ט לפגם אסור בפסח עצמו (רמ"א בסימו תמז, י), כל ההיתר של נ"ט לפגם שייך רק כשעירו לפני הפסח את היין או הדבש לכלי פסח לפני כניסת החג (משנ"ב).

א. מדובר שהיין או הדבש שהו בחבית כ"ד שעות, שאל"כ פשיטא שמותר (משנ"ב).

ב. היתר נ"ט לפגם:

◀ **מג"א וחק יעקב:** יין נפגם משכר שהיה בלוע בחבית, ולכן גם אם נתנו שם תוך מעל"ע מותר. אך מי דבש מושבחים ע"י השכר, ולכן אסור בתוך מעל"ע, אפילו בדיעבד.

- ◀ **ט"ז וש"ך (יו"ד סי' ק"ה), גר"ז, חיי אדם ומגן האלף:** בשניהם מותר אפילו בתוך מעל"ע (שעד שהמשקה נעשה כבוש לאחר כ"ד שעות, נפגם הטעם הבלוע של השכר³⁶²).
- ג. אם נתן בחבית דבר חריף, כגון חומץ, אפילו כשהחבית אינה בת יומה אסור, שהחריפות משביחה את הטעם הפגום (**משנ"ב**).
- ד. אם היה בחבית יין שרף, אסור אפילו כשהיא אינה בת יומה, שעניינו הרואות שהוא נותן טעם לשבח. והלבוש אסור אפילו אם הגעיל את הכלי. אמנם, אם רואים שאין ריח לאחר ההגעלה, אין לאסור בדיעבד, אך ברגע שנזכר יערה את היין מהחבית לכלי אחר³⁶³ (**משנ"ב**).

סעיף כב | שימוש בכלי הבלוע בחמץ

רבא בר אבא אומר בשם שמואל (פסחים ל"ב) שכל הכלים [מחרס (גירסת הרי"ף)] שהשתמש בהם חמץ בצונן, משתמש בהם במצה [בצונן (גירסת הרי"ף)], חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה, ורב אשי מוסיף גם בית חרוסת (הואיל ונותנים בו חומץ, ולעיתים גם קמח (רש"י)).

על פי גירסת הגמרא נחלקו הראשונים בדיון כלי חמץ שהשתמשו בו בצונן, באיזה אופן מותר להשתמש בו במצה:

◀ **רי"ף, רמב"ם וטור:** מותר להשתמש בו במצה רק בצונן.

◀ **רא"ש:** מותר להשתמש בו במצה גם חמה.

Ⓢ **שו"ע:** כלי חמץ, אפילו של חרס, שבלע בצונן, מותר להשתמש בו בפסח אפילו בחמין. (מלבד בית שאור ובית חרוסת. עיין לקמן).

א. מדובר שהכלי בלע חמץ יבש³⁶⁴, או בדבר לח ששהה בפחות מיממה, שאם שהה יותר מזה, הוא ליה כבוש כמבושל (**משנ"ב**).

ב. מותר להשתמש דווקא בדרך אקראי ולא בדרך קבע (**משנ"ב**).

❖ בית שאור ובית חרוסת

כנזכר, האמוראים אסרו להשתמש בבית שאור ובית חרוסת בשונה משאר הכלים. לפי הרא"ש והשו"ע, שאר הכלים הותרו בשימוש גם בחמין, לעומת בית שאור ובית חרוסת שנאסרו בשימוש בחמין. בנוסף לכך כותב הרא"ש שאסור ללוש בבית שאור, הואיל וחימוצו קשה, ממחר להחמין את העיסה. (כלומר, ריח החמץ הבלוע בכלי גורם לבצק להחמין מהר (**משנ"ב**)).

הראשונים נחלקו האם ניתן להגעיל בית שאור או בית חרוסת (עיין בסעיף ט"ז במחלוקת לגבי מדוכה):

◀ **רי"ף, ערוך, ר"י, ראבי"ה, רי"ף גיאת, רוקח ורא"ש:** ניתן להכשירם ע"י הגעלה.

הערות

³⁶² עיין בבית"ל בסימן תמ"ז (ד"ה אם אינה) שהביא מחלוקת אחרונים בזה, ושם כתב להחמיר בזה (שנטל"פ בכלים אמרינן רק בכלי ריק, אך בכלי מלא אין הכלי נעשה פגום, וממילא הכבישה אוסרת). ולכאורה גם פה דעתו תהיה להחמיר.

³⁶³ כ"כ הגר"ז (ס"ק סג), ולא נימק. ואולי סברתו משום שזה נראה כביטול איסור לכתחילה.

³⁶⁴ משמע שבבית שאור, אפילו היה בהם דבש יבש (כמו קמח וכדומה), מחמת החימוץ שיש בו – שייכת בליעה גם ביבש.

ש"ע: בית חרוסת ובית שאור שהשתמשו בהם בצונן, אסור להשתמש בהם חמין, אבל צונן מותר. אמנם, ללוש בהם אסור. וכל זה מותר אם הגעיל אותם (אם אינם של חרס (עיין לקמן)).

◀ **רש"י, ר"ת וגדולי שפייר"א:** אסור אפילו בהגעלה, כיוון שחימוצם קשה ואינו נפלט בהגעלה.

רמ"א (בסעיף יז): המנהג שלא להשתמש בכלים אלה, משום שאי אפשר לנקותם³⁶⁵ (ולא הגיה כאן על סמך הגהתו בסעיף יז (משנ"ב)).

א. לאחר הגעלה מותר להניח בהם חמין או ללוש בהם (לפי עיקר הדין) (משנ"ב).

❖ בית שאור וחרוסת מחרס

כפי שנתבאר בתחילת הסימן (סעיף א), כלי חרס אינו פולט טעמים שנבלעו בו. לכן אי אפשר להכשירו.

בגמרא בפסחים בדף ל"ע"ב התבאר שכל הכלים שהשתמש בהם בחמץ, מותר להשתמש בהם במצה (והתבאר לעיל מחלוקת הגירסא בראשונים). בראשונים מצינו שתי גירסאות באיזה כלי מדובר כאן, לגירסת הר"ף מדובר בכלי חרס (שמותר להשתמש בצונן, ובבית שאור אסור אפילו בצונן), ולרא"ש (בגרסא שלפנינו) מדובר על כל הכלים.

ש"ע (על פי הגמרא והר"ף): הגעלה אינה מועילה לבית שאור וחרוסת העשויים מחרס³⁶⁶. ואפילו השתמש בהם רק בצונן, אסור להשתמש בהם אפילו בצונן (ויש גורסים 'אלא בצונן'³⁶⁷ (ב"ח ופ"ח)). ובימינו נהגו שלא להשתמש בכלי חרס ישן כלל (אפילו בצונן ואפילו אינו בית שאור, ואפילו בלע רק בצונן (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהרי"ו): תנור בית החורף דינו ככלי חרס, ואסור להניח עליו בפסח שום דבר (בעוד התנור חם, או כשהמצה חמה. ובשניהם צוננים מותר באקראי לאחר שניקה את התנור (משנ"ב)).

הערות

³⁶⁵ וע"ש שהביה"ל הביא שכן דעת השר"ע מצד הישר והטוב. (ועיין עוד בסימן תמב, יא).

³⁶⁶ **הגר"א** סובר שזו רק דעת המחמירים לאסור הגעלה לחרס שהשתמשו בו בצונן (רב האי גאון). אבל לדין בסעיף כ"א, שמהני הגעלה, גם כאן מהני. אמנם משאר הפוסקים משמע שכאן גרע והגעלה אינה מועילה (ביה"ל). (משום שבליעה ע"י חריפות, חמורה יותר מבליעה שע"י סתם כבישה).

³⁶⁷ כך לשון הר"ף: 'אמר רב חנן בר רב יצחק אמר רב חייא בר אשי אמר שמואל כל כלי חרס שנשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בהן מצה **בצונן** חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה'. הרי שאסור בבית שאור (של חרס) אפילו בצונן. וכן כתב הר"ן בתמיהתו על הר"ף: 'ובית שאור נמי אף על פי שמפני שחימוצו קשה כחמין דמי למה לא ישתמשו בו מצה בצונן דהא אף על גב דבלע לא פליט'. הרי להדיא שהבין מהר"ף שלא התיר אפילו בצונן, ועל זה תמה עליו. לעומת זאת **הב"ח והפרי חדש** גרסו בש"ע להתיר שימוש בצונן, וזאת על פי ה**טור** שכתב כן. ותמה **הגר"א** על דבריהם, שא"כ מה הרבנותא שיש בבית שאור, הרי גם שאר הכלים מותר רק בצונן. אמנם בשער הציון העיר שבש"ע שיצא בחיי המחבר (משנת שכ"ה (ניתן למצוא באוצר החכמה, דפוס ונציה)), כתוב כגירסת הפר"ח. הטעם שאסור להשתמש אפילו בצונן (על פי הר"ן והגר"א) ביאר הר"ן שכיוון שחימוצו קשה, הוי ליה כרותח, וכיוון שכלי חרס אין לו תקנה בהגעלה, אלא בשבירה, אסרו בו כל שימוש, שמא ישהה אותו לשימוש צונן ויטעה וישתמש בו בחמין.

להעיר לב המעיין, ה**שו"ע** פוסק כגירסת הרא"ש בעניין חמין או צונן, אך חושש לגירסת הר"ף בעניין הכלים המדוברים כאן, שהם כלי חרס. (כך גם משמע שדעת ה**טור**. עיין ב"י).

לֹא ולא יועיל להסיקו מבפנים כדי להפליט את הבליעה שבלע מבחוץ³⁶⁸ (משנ"ב).

- א.** בדיעבד, אם הניח מצה חמה על התנור צונן, או מצה צוננת על תנור חם, או ששניהם חמים נאסרת כדי קליפה³⁶⁹ (משנ"ב).
- ב.** אם יש הפסק כלי בין המצה לתנור, בדיעבד מותר, שאין כלי נאסר מבליעה שבתוך כלי אחר, ולכתחילה לא יניח אפילו כלים. אמנם, כשעושה הפסק עם ברזל או עם טיחת טיט (בעובי אצבע), מותר אפילו לכתחילה (משנ"ב).
- ג.** אם מניח סיר בחלל שבצד התנור (קאכל"ן), צריך לעשות הפסק ברזל או טיט מתחת, מעל ומצידי הסיר. בדיעבד אם לא עשה מעל, מותר בדיעבד. ואם יש מכסה על הסירים, מותר לכתחילה ללא הפסק למעלה (משנ"ב).
- ד.** בישול תבשיל בתוך הקדירה (שבתוך התנור) נידונת כאפיה על גביו (שצריך הפסק וכו"ל), ומיהו בדיעבד התבשיל מותר, אפילו לא הכשירו כלל³⁷⁰ (משנ"ב). (ואם גרפו את התנור מחמץ שבעין, גם הקדירה מותרת (שער הציון)).

סעיף כג | חרס המצופה זכוכית

מרימר פסק (פסחים ל"ב; ע"ז לג ע"ב) שכלי חרס המצופה ('מנא לקניא') נידון ככלי חרס, אפילו אם הוא חלק, ללא סדקים. (משום שרואים שהוא מזיע מהמשקים שהוא בולע, ומשמע שהחרס גם בולע. וכיון שבולע, אינו פולט לעולם). [אמנם לעניין יין נסך מותר (בחרס לבן ושחור שאינו בולע בחוזקה. ובירוק נחלקו הדעות, ע"ש)].

◀ **מרדכי בשם ר"ת, סמ"ג:** דווקא חרס המצופה בזכוכית נידון כחרס, אבל כשמחופה בעופרת, נידון ככלי מתכות.

כך פוסקים **שו"ע** (ע"פ סתימתו וכ"כ מג"א), **לבוש ומג"א**.

◀ **רש"י ורמב"ם:** גם ציפוי עופרת אסור.

כך פוסק **האחרונים**.

א. למרות שבסעיף כ"ו פוסק השו"ע שכלי זכוכית אינו בולע, כאן כיוון שמצופה על החרס ונצרך עימו בתנור, בולע³⁷¹ (משנ"ב).

ב. אם היה שימוש בחמין, נאסר אפילו ע"י הגעלה, ללא חילוק (חלק או סדקים, מקרקע ירוקה או לבנה). אבל אם תשמישו היה בצונן, יש חילוק: אם נעשה מקרקע ירוקה – אסור. ואם נעשה מלבנה או שחורה – מותר בהגעלה או בעירווי (ג' פעמים), אפילו אם יש בו סדקים. אמנם, אם אין בו סדקים, סגי אפילו בשכשוך בעלמא (משנ"ב).

הערות

³⁶⁸ ועיין **ביה"ל** שהביא מדברי האחרונים האם ניתן לסמוך על הכשרת תנור החורף ע"י הבערת אש בתוכו, שבפשוט מועיל לו הכשר, אך יש שהחמירו בזה. והביא **שהחיי אדם** חילק בין סוגי התנורים שיש חשש שינזקו מהבערת האש שבתוכם, לבין תנורים שעשויים באופן שאין חשש נזק מהם. ולדינא כתב **הביה"ל** שגם תנורי החורף מועיל ליבון מבפנים, ואין חשש שמא יחוס עליהם.

³⁶⁹ כיוון שגג התנור נקי, והמצה יבשה, ואינה בולעת ממנו אלא כדי קליפה.

³⁷⁰ שהקדירה בולעת מהתנור רק כדי קליפה, והתבשיל לא נאסר משום כך (ועיין כאן בפרמ"ג וברעק"א שדנו בדברים).

³⁷¹ כך ביאר **הרא"ש**. אמנם, **התוספות** ביארו שזכוכית בולעת כאשר היא רק ציפוי על החרס (ורק כשהיא כלי שלם בפני עצמו אינה בולעת), משמע שאפילו לא נצרפה עימו. והביא הגר"א רק ביאורו של תוספות, ומשמע שכך הוא סובר (**ביה"ל**).

❖ שימוש בכלי גליזר"ט

רמ"א (על פי מהרי"ל): נהגו שלא להשתמש בכלי חרס גליזר"ט אפילו חדשים³⁷², ואין להחמיר אלא במקום שנהגו.

ל ואף במקומות שהחמירו, אם ידוע שהאומן לא תיקנם ע"י סובין – יש להקל. ולכן יש מקומות שיהודי עומד על גבי האומן לראות שאינו מתקנו ע"י סובין (משנ"ב).

א. אם יש רק חשש שבזמן עשייתם נטף עליהם מכלי אחר – אין לחוש (משנ"ב).

סעיף כד | כלי עץ מצופים

רב האי גאון (הביאור הראשונים) ושו"ע: כלי עץ המצופה בסמנים (הקרויין ברני"ס) דינם ככלי חרס (שהסמנים יעכבו את המים מלהפליט את הבליעה שבכלי (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהרי"ל): ויש מקומות שנהגו שלא להשתמש בכלים צבועים, אפילו הם חדשים, וכן המצופים בבדיל (וכל זה מטעם שהתבאר בסעיף הקודם (משנ"ב)). ואין להחמיר אלא במקום שנהגו איסור.

סעיף כה | כוסות

בסעיף ו התבאר מחלוקת הראשונים האם הולכים אחר רוב תשמיש הכלי או אחר השימוש החמור שהשתמשו בו. השו"ע פסק ללכת אחר רוב התשמיש, והרמ"א החמיר.

בסעיף זה מתבאר דין כוסות או צלוחיות המיועדות לשתייה, שאף בהן, אם הולכים אחר רוב התשמיש ניתן להכשירם בשטיפה בלבד (וכן דעת הרשב"א והטור (על פי הב"י)), ואם הולכים אחר התשמיש החמור, צריך להגעילם, מחשש שחיממו בהם יין על האש (והיה בתוכו חמץ) (וכן דעת הראב"ה ורי"ו בשם התוספות).

שו"ע: כלי השתייה, מותרים בשטיפה, בין כשהם מזכוכית, עץ, מתכת או חרס. ואע"פ שלפעמים נותנים לתוכן חמים, הולכים אחר רוב התשמיש.

רמ"א: ויש מחמירים להגעילם, וכן נוהגים.

ל לכתחילה, ובדיעבד מותר (משנ"ב).

א. אפילו לדעה המחמירה בסעיף כ"ו, שלא להכשיר כלי זכוכית בהגעלה, כאן מותר, כיוון שבלעו בצונן (משנ"ב).

ב. ניתן להכשיר (לפי הרמ"א) גם בעירווי ג' פעמים (משנ"ב).

³⁷² הוא כלי חרס המצופה בזכוכית שבזמן עשייתו היו מתקנים אותו ע"י סובין, שהם חמץ, ונמצא שיש חמץ בלוע בתוך הכלי (משנ"ב).

סעיף כו | כלי זכוכית

◀ **ראבי"ה, רשב"א, רא"ש (על פי הב"י), ר"ן ורי"ו**³⁷³: כלי זכוכית אינו בולע כלל, ואפילו מכניסו לקיום (ר"ן), אפילו השתמש בו בחמין (רשב"א), ולכן אינו צריך שום הכשר, אלא בשטיפה בעלמא סגלי³⁷⁴.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **רבינו יחיאל, מרדכי, הגה"מ, אגור, סמ"ק ותרומת הדשן**: כלי זכוכית נידון ככלי חרס, ואפילו הגעלה אינה מועילה לו³⁷⁵.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

ל אפילו תשמישו בצונן. ובדיעבד אם היה רוב תשמישו בצונן, מותר, אפילו השתמש בו בחמין ללא הכשר (כיון שבדיעבד גם הרמ"א מתיר ללכת אחר רוב תשמישו (שער הציון)). אמנם, אם רוב תשמישו היה בחמין, או בכבישה מעת לעת, אפילו בדיעבד אסור³⁷⁶, אא"כ הכשירו בהגעלה (לחמין) או בעירוי ג' פעמים (לכבישה). ובהפסד מרובה ניתן להקל אחר מעת לעת (משנ"ב). (שרוב הפוסקים מתירים נ"ט לפגם בפסח (שער הציון)).

א. במקום שאין נמצא כלי זכוכית, ואין לו כוסות ושאר כלים, גם למחמירים, ניתן לנקות את הכלים היטב ולהכשירם ע"י עירוי ג' ימים. וכל זה בכלי שניתן לנקותו מהשמרים שבתחתיתו. אבל בכלי שפיו צר וא"א לנקותו, אין לו תקנה. אמנם, במקום שנמצא בו כוסות, אין לשנות מהמנהג שלא להשתמש בהן (משנ"ב).

❖ כלי כסף עם עיטורי זכוכית

Ⓢ **תרומת הדשן ורמ"א**: כלי מכסף שיש בו עיטורים בתוכו, אין להגעילו. אמנם כשהעיטור מבחוץ אין להקפיד בזה.

ל כיוון שכלי כסף חשוב, ואינו מיועד לשימוש על האש, ואף אם עירה לתוכו רותחים, הלא עירוי מבליע רק כדי קליפה, והזכוכית לא בלעה (משנ"ב).

הערות

³⁷³ ועיין **ביבי"א** (י, אר"ח נה) שהביא שכן סוברים עוד ראשונים רבים.

³⁷⁴ והביאו ראיה מאבות דרבי נתן (פרק מא, ו) 'שלושה דברים נאמרו בכלי זכוכית, אינו בולע ואינו פולט ומראה מה שבתוכו (בראשונים יש גירסאות שונות בזה). עוד הביאו ראיה מדין לב, שהגמרא אומרת שהוא 'שייע' (חלק) ואינו בולע. (ונראה שכוונתם רק להוכיח שיש חומר שאינו בולע במצבים מסוימים, אך לא להוכיח מדין לב לזכוכית), והרשב"א כתב סברה שעניינו הרואות שכלי זכוכית אינם מזיעים (כמו שאמרה הגמרא על כלי חרס).

לכאורה דעת המחמירים, שסתימת הבבלי - שמנה רק סוגי כלים שצריכים הכשר או כלים שאי אפשר להכשירם, וכלל לא מנה כלים שאינם צריכים הכשר - מראה שהוא חולק על קביעת האבות דרבי נתן, ויש ללכת אחר הש"ס. עוד הם סוברים שאין ראיה מדין לב, כיוון שזה תירוץ שהגמרא אינה סוברת להלכה (כלומר ייתכן שאכן אין מציאות של דבר שאינו בולע כלל). וכנראה סברת הרשב"א לדעתם אינה מוכרחת.

³⁷⁵ וסברתם שכלי זכוכית דומה לכלי חרס שתחילת ברייתו מחול. ודעת הריטב"א בשם הרא"ה שמעיקר הדין דינם ככלי מתכות, אלא שהחמירו בהם שלא להגעילם שמא יתבקעו ויחוס עליהם. (ושער הציון כתב ששאר הפוסקים לא חששו לזה כיוון שצריך לתת עליהם מים רותחים כפי השימוש שלהם, ואין חשש שאדם יחוס על הכלי).

³⁷⁶ אמנם דעת הפרי חדש לפסוק לגמרי כדעת השו"ע, ואף הט"ז מקל בדיעבד כדבריו, מ"מ המג"א החמיר כרמ"א אפילו בדיעבד, והעתיקוהו כמה אחרונים (שער הציון).

סעיף כז | שיפוד

בסימן תמ"ז, ד, התבארה מחלוקת ראשונים האם חמץ שהתבטל לפני פסח חוזר וניעור. השו"ע פסק כדעות שאינו חוזר וניעור, והרמ"א פסק שבדבר יבש חוזר וניעור, ובדבר לח אינו חוזר וניעור.

מ"דכ"י ושו"ע: בשר שצלו אותו בפסח על שפוד שצלו עליו כל השנה בשר שמלחו אותו במלח שאינו בדוק מחמץ, מותר. (שהטעם הבלוע שהיה במלח התבטל קודם הפסח. והחולקים בדין חוזר וניעור יאסרו. **בדק הבית:** אך אפשר שגם הם מודים, כיוון שכאן זה רק חשש בעלמא).

רמ"א: יש להתיר רק בדיעבד.

א. אם היה ידוע שהיה חמץ ודאי במלח, היה אסור³⁷⁷, אבל כיוון שיש רק ספק אם היה חמץ במלח, אין מחזיקים איסור מספק (**משנ"ב**).

ב. שפוד שצלו עליו לחם או שאר דברי חמץ, וצלה עליו בשר בפסח ולא ליבנו בנתיים, אע"פ שהגעילו – אסור אפילו בדיעבד. אמנם, במקום הפסד מרובה, או שהיה אינו בן יומו ניתן להקל אחרי הגעלה אם היה שישים לבטל את הבליעה (**משנ"ב**).

❖ ברזים ומתקן לתליית כוסות

רמ"א: כן הברזים שיש בחביות של יין, נוהגים להדיחם (מפני שמשתמשים בהם בידיים מלוכלכות בחמץ (**משנ"ב**)) (**אגור ומהרי"ל**). וכן בעצים שתוחבים בהם כלי שתיה, צריכים הדחה לפסח (**מהרי"ו**).

א. עדיף לעשות ברזים חדשים, שמא היה בחבית של שכר (**משנ"ב**).

ב. מדובר על מתלה של כוסות שמכניס את המתלה לתוך הכוס עצמה, ולא שתולה אותה מהידית. ומדובר דווקא במתלה לכוסות של שכר ויין שרף (**משנ"ב**).

ג. ברז שהיה בחבית של שכר, והכניסו לחבית של מי דבש ושהה שם כ"ד שעות, הכל אסור בדיעבד. אמנם, אם הברז היה אינו בן יומו, יש להקל³⁷⁸. ואם הברז היה של יין שרף, אפילו היה אינו בן יומו אסור בהנאה (**פרי מגדים**).

ד. כלי פורצלן (פרפור"י) יש להם דין כלי חרס³⁷⁹ (**שיירי ננסת הגדולה**).

הערות

³⁷⁷ **מהבית יוסף** משמע שהחמץ הבלוע מתבטל לפני פסח ואינו חוזר וניעור. אלא שלפי הדעה המחמירה בסימן תמז, החמץ חוזר וניעור. אלא שהוסיף בבדק הבית שכיוון שיש כאן רק ספק – מותר לכו"ע.

אמנם **במג"א** כאן כתב שהטעם הבלוע בשיפוד אינו חוזר וניעור גם לרמ"א (וכן סתם המשנ"ב בס"ק כא שטעם אינו חוזר וניעור), ואין זה נתון במחלוקת שבסימן תמז.

שער הציון כותב כאן שאם היה חמץ במלח בוודאות היה אסור כיוון שלא שייך ביטול בכלל. ונראה שכוונתו, שהבליעה שפרור החמץ נבלעה בשיפוד אינה מעורבת בשאר הבליעה שבשפוד, אלא עומדת בפני עצמה (ויש להאריך מיר"ד צב, ה בדין מפעפע בכולו, וכן מסימן צז, בש"ד ס"ק ב. ועיין כאן במחצית השקל והגהות אמרי ברוך. ואין כאן מקומו). ונראה שהמשנ"ב סבר כמג"א שאין לאסור משום חוזר וניעור כלל.

³⁷⁸ כדעת השו"ע שהקל בנ"ט לפגם בפסח. עיין בשער הציון בס"ק ריא.

³⁷⁹ ביאור העניין (משנ"ב המבואר הערה קלג):

כלי חרס עשוי מעפר ששורפים אותו בתנור (כך שהוא אינו גוש אחד, אלא קיבוץ של עפר) ולכן בולע הרבה ואינו פולט הכל. כלי זכוכית עשוי מחול דק שמתכים אותו עד שנעשה נוזלי, אז יוצקים אותו ומתקשה ונעשה אחד. (לכן יש אומרים שהוא אינו בולע כלל, שהרי נעשה מקשה אחת). כלי פורצלן דומה קצת לחרס וקצת לזכוכית. מצד

סימון תנב | זמן הגעלת כלים

הקדמה לסימון:

- א. הגעלת כלי צריכה להיות בכלי עם מים רותחים שאליו מכניסים את הכלים הטעונים הכשר (גמרא ע"ז עו ע"א). הרי"ף כותב שצריך להשהות את הכלי בתוך מי ההגעלה עד שיפלט הטעם הבלוע בתוכו. הרשב"א ועוד כותבים שאין שיעור לדבר, אלא כפי אומד הדעת.
- ב. הגמרא בחולין אומרת (קח ע"א) שחתיכת בשר שנפלה לחלב, החתיכה אסורה אך החלב מותר, כיוון שהחתיכה עסוקה לבלוע ואינה פולטת. אך כאשר היא נחה, פולטת (ושם מדובר שקדם וסילקו).
- ג. תוספות מקשה (שם ע"ב), שהרי עינינו הרואות שירק הנמצא בקדירה משנה את צבע המים שבה. וכתבו הראשונים ליישב בשני דרכים:
 - רשב"ם: בתחילה הירק בולע, וכשהוא גומר לבלוע הוא פולט. וכתב לפי זה שבהכשרת כלים גדולים, צריך להניחם שעה גדולה עד שיגמרו לבלוע ואז יפלטו.
 - ר"ת: באמת הכלי פולט מיד, אלא שהוא לא בולע את מה שהוא פולט עכשיו. וכתב לפי זה שאסור להגעיל כלי בן יומו שאין במים שישים כנגדו. אך בערב פסח קודם ארבע שעות מותר, כיוון שיש כאן ג' נ"ט של היתר. (הגר"א מציין שדעת הרי"ף כדעת רשב"ם ודעת הראב"ה כדעת ר"ת).
- ד. לדעת רשב"ם ניתן להכשיר גם כלי בן יומו גם כשאין שישים. אך לדעת ר"ת אין להכשיר אלא לפני זמן האיסור של החמץ, או אם יקפיד על אחת משני האפשרויות:
 1. שיהיה במים פי שישים מהכלי, שאז המים אינם מקבלים טעם מהכלי.
 2. שיהיה הכלי המוכשר אינו בן יומו, נמצא שטעמו פגום ואינו אוסר (כיוון שהוא נ"ט בר נ"ט של היתר³⁸⁰).

הערות

אחד עושים אותו מעפר קצת יותר דק מהחרס, ואף מתיכים אותו עד שנעשה אחד, אלא שהוא אינו נעשה נזול כמו זכוכית, ולכן יש עדיין מעט אויר בתוכו. לכן הסתפקו הפוסקים כיצד להגדירו.

השכנה ג כותב שנהגו להתייחס אליהם ככלי זכוכית, אך הוא מחמיר ככלי חרס וכדעת הרדב"ז שהחמיר. אך היעב"ץ הקל. אמנם **בפר"ח ובמחב"ר** (תנא, י) כתבו שכיון שמזייפים את הפורצלן ומערבים בו חומרים אחרים, ודאי שיש לחוש בו שהוא מזויף (הביאם **בנף החיים** תנא, שה). וכן המנהג (חזון עובדיה פסח, פרק הכשרת כלים לפסח). לגבי הגעלת כלי פלסטיק, רוב הפוסקים כתבו להתיר להגעילם (ציץ אליעזר ד, ו; חלקת יעקב ב, קסג ועוד) ויש שהחמירו בזה שמא דינם ככלי חרס (אגרות משה א, צב). ואם יכול ימתין כ"ד שעות, שאז החובה להגעיל מדרבנן, וספק דרבנן לקולא (פניה"ל יא, 14. ועיין גם בהלכות המועדים שהקל שם בכלי פלסטיק ככלי מתכת).

³⁸⁰ **ביאור העניין:** הטעם הבלוע בכלי החמץ זה נ"ט ראשון, טעם זה נפלט למים – זה טעם שני. ומהמים לכלי שמגעילים – זה נ"ט שלישי (תוספות חולין קח ע"ב). ביר"ד סימן צד (סעיף ו, בש"ך שם; ובעוד מקומות) מבואר שנ"ט בר נ"ט מותר רק כאשר מדובר על טעם של היתר, אך בטעם של איסור אין אומרים נ"ט בר נ"ט (הסיבה לכך כתב הש"ך, שכיוון שנקרא שם איסור על הטעם הבלוע, אין מקילים בו יותר לעולם, ואין אומרים שטעמו הוקלש כבר, ואכמ"ל בזה). ממילא, לפני השעה החמישית החמץ נקרא היתר, ויש בו נ"ט בר נ"ט, ולאחר שעה חמישית החמץ נקרא איסור ואין בו נ"ט בר נ"ט. אך קשה, שהרי הרמ"א פוסק (יר"ד צה) שאין להתיר נ"ט בר נ"ט בבישול לכתחילה, ומדוע כאן מותר. שאלה זו שאלו הראשונים, **והרא"ש** (ע"ז ה, לו), כתב כך לבאר: 'ואפילו לדברי המפרשים עלו אין נתבשלו לא. הכא שרי דהתם הבשר הנבלע בדגים חשוב טעם כי נבלע אוכל באוכל שהדגים ראויין לאכילה והבשר נ"ט בהן לשבח הלכך אסור לאוכלו בכוחת אם נתבשלו בקדירה אבל הכא טעם החמץ הנפלט מן הכלי למים וחוזר ונבלע בדופני הכלי אין חשיב טעם שיחזור ויפלט בפסח בתוך התבשיל' וכ"כ **תוספות ותרומה**. ו**שבה"ל** תירץ ששאני הכא דאיכא ג' נ"ט. ועיין ביאור הגר"א ס"ק א.

הראשונים הקשו עוד, מה התועלת להכשיר כלי שטעמו פגום, שהחשש הוא שטעמו יוצא אל המים ונבלע שוב (וכן ביורה שאינה בת יומה, שטעמה פגום), הרי הטעם היה פגום וגם עכשיו הוא פגום. ויישובו (עיין ר"ן בחולין מד ע"א) שהבליעה הראשונה שבכלי באה מטעם משובח, לעומת הבליעה השניה שהגיע מטעם פגום, ואינה אוסרת.

אמנם, יש החולקים וסוברים שבכל אופן ניתן להכשיר, כיוון שמים אינם מבליעים טעם (רמב"ן בחולין, עיטור וראב"ד (הביאו אורחות חיים)).

להלכה פסקו השו"ע והאחרונים כדעת ר"ת (גר"א).

ה. הפוסקים הזכירו עוד כמה חששות שצריך להזהר בהם כאשר מגיעים כלי הבלוע באיסור. נבארם בקצור כאן³⁸¹:

1. אין להשאיר את הכלי במים הרותחים זמן מה³⁸² (שלא יחזור ויבלע מהם).
 2. אין להשאיר הכלי במים הרותחים עד שינוחו מרתיחתם³⁸³, או להכניס הכלי למים לפני שרתחו³⁸⁴ (ויאסרו המים).
 3. אין להגעיל כלי ראשון שבלעתו רבה, יחד עם כלי שני שבלעתו מועטת³⁸⁵.
 4. להגעיל את הכלי הגדול שמגעיל בתוכו לפני ההגעלה³⁸⁶, ולאחריה³⁸⁷.
- ו. אם מגעיל כלי מחמץ קודם שעה חמישית, כתבו הראשונים שאין צריך לחשוש לכל הנ"ל משום שבזמן זה נקרא החמץ 'היתר', ונמצא שכל הטעם שיש במי ההגעלה הוא רק נ"ט בר נ"ט של היתר. במציאות זו, כתבו הראשונים, מותר להגעיל גם כלים בני יומן (אפילו אין שישים במים כנגדם³⁸⁸).
- ז. יסוד הסברא הנ"ל היא שחמץ לפני זמן איסורו נקרא היתר, אמנם להלכה פסק השו"ע (סימן תנא, ד) שחמץ נקרא 'איסור' (והקשו האחרונים כיצד פסק כשני הסברות). ולכן פסקו האחרונים שאף לפני זמן האיסור יש להקפיד שהכלים יהיו אינם בני יומם (או שיהיה שישים במים כנגד הכלים שמגעיל) (משנ"ב וביה"ל).

הערות

³⁸¹ כיוון שהדברים ארוכים, לסידור הדברים, הבאנו כאן בהערות את מקורות דברי הראשונים מהבית יוסף.

³⁸² כך כתבו הרא"ש, התוספות, המרדכי ועוד. אמנם הרמב"ן והעיטור מתירים (וכן משמע מהראב"ד, הביאו האורחות חיים). וכתב הר"ן בחולין (צד ע"א מדפי הר"ף) שסברת הרמב"ן שמים מפליטים אך אינם מבליעים (כך הוא הבין את הסוגיא בחולין קח ע"ב). וכן דעת רשב"ם והרי"ף בהבנת הסוגיא בחולין (עיין לעיל בהקדמה). בטור כתב שהמנהג להוציא מיד. אמנם, כתבו הפוסקים שאין הגדר ברור מהו השיעור שצריך להשהות את הכלי במים כדי להכשירו (פרי מגדים משב"ז ב. בב"י הביא בשם הראב"ה שצריך להזהר שלא יגלגל את הכלי בתוך המים הרותחים, שלא יבלע החלק שהגעיל ממנה עוד לא הגעיל, וכלי גדול שמגעיל חצי חצי, יצמצם כמה שיכול שלא להכניס ממה שכבר הוגעל. וכן כתב הט"ז שיזהר שלא להגעיל חלק שכבר הגעיל. ועיין בביה"ל שדן בדבריו.

³⁸³ כך כתבו הכלבו, וכ"כ האורחות חיים בשם יש פוסקים. ומדברי שניהם משמע שהבעיה היא שהמים בולעים מהפליטה. אמנם הבי"מ מביא בשם תשובת הגאונים שהאיסור להשהות הוא שמחמת השהייה המים מתקררים ואי אפשר להגעיל בהם, אך ודאי שאם ירתיח אותם מחדש – יכולים להכשיר. ולע"ד אין מחלוקת בדבר, אלא אם אין שישים במים – נאסרו, ואם יש שישים (או שהכלי אינו בן יומן) – לא נאסרו. (ואע"פ שיש שישים במים כתבו הפוסקים להזהר, שכמה שאפשר להזהר, אין סומכים על ביטול בשישים (עיין ביה"ל ד"ה כדי)). [ולעניות דעתי המעיין בלשון הרא"ש בפסחים רואה כדברינו].

עיין בגר"א בס"ק ז שכתב שחשש זה הוא רק לר"ת (אך לדעת רשב"א אין לחוש לזה).

³⁸⁴ כך כתב הכלבו.

³⁸⁵ כך כתב המרדכי. (וכתב הגר"א בס"ק ד שחשש זה שייך גם לפי סברת הרשב"ם).

³⁸⁶ כך כותב הרא"ש בשם הרבה ראשונים (בניהם הגאונים, רש"י, רשב"א ועוד). אמנם רי"ו כותב שמהרמב"ם והרי"ף משמע שאין צורך להגעיל את הקערה.

³⁸⁷ לדעת רב האי גאון ורש"י, אין צורך, אך המרדכי מביא שדעת ספר המצוות שצריך להגעילה, וכ"כ רי"ו.

³⁸⁸ כ"כ הרא"ש (והטור) והדבר פשוט, שהרי יסוד הסברא שווה (דהוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא).

סעיף א | זמן ההגעלה

עיין בהקדמה לסימן, לביאור החששות שהזכירו הראשונים כשמגעיל כלי. אמנם אם מגעיל כלי לפסח לפני זמן האיסור, כתבו הראשונים שאין צורך להקפיד בכל זה³⁸⁹:

שו"ע: יש להזהר להגעיל לפני שעה חמישית, כדי שלא יצטרך להקפיד אם הכלים בני יומן (או אם יש שישים במים או לא), וכן להגעיל כלים שבלעו באופנים שונים (כלי ראשון עם כלי שני), וכן להשאיר את הכלי במים הרותחים זמן מה. כמו כן אין מניעה להשהות את הכלים עד שהמים ירדו מרתיחתם, או להכניסם לפני שרתחו³⁹⁰. כמו כן אין צורך להגעיל את הקערה שמגעיל בתוכה תחילה וסוף. (האחרונים כותבים שאם הכלי בן יומו ואין שישים, אם מגעיל לאחר זמן האיסור, לא יעזור להזהר בדברים הנ"ל³⁹¹, אלא העיקר להקפיד או שיהיה שישים או שהכלי יהיה אינו בן יומו, ואז שאר הדברים אינם אסורים (ביה"ל)).

רמ"א: כשמגעיל בערב פסח לאחר שש, צריך להקפיד בכל הדברים הנזכרים שאין נזהרים לפני שש.

משנ"ב: לדינא נהגו לחשוש לכל החומרות, אפילו כשמגעיל לפני זמן האיסור³⁹² (מג"א וב"ח).

א. הרמ"א משיג על השו"ע שאין הגעלה מועילה כלל אם המים אינם רותחים. והאחרונים השיגו על הרמ"א, שודאי אף השו"ע מודה בזה, אלא כוונת השו"ע שאין להשהות את הכלים במים (כשמגעיל אחר זמן האיסור) שלא יבלעו חזרה מהפליטה (משנ"ב).

ב. לאחר זמן האיסור אין להשאיר את הכלי במים זמן רב, ומצד שני אין נכון להוציאו מיד ממש, אלא להשאירו זמן מה³⁹³, ולכן כתב השו"ע שנכון להגעיל לפני זמן האיסור. (ואם מגעיל לאחר זמן האיסור, יקפיד שהכלי אינו בן יומו או שיהיה שישים) (משנ"ב).

ג. אפילו המים חמים כשיעור יד סולדת, אם אינם מעלים רתיחות – אין בכוחם להפליט (משנ"ב).

הערות

³⁸⁹ עיין בב"י שהביא מהראשונים שיסוד נכון בכל החששות שהזכירו הפוסקים (בחלק מהמקומות יסוד זה הוזכר ע"י התוספות והרא"ש, בחלק ע"י הכלבו או האורחות חיים, ובחלק ע"י הב"י. ונראה שכ"ע מודים ליסוד זה, אלא שכתבוהו על מציאותיות שונות).

³⁹⁰ כיוון שהכלי בולע מהטעם הבלוע במים, ואע"פ שאח"כ מפליט ע"י המי הרותחים, מ"מ אינו נכון לכתחילה (משנ"ב). ורבים מהאחרונים כתבו שהחומרא שלא להכניס את הכלי לפני שרתחו המים (כשמגעיל לאחר זמן האיסור) היא חומרא יתירה (שער הציון).

³⁹¹ משמעות השו"ע שטוב להזהר להגעיל לפני שעה חמישית, אך אם יגעיל לאחר מכן – צריך להזהר בכל אלו, אפילו אם הכלי בן יומו מחמץ (ואין שישים במים). על זה כתבו האחרונים שאין זה נכון, כיוון שאם אין שישים והכלי בן יומו – לא תעזור הזהירות בשאר הדברים. לכן ביארו שכוונת השו"ע לרווחא דמילתא, כלומר, שאפילו לפי הדעות שלא חששו לחששות הנ"ל (אפילו בן יומו ואין שישים), אפילו להם טוב להזהר להגעיל לפני שעת האיסור. אך ודאי לדין שחששים לחששות הנ"ל, אסור להגעיל לאחר שעה חמישית, אם הכלי בן יומו ואין שישים. והכל תלוי אם יש שישים או שהכלי בן יומו.

³⁹² בימינו ניתן לפגום את עם המים ע"י סבון וכדומה, ואז אין מניעה להגעיל כלי בן יומו בסיר שאין בו שישים. (ועיין יו"ד צה, ד בשו"ע ובג"כ ובפתי"ש בשם הפוסקים).

³⁹³ כמו שכתבנו בהקדמה, השו"ע סובר שחמץ לפני זמן איסורו נקרא איסור, ולכן אין בהגעלה מוקדמת כדי להתיר ג'ט בר נ"ט, ולכן החמירו האחרונים שהכלים יהיו אינם בני יומם (ובמיוחד כשכל בני העיר מגעילים באותו כלי, שאז כל הבליעות מצטרפות ואין שישים במים כנגדם). ועיין בזה בב"ה"ל ד"ה שאין.

³⁹³ ומה שכתב הטור להוציאו מיד, כוונתו לאו דווקא. והפר"ח כותב דווקא, כפשט לשון הטור (שער הציון).

ד. דרך המים הרותחים, שבזמן שמכניס לתוכם כלי צונן להכשירו, שהם פוסקים מלרתוח. לכן צריך להקפיד בכל כלי עד שיעלו רתיחות³⁹⁴. ויש להזהיר את המגעילים על זה שלא נזהרים בזה (ובכלי ששימושו בעירוי ניתן ללמד זכות, אבל לא בכלים ששימושם על האש), וכתבו האחרונים שנכון להעמיד בעל תורה ליד מקום ההגעה (משנ"ב).

ה. **ביאור כוונת הרמ"א (שכתב להזהר לאחר שש בכל הדברים):**

◀ **מאמר, פר"ח וגר"א:** החל מסוף שעה רביעית צריך להזהר, ובאמת מעיקר הדין מספיק להקפיד שלא יהיו בני יומן, או שיהיה במים פי שישים מהכלי המוכשר.

◀ **חק יעקב:** לאחר שש צריך להקפיד בכל הדברים הנזכרים, ומסוף רביעית עד שישיית צריך להקפיד שלא יהיו בני יומן או על שישים. (וכל זה מדינא, אך כבר התבאר שנהגו להזהר בכל הדברים אפילו כשמגעיל לפני זמן איסור חמץ (משנ"ב)).

ו. מותר להגעיל סכין של איסור בקדירה חדשה (ואינה נאסרת בכך (שער הציון)), אם יש בה שישים כנגודו, ואינו נחשב כמבטל איסור, כיוון שכוונתו רק להוציא את הבליעה. מכל מקום, אין להשתמש אח"כ במים שבקדירה (אחרונים).

❖ הגעלת כלי בתוך פסח

◀ **רבינו ירוחם:** יש מי שכתב לאחר זמן איסור החמץ, אין להגעיל שום כלי. (ב"י: ואין לחוש לסברא זו, שהיא נגד כל הראשונים).

◀ **דרכי משה (וכ"כ ברשב"א):** לאחר כניסת חג הפסח אין להגעיל כלים (שנטל"פ אסור בפסח, וחמץ אסור במשהו), אך מותר ללבן. וכל עוד לא נכנס הפסח מותר גם להגעיל.

כך פוסק רמ"א.

א. ביו"ט עצמו בכל מקרה אסור להגעיל כלים, והרמ"א נצטרך לדין זה לגבי הגעלה בחול המועד (משנ"ב).

סעיף ב | להגעיל כלי בשרי עם כלי חלבי

הקדמה קצרה:

א. נחלקו הראשונים בדין כלים חלביים שהודחו בתוך כלי בשרי גדול (במים רותחים). לדעת התרומה ועוד, הכלים נאסרו, ולדעת הרמב"ן ועוד, הכלים מותרים.

ב. סברת המחמירים היא שאין זה נ"ט בר נ"ט, משני נימוקים: א. הכלים הבשריים נוגעים בכלי החלבי בצורה ישירה, ויש רק העברת טעם אחת לפני שהם נעשים איסור. ב. הכלים פולטים טעם למים יחד, והמים נאסרים, וחוזרים ואוסרים את כלים. (דהיינו, שייתכן והחלב והבשר יתערבו ביניהם ללא אמצעות המים).

³⁹⁴ ואז להכניסו למים (אך אם הכניס כשיש רתיחות אין צריך להמתין בכל כלי שהמים יעלו רתיחות ושב). (כך משמע בתרומת הדשן שהוא מקור הדין).

- ג. המקילים סוברים שהכלים מותרים כדין נ"ט בר נ"ט, ולא חששו לנגיעת הכלים זה בזה, משום שבלוע אינו מעביר טעם לכלי אחר ללא מים³⁹⁵. ולא חששו לעירוב המים זה עם זה, כיוון שהמים עצמם הם נ"ט בר נ"ט (הבשר לכלים, ומהכלים למים) וכשהתערבבו זה עם זה – הם כבר היתר (ואין אומרים שבמים עצמם נבלע טעם גם של בשר וגם של חלב, כמו בדגים שהתבשלו בכלים בשרים שמותר לאכול אותם עם כותח - ואין אומרים שנבלע בדגים עצמם טעם חלבי).
- ד. השו"ע ביו"ד (צה, ג) פוסק כרמב"ן, והרמ"א פוסק כתרומה.
- ה. בסעיף כאן פוסק השו"ע להזהר מהגעלת כלי חלבי יחד עם כלי בשרי, וביאר הש"ך (שם ס"ק ט) שאף השו"ע שהתיר שם, היינו בדיעבד, אבל לכתחילה גם הוא אוסר (וזה מה שפסק כאן).
- ו. אם כך, מחלוקת השו"ע והרמ"א ביו"ד היא לענין דיעבד, שלשו"ע מותר ולרמ"א אסור, ואילו כאן השו"ע אוסר לכתחילה, לעומת הרמ"א שיאסור כאן אפילו בדיעבד (וכ"כ המג"א והמשנ"ב כאן).

הגה"מ בשם סמ"ק ורשב"א: מותר להגעיל כלים בני יומם לפני זמן איסור חמץ, דווקא כלי בשר לבד וכלי חלב לבד, אבל לא ביחד, אלא אם כן אחד מהם אינו בן יומו³⁹⁶.

כך פוסק שו"ע.

רמ"א: כל שכן שאין להגעיל כלי של איסור (כשמגעיל בפני עצמו)³⁹⁷, שלא יחזור יבלע את פליטתו (משנ"ב)). לכן יש להזהר שלא להגעיל שום כלי בן יומו.

ל רצונו לומר, בין בשר וחלב, בין חמץ למצה, ואפילו קודם זמן איסורו ויש שישים במים. משום שיש לגזור שמא יגעיל כלי של איסור בן יומו בפחות כשאין שישים כנגדו (משנ"ב).

א. לאחר שהגעיל את הכלי החלבי או הבשרי, מותר להשתמש במה שירצה (חלב או בשר) (משנ"ב). (אע"פ שנהגו שלא להגעיל מבשר לחלב, מ"מ אחר שהגעיל את החמץ, מותר להעביר מבשר לחלב (שער הציון ועיין במה שהתבאר בדיון זה בתחילת הסימן)).

ב. אסור להגעיל דווקא ביחד ממש, אבל אחד אחרי השני אין איסור³⁹⁸ (משנ"ב).

ג. אם יש שישים במים כנגד אחד מהכלי, מותר, כיוון שהפליטה היוצאת ממנו מתבטלת וכמי שאינה (משנ"ב).

ד. אפילו שולחנות צריך לשפשף ולהשהותם מעת לעת לפני שמערה עליהם. [ובעת שמערה יזהר שלא יהיו עליהם מים צוננים שיקררו את העירוי, וכן יזהר לערות בזריזות ולא ע"י זריקה באויר. ויערה ישר מהכלי שבישל בו את המים, ולא מכלי שני (אא"כ משתמש באן

הערות

³⁹⁵ עיין ברמ"א יו"ד, סימן צב, ח.

³⁹⁶ שאז שני הכלים מותרים: הבן יומו מותר כיוון שקיבל רק טעם פגום מהאינו בן יומו, והאינו בן יומו מותר כיוון שהבליעה שבלע מהבן יומו הוא רק נ"ט בר נ"ט של היתר (משנ"ב). (דהיינו שהטעם שהוציא הכלי למים נשאר היתר, והטעם הפגום מהכלי השני אינו אוסר).

³⁹⁷ והיו כל שכן, כיוון שבכלי הבלוע מאיסור לכו"ע לא שייך בו נ"ט בר נ"ט (שער הציון). (בשונה משני כלים של היתר, שהרמב"ן סבר שזה נ"ד בר נ"ט).

³⁹⁸ מקור הדין במג"א, וביאר המחצית השקל, שהטעם לאסור כלי בשרי עם כלי חלבי הוא משום שהטעם הנפלט מהכלי (הוא נ"ט בר נ"ט) אינו נקרא של היתר כיוון שהוא יוצא ישר למים שבהם מעורב גם טעם בשרי. אם כך, טעם זה שייך רק כשמדיחם יחד, אבל כשמדיחם בזה אחר זה לא שייכת סברה זו (שהרי הכלי הראשון יוצא למים פרווה והוא נ"ט בר נ"ט ומותר, ואח"כ כשמדיח במים את הכלי מהמין השני, המים כבר ללא טעם שאוסר). לעניות דעתי משמע לפי דבריהם שמקור השו"ע הוא מהסמ"ק ולא מתשובת הרשב"א שהביא הב"י, כיוון שהרשב"א דן שגם בזה יש לאסור לפי מה שקי"ל חוזר וניעור אסור. וזה שלא כדברי באר הגולה שכתב שמקור השו"ע מהרשב"א [ואכן ראיתי במהדורת פרידמן שתיקנו דבריו].

מלובנת) אלא אם כן משהה את הכלי השני בתוך הכלי הראשון עד שיעלו המים רתיחות³⁹⁹ (מג"א בשם מהרי"ל).

סעיף ג | הגעלת כלים רבים יחד

מרדכי בשם הרוקח: אין להגעיל הרבה כלים יחד בתוך סל, אע"פ שטבילת כלים מותרת בכה"ג (כדאיתא בחגיגה כב ע"א), הגעלה ברותחים שאני (שטבילת כלי תלויה בחציצה, והרי אין חציצה, והגעלה תלויה ברתיחה, ולשם לא מגיעה הרתיחה (עיין באר היטב)).

כך פוסק **שו"ע**. (רמ"א: דווקא כשנוגעים אחד בשני).

ל דווקא כשמגעיל בתוך סל או שבכה המנוקבת, אבל בתוך כלי ממש לא יגעיל אפילו כלי אחד, אפילו צף ואינו נוגע בשוליו, אלא אם כן ישהה אותו עד שיעלו המים רתיחות (משנ"ב).

סעיף ד | הגעלה בעזרת צבת

אגודה: אין להגעיל עם צבת, כיוון שבמקום שאוחז לא יגיעו המים.

שו"ע: אם מגעיל בעזרת צבת, יגלגל את הכלי במים (כלומר יעזוב את הכלי בתוך המים ויאחוז בו ממקום אחר (משנ"ב)).

ל ועדיף יותר להגעיל בעזרת סל⁴⁰⁰ (משנ"ב).

סעיף ה | הגעלה בחמי טבריה ובשאר משקים

אורחות חיים ושו"ע: חמי טבריה דינם כרותחים לעניין בליעה, אבל אין מגעילים בהם אפילו כלי שני, משום שאינם חמי האור, וכבולעו כך פולטו, כמו שבלע ע"י תולדות האור, כך פולט ע"י תולדות האור. (רמ"א: אבל אם בלע רק ע"י חמי טבריה, יגעיל בהם (או בחמי האור (משנ"ב))).

³⁹⁹ ועיין עוד ביר"ד סימן צב, בט"ז ס"ק ל ונקודות הכסף, שדנו שם בסוגיא זו.

⁴⁰⁰ וכתב **שער הצינון** בשם **הט"ז**, שיש עדיפות לסל כיוון שבאופן כזה אין לחוש שהכלי חוזר ובולע, (ע"י הגעלה חוזרת) אע"פ שמקפידים להגעיל רק כלים שאינם בני יומם, מ"מ טוב יותר שלא יבלע כלל.

❖ הגעלה בשאר משקים

נחלקו הראשונים האם מותר להגעיל בשאר משקים חוץ ממים:

❖ **רמב"ן:** אסור, כיוון ששאר המשקים אינם מפליטים כמים, אלא רק מבליעים.

❖ **רשב"א, ר"ש וסמ"ג:** מותר, שאף שאר המשקים מפליטים.

❖ **אורחות חיים:** כל זה לכתחילה, אבל בדיעבד מותר.

❖ **רמ"א:** אסור לכתחילה להגעיל באף משקה חוץ ממים, אבל בדיעבד מותר

(כיוון שיש מתירים (משנ"ב)).

א. כתבו האחרונים שהוא הדין שאין להגעיל במים המעורבים באפר, או במים המעורבים בשארית שמרי היין, ובדיעבד ההגעלה מועילה (משנ"ב).

❖ השתנו המים מרוב הגעלות

❖ **ר"ן ורמ"א:** אם הגעיל הרבה כלים במים עד שנעשו סמיכים, אסור להגעיל בהם עוד.

❖ כיוון שאין בהם כוח להגעיל יותר. ואפילו בדיעבד אסור (משנ"ב).

סעיף ו | הגעלת כלי גדול

הגמרא בע"ז שואלת (עו"א) כיצד מגעילים יורה גדולה (שאי אפשר להכניסה לכלי אחר) ומבארת שרב עקביה היה עושה שפת בצק סביב שולי הסיר מלמעלה (לא ממש, אלא סביבו, כיוון שפיו צריך להיות מגולה (משנ"ב)), ומרתיח בתוכה מים (וע"י שממלא מים עד גובה הבצק, יודע בוודאות שמעולם לא מילא את הסיר יותר מכך (חזו"א י"ד יט)) ורבא הסכים שאכן כך מגעילים משום שכבולעו כך פולטו (שכמו שבלעה ע"י ניצוצות כך מפליטה ע"י ניצוצות (רש"י)).

ר"ף ורא"ש: בפסח אסור לעשות זאת עם בצק, ויעשה את השפה ע"י טיט.

❖ **שו"ע:** כלי גדול שאינו יכול להכניסו לכלי אחר⁴⁰¹, יעשה לו שפת טיט סביבו וירתיח

בתוכו מים עד גדותיו.

א. צריך לעשות שפת טיט גם כשרוצה להכשיר את היורה שהגעיל בה את הכלים, אם רוצה להשתמש בה בפסח, אבל כשמכשיר אותה לפני ההגעלה, אין צורך לעשות לו שפה⁴⁰² (משנ"ב).

הערות

⁴⁰¹ **החזו"א** כותב (י"ד יט, א) שהצורך בהכנסת כלי לתוך כלי אחר אינה כדי להגעיל את החלק החיצוני של הכלי, כיוון שההגעלה של החלק החיצוני מספיקה כדי להפליט את כל עובי הכלי. אלא הצריכו לעשות כן משום שבדרך כלל אי אפשר להגעיל את שפת הכלי, אם לא ע"י שפת בצק

עוד יש להעיר, שכפי שהתבאר בסעיף א, הפוסקים כתבו שאין להגעיל כלי אלא כשיש במים שישים כנגדו, או כשהוא אינו בן יומו. אמנם כאשר מגעיל כלי גדול ע"י הרתחת מים בתוכו, מדינא צריך להמתין שהכלי לא יהיה בן יומו, כיוון שאין כלי מחזיק פי שישים מגודל הדפנות שלו (ע"י תוספות חולין ק סד"ה שקדם, רשב"א תורת הבית ד, ד ועוד).

⁴⁰² ונימק **הט"ז** וז"ל: אבל בתחלה קודם שמכשיר הכלים ומכשיר היורה תחלה מן האיסור שבו א"צ לעשות לו שפה דלענין הגעלת הכלים שיעש' בו אין חשש בזה ממ"נ אם כח המים אין מגיע שם להשפה כדי להכשירו גם אין כח

- ב. כל זה רק בכלי שתשמישו רק ע"י בישול בתוכו. אבל כלי שלעיתים מכניסים אותו לכלי ראשון, או שכופים אותו על גבי כלי ראשון, אין לו תקנה בעצה זו, וצריך להגעילו רק ע"י הכנסתו לכלי ראשון (משנ"ב).
- ג. כלי שפיו צר ואי אפשר לנקות את צידו הפנימי, אין לו תקנה בהגעלה (משנ"ב).

❖ הגעלה ע"י הכנסת אבן למים

רא"ש, מרדכי, רי"ו וטור: ניתן להכשיר כלי גדול ע"י הכנסת אבן רותחת או לפיד אש לתוכו כשהוא מלא מים חמים, וכך ירתחו המים יותר ויעלו על שפתו.

כך פוסק שו"ע.

סעיף ז | שטיפה לאחר ההגעלה

גאוניס, רמב"ם, רש"י ועוד: נוהגים לשטוף את הכלי במים צוננים מיד לאחר ההגעלה⁴⁰³.

כך פוסק שו"ע.

ל אמנם בדיעבד אם לא שטף, אין הכלי נאסר, שהרי מגעילים לפני זמן האיסור, או שהוא אינו בן יומו או שיש שישים במים (משנ"ב).

הערות

בבליעת השפה להפליט ולהבליע בכלים הנגעלים על ידי המים ואם יש להמים כח להפליט משם אם כן מועיל ג"כ הרתיחה שביוורה לשפה להכשירו משא"כ בהכשר יורה אחר הגעל' ודאי חיישינן שמא לא הגיעו המים להשפה בכל מקומותיו שקיבל כבר ואחר כן כשיבשל ביורה לפסח ימלאנו ויאסר השפה את התבשיל על כן צריך לעשות בטיט שפה.

⁴⁰³ הסיבה שנהגו כך:

הרב המגיד מביא שיש אומרים שנהגו כך כדי לשטוף את מי ההגעלה שלא יחזרו ויבלעו בכלי (עיי' תשובות רש"י בסימן ר"ט), וכ"כ **המשנ"ב**. (והרא"ש הקשה על סיבה זו, שהרי בעת שמוציא את הכלי מהמים נבלעו בו, ומה תועלת בשטיפתו אח"כ).

הרא"ש מציע שיש מקור לצורך בשטיפת צונן מהגמרא בזבחים צו ע"ב, שם משמע שקדשים צריכים שטיפה מיד לאחר ההגעלה (ומשמע שאין זו חומרא מן הדין, שהרי תרומה אינה צריכה שטיפה, ולפי זה גם המנהג לשטוף לאחר ההגעלה אינה מן הדין).

סימן תנג | דיני החיטים וטחינתן למצות

סעיף א | מיני הדגן הראויים למצות

המשנה מונה (פסחים לה ע"א) את מיני הדגן שבהם אדם יוצא ידי חובת מצה בפסח: חיטים, שעורים, כוסמין, שיפון ושיבולת שועל.

הגמרא מבארת שדווקא מינים אלה, אבל אורז ודוחן לא. מקור הדבר מהפסוק "לא תאכל עליו חֶמֶץ שֶׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצֹּת" (דברים טז, ג) ולומדים חכמים (ריש לקיש או תנא דבי רבי ישמעאל) שרק דברים שבאים לידי חימוץ, יוצאים בהם במצה, אבל לא בדברים שבאים לידי סירחון (באורז ודוחן, שאם מחמיצים אותם, יסריחו (על פי רש"י)).

הגמרא מוסיפה שהמשנה אינה סוברת כדעת רבי יוחנן בן נורי הסובר שניתן לצאת ידי חובה באורז ואף חייבים על חימוצו כרת. ובהמשך המסכת (דף קיד ע"א) רב הונא מתיר לאכול אורז מבושל בפסח, ולא חשש לדברי ריב"נ כלל.

טור ושו"ע: ניתן לצאת ידי חובת מצה בחיטים, שעורים, כוסמין, שיפון ושיבולת שועל. אבל לא באורז ושאר מיני קטניות.

רמ"א (על פי מהרי"ל): לכתחילה נהגו לקחת חיטים (כיוון שהם חביבות, ויש בזה הידור מצווה. ואם אין לו ייקח את המין החשוב לו ביותר, כדי שיאכל בתיאבון (משנ"ב)).

❖ מנהג הקטניות

במקומות מסוימים החמירו שלא לאכול קטניות ואורז⁴⁰⁴. ונחלקו הראשונים במנהג זה:

❖ **רבינו יחיאל ושאר גדולים (הביאם הגה"מ), רי"ו, טור וב"י:** אין כל איסור בדבר.

שו"ע: מותר לעשות תבשיל מאורז וקטניות.

❖ **ה"ר שמואל מאיורא, סמ"ק (הביאוהו הגה"מ ומרדכי):** אין להקל בזה. [ואין זו חומרא מן הדין אלא מחששות אחרים: א. שניהם מעשה קדירה ויבואו להחליף (וכן פת קטנית בדיסא⁴⁰⁵). ב. לעיתים מעורבות חיטים בתוך מיני הקטניות ואי אפשר לבררו יפה⁴⁰⁶].

רמ"א: המנהג להחמיר באשכנז ואין לשנות. כוסמת ותירס גם ממיני הקטניות (אחרונים).

לֵי אין להקל בזה אפילו באחרון של פסח. אמנם בשעת דחק, כשאין לו מה לאכול, ניתן להקל לבשל קטניות (אך בכל מקרה אין להקל בחמשת מיני דגן) ועדיף להקל בשאר מיני הקטניות לפני שמקל באורז, דוחן וכוסמת, שהם דומים יותר

הערות

⁴⁰⁴ ודאי שמדינא דגמרא, גם המחמירים מסכימים שמינים אלה מותרים באכילה, ורק במשך הדורות בחלק מהמקומות החמירו שלא לאוכלם, מפני שלא כולם ידעו את ההלכה ולהכיר בין האסור והמותר (סמ"ק).

⁴⁰⁵ והיינו שבשניהם יש קמח דומה, ועמי הארץ יבואו להחליף בניהם (משנ"ב).

⁴⁰⁶ **ובביה"ל** הביא בשם **רבינו מנוח** עוד טעם, שיש שנים בהם החיטים אינם צומחות יפה ונראות כזרעונים, ולכן גזרו בכל הזרעונים.

לדגן, ובהם הגזירה שייכת יותר. [ופשוט שגם לחולה שאין בו סכנה מותר לבשלם אם צריך לזה]. אלא שלפני כן יברור אותם היטב שלא יהיו בהם גרגרי חיטים. ובחת"ס וחיי אדם כתבו שלכתחילה יחלוט אותם ברותחים (משנ"ב).

❖ פרטי המנהג למחמירים

רמ"א: אם נפלו לקדירה, בדיעבד ודאי שאין לאסור. וכן מותר להדליק בשמנים שלהם, ואינם אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. ומותר להשהותם בבית בימי הפסח (אפילו נפל עליהם מים, שלא קיבלו להחמיר אלא אכילתם. ואף מותר בהנאה (משנ"ב)). זרע אקליז"א, אני"ס [=שבת] ואליינד"ר [=כוסבר] אינם קטניות ומותרים בפסח (וצריכים בדיקה היטב. ולכן יש שהחמירו שלא לאכול עני"ס [=שבת] וקימ"ל [=קצח] עד יום אחרון, כי אי אפשר לבררם יפה (משנ"ב)).

א. צריך להשליך את הגרגירים שמוצא בתוך התבשיל (משנ"ב).
ב. הקטניות בטלות בתבשיל דווקא כשיש רוב שלו כנגדם, שאל"כ הרי זה תבשיל קטניות (משנ"ב).

ג. אין איסור לתלות שמנים אלה במקום שייתכן וינטפו לתוך מאכל, שאפילו אם נטפו, אין לאסור, משום שלא קיבלו את להחמיר בכגון זה (משנ"ב (על פי הדרכי משה)).
 כמו כן אין לחשוש שעשו את השמן במכתשת שכתשו בה חמץ, כיוון שאם התערב חמץ בעין – הרי שהתבטל לפני הפסח, וגם לטעם חמץ אין לחשוש, כיוון שזה צונן והוא אינו מבליע ומפליט. אמנם, שמן זית הוא חריף ויש לחוש שקיבל טעם מהחמץ ע"י המכתשת (ואין בו שישים כנגד הטעם הבלוע). ולכן צריך להקפיד שלא לתלותו מעל השלחן שאוכלים עליו (משנ"ב).

סעיף ב | אורז המעורב בדגן

המשנה אומרת (חלה ג. ז) שאם עירב אורז עם דגן ועשה ממנו פת, אם יש טעם דגן בפת חייבת בחלה ויוצאים בה ידי חובת מצה בפסח, ואם אין טעם דגן, אינה חייבת ואין יוצאים בה ידי חובה.

נחלקו הראשונים האם צריך להיות בפת כזית דגן בכדי אכילת פרס⁴⁰⁷:

◀ **רמב"ם, רמב"ן, רא"ש, הרב המגיד וטור:** אין צורך, כיוון שהחטים נותנות טעם באורז, הן מושכות אותו להחמיץ כמותם⁴⁰⁸ (ונקטה המשנה דווקא אורז וחטים).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל אם מערב קמח חיטה עם קמח דוחן וכדומה, או שאר מינים עם אורז, רק אם יש כזית דגן בכל פרס, יוצא ידי חובה. ויוצא ידי חובה כשיאכל כזית מהחיטה⁴⁰⁹ (משנ"ב).

◀ **ראב"ד, [רבינו חיים, אור זרוע] ורשב"א:** צריך שיהיה כזית חיטה בכדי אכילת פרס. [בשאר מינים, צריך דווקא רוב דגן ומיעוט אורז (רא"ש⁴¹⁰ ורשב"א)].

Ⓢ **משנ"ב:** נכון להחמיר (כיוון שזה של תורה), ובשעת דחק אפשר להקל כדעה הראשונה.

הערות

⁴⁰⁷ ביאור העניין:

ביו"ד סימן צח, ב נחלקו הדעות האם טעם כעיקר מהתורה או מדרבנן, ופסק השו"ע כדעה שטעם כעיקר מהתורה. לשם סידור הדברים כתבנו כאן את השיטות המרכזיות (בכך תובן הסוגיא ודברי המשנ"ב בס"ק יד):

דעת הרמב"ן: בכל התורה טעם כעיקר מדרבנן. בחטים ואורז התחדש דין שהאורז מתחמץ אחרי החטים, ולכן אפילו אם יש פחות מכזית דגן בכדי אכילת פרס מהני. אבל בשאר מינים שאין דין גרירה, בהם צריך שיהיה דגן ממש, והיינו כזית בכדי אכילת פרס.

דעת רבינו חיים: בכל התורה טעם כעיקר מהתורה, והיינו כשיש כזית בכדי אכילת פרס. לכן בחטים ואורז רק כשיש כזית דגן בפרס אורז אפשר לצאת בו. בדין גרירה של אורז התחדש שבמצה צריך גם שהתערובת תהיה מה' מינים (זה טעם כעיקר) וגם שתהיה לה יכולת חימוץ (זה דין גרירה) (קובץ שיעורים פסחים קעו). בשאר מינים שאין יכולת חימוץ צריך שיהיה רוב דגן.

[דעת ר"ת: בכל התורה טעם כעיקר מהתורה, ואפילו בפחות מכזית בכדי אכילת פרס. לכן בחטים ואורז אפילו בפחות מכזית בכא"פ יוצאים (כדעת רמב"ן בזה). בדין גרירה התחדש, שאע"פ שהיה מקום לומר שרק באיסורים יש דין טעם כעיקר, לכן השמיע לנו שכאן האורז נהפך לדגן בגלל יכולת ההחמצה. בשאר המינים צריך כזית בכדי אכילת פרס, שהרי אין דין גרירה, ורק כך יש כאן דגן ממש. (גם דעת רש"י (ע"ז דף סז ע"ב) שבאורז אפילו בפחות מכזית בכא"פ, אך לא מדין טעם כעיקר (שלדעתו הוא מדרבנן), אלא זה החידוש בדין 'גרירה', שאע"פ שאינו ממש טעם, כיוון שטבע האורז להמשיך אחר החטים, שכשמחמצות החטים, מחמיץ גם האורז).

אמנם בשו"ע ביו"ד (סימן שכד) כתב שלפי הטור (כאן) והרא"ש ששאר מינים עם אורז שווים לחטים עם אורז. אך המעיין ברא"ש רואה שאף הוא הביא דין גרירה בהלכות מצה. ואכמ"ל. (עיין בפרי מגדים בפתיחה להלכות פסח, ובאבנ"ז שנה', ובחזו"א דמאי יג, ס"ק יג, שמהם משמע שלא כדברי הש"ך).

לסיכום:

חטים ואורז	רמב"ן	רבינו חיים	[ר"ת]	טור וש"ך
פחות מכזית בכא"פ	פחות מכזית בכא"פ	כזית בכא"פ	פחות מכזית בכא"פ	פחות מכזית בכא"פ
שאר מינים ואורז	כזית בכא"פ	רוב דגן	כזית בכא"פ	כא"פ

על פי זה יובנו דברי המשנ"ב בס"ק יד. שבתחילה הביא את דעת הרמב"ן (שהיא גם דעת ר"ת), ובסוף דבריו הביא את דעת רבינו חיים.

⁴⁰⁸ על פי ביאור המשנ"ב.

⁴⁰⁹ **בשער הציון** מביא שרם **הראב"ד** מחמיר שצריך לאכול פרס מהתערובת, אך שאר הראשונים לא הזכירו דבר זה. (ונראה מדבריו שאף לדעות המחמירות להצריך כזית בכדי אכילת פרס להלן, צריך לאכול רק כזית ולא ממש פרס).

⁴¹⁰ כך כתב בשער הציון, ונראה שכוונתו לדברי **רבינו חיים** המובא ברא"ש שם. אבל דעת הרא"ש עצמו, שאפילו בשאר מינים, כיוון שיש טעם דגן, כולה נידונה כדגן.

סעיף ג | ברירת החיטים

◀ **רבינו פרץ:** צריך לברור את החיטים מחשש שמא עכבר אכל מהן, והחמיצו מהרוק שבפיו.

◀ **יש אומרים (בסמ"ק):** אין צורך לברור את החיטים, כיוון שרוק העכבר נידון כמי פירות שאינן מחמיצים.

◀ **מיוחס לרמב"ן, תרומת הדשן וטור:** אין לחוש לזה כלל. [א. שחשש רחוק שחיטה תחמיץ ממעט רוק שבפה העכבר. ב. אפילו אם יש אחת חמוצה מתוך אלף, הרי תתבטל כשיטחן את כולן, ואין זה ביטול איסור לכתחילה כיוון שאינו מתכוון לבטל את האיסור].

Ⓢ **שו"ע:** חיטים שלא בררו אותם מאכילת עכבר, אין בכך כלום.

Ⓛ מהטור משמע שאפילו לכתחילה אין צורך (וכן כתבו האחרונים). ואפשר שהשו"ע איירי כשאין שישים כנגד הנשוכים, ולכן צריך לברור לכתחילה (ביה"ל).

רמ"א (על פי הגה"מ בשם סמ"ק ותרוה"ד): וכן אם לא בררו אותם מדגן שצמח. אלא שצריך לראות שיהיה שישים בחיטים כנגד המצומחות (וצריך לברור רק עד שיהיה שישים כנגדם, ולא את כל המצומחים (משנ"ב)).

א. מותר אפילו אין שישים כנגד החיטים המצומחות מותר, כיוון שהן אינן מחמיצות ממעט הרוק שבפה העכבר (משנ"ב (כטעם הראשון שהביא הטור)).

ב. למרות שדגן מצומח הוא חמץ גמור, מ"מ אם לא ברר אינו אסור, כיוון שטוחן הכל ומתבטל⁴¹¹. והסכימו האחרונים שמותר אפילו לאפות בפסח עצמו (כיוון שהתבטל לפני הפסח, וקמח הוי תערובת לח בלח, ואינו חוזר ונייעור). ומכל מקום בעל נפש יחמיר לעצמו לאפות לפני פסח כשיודע שיש מצומחים⁴¹² (משנ"ב).

ג. אם אין שישים כנגד המצומחים (או אפילו כשיש ספק) הכל אסור בהנאה. וחייב לבערם קודם הפסח, ואם לא ביער ימכור הכל לגוי חוץ מדמי המצומחים (משנ"ב).

ד. הוספת היתר:

◀ **ט"ז, חק יעקב ועוד:** אם אין שישים כנגד המצומחים, מותר להוסיף חיטים של היתר, ואין בזה ביטול איסור לכתחילה, כיוון שאינו מוסיף בזמן האיסור.

◀ **רשב"א, רבינו יונה, ר"ן, טור, מג"א, ועוד:** אסור, כיוון שמכוון לאוכלו בפסח, הרי שמתכוון לבטל את האיסור.

Ⓢ **משנ"ב:** בשעת דחק ניתן להקל.

הערות

⁴¹¹ וכתב **שער הציון** שאין בזה ביטול איסור שהרי אינו מתכוון לזה. ומקורו מהטור. משמעות דבריו שאפילו כשיודע שיש ודאי איסור – מותר לטחון, כיוון שהוא אינו מתכוון. [ולכאורה קשה להכריח כך בטור, שייטכן והטור התיר כשהוא אינו מתכוון רק כשאין ודאי איסור. (עיין י"ד סימן פד, יג ובנר"כ. ואכמ"ל)].

⁴¹² לחוש לדעות שקמח בקמח הוי דבר יבש וחוזר ונייעור. וכתב **שער הציון** בשם **הגר"ז** שמטעם זה נהגו רוב ישראל לאפות את המצות לפני פסח, כיוון שברוב הדגן מצויים גרגרים מצומחים.

סעיף ד | שמירה על החיטים

רבא אומר (פסחים מ"ע א') שמצווה ללכות את החיטים במים רותחים לפני טחינתם. ראייתו מכך שהתורה אומרת "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצּוֹת" (שמות יב, יז), כלומר צריך לשמור את המצות שלא יבואו לידי חימוץ, הרי שצריך להביא את החיטים במים ולשמור שלא יחמיצו בעקבות כך. לרבא פשוט שאין שמירת הבצק בשעת הלישה נחשבת לשמירה. וראייתו מדברי רב הונא (כמובא להלן), אך הגמרא דוחה את הראיה.

[רב הונא אומר שבצק שהכינוהו גוים אין יוצאים בו ידי חובת מצה בליל פסח, כיוון שלא עשו לו שימור. הרי ששימור אינו רק בשעת לישא (שזה עשו גם בבצק של הגוים), אלא לפני, כלומר ברור היה לרב הונא שיש שימור לפני הכנת הבצק. הגמרא דוחה את הראיה מרב הונא, משום שייתכן שלעולם אין צורך בשמירה לפני עשיית הבצק, והסיבה שהבצקות אלה פסולים משום שבתחילת עשייתם לא שמרו עליהם מחימוץ (אע"פ שבסוף לא החמיצו)].

אע"פ שדחתה הגמרא את הראיה, רבא לא חזר בו, והורה לקושרים את העומרים בשדה שיזהרו שלא יחמיצו החיטים. כמו כן מסופר שאימו של מר בריה דרבינא שמרה לו על החיטים משעת הקצירה.

נחלקו הראשונים מאיזו שעה צריך לעשות את השימור לחיטים שנועדו למצת מצווה [אך שאר המצות ודאי אינם צריכות שימור (מ"מ, ר"ן וב"י על פי הגמרא)]:

◀ **[שאלות (לפי ר"י)], ר"ף ורמב"ם:** הלכה כרבא, וצריך משעת הקצירה.

ל נחלקו האם השימור מעכב או לכתחילה:

◀ **פשט דבריהם (לרב המגיד והב"י) והב"ח:** מעכב (במצת מצוה).

Ⓢ כך פוסק פרי חדש.

◀ **ר"ן:** רק למצווה מן המובחר.

◀ **רא"ש [ושאלות (לפי הטור)]:** אין הלכה כרבא, והאמוראים שהחמירו, על עצמם החמירו, ומדינא צריך רק משעת לישא, ובאשכנז החמירו לשמור משעת טחינה. (שאו החיטים קרובות יותר למים, כיוון שטוחנים בריחים של מים).

◀ **גאון (הביאורו ר"ן וטור):** בשעת דחק מותר לקחת קמח מהשוק, שאין מחזיקים איסור, אבל לכתחילה צריך שימור (ומה שהגמרא אומרת ששימור של לישא אינו שימור, היינו לכתחילה⁴¹³ (ר"ן)).

Ⓢ **שו"ע:** החיטים שעושים בהם מצת מצווה (בשתי לילות י"ט ב[בח"ל] [משנ"ב]), טוב לשומר ממים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה⁴¹⁴. ובשעת דחק מותר לקחת קמח מהשוק⁴¹⁵.

הערות

⁴¹³ לכאורה מדוע היה צריך לתרץ כך, הרי למסקנת הגמרא ייתכן ששימור דלישה הוי שימור, אם עושהו מתחילה, וכדחית הגמרא את דברי רבא. וראיתי בקובץ מפרשים על הר"ף שאכן האחרונים תמחו על דברי הר"ן הללו. (והעלו שהסיבה שאין לקחת לכתחילה מהשוק שמא לתתו אותם).

⁴¹⁴ בספר תוספת ירושלים מסתפק האם מותר לשלוח קמח שמור על הרכבת ללא שומר, אע"פ שאין לחוש להחלפה ולירידת גשמים, עדיין אין כאן שמירה, ולכן ראוי שלא לשלוח ללא שומר (ביה"ל).

⁴¹⁵ וכתב הביה"ל שעדיף לקחת קמח שיפון או שיבלות שועל שמור משעת קצירה, ולא קמח חיטה מהשוק, כיוון שאת זה לתת, ואת אלה לא. עוד הוסיף (בד"ה מן השוק) שמסתימת לשון השו"ע משמע שאפילו מגוים מותר לקחת קמח לאחר שירקד מחשש לפירורי חמץ. וכן סתימת רוב הראשונים גם לשאר ימי הפסח. [והביא שדעת הריטב"א

ל' אם יש רק מצה שמורה משעת טחינה, ניתן לסמוך על השו"ע ולברך 'על אכילת מצה'. אמנם לכתחילה ודאי נכון להחמיר לאכול שמורה משעת קצירה. וכן נהג הגר"א [הוא הקפיד כך בכל הפסח שמא נפלו מים במחורב לאחר שהתייבשו] (ביה"ל).

- א. בשעת דחק סומכים על הדעה ששמירה היא משעת לישא. ואין מחזיקים איסור, שאפילו במקום שלותתים את החיטים, מסתמא אין שורים אותם עד שיחמיצו, אלא שרייה מועטת ומיד טוחנים אותם. ואע"פ שאסור ללותות (כלהן בסעיף ה), בשעת הדחק אפשר להקל. ועוד שמא לא לתת חיטים אלה⁴¹⁶ (משנ"ב).
- ב. חיטים שהתייבשו כל צרכן ואינן צריכות את הקרקע, מחמיצות אם ירדו עליהן גשמים. לכן למצות שמורות נוהגים לקחת חיטים קצת לחות (משנ"ב).
- ג. כתבו האחרונים שבימינו שרגילים להשהות את החיטים בתוך המים אסור לקחת קמח מהשוק אפילו בשעת דחק. והרבה כתבו שאפילו לשהותו אסור משום בל יראה. ואם עבר ושהה, יש אוסרים לאחר הפסח⁴¹⁷. ובאליה רבה התיר למוכרם לגוי אחרי פסח, דהוי רק ספק חמץ (משנ"ב).
- ד. מותר לקחת חיטים מהשוק לכתחילה, ויעשה להם שמירה משעת טחינה. אמנם צריך להזהר שלא לקחתם לאחר שעשו להם כבר לתיתה (ט"ז).
- ה. במקום שבו טוחנים את החיטים בריחים שיש בהן חמץ מעורב, אסור לקחת קמח מהשוק אפילו בשעת דחק, שהרי מעורב בו חמץ (ט"ז). אך האחרונים כתבו שבשעת דחק גם זה מותר, שהרי החמץ המעורב התבטל לפני הפסח (כדין לח בלח, שאינו חוזר וניעור), אלא שראוי להכין את המצות לפני פסח (משנ"ב).

הערות

להחמיר בזה מאוד, אפילו בשעת דחק, ורק לכזית ראשון התיר משום שהחשש שמא יש חמץ בקמח הוא מדברנן, ואינו דחה את המצווה בשב ואל תעשה, כיוון שאין ודאי איסור].

⁴¹⁶ צריך לומר שתהליך הכנת הקמח היה שונה ממקום למקום, ולכן יש ספק אמיתי אם לתת חיטים אלה. (שם התהליך היה שווה בכל המקומות, הרי שזה ספק במציאות ואינו ספק). עיין בהערה הבאה לגבי קמח בימינו.

⁴¹⁷ **השהיית קמח רגיל בפסח:**

פוסקי הזמן דנו האם מותר להשהות קמח רגיל בבית בימי הפסח. בתיאור עשיית הקמח בימינו כתב הרב משה ביגל שליט"א: החיטים המיועדות למצות (גם מצות שמורות וגם מצות רגילות) לא עוברות תהליך של הרטבה כלל והן נטחנות יחד עם קליפת הגרעין והקמח שנטחן הוא קמח כהה יותר מהקמח הרגיל (כמו קמח מלא). החיטים המיועדות לשימוש שאינו כשר לפסח עוברות תהליך של הרטבה כדי לקלף את קליפת הגרעין ולקבל קמח לבן. תהליך ההרטבה נעשה לפני טחינת החיטים. הגרעינים עוברים ומוסעים בתוך חילזון סגור בו הם בתנועה קבועה כאשר מעליהם מטפטפים מים. תהליך זה נמשך 16 שעות. אורך החילזון ומערכת ההרטבה 4 מטר. כמות הגרעינים שבחילזון כ-20000 ק"ג בשעה, כך שכל גרגיר מקבל בממוצע שניות ספורות (כ-5 שניות) של הרטבה. החיטה יוצאת מהחילזון ברמת לחות שאין בה להרטיב את היד (לא טופח על מנת להטפוח). והם מושהים במצב לחות זה שעות רבות במיכל סגור וללא תנועה.

לפי זה כתב שם שאין צורך למכור את הקמח כלל בפסח.

אמנם **ביבי"א** (ט א"ח לט) דן באריכות בדבר, ומשמע מדבריו שודאי לכתחילה יש למכור את הקמח, אלא שבדיעבד אם לא מכר, אין לאוסרו באכילה. (וכן כתב **באור לציון** (ג, עמ' קל) שהוא ספק חמץ). **הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א** כתב (תשובה לאתר ישיבה) שלכתחילה יש למכרו לגוי. וכן כתבו באתר 'כושרות'. (ונראה מדברי הפוסקים הנ"ל שגם המחמירים שלא למכור חמץ גמור במכירת חמץ, יכולים להקל בזה).

(אמנם, שמעתי שיש סוגי קמחים שונים אף בימינו, וכל אחד ייתכן שמיוצר בדרך שונה, ועל כן צריך לברר מול משגיחי הכשרות של מפעלי הקמח. ואכמ"ל).

ו. מדינא אין צריך שימור למצות שבשאר חג הפסח. אך כתבו האחרונים שישראל קדושים ונהגו לעשות שימור משעת טחינה לכל המצות שבפסח, ולפחות משעת לישה⁴¹⁸ (משנ"ב).

סעיף ה | לתיתה

הגמרא אומרת (פסחים מ"א) שרבא התיר ללתות חיטים בפסח (ובגמרא שם מבואר ששעורים נאסרו, כיוון שהן רכות וממהרות להחמיץ (ועיי' משנ"ב)). [לתיתה היא שריית החיטים במים וטחינתם מיד (רמב"ם) או שרייתם מעט קודם הטחינה להסיר את המורסן (רש"י. הביאם המשנ"ב)].

רי"ף, רא"ש, רמב"ם וטור: הגאונים אסרו ללתות, כיוון שאנו לא בקיאים בה. (שלא תחמיץ בשעת הליתיה, ועוד שמה יהיה אחר הליתיה לפני הטחינה (משנ"ב)).

שו"ע: בימינו אסור ללתות בין חיטים ובין שעורים.

ל עבר ולתת אסור לאכול ולהנות מהחיטים בפסח. אבל מותר להשהות את הקמח שעשו מהחיטים אם שרו מעט ומיד טחנו. [אבל שעורים אסור להשהות אפילו באופן כזה (לכתחילה) (משנ"ב)].

א. שיבולת שועל ושיפון בכלל שעורים להלכה זו (שאסורים מעיקר דין הגמרא) (משנ"ב).

ב. מיני ריפות העשויות משעורים, וכן גריסים מחמשת המינים, אסור להשהותם בפסח, כיוון שמשרים אותם במים זמן רב, ואפילו עבר והשהה אסורים בהנאה. האליה רבה התיר למוכרם לגוי כיוון שהם רק ספק חמץ. אמנם, גריסים העשויים משיבולת שועל, ששוהים זמן רק במים עד שמתבקעים, ודאי אסורים בהנאה (משנ"ב).

סעיף ו | ניקיון שקי הקמח

תרומת הדשן ושו"ע: הרוצה להשתמש בשקי הקמח שמשמש בהם כל השנה, צריך לפרוס את כל התפירות שבקצות השק או בטלאים לפני הכיבוס, (שהקמח שם אינו יוצא ע"י הכיבוס. ועוד גרע יותר שהקמח מחמיץ ע"י המים ואח"כ מתערב עם הקמח של פסח (על פי המשנ"ב)).

ל כתבו האחרונים שעדיף יותר לקנות שקים חדשים, שקשה לכבס את השק שלא ישאר בו מעט קמח בנקבי האריגה (משנ"ב).

א. אפילו אם נתן קמח פעם אחת בשקים, צריך להתיר תפירתם (אחרונים).

ב. הכיבוס צריך להיות במים רותחים, בחביטה ובאפר (משנ"ב).

הערות

⁴¹⁸ בימינו ישנן שתי סוגי מצות בשוק: 'מצות שמורות' – והיינו משעת קצירה. 'ומצות לא שמורות' – היינו שמורות משעת טחינה. יש שכתבו טעם להחמיר לאכול מצה שמורה משעת קצירה בכל הפסח משני טעמים מרכזיים: א. אע"פ שאין חובה לאכול כל הפסח מצות, מכל מקום יש בכך מצווה. וא"כ הרוצה לקיים מצווה באכילתו, צריך לאכול מצה שמורה (אם כי מעיקר הדין סגי בשמורה משעת טחינה). ב. אם לא ישמרו משעת קצירה, יש חשש שחלק מהגרגרים יחמיצו, וזה שייך בכל ימי הפסח (אם כי מעיקר הדין אין בזה כל איסור, כיוון שהתבטל לפני הפסח, ואף לבני אשכנז אינו חוזר וניעור, כיוון שזה קמח, ועוד שנאפה לפני הפסח).
יש שכתבו טעם נוסף, והוא הסיבה המרכזית בימינו, שהשמירה במצות שמורות משעת קצירה היא לא רק בפרט זה, אלא על כלל ההכנה של המצות. עד שאפשר לומר שמצות שמורות הן ברמת מהדרין, ומצות שאינן שמורות הם ברמת כשרות רגילה (לדוגמא: במצות שמורות כל ח"י רגעים עוצרים ומנקים הכל, אך במצות שאינן שמורות מנקים רק את המיקסרים של הלישה, אבל את משטחי הרידוד מנקים תוך כדי עבודה, כך שכל צד מתנקה בפחות מח"י רגעים. דבר שודאי מאפשר נקיון פחות יסודי).
(עיי' פניה"ל פסח יב, ה).

- ג. אם לא כיבס והניח בו קמח, אין לאסור בדיעבד (משנ"ב). (אפילו בתוך הפסח. ואם לפני הפסח גילה זאת, ירקד מיד מפרורים שבעין ומותר, דהוי לח בלח שמתבטל לפני הפסח (שער הציון)).
- ד. אם מצא בתוך התפירות מעין עיסה יבשה, אסור בדיעבד אפילו לפני פסח, כיוון שהפרורים האלה אינם נקראים לח בלח, וחוזר ונייעור⁴¹⁹ (משנ"ב).
- ה. הוא הדין שצריך להתיר את התפירות בשק שהניח בו קמח של פסח ורוצה לכבסו ולהניח בו שוב קמח, כיוון שע"י הכביסה הקמח שבתפירות יחמיץ (משנ"ב).

סעיף ז | הנחת הקמח על הבהמה

תרומת הדשן: כשמוליכים את הקמח מהמקום שטחנו את החיטים, אין להניחו על גבי הבהמה ללא אוכף או עור עבה, [כיוון שהקמח מתחמם מגוף הבהמה. ועוד שהרגילות שהבהמה מזיעה ויש לחוש שהקמח מחמיץ מזיעת הבהמה כמו ממים].

שו"ע: אין להניח את שקי הקמח על גבי הבהמה ללא אוכף או עור עבה.

רמ"א (על פי המרדכי והב"י): וכן יש להזהר לכתחילה שלא להניח הרבה שקי קמח אחד על גבי השני במידת האפשר. (והוא הדין שלא ישב על גבי שקי הקמח (משנ"ב)).

ל עבר והניח על הבהמה, אין לאסור את הקמח בדיעבד. ומכל מקום יש להמתין מעת לעת עד שהקמח יתקרר. וגם בדין הרמ"א יש להמתין מעת לעת (משנ"ב).

סעיף ח | ניקור הריחים

מהרי"ל ושו"ע: נוהגים לנקר את הריחים שמא טחנו בהם תבואה לתותה לסולת, שהיא חמץ גמור (וכל שכן כשטחנו שעורים חמוצים, שהם עדיין לחים ודבוקים בריחים (לבוש)). ונוהגים שאת הקמח הראשון שטוחנים שומרים לאחר הפסח (או אוכלים לפני הפסח. והטעם שמא התערב ממה שדבוק בריחים (משנ"ב)).

רמ"א (על פי רוקח ומרדכי⁴²⁰): אנשי מעשה רגילים ללכת בעצמם למקום טחינת החיטים לראות את טחינת הקמח שלהם (שמצוה בו יותר מבשלוחו (משנ"ב)).

א. אם בדיעבד לא ניקרו את הריחים, או בשעת דחק שאי אפשר לנקרם (כי הוא סמוך לפסח), מותר לטחון ללא ניקור, ורק יאפה לפני הפסח⁴²¹ (וצריך לרקד את הקמח שלא יהיה בו פרור יבש שחוזר ונייעור) (משנ"ב).

הערות

⁴¹⁹ אך דעת השו"ע שאף יבש ביבש אינו חוזר ונייעור [ואין צורך להעיר זאת בכל מקום]. (והמשנ"ב נוקט בכל המקומות כדבר פשוט את דעת הרמ"א שהתיר רק לח בלח).

⁴²⁰ **הרוקח** כותב שכך צריך כל יהודי לעשות, שהרי מצינו בגמרא בחולין (דף ז ע"א) שרבי פנחס בן יאיר חלק את הנהר לאדם שהלך להביא קמח לחיטים, משום שהוא עוסק במצווה בכך. וכן **המרדכי** כתב שהירושלמי מספר (פסחים ג, א) שרבי חנינא בן פזי הלך למקום טחינת החיטים. (משמע קצת שהרמ"א פסק כדעת המרדכי, שרק אנשי מעשה נוהגים כן, ולא כרוקח שכתב שכל ישראל צריכים לעשות כך).

⁴²¹ וכתב בשער הציון בשם **מחצית השקל** שלעניין מצות מצה יש לקחת מצות אחרות.

- ב.** נוהגים גם לכסות את כלי הריחים בבגד פשתן (לחצוץ בין הקמח של המצות לשאר הקמחים). ונכון לעשות כיס מיוחד לריקוד הקמח ולא לשמור אותו משנה לשנה⁴²², כל שכן שלא להשתמש בכיס ישן אפילו לאחר הדחה, שפשוף והגעלה כנ"ל בסימן תנא, יח (שכתב הרמ"א שנהגו שלא להשתמש בנפה או בכיס של הריחים ע"י הגעלה) (משנ"ב).
- ואין הבדל בכל זה אם טוחן קודם פורים או לאחר פורים (כ"כ כמה אחרונים).
- ג.** צריך להזהר כאשר טוחן בבית חיטים מתבואה לתותה, שלא לטחון באותו בית קמח למצות, כיוון שהאבק פורח ומתערב יחד. ואפילו אם יש שישים, מ"מ לכתחילה יש להזהר, ולכן יעשה בניהם מחיצה מהקרקע עד התקרה. ובדיעבד אין לאסור כיוון שהתבטל קודם הפסח (משנ"ב).
- ד.** ראוי שלפחות יושב במקום שטוחנים את החיטים שומר ירא שמים הבקי בדינים, ולא עם הארץ, וכל שכן שלא יושב קטן (משנ"ב).

סעיף ט | קירור הקמח לאחר טחינתו

אגור בשם שבלי הלקט: יש המוכיחים מהירושלמי שצריך לטחון את החיטים יום או יומיים לפני הלישה. ואם טחנו בערב פסח אסור יהיה ללוש עם הקמח למצות באותו יום⁴²³.

כך פוסק שו"ע.

ל ולפחות צריך לינת לילה (משנ"ב).

- א.** אפילו אם טוחן ע"י בהמות צריך להשהות את הקמח, כיוון שמתחמם ע"י הטחינה (משנ"ב).
- ב.** לא יעזור לרקד את הקמח, כיוון שהוא אינו מתקרר ע"י כך (משנ"ב).
- ג.** בדיעבד אם לש עם הקמח ללא שהייה, אין לאסור, ורק ישמור אותו היטב מחימוץ, ויעסוק בו בזריזות יותר משאר עיסות (משנ"ב).

⁴²² אע"פ שטחנו בו רק קמח כשר למצות (כ"כ ביעב"ץ שהוא מקור דברי המשנ"ב).

⁴²³ ובדרכי משה כתב בשם מהר"ו להצריך שלושה ימים.

סימן תנד | באיזו מצה אינו יוצא ידי חובתו

סעיף א | עירוב מורסן בקמח

הברייתא דורשת (פסחים לו ע"ב) מכך שנאמר על המצות "לחם עוני" שאי אפשר לצאת בחלוט (עשוי במים רותחים, שזו חשיבות (רש"י) ואשישה (גלוסקה גדולה (רש"י)).

הברייתא מעלה אפשרות שיהיה אפשר לצאת רק בפת הדראה (שהרי כתוב לחם עוני). ומרבה מריבוי "מצות" "מצות", שניתן לצאת אפילו במצה שהיא כמצת שלמה.

נחלקו הראשונים מה היא פת הדראה:

◀ **רש"י [ורי"ף (לפי הר"ן)]:** פת שעשויה רק מסובין (שניטל כל הדרה ממנה).

◀ **רמב"ם, רי"ף (לפי הרא"ש והטור), ר"ן וטור:** פת שמעורב בה גם סובין. (אבל אין יוצאים ידי חובה בפת מורסן או פת סובין כמו ששינו במסכת חלה (ב, ו) שיוצאים ידי חובת מצה רק בפת החייבת בחלה).

שו"ע: אין יוצאים בפת סובין או פת מורסן, אבל מותר ללוש עיסה שמעורב בתוכה סובין. וכן יוצאים ידי חובה בפת נקיה ביותר, ואין אומרים שאין זה לחם עוני.

רמ"א (על פי מהרי"ל): לכתחילה טוב שלא לעשות את המצה רחבה יותר מדי, דהוי כאשישה (ובדיעבד בכל מקרה אין לאוסרה⁴²⁴ ביה"ל).

א. סובין היא הקליפה הנושרת מהגרגר בשעת הטחינה, ומורסן היא הקלפה הדקה הנשארת בנפה לאחר ניפוי הקמח. ויש מפרשים להפך (**משנ"ב**).

ב. מצרפים את הסובין והמורסן לקמח לשיעור כזית, דווקא כשלא הפרישם מהקמח. אבל אם הפרישם וחזר ועירבם, אינם מצטרפים לכזית (**משנ"ב**).

ג. הוא הדין שיוצאים מקמח שנעשה מתבואה שאכלו אותה התולעים (**משנ"ב**).

סעיף ב | עיסת כלבים

המשנה בחלה אומרת (א, ה) שעיסת כלבים, אם הרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה ויוצאים בה ידי חובה בפסח, ואם לאו, פטורה מחלה ואין יוצאים בה ידי חובה בפסח.

נחלקו בירושלמי (שם ה) מה היא עיסת כלבים:

ריש לקיש סובר שזו עיסה שעירבו בה מורסן (עד שאינה ראויה לרועים, או שעירבו בה את המורסן לאחר שהוציאוהו (רשב"א)).

רבי יוחנן סובר שזו עיסה שעשאוה בצורה גרועה (לימודין). [אך אם עשאה נאה, חייב].

הערות

⁴²⁴ **הביה"ל** מתקשה מדוע כתב הרמ"א רק לכתחילה, הרי בגמרא אשישה מוזכרת יחד עם חלוט שאפילו בדיעבד אין יוצאים בו, וביאר שאשישה של הגמרא זו מצה במשקל של אחד משישה באיפה, וכאן מדובר רק על מצה רחבה יותר מכפי הרגיל, שאת זה אסר לכתחילה. בהמשך דבריו כתב שהרבה ראשונים כלל לא הביאו את האיסור באשישה, ונראה שביארו שהכוונה לפת שנילושה ביין או חלב ושמן, ולכן הסיק שבדיעבד אין להחמיר בכל מקרה, אפילו עשאה גדולה מאוד.

רבי בא בשם שמואל סובר שאפילו אם עשאוה בצורה נאה, אם עשאוה מתחילה לצורך כלבים, דינה כעיסת כלבים.

◀ **רמב"ם ורמב"ן:** עיסת כלבים היא עיסה המיועדת לכלבים, אע"פ שראויה למאכל אדם. ואין יוצאים בה ידי חובה כיוון שיוצאים ידי חובה רק במה שחייב בחלה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע (על פי הרמ"א והמשנ"ב⁴²⁵).

◀ **ר"ש וטור:** עיסת כלבים אינה ראויה לאכילה (מחמת המורסן שבה), אך אם ניתן לאכול ממנה חייבת בחלה וכשרה למצה.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

לדבריו הכל תלוי אם הפת ראויה לרועים או לא. אמנם פת יפה, שעשאה לכלבים, דין לחם עליה לכל הדינים, חוץ מלעניין מצה, כיוון שאינה משומרת לשם מצה (משנ"ב).

א. השיעור של מורסן או סובין מרובה הוא מהזמן שהרועה אינו אוכל את הפת מחמתם (ביה"ל על פי רשב"א).

סעיף ג | עיסה חלוטה

הקדמה קצרה:

א. 'חליטה' היא נתינת הקמח לתוך מים רותחים מאוד הגורמת לבישול הקמח ונטילת יכולת החימוץ ממנו, כך שלאחר קירור הבצק, אינו מחמיץ עוד לעולם.

ב. מעיקר דין הגמרא מותר לחלוט, אלא שהגאונים אסרו זאת כיוון שאיננו בקיאים בחליטה (וייתכן שהבצק חמץ גמור), דהיינו שמא לא ירתיחו את המים היטב. [וכן מחשש שיתקררו המים מחמת הקמח, או שחלק מהקדירה לא תהיה חמה מספיק בצידה (עיין משנ"ב וביה"ל)].

הברייתא אומרת (פסחים לו ע"ב) שפת חלוטה אינה קרויה לחם עוני.

הברייתא אומרת (שם לו ע"א) שחלת המסרת פטורה מחלה, ומבאר רבי יהושע בן לוי שהיא פת חלוטה.

ביבמות מבואר (מ ע"א) שקמח שחלט אותו בתחילה, ואח"כ אפאו בתנור, נקרא לחם עוני ויוצאים בו ידי חובת מצה.

הרא"ש מתקשה בסתירה העולה מהגמרות הנ"ל בדין 'חלוט', ומבאר שחלוט שבליטתו רכה אינו נקרא לחם לפני האפיה, אבל לאחר האפיה חייב בחלה, וגם נקרא לחם עוני. לעומת זאת חלוט שבליטתו עבה נקרא לחם לעניין חיוב חלה, אך אינו נקרא לחם עוני בין לפני האפיה ובין לאחריה.

רי"ף, רא"ש ורמב"ם: כתבו הגאונים שבימינו אסור לחלוט כל סוגי החליטה, כיוון שאין מי שיודע לחלוט.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

הערות

⁴²⁵ **השו"ע** נקט שפת כלבים – כלומר המיועדת לכלבים – אין יוצאים בה ידי חובה, כיוון שאינה משומרת לשם מצה. וכתב **המשנ"ב** שנימוקו אינו בדקדוק, משום שהטעם לפסול אותה הוא משום שאין תורת לחם עליה (גם לעניין המוציא וחיוב חלה), ולא משום שאינה משומרת לשם מצה, ומה שנקט טעם זה משום שעוסק בהלכות מצה, אז הוסיף עוד טעם מדוע אינו יוצא בה.

- א.** אסור לחלוט בין כשנותן את המים ואז את הקמח ובין להפך, ואפילו אם נותן את הקמח לתוך המים בעודם רותחים על גבי האור והוא מערבב את הקמח בתוך המים **(משנ"ב)**.
- ב.** אם חלט את הקמח אסור באכילה ובהנאה, ואסור להשהותו בפסח. אם התערב בתבשיל אחר אוסרו במשהו. אמנם, האחרונים כתבו שאין לאסור את התבשיל באכילה כשהתערב בו משהו, אבל מותר בהנאה, וכן מותר להשהותו **(משנ"ב)**.
- ג.** חולה שיש בו סכנה ונצרך לחליטת שעורים או שיבולת שועל, יחלוט אותם לפני כן ע"י הכנסתם למים רותחים, שכמה שאפשר לעשות בדרך היתר – עושים. אך אם אין בו סכנה אסור אפילו בדרך חליטה (שיש בחליטה משום לאו של 'בל יראה'), אך יכול לתת לגוי לחלוט משלו, או שהיהודי יקנה לגוי את השעורים. כמו כן יהודי יכול לחלוט עבורו במי פירות שאינם מחמיצים⁴²⁶ **(משנ"ב)**.
- ד.** חיילים הכופים אדם לבשל להם מיני גריסים, אם יכול לפייסם ולבשל להם כוסמת, יבשל (ויברור אותה מגרגרי החיטה שבתוכה). אבל אם אינו יכול לפייסם, והם נותנים לו גריסי שעורים לבשל להם, אם יכול לפייסם בממון, צריך לתת כל מה שיש לו, ואם אינו יכול יבשל בחליטה מעט מעט (ואף בכוסמת טוב יותר שיעשה כך). אבל גריסי שיבולת שועל הם חמץ גמור (עוד לפני החליטה, וחליטה אינה מועילה להם. אלא ימסור להם את החמץ באחריות שהוא יבשל עבורם **(שער הציון) (חיי אדם)**).

סעיף ד | מצה גזולה

רב אסי אומר (פסחים לח ע"א) שהאוכל מצה של מעשר שני, לדעת רבי מאיר אין יוצא ידי חובה ולדעת חכמים יוצא. רבא (או רב שלמיא) מבאר שמצה נלמדת מחלה, וכמו ששם נאמר: "וְהָיָה בְּאֶכְלֶכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ" (במדבר טו, יט), והיינו דווקא לחם השייך לכם, אף במצה שנאמר בה "לחם עוני", הכוונה ללחם השייך לכם.

הירושלמי אומר (חלה א, ה) שאסור לברך על מצה גזולה, ורבי אושעיא לומד זאת מהפסוק "וּבִצֵּעַ בֶּרֶךְ נֶאֱמַר ה'" (תהלים י, ג). רבי יונה מסיק שהדבר אומר שהאיסור הוא רק לפני האכילה, אבל אם אכל, חייב לשלם לבעלים את דמי המצה.

ובהמשך שם, רבי יונה אומר שאין עבירה מצווה, ורבי יוסי אומר שאין מצווה עבירה.

הערות

⁴²⁶ והאריך בביה"ל להוכיח מתשובות הגאונים (רי"ף גיאת בשם רב שרירא, ותשובת רב האי גאון, ומהר"ם חלוואה בשם רב האי גאון והרי"ף) שאיסור חליטה הוא גם על השהיית החלוט, וגם על מי שעורים, ורק לחולה שיש בו סכנה התירו. ולא כדברי המג"א שהסתפק אם חליטה נאסרה רק לכתחילה, ולא כרדב"ז שהתיר חליטה במי שעורים, ולא כשערי תשובה שהתיר להניח חליטת שעורים על הבטן אפילו כשאין בו סכנה.

ולדינא סיים שודאי שאין להקל ולתת לחולה לשותות מי שעורים אא"כ הוא מסוכן. ורק לעניין הנחתם על הבטן הסתפק שמא יש להתיר גם כשאין בו סכנה. והשאיר בצ"ע.

נחלקו הראשונים במי שאכל מצה גזולה⁴²⁷:

◀ **רמב"ם, רא"ש וטור:** לא ידי חובה אפילו בדיעבד (מפשט הבבלי ומסוף דברי הירושלמי).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **יש אומרים במגיד משנה:** יוצא ידי חובה בדיעבד (מפשט הירושלמי שהאיסור הוא דווקא לפני האכילה).

Ⓛ מי שאכל מצה גזולה, צריך לאכול שנית מצה אחרת, אבל לא יברך עליה (כיוון שדעת הריטב"א שיצא בה, שקנאה בשינוי מעשה ע"י הלעיסה) (ביה"ל).

א. גם בליל יו"ט שני אין יוצאים במצה גזולה (שאגת אריה).

ב. ניתן לצאת במצה שאולה, שהרי השאילה לו על מנת שיאכלנה, ולא להחזירה בעין, והרי היא כשלו (משנ"ב).

ג. כתבו הפוסקים שכאשר אופים הרבה יחד מצות, יאמר כל אחד 'כל מי שתגיע מצתי לידו תהיה לו במתנה', שאל"כ יש לחשוש בזה למצה גזולה. וכתבו שנכון לומר זאת גם בשעת הטחינה של הקמח. כמו כן, אם המוכר דחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה, והוא הולך ובא לדרוש את המעות, מדינא לא קנאם הלוקח, ואינו יוצא בהם ידי חובה (משנ"ב).

❖ גזל חיטים או קמח

Ⓢ **מגיד משנה ושו"ע:** מוסכם שאם גזל חיטים או קמח ועשה מהם מצה, שיצא ידי חובה כיוון שקנה אותם בשינוי, וחייב לבעלים רק את דמיהם. (ולעניין ברכה עיין בסימן תרמט (שם מבואר שאין מברך עליה בכל מקרה, בין ברכת המצה ובין ברכת המוציא)⁴²⁸ (משנ"ב)).

א. מכל מקום לא ייקח זאת לכתחילה, שהרי אינו יכול לברך על מצה זו (משנ"ב).

הערות

⁴²⁷ **הרא"ש** מדקדק מהגמרא שאין יוצאים במצה גזולה, כמו שלא יוצאים במעשר שני (כיוון שאינו ממונו). אמנם, מהירושלמי משמע שהסיבה שלא יוצאים היא שזו מצווה הבאה בעבירה. ובאמת צ"ע מדוע הבבלי לא פסל משום טעם זה. נלע"ד שיש שני ביאורים מרכזיים לעניין:

א. **הריטב"א** כותב שהבבלי חולק על הירושלמי וסובר שאין דין גזילה במצה, כיוון שבלעיסה קונה אותה בשינוי מעשה. ורק מחמת הלימוד מחלה אסור לצאת במצה גזולה. לדבריו בדיעבד יוצאים ידי חובה (דעתו דעת יחיד כמובא בביה"ל).

ב. **הרמב"ם** ועוד ראשונים אכן כותבים שאינו יוצאים משום מצווה הבאה בעבירה. והקשה **הקובץ שיעורים** (פסחים קסח וקע) אם כך, מדוע צריך לימוד מיוחד מחלה. וביאר שבאמת הלימוד מחלה ממעט רק מצה של הקדש או של גויים, שאינן ממונו, ומצה גזולה אינה פסולה מטעם זה, אלא משום מצווה הבאה בעבירה. שהרי גם עיסה גזולה חייבת בחלה, ולא ייתכן שהלמד יהיה חמור מהמלמד. ולכן היה צריך גם לטעם מצווה הבאה בעבירה.

לע"ד דברי הקוב"ש מובנים בבבאור הרמב"ם, אך ברא"ש כתב להדיא בתחילת דבריו שאין יוצאים במצה גזולה בגלל הלימוד מחלה. ונראה לבאר דעת הראשונים (ואפשר לבאר כך גם דעת הרמב"ם) על פי מה שכתב **הריטב"א** בסוכה (דף ט ע"א) בשם **התוספות** שמצווה הבאה בעבירה שייכת רק במצוות של ריצוי (כקרבן או לולב) אבל לא בשאר מצוות. עפ"ז מובן מדוע היה צריך לימוד מיוחד במצה. [הריטב"א דוחה את התירוץ משום הירושלמי הנ"ל, שמוכח ממנו שיש מצווה הבאה בעבירה גם במצה, אך לע"ד אפשר ליישב שהתוספות סובר שהבבלי חולק על הירושלמי בזה, ואף זו כוונת הרא"ש. אמנם לדינא – לדעת רוב הראשונים – אין נפק"מ אם הפסול הוא משום מצווה הבאה בעבירה או משום הגזירה השווה, שבשניהם אינו יוצא אפילו בדיעבד, ולא כדברי הריטב"א (התירוץ הראשון הנ"ל)].

⁴²⁸ אמנם יש כמה אחרונים הסוברים שכיוון שקנה כבר בשינוי יש לו לברך (מ"א, חק יעקב, מקור חיים ומגן האלף). אך **הט"ז, הגר"א, היעב"ץ ושו"ע הרב** הסכימו לדעת השו"ע והרמ"א שאין לברך בכל מקרה. וסיים **הביה"ל** שספק ברכות להקל.

- ב.** הוא הדין אם נתן את המצה לאחר והיה יאוש בעלים, שאותו אחר קנאה בייאוש ושינוי רשות, ומותר לו גם לברך עליה, שהרי בהיתר הגיע אליו. ואם החזירה לגזלן, גם לגזלן מותר לברך עליה (משנ"ב).
- ג.** מי שהוציא מצה מרה"י לרשות הרבים בפסח שחל בשבת, יוצא בה ידי חובה ואף יכול לברך עליה (ביה"ל).

סימן תנה | דין מים שלנו

הקדמה לסימן:

- א. בסימן זה מתבאר דין המים שאיתם ניתן ללוש את הקמח למצות. חכמים קבעו (פסחים דף מב ע"א) שניתן ללוש רק במים שלנו, והיינו מים שנשאבו ושהו לילה לפני לישתן.
- ב. טעם הדין משום שהמים קודם השאיבה מעט חמים (ויחמיצו את הקמח), ולכן משהים אותם כדי לצננם.
- ג. שתי דעות מרכזיות יש בביאור הדבר. רש"י והיראים. לדעת רש"י הסיבה לחימום המים הוא מפני שבימי ניסן השמש מהלכת בשיפולי הרקיע וכל העולם צונן אך המעינות חמים. לדבריו כתבו הראשונים, שאין צורך להשהות את המים דווקא בלילה, אלא כשיעור לינת לילה, שהוא י"ב שעות (רא"ש בשם ראב"ה). לדעת היראים הסיבה לחימום המים הוא מפני שבליילה השמש הולכת תחת פני הקרקע ומחממת את המעינות, ולכן רק אם המים לא יהיו מחוברים לקרקע בלילה מותרים. לדבריו אסור לשאוב מים לאחר תחילת הלילה, אלא צריך לשאוב בבין השמשות.
- ד. בביאור דעת היראים מצינו שתי דרכים⁴²⁹:
 1. רבי אליהו מזרחי מבאר שאם המים נשאבו לאחר תחילת הלילה, אין ללוש בהם אפילו אם הלינם כמה לילות. וכשנשאבו מבעוד יום נחלקו בביאור דעתו: הב"י מבאר שלדעתו המים אסורים לעולם, והב"ח מבאר שיש להם תקנה אם ישהה אותם לילה.
 2. הבית יוסף מבאר שיש שלושה חילוקים ליראים. א. אם נשאבו בבין השמשות מותרים מיד (כיוון שהעולם קר באותה שעה). ב. אם נשאבו ביום צריך להמתין עד הלילה שלאחריו (שבשעת השאיבה מעט התחממו, ולא יתקררו עד שיעבור עליהם לילה) [וזה דלא כר"א מזרחי לפי הב"י]. ג. אם נשאבו לאחר תחילת הלילה, צריך להשהותם את יום המחרת ועוד לילה. אך בזה הציע אפשרות נוספת שלינת כמה לילות לא תועיל לאחר שנרתחו מהשמש שתחת הקרקע.
- ה. שיטה נוספת יש בראשונים, היא דעת הריב"ן (וכן סוברים סמ"ק בשם ר"י והגה"מ) שעיקר הזמן שצריך להקפיד הוא סוף הלילה.
 - ו. הרא"ש כותב שנהגו העולם לשאוב בבין השמשות. הב"י מבאר שכוונתו רק לומר שלא ישאבו לאחר תחילת הלילה. הדרכי משה (אות א) אינו מקבל דברי הב"י, ולדעתו המנהג לחוש לדברי היראים ולשאוב דווקא בבין השמשות (או סמוך לו, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת).
 - ז. השו"ע נוקט להלכה כביאורו ביראים שמותר לשאוב בביה"ש או לפני כן, אם ישהה אותם לילה, (ודווקא כל הלילה⁴³⁰) (לחשוש לדעת ריב"ן). אך הרמ"א בהגה חולק וסובר שצריך דווקא בביה"ש כדי לחוש לדעת היראים כביאור ר"א מזרחי.
 - ח. מלבד זמן הלנת המים, כתבו הראשונים שצריך להקפיד לשמור את המים במקום שאיננו חם, כדי שלא יתחממו (שמירה במרתף, וכן להקפיד להכניסם לבית).

הערות

⁴²⁹ הב"י מאריך בהבאת דברי ר"א מזרחי וביאור ההכרח שהביאו לפירושו ביראים, לאחר מכם מקשה עליו, ומציע פירוש אחר לדברים. ע"ש היטב.

⁴³⁰ ולא זכיתי להבין כוונת באר הגולה כאן שכתב 'רש"י ובה"ג ושאר רוב הפוסקים'. דרש"י ובה"ג לא כתבו להשאירם כל הלילה, וכן רוב הפוסקים לא כתבו כן, אלא רק ריב"ן ור"י המובא בסמ"ק והגה"מ. וראיתי במהדורת פרידמן שאכן העירו על דבריו (וכתבו שהכוונה לריב"ן).

סעיף א | מים שלנו וזמן שאיבתם

רב יהודה אומר (פסחים מב ע"א) שאישה לא תלוש אלא במים שלנו. רב מתנה דרש דין זה בעיר פפוניא, ולמחרת כל בני העיר באו אליו לבקש ממנו מים לאפיית מצוות (שטעו לחשוב שכוונתו שמותר ללוש רק במים השייכים לו (רש"י)) והסביר להם שהוא התכוון למים ששהו לילה ('ביתו' בארמית).

◀ **רש"י:** מים שלנו צריכים שהיית י"ב שעות, ואין זה משנה אם הם ביום או בלילה.

◀ **יראים:** מים שלנו צריכים להיות תלושים במשך הלילה, ויש לשאוב אותם לפני תחילת הלילה ולא אחריו.

ל נחלקו בביאור דעת היראים:

◀ **ר"א מזרחי (להבנת הב"י):** היראים מתיר להשתמש במים שלנו רק אם שאבו אותם בזמן בין השמשות, לא לפני ולא אחרי. מים ששאבו אותם שלא בזמן זה – אין להם תקנה לעולם.

◀ **ב"י:** היראים סובר שמים שנשאבו בבין השמשות מותרים מיד. ואם נשאבו לפני הלילה צריכים את כל הלילה. ואם נשאבו לאחר תחילת הלילה צריכים שהיית יום לילה שלאחריו. [ובפירוש השני כתב הב"י שבכה"ג סובר היראים שאסורים לעולם].

ש"ע: אין לשים אלא במים שלנו, ושואבים אותם מבעוד יום (**רמ"א: סמוך לבין השמשות**⁴³¹) (**הגה"מ**) או בבין השמשות, ואין לשין בהם עד שיעבור הלילה כולו. ויכולים לשאוב יום אחד להרבה ימים.

ל הגהת הרמ"א (להצריך סמוך לבית השמשות) אינה לדעת הש"ע, שלדעת הש"ע מותר למלאות בכל שעה, ובלבד שימתין לילה. (וכן כתבו בדעת הש"ע הגר"א, הפר"ח והמאמר). ובמקום שיש מעט דחק ניתן למלאות - גם לפי הרמ"א - בעוד היום גדול, כיוון שהש"ע מתיר זאת לכתחילה (**ביה"ל**).

א. אין הבדל בין מצת מצווה לשאר המצות⁴³² (**משנ"ב**).

ב. לפי הרמ"א אין להקל למלאות כשהיום גדול, כל שכן שלא לאחר לשאוב אחר תחילת הלילה. ובדיעבד אם שאב מבעוד יום, אין לאסור לאחר שהיית לילה, וכן אם שאב בלילה לפני חצות מותר ללוש למחרת, ובתנאי שיעברו לפחות י"ב שעות מעת השאיבה⁴³³ (**משנ"ב**).

ג. בין השמשות הוא הזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים, וביום המעונן, עדיף להקדים קצת מאשר לאחר (**משנ"ב**).

הערות

⁴³¹ בדברי הרמ"א יש שני עניינים: א. הוא פוסק שיש לחוש לדברי היראים (כפירוש הר"א מזרחי) ולשאוב דווקא בבין השמשות. ב. הוא פוסק את דברי ההגה"מ שאין צורך לכיוון את בין השמשות בדיוק, כיוון שלא ניתנה תורה למלאכי השרת.

⁴³² **בב"י** הביא שדעת העיטור **ור"י בן גיאת** שדווקא מצת מצווה צריכה מים שלנו. אך דעת הרמ"א ושאר הראשונים (עיין שערי תשובה ש"כ בשם התשב"ץ, הכלבו ושאר הגאונים והחכמים) שאין חילוק, משום שהטעם להצריך מים שלנו הוא מחשש חימוץ, ואין הבדל בין היום הראשון לשאר הימים בזה. (ובביאור דעת העיטור נראה שאכן החשש הוא של חימוץ, אלא שבמצת מצוה מצינו שהתורה הצריכה שמירה מחימוץ יותר משאר המצות, וחומרת מים שלנו נובעת מדין 'שמירה' ולא מחשש חימוץ).

⁴³³ א. כיוון שרש"י מתיר ב"ב שעות בכל גוונא. ב. שאף הרמ"א שהחמיר במים שנשאבו לאחר תחילת הלילה, היינו לכתחילה, אך אין זה מעכב. [ג. דעת הריב"ן שסוף הלילה הוא הקובע]. (**עיין מחצית השקל**).

ד. בשעת דחק, ניתן ללוש במים שעמדו בלילה מיד לאחר עלות השחר, אע"פ שלא שהו י"ב שעות (משנ"ב).

❖ שמירת המים במרתף

Ⓢ **רא"ש, טור ושו"ע:** אם הימים חמים ישמור את המים במרתף שהוא קר, ואם הזמן קר יניחם באויר כי המרתף חם.

א. אם אין לו מרתף יניחם בבית, ודווקא בחדר שאין מסיקים בו (משנ"ב).
ב. אם הנים במרתף ולא הוחמו, מותר כדלקמן ברמ"א (אא"כ הוחמו מעט כמו שיבואר להלן) (משנ"ב).

❖ הכנסת המים לבית

אורחות חיים: צריך להעמיד את המים ללון במקום מגולה שיצטננו, וצריך להשכים להכניסם לבית לפני שתזרח השמש, אפילו ביום המעונן. והורגלו להעמידם במקום עם תקרה מחשש פשיעה. ואם פשעו, נראה שאם לא שהו עד שהתחממו המים, מותר ללוש בהם.

Ⓢ **שו"ע:** צריך להשכים ולהכניסם לבית לפני שהשמש תזרח, אפילו ביום המעונן.

רמ"א: אם לא עשה כן, אם המים לא עמדו עד שהתחממו אינו מזיק (אפילו עמדו בשמש (משנ"ב)). ועדיף להעמיד אותם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה. כשמולך את המים תחת אויר הרקיע, יש לכסותם (תרומת הדשן).

א. אם המים עומדים במקום שהשמש לא עתידה לזרוח עליו, אין צורך להקפיד להכניסם קודם הזריחה. אמנם, ביום המעונן יש להקפיד אפילו אז (כיוון שהגמרא אומרת שיום מעונן כולו שמש) (משנ"ב).

ב. אם המים נעשו פושרים דינם כהוחמו. ופושרים היינו כחמימות הרוק. וכתב בשערי תשובה שאם התחממו מעט, אפילו פחות מחום הרוק, אין ללוש בהם (משנ"ב).

ג. כתבו האחרונים שאפילו כשמולך את המים ממקום השאיבה אל הבית, יש לכסותם למרות ששקעה החמה, שלא יפול לתוכם שום דבר מחמיץ. מטעם זה נוהגים לסנן את המים בשעת השאיבה בבגד לבן ונקי⁴³⁴ (משנ"ב).

ד. אם מולך את המים בכלי זכוכית, אינו מועיל לכסות מלמעלה, אלא צריך לכסותם גם מהצדדים, כיוון שהמים מתחממים מצידי הכלי (משנ"ב).

הערות

⁴³⁴ וכתב בחק יעקב שזו חומרא לכתחילה. ויש לדון בימינו שרוב ישראל מקלים לקחת מים שלנו ממי ברז, האם ניתן לסמוך על המסננים (פילטר) שיש בברזים (במידה ואכן יש כאלה) או שצריך בנוסף לכך בגד לבן. עוד יש להעיר שלעיתים ממלאים הרבה בקבוקים או מיכלים בבין השמשות לצורך המצווה, ולכאורה יש גם בה מעלה לסננם לפני שמוציא מהם את המים (ויש לדון אם סינון זה עולה במקום חומרת האחרונים לסנן בעת השאיבה, במידה והמסננים של הברז אינם מועילים).

❖ זמן השאיבה כשחל פסח בראשון

❖ **מרדכי ורמ"א:** אם פסח חל ביום ראשון יש לשאוב את המים באור ל"ג, דהיינו בליל חמישי.

לפי מה שפסק המחבר, שכשחל פסח ביום ראשון נוהגים לאפות ביום שישי, אין רבותא בדברי הרמ"א. ודבריו אמורים רק לפי הסוברים שניתן לאפות במוצאי שבת (עין בסימן תנ"ח בטור ובשו"ע)⁴³⁵ (משנ"ב).

א. אין לשאוב בבין השמשות של שבת, כיוון ששבת אינה מכינה ליו"ט. וגם אין להקדים מעט שמא ימשך לבין השמשות (משנ"ב).

ב. אם שכח לשאוב בליל חמישי, יכול לשאוב ביום שישי בעוד היום גדול (ולקמן מבואר שאם שכח יעשה ע"י גוי)⁴³⁶ (משנ"ב).

ג. כל הדינים כאן אמורים גם באנשים שאופים כמה ימים לפני פסח, שאם אופים ביום ראשון יזהרו לכתחילה להכין מים בליל חמישי, ובדיעבד בערב שבת מבעוד יום. ואם שכח להכין מבעוד יום יכין ע"י גוי בבין השמשות, ויש מתירים אפילו הוא בעצמו (משנ"ב).

❖ שאיבה מבארות ונהרות

◀ **רש"י:** מותר ללוש במי נהרות אע"פ שלא לנו לילה, ורק מי בארות צריכים לינה.

◀ **רא"ש וכלבו:** גם מי נהרות צריכים לינת לילה (כיוון שהשמש מחממת גם אותם).

❖ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי מרדכי ורא"ש): לכתחילה יש לשאוב מהנהרות ולא מהבארות (שרק מקום נביעתם חם, וככל שנמשכים, הם מתקררים (משנ"ב)). אמנם כשהנהרות גדולים מהפשרת השלגים עדיף לשאוב מהבארות ולא מהנהרות (מהרי"ל). (כיוון שבימי ניסן השמש בהרים ומפשירה את השלגים, ונעשים פושרים (משנ"ב)).

❖ דינים שונים

❖ **רמ"א:** אין צורך לשפוך מים שלנו משום מת או משום התקופה הנופלת (מרדכי והגה"מ). ולכתחילה נכון לשים ברזל במים (לפני התקופה. ויקשור אותו בחוט כדי שלא יצטרך להוציאו בידו ויחמם את המים, ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם (משנ"ב)).

אסור לשאוב מים ע"י גוי למצות של מצווה (לכתחילה (משנ"ב)), ואף לשאר מצות ישאב יהודי אם אפשר (מרדכי, מהרי"ל ברין ומהרי"ל). (שלא ייתן חמץ לתוכם, מיהו אין הקפדה אם לא, משום שנהגו לסנן (משנ"ב)).

הערות

⁴³⁵ שם מבואר שמעיקר הדין היה ללוש ולאפות את המצות בערב פסח ממש, ובזה עוסק כאן הרמ"א.
⁴³⁶ אמנם המשנ"ב לא הביא עצה זו בס"ק טו, אך משמעות שער הציון בס"ק טז שאכן ניתן לעשות זאת במידה ושכח לשאוב מבעוד יום, אלא שעדיף לעשות זאת מבעור"י (ולא כמג"א שייעץ לעשות ע"י גוי).

נוהגים לקחת כלים מיוחדים למצה של מצווה. ונוהגים לקחת כלי חרס חדשים, ואין לשנות, אבל בכלי עץ אין להקפיד (כלבו).

א. אין לשפוך המים מפני מת האו התקופה בין במצות מצווה ובין בשאר מצות. מיהו אם יש לו ייקח מים אחרים לשאר מצות, אבל למצות מצוה לא ישפוך את המים, משום שנראה כמזלזל ב'שומר מצווה לא ידע דבר רע' (ט"ז).

ב. יאמר בשעת השאיבה לשם מצות מצוה (אחרונים).

ג. לא ייקח כלי חרס ישנים, אפילו היו של פסח משום שהם מאוסים ואין זה הידור (משנ"ב).

ד. הוא הדין שמותר להשתמש בכלים ישנים של אבן או חרס מצופה (משנ"ב).

ה. אם השתמש בכלים אלה למי פירות, לא ישתמש בהם לפני שיגעילם, כיוון שהם מתערבבים במים ומחמיצים את העיסה מהר (משנ"ב).

ו. אסור להשתמש בחביות שהחזיקו בהן דבש ומדיח אותן, כיוון שהן מפליטות את הבלוע שבהן (משנ"ב).

ז. לכתחילה טוב שלא לשאוב מים שלנו בכלי נחושת, כיוון שנחושת מחממת. אמנם, נוהגים ללוש בכלי נחושת גם לכתחילה (שרק לעניין צינון המים, אין כלי הנחושת מצנן כשאר הכלים) (משנ"ב).

סעיף ב | באר מכוסה

◀ **אורחות חיים:** מים המכונסים בתוך באר [סיסטירנ"ה] הבנוי מאבנים בתחתית ובצדדים (ואף מלמעלה (משנ"ב)), מותר לשאוב ממנו וללוש מיד, כיוון שהבניין מפסיק בינם לקרקע, והחמה אינה מכה על המים.

◀ **בית יוסף:** כיוון שבימי החורף הם חמים כמו מי באר, אין להקל בזה אלא בשעת דחק.

Ⓢ **שו"ע:** "א שמותר להשתמש במי באר סיסטירנ"ה סמוך לשאיבתם, ואין להקל בזה אלא בשעת דחק.

ל עדיף יותר להשתמש במים שאובים שלנו בתוך ביתו, אפילו אם יש חשש שנשאבו מבעוד יום או לאחר תחילת הלילה (משנ"ב).

א. כל זה במים שאינם נובעים מתחת לרצפה [של הבאר] אבל אם נובעים מתחת לרצפה, או שיש צינור המקלח לתוכו מים, אסור אפילו בשעת דחק, שהרי המים שבו מחוברים לקרקע (משנ"ב).

ב. מים מבאר שיש בפיו משאבה, אין להקל אפילו בשעת דחק, כיוון שהבאר מכוסה רק למעלה ולא בתחתיתה (משנ"ב).

ג. מי גשמים שקלטם מהאוויר אינם צריכים לינת לילה, שהרי הצטננו בירידתם. אמנם לאחר קליטתם יקפיד להשהותם במקום שלא תפוג צינתם (משנ"ב). (בין אם ירדו ביום ובין ירדו בלילה (שער הציון (כדעת הרדב"ז ולא כאליה רבה)).

סעיף ג | לישה בכל סוג מים חמים

רבא אומר (פסחים מב ע"א) שאישה לא תלוש בחמה ולא בחמי חמה, ולא במים הגרופים [מן המולייר (הרי"ף לא גרס)... והסתפקו במי שעברה ולשה. מר זוטרא התיר ורב אשי אסר (והלכה כרב אשי שהוא בתראה והוא גדול בחכמה ובמנין (תוספות בב"מ)).

נחלקו הראשונים מה הם מים גרופים:

◀ **רש"י וטור:** מים גרופים הם מים שהיו בדוד גדול מנחושת עבה, ותלוי על מקום האש, וחם אפילו כשאין האש תחתיו.

◀ **שו"ע:** אין ללוש במים חמים (אפילו עכשיו הם פושרים כדלקמן (משנ"ב)) אפילו התחממו מהשמש. ולא במים גרופים מדוד שנחשותו עבה ותלוי על מקום האש ומה שבתוכו פושר, אפילו אין האש תחתיו.

◀ **רי"ף:** מים השאובים בו ביום.

א. אסור אפילו המים לא התחממו בדוד כלל, כי טבע הדוד הזה שהוא תלוי תמיד מעל האש, וכשופכים לתוכו מים, נעשים פושרים. ואין חילוק בין נחושת לחרס (משנ"ב).

❖ העובר ולש במים שלא לנו

כנזכר, נחלקו האמוראים במי שעברה ולשה במים שנאסרו, ונחלקו הראשונים האם מחלוקתם אמורה גם במים שלא לנו או רק במים שהתחממו:

◀ **רש"י (על פי הרא"ש) ורא"ש:** המחלוקת היא רק במים חמים, אבל אם לשה במים שלא לנו, מותר לכו"ע.

◀ **בה"ג (הביאו הסמ"ג), רי"ף, רמב"ם ורי"ף גי'א:** המחלוקת שייכת גם במים שלא לנו (שהרי מים גרופים הם מים שלא לנו).

ל עוד נחלקו הראשונים האם מי שלש בחמים אסור רק במזיד או גם בשגגה:

◀ **רש"י:** אפילו בשוגג אסור.

◀ **ראבי"ה ויראים (הביאו הסמ"ג):** בשוגג מותר.

◀ **שו"ע:** עבר ולש במים חמים (הנזכרים לעיל) או במים שלא לנו, אסור. ויש חולקים ומתירים במים שלא לנו. ויש אומרים שבשוגג מותר, ובשעת דחק ניתן לסמוך עליהם. (והב"ח החמיר, אך במי נהרות או בחמים שהצטננו, גם לדעתו מותר (ביה"ל)).

רמ"א (על פי רי"ו ורב"י): אמנם יש להתיר אפילו שלא בשעת דחק אם לש בשגגה במים שלא לנו. (משנ"ב).

ל כוונת הרמ"א להקל במים שלא לנו אפילו שלא בשעת דחק (כיוון שיש מתירים [רש"י ורא"ש] ללוש בהם אפילו לכתחילה) אבל בשאר המים המוזכרים כאן, מודה הוא שרק בשעת דחק מותר (משנ"ב). (ואפשר שגם המחבר מודה לרמ"א בזה (שער הציון)).

א. הלש במים שלא לנו מותר דווקא אם עבר ולש בהם, אבל לכתחילה לא ילוש בהם, אפילו אין לו מים אחרים, ויאכל דברים אחרים. אמנם, בלילה הראשון יכול להקל ללוש בהם, שלא יבטל מצוות עשה מהתורה (אחרונים).

ב. הלש במים שנאסרו אסור דווקא באכילה, אבל בהנאה מותר (משנ"ב).

ג. צינון המים:

◀ **ריטב"א (בל"ק) ותשובת רמ"א:** לא מועיל לצנן את המים אחרי שהיו פעם אחת חמים. (דווקא כשהתחממו מהאור. והפ"ח החמיר גם כשהתחממו מהשמש (שער הציון)).

◀ **ריטב"א (בל"ב), חק יעקב ועולת שבת:** ניתן לצנן את המים אם התחממו.

Ⓢ **משנ"ב:** בשעת דחק במקום הפסד ניתן להקל. ובחמי השמש ניתן להקל לכו"ע⁴³⁷,

וכן במים שהיו פושרים והצטננו מותר לכו"ע (ביה"ל).

ד. ישתדל לקחת מצות אחרות ללילה הראשון, ולא יאכל מצוות שלש בשוגג במים שלא לנו (משנ"ב).

לסיכום:

מים פושרים			מים שלא לנו			
בשוגג	בדיעבד	לכתחילה	בשוגג	בדיעבד	לכתחילה	
אסור	אסור	אסור	[מותר]	מותר	אסור	רש"י
מותר	אסור	אסור	מותר	אסור	אסור	ראבי"ה
בשעת דחק מותר	אסור	אסור	מותר [אם עבר ולש]	אסור	אסור	פסיקת שו"ע ורמ"א

סעיף ד | ביטול מים שלא לנו

סמ"ג בשם רבינו יחיאל, הגה"מ וסמ"ק: רבינו יהודה ב"ר יצחק התיר מים שלא לנו שהתבטלו ברוב [חד בתרי], כיוון שהותרו כבר קודם הלישה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע⁴³⁸.

⌋ 'חד בתרי' לאו דווקא, אלא העיקר שיהיו רוב מים שלנו, כיוון שרובו צונן, מתקרב (משנ"ב).

הערות

⁴³⁷ יש להעיר שחלק מהמחמירים מלהשתמש במי ברז לאפיית מצות, הזכירו את הדין של הסעיף הזה, שמים שהתחממו לא יועיל להם צינון שנית. והרי מי הברז מגיעים לפעמים ממאגרים חשופים לשמש, והפ"ח החמיר גם בחמי חמה (עיין פסקי תשובות). אך לפי מה שכתב בביה"ל מעיקר הדין אין לחוש לזה. בנוסף, אפילו חמי האור זו מחלוקת, ובמקרה של ספק אם אכן המים התחממו, ודאי שניתן להקל בזה לכתחילה (מאמר של הרב שמואל הולטשין באתר ישיבה).

⁴³⁸ **ביה"ל** הביא מחלוקת אחרונים האם דין זה שייך גם לגבי מים חמים שהתבטלו במים רבים צוננים. להלכה הסיק בשם **הבגדי ישע** שלכתחילה אין ללוש בהם, אבל בדיעבד במקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט יש להקל.

- א. מותר לכתחילה לערב מים שלנו עם מים שלא לנו, אם רואה שלא יהיו לו מספיק מים לאפייה (משנ"ב).
- ב. דווקא אם עירב קודם הלישה. אבל לאחר הלישה אסור, ויש לעיין אפילו בדיעבד אם עירב במזיד (משנ"ב).

סעיף ה | נתינת מלח במצה

◀ **רא"ש, מרדכי, הגה"מ, כלבו בשם הראב"ד וטור:** נהגו באשכנז שלא לתת מלח במצה⁴³⁹.

כך פוסק **שו"ע**. (רמ"א: ואסור אפילו בדיעבד).

◀ **רשב"א:** מותר, אלא שנהגו להזהר במצה השמורה.

- א. דווקא לפני האפיה, אבל לאחר האפיה מותר לקטף פני המצה במי מלח. אמנם, למצת מצווה יש להזהר (משנ"ב).
- ב. מהשו"ע משמע שבדיעבד מותר, והרמ"א בהג"ה החמיר אפילו בדיעבד משום שהוא סובר שמלח נידון כמי פירות שמחמיצים מיד אם לא אפה מיד, אך אם אפה מיד מותר (וכ"פ בחק יעקב). ולהלכה הרמ"א אינו אסור בדיעבד כי אם במלח שחופרים אותו ישר מהקרקע (ולא אפה מיד), אבל במלח שלנו אין לאסור בדיעבד. [וגם אם הרמ"א מחמיר משום שחשש שמא המלח מחמם את העיסה, ולא מטעם מי פירות, נראה שאין להחמיר בזה בדיעבד, ובפרט אם היה שוגג. וכן הפר"ח פסק כשו"ע להתיר בדיעבד במעט מלח] (**ביה"ל**).
- ג. אף הרמ"א שהחמיר בדיעבד, היינו לעניין אכילה, אבל בהנאה מותר (**משנ"ב**). (ואפשר שאפילו אם נתן בעיסה הרבה מי מלח (**שער הציון**)).

סעיף ו | מצה מתובלת

הברייתא⁴⁴⁰ אומרת (מנחות כג ע"ב) שמי שלש מצה בקצח או במיני תבלין, כשרה, ורק נקראת מצה מתובלת.

◀ **רמב"ם, רא"ש, מרדכי וטור:** מותר לתת בבצק קצח ומיני תבלין.

כך פוסק **שו"ע**, שאם נתן כשרה, והוסיף (על פי כלבו בשם הראב"ד) שאין לעשות כן, כיוון שהוא מחמם את העיסה.

◀ **ראב"ד:** מותר לתת על המצה מיני תבלין רק לאחר שנאפית (אך בעודה בצק לא, שנקראת מצה עשירה).

הערות

⁴³⁹ חלק מהראשונים כתבו טעמים לדבר:

רשב"א, רא"ש וטור: אין טעם ברור למנהג זה (אלא שאין להקל משום 'אל תיטוש תורת אמך' (אך הרשב"א מתייר)).
מרדכי והגה"מ: משום שמליח כרותח, והמלח מחמם את העיסה.
כלבו: המלח עושה את הבצק כרותח, והוא שלא יהיה נאכל מחמת המלח. אבל אם נתן פחות מזה ואפה מיד מותר, אך אסור לכתחילה. (במצה של מצוה יש גם בעיה מצד לחם עוני).
⁴⁴⁰ עיין שם בתוספות ד"ה תיבלה, האם זו ברייתא ומאיפה היא לקוחה.

א. מלשון השו"ע משמע שאפילו אם יש רק כזית בכדי אכילת פרס של המצה עם התבלין, יוצא בזה. אמנם, המג"א והפר"ח כתבו שצריך לאכול את כל הפרס, כך שיצא שאכל כזית מהמצה ללא התבלין. ובסימן תנ"ג התבאר שלכתחילה נכון שיהיה רוב דגן בתערובת (**משנ"ב**).

ב. האם נידונית כמצה עשירה:

◀ **משמעות השו"ע:** אינה נידונית כמצה עשירה, ומותר לצאת בה בלילה הראשון, כמו כן, אסור לאכול ממנה בערב פסח.

◀ **רמב"ם ומגיד משנה:** נידונית כמצה עשירה, ואסור לצאת בה ידי חובה בלילה הראשון.

Ⓢ **משנ"ב:** יש להחמיר (שלא לצאת בה, ולא לאכול ממנה בערב פסח).

❖ פלפלין

Ⓢ **רוקח ושו"ע:** אסור לתבל את המצה (בפלפלין (כ"כ ברוקח)) [בתבלין⁴⁴¹ (על פי הכלבו)], כיוון שהם חריפים ומחמיצים את המצה.

רמ"א (על פי מהר"י ברין): פלפלין אוסרים אפילו בדיעבד (באכילה, אך בהנאה מותר (**משנ"ב**)). וכן אם נפל לתוך הבצק סיד.

א. אפילו גרגר אחד או מעט סיד, עושה את כל העיסה חמץ. ודווקא אם נילוש בתוך העיסה, אך אם נפל עליה, יסלקנו ומותר (**משנ"ב**).

ב. זנגביל דינו כפלפלין, ואפשר שכן הדין בציפורן וכורכום. ויש אומרים שבכל מיני התבלין חוץ מפלפלין וסיד, מותר בדיעבד באכילה (**משנ"ב**).

ג. דווקא סיד חי אוסר, אבל סיד שבכותל שכבר התייבש, פשוט שאינו אוסר (**משנ"ב**).

⁴⁴¹ ברוקח כתב דין זה רק בפלפלין, והשו"ע שינה מלשונו וכתב תבלין, ומקורו בכלבו בשם הראב"ד (כמו שהובא בתחילת הסעיף). אמנם, מסתימת השו"ע משמע שכלל בדבריו גם איסור פלפלין, ושאינו לאסור בהם בדיעבד, ועל זה הרמ"א חולק ואוסר גם בדיעבד. עיין באר הגולה. (כנל"ד).

סימן תנו | שיעור כמות לישת המצות

סעיף א | השיעור המותר ללוש בפעם אחת

רב[א] אומר (פסחים מח ע"א) ששיעור קב של מלוגנאה (שם מקום), הוא השיעור שמותר ללוש בצק לצורך מצה בפעם אחת (שביתר מכך חוששים שמא לא יוכל לשומרו מחימוץ (רש"י)), והוא שיעור חיוב חלה.

המשנה בחלה (ב, ו) אומרת שחיוב חלה הוא משיעור חמשת רבעי קב. ושיעור זה הוא ארבעים ושלוש ביצים וחומש ביצה⁴⁴².

טור ושו"ע: אין ללוש עיסה גדולה משיעור חלה, שהיא ארבעים ושלוש ביצים וחומש ביצה בנוניות (עם הקליפות (משנ"ב)), והוא עישרון.

❖ כיצד משערים

הראשונים כותבים כמה אופנים לשער חיוב חלה:

◀ **רבינו ירוחם:** ינקב ביצה בנונית ויוציא את תכולתה, וימלא בה מים 43 פעמים, ושיעור המים, זה שיעור הקמח שמותר ללוש עימו בפעם אחת.

◀ **רבינו ירוחם (ב) וטור (א):** ימלא כלי עד גדותיו, ויכניס לתוכו בנחת 43 ביצים, והמים שיצאו הם שיעור הקמח.

◀ **טור (ב):** ימלא כלי מים, וישפוך ממנו לכלי אחר מעט, ויכניס לתוך הראשון 43 ביצים, ואז יחזיר את המים ששפך בתחילה, עד שימלא אותו למעלה. ושיעור המים שנותרו בכלי השני הם שיעור הקמח (וזו הדרך עדיפה, כיוון שבדרך הראשונה קשה לכיוון בנתינת הביצים לכלי המלא).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**. והוסיף: שיעור זה הוא 520 דרא"ם מקמח חיטה מצרית.

Ⓛ **משנ"ב:** מודדים על פי נפח ולא על פי משקל⁴⁴³.

הערות

⁴⁴² חשבון זה מובא בראשונים (ר"ף, רא"ש ורמב"ם). בקצרה: התורה אומרת "והעומר עשירית האיפה הוא". כלומר, עיסה שהיו רגילים ללוש במדבר הייתה עומר, וממנה יש חיוב להפריש חלה. שיעור זה הוא עשירית האיפה. איפה היא שלוש סאים, וכל סאה היא שישה קבים וכל קב הוא ארבע לוגים (הרי שכל איפה היא 72 לוגים), וכיוון שעומר הוא עשירית איפה, יוצא שהוא 7.2 לוגים, וכיוון שכל לוג הוא שש ביצים, הרי 42 ביצים לשבעה לוגים, ועוד ביצה וחמישית לנשאר, יחד 43 וחומש ביצה. (חמשת רבעי רב המובאים במשנה הם במידות ציפוריות גדולות, המדידות המובאות כאן הן כמידות המדבר שהן מידות קטנות יותר).

[לעזר: כא"ס קל"ב - יגוד"ו. בכל כור יש 10 אפות. בכל איפה יש 3 סאים. בכל סאה יש 6 קבים. בכל קב יש 4 לוגים. בכל לוג יש 6 ביצים].

יש להדגיש ששיעור זה (על פי ביצים) מתייחס ל**נפח** ולא למשקל.

⁴⁴³ כלומר, שאין למדוד מג' ביצים על פי משקלן, אלא על פי נפח הביצים, ומה שכתב שו"ע לשער במשקל זו המרה של הנפח לחיטים. (וכל מין מחמשת מיני דגן יש משקל סגולי שונה, ושיעור משקלו שונה).

❖ מידה מחוקה או גדושה

עיין בסוגיא זו גם ביו"ד בסימן שכד, סעיף א.

❖ **רשב"א [ורא"ש (לפי ב"י)], ר"ש, רי"ו בשם תוספות ורמב"ם:** מודדים את חיוב החלה לפי הקמח. (כי לפי התבואה אי אפשר לשער כמה התווסף במן ונתת דברך לשיעורין). (ורא"כ ימדדו בשיעור מחוק ולא גדוש (ב"י)).

כך פוסק שו"ע⁴⁴⁴.

❖ **רא"ש (לפי הטור והט"ז) וטור:** מודדים לפי התבואה (ואח"כ טוחנים בריחיים, ושיעור הקמח שיוצא - הוא חיוב חלה). ולכן הנשים נהגו למדוד במידה גדושה קמח, כדי להגיע לשיעור החיוב.

❖ קמח דחוק או אוורירי

❖ **כלבו:** יש להסתפק האם מודדים בקמח דחוק או בקמח עם אור.

❖ **מהרי"ל:** לא ידחק את הקמח בתוך המידה, שאז לא יהיה נילוש יפה. אלא ימדוד בפיזור כדרך המודדים למכור⁴⁴⁵.

הערות

⁴⁴⁴ לעניין שיעור חלה (בימינו), כיוון ששיעור החלה בנפח ולא במשקל, יש לחשב בכלים שיש בהם סימוני נפח (ונפח החיוב בחלה הוא בסביבות 2.150 ליטר ויש מעגלים ל2.200). אולם כשאין כלי מדידת נפח יש לשער במשקל (וכן שיעורו ברוב הספרים). אלא שהדבר משתנה לפי רמת צפיפות הקמח, שאם הוא אוורירי נפחו גדול ואם הוא דחוס נפחו קטן (כמו שיתבאר להלן). לכן קבעו בהפרשת חלה שני שיעורים, שיעור להפרשה בלא ברכה, ושיעור להפרשה עם ברכה, וכמובן שכל קמח שונה (קמח חיטה לבן או מלא, קמח כוסמין, שיפון או קמח שעורים ושיבולת שועל). לעניין לישת מצה, כיוון שמחמירים לשער בקמח מרווח, יש להחמיר בלישה כשיעור החלה הנמוך. **בפניני הלכה** (כשרות א, יא 1) ערך טבלה לסוגי הקמח השונים (שיעורו מחושב בדרך מעט שונה מדרכו של הגר"ח נאה, על פי מידת דרה"ם מדויקת יותר, ע"ש). בספר **משפטי ארץ** כתב (סוף הלכות חלה) שיעור שונה מעט, **והבאנו שיעור בסוגריים:**

שיעורי הפרשת חלה	חיטה מלא	חיטה לבן וכוסמין	שיפון	שיבולת שועל ושעורה
עם ברכה (קמח דחוס)	1.650	1.550 1.660	1.350 1.391	1.200 (שעורה: 1.419 ש"ש: 1.297)
ללא ברכה (קמח מרווח)	1.450 1.150-1.200	1.250 1.200	1.150 1.040	1.050 (ש"ש: 890)

⁴⁴⁵ ביאור העניין:

ז"ל **המהרי"ל** (הלכות אפיית המצות סי' טו): 'לא ידחוק את הקמח באגן דאז לא יהא נילש יפה, אך ימדוד בפיזור כדרך מודדין למכור, וכ"כ רא"ם דאין להכביד ידו על הסולת'.
 האחרונים הקשו מדוע צריך לתת טעם שלא יהיה נילוש יפה, הרי תיפוק ליה שאם ימדוד בקמח דחוק, יהיה יותר מעשרון (על הצד שצריך למדוד בקמח מרווח). מחמת קושיא זו כתבו כמה אחרונים שאין כוונת המהרי"ל לעסוק בהלכות מדידת הקמח, אלא בהלכות **לישת** הקמח עם המים, כלומר שאין ללוש את הקמח כשהוא דחוק (כ"כ בחק יעקב). אמנם **מחצית השקל** דחה הבנה זו (עם כי הסכים להלכה שאין ללוש קמח דחוק) וכתב שאכן כוונת המהרי"ל למדידת הקמח, ולפשוט את ספקו של הכלבו שמודדים בקמח מרווח. וביאור דברי המהרי"ל שכיוון שאסור ללוש בקמח דחוק, לא ייתכן שמדידת הקמח תהיה גם בדחוק והלישה במפוזר (שלא ייתכן שחכמים יקבעו כך ויסמכו שאנשים יזכרו לפזרו בעת הלישה) אלא ודאי שאף מדידת הקמח היא בקמח מרווח (כלומר, הצורך ללוש בקמח מרווח מוכיחה שאף המדידה נעשית בקמח מרווח). ומה שנקט הרמ"א 'שאם לא כן לא ילוש יפה', כוונתו רק לנקוט את ההכרח שהביא את המהרי"ל מדוע צריך למדוד במרווח.

רמ"א: אין לדחוק את המידה, שאם כן לא יהיה נילוש יפה (אפילו בקמח שאינו במידת עשרון (משנ"ב)). וטוב לומר בשעת נתינת הקמח למידה שעושה לשם מצת מצווה (מהרי"ל).
 ל ימדוד בקמח מרווח כדרך שמודדים למכירה. ולכתחילה אין נכון אפילו להניח ידו על הקמח (משנ"ב).

סעיף ב | הלש שיעור גדול בדיעבד

נחלקו הראשונים האם האיסור ללוש עיסה גדולה מעישרון שייך גם בימינו שיש תנורים גדולים, או גם כשיש הרבה מתעסקים בבצק.

◀ **ר"י ב"ר יהודה:** בימינו שהתנורים גדולים מותר ללוש עיסה הגדולה מעישרון.

◀ **ראבי"ה, רוקח וגדולי אשכנז (הביאם הנה"מ):** אם רבים מתעסקים בבצק מותר לעשות עיסה גדולה, כפי כמות המתעסקים. [ואפילו יש עדיפות לעשות כן מאשר שחלק מהכלים יעמדו ללא שימוש ויחמיץ הבצק שעליהם].

◀ **מהר"ם:** נזהר שלא ללוש יותר מעשרון בכל מקרה.

◀ **ב"י ודרכי משה:** לכתחילה יש לכל בעל נפש שלא ללוש יותר מעשרון, אפילו בתנורים גדולים, אפילו יש הרבה מתעסקים.

א. העולם סומכים על הדעות שהקלו בימינו (על סמך תנורים גדולים ועוסקים רבים) ואין למחות בידם, שיש להם על מי לסמוך. אמנם ירא שמים יחמיר גם בימינו, ובפרט במקומות שאין להם עוסקים רבים⁴⁴⁶ (משנ"ב).

❖ הלש כמות גדולה בדיעבד

◀ **חכמי צרפת:** הלש מעל עשרון, העיסה אסורה⁴⁴⁷.

◀ **רבינו יונה:** כל עוד לא שהה שיעור מיל מותר (שלא גרע ממי שהניח את העיסה בלא עסק).

◀ **רא"ש ורי"ו:** מותר בדיעבד [אמנם במזיד אסור (רי"ו)]. (כיוון שלא גרע מעיסה שעמדה ללא עסק בפחות משיעור מיל, שלא נאסרה בדיעבד).

◀ **ב"י:** מותר בדיעבד, אפילו במזיד, כיוון שיש המתירים לכתחילה (כנ"ל).

◀ **שו"ע:** אם לש יותר משיעור זה, מותר בדיעבד (אפילו במזיד (משנ"ב)).

הערות

⁴⁴⁶ והביא בשער הציון שמ"מ עיסה הגדולה מג' קבין, אסור אפילו בדיעבד. בימינו מקלים לכתחילה לעשות מצות מכונה בשיעור הגדול מג' קבין, וסומכים על כך שהמכונה מתעסקת היטב בכל חלקי הבצק (פסקי תשובות) (כאן אות ב).

⁴⁴⁷ לקמן משמע שהמשנ"ב פסק כרבינו יונה, שאם שהה כדי הילוך מיל, אסור בדיעבד. ועיין במנחת יצחק (חלק ג, קמ, אות א) שהבין שמסימת השו"ע משמע שפסק להתיר אפילו שהיה יותר ממיל.

ל אם שהה מתחילת הלישה שיעור מיל לפני שבאו עוזרים לסייע לו, אסור גם בדיעבד, כיוון ששיעורו חכמים שאדם אחד אינו יכול לדאוג שכל חלקי הבצק יהיו בעסק, והוי כעיסה שעמדה ללא עסק⁴⁴⁸ (משנ"ב).

ב. כתבו הפוסקים שהקפידא ללוש פחות מעשרון הוא רק כאשר לש הרבה עיסות יחד, שעל ידי צירופן יחד יוכל להפריש מהם חלה (כמבואר בתחילת סימן תנו). אבל אם לש רק עיסה אחת, לא יצמצם כשיעור עשרון, כדי שיוכל להפריש חלה, ולא תהיה ברכתו לבטלה⁴⁴⁹ (משנ"ב).

סעיף ג | מדידת עשרון ביו"ט

נחלקו רב ושמואל (ביצה כט ע"א) האם מותר למדוד קמח ביו"ט לצורך הפרשת חלה. רב מתיר ושמואל אוסר.

רי"ף, רמב"ם, עיטור ועוד: הלכה כשמואל שאסר⁴⁵⁰. (ועיין בסימן תקו, א).

ל נחלקו הראשונים האם מדידת קמח לצורך אפיית המצות מותרת או לא:

◀ **תוספות, רבינו ירוחם, הגה"מ וטור:** אפילו לרב, בימינו אסור למדוד, כיוון ששורפים את החלה. ולכן בפסח אין למדוד קמח, אלא לאמוד כמות קמח מעט או יותר⁴⁵¹.

◀ **רא"ש (כדרך אפשר) ור"ן:** לצורך אפיית מצות מותר למדוד, דלא גרע מנחתום שמודד תבלין לצורך התבשיל.

שו"ע: ביו"ט של פסח שאין לשים עיסה הגדולה מעשרון, מותר למדוד (ולא ייקח בפחות מעשרון, שאז לא יוכל להפריש חלה (משנ"ב)). ויש אוסרים, אלא ייקח באומד הדעת, ולא ירבה על עשרון (והכי נהוג) (וכדי לברך על הפרשת החלה, יצרפה לעשות עיסה פחות משיעור חיוב כדי להפטר מחיוב הפרשת חלה.

לעיסה אחרת (כדלקמן בסימן תנ"ז), שמא אין בה עשרון⁴⁵² (משנ"ב)).

הערות

⁴⁴⁸ משמעות הדין שדברי הגמרא אמורים גם על דיעבד, אלא שצריך שיעור מיל. ועיין בשער הציון שהביא שמשמעות הרמב"ם והסמ"ג שאזהרת הגמרא היא רק לכתחילה ולא לעיכובא. ועיין בהערה לעיל.

⁴⁴⁹ ואין לומר שיעשה עיסה אחת שודאי אין בה עשרון וכך יהיה פטור מהפרשת חלה, משום שאסור לכתחילה לעשות עיסה פחות משיעור חיוב כדי להפטר מחיוב הפרשת חלה.

⁴⁵⁰ ע"ש בתוספות שהקשה מדוע פסקו נגד רב שהלכה כמותו באיסורים. וביאר שכיוון שהגמרא אומרת ששמואל בא להורות הלכה למעשה, משמע שהלכה כמותו. ובתוספות שם הביא שיש שפסקו הלכה כרב.

⁴⁵¹ ביארו האחרונים (מהר"ם ומהר"ם ש"ף) שהכוונה למעט או יותר משיעור כלי המדידה, ולא מעט או יותר משיעור חלה (שאל"כ יוצא שהתוספות מורה למדוד באופן שודאי אין שיעור חלה במה שמודד (זה אינו, שהרי אין למדוד בכוונה לעשות פחות משיעור חלה). אלא הכוונה שימדוד בערך שיעור חלה, מעט או יותר מהכלי שמודד בו (כנל"ד בכוונת האחרונים)).

⁴⁵² כלומר, מעיקר הדין ניתן לעשות עיסה בגודל עשרון ולהפריש ממנה חלה (ורק יותר מעשרון נאסר), אך כיוון שאין מודדים ביו"ט, לא יפריש ממנה, שמא יש בה פחות מעשרון. ובסימן הבא יבואר שבכל מקרה (גם שלא ביו"ט), עדיף לצמצם בשיעור עשרון, ולצרף את העיסות או את המצות לאחר האפיה ואז להפריש מהם. (אלא אם יש לו עיסה אחת בלבד, שאז לא יצמצם, אלא ייקח עשרון ויפריש בברכה, אלא אם מדובר ביו"ט עצמו וכנ"ל).

סימן תנו | דין הנהגת החלה בעסת מצה

סעיף א | קירוב עיסות יחד

הקדמה קצרה:

כנזכר בסימן הקודם, חכמים תיקנו שאין ללוש בבת אחת עיסה הגדולה משיעור חיוב חלה. כיוון שכך, יש לחשוש שבכל עיסה העומדת בפני עצמה אין בה שיעור חלה, ומי שיפריש ממנה בברכה, ברכתו לבטלה. [בנוסף, יש לחשוש שיצרף את העיסות האלה לאחר האפיה בסל, ללא הפרשת חלה, נמצא שאוכל טבל].

בראשונים מצינו שני דרכים כיצד להפריש חלה ממצות: א. לצרף את העיסות יחד ע"י נשיכתן (ודין זה ומקורו התבאר ביו"ד בסימן שכ"ה). ב. לצרף את המצות לאחר אפייתן ע"י סל (ודין זה התבאר בגמרא בפסחים, ויבואר להלן).

השו"ע מביא את שני הדרכים, וכותב שהדרך השנייה עדיפה, כיוון שהראשונה יכולה לגרום לשיהוי בעשיית הבצק.

טור ושו"ע: כיוון שהתבאר שצריך לדקדק שלא להרבות בשיעור העיסה מחשש חימוץ, אלא עדיף למעט, לכן טוב לקרב את העיסות יחד בשעת הפרשה חלה, עד שישכו זו בזו, שמא יש בהן עיסה אחת שאין בה שיעור חלה.

א. ילוש אחת ויניחה על השלחן, ויעסוק בה אחד, ובנתיים ילושו את השניה, או שילשו שת עיסות בשני כלים שונים, ובשתי עיסות בודאי יהיה שיעור חיוב (משנ"ב).

ב. השקת העיסות צריכה להיות כזו שאם יפריד בניהן, יתלשו אחת מהשניה מעט. וכתבו האחרונים שאם העיסות יבשות ('קשה') יצרף אותן ע"י כלי או ע"י כיסוי מפה (משנ"ב).

ג. במקומות שעושים עיסות גדולות, נוהגים שכל אחד מפריש מכל עיסה בפני עצמה בברכה, ואם אדם אחד מפריש על כל העיסות, די בברכה אחת אם לא יפסיק בדיבור שאינו מהעניין (משנ"ב).

ד. כתבו האחרונים שהמנהג לכפול את העיסה כדי להפריש חלה משני קצותיה אינו מנהג נכון, אלא מספיק להפריש רק מצד אחד⁴⁵³ (משנ"ב).

❖ הפרשת עיסה לאחר האפייה

לכתחילה יש להפריש חלה מיד לאחר הלישה, ולא להמתין לאחר האפיה. דבר זה נלמד מהפסוק "ראשית עריסותיכם" (רמב"ם, אגור בשם מהר"ם וכו'). [בנוסף, בארץ ישראל, יש חשש שאם ישהה עם ההפרשה יכשלו לאכול לפני ההפרשה (בחו"ל יש תקנה להפריש למפרע על מה שנאכל כבר)].

הערות

⁴⁵³ **מחצית השקל** מבאר שהמנהג הזה נבע מטעות סופר בשו"ע שגרסו 'לקרב את העיסה יחד' (במקום 'העיסות'), והיינו לקרב את שני קצות העיסה זה לזה, ולהפריש משניהם. האחרונים כתבו שאין לעשות כן משום שמניחים חלק מהעיסה ללא עסק בזמן הפרשת החלה (פרי מגדים).

רב יוסף אומר (פסחים מח ע"ב) שנהגו הנשים לאפות קפיזא קפיזא (מידת שלושת לוגים (משנ"ב)). אביי מקשה לו, הרי זו חומרא שמביאה לידי קולא, שהרי בכך הן מפקיעות את חיוב החלה מהמצות. עונה לו רב יוסף שהן עושות כדברי רבי אליעזר שאמר שלאחר האפיה נותנים את המצות לסל, והסל מצרפם. ופסק רב יהודה בשם שמואל הלכה כרבי אליעזר.

נחלקו הראשונים לגבי דין צירוף סל. לדעת היראים צירוף סל מועיל רק לצרף עיסות שאין בכל אחת שיעור חלה, ועל ידי הסל מצרפם לחייבם. אבל עיסות שבכל אחת יש חיוב חלה, אין הסל מצרפם כדי לפטור אחת את השניה. אמנם הסמ"ג, הראב"ה והטור חולקים וסוברים שצירוף סל מועיל בכל אופן.

על סמך זה דן בשו"ת המהר"ם (היא התשובה האשכנזית שהביא הב"י) לגבי הפרשת חלה בבצק של המצות:

◀ **חכם אחד (הביא מהר"ם):** יש להפריש חלה מכל בצק, ואז לעשות מהן חררה גדולה⁴⁵⁴ (ולשרוף אותה).

◀ **מהר"ם:** לאחר האפיה יש לצרף את כל המצות בסל, ולהפריש מאחת על כולן. (והמנהג הנ"ל אינו כשר, שבא לידי שיהוי הבצק).

↪ **בית יוסף:** כשאופה בתוך הפסת, עדיף לעשות כמהר"ם, אבל כשאופה לפני פסת, עדיף להפריש מכל עיסה מעט. אמנם אם א"א להפריש מחמת מהירות עשיית המצות, מותר להפריש לאחר האפיה מיד⁴⁵⁵.

Ⓢ **שו"ע:** אם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות⁴⁵⁶, יפרישנה מיד לאחר האפיה, ע"י נתינת כל המצות בסל אחד⁴⁵⁷. וזה הדרך היותר נכונה (לעומת קירוב העיסות זו לזו, כנזכר בתחילת הסעיף).

רמ"א: אם היה שיעור חלה ושכח להפריש, יפריש אח"כ, ואפילו צירוף סל אינו צריך.

א. גם בחו"ל, שבאופן עקרוני ניתן להפריש לאחר האכילה (ולא צריך שיהיה מוקף ומחובר בעת ההפרשה), צריך להקפיד לצרפם בסל יחד ולהפריש מהן. כיוון שהקלו רק בבצק שהיה עיסה גדולה ואח"כ חילקו אותו (שאז אינו צריך שיהיה לפניו, ואפילו לא באותו בית), אבל עיסות קטנות שכל חיובם הוא מצירופם בסל, אין להקל לאכול לפני ההפרשה (משנ"ב).

ב. אם הסל גדול, צריך שכל המצות יגעו זו בזו⁴⁵⁸. אבל אם יש בכל עיסה שיעור חלה - שפסק הרמ"א שאין צורך בצירוף סל - אין צורך גם שיגעו זו בזו, בין כשהן בתוך הסל ובין כשהן בתוך הבית (אך צריך שתהיינה לפניו בבית). אמנם, אם המצות מונחות בתוך כלים צריך לקרב

הערות

⁴⁵⁴ לכאורה צ"ל שכוונתו שהיו מצרפים את כל העיסות יחד בכלי (כדי להפריש בברכה), וכמו שהתבאר לעיל, ולאחר מכן היו מצרפים את כל העיסות יחד לחררה גדולה כדי לשרפם יחד (שכנראה לא רצה לשרוף כל עיסה בפני עצמה, כדי שלא לעשות היסק בפני עצמו). (ועל זה כתב לו מהר"ם שמחמת שהיית החלות יחמיצו ונמצא שעובר על בל יראה).

⁴⁵⁵ וכן מה שאמר רב יוסף בגמרא, כתבו האחרונים שמחמת המהירות לא יכלו להפריש מהעיסה (חק יעקב).

⁴⁵⁶ אך אם אפשר, עדיף, כנזכר לעיל, כיוון שעיקר המצווה היא להפריש מיד בשעת גלגול העיסה. (בדרך כלל הדבר מצוי במאפיות של מצות מכונה, שם ההפרשה אינה בהכרח מעכבת את הלישה, ושם עדיף להפריש בתחילת הלישה, ולא לאחר האפיה).

⁴⁵⁷ וצריך להזהר שלא יצאו חלות מעל שולי הסל, כיוון שיש ספק אם טבלה שאין לה מסגרת מצרפת לחלה. ואם הפריש ממצות שהיו מעל שולי הכלי, מסתפק **הפרי מגדים** אם צריך להפריש שוב. **והביה"ל** מקל בדיעבד.

⁴⁵⁸ עיין ביו"ד בסימן שכו ב, שנחלקו בזה הראשונים והאחרונים, והמשנ"ב פה חשש לדעת המחמירים לכתחילה (עיין שער הציון).

את הכלי שיגעו זה בזה, ויהיו פתוחים למעלה (שאם הם סגורים, אפילו קירוב להדדי אינו מועיל⁴⁵⁹). וכל זה כשיש שיעור חלה בכל עיסה, אבל כשאין חיוב בכל עיסה, צריך דווקא סל אחד או פריסת מפה למעלה⁴⁶⁰ (משנ"ב).

❖ התערבבו לו מצות חיוב ופטור

רמ"א (תוספות, הגה"מ ומרדכי): אם הפריש מחלק מהעיסות, ומחלק מהן לא הפריש, והתערבבו לו יחד, צריך לקחת מכל אחת, או שילוש עיסה נוספת, ויפריש ממנה על אלה שהתערבו. ואם מזהה מצה אחת שחייבת בחלה, יכול להפריש ממנה על הכל.

❖ השוכח להפריש לפני יו"ט (משנ"ב)

השו"ע בסימן תקו, סעיף ב פוסק שעיסה שנילושה ביו"ט מותר להפריש ממנה חלה ביו"ט, אך עיסה שנילושה מערב יו"ט, אסור להפריש ממנה חלה ביו"ט. האחרונים חולקים בדין מצות שלא היה בהן שיעור, ורק ביו"ט צירפו אותן יחד בכלי, שבעצם חיוב החלה חל ביו"ט עצמו:

◀ **חק יעקב:** מותר להפריש חלה, כיוון שחיוב החלה הגיע רק ביו"ט.

◀ **אליה רבה:** אסור להפריש חלה, כיוון שכבר ביום חול היה מחויב לצרף את המצות יחד בכלי, ודין החלות כעיסה שנילושה בערב יו"ט.

הערות

⁴⁵⁹ כשאין שיעור חלה בכל כלי, הדיון אינו מצד 'מוקף', אלא מצד 'צירוף', בזה צריך שיהיה ממש בתוך כלי אחד, ולא רק קירבה (ולכן צריך מפה או סל אחד), לעומת דין מוקף שאין צורך שיהיו ממש באותו כלי, אלא באותו היקף. דברי המשנ"ב מיוסדים על הגר"א (בי"ד שכה, ב) שחילק כך [במידה ויש שיעור חלה בכל כלי]:

1. אם הכיכרות מונחים כמות שהן, אפילו מונחים רחוק, הבית מצרפם.
2. אם מונחים בתוך כלים פתוחים, צריך לקרב את הכלים שיגעו זה בזה.
3. אם מונחים בתוך חביות סתומות אין להפריש מזה על זה.

ויש להדגיש שבדיעבד, אם הפריש אפילו מכלי על כלי, אפילו היו בבתים אחרים, ההפרשה חלה, שדין 'מוקף' הוא לכתחילה (שער הציון. ומבואר ביו"ד בסימן שכה).

⁴⁶⁰ **בביה"ל** מביא בשם הפרי מגדים שצריך לפרוס מפה מלמעלה ולמטה, אבל אם פורס רק למעלה לא. ודייק כן מהש"ד ביו"ד שכה, ס"ק ה. אמנם הביה"ל מפפק בדבריו, כיוון שמהסמ"ג משמע שסתם כיסוי מועיל, והביא שכן משמע ממחצית השקל. והשאיר בצ"ע. אמנם **בערוך השלחן** כתב שודאי מהני כיסוי רק מלמעלה, ואין טעם בדברי הפרמ"ג.

באפיית מצות יד, כשרוצים להפריש חלה על כל המצות יחד (ונניח שמדובר על מצות השייכות לאדם אחד או למוסד אחד שמחלק את המצות לכולם. [לקמן יבואר אם הם שייכות לאנשים פרטיים]) במידה והמצות מונחות בארגזים נפרדים, צריך להצמיד אותם יחד, ולפתוח אותם, ואז הדבר תלוי: אם בכל ארגז יש חיוב חלה (שבאופן עקרוני ניתן להפריש עליו בנפרד), אין צורך בפריסת מפה מלמעלה, וניתן להסתפק בהצמדת הארגזים. אך אם אין חיוב חלה לכל אחד, צריך לפרוס מפה ואז להפריש מאחד מהארגזים על כולם.

במידה והמצות שייכות לאנשים שונים, נחלקו האחרונים האם אומרים שנידון כעיסת השותפים העשויה להחלק שפטורה מחלה. **בארץ צבי** (סי' מט) **ותורת הארץ** (ד, אות ק) כתבו שאין כלל חיוב בעיסה זו. אמנם **הגרש"ז** (מנחת שלמה א, סח) כתב שצירוף זה מהני לחיוב (שרק בעיסה שחיובה נובע רק ממחשבתו לעשות ממנה לחם, [לכן אם עשאה על מנת לבשלה, פטורה] אז אם עשאה על מנת לחלקה לפני האפיה פטורה כי אין שיעור חיוב בכל עיסה. אך לאחר האפיה שמצרף ע"י הסל, שם הצירוף הוא מצד עצם זה שיש כאן לחם בשיעור חיוב, בכה"ג מועיל צירוף אפילו לשעה). וראיתי שהרבה נוהגים להפריש בלא ברכה.

ל **משנ"ב**: אמנם, במידה וצירפם בכלי בערב יו"ט, או שהיה שיעור חלה בכל עיסה, אסור להפריש מהם ביו"ט, ועל כן יכול לעשות אחת מהאפשרויות⁴⁶¹:

א. יאכל את כל המצות של כל עיסה, וישייר מעט, ובחול המועד יפריש מעט זה על העיסה, וישרפנו (וכך יעשה בכל עיסה). [ואם התערבבו המצות, ישייר מעט מכל מצה, ולאחר היו"ט יצרפם בסל ויפריש מחתיכה אחת על כל החתיכות].

ב. יעשה עיסה חדשה פחות מכשיעור ביו"ט עצמו, ויפריש ממנה על שאר המצות (וממנה רשאי להפריש, שהרי חיובה הגיע ביו"ט עצמו).

א. אם נזכר קודם היו"ט, ודאי שעדיף להפריש אז, ולא לסמוך על ההפרשה שביו"ט (**משנ"ב**).

סעיף ב | הפרשת חלה מעיסה שנילושה ביו"ט

הקדמה לסעיף:

א. ביו"ד בסימן שכב, סעיפים ד – ה, הטור והשו"ע מבארים (על פי משנה. ע"ש) שיש חילוק בין הארצות השונות לעניין חיוב חלה. ושלוש חלוקות יש: א. בארץ ישראל (גבול עולי בבל) מפרישים רק חלה אחת. ב. שאר הארץ (גבול עולי מצרים) מפרישים שתי חלות, אחת בשיעור אחד ממ"ח מהעיסה, והיא נשרפת, והשניה אין לה שיעור, ונתנת לכהן. ג. שאר העולם מפרישים שתי חלות, אחת אין לה שיעור והיא נשרפת, והשניה יש לה שיעור אחד ממ"ח, ומותרת לטמאים, אפילו לזבים וזבות.

אמנם, בזמן הזה שאין אוכלים את החלה, פסק השו"ע שם שמפרישים בארץ ישראל אחד ממ"ח ושורפים אותה, ובשאר המקומות מפרישים כל שהוא לכהן.

ב. עוד מבואר שם (על פי הגמרא) שמותר לתת חלת חו"ל לכהן קטן שלא ראה קרי מימיו, או לכהן גדול שטבל לקריו. אלא שנחלקו שם הראשונים באיזה חלה התיירו. לדינא השו"ע פסק להתיר בכל המקומות. והש"ך שם ביאר שמשמע מהרמ"א שיש להחמיר שאין לתת לכהן קטן.

ג. [במידה ונותן לכהן קטן או גדול שטבל, אין צורך להפריש בחו"ל שתי חלות. (וכתב הב"י (כאן) שאין טעם לנהוגים להפריש שתי חלות בפסח, דמאי שנא מכל השנה)].

ד. על גבי זה דנו הפוסקים כאן באדם הטמא שצריך להפריש חלה ממצות שאפה ביו"ט. מצד אחד אי אפשר לתת את החלה לכהן, ולכן גם אסור לאפותה, כיוון שאינה ראויה לאכילה. מאידך, אסור גם להניחה כך, מפני שתחמיץ. ואף לשורפה אסור ביו"ט, מפני שאסור לשרוף קדשים ביו"ט.

נחלקו התנאים (משנה בפסחים מו ע"א) כיצד ניתן להפריש חלה בטומאה ביו"ט של פסח. לדעת רבי אליעזר אין לקרוא שם לחלה עד לאחר האפיה, ולדעת בן בתירא ניתן להטיל את הבצק

הערות

⁴⁶¹ **המשנ"ב** בסוף ס"ק י מביא שאפילו אם צירף כמה עיסות שאין בכל אחת שיעור חלה, גם כן צריך לעשות את התקנות הללו. וכוונתו לאפוקי מדעת **הפרי חדש** שכתב שכיוון שהעיסות התחייבו יחד בכלי, נידונות כעיסה אחת, שבחוץ לארץ מותר לאכול ללא הפרשה על סמך הפרשת חלה שיעשה מאוחר יותר (במקרה זה: בחול המועד). **והמקור חיים** חולק על הפרי חדש שאין זה נחשב כעיסה אחת, כיוון שלפי דבריו מדוע הראשונים היו צריכים בכלל לתת את העצות הנ"ל, הרי ניתן לסמוך על הפרשה עתידה. ע"ש.

למים צוננים, וכך לא יחמיץ. לדעת רבי יהושע אין כל איסור שהבצק יחמיץ מאליו (כיוון שהוא של הקדש. ור"א סובר שכיוון שיכול להשאל עליו, עובר עליו בבל יראה (גמרא)).

רי"ף ורמב"ם: הלכה כרבי אליעזר⁴⁶².

ל **ר"ת, רא"ש והגה"מ:** אם אירע וקרא לה שם חלה לפני האפיה, יטיל את החלה לצונן [שרבי אליעזר וכן בתירה חולקים רק אם עדיף שלא לקרוא שם חלה (שמה לא יזהר בהטלת צונן), או שהטלה בצונן עדיפה, אבל מוסכם שאינה מחמיצה בתוך המים (רא"ש)].

שו"ע: הלש עיסה ביו"ט, לא יקרא שם לחלה עד שיאפנה, ואם שכח וקרא לה שם, יטילנה בצונן.

ל **לכן צריך לאפות עוגה קטנה בנפרד, ללא קריאת שם בפיו או במחשבה** (שהפרשת חלה מתקדשת בדיבור או במחשבה). ולאחר האפיה יקרא לה שם. כמו כן, יכול לאפות את כל העיסה ולהפריש מצה אחר האפיה (משנ"ב).

- א.** אדם אחר שקרא שם לחלה לפני האפיה, לית לן בה, כיוון שאין לו רשות לתרום (משנ"ב).
- ב.** אם רואה שהמים מעט מתחממים מכך שעומדים בבית, יחליפם במים צוננים אחרים (אחרונים).

❖ אפיית החלה על סמך כהן קטן

הגמרא אומרת (בכורות כז ע"א) שמותר לכל כהן שאין טומאה יוצאת עליו מגופו לאכול תרומת חו"ל, ולכן מותרת לכהן קטן (שלא ראה קרי מימיו), או לכהן גדול שטבל והעריב שמשו. עוד אומרת שם הגמרא ששמואל היה מבטל את תרומת חו"ל ברוב, ואוכלה. וכן נהג רבה. **רי"ף:** המפריש חלה בחו"ל יכול לקרוא לה שם ולאפותה, אם יש שם כהן קטן שיאכלנה.

ל נחלקו הראשונים האם ניתן גם לתת אותה לכהן גדול שטבל או לבטלה ברוב:

◀ **רא"ש, הגה"מ וטור:** ניתן גם לתת אותה לכהן גדול שטבל או לבטלה ברוב.

◀ **רמב"ן ור"ן (בביאור דעת הרי"ף):** אין לתת את החלה לכהן גדול שיטבול, כיוון שכרגע לא טבל, ואין אומרים 'הואיל ויכול לטבול', כיוון שמחוסר מעשה. כמו כן, אין לבטלה ברוב, כיוון שאין לעשות כן לכתחילה.

רמ"א: אם יש כהן קטן שלא ראה קרי, או כהן גדול שטבל (אפילו לא העריב שמשו (משנ"ב)), מותרים לאפות בשבילם. ויש אומרים שאין מאכילים חלה בזמן הזה לשום כהן. ויש מתירים ללוש ביו"ט פחות מכשיעור כדי לפטור עצמו מחלה (ר"ן). (והגר"א מפקפק על זה (משנ"ב)).

⁴⁶² כיוון שרבי פסק כמותו, כמובא שם בגמרא. ועוד שרבי אליעזר הולך לשיטתו שצריך לצרף את המצות בסל לאחר האפיה, ושם הרי פסקנו הלכה כדבריו (כנ"ל בסעיף א).

ל מהש"ך ביו"ד משמע שהרמ"א סובר שהעיקר כדעה הראשונה⁴⁶³. והפרי מגדים כתב שמכל מקום לא נהגו כן גם בפסח. ובמדינתנו יש מקומות שנותנים בפסח לכהן שטבל (משנ"ב).

א. השו"ע לא עסק בזה, כיוון שהוא דן בחלת ארץ ישראל, שעצות אלה לא שייכות בה, והרמ"א עוסק בחלת חו"ל (משנ"ב).

ב. כהן קטן שמסתמא לא ראה קרי מימיו הוא רק עד גיל תשע (משנ"ב).

ג. כהן גדול שטבל, טוב שלא יטיל מים בין הטבילה לאכילה, דיש לחוש שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהם חשש קרי, ויהיה אסור באכילה, ושוב יצטרך לטבול (משנ"ב).

❖ לאפות על סמך 'הואיל'

◀ **גאונים, בה"ג ור"ח:** גם אם אין כהן קטן, מותר לאפות את החלה ביו"ט, כיוון שהלכה כרבה הסובר 'הואיל' (ואף כאן, הואיל ואם היה כהן היה יכול לאוכלה, מותר לאפותה אף כשאין כהן).

◀ **רי"ף, רמב"ם, ראב"ן, יראים והגה"מ:** רק אם יש כהן ניתן להפריש ולאפותה.

☞ **טור:** טוב שלא לקרוא לה שם עד שיאפנה, להוציא עצמנו ממחלוקת.

הערות

⁴⁶³ לכאורה צ"ע בכוונת המשנ"ב כאן (ומקורו בפרי מגדים), שהרי הש"ך שם הביא את הדעות שנהגו שלא לתת (מהרי"ל, מהרי"ו ורש"ל) ואז כתב וז"ל: 'וכך כתב הרב בא"ח ס"ס תנ"ז, אף על גב דסתם שם בתחלה כסברת הטור דמאכילין אותו לכהן קטן. והכי נהגינן האידנא בחלות דמצה, ובחלות דכל ימות השנה לא נהגינן ליתנה לכהן קטן וצריך לחלק בין פסח לשאר ימות השנה'. הרי שהבין שהרמ"א סובר שאין לתת, ורק הש"ך מוסיף שנהגו לתת בפסח ולא בשאר ימות השנה. וצ"ב.

בסברת החילוק בין פסח לשאר ימות השנה, המג"א כותב (ס"ק ט) שבפסח שיש הרבה חלות נהגו לתת לכהנים כדי שיחזיקו אותם בכהונה, שאם לא יאכלו את החלות שנותנים להם, לא יחזיקו אותם בכהונה.

סימון תנח | מצוה ללוש המצה בערב פסח

סעיף א | מנהג האפייה בערב פסח

מצינו כמה התייחסות לגבי זמן אפיית המצה. חלק מהם מראים שצריך לאפותה דווקא לאחר חצות יום י"ד ניסן, וחלק מהם מראים שאין קפידא.

א. הגמרא אומרת (פסחים קכ"ב) שמצה הוקשה לפסח, ולכן מי שאכל מצה לאחר חצות לילה (לדעת ראב"ע) לא יצא ידי חובתו. (הרי שמצה הוקשה לפסח, וכשם שפסח נעשה רק לאחר חצות כך גם מצה (גאונים)).

ב. הברייתא אומרת (תוספתא שם ב, יג) שניתן לצאת במצה ישנה, ובלבד שיעשנה לשם פסח.
ג. הירושלמי אומר (שם ב, ד) שנחלקו בית שמאי ובית הלל במצה ישנה, ורבי אומר שכולם מסכימים שאפילו אם עשאה לשם פסח שהיא פסולה, משום שודאי לא דקדק בה מפני חימוץ.

ד. הברייתא אומרת (תוספתא שם ג, ט) שארבעה עשר שחל להיות בשבת אופה לו מצה מערב שבת.

ה. המשנה אומרת (שם לה ע"א) שחלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן למכירה בשוק, ניתן לצאת בהן ידי חובת מצה.

נחלקו הראשונים האם יש איסור לאפות מצה לפני חצות יום י"ד ניסן:

◀ **גאונים, ר"ש משאנ"ץ, רבינו יהודה הכהן:** אין לאפות מצות (מצוה⁴⁶⁴) לפני חצות יום י"ד⁴⁶⁵.

◀ **רי"ו בשם תוספות רבינו פרץ והמדקדקים בברצלונה:** מותר ללוש גם לפני חצות יום י"ד⁴⁶⁶.

◀ **רבינו אליעזר, ר"ש הכהן ור"י מפריז:** מותר ללוש לפני חצות, אך משום חיבוב מצווה יש לאפות דווקא לאחר חצות.

ל **ב"י:** ונהגו העולם שלא להתחיל ללוש עד לאחר שש שעות, ואין לשנות המנהג.

☞ **שו"ע:** נהגו שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד לאחר חצות.

הערות

⁴⁶⁴ **הבית יוסף** מסתפק האם כל מחלוקת הראשונים היא רק במצות מצוה, או בכל המצות של פסח. מסקנתו שהמחלוקת שייכת בכל המצות של פסח. לקמן בשו"ע סתם שנהגו להזהר במצות של מצוה. ובאמת **שבב"י** כתב שנהגו העולם להזהר שלא ללוש לפני חצות (ולא חילק בין סוגי המצות), **והדרכי משה** כתב שנהגו שלא להזהר בשאר המצות. וייתכן שגם השר"ע מודה שהעולם נהגו להזהר רק במצות מצוה, וכמו שכתב **המשנ"ב** (לקמן).

⁴⁶⁵ משום **שמהגמרא** משמע שיש היקש מפסח למצה, וכמו שפסח אסור לשוחטו בעוד שיש חמץ, כך גם מצה אסור, ולכן צריך דווקא לאחר שעה שישית. **הגאונים** החמירו בזה, עד שאסרו מצה שנאפתה לפני חצות.

⁴⁶⁶ עיקר ראייתם **מהמשנה** שהתירה לצאת ידי חובה ברקיקי תודה, וכן **מהתוספתא** שפסקה לאפות מצות מערב שבת (כשחל פסח להיות ביום ראשון). וכן משמע **מהירושלמי** שאסר במצה ישנה משום שאינו מקפיד משום חימוץ. משמע שאם יקפיד, מותר.

המדקדקים בברצלונה נהגו כך משום שבאפייה לאחר חצות אם התערב משהו מהאיסור, אינו בטל, לעומת זאת באפייה שלפני המועד, אם נפל מעט חמץ, בטל כבר. **[הגה"מ** כתב שמנהג כשר שלא לאפות לפני חצות י"ד, ואם אפה לא הפסיד].

ל המנהג להזהר הוא דווקא במצות שיוצאים בהן, אבל לא בשאר המצות (משנ"ב).

א. מנהג רוב ישראל שלא להזהר בכך אפילו במצות מצוה. וכתב בבגדי ישע להליץ על המנהג מפני שיש דעות שחמץ אוסר במשהו לאחר חצות, ומפני שלעיתים יש חסידים מחומצות, לא יתבטלו. ובמאמר מרדכי כתב שנהגו כן מפני הדוחק⁴⁶⁷ (משנ"ב).

ב. שעת האפיה לאחר חצות:

השו"ע כותב שיש לאפות לאחר שש שעות. ונחלקו האחרונים בכוונתו:

◀ **ב"ח וחק יעקב:** הכוונה דווקא לאחר שש ומחצה.

◀ **מג"א, אליה רבה, בית מאיר וגר"א:** הכוונה לאחר שש שעות.

א. מעיקר הדין מותר לאפות מצות בפסח, אך המדקדקים מקפידים לאפות לפני הפסח שאם יתערב בהם משהו חמץ, יתבטל, כיוון שבפסח עצמו חמץ אוסר במשהו (משנ"ב).

ב. כשאפה לפני הפסח, אפילו התערב משהו חמץ והתבטל, אין איסור לבשל את המצות כיוון שאין חימוץ לאחר אפיה (ועיין לקמן בדין מצה שרויה) (משנ"ב).

ג. מצה שרויה⁴⁶⁸:

◀ **אנשי מעשה:** אין לשרות במים או לבשל את המצה בפסח, שמא בתוכה יש קמח שלא נילוש יפה, ועל ידי המים יחמיץ.

◀ **שערי תשובה:** מן הדין אין לחוש לזה, כיוון שאחזוקי איסור לא מחזיקין, ובפרט כשאופים ריקים דקים. ועם זאת הנוהגים כן אין מזניחים אותו.

ד. האופה בליל יו"ט ראשון, יאפה רק לצורך היום הראשון, ולא ליום השני. אך אם אפה מבעוד יום, יכול לאפות בלילה הראשון לצורך אותו ערב (כיוון שהוא רוצה מצות חמות), ואת מה שאפה מבעוד יום ישמור ללילה השני (משנ"ב).

הערות

⁴⁶⁷ שצריך הרבה מצות, ואי אפשר להספיק הכל בערב פסח. ובימינו טעם זה שייך בכפל כפליים. וגם במעשה רב מובא (אות קפח) שהגר"א לא נהג לאפות מצות לאחר חצות.

ובערוך השלח כתב טעם אחר למנהג זה לשונו: 'יותר נלע"ד משום דזה ידוע שבזמן הקדמון לא היו אופין כל המצות קודם הפסח אלא היו אופין בכל יום מימי הפסח פת ליום זה, עד שהטור כתב לדבר חידוש, וז"ל: ואני ראיתי בברצלוניא וכו' עכ"ל. וזהו כמנהג שלנו וכתב זה לדבר חידוש, ולכן כשהיו אופין בכל יום ולאכול פת חמה, א"כ למה יגרע מצת מצוה שלא יאפו אותה סמוך לאכילה והיינו אחר חצות. ולכן אפו סמוך ללילה וגם משום חביבה מצוה בשעתה וגם כדי שיהנו מהמצה בערב דפת חמה טוב הרבה יותר מפת צוננת דהם אפו מצות עבים לא כשלו והצונן קשה לאכילה והוה הידור מצוה וההיקש שאמרו הוא לאסמכתא בעלמא ולזכרון לקרבן פסח וזה שאסרו למי שאפה קודם שש הוא למיגדר מילתא כדרך הקדמונים שהיו זריזין במצות וזריזים במנהגי ישראל אבל אצלינו שאופין קודם הפסח אין טעם למנהג זה ולכן באמת האידנא רק קצת מהמדקדקים נוהגים בזה וכל ישראל אין יודעין מזה כלל'.

⁴⁶⁸ המשנ"ב מקצר כאן. ונכתוב כאן בקיצור את הסוגיא. הברייטא אומרת (לט ע"א) שהאפוי אינו בא לידי חימוץ. וכך פסקו כל הראשונים. **בשו"ע הרב** בתשובות שבסוף הספר (סימן ו), כתב שיש לחוש שמא לא נאפה הקמח בשלמות, או שנדבק קמח בחוץ, והמחמיר תבוא עליו ברכה. ולגבי קמח מצה כתב בשיירי כנה"ג שהייתה פעם אישה שהתבלבלה בין קמח רגיל לקמח מצה, כיוון שראתה ששכנה שלה השתמשה בקמח מצה. וגזרו חכמי העיר שלא להשתמש בקמח מצה. והרבה אחרונים חלקו על זה, שאין לנו לגזור גזירות חדשות מעצמנו (בין המתירים: פר"ח, יעב"ץ בשם החכם צבי, גר"א, וכ"כ השערי תשובה בסימן תס). וכן כתב **ביחווה דעת** (א, כא) להקל לכתחילה. [ואף במשפחות חסידיות רבים מקילים כיוון שהמצות שלנו דקות והתנורים חזקים מאוד (עיין פניה"ל פסח ח, ב שסיכם את הסוגיא בקיצור)]. ועיין **בפסקי תשובות** שהביא את הפוסקים שקיבלו חומרא זו ואת הפוסקים שלא. ועוד הביא שם את גדרי החומרא לפי הנוהגים אותה (אם נהגו להחמיר בשרייה אף ללא אכילה (לצורך אחרון של פסח), האם החמירו גם בשרייה ואכילה מיד, האם החמירו גם במי פירות, ובמנהג לאכול שרויה באחרון של פסח).

ה. כתב האחרונים שעדיף שלא לאפות ביר"ט שלא יבוא לידי קלקול עם הפרשת החלה, וכן במדידת הקמח וברחיצת הכלים, וכן מחמת זה שישנו התינוקות, ושלא יבוא לאכול ע"י זה לאכול אפיקומן לאחר חצות (משנ"ב).

❖ ערב פסח שחל להיות בשבת

כמו שהתבאר, נחלקו הראשונים האם מותר לאפות מצות לפני חצות יום י"ד. עוד דנו הפוסקים מתי יש לאפות מצות כאשר פסח חל ביום ראשון.

◀ **ר"ת ור"ש משאנ"ץ:** אסור לאפות מערב שבת, אלא יאפו בליל היר"ט⁴⁶⁹.

◀ **רבינו מתתיהו:** מותר לאפות מערב שבת, אך משום הידור מצוה, יאפה דווקא בליל היר"ט⁴⁷⁰.

◀ **רב האי גאון, רא"ש ורי"ו בשם תוספות ר"פ:** מותר לאפות מערב שבת⁴⁷¹.

Ⓢ **שו"ע:** כשחל ערב פסח בשבת, אופים ביום שישי לאחר חצות (זכר לשאר השנים (משנ"ב)).

הערות

⁴⁶⁹ **לר"ש משאנ"ץ ועוד:** משום שמצה הוקשה לפסח, וצריך לאפות אחר חצות י"ד.

לר"ת: משום שאנשים יחשבו שערב שבת הוא ערב פסח, ויבואו להתיר חמץ באחרון של פסח.

⁴⁷⁰ טעמו, מפני הרואה שיחשוב שאוכלים מהמצה בשבת, ויבוא לאוכלה גם. [ובשם **רב יהודאי גאון** כתב: שרואה במוצאי שבת מצה אפויה יחשוב שאפו אותה בשבת].

⁴⁷¹ **לרב האי גאון:** משום שאפיית המצה ביר"ט אסורה, שהרי היה יכול לאפותה לפני החג. ועוד שע"י אפיית המצות בליל החג יתעכבו עם אכילת המצה, והרי זריזין מקדימים למצוות.

לרי"ו בשם תוספות ר"פ: שאם יאפה בליל החג, יש לחשוש שיפשע ויאכל את המצות לאחר חצות.

סימן תנט | מקום וסדר לישת המצות

סעיף א | לישה במקום שמש

רבא דורש (פסחים מב ע"א) שאישה לא תלוש בחמה (כיוון שהשמש מחממת את העיסה (רש"י)).

רב פפא אומר (יומא כח ע"ב) שיום המעונן, כולו שמש (אפילו במקום הצל (רש"י)). הגמרא מבארת שנפקא מינה בדבריו למה שאמר רבא שאישה לא תלוש בחמה. (כלומר, שאסור ללוש ביום המעונן אפילו במקום שיש בו צל (רש"י)).

רי"ף, רמב"ם רא"ש וטור: ביום המעונן אסור ללוש תחת כל כיפת השמים (כלומר, גם במקום שכרגע יש בו צל (משנ"ב)).

שו"ע: אסור ללוש במקום שמש, וביום המעונן אסור ללוש כנגד כל כיפת השמים⁴⁷².

רמ"א (על פי תרומת הדשן): נהגו שלא ללוש כנגד חלון פתוח, אפילו אין שם שמש, שמא יהיה מעונן ולא אדעתיה.

א. החק יעקב מתיר ללוש סמוך למקום השמש, אך כמה אחרונים החמירו שיש ללוש רק במקום הצל (משנ"ב).

ב. זכוית בחלון:

◀ **חק יעקב:** כשיש זכוית בחלון, מותר ללוש כנגדו.

◀ **חק יוסף, חמד משה וחיי אדם:** השמש מחממת דרך הזכוית. ונהגו לכסות את החלונות בסדינים בזמן שהשמש מאירה.

ג. בבין השמשות אין לחוש מללוש תחת אור הרקיע, שהרי כבר שקעה החמה⁴⁷³ (תרומת הדשן).

ד. בחוץ מותר ללוש במקום הצל, כיוון שירגיש אם הרקיע יהפך למעונן, מה שאין כן כשהוא בתוך הבית, שאין מרגישים בזה כל כך (ולכן אסר הרמ"א ללוש מול חלון פתוח) (משנ"ב).

❖ הולכת מים וקמח תחת השמים

רמ"א (על פי הגה"מ ומהרי"ו⁴⁷⁴): יש להזהר גם שלא להולך את המצות, המים והקמח (אם השק פתוח למעלה (משנ"ב)) מגולים תחת הרקיע.

א. צריך לכסות במפה, ואין להשתמש באותה מפה כמה פעמים, שמא נדבק בה בצק והחמיץ (משנ"ב).

הערות

⁴⁷² **בביה"ל מביא שמהר"ם חלואה** כתב בשם **הרמב"ן** שיום שיש בו עננים עוברים ושבים, אינו נקרא יום מעונן. אך העיר הביה"ל שלפי הרמ"א שכתב להזהר שמא יתכסו השמים בעננים ולא אדעתיה, גם בזה יש להזהר.

⁴⁷³ לפי זה, כל שכן שמותר ללוש בלילה ממש (פשוט).

⁴⁷⁴ בב"י מביא שהסמ"ג כתב שנכון להזהר על מים, והסמ"ק כתב שרק לזמן מרובה יש לחוש, אך מכל מקום יש להזהר גם בזמן קצר. ורבינו פרץ כתב שלכתחילה יש להזהר גם לזמן קצר. והדרכי משה הביא שמהר"ל כתב זאת גם גבי קמח ומצות. [אמנם באות ג הביא הדרכ"מ בשם תשובת רשב"א, שהרמב"ן היה מוליך את המצות מהבית לתנור במרחק עשרה בתים, (ורק מחשש לשהייה מרובה, החמיר) נראה מכך שאין איסור להוליך מצות תחת הרקיע, ורק גבי המים (או קמח) ייתכן שהרמב"ן יחשוש].

❖ לִישָׁה סִמּוּךְ לַתְּנוּרָה

❖ **רא"ש, טור ושו"ע:** אין להתקרב ללוש סמוך לתנור (לפה התנור. אבל מהצדדים או לאחריו לית לן בה (ועיין לקמן) (משנ"ב)), מפני חום האש.

א. מסקנת האחרונים שתנור שמחמם את כל החדר, אסור ללוש בכל החדר, אלא ימנע מלהסיק את התנור כל יום הלישה. אם הסיק, יאוורר את החדר שיתקרר לפי אומדן הדעת. והכל לפי העניין, אם החדר קטן והתנור גדול או להפך (משנ"ב).

ב. לפי המבואר כאן, יש להזהר שהאופה לא ישהה את המצות מול התנור, מפני שהן מתחממות מאוד כשהן מולו⁴⁷⁵. וכן יש להחליף את המקלות שעליהם מניחים את המצות, מפני שרואים שהם מתחממים מחום התנור (משנ"ב).

ג. הלש סמוך לתנור בדיעבד יבואר בסעיף ה (משנ"ב).

סעיף ב | הזמן שהבצק מחמיץ

רבא אומר (פסחים מב ע"א) שאישה שלשה בצק לא תגביה ידה מהתנור עד שתגמור כל העיסה. עוד מובא במשנה (מח ע"ב) שרבן גמליאל מתיר לשלוש נשים לאפות בבת אחת מצות בזו אחר זו, אך דעת חכמים שהנשים יעסקו יחד, אחת לשה, אחת עורכת ואחת אופה.

❖ **רש"י:** צריך לעסוק רק בבצק כל הזמן.

❖ **שו"ע:** אסור להניח את העיסה ללא עסק, אפילו רגע אחד.

ל כתחילה אסור להתעסק אפילו בצרכי התנור. וצריך להסיק ולגרוף את התנור לפני כן, כדי שלא יצטרך לעזוב את המצות בלא עסק (משנ"ב).

❖ **ר"ן**⁴⁷⁶: מותר להתעסק בתנור, ואסור להתעסק בדברים אחרים.

א. 'עסק' המונע החמצה נקרא שלש אותה או מגלגל אותה בעץ וכדומה, אבל לא כמו אלה שנוהגים לדחוק או לבעוט בעיסה עם עץ במקום אחד, (שאינן זה מועיל למנוע את החימוץ במקום שבו העץ אינו דוחק) (אחרונים).

הערות

⁴⁷⁵ בתנורים שלנו (שחומם רב מאוד) יש להזהר בדבר פי כמה וכמה, ובשהייה מועטת המצות מחמיצות, ולכן יזהרו האופים מאוד להכניס את המצות בזריזות לתנור, ולא לעצור אפילו לרגע (ובחוש ניתן לראות שהמצות מחמיצות בשהייה קלה).

⁴⁷⁶ מהרמב"ם גם משמע שסובר שהאיסור הוא רק להתעסק בדברים אחרים. אך אפשר שכוונתו שלא להתעסק בשום דבר אחר, גם לא בתנור. ובאמת שיש בדבר מחלוקת אחרונים, שהפ"ח הבין את הרמב"ם כמו שהבין הב"י את רש"י. והב"ח כתב שגם רש"י באמת מתכוון למה שכתב הר"ן (ואין מחלוקת בזה).

❖ עבר והניח את הבצק

המשנה אומרת (פסחים מו ע"א) שבצק החרש (שלא ידוע אם החמיץ לפי סימני החימוץ (רש"י)), אם יש כיוצא בו שהחמיץ, הרי זה אסור.

הגמרא שואלת מה הדין אם אין שם בצק כיוצא בו, ואומר רבי אבהו בשם ריש לקיש שזמן ההחמצה הוא מיל.

רא"ש: אם התחילו להתעסק בבצק והתחמם מחמת הידיים, אם יניחוהו ללא עסק, יחמיץ מיד⁴⁷⁷.

טור ושו"ע: אם הניחו את הבצק ללא עסק, ושהה כדי הילוך מיל, הוי חמץ. ושיעור מיל הוא שמונה עשרה דקות (תרוה"ד⁴⁷⁸). ואם התעסק בו, והתחמם מהידיים, אם יניחוהו ללא עסק, יחמיץ מיד.

א. [שיעור מיל הוא גם הזמן שבו צריך הבשר לשהות במלח, והיינו בדיעבד⁴⁷⁹, ואין להקל במליחה אלא כשיעור כ"ד או כ"ג דקות. אמנם, לכתחילה יש להשהותו שעה (משנ"ב)].

ב. יש פוסקים המחשבים מיל כעשרים וארבע דקות, ויש המחשבים לעשרים ושנים וחצי דקות⁴⁸⁰. כשאין הפסד מרובה יש להחמיר לאחר שמונה עשרה דקות. אמנם, במקום שיש הפסד גדול, ניתן להקל אם הבצק לא שהה עשרים ושנים דקות וחצי (ביה"ל).

ג. יש להזהר מאוד שלאחר הרידוד והעריכה, לא יהיו את המצות כלל לפני שמנקרים אותן, וכן לאחר הניקור יש להכניסן מיד לתנור. והעולם אינו מקפיד בזה כל כך. ואפשר ש'מיד' לאו דווקא⁴⁸¹. ומכל מקום לכתחילה ודאי יש להזהר בזה אם אפשר (משנ"ב).

הערות

⁴⁷⁷ **בביה"ל** כתב שדברי **הרא"ש** בזה אינם מוסכמים, שכן **ברמב"ם** משמע שגם לאחר העיסוק יש לשער כדי הילוך מיל. וכן משמע **מהרשב"א** בשם **הרמב"ן** שהתיר להוליך מצות לתנור במרחק עשר בתים (והחמיר רק מפני חשש שהיית מיל). וכן כל הדיון על צירוף השהיות שדן בו **תרומת הדשן**, גם מראה שלא סברו כדעת **הרא"ש**. ותמה בביה"ל על **הרמ"א** שהביא את דברי תרומת הדשן ללא התייחסות לכך שדברי **הרא"ש** (שהביא השר"ע) סותרים את דבריו. וכתב שייטכן שסובר הרמ"א שדינו של הרא"ש הוא רק כשראינו שהבצק התחמם, וא"כ גם דברי השר"ע צריך לבאר כך, והשאייר בצ"ע. **וביביא"א** (ב, נד) הביא כמה אחרונים שגם כתבו כתירוץ הביה"ל. עוד הביא שאף הרא"ש לא אסר אלא לכתחילה, אבל בדיעבד גם הוא אינו סובר שאסור (ועיין לקמן במשנ"ב בסוף ס"ק מג, שגם ממנו משמע כן). למסקנת הבי"א לכתחילה יש להשתדל שלא לשהות כלל, אלא שבמקום שיש בדבר צורך (כגון שמחלק את העיסות ומניח לפני העורכים, ויש שהייה קלה, וכל כיוצא בזה), נהגו להקל בדבר, וכן נהגו. (ועיין בהערה להלן בנראה לע"ד).

⁴⁷⁸ לפי חשבון מהלך אדם בנוני עשר פרסאות ביום, ויום הוא שנים עשרה שעות (בכל פרסה יש ארבעה מילין, הרי 40 מילין ליום, בכל יום יש 720 דקות, לחלק 40, הרי 18).

⁴⁷⁹ השר"ע פסק ביו"ד בסימן סט, ו (כדעת הרמב"ם) להשהותו כשיעור מיל. והרמ"א פסק שהיינו בדיעבד, אבל לכתחילה יש להשהותו שעה (כדעת התוספות). **והמשנ"ב** מעיר שלעניין אפיית מצות נוקטים כשיעור מיל הוא ח"י דקות, כיוון שזו חומרא. אבל לעניין מליחה, אין להקל (לכתחילה (לדעת הרמ"א)) אלא בשיעור הגדול יותר.

⁴⁸⁰ שורש הסוגיא הוא ממת מונים את היום. א. לדעת תרומת הדשן, מעלות השחר עד צאת הכוכבים, וכשמחשבים יב שעות (720 דקות) לארבעים מיל, יוצא שבכל מיל יש 18 דקות. ב. לדעת הרמב"ם מחשבים מזריחה עד השקיעה. אמנם מעלות השחר עד הזריחה יש זמן הליכה של חמש מילין, וכן מהשקיעה עד צאת הכוכבים. ומה שאמר עולא שאדם הולך ביום 40 מיל זה מעלות השחר עד צאת הכוכבים, וא"כ יוצא שמהזריחה עד השקיעה יש כדי הליכת 30 מיל (40 מיל פחות פעמיים חמש מיל), וא"כ יב שעות (720) לשלושים מיל, יוצא שבכל מיל יש 24 דקות. ג. הדעה שהביא הגר"א, כדעת הרמב"ם שמחשבים מהזריחה עד השקיעה, אלא שמעלות השחר עד הזריחה יש כדי הליכת ארבעה מילין, וכן מהשקיעה עד צאה"כ. וא"כ יוצא שבי"ב שעות יש 32 מילין, יוצא שכל מיל הוא 22.5 דקות.

⁴⁸¹ אילולא דמסתפינא הוה אמינא שמנהג העולם הוא כדעת הרמ"א שפסק כתרומת הדשן שפסק את צירוף השהיות, שכן כבר כתב הביה"ל שתרומת הדשן אינו סובר כרא"ש, וכן הרבה ראשונים כלל לא קיבלו דברי הרא"ש

❖ עסק מבטל את ההחמצה (וצירוף השהיות)

הראשונים חולקים בדין בצק שהניחו אותו ללא עסק פחות ממיל, ואח"כ שוב התעסקו בו, ושוב השהו אותו ללא עסק. כך שבצירוף כל השהיות הבצק שהה מיל עד האפיה.

◀ **מהר"ש:** השהיות מצטרפות והבצק אסור.

◀ **מהרי"ל:** הבצק מותר⁴⁸².

◀ **רב אחד (הביאו תרוה"ד):** עסק גמור מבטל שהייה שלפניו, אבל עסק קל (כמו ניקוב המצות), אינו מבטל שהייה שהייתה לפניו, אע"פ שבזמן העסק עצמו, יש בו כח לעכב את החימוץ.

◀ **רמ"א:** יש להחמיר ולמהר בעשיית המצות, כי יש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל, או שיהיה במקום חם שממהר להחמיץ⁴⁸³.

❖ עיסה אחרת שהחמיצה

כנזכר במשנה (פסחים מו ע"א), בצק שלא ידוע אם החמיץ, רואים בצק כיוצא בו, שאם החמיץ, אף זה החמיץ.

המשנה אומרת (מח ע"ב) ששאור ישרף והאוכלו פטור, וסידוק ישרף והאוכלו חייב.

רבי יהודה סובר ששאור זה קרני חגבים (שיש סדקים בבצק, סדק לכאן וסדק לכאן (רש"י)), וסידוק זה שנתערבו סדקיו זה בזה.

חכמים סוברים שעל שניהם חייב כרת, ושאור שפטורים עליו זה בצק שהכסיפו פניו (שאין בו סדקים כלל, אלא פניו הכסיפו, כאדם ששערותיו עומדות מפחד, ופניו מכסיפין (רש"י)).

◀ **טור ושו"ע:** אם התחילו ללוש שתי עיסות ביחד, והחמיצה אחת, בידוע שגם השניה החמיצה, אפילו לא רואים בה סימני חימוץ. (אפילו שהו פחות משיעור מיל, אמרינן שמסתמא היה שם חמימות שגרם להחמצה מהירה (משנ"ב)).

ואם החמיצה עד שיש בה סדקים (אפילו בחלק מהעיסה, וכן לגבי הכסיפה פניו (משנ"ב)), אפילו לא נתערבו הסדקים זה בזה, אלא אחד הולך הנה ואחד הולך הנה, הוי חמץ גמור והאוכלו חייב כרת. ואם אין בו סדק אלא הכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו, האוכלו פטור. (אבל אסור באכילה והנאה (משנ"ב)).

א. צריך להקפיד בשיעור הכספת פנים, שלעיתים הכסיפו פני הבצק, ואין איש שם על לב (משנ"ב).

הערות

(כמו שכתב בבית"ל, והבאנו דבריו בהערה לעיל), ומדברי המשנ"ב משמע שהרמ"א אינו חולק על השו"ע (ולכן לא ביאר כך את מנהג העולם). ולכאורה תמוה (לעניות) מדוע לא כתב שיש בין השו"ע והרמ"א מחלוקת בדינו של הרא"ש.

⁴⁸² **המשנ"ב** בס"ק טז מביא בתחילת דבריו את דעת אותו רב שהביא תרומת הדשן, שעסק גדול מבטל את העסק שלפניו. ובסוף הס"ק כתב שהמהר"ל החמיר בכל עניין. ובאמת שהמעין במנהגי מהר"ל רואה שכתב זאת בשם **מהר"ש**, אך **המהר"ל** עצמו סובר (בשו"ת החדשות, סימן נא) להתיר בכל עניין. (ובצינו הערות על הב"י הפנו למהר"ש ולמהר"ל בשו"ת).

⁴⁸³ עיין בב"י שהביא סברא זו בשם הגהות מימונית בשם הרא"ס, ושכן כתב המרדכי.

❖ הכנת המצה שנית

❖ **רמ"א (מהרי"ל בשם אגורה ורוקח):** אם המצה מוכנה וחושש שתבוא לידי חימוץ, יכול לשוברה לבצק ולעשותה שנית, וטוב להזהר לכתחילה.

❖ שמא בפעם השניה לא יערכנה יפה, ויהיו בה סדקים וכפלים, והרי נוהגים לאסור בזה, שמא האש אינה שולטת שם יפה⁴⁸⁴ **(משנ"ב)**.

א. לא מועיל להעביר ידיו על המצות ולשפשפן, ואדרבה מחמם אותם בכך **(משנ"ב)**.

סעיף ג | כלי מים לצינון הידיים

ר"ב אומר (פסחים מב ע"א) שאישה המכינה את המצות צריכה שני כלי מים. אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו ידיה (שהמים שבכלי הראשון מתחממים מחום ידיה והעיסה (רש"י)).

נחלקו הראשונים האם חובה לצנן את הידיים במים או רק אם התחממו ידיה:

❖ **רש"י, רי"ד, ריטב"א, טור וב"ח:** בכל מקרה חייבת לצנן ידיה, מפני שהן מתחממות.

❖ **ר"ח ורמב"ם (לפי הר"ן והמ"מ):** רק אם התחממו ידיה צריכה לצנן אותן (שהחובה בשני כליים היא רק כשרוצה מים לקטף את פני העיסה, ממילא הצריכו כלי אחר לצינון הידיים. אבל לא שחובה לצנן את ידיה בסתם **(ב"ע על פי הר"ן)**).

❖ **שו"ע (כרש"י):** כשהאישה מקטפת ידיה, תשתמש בכלי אחר מהמים שמצננת ידיה.

❖ **משנ"ב:** מפני שלכתחילה צריך לצנן ידיה בשעת הלישה⁴⁸⁵. ויש פוסקים הסוברים שצריך לצנן ידיה רק אם מתחממות ידיה מהתנור (וכתבו שכן המנהג). וכל זה בסתם, אך אם יודעת שהתחממו ידיה לכו"ע צריכה לקטף אותן במים **(משנ"ב)**.

א. במדינות אלה (אשכנז) נהגו שלא לקטף את המצות במים **(דרכי משה)**.

סעיף ד | שפיכת מים שהחמיצו

המשנה אומרת (פסחים מ ע"ב) שמי תשמישו של נחתום ישפכו במקום מדרון, מפני שהם מחמיצים. הגמרא אומרת שמעט מים מותר לשפוך גם במקום שמתקבצים ('מקום אשבורן').

❖ **רי"ף ורא"ש:** לעולם ישפוך במקום מדרון ולא במקום אשבורן.

❖ **רמב"ם:** לא ישפוך במקום שהם מתקבצים [אבל מעט מים שלא מתקבצים, מותר **(מגיד משנה)**].

הערות

⁴⁸⁴ בימינו שיש מקומות שעורכים בהם בעזרת גלגלות (כמין שתי גלילי מתכת סמוכים זה לזה שמעבירים את הבצק בתוכם ומסובבים אותם יחד) נראה שאין כל איסור להחזיר בצק שנית, שמניסיון ניכר הדבר שאין שום סדקים וכפלים לאחר גילגול זה. (אלא שצריך להזהר שלא להשהות את הבצק שהחזירו מחמת מהירות העבודה).

⁴⁸⁵ מהמשנ"ב משמע שגם השו"ע סובר שצריך לצנן את הידיים אפילו כשלא התעסק בדבר המחמם (כדעת רש"י). אמנם המעיין בט"ז ובמג"א (ס"ק ח) הבינו שדווקא אם חימם את הידיים, אבל בסתמא אין צורך. רק **הפרי מגדים** הביא שהב"ח החמיר בזה כדעת רש"י, **ובשער הצינון** הביא שכן סוברים הר"ד והריטב"א. (ולכאורה היה למשנ"ב לבאר שהשו"ע אינו מצריך צינון בכל מקרה, ומה שהביא במשנ"ב, זו דעה מחמירה).

ל"ב"י: פשוט שכל זה במי שאופה מצות לאחר זמן האיסור, אבל לפני זמן האיסור, יכול לשפוך גם במקום אשבורן.

ש"ע: הלש לאחר זמן האיסור, ישפוך את המים של הקיטוף והצינון, וכן את המים שרוחץ בהם את הקערות, רק במקום מדרון (ויבלעו בקרקע (משנ"ב)), כדי שלא יתקבצו במקום אחד ויחמיצו.

- א. קודם זמן האיסור מותר לשפוך את המים אפילו במקום מדרון. אך דעת הב"ח והט"ז שאפילו אז אין לשפוך אותם בחצרו שלא במקום מדרון (משנ"ב).
- ב. מותר לשפוך את המים ברשות הרבים בכל אופן, כיוון שהפקיר אותם לפני שיחמיצו. ויש אומרים (מג"א) שאפילו אז אינו נכון לשופכם לכתחילה שלא במקום מדרון, כיוון שהוא לאחר זמן האיסור (ויש לדקדק שפרורים השייכים לו, לא יבואו לידי חימוץ) (משנ"ב).
- ג. אין לשפוך את המים על מקום רצפת אבנים (מג"א).
- ד. צריך לשפוך את המים מיד לאחר שקיטף בהם או צינן את ידיו או הדיח את הקערה, מפני שהם ממהרים להחמיץ (משנ"ב).

❖ ניקון הכלים

רמ"א: צריך לנקות את הכלים שמתקנים בהם את המצות, ואת הסכין שחותכים בו את העיסה, יגררם תמיד בשעת עשיה שלא ידבק בהם חמץ. ולאחר העשיה יחזור וינגבם היטב כדי לחזור ולעשות עימם שנית (מהרי"ל). וזה עדיף מאשר לגרר אותם, מפני שבגרירה קשה לנקותם היטב. והמחמיר, יגרר ואח"כ ידיחם (דברי עצמו).

- א. צריך לנקות את הקערות, המערוכים, הרעדל"ר (מנקב החורים), ובפרי מגדים כתב להתבונן גם במרדה שמוציא עימה את המצות, שלפעמים נדבק עליה בצק (משנ"ב).
- ב. צריך לגרר את הכלים בין כל עיסה ועיסה, למרות שעוד לא עברו ח"י דקות, ונמצא שהבצק הדבוק עוד לא שהה שיעור חמץ. מ"מ לכתחילה יש להזהר בכך. כמו כן צריך לרחוץ ידיו ואת הקערה שלשים בהם (ולנגבה) בין כל עיסה ועיסה. המנהג בימינו לנקות את הכלים ולרחוץ את הידיים לאחר שעבר ח"י רגעים מהעיסה הראשונה [וכן העורכים והמנקרים ירחצו ידיהם שמא נדבק בהם חמץ, ויחליפו או יגררו את החמץ שבכליהם. וכן יחליפו את הסדינים שעל השולחנות, או יגררו את השולחנות עצמם, אם עשו ללא ניירות]⁴⁸⁶ (משנ"ב).
- ג. המנהג הנכון להעמיד משגיח בבית אופי המצות, כיוון שרבה המכשלה מאוד (משנ"ב).

הערות

⁴⁸⁶ עיין בסעיף ב במה שהחמיר השו"ע שבצק לאחר לישתו מחמיץ מיד. ובמה שהעיר הביה"ל שהרבה חלקו על דבריו (וכן משמעות הרמ"א).

וקשיא לי מדוע האחרונים ביארו שניקוי הכלים כל הזמן הוא רק זהירות בעלמא, הרי לפי השו"ע אותם פרוצים התחממו והם חמץ גמור מיד, ומן הדין צריך לנקותם. וביותר מכך, כיצד נהגו העולם להקל לנקות רק פעם אחת בח"י רגעים, הרי זה חמץ גמור לשו"ע (והיה אפשר לבאר דעת האחרונים שהשו"ע סובר שפרור חמץ יחיד אינו מחמיץ מיד, שלרוב קטנותו שולט בו האויר ואינו מתחמם). [וזה מצטרף לתמיהת המשנ"ב בס"ק יח שהעולם אינו מקפיד שהמצות לא יעמדו רגע לאחר העריכה].

ועיין במה שכתבנו בהערה על דברי השו"ע בסעיף ב, שיייתכן שמנהג העולם מסתמך על פשט דברי הרמ"א בסעיף ב', שאין הבצק מחמיץ לאחר העריכה אלא לאחר הילוך מיל (שהרמ"א דן האם שהיות מצטרפות, וממנו משמע שלא סבר את חומרת השו"ע, ולא כמו שכתב בביה"ל שהרמ"א מודה לשו"ע, אלא כדעת הרמב"ם, הרמב"ן, המהר"ל ותרומת הדשן). ולכן לא הקפידו על שהיית המצות עד הילוך מיל, ומאותה סיבה נהגו לנקות את הכלים רק לאחר ח"י רגעים ולא הקפידו לנקותם לאחר כל עיסה ועיסה.

❖ נקיון הכלים ביו"ט

❖ **רמ"א (על פי מהרי"ל):** כשלש עיסה ביו"ט, מותר לנקות את הכלים ע"י גוי (שהדחה שבות, ואמירה לגוי שבות. ושבות דשבות הותרה במקום מצווה (משנ"ב)), ואם אין גוי יטיל את הכלים למים צוננים (וישקעם שלא יצופו במים (משנ"ב)), או יכניסם לתנור, שיאפה הבצק שעליהם. והקערות שאפשר לתת בהם דברים, מותר לרחצם ביו"ט.

א. כל זה כשאין בדעתו לאפות שוב, אבל דעתו לאפות שוב מותר להדיחם בכל עניין. מיהו לגררם אסור (משנ"ב). (משום ממחק (שער הציון)).

ב. אין נכון לאכול את הבצק הדבוק לכלים לאחר שאפהו, שמא הצד השני לא נאפה יפה. והאחרונים פקפקו על העיצה להכניס את הכלים לתנור, כיוון שאין נכון לאכול את הבצק, ואף אין כוונתו לאוכלו, וא"כ הוי אפיה שלא לצורך (משנ"ב).

ג. יש עיצה נוספת, שיבטל את החמץ שבכלים קודם שיחמיץ (בתנאי שאין כזית מצירוף הבצקים (שער הציון)), או ייתן את הכלים לגוי (אם הוא אינו מוכן להדיחם (שער הציון)) (משנ"ב).

❖ שלמות כלי הבצק

❖ **רמ"א:** הקערה שלשים בה את הבצק, יש להזהר שלא יהיה בה שום סדק או גומא, שלא יהיה אפשר לנקותו לאחר הלישה מהבצק, ויחמיץ, ויחזור ויתערב כשלש בו שוב (מהרי"ל). ואין לתת את הקערה בזמן הלישה על כר או כסת מצמר, כיוון שהיא מתחממת (ונכון שלא להניח גם על בגד צמר. ובדיעבד מותר בכל עניין (משנ"ב)). אבל על כר של עור מותר (מהרי"ו).

א. כלי שנסדק בשפתו, ירחיב את הסדק ויגרר את הבצק ששם, ויגעיל את הכלי. אח"כ יסתום את הסדק וישווה את הסתימה, או שירחיב את הסדק לרוחב אצבע, שיהיה אפשר לנקות שם. אך לא ידביק שם מתכת אלא אם מהתך אותה. כמו כן צריך להקפיד שלא יהיו סדקים במרדה, במערוכים ובשלחנות. מטעם זה יש שעורכים על סדינים, אבל יותר טוב לערוך על דף חלק. ואנשי מעשה נוהגים לצפות את השולחנות בטס מתכת או אבנים חלקות. וכן מצפים את המערוכים במתכת או זכוכית (משנ"ב).

סעיף ה | עבר ולש במקום השמש

◀ **רמב"ם:** מי שעבר ולש במקום השמש, המצה מותרת בדיעבד.

❖ כך פוסק שו"ע.

ל אפילו לש במזיד. והאחרונים כתבו שאם העיסה שהתה עד התחממה מהשמש [וכן בלש סמוך לתנור], אסור אפילו בדיעבד (משנ"ב). (ומסתבר שאז יש להחמיר אפילו בשוגג (שער הציון)).

◀ **רא"ש:** המצה אסורה אפילו בדיעבד.

סעיף ו | עיסה רכה

תרומת הדשן: לעיתים קורה ושופכים יותר מדי מים לקמח, והעיסה רכה מדי. אין להוסיף לה קמח, שיש לחשוש שמא הקמח שהוסיפו לא יתגבל יפה, וכשיכניסו אותו למרק יחמיץ. לכן יכין עיסה קטנה יבשה, ויערב את שתיהן (אם יכול לשמור את הראשונה מחימוץ בנתיים).

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי מרדכי): ירחיק את המצות מהקמח, כי הקמח שנדבק במצות מחמיץ אח"כ בתבשיל.

א. צריך שאדם אחר יעשה את העיסה הקטנה, כיוון שאדם אחד אינו יכול להתעסק בשתי עיסות יחד. ולהניח אחת אינו נכון לכתחילה. ובדיעבד אם עשה אדם אחד, אין לאסור⁴⁸⁷ (אליה רבה).

ב. אם אינו יכול להכין עיסה אחרת, יכול להוסיף קמח, אלא שיזהר שלא להכניס את המצות לתבשיל (אחרונים). ואם נפלו לתבשיל, אין לאוסרו, שהרי אין ידוע שנשאר בעיסה קמח בעין, ואפילו אם נשאר, ייתכן שנקלה ונאפה כראוי (משנ"ב).

ג. מודד הקמח לא יתקרב אל העיסות עד שינקה מלבושיו וירחץ ידיו. וכן צריך להזהר שמודד הקמח לא ייתן את המים לתוך הקערה כי רטיבות המים נדבקת לידיו. וכן נותן המים לא יהיה מודד הקמח, אלא כל אחד יהיה על משמרתו (משנ"ב).

⁴⁸⁷ האליה רבה מסתמך על הלבוש שממנו משמע שמותר בדיעבד. אמנם צ"ע לכאורה מדוע אין חשש שהבצק החמיץ מיד בהנחתו כנ"ל בסעיף ב. וע"ש במה שכתבנו (וייתכן שהמשנ"ב מסכים שדין השו"ע שם הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד גם הרא"ש והשו"ע אינם אוסרים, וכנ"ל שם בשם היב"א).

סימן תס | דיני מצת המצוה

סעיף א | המותרים להתעסק במצת מצוה

- א. התורה אומרת: "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב, יז). ולומדים חכמים (פסחים לח ע"א - ע"ב) שחובה לעשות שימור למצות.
- ב. עוד מובא בגמרא (שם מ ע"א) שרב הונא אומר שיכול אדם לאכול בצקות של גוים בפסח, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה⁴⁸⁸. משום שמצות צריכות שמירה, וגוי אינו יכול לשמור.
- ג. הרי שמלבד השמירה מחימוץ, התורה מצריכה שמירה לשם מצת מצוה.
- ד. הראשונים דנים בדינים היוצאים מדין זה (תוקף הדין, עריכה ע"י גוי או חש"ו).
- ה. להלן יבוארו דינים שונים בדין 'לשמה', (המובאים כאן בעיקר בביה"ל).

שאלות, רב כהן צדק, ראבי"ה, רשב"א וטור: גוי, חרש שוטה וקטן שלשו או אפו עיסת מצה של מצוה, אין יוצאים בה ידי חובה.

שו"ע: אין לשים מצת מצוה ולא אופים אותה⁴⁸⁹ על ידי גוי, ולא ע"י חרש, שוטה וקטן.

- א. הוא הדין שאין לערוך את המצות על ידיהם **(משנ"ב)**.
- ב. לעניין ניקור המצות, טוב לכתחילה שלא לעשות על ידם מצות של מצוה. ויש מקילים בזה לכתחילה לעשות ע"י קטן, כיוון שגדול עומד על גביהם, ועל ידי זה יהיו הרבה שעוסקים במלאכה **(משנ"ב)**.
- ג. שאר המצות אינן צריכות שימור, ומותר לעשות על ידיהן. וישראל קדושים נהגו לעשות שימור לשם מצוה בכל המצות **(משנ"ב)**. [ומהרמב"ם משמע שכל המצות צריכות שימור. וכן הקפיד הגר"א **(ביה"ל)**].

הערות

⁴⁸⁸ לדעת רש"י מדובר כשהיהודי לא ראה את הגוי עושה את הבצק, ולפי זה יש בזה חידוש דין גדול: שכיוון שלא ראינו סימני החמצה בבצק, מותר לאוכלו. אמנם דעת הר"ח שרק כשהיהודי עומד על גבי הגוי מותר לאכול את הבצק (בשאר ימות החג, ולא בלילה הראשון).

ועיין **ביה"ל** (ד"ה מצת מצוה) שהביא דעת האליה רבה לסמוך בשעת דחק גדולה על רש"י, כיוון שגם הרא"ש, ר"י, הטור, המנהיג, שבלי הלקח וספר צידה לדרך, סוברים כמותו. אך הביה"ל דחה דבריו, כיוון שהרמב"ן והריטב"א ומהר"ם חלואה דחו דברי רש"י, ופירשו כר"ח, ומוכח שכן דעת הרי"ף והרמב"ם (שהשמיטו דינא דגמרא), ולכן הסיק שאין להקל בזה כלל.

⁴⁸⁹ **בב"י** משמע שיש שהקלו באפיה, ורק בלישה ועריכה הקפידו, ע"ש (ובדברי הב"ח בסעיף א). אך הביה"ל מוכיח מהגמרא בדרך מ"א שממנה מוכח שגם בשעת האפיה צריך יהודי. והמג"א הביא שכן כתב המהרי"ו. וסיים הביה"ל שכן סתמו כל הפוסקים כשו"ע.

❖ גוי שיהודי עומד על גביו

רב הונא אומר (פסחים מ"א) שבצקות של נכרים אדם ממלא כרסו מהם, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, משום שצריך שימור.

נחלקו הראשונים האם ניתן לקיים מצות שימור בבצק שגוי לש ויהודי עומד על גביו:

❖ **רב האי גאון (הביאו הטור), רא"ה (הביאו שעה"צ) ומהר"ח או"ז:** ניתן לצאת בו ידי חובה (ורב הונא עוסק בבצק שגוי לש ויהודי לא עמד על גביו).

❖ **רשב"א (בשו"ת), [ריטב"א, אבודרהם ומנהיג (הביאם שעה"צ)]:** אי אפשר לצאת בה ידי חובה.

כך משמעות השו"ע.

ל כתבו הב"ח והמג"א שכשאי אפשר בעניין אחר, ניתן להקל כשאחר עומד על גבן. וטוב שישראל יסייע מעט. ומ"מ עדיף לעשות ע"י חש"ו מאשר ע"י גוי (משנ"ב).

❖ חש"ו שגדול עומד על גבן

המשנה בחולין (ב"ע"א) אומרת שהכל שוחטין ושחיתתן כשרה, חוץ מחרש, שוטה וקטן, שמא יקלקלו שחיתתם. אבל אם אחר עומד ורואה שחיתתם כשרה. הגמרא שם מבארת (יב"ע"ב) שהמשנה היא כדעת רבי נתן הסובר ששחיטה אינה צריכה כוונה, ולכן חרש, שוטה או קטן שאחרים ראו ששחטו כהוגן, שחיתתם כשרה. אבל דעת חכמים ששחיטה צריכה כוונה, ואלה לאו בני כוונה, ושחיתתם פסולה.

המשנה בגיטין אומרת (כ"ב"ב) שחרש שוטה וקטן כשרים לכתוב את הגט, והגמרא מעמידה (כ"ג"א) שמדובר שגדול עומד על גביהם.

מהגמרא בחולין משמע שגדול עומד על גבן אינו מועיל, ומהגמרא בגיטין משמע שלא. הראשונים חולקים ביישוב הגמרות:

תוספות: אם היהודי מלמד אותם לעשות לשמה מהני, ואם רק עומד להסתכל שעושים לשמה לא מהני.

רבינו יונה: מצווה ששליח מועיל בה, מועיל גדול העומד על גביו (שכוונת הקטן ככוונת הגדול). אך דבר ששליח אינו מועיל בהם, אינו מועיל שגדול עומד על גביו. (לפי זה במצה מועיל גדול העומד על גבן). **רשב"א:** אם יש הוכחה ממעשיהם שעושים לשמה, מועיל גדול העומד על גבן (ככתיבת גט שמעשיו מוכיחים שכותב לשמה) ואם אין הוכחה, כמו שחיטה, גדול אינו מועיל. (ולכן במצה אין להקל גם כשגדול עומד על גבן).

[מדברי הראשונים שהקלו גם לגבי גוי מטעם שמחשבת העומד מועילה לעושה, גם משמע להקל בזה (שער היצין ס"ק ה)]. **השו"ע** סותם לאסור, ומשמע שפסק כרשב"א לאסור.

שו"ע (מסתימתו): אין ללוש ע"י חש"ו גם כשגדול עומד על גבן.

ל **ב"ח, מג"א ומשנ"ב:** אם אי אפשר בעניין אחר, מותר לעשות על ידם. וטוב שהגדול יסייע להם גם כן. ואם אפשר, עדיף קטן מגוי.

ל ואף לדעת המקילים, צריך שהגדול יזכיר כל הזמן, שלא יסיחו דעתם מזה, ולא רק בתחילת האפיה (משנ"ב).

א. חרש הוא שאינו שומע ואינו מדבר. וקטן הוא פחות מ"ג שנה, וקטנה פחות מ"ב שנה. ושוטה הוא המאבד מה שנותנים לו. ואסור להניח לקטן לתת את המים על הקמח (כיוון שי"א שנתנית מים על קמח היא גיבולו (בסימן שכא)), והעושים כן לא יכולים לצאת ידי חובה במצות אלה⁴⁹⁰ (משנ"ב).

❖ דינים ב'לשמה' (ביה"ל)

האחרונים נחלקו בכמה מחלוקות בדין שמירה על המצות:

1. עמידה על גוי בטחינה:

◀ **ט"ז:** אם גדול עומד על גבי הגוי, מהני.

◀ **ב"ח, אליה רבה, מטה יהודה וגר"א:** תלוי אם צריך שמירה משעת טחינה או לא. והמדקדקים נהגו לטחון את החיטים רק ע"י יהודי.

◀ **משנ"ב:** מנהג העולם להקל כט"ז, אפילו במצות שמורות, ויעמוד יהודי על גביו.

2. האם שמירה מהתורה או מדרבנן:

◀ **ב"ח (לפי החק יעקב) וחק יעקב:** מדרבנן (והפסוק הוא רק אסמכתא).

◀ **פרי חדש, בית מאיר וחק יוסף:** דאורייתא.

◀ **ביה"ל:** הדין עם הפרי חדש בשמירה משעת לישנה, ושמירה משעת קצירה, היא רק מדרבנן לכתחילה. לפי זה אין לסמוך לכתחילה על 'חזקה דרבא' (שילד שהגיע לגיל מצוות, מסתמא גם הביא שתי שערות) בהכנת מצות מצוה⁴⁹¹.

3. האם צריך לומר בפיו שעושה לשמה:

◀ **רש"י ופרי מגדים:** צריך לומר בפיו לכתחילה, ובדיעבד סגי במחשבה (בלישה ועריכה). [אך אם לא חשב, מעכב אפילו בדיעבד (ביה"ל)].

◀ **ריטב"א (על פי הביה"ל):** גם מסתמא נחשב כמי שכיוון לשמה.

◀ **ביה"ל:** צריך עיון.

4. אין צורך לומר על כל מצה 'לשם מצת מצוה', אלא כל אחד יאמר שמה שיעשה בעניין המצות יהיה לשם מצת מצוה⁴⁹². והמנהג שנהגו שבעל האפיה עומד על העובדים וחוזר ואומר 'לשם מצת מצוה' (ובייחוד כשמעסיקים קטנים בעריכה, שלפחות יצאו ידי הדעה השניה לעיל שבעומד על גביהן סגי).

הערות

⁴⁹⁰ **והיב"א** (חלק ז, מו) מקל בזה, על פי הדעות בסימן שכא שנתנית המים אין זה גיבולו, ובצירוף דעת הט"ז שכל קטן בן דעת יכול להכין מצות.

⁴⁹¹ ויש שכתבו להקל בזה בצירוף הדעות שכל קטן בן דעת כשר לאפות מצות, ובצירוף הדעות שחזקה דרבא מועילה גם בדיני תורה, ובצירוף הדעות ששימור הוא מדרבנן ובצירוף הדעות שאין צורך לאפות לשם מצת מצוה (**יב"א** (חלק ז, מו)).

⁴⁹² ומובא בשם **החזו"א** (אורחות רבינו ב, עמוד לב. הביאו בהליכות מועד בפרק ה) שעדיף יותר לומר 'כל מה שאעשה היום בעסק המצות, הריני עושה לשם מצת מצוה' (כיוון שבנוסח הביה"ל משמע שהוא מבטיח לעתיד, ולא שהוא מתכוון לעשות מעשיו ואילך לשם מצוה).

סעיף ב | השתתפות באפיה

טור ושו"ע: מנהג הרא"ש היה להשתתף בעצמו באפיה ועומד על עשייתו, ומזרז העובדים, והיה מסייע בעריכתו. וכן ראוי לכל אדם לעשות, להטפל בעצמו במצוה (שו"ע).

ל שמוצו בו יותר מבשלוcho (משנ"ב).

א. המהר"ל כותב שגם בשאר המצות יש להזהר כן לכתחילה, וכן נהג הפרי חדש, כיוון שרבה המכשלה (משנ"ב).

ב. אין להאמין לנשים בעניין הלישה והאפיה, כי כמה דברים יחשבו הנשים שמותר, או שמה שכחו ויעשו שלא כהוגן, ואינן יודעות שכר מצוה ועבירה. לכן רוב תלמידי החכמים עומדים על מעשיהן (משנ"ב).

ג. יטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם ויזיע, וזה תיקון גדול לעון החמור (האר"י ז"ל).

סעיף ג | ביטול הפרורים שנפלו

הגמרא אומרת (פסחים ז ע"א) שלאחר זמן איסור חמץ, אי אפשר לבטלו, כיוון שהוא אינו ברשותו כדי לבטלו.

מרדכי והגה"מ (בשם הרוקח): יהא אדם רגיל לומר שכל הפרורים שיפלו בשעת הלישה והעריכה יהיו בטלים, כך שיתבטלו לפני שיחמיצו. (כיוון שלאחר זמן האיסור, אינם ברשותו לבטלם אם יחמיצו (בית יוסף)). וכן יעשו לבצק הנדבק לכלים, שמה לא יוכלו להסירו עד שיחמיץ.

כך פוסק שו"ע.

ל ואע"פ שביטל, צריך לנקות את הבית ואת השולחנות, ומה שמצא ישרוף. מפני טעם זה טוב לדרוס את הפרורים ברגליו בעפר מיד כשנפלו⁴⁹³, שאם יבואו לידי חימוץ לפני זה, ויהיה צריך לשרפן (משנ"ב).

א. צריך לומר לשון מבורר שהוא מפקיר את הפרורים, אבל לא יאמר שהפרורים הפקר, כיוון שמשמע שמעצמם הם הפקר, ואינו כן⁴⁹⁴. וצריך להבין את לשון ההפקר שהוא אומר (משנ"ב).

סעיף ד | מצה מצוירת

הברייתא אומרת (פסחים לו ע"א) שיוצאים ידי חובה במצה המצוירת בפסח (כמין צורת חיה ועוף (מגיד משנה)), למרות שאמרו חכמים שאין לעשות כן.

רבי יהודה מספר שבייתוס בן זונין שאל את החכמים מדוע אסרו לצייר על המצה, וענו לו כיוון שהדבר גורם שהייה, והמצה עלולה להחמיץ. שאל אותם, הרי אפשר לעשות דפוס ואז הדבר לא ישתהה. ענו לו: 'יאמרו כל הסריקין אסורים וסריקי בייתוס מותרים' (שהרי לרוב האנשים אין דפוס כזה (רש"י)).

הערות

⁴⁹³ בימינו ניתן להניח כלי עם חומר מפגל (אקונומיקה או סבון מרוכז) ולזרוק לתוכו את הפרורים שנופלים.

⁴⁹⁴ **שער הציון** מעיר שבסימן תלד פסק (במשנ"ב ס"ק ו) שאין צורך לבטל פרורים, לפי שהם בטלים מעצמם, כאן צריך לבטלם, כיוון שהם בצק, וע"י כיבוד הבית יצטרפו יחד לשיעור כזית (משא"כ בפרורי לחם, שכל אחד עומד לעצמו).

רבי אלעזר ב"ר צדוק אומר שפעם הוא נכנס אחרי אביו לבית ר"ג, והביאו לפניו מצה מצוירת, ושאל את אביו מדוע עשו כך, הרי חכמים אסרו זאת. וענה לו אביו שחכמים אסרו רק מצות של נחתומין (שמקפידים לייפותם היטב) אבל של בעלי בתים לא אסרו. ויש אומרים שכך ענה לו אביו: חכמים אסרו רק בסתם אנשים, אבל של נחתומים לא אסרו (שהם רגילים ובקיאם בדבר, ויש להם דפוס (רש"י)).

◀ **גאונים, רי"ף (לפי הרא"ש והמ"מ) ורמב"ם:** מותר לנחתומים לצייר על מצות, ואסור לשאר אנשים. (כלישנא בתרא בדברי ר"א ב"ר צדוק. אע"פ שחכמים אסרו ללא חילוק, פסק כך כיוון שזה מעשה רב (רא"ש)).

◀ **רי"ף (לפי הר"ן) ורא"ש:** אסור לצייר על מצות (כדעת חכמים).

⚡ **שו"ע:** אין עושים סריקין מצוירים (והכל אסור, מכך שלא חילק (גר"א ומשנ"ב)).

ל בדיעבד אם עשה, מותרים באכילה, כל עוד לא שהה זמן חימוץ⁴⁹⁵. וגם יכול לצאת בהם ידי חובה (משנ"ב).

א. אסור לצייר אפילו בדפוס, אפילו בשל נחתומים, ואפילו אם המצות הן רקיקין דקין שאינן ממהרות להחמיץ (משנ"ב).

❖ ציור לכניעת התפחה

כלבו וטור: מותר להעביר על המצה במסרק כדי שלא תתפח (אע"פ שנעשה על ידי כך ציור, מותר, כיוון שאינו מתכוון לזה, לא יבוא לידי חימוץ (משנ"ב)).

⚡ **שו"ע:** מותר לעשות במסרק כדי שלא תתפח, וכן מותר לנקב את המצה, ומכל מקום טוב למהר לעשותם, שלא להשהות בהן.

❖ מצות רקיקין (דקות)

אבודרהם בשם הראב"ד: צריך לעשות את המצות רקיקין (כיוון שפת עבה אינה 'לחם עוני'. והמהרי"ו כתב שהטעם מפני שאינה ממהרת להחמיץ כפת עבה).

⚡ **כך פוסק רמ"א.** (כנימוק המהרי"ו).

ל למרות שמן הדין מותר לעשות עד רוחב טפח (כדלקמן בסעיף ה) מכל מקום נכון יותר לכתחילה לעשות רקיקין דקין (משנ"ב).

⁴⁹⁵ בפשטות גם לשו"ע הדין כן, למרות שפסק (בסימן תנט, סעיף ב) שהבצק מחמיץ מיד לאחר העריכה, וזו ראייה לדברי האחרונים (שם) ש'מיד' שנקט השו"ע, הוא לאו דווקא, או שהדין שם רק לכתחילה ולא בדיעבד.

סעיף ה | עובי המצה

נחלקו ב"ש וב"ה (פסחים לו ע"ב – לו ע"א) האם מותר לאפות פת עבה ביו"ט. רב הונא מציץ שהכוונה לפת עבה טפח, וכמו שמצינו שלחם הפנים היה מצה, ורוחבו היה טפח. רב יוסף דוחה שודאי שאין זו הכוונה, שאם התירו במקדש (ששם הכהנים היו זריזים, והפת נילוושה היטב, והתנור היה ממתכת והוסק היטב והעצים היו יבשים, משא"כ בשאר אדם) אין זה אומר שיתירו בכל מקום. [לכן מבאר רב ירמיה בר אבא בשם רב (ויש אומרים רב בשם רבי) שהכוונה לפת מרובה (והנידון אינו שייך דווקא לפסח, אלא לכל יו"ט. ויבאר דינו בסימן תקו)].

שו"ע: אסור לאפות מצה ברוחב טפח.

ל אבל בפחות מותר. ודעת כמה פוסקים להזהר גם בפחות מטפח⁴⁹⁶ (משנ"ב).

א. עשה רוחב טפח (ויותר) בדיעבד:

◀ **מג"א ואליה רבה:** מותר.

◀ **פרי חדש:** אסור.

Ⓢ כך פוסק ביה"ל.

ל בפחות מטפח מותר בדיעבד, ויש לעיין בתוכה אם נאפית יפה, ולא החמיצה (משנ"ב).

סעיף ו | עשיית מצות ממולאות

Ⓢ **אורחות חיים ושו"ע:** אין להקל במה שהחמירו הקדמונים שלא לעשות פנד"ש או פלאוני"ש.

ל הן עיסות ממולאות בבשר או גבינה, והחמירו משום שבשעת האפיה יוצא מהבשר או הגבינה ליחה שמלחלחת את העיסה ומעכבת את האפיה. ועוד שליחה זו נידונית כמי פירות שמחמיצים עיסה שנילושה במים (ויש לחוש שזבה הליחה לעיסה והחמיצה אותה לפני ששלטה בה האש) (משנ"ב).

א. אם שכח ונתן אותה במצה, אסור אפילו בדיעבד (משנ"ב).

הערות

⁴⁹⁶ יסוד הדברים בביה"ל. וזה תוכן דבריו בקיצור:

- א. הביה"ל דוחה דעת המג"א שכתב שלמסקנת הסוגיא מותר גם רחב מטפח (שנחלקו רק בפת מרובה, אבל פת עבה מותרת למסקנת הסוגיא. עיין במחצית השקל בביאור סברת המג"א). והוכיח הביה"ל מרש"י, רבינו חננאל, רשב"א, מאירי, אור"ז ומהר"ם חלוואה שלמסקנת הסוגיא אסור יותר מטפח.
 - ב. בנוסף, הרשב"א, הרא"ה והאור זרוע כותבים שכיון שהגמרא לא פירשה, אסור אפילו פחות מטפח, אלא צריך דווקא ריקין.
 - ג. הגר"א, הפר"ח והחק יעקב פוסקים כשו"ע להתיר לכתחילה פחות מטפח, והעיר הביה"ל שלא ראו את דברי הרשב"א והרא"ה שאסרו גם פחות מטפח.
 - ד. אם עשה עבה טפח, הפר"ח אסר ושאר האחרונים מתירים. והביה"ל מוכיח מהריטב"א כדעת הפר"ח. ומדברי האור"ז משמע שלא ברור לו לאסור בדיעבד אפילו מעל טפח. והסיק הביה"ל לאסור בדיעבד מעל טפח, כיוון שהריטב"א בשם הרא"ה הסתפק לאסור אפילו בפחות מטפח.
- מנהג בני ספרד לעשות מצות עבות קצת, והיינו עד רוחב אצבע, והוא שתי ס"מ לכל היותר (כף החיים (ס"ק מד) והליכות מועד (פרק ה, ד, י)).

סעיף ז | נתינת ביצים במצה

אורחות חיים ושו"ע: אסור לתת ביצים שלמות במצה כדי שתאפה עמהם (מפני שהליחה היוצאת מהביצים מעכבת את האפיה).

א. גם ביצה מבושלת אסור לתת על המצה, כיוון שהאש אינה שולטת במקום שהביצה עומדת, ואינו נאפה שם יפה (**משנ"ב**).

ב. אסור אפילו בדיעבד, לפי מנהגנו לאסור מצה שנכפלה בתנור. אבל אם פיזר על מצה זרעונים קטנים (שאינם חריפים **שער הציון**)), אין לאסור בדיעבד, כיוון שדבר כזה אינו מעכב את האפיה. ומכל מקום לכתחילה יש להזהר גם בזה (**משנ"ב**).

סימן תסא | דיני אפיית המצה

סעיף א | הכשרת התנור לפני האפיה

הקדמה קצרה:

- א. בסימן תנא סעיף א, התבאר שאי אפשר להכשיר כלי חרס, אפילו ע"י ליבון, שמא יחשוש על הכלי שלא יתבקע, ולא ילבנו כראוי. אמנם, כלים שרגילים להסיק מתוכם (בוכיא), ניתן להכשירם ע"י מילוי גחלים בתוכם, ואין לחשוש שמא יחוס על הכלי, שהרי זה דרך שימוש. כמו כן ניתן להכשיר תנור [שמסיקים מתוכו], ע"י היסק היטב מתוכו.
- ב. בסעיף זה הנידון הוא כיצד מכשירים תנור מחרס שהשתמשו בו כל השנה לאפיית חמץ, ועכשיו רוצה לאפות בו מצות.

רבינו יונה, טור וש"ע: כשמסיק את התנור לפסח, יש להזהר שיוליך את הגחלים על פני כל התנור, ואין די בשלהבת, כיוון שבכל השנה בולע ע"י גחלים, כך גם פולט ע"י גחלים, ושיהיו ניצוצות ניתזים ממנו. לכן תנור שהסיקו בו כמה פעמים לפני פסח, צריך לכוון בהכשרתו לשם שימוש בפסח, שמא לא הלכו הגחלים על כולו כשלא כיוון לכך. יש הנוהגים להטיל בתנור קרקע חדשה (בעובי אצבע (לבוש) ובדיעבד בפחות (ביה"ל)), כדי שלא יצטרך היסק, ומנהג יפה הוא. (והדפנות והגג יוכשרו ע"י השלהבת בהסקה של צורך האפיה (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהר"י ברין): כשמסיקו, טוב וישר לחזור ולהסיק לצורך האפיה, ולא לעשות הכל בהיסק אחד.

- א. אין חילוק בין תנור שפיו למעלה או פיו לצד (משנ"ב).
- ב. המסופק אם הלכו הגחלים על פני כל התנור, המצות שנאפו בו אסורות אפילו בדיעבד, אם זה היה בתוך מעת לעת לאפיית החמץ. אבל לפני כן מותר, אם זה היה לפני פסח (פרי מגדים). אמנם, במקרה שאפו בו כמה פעמים ללא כוונה להכשירו, המצות מותרות בדיעבד, שמסתמא לאחר כמה אפיות, הוסק כל התנור (משנ"ב).
- ג. גם כירה צריך להסיקה ושילכו הגחלים על פני כולה, או שיטיח טיט על קרקעיתה וצדדיה בגובה שעומדים הסירים. ומעמד לסירים שבתוך התנור, צריך ללבנו על ידי גחלים או שיטיח בקרקעו וצדדיו עד למעלה. והבית מאיר מקל בצדדיו עד גובה טפח (משנ"ב).
- ד. הטעם בחומרת הרמ"א לעשות שני הסקים, הוא מתוך חשש שנשאר מקום ללא גחלים ולא אדעתיה, או משום שאם יאפה באותו היסק, יחשוש שתשרף הפת ולא ילבן יפה. ומפני הטעם הזה יש להמתין עד שהתנור יצטנן מעט, וכן נהגו (משנ"ב).
- ה. כתבו האחרונים שאם שכח להכשיר את התנור מערב יו"ט, וצריך להכשירו ביו"ט, לא יעשה שני הסקים, כדי שלא יבעיר שלא לצורך היו"ט. אלא יעשה הכל בהבערה אחת, ויזהר שילכו הגחלים על פני כולו (משנ"ב).

סעיף ב | הכשרת כלי חרס לצורך אפיה

גאונים ושו"ע: טפקא (רעפים של גג) חדשה, ניתן לאפות עליה מצה, לא שנא הסיקה מבפנים או מבחוץ, כיוון שהאש שולטת תחתיה, נעשית רותחת והפת נאפית מיד, ואינה באה לידי חימוץ.

❖ חימום התנור לפני הנחת המצה

נחלקו ריש לקיש ורבי יוחנן (פסחים לו ע"א) האם מעשה אילפס חייב בחלה. רבי יוחנן מחייב וריש לקיש פוטר. הגמרא מקשה על ריש לקיש מברייטא שמחייבת מעשה אילפס, ומיישבת שריש לקיש פטר רק כשהדביק את הפת ואז הרתיח, אבל אם הרתיח ואז הדביק, גם הוא מודה שחייב.

הגמרא מקשה עוד על ריש לקיש מברייטא שמתירה לצאת ידי חובה במצה שנאפתה באילפס. ומיישבת שאף כאן סובר ריש לקיש שמדובר כשהרתיח ולבסוף הדביק.

מדברי הגמרא משמע שרבי יוחנן סובר שאין חילוק אם הרתיח תחילה או הדביק תחילה, בכל מקרה אפשר לצאת ידי חובה במצה זו. נחלקו הראשונים להלכה:

❖ **רי"ף ורמב"ם:** מותר להדביק את המצה ולאחר מכן להסיק אותה.

❖ **רב עמרם וראב"ד**⁴⁹⁷: אסור, אלא צריך להסיק היטב תחילה ואח"כ להדביק את המצה.

שו"ע: צריך להסיק תחילה, בין בתנור, בין כוביא, בין באלפס ללא מים, ובין בקרקע.

אבל להדביקו תחילה ואח"כ להסיק, יש אוסרין (לכתחילה⁴⁹⁸ גר"א), וטוב להזהר.

ל אמנם אם שהה כדי הילוך מיל אסור לכו"ע. ונכון להחמיר אפילו

בדיעבד שלא לאכלה אם אפשר לו (משנ"ב).

א. אם הניח את המצה על נייר בתוך התנור, אין לאסור בדיעבד, כיוון שהחום עובר דרך הנייר

ואינו מעכב את האפיה. אמנם לכתחילה אין לעשות כן (אחרונים).

הערות

⁴⁹⁷ בדברי הראב"ד משמע שתי חומרות: א. צריך להסיק תחילה מחשש חימוץ. ב. כשאופה באלפס צריך לכסות במכסה שהרתיח אותו תחילה. המגיד משנה כותב שדברי הראב"ד אינם בשום פוסק. הב"י מביא שהסמ"ק חשש לבישול באילפס עם מכסה אפילו בדיעבד. ואח"כ הביא הב"י שהרשב"א כתב שראוי לחוש לדברי הראב"ד, אע"פ שאין מי שכתב כמותו. וצ"ע אם הב"י מבין שהרשב"א חושש לשתי החומרות של הראב"ד או רק לחומרא של כיסוי הקדירה (ולכאורה נראה שחשש רק לכיסוי, שאל"כ כיצד כתב שאין מי שכתב כמותו, הרי רב עמרם גאון כותב כדבריו לעניין היסק ואז הדבקה, וכמו שהביא הטור. אך אפשר שלא היה לפני הרשב"א דברי רב עמרם).

⁴⁹⁸ **גר"א** מקשה כיצד מסתדר הראב"ד עם הגמרא, ומבאר שהגמרא דנה על דיעבד, והראב"ד אסר רק לכתחילה. (ולע"ד אפשר לבאר שהראב"ד מבאר ש'הדביק ולבסוף הרתיח' בגמרא, הכוונה לסגירת מכסה הסיר. דהיינו שאכן חימם תחילה את הסיר ואת המכסה, ואז הכניס את הבצק, ואז סגר את המכסה. וזה 'הדביק' – כלומר, הכניס את הבצק, 'ולבסוף הרתיח' – כלומר סגר את המכסה. אבל חייב בכל אופן שהכל יהיה חם. בזה גם ר"י מודה. [לפי זה מובן גם מדוע הראב"ד קישר את שתי החומרות זו לזו, כיוון שלהבנתו הגמרא הצריכה כבר מכסה]. לפי זה ייתכן שהראב"ד אסר גם בדיעבד.

❖ אפיית מצה על הקרקע

הגמרא בברכות אומרת (לח ע"א) שכובא דארעא יוצאין בו ידי חובת מצה, שנקרא לחם עוני (וכן העתיקו הרי"ף והרא"ש).

שו"ע: ניתן לעשות פת על הקרקע. ויש מי שאומר שראוי למחות שלא יעשו חרות ברמץ⁴⁹⁹ (אורחות חיים).

ל ואם אפה, מותר לאוכלה (משנ"ב) (ולצאת בה ידי חובה (שער הציון)).

א. מברכים המוציא על פת שנאפתה בקרקע, רק אם קבע סעודתו עליה (משנ"ב).

סעיף ג | מהי מצה אפויה

הברייתא אומרת (פסחים לו ע"א) שמותר לצאת במצה הינא. ומבאר רב יהודה בשם שמואל שהכוונה לכל מצה שנאפתה ואין חוטים נמשכים ממנה.

טור ושו"ע: מצה שנאפית עד שאין חוטים נמשכים ממנה, יוצאים בה ידי חובה⁵⁰⁰ (סימן זה רק כשהמצה חמה, ולא לאחר שהתקררה (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהרי"ל⁵⁰¹): ויש להזהר שלא ללקחה מן התנור קודם לכן, כי תוכל לבוא לידי חימוץ⁵⁰². (אם עבר והוציאה, אין לאסור (משנ"ב). אך לא כדאי לאוכלה במצה שיוצא בה ידי חובה (שער הציון)).

א. המסופק אם נמשכו חוטים, יתחב אצבעו על המצה, ואם לא נדבק בה בצק, סימן שאין חוטים נמשכים הימנה (חק יעקב). וכל זה במצה חמה, אבל אם הצטננה, אין בזה סימן (אליה רבה).

ב. אפילו אוכלה זמן מרובה לאחר האפיה, אינה חמץ. אבל קודם שיעור זה אינה לחם אלא בצק (משנ"ב).

ג. ישנו שיעור נוסף, והוא בקרימת פני המצה, והוא שיעור דומה לשיעור של חוטים נמשכים. לכן אם מסופק אם חוטים נמשכים ממנה, יראה אם קרמו פניה מכל צד, מותרת. אך אם מסופק גם בקרימת פנים, אסור, דהוי ספק דאורייתא (לכמה פוסקים) ואסור אפילו במקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט⁵⁰³ (משנ"ב).

הערות

⁴⁹⁹ נראה שהיינו לחם שאופים אותו על קרקע חמה ומכסים אותו ברמץ רותח וע"י כך נאפה. והסיבה שהחמירו, כתב הגר"א שמה יהיה דבר שיעכב את האפיה. והמשנ"ב כתב בשם הגר"ז שמה הבצק יחמיץ לפני שיאפה.

⁵⁰⁰ בימינו שהמצות דקות, אין ראייה מכך שחוטים אינם נמשכים (שהרי אפילו בעוד המצה בצק לפעמים אין חוטים נמשכים ממנה. ולכן כתבו חלק מהאחרונים שהבדיקה היא בקרימת פני המצה (עיין לקמן במשנ"ב). והחזו"א כתב עוד סימן (סי' קכ, ז), שאם בעוד המצה חמה, מחזיק אותה ביד ואינה נכפפת כלפי מטה. (ובמצות רכות סימן זה אינו מועיל, אלא רק סימן קרימת הפנים). וסימן קרימת פנים הוא מראה לבן ללא ברק (אך מראה חום, או מראה לבן מבריק, יש לחוש שאין זו קרימת פנים) (עיין הליכות מועד (פרק ה, ד, טו)).

⁵⁰¹ המהרי"ל כותב שמהר"ש הקפיד שלא להוציא מצה מהתנור אם לא נאפתה לגמרי, אפילו אם יחזיר אותה לתנור. ודעת המהרי"ל שאין להקפיד בזה, שהרי כתבו תוספות שמצה שקרמו פניה בתנור שוב אינה מחמיצה. הרמ"א כאן כותב שלפני שיעור של חוטים נמשכים, שהמצה אינה אפויה, יש להקפיד שלא להוציא את המצה מהתנור, ואפילו אם יחזיר אותה (דהיינו על סמך סברת המהר"ש שהחמיר בנידון שלו, גם כשמחזיר אותה לתנור).

⁵⁰² ולהזיז אותה בתוך התנור לפי שקרמו פניה, כתב בחזו"א (סי' קכ, ז) שאין כל איסור. אולם בשם החת"ס מובא (מנהגי חת"ס, ז) שנהג להקפיד שלא להזיז אותה כל עוד לא נגמר אפייתה. (פסק"ת (אות ה)).

⁵⁰³ הביה"ל מאריך להוכיח שהרבה ראשונים (רבינו שמואל מפליזא, רבינו חננאל, רש"י, רבינו מנוח ועוד) סוברים שכל עוד לא נאפתה המצה בשיעור קרימת פנים, שהוא שיעור אחד עם משיכת חוטים, המצה נקראת בצק ומחמיצה, ושלא כדעת המג"א והאליה רבה שהקלו בזה. לכן גם בספק אסור וכן פסקו השארית יוסף, החק יעקב והנוב"י.

סעיף ד | מצויה שרויה ומבושלת

נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי (פסחים מא ע"א) בדין מצה שרויה ומבושלת. לדעת רבי מאיר אפשר לצאת במצה שרויה או מבושלת שלא נימוחה. לדעת רבי יוסי ניתן לצאת במצה שרויה, אבל לא במצה מבושלת, אע"פ שלא נימוחה. (ופסקו הראשונים כרבי יוסי).

רי"ף, רא"ש ורמב"ם: זקן או חולה שאינם יכולים לאכול את המצה כשהיא יבשה, מותר להשרות עבורם את המצה במים, כל עוד היא לא נימוחה⁵⁰⁴. אבל לא במצה מבושלת, אפילו לא נימוחה, כיוון שאין בה טעם מצה.

שו"ע: יוצא אדם במצה שרויה, והוא שלא נימוחה⁵⁰⁵. אבל לא במבושלת.

ל יוצא בשרויה רק בדיעבד. וחולה וזקן יכולים גם לכתחילה להשרות במים⁵⁰⁶. ויש להזהר שלא להשרות מעת לעת, שכבוש כמבושל (משנ"ב).

א. השרייה בשאר משקים:

◀ **ראב"ד (הביאו רבינו מנוח) מג"א:** אסור להשרות בשאר משקים, אפילו לא נימוחה בהם, משום שמבטלים טעם המצה.

◀ **רוקח (הביאו הב"י), רבינו מנוח בשם רש"י ומהר"ם חלואה:** מותר. (שרק ביטול נאסר).

משנ"ב: זקן וחולה שאינם יכולים לאכול ללא השרייה בשאר משקים, מותר להשרות להם. אבל שאר אדם לא, ואפילו בדיעבד לא יצא, וצריך לאכול שוב את הכזית של ברכת המוציא והכזית של אפיקומן. אמנם להטביל בהם בלבד, מותר⁵⁰⁷.

ב. חתיכות מצה הקטנות מכזית, אם השרה אותם במים עד שהלבינו המים, אין יוצא בהם ידי חובה (מג"א בסימן קסח), וכל עוד לא הלבינו המים יוצא בהם (משנ"ב).

ג. אם בישלה, אפילו יש בכל חתיכה כזית ותואר לחם, אינו יוצא בה ידי חובה, כיוון שאין לה טעם מצה (משנ"ב).

ד. יש להקפיד גם על שריה בתוך מים רותחים, ואפילו בכלי שני יש להחמיר שלא לשרותה שלא לצורך, כל עוד היד סולדת בו. ובמרק יש להחמיר בכל אופן (משנ"ב).

הערות

⁵⁰⁴ ומבאר הב"י שלדעתם דברי רבי יוסי מוסבים על דברי רבי מאיר, דהיינו כמו שרבי מאיר התיר רק אם לא נימוחה, כך רבי יוסי התיר בשרויה, דווקא כשלא נימוחה. ותמה הב"י על הטור שלא חילק, והתיר לצאת ידי חובה בכל מצה שרויה, (משמע אפילו נימוחה). והציע לדחוק בטור שכוונת הראשונים רק למצווה לכתחילה, אבל לא לעיכובא. אך לדינא כתב שודאי שאין יוצאים במצה שרויה שנימוחה (וכדעת הר"ף והרמב"ם).

⁵⁰⁵ וכתב הביה"ל שמדברי רש"י משמע שרק כשנימוחה לחלוטין נקראת 'נימוחה', אבל אם התמססה במים בלבד, עדיין יוצא בה. ומשמע שכן סוברים הב"ח והגר"א. (שכל עוד אינה ראויה לגמיעה, אינה נקראת נימוחה). אמנם, הביה"ל מעיר שמדברי הב"י משמע שאפילו כשלא נימוחה לגמרי, אינו יוצא בה. והשאר בצ"ע.

⁵⁰⁶ עצה נוספת כתב הביה"ל שמי שקשה לו לאכול מצה יבשה, יכול לאכול מצה מפוררת כקמח ('קמח מצה'), שאף היא ברכתה המוציא, ובלבד שיאכל כזית.

⁵⁰⁷ כך כתב המשנ"ב שם רבינו מנוח, ובשער הציון דחה את דברי המג"א שרצה להחמיר גם בטבילה בעלמא.

סעיף ה | מצה שנאפתה עם חמץ (ודין מצה כפולה)

הקדמה קצרה:

- א. סעיף זה עוסק בחשש חימוץ שיש באפיית המצה בתנור. ושלוש נידונים יש בסעיף זה: א. אפיית חמץ עם מצה בתנור אחד. ב. מצה שנכפלה בתנור. ג. מה שהתנפחה בתנור.
- ב. לעניין אפיית מצה עם חמץ בתנור אחד. נחלקו האמוראים (רב ולוי) וממילא הראשונים, האם ריחא מילתא או לא. דהיינו איסור והיתר שנאפו יחד בתנור, ועבר 'ריח' מהאיסור להיתר, האם נאסר ההיתר בכך או לא.
- ג. להלכה פסק השו"ע ביו"ד בסימן קח, סעיף א שבדיעבד ריחא לאו מילתא. בסימן תמו, סעיף א הביא הרמ"א מחלוקת האם חמץ חמור משאר איסורים או שווה להם. המשנ"ב פוסק בשם המג"א שתנור קטן הסתום מכל צד יש להחמיר בדיעבד, ואם יש בו פתח ליציאת העשן וכדומה, אפשר להקל בהפסד מרובה. ובשם שאר האחרונים כתב שמקילים בהפסד מרובה אפילו בתנור סתום.
- ד. לעניין מצה שנאפתה עם חמץ יש סברא להקל, כיוון ששני הדברים כחוששים, והריח שעובר בניהם הוא קלוש ביותר.

מרדכי: מעשה היה והשליך גוי בתוך פסח עוגה של חמץ לתוך תנור מלא מצות, והורו שאם החמץ לא נגע במצות, הן מותרות, אך אם נגע בהם, אסורות (וכדין פת חמה שהניחו ע"ג חבית של י"נ, שנאסרה כיוון שקלטה ממנו). וכן התיר ר"ת מצה שנאפתה יחד עם חמץ בתנור, שאין ריחא מילתא בפת.

Ⓛ **טור:** מעין זה כתב הרא"ש לגבי גרגר חיטה שנמצא בתוך מצה, שאין כל המצה נאסרת אלא כדי קליפה או נטילה מהמצה.

Ⓜ **שו"ע:** אם אפו מצה עם חמץ בתנור, לא נאסרה אלא אם נגעה בחמץ. ונוטל ממקום שנגעה בחמץ כדי נטילה, והשאר מותר.

א. נגיעה בתוך הפסח:

◀ **גר"א [מג"א, פרי חדש, מאמ"ר וגר"ז]:** אפילו נגע החמץ במצה בתוך הפסח, מותר בכדי נטילה⁵⁰⁸.

◀ **חק יעקב, אליה רבה וחמד משה:** אם נגעו בפסח עצמו, כל המצה אסורה⁵⁰⁹.

הערות

⁵⁰⁸ כמשמעות המעשה שהביא המרדכי לעיל. לכאורה קשה, מדוע כאן מותר אפילו בתוך הפסח, ואילו בדין מצה כפולה אסור בתוך הפסח (וכאן מדובר בנגיעה של חמץ גמור, לעומת שם שמדובר על חומרא של הראשונים). ובאמת ה**לבוש** מציע שאכן גם כאן צריך להחמיר כמו שנהגו במצה כפולה. אך בסוף דבריו כתב 'ואפשר לחלק דלא דמי נגיעה למחובר בחתיכה אחת'. וכוונתו שבמצה כפולה גוף המצה הוא אחד, וגורם חימוץ בכל המצה (כמו שכתב המשנ"ב בס"ק כז) ולכן בפסח עצמו אין להתיר. לעומת נגיעה של דבר חיצוני, שבו אין התפשטות הטעם בכל המצה, אלא במקום שנגע בו החמץ.

הגר"א כותב להתיר כפולה אפילו בתוך הפסח משום שבסימן תמו, א פסק הרמ"א שבמקום שבשאר איסורים צריך כ"ק או כ"נ גם בחמץ סגי בזה. וא"כ גם בכפולה יש להקל בכ"נ. וא"כ אין מציאות שחמץ יאסור מצה שלמה ע"י נגיעה.

⁵⁰⁹ שדין מצה שנגעה בחמץ כדין מצה כפולה שכולה נאסרה, כדלהלן ברמ"א.

- ב.** מותר אפילו אפה אותם בתנור אחד קטן וסתום, ואין מחמירים (כמו בסימן תמז, א) כיוון שריח של פת בפת אינו נחשב לכלום. וכתבו האחרונים להקל אפילו שניהם נילושים בשמן⁵¹⁰. אמנם, המקום בו עמד החמץ צריך הכשר, אבל לא שאר התנור (**משנ"ב**).
- ג.** כדי נטילה היינו כרוחב אגודל בנוני (**משנ"ב**).

❖ מצה שנכפלה בתנור

תרומת הדשן: מצה שנכפלה בתנור, אם בתוך הפסח, אוסרים את כל המצות, שחמץ אוסר במשהו. אבל לפני פסח, אם מקום הכפל קטן עד כדי כך שיש שישים במצה כנגדו, ניתן להוריד את מקום ההדבקה, ושאר המצה מותרת.

ל **ב"י:** מה שכתב לאסור את שאר המצות, אין זה אלא לאסור את אותה מצה, אבל אין טעם לאסור את שאר המצות שבתנור.

רמ"א: מצה שנכפלה ונדבקה בתנור עד שאין האש שולטת שם, אסורה בתוך הפסח (כולה⁵¹¹ (**משנ"ב**)), אבל שאר המצות שבתנור מותרות. ולפני הפסח רק מקום הדיבוק אסור (ועוד כדי נטילה. אפילו אין שישים במצה כנגד הכפל⁵¹² (**משנ"ב**)).

- א.** אם לא נדבק ממש, אין איסור (**משנ"ב**). (אפילו סמוכים כל כך עד שכמעט נדבקו זה בזה (**שער הציון**)).
- ב.** כל המצה אסורה, שחוששים שהחמוץ התפשט בכל המצה. ואע"פ שיש שישים במצה, אינו בטל, כיוון שחמץ בפסח אוסר במשהו (**משנ"ב**).
- ג.** אפילו שאר המצות נוגעות במצה הכפולה, ובמקום הכפל, אינן נאסרות (שאינן איסור כחוש יוצא מחתיכה לחתיכה ללא רוטב), אך צריך נטילת מקום⁵¹³ (**משנ"ב**).
- ד.** אם המצה הכפולה הייתה שמנה, אוסרת בנגיעה כל המצה שנוגעת בה, בין כשנגעה במקום הכפל, ובין במקום אחר. ואם מצת ההיתר הייתה שמנה (ושל האיסור כחושה) אם נגעה במקום הכפל, אוסרת את כולה (כיוון שהשומן שבהיתר מפעפע בכולה). אבל אם נגעה שלא במקום הכפל, סגי בנטילה בלבד (**משנ"ב**).
- ה.** לפני הפסח מותר אפילו נמצאה בתוך הפסח, כיוון שהאפייה הייתה לפני פסח (**משנ"ב**).

הערות

⁵¹⁰ אע"פ שנילושה בשמן, השמן בטל למצה, ועדיין נידונית כדבר כחוש (**שו"ע הרב**).

⁵¹¹ אמנם כשיש ספק בעצם הכפל, ניתן להתיר את שאר המצה (**ביה"ל**).

⁵¹² הדבר נתון במחלוקת אחרונים, אמנם **שער הציון** כותב שהכריע להקל, כיוון שדין מצה כפולה הוא חומרא של ראשונים שאינו מוזכר בגמרא, ועוד שהגר"א והפר"ח הקלו בדיבוק אפילו בתוך פסח, אפילו אין שישים בהיתר. ולפחות נקל כמותם לפני הפסח.

⁵¹³ **ובשער הציון** הביא בשם **הפרי מגדים**, שאם נגעו המצות באותה מצה שלא במקום הכפל, אין צריך אפילו כדי קליפה (שאינן איסור בלוע יוצא כלל מחתיכה לחתיכה ללא רוטב). ורק אם נגעו במקום הכפל, צריך כדי נטילה.

❖ דינים נוספים במצה כפולה

רמ"א: יש להזהר שלא תהיינה שתי מצות זו על זו בתנור לפני שיאפו, דהוי כמצה כפולה⁵¹⁴ (מהרי"ו). וכן יש להזהר שלא יגעו זו בזו בתנור בעודן לחות, כיוון שאין האש שולטת במקום נגיעתן (אורחות חיים).

ל אפילו היה רק מקצת זו על מקצת זו, אם היה בתוך הפסח, נאסרו שתי המצות. ואם היה לפני פסח, נוטל כדי נטילה משתייהן (כדין מצה כפולה) (משנ"ב).

א. האיסור הוא דווקא כשנאפו כך, אך אם הפרידן האופה זו מזו מיד, מותר (אליה רבה).

ב. אם נגעו המצות זו בזו, בדיעבד מותר, כיוון שחום האש שולט למטה היטב (משנ"ב).

❖ מצה נפוחה

רמ"א (על פי מהרי"ל⁵¹⁵): מצה נפוחה באמצעה, אסורה, אבל אם עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת האפיה, מותרת.

א. האחרונים כתבו שני פירושים לזה: א. שעובי המצה נחלק לשניים וחלק אחד עלה למעלה. ב. גוף המצה תפח למעלה (ללא שנחלקה כלל), כמו לחם שתופח. והסכימו האחרונים לאסור בשניהם⁵¹⁶ (משנ"ב).

ב. כל המצה נאסרה, אפילו הייתה הנפיחה באחת מהקצוות בלבד, כיוון שנעשה בה חלל, תלין שכולה החמיצה (שהנפחות היא סימן להחמצת כל המצה⁵¹⁷). ואפילו יש שישים במצה כנגד אותו מקום, אפילו לפני פסח.

והסכימו האחרונים שרק אם החלל הוא גדול כאגוז לוז או כמו אצבע אגודל בנוני. ודווקא כשעלה חלק מהמצה למעלה, אבל אם בתוך עובי המצה יש נקב חלול כשיעור ה"ל⁵¹⁸, דינו כמצה כפולה, ושאר המצה מותר אפילו בתוך הפסח. ואפילו במקום הנקב, אסור רק כשיש שם אבעבעות, אבל אם המקום חלק, מותר (משנ"ב). אמנם, אם יש נקב בתוך נקב⁵¹⁹, כל המצה אסורה (משנ"ב).

הערות

⁵¹⁴ **בניה"ל** הביא דעת **החמד משה** שכתב מסברא שאין לאסור מצות ששוכבות זו על זו בתנור, ונושכות זו מזו, שאין הבדל בין זה למצה אחת עבה שאמרינן דנאפית היטב. אלא שלדינא כתב שניתן לצרף לזה עוד צד אחר ולהקל. יש להעיר שבמצות קשות בדרך כלל אין רטיבות, ואין נשיכה בין המצות (ולעיתים רבות גם במצות הרכות אין רטיבות כזו), וא"כ לכאורה אין אפשרות לצרף דעתו.

⁵¹⁵ עיין **בחק יעקב** בס"ק יט, שהביא שדברי מהרי"ל אינם מוסכמים, שהמהר"ש התיר את המצות, וכן הב"ח והט"ז התירו כל מצה נפוחה (שסוברים שחומרא זו אינה מן הדין). ואך המג"א כתב שהקלו ראש במה שנהגו אבותינו לאסור, וכן הסכים בחק יעקב. אלא שכתב שלא אסרו אלא את המצה עצמה ולא את תערובתה.

⁵¹⁶ האופן השני חמור מהראשון (שבאופן השני יש תפיחה ממש כלחם), והסכמת האחרונים לאסור בשניהם. **כתב שער הציון** שיש אופים שכשרואים שהמצה רוצה לתפוח, מכים עליה במרדה, ואין בזה איסור (כיוון שעדיין לא הגיע לכלל חימוץ). והביא זאת בשם החק יעקב (שכתב כן בשם הערוך). ולא זכיתי להבין היתר זה, הרי להלן המשנ"ב פוסק שמצה נפוחה אסורה כולה, והסביר המהר"ם מלובלין (בשו"ת סימן קה) שהנפחות זה סימן שהמצה הזו לא נילוושה היטב, ולכן כולה חמץ. וא"כ מה התועלת בהכאת המצה שלא תעלה, הרי כיוון שראינו שהמצה עולה, זה סימן שהיא חמץ ואסורה. וצ"ע.

⁵¹⁷ כן כתב המהר"ם מלובלין בשו"ת (סימן קה).

⁵¹⁸ מציאות זו שכיחה במצות עבות, ששטח פני המצה שווים (בין למעלה ובין למטה) ועם זאת יש ריווח אויר בניהם. (במצות דקות אין מציאות כזו, שאם יש חלל, בעל כרחך הדבר נובע מנפחות של המצה).

⁵¹⁹ נראה שהכוונה לשני נקבים הסמוכים זה לזה, שהדבר יוצר ריעותא גדולה. (עיין שו"ע הרב).

ג. נפיחות אוסרת רק כשהיא קרתה בהכנסה הראשונה לתנור. אבל אם נאפתה כהוגן, וטחו אותה בשמן והחזירה לתנור ותפחה, אין איסור (**משנ"ב**).

ד. יש אחרונים שכותבים שנפיחות האוסרת אינה שייכת במצות דקות שלנו, ורק במצות העבות קצת⁵²⁰ (**משנ"ב**).

ה. התערבה במצות אחרות:

◀ **חק יעקב:** גם מצה נפוחה מן הדין, אינה אוסרת תערובתה, וכן הדין בכפולה⁵²¹.

◀ **אליה רבה:** מצה נפוחה אוסרת באכילה את כל התערובת, אבל מותר בהנאה.

Ⓢ **משנ"ב:** בשישים נראה שיש להקל על כל פנים. ובפרט במצות הדקות, שאף מי שירצה להחמיר בהן בנפוחה, אין להחמיר בתערובת.

⁵²⁰ וכן כתב להלכה **בפסקי תשובות**, שדין מצה נפוחה (שאוסרת כולה) כלל לא שייך היום במצות הדקות.

⁵²¹ כ"כ בס"ק יז. (ומה שהאריך להתיר בסוף ס"ק יט, איירי לעניין נפוחה ולא לעניין כפולה). לפי דבריו, אופה שבטעות הוציא מהתנור שתי מצות ששכבו זו על זו, והתערבבו בין כל המצות, כל המצות מותרות (ומשמע שהמשנ"ב מודה לו במידה ויש פי שישים ממקום הדיבוק).

סימן תסב | דין מי פירות אם מחמיצים

סעיף א | מי פירות

מצינו כמה גמרות האם מי פירות מחמיצים או לא:

- א. רבה בר בר חנה אומר בשם ריש לקיש (פסחים לה ע"ב) שעיסה שנילושה ביין, שמן או דבש אין חייבין עליה כרת, כיוון שמי פירות אינם מחמיצים.
 - ב. הברייטא מביאה מחלוקת (שם לו ע"א) בדין לישוה במי פירות. ת"ק אוסר ללוש, ואם עבר ולש, לדעת ר"ג תשרף מיד, ולדעת חכמים תאכל [ור"ף גורס: מיד]. ולדעת רבי עקיבא מותר ללוש בפי פירות. [עוד נחלקו ת"ק וחכמים האם מותר לקטף במי פירות. ת"ק מתיר (אע"פ שאסור ללוש), וחכמים אוסרים קיטוף כלישה].
 - הגמרא מספרת שרבי יהושע בן לוי אמר לבניו ללוש לו את המצה בדבש או בחלב (החל מהיום השני).
 - ג. רבי יוסי בר' יהודה אומר (ברייטא שם לט ע"ב) שותיקא מותר, ואע"פ שבברייטא אחרת מובא שאסור, הדבר תלוי: אם עשוי משמן וקמח מותר, ואם עשוי ממים וקמח אסור.
 - ד. רבא אומר (מ ע"א) שאין כל איסור לקלות שני גרעיני חיטה, שאף הלחות שיוצאת מהם אינה מחמיצה אותם, כיוון שמי פירות אינם מחמיצים. וכן לגבי כד מלא בקליות חיטים⁵²².
- נחלקו הראשונים האם מי פירות אינם מחמיצים כלל, וכן כשעירב אותם עם מים:

◀ **רש"י:** מי פירות אינם מחמיצים לעניין חיוב כרת, אבל דינם עדיין כחמץ נוקשה. [טור: ואסור ללוש בהם עיסה].

◀ **רי"ף ורמב"ם:** מי פירות לבדם אינם מחמיצים ומותר אפילו לאכול את המצה, ונחלקו התנאים במי פירות עם מים, והלכה כרבי עקיבא שהתיר אפילו בזה (כיוון שריב"ל לש עם שמן ומים).

◀ **נחלקו במידה ושהו כדי הילוך מיל:**

◀ **לרי"ף (לפי הרא"ש)**⁵²³: אינם מחמיצים.

◀ **לרמב"ם:** מחמיצים.

◀ **ר"ת ורא"ש:** מי פירות לבדם אינם מחמיצים גם לעניין אכילת המצה, אבל כשהם עם מים, דינם כחמץ נוקשה, וממהרים להחמיץ. (ורב"ל לש עם שמן ללא מים).

◀ **כך פוסק שו"ע.**

הערות

⁵²² **תוספות** כותב שאין ראייה נגד רש"י מרבא שהתיר לקלות חיטים או להניחם בכד, כיוון שייטכן שאכן דינם כחמץ נוקשה אם יחמיצו, אלא שרבא לא גזר בזה, מפני שזה רק חשש של חמץ נוקשה. ומה שהתירו ויתקא בשמן, כותב **היראים** היינו כששמר אותו מחמוץ, ולא שלעולם אינם מחמיצים.

⁵²³ **האחרונים** (פרי חדש וקרנן נתנאל) מקשים סתירה ברא"ש בזה, שכן בסימן יג כתב שלדעת הרי"ף מי פירות עם מים אינם מחמיצים כלל, ואילו בפרק ג, אות א כתב שמחמיצים לאחר שהיית מיל. וכתב החת"ס שהרא"ש סובר שאם לש אותם אינם מחמיצים, אבל אם השרו קמח בתוך מי פירות ומים, ודאי מחמיצים לאחר הילוך מיל.

❖ דין מצה עשירה

הברייתא מביאה (פסחים לו ע"א) מחלוקת לגבי דרשת "לחם עוני" שנאמר על מצה. רבי יוסי הגלילי דורש מכך שאין לצאת ידי חובה במצת מעשר שני (שאינו נאכל באנינות, ו'עוני' לשון 'אוני' דהיינו אנינות), ור"ע דורש מכך שאין לצאת במצה שנילושה בשמן או יין, שאין זה לחם של עני. הגמרא מקשה מברייתא בה ר"ע מתיר ללוש עיסה בשמן, יין ודבש. ומיישבת: לא קשיא, הא ביו"ט ראשון, הא ביו"ט שני. וכמו שאמר ריב"ל לבניו שלא ילושו לו קמח עם דבש ביום הראשון, אלא רק ביום השני.

❖ **רש"י, רא"ש, הרב המגיד וטור:** אין לאכול מצה עשירה למצת מצוה [אבל בשאר הסעודה של ליל החג, מותר לאכול].

כך פוסק שו"ע.

❖ **כלבו:** נהגו שלא לאכול מצה עשירה בכל שני הימים טובים הראשונים, שלא יבואו להחליף עם מצת המצוה.

א. מי פירות מחמיצים אפילו יש בהם מעט מים (משנ"ב).

ב. אפילו מי פירות חמוצים אינם מחמיצים כלל (משנ"ב).

ג. אין לצאת בה ידי חובה בכזית הראשון של שני הלילות (משנ"ב).

סעיף ב | מי פירות עם מים

כנזכר בסעיף א, נחלקו התנאים במי שלש קמח עם מי פירות. לדעת ר"ג ישרף מיד, ולדעת חכמים תאכל [ולדעת ר"ע מותר לכתחילה].

רש"י ביאר שמדובר שם במי שלש רק מי פירות עם קמח, אבל לשאר הראשונים מדובר שם שלש מי פירות יחד עם מים. להלכה פסק הרי"ף כר"ע להתייר, ור"ת והרא"ש פסקו כת"ק לאסור, ואדרבה ממהרים להחמיץ. וכן פסק השו"ע.

אמנם, לעניין מי שלש בדיעבד נחלקו הדעות האם לפסוק כר"ג או כחכמים:

❖ **בה"ג:** מי שעבר ולש מי פירות עם מים, ישרוף את העיסה.

❖ **רי"ף גיאת ורא"ש:** יאפה מיד.

שו"ע: מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ, ולכן אין ללוש בהם בצק⁵²⁴, ואם עבר ולש, יאפה מיד.

א. אין חילוק אם נילוש תחילה עם מי פירות ואז באו המים או להפך, בשניהם ממהר להחמיץ (משנ"ב).

הערות

⁵²⁴ ואם נפלו מי פירות על חיטים או קמח והתייבשו, נחלקו האחרונים שמא מתעורר כח המי פירות ומחמיץ. והכריע הבה"ל שניתן להקל, כיוון שלדעת הרמב"ם והרי"ף אין מי פירות עם מים מחמיצים מהר יותר מסתם מים. וכן הסכימו הרב המגיד ורבינו מנוח. ולכן כשהתייבשו אפשר להקל.

ב. אם שהה הבצק לפני האפיה:

◀ **מג"א וחק יעקב:** אסור באכילה, אפילו לא שהה שיעור מיל. (אבל בהנאה מותר, וכן מותר להשהותו לאחר הפסח (שער הציור)).

◀ **אליה רבה:** בהפסד מרובה מותר אפילו באכילה.

Ⓢ **משנ"ב:** אם נעשה בשוגג, ניתן להקל בשעת דחק.

ג. הסכימו האחרונים שאפילו אם אפאה מיד, אין לצאת בה ידי חובת מצת מצוה, שכל שנרגש בה טעם המי פירות, אין זה לחם עוני. ואפילו אם לש רק במים, ואח"כ קיטפה מבחוץ במי פירות, אין יוצא בה ידי חובה, שאין זה לחם עוני (משנ"ב).

ד. גדר חמץ של מי פירות עם מים (ביה"ל):

◀ **לר"ת:** חמץ נוקשה.

◀ **לרמב"ם:** חמץ גמור.

Ⓛ **פרי מגדים:** אמנם, אם רוב העיסה ממים, לכ"ע הוי חמץ גמור.

סעיף ג | לישת עיסה עם יין

Ⓢ **סמ"ג ושו"ע:** מותר ללוש עיסה ביין⁵²⁵ - אע"פ שייתכן שבזמן הגיתות נפלה לתוכו טיפת יין, ולפעמים אפילו מערבים בו מים בכוונת תחילה [כדי להתיר ניצוק⁵²⁶] - משום שהמים התבטלו לפני שעירבו את היין בעיסה.

א. כיצד מבטל היין את המים:

רוב האחרונים סוברים שאפילו מעט מים שהתערבו במי פירות, גורמים להם להחמיץ את העיסה מהר יותר. וכאן התירו רק כשמערב את המים בעוד היין תוסס, והמים נהפכים ליין בעצמם. אבל אם עירב את המים לאחר שהיין תסס (לאחר שלושה ימים מדריכתו (שער הציור)), היין אינו נידון כמי פירות יותר.

אמנם, יש שביארו שהשו"ע סובר שאם המים התבטלו ביין לפני הלישה, דינם כמי פירות.

Ⓢ **ביה"ל:** ולדינא אפשר לסמוך על הדעה השניה וללוש יין שהתערבו בו מים, ולשמור

את הבצק מחימוץ כבצק שנילוש במים. (שהרי דעת הר"ף והרמב"ם שמותר ללוש בצק במי פירות המעורבים במים, ורק ישמרנו מחימוץ, וכשיש כמות מועטה כ"כ של מים ניתן לסמוך עליהם).

ב. יין צימוקים או דבש צימוקים:

◀ **מטה יהודה ועוד:** אע"פ שנעשו ע"י מים, השתנו המים מברייתם (ע"י התסיסה), ודינם כמי פירות. ודווקא כשלא נפלו לתוכם מים אחר התסיסה, ושיש הרבה צימוקים במים (אבל אחד משישה אינו מספיק, והוי כמי פירות מעורבים במים).

◀ **ברכי יוסף ועוד:** מחמירים בהם בכל גוונא.

Ⓢ **משנ"ב:** לכן בעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול מהם בפסח, רק ימכרם או שישהה לאחר הפסח.

הערות

⁵²⁵ אבל בשמרי יין הוי חמץ גמור (ביה"ל).

⁵²⁶ דהיינו שאם מערה היהודי מכדו יין לכדו של הגוי, ויש מעט י"ג בכדו של הגוי, נאסר היין שבכד היהודי מדין ניצוק. אמנם אם מערב מים ביין, בשיעור כזה שיוכל לבטל את מעט היין של הגוי (פי שישם וי"א פי שישה), אין היין של היהודי נאסר, כיוון שאומרים סלק את מינו (היין) ושאינו מינו (המים) רבה עליו (על הי"ג) ומבטלו (משנ"ב).

סעיף ד | מי ביצים ושאר משקים

◀ **רש"י:** יש להסתפק האם מי ביצים נדונים כמי פירות או לא. (כיוון שהעיסה נעשית עבה על ידם, יותר אפילו מעיסה שנילושה במים (רא"ש)).

◀ **ר"ת, ראבי"ה ורא"ש:** אינם מחמיצים.

Ⓢ **שו"ע:** מי ביצים נידונים כמי פירות.

רמ"א: המנהג במדינות אלה שלא ללוש במי פירות⁵²⁷, אפילו לקטף את המצות, אלא רק לאחר האפיה בעודן חמות. ואין לשנות אם לא בשעת דחק לצרכי זקן או חולה (ויאפה מיד. ורק במי פירות לבדם, אבל במעורבים במים אסור כלל (משנ"ב)).

א. אע"פ שמותר למשוך במי פירות (גם לפי הרמ"א), מכל מקום אין לקחת מצות אלה לכזית הראשון, דהוי כעין מצה עשירה (משנ"ב).

ב. לפי המנהג שהחמירו, אפילו לש ואפה מיד אין לאכול בפסח, אלא להשהותו לאחר הפסח (משנ"ב).

❖ שאר משקים

◀ **רמב"ם (לביאורו השני של הב"י):** אי אפשר לצאת ידי חובה במצה שנילושה ביין, חלב, שמן ודבש, אבל שאר המשקים נידונים כמים.

◀ **טור [ושאר הפוסקים (לפי הב"י)]:** דין שאר המשקים כמי פירות.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

סעיף ה | חיוב חלה במצה עשירה

הטור ביו"ד בסימן שכט מביא מחלוקת ראשונים בדין עיסה שנילושה במי פירות. לדעת הרמב"ם חייבת בחלה (וכסתם המשנה בחלה ב, ב). ולדעת הרא"ש יש ספק האם חייבת בחלה (משום שהאמוראים בירושלמי סברו שאין הלכה כמשנה זו), ולכן כתבו שיש להזהר שלא ללוש עיסה ממזיק פירות בלבד. השו"ע פוסק בסימן שכט סעיף ט, כדעת הרמב"ם.

אמנם כתבו הראשונים שיש בעיה בחלה של עיסת מי פירות, כיוון שלא הוכשרה מעולם לקבל טומאה, ואינה טמאה, ואם כך אין מה לעשות עם החלה. לשורפה אסור שהרי היא טהורה, ולאוכלה גם אסור שהרי אנחנו טמאים. לכן כתב הב"י (שם) שנכון לתת מים או אחד משבעה משקים בעיסה וכך יכשיר אותה לקבל טומאה. אמנם, הלש בפסח אינו יכול לעשות זאת, שהרי העיסה תחמיץ אם יערב בה מים. ואין לו אחד משבעה משקים לערב בעיסה (כ"כ שער הציון).

לכן כתב הב"י (כאן) שילוש פחות כשיעור וכך העיסה לא תתחייב בחלה.

הערות

⁵²⁷ מטעם דחיישינן לדעות שמי פירות מחמיצים אפילו ללא מים. ועוד דחיישינן שמא נתערבו מעט מים בתוך המי פירות (משנ"ב). (מהנ"ל עולה שאם יעשו מאפים או עוגיות שיש בהם רק מי פירות, אפילו אם נניח וישמרו מכל טיפת מים (ובתעשיית המזון היום צ"ע אם אפשרי הדבר), הרי שלאשכנזים יש לחוש בזה לדעות שזה חמץ נוקשה על כל פנים (דעת רש"י). ומיהו לעניין אכילתו לאחר פסח מותר כמו שכתב המשנ"ב בס"ק יח. ועיין במה שדנו פוסקי דורנו באריכות בדין עוגיות העשויות ביין ('פפושדו') שיש שהחמירו בהם מאוד לדונם כחמץ (ואסורים אפילו לאחר הפסח) ויש שהתירו (לבני ספרד ע"פ). ואכמ"ל).

שו"ע: הלש עיסה ממי פירות, טוב לעשותה פחות מכשיעור כדי שלא תתחייב בחלה.

ל עבר ולש כשיעור, ייתן לכהן קטן את החלה (משנ"ב).

סעיף ו | חיטה שנמצאה במי פירות

רא"ש וטור: כיוון שקי"ל שמי פירות אינם מחמיצים, אם מצאו גרגר חיטה בתוך דבש, יין או חומץ - מותר, ובלבד שלא התערב בהם מים⁵²⁸.

כך פוסק שו"ע.

א. מדובר שחיממו את המשקים, או שהחיטה הייתה כבושה בהם מעת לעת. כיוון שבשרייה בעלמא בצונן אפילו במים לבד אינו אוסר (עיין סימן תסז, יב) (משנ"ב).

ב. הפוסקים מסתפקים בדין מי דבש (מע"ד) או י"ש (העשוי מפירות) או שכר תמרים וכדומה, שידוע שלאחר העשייה אין נותנים בהם מים ונמצאה בהם חיטה. האם דומים ליין שתוסס והופך את המים ליין, או ששונה היין כיוון שכוחו חזק. לכן יש להחמיר ולא לשתות אחד מהמשקים הנ"ל שנפלה לתוכו חיטה (ושהתה מעת לעת. אבל אם אינו יודע כמה זמן שהתה, והחיטה אינה מבוקעת, מותר) אבל ניתן להשהותם לאחר הפסח או למוכרם לגוי (משנ"ב).

ג. שומן דינו כמי פירות ולכן חיטה שנפלה לתוך שומן רותח אינה אוסרת, והוא שלא התערבו בשומן מים לאחר שהתיכו אותו בבישול⁵²⁹ (משנ"ב).

ד. אם עשו קניידל"ך עם שומן שמצאו בו חיטה אח"כ, במידה ועשו אותם רק עם ביצים ושומן – מותרים, שהרי מי פירות אינם מחמיצים. אבל אם ערבו בהם גם מים, אסור. (וכן הדין במצה ששרו אותה במים לאחר האפיה, שחטו אותה מהמים ולשו אותה עם שומן, ואז מצאו שם חיטה, לפי שאי אפשר לסחוט את המצה מהמים שבתוכה לגמרי) (משנ"ב).

סעיף ז | דין מלח

נחלקו הראשונים האם מלח נידון כמי פירות או כמים:

◀ **הגהות מימוניות ור"ן:** מלח נידון כמים, ולכן צריך לברור את המלח שלא יהיו בו חיטים (כי כשהמלח מתלחלח, נכנס לתוך החיטה ומחמיצה).

כך פוסק שו"ע.

ל מדובר כאן על מלח ים. אבל על מלח שחופרים מהקרקע, מצדדים כמה אחרונים שדינם כמי פירות שאינם מחמיצים (משנ"ב).

הערות

⁵²⁸ אחר התסיסה, בשונה מסעיף ג, שם מדובר שהמים נפלו לפני התסיסה. ולפי האחרונים שהקלו אפילו במים שבאו לאחר התסיסה, כוונת השו"ע כאן לומר שרק אם ידוע שלא הגיעו מים בעוד שהחיטה בתוך הדבש. (אבל אם באו לפני נפילת החיטה, אין איסור). (ביה"ל בסעיף ג).

⁵²⁹ והאריך המשנ"ב לחלק: אם המים היו עם השומן בבישול, ואז נפלה החיטה: המים התאדו בבישול ומותר. ואם לא ידוע מתי נפלה החיטה, תלוי: אם נמצאה החיטה בכלי שני (ששפכו מהסיר) או לאחר שהורידו את הסיר מעל האש, ניתן להקל (שאומרים כאן נמצא כאן היה, ושפכו את השומן עליה לאחר שהתאדו המים ממנו). אבל אם נמצאה החיטה בעוד הסיר על האש, יש לחוש שנפלה לפני הבישול, והחמיצה מהמים שיש בשומן. ואם אומר שהבישול נעשה רק לאחר שהמים התייבשו מעצמן, אפילו הייתה החיטה בתוך השומן בעת הבישול, מותר.

◀ **טור:** מלח נידון כמי פירות (שהרי הגמרא בדף לט ע"ב התירה ויתקא כשהוא עשוי ממלח ושומן⁵³⁰).

- א.** אם לא בירר את המלח ומצא בו חיטים. אם היו החיטים יבשות מותר המלח אפילו בפסח. ואם היו החיטים רכות, אם מצאן לאחר חצות של י"ד ניסן צריך להוציאן מהמלח וכדי נטילה מסביבם. ואם מצאו בפסח, לכתחילה אין להשתמש בכל המלח, אלא לזרוק כדי נטילה, ואת השאר להשהות לאחר הפסח. בדיעבד אם השתמש במלח, התבטל מותר, אבל אם השתמש במלח שבתוך כדי נטילה, אסור אפילו בדיעבד (משנ"ב).
- ב.** יש לברור גם את התבלין מגרגרי תבואה, ולהשליכם קודם שדך אותו ומניחו בקדירה (אחרונים).

⁵³⁰ והר"ן כתב ששאני התם שהמלח בטל מחמת השמן, ואינו נידון כמים עוד. או שאכן כשיש הרבה מלח יש לחוש (עיין במשנ"ב בסימן הבא, בס"ק ב שהביא שני ביאורים אלה). וע"ש בביה"ל שהביא ביאורי הריטב"א.

סימן תסג | אם מותר לחרוך שני שבלי יחד ודין כרמל

סעיף א | חריכת שני שבלי

נחלקו אביי ורבא (פסחים מ"א) האם מותר לקלות יחד שני שבלי. אביי אוסר, מפני שהלכות של אחד מחמיצה את השניה. ורבא סובר שמותר כיוון שמי פירות אינם מחמיצים. [וכן הדין בכד של קליות בתוך התנור].

טור ושו"ע: מותר לחרוך שני שבלי יחד, ואין חוששים שיצא לחות מאחת לשניה, שהם מי פירות ואינם מחמיצים.

ל והוא הדין שמותר להעמיד כד מלא חיטים בתוך תנור חם, שיעשו קליות, ואין לחוש שיצא לחות מאחת לשניה, דהוי מי פירות (משנ"ב).

סעיף ב | ותיקא

הגמרא אומרת (פסחים ל"ט ע"ב) שמותר לעשות ותיקא העשוי מקמח, מלח ושמן, אבל אסור לעשות כשעשוי ממים.

שו"ע: מותר לעשות ותיקא העשוי משמן קמח ומלח, והוא שלא יהיה מעורב בו מים.

רמ"א: ולדין שמחמירים במי פירות, אסור.

ל ומה שכתוב בסוף סימן תסב, שמלח שלנו מחמיץ, צריך לומר שכיוון שהשתנתה צורתו עם השמן, ואינו נידון עוד כמים. או שאכן אם יש הרבה מלח חוששים⁵³¹ (משנ"ב).

א. בסעיף א הרמ"א גם מודה להתיר, כיוון שאין זה שכיח שיצאו מים מזה לזה, ואפילו אם יצאו, הלא מעיקר הדין מי פירות אינם מחמיצים. ועוד שהחומרא במי פירות היא רק לתת אותם בידיים, אבל מי פירות שהתערבו ממילא, מעמידים על הדין, ומותר⁵³² (משנ"ב).

סעיף ג | דין כרמל

מר זוטרא אומר (פסחים ל"ט ע"ב) שאסור לתת קמח מחיטים קליות לתוך תבשיל, שמא לא נקלו החיטים היטב, ויחמיץ הקמח את התבשיל.

הברייתא אומרת (מ"ע ע"ב) שאין מוללין את הקדירה בפסח (מלילה הכוונה לנתינת קמח לתבשיל (רש"י. ועיין לקמן בדברי השו"ע)). ואם רוצה למלול ייתן את הקמח ואח"כ ייתן את החומץ, ויש אומרים שאפילו הפוך מותר.

הערות

⁵³¹ והריטב"א כתב שאם הניח את המלח לאחר שהקמח והשמן התבשלו יחד, שאז המלח כבר אינו מחמיץ, כיוון שזה אפוי. ולדינא כתב הבה"ל שנכון לחשוש לדבריו ולתת את המלח בסוף.

⁵³² **שער הציון** מציע נפק"מ בין הטעמים: האם בימינו מותר למלאות כד ולהעמידו בתנור כדי לעשות את החיטים לקליות. שלטעם השני (ט"ז) יהיה מותר, אבל לטעם הראשון (מג"א) יהיה אסור [נראה שכוונתו שבימינו ודאי יצאו מי פירות מזה לזה, והוי כדבר שכיח. (אמנם בשו"ע הרב ס"א, משמע שעדיין נחשב לדבר שאינו שכיח ומותר גם לטעם המג"א)].

עולא אסר בשני האופנים, ורב פפי התיר לעבדי ריש גלותא לתת חסיסי לקדירה, ורבא תמה כיצד התיר לעשות זאת במקום שיש בו עבדים (שמזלזלים באיסורים). ויש אומרים שרבא עצמו הניח בקדירה חסיסי.

נחלקו הראשונים מה הם חסיסי:

◀ **רש"י:** קמח העשוי מחיטים קלויות⁵³³.

◀ **תוספות וערוך:** קמח העשוי מקטניות שאינו בא לידי חימוץ.

◀ **רי"ף, רא"ש ורמב"ם:** קמח שנעשה ממצה שאפו וטחנו אותה.

וְשׁוֹ"ע (על פי הרמב"ם): חיטים שמהבהבים אותן באש (כרמל) וטוחנים אותן, אסור

לבשל את הקמח שלהם במים, שמא לא נקלה יפה, ונמצא מחמיץ מהמים (כמר זוטרא).
וכן כשמולל את הקדירה (החדשה⁵³⁴), יבשל בה רק קמח של מצה שנאפתה ושוב טחנה.

א. עבר והכניס קמח של כרמל לתבשיל, אסור בהנאה, ואסור להשהותו, דהוי ספק דאורייתא (משנ"ב).

ב. קמח שנקלה:

◀ **רוב הפוסקים:** אסור אפילו כשהקמח עצמו עבר קליה.

◀ **רמב"ם:** מותר, כיוון שהאש שולטת בקמח יותר מאשר החיטים.

וְשׁוֹ"ע **משנ"ב:** ניתן לסמוך על המקילים לעניין הנאה ולהשהותו לאחר הפסח.

ג. מצה אפויה שנמצא בתוכה קמח, אסור לתת אותה בתוך התבשיל, כיוון שאותו קמח לא נאפה, ואם נתנה, התבשיל אסור בהנאה (משנ"ב).

⁵³³ ומה שקשה על פירושו מדברי מר זוטרא שאסר, כתב **החק יעקב** (ס"ק ד) לחלק בין קמח העשוי מחיטים קלויות ('כרמל'), לבין קמח שנקלה בעצמו, שהוא מותר. (ועיין לקמן שכן דעת הרמב"ם).

⁵³⁴ כוונת ה**שו"ע** לבאר מהו מולל, שלפי הטור (על פי פירוש רש"י) הכוונה לנתינת קמח לתבשיל, ולפי הרמב"ם הכוונה לבישול ראשוני שעושים בקדירות חדשות כדי לחזקן, והשו"ע כתב כרמב"ם.

סימן תסד | חרדל שהתערב בתוכו קמח

סעיף א | דין חרדל

המשנה אומרת (פסחים מ"א) שאין נותנים קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל. ואם נתן יאכל מיד, ורבי מאיר אוסר.

רב כהנא אומר שהמחלוקת היא רק בחרדל, (לפי שהוא חריף ומונע את ההחמצה מיידית (רש"י)), אבל בחרוסת לכו"ע ישרף מיד. וכן הסכים רב אשי (אע"פ שהגמרא דוחה את הראיה שהביא לרב כהנא, מ"מ כך הוא סובר).

רא"ש וטור: מדובר שנתן בהם גם מים (שאל"כ הרי זה מי פירות שאינם מחמיצים (ב"י)).

שו"ע: חרדל או שאר מיני תיבול (שיש בהם חומץ או מינים שיש בהם קיוהא (משנ"ב)) שיש בהם מים, אסור לתת בהם קמח. ואם נתן לתוך חרדל יאכל מיד, ובשאר תבלינים שאינם חריפים כחרדל, ודאי החמץ, וישרוף מיד, אם הוא לאחר זמן האיסור.

רמ"א (על פי הנה"מ ותרוה"ד): נהגו שלא לאכול חרדל כלל, אפילו התערב לפני פסח (ביין, ואינו ניכר שהוא חרדל (משנ"ב)) לפי שהוא ממין הקטניות שנהגו לאוסרו (שחרדל נאסף כמו דגן (לבוש)).

א. לפי הרמ"א בסימן תסב, שמחמיר במי פירות, אפילו אם אין בתבשיל מים, אסור לתת בו קמח (משנ"ב).

ב. לפי הרמ"א, אם נפל חרדל לתבשיל, אין לאסור בדיעבד. ומותר להשהות חרדל לאחר הפסח, כיוון שהוא בלי קמח. ואם נתנו חרדל ביין בעודו תוסס, כדי שיעמוד במתיקותו, אין לשתותו, אבל מותר להשהותו לאחר הפסח (משנ"ב).

סימן תסה | דיני מורסן בפסח

סעיף א | שריית וחליטת מורסן במים

המשנה אומרת (פסחים לט ע"ב) שאסור לשרות את המורסן לתרנגולים במים, אבל מותר לחלוט אותו.

כנזכר בשו"ע סימן תנד, ג, [ובטור בסימן תסא] הגאונים אסרו לחלוט בימינו, לפי שאיננו בקיאים בחליטה.

שו"ע: אין לשרות מורסן בשום פנים (אפילו לא יהיה שיעור מיל⁵³⁵ (משנ"ב)), ולא חולטין.

וכן הדין שאסור בסובין. אמנם קליפת הקש שמונח בו הגרעין ('מוץ') אינו מחמיץ וכשאר קש בעלמא (משנ"ב).

רמ"א (על פי מהרי"ו): כשנותנים שעורים לתרנגולים, יזהר שלא להשליכם במקום לח שיבואו לידי חימוץ.

היינו מתחילת שעה שישית. ויש אומרים שאסור אפילו לפני פסח יש להזהר בזה, אלא אם כן עומד עליהם בעת אכילתם, שלא ישאירו ויחמיצו וישארו שם בפסח⁵³⁶ (משנ"ב).

א. טוב להזהר שאפילו אם משליך לפנייהם במקום יבש, שלא לתת להם מים עם הזרעונים, אלא ינקו את המקום היטב, ואז ייתן להם מים (משנ"ב).

סעיף ב | שפשוף מורסן על הבשר

המשנה אומרת (פסחים לט ע"ב) שאסור לאישה להשרות מורסן במים כדי להשתמש בו במרחץ, אבל מותר לה לשוף בו כשהוא יבש (אע"פ שיש מים על בשרה (רש"י)).

רא"ש וטור: אין הכוונה שמי המרחץ על בשרה, אלא הכוונה לזיעה שעל גופה. כמו כן צריכה להסיר את כל המורסן מעל בשרה לפני ששוטפת את עצמה בצונן. וכיוון שבימינו נשים אינן בקיאות בזה, כתב רבינו יונה שיש למנוע אותן מלתת את המורסן על בשרן אפילו כשהוא יבש.

שו"ע: אין לאשה לשוף מורסן על הבשר, אפילו הוא יבש.

עברה ושפה, אין לה לתת על עצמה מים קרים עד זמן מה, או שתשטוף עצמה במי פירות תחילה (חק יעקב).

הערות

⁵³⁵ עיין ביה"ל שדן בדברי הרמב"ם להתיר נתינת מורסן בשלושה אופנים, ועל שנים מתוכם חלקו הראשונים, ועל השלישי, שהוא היפוך המורסן במים כל הזמן, לא מצינו מי שחולק ומשמע שניתן להקל. אלא שמסתימת השו"ע משמע שהחמיר בכל גוונא.

⁵³⁶ **שער הציון** מביא בשם **האליה רבה** שלפי דעת השו"ע בסימן תלג, ו, שתולים להקל שהעופות יאכלוהו דווקא בספק חמץ ולא בודאי חמץ, אין להקל כאן בזה. אמנם, לדעת הרמ"א שם שתולים להקל אפילו בודאי חמץ, גם כאן אין לחוש לזה, אלא אם כן מדובר בפסח עצמו (ולכן כתב הדרכי משה שאסור להשליך דווקא בפסח עצמו). ובתחילת דבריו הביא **שער הציון** בשם המג"א שקודם הפסח (שצריך להקפיד בזה, גם לדעת השו"ע), היינו בתוך שלושים יום לפני פסח. ועיין בסימן תלג, ס"ק כז במשנ"ב שהביא שהמקור חיים חולק וסובר שרק לאחר זמן בדיקת חמץ צריך להקפיד בזה (וע"ש במה שכתבנו בדעת המשנ"ב בזה).

סעיף ג | אוז ששפשו בו מורסן

ראבי"ה (הביאורו הרא"ש והטור): מעשה היה ושפשו מורסן באוז (לח ממים⁵³⁷), ואסר אבי את כל האוז. (כיוון שיש באוז נקבים נקבים, ואפילו אם ירצה לשפשף את האוז לא יועיל).

כך פוסק **שו"ע** בשם יש מי שאומר (אפילו במקום הפסד מרובה (שער הציון)).

רמ"א: וכן נוהגים לעניין איסור חמץ שהוא במשהו. יש להזהר שלא להבהב את העופות בקשין, שמא יהיו שם חיטים או דגן מחומץ וייתן טעם בעופות בשעת ההבהב. (והאחרונים כתבו שזו חומרא בעלמא, שהרי העוף אינו נוגע בקשין. ולכן אם עבר, אין לאסור את העוף (משנ"ב)).

א. כוונת הרמ"א שרק לעניין חמץ מחמירים אפילו באוז חי, אבל בשאר איסורים אין מחמירים אלא אם כן האוז מבושל או צלוי, שאז נכנס האיסור לעומק (משנ"ב).

ב. אפילו אם ירצה להפשיט את כל עור האוז, אסור⁵³⁸, מפני שנכנס לעומק הבשר (משנ"ב).

ג. כיוון שהחומרא כאן היא משום איסור משהו, כתבו האחרונים שאם קרה הדבר משש שעות ולמעלה, יש להתיר בשפשוף והדחה היטב, ולאוכלו לפני הפסח (שמא נשאר משהו בעין וחוזר וניעור), ויש מקילים לאוכלו אפילו בפסח במקום הפסד מרובה (משנ"ב).

ד. אם נמצא שיבולת ריקה בתוך תבשיל, מותר, ואין לחוש שמא היה בה דגן ונפל ונימוח (משנ"ב).

הערות

⁵³⁷ הטור כותב שהמורסן היה רטוב מהמים. והשו"ע נקט שהאוז היה לח ממים, ונקט השו"ע רבותא שאפילו אם רק האוז לח מהמים, אסור (משנ"ב).

⁵³⁸ וכתב **שער הציון שהלבוש** ביאר שאיסורו של הראבי"ה הוא אפילו כשהאוז יבש והמורסן יבש, והאיסור מפני שאח"כ מדיחו לצורך המליחה או הבישול, ובזה כתב **האליה רבה** שיועיל אם יפשיט את כל העור.

סימן תסו | אם רוק ומי רגלים ודומיו מחמיצים

סעיף א | האם רוק מחמיץ

המשנה אומרת (פסחים לט ע"ב) שאין לאדם ללעוס חיטים ולתת אותם על מכתו, מפני שהן מחמיצות.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

א. ע"י לעיסת החיטים בפה, מתערבים החיטים ברוק ומחמיצים לאחר שיעור מיל (**משנ"ב**). (ואף בפחות מזה יש להזהר שלא להשהות ללא עסק. אבל אם לועס בפיו, אפילו כל היום אינו מחמיץ. ובנשיכה בעלמא אינו מחמיץ כלל (**שער הציון**)).

ב. אפילו לעס לפני שעה שישית והניח, כשתגיע שעה שישית צריך להסירן מעל מכתו, אלא אם כן נסרחו ממאכל כלב (**משנ"ב**).

ג. אם החיטים שייכות לגוי ולעסן הגוי והשאלין ליהודי להניחן על מכתו, מותר. וכן יכול היהודי להקנות לגוי שילעס, ויחזור וישאל אותן ממנו. ואע"פ שחמץ אסור בהנאה, כיוון שאין זה כדרך הנאתו הוי רק איסור דרבנן, ובמקום חולי לא גזרו חכמים (אפילו חולי שאין בו סכנה). ואם יכול לרככך ע"י מי פירות, אין נכון לעשות ע"י רוק (**משנ"ב**). (וכן הדין שמותר להתרפא בחמץ שעבר עליו הפסח (**שער הציון**)).

ד. כל זה כשאין סכנה במכה. אבל אם יש סכנה במכה מותר אפילו כשהחיטים הן חמץ גמור, אפילו אם רק אפשר שהן יועילו למכה, ואי אפשר לעשות בקל בדרך אחרת. וכן הדין שמותר לאכול חמץ ממש במקום סכנה (**משנ"ב**). (אבל כשאין סכנה אסור לאכול אפילו משהו, דחצי שיעור אסור מהתורה (**שער הציון**)).

סעיף ב | שעורים שמצא בהם רירין

מרדכי בשם הרוקה, טור ושו"ע: אם נתן שעורים לפני בהמתו ומצא בהם רירין, צריך לבערם.

רמ"א: אבל בסתם אין לחוש, מפני שכבר ביטל חמץ⁵³⁹ (**דברי עצמו**). ויש מחמירים לבער כל הנותר מהבהמה, אע"פ שאינו רואה עליו ריר (**על פי המרדכי הנ"ל**).

כל זה באכילת סוס, אבל בשור או פרה ודאי יש להחמיר בסתמא, שידוע שמוציאים ריר באכילתם. ולדינא נכון להחמיר בכל הבהמות אף שאינו רואה ריר להדיא. ולכן טוב לכתחילה לתת לבהמה רק מעט מעט, כדי שלא ישתיר מאכילת הבהמה כלום (**משנ"ב**).

הערות

⁵³⁹ כלומר, שכיוון שאפילו בודאי חמץ אין חיוב ביעור מהתורה יותר, אז כשיש ספק לא מחזיקים לומר שיש איסור בסתם. האחרונים מבארים שכוונת הרמ"א שאם ביטל את החמץ לפני שנתן להם ואמר שכל מה שישאר הוא מבטל (אבל הביטול שנוהגים לעשות בערב פסח, לא יועיל לזה) (**משנ"ב**).

סעיף ג | שק שהתלחלח מהחומה

המשנה במכשירין אומרת (פרק ב, א) שזיעת הבתים, בורות שיחין ומערות וזיעת האדם אינם מכשירים.

נחלקו הראשונים האם זיעת חומה יכולה להחמיץ קמח:

◀ **רוקח:** שק מלא קמח שהניחו אותו סמוך לחומה, והתלחלח מהזעה שלה, מחמיץ (כרוק של בהמה)⁵⁴⁰.

◀ **רא"ש והגה"מ:** אינו מחמיץ (שדומה לזיעת אדם).

Ⓢ **שו"ע:** שק שהתלחלח מזיעת החומה מותר, ויש אוסרים.

Ⓛ **משנ"ב:** העיקר לדינא כדעה הראשונה (וכמו שסתם המחבר), אבל לכתחילה יש לחוש לדעה השניה. עם זאת, יכול להשהותו לאחר הפסח, ואם רוצה להשתמש בו בפסח ירקדנו - אפילו אם התייבשה הלחלוחית⁵⁴¹ - ואת הקמח המלוחלח יזרוק ובשאר ישתמש (עיין בסעיף הבא).

א. אין חילוק בין זיעה הבאה ממיעוט האויר (כגון במרתף ובמרתפים, שהכתלים שם מעלים רטיבות), ובין כותל לבנים חדשות שיש בהם מים שעוד לא התייבשו⁵⁴², ובין כותל של עץ שהעצים בו עדיין לחים⁵⁴³, בכל אלה אמרינן שהלחות אינה בכלל מים. מכל מקום, אינה עדיפה ממי פירות, ולפי מה שנפסק בסימן תס"ב, מי פירות עם מים מחמיצים מהר, ולכן אין ללחוש בהם לכתחילה. ואם השק עדיין לח, ירקדנו וישתמש בקמח היבש (ואת הלח ישמור לאחר הפסח. עיין בסעיף הבא) **(משנ"ב)**.

ב. כתבו הפוסקים שזיעה הבאה מחום והבל של מים חמים, מחמיצה⁵⁴⁴ **(משנ"ב)**. אבל הבל של חום האש אינו מחמיץ **(שער הציון)**.

הערות

⁵⁴⁰ המשנה אומרת 'זיעה', ונראה שהכוונה ל'לחות' (מועטת שיש בכותל). **המשנ"ב** מביא ביאור האחרונים לסברתו, שאע"פ שלעניין הכשרה, אין הזיעה נחשבת משקה, מ"מ לעניין החמצה, יש בכוחה להחמיץ **(פרי חדש ומגן האלף)**. ויש שביארו, שכיוון שהחומה מזיעה מכוח המים שבתוכה, נידונית כמים (וכמו רוק) **(מג"א, גר"א ועוד)**. ולפי זה, בזיעה של חומת אבן, מתכת או זכוכית ניתן להקל **(נשמת אדם)**.

⁵⁴¹ עיין **שער הציון** (ס"ק כב) שהאריך להוכיח כסברתו, ושיש כאן הרבה על מה לסמוך (אפילו אם נאמר שזיעת הבתים נידונית כמי פירות עם מים), ולא כמו שכתב **בחק יעקב** (אלא כמגן האלף והעין יצחק). וסיים שאם אפשר לאפות את הקמח לפני פסח ולשומרו היטב כמי פירות, מה טוב (לצאת דעת החיי אדם).

⁵⁴² וכתב **שער הציון** בשם **התשב"ץ** שאע"פ שכל זיעה באה מרטיבות של מים, כיוון שנבלע בכתלים יצא לו מתורת מים לעניין הכשר, והוא הדין לעניין חימוץ.

⁵⁴³ **המג"א** מסתפק האם האוסרים יאסרו גם בכותל עץ, ו**המשנ"ב** סתם לאסור גם בכותל של עץ.

⁵⁴⁴ ושק קמח שהיה טמון בחול ומצאו כשהוא לח, ודאי החמיץ, שאין חול ללא מים **(ביה"ל בשם ברטנורא ופ"ח)**.

סעיף ד | מה יעשה בשק מלוחלח

נחלקו הראשונים מה יעשה אדם במידה ונפלו מים על שק קמח שלו, או שנתלחלח ממים (או מזיעת החומה לפי האוסרים בסעיף הקודם (משנ"ב):

◀ **רא"ש:** יאחז בידו במקום שהתלחלח, וכך יריק את הקמח שבשק. (אבל לרקד זו קולא גדולה, שמא יעבור משהו מהחמץ לקמח).

◀ **אור זרוע (ר"י מוינא):** ירקד את הקמח והשאר מותר. וניהול הקמח אפשרי רק כשהקמח לח עדיין, אבל אם התייבש לא יועיל עוד הסינון, כיוון שמקום הלחלוח נפרך ומתערב עם הקמח. לכן צריך לקחת קמח אחר וישמור את זה לאחר הפסח. אמנם, אם התייבש הקמח בפסח עצמו, יזרוק הכל.

Ⓢ **שו"ע:** שק שנפלו עליו מים או שהתלחלח, יאחז במקום שהתלחלח (עם תוספת מסביב כפי אומד הדעת שהתלחלח הקמח) ושאר הקמח מותר (ונכון לרקד אף אותו (משנ"ב)). ואם אי אפשר⁵⁴⁵, ירקד את הקמח. אך אם התייבש אין ריקוד מועיל, שמתערבב עם שאר הקמח ואסור באכילה (כיוון שהפרורים עוברים דרך חורי הנפה (משנ"ב)). ולהלן מבואר שהאחרונים חולקים בזה, אלא ירקדנו וישמרנו לאחר הפסח. ואם התייבש בפסח⁵⁴⁶, אסור גם להשהותו (ובסימן תסז, י הקל השו"ע למכור הכל לגוי פחות משיעור החמץ⁵⁴⁷, ואף שהרמ"א החמיר לשרוף הכל, הסכימו האחרונים להקל כשו"ע במקום הפסד גדול (משנ"ב)).

ל האחרונים חולקים בדין הקמח שהתערב בו הפרורים שהתלחלחו והתייבשו:

◀ **שו"ע (כנ"ל), כנסת הגדולה, מג"א וחק יעקב:** אסור, אפילו יאפה לפני פסח, כיוון שהפרורים עומדים לעצמם, וחוזרים וניעורים בפסח⁵⁴⁸.

◀ **לבוש ופרי חדש:** הקמח מותר, כיוון שהתערבו הפרורים לפני פסח, והוי לח בלח (ואינו חוזר וניעור)⁵⁴⁹.

◀ **מאמר מרדכי, פני יהושע וגינת ורדים (הביאם השער"ת), מגן האלף ועמק הלכה:** מותר, אם נאפה לפני הפסח, כיוון שנעשה גוש אחד והתבטלו הפרורים, ואינם חוזרים וניעורים.

הערות

⁵⁴⁵ כגון שהתלחלח מצידו בהרבה מקומות, או שחלק גדול מהשק התלחלח, או שזרק את השק ומסתמא התערבב הקמח שבו (משנ"ב).

⁵⁴⁶ עיין ביה"ל שדן במקרה שהקמח התייבש לפני פסח והוא ריקד אותו רק בפסח עצמו. והסיק על פי המגן גיבורים שאכן הכוונה שריקד אותו לפני פסח (ונקט השו"ע אורחא דמילתא, שקמח שהתייבש לפני פסח, הדרך לרקד אותו לפני פסח).

⁵⁴⁷ ושינה השו"ע את הלשון ממה שכתב האור זרוע (שהא"ז כתב לזרוק הכל, והשו"ע כתב שאסור להשהותו, אך לא כתב שצריך לזרוקו) (שער הציון).

⁵⁴⁸ לכאורה קשה, שהרי לדעת השו"ע בסימן תמז, ד, חמץ אינו חוזר וניעור אפילו יבש ביבש. וא"כ מה שתיירצו המג"א ועוד אחרונים שהפרורים עומדים לעצמם וחוזרים וניעורים, לכאורה אין זה מיישב דעת השו"ע לכאורה. ולע"ד אפשר לבאר כוונת האחרונים שהפרורים אינם נחשבים מעורבים כלל בקמח, והוי תערובת יבש בלח, שכלל אינה נחשבת תערובת. (וכמו שכתבו הדרישה והט"ז בי"ד סימן קד), ואין זה תלוי כלל בדין חוזר וניעור. (ששם יש תערובת באופן עקרוני, אלא שהאיסור שבה חוזר וניעור) אח"כ ראיתי שכן ביארו במשנ"ב איש מצליח (בסוף הספר).

⁵⁴⁹ **הלבוש** מבאר שהשו"ע אסר רק כשאין בקמח פי שישים מהפרורים. אמנם קשה מדוע א"כ התיר השו"ע להשהותו בפסח (כנ"ל בסימן תמב). [כן הקשו בהערות איש מצליח בסוף הספר].

ל **מגן האלף:** וייקח מעט קמח ויאכלנו לפני פסח, ויוכל לתלות שהחמץ היה בו.

משנ"ב: ניתן לסמוך על זה במקום הפסד. אמנם, ללילה הראשון ייקח מצות אחרות, שאין זה שימור כהוגן⁵⁵⁰ (וכן בכל מקום שמכשירים מדין ספק ספיקא וכדומה).

א. יש אומרים שאם נפל הקמח מלמעלה אין להתיר בנטילת המקום המלוחלח (שהרי המים נפלו לתוך עומק הקמח, כדרך מים, ולא ניכר עד איפה הגיעו), ואין להקל מדינא ללא ריקוד הקמח. ומכל מקום לפני פסח ניתן להקל בדיעבד אם לא ריקד⁵⁵¹ (משנ"ב).

ב. אם קרה הדבר ביו"ט, שאסור לרקד את הקמח, יכול לרקד ע"י גוי על מנת לבער את החלק הלח (זורקו לחוץ ומתבער ע"י דריסת הרגליים (שער הציון)). ואם עוד לא שהו שיעור מיל, יכול לתת אותו במתנה לגוי (משנ"ב).

ג. אם התייבש, אין עצה לרקד את הקמח, אבל ניתן לעשות את העצה של אחיזת המקום הלח (במקרה שלא טלטלו את השק, ולא התערבב הקמח שבתוכו), ואפילו נתייבש בפסח (משנ"ב).

ד. עכברים שנשכו שק קמח:

◀ **ב"ח, מג"א וחיי אדם:** עכברים שנשכו שק, והתייבש מקום נשיכתם, אם היה בתוך הפסח, כולו אסור (שתולים שהעכברים הלכו על כל הקמח). ואם היה לפני פסח ירקדנו וישהה אותו לאחר פסח, או ימכרנו לגוי.

◀ **ט"ז, חק יעקב, פר"ח, מאמר וגר"ז:** יכול לאחוז במקום שהיה בו הרוק, ואת השאר ירקד וישתמש בפסח, ומותר אפילו קרה הדבר בפסח עצמו.

משנ"ב: ראוי להחמיר אם לא במקום דחק. ואם הזיזו את השק, או שנשכו בכמה מקומות, לא תועיל העצה לאחוז במקום הרוק (וגם המקילים יודו שצריך להחמיר כנ"ל). ובמקום הפסד יכול לאפות לפני הפסח (וכנזכר במשנ"ב לעיל).

ה. כתבו האחרונים שכל הסעיף הזה עוסק כשידוע שהשק התלחלח ממים. אבל כשיש ספק שמא היה ממי פירות, ניתן להקל בהרקדת הקמח, אפילו קרה בפסח בעצמו⁵⁵² (שיש כאן ספק ספיקא, שמא זה מי פירות, ואת"ל שהיה מים, שמא לא התערב עם הקמח מהמקום שנרטב) ועם זאת, אם אפשר בקלות, עדיף לקחת קמח אחר (ואותו יצניע לאחר הפסח).
וכן הדין כשהתלחלח השק בדבר שיש מחלוקת אם הוא מים או מי פירות (משנ"ב).

הערות

⁵⁵⁰ ונפק"מ במקרה שלא ניקו כדין את הכלים של אפיית המצות, שהפרורים שבהם בטלים בבצק הבא שיעשו, שאע"פ שבמקום הפסד אמרינן שאינו חוזר וניעור, מ"מ אין לאכול מצות אלה ללילה הראשון. (וודאי שאסור לסמוך על זה לכתחילה לפי המשנ"ב). וכן כתב **כף החיים** (ס"ק לז) להקל רק כשאי אפשר בקמח אחר.

⁵⁵¹ משום שנוטל מסביב באומד הדעת וקצת יותר, הוי רק חששא בעלמא, ואפשר לצרף את הדעות שמעיקר הדין אין איסור בשק זה שהרי הקמח הוא לח בלח ובטל בשישים לפני פסח, ואינו חוזר וניעור (שער הציון).

⁵⁵² **בשער הציון** מביא שהמקור חיים התיר רק לזקן וחולה, אולם שער הציון כתב שאין דבריו מוכרחים (וכמו שכתב בס"ק כב), וודאי שלעניין אפייה לפני הפסח ניתן להקל (אמנם במשנ"ב סתם להקל אפילו בפסח עצמו).

סעיף ה | משקים נוספים

הירושלמי אומר (פסחים ג, א) שטל מחמיץ.

נחלקו הראשונים בדין משקים נוספים:

◀ **רבינו מאיר:** מי רגלים של בהמה אינם מחמיצים.

Ⓢ כך פוסקים **פרי חדש וחק יעקב**.

◀ **אורחות חיים ורי"ו:** כל תולדות המים מחמיצים, כגון מי הפה והחוטם והעין והאוזן, ומי הרגלים. אבל הדם אינו מחמיץ.

Ⓢ **שו"ע:** הטל מחמיץ. וכן מי רגלים (משמע גם של בהמה (שער הציון)), ומי הפה, החוטם, העין והאוזן (בין אדם ובין בהמה (משנ"ב)).

רמ"א: אבל דם (רי"ו), חלב (דהוי מי פירות (משנ"ב)) וזיעת האדם אינם מחמיצים (טור בסימן תס"ה).

א. הפוסקים דנו במי רגלים של בהמה, וודאי שאם ראינו שהחטים התבקעו, שמחמיצות (שער הציון).

ב. גם מי מרה אינם מחמיצים (ודינן כדם). וכן חלב ושומן, אפילו רותחים (דהוי כמי פירות). ולמרות שחלב ודם אסורים גם כך באכילה, מ"מ מתבטלים בשישים, מה שאין כן כשמחמיצים, שאיסורם במשהו (משנ"ב).

ג. צואה אינה מחמיצה, בין של אדם ובין של בעלי חיים. לכן שק שהתלחלח מצואה, ירקד את הקמח, הבצק הנמצא יזרקנו⁵⁵³, והשאר מותר. אמנם, במים הבאים מפי הטבעת או צואה רכה מאוד, יש אומרים שדינן כמי רגלים⁵⁵⁴. עוד כתבו הפוסקים, שחיטים שנמצאו בין גללי בהמה, אע"פ שהן רכות, אין אומרים שהחמיצו מהלחות, כיוון שגללים אינם מחמיצים (משנ"ב).

ד. חלב, חלב, שומן ודם דינן כמי פירות, שממהרים להחמיץ עם מים. אבל זיעת אדם, וצואה של בעלי חיים אינם מחמיצים כלל, ויש מחמירים גם בהם⁵⁵⁵ (משנ"ב).

הערות

⁵⁵³ להלן יבואר שנחלקו האם צואת בעלי חיים נידונית כמי פירות. לדעה המקילה שם, הצורך לרקד כאן הוא משום מאיסות, ולדעה המחמירה שם מרקד מפני הצואה עצמה, שלא תתערב עם המים ותמהר להחמיץ (בנלע"ד (מדברי שער המשנ"ב בס"ק כח ושער הציון בס"ק סז ועה).

⁵⁵⁴ **ובביה"ל** (ד"ה וכן מי רגלים) האריך לדון בזה, ומסקנתו שאם יש צד נוסף, ודאי שניתן להקל בזה.

⁵⁵⁵ **במאמר** פסק לאחד שמצא צואת חתולים בשק חיטים, שהחטים מותרות לפסח, משום שאין מחזיקים איסור, דשם לא הטילו שם מי רגלים (אלא רק צואתם, ואז דינן כצואת התרנגולים שהתיר הרוקח), ושם לא החמיצו החיטים כלל, ואף אם החמיצו אפשר שאינו אלא מיעוטא דמיעוטא, ועוד שמי רגלים נתונים במחלוקת (ר"מ ואורחות חיים), ובצירוף דעת המקילים בצואת בעלי חיים. ולכן כל עוד אין רואים ריעותא בחיטים, אין להחמיר (ביה"ל).

סעיף ו | קמח שנפל עליו דלף

רבי יוסי ברבי יהודה אומר (ברייטא בדף לט ע"ב) שקמח שנפל עליו דלף כל היום, אינו בא לידו חימוץ. רב פפא מסייג שדווקא אם הטיפות נופלות בסמיכות זו לזו (על פי רש"י).

רא"ש וטור: דווקא אם אופה מיד כשיפסק הדלף. ואם ספק לו אם הדלף טורד או לא, הוי ספק דאורייתא ואסור (אפילו להשהותו (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

- א. אם הדלף אינו רצוף יש לחוש שיצטרפו השהיות (כנ"ל בסימן תנט, ב רמ"א). ויש אומרים שכאשר הטיפות אינן רצופות אין בכוחן לעצור את החימוץ⁵⁵⁶ (משנ"ב).
- ב. כך גם הדין בדגן שיורד עליו טיפות בזו אחר זו, וברגע שפוסק הדלף, יטחן את החיטים (משנ"ב).
- ג. דעת הפרי מגדים להחמיר בכל קמח לח, שאיננו בקיאים לדעת מה נקרא טיף טיף (משנ"ב).

⁵⁵⁶ **שער הציון** מציג נפק"מ, אם הטיפות ירדו ברציפות זו אחר זו, אלא שהיו הפסקות גדולות באמצע (כל פעם חצי מיל). שלדעה הראשונה (תרומת הדשן) אסור, ולדעה השניה (דעת המאמ"ר) אפשר שמוותר.

סימן תסז | חיטים שנפל עליהם מים ותבשיל שנמצאה בו חיטה

סעיף א | דגן שטבע בנהר

הגמרא מספרת (פסחים מ"ב) על ספינה מלאה חיטים שטבעה בנהר, והתיר רבא למכור את החיטים לגוים. הקשה לו רבה בר ליואי מדין בגד צמר שאבד בתוכו חוט פשתן, שאסור למכור לגוי שמא יחזור וימכרנו ליהודי. חזר רבא ואמר שמותר למכור קב קב [ליהודי] כך שיאכלנו קודם הפסח. הראשונים חולקים האם צריך להודיע:

◀ **רמב"ם:** מותר למכור ליהודי ולהודיעו⁵⁵⁷, או למכור לגוי מעט מעט (בלי להודיע) כדי שיכלה קודם הפסח.

כך פוסק שו"ע.

◀ **עיטור וטור:** מותר למכור ליהודי וגוי מעט מעט (ללא הודעה), ואם מודיע מותר אפילו הרבה⁵⁵⁸.

- א.** מדברי הטור משמע שאסור למכור דווקא כשהדגן שהחמיץ אינו ניכר, אבל אם ניכר מותר. אמנם יש שהחמירו גם בזה (ר"ן), כיוון שיש לחוש שמא יטחן את הקמח וימכרנו. ולפי המנהג שאין קונים קמח מהשוק, כתבו כמה אחרונים שאין לחוש. ובשעת דחק ניתן להקל (**משנ"ב**). (ואף שיש כאלה שיקנו את הקמח לאחר הפסח, מכל מקום סומכים על כך שרוב ישראל מבטלים כל חמץ שלא ראו (**שער הציון**)).
- ב.** ליהודי מותר למכור אפילו הרבה אם מודיעו, אבל ללא הודעה אסור אפילו מעט, בשונה מגוי שמותר מעט מעט אפילו ללא הודעה, כיוון שבגוי יש ספק ספיקא (שמא יאכלנו בעצמו, ואת"ל שימכרנו ליהודי, שמא יאכלנו היהודי לפני פסח) (**משנ"ב ושער הציון**).
- ג.** אסור למכור לגוי אפילו מעט סמוך לשעה החמישית, שיש לחוש שיחזור וימכרנו ליהודי (ואין כאן ספק ספיקא) (**משנ"ב**).
- ד.** כתבו האחרונים שבמקום הפסד מרובה, אם היהודי מכיר את הגוי שלא יגע בדגן, אלא ישמרנו לאחר הפסח, מותר למכור לו אפילו הרבה תבואה חמוצה (**משנ"ב**).
- ה.** בשאר איסורים, שאין ניכר האיסור, אסור למכור לגוי אפילו מעט מעט, שרק כאן הקלו (כיוון כמה ספקות) (**אחרונים**).

הערות

⁵⁵⁷ ההיתר לסמוך על ההודעה אינו מוזכר בגמרא, וכתב הרב המגיד שהוא פשוט, והגמרא לא הייתה צריכה להזכירו.

⁵⁵⁸ בראשונים לא מוזכר האם מותר למכור לגוי הרבה אם יודיע. לע"ד משמע שאסור, כיוון שאי אפשר להודיע לכל היהודים שיזהרו שלא לקנות מהגוי. ואולי זה נכלל במה שכתבנו האחרונים (הובא במשנ"ב בס"ק ב) שהכרזה (היינו להרבה אנשים) אינה מועילה.

לסיכום:

הרבה		מעט		
עיטור	רמב"ם	עיטור	רמב"ם	
צריך להודיע		לא צריך	צריך להודיע	ליהודי
משמע שאסור בכל גוונא			לא צריך	לגוי

סעיף ב | איסור דגן שטבע

הראשונים מקשים מדוע דגן שטבע בנהר נאסר, הרי קי"ל בדין לתיתה, שכל עוד לא התבקעו החיטים אינן מחמיצות⁵⁵⁹. וכתבו ליישב:

◀ **רבינו אפרים:** בלתינת האדם עוסק בחיטים ואינן מחמיצות, ואילו כאן החיטים עומדות ללא תזוזה, ומחמיצות.

Ⓢ **שו"ע:** דגן שנפל לנהר או שנפלו עליו מים (אפילו מעט (משנ"ב)) אע"פ שלא נתבקע אסור, כיוון שהוא נח, ובא לידי חימוץ.

רמ"א: לפי זה צריך להזהר שלא ירדו אפילו מעט גשמים על החיטים, כי אם כן, יאסרו אפילו לא התבקעו.

◀ **רא"ה, השר מקוצי והריצב"א:** בשעורים רק אם התבקעו אסורות, אבל חיטים אסורות גם כשלא התבקעו.

◀ **רא"ם**⁵⁶⁰: דווקא בלטיטה שהיא מעט מים אסורות רק כשהתבקעו, אבל כשטבעו בנהר, נאסרו גם ללא שהתבקעו.

◀ **ר"ן:** גם בנהר מדובר כשהיו שם מעט חיטים מבוקעות.

א. אפילו אם החיטים לא התרככו כלל, אסור (משנ"ב) (על פי דיוק לשון השר"ע). [אבל מותר למכור אותם לגוי (שער הציון) (ע"ש שדן באריכות בדברי האחרונים שדייקו מהשר"ע לאסור)].

ב. אם החיטים עוד לא שהו מיל, מותר למוכרם לגוי על מנת שיאכלם מיד (משנ"ב).

ג. גוי שמכר ליהודי חיטים, ואחרי המכירה אמר ליהודי שהחיטים לתותות, אינו נאמן, אפילו היה מסיח לפי תומו (אבל לפני המכירה נאמן בכל מקרה (שער הציון)). אבל אם הגוי מוחזק כנאמן בעיני היהודי, אסור, אפילו לא הסיח לפי תומו (משנ"ב).

❖ חיטים שירדו עליהן גשמים

אגור⁵⁶¹ ו**כלבו:** חיטים שהיו בעליית הגג, וירדו גשמים דרך הגג על חלק מהמקומות שבחיטים, והתלחלו. אותן שנתלחלו אסורות, אבל שאר החיטים מותרות מכח ספק ספיקא (שמא לא ירדו עליהם מים, ואת"ל שירדו, שמא לא התבקעו). ואין לאוכלן בפסח, [שאע"פ שלעניין בל יראה סומכים על ביטול, לעניין אכילה אסור במשהו].

Ⓢ כך פוסק **רמ"א**.

⌋ האחרונים הסכימו שכשיש הפסד בהשהיית החיטים לאחר הפסח אין להחמיר⁵⁶² (משנ"ב).

הערות

⁵⁵⁹ ופשוט שלא מדובר שהחיטים שטבעו בנהר התבקעו, שא"כ היה לרבה לברר זאת (עיין ביאור הגר"א).

⁵⁶⁰ כך כתב ההגה"מ בשמו (והביאו הב"י). ולא הבנתי דברי באר הגולה, שכתב שדין השר"ע על פי רבינו אפרים והרא"ם.

⁵⁶¹ האגור כתב שצריך לאכול חלק מהחיטים לפני הפסח. והרמ"א השמיט דין זה. [ומה שכתב הרמ"א 'חיטים', הוא לאו דווקא, שהרי להלכה פסק השר"ע כדעה שכל מיני הדגן שווים, ללא חילוק בין חיטים לשעורים (ביה"ל)].

⁵⁶² כיוון שלא היה ברור לאחרונים מדוע החמיר הרמ"א שלא לאכול כשיש ספק ספיקא. הגר"א כותב דהוי דבר שיש לו מתירין, שאין מתירים בו אפילו ספק ספיקא (ולכאורה משמע שבהנאה מותר כיוון שלאיסור ההנאה אין מתירין, שהרי גם

א. מדובר שירד כמות של גשם שיש להסתפק שמא החיטים התחלחלו, אבל אם ירד רק בכמות מועטת, ויודע את מקומו, יגרוף את העליונות, והשאר מותר (**משנ"ב**).

סעיף ג | חיטים שבאו בספינה

בה"ג רב צמח גאון: חיטים שבאו בספינה והיו לחות או שנשתנו מראיהן, בידוע שהגיע אליהן מים ואסור להשהותם בפסח, אלא ימכרם לגוי מעט מעט. אבל אם היו יבשות וקשות, ולא השתנה מראיתן, אין מחזיקים בהן איסור.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

א. אם ידוע שבאו מים על החיטים, אסורות אפילו לא השתנו כלל (**משנ"ב**).

ב. אם השתנה מראיתן, אסור אפילו להשהותן (**משנ"ב**). (אבל בסתם חיטים שלא באו בספינה, והשתנה מראיתן, ניתן להקל אם אין לו אחרות (**שער הציון**)).

ג. ספינות שיש חשש שהחיטים היו שרירות במים שבתחתית הספינה, או שבאו עליהם מים מגשם (במידה והספינה ללא גג), או שניתזו עליהם מים מהמשוטים, אסור לקנות מהן חיטים לפסח. אמנם, במקום הפסד מרובה, ניתן להקל בחשש הגשם והמשוטים. אבל אם ידוע שהחיטים שרירות בתחתית הספינה במים, אסורות אפילו לא נתבקעו. (ולכן צריך לשאול את הסוחרים אם יש פי שישים בחיטים שלמעלה, כנגד החיטים שהיו בתחתית הספינה, שאז מותרות בדיעבד (**בית מאיר**)).

סעיף ד | גשמים שירדו על ערימות החיטים

רשב"א ושו"ע: בשנה שירדו הגשמים על הערימות שבשדות, עד שהיו קצת מהשבילים שבערימות מעלים צמחים, אין חוששים לסתם חיטים שבאותה שנה.

למשום שכל עוד שלא רואים סימני חימוץ הולכים אחר הרוב, ואין הרוב מחמיץ. וגם אותן ערימות שראינו שנפלו עליהם הגשמים, תולים להקל שמא הגשם נכנס רק לגג הערימה, ואת"ל שנכנס, שמא לא הספיקו להחמיץ (**משנ"ב**) (על פי הרשב"א).

א. אם רואה בחיטים שהובאו לפניו שיש בהם מצומחים, גם השו"ע מודה שצריך לבדוק שיש שישים כנגדן (**משנ"ב**).

ב. ברור שאם ירדו גשמים על שק התבואה עד שנשרה כולו במים, שאסור מדינא, שהרי הריעותא נגלית לעינים. וצריך להזהיר את מוכרי התבואה על זה. עוד צריך להזהירם, שבשנה שרבו הגשמים או שירדו מים על השקין, שמחוייבים למכור את התבואה במכירת חמץ⁵⁶³, ואסור למכרם לגוי אחר זמן האיסור (**חיי אדם**).

הערות

לאחר הפסח אסור בהנאה. ויש להעיר שאע"פ שיוצא שהחמץ יהיה אסור גם לאחר הפסח באכילה (ולכאורה הרי הוא אינו מותר לאחר פסח, ויש כאן כמין סתירה פנימית), מכל מקום כיוון שהמתורה החמץ מותר לאחר הפסח, הוי דבר שיש לו מתירין). אמנם מהשו"ע בסימן תמז משמע שאינו מחשיב חמץ לדבר שיש לו מתירין, וכן סתם הגר"א בעצמו ב"ד. ולכן ניתן להקל בשעת דחק (**שער הציון**).

⁵⁶³ נלע"ד שכוונתו למקרה שנראה ריעותא בשקי התבואה (כי בסתמא, אין חוששים לריבוי גשמים כנ"ל, ומדוע שיצרכו למכורם במכירת החמץ).

סעיף ה | דגן מחובר שהתייבש

הגמרא אומרת (פסחים לג ע"א) שחיטה יכולה להחמיץ במחובר.

רשב"א ושו"ע: דגן מחובר שהתייבש לגמרי ואינו יונק יותר, נידון כמונח בכד, ומחמיץ אם ירדו עליו גשמים.

א. מטעם זה נוהגים החרדים שתהיינה כל המצות שלהן מחיטה שמורה משעת קצירה, כיוון שנוהגים לקצור חיטים אלה בעוד שהן מעט לחות⁵⁶⁴ (משנ"ב).

ב. בזילוף מועט של גשמים, אין לחוש אפילו למצות מצה (מאמ"ר בשם רבינו מנוח).

סעיף ו | מצא שחלק מהחיטים מבוקעות

ר"ן ושו"ע: מי שמצא שחלק מהחיטים בגדיש מבוקעות (ויש לחוש שמא התלחלו מהזיעה שיוצאת מהשבלים) אותן מבוקעות אסורות, אבל שאר הגדיש מותר, מפני שמצוי שבימות הגשמים, החלק העליון והתחתון מתחמץ, ושאר הגדיש לא. (ודווקא אם אין שאר החיטים לחות (משנ"ב)).

ל צריך לברר את המבוקעות, או שיהיה על כל פנים שישים כנגדן (משנ"ב).

סעיף ז | חשש לחיטים חמוצות בתחתית בור

רמב"ן ושו"ע: ישראל שיש לו בור מלא בחיטים, וחושש שמא יש בתחתיתו חיטים מבוקעות, בביטול בעלמא סגי.

ל דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת. ועוד שיש כאן ספק ספיקא (שמא לא החמיצו, ואת"ל החמיצו, שמא התעפשו) (משנ"ב).

סעיף ח | דבש של גוי

◀ **ראב"ן ורא"ש:** מותר לקנות דבש מגוי בפסח. (ואין חוששים שמא עירב בו קמח או סולת. ואפילו אם עירבו, הדבש הוא מי פירות (ב"י)).

◀ כך פוסק שו"ע.

◀ **הגהות מימוניות ומרדכי (בשם ר"י):** אסור. (שרגילים לערב בו קמח או סולת).

הערות

⁵⁶⁴ אמנם יש שכתבו שאין לקוצרן בעודן ירוקות מעט, כיוון שהם קשות לטחינה וללישה, ואף הליחה מצויה בהן ונוחות להחמיץ (ערוך השלחן ס"ק י). ובארץ ישראל שהגשם אינו מצוי בזמן הזה, יש לקצור רק לאחר שהתייבשו לגמרי (שו"ת ישועות משה א, לב) בשם הרב פראנק. ויש שהזהירו לקצור רק לאחר חצות, שעד אז מצוי על החיטים לחות הטל (דעת תורה בשם הנשמת אדם (כלל קסו, א) שכתב בשם הגר"א).

רמ"א: יש אוסרים. ובמדינות אלה נוהגים להתיר רק דבש שבא בחביות מהכוורת, וממנו עושים את משקה המע"ד⁵⁶⁵.

יש אחרונים (ב"ח ומג"א) שמחמירים בדבש אפילו בא קודם הפסח, שהדרך לערב קמח עד שלא יהיה בדבש פי שישים כנגדו. ואף החמירו באכילת הדבש שבא בחביות, שמא יבואו להחליפו בשאר דבש (אם לא שבא עם החלות דבש בעצמן).

משנ"ב: לדינא נהגו להקל אפילו בדבש שבא בכלים קטנים (שתולים שהקמח בטל בס'). והמחמיר לעשות את המע"ד רק מדבש הבא בחביות הגדולות תבוא עליו ברכה. ולעניין אכילתו בעין, תלוי במנהג המקומות (ובמדינתנו המנהג להקל).

א. יש כותבים שגם לדעת המקילים, התירו רק לאוכלו כמות שהוא, אבל לא התירו ללוש בו עיסה, כיוון שמצוי שבעת הוצאת הדבש מהכוורת, מערבבים בו מים, והוי ליה מים עם מי פירות ומחמיצים (משנ"ב).

ב. צריך לחקור אחר מנהג המקומות, שיש מקומות שנוהגים לתת בדבש בעת הרדיה לחם או חמץ אחר, ובמקום שיש לחוש לזה אסור לאכול את הדבש בפני עצמו, אבל מותר לעשות ממנו מע"ד לפני הפסח⁵⁶⁶ (חיי אדם).

❖ פירות יבשים

רמ"א (על פי הראשונים שהחמירו לעיל בדבש⁵⁶⁷): תאנים יבשות וענבים יבשים תלוי במנהג המקומות, שיש מחמירים ויש מקילים⁵⁶⁸. לכן במדינות אלה נהגו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחשוש לחמץ.

לעם זאת נהגו היתר להשרות אותם במשקה ולשתות אותו בפסח, אבל לא הקלו לבשל אותם במים כדי לשתות את המים (כיוון שבבישול יוצא טעמם יותר מעל ידי שרייה). ויש שהחמירו במי השרייה כמו במי הבישול (וכ"כ כתב השערי תשובה בשם הנוב"י), ולכן טוב לסנן את הרוטב מהפירות לפני פסח (כך שגם אם היה מעט קמח על הפירות, בטל לפני הפסח בשישים) (משנ"ב). (והמקילים גם בפסח עצמו, אין למחות בידם (שער הציון)).

הערות

⁵⁶⁵ **ביאור דבריו:** דבש הבא בחביות מעורב בו השעווה, וודאי שלא ערבו בו קמח, ולכן נוהגים היתר אפילו באכילתו. אמנם כשמגיע בכלים קטנים המנוקים מהשעווה, דרך הגוים לערב בהם קמח (משנ"ב).

⁵⁶⁶ כיוון שבמשקה המע"ד, הקמח שאולי נמצא בתוך הקמח מתבטל בשישים לפני פסח (ואינו חוזר וניעור כיוון שזה לח בלח. (כנלע"ד)).

⁵⁶⁷ המרדכי כותב: 'ומהאי טעמא היה נראה לאסור התאנים לפי שרגילין לערב בהן סולת כשמתקנין אותם וכו'.

⁵⁶⁸ המחמירים (מרדכי, מהר"ל ועוד) חששו בתאנים יבשות שמערבים בהן סולת כדי לתקן, ובענבים חששו שמא ייבשו אותם בתנור יחד עם הפת או אחרי פת (כ"כ מהר"י ברין ומהר"ל). (עיין ב"י ודרכי משה באות ה).

❖ סוכר שמעורב בו קמח

רמ"א (על פי מהרי"ל): אסור לאכול סוכר, ואפילו להשהותו (מפני שהדרך לערב בו סולת). וגם סוכר העשוי מקנים (סוכר קנדי⁵⁶⁹) אין לאוכלו כי אם ביו"ט אחרון [וכן פירות יבשים⁵⁷⁰]. (כיוון שהוא דרבנן, לא החמירו בו בדבר שהוא רק חשש).

- א.** סוכר המכונה 'הו"ט צוק"ר' (סוכר העשוי בצורה של כובע) אע"פ שידוע על פי האומנים שאין מערבים בו קמח, נהגו למוכרו לגוי, אלא שבדיעבד מותר לאחר הפסח. וכן נהגו להתיר אכילתו ביו"ט האחרון. אבל אם יש לו הכשר מרב המקום, נוהגים לאוכלו לכתחילה (משנ"ב).
- ב.** סוכר העשוי דק דק יש בו יותר חשש תערובת קמח, ואסור להשהותו, ובדיעבד אם עבר והשהה אותם משמע מהאחרונים שאין לאסור בזה. מיני בלילה של סוכר שמצפים בהם פירות או בשמים, וכל שכן חררות העשויות מסוכר, ודאי שיש לחוש בהם לחמץ, ואסור להשהותם, ולא לאוכלם גם לא ביו"ט אחרון (משנ"ב).
- ג.** אין להקל בסוכר קנדי"ל בשאר הימים של פסח, אע"פ שאין בו חשש חימוץ, שלא יבוא להחליף בבלילות סוכר, אלא אם כן יש לו הכשר (משנ"ב).
- ד.** למרות שלכתחילה אין להשרות סוכר קנדי"ל ובלילות סוכר, מכל מקום אם השהה מותר בדיעבד (משנ"ב).

❖ מיני תבלין

- רמ"א (על פי מהרי"ל):** נהגו במדינות אלה שלא לאכול כורכום שקוראים זפרי"ן או נעגלי"ך (אבל מותר להשהותם (משנ"ב)). אמנם, אין אוסרים תערובתם, כן נראה לי.
- א.** בכורכום יש חשש שהכניסו לתוכו סולת, או שהעמידו אותו בשאור להחזיר מראיתו (משנ"ב).
 - ב.** אסרו גם כורכום שגדל בגינתו (ואין בו את החשש הנ"ל), מפני מראית עין, כיוון שהוא אינו מצוי בנינו, ויחשבו שהביא כורכום ממרחקים. אבל בשאר פירות יבשים שייבשו אותם ללא חשש חמץ, לא אסרו מפני מראית עין, מפני שכולם יודעים שלפעמים מייבשים אותם יהודים (משנ"ב).
 - ג.** בטאב"ק היו נוהגים לפעמים לשרותו בשכר, ולכן צריך לסגור אותו בחדר או להעמיד מחיצה לפניו⁵⁷¹, וכן בכורכום במקום שנהגו לאוסרו (משנ"ב).

הערות

⁵⁶⁹ המשנ"ב מביא כאן שהאחרונים ביארו שאין הכוונה למה שהיה קרוי בזמנם סוכר קנדי"ל אלא לסוכר הבא ממדינת קנדיא, שהיה ברור להם שאין בו חמץ.

⁵⁷⁰ **במהרי"ל** המעשה מובא על **מה"ר זנויל** שהתיר סוכר קנדיא ביו"ט האחרון (ויש מהאחרונים שכתבו שזו כוונת הרמ"א כאן), ולא מוזכר שם פירות יבשים. ונראה שהרמ"א השווה בניהם כיוון שהחשש בהם שווה (וייתכן שבסוכר החשש אפילו גדול יותר).

⁵⁷¹ ובשם **החיי אדם** כתב שטאב"ק שנועד לשאיפה אסור, מפני ששורים אותו ביי"נ (ואסור בהנאה, גם כל השנה), והמשנ"ב סיים שצריך לברר אצל האומנים כיצד מכינים אותו בימינו.

ד. מסתימת הרמ"א משמע שאפילו אם אין בתערובת שישים לבטלם, אינם אוסרים, ודבריו מוסבים על כל מה שהוזכר בהגה זו. אמנם יש שהחמירו לעניין דבש ובלילת סוכר. ובמקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט, יש להקל (משנ"ב).

סעיף ט | תבשיל שמצאו בו דגן

הברייתא אומרת (פסחים מ"א) שאסור לללות שעורים, ואם לתת: נתבקעו אסורות, לא נתבקעו מותרות. מר עוקבא אומר שלא דווקא נתבקעו, אלא כל שאם יניח אותם על פי חבית (של יין, והם מתבקעים מחמת ריח היין (טור)) ויתבקעו מאליהן - אסורות. ושמואל סובר שרק אם יתבקעו דווקא אסורות.

רי"ף ורמב"ם: הלכה כמר עוקבא (לחומרא⁵⁷²). ואסור לאוכלם בפני עצמם. אמנם, חיטים או שעורים שנמצאו בתוך תבשיל, אין אסורות אותו⁵⁷³, ואת החיטים או השעורים שורפים. אבל אם נתבקעו ממשי⁵⁷⁴, כל התבשיל אסור.

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי סמ"ג ומרדכי⁵⁷⁵): והמנהג לאסור אפילו לא נתבקעו.

א. אם החיטים התבקעו, כל התבשיל אסור בהנאה⁵⁷⁶, וכל הכלים שהשתמש בהם לבישול אסורים לשימוש בפסח (ויצנעם לאחר הפסח, כנ"ל בסימן תמז). ואם התערב מתבשיל זה לתבשיל אחר, גם הוא נאסר. וכן אם ערבב אותו בכף, והשתמש בה לתבשיל אחר בעודו רותח, נאסר גם השני, כיוון שאיסור חמץ במשהו, ונאסר גם השני. לדעת הרמ"א אוסרים את התבשיל כשלא נתבקעו, כמו לשו"ע בנתבקעו. אמנם יש שהתירו בהנאה במקום הפסד מרובה (משנ"ב).

ב. מסתימת הרמ"א משמע שאין חילוק אם קרוב לביקוע או לא. מכל מקום כתבו כמה אחרונים שעל כל פנים צריך שהחיטים יתרככו, אבל אם לא נתרככו אין לאסור. עוד כתבו האחרונים שאפילו אם נמצאו שלושה גרעינים שלא נתרככו, אין אומרים שמסתמא יש עוד, ושמא הם התרככו⁵⁷⁷ (משנ"ב).

הערות

⁵⁷² והביא הרי"ף שיש שפסקו כשמואל, כיוון ששמואל עשה מעשה כדעתו (כמובא שם בגמרא), ועוד שאין הלכה כתלמיד במקום רבו.

⁵⁷³ כיוון שאיסור חיטים אלה רק מדרבנן (ב"י בהבנת [הרי"ף] ו[הרמב"ם]) ו"א שאיסור משהו בפסח, רק מדרבנן (ר"ן ומנחם משה בהבנת הרי"ף). והיינו שכיוון שיש ספק אם הלכה כשמואל או כמר עוקבא, ממילא כשמדובר באכילתם בפני עצמם - יש לאסור מחמת הספק, אך כשמדובר בתערובת שאיסורה רק מדרבנן, אמרינן ספק דרבנן לקולא (לכן לא קשה מדוע כשנתבקעו אין מקילים, כיוון שבזה כ"ע אוסרים, ולא הוי ספק דרבנן, אלא ודאי דרבנן). בגמרא מוזכר שאסור לללות שעורים כיוון שהן רכות ובאות לידי חימוץ. אמנם לגבי חיטים מסקנת הגמרא שמצווה לללות (אמנם להלכה לא נהגו כן כמובא בסימן תנג, ה). אמנם לנידון כאן חיטים שוות לשעורים: שאם שעורים הותרו כשלא נתבקעו, כל שכן חיטים. ואם נתבקעו, הרי שודאי שחיטים אסורות, שהרי הן קשות ולוקח להם יותר זמן להבקע (ב"ח).

⁵⁷⁴ אפילו בסדק כל שהוא (ביה"ל).

⁵⁷⁵ במרדכי כתב שהטעם לאסור מפני שאיננו בקיאים מה נקרא 'ראוי להבקע' (וכ"כ כאן הגר"א).

⁵⁷⁶ בסעיף י השו"ע פוסק שמותר למכור לגוי תרנגולת שנמצאה בתוכה חיטה, כיוון שהיא אינה נמכרת יותר ביוקר בגלל החיטה. וא"כ גם כאן יהיה מותר למכור לגוי (ביה"ל).

⁵⁷⁷ אמנם כלל זה נאמר לעניין תולעים (י"ד בסימן פד), אבל כתב שם ה"ט"ז (ס"ק יז) שרק לגבי תולעים שמיניה קא רבו (כלומר, שאם יש אחת מסתמא יש עוד), אבל בדבר שבא מעלמא, לא אומרים שאם מצאו שלושה מסתמא יש עוד (מג"א).

סעיף י | תרנגולת שנמצאה בה חיטה

◀ **מרדכי בשם ר"י מפריז:** תרנגולת שנמצאה חיטה מבוקעת בתוכה, מותר למוכרה לגוי, כיוון שאין הגוי משלם יותר בעקבות החיטה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ דווקא לאחר שהסיר את החיטה, ונשאר רק טעם החיטה⁵⁷⁸ (משנ"ב).

◀ **מרדכי בשם ר"י, מהר"י ברין ומהרי"ל:** נוהגים לשרוף את התרנגולת.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

Ⓛ ובמקום הפסד גדול מאוד, כתבו האחרונים שניתן להקל כדעת השו"ע (משנ"ב). (וכן אם יגיע לו הפסד גדול מאוד, יכול להשהות לאחר הפסח (שער הציון)).

❖ נמצאה ביום האחרון

הגה"מ, מרדכי וטור: אם נמצאה החיטה בתרנגולת ביו"ט האחרון (יום שמיני של פסח) מותר להשהותה עד לאחר הפסח (כיוון שהוא דרבנן, והקלו בו יותר).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ אפילו התערובת קרתה לפני היום האחרון, ואפילו אם עבר והשהה עד יום זה⁵⁷⁹ (משנ"ב).

א. יש אומרים שמותר גם ביום השביעי לכפות כלי על התרנגולת ולהשהותה למוצאי יו"ט, ואז אוכל את התבשיל ושוורף את החיטה, ובמקום הפסד ניתן לסמוך על זה (משנ"ב).

ב. הוא הדין לנותן טעם לפגם, שאע"פ שמחמירים בו בפסח, מותר להשהותו ביום השמיני (משנ"ב).

הערות

⁵⁷⁸ שאם לא כן קשה ממה שפסק בתחילת סימן תמז, א, שתבשיל שנמצא בו חמץ אסור בהנאה, ואילו כאן התיר למכור לגוי. ויישב שו"ע הרב שכאן מדובר שהוציאו את החיטה שבעין, ושם לא (ופר"ח ומאמ"ר יישוב באופנים אחרים). (ולא זכיתי להבין סברת הגר"ז והמשנ"ב, שהרי גם בטעם וגם בממשות אין תוספת במחיר בגלל החיטה. ואח"כ ראיתי שגם החזו"א (סי' קיט, ס"ק ז) מקשה כך, ומבאר שאין להקשות כלל מסימן תמז, ששם השו"ע נקט רק את עיקר הדין, ולא נחית לתקנתא).

⁵⁷⁹ לכאורה הביאור הוא שכיוון שהתערובת אינה אסורה בהנאה (שהרי מותר למוכרה לגוי), וכל האיסור הוא לאוכלה, א"כ ביום האחרון לא גזרו שלא לאוכלה. ואין לאסור מצד שהשהה אותה, שהרי חובת מכירתה היא רק מצד שמה יבוא לאוכלה, ולא מצד כל יראה. (כנלע"ד, ולא קנסו עליו כדין חמץ שעבר עליו הפסח, שרק בממשות גזרו ולא בטעם). (לפי זה לדעת הרמ"א שפסק שחובה לשרוף, יהיה אסור. וצ"ע בדברי החק יעקב שמדבריו אכן משמע קצת כך).

סעיף יא | חיטה שנגעה בבצק

הקדמה:

- א. קיי"ל שאיסור חם שנוגע בהיתר חם, אוסרו כדי נטילה. (לשו"ע: בכחוש. אבל בשמן אוסר כנגד כולו. לרמ"א: בכל אופן אוסר כנגד כולו, כיוון שאיננו בקיאים בין כחוש לשמן).
- ב. בסימן תמז התבאר שכך הדין גם בפסח, שאע"פ שחמץ אוסר במשהו, מכל מקום כשחמץ חם נוגע בהיתר חם ללא רוטב, אוסרו רק כדי נטילה. אמנם, כשהאיסור צונן, ההיתר לא נאסר כלל.
- ג. מכאן לנידון של סעיף זה. אם מצאו חיטה בתוך מצה אפויה, יש לאסור סביבה כדי נטילה. אבל אם מצא חיטה בעיסה לפני האפיה, מהדין הכל מותר, אלא שהראשונים כתבו שמחמת הדוחק מתחממת העיסה וטעם מהחיטה עובר לסביבותיה, וזו דעת הרא"ש. (הדעה הראשונה בשו"ע). ויש ראשונים שהחמירו לאסור את כל המצה והעיסה, שהטעם נפלט מהחיטה והמים שבעיסה הוליכו את טעמה בכולה, וזו דעת הרשב"א. (הדעה השניה בשו"ע).

◀ **רא"ש:** חיטה מבוקעת שנמצאה בעיסה או במצה אפויה, יש להסיר כדי נטילה מסביבה, והשאר מותר.

◀ **רשב"א:** יש לחשוש והכל אסור.

☞ **שו"ע:** יש לחוש לדבריו אם לא במקום הפסד או דחק.

רמ"א (על פי מהרי"ל): וכן נוהגים כשמצא את החיטה בתוך הפסח לאסור אותה מצה, ולהתיר את האחרות, בין כשמצא במצה אפויה, ובין במצה לפני האפיה, דאמרינן כאן נמצא כאן היה (ולא חוששים שמא היה בכלי של העיסה הגדולה (משנ"ב)). אבל אם נמצאה בעיסה אוסרת את כל העיסה. אמנם, לפני הפסח אוסרת רק כדי נטילה (שהטעם בטל בשישים לפני הפסח. אלא שצריך נטילה שמא הטעם נפלט רק בקצה, ונטילה מועילה אפילו במצה אפויה (משנ"ב)).

א. לפי הרמ"א בסעיף ט, שמחמיר אפילו בנתרככה, כאן יש לאסור אפילו בריכוך. אמנם, לעניין איסור הנאה ניתן להקל, ואפילו ללא נטילת מקום. ובמקום הפסד מרובה ניתן להקל (גם באכילה⁵⁸⁰) בנטילת מקום (משנ"ב).

ב. אם גרגר החיטה מלא מים, וניכר שהיה בעיסה הגדולה, אע"פ שנמצא באחת המצות, כולן אסורות, כיוון שניכר הדבר שהיה הגרגר בכלי של העיסה הגדולה. אבל אם אפשר שהגרגר נרטב ממקום אחר ונפל לתוך המצה, תולים במצוי (משנ"ב).

ג. **מקרים ב'כאן נמצא כאן היה' (משנ"ב):**

מי שהיה בידו בצק, וחתכו לכמה מצות, ואז מצא גרגר חיטה במצה שבידו, כל המצות אסורות, שאע"פ שאין מחזיקים איסור ממקום למקום (דהיינו ממצה למצה), מ"מ מחזיקים מזמן לזמן, (דהיינו שהגרגר היה כאן עוד לפני חיתוך כל המצות⁵⁸¹) (מנ"א). ויש אחרונים שמקילים בזה דהוי ספק ספיקא⁵⁸² (ב"ח). ובמקום הפסד מרובה ניתן להקל (משנ"ב).

הערות

⁵⁸⁰ כך נראה לע"ד ממשמעות המשנ"ב בס"ק מה ומח. ועיין בחק יעקב בס"ק לא.

⁵⁸¹ אך אם הלך למקום אחר, ושם מצא את החיטה, רק אותה מצה אסורה, והשאר מותרות, שבזה שייך 'כאן נמצא כאן היה'. וכן הדין לגבי כרוב להלן (שער הציון).

⁵⁸² שמא נפל הגרגר רק עכשיו, ואת"ל שנפל קודם לכן, שמא לא הספיק להחמיק.

כמו כן אם כבשו כרוב בחבית, והוציאו ממנו למקום אחר, ואז נמצא בו חיטה, הכרוב שבחבית מותר. אבל אם מצאו בחבית, הכל אסור. אמנם, במקום הפסד מרובה ניתן להקל במה שכבר לקחו משום ספק ספיקא. במידה והגרגר לא התבקע אלא רק התרכך, ניתן להקל אפילו בכרוב שבחבית, וכן אם לא היה ציר עד למעלה בחבית, שאז הוא רק כמליחה (שבסעיף יד הרמ"א אוסר רק את המקום שנגע בו הגרגר).

סעיף יב | חיטה שנמצאה במים

◀ **טור בשם הראב"ן:** תרנגולות שנמלגה במים (הרתיוחו אותה במים להעביר נוצתה), ונמצא במים גרעין חיטה מבוקע, התרנגולת אסורה.

כך פוסק שו"ע⁵⁸³.

◀ **רבינו ירוחם ומהר"י ברין:** ניתן להקל, שתולים לומר שנפלה אחר כך. (שכיוון שאיסור משהו מדרבנן, תולים להקל שנפל אחר כך (משנ"ב)).

◀ **מרדכי:** בתרנגולות ניתן להקל (משום ספק ספיקא: שמא הגרעין היה לה בבטן והתעכל, ויותר אינו מחמיץ, ואת"ל שאינו ממנה, שמא נפל עכשיו), אבל בשאר בשר אסור.

◀ **רמ"א** (מביא דעת ר"ו והמרדכי ומסיים): נראה לאסור בשאר בשר, או בגרעין חיטה שלם אפילו בתרנגולת⁵⁸⁴ (כיוון שניכר שהגרעין לא התעכל (משנ"ב)) אבל אם הגרעין שבור, שייתכן שהתעכל בתרנגולת, ניתן להקל משום ספק ספיקא (מהר"י ברין).

א. השו"ע ביו"ד פסק (סימן סח, סעיף יא) שאין למלוג אפילו בכלי שני (משום איסור דם, ע"ש), וכאן מדובר שמלחו אותה עם נוצתה קודם לכן (פרי מגדים).

ב. **חיטה שנתרככה (דעת הרמ"א):**

השו"ע כתב 'חיטה בקועה', והרמ"א לא הגיה כלום (לאסור גם חיטה שאינה בקועה), ונחלקו בדעתו⁵⁸⁵:

◀ **חק יעקב:** כאן מודה הרמ"א להקל שרק אם נתבקעה אסורה (שיש לצרף את הדעה שאין מחזיקים מזמן לזמן).

◀ **שאר אחרונים:** הרמ"א סמך על מה שהגיה בסעיף ט.

◀ **בבית מאיר** כתב שהמקל בנתרככה בכלי שני לא הפסיד. ואם לא נתרככה, אפילו בכלי ראשון מותר (משנ"ב).

הערות

⁵⁸³ **הביה"ל** מביא שהט"ז סובר שסתם מליגה היא בכלי שני. ומעיר הביה"ל שביו"ד סתם השו"ע שכלי שני אינו מבליע בדיעבד. ועל כרחק שכאן מדובר על מליגה בכלי ראשון (ומשום איסור דם, מדובר שמלחו קודם לכן). אמנם, הביה"ל מציע שהשו"ע מסכים להחמיר בכלי שני (כדעה שהביא הרמ"א בתמז, ג).

⁵⁸⁴ עיין בביאור הגר"א בס"ק לז, ובסעיף טז לביאור דין חימוץ בדבר שעבר עיכול.

⁵⁸⁵ לא ידעתי מדוע כאן החק יעקב העיר זאת, ולא העיר בסעיפים י ויא.

❖ חיטה או חמץ שנמצאו במים צוננים

❖ **ראב"ה:** גרעין חיטה בקועה או לחם שנמצא במים צוננים, ואין בו לתת בהם טעם⁵⁸⁶, ואחר כך בישלו במים אלה תבשיל, התבשיל מותר.

❖ כך פוסק **שו"ע** בסתם, [וביש מי שאוסר הביא דעת הרא"ש]. (וכן פסקו **לבוש**, ט"ז, **פר"ח** ועוד (משנ"ב)).

❖ **רא"ש להבנת הטור (לפי הב"י):** אם נמצא בתוך הפסח אסור, כיוון שהחיטה נתנה טעם משהו במים, ולא בטלה.

❖ **רמ"א:** אין לאסור מחמת הספק.

ל דעת הרמ"א להתיר רק בספק, אבל לאסור במידה ויודע שהגרעין היה בזמן שהבשר נשרה במים. אמנם, כיוון שהאחרונים פסקו כדעה הראשונה בשו"ע (להקל בצונן בכל מקרה), ניתן להקל בשעת דחק או הפסד מרובה. בפרט אם החיטה רק התרככה ולא התבקעה (משנ"ב).

א. אם החיטה נשרתה מעת לעת במים, נאסרו מדין כבוש כמבושל. ואפילו כשיש ספק אם נשרתה מעת לעת, יש אחרונים שאסרו⁵⁸⁷. ומיהו אם רק נתרככה אין להחמיר בספק. אמנם אם מצאו את החיטה לאחר שבישלו את התבשיל, נראה שניתן להקל באיסור משהו משום ספק ספיקא (שמא נפלה החיטה אחרי הבישול, ואת"ל שנפלה לפני, שמא לא נשרתה מע"ל) (משנ"ב).

ב. אם מצאו פרוסת לחם או עיסה במים, אסור גם בצונן, כיוון שטבעם להתפורר במים⁵⁸⁸ (משנ"ב).

❖ תערובת של התבשיל

❖ **רמ"א**⁵⁸⁹: אם התערב התבשיל של הבשר שנשרה במים עם תבשילים אחרים, אין לאסור במקום הפסד או מניעת שמחת יו"ט, כיוון שאיסור משהו מדרבנן.

הערות

⁵⁸⁶ דהיינו שצריך שישים ומים צוננים (באר הגולה, מג"א ומשנ"ב). ויש אומרים שאפילו אם אין שישים מותר (גר"א).
⁵⁸⁷ באופן עקרוני כבוש כמבושל אסור, אפילו בספקו (רמ"א ביו"ד קה, א). אמנם בבשר וחלב שאסורים מהתורה רק בבישול, ספק כבוש מותר (שם). מכאן דן המשנ"ב בספק כבוש בחמץ, והעלה שיש אחרונים שהחמירו שחמץ נידון כשאר איסורים משום חומרתו.

⁵⁸⁸ כתב **שער הציון** שלחם שלם דינו כגרעין. עוד הוסיף בשם האחרונים שלחם שאוסר, אפילו סינון לא יועיל, וכתב הוא שהיינו כשבשיל במים לאחר שנשרו בו, אבל אם נמצא בו הלחם לאחר הבישול, יש להתיר בספק במקום הפסד מרובה. ולדינא השאיר בצ"ע.

⁵⁸⁹ מקור דברי הרמ"א **בדרכי משה** באות יד (ד"ה ומכח זה). בדבריו שם תמה הדרכ"מ מדוע אסרו **הראב"ן והמרדכי** בצונן כשיש רק ספק אחד, מאחר שמדובר רק על איסור דרבנן. מה עוד שאפילו באיסור דאורייתא אמרינן שעכשיו נטרפה (כמבואר ביו"ד סימן פא). וכן הביא שהרוקח התיר מים שנמצא בהם לחם. לאחר מכן כתב: 'מכח כל זה נראה לי להקל אם לקחו מאותו תבשיל שנמצא בו הגרעין ונתערב בתבשיל אחר דאין לאסור התבשיל, וכעין שהתיר הרוקח התבשיל שבישלו במים שהיו בדלי, וכמו שמקילין בעיסה אם נמצאה חטה במצה אחת וכן מקילין בשאר איסורין שנתערב שאינו בטל אם חזר ונתערב כדאיתא בפרק התערובות (זבחים עד. ב)... דיש להקל באיסור דרבנן במקום שאין האיסור ברור ולפעמים יש בו הפסד מרובה ומניעת שמחת יום טוב ולכן יש להקל לפי ראות עיני המורה כן נראה לי'. ע"ש שהאריך בראיות (וכאן קיצרנו בהבאתם).

ל מדברי הרמ"א משמע שבאותו תבשיל אסור אפילו במקום הפסד מרובה. אמנם, כשיש ספק ספיקא ניתן להקל גם ללא הפסד מרובה (**משנ"ב**). והגר"א סובר שניתן להקל - אפילו באותו תבשיל במליגה, או בצונן ונמצא הבשר עם הגרגר במים - כשיש הפסד מרובה (שסומכים על הדעה הראשונה שמתירים אפילו במליגה) וצ"ע (**ביה"ל**).

א. כשמדובר על ספק ספיקא של איסור תורה, ניתן להקל רק בשהייה או במכירה לגוי, אבל לא באכילה. ואם ע"י השהייה יתקלקל התבשיל, ניתן להקל גם באכילה (**משנ"ב**).

❖ סיכום

חיטה שנמצאה במים רותחים: ראב"ן ושו"ע: אסור. רי"ו: מותר. רמ"א: אסור, אבל כשיש ספק ספיקא מותר.

חיטה שנמצאה במים צוננים: ראב"ה וסתם השו"ע: מותר. רא"ש לפי הטור: אסור כשנמצא בפסח. רמ"א: אסור, ואם יש ספק מותר.

סעיף יג | מי חמץ שנפל לבור מים

מרדכי (בשם רוקח וראבי"ה): מעשה היה והגעילו יורה בלועה מחמץ, ושפכו את מי ההגעלה בפסח לבור מים, ואסרו את מי הבור, כיוון שחמץ אוסר במשהו.

ל **בית יוסף:** משמע שלפני פסח מותר, שהרי בטלו כבר לפני פסח, לפי הדעות שחמץ שבטל אינו חוזר וניעור (תמז, ד). ועוד צריך לומר שהיורה הייתה בת יומה, שאם לא כן, הרי נ"ט לפגם מותר אפילו בפסח עצמו.

שו"ע: אם הגעילו יורה מחומצת בת יומה, ושפכו את המים לבור בתוך פסח, אסור לשתות את מימיו בפסח.

ל מדובר שההגעלה הייתה לפני פסח, ושפיכת המים הייתה בפסח⁵⁹⁰. אך אם ההגעלה הייתה בתוך הפסח, לדעת הרמ"א בסימן תמז (סעיף י) מי הבור נאסרים אפילו אם הקדירה הייתה לא בת יומה (**משנ"ב**). (אפילו היה שישים במים. כיוון שלרמ"א נ"ט לפגם ואיסור משהו - אפילו כשהם יחד - אסור (שער הציון)).

א. מדובר שהגעיל את היורה לפני זמן איסור חמץ, שהרי לאחר זמן האיסור, אסור להגעיל יורה בת יומה (עיין בסימן תנב) (**משנ"ב**).

הערות

⁵⁹⁰ אך דעת הגר"א שההגעלה הייתה בתוך הפסח, ולכן השו"ע אסר רק כשהיורה הייתה בת יומה, כיוון שלדעת השו"ע נ"ט לפגם מותר גם בתוך הפסח. וכן הלבוש כתב שאם ההגעלה הייתה לפני פסח, והעירוב היה בפסח, מותר לשתות מימיו כיוון שיש שלושה נ"ט (שער הציון).

ב. ירדו המים קודם הפסח:

◀ **שו"ע** (לפי המג"א, וכן דעת המג"א): אם מי ההגעלה ירדו לבור לפני הפסח, התבטלו בו ומותרים⁵⁹¹.

◀ **ב"ח**: יש להחמיר אפילו כשיש שישים כנגדם, כיוון שבקל יכול למצוא מים אחרים.

ג. אם ערב והכין תבשיל ממי הבור, אין לאוסרו אם הוא הפסד מרובה (**פרי מגדים**).

ד. באר שנמצאו בו גרגרי חיטה, ראוי שלא להשתמש בבאר ככל יכולתו, דיש לחוש שהגרגרים נשרו בו מעת לעת (גם למתירים בסעיף יב בשרייה בצונן). ואם אין לו מים אחרים יש להתיר משום ספק ספיקא (שלא נפלו בפחות מעל"ע, ואת"ל שנפלו לפני, שמה לא נתבקעו או נתרככו עד תוך זמן מעת לעת מהזמן שמצאם) (**אחרונים**).

ה. הרוצה להשתמש בבארות שלא שמרו אותם מחמץ כל השנה, נכון שיסנן את המים בבגד נקי בכל שאיבה (**משנ"ב**).

סעיף יד | תרנגולת מלוחה שנמצאה בה חיטה

נחלקו הראשונים בדיון תרנגולת שנמלחה ונמצא בתוכה גרגר חיטה:

◀ **רוקח**: כל התרנגולת אסורה.

◀ **רשב"א בשם היראים**: יקלף סביב הגרגר, והשאר מותר.

◀ **כלבו בשם הראב"ד**: צריך להעמיק סביבו.

◀ **שו"ע**: די בקליפה, ויש מחמירים להעמיק סביבו.

רמ"א: כל אותה חתיכה אסורה (עיין לקמן).

לפי דעת הרמ"א בסעיף ט, כל הסעיף כאן נכון גם כשהחיטה רק התרככה. אמנם במקום הפסד מרובה וכדומה, ניתן להקל גם באותה חתיכה (ולהעמיק סביב החיטה)⁵⁹² (**ביה"ל**).

הערות

⁵⁹¹ ובהערה לעיל התבאר שכן סוברים הגר"א והלב"ש. (לדעתם השו"ע מתיר אפילו הכל היה בפסח, בתנאי שהקדירה אינה בת יומה. ואם הייתה בת יומה מותר אם ההגעלה הייתה לפני פסח והעירוב בפסח).

⁵⁹² **הט"ז** כותב שדין נתרככה שווה לרמ"א לדין נתבקעה בכל הסעיף. **הביה"ל** מעיר שיש אחרונים שכתבו להקל במקום הפסד מרובה או שמחת יו"ט, כדעת השו"ע. אמנם הרבה אחרונים לא כתבו כן, אלא אסרו כדעת הרמ"א. לכן הקל הביה"ל רק במקרה שהחיטה רק התרככה ולא התבקעה. אמנם במקרה של ספק ריכוך כתב שם שאין להחמיר כלל.

עוד מעיר הביה"ל (ד"ה אבל) שאם החיטה נתרככה אבל רואים שלא התלחלה מחמת המלח, ניתן להקל, כיוון שזה כטהור מליח וטמא תפל שניתן להקל בו.

❖ נמצאה החיטה לפני המליחה

ר"ו ושו"ע: אם נמצא החיטה לפני המליחה, מספיקה שטיפה.

ל כיוון שצונן ללא רוטב אינו אוסר, ואפילו אם הודחה התרנגולת מותר, כיוון שהחיה לא נשרתה במים. ומכל מקום צריך הדחה, ואין לסמוך על ההדחה שעושה אחרי המליחה⁵⁹³ (משנ"ב).

❖ דין שאר תרנגולות שנמלחו עימה

רוקח: שאר תרנגולות שנמלחו עם התרנגולת הזו, מותרות [בקליפה] (ודווקא כשהחיטה נמצאה על התרנגולת, שיש לחוש שהחיטה נגעה בכולם).

כך פוסק שו"ע.

רמ"א⁵⁹⁴: ויש מחמירים לאסור את כל מה שנמלח. אבל העיקר להלכה לאסור אותה חתיכה כולה, ולהתיר את שאר החתיכות בקליפה מועטת (דווקא באופן שנמצא החיטה על התרנגולת (משנ"ב)). ואם רוצה רשאי למכור את כל התערובת לגוי, אע"פ שבשאר תערובות אין מקילים למכור לגוי.

ל אם יודע שנגע הגרגר באחת החתיכות ואינו יודע במי, כולן צריכות קליפה. ואם בישל ללא קליפה, אוסרות את תערובתן (משנ"ב).

א. למכור לגוי את החתיכה שנמצא בה הגרגר:

◀ אליה רבה: אסור.

◀ **גר"ז וגר"א (ומשמעות המשנ"ב):** מותר למכור גם אותה, לאחר שיקלוף מהבשר סביב הגרעין.

ב. השהיית החתיכות (ללא מכירתם לגוי):

◀ **ט"ז וחק יעקב:** מותר להשהות את החתיכות לאחר הפסח, ואף אותה חתיכה מותר לאחר קליפה.

הערות

⁵⁹³ בהכשרת הבשר שוטפים אותו לפני המליחה במים, ומולחים אותו, ולאחר המליחה מדיחים אותו שוב. אם מצא חיטה לפני ההדחה הראשונה, יכול לסמוך עליה לעניין זה, אבל אם מצא לאחר ההדחה הראשונה ולפני הצליה, צריך להדיח דווקא (ולא להסתפק בסילוק הגרגר), שמא לחלוחית החמץ תבלע ע"י המלח (ענין שער הציון).

⁵⁹⁴ ב"ד בסימן קה, סעיף ט פסק הרמ"א להחמיר בכל מליחה שיהיה שישים בהיתר כנגד האיסור. בין באיסור כחוש ובין באיסור שמן. הסיבה לכך, כיוון שאיננו בקיאים להכיר בין כחוש לשמן. לפי זה גם כאן, כיוון שיש חשש שהגרגר חיטה נגע בכל החתיכות, ואיסורו במשהו, יש לאסור את כולן (גר"א. ועיין בשער הציון ס"ק קלג).

אמנם, להלכה הרמ"א מקל לגבי שאר החתיכות, וכתב המג"א שטעמו מכמה סיבות: א. באיסור דרבנן אין אומרים שהאיסור יוצא מחתיכה לחתיכה ע"י מליחה. ב. הצורך לשער בשישים בכל מקרה יוצר גם קולות (ע"ש באחרונים בסימן קה) וגם בחמץ ניתן להקל בשישים. ג. דווקא באיסור ששייך בו שמנונית צריך שישים, אפילו כשהוא כחוש, אבל בחמץ שלא שייך בו פעפוע, לא החמירו. ד. בכל צירוף ניתן לסמוך על השאילתות שהקל בביטול חמץ בשישים, (וכאן הרי סוברים הרבה גאונים שאין הטעם מתפשט ע"י המליחה).

◀ **[רמ"א] ומג"א:** אסור להשהות אותה חתיכה⁵⁹⁵.

Ⓢ **משנ"ב:** כשנתרכה החיטה ולא נתבקעה, ניתן להקל כדעת הט"ז.

ג. אם נמצאה החיטה על הבשר בתוך ציר, נידון ככבוש (אפילו בשיעור מועט של פחות מעל"ע) והכל חייב ביעור. ומה שמונח מחוץ לציר יכול למכור או להשהות (כדעת הט"ז כנזכר לעיל) (**משנ"ב**).

ד. **בשר שהודח במים שנאסרו מחמץ:**

◀ **חק יעקב:** אם הדיחו בשר לאחר מליחתו במים שהוכנסו לכלי שהיה בו מעט שכר (ונאסרו

מחמתו) אין הבשר נאסר. (שהוא צונן, ואין המים נבלעים בבשר מחמת המלח, כיוון שהמים מבטלים כוח המלח). אבל משום חומרת חמץ יקלוף מעט איפה שנגעו המים.

◀ **חיי אדם:** מדינא הבשר צריך קליפה, כיוון שיש בו סדקים, ואפילו לא נמלח כלל.

סעיף טו | תרנגולת צלוייה שנמצאה בתוכה חיטה

◀ **רוקח ורא"ש:** תרנגולת שנצלחה ונמצא בתוכה חיטה מבוקעת, כולה אסורה. כיוון שכשמהפך את השפוד מתפשט הטעם בכולה.

Ⓛ **רא"ש:** וכן אם נגעה בשאר תרנגולות תוך כדי הצליה, כולן אסורות כיוון שהיפוך השפוד מוליך את הטעם לכולן.

◀ **יראים ואורחות חיים:** צריך לחתוך את מקום הפעפוע לפי אומד הדעת.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**. והביא שיש אוסרים כולה, את התרנגולות שנצלו עימה ונגעו בה.

רמ"א (לפי האחרונים): כולה אסורה (שלא גרע צליה ממליחה, ובמליחה הרי כולה אסורה כנ"ל בסעיף יד) [והשאר צריכות קליפה מועטת⁵⁹⁶].

Ⓛ אפילו כחודה ואפילו כשלא היפך את השפוד. אמנם שאר התרנגולות מותרות כשיודע שלא היפך (**פרי מגדים**).

א. מדובר דווקא בתרנגולת שנמצאה חיטה בתוכה, שיש לומר שהחמיצה ממי ההדחה. אבל אם נמצאה על גביה, ודאי שנפלה רק עכשיו ולא החמיצה (שאם הייתה בזמן ההדחה, הייתה נופלת). ושומן התרנגולת הוי כמי פירות (ונמצא שהחיטה כלל לא החמיצה) (**חיי אדם**).

ב. לפי הרמ"א בסעיף ט יש לאסור בנתרכה כמו בנתבקעה (**משנ"ב**).

ג. אם התרנגולת הייתה שמנה, כולה אסורה, כיוון שהשומן מפעפע משהו בכולה (**משנ"ב**). (והרמ"א שמחמיר גם בכחושה (כמבואר ב"ד קה, ט) בכל מקרה אסר כולה, ולכן לא הגיה כלום (**שער הציון**)).

ד. לפי השו"ע, משמע שאם לא צלה על שפוד, אלא על גחלים, שאין לאסור יותר מכדי פיעפועו (**אחרונים**).

הערות

⁵⁹⁵ לגבי השהיית שאר החתיכות (שיש ספק אם נגעה בהם החיטה), מסתפק **שער הציון** בדעת הרמ"א והמג"א.

⁵⁹⁶ כך נראה מדברי האחרונים שכתבו שהרמ"א משווה דין צליה למליחה, ושם הרי פסק (בסעיף יד) ששאר החתיכות צריכות קליפה מועטת. וכן משמע מדברי המשנ"ב בס"ק פה. לפי זה מה שכתב בפרי מגדים להתיר כשיודע שלא היפך, היינו שאפילו קליפה אינו צריך.

ה. אם שאר התרנגולות לא נגעו בה, אין לאסור אותן משום בליעת השפוד. אך אם הייתה שמנה, המג"א מחמיר (וצריכות קליפה (שער הציון)), והמקור חיים מקל. ואף למג"א אין להחמיר כשהחיטה רק התרככה (משנ"ב).

ו. אם לא הפך את השפוד, שאר התרנגולות מותרות ללא קליפה לשו"ע, ולרמ"א אסורות (כנ"ל) (משנ"ב).

סעיף טז | חיטה שנתעכלה

נחלקו הראשונים בדבר איסור שנמצא בתוך מעיים של בהמה, חיה, עוף או דג, האם אומרים שהיכול ביטל את האיסור שבדבר או לא. מקור הדיון בסתירה שהעלו הראשונים בין שתי משניות.

במשנה באהלות שנינו (יא, ז) שרבי שמעון אומר שעוף או דג שאכלו בשר מהמת, ושהה במעיהם כזמן שיפול הבשר לאש וישרף, הרי שהבשר נחשב כמעוכל ואינו מטמא. ורבי יהודה בן בתירה אומר שרק אם שהה הבשר במעיהם כ"ד שעות נחשב כמעוכל. לעומת זאת המשנה בבכורות אומרת (ז ע"ב) שדג טהור שבלע דג טמא, הדג הטמא נשאר באיסורו.

הראשונים כותבים כמה אופנים ליישב את הסתירה:

◀ **רב האי גאון, רבינו תם, תוספות (בכורות וחולין), רא"ש, סמ"ג, סמ"ק ור"ן:** בטומאה אומרים שבטלה, אבל איסורים אינם בטלים ע"י עיכול.

ל **ר"ן:** חיטה או שעורה שנמצאו בזפק של עוף לאחר שהבהבו אותו - אע"פ שאינם נחשבים כמעוכלים - העוף מותר, כיוון שהעוף צריך רק קליפה, כאן עור הזפק הוא כקליפה.

Ⓢ **שו"ע:** העוף מותר, והחיטה צריכה שריפה (שתולים שהחמיצה מהלחות שבזפק (לבוש)).

ל ואין חילוק אם נמצאה שלימה או שבורה (גר"א).

◀ **תוספות במנחות (באחד מתירוציו):** רק דג שהוא קשה אינו מתעכל, אבל שאר איסורים אכן בטלים בעיכול.

Ⓢ כך פוסק גר"א.

א. גם לדעות המצריכות בצליה שישים, מותר, כיוון שאין כאן צליה גמורה אלא הבהוב, שמוליד את העוף הנה והנה (משנ"ב).

ב. אם החיטה נמצאה מחוץ לזפק, גם מותר בקליפה. ואם לא קילף ובישלו, מותר בדיעבד (משנ"ב). (כיוון שבאמת הבהוב אינו כצליה, ורק לחומרא בעלמא חשש השו"ע לדעה המחמירה (שער הציון)).

ג. המדקדקים נזהרים לפני ההבהוב והמליחה לפתוח את העוף היטב או לחתכו לשתים ולבדוק שאין בתוכו חיטה. והעושה כן הרי זה זהיר ונשכר (שיירי כנסת הגדולה).

ד. כל ענייני הפסח, ראוי שלא לעשותם ע"י גוים ולא ע"י קטנים (ספר התניא ופרי מגדים).

סימן תסח | שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות

סעיפים א - ב | עשיית מלאכה אחר חצות

המשנה אומרת (פסחים נ ע"א) שמקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות, עושים, ובמקום שנהגו שלא לעשות, אין עושים.

הגמרא מקשה, הרי כל ערב שבת אסור לעשות מלאכה, כמו ששנינו בברייתא שכל העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה אינו רואה סימן ברכה ממנה.

מיישבת הגמרא: בערב שבת אינו רואה סימן ברכה, ובערב פסח משמתיים אותו, או שבערב שבת אסור רק מן המנחה ולמעלה, ובערב פסח אסור מחצות.

הירושלמי אומר (שם ד, א) שערב פסח חמור מערב שבת כיוון שזמן שחיטת הפסח מחצות, והרי אדם המקריב קרבן אסור בעשיית מלאכה⁵⁹⁷ (ורק מחצות ניתן להביא את הפסח).

רמב"ם וטור: העושה מלאכה בערב פסח מחצות ואילך משמתיים אותו (כשני תירוצי הגמרא).

כך פוסק **שו"ע** (אפילו כשעושה בחינם) (אם היא מלאכה גמורה. עיין לקמן (משנ"ב)).

א. עשיית מלאכה אחר חצות בימינו:

◀ **רז"ה:** בימינו שאין קרבן פסח, דין ערב פסח כדין ערב שבת.

◀ **ראב"ד, רמב"ן, רא"ש ור"ן:** אע"פ שאין קרבן פסח, ערב פסח חמור מערב שבת, שאע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה⁵⁹⁸.

כך פוסק **משנ"ב**.

❖ עשיית מלאכה ע"י גוי

◀ **מרדכי:** אסור לבקש מגוי לעשות מלאכה אחר חצות, שדין ערב פסח כחול המועד (שנאסר במלאכת גוי).

◀ **רוקח:** מותר לבקש מגוי לעשות מלאכה בערב פסח (שחול המועד חמור מערב פסח).

שו"ע: יש מי שאוסר ויש מי שמתיר (וכן הוא המנהג). (אפילו בביתו של היהודי (משנ"ב)).

הערות

⁵⁹⁷ אמנם, רש"י כותב שהטעם שהחמירו בערב פסח כדי שלא יהיה טרוד ולא יבער חמצו, ולא ישחט הפסח ולא יכין את המצות. ועיין לקמן בנפק"מ העולה מדבריו.

⁵⁹⁸ בהערה לעיל הובא שגם לפי רש"י טעם זה שייך גם בימינו. **בביה"ל** כתב שלפי רש"י יוצא שאסור לעשות מלאכה אחר חצות גם כשפסח חל במוצאי שבת (שהרי צריך לטרוח אז בהכנות החג), אלא שכיוון שרוב הראשונים הביאו את טעמו של הירושלמי, אפשר שאין צריך להחמיר בזה. [**בשש"ב** (מב הערה קלז) דן בדברי הפוסקים האם לפי טעמו של רש"י יש להחמיר גם בערב סוכות שצריך להיות טרוד בסוכתו, או שמא רק בערב פסח, שזמן אפיית מצה היא מחצות (עיין בסימן תנח) הטרדה גדולה יותר].

א. הרבה אחרונים מתירים להסתפר ע"י גוי לאחר חצות, אע"פ שמטה את ראשו לצד הגוי ומסייע קצת. אמנם, ע"י יהודי אסור אפילו בחינם, כיוון שזו מלאכה גמורה⁵⁹⁹.
ולטול צפרנים, אם שכח לטול אותם קודם חצות יש להקל אפילו על ידי עצמו, או על ידי אחר בחינם (משנ"ב).

❖ איזו מלאכה נאסרה

ראב"ה: דווקא מלאכה שמשתכר בה אסור, אבל מותר לתקן כליו ובגדיו לצורך שבת או היר"ט. וכן מותר לכתוב ספרים דרך לימודו כל היום.

מרדכי: אסור ליהודי לספר את חברו אפילו בחינם, שאין לחלק בין מלאכה בחינם או בשכר, כיוון שהכל מלאכות.

ל"ב"י: אין מחלוקת בין הראשונים, שאף הראב"ה התיר רק תיקון בעלמא ולא מלאכה ממש (ואף כותב ספרים אינו נראה כעושה מלאכה). אבל מלאכה גמורה, לכר"ע אסורה.

שו"ע: נאסרה רק מלאכה שעושה להשתכר (או בחינם, אם היא מלאכה גמורה⁶⁰⁰), אבל מותר לתקן בגדיו וכליו לצורך החג (לתקן ולתפור מעט בגדיו שנקרעו, וגם במלאכת אומן (אחרונים)). וכן מותר לכתוב ספרים לעצמו דרך לימודו כל היום.

ל"אסור לעשות מלאכה בשכר אפילו אינה מלאכה גמורה, אפילו לצורך היר"ט. ופועל שאין לו מה לאכול מותר (משנ"ב).

ב. כיבוס היא מלאכה גמורה⁶⁰¹. אמנם, מותר לתת לכובסת גויה בכל אופן לאחר חצות (משנ"ב).

ג. כל מלאכה שהותרה בחול המועד (דבר האבד או מלאכת הדיט לצורך המועד ועוד) מותרת גם בערב פסח. וכן כל מי שהתירו לו להסתפר ולכבס בגדיו בחול המועד, מותר גם בערב פסח אחר חצות (משנ"ב).

הערות

⁵⁹⁹ האחרונים מעירים שבש"ך ב"ד (שצט ס"ק יב) משמע להתיר להסתפר אחר חצות. ובחזו"ע כתב (עמוד קצא) לסמוך על דבריו (ועל כמה אחרונים שהביאו שהראב"ה התיר גם מלאכה גמורה לצורך החג) במי ששכח להסתפר לפני חצות, שיכול לספר את עצמו, אבל אסור לחברו לספר אותו.

⁶⁰⁰ ערב פסח נאסר בעשיית מלאכה גמורה, אפילו כשעושה אותה לצורך המועד. אמנם, ערב שבת קל מערב פסח (מלבד שמותר מזמן המנחה ושאין משמתיים אותו), שמלאכה גמורה הותרה לצורך שבת. לכן התירו האחרונים בסימן רנא, להסתפר על ידי יהודי בערב שבת, ואפילו בשכר (מג"א ומשנ"ב, וע"ש בפרי מגדים). וע"ש בביה"ל שהתיר לתפור בגד לצורך שבת, [והעיר שמדברי הגר"א משמע שלא חילק בעניין זה (ואסור גם להסתפר בערב שבת לאחר מנחה), אבל שאר האחרונים כן חילקו].

[באליה רבה (כאן ס"ק ז) עומד על כך שהטור בשני המקומות כותב באופן שווה (ובאמת שגם בשו"ע הלשונויות כמעט שווים), ואיך הקלו האחרונים בשבת. וביאר שניתן לחלק בין שבת לפסח על פי המרדכי שהביא הב"י (כאן), שרק בהלכות פסח כתב לאסור מלאכה גמורה, לעומת ערב שבת שלא כתב כן, ולכן ניתן להקל בזה, שהרי ערב פסח חמור טפי, שמשמתיים אותו].

יש לדון לפי זה האם מלאכה עראית שהותרה בערב שבת (כנפסק ברמ"א בסימן רנא, א) מותרת גם בערב פסח, או שמא גם בעניין זה ערב פסח חמור.

⁶⁰¹ ובימינו שהפעלת המכונה נעשית בקלות לכאורה נראה להתיר (ואין זה דומה לחול המועד ששם הטעם שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול). ובשש"כ (מב, הערה קלט) הסתפק בזה, אמנם בהמשך (הערה קלט) כתב להתיר (אם לא יפעלו בשבת ויהיה רעש מזה (ובמכונות שקטות, יש לדון אם שייך טעם זה ואכמ"ל)). והביא בשם החזו"ע שמותר לגהץ בגדים לחג לאחר חצות. (ולע"ד שמייבש כביסה שמתור).

ד. לעצמו מותר לכתוב כיוון שמסתמא אינו כותב בצורה מדויקת, אלא כדרך תיקון בעלמא (שהותר לצורך המועד). אמנם לצורך אחרים אסור אפילו בחינם (משנ"ב).

סעיף ג | עשיית מלאכה לפני חצות

כנזכר, המשנה אומרת שבמקום שנהגו לעשות מלאכה לפני חצות, עושים, ובמקום שנהגו שלא לעשות, אין עושים.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

רמ"א (על פי מהרי"ו): ולנו הוי כמקום שנהגו שלא לעשות. ודווקא במלאכות גמורות, אבל מלאכות שאינן גמורות, אין אפילו מנהג (מהרי" ברין).

ל האחרונים כותבים בשם מהרש"ל שאין דברי הרמ"א מוסכמים שנהגו לאסור, ולכן כל אחד ינהג כפי מנהג מקומו (משנ"ב).

א. כשמותר לעשות מותר אפילו בשכר (משנ"ב).

ב. גם במקום שנהגו לאסור, היינו דווקא מעלות השחר ואילך. וגם בניהם עד סוף כל הדורות אסורים, משום "אל תטוש תורת אמך". ואפילו התרת נדרים אינה מועילה (אחרונים).

סעיף ד | ההולך ממקום למקום

המשנה אומרת (פסחים נ"א) שההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים, נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.

הגמרא מקשה על הסיפא של המשנה, וכי אדם שהולך ממקום שלא עושים למקום שעושים מותר לו לעשות כמותם מפני המחלוקת, (הרי שנינו שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם). מבאר רבא שאכן כוונת המשנה **שאסור** לו לעשות מלאכה, ואין בזה משום מחלוקת, כיוון שלהרבה אנשים אין עבודה, ואין זה ניכר שהוא משנה ממנהגם.

הגמרא מספרת (נא ע"א) שרבה בר בר חנה הגיע לבבל ונהג התר בחלב שבני בבל אוסרים, כיוון שדעתו הייתה לחזור לארץ ישראל. וכן מסופר (חולין יח ע"ב) על רבי זירא שהגיע לארץ ישראל ואכל בהמה שאסרו רב ושמואל בבבל, משום שדעתו הייתה להשתקע בארץ ישראל. (כך מבאר רב אשי שם, וקיי"ל כוותיה (ראשונים)).

[עוד מסופר בגמרא (נב ע"א) שרב ספרא הגיע לבבל, ועשה מלאכה ביו"ט שני במדבר אבל לא ביישוב מפני המחלוקת (וודאי שרב ספרא דעתו הייתה לחזור, שאל"כ איך התיר אפילו במדבר (ר"י)).]

הראשונים מתקשים (עיין תוספות פסחים נא ע"א ור"ן) כיצד יבאר רב אשי את המשנה, הרי אם דעתו לחזור (רבה בר בר חנה), אינו צריך לנהוג כחומרת המקום שהלך אליו, ואם אין דעתו לחזור (רבי זירא) הרי אינו צריך לנהוג כמנהג המקום שיצא משם.

הראשונים מבארים בשתי דרכים:

דעת הר"ן: המשנה עוסקת באדם שעתיד לחזור למקומו, ולכן חייב להמשיך לנהוג כמנהג המקום שיצא ממנו (ורבי זירא הקל כיוון שדעתו לא לחזור), ומדינא גם אינו חייב לנהוג כמקום שהגיע אליו, אלא שאינו נכון לנהוג אחרת בפרהסיא מפני המחלוקת, אך בצנעא מותר. (כרבה בר בר חנה). מיהו

במלאכה גמורה יעשה רק במדבר שלא יראו אותו (רב ספרא). [לדינא כך גם סוברים התוספות והרא"ש, אלא שביארו אחרת את המשנה. ע"ש].

דעת הרמב"ם (לפי הגר"א): המשנה עוסקת באדם שאין דעתו לחזור, ועם זאת צריך לנהוג כמנהג המקום שיצא ממנו, בין לקולא ובין לחומרא (ולא כרבי זירא, שאין הלכה כסוגיא בחולין), אלא שאם רוצה להקל (והמקום שהגיע אליו מחמיר) הדבר תלוי: אם דעתו לחזור, מותר לעשות אפילו במקום היישוב, אלא שיעשה בצנעא (זה מה שעשה רבה בר בר חנה), ואם אין דעתו לחזור יכול לעשות רק במדבר.

אמנם יש מבארים שדעת הרמב"ם כדעת הר"ן (מג"א). וכן נקט המשנ"ב בביאור דעת השו"ע (שהעתיק לשון הרמב"ם).

◀ **רמב"ם (על פי הש"ך והגר"א):** נותנים על האדם חומרי וקולי המקום שיצא משם אפילו אם דעתו להשאר במקום שהגיע אליו. אמנם, כשמגיע למקום שמחמיר, אם אין דעתו לחזור: אסור לו להקל כשהוא ביישוב, אבל במדבר מותר. ואם אין דעתו לחזור למקומו אסור.

◀ **רמב"ם (לפי המג"א ועוד), תוספות, רא"ש ור"ן:** הולכים אחר המקום שדעת האדם להשתקע בו. אלא שגם לקולא וגם לחומרא לא יראה בפרהסיא שעושה אחרת ממנהג המקום. [ובמדבר מותר וביישוב אסור (רמב"ם)].

שו"ע⁶⁰²: ההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים, ביישוב לא יעשה (מלאכה, אפילו בצנעא (משנ"ב)), ובמדבר יעשה (כיוון שדעתו לחזור ולא חל עליו דיני העיר, ואז מחוץ לתחום מותר גם מלאכה גמורה (משנ"ב)).

כמו כן, ההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים, לא יעשה, מפני שנותנים עליו חומרי המקום שיצא משם (כיוון שדעתו לחזור (משנ"ב)). ועם זאת לא יראה להם שאינו עושה מפני האיסור. (שכל זמן שלא יעשה היכר לזה, יאמרו שאין לו מלאכה (גמרא)).

וכן [כל] מי שדעתו לחזור, נוהג כאנשי מקומו להקל או להחמיר, והוא שלא יראה לאנשי המקום שהוא בו, מפני המחלוקת⁶⁰³.

ל השו"ע בסוף דבריו מבאר שהכלל של סעיף זה נכון בכל מנהג שבחלק מהמקומות נהגו להקל וחלק נהגו להחמיר. וכלל בזה שני דינים: א. אם מנהג מקומו להקל וגם הוא מקל, צריך להקפיד שלא להראות להם, אלא שאינו צריך לצאת למדבר, כיוון שמדובר במנהג בעלמא ולא מדובר על עשיית מלאכה שניכרת. ב. אם מנהג מקומו להחמיר, צריך להחמיר באופן שלא יכירו בזה (משנ"ב).

א. אם אינו יכול להחמיר כמנהג מקומו מבלי שיכירו בו, יקל כמו המקום שנמצא בו, מפני המחלוקת. אמנם כלל זה אמור רק בדבר התלוי במנהג, אבל דבר שאסור מן הדין, אפילו מדרבנן, אין לאדם לשנות מפני המחלוקת או איבה, שכל העובר על דברי סופרים חייב מיתה בידי שמים (משנ"ב).

הערות

⁶⁰² כתב הביה"ל שבין אם נבאר את הרמב"ם כדעת הרא"ש והר"ן, ובין אם נבאר דבריו כחולקים, כתבו האחרונים שהלכה כדעת הרא"ש, ולכן ביאר המשנ"ב דעת השו"ע (שהעתיק את הרמב"ם) כמו הרא"ש ועוד.

⁶⁰³ בביה"ל דן כאן במנהגי קהילות שאינם חד משמעיים, שאין ללכת אחריהם. וכן דן באריכות בקהילה שחרבה ונעזבה מרוב אנשיה, האם הולכים אחר המנהגים הראשונים של הקהילה או לא. ע"ש.

ב. אם נהג להקל בצנעא כמנהג מקומו, ומצאוהו אנשי העיר, עליו להפסיק ולנהוג כמותם. אבל אם מצאו תלמיד חכם אינו צריך להפסיק כיוון שהוא יודע שזה תלוי במנהג. אמנם לכתחילה אין לנהוג כמנהגו אפילו לפני תלמיד חכם (משנ"ב).

סיוכום:

מקומו מחמיר והמקום החדש מקל				מקומו מקל והמקום החדש מחמיר			
דעתו לחזור		דעתו להשאר		דעתו לחזור		דעתו להשאר	
דברי איסור (אפילו מדרבנן)	מנהג שאי אפשר להצניע	מנהג שאפשר להצניע ובן עשיית מלאכה	כל סוגי המלאכה	מנהג שאינו מלאכה	מלאכה	מנהג שאינו מלאכה	מלאכה
אסור לעשות	יקל כמותם	יחמיר כמקומו	מותר	מותר בצנעא	במדבר מותר	אסור	אסור

סעיף ה | להתחיל מלאכה בי"ד ניסן

רבי מאיר אומר (פסחים נה ע"א) שכל מלאכה שהתחיל בה לפני י"ד ניסן, יכול לגומרה בי"ד, אבל לא יתחיל בי"ד, אע"פ שיכול לגומרה.

חכמים אומרים ששלוש בעלי אומניות עושים מלאכתם עד חצות: החייטין, הספרין והכובסין (מפני שהעם צריכים להם הרבה (משנ"ב)) (רבי יוסי מוסיף גם את הרצענין).

הגמרא מסתפקת האם רבי מאיר התיר לגמור רק מלאכות שהן לצורך המועד, אבל שלא לצורך המועד אפילו לגמור אסור, או שהתיר לגמור אפילו שלא לצורך המועד אבל לצורך המועד מותר גם להתחיל. או שמא בין לצורך המועד ובין שלא לצורך, להתחיל אסור ולגמור מותר.

[הגמרא פושטת למסקנה מברייטא שבה רבי אומר שמלאכה לצורך המועד מותר לגמור, ושאינה לצורך המועד אסור. וממשיכה הברייטא שעושים מלאכה עד חצות במקום שנהגו לעשות. הגמרא מדייקת שדווקא במקום שנהגו לעשות, הא במקום שלא נהגו לא⁶⁰⁴].

נחלקו הראשונים באיזה מקום רבי מאיר התיר רק לגמור מלאכה ולא להתחיל, וחכמים מתירים להתחיל בשלוש אומניות:

◀ **רמב"ם:** אפילו במקום שנהגו לעשות, רבי מאיר אסר להתחיל במלאכה אע"פ שיכול לגומרה לפני חצות, וחכמים מוציאים מהכלל שלוש בעלי אומניות שמותר להם גם להתחיל. (ופסק הרמב"ם כחכמים (מגיד משנה)).

Ⓢ **שו"ע:** אפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה, אין להתחיל בה אפילו אם גומרה לפני חצות חוץ מחייטים, ספרים וכובסים, שמותר להם - במקום שנהגו - להתחיל ולגמור עד חצות (אם עושים לצורך יו"ט (משנ"ב)). אבל לשאר בעלי אומניות מותר רק לגמור מה

⁶⁰⁴ עיין במגיד משנה (יו"ט ח, יט) שביאר שהרמב"ם למד את דינו ממסקנת הברייטא כאן. עוד עיין בתפארת שמואל על הרא"ש (ד, ח) שביאר כיצד מבאר הרא"ש את הברייטא, (ושייתכן שגירסתו כאן שונה).

שהתחילו לפני י"ד. (ומה שהוזכר בסעיף ג שיש מקומות שנהגו להקל, היינו בשלוש בעלי אומניות או לסיים מלאכה שהתחילו כבר (משנ"ב)).

◀ **ראב"ד, רא"ש ור"ן:** במקום שלא נהגו לעשות, רבי מאיר אסר להתחיל במלאכה והתיר לגומרה לפני חצות, וחכמים מתירים אפילו להתחיל בשלושת בעלי אומניות אלה.

Ⓢ **רמ"א:** יש מקילים ששלושת בעלי אומניות אלה מתחילים ועושים עד חצות אפילו במקום שלא נהגו לעשות מלאכה, ואם התחיל לפני י"ד בשאר מלאכות, אם עושה מלאכה לצורך המועד מותר לגומרה עד חצות (ויעצרו כשיגיע חצות (משנ"ב)).

Ⓣ אבל במקום שנהגו לעשות, מותר אפילו להתחיל, אפילו מלאכות שלא לצורך המועד (משנ"ב).

Ⓜ. הרצענים בכלל שאר המלאכות (לרוב הפוסקים (עין ב"י)). אמנם, לתקן מנעלים קרועות מותר להתחיל לפני חצות לכו"ע (אחרונים).

סעיף ו | העמדת שובכין לתרנגולים

המשנה אומרת (פסחים נה ע"ב) שמותר להושיב שובכים לתרנגולים בי"ד, ותרנגולת שברחה מחזירים אותה למקומה, ואם מתה מושיב אחרת תחתיה. נחלקו הראשונים בביאור ההיתר בהעמדת שובכים לתרנגולים (והולכים לשיטתם בסעיף הבא):

◀ **רמב"ם (וכן נראה מגירסת הרי"ף):** מותר להעמיד מקום שבו ישהו התרנגולים.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **רש"י (לפי גירסתו):** מותר להושיב תרנגולים על ביצים.

Ⓜ. אפילו במקום שלא נהגו לעשות מלאכות, מותר להתחיל ולעשות את המלאכות המוזכרות מסעיף זה עד סוף הסימן (אחרונים).

סעיף ז | הושבת תרנגולת על ביצים

הגמרא מקשה (שם) על המשנה, הרי אם מותר להושיב תרנגולת, כל שכן שמותר להחזיר. מיישב אביי שהסיפא (המתירה להחזיר) עוסקת בחול המועד.

רב הונא אומר שלא שנו (להתיר חזרה במועד) אלא בתוך שלושה ימים לבריחתה, ולאחר שישבה עליהם שלושה ימים, כך שמצד אחד החמימות עדיין קיימת, ומצד שני אם לא יחזיר אותה תהיה לו פסידא גדולה.

רבי אמי אומר שאפילו בתוך שלושה מותר. הגמרא מבארת שנחלקו אם חששו להפסד מרובה או גם להפסד מועט.

נחלקו הרמב"ם והרא"ש בביאור הגמרא (ביאור הראיות והסברות יתבאר בסימן תקלו, ד):

◀ **רמב"ם:** תרנגולת שישבה על ביצים שלושה ימים ומתה, מותר להושיב אחרת תחתיה, שלא יפסדו הביצים.

Ⓢ כך פוסק שו"ע. (אבל אסור להושיב תרנגולת חדשה (משנ"ב)).

◀ **רא"ש וטור:** מותר להושיב גם תרנגולת מחדש על ביצים עד סוף יום י"ד. ומותר להושיב אחרת תחתיה אפילו לא ישבה על הביצים שלושה ימים.

Ⓢ **משנ"ב:** ניתן להקל בשעת צורך.

סעיף ח | גריפת זבל תחת הבהמה

המשנה אומרת (פסחים נה ע"ב) שמותר לגרוף את הזבל תחת רגלי הבהמה.

Ⓢ כך פוסקים **טור ושו"ע**.

ל ומותר להשליכו לאשפה. ודעת הב"ח שאם עומדת ברפת אסור לזרוקו, אלא רק לסלקו לצדדים (**משנ"ב**).

סעיף ט | סילוק זבל שנתרבה

הברייתא אומרת (פסחים נה ע"ב) שזבל שבחצר מותר לסלקו לצדדים, אבל ברפת ובחצר מוציאים אותו. הגמרא מקשה סתירה בדברי הברייתא האם מותר להוציא מהחצר או לא. ומיישב רבא [ששני המקרים עוסקים בחול המועד⁶⁰⁵] וכוונת הברייתא היא שאם נעשית החצר ברפת (שכולה התקלקלה, ואין מקום לסלק את הזבל (רש"י)), מותר להוציא את הזבל.

Ⓢ **טור ושו"ע:** הזבל שבחצר אין להוציאו אלא לסלקו לצדדים, ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה.

סעיף י | הולכת והבאת כלים מבית האומן

המשנה אומרת (פסחים נה ע"ב) שמותר להוליך ולהביא כלים מבית האומן אע"פ שאינם לצורך המועד.

Ⓢ כך פוסק **טור ושו"ע**.

הערות

⁶⁰⁵ כך הגירסא שלפנינו. **הגר"א** מעיר שהר"ף לא גרס כך. **הבית יוסף** תמה מדוע הרמב"ם לא הביא דין זה. **והב"ח** (וכן הוא בחדושי הגהות) כתב שאדריבא הרמב"ם מיושב היטב כיוון שלדעתו רבא העמיד את הברייתא רק בחול המועד, אבל ב"ד אין חילוק, ולעולם מותר לסלק את הזבל מתחת הבהמה (וזה הסעיף הקודם בשו"ע). ואכן בחול המועד פסק הרמב"ם את דברי רבא. אמנם, הטור שהביא פסק זה גם לגבי י"ד, וביאר שהטור הבין שכוונת רבא לומר שדין זה נכון גם בחול המועד, אבל ודאי ששייך גם ב"ד. לפי זה כתב הב"ח שמותר לפנות תחת רגלי בהמה רק כשהיא עומדת בחצר, שאז דינה כרפת שמותר להוציא לאשפה. אבל אם היא עומדת ברפת אסור להוציא אלא אם כן אין מקום. אמנם **בביה"ל** העיר שמדברי הירושלמי משמע שלא כדבריו, שהרי התירו שם להוציא מרפת בכל גוונא (בס"ק לז סתם המשנ"ב בדברי הב"ח). (ייתכן שהטור לא גרס 'הא והא במועד', ואז אין לשאול מדוע חילק כך גם ב"ד, כמו ששאל בחדושי הגהות).

❖ הקזת דם בערב יו"ט

◀ **כלבו בשם מהר"ם ומהרי"ו:** אסור להקיז בערב יום טוב גזירה אטו ערב שבועות (כדאיתא בשבת קכט ע"ב).

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

◀ **רבינו פרץ:** כיוון שדשו רבים בדבר, שומר פתאים ה'.

א. בלילה שלפני ערב החג מותר, מלבד ליל הושענא רבה. וערב החג השני של החג מותר (משנ"ב).

ב. כל זה במי שמזיק לבריאות, אבל מפני סכנה מותר, כיוון דדשו ביה רבים, ואפילו בערב שבועות התיר באליה רבה אם ציוו הרופאים שיש בזה סכנה (משנ"ב).

סימן תסט | שלא ליחד בשר לפסח

סעיף א | איסור הקדשת בשר לצורך ליל פסח

רב יהודה אומר בשם רב (פסחים נג ע"א) שאסור לאדם לומר בזמן הזה שיאמר בשר זה מיועד לפסח, כיוון שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ. רב פפא אומר שדווקא בשר אסור, אבל חיטים מותר (שאינו נראה כמקדישם, אלא כוונתו לשומרם לשם פסח, ואינו נראה כמי שמתכוון למוכרם ולקנות בדמיהם פסח (רש"י)).

רש"י ורא"ש: אסור אפילו אם הבהמה כבר שחוטה, שיחשבו שהקדישו מחיים ואוכל קדשים בחוץ. אבל מותר לומר חיטים אלה לפסח.

כך פוסק שו"ע.

א. גם אם אמר, הבשר לא נאסר באכילה (**משנ"ב**) (ודלא כב"ח ועוד שאסרו בדיעבד).

❖ בשר שאינו ראוי לקרבן פסח

◀ **רש"י (על פי הרא"ש):** אסור אפילו בבשר בהמה שאינה ראוי לקרבן פסח, שיחשדו בו שהקדיש את דמיה לשם קרבן פסח.

ל **טור:** אלא יאמר: 'בשר זה ליום טוב'.

כך פוסק שו"ע (על פי ביאור האחרונים).

◀ **רא"ש:** דווקא גדי או טלה.

א. מהש"ע משמע שרק בשר בהמה שקרבה על המזבח אסור. אבל יש פוסקים שמחמירים גם בעופות ודגים, שנשמע שהקדיש דמיהם לצורך פסח. ואע"פ שהרבה מתירים, טוב לחוש לכתחילה לדעה המחמירה⁶⁰⁶ (**משנ"ב**).

ב. מותר לומר (בלע"ז או בלשון הקודש) 'בשר זה על פסח', אפילו על טלה וכבש, שאם הקדישו היה לו לומר 'בשר זה לפסח' (**אחרונים**).

ג. אסור לומר לחברו 'הילך מעות וקנה לי בהם בשר לפסח', ואם אמר קנה לי בהם בשר על פסח מותר, וכן"ל (**משנ"ב**).

❖ גדי מקולס

◀ **רמ"א (על פי הטור):** אסור לעשות גדי מקולס (שלם, על כרעיו וקרבו) אפילו לא פירש שבשר זה לפסח.

ל בסימן תע"ו מבואר שאסור לאוכלו אפילו אם עשאו זמן רב לפני פסח. וכאן השמיע את האיסור להכינו בערב פסח לאחר חצות או לביל פסח (**משנ"ב**).

הערות

⁶⁰⁶ וכן כתב בחזו"ע (עמוד ריח). ובהערות איש מצליח כתבו שבשאר מצרכים שקונה לפסח אין להקפיד בכל גוונא, כיוון שיש כשרים לפסח ויש שאינם כשרים, וודאי שכוונתו לעניין כשרות המוצרים.

סימן תע | שהבכורות מתענים בערב פסח

סעיף א | מנהג תענית בכורות

במסכת סופרים כתוב (כא, א) שאין מתענים בניסן מלבד הבכורות בערב פסח (לזכר הנס שאירע להם (טור)) והצנועים כדי שיאכלו מצה לתאבון.

ראבי"ה: גם בכור לאב [ו"ג: לאם] מתענה, שהרי המכה הייתה גם בהם. אמנם, גדול הבית אינו מתענה, אע"פ שהמכה הייתה גם בהם, לא מחמירים כל כך.

שו"ע: הבכורות מתענים בערב פסח, בין בכור מאב ובין בכור מאם.

א. הנולד אחר נפל, צריך להתענות שהרי הוא בכור לנחלה. אמנם, זה דווקא בנפל ודאי, אבל אם הוולד הראשון היה בן תשעה חודשים – אע"פ שמת בתוך שלושים ללידתו – הבא אחריו אינו צריך להתענות (**משנ"ב**).

ב. גם בכורות לזכרים וכהנים צריכים להתענות, אפילו שהם בכורים רק לאם, למרות שאינם בכורים לפדיון ולא לנחלה (**משנ"ב**).

ג. צריך להשלים את התענית עד צאת הכוכבים, שדין תענית זו כתענית ציבור. ואם חש בראשו או בעיניו אינו צריך להתענות. ומי שקשה עליו התענית, ולאחר התענית קשה לו לאכול, עד שקרוב הדבר שלא יוכל לאכול מצות, מרור וארבע כוסות, לא יתענה. ועדיף שיאכל מיני תרומה⁶⁰⁷ (**משנ"ב**).

ד. בכור שמתענה יאמר 'עננו' בשומע תפילה של מנחה, כדין תענית יחיד. ועשרה בכורים שמתפללים יחד יאמרו גם בחזרת הש"ץ. אמנם, עדיף שהבכור לא יעלה חזן כדי שלא יאמרו בחזרה, כיוון שבחודש ניסן עדיף שלא יזכירו בציבור את התענית (**משנ"ב**).

נקבות

◀ **מהרי"ל בשם אגודה:** נהגו שגם הבנות מתענות, וזכר לדבר בתיה בת פרעה (שהמדרש אומר שניצלה בזכות משה [הרי שהגזירה הייתה גם עליהם] (**דרכי משה**)).

◀ כן פוסק **שו"ע** בשם יש מי שאומר⁶⁰⁸.

◀ **מהרי"ל:** לא נהגו שהבנות מתענות. (כיוון שהתורה לא נתנה להם קדושת בכורות לשם עניין (**גר"א**)).

◀ כן פוסק **רמ"א**.

הערות

⁶⁰⁷ כיוון שדעת רבינו יחיאל (הביאו המדרכי בפסחים) שמותר לבכורות לאכול מיני תרומה, ולפחות יצא לפי דעתו (**שער הציון**).

⁶⁰⁸ דעת **היחזו"ד** (ג, כה) שראוי לבני ספרד שבת בת בכורה תשמע סיום מסכת (כמובא להלן עניין זה), וניתן להקל ולהביא להם לבית ממיני המאכל שחילקו בסיום המסכת (אע"פ שלבכור זכר אין להקל בכה"ג) (**ועיין יבי"א** (ד, מב)).

סעיף ב | ערב פסח שחל בשבת

נחלקו הראשונים במנהג התענית כאשר ערב פסח חל להיות בשבת:

◀ **תרומת הדשן, רוקח, אגור ומהרי"ל:** מתענים ביום חמישי.

◀ **אביו של האגור:** אינם מתענים כלל, הואיל ונדחה ידחה (שאינו אלא מנהג).

Ⓢ **שו"ע:** יש אומרים שמתענים בחמישי, ויש אומרים שאינם מתענים כלל.

רמ"א: אבל יש לנהוג כדעה הראשונה.

א. אם חל ערב פסח להיות ביום שישי, יתענו בו (**משנ"ב**).

ב. אם קשה עליו התענית ביום חמישי, מחמת בדיקת חמץ (שיש לו הרבה חדרים לבדוק), שאסור לאכול לפני הבדיקה, יכול לטעום מעט לפניו, או לצוות לאחר לבדוק (**משנ"ב**).

❖ להתענות במקום הבכור

מהר"ש (הביאו מהרי"ל): נוהגים שהאב או האם מתענים עבור הבן הבכור כשהוא קטן. ואם האב בכור בעצמו, אין האם צריכה להתענות עבור בנה, כיוון שתענית האבא עולה גם לבנו.

Ⓢ **רמ"א:** נוהגים שכשהאב בכור, האם מתענה מקום בנה כשהוא קטן. אבל אם האבא אינו בכור, הוא מתענה במקום בנו עד שיגדל.

Ⓛ יש פוסקים שסוברים שהאם אינה צריכה להתענות כשהאב בכור, כיוון שתענית האבא עולה במקום הבן. ובמקום שמצטערת יש להקל (**משנ"ב**).

א. אם האמא מעוברת או מניקה ומצטערת מהתענית, יש להקל לה אפילו אין לה בעל שיתענה במקום הבן. וכן יולדת כל שלושים, לא תתענה עבורו בכל אופן (**אחרונים**). אמנם אם התענתה פעם אחת עבורו, הוי כנדר וצריכה התרה (**משנ"ב**).

ב. כל עוד לא מלאו לילד שלושים יום, אין צריך להתענות עבורו (**משנ"ב**).

ג. יש מקומות שנהגו להחמיר שהבכורות אינם אוכלים אפילו בסעודת מצווה, ולפי זה אם רוצה לאכול בסעודת פדיון או ברית, צריך התרה. מלבד בעל הברית, המוהל והסנדק שמותרים ללא התרה, אלא שישלימו לאחר הפסח ויש מקומות שנהגו הבכורות להקל לאכול בסעודת מצווה, ובכמה מקומות נהגו להקל לבכורות לאכול בסעודת סיום מסכת⁶⁰⁹. אע"פ שהבכורות לא גמרו בעצמם את המסכת, מצטרפים לסעודת המסיים. והמנהג שמתקבצים סביב המסיים קודם הסיום, ומסיים לפנייהם, ואחר כך עושים סעודה (**משנ"ב**).

הערות

⁶⁰⁹ גם מסכת מירושלמי בכלל זה. וכן סדר שלם של משניות (וכל האמור רק כשלומד ומבין). ואם מסיים מסכת משנה, יכול לערוך סיום כשלמד עם ברטנורא (ויש שהחמירו גם עם התנ"י) (ובפירוש הרב קהתי, שקיבץ מהרבה מפרשים, לע"ד ודאי שפיר דמי) וכן ספר נביא מ"ד ספרי התנ"ך, אם לומדו עם מפרש אחד מהראשונים. אמנם, במסכת משנה וספר נביא יכול לפטור רק כשסיים על סדר לימודו, אבל אם לומד במיוחד לשם תענית בכורות, אינו פוטר (כיוון שאין בזה שמחה) (**פסקי תשובות**). ודעת **היב"א** (א, כו) שהמסיים מסכת משנה או נביא, יכול לפטור רק את עצמו ולא אחרים.

סעיף ג | האיסטניס

הגמרא מספרת (פסחים קח"ע"א) שרב ששת היה יושב בתענית בערב פסח, והגמרא מבארת שהווא היה איסטניס, שאם היה אוכל משהו בבוקר כבר לא היה אוכל מצה לתאבון.

טור וש"ע: האיסטניס מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתאבון.

ל אם חל ערב פסח להיות בשבת, אינו כדאי לדחות סעודת שבת בגלל זה, אלא יאכל מעט כדי לצאת ידי חובת סעודה שבת (**משנ"ב**). (שאפילו אם לא יאכל אח"כ לתאבון, מקיים את המצווה, אלא שאינה מן המובחר (שער הציון)).

סימון תעא | בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכול פת

סעיף א | איסור אכילה סמוך לפסח

המשנה אומרת (פסחים צט ע"ב) שבערב פסח סמוך למנחה אסור לאכול עד שתחשך. הגמרא מסיקה (קז ע"ב) שהכוונה למנחה קטנה שזמנה בשעה תשע ומחצה (וא"כ סמוך לזה היינו שעה תשיעית (רא"ש)).

רב אסי אומר שמותר לאכול מיני תרגימא. נחלקו הראשונים מה הם מיני תרגימא:

◀ **רא"ש [ותוספות (בתחילת דבריו)]⁶¹⁰**: תבשיל מחמשת מיני דגן.

◀ **רי"ף, רמב"ם, רש"י, רשב"ם [תוספות וטור (לפי הב"י)], עיטור, מהר"ם חלואה ורשב"ץ**: מיני פירות או בשר.

◀ **רמב"ם וטור**: ובלבד שלא ימלא כרסו מהם.

Ⓢ **שו"ע**: אסור לאכול פת משעה עשירית (היינו תחילת שעה רביעית אחר חצות⁶¹¹ (משנ"ב)), כדי שיאכל מצה לתאבון, אבל אוכל מעט פירות או ירקות, אבל לא ימלא כרסו מהם.

רמ"א (על פי רי"ו): אם הוא איסנטיס שאפילו אוכל מעט משביע אותו (אם אוכל משעה עשירית (משנ"ב)), הכל אסור.

א. אפילו התחיל צריך להפסיק, כיוון שהתחיל באיסור (משנ"ב).

ב. מותר גם מיני בשר, דגים או ביצים. אבל תבשיל מחמת המינים המבושל במי פירות אסור, כיוון שהוא משביע⁶¹² (משנ"ב).

ג. מותר לאכול ירקות מבושלים או חיים (משנ"ב (דלא כמ"א)).

♦ שתיית יין

מר זוטרא אומר (ברכות לה ע"ב) שיין משביע. הגמרא מקשה שהרי רבא היה שותה בערב פסח יין כדי שירעב יותר, וכך יאכל מצה לתאבון. הגמרא מיישבת שמעט יין משביע והרבה מרעיב.

◀ **תוספות, מרדכי ורוקח**: מותר לשתות הרבה יין ואסור לשתות מעט.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

הערות

⁶¹⁰ לכאורה אף זו כוונת הטור שכתב גם מיני תבשיל (וכן הבין הצ"ח בדף קז ע"ב). אמנם הב"י הבין שהטור סובר כר"ף. ומצאתי בפירוש **רבינו חננאל** (בדף קז ע"ב) בשם **רב האי גאון**, שאף הוא סובר כדעת הרא"ש.

⁶¹¹ אמנם, בהלכות סוכה (תרלט, א) מביא **הרמ"א** דעת **הר"ן** שהחמיר כבר מחצות ואילך, אך **הפ"ח והגר"א** דחו דבריו (שער הציון).

⁶¹² ולא כרא"ש (עיין שער הציון).

◀ **טור, [רשב"ץ ומהר"ם חלואה⁶¹³]:** מותר לשתות הרבה או מעט⁶¹⁴.

Ⓢ **ביה"ל:** צריך עיון. ומסתבר שהכל לפי מה שהאדם מכיר בעצמו שגורם לו שובע או גורר ליבו לאכילה (על פי ר"ץ גיאת).

א. מסתבר שבפחות מכוס או על כל פנים מרוב כוס, אין היין משביע. שתי כוסות של רביעית או רובן, יש לחשבן להרבה ומותר⁶¹⁵ (משנ"ב).

ב. לא ישתה כל כך עד שיהיה שבע, כיוון שמקלקל תאוות האכילה, ועוד שמא ישתכר ויתבטל ממצוות הלילה (משנ"ב).

סעיף ב | אכילת פת

כנזכר בסעיף א, המשנה אומרת (פסחים צט ע"ב) שאין לאכול סמוך למנחה (קטנה, והיא שעה תשיעית). והתבאר (על פי הגמרא) שמיני תרגימא מותרים.

הראשונים מקשים, שמשמעות המשנה שלפני השעה התשיעית מותר לאכול. ולכאורה כיצד, הרי חמץ אסור כבר משעה חמישית, ואף מצה אסור לאכול שהרי הירושלמי אומר (י, א) שהאוכל מצה בערב פסח דומה לבועל ארוסתו בבית חמיו.

רא"ש וטור: מותר לאכול מצה עשירה (שהאיסור באכילת מצה חל רק על מצה שניתן לצאת בה ידי חובה בלילה).

Ⓢ **שו"ע:** קודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה.

א. אם יודע שסעודתו תמשך לתוך שעה עשירית, לא יתחיל לאכול אפילו בתחילת שעה תשיעית (משנ"ב).

❖ האיסור לאכול מצה בערב פסח

כנזכר, הירושלמי אוסר לאכול מצה בערב פסח, שדומה לבועל ארוסתו בבית חמיו. [והעושה כן לוקה מכת מרדות (רי"ף, ר"ש ורמב"ם)].

נחלקו הראשונים בזמן האיסור:

◀ **רא"ש, רז"ה, [ר"ן] ותרומת הדשן:** אסור רק מזמן איסור חמץ.

◀ **רמב"ן, רמב"ם (לפי המ"מ) ור"א מפראג:** אסור כל יום י"ד.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

הערות

⁶¹³ ובבית מאיר כתב שימסתימת הרי"ף והרמב"ם משמע שגם הם סוברים כטור להתיר בכל גוונא.

⁶¹⁴ דברי הטור קשים מהגמרא. ומבאר הב"י שאין כוונת הגמרא לומר שיין אכן משביע, אלא לשאול כיצד ניתן לומר שיין משביע אפילו מעט, שהרי רבא היה שותה אותו כדי שירעב יותר. ועל זה עונה הגמרא שיש חילוק בין הרבה למעט. אבל בין הרבה ובין מעט אינם משביעים ממש עד שיהיה אסור לשתותם. והביא הב"י אפשרות לסייע לטור מדברי המשנה בדף קיז ע"ב.

⁶¹⁵ לפי זה משמע שרוב כוס שהתיר ברישא, היינו כוס של רביעית. (יוצא שפחות מרביעית – מותר, רביעית אסור (דהוי מעט), ורוב שתי רביעיות (קצת משמע דהיינו יותר מרביעית וחצי) מותר).

- א.** גם אם עירב מים עם מי פירות (עד שמורגש טעם הפירות בבצק) אין יוצאים בה ידי חובה בלילה, וניתן לאוכלה בערב פסח⁶¹⁶. ובמדינותינו נהגו שלא ללוש במי פירות (**משנ"ב**).
- ב.** האיסור מתחיל מעלות השחר. ויש הנוהגים שלא לאכול מראש חודש⁶¹⁷. ומצה כפולה או נפוחה, אע"פ שנידונית כחמץ, מ"מ אסור לאוכלה בערב פסח, שמעיקר הדין דינה כמצה (**משנ"ב**).

❖ מנהגי אכילה בערב פסח

רמ"א: קטן שאינו יודע לספר ביציאת מצרים, מותר להאכילו מצה בערב פסח (**תרומת הדשן**). יש שנוהגים שלא לאכול חזרת בערב פסח, כדי לאכול מרור לתאבון (**רי"ו**). (ואין למנהג זה טעם (אחרונים)). וכן ביום הראשון כדי לאכול בשני לתאבון. וכן נוהגים להמעיט קצת באכילת מצה ביום הראשון מטעם זה (**בלבו**). ויש הנוהגים שלא לאכול פירות כדי לאכול חרוסת לתאבון, ואין לחוש למנהג זה. יש מחמירים שלא לשבור או לפורר את המצות בערב פסח, שלא יבוא לאכול מהם (**מהרי"ו**). ואין לחוש גם לזה (כיוון שאינו רגיל באכילת מצה כל השנה (**משנ"ב**)). מצה שנאפתה כתקנה ואחר כך התפוררה ונילושה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה, ואסור לאוכלה בערב פסח (**מהרי"י ברונא**). (בין אם אפאה שוב, ובין אם השאירה כמות שהיא (**משנ"ב**)).

א. אם יש דעת בקטן, אסור להאכילו מצה. (שאם מבין, לא שייך לומר 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך', והרי כבר מילא כרסו מהם) ואין חילוק בזה בין קטן לקטנה (**משנ"ב**).

ב. ביום טוב הראשון מהמנחה ולמעלה צריך להזהר מדינא בכל זה, שהרי הוא ערב יו"ט שני (עיין בסימן תקכט במג"א ס"ק א) (**משנ"ב**).

ג. מצה שפירר אותה ולשה ביין ושמן (שהרמ"א החמיר שלא לאוכלה בערב פסח), לא כדאי לצאת בה ידי חובת מצה (כמבואר בסימן קסח, ס"ק נט במשנ"ב, שאין זה ברור אם ברכתו מזונו או המוציא, ע"ש). וכן לחוש לדעה שנקרא מצה עשירה (**משנ"ב**).

ד. אם בישל את המצה המפוררת שוב (קניידל"ך וכדומה) בכלי ראשון, מותר לאכול ממנה קודם שעה עשירית⁶¹⁸ (**משנ"ב**). (אבל בכלי שני אינו נקרא מבושל. ולעניין טיגון הגר"ז והחיי אדם מקילים ובפרמ"ג מסתפק (**שער הציון**)).

הערות

⁶¹⁶ וכתב **בחק יעקב**, שמורגש היינו אחד בשישים במים, שהוא בנותן טעם. לע"ד פשוט שכוונת המשנ"ב כאן להתיר אכילת מצה זו ב"ד רק לפני זמן האיסור, אבל לא לאחר זמן האיסור, שהרי קי"ל שמים עם מי פירות מחמיצים (וממהרים להחמיץ) כנ"ל בסימן תסב, ב בשו"ע, ודינה כחמץ.

⁶¹⁷ ויש שהחמירו אף מל' יום לפני פסח (**עיין פסק"ת**) (שהביא בשם האדמו"ר מחב"ד ושכ"כ האג"מ שכן נוהגים יחידים (א, קנה)).

⁶¹⁸ אמנם **בשער הציון** בסימן תמד, ס"ק א, הביא בשם **המג"א והגר"ז** לאסור גם בזה. וע"ש בפסקי תשובות (אות ג) שדן בזה.

עוד דנו האחרונים האם מותר לאכול בערב פסח מצה שלא נאפתה לשם מצת מצווה (שאין לאוכלה בלילה לשם מצה). רוב הפוסקים כתבו לאסור בזה, אך יש שכתבו להתיר במוסדות גדולים שאם יתנו חמץ בערב פסח לא יהיה אפשר לבער את החמץ אח"כ (צבא וכדומה). עיין בזה **בפסקי תשובות** (תמד, ג) ו**ביחווה דעת** (ג, כו).

סעיף ג | פורס מפה ומקדש

נחלקו רבי יוסי ורבי יהודה (פסחים ק ע"א) במי שהיה סועד בערב שבת, האם צריך להפסיק סעודתו בבניסת השבת או לא (רשב"ם: לעקור את השלחן ולהביאו במיוחד לשם פסח). רבי יהודה אומר שצריך להפסיק, ורבי יוסי אומר שאינו צריך. שמואל פוסק שפורס מפה ומקדש. רבי יוחנן פוסק הלכה כרבי יוסי בשבתות [וכרבי יהודה בערב פסח (הרי"ף אינו גורס)].

◀ **רשב"ם:** מי שהתחיל לאכול לפני שעה תשיעית וחשכה, צריך לעקור את השלחן ולהחזירו לשם פסח.

◀ **רי"ף, רא"ש, רז"ה ורמב"ן:** גם בפסח, פורס מפה ומקדש כמו בערבי שבתות.

Ⓢ כן פוסק **שו"ע** (וכדין המבואר בסימן רעא, ו. ועיין להלן).

Ⓛ **משנ"ב:** לפי מה שכתב הרמ"א בסימן תמד לאסור אכילת מצה עשירה אפילו בערב פסח, כלל לא שייך דין המחבר, שהרי לא אכל פת מתחילה ואין כאן התחלת סעודה.

[לתועלת העניין, מובא להלן מה שהתבאר בסימן רעא, ו הנוגע לעניין זה, (עם הערות המשנ"ב כאן בס"ק בא):]

❖ ברכת המוציא לפני שממשיך לאכול

נחלקו הראשונים האם צריך לברך המוציא לאחר הקידוש שעשה באמצע הסעודה:

◀ **רי"ף, רא"ש, רבינו יונה, ר"י בן גיאת, בה"ג ור"ן:** צריך לברך שוב 'המוציא'.

◀ **רז"ה ורמב"ם:** לא צריך לברך שוב 'המוציא', כי לא ייתכן שיברך ברכת המזון אחת על שתי ברכות 'המוציא'⁶¹⁹.

Ⓢ **שו"ע:** מברך על הפת, ויש אומרים שלא יברך על הפת.

Ⓛ האחרונים הכריעו שלא יברך מחמת ספק ברכות. ולכן כשמגיע לאכילת מצה יברך 'על אכילת מצה' בלבד (**משנ"ב**).

❖ ברכת הגפן בקידוש לפני שממשיך לאכול

גם לגבי ברכת היין נחלקו הדעות:

❖ **רוב הראשונים ע"פ הירושלמי:** לא מברכים על היין שוב⁶²⁰.

❖ כך פוסק שו"ע.

❖ **רבינו ירוחם וי"א בטור, מהר"י קולון, ואולי הרמב"ם:** מברכים על היין שוב כמו שמברכים על הלחם.

ל וכן בפסח, לא יברך הגפן, אלא יאמר רק את הקידוש. [אכן לפי מנהגנו לברך על כל כוס וכוס מארבע כוסות, נראה שגם בזה צריך לברך על היין ששותה] (משנ"ב).

❖ להתכונן לקראת החג

❖ **רמ"א:** מצווה לרחוץ ולגלח בערב יום טוב, וללבוש בגדים נאים כמו בשבת.

ל אחר חצות יילך ויטבול לכבוד הרגל, ואחר תפילת מנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ויחשוב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל. ועיין בשל"ה שכתב בשם **סדר היום** מה ילמד כל אדם (משנ"ב).

א. אין להברות האבל בערב פסח⁶²¹ (משנ"ב).

הערות

⁶²⁰ והסברא לחלק בין המוציא לברכת היין: ברכת קידוש מהווה הפסק ביחס לברכת המוציא, כי אי אפשר גם לקדש וגם להמשיך לאכול. אבל ברכת היין לא מופסקת על ידי הקידוש שהרי כל שבת סדר הקידוש הוא לברך הגפן ואז לעשות קידוש, ואין ברכת הקידוש נחשבת הפסק ביחס לברכת היין, למרות שאסור לשתות לפני הקידוש. (כך זה גם בכל שבת, אסור לשתות לפני הקידוש, ועם זאת ברכת הגפן מועילה למרות שאחר כך עוד עתיד לברך את ברכת הקידוש). ע"פ הרא"ש והבית יוסף.

⁶²¹ דין זה מקורו **בבאר היטב**. והעיר **שער הציון** שכן מבואר בב"י ביו"ד בסימן שעח בשם **המרדכי**. ושם מבואר שהאיסור הוא מהמנחה ולמעלה, וכדי שיאכל מצה לתאבון. ואפשר שהבאר היטב העתיק לאסור סתם לפי מנהג הרמ"א לאסור אכילת מצה עשירה בכל ערב פסח. אמנם, מכל מקום ניתן להברותו לפני זמן האיסור במאכלי חמץ.

סימן תעב | דיני הסיבה וארבע כוסות

סעיף א | לאכול מיד משתחשך

הגמרא אומרת (פסחים קט"א) שחוטפים מצה בערב פסח (ופירש רש"י בלישנא העיקרית: אוכלים מהר). עוד מסופר שמעולם רבי עקיבא לא אמר 'הגיע העת לעמוד מבית המדרש' חוץ מערב יום כיפור, כדי שיאכילו את הילדים, ובערב פסח כדי שלא ישנו התינוקות (רשב"ם: שישכיבו את הילדים בערב החג. תוספות: שלא ללמוד בליל החג עצמו, אלא ימהרו לסעודה).

טור ושו"ע: יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי שיוכל לאכול מיד משתחשך. ואף אם הוא בבית המדרש יקום מפני שמצווה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא יישנו⁶²².

א. לאו דווקא 'מיד', אלא כדי שלא ישתהה ויוכל להתחיל את הסדר תכף (משנ"ב).

ב. הוא הדין לעניין תפילה, צריך לזרז לקרוא ק"ש ולהתפלל וללכת תכף לביתו (משנ"ב).

❖ קידוש מבעוד יום

המשנה אומרת (פסחים צט"ב) שלא יאכל עד שתחשך.

רא"ש: המשנה חידשה שבשונה משאר שבתות וימים טובים שאפשר לאכול קודם שתחשך (כדאיתא בברכות דף כז ע"ב), בערב פסח אין לאכול עד שתחשך. [וכן כתוב בתוספתא (סוף פרק ב) וכן פסח אינו נאכל אלא בלילה, ומצה הוקשה לפסח].

ל **תרומת הדשן:** למרות שעד שיאמר את ההגדה ויגיע לאכילת מצה ומרור כבר יחשיך, מ"מ כוס הקידוש שהיא ראשונה מד' כוסות, ואכילת כרפס ושאר השינויים, גם הם צריכים להיות בזמן הראוי לאכילת מצה ומרור.

שו"ע: לא יקדש עד שתחשך.

סעיף ב | הכנת מקום ההסבה

נחלקו הראשונים האם בימינו שרגילים לשבת שלא בהסיבה צריך להסב (עיין בסעיף הבא לחובת ההסבה מהגמרא).

◀ **ראב"ן וראב"ה:** בימינו אין צורך להסב, כיוון שלא רגילים לשבת כך. (הגה"מ: ודעתם דעת יחיד).

הערות

⁶²² **המשנ"ב** מבאר שכוונת השו"ע שמפני שממהרים לעשות את הסדר, ידעו התינוקות שלא ישתהו הרבה זמן עד האוכל וכך לא ישנו. וביאר **בשער הציון** שמקור הדין בלישנא של רש"י (כנזכר למעלה) ועל כרחך אי אפשר לומר שהכוונה שיקצרו בהגדה, שהרי אין עיקר הסדר באכילה, אלא כמו שפירש. אמנם **ביבין שמועה לרשב"ץ** כתב שממהרים לאכול, היינו לתת לתינוקות לאכול במהירות כדי שלא ישנו. וסייג שער הציון שלא ייתן להם הרבה, מפני שאדרבה מביא עליהם את השינה יותר. עוד מציע שער הציון שאכן יש להזדרז להגיע למוציא מצה כדי שישאלו התינוקות מדוע אוכלים מצה כשהם מסובים, וכן ישאלו על המרור ועל טיבול החרוסת. (אע"פ שתיקנו שהתינוק שואל בתחילת ההגדה, מ"מ עיקר תמיהתו היא בשעה שרואה) והשאיר בצ"ע.

◀ **רמב"ם, רא"ש וטור:** גם בימינו חובה להסב מן הדין⁶²³.

ל **טור:** יסדר מקום שולחנו בכלים נאים כפי כוחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חרות.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (ע"פ מרדכי): אפילו עני שאין לו כרים [יסב] (ישב) על הספסל.

- א.** למרות שבכל השנה ראוי להמעיט בכלים זכר לחורבן. בליל פסח לא ימעיט, שזה דרך חרות. ואמרו על מהרי"ל שכאשר היו בידיו כלים ממושכנים של גוים, לא היה משתמש בהם כלל, חוץ מליל פסח שהיה מניח אותם על שלחן מיוחד, לשמוח בראייתם (משנ"ב).
- ב.** אם אינו יושב על ספסל, אלא על הרצפה (כמנהג ארצות המזרח) יטה גם כן לצד שמאל (משנ"ב).
- ג.** בשעת דחק ניתן להסב גם בסמיכה על ברכי חברו. אבל לא על ברכי עצמו, מפני שנראה כדואג⁶²⁴ (משנ"ב).

סעיף ג | כיצד מסבים

הגמרא אומרת (פסחים קח ע"א) שפרקדן אין שמו הסיבה. נחלקו מה הוא פרקדן:

◀ **[ר"ח], תוספות (בפסחים) ורש"י:** שוכב כלפי מעלה.

◀ **תוספות (בנידה) בשם הערוך [וי"מ בר"ח]:** שוכב כלפי מטה.

ל **טור:** כשהוא מיסב, לא יסב על גבו או על פניו.

Ⓢ **שו"ע:** לא יסב על פניו או על גבו.

❖ הסבה על ימין או על שמאל

הגמרא אומרת (פסחים קח ע"א) שהסבת ימין אין שמה הסיבה. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט ויבוא לידי סכנה.

נחלקו הראשונים מדוע הסיבת ימין אינה הסיבה⁶²⁵:

◀ **רש"י:** שהרי עם ימין צריך לאכול. (והחשש שמא יקדים קנה לוושט אמור על הסיבת פרקדן).

הערות

⁶²³ לכאורה סברת הראב"ה נראת, שהרי בימינו לא נוהגים להסב. וכתב הרב רימון שליט"א (ליל הסדר עמוד 253) שאכן הראב"ה הבין שטעם ההסבה היא כדרך חירות, ובימינו אכן זה אינו שייך. אבל שאר הראשונים סוברים שההסבה היא זכר להסבה שעשו אבותינו, ולכן גם בימינו צריך להסב (והביא שכן משמעות מדרש רבה, (במדבר פרשה א, ב), וכן ביאר הרש"ל בשו"ת (סימן פח) את דעת החולקים על הראב"ה).

⁶²⁴ ואולי הכוונה שמרים את רגלו (בכיפוף על כסאו) ומניח את ראשו כלפי צד שמאל על ברכו
⁶²⁵ עיין בטור במה שהביא דעות הראשונים, ובמה שכתבו עליו הב"ח והב"ח, ועיין ברש"י וברשב"ם על הגמרא, ואין להאריך כאן בזה.

◀ **רשב"ם:** מחשש שמא יקדים קנה לוושט.

ל **רא"ש וטור:** לפי רש"י, איטר יד יסב על ימינו, שהרי אוכל עם שמאל. ולפי רשב"ם גם איטר יד יסב על שמאלו.

ל **תרומת הדשן:** העיקר כטעם שמא יקדים קנה לוושט וגם איטר יסב על שמאלו, שהרי חמירא סכנתא מאיסורא.

Ⓢ **שו"ע:** יסב על שמאלו (ואין חילוק בין איטר או לאחר⁶²⁶).

ל ויאכל האיטר בימינו. ואם הסב על ימינו, יצא בדיעבד (**משנ"ב**).

סעיף ד | הסבת אישה

הגמרא אומרת (פסחים ק"ח ע"א) שאישה אצל בעלה אינה צריכה הסיבה ואם היא אישה חשובה צריכה.

נחלקו בטעם שאישה אינה צריכה הסיבה:

◀ **רשב"ם:** מפני אימת בעלה.

◀ **שאלתות:** מפני שאין דרכה של אישה להיסב.

ל **רא"ש:** לפי טעמו של רשב"ם, אישה אלמנה או גרושה צריכות הסיבה. אבל לטעמו של השאלתות כל הנשים פטורות מהסיבה.

Ⓢ **שו"ע:** אישה אינה צריכה הסיבה, אלא אם כן היא אישה חשובה.

❖ נשים בימינו

כנזכר הגמרא אומרת שאישה חשובה צריכה הסיבה.

◀ **רי"ו ומרדכי בשם תוספות:** כל הנשים בימינו חשובות וצריכות הסיבה.

◀ **דרכי משה:** לא נהגו להסב, ואפשר שסמכו על הראב"ה שבזמננו אין להסב.

Ⓢ **רמ"א:** נשים שלנו צריכות הסיבה, אך לא נהגו כן, ואפשר שסמכו על הראב"ה⁶²⁷.

הערות

⁶²⁶ ואדם שהוא גידם בימינו או שיש בו מום שאינו יכול לאכול עימה, מסתפק **הביה"ל** בדינו, וכותב שאפשר שכלל לא חייבוהו הסיבה, והשאיר בצ"ע.

⁶²⁷ לכאורה דברי הרמ"א קשים, שהרי אם נשים חייבות, מדוע יכולות לסמוך על הראב"ה יותר מהגברים. כך הקשה **בערוך השלחן** (ס"ק ו). **והגרש"ז** (הביאו הרב רימון, ליל הסדר, עמוד 259) ביאר שהסיבה של החולקים על הראב"ה היא שההסיבה היא זכר להסיבה שנהגו אבותינו (ש"ת רש"ל סחמן פח) ורק הגברים נהגו להסב, וא"כ ממאי נפשך נשים פטורות: אם מצד דרך חרות, הרי יש את הראב"ה, ואם מצד זכר, הרי רק הגברים נהגו בזה. אמנם יש שכתבו למעשה שראוי לכל הנשים להסב (**כנה"ג וכף החיים** (ס"ק כח)).

א. אבל תוך שנים עשר חודש על אביו או אימו, ועל שאר קרובים בתוך שלושים, אפילו אם לא הספיק לשבת שבעה לפני הרגל, חייב בהסיבה. מיהו לא יסב על מיטה כלולה ומכובדת, אלא בשינוי (על מיטה וכו' אחת או על ברכי חברו). ונהגו שלא ילבש האבל קיטל, אמנם, הלושב אין מוחים בו (משנ"ב).

סעיף ה' | בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו

הגמרא אומרת (פסחים ק"א) שבן אצל אביו צריך הסיבה. הגמרא מסתפקת לגבי תלמיד אצל רבו, ופושטת מדברי אביי שסיפר שכשהיו אצל רבה היו מסיבים (שהרשה להם להסב בפניו (רמב"ם)), וכשהגיעו לרב יוסף אמר להם שאינם צריכים כיוון שמורא רבך כמורה שמים. (הגמרא מקשה מברייטא האומרת שתלמיד אצל רבו צריך הסיבה. ודוחה ששם מדובר בשוליית הנגר).

תוספות ורא"ש: בן אצל אביו צריך הסיבה, אפילו אביו הוא רבו המובהק. (משום שסתם אבא מלמד את בנו, ובכל זאת אמרה הגמרא שהבן צריך הסיבה (ב"י)).

רא"ש ומרדכי: תלמיד אצל רבו אינו צריך הסיבה אפילו אינו רבו המובהק (מכך שהגמרא העמידה את הברייטא המחייבת הסיבה בשוליית הנגר, ולא בתלמיד שאינו מובהק).

רמב"ם: תלמיד בפני רבו לא יסב, אלא אם כן ייתן לו רבו רשות. (ששתיקתו של רבה הייתה כהסכמה, ואם היה אסור, היה מוחה בהם. וכן רב יוסף לא אמר להם שאסור, אלא שאינם צריכים (ב"י)).

טור ושו"ע: בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו המובהק (כי מסתמא אביו מוחל לו (משנ"ב)), ותלמיד אצל רבו אינו צריך הסיבה (ואף איסור יש בזה (משנ"ב)), אפילו אינו רבו המובהק, אלא אם כן ייתן לו רשות (במפורש (חק יעקב)).

רמ"א (על פי מהר"י ברין): דווקא כשאוכלים על שלחן אחד, אבל כשאוכל בשלחן בפני עצמו, צריך להסב.

הפרי חדש חולק וסובר שגם בזה אסור (כיוון שרבו רואהו), **והפרי מגדים** כתב שטוב שיטול רשות גם בכה"ג (משנ"ב).

א. אם נתן לו רבו רשות, חייב להסב, אפילו ברבו המובהק (משנ"ב).

❖ תלמיד חכם מופלג בדורו

תרומת הדשן ושו"ע: מי שאוכל בפני תלמיד חכם מופלג בדורו, נידון כרבו המובהק אע"פ שלא למד ממנו כלום, ואינו צריך הסיבה.

סעיף ו | דין השמש

הגמרא מסתפקת (פסחים ק"ח ע"א) האם שמש צריך הסיבה, ופושטת מדברי רבי יהושע בן לוי שצריך (וכן פוסקים ר"ף, רא"ש, רמב"ם וטור בסימן תפ"ו, ולא בגירסת הטור שבסימן זה).

כך פוסק שו"ע.

אפילו בפני אדונו (משנ"ב).

א. למרות שהשמש משועבד לדאוג לצרכי הבית, מ"מ בליל פסח חייב להראות חירות, ולאכול לפחות כזית מצה וכזית אפיקומן וארבע כוסות בהסיבה. וכן הדין בפועל שיש לו תלמיד שלומד אצלו אומנות, וכן עבדים עבריים, חייבים בהסיבה על כל פנים בכזית ראשון, כדין השמש⁶²⁸ (משנ"ב).

סעיף ז | מי שאכל ללא הסיבה

נחלקו הראשונים בדין מי שאכל או שתה בדברים שצריך בהם הסיבה⁶²⁹, והוא לא הסב:

◀ **רא"ש:** מי שאכל כזית ראשון וכזית של אפיקומן ללא הסיבה לא יצא ידי חובה. וכן מי שתה אחת מארבע כוסות ללא הסיבה⁶³⁰ (שהרי ריב"ל אומר בגמרא ששמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב, יצא. משמע שאם לא היסב, לא יצא).

שו"ע: מי שהיה צריך להיסב באכילה או בשתייה, ולא היסב, לא יצא ידי חובה⁶³¹.

◀ **אגודה:** בזמן הזה לא יחזור ויסב, שכדאי הוא הראב"ה (הסובר שאין להיסב בימינו) לסמוך עליו.

רמ"א: יש אומרים שבזמן הזה שאין דרך להסב, כדאי הוא הראב"ה לסמוך עליו בדיעבד. ונראה לי שאם לא שתה כוס שלישית או רביעית בהסיבה, אין לחזור ולשתות בהסיבה, אבל בשתי הכוסות הראשונות יחזור וישתה ללא ברכה⁶³². וכן באכילת מצה.

הערות

⁶²⁸ והפנה לעיין בדברי האחרונים בדין עבד כנעני. (עיין חק יעקב בס"ק יב, אליה רבה בס"ק ט ובברכי יוסף ס"ק ז).

⁶²⁹ **הסיבה באפיקומן:** עיין ב"י שהביא **ההרמב"ם והסמ"ג** כתבו שרק כזית ראשון צריך הסיבה (ומשמע שאפיקומן אינו צריך) (וכ"כ שער הציון). לעומת **הרא"ש, המרדכי והגהות מימוניות** שכתבו שצריך להסב אף באפיקומן (ומעכב). ולקמן יבואר **שהמשנ"ב** הכריע שלא יחזור, כיוון שאסור לאכול פעמיים אפיקומן (ויסמוך על הראב"ה ועל הרמב"ם). ⁶³⁰ בתחילה מציע הרא"ש שאם לא היסב אינו יכול לחזור ולהסב בין הכוסות השלישית והרביעית. אבל למסקנה כתב שכיוון ששתה ללא הסיבה, הוי כאילו לא שתה כלל. והמרדכי גם העלה שאינו יכול לחזור כיוון שנראה כמוסיף על הכוסות (ומשמע שבכל הכוסות יש בזה בעיה), וכתב שאפשר שאולי כיוון שלא היסב, הוי כאילו לא שתה (וז"ה מה שכתב הדרכי משה באות ד).

⁶³¹ מי ששכח ונזכר רק לאחר ברכת המזון, לפי השר"ע חוזר ומברך 'המוציא' ועל אכילת מצה, ולפי הרמ"א לא. ומצווה מהמובחר לאכול את שתי הכזית הראשונות בהסיבה (עיין בסימן תעה, א), אמנם בדיעבד סגי באחד (ביה"ל). ⁶³² עיין **בביה"ל** (ד"ה ונראה) שהביא שהב"ח חלק על הרמ"א וכתב שבכל הכוסות לא יחזור להסב. אך הביה"ל הכריע כדעת הרמ"א, כיוון שכמה אחרונים חלקו על הרמ"א וכתבו לחזור ולהסב בכל הכוסות (ולא לסמוך על הראב"ה), וכן הכריעו כמה אחרונים.

מי שהייתה לו **כוס גדולה**, ושכח להיסב, כתב **בדרך החיים** שיכול לגמור את שתייתה בהסיבה וללא ברכה (שלא שייך לומר שנמלך על סוף הכוס), ודווקא כשלא התחיל הלל או הגדה, שאם התחיל נידון כנמלך וצריך לברך (ונראה כמוסיף). **והביה"ל** כתב שלכאורה אפילו אם התחיל מותר, ואינו נראה כמוסיף כשמברך (שרק בכוס אחרת הזכיר זאת הטור בסימן תע"ג, ועוד שטעם נראה כמוסיף לא הזכיר בירושלמי) והשאר בצ"ע.

דעת החזו"ע (בהלכות ליל הסדר, בכמה מקומות) שיש לחזור ולהסב בכל הכוסות וכפשט לשון השר"ע.

לכתחילה יסב כל הסעודה (מהרי"ב).

לפי מה שנהגו (מבואר בסימן תעג, ג) שאין שותים אפילו בין הכוסות הראשונות, א"כ הוי כנמלך וצריך לברך אם רוצה לשתות שוב. לפי זה אין לו לחזור ולשתות שוב, כיוון שמברך ונראה כמוסיף על הכוסות (אלא יסמוך על הראב"ה כמו בכוסות האחרונות). אמנם, לאחר הכוס השני יכול לשתות שוב ללא ברכה. ונכון שיהיה בדעתו לפני שתיית הכוס הראשונה לשתות עוד בין הכוסות, וכך לא יצטרך לברך כשחוזר לשתות בהסיבה, ולא יראה כמוסיף (מג"א).

א. אם שכח להסב באפיקומן, לא יחזור לאכול שוב, מפני שאסור לאכול פעמיים אפיקומן (משנ"ב).

ב. בדיעבד יוצא בהסיבה של כזית מצה וארבע כוסות⁶³³. ושמש נידון כדיעבד של כל אדם (משנ"ב).

סעיף ח | סדר שתיית ארבע כוסות

במשניות מובא (פסחים קיד ע"א, קטז ע"א, קיז ע"ב) שצריך לשתות בליל פסח ארבע כוסות. רב[א] אומר שאם שתה את הארבע כוסות בבית אחת (שלא על הסדר, אלא בזה אחר זה (רא"ש, ר"ן ומרדכי) וי"מ ששפך את כולן לכוס אחת (רש"י)), יצא ידי חובת יין (משום שמחת יו"ט) אבל לא יצא ידי חובת ארבע כוסות (וכולן חשובות ככוס אחת, וצריך להביא עוד שלוש כוסות אחרות (רשב"ם)).

טור ושו"ע: צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר (שיאמר ההגדה בנתיים (משנ"ב)). ואם שתה אותן זה אחר זה שלא כסדר, לא יצא.

א. כל שכן שלא יוצא אם עירה את כל הכוסות לכוס אחת. ובפרי מגדים מצדד שאפילו הפסיק בינתיים בהגדה, לא יצא, שצריך ארבע כוסות (משנ"ב). [אבל דבריו אינם מסתברים, וכי צריך ארבע כלים, צריך הרי ארבע פעמים (וכן מוכח מפשט סעיף ט) וצ"ע] (ביה"ל).

ב. צריך לחזור ולשתות שלוש כוסות על הסדר, ונראה שצריך לברך על כל כוס וכוס, ואינו נראה כמוסיף על הכוסות, כיוון שלא יצא בשתייה הראשונה⁶³⁴ (משנ"ב).

ג. הוא הדין אם שתה רביעית מיד אחר השלישית שלא יצא, שצריך את כל הכוסות על הסדר (משנ"ב).

ד. הפסיק בין הכוסות ללא קריאת ההגדה (ביה"ל):

◀ **בית יוסף (בסימן תפד):** יצא ידי חובה בדיעבד.

◀ **פרי חדש:** לא יצא אפילו בדיעבד.

ל' והנשים צריכות להזהר שיאמרו כסדר ההגדה על כל כוס וכוס, או שלפחות ישמעו מבעליהן, שאל"כ לפי הפר"ח לא יצאו בדיעבד, וגם לב"י אין זה כתקנת חכמים (ביה"ל).

הערות

⁶³³ **המשנ"ב** מבין שלאכול את שאר הסעודה שלא בהסיבה הוי רק דיעבד. **ומשו"ע הרב** משמע שזו רק מצווה מן המובחר (ולכאורה כאן סברת הראב"ה שייכת טובא, שהרי לא נהגו לאכול בימינו בהסיבה, ובודאי שלא את כל האוכל, ואין בזה דרך חרות לרוב האנשים, ומה שחייבו חכמים חייבו, ומה שלא לא. ומה גם שמלשון הרמב"ם משמע כן, שהרי כתב 'ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך'. אך אפשר שאין להוכיח מהרמב"ם לדעת הרמ"א. ודוק).

⁶³⁴ אין הכוונה לכוס הראשונה מד' כוסות (שהרי אם שתה אותה במקומה ודאי שיוצא כמו שכתב המשנ"ב בתחילת המשפט בס"ק כו), אלא לשתייה הראשונה ששתה (והא קמ"ל שאינו נראה כמוסיף על הכוסות כאשר ודאי שלא יצא בשתייתו הראשונה).

סעיף ט | שיעור הכוס

האמוראים נותנים (פסחים קט ע"א) דוגמאות לכלים בהם ניתן למדוד רביעית לכוס של פסח (הכלים היו בני לוג, ומחלקים אותו לארבע, וכל אחד היה רביעית הלוג (רשב"ם)).

[רב חסדא אומר שרביעית של תורה היא אצבעיים על אצבעיים ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע (הגמרא מבארת את מקור דבריו מהלכות מקוה. ע"ש)].

רב יהודה אומר בשם שמואל (קח ע"ב) שארבע כוסות הללו צריך שיהיה בהם כדי מזיגת כוס יפה (דהיינו רובע רביעית, כך שלאחר המזיגה תעמוד על רביעית הלוג). הגמרא מקשה מברייטא האומרת שארבע כוסות צריך שיהיה בהם כדי רביעית אחד חי, אחד מזוג, אחד חדש ואחד ישן (משמע שצריך רביעית יין, ולא רובע רביעית, שהרי שמואל נקט לשון שונה מהברייטא (רשב"ם)). ומבארת ששני השיעורים אחד הם.

עוד אומר רב יהודה בשם שמואל שאם שתה אותן חי (ללא מזיגה במים), יצא, ואומר רבא שיצא ידי חובת יין, אבל לא יצא ידי חרות (שלא קיים מצווה שלימה, אבל אינו צריך לחזור לשתות שוב (רשב"ם, ר"ן ומ"מ)).

מרדכי, והגה"מ בשם רשב"ם: יינות שלנו טובים לכתחילה אף ללא מזיגה.

טור ושו"ע: שיעור הכוס כדי רביעית לאחר שימזגנו⁶³⁵ (אם רוצה למוזגו).

ל אין חובה למזוג יינות שלנו אפילו לכתחילה. ובכל אופן, אם שותה יין חי וחזק צריך לשתות דווקא רביעית, שלא חילקו בין סוגי היינות (משנ"ב).

א. שיעור רביעית התבאר בסימן רעא⁶³⁶ (משנ"ב).

הערות

⁶³⁵ והביא המשנ"ב שביינות שלנו החלושים דנו הפוסקים אם אפשר להוסיף עליהם ועד כמה. עיין בסימן רעב, ו. וכן בסימן רה, ד. (ע"ש במהדורת דירשו במה שהביאו מפוסקי זמננו ביחד למיץ ענבים, שיש שהחמירו שלא להוסיף להם מים כלל ויש שהחמירו).

⁶³⁶ שם כתב שרביעית היא ביצה וחצי עם הקליפה, ושיש שהחמירו להכפיל את השיעור (דעת הצ"ח), ובביה"ל שם כתב (ד"ה של רביעית) שבדיני תורה יש לחוש למחמירים.

בשיעורי זמננו, הגר"ח נאה כתב 86 סמ"ק [וי"א 75 סמ"ק], והחזו"א כתב 150 סמ"ק. וכיוון שד' כוסות הן מדרבנן, ניתן להקל כשיעור הקטן. (וקידוש בליל יו"ט, כתב המשנ"ב בסימן רעא ס"ק ב, שבין ביום ובין בלילה רק מדרבנן).

❖ כמה צריך לשתות מהכוס

רב יהודה בשם שמואל אומר (פסחים ק"ב) שאם נתן לבני ביתו לשתות מהכוס שלו, יצא ידי חובה. רב נחמן בר יצחק אומר שצריך לשתות לפחות רוב כוס.

תוספות ורא"ש: רוב כוס הוא מלא לוגמיו. ודווקא בדיעבד, אבל לכתחילה צריך לשתות רביעית⁶³⁷. (וזה שלא כטור שכתב שסגי ברובו לכתחילה).

ל נחלקו הראשונים כשיש כוס גדולה שיש בה הרבה רביעיות:

❖ **רמב"ן [רא"ה, רבינו יהודה] (הביאם האורחות חיים) ומרדכי:** צריך לשתות רוב כוס אפילו בכוס שיש בה הרבה רביעיות.

❖ **כלבו, אורחות חיים ור"ן:** יכול להסתפק בשתיית רביעית, וניתן לשתות מכוס גדולה כמניין הרביעיות שיש בה.

Ⓢ **שו"ע:** ישתה כולו או רובו⁶³⁸ (לכתחילה כולו, ובדיעבד רובו⁶³⁹ (משנ"ב)). ואם יש בו הרבה רביעיות שותים ממנו אני אדם כמניין הרביעיות שיש בו, ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות.

ל העיקר לדינא כדעה הראשונה, ומיהו אם אין דעתו לשתות הרבה, לא ייקח כוס גדולה, רק שמחזיקה רביעית, כדי לחוש לדעת היש אומרים (משנ"ב).

א. במקומות שהיין ביוקר ניתן להקל ולשתות רוב כוס. אמנם, בכוס רביעית ישתה את כולה כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע⁶⁴⁰ (אחרונים).

ב. יש המקמצים וכועסים על העבדים אם שותים הרבה, ועתידים ליתן את הדין, שמכשילים אותם ומונעים מהם את המצוה⁶⁴¹ (חיי אדם).

ג. משמע מהשו"ע שאפילו לכתחילה יכולים כמה אנשים לשתות מאותו כוס, ואע"פ שצריך שהכוס יהיה מלא ולא פגום, שאני הכא שלראשון היה מלא ומתוקן, והם באים מכוחו. ואפשר שהשו"ע נקט רק את עיקר הדין, ששניהם יוצאים בכוס אחת (משנ"ב).

ד. בדיעבד סגי אם יש לכל אחד אפילו רוב רביעית (משנ"ב).

הערות

⁶³⁷ עיין לקמן שהשו"ע כותב שישתה לכתחילה כולו, ונראה שאין דין בשתיית כל הכוס, אלא כיוון שמדובר בכוס המכילה רביעית, צריך לשתות את כל הרביעית לפי תוספות (ודין כוס הגדולה מכך מבואר להלן).

⁶³⁸ **הביה"ל** מבאר שבאדם בנוני מלא לוגמיו זה רוב רביעית, ובאדם גדול ששיעור מלא לוגמיו גדול מרוב רביעית, סגי שישתה מלא לוגמיו שלו (כן הדין בקידוש, וכל שכן בארבע כוסות). אמנם בנער בר מצווה שמלא לוגמיו קטן מרוב רביעית, בארבע כוסות צריך להקפיד לשתות דווקא רוב רביעית (והסיבה, כיוון שבד' כוסות יש דין בשתיית הכוס, ולא טעימת היין מדין מצווה לומר קידוש על כוס יין).

⁶³⁹ אמנם, בהלכות קידוש אין צורך, אלא אפילו לכתחילה אפשר במלא לוגמיו כדאיתא בשו"ע רע"א, יג. והעיר **הביה"ל** (שם) שהסיבה לחלק היא כמו שכתב **הב"ח** (כאן) שבד' כוסות יש דין בשתיית הכוס, לעומת קידוש שסגי בטעימה.

⁶⁴⁰ בסימן קצ, ג מבואר שיש ספק אם שיעור ברכה אחרונה על שתיה הוא כזית או רביעית, וההכרעה שישתה או פחות מכזית או יותר מרביעית. בשאר הכוסות שלא מברכים לאחריהם ברכה אחרונה אין חשש זה (עיין בסימן תעג, ב, ובסימן תעד).

⁶⁴¹ מדברי החיי אדם שם משמע שמונעים מהם לשתות אפילו רוב רביעית.

❖ דרך שתיית הכוס

רמ"א (ע"פ הרוקח): צריך לשתות את השיעור שלא בהפסק גדול בנתיים.

ל שיעור שתיית הכוס:

◀ רמב"ם (על פי תוספתא): צירוף שתייה הוא כדי שיעור שתיית רביעית.

◀ ראב"ד (על פי גמרא בבריתות יג ע"א): צירוף השתיה הוא כדי אכילת פרס.

משנ"ב: לא ישהה כשיעור אכילת פרס, ואם שהה חוזר לשתות (אפילו בשתי הכוסות האחרונות) ויברך שנית (דהוי כנמלך לפי הרמ"א שמברכים על כל כוס (שער הציון)). ולכתחילה לא ישהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית. ואם שהה יותר מכדי רביעית, אך פחות מכדי אכילת פרס, בשתי הכוסות האחרונות לא יחזור, ובשתי הראשונות יחזור וישתה⁶⁴². לכתחילה נכון לשתות רוב הרביעית בבית אחת.

סעיף י | מי שאינו אוהב יין

רשב"א ושו"ע: מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיקו או ששונאו, ידחוק עצמו וישתה (כרבי יהודה ב"ר אילעאי (נדרים מט ע"ב) ורבי יונה (ירושלמי י, א) שהיו קושרים את ראשם מפסח עד עצרת מחמת שתיית היין).

ל היינו שיהיה לו כאבי ראש. אבל אין בכלל זה אם יפול למשכב (משנ"ב). (שאינו זה דרך חירות (שער הציון)).

א. בשאר שבתות וימים טובים יכול לצאת ידי חובה בשמיעה מאחר, אבל כאן יש חובה לכל אחד לשתות מכוסו (משנ"ב).

ב. יכול למזוג את הכוס היטב, וגם יכול לקחת יין צימוקים או חמר מדינה⁶⁴³ (משנ"ב).

הערות

⁶⁴² שער הציון מקשה, שהרי לפי מה שהתבאר בסעיף ז (במשנ"ב ס"ק כא) אין נוהגים לשתות שוב אפילו בכוסות הראשונות (כיוון שצריך לברך עליהן), וא"כ הדין כאן שייך רק באופן שחשב מראש בשתיית הכוס הראשונה שרוצה להוסיף ולשתות עוד. [ועיין בס"ק כה שמשמע מהמשנ"ב שאם לא יצא לכו"ע בשתייתו הראשונה, יכול לשתות שוב עם ברכה, ואינה נראה כמוסיף. לפי"ז אם שהה יותר מכדי אכילת פרס (שאף לראב"ד אינו יוצא) צריך לחזור לשתות בכל הכוסות ולברך עליהן].

⁶⁴³ לעניין מיץ ענבים, כתב השו"ע בסימן רעב, ב שמותר לסחוט ענבים ולומר עליהם קידוש היום. והמשנ"ב שם כתב שמצווה מן המובחר לקדש על יין ישן. וכתב הרב רימון (ליל הסדר עמוד 39) בליל פסח יש שכתבו שיש מעלה יותר לקדש על יין, או מצד שכן זו דרך חרות (הרב פינשטיין (הובא בהגדת קול דודי)) או שבשתיה ניתן לקיים גם שמחת יו"ט (מקראי קודש לרב פראנק (ב, לה)). אמנם מעיקר הדין ניתן להקל ולקחת מיץ ענבים, ומי שיצטער משתיית יין, וכל שכן אם שתיית היין תכביד על קיום מצוות סיפור יציאת מצרים שלו, עדיף שייקח מיץ ענבים. וכתב הרב רימון שלאדם כזה שתיית יין אינה דרך חרות אלא דרך דוחק ועצבות. והביא שכן נהגו הגר"ז והחזון איש, ואף הגרש"ז כך עשה, אלא שעירב במיץ ענבים מעט יין. ובהליכות מועד (פרק י, ח) הביא שלאור לציון צריך לערב חצי יין וחצי מיץ ענבים, ואם זה קשה יכול לערב גם שליש שתי שליש, או רבע ושלושת רבעי (בשם הרב אלישיב). ובימינו יש גם יינות דלי אלכוהול וגם בהם ניתן לצאת לכתחילה מבלי לחשוש לנ"ל.

עוד דן שם הרב רימון (בהערה) בדברי השו"ע שהצריך לשתות דווקא יין (ולא העלה את האפשרות של מיץ ענבים), וכתב בשם הרב אלישיב (סידור פסח כהלכתו ב, ג הערה 9) שגם השו"ע לא חייב אדם שסובל משתיית היין, אלא אינו אוהבו כל כך. ועוד שמסתבר שהשו"ע עסק באדם שאין לא תחליף אחר, אבל מי שיש לו תחליף אחר לא. ורבי יהודה שהצטער בשתיית היין, מפני שבתקופת פסח אין ענבים, ואי אפשר לשמר מיץ ענבים מבלי פיסטור או קירור, ורק בימינו הדבר מתאפשר.

סעיף יא | יין אדום

בסימן ערב, סעיף ד, הביא הב"י מחלוקת ראשונים לגבי יין אדום או לבן. (והבאנו כאן את הדעות המרכזיות כפי שהובאו שם).

הברייתא (הובאה בב"ב צו ע"ב) מתירה לעשות קידוש על יין בורק (יין לבן).

רב כהנא שאל (שם) את רבא האם יין לבן כשר, ופשט לו מהפסוק: "אַל תִּרְא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם" (משלי כג, לא).

הירושלמי אומר (שקלים ג, ב) שמצווה לקדש על יין אדום שנאמר: "אַל תִּרְא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם".

הברייתא אומרת בשם רבי יהודה (פסחים קח ע"ב) שלעניין ארבע כוסות צריך שיהיה טעם יין ומראה יין.

נחלקו הראשונים האם עולה מהגמרות לפסול יין לבן אפילו בדיעבד או שמא רק לכתחילה:

◀ **רמב"ן, ר"ן, ור"י בתוספות:** יין לבן פסול לקידוש אפילו בדיעבד (ומה שהברייתא שם התירה יין בורק (לבן) היינו יין שהתחיל להתלבן ודומה קצת לאדמומית (ר"י). או שגורסים יין בודק ולא בורק (רמב"ן ור"ן). וכוונת הירושלמי לפסול אפילו בדיעבד.

◀ **ריטב"א:** הירושלמי אסר רק לכתחילה, אבל בדיעבד כשר. ואם אין לו אחר מותר לכתחילה, וכן אם הוא חמר מדינה מותר לכתחילה. (ורבא פסל רק לכתחילה).

◀ **רי"ף, רא"ש ורמב"ם:** השמיטו את השאלה ואת הפסול של יין לבן, ומשמע שהם ביארו את הספק לגבי נסכים ולא לקידוש. [אמנם גם לנסכים הרמב"ם לא פסל, וצ"ל שהוא סבר שרבא פשט לקולא מהפסוק].

◀ **רוקח וטור:** מצווה לחזר אחר יין אדום, אך אם היין הלבן משובח יותר מצווה לקדש עליו.

◀ **רשב"ץ:** הירושלמי אמר שצריך יין אדום רק לכתחילה, (ויין לבן שהבבלי פסל הוא יין שהתלבן בגריעות), וגם הרמב"ן מתיר לעשות בו הבדלה.

Ⓢ **שו"ע⁶⁴⁴:** מצווה לחזר אחר יין אדום, (אם אין הלבן משובח ממנו).

ל שיש באדמימות מעלה וחשיבות. ועוד שזה זכר לדם שהיה פרעה שוחט את בני ישראל. ובמקומות שיש גויים שייתכן ויעלילו עלילות שקר, נמנעים מלקחת יין אדם (משנ"ב).

סעיף יב | יין מבושל

בסימן ער"ב, סעיף ח התבארה מחלוקת הראשונים בדין יין מבושל.

◀ **רש"י, רי"ץ גיאת, רב האי גאון ורמב"ם:** יין מבושל (אפילו קצת, (רי"ץ גיאת)) פסול לקידוש ולנסכים (ומברכים עליו שהכל).

◀ **עיטור, ר"ת, ר"י, רא"ש, רמב"ן, רשב"א, ר"ן, סמ"ק, אגור⁶⁴⁵ וריב"ש:** יין מבושל כשר לקידוש כמו קונדיטון (שהירושלמי הכשירו).

☞ **שו"ע:** יוצאים ביין מבושל ובקונדיטון.

ל ולכתחילה טוב יותר לקחת יין שאינו מבושל⁶⁴⁶, אם לא שהמבושל טוב יותר ממנו, וכן לעניין קונדיטון (משנ"ב).

סעיף יג | מי שאין לו יין לארבע כוסות

המשנה אומרת (פסחים צט ע"ב) שאפילו עני שבישראל לא יסב עד שיאכל, ולא יפחתו לו מארבע כוסות, ואפילו מן התמחוי.

נחלקו הראשונים בביאור 'ואפילו מן התמחוי':

◀ **רשב"ם:** אפילו הוא עני שבעניים, שניזון מהתמחוי, אם לא נתנו לו הגבאים כסף כדי לקנות ארבע כוסות, ימכור את לבושיו או ילוה או ישכיר את עצמו.

☞ **שו"ע:** אפילו עני שבעניים צריך למכור מلبושיו או ילוה או ישכיר עצמו לצורך ארבע כוסות. (והיינו אם הגבאים לא נתנו לו. ובאמת שהגבאים מחויבים לדאוג לו, ותמוה שיש מקומות שלא דואגים לזה (משנ"ב)).

◀ **מרדכי:** היינו שיש לו מזון שתי סעודות, שהוא אינו רשאי ליטול מהתמחוי, ובשביל ארבע כוסות ייקח.

◀ **טור:** היינו שאפילו אם יש לו מזון שתי סעודות ימכרם כדי לקחת יין, למרות שאח"כ יצטרך לקחת שוב מהתמחוי.

א. מי שיש לו ארבע כוסות אחר מזיגתם, ייקח את כולן ללילה הראשון. ונר ביתו קודם לארבע כוסות משום שלום בית. ואם יש לו פחות מד' כוסות יתבאר בסימן תפג כיצד יעשה (משנ"ב).

ב. ארבע כוסות נתקנו כנגד ארבע לשונות של גאולה "והוצאתי אתכם", "והצלתי אתכם", "וגאלתי אתכם", "ולקחתי אתכם" (משנ"ב).

הערות

⁶⁴⁵ רק אם אין לו או שאין לו אחר טוב.

⁶⁴⁶ מיץ ענבים הוא ודאי מפוסטר, (שכך עוצרים אותו מלהיות יין), וכתב בהליכות מועד (פסח, פרק י') שעדיף לקחת מיץ ענבים מפוסטר ללא סוכר, מאשר מיץ ענבים לא מפוסטר עם סוכר. משום שסוכר ודאי פוסלו לפי הרמב"ם, אך פיסטור אינו ברור שפוסלו לפי הרמב"ם, כיוון שהפיסטור אינו גורע את מידת היין ואינו משנה את טעמו. (לפי"ז גם ביין, אם הוא מפוסטר, אין זה ברור שלכתחילה עדיף להמנע ממנו, כיוון שפיסטור אינו בהכרח נידון כבישול).

סעיף יד | חיוב נשים

רבי יהושע בן לוי אומר (פסחים קח ע"ב) שאף נשים חייבות בד' כוסות, מפני שאף הן היו באותו הנס.

טור ושו"ע: נשים חייבות בארבע כוסות ובכל המצוות הנוהגות בלילה הזה. (מטעם שאף הן היו באותו הנס (ב"י)).

סעיף טו | נתינת כוס לפני תינוקות

רא"ש, מרדכי ושו"ע: טוב לתת כוס גם לפני כל תינוק שהגיע לחינוך. (ואינו מעכב (משנ"ב)).

רמ"א (על פי מהר"י ברונא): אין לקחת כוס שפיו צר מפני שלא יוכל לשתות רביעית כאחת. ובכוס של ברכת המזון בלאו הכי אין לוקחים אותו (מפני שצריך לתת עיניו בו (משנ"ב)). (עיין בסימן קפג, ד בהג"ה, ובסימן רעא, י').

א. קטן אינו מחויב לשתות יותר ממלא לוגמיו שלו (ביה"ל בסימן רעא).

סעיף טז | חילוק קליות ואגוזים

הברייתא אומרת (פסחים קח ע"ב) שאחד אנשים ואחד נשים חייבות בארבעה כוסות הללו. ורבי יהודה אומר שאין תועלת לתינוקות ביין, אלא מחלקים לתינוקות קליות ואגוזים כדי שלא ישנו וישאלו.

טור ושו"ע: מצווה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו.

א. וצריך לעורר את הילדים שלא ישנו עד אחר 'עבדים היינו', שידעו עניין יציאת מצרים. ולא כהמון העם שלאחר אמירת 'מה נשתנה' מניחים לילדים לישון, ללא שום תשובה על שאלתם (משנ"ב).

סימון תעג | דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני

סעיף א | סדר הקידוש

המשנה אומרת (פסחים קיד"ע"א) שמוזגים לו כוס ראשון, לדעת ב"ש תחילה מברך על היום ואח"כ על היין (שהיום קודם ליין שיבוא, ועוד שהיום הגיע לפני היין), ולדעת ב"ה תחילה מברך על היין ואח"כ על היום (שהיין גורם לאמירת הקידוש, ועוד שברכת היין תדירה).

נחלקו האמוראים בסדר הקידוש כאשר חל יו"ט במוצאי שבת. מה צריך להקדים ומה לאחר. למסקנת הסוגיא מובאת דעת אביי ורבא, אביי אומר יקנז"ה (יין, קידוש, נר, זמן, הבדלה) ורבא אומר יקנז"ז (יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן), והגמרא פוסקת כרבא. (על פי זה משמע שבכל אופן יש לברך שהחיינו בסוף הקידוש (ב"י)).

טור⁶⁴⁷ ושו"ע: מוזגים לו כוס ראשון ומקדש עליו, ומברך שהחיינו. ואם חל בשבת אומר 'ויכולו', ואם חל במוצאי שבת אומר יקנז"ז.

א. קודם הקידוש יכוון שרוצה לצאת ידי חובת קידוש וגם מצוות ארבע כוסות. ויש נוהגים לומר 'הריני מוכן לקדש ולקיים מצות ארבע כוסות'. אמנם לא יאמרו כן לאחר הקידוש, שהרי בירך על היין 'בורא פרי הגפן', אלא דווקא לפני הקידוש. וקודם ההגדה יכון או יאמר לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים (**חיי אדם**).

ב. אם לא בירך 'שהחיינו' לפני שתיית הכוס, יברך לאחר שתייתה, ואם לא זכר, יברך כל היום, אפילו כשעומד בשוק, שברכת 'שהחיינו' מוסבת על הרגל. (ואם נזכר רק בכניסת יו"ט שני, יפטור עצמו בברכה שיברך בקידוש). ואם שכח⁶⁴⁸ יברך כל חול המועד, עד סוף יו"ט אחרון של גלויות. וכן בכל החגים, מחויב לברך עד סוף ה'י"ט (**משנ"ב**).

ג. מותר לומר בשבת את ההגדה מתוך ספר, למרות שהוא יושב יחידי, ואין לחוש שיבוא להטות את הנר, כמבואר בסימן ער"ה, ט (**משנ"ב**).

ד. אין מברכים על בשמים במוצאי שבת ליו"ט. ואומר את ההבדלה (שיקנז"ז) במישוב, כמו הקידוש⁶⁴⁹ (**משנ"ב**).

הערות

⁶⁴⁷ **הטור** מביא כאן את נוסח ההבדלה שנהגו, והב"י מביא את דברי הראשונים שדנו בנוסח שנהגו.

⁶⁴⁸ במשנ"ב עוסק במקרה שזכר לברך בחג ראשון ושכח בחג השני, שהמג"א פסק לברך כל חול המועד, וכן פסק במשנ"ב. אמנם **בשער הציון** העיר שכמה אחרונים חלקו על זה, והשאיר את הדבר בצ"ע. (ולמעלה כתבנו את המקרה שעולה מדבריו, ששכח לברך ביו"ט שבארץ ישראל, שמשלים אותו כל השבעה).

⁶⁴⁹ והיינו למנהג אשכנז שנהגו לשבת בקידוש ולעמוד בהבדלה. אמנם, יש שנהגו לעמוד גם בכל קידוש (וודאי שיעמוד כאן בשניהם). ויש שנהגו לשבת בהבדלה ולעמוד בקידוש, ולמנהגם, יעמוד בקידוש והבדלה שבכאן (**הערות איש מצליח**).

❖ שכח להבדיל

אורחות חיים: מי ששכח להבדיל בקידוש, ונזכר לאחר שהתחיל ההגדה, ישלים את כולה עד גאל ישראל ואז יבדיל (דהיינו שיברך על כוס שניה 'הגפן' הבדלה וברכת הנר (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

אנו יכול להבדיל מיד, שהרי הבדלה טעונה כוס, ואסור להפסיק בשתיה באמצע ההגדה (משנ"ב).

א. נזכר קודם שהתחיל את ההגדה:

משמעות השו"ע: יכול לומר על כוס נפרדת את ההבדלה.

משנ"ב (על פי מנהג הרמ"א בסימן תע"ד): אין להבדיל, כיוון שייצטרך לברך עליה 'הגפן', יוראה כמוסיף הכוסות⁶⁵⁰. אלא אם כן כיוון בשתיית הכוס הראשון שישתה עוד.

ב. אם לא אמר הגדה בליל פסח, אין לו תשלומים ביום (משנ"ב).

ג. אם לא קידש בליל פסח, דינו כליל בשבת (בסימן רע"א, ח"י⁶⁵¹) (משנ"ב).

ד. אם נזכר שלא הבדיל אלא בסעודה עצמה, מחויב להפסיק מיד ולהבדיל. אמנם, לא יברך ברכת 'הגפן' כיוון שברכת הכוס השניה פוטרנו, אלא אם כן לא חשב שישתה בתוך סעודתו⁶⁵², שאז יברך גם 'הגפן'. אם נזכר רק בעת שביך ברכת המזון, יברך ברכת המזון והבדלה על הכוס השלישית. ואם נזכר לאחר ששתה כוס שלישית ימתין עד שתיית כוס רביעית. ואם נזכר לאחר יבדיל על כוס החמישית, ויברך על שתייתה הגפן, שהרי הסיח דעתו מלשתות עוד (אחרונים).

❖ נטילת ידיים לפני הקידוש

בסימן רע"א, יב נחלקו השו"ע והרמ"א (על פי הראשונים) האם יש ליטול ידיים קודם הקידוש או אחריו. לדעת השו"ע יש לקדש תחילה ואח"כ ליטול ידיים, ולדעת הרמ"א יש ליטול ידיים לפני הקידוש, והקידוש אינו מהווה הפסק בין הנטילה לברכת המוציא, כיוון שהוא מעניין הסעודה.

אמנם, בליל פסח גם הרמ"א מסכים שיש לקדש תחילה, כיוון שמפסיקים הרבה בין הקידוש לאכילה (משנ"ב ממשמעות הב"י). או משום שנראה כמי שנוהג בבית שמאי הסוברים שקידוש צריך נטילת ידיים (מהרי"ל⁶⁵³).

הערות

⁶⁵⁰ **הביה"ל מביא שהגר"ז** כתב שאפילו אם נזכר קודם אכילת הכרפס, לא יבדיל, אלא יאכל ללא הבדלה. אמנם, **הביה"ל** מפקפק בדבריו, שהרי האיסור להוסיף על הכוסות הוזכר רק בראב"ה, ועוד שבין הכוסות הראשונות כלל אינו ברור שיש איסור, ועוד שההבדלה מוכיחה שאינו מוסיף על הכוסות, אלא מכוון רק להבדיל. והשאייר בצ"ע. **ובשו"ת חזון עובדיה** (סימן טז) כתב שיבדיל לפני הטעימה מהכרפס, ואף למנהג אשכנז.

⁶⁵¹ **שם פסק השו"ע** שיש לו תשלומין ביום (בין בשוגג ובין במזיד), והרמ"א הוסיף שלא יאמר ויכולו. [ולכאורה אם שכח כשחל במוצאי שבת, יכול לומר את כל הנוסח מלבד נר].

⁶⁵² וכן אם נזכר מיד לאחר ששתה כוס שני, ימזוג מיד כוס שלישי ויבדיל עליו, ללא ברכת הגפן, אלא אם כן לא חשב שישתה בסעודתו (שער הציון).

⁶⁵³ אך כל השנה אין לחוש זה, שהרי מיד לאחר הקידוש בוצעים על הלחם, בשונה מליל פסח, שאכילת הלחם באה זמן רב לאחר הנטילה, ונראה שנטל לצורך הקידוש.

רמ"א (על פירא"ש, מרדכי ורי"ו): אין ליטול ידיו לפני הקידוש. ואם אין ידיו נקיות יטול מעט (ולא נטילה גמורה, לחשוש לטעם שלא יראה כפוסק כב"ש (משנ"ב)), אבל לא יברך על הנטילה. בעל הבית לא ימזוג לעצמו, אלא אחר ימזוג לו (אם אפשר (משנ"ב)) כדרך חירות (מהרי" ברונא).

א. אפילו אם רוצה ליטול ידיו לפני הקידוש כדי שלא יצטרך ליטול ידיו אח"כ לאכילת הכרפס, גם כן אינו נכון (אחרונים).

סעיף ב | שתיית כוס ראשונה

הגמרא דנה (פסחים קח ע"א) האם שתיית ארבע כוסות צריכות הסיבה, (מצה פשיטא לגמרא שצריכה, ומרור פשיטא שאינו צריך). והביאה שתי לישנות בדברי רב נחמן האם שתי הכוסות הראשונות צריכות הסיבה והשתים האחרונות לא (שהרי החרות שהתחילה, כבר הייתה בשתיים הראשונות), או שדווקא השתיים הראשונות לא צריכות והשתים האחרונות כן (שהרי רק בסוף זו שעת חרות ובתחילה הרי אומרים עבדים היינו).

למסקנה, יש להסב בכל הד' כוסות. (ואם לא הסב צריך לשתות שוב בהסיבה (רא"ש וטור)).

נחלקו האם צריך לברך ברכה אחרונה על שתיית הכוס:

◀ **ראבי"ה:** צריך לברך ברכה אחרונה.

◀ **טור (עיין בסימן תע"ד):** לא יברך.

שו"ע: שותה בהסיבה, ואינו מברך אחריה. (שהרי מברך ברכת המזון, ועוד שמברך ברכה אחרונה לאחר ד' כוסות (משנ"ב)).

א. אם לא שתה בהסיבה התבאר בסימן תע"ב, סעיף ז (וס"ק כא במשנ"ב) (משנ"ב).

סעיף ג | הרוצה לשתות כמה כוסות

המשנה אומרת (פסחים קיז ע"ב) שבין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, אבל בין שלישי לרביעי לא ישתה (מפני חשש שישתכר ולא יוכל לומר הלל, שיין שלאחר המזון גורם שכרות, לעומת יין בתוך המזון שאינו משכר (רשב"ם על פי ירושלמי) והראבי"ה כתב שנראה כמוסיף על הכוסות כשמברך על הכוס 'הגפן' שוב).

נחלקו הראשונים בשתיית יין בין כוס ראשון לשני:

◀ **בלבו:** אסור, שהרי יגרום לו שכרות וימנע מעשיית הסדר ואמירת ההגדה, והמשנה לא כתבה זאת משום שאינו שכיח כל כך.

◀ **רבינו יונתן מלוניל:** מותר, כיוון שיין שלפני המזון אינו משכר, מכל מקום ראוי להזהר אם לא לצורך גדול.

הערות

נכתב **המג"א** שלפי זה גם אם נוטל לצורך טיבול הכרפס אסור, כי העולם לא ידע להכיר בזה. וזה מה שכתב המשנ"ב להלן.

ולע"ד נראה שלא רצו שיטול ידיו לפני הקידוש כיוון שלא יהיה ניכר לילדים שעושה שינוי (לנוהגים כן), וחלק מהשינוי באכילת הכרפס היא נטילת הידיים, וכמו שכתב **בחק יעקב** בס"ק כח.

ש"ע: אם רוצה לשתות כמה כוסות הרשות בידו, ומכל מקום ראוי להזהר בין ראשון לשני אם לא לצורך גדול (וכן מנהגו (משנ"ב על פי דרכי משה)), שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה.

משנ"ב: לפי מנהג הרמ"א לברך על כל כוס וכוס, האפשרות היחידה לשתות עוד (מבלי שיראה כמוסיף על הכוסות) היא כשדעתו הייתה בעת שתיית הכוס הראשונה לשתות עוד [או שהיה היין לפניו⁶⁵⁴], שאז לא יצטרך לברך שנית.

א. מהש"ע משמע שדווקא משקים משכרים אסור לשתות בין הכוסות, אבל שאר משקים מותר⁶⁵⁵ (משנ"ב).

ב. שתייה בתוך ההגדה (ביה"ל):

◀ **רמב"ן:** מותר לשתות רק עד שמתחיל בהגדה.

◀ **ר"ן:** אסור אפילו רק מזג כוס שני והכין עצמו להתחיל.

◀ **רז"ה:** מותר בכל מקרה [וכעין זה בתוספות שאסר רק בהלל או בברכת אשר גאלנו].

ביה"ל: הש"ע בסעיף א פסק כרמב"ן לעניין כוס של מצווה (לאסור רק כשהתחיל ממש), וכל שכן בכוס של רשות.

סעיף ד | סידור הקערה

בגמרא מוזכרים כמה מאכלים שמביאים בליל הסדר. והם, המצות, המרור, שני תבשילין, חרוסת ושאר ירקות (=כרפס).

במשנה כתוב (פסחים קיד ע"א) שהביאו לפניו ירקות וחזרת ומטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת (דהיינו לפני המרור שלאחר אכילת המצה. וזה הטיבול הראשון שנהגו כדי שיראו התינוקות וישאלו (רשב"ם על פי הגמרא)).

עוד אומרת המשנה שצריך להביא מצה, חזרת, חרוסת ושני תבשילין.

האמוראים מציעים (קיד ע"ב) כמה אפשרויות לשני התבשילין:

רב הונא: סלק ואורז. חזקיה: דג וביצה. רב יוסף: שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא: מרק ובשר שהתבשל בו.

נחלקו הראשונים באיזה שני תבשילין נהגו:

◀ **רמב"ם והגה"מ:** שני מיני בשר.

הערות

⁶⁵⁴ הטור כותב בשם **הראב"ה** שיכול לשתות עוד רק אם כיוון ליבו שלא יצטרך לברך פעם שניה. וכתב **שער הציון** שעל כרחק מדובר כשהיין לא היה לפניו על השלחן, שאל"כ הרי נפטר היין אף ללא כוונתו כדלעיל בסימן רו. אך העלה שכיוון שאין רגילות לשתות בין הכוסות, צריך לכיוון במפורש בכל אופן.

⁶⁵⁵ ולעניין אכילה כתב **באור לציון** (ג, טו, ז) שראוי שלא לאכול את המצה לתאבון, אמנם אם הוא רעב, כגון שהוא בכור שהתענה, כתב **בשבת הלוי** (ט, קיח, א) שיכול לאכול, וכן דעת **הרב אלישיב** (הגדת הלילה הזה, עמוד 13) שיכול לאכול פירות או ביצים ולברך עליהם ברכה אחרונה. אמנם דווקא אם אוכלם לפני הכרפס, שאם יאכלם אחריו, נמצא שברכתם פוטרת גם את הכרפס, והרי יש הסוברים שברכת הכרפס חלה גם על המרור (וכ"כ **באור לציון**).

◀ **כלבו, אגור [וטור]:** נהגו בשר וביצה, ונהגו לקחת זרוע. [כלבו ואגור: שה' יגאל אותנו בזרוע חזקה. **טור:** לזכר 'זרוע נטויה'. **אגור:** וביצה נהגו משום 'בעי רחמנא לפרוק יתנא']. ונהגו לצלותה על גחלים (ואין צורך לחזר אחד שיפוד של רימון) ולבשל את הביצה (שהחגיגה אינה צריכה להיות צלויה כפסח) (**כלבו**).

ש"ע: מביאים לפני בעל הבית קערה שיש בה שלוש מצות (עיין לקמן), מרור, חרוסת וכרפס או ירק אחר (**רמ"א**: וחומץ או מי מלח) ושני תבשילין. אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה. ונהגו שהבשר יהיה זרוע, ושיהיה צלוי על גחלים, ושהביצה תהיה מבושלת (**רמ"א**: והוא הדין צלויה (כיוון שאפשר בין בצליה ובין בבישול (משנ"ב)), וכן נוהגים בעירנו).

רמ"א (על פי מהרי"ל): ויסדר את הקערה כך שלא יצטרך לעבור על המצוות, ולכן את הכרפס יניח הכי למעלה, ובסמוך לו את החומץ יותר מאשר המצות, והמצות מעל המרור והחרוסת, והם יותר קרובים מהבשר והביצה⁶⁵⁶.

א. אין צריך להניח קערה לפני שאר בני הבית, וזה אפילו במקומות שלכל אחד היה שלחן קטן בפני עצמו, כל שכן במקומינו שאוכלים על שלחן אחד (**משנ"ב**).

ב. בחרו בירק שנקרא כרפס לרמז ס' פרך, דהיינו שישים ריבוא מישראל שעבדו בפרך. ויכול לקחת כל ירק שירצה, אך עדיף שייקח ירק שברכתו כברכת המרור, כדי שיפטור בזה את המרור שאוכל בתוך הסעודה (**משנ"ב**).

ג. יש להכין את המי מלח לפני שבת, ואם אין לו חומץ לטבל, יכין מעט. ועניין הטיבול שיראו התינוקות וישאלו על השינוי שאוכלים את הירקות בטיבול (**משנ"ב**).

ד. **חל ערב פסח בשבת (ב"י ומשנ"ב):**

◀ **יש אומרים (הביאם הטור):** אין לקחת תבשיל לזכר החגיגה, לפי שחגיגה לא באה עם הפסח כשבא בשבת.

◀ **רבינו פרץ, רא"ש ועוד:** אין לחלק בין שנה זו לשאר השנים (ומי שמדקדק בזה נראה כמי שאוכל קדשים בחוץ).

כך פוסק **משנ"ב**.

ה. מי שאין לו זרוע ייקח בשר אחר, אפילו אם אין בו עצם (**פרי מגדים**). כתבו הפוסקים שצריך שיהיה מעט בשר על העצם של הזרוע (**משנ"ב**).

ו. אסור לאכול את הזרוע בלילה, שאסור לאכול צלי בלילה. אמנם, את הביצה הצלויה מותר לאכול, שאין איסור צלי בבשר. לפי זה אסור לצלות את הבשר בלילה עצמו, אלא אם כן רוצה לאוכלו למחרת בבוקר. (וכן הדין בביצה) (**משנ"ב**). ואין לזרוק את הזרוע, אלא מצווה לאוכלה בהמשך הי"ט (**חיי אדם**).

הערות

⁶⁵⁶ למעלה הכוונה לקרוב. **וסדר הקערה של האר"י ז"ל** (הביאו הבאר היטב כאן): שלוש המצות (כנגד כהן לוי וישראל, והם בחינת ד' מוחין דאבא עילאה (חב"ד)), ועליהן מניח זרוע בצד ימין שלו (הרומז לחסד), וביצה לשמאל שלו מול הזרוע (שהיא רומזת לגבורה) ומרור בניהם (שהוא רומז לתפארת), ומתחת לזרוע בצד ימין יניח את החרוסת (שהיא רמז לנצח) ומתחת לביצה יניח את הכרפס (שהוא רומז להוד), ומתחת למרור יניח את החזרת (שהיא כנגד היסוד, ויעשה עימה את הכורך). והקערה עצמה היא כנגד מלכות. הרי י' ספירות.

❖ מספר המצות (עיין בסימן תע"ה)

שמואל לומד (פסחים קטו ע"ב – קטז ע"א) מהפסוק "לחם עוני" שנאמר על מצה, שכמו שעני דרכו בפרוסה, כך כאן בפרוסה (לברך על מצה שאינה שלימה ברכת 'מוציא מצה').

בגמרא בברכות מובאת (לז ע"ב) מחלוקת רב הונא ורבי יוחנן האם מברכים על פרוסות גדולות או על שלמות קטנות. רב פפא אומר שכו"ע מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה וברצע, משום שצריך לחם עוני.

רבי אבא אומר (שם בברכות) שבשבת חייב לבצוע על שתי כיכרות.

נחלקו הראשונים במספר המצות שצריך לבצוע עליהם:

❖ **תוספות ורא"ש:** צריך לקחת שלוש מצות, כדי שתהיינה לו שתי מצות שלמות ללחם משנה, ואז יברך על הפרוסה והשלימה ברכת מוציא מצה. (ואת השלישית נוהגים לאכול בכורך כדי לקיים בשלושתן מצות).

❖ **שו"ע:** מביאים לפני בעל הבית שלוש מצות.

❖ **רי"ף ורמב"ם:** צריך לקחת רק שתי מצות, ומברך על הפרוסה והשלימה יחד.

סעיף ה | מרור

המשנה אומרת (פסחים לט ע"א) שאלו ירקות שיוצאים בהם ידי חובתו, חזרת, תמכא, חרחבינא, עולשין ומרור.

בגמרא מסופר שרב אחא בר דרבא חיזר אחר מרור, ואמר לו רבינא שעם זאת שהוא מר ביותר, מכל מקום הרי חזרת נשתנה ראשונה במשנה, וגם שמואל שנאה ראשונה במעלה, וכן רבי אושעיא אמר שמצווה בחזרת. ואומר רבא שחזרת היא חסא (ומבואר כבר בתחילת הגמרא שם), ומלשון 'חס רחמנא עילון'.

❖ **רמב"ם [וריאן]:** מרור האמור בתורה הוא כל אחד מחמשת הירקות הללו. (וכוונת הגמרא שאינו צריך לחזר אחר מרור אם יש לו חזרת).

❖ **סמ"ק וטור:** מצווה בחזרת יותר משאר הירקות.

❖ **הגה"מ:** אם אין לו חזרת, יחזר אחר הראשון הראשון כסדר שהם שנויים.

❖ **טור ושו"ע:** אלו ירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור: חזרת, עולשין, תמכא, חרחבינא, (מיני עשבים מרים⁶⁵⁷), מרור. ועיקר המצווה בחזרת ואם אין לו יחזור אחר ראשון ראשון כסדר שהם שנויים.

רמ"א (על פי האגור): ואם אין לו אחד מהירקות הללו ייקח לענה⁶⁵⁸ או שאר ירק מר.

הערות

⁶⁵⁷ דברי הרמ"א מוסבים על כל הירקות משום שאיננו בקיאים בשמותם, ולכן כתב כדרך כלל, שהם מינים מרים. אמנם האחרונים כותבים שתמכא הוא מה שקרוי בלשוננו חרי"ן, וחזרת כתבו (החק יעקב והחכם צבי) שהוא המין הנקרא שאלטי"ן (חסה בימינו). (משנ"ב).

⁶⁵⁸ המשנ"ב מבאר שלענה אינה מחמשת הירקות הנ"ל. וזה שלא כמג"א שכתב שלענה היא מרור לדעת האגור. אמנם בב"ה"ל תמה על דבריהם, שהרי מוכח מכמה פסוקים שלענה אינה ראויה לאכילה (ויישוב שאולי ראויה לאכילה קצת). והביא שהרשב"ץ כתב מפורש לענה אינה מרור כיוון שהיא מין עץ ולא מין ירק.

- א.** מרור בימינו (שאיין קרבן פסח) הוא רק מדרבנן (**משנ"ב** (על פי הגמרא)).
- ב.** אין יוצאים במרור הגזול, ולכן אין לעקור אותו מקרקע של גוי, אפילו נתן לו רשות, שסתם גוים גזלני קרקע, ולא שייך בקרקע ייאוש, אלא יעקור הגוי ואז שייך על זה שם ייאוש, והוי ייאוש ושינוי רשות (**משנ"ב**).
- ג.** כתבו האחרונים שאפילו אם החזרת ביוקר קצת, נכון להדר אחריו. אכן במדינתנו שמצויים בחזרת (שאלאט"ן) תולעים קטנות שאינן ניכרות לחלושי עין, מי שאין לו אנשים מיוחדים שיבדקוהו כראוי, טוב שיקחו תמכא למרות שהוא שלישי, מאשר שיעברו על לאו דאורייתא כדי לקיים מצווה דרבנן, ובפרט שיכול לקיים שניהם ע"י תמכא (**משנ"ב**).
- ד.** מי שהוא חולה או איסטניס ייקח את המין שערב עליו ביותר, ויאכלנו מעט מעט עד שיעור אכילת פרס⁶⁵⁹. ואם אינו יכול, לפחות ילעס מעט בפיו להרגיש טעם מרירות, אך לא יברך על זה (**משנ"ב**).
- ה.** אם לוקח ירק אחר, צריך שיהיו לו את הסימנים המוזכרים בש"ס, והם: שיהיה ראוי לאכילה, שיהיה לו שרף (דהיינו שאם חותך אותו יוצא במקום החיתוך מוהל לבן), ופניו מכסיפים (דהיינו שהעלים שלו אינו ירוקים ממש, אלא נוטים קצת ללובן). ומכל מקום לא יברך על אכילתם, מפני שאיננו בקיאים כל כך בסימנים אלה (**משנ"ב**).

❖ באיזה אופן יש לאכול את המרור

המשנה אומרת (פסחים לט ע"א) שיוצאים בהם בין כשהם לחים ובין כשהם יבשים, אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים. ומצטרפים לכזית (שלא תאמר שכל אחד נידון בפני עצמו ומבטל את טעם חברו (ר"ן)), ויוצאים בקלח שלהם.

רב חסדא אומר (לט ע"ב) שיוצאים ביבשים דווקא בקלח, אבל בעלים צריך שיהיו דווקא לחים.

הגה"מ בשם ר"ת וסמ"ג: אין יוצאים בשורש שלהם.

טור ושו"ע: יוצאים בעלים שהם ובקלחים, אבל לא בשורש. בעלים יוצאים רק כשהם לחים, ובקלחים יוצאים בין כשהם יבשים ובין כשהם לחים. אבל לא כבושים, שלוקים או מבושלים. וכולם יוצאים לשיעור כזית, שהוא השיעור שלהם.

א. 'שורש' הוא השרשים הקטנים בתחתית הירק או בצדדיו, אבל השורש הגדול שבו עומד הירק הוא הקלח. במדינתו שאר מיני המרור אינם מצויים, ולכן המנהג לאכול את החריי"ן, אך יש להזהר שלא לאוכלו שלם, שיש בו סכנה ואינה מצווה (מחמת חריפותו הוא מזיק) ולכן צריך לגרר אותו ולהעמידו כך מגולה, ומפיג חריפותו. והגר"א הקפיד שלא לגררו לפני החג, שלא תפוג חריפותו ולא יצא בו, אלא מגרר לאחר בואו ויכנסו עד תחילת הסדר, ואז יפזר אותו על הקערה, ימעך אותו וישער בו כזית (ובשבת שאסור לגררו, גרר מבעוד יום ויניחו בכלי מכוסה עד תחילת הסדר) (**משנ"ב**).

ב. בעלים כמושים, יש אומרים שיוצא (ריא"ז, מג"א וחק יעקב) ויש אומרים שאינו יוצא (עיטור ראב"ן, ריטב"א, רשב"ץ ועוד) (**משנ"ב**).

הערות

⁶⁵⁹ מקור הדין **בחק יעקב**, וביאר **בשער הציון**, שכוונתו שאע"פ שלמצווה מן המובחר לאוכלו מרוסק בבת אחת, מ"מ באדם חלוש בודאי נכון לאכול לאט כנזכר.

- ג. כבושים היינו שנשרו במים מעת לעת. ויש אומרים שדווקא אם שרה אותם בחומץ. לכן לכתחילה יש להזהר שלא להשרות את החרי"ן במים מעת לעת, ואם אין לו אחר יכול להקל בדיעבד, משום שבחרי"ן רואים שעדיין יש לו טעם מרור. אבל אין להקל כן בעלים (משנ"ב).
- ד. ניתן לצאת בעלים לכתחילה, ויש אנשים חלופים שדוחקים עצמם לאכול דווקא את הקלח, ותמוה מדוע אינם לוקחים את העלים. ואולי חששו לכמושים ויבשים, אמנם בלחים ודאי שאין להחמיר כלל וכלל (משנ"ב).
- ה. אם אוכל את העלים, צריך לדחוק אותם כדי לשער כזית, שהאוויר שבתוך העלים אינו מצטרף להשלים כזית, וצריך להזהר בזה, דהוי ברכה לבטלה, ש'אכילה' (על אכילת מרור) בכזית משמע (משנ"ב).

❖ חרוסת

- רבי אליעזר בר צדוק אומר (פסחים קיד ע"א) שמצווה בחרוסת. ובגמרא (קטז ע"א) נחלקו מה המצווה, לדעת לדעת לוי זכר לתפוח (שהיו יולדת את בניהם תחת התפוח ללא צער (רש"י)) לרבי יוחנן זכר לטיט. ואומר אביו שלכן צריך להסמיך החרוסת (במיני ירקות, כדי שתהיה עבה (רש"י)) ולעשותה עם דברים של קיוהא (תפוחים ויין (רש"י)).
- בירושלמי מובא (י, ג) שיש שהיו עושים את החרוסת עבה זכר לטיט, ויש שהיו עושים אותה רכה זכר לדם.
- רבינו יחיאל (מובא בטור), הגה"מ, סמ"ק וטור:** יעשה את החרוסת עבה בתחילה זכר לטיט, ובשעת האכילה מרכיך אותה בחומץ (של יין או ביין אדום (משנ"ב)).
- רמ"א:** יעשה חרוסת עבה זכר לטיט, ואחר כך נותנים בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם. ועושים החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל (תוספות⁶⁶⁰), כגון תפוחים, תאנים, אגוזים, רימונים ושקדים, ונותנים בה תבלים כגון קינמון וזנגוויל הדומים לתבן שהיו מגבלים בו את הטיט (טור).
- א. אם שכח לתת את החומץ בחרוסת מערב שבת, לדעת השר"ע בסימן שכא, יכול לתת את החומץ בשבת, אלא שיערבב באצבעו ולא בכלי, ולדעת הרמ"א שם אסור לתת את החומץ על החרוסת אלא אם כן יעשה אותה רכה (משנ"ב בסימן שכא, ס"ק סח).

סעיף ו | כרפס, יחץ ומגיד

- הגמרא אומרת (פסחים קיד ע"ב) שנוהגים להטביל פעמיים בליל הסדר (כרפס ומרור) כדי שיהיה היכר לילדים (שהרי בכל השנה אין רגילים להטביל ירק לפני הסעודה (רש"י ורשב"ם)).
- רבי אלעזר אומר בשם רבי אושעיא (קטז ע"א) שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילת ידיים. נחלקו הראשונים האם מברך על נטילת ידיים לטיבול הירק:

הערות

⁶⁶⁰ ז"ל תוספות שם: 'בתשובת הגאונים מפרש לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים תחת התפוח עורתיך, כפלח הרמון, התאנה חנטה, אמרתי אעלה בתמר, אגוז אל גנת אגוז, ושקדים על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ'.

◀ **תוספות, מרדכי בשם רשב"ם, מהר"ם, עיטור ורי"ו:** אין לברך על נטילה (משום שנטילה זו היא מפני טומאה ולא לנקיות כנטילה ללחם, ובימינו שאוכלים כל אוכלנו בטומאה אין לברך עליה).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **גאונים, רש"י, רמב"ם, רא"ש, רבותיו של המרדכי וטור:** יש לברך (שגם נטילה זו נתקנה משום סרך תרומה, וכמו הנטילה ללחם).

Ⓢ כך פוסק גר"א (ויברך דווקא אם אוכל כזית (שער ציון)).

❖ הכמות שיש לאכול

◀ **רא"ש, רשב"א:** כרפס אינו צריך כזית (שהרי הברכה על אכילתו אינה 'על אכילה', שבכל מקום אכילה בכזית).

◀ **רמב"ם:** כרפס צריך כזית.

◀ **מהרי"ל:** לא יאכל כזית, כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכה אחרונה, ואז יצטרך לברך שוב על המרור, (והוא ברכה שאינה צריכה (עיין בב"י)).

Ⓢ **שו"ע:** ייקח מהכרפס פחות מכזית⁶⁶¹ ומטבלו בחומץ (או בין או במי מלח ולא בחרוסת⁶⁶² (משנ"ב בשם הב"י)) ומברך 'האדמה' (ויכון לפטור את המרור (אחרונים)) ואוכל ואינו מברך אחריו.

ל נחלקו הראשונים האם יברך ברכה אחרונה (במידה ואכל כזית) [עיין טור בסימן תע"ה]:

◀ **ר"י:** מברך נפשות (והסיבה שאין מברכים על מרור ברכה ראשונה, משום שנפטר בברכת המוציא).

◀ **רשב"ם ורא"ש:** לא יברך (שהסיבה שאין מברכים על המרור משום שנפטר בברכת הכרפס, ולכן לא יברך אחרי הכרפס, כדי שיפטר המרור בברכתו, שאל"כ הוי ברכה שאינה צריכה).

Ⓢ **משנ"ב:** לא יברך ברכה אחרונה אפילו אכל כזית⁶⁶³.

הערות

⁶⁶¹ הקשה **הביה"ל**, שהרי אפילו על לחם כתב השו"ע בסימן קנח, ג שיש אומרים שאין צורך ליטול על פחות מכזית. והעיר שאכן **הרשב"ץ** סובר שצריך כזית שהרי חייבו ליטול ידיים. והשאיר בצ"ע. (ובסימן קנח כתב במשנ"ב שאין צריך להחמיר, ובגליון כתב שבטלה דעתו מפני דברי הטור כאן, והפנה לעיין בביה"ל כאן).

⁶⁶² בב"י הביא בזה מחלוקת ראשונים, שיש אומרים שאפשר לטבל את הכרפס גם בחרוסת, ויש אומרים דווקא בחומץ ויש שנהגו לערבבם יחד. ומסקנת **הב"י** על פי **המרדכי** לטבל דווקא במי מלח שכך יוצא ידי חובת כולם. וכן הסכים **בדרכי משה**.

⁶⁶³ **ביה"ל** הביא **שהגר"א** סובר שהדין כך רק לדעת השו"ע, אבל לדעת הרמ"א שמברכים על כל כוס משום שההגדה וההלל הם הפסק, הרי שגם לעניין כרפס ומרור הוי הפסק. ולכן צריך לברך ברכה אחרונה על הכרפס, כיוון שאינו שייך להמשך. אמנם, בביה"ל הביא **שמהמג"א** מוכח שלא כגר"א, כיוון שהסיבה שהצריך הרמ"א לברך על כל כוס אינה משום הפסק אלא שכל כוס היא מצווה בפני עצמה. וכן הסכימו הרבה אחרונים. אך העלה הביה"ל אפשרות שגם בכרפס ומרור שייך לומר שהן שתי מצוות, ואין אחת פוטרת חברתה. והשאיר בצ"ע.

❖ יחזי

עיין בסעיף ג שהתבארה מחלוקת הראשונים האם יש לקחת שתי מצות (דעת הרי"ף והרמב"ם) או שלוש מצות (דעת התוספות והרא"ש). להלכה נהגו להניח שלוש (ע"ש).

❖ **רא"ש, מרדכי והגה"מ בשם מהר"ם:** ייקח את המצה האמצעית, ויבצענה לשתיים, חציה ישמור לאפיקומן, וחציה יניח בין השלמות. (ויניח אותה תחת המפה (סמ"ג), לקיים "משארותם צרות בשמלותם" (טור ומשנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ בוצע את האמצעית, שברכת המצה מוסבת בעיקר עליה (שהיא פרוסה, כדי לקיים "לחם עוני"), וברכת המוציא מוסבת על המצה השלימה העליונה (משנ"ב).

❖ **סמ"ג ורוקח:** יבצע את המצה העליונה, ויניח חציה בין השלמות.

- א.** גם את האפיקומן ייקח מהמצה האמצעית, כדי ששתי האכילות שאוכל לשם המצה תהיינה מהפרוסה. וטוב שחלק זה יהיה יותר גדול (אחרונים).
- ב.** יש הנותנים את המצה על כתפיהם זכר ליציאת מצרים (משנ"ב).
- ג.** צריך להזהר לכרוך את האפיקומן במפה שלא כיבסו בעמילן חיטה (חיי אדם).

❖ הגבהת הקערה וסילוקה

רב שימי בר אשי אומר (קט"ז ע"ב) שמסלקים את השלחן לפני עורך הסדר, ושואלת הגמרא מדוע נהגו לעוקרו, ומבארת בשם דבי רבי ינאי, כדי שישאלו התינוקות⁶⁶⁴.

רשב"ם, תוספות, רא"ש וטור: בימינו שאוכלים בשלחן גדול, וטורח גדול לסלקו, נהגו לסלק את הקערה [שבה המצות (רא"ש וטור)] לצד אחד של השלחן⁶⁶⁵.

Ⓛ נחלקו הראשונים מתי מסלקה:

❖ **הגה"מ וסמ"ק:** מגביה בשעת 'הא לחמא עניא' ומסלקה, ומחזירה בשעה שאומר 'עבדים היינו'.

❖ **רא"ש:** מגביה ואומר 'הא לחמא עניא' עד 'מה נשתנה', ולאחר מכן מסירה מהשלחן, ומניחה בקרן זוית כאילו כבר אכלו.

הערות

⁶⁶⁴ דעת התוספות (קט"ז ע"ב) שעצם השאלה מדוע סילקו אינה העיקר, אלא ששאלה זו תביא אותם לשאול על ליל הסדר. וכן כתב במשנ"ב בס"ק סט לעניין מזיגת כוס שני.

⁶⁶⁵ כתב המהרי"ל (הלכות הגדה): 'אמר מהר"י סג"ל הג' מצות והתבשילין וירקות וחרוסת כולן יהיו מונחין בקערה, לאפוקי מאותן אשר מניחין מקצתם ע"ג השלחן חוץ לקערה. דאין תחשב אז עקירת הקערה במקום עקירת שלחן אם נשארו דברים שם. והיאך ישאל התינוק. ומטעם זה נמי אין לשום שום מצה יותר על השלחן עד אחר הסדר כשסועדין'. הרי שסילוק הקערה מועיל במקום סילוק השלחן רק אם יש בזה ביטוי לסילוק המאכלים שיש על השלחן. והביא המשנ"ב דברי המהרי"ל בס"ק סו.

שו"ע: יגביה את הקערה שבה המצות ויאמר 'הא לחמא עניא' עד 'מה נשתנה'. ואז יצווה לסלקה לסוף השלחן כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו⁶⁶⁶ (ויענה להם שאינם רשאים לאכול עד שיספרו ביציאת מצרים (משנ"ב)).

רמ"א (על פי כלבו): יאמר את ההגדה בלשון שמבינים הילדים והנשים, וכן נהג ר"י מלונדר⁶⁶⁷ לומר כל ההגדה בלשון לע"ז שיבינו הנשים והילדים.

א. מגביה את הקערה עם כל מה שעליה, ואין צורך לסלק את שני התבשילין שבה⁶⁶⁷ (משנ"ב).

ב. יש אומרים 'כהא לחמא עניא', ויש לאומרו בקול רם (משנ"ב).

ג. גם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת ההגדה. ולכן גם משרתת הבית צריכה לשמוע את ההגדה, ואם צריכות לצאת לבשל על כל פנים מחויבת לשמוע קידוש ו'מרבן גמליאל אומר' עד לאחר כוס שניה, שהרי מי שלא אמר שלושה דברים אלה, לא יצא ידי חובה. ונוהגים לקרוא להם גם בזמן עשרת המכות, כדי שישמעו את הניסים שעשה ה' לעם ישראל (משנ"ב).

ד. אם השלחן קטן יסלק את הקערה מעל השלחן לגמרי, שאל"כ לא יהיה היכר לתינוקות (משנ"ב).

ה. אין לתת שום מצה על השלחן עד זמן הסעודה (מהרי"ל).

סעיף ז | מנהגי 'המגיד'

הקדמה קצרה:

א. התורה מצווה: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג, ח). אמנם מצינו ציווי נוסף לזכור כל יום את יציאת מצרים, והוא שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז, ג). ודרשו חכמים (משנה ברכות א, ה) שצריך לזכור יציאת מצרים כל לילה. אם כך, צריך להבין מה התחדש בציווי של "והגדת".

ב. המנחת חינוך (כא, א) מבאר שבלייל פסח מצווה ללמד את בנו, בשונה משאר השנה שחובת האדם היא כלפי עצמו.

ג. הרב חיים מבריסק מציע (חידושים על הש"ס, סי' מ) שלושה חילוקים בין כל השנה לליל פסח: א. בליל פסח המצווה היא כדרך שאלה ותשובה. ב. בליל פסח צריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. ג. בליל פסח מצווה לספר את טעמי המצוות שנוהגות בלילה (הוא שאמר רבן גמליאל כל שלא אמר וכו').

ד. הרב סולובייצ'יק (שיעורים לזכר אבא מרי חלק א) מבאר שבלייל פסח יש חובת שיבוך והודאה, שאין מצוות הזכירה מחייבת.

ה. הר"י רימון (ליל הסדר, עמוד 92) מציע שבלייל פסח החובה היא להראות את עצמו, בשונה משאר השנה שהחובה היא להזכיר מה היה. (ורידק בן מלשון הרמב"ם).

הערות

⁶⁶⁶ וכתב המג"א שבימינו שהתינוקות יודעים שעיקר האכילה לא תהיה מהמצות שבקערה, אין עניין לעקור את הקערה, כיוון שהדבר לא יגרום להם לשאול. והביאו שו"ע הרב. אמנם **שער הציון** כתב שלא העתיקו כיוון שהאליה רבה השיג עליו, וז"ל: 'ולא ידעתי למה, הא בוצעין ואוכלין ממצות'. ומשמע שאם אכן אוכלים משאר אוכלים ולא דווקא מהמצות שבקערה (כמו שעושים רבים בימינו, ובמיוחד כשיש סועדים רבים), שוב אין עניין בזה, (ואף המשנ"ב יודה שאין צורך לסלק את הקערה).

⁶⁶⁷ מקור הדבר בטור ובב"י בשם הרשב"ם, התוספות והגה"מ.

ו. לעניין הברכה על ההגדה, יש שכתבו שאכן ראוי לברך (י"א במאירי). אך רוב הפוסקים כתבו שלא נהגו לברך, או משום שאמת ואמונה פוטרת את ההגדה (המאירי), או ש'זכר ליציאת מצרים' שאומרים בקידוש פוטרת (רי"ו בשם רבינו פרץ), או משום שברכת אשר גאלנו היא הברכה על ההגדה (שבלי הלקט בשם רבינו בנימין), ויש שכתבו שכיוון שעיקר המצווה היא בלב, לא תיקנו עליה ברכה (מהר"ל). ויש אומרים שכיוון שזו מצווה שכלית, שגם ללא הציווי היינו צריכים לקיימה, לא תיקנו עליה ברכה (שפת אמת).

המשנה אומרת (קט"ז ע"א) 'מזגו לו כוס שני' (שישאל התינוק מדוע שותים עוד כוס לפני הסעודה (טור)), וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי. שבכל הלילות (אין) אנו (חייבים לטבל אפילו) [י"ג: מטבילין] פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן אביו מלמדו.

הברייתא אומרת שאם בנו חכם, בנו שואלו, ואם לאו אשתו שואלתו, ואם לאו, ישאל הוא לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיוודעים בהלכות פסח שואלים זה לזה.

שו"ע: מוזגים לו כוס שניה מיד (ולא כשמיגיע ללפיכך (משנ"ב)) כדי שישאלו התינוקות מדוע מוזגים שוב לפני הסעודה. ואם אין חכמה בבן, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו, ואם לאו, שואל הוא את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה. (**רמ"א** (על פי מהרי"ל): וכשהבן או האישה שואלים, מתחיל רק מעבדים היינו).

א. אין הכוס צריכה שתיה והדחה, שהרי הדיחה כבר לקידוש (משנ"ב).

ב. אין לומר את ההגדה בהסיבה אלא באימה ויראה (**של"ה**).

ג. כשיאמר ונאמר לפניו שירה חדשה, צריך לומר ונאמר, לפי שהיא לשון עבר, שנאמר על יציאת מצרים (**אחרונים**).

ד. צריך לומר מן הזבחים ומן הפסחים, שהרי אוכלים תחילה את הזבח שהוא החגיגה, אבל הפסח נאכל על השובע (**מרדכי**).

❖ החזרת הקערה

שמואל דורש (קט"ז ע"ב) מ"לחם עוני" שהוא לחם שעונים עליו דברים הרבה.

טור ושו"ע: בשעה שמתחיל עבדים היינו צריך להחזיר את הקערה שבה המצות לפניו וקורא את כל ההגדה.

❖ הגבהת המצה והמרור

רבא אומר (קטז ע"ב) שצריך להגביה את המצה ואת המרור, אבל את הבשר אינו צריך להגביה, ועוד שנראה כמקדיש קדשים בחוץ.

טור ושו"ע: כשיגיע ל'מצה זו' יגביה את המצה להראותה למסובין, לחבב המצווה עליהם. **(רמ"א על פי מהרי"ו):** ויש להגביה את המצה שהיא פרוסה). וכן כשיגיע ל'מרור זה'⁶⁶⁸.

❖ הגבהת הכוס

טור בשם מנהג אשכנז ושו"ע: נהגו להגביה את הכוס כשמגיעים ל'לפיקך', עד שחותמים ב'גאל ישראל'.

רמ"א: ונוהגים לזרוק מעט מהכוס באצבעו כשמגיע ל'דם ואש ותמרות עשן', וכן כשמזכיר המכות 'דצ"ך עד"ש באח"ב', בכלל ובפרט. הכל ט"ז פעמים **(מהרי"ל)** (כנגד י"ו משם הקב"ה שהכה את מצרים **(משנ"ב)**). ותהיה הפת מגולה בעת אמירת ההגדה עד 'לפיקך' שאז אוחז הכוס בידו, ואז יכסה הפת (שלא יראה בושתו) **(אגור וטור בשם המדרש)**.

א. יגביה את הכוס גם בשעה שאומר 'והיא שעמדה' עד 'מידם', ואף אז יכסה את הכוס **(של"ה)**.
ב. יש לזרוק באצבע על שם "אצבע אלוקים היא", ולא בזרת **(משנ"ב)** (ולא כהגהת מנהגים). (ויש אומרים שיזרוק בקמיצה⁶⁶⁹. ומי שנמאס בעיניו מלשתות את הכוס אחר כך לא יזרוק באצבע אלא ישפוך מעט מהכוס. ובמיוחד שיש אומרים שכך נכון לעשות לכתחילה **(שער הציון)**).

הערות

⁶⁶⁸ אין זה לחבב את טעמו של המרור, שהרי טעמו לזכר השיעבוד. אלא לחיבוב המצווה שעושים זכר לדבר. (כלע"ד).

⁶⁶⁹ שבמדרש כתוב שבאמצע שהכה ה' את המצרים היא הקמיצה, ועליה נאמר אצבע אלוקים היא **(מג"א)**.

סימן תעד | על כוס שני אין מברכים

סעיף א | אין לברך על כוס שני

נחלקו הראשונים האם צריך לברך ברכה ראשונה על ד' כוסות:

◀ **רב נטרונאי גאון, רב עמרם גאון, רב שרירא גאון, רב האי גאון, רי"ף, רמב"ם, ראבי"ה ומרדכי:** יש לברך ברכה ראשונה על כל כוס, כיוון שכל אחת מצווה בפני עצמה⁶⁷⁰.

כך פוסק רמ"א.

◀ **רב כהן צדק ורא"ש:** אין לברך ברכה ראשונה על כל כוס, שהרי אין היסח דעת בניהן, אלא צריך לברך רק על כוס הקידוש וכוס של ברכת המזון.

כך פוסק שו"ע.

❖ ברכה אחרונה

עוד נחלקו הראשונים על איזה כוס צריך לברך ברכה אחרונה:

◀ **רי"ף:** לאחר כוס שניה ולאחר כוס רביעית. (שהכוס השניה אינה נפטרת בברכת המזון לדעתו (רי"ו)).

◀ **ראבי"ה:** לאחר כוס ראשונה, שלישית ורביעית.

◀ **ר"ח [ורב חניאל]:** לאחר כוס שלישית ורביעית. (אבל שתי הראשונות נפטרות בברכת המזון).

◀ **רב שרירא גאון, רב האי גאון, רבינו יונה, רשב"א, רא"ש, ר"ן והרב המגיד:** רק לאחר כוס רביעית.

כך פוסקים שו"ע ורמ"א.

סימן תעה | יתר דיני הסדר

סעיף א | מצה, מרור וכורך

רבנא עוקבא דרש (פסחים קטו ע"ב) שלמרות שנטל ידיו לטיבול ראשון, צריך ליטול אותן שנית, ומבארת הגמרא למסקנה, משום שהסיח דעתו באמירת ההגדה וההלל.
טור ושו"ע: יטול ידיו ויברך על נטילת ידיים.

א. אם שמר ידיו מהנטילה הראשונה, (שלא נגעו במקום טינופת ולא בכתבי הקודש) לא יברך על הנטילה, אך יכול לטמא את ידיו כדי שיוכל לברך (ביה"ל).

❖ דרך אכילת המצות

נחלקו הראשונים כמה מצות צריך להיות בלילה הסדר, וכיצד אוחזם בשעת הברכה (עיין בסימן תע"ג, ג):

❖ **רי"ף ורמב"ם:** צריך לקחת רק שתי מצות, ומברך על הפרוסה⁶⁷¹ והשלימה יחד.

❖ **תוספות, רא"ש ומרדכי:** צריך לקחת שלוש מצות, כדי שתהיינה לו שתי מצות שלמות ללחם משנה (ויברך ברכת 'המוציא' על שלושתם), ואז יברך על הפרוסה והשלימה ברכת מוציא מצה. (ואת השלישית נוהגים לאכול בכורך כדי לקיים בשלושתן מצות).

שו"ע: ייקח את המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזם בידו⁶⁷² ויברך 'המוציא', ועל 'אכילת מצה', ויבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה יחד, ויטבלם במלח⁶⁷³ (רמ"א): ואין המנהג להטביל במלח בלילה הראשון, שפת נקיה אינה צריכה (מלח).

ל יאחז את שלושתם (הראשונה והשלישית לצורך לחם משנה) ויברך המוציא, וישמיט את התחתונה ויברך על אכילת מצה. ויברך את שתי הברכות לפני ששובר אותם (משנ"ב).

א. כמו שיש לאכול את השתי הכזיתות יחד (לכתחילה), כדלקמן, כך יש לבצוע אותם יחד, שלא תהיה הפסקה בין הבציעה הראשונה לאכילה (משנ"ב).

ב. אע"פ שבכל השנה נוהגים לטבל במלח גם בפת נקיה (כדלעיל בסימן קסז, ה) בליל פסח לא נהגו כן, כיוון שיותר נראה כלחם עוני כאשר לא מטבלו במלח (משנ"ב).

הערות

⁶⁷¹ היא המצה ששבר אותה ב'יחץ' לצורך אפיקומן, ונשאר לו רק 'פרוסה' ממנה.

⁶⁷² **המחלוקת בברכה על המצות** (עיין טור):

הראשונים חולקים על איזה מצה מברכים המוציא ועל איזו מברכים על אכילת מצה. התוספות (ברכות לט ע"ב) מביא בתחילת דבריו שעל השלמה מברך המוציא ועל הפרוסה מברך על אכילת מצה. אמנם רבינו מנחם (מובא שם) היה נוהג לברך את שתי הברכות על הפרוסה. ור"י היה מחזיק את השלמה ואת הפרוסה כדי להוציא עצמו מידי מחלוקת, וכן הביא כאן הטור וכך פסק כאן השו"ע. (עיין ביאור הגר"א).

⁶⁷³ עיין בטור שהביא מחלוקת בטיבול המצות בחרוסת, שדעת **רב עמרם והרמב"ם** לטבל את המצה בחרוסת, וכתב על זה הטור, שהוא אינו יודע מה טעם הטיבול, ואם מפני שצריכה טיבול ככל השנה, הרי צריך לטבלה במלח, וכן הוא בירושלמי (שצריך לטבל במלח), וזה מקור דברי השו"ע. [עוד הוסיף הטור בשם המנהיג להקשות על הרמב"ם, שכיוון שמצה דאורייתא וחרוסת דרבנן, הרי אתי חרוסת ומבטלת טעם המצה].

◆ הכמות שצריך לאכול

טור ושו"ע: יאכל בהסיבה (כדאיתא בגמרא דף קח ע"א) ביחד, כזית מכל אחד⁶⁷⁴ (כזית לשם אכילת מצה וכזית לברכת המוציא (משנ"ב)⁶⁷⁵). ואם אינו יכול לאכול שתי כזיתים יחד, יאכל תחילה של המוציא ואחר כך של אכילת מצה. (שבדיעבד אין אכילתה מהווה הפסק בין ברכת 'מוציא מצה', כיוון שהיא באה לצורך אכילת הכזית מצה, שהרי גם על הפרוסה צריך לברך המוציא (משנ"ב)).

ל' יאכל שתי כזיתות יחד, שאם יאכל תחילה מהשלמה לשם המוציא, הרי הוא כמפסיק בין ברכת על 'אכילת מצה' לאכילה, ואם יאכל מהפרוסה, הרי הוא כמפסיק בין ברכת 'המוציא' לאכילתה (משנ"ב). (והב"ח כתב שאם יאכל מהשלמה קודם, הרי שיצא חובת מצה (ואין זה נכון לכתחילה, שהרי צריך לחם עוני), ואין לאכול מהפרוסה קודם, שאין מעבירים על המצות, והרי השלימה למעלה (שער הציון)).

א. הסכימו האחרונים שאין צורך לבלוע את שני הזיתות יחד, אלא רק להכניסם לפיו יחד, ויבלע כזית אחד ואחר כך את השאר, ובדיעבד אפילו בלע מעט מעט יצא, כל עוד לא שהה יותר מכדי אכילת פרס⁶⁷⁶ (משנ"ב).

ב. צריך לאכול בהסיבה גם את הכזית של ברכת המוציא (משנ"ב).

ג. אם אכל רק כזית אחד, יצא בדיעבד (משנ"ב).

הערות

⁶⁷⁴ השיעור שיש לאכול במצות שלנו (נתייחס למצות מכונה).

נחלקו הראשונים כמה מחלוקות המשפיעות על דין זה. ונבאם בקיצור:

א. היחס בין כזית לביצה. לרמב"ם כזית הוא שליש ביצה. ולתוספות חצי ביצה.

ב. האם מחשבים עם הקליפה של הביצה או לא.

ג. האם הביצים השתנו בימינו. מסתימת הפוסקים משמע שלא השתנו (כ"כ הגר"ח נאה להוכיח מהרמב"ם), ולצל"ח הביצים נקטנו בחצי, וכ"כ החזו"א. המשנ"ב מכריע (סימן תפז, א) להחמיר במצוות מהתורה ולהקל בדרבנן.

ד. האם מחשבים בנפח (רוב הפוסקים, אשכנזים והרבה מהספרדים (חיד"א, הרב משאש, הרב אבא שאול) או במשקל (דעת כף החיים והרב עובדיה). הנפק"מ למחלוקת זו באכילת מצה היא גדולה, שכן המשער במשקל צריך לאכול פי שניים מהמשער בנפח (שהמשקל הסגולי של מצה הוא חצי מהמים).

לדינא גודל כזית: לשיעורו של הצל"ח צריך 47.5 סמ"ק, שהם שלושת רבעי מצת מכונה (ובמשקל – צריך כפול). לשיעורו של התוספות (לפי הגר"ח) צריך 27 סמ"ק שזה כחצי מצה. ולשיעור של הרמב"ם (לפי הגר"ח) צריך 19 סמ"ק (ויש מקילים אפילו 17 סמ"ק) והיינו קצת פחות משליש מצה.

להלן יבואר שהכזית של אכילת המצה הוא מהתורה, אך אכילת כזית נוסף היא חומרא. וכתבו כמה אחרונים שבכזית הראשון אכן יש להשתדל לאכול כשיעור הגדול, אך בכזית הנוסף ניתן להקל ולהוסיף רק שיעור מועט [לעניין כזית של כורך ניתן להסתפק בחצי מצה (ולמתקשה כשליש מצה), וכן לכזית של אפיקומן שראוי לכתחילה לקחת שני זיתים, ישתדל לקחת שני שליש מצה (ואם אינו יכול ייקח חצי מצה, ואם גם את זה לא, יקל כדעת הרמב"ם וייקח שליש מצה). סך הכל כשתי מצות מכונה. (כל זה מהרב רימון, ליל הסדר עמוד 126).

⁶⁷⁵ אמנם בסימן רי, א, מבואר שמברכים המוציא אפילו על פחות מכזית, מבאר המשנ"ב שכיוון שיש הסוברים שברכת המוציא מוסבת על הפרוסה ומוציא מצה על השלימה (עיין בטור), לכן צריך לאכול מכל אחת כזית.

אמנם בבית"ל הקשה בניין יצא דין זה, שהרי לא מצינו שום חיוב לאכול שתי כזיתות בלילה ראשון של פסח (מלבד הרא"ש והמרדכי שהזכירו לאכול כזית מכל מצה). ואף מה שהצריכו לברך שתי ברכות, היינו כדי שלא יהיו מצוות חבילות חבילות, אבל ודאי שזו מצווה אחת, כל שכן לפי מה שכתב השו"ע לאחוז בפרוסה ובשלימה יחד ולברך, ודאי ששתי המצות מצטרפות יחד לשיעור כזית, וצריך רק כזית משתיים יחד (וכן משמע ברי"ו שהביא דברי הרא"ש). והשאר בצ"ע. [יש להעיר שכיוון שדעת הצל"ח ששיעור ביצים שלנו קטן בחצי, יש מעלה לאכול שתי כזיתות כדי לצאת גם לדעתו, והרי כאן זו אכילה מהתורה (עיין חזו"ע עמוד סו)].

ובאמת שבספר אורחות רבינו (חלק ב עמוד ע) כתב שהחזו"א אכל רק כזית אחד משתיים, ואמר לגר"ח קנייבסקי שאינו עושה כן משום שקשה לו האכילה, אלא משום שהוא סובר שכן עיקר הדין. ואכן כתבו הפוסקים שמקום צער או קושי ניתן להסתפק בכזית אחד (עיין חזו"ע עובדיה, מוציא מצה א, ופסק"ת).

⁶⁷⁶ אמנם למעשה יש שכתבו בדעתו (עיין כאן בפסקי תשובות) שאין צורך להכניס ממש שתי כזיתות לפיו, שזה דבר שאינו אפשרי, אלא להכניס מעט וללעוס ללא בליעה, עד שיכניס שתי זיתות לפיו ויבלע אחד ואז את השני. ולע"ד גם זה דוחק, שהרי הסברה לאוכלם יחד היא מחמת הפסק שבין הברכה לאכילה, ואם המצווה באכילה הרי שיש הפסק בין האכילה הראשונה לאכילה השנייה, וכל שכן אם המצווה בבליעה, שיש הפסק. ואכן נראה שמנהג העולם אינו כדברי המשנ"ב פה, אלא אוכלים כדרך אכילתם ללא הפסקה, ורק לא יהיה יותר מכדי אכילת פרס, ויוציאים בזה לכתחילה. כ"כ בחזו"ע (עמוד סז), וכן נהגו הסטייפלר, החזו"א (ע"ש בפסק"ת) ועוד גדולים.

❖ **אכילת מרור**

רב פפא אומר (פסחים קטו ע"א) שצריך להשקיע את החסא⁶⁷⁷ בתוך חרוסת משום הקפא (הארס שיש בו, וי"מ משום התולעת (עיין תוספות)) ולכן צריך נטילת ידיים לפני אכילתו כדין דבר שטיבולו במשקה. הגמרא מציעה שאולי אין צורך להטבילו בחרוסת, והסיבה שנוטלים ידיים היא שמא יבואו להטבילו.

עוד אומר רב פפא שלא ישהה את המרור בחרוסת שלא תבטל את טעם המרור. (ולכן צריך לנער את החרוסת מעל המרור (טור בשם רבינו יונה)).

הגמרא אומרת (קח ע"א) שמרור אינו צריך הסיבה.

❖ **רי"ף, רא"ש ורמב"ם:** לא הזכירו שצריך להשקיע את המרור בחרוסת.

❖ **רוקח וטור:** צריך להטביל את המרור בחרוסת. (כיוון שאין לדחות דברי רב פפא מדחייה שהגמרא מציעה (ב"ח)).

❖ **שו"ע:** ייקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת, ולא ישהה אותו בתוכה שלא יבטל טעם מרירותו, ויש לנער החרוסת מעליו, ויברך על אכילת מרור, ויאכלנו ללא הסיבה.

א. אם אכל קלח שלם עם העלים כברייתו, לא יצא, כל שאין בו כזית⁶⁷⁸ (תרומת הדשן).

ב. יש מקומות שאין נוהגים לשקע את כולו, אלא מקצתו (משנ"ב).

ג. אם רוצה לאוכלו בהסיבה רשאי (משנ"ב).

❖ **כורך**

לדעת הלל (פסחים קטו ע"א) מצוות אינן מבטלות זו את זו, ולכן היה כורך את המצה, המרור והפסח יחד ואוכלם, לקיים מה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו". אמנם, חכמים חולקים עליו ולדעתם צריך לאכול כל אחד בפני עצמו.

הגמרא מסיקה שמאחר ולא נפסקה הלכה כאחד מהם, יברך ויאכל כל אחד לעצמו, ושוב יאכל את המצה והמרור יחד ללא ברכה, זכר למקדש כהלל.

נחלקו הראשונים האם צריך לטבל את הכריכה בחרוסת:

❖ **רבינו שמעיה בשם רש"י, רא"ש, רמב"ם ואגור בשם מהרי"ל:** יטבל. (שהרי להלל כך קיום מצוות מרור, והרי צריך לטבל את המרור בחרוסת (מאמ"ר)).

הערות

⁶⁷⁷ המעיין בפשט הגמרא רואה שיש קושי לבאר שמדובר על טיבול המרור, שהרי אכילת מרור היא לאחר נטילת הידיים למצה. אלא ודאי מדובר על טיבול הכרפס, וכ"כ הרשב"ם ועוד ראשונים. אלא שקשה מכאן על מי שסובר שכרפס אינו מטבילו בחרוסת אלא בחומץ. (עיין בב"ח ובפר"ח בסימן תעג ליישוב דבריהם). ובעיטור כתב מחמת כך שאכן מדובר על טיבול המרור, והכרפס אינו טעון טיבול כלל. ועיין עוד באוצר מפרשי התלמוד על הסוגיא כאן. [יש להעיר שגם אם מדובר על טיבול ראשון, ניתן ללמוד מכאן לטיבול שני, שהרי היסוד לסיבת הטיבול הוא היינו הך].

⁶⁷⁸ וכתב בשער הציון שאע"פ שהמרור כברייתו נידון כבריה, (ויש דעה שמברכים על בריה ברכה אחרונה), אין יוצאים בזה ידי חובה, כיוון שהתורה רצתה שיאכלו אכילה שמזכירה את מרירות השיעבוד, ופחות מכזית אינה אכילה (ושאני דין ברכה אחרונה על בריה, שכיוון שיש לבריה חשיבות, שייך להודות עליה לה'). (ע"ש שכתב טעם נוסף בשם מחצית השקל).

שו"ע: ייקח את המצה השלישית וכורכה עם המרור, וטובלה עם החרוסת, ואומר זכר למקדש כהלל⁶⁷⁹, ואוכל בהסיבה⁶⁸⁰ (משום המצה שאוכל **(משנ"ב)** (עיין ב"י שיש שהסתפקו בזה)).

◀ **ראבי"ה:** לא יטבל, שמצינו רק שני טיבולים בליל פסח, ולא יותר.

רמ"א: והמנהג שלא לטבל.

ל האחרונים כתבו שנהגו כדעה הראשונה, ויש שנהגו שלא לטבל **(משנ"ב)**.

א. צריך כזית מצה וכזית מרור **(משנ"ב)**.

ב. צריך לנער את החרוסת מעל המרור **(מאמר מרדכי)**.

ג. יש שנהגו לומר 'כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים... היה כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד'. ויש שגרסו 'פסח מצה ומרור' **(משנ"ב)**.

❖ הפסקה בין מצה ומרור לכורך

בעל המנהיג: הרוצה לקיים מצווה מהמובחר, לא יסיח עד שיכרוך, כדי שתעלה לו ברכת המצה והמרור גם על הכריכה. אמנם מענייני הסעודה רשאי להפסיק.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (שלא להפסיק בדיבור שאינו מצרכי הסעודה).

ל ואין זה אלא לכתחילה, אבל בדיעבד אם סח בנתיים אינו צריך לחזור ולברך על כריכה **(משנ"ב)**.

סעיף ב | מי שיש לו רק מרור לטיבול ראשון

נחלקו האמוראים (פסחים קיד ע"ב) בדין מי שיש לו רק ירקות הכשרים למרור, שמטבל בהם גם את הטיבול הראשון⁶⁸¹. לדעת רב הונא מברך בתחילה בורא פרי האדמה ואחר כך מברך על אכילת מרור. ורב חסדא סובר שמתחילה יברך עליו בורא פרי האדמה וגם על אכילת מרור, ובסוף יאכלנו ללא ברכה. הגמרא פוסקת הלכה כרב חסדא.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**⁶⁸².

הערות

⁶⁷⁹ השו"ע כתב 'ואומר', **והביהל** תמה כיצד אומר זאת, והרי זה הפסק בין הברכה (על המצה והמרור) לבין אכילת הכורך. ואין זה מענייני האכילה. וכתב שלולי שהיה חושש היא גורס בשו"ע 'ומטבל בחרוסת זכר למקדש כהלל' מבלי לומר בפיו והשאר בצ"ע. (ולהלן מובא שהמשנ"ב מביא שהנוסח בהגדה שכן לומר זאת).

ולא ידעתי מדוע לא תיקנו לכרוך את המצה כמו שהלל עצמו היה עושה בכורך שלו, והיינו לאחר שלחן עורך (שהרי בכורך היה גם פסח, שהיה נאכל על השובע), ואם רוצה לחשוש לדעת חכמים יאכל גם כזית באחרונה ללא מרור (ועיין בסימן תעז שהבאנו בהערה מחלוקת בין האחרונים האם לדעת חכמים אפשר לצאת בין בכריכה ובין שלא בכריכה. עיין ברא"ש בסימנים כז ולד, ובקרבן נתנאל אות ט, וכן בב"י בסימן תעז).

⁶⁸⁰ ואם אכל רק כדרך כריכה, אינו יכול לצאת בזה **(משנ"ב)**.

⁶⁸¹ הסיבה שאינו מברך אדמה על המרור (עיין בסימן תעג, ו) יש אומרים כיוון שהוא בא מחמת הסעודה, [אבל הכרפס אינו פוטר את המרור, כיוון שיש הפסק בניהם] (תוספות, ר"ף, רז"ה ועוד), ויש אומרים כיוון שהכרפס פוטר את המרור (רש"י ורשב"ם).

⁶⁸² ואם יש לו רק חזרת (חרי"ן), **המנ"א** סובר שלא יברך עליו כיוון שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא **והביהל** חלק שיש לברך, ולפחות יברך שהכל.

א. יכוון בטיבול הראשון לשם אכילת כרפס⁶⁸³ (ולא לשם מרור, כיוון שצריך מצה לפני מרור). ואין קריאת ההגדה מהווה הפסק בין הברכה לאכילה, ובלבד שלא יפסיק בדיבורים אחרים. והרבה חולקים על זה וסוברים שעדיף שיכוון באכילה הראשונה לשם מרור, ובאכילה השנייה יכוון לשם כרפס, ויאכל ממנו פחות מכזית (משנ"ב).

סעיף ג | בלע מצה או מרור

רבא אומר (פסחים קטו ע"ב) שמי שבלע מצה יצא ידי חובה (כיוון שגם זו דרך אכילה (רשב"ם)), אך מי שבלע מרור לא יצא. אם כרכן יחד, ידי מצה יצא, אך לא ידי מרור (שכיוון שלא הרגיש בטעם המרור, לא ביטל את המצה, אלא כל אחד עומד לעצמו (תוספות)). ואם כרכן בסיב, לא יצא אפילו ידי חובת מצה (כיוון שאין זו דרך אכילה (ר"ן)).

כך פוסקים טור ושו"ע.

א. כל זה רק בדיעבד, אבל לכתחילה יש ללעוס עד שירגיש את הטעם בפיו (משנ"ב).
ב. אם כך את המצה במין מאכל אחר, יצא ידי חובה, אע"פ שיש הפסק בין המצה לגרונו, כיוון ששניהם מין מאכל (פרי חדש).

סעיף ד | אכל ללא כוונה

נחלקו הראשונים האם מצוות צריכות כוונה. כלומר האם לפני קיום כל מצווה צריך לכיוון שעושה לשם קיום אותה מצווה, או שמא אינו צריך (בדיעבד). להלכה פסק השו"ע בסימן ס, סעיף ד, שמצוות צריכות כוונה. (ע"ש במשנ"ב במה שביאר בחילוק בין קריאת שמע לשאר המצוות).

נחלקו התנאים (פסחים קיד ע"ב) במי שאכל מרור ללא כוונה לשם אכילת מרור. לדעת ת"ק יצא ידי חובה, ורבי יוסי סובר שלא יצא (ולכן צריך מדינא להטביל פעמיים שמא לא כיוון באכילתו הראשונה, ולת"ק מטבילים פעמיים כדי שישאלו התינוקות).

בגמרא בראש השנה מובא (כח ע"א) ששלחו לאביו של שמואל שמי שכפאוהו ואכל מצה יצא. הגמרא מבררת שאם הכוונה לאדם שלפעמים בריא ולפעמים שוטה (שכפאו שד), הרי אם אכל כשהוא שוטה לא יצא, ואם אכל כשהחלים יצא. ומבאר רב אשי שהכוונה למי שכפו אותם גויים לאכול מצה.

רבא מסיק מכך שהתוקע לשיר יצא. הגמרא מקשה שלכאורה הדבר פשוט, שהרי זה היינו הך, ומבארת שהיה מקום לומר שאכילת מצה שאני, שהרי אכל מצה, לעומת תקיעת שופר שהוא כמתעסק בעלמא, לא יצא, קמ"ל.

הערות

⁶⁸³ כך שיטת תוספות והטור. והדעה השניה היא הרי"ף, הרשב"ם, הרמב"ן ועוד, שצריך לכוון באכילה הראשונה לשם אכילת מרור, ואע"פ שבדרך כלל צריך לאכול מצה לפני המרור, כאן שאין לו ירק אחר, יכול לאכול מרור לפני המצה. (ולכאורה על שיטת התוספות יש לבאר מדוע ההגדה מהווה הפסק בין אכילת הכרפס לאכילת המרור (כדאיתא בדף קג ע"ב), אך אינה הפסק בין הברכה על המרור לאכילתו (כדאיתא בדף קטו ע"א). ועיין בגליון רעק"א בדף קטו, שהפנה לתוספות בדף קכ שהתייחס לסתירה. ואכמ"ל).

בהמשך מובא שרבי זירא אמר לשמשו שיכוון ויתקע לו. (הרי שנחלקו אבוא דשמואל ורבי זירא האם מצוות צריכות כוונה או לא. עיין בהערה).

הראשונים חולקים ביחס בין הסוגיות:

◀ **רי"ף (להבנת הרא"ש) ותוספות:** מצוות צריכות כוונה (כדעת רבי זירא).

◀ **גאונים ורשב"א:** מצוות אינן צריכות כוונה (כדעת אבוא דשמואל).

◀ **רמב"ם:** מצוות צריכות כוונה (כדעת רבי זירא), וכן מי שכפאווהו פרסיים לאכול מצה יצא ידי חובה⁶⁸⁴.

ל **ר"ן ומגיד משנה:** דווקא כשהוא יודע שעכשיו פסח, אבל אם חושב שעכשיו חול, או שחושב שהוא אוכל בשר ונמצא מצה, לא יצא ידי חובה.

ש"ע: מי שאכל מצה ללא כונה, כגון שהכריחו אותו גויים לאכול יצא ידי חובה, כיוון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה. אבל אם סבור שעכשיו חול, לא יצא ידי חובה⁶⁸⁵.

ל בסימן ס נפסק שמצוות צריכות כוונה, ולכאורה מדוע יוצא כאן ידי חובה. ותירצו הפוסקים ששאני ענייני אכילה כיוון שנהנה. אמנם, יש חולקים וסוברים שאכן גם כאן לא יצא ידי חובה. וכ"כ הפרי חדש (משנ"ב).

א. אם כיוון שלא לצאת, אפשר שגרע טפי ואפילו בדיעבד לא יצא (משנ"ב).

ב. אם לא ידע כלל שהוא עושה מעשה מצווה, לא יצא, אפילו אם מעצמו טעה בזה (משנ"ב). (וכתב הרשב"ץ שזה אפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה⁶⁸⁶ (שער הציון)).

סעיף ה | האוכל מצה כשהוא שוטה

כנזכר בסעיף הקודם, הגמרא בראש השנה אומרת שמי שלעיתים שוטה ולעיתים בריא, אם אכל מצה כשהוא שוטה, לא יצא ידי חובה.

ש"ע **רמב"ם, טור ושו"ע:** מי שאכל מצה בשעה שהוא נכפה, ואחר כך התרפא, חייב לאכול לאחר שהתרפא, כיוון שבשעה שהיה שוטה היה פטור מכל המצוות⁶⁸⁷.

ל דווקא אם החלים באותו לילה, אבל אם החלים למחרת לא יברך על אכילת מצה, שבים אכילת המצה היא רק רשות, ואין תשלומים למצווה זו (אחרונים).

הערות

⁶⁸⁴ הראשונים מקשים שלכאורה דבריו סותרים זה את זה. הר"ן כותב ליישב שבאכילה שאני, שגם המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, (ואינו מתכוון כמתכוון). לעומת תקיעת שופר שללא כוונה לא יוצא כלל. עיין בב"י ולהלן במשנ"ב. ושם הביא שיש חולקים וסוברים שאין לחלק בזה, שהרי הרבה ראשונים הוכיחו מדין כפאווהו פרסיים שמצוות אין צריכות כוונה, הרי שלא חילקו בין מצוות של אכילה לשאר מצוות. ועיין בשער הציון בס"ק לד.

⁶⁸⁵ **בביה"ל** הביא בשם **החק יעקב** שבמרור יצא ידי חובה, כיוון שהוא רק מדרבנן, ובדרבנן אין צורך בכוונה. והעיר הביה"ל שבמשנ"ב בסימן ס"ק י הביא מחלוקת אחרונים בזה. ועוד העיר שאף לפי **החק יעקב**, ביר"ט שני אין לומר זאת במצה, שלא יבואו לזלזל ביר"ט שני.

⁶⁸⁶ וכ"כ **בביה"ל** בסימן ס (ד"ה יש אומרים) שאפילו למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, היינו כשהוא מתכוון למעשה שהוא עוסק, אבל אם תכנן לנשוף בשופר ועלתה בידו תקיעה, לכ"ע לא יצא ידי חובה.

⁶⁸⁷ אבל אם היה פטור מסיבה צדדית, כגון שהיה שומר אבידה או משמר את מת, יצא ידי חובה, שהרי הוא איש. אלא שיש להסתפק אם יכול לברך בשעה שהוא פטור (שער הציון).

סעיף ו | אכילה לחצאין

הברייתא אומרת (פסחים קיד ע"ב) שאם אכל מרור לחצאין יצא, ובלבד שלא ישהה בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס. (ונחלקו הראשונים בשיעור פרס, לרא"ש וטור, ארבע ביצים, ולרמב"ם ורשב"א שלוש ביצים. ובסימן תרי"ב התבאר עניין זה⁶⁸⁸).

טור ושו"ע: אכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית, יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה לאכילה יותר מכדי אכילת פרס.

⚡ לאו דווקא אם הפסיק, אלא גם אם אכל ברצף יותר משיעור פרס, לא יצא ידי חובה (משנ"ב).

א. צריך שלא ישהה בין תחילת האכילה עד סוף האכילה אחרונה שיעור זה (משנ"ב).

סעיף ז | חיוב אכילת מצה

הברייתא אומרת (פסחים קכ ע"א) שאכילת מצה בכל ששת ימי החג היא רשות מלבד ליל החג הראשון. (שבו נאמר "בערב תאכלו מצות").

טור ושו"ע: אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד⁶⁸⁹. ואף אז יוצא בכזית.

א. למרות שמחויב לאכול פת בשבת ובי"ט, מכל מקום יכול לצאת ידי חובה במצה עשירה, אבל לחם עוני חיובו רק בלילה הראשון (ובשני בחו"ל) (משנ"ב).

ב. הגר"א סובר שיש מצווה בכל ימי החג, אע"פ שאינו חיוב (משנ"ב).

❖ מנהג סידור המצות

רמ"א (על פי רא"ש וטור): נוהגים לעשות שלוש מצות של סדר מעשרון זכר ללחמי תודה. ועושים סימן היכר מי הראשונה, השניה והשלישית, ומניחים אותן זו תחת זו, והשלישית מיועדת לכורך. ואם שינה לא עיכב. ואופים אותן כסדר⁶⁹⁰ (כלבו ואבודרהם) ואם נשברה אחת מהן לוקחים אותה לאמצעית, שבלאו הכי פורסים אותה (אגור בשם מהרי"ל). (אפילו נשברה השלישית יקדים אותה להיות שניה, שמפני הסדר לא נצריכו לאפות עוד מצה (משנ"ב)).

א. בבית מאיר פקפק על המנהג לעשות מצות מעישרון (משום שנראה כחלות תודה, וכאוכל קדשים בחוץ). ובכמה מקומות נשתקע מנהג זה⁶⁹¹ (משנ"ב).

הערות

⁶⁸⁸ שורש מחלוקתם מהו שיעור עירוב תחומין (שהוא שיעור שתי סעודות). הרמב"ם פסק כדעת ר"י בן ברוקא הסובר שהוא שש ביצים (ופרס הוא חצי דהיינו ג' ביצים), ורש"י פסק כדעת רבי שמעון הסובר שהוא שמונה ביצים (ופרס הוא חצי דהיינו ד' ביצים).

בשיעור זמן פרס נכתבו דעות רבות: יש אומרים תשע דק', שבע וחצי, שבע, שש, חמש או ארבע (ו"א שלוש). ולכתחילה נראה שאם אוכל ברציפות, ודאי יצא ואין לו לחשוש שמא לא יספיק לאכול כזית בזמן של אכילת פרס (הגדול ממנו לפחות פי שש, או פי שמונה). (עיין פניה"ל טז, כה).

⁶⁸⁹ ומי שאין לו מצה, לא יצא בשביל זה מחוץ לתחום. אבל יכול לבקש מגוי שיביא לו, אפילו אם זה יהיה רק לאחר חצות (ביה"ל).

⁶⁹⁰ עיין בב"י, ונראה שהכוונה שמקפידים ללוש אותם כסדר ועושה בשעת הלישה והאפיה סימן על כל מצה שהיא הראשונה. ולכן כתבו הכלבו ועוד שצריך לאפות אותן גם כסדר, שאל"כ מה הועילו בהקדמתן בלישה (אם אח"כ בשעת האפיה יתערבבו).

⁶⁹¹ וכתב גם בערוך השלחן (ס"ח) שלא נהגו בזה.

סימן תעו | מנהג אכילת צלי בליל פסח

סעיף א | מנהג אכילת צלי

המשנה אומרת (פסחים נג"א) שמקום שנהגו לאכול צלי בליל פסח אוכלים, ובמקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלים. בגמרא שם מבואר שבכל מקום אין אוכלים גדי מקולס (גדי שלם צלוי (ברייתא בדף עד ע"א ורש"י)).

רמב"ם: אם היה חתוך איבר אחד או שהיה מבושל, מותר לאוכלו במקום שנהגו.

טור ושו"ע: מקומות שנהגו לאכול צלי בליל פסח, אוכלים. ובמקום שלא נהגו, אין אוכלים. ובכל מקום אין אוכלים שה צלוי כאחד בלילה זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחותך איבר או שלק בו איבר והוא מחובר, מותר במקום שנהגו.

רמ"א (על פי מהרי"ל): ולא יאכל וישתה יותר מדי, שלא יאכל את האפיקומן אכילה גסה, ושלא ישתכר וישן מיד. (והרי שנינו שחייב אדם להתעסק בהלכות הפסח כל הלילה (משנ"ב)).

א. במדינות אלה המנהג שלא לאכול בשר צלי, אפילו צלי קדר (העשוי בקדירה ללא מים) אע"פ שפסח שנצלה בקדירה פסול, אסרו זאת מפני מראית עין. ואפילו בישלו ואח"כ צלאו אסור, ומיהו לצורך חולה קצת ניתן להקל. ואם צלאו ואח"כ בישלו, מותר (משנ"ב).

ב. מותר לאכול צלי חתוך בין אם נחתך לפני הצליה, או אפילו אם נחתך לפני הצליה והניחוהו לידו בשעת הצליה (משנ"ב).

ג. אם יאכל יותר מדי עד שאינו מתאוה לאכול, אינו מקיים באפיקומן מצווה מן המובחר, אבל אם שבע עד שקץ מלאכול עוד, אע"פ שדחק עצמו לאכול, לא יצא ידי חובה, שאכילה גסה כזו אינה נחשבת אכילה. וכתבו הפוסקים שלא תהיה אכילת האפיקומן עליו לטורח, שאין זו מצווה מהמובחר (משנ"ב).

סעיף ב | שאר סוגי הבשר

הירושלמי אומר (פסחים ד, ד) שאסור לאכול בליל פסח אפילו בשר עגל או עוף, כל שטעון שחיטה.

כך פוסקים טור ושו"ע (לאסור במקום שנהגו).

רמ"א (על פי מהרי"ל): נהגו לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות. ונראה משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח, ועוד שזה זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח (והגר"א הוסיף מפני שהביצה שבקערה היא זכר לקרבן חגיגה. ושאר הביצים שנהגו משום שהשתרבב המנהג (משנ"ב)). ויש נוהגים שלא לאכול שום טיבול בלילה מלבד שני טיבולים שבסדר. (וטבילת הכורך בחרוסת אינו טיבול שלישי, שהרי הוא בא רק מחמת הספק (ט"ז)).

א. מותר לאכול דגים או ביצים צלויים. ואפילו הביצים שבקערה מותר לצלותן ולאוכלן (ט"ז).
ב. במקום שנהגו לאכול צלי, מותר לאכול עגל אפילו כולו יחד, שהרי הפסח לא בא ממנו (משנ"ב).

ג. צריך לדעת שהביצים שנהגו לאכול (לכל הטעמים שהוזכרו) זה רק זכר, ולא כמו שחושבים ההמון שיש מצווה ממש באכילתן (ובפרט לפי הגר"א שהמנהג הוא רק בביצה שבקערה), ולכן ממלאים כרסם ממנו עד שאוכלים את האפיקומן אכילה גסה (חיי אדם).

סימן תעז | דיני אכילת האפיקומן

סעיף א | אכילת אפיקומן

במשנה כתוב (פסחים ק"ט ע"ב) שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. בגמרא יש כמה דעות מה הוא 'אפיקומן' (עיין בסימן תע"ח).

רב יוסף אומר בשם רב יהודה בשם שמואל שאין מפטירין אחר המצה אפיקומן (והיינו שצריך לאכול בסוף הסדר מצה, והיא המצה האמצעית שחלקו (ראשונים)).
נחלקו הראשונים בסיבת אכילת המצה:

◀ **רש"י ורשב"ם:** אוכלים מצה לזכר המצה הנאכלת עם הפסח בכריכה, ובמצה זו יוצא ידי חובת מצת מצווה. (לדבריהם צריך לאכול את המצה עם מרור בכריכה כמו שהלל היה עושה⁶⁹² (רא"ש)).

◀ **רי"ף, רא"ש ורמב"ם:** המצה נאכלת זכר לקרבן הפסח. (וצריך לאכול רק מצה ללא מרור וחורסת).

☞ **שו"ע:** לאחר הסעודה יאכל מהמצה השמורה תחת הפסח, כזית כל אחד, זכר לקרבן הפסח, ויאכלנו בהסיבה⁶⁹³ ולא יברך עליו.

לכתחילה טוב לקחת שני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד לזכר המצה הנאכלת עימו (משנ"ב).

א. אף נשים חייבות באפיקומן (משנ"ב).

ב. אם שכח לאוכלו בהסיבה אינו צריך לאוכלו שוב, אם קשה עליו האכילה (משנ"ב).

ג. בני עליה מנשקים את המצות והמרור, ואת הסוכה בכניסה וביציאה, ואת ארבעת המינים שבלולב, והכל לחיבוב מצווה, ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה (השל"ה הקדוש).

❖ אכילתו קודם חצות

נחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא (ברכות ט"א) האם זמן אכילת הפסח כל הלילה (ר"ע) או עד חצות (ראב"ע).

במשנה בפסחים (בדף ק"ע"ב) ובזבחים (דף נו"ע"ב), נפסק בסתם כדעת ראב"ע. וכן רבא אומר (ק"ע"ב) שבזמן הזה מי שאכל מצה לאחר חצות לא יצא לפי ראב"ע.

מאיך במשנה במגילה (בדף כ"ע"ב) נפסק בסתם כדעת רבי עקיבא.

הערות

⁶⁹² והוסיף הרא"ש שגם לחכמים הרי אפשר לאוכלם יחד. **בב"י** כתב 'כלומר בזה אחר זה', וברא"ש לפנינו אין מילים אלה (עיין בהגהות הב"ח שהוסיפם), **והקרבן נתנאל** כתב שהרא"ש סובר כדעת הרי"ף (והביאו הרא"ש בסימן כז) שגם חכמים מודים שאפשר לאכול את המרור והמצה בכריכה, אלא שאין חובה לאוכלם דווקא בכריכה. **עיין בביתאור הגר"א** (ס"ק ד) שכתב שגם הרא"ש מסכים שבזמן שבית המקדש היה קיים, עיקר מצוות מצה הייתה במצה הנאכלת עם הפסח.

⁶⁹³ מקור הדין **בהגהות מימוניות** שכתב שחובת ההסיבה שייכת גם באפיקומן. ועיין **בגר"א** שכתב שכיוון שגם הרא"ש הסובר שאין חובה באכילת מצה זו, מכל מקום מודה שבזמן המקדש, עיקר המצווה הייתה במצה זו, ובעינן הסיבה גם לדעתו.

נחלקו הראשונים כמי לפסוק:

◀ **רמב"ם, הרב המגיד, עיטור, או"ז בשם ר"י מקורבי"ל [וי"א ברי"ף]:** הלכה כר"ע, וכל הלילה זמנו.

◀ **ר"ח, ר"ת, סמ"ג בשם תוספות, רא"ש, מרדכי, רי"ו ואו"ז⁶⁹⁴:** הלכה כראב"ע, ויש להזהר לאוכלו קודם חצות.

Ⓢ כך פוסקים **טור ושו"ע**.

רמ"א (על פי ר"ן): ויקדים שגם ההלל יקרא קודם חצות (עם הברכה שלאחריו, יהיה לפני חצות⁶⁹⁵ (משנ"ב)).

א. את הכזית הראשון יזהר מאוד לאוכלו לפני חצות, ואם לא אכל הראשונים מסתפקים הראשונים אם יצא, ולכן יאכלנו ללא ברכה. וגם מרור שהוא דרבנן יאכל לאחר חצות ללא ברכה (משנ"ב).

ב. מי שהתעכב עוד לפני אמירת ההגדה עד חצות, יקדש וישתה כוס ראשונה, יטול ידיו ויברך על אכילת מצה ויאכל, וגם יברך על המרור מיד קודם חצות, ואחר כך יאמר הגדה ויאכל סעודתו (אחרונים).

סעיף ב | שכח ולא אכל אפיקומן

נחלקו הראשונים במי ששכח ולא אכל אפיקומן ונזכר. ויש בזה כמה אפשרויות:
נזכר לאחר שאמר 'הב לן ונברך':

◀ **רבינו פרץ, הגה"מ בשם סמ"ק ותוספות:** יכול לאכול אפיקומן אפילו ללא ברכת המוציא (אע"פ שיש הסוברים שלאחר שאמר 'הב לן ונברך' הוי הסח דעת וצריך לברך שוב, יש לומר שאכילת אפיקומן היא מצווה ואנו סמוכים על שולחנו של הקב"ה, ולא תלוי בדעת האדם, ולכן לא הוי הסח דעת (עיין משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

◀ **ראבי"ה ורא"ש:** צריך לברך שוב ברכת המוציא.

נזכר לאחר שברך ברכת המזון, אך לפני שתיית כוס שלישי:

◀ **ראבי"ה ורא"ש:** יחזור ויטול ידיו ויאכלנו, [ושוב יברך ברכת המזון, יברך 'הגפן' וישתה עליו כוס שלישי].

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

◀ **עיטור:** יכול לסמוך על הכזית הראשון שאכל.

הערות

⁶⁹⁴ **הרשב"א, הרא"ש, הרוקח והר"ן** מסתפקים בזה. ויש שכתבו שאפילו לרבי עקיבא יש לעשות הרחקה ולאוכלו עד חצות (עיין בכל זה בבית"ל).

⁶⁹⁵ וכתב **בשער הציון** בשם **החק יעקב** שאף דין זה הוא רק לכתחילה.

- א.** יטול ללא ברכה, ובפרט אם יודע שלא הסיח דעתו (**פרי מגדים**).
ב. אע"פ שהכוס שישתה לא תהיה סמוכה לברכת המזון הראשונה, מכל מקום זה ששכח לאכול אפיקומן הוי כמי שלא סיים סעודתו (**ב"ח**).

נזכר לאחר שברך ברכת המזון ולאחר שתיית כוס שלישי:

ראב"ה: לא יאכל אפיקומן שוב, (מפני שיברך על כוס שוב לאחר ברכת המזון, ונמצא מוסיף על הכוסות). אלא יסמוך על המצה שאכל בסעודה, שכדאי לסמוך על המצות שלנו ששמורות משעת לישא, מאשר לשנות עוד כוס ונמצא מוסיף על הכוסות (ולמרות שאין לאכול אחר האפיקומן, ופה הרי אכל סעודתו לאחר הכזית הראשון, בדיעבד אם אכל יצא⁶⁹⁶ (**משנ"ב**)).

ל **רא"ש:** אמנם במקום שבו משמרים את המצות משעת קצירה⁶⁹⁷ (ולא אכל ממנה בסעודה⁶⁹⁸ (**משנ"ב**)) יאכל שוב, אפילו כבר אמר את ההלל (ושתה כוס רביעי, אע"פ שעכשיו הכוס של ההלל קודמת לכוס של ברכת המזון (**משנ"ב**)).

כך פוסק **שו"ע**.

ל כתבו האחרונים שלפי המנהג שנהגו לברך ברכת המזון ללא כוס, יכול לאכול ולברך אחריו ללא כוס⁶⁹⁹ (**משנ"ב**).

רמ"א (על פי הרא"ש): יכול לברך שוב על הכוס, ואין לחוש במה שמוסיף על הכוסות.

ואם אבד האפיקומן יכול לאכול ממצה שמורה אחרת (**על פי הרוקח**).

- א.** אם לא אכל מצות שמורות בסעודה, אע"פ שהמצה הראשונה שאכל הייתה שמורה, לא יצא בו ידי חובה, שהרי צריך שיאכל על השובע (**פרי חדש ופרי מגדים**).

הערות

⁶⁹⁶ אמנם בסימן תעח כתב המשנ"ב בשם **האליה רבה** שמי שאכל לאחר האפיקומן צריך לאכול שוב. **ובאליה רבה** כתב שיש חילוק אם עוד לא בירך ברכת המזון, שאז צריך לאכול שנית, לאם כבר בירך ברכת המזון שאז יש חשש איסור בברכת הגפן, שאז יכול לסמוך על המצה הראשונה. לע"ד נראה לפי זה, שלמנהג שנהגו לזמן ללא כוס, ואין שום איסור לאכול אפיקומן גם אם כבר בירך ברכת המזון (שהרי אין כאן תוספת על הכוסות), חייב לאכול שוב אפיקומן, בין אם בירך ברכת המזון ובין אם לא.

⁶⁹⁷ ואת שאר המצות משמרים משעת לישא. כיוון שמחמירים גם לאכול את מצת המצווה שמורה משעת קצירה, בשביל חומרא זו הצריכו אותו לשוב ולאכול. אמנם, כאשר כל המצות שמורות משעת לישא, והמצות מצווה שמורות משעת טחינה כתב **בשו"ת בית דוד** (אר"ח רנט) שאין צורך לשוב ולאכול, כיוון עיקר השמירה היא או משעת לישא או משעת קצירה, ושעת טחינה היא חומרא בעלמא (מעבר לשמורה משעת לישא), ובשביל זה לא הצריכו לאכול שוב. (ולע"ד לא משמע כן מדברי הביה"ל שכתב (ריש סימן תפב) שמעיקר הדין צריך שמירה משעת טחינה, ורק משעת דחק אפשר משעת לישא, ויש מחמירים משעת קצירה. משמע שהבין שמשעת טחינה היא עיקר הדין יותר מאשר שעת קצירה. ואפשר שלכן סתם כאן המשנ"ב בזה. וצ"ע).

⁶⁹⁸ עיין לקמן במשנ"ב, שכתב שהכזית הראשון אינו מועיל לעניין זה, שהרי האפיקומן צריך להאכל על השובע, וכתב בשער הציון שהוא הדין כאן, אם לא אכל מהמצה השמורה בשעת הסעודה, אינו יכול לסמוך עליה.
⁶⁹⁹ בכל זמן שנזכר. עיין משנ"ב בס"ק יא ויז.

סימן תעח | שלא לאכול אחר אכילת האפיקומן

סעיף א | אכילה לאחר אפיקומן

המשנה אומרת (פסחים קיט ע"ב) שאין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן. בגמרא מובאות כמה דעות מהו אפיקומן:

לרב הכוונה ללכת לאכול מאכלים אחרים במקום אחר, [ואסרו לעשות זאת שמא יבוא לאכול את הפסח בשני מקומות. (ואפיקומן הכוונה 'אפיקו מניכר', הוציאו בליכם מכאן ונלך למקום אחר) (רשב"ם)].

לשמואל הכוונה להבאת מאכלים חביבים בסוף הסעודה (ארדליא [פטריות] וגוזליא).

ולרבי יוחנן הכוונה להבאת קליות ואגוזים. (שמואל ורבי יוחנן מסכימים שאסור לאכול שאר מאכלים אחר הפסח אפילו כשזה באותו מקום, ורב מתיר (רשב"ם)).

הגמרא מביאה ברייתא המסייעת לדברי רבי יוחנן.

רב יהודה אומר עוד בשם שמואל שאסור להפטיר אחר המצה (שאוכלים בסוף הסעודה (וכר לפסח או למצה הנאכלת עימו. עיין רש"י ובסימן תע"ז)) אפיקומן, ומר זוטרא אומר בשם שמואל שמותר להפטיר אחר המצה אפיקומן. [הראשונים פסקו כל"ק לאסור (רי"ף, רא"ש ורמב"ם)].

טור ושו"ע: אחר האפיקומן אסור לאכול שום דבר.

א. אם אכל לאחר האפיקומן יאכל עוד כזית ממצה שמורה⁷⁰⁰ (משנ"ב).

ב. לעניין משקה, יש להחמיר במשקה המשכר, ולכתחילה נכון להזהר מכל משקה חוץ ממים (משנ"ב).

❖ אכילה בשני מקומות

כנזכר לעיל, רב סובר שכוונת המשנה לאסור אכילת האפיקומן במקום אחר. (ר"ן: אע"פ ששמואל ורבי יוחנן ביארו אחרת את המשנה, גם הם מסכימים לאסור בזה).

נחלקו הראשונים האם איסור זה שייך רק לקרבן פסח או גם לאפיקומן:

◀ **רשב"ם:** איסור זה שייך גם לאפיקומן.

◀ **תוספות:** איסור זה שייך רק בקרבן פסח.

◀ **רמ"א:** לא יאכלנו בשני מקומות, שלא עדיף מאם הפסיק בשינה שאסור לאכול,

משום דהוי כשני מקומות (כוונתו להוכיח שגם באפיקומן מצינו שמחמירים כמו קרבן הפסח (משנ"ב)).

הערות

⁷⁰⁰ מקור דבריו מהאליה רבה שחילק בין מקרה שעוד לא בירך ברכת המזון, שיאכל שוב, לבין מקרה שכבר בירך ברכת המזון, שאז נמצא שמוסיף על הכוסות, שבזה יסמוך על מה שאכל. ועיין בסימן תעז שכתבנו שלפי דבריו יוצא שלמנהג שנהגו שלא לזמן על כוס בכל מקרה צריך לחזור, אפילו אם בירך ברכת המזון.

- א.** אפילו בחדר אחד, אין לאוכלו על שני שולחנות, דהוי כשני מקומות (**משנ"ב**).
ב. את שאר הסעודה מותר לאכול בשני מקומות, שהאיסור הוא רק על האפיקומן שהוא זכר לפסח. ויקפיד לאכול באותו שלחן, ולא בשני שולחנות דהוי כשני מקומות (**משנ"ב**).

סעיף ב | מי שישן באמצע הסעודה

המשנה אומרת (פסחים קב ע"ב) שבני חבורה שישנו מקצתם, יאכלו, אבל אם כולם ישנו, לא יאכלו. רבי יוסי אומר שאם נתנמנמו יאכלו, ואם ישנו לא יאכלו. (כיוון שישנו לאחר שהתחילו לאכול את הפסח, אם יאכלו לאחר שניעורו, הוי כאכילה בשני מקומות (רש"י, רשב"ם ועוד)).
הגמרא מספרת שרבה נמנמם (לאחר שהתחיל לאכול אפיקומן (רשב"ם)) והתיר לאכול את האפיקומן כיוון שרבי יוסי התיר אם נתנמנמו⁷⁰¹.

הראשונים פוסקים כדעת רבי יוסי (על פי המעשה של רבה). הראשונים חולקים בדבריו:

- ◀ **רשב"ם ורא"ש:** רבי יוסי מוסב על תחילת דברי ת"ק שאם ישנו **מקצתם** יאכלו, ועל זה אמר שדווקא אם נתנמנמו, אבל אם ישנו אפילו מקצתם, לא יאכלו כשיתעוררו.
◀ **רבינו יונה ורמב"ם:** רבי יוסי מוסב על סוף דברי ת"ק שאם ישנו **כולם** לא יאכלו, ועל זה אמר שדווקא אם ישנו כולם, אבל אם נתנמנמו כולם, יאכלו.

Ⓢ **שו"ע:** מי שישן בתוך הסעודה (היינו לאחר שהתחיל לאכול אפיקומן (עיין לקמן ברמ"א)) והקיץ, לא יאכל שוב. ובני חבורה שישנו מקצתם, חוזרים ואוכלים. אם ישנו כולם לא יאכלו, ואם נתנמנמו כולם, יאכלו.

רמ"א (על פי רי"ו וטור): כל זה דווקא כשישנו לאחר שהתחילו לאכול אפיקומן, אבל שינה שלפני זה, לא הוי הפסק.

- א.** נמנמום הוא כשאינו ישן לגמרי, ואם ישאלו אותו איפה הניח כלי פלוני ויזכירו לו אם הניח במקום פלוני, ידע לענות כן או לא (**משנ"ב**).

הערות

⁷⁰¹ אמנם ביאור זה אינו מוסכם, שלא כל הראשונים סוברים שיש איסור שינה באמצע אכילת האפיקומן, שייתכן ויש איסור רק באכילת הפסח. כ"כ **התוספות** בדף קיט ע"ב (לדעתם הסיפור של רבה עוסק בעניין קבלת תענית) וכן סוברים **הר"ה, הרא"ה ומהר"ם חלואה**. וכתב **הביה"ל** משום שכן, שאע"פ **שהחק יעקב** כתב להחמיר במחלוקת הראשונים המובאת להלן (ולא כמו השו"ע שהקל כרמב"ם), אין לפסוק כמותו, אלא כשו"ע, כיוון שכלל לא ברור שיש איסור באכילת מצה שהיא זכר לפסח.

סימן תעט | ברכת המזון על הכוס השלישי

סעיף א | מזיגת ושתית כוס שלישי

המשנה אומרת (פסחים ק"ז ע"ב) שמוזגים לו כוס שלישי ומברך עליו ברכת המזון.

הגמרא בדף קח (ע"א) הסיקה שכל ארבע כוסות צריכות הסיבה.

המשנה אומרת עוד (ק"ז ע"ב) שבין כל הכוסות מותר לשתות עוד אם ירצה, אבל בין כוס שלישי לרביעי אסור. הירושלמי מבאר (י, ו) שהסיבה לאיסור היא שמא ישתכר (וישכח מלגמור את ההלל (ב"י) ורק יין שלאחר המזון משכר, ולא בתוך המזון (עיין בסימן תע"ב, ז)).

[טור ו] שו"ע: ישתה כוס שלישי ויברך עליו ברכת המזון, ויברך הגפן וישתה בהסיבה, ולא יברך אחריו (עיין בסימן תע"ד), ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי.

רמ"א (על פי מהרי"ל): אמנם, מהכוס השלישית מותר לשתות בכמה פעמים, והכל נחשב כשתיה אחת, למרות שהפסיק בניהן (יותר משיעור אכילת פרס (משנ"ב)).

א. יזהר בשטיפה והדחה של הכוס אם אינה נקיה. ואף מי שאינו זהיר בזה כל השנה, כאן יזהר משום הידור מצווה (משנ"ב).

ב. אפילו אם מברך ביחיד יברך על הכוס. ואף מי שבכל השנה אינו מקפיד בזה, בליל הסדר שתיקנו ד' כוסות, יש לעשות מצווה על כל כוס, ואת הכוס השלישי יש להסמיק לברכת המזון (משנ"ב על פי הגמרא).

ג. אם שתה ללא הסיבה עיין בסימן תע"ב, ז (משנ"ב) (שם כתב הרמ"א שלא יחזור לשתות שוב בכוס שלישית. וע"ש במה שכתב עליו במשנ"ב⁷⁰²).

ד. אין לברך ברכה אחרונה, אפילו אם שתה רביעית בבת אחת, משום שסומך על הברכה שעל הכוס הרביעי (משנ"ב).

ה. יש שכתבו שהאיסור לשתות יין הוא שמא ישתכר ויישן, ולא יגמור את ההלל. ויש שכתבו (רשב"ם ופוסקים) משום שנראה כמוסיף על הכוסות⁷⁰³. וכתבו האחרונים שנאסר לא רק יין, אלא גם שאר משקים המשכרים, אך משקים שאינם משכרים מותר. מיהו בחמר מדינה יש להחמיר משום הטעם השני, מפני שנראה כמוסיף על הכוסות. משום כך, אם שותה את הכוס השלישי בכמה פעמים אין איסור, ששכרות אין כאן, שהרי לא שתה יותר מד' כוסות, ואף אינו נראה כמוסיף על הכוסות. אמנם, אם שתה רוב רביעית ולא היה בדעתו לשתות עוד, ונמלך, דעת המג"א והחק יעקב שלא ישתה, כיוון שצריך לברך עליו. [ובסימן תע"ב בבית"ל כתב שדין זה צריך עיון] (משנ"ב).

ו. אם הכוס גדולה מאוד, לא ישתה את כולה, שלא ישתכר (אחרונים).

הערות

⁷⁰² ושם כתבנו שדעת החזו"ע שיש לחזור ולהסב בכל הכוסות. ועיין בסימן תפ במשנ"ב בס"ק ח ובשער הציון שכתב שלפי הש"ע אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה (כיוון ששותה על סמך הכוס השלישי גם את הכוס הרביעי, ולא הוי הסחת דעת), ולדעת הרמ"א צריך לברך גם ברכה ראשונה.

⁷⁰³ וכתב הבית"ל שלפי הטעם שנראה כמוסיף על הכוסות יש לומר שהאיסור הוא רק בשתיית שיעור כוס, ולטעם שמא ישתכר האיסור הוא בכל שהוא (והשאיר בצ"ע).

❖ זימון

טור (בשם המדרש) ושו"ע: מצווה לחזר אחר זימון. (אין הכוונה לזימון בברכת המזון, שאין חובה להדר בו יותר משאר השנה, אלא לזימון של הלל, שיהיה אחד אומר 'הודו' והשניים עונים לו פסוק שאחריו (משנ"ב)).

רמ"א: והגדול אומר 'הודו' ו'אנא' (מצווה לכתחילה (פר"ח)), והאחרים חוזרים אחריו (כלבו). והגדול יכול לתת רשות לקטן (מהרי"ל). ניתן להצטרף לזימון של ההלל למרות שלא אכל עמהם. ונהגו שבעל הבית הוא המברך ברכת המזון בליל הסדר משום שנאמר "וטוב עין הוא יבורך", והוא נקרא 'טוב עין' שאמר 'כל דכפין ייתי וייכול' (ואם בירך אחר, אין קפידא בדבר (חק יעקב)).

א. אם קרא לאדם אחר לקרוא עמהם את ההלל, לא יאכל וישתה שם, ואף לא יזמן עמהם בברכת המזון, אלא ישמע 'הודו' ויחזור לביתו (משנ"ב).

ב. הסכימו האחרונים שאע"פ שמצווה מן המובחר לומר הלל בשלושה גדולים, ובדאי מצווה מהמובחר שאם יש בבית אדם בן חיוב, שיענה עמהם. מכל מקום אין להקפיד בזה כל כך, שיכול לצאת בזה ע"י אשתו ובניו, ואפילו אשתו יכולה לומר 'הודו' והם יענו לה, שהרי גם נשים חייבות (אמנם, לפי מה שנהגו לומר בזמירת קול, כתב החק יעקב שיש לחוש לאיסור שמיעת זמר אישה ולענות אחריו שהוא כאש בניעורת) (משנ"ב).

ג. אם רוצה לחזר אחר זימון לברכת המזון, לא יאכל את האפיקומן בביתו שלו, שהרי צריך לאכול אצל שכנו משהו, והרי אסור לאכול אחר האפיקומן. וכן לא יאכל חלק מהאפיקומן בבית שכנו, שזה כחולק לאכול בשני מקומות. אלא יאכל את האפיקומן במקום שמזמן ומברך שם⁷⁰⁴, וישתה שם את הכוס השלישי, וישאר שם עד סוף הסדר. ואם ירצה לשוב לביתו, רשאי אחר שתיית כוס שלישי, ואת ההלל והכוס הרביעי יאמר בביתו⁷⁰⁵. אמנם, לא נהגו ללכת לאכול את האפיקומן בבית אחר, ולכן מוטב שיברך בביתו יחידי מאשר ללכת לחפש זימון בבית אחר. ואם רוצה להדר יזמין לביתו אורח לסעודה וכן יהיה לו זימון לברכת המזון ולהלל⁷⁰⁶ (משנ"ב).

ד. אם יש רק שניים, שניהם יאמרו 'הודו' (אחרונים).

ה. מותר לתת לקטן לומר כדי שלא יישן, וכן מדין חינוך במצוות. אך רק לפסוק 'אנא' שהם חוזרים אחריו, אך לא בפסוק 'הודו' (משנ"ב).

הערות

⁷⁰⁴ זה לפי הרמ"א הסובר שאין דין שינוי מקום בפת (כמובא בסימן קעח, ב) (אע"פ שהרמ"א כתב שלכתחילה גם בפת אין לעקור ממקומו שמא ישכח לברך, כאן אין חשש זה שהרי כל העקירה היא למטרת מצוות הזימון והברכה (כך שמעתי מהרב משה בר ציון)). אך לדעת השו"ע (שם) אין לעקור למקום אחר לפני הברכה, ומי שירצה לזמן יאכל אצל חברו מתחילת הסדר (כף החיים (ס"ק יג)).

⁷⁰⁵ לכאורה יש חידוש בדבר, שהרי היה מקום לומר שעדיף שישאר שם עד לאחר ההלל לפחות כדי שיאמרו אותו בשלושה, ומהמשנ"ב משמע שאם יש לו צורך (אפילו קל) לשוב לביתו, אינו צריך לחוש לזה, ויכול לשוב לביתו.

⁷⁰⁶ שבלאו הכי כתוב בזהר שמצווה להזמין אורח עני לחג, ובפרט בפסח שאומר 'כל דכפין' (שער הציון).

סימן תפ | סדר כוס רביעי

סעיף א | שתיית כוס רביעי

- המשנה אומרת (פסחים ק"ז ע"ב) שעל כוס רביעי גומרים את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר.
- רא"ש, טור ושו"ע:** כוס רביעי גומר עליו את ההלל, ומתחיל מ'לא לנו' [ללא ברכה (משנ"ב)].
- א.** אומרים את ההלל בישיבה, אע"פ שכל השנה אומרים בעמידה, ליל פסח שאני שהוא דרך הסיבה וחרות (משנ"ב).
- ב.** גם מי שאירע לו אבל ב"ט (ולא הספיק לשבת עליו לפני הרגל), גומר את ההלל (משנ"ב).

חתימה

- הגמרא שואלת (פסחים ק"ח ע"א) מה היא ברכת השיר, רב יהודה אומר: 'יהללך'. רבי יוחנן אומר 'נשמת כל חי'.
- עוד נחלקו (שם) מהיכן הלל הגדול, לרב יהודה פרק הודו לה' כי טוב (פרק קלו בתהילים). לרבי יוחנן משיר המעלות עד סוף פרק הודו לה' כי טוב. לרב אחר בר יעקב מ"כי יעקב בחר לו י-ה" (קלח, ו) עד סוף פרק הודו לה' כי טוב.
- ◀ **רי"ף:** נהגו העולם כרב יהודה גם בברכת השיר (שהיא יהללך) ובהלל הגדול (שהוא פרק הודו לה').
- ◀ **רא"ש בשם רשב"ם**⁷⁰⁷: נהגו כרב יהודה ורבי יוחנן, וחותמים גם ב'יהללך' שבסוף ההלל, וגם בסוף 'נשמת'.
- ◀ **רבינו חיים ורא"ש:** בסוף ההלל לא יחתום (אלא יאמר עד 'כי מעולם ועד עולם אתה אל') ואז אומר הלל הגדול ונשמת כל חי, ובסוף נשמת וישתבח אומר 'יהללך' וחותם 'מלך מהולל בתשבחות', שמדוע יחתום פעמיים. (ואם בטעות חתם בישתבח, יאמר 'יהללך' ללא חתימה (משנ"ב)).
- ◀ כך פוסק שו"ע⁷⁰⁸.

- ל יש שנהגו לומר מיד לאחר ההלל 'יהללך' עד 'מעולם ועד עולם אתה אל', ואז אומרים הלל הגדול, נשמת וישתבח וחותמים 'מלך מהולל בתשבחות' (ויש שנהגו לחתום 'הבוחר בשירי זמרה' כבכל יום). ולמנהג זה אם חתם בטעות בהלל ב'יהללך', לא יחתום כשיאמר 'נשמת' ו'ישתבח' (משנ"ב).
- רמ"א:** יש אומרים 'שפוך חמתך' לפני שמתחילים 'לא לנו' (ר"ן) ופותחים הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים (ואיננו מפחדים משום דבר (משנ"ב)), ובזכות האמונה 'בוא המשיח וישפוך חמתו על הגוים (מהר"י ברונא).

הערות

⁷⁰⁷ **ברשב"ם** שלפנינו אין הדברים מופיעים, אמנם עיין ברש"י שעל הרי"ף, וכן הביא הרא"ש, ועיין באשל אברהם בס"ק ב שהאריך בביאור הדין.

⁷⁰⁸ וכן בהגדה של פסח חזון עובדיה (שאומר יהללך בסוף נשמת שאומר לאחר ההלל והלל הגדול). ועיין בב"י בסימן תפז בד"ה ומה שכתב, שכן כתב בשם הרב מאיר בן ערמאה, וכתב שהסכים עימו אע"פ שמדברי הפוסקים לא משמע כן.

- א.** את הפיוטים שנהגו לומר (אז רוב ניסים ועוד) יאמר לאחר שתיית הכוס, כיוון שהם רק מנהג. ומהר"ם היה שותה אחריהם כדי שלא יילך לישון כשהוא צמא⁷⁰⁹, וכן הוא בסידורים (משנ"ב).
- ב.** בלילה הראשון (בחר"ל) יאמר 'אז רוב ניסים' ובלילה השני יאמר 'אמץ גבורותיך', ויש שאומרים בשניהם את הכל בשווה (משנ"ב).
- ג.** נהגו למזוג כוס אחד יתר ממספר המסובים והוא נקרא 'כוס של אליהו' (לרמז שה' שגאלנו ממצרים הוא יגאלנו בקרוב וישלח לנו את אליהו הנביא בקרוב) (משנ"ב).

❖ דרך שתיית הכוס

טור ושו"ע: שותה אותו בהסיבה (על פי הגמרא בדף קח ע"א) ללא ברכה לפניו (**רמ"א:** ומנהגנו לברך לפניו), ואחריו יברך 'על הגפן' (כמבואר בסימן תע"ד) (ופוטר בכך גם את הכוס השלישי (משנ"ב)). ואם שתה ללא הסבה יחזור וישתה שוב בהסיבה, ומברך לפני השתיה שוב, כיוון שהסיח דעתו מלשתות עוד (כ"כ הרא"ש. ומבואר בסימן תע"ב, ז).

רמ"א (עיין בסימן תע"ב, ז): אינו צריך להסב שוב בכוס [שלישי ו]רביעי.

א. אם לא הסב בכוס השלישי, לפי השו"ע לא יברך עליו שוב כיוון שברכת הכוס השלישי מוסבת גם על הכוס הרביעי (משנ"ב) (אך לדעת הרמ"א שנהגו לברך על כל כוס, צריך לברך גם בכוס שלישי, אלא שלא נהגו לחזור ולהסב שוב (כנ"ל בסימן תע"ב, ז) (**שער הציון**)).

❖ אמירת הלל בבית אחר

◀ **רמב"ם:** יכול לגמור את הלל בכל מקום שירצה, אע"פ שאינו מקום הסעודה.

◀ כך פוסק **רמ"א**.

◀ אע"פ שאינו שותה את הד' כוסות במקום אחד, אין בכך כלום (משנ"ב).

◀ **ראב"ד:** אין הדעת מקבלת דין זה.

⁷⁰⁹ ולכאורה מדוע לא ישתה מים, שבהם לא אסרו לכו"ע. [ואולי משמע מכאן שגם שתיית מים אינה לכתחילה. ועיין בסימן תפא].

סימן תפא | שלא לשתות אחר ארבע כוסות

סעיף א | שתייה לאחר ד' כוסות

◀ **רבינו יחיאל:** מותר לשתות עוד יין לאחר ד' כוסות.

◀ **גאונים, רי"ף, ר"י טוב עלם, רא"ש וטור:** אסור לשתות יין, אבל מים מותר.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א: וכל המשקים דינם כיון.

◀ **רבינו שמואל מאוירא והגה"מ:** אין לשתות אפילו מים.

א. טעמי איסור שתיית היין לאחר ד' כוסות:

- יש שכתבו מחשש שישתכר ויישן ולא יוכל לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה. לפי זה במשקים שאינם משכרים מותר.
 - יש שכתבו משום שנראה כמוסיף על הכוסות. לפי זה, אם שותה שאר משקים שאינם חמר מדינה מותר.
 - יש שכתבו משום שמשכח מפיו את טעם המצה, ומאותה סיבה שאסור לאכול אחר האפיקומן. לפי זה כל משקה נאסר.
- למסתימת השו"ע והרמ"א משמע שסברו כטעם זה, ואסרו כל משקה חוץ ממים. ואע"פ שלכתחילה נכון להחמיר בכל מה שמבטל טעם המצה, במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא ראשונה ולהתיר במשקים שאינם משכרים (ובפרט בלילה שני בחו"ל) (משנ"ב).

ב. כתבו האחרונים שמי זנגביל, תה, משקה תפוחים או משקה ממותק (ע"י שורש לקריץ) מותרים כיוון שהם כמים בעלמא (אמנם משקה תפוחים שנעשה בבית בד וטעמו חזק, יש אוסרים) (משנ"ב).

❖ דין כוס חמישי

המשנה אומרת (פסחים ק"ז ע"ב) שעל כוס רביעי גומרים את ההלל. ובגמרא מובאת ברייתא (ק"ח ע"א) שרבי טרפון אומר שרביעי [ורי"ף ורמב"ם גורסים: חמישי] גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול. (וי"א ה' רועי לא אחסר).

יש ראשונים שגרסו בגמרא כוס רביעי ויש שגרסו כוס חמישי.

◀ **רשב"ם (גרס כוס רביעי):** אין שום מקור לשתית כוס חמישי.

◀ **רי"ף ורמב"ם (גרסו כוס חמישי):** מוזג כוס חמישי, והיא אינה חובה, וגומר עליה את ההלל הגדול⁷¹⁰. (ואין רבי טרפון חולק על המשנה שאומרת ד' כוסות, מפני שהן חובה והיא רשות (על פי הר"ן)).

⁷¹⁰ עיין בב"י שדן כאן באריכות בתשובת רב האי גאון שדן במה ששאלו אותו על תשובת רב סעדיה גאון האם אפשר לומר יהללוק על הכוס החמישי או לא לאחר הלל הגדול ואף לחתום (כמנהג התלמידים) או שאין לחתום.

ל **מרדכי**: בקושי התירו לאיסטגניס וחולה להוסיף כוס חמישי אם אינו יכול להתאפק מלשתות (אפילו יין (משנ"ב)), ובעלילה ציוו לגמור עליו את ההלל הגדול.

כך פוסק רמ"א.

ל היינו דווקא כשעוד לא גמר ברכת ההלל על הכוס הרביעי, שאז יכול לומר הלל הגדול ולחתום בברכה, אבל אם כבר חתם על כוס רביעי, אין לומר הלל הגדול ולחתום שוב, שתיקנו רק חתימה אחת⁷¹¹ (משנ"ב).

סעיף ב | להתעסק בהלכות הפסח

התוספתא אומרת (פסחים י, ח) שחייב אדם להתעסק בהלכות הפסח ויציאת מצרים עד שתחטפנו שינה (זה המעשה שרבי אליעזר ורבי יהושע וכו' היו יושבים בבני ברק (טור)).

טור ושו"ע: חייב אדם להתעסק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה.

רמ"א: וכל דין ליל שני כדין הראשון (אגור). ונהגו לקרוא על המיטה רק 'שמע' ולא מה שנהגו בשאר הלילות כדי להגן, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין.

ל צריך לברך המפיל. ואם קרא ק"ש בבית הכנסת לפני הלילה, צריך לקרוא כל ק"ש כדי לצאת ידי חובה (משנ"ב).

הערות

והשיב שעדיף שלא לחתום, כיוון שלא הוזכרה בגמרא עוד ברכה. והטור כתב שעדיף למעט בברכה, ומי שירצה לעשותו לא יחתום בסוף ההלל אלא יאמר על הכוס החמישי את ההלל הגדול, ונשמת ויחתום. ועיין עוד בהערה להלן.

⁷¹¹ **בביה"ל** כותב שמדברי הטור משמע שהתירו לשתות כוס חמישי רק אם חותם עליה (ודנו אם ניתן לחתום על הכוס החמישי בפני עצמה או לכלול אותה עם הכוס הרביעי), אבל ללא חתימה אסור. ותמה, שכן משמעות הגאונים שהם חתרו למצוא היתר למי שצמא בסוף הסדר שיוכל לשתות עוד. (וכתב שכן משמעות הרמב"ם ורי"ו), וכתב שכן מצא שהגר"ז התיר לשתות ללא חתימה. (אלא שהחמיר שאם אמר כבר הלל הגדול, שאינו יכול לומר שוב הלל הגדול, שאין בזה שום חידוש שבח, ומשמע שכן סבר המג"א). ולדינא השאיר **הביה"ל** בצ"ע.

סימן תפב | דין מי שאין לו מצה שמורה

סעיף א | מי שאין לו מצה שמורה

נחלקו הראשונים במי שיש לו רק כזית אחד של מצה שמורה:

◀ **רי"ף:** אוכל בתחילה מצה שאינה שמורה ויברך רק 'המוציא', ולאחר הסעודה יברך על הכזית שמורה ויאכלנו לשם מצת מצווה, ואז יברך ויאכל את המרור, ואז יכרוך מצה ומרור יחד.

◀ **עיטור:** אוכל בתחילה מצה שאינה שמורה, ויברך עליה גם 'על אכילת מצה', ואת הכזית האחרון יאכל ללא ברכה.

◀ **רא"ש:** אוכל בתחילה את הכזית שמורה כדי שיאכל מצה לתאבון ויברך עליו 'המוציא' ו'על אכילת מצה', ואינו חושש שיאכל בסוף ממצה שאינה שמורה⁷¹².

◀ **רבינו יונה ורמב"ם:** אוכל בתחילה מצה שאינה שמורה, ואז יאכל את המרור, ואת הכזית שמורה יאכל בסוף הסעודה, ולא יאכל אחריו כלום.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל היינו לאחר שיברך המוציא על שאינה שמורה, ויאכל, ואז יאכל את המרור. אע"פ שהמרור צריך לבוא אחר המצה ('על מצות ומרורים יאכלוהו'), שאני הכא דלא אפשר (משנ"ב).

א. השו"ע השמיט דין הכריכה, ומשמע שסובר שאינו צריך, משום שאין לו מצה שמורה, ומצה שאינה שמורה אינה מצה (משנ"ב). (אמנם יש אחרונים שכתבו שלאחר אכילת המרור יכרוך עם המצה שאינה שמורה. וצ"ע לדינא (שער הציון)).

ב. מי שיש לו שני כזית, יאכל אחד בתחילת אכילתו, ואחד בסוף. וחולה שיכול לאכול רק כזית אחד, וכן מי שיש לו רק כזית מצה (ואין לו מצה שאינה שמורה), יאכל סעודתו ללא ברכת המוציא, ואחר הסעודה יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכלנו. אבל אם אין לו יין, צריך לקדש על המצה, ולאחר מכן יאכל תבשילו (משנ"ב).

הערות

⁷¹² והיינו שהרא"ש מעדיף שיאכל את המצה של המצווה בתחילה לתאבון, מאשר שיאכלנה על השובע (ולדעתו מה שהביתא אמרה שצריך לאכול כזית מצה בסוף, איירי בזמן שהבית קיים). ודברי רב הונא (שודאי אינו עוסק בזמן הבית) מפרש הרא"ש שאין הכוונה שצריך לאכול דווקא בסוף את הכזית שמורה, אלא בא להשמיענו שמותר לאכול מהבצק של הגויים, אלא שלא ניתן לצאת בו ידי חובה (ובאמת צריך לאוכלו בתחילה). כ"כ הב"ח. המעיין ברא"ש לכאורה תמה, שכן הרא"ש מקשה על הר"ף שעדיף לא לעשות כורך כדי לא לבטל טעם האפיקומן, ומיד אחר כך כותב הרא"ש שיאכל את הכזית שמורה עוד לפני הסעודה, ולכאורה קשה עליו אותה קושיא: הרי מתבטל טעם האפיקומן.

אך נראה דלא קשיא מדי, משום שהרא"ש הקשה כן רק לפי סברת הר"ף, הסובר שעדיף לאכול את הכזית שמורה בסוף (שיאכל על השובע, או מפני שאין מפטירין...). ועל זה הקשה הרא"ש, שלדבריו עדיף שלא לכוך כדי להשאיר טעם אפיקומן. כל זה לר"ף, אבל הרא"ש עצמו סובר שעדיף לאכול את הכזית בתחילה, כיוון שטעם 'שיאכלנו לתאבון' קודם לטעם 'שיאכלנו לשובע', וא"כ אין להקשות שמבטל טעם המצה, כיוון הרא"ש אינו חושש לו (כיוון שאין לו אלא כזית אחד). כך מדויק מהטור, וכן נראה פשוט כוונת הדרישה באות ב.

[יש לעיין אם לדעת יש לעשות כורך וכן אפיקומן ממצה שאינה שמורה. לכאורה ממשמעות הקושיא של הרא"ש על הר"ף משמע שהרא"ש מסכים שיש לאכול כורך ממצה שאינה שמורה (אלא שהוקשה לו על הר"ף שמבטל בכך את טעם המצה השמורה). ועיין משנ"ב בס"ק ג שכתב שדעת השו"ע (שפסק כרמב"ם) שאין צריך כורך ממצה שאינה שמורה, אך הביא בשער הציון שיש אומרים שכן והשאיר בצ"ע].

ג. מי שיש לו כזית מצה שמורה משעת קצירה והשאר משעת לישה (שבשעת דחק נחשבת לשמורה), יאכל כשאר השנים, ואת הכזית משעת קצירה יאכל בתחילה (ויברך עליו המוציא ומוציא מצה), וכריכה ואפיקומן יעשה מהמצה השמורה משעת לישה (ביה"ל).

סיוכום מי שיש לו רק כזית שמורה

4	3	2	1	
מרוך וכורך	מצה שמורה וברכת מוציא מצה	סעודה	מצה שאינה שמורה וברכת המוציא	רי"ף
(מרוך וכורך)	מצה שמורה ללא ברכה	סעודה	מצה שאינה שמורה ושתי ברכות	עיתור
(אפיקומן ממצה שאינה שמורה)	סעודה	מרוך (וכורך ממצה שאינה שמורה)	מצה שמורה ושתי ברכות	רא"ש
מצה שמורה וברכת מוציא מצה	סעודה	מרוך	מצה שאינה שמורה והמוציא	רמב"ם ושו"ע

מי שאין לו מספיק מצות לשני לילות (בחו"ל)

רמ"א (על פי אבודרהם): מי שיש לו שלוש מצות לשתי הלילות, בלילה הראשון יברך על המוציא ואכילת מצה על המצה האמצעית, וכן יקיים בה את הכורך. ואת שתי השלמות ישמור לליל שני.

א. אם יש לו ארבע, יאכל שתיים בלילה הראשון ושתיים בשני⁷¹³ (משנ"ב).

ב. חלק מהאחרונים כתבו שבלי ל שני (שיש לו רק שתי מצות) לא יפרוס את המצה בתחילה, אלא כשיגיע לברכת המצה, יחלקנה, כדי שיוכל לברך המוציא על לחם משנה (משנ"ב).

ג. אם יכול לשייר מהלילה הראשון כזית מצה, ישמרנו ויניחו בין שתי המצות השלמות כדי שיהיה לו לחם משנה מלבד הפרוסה שמברך על 'על אכילת מצה'. וכן להפך, אם אין לו מספיק ללילה הראשון במצה אחת, ייקח פרוסה מהשניה, ובלילה השני יברך המוציא ועל אכילת מצה על השלמה והפרוסה יחד (ויסמוך על הפוסקים שסוברים שמברך בפסח 'המוציא' על הפרוסה) (מג"א).

⁷¹³ ואם יש לו שלוש שמורות משעת קצירה, ואחרות משעת לישה, דעת האליה רבה שיאכל את שלושתם בלילה הראשון, ובלילה השני יאכל מהשמורות משעת לישה. ודעת הביה"ל שישמור מצה אחת משעת קצירה ללילה השני.

סימן תפג | דין מי שאין לו יין

סעיף א | מי שאין לו יין

נחלקו הראשונים במי שאין לו יין:

◀ **רי"ף:** יברך 'המוציא' ויבצע את המצה, ויאחזנה בידו ויאמר את הקידוש, ואז יברך 'על אכילת מצה', ויטבל את הירק, וימשיך בסדר עד יגמור את ההגדה, ואז יאכל את המרור בברכה, וכורך מצה ומרור ואוכל ללא ברכה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

לפי מה שנהגו בשלוש מצות, יש לבצוע את המצה רק בתחילת הסדר, ולא לפני הקידוש (והשו"ע העתיק דברי הר"ף הסובר שצריך רק שתי מצות) (**ביה"ל**).

◀ **רי"ף גיאת:** יברך המוציא ויקדש, ויאכל מהמצה, יטבל בחרוסת וגומר ההגדה, ואז מברך על אכילת מצה ואכילת מרור.

◀ **עיטור:** יברך המוציא ועל אכילת מצה ויקדש, ויאכל מהמצה והמרור, שאין להפסיק בניהם.

◀ **טור:** יטבל את הירק לפני הקידוש, ויאמר את ההגדה עד 'למעינו מים', ואז יברך המוציא ויקדש, ויברך על אכילת מצה ויאכלנה עם המרור כסדר.

◀ **רב האי גאון:** אי אפשר לקדש על הפת בליל פסח.

א. אם יש לו כוס יין אחת יקדש עליה, (וכן אם זה חמר מדינה כמו שפסק הרמ"א (עיין לקמן)). ואם יש לו שתי כוסות, ישמור את השניה לאחר ברכת המזון, ואת ההגדה יאמר ללא כוס. ואם יש לו שלוש, יאמר את ההגדה עליה, ואת החצי ההלל יגמור ללא כוס (**משנ"ב**).

ב. לעניין הברכה על אכילת הכרפס (אחרי שאכל כבר מצה מיד לאחר הקידוש) תלוי, אם הוא דבר שבא להמשיך תאוות האכילה, לא יברך כיוון שהוא בכלל הסעודה, ואם לאו, יברך עליו (**משנ"ב**).

ג. ברכת יהללוק:

◀ **מג"א וחק יעקב:** לא יברך ללא כוס.

◀ **דרכי משה, פר"ח, בגדי ישע, נהר שלום ומאמ"ר:** יברך גם ללא כוס.

ד. כשרוצה לאכול סעודתו ('שלחן עורך') צריך ליטול ידיו שנית, שהרי הייתה הסחת דעת בקריאת ההגדה וההלל. אך אם כיוון בשעת הנטילה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא לטנפם, אינו צריך (**מאמ"ר**).

ס סיכום מי שאין לו יין:

7	6	5	4	3	2	1	
כורך ללא ברכה	מרור	הגדה	טיבול ירק	על אכילת ויאכל	קידוש	המוציא	רי"ף ושו"ע
על אכילת מרור ויאכל	על אכילת מצה ויאכל	הגדה	טיבול ירק	יאכל מצה	קידוש	המוציא	רי"ץ גיאת
(כורך)	הגדה	(אינו מטבל ירק)	על אכילת מרור ויאכל	יאכל מצה	קידוש	המוציא ועל אכילת מצה	עיטור
	על אכילת מרור ויאכל	על אכילת מצה ויאכל	קידוש	המוציא	הגדה	טיבול ירק	טור

❖ שתיית שכר מדינה

רמ"א: במקומות שנהגו לשתות משקה הנעשה מדבש הנקרא מע"ד, יכול לקחת אותו לד' כוסות אם אין לו יין (מהרי"ל). ויש אומרים שאין עושים קידוש על שאר משקים (כמו שנתבאר בסימן ערב, ט¹⁵) ולי נראה שלעניין ד' כוסות יש לסמוך על הדעה שמקדשים על שאר משקים כשהם חמר מדינה.

א. אפשר להקל אפילו אם רוב שתיית אנשי המקום ממשקה זה היא רק בפסח ולא בשאר השנה. (מג"א, א"ר ושאר אחרונים (דלא כחק יעקב)). ואפשר עוד שאם שתיית רוב ההמון היא ממשקה ממותק (לקריץ) או ממשקה תפוחים, ניתן לקחתם לד' כוסות כשאינן לו יין⁷¹⁶ (משנ"ב).

הערות

⁷¹⁵ שם הכריע הרמ"א שאין לברך על שאר משקים בקידוש של הלילה (משנ"ב). ובהנהות איש מצליח כתבו שלפי דעת השו"ע שאין לקדש בליל שבת על חמר מדינה, אין לקדש עליו גם בליל פסח, אלא יקדש על הפת וישתה לאחריה חמר מדינה (ולא יאכל מהמצה), ואת שאר הכוסות יכול לעשות על חמר מדינה.

⁷¹⁶ וכתב הפרי מגדים שאז עדיף שלא יברך על כל כוס וכוס, אלא על כוס הקידוש ועל כוס של ברכת המזון (שער הציון).

סימן תפד | דין מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים

סעיף א | עשיית הסדר בכמה בתים

טור בשם הרי"ף ושו"ע: מי שרוצה לברך בכמה בתים (שהם אינם יודעים לקדש ולומר הגדה (משנ"ב)), יכול לגמור אכילתו בביתו, ומברך ברכת המזון ושותה כוס שלישי, ואז מברך לכל אחד בביתו, והם ישתו כוס הקידוש וכוס ההגדה ויאכלו את הירק ואת המצה, והוא לא יאכל וישתה עמהם, ויניחם לגמור סעודתם ויברכו הם ברכת המזון (ואם אינם יודעים - עיין לקמן). ויכול ללכת לבית נוסף לעשות כך. (אע"פ שבברכות הנהנין אינו יכול לברך לאחרים אם אינו נהנה, שאני קידוש ומצה שהם מצווה ויכול לברך עבורם⁷¹⁷). ואז יילך לביתו ויגמור את ההלל וישתה כוס רביעי.

אם רוצה להקדים ללכת לאחרים יכול, ולא יאכל ולא ישתה שם (שהרי עוד לא קידש (משנ"ב)), ואז יילך לביתו ויקדש.

אם ירצה יגמור הכל בביתו (גם ההלל (משנ"ב)) ואח"כ יילך לביתם לקדש להם, ולא יאכל וישתה עמהם (טור) (שהרי"ף שנקט שיילך לפני שגמר ההלל, רבותא נקט, אבל ודאי שיכול ללכת אחרי שגמר הכל (ב"י)).

א. אסור ללכת לפני שבירך ברכת המזון, אע"פ שדעתו לאכול שם עוד⁷¹⁸ (משנ"ב). (למרות שמותר לצאת צורך מצווה עוברת, הרי יכול ללכת אחרי ברכת המזון (שער הציון)).

ב. מקדש להם ומברך גם 'הגפן', וברכת הכרפס⁷¹⁹, ואומר לפניהם ההגדה, וברכת הכוס השני, וגם ברכת 'המוציא' וברכת המצה והמרור (משנ"ב).

ג. אסור לאכול עמהם כיוון שהוא לאחר אכילת אפיקומן, וכן לא ישתה עמהם כיוון שעומד בין כוס שלישי לרביעי (משנ"ב).

אם רוצה ללכת לבית אחר ולאכול עמהם, יכול לברך ברכת המזון ללא אכילת אפיקומן, ושוב לאכול עמהם ולאכול אפיקומן, שעיקר הקפידא היא שלא לאכול אפיקומן בשני מקומות (וכנ"ל בסימן תע"ח). (שער הציון) (וכרוב הפוסקים ולא כט"ז שהחמיר לאחר שבירך ברכת המזון).

ד. יכול לגמור להם את ההלל וישתו הם כוס רביעי (ביה"ל).

הערות

⁷¹⁷ כדאיתא בגמרא בראש השנה כט ע"א.

⁷¹⁸ אמנם בב"י הביא שהכלבו התיר לאכול מצה וכורך וללכת לבתים אחרים, ובשם האבודרהם כתב לאסור, וכמו שכתב כאן המשנ"ב. בסימן תע"ט ס"ק ט התיר לגמור את האפיקומן בבית חברו, וכאן אסר, משום ששם מדובר על מצווה עוברת, וכאן לא. (שאף הרמ"א בסימן קעה, ב לא התיר לעקור ממקומו ללא ברכה, אם אין צורך בדבר).

⁷¹⁹ הטור מביא מחלוקת עיטור ורא"ש האם יכול לברך עבורם ברכת הכרפס, דעת העיטור שאינו רשאי כיוון שאינה מצווה כמו קידוש ומצה, ודעת הרי"ף והרא"ש שיכול לברך כיוון שהיא מתקנת חכמים שישאלו התינוקות.

❖ לברך להם ברכת המזון

הרי"ף כותב שלאחר שבירך להם על המצה והמרור, יגמרו סעודתם ויברכו לעצמם ברכת המזון. אבל אם אינם יודעים לברך בעצמם, נחלקו הפוסקים⁷²⁰:

◀ **רב עמרם ורב כהן צדק:** אין להם תקנה, והוא אינו יכול להוציאם במצוות הלילה, אא"כ יאכל עמהם⁷²¹.

◀ **רא"ש:** אינו יכול לברך להם, אבל יכול לברך והם יחזרו אחריו מילה במילה.

כך פוסק שו"ע.

◀ **טור (בדעת הרי"ף):** כמו שייכול לברך להם על הכרפס, וחשיב ברכת המצווה, כך יכול לברך להם ברכת המזון, כיוון שתיקנו חכמים להסמיק לה את הכוס השלישי. (ותמה הב"י על הטור מדברי הרא"ש שכתב לאסור בזה).

הערות

⁷²⁰ הירושלמי אומר (ברכות ג, ג) שבכל המצוות אם יצא מוציא, חוץ מברכת המזון, שאם יצא אינו מוציא, משום שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת" מי שאכל הוא מברך. וכתבו האחרונים שאין זה לימוד מהתורה, אלא אסמכתא. ואע"פ שבבבלי פסח ברכת המזון באה אחרי אכילת חובה של מצה, עם זאת לא חילקו חכמים בדבר (שער הציון).

⁷²¹ כתב הב"י שרב עמרם עוסק במי שהקדים לעשות את הסדר בבתייהם, שאינו יכול לברך להם אא"כ יאכל עמהם, ואז לא יוכל לאכול בביתו, שאין אוכלים בשני מקומות. **ורב כהן צדק** גם סובר שאם אינם יודעים לברך, חייב לאכול עמהם כדי להוציאם וחייב לעשות הקידוש ושאר הסדר בבית אחד, שאם יקדש ויאכל שני מקומות נמצא שקידש לבטלה (במקום שלא אוכל בו) וכן אינו יכול בשני בתים ולברך פעמיים ברכת המזון כיוון שאינו רשאי לאכול בשני מקומות (בין אם יאכל אפיקומן פעמיים, ובין אם יאכל אפיקומן רק בבית השני).

סימון תפה | דין מי שנשבע שלא לאכול מצה

סעיף א | הנשבע שלא לאכול מצה

הירושלמי אומר (שבועות ג, ד) שהנשבע שלא לאכול מצה סתם, אסור לאכול מצה בליל פסח, והנשבע שלא לאכול בליל פסח, לוקה (כיוון שנשבע שבועת שווא, ובין אם יאכל מצווה או לא (משנ"ב)). ואוכל מצה בליל פסח (ר"ן: ברישא השבועה חלה כיוון שכלל את כל השנה עם פסח, ומתוך שחלה כל השנה, חלה גם בפסח בשב ואל תעשה. אבל בסיפא שנשבע על פסח עצמו, הרי אין נשבעים לבטל את המצוות, ושבועתו בטלה).

כך פוסקים טור ושו"ע.

א. בין אם נשבע (שלא לאכול סתם) בליל פסח ובין אם נשבע לפני, כיוון שלא נשבע על פסח בייחוד, חלה שבועתו. ומכל מקום מצווה להתיר שבעותו כדי שיוכל לקיים מצוות אכילת מצה (משנ"ב).

ב. כיוון שנשבע על 'ליל פסח' מסתמא כוונתו על מצת מצווה בייחוד (משנ"ב).

ג. אם אמר 'קונם אכילת מצת מצווה עלי', אסור באכילת מצה, כיוון שנדר חל על דבר מצווה. ואם נשבע שלא לאכול מרור שהוא כיום מדרבנן או נשבע לא לשתות ד' כוסות, חלה שבועתו, וכופים אותו להתיר שבועתו (וכן הדין בנשבע שלא לאכול ביר"ט שני בימינו - שחובת מצה בו רק מדרבנן, כיוון שבקיאים בקביעת החודש - שחלה השבועה וכופים אותו להשאל עליה) (משנ"ב).

סימן תפו | [שיעור כזית]

סעיף א | מהו שיעור כזית

◀ **תוספות (חולין קג"ב⁷²²):** גודל כזית הוא חצי ביצה.

כך פוסק שו"ע בשם יש אומרים⁷²³.

רמ"א: ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט, ובירקות צריך למעט חלל האויר שבתוך הירק, ולשער שיעור כזית ללא החלל שבתוכו (וכן הדין במצה אם יש חלל בתוכה⁷²⁴).

◀ **רמב"ם⁷²⁵:** גודל כזית הוא כשליש ביצה.

א. לעניין מצה שהיא דאורייתא יש לחוש לדעת התוספות (אם לא שהוא חולה וקשה לו). ולעניין מרור יכול לסמוך בדיעבד על דעת הרמב"ם, אלא כיוון שמברכים על אכילתו נראה שאין להקל בזה (אם לא שהוא אדם חולה) (משנ"ב). ולעניין ברכת המזון, שבאכילת כזית חובת הברכה היא רק מדרבנן, וכן בשאר ברכות, ספק ברכות להקל ואין לו לברך ברכה אחרונה עד שידע שאכל חצי ביצה עם הקליפה. ולכתחילה לא יכניס עצמו לספק ויאכל כחצי ביצה או הרבה פחות משליש ביצה⁷²⁶ (פרי מגדים).

הערות

⁷²² עיין בתוספות בעירובין פ"ב ד"ה אגב, ויומא פ"א ד"ה ושיעורו. שם מפורש יותר שנחלקו ר"י ור"ת בשיעור כזית, שר"י למד שכיוון שהגמרא אומרת שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה, ומאידך הגמרא בכריתות אומרת שבית הבליעה מחזיק שני זיתים, הרי שהם שיעור אחד. אמנם, דעת ר"ת שאין הדבר מסתדר עם מה דקיי"ל ששיעור שתי סעודות לר' שמעון הוא שתי שליש של כיכר של שמונה ביצים (5 ביצים ושלש), ושיעור שתי סעודות הוא ח"י גרגורות, הרי שביצה היא שלוש גרגורות ושלש, והרי זית קטן מגורגרת (כדמוכח בשבת צ"א ע"א), על כרחך שזית הוא לא יותר משליש ביצה.

כדעת ר"י סוברים ראשונים רבים בניהם: אגודה, מהר"י, מהר"ל ותרומת הדשן. ועיין בהערה להלן בביאור הדעות החולקות.

⁷²³ יש שכתבו שהשו"ע כתב דעה זו כיש אומרים כיוון שיש חולקים, והוא הרמב"ם, ואכן בסימן תט סתם כדעת הרמב"ם וגם בסימן שסח כתב בסתם את דעת הרמב"ם (הרב חיים ביינש מאמר 'שיעור כזית' – בירור דעת הראשונים והאחרונים). ויש שכתבו שהביא דעה זו כיש אומרים למרות שאין זו דעת רוב הפוסקים, כדי לחוש לדעת התוספות לכתחילה (ספר זבח פסח). (אולי משום שכאן מדובר על מצווה דאורייתא, וכמו שכתב המש"ב כמובא להלן).

וכתב הרב ביינש (במאמר שם) שאם נלך על פי שיעור שליש ביצה או רבע ביצה (שהוא כשיעור זית של מינו. עיין להלן) יוצא שיש לאכול 4 גרם מצה בלבד (7.5 סמ"ק), ואם רוצה לחוש לדעה שהביא השו"ע כאן יאכל 12 גרם מצה (שהוא קצת יותר משליש מצה). (וכתב שנכון להוסיף מעט למה שנשאר בין השיניים).

⁷²⁴ וכתב שער הציון שכן הדין לעניין שיעור ברכת המזון, שאין צורך למעט את חלל האויר בפת ספוגית. (כיוון שמשערים בנפח ולא במשקל. אך יש שחולקים וסוברים שמשערים במשקל (יחול"ד ד, נה) ועיין בספרי הפוסקים שהאריכו בסוגיא זו. ואכמ"ל).

⁷²⁵ הרמב"ם כותב בהלכות שבת שגורגרת אחת היא משלוש בביצה (שבת ח, ה) ומקור דבריו מרבי יוחנן בן ברוקא הסובר ששתי סעודות הן שישה ביצים, שהם יח גרגורות. וכיוון שזית קטן מגורגרת, הרי שזית הוא פחות משליש ביצה. ודע שדעת הרשב"א שזית הוא פחות מרבע ביצה, שכל"כ במשמרת הבית (ה, א): 'שהרי יש בחתיכה עשר רביעיות שהן חמש עשרה ביצים שהן הרבה מששים זתים'.

⁷²⁶ שהוא שיעור 29 סמ"ק. ויש הסוברים לשער ללא הקליפה שזה יוצא 27 סמ"ק (ר' חיים נאה). ויש שכתבו שהשיעור המדויק הוא 25 עם קליפה 22.50 ללא קליפה (עיין פניה"ל (ברכות ו, ה הערה 6)).

אמנם, יש פוסקים הסוברים שגם לעניין ברכה אחרונה יש לשער כשיעור הקטן (כך כתב במאמר של הרב ביינש שהעיד הגרש"ז (בשם חתנו של החלקת יואב) שהאבני נזר הורה לאחד לברך ברכה אחרונה על מזונות בשיעור מעט אחרי הציפורן שבאצבעו. וכן כתב הגר"ד ליאור שליט"א).

לכתחילה יש לאכול כביצה פת, כיוון שיש פוסקים הסוברים שאל"כ הוי ברכה לבטלה על הנטילה (עיין בסימן קנח, ב) (משנ"ב).
ויש אחרונים הסוברים שביצים בימינו התקטנו במחצה, וצריך לשער בפי שתיים, וא"כ שיעור מצה הוא ביצה שלמה. ובשערי תשובה הכריע בין מצוות שחיובם מהתורה, שצריך לחוש לשיעור הגדול, לבין מצוות שחיובם מדרבנן (ד' כוסות, מרור ועוד) שמשער כשיעור הקטן⁷²⁷.

סימן תפז | סדר תפילת ערבית של פסח

סעיף א | סדר התפילה

הברייתא אומרת (ביצה יז ע"א) שיום טוב שחל להיות בשבת אומר שלוש ראשות ושלוש אחרונות, ובברכה האמצעית מתחיל בשבת וגומר בשבת ואומר קדושת היום באמצע (זו דעת בית הלל, ודעת ב"ש שמברך ברכה לשבת וברכה ליו"ט).

התוספתא אומרת (ברכות ג, יב) שבשבת, יו"ט ויו"כ אומר שלוש ראשונות ושלוש אחרונות וקדושת היום באמצע.

טור וש"ע: ערבית, שחרית ומנחה אומר שלוש ראשונות ושלוש אחרונות וקדושת היום באמצע.

❖ נוסח הברכה האמצעית

טור וש"ע: אומר אתה בחרתנו וכו' ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה את יום חג המצות הזה זמן חרותינו (עיי' לקמן בדיון הזכרת 'מקרא קודש') וכו', 'יעלה ויבוא', 'והשיאנו', וחותרם 'מקדש ישראל והזמנים'. אם חל בשבת מזכיר גם את שבת ואומר 'את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה', וחותרם 'מקדש השבת וישראל והזמנים' (על פי ברכות מט ע"א).

א. אם אמר רק 'מקדש ישראל', לא יצא, (גם בשבת) למרות שהזכיר את החג (או שבת) באמצע הברכה. ודין זה הוא בין בתפילה ובין בקידוש (משנ"ב).

ב. מנהגנו לומר 'את יום השבת הזה' ונהרא נהרא ופשטיה⁷²⁸ (חק יעקב).

ג. אם שכח להזכיר שבת או ישראל או את היו"ט, יש דעות בין האחרונים⁷²⁹, ולדינא אם הזכיר רק שבת אינו חוזר (משנ"ב).

ד. יש הנוהגים לומר 'מקדש ישראל והזמנים' (ללא וא"ו. וכ"כ רש"ל) אבל מנהגנו כשו"ע (משנ"ב).

הערות

⁷²⁸ וכן כתב האר"י ז"ל, וכתב החזו"ע שכן נהגו (חזו"ע) (עמוד רכד).

⁷²⁹ **הביה"ל** מאריך בזה ודבריו בקיצור: בגמרא בביצה מובא שלבית הלל מזכיר יו"ט באמצע וחותרם בשל שבת, ולדעת רבי חותם בשניהם. הגמרא פוסקת כבית הלל. אמנם בירושלמי מובא שרבי סובר שחותם בשל שבת בלבד. הביה"ל מבאר שרבי ודאי אינו חולק על עיקר הנוסח של בית הלל, אלא דעתו שלכתחילה יש לחתום לכתחילה גם בשל יו"ט, אבל בדיעבד אם חתם בשל שבת בלבד, גם רבי מודה. אמנם החיי אדם סובר שבכל אופן שחתם באחד מהדברים (או שבת או יו"ט) יצא, ודבריו מיוסדים על הבנתו בירושלמי (שם, והביה"ל דוחה הבנתו, אך מביא שמהרמב"ן משמע גם כדבריו) ומשאיר בצ"ע לדינא.

בחזו"ע (עמוד רכד) הכריע שבין אם סיים מקדש השבת, ובין אם סיים ישראל והזמנים יצא. וטוב שיכוון לצאת בחזרת הש"ץ.

❖ הזכרת 'מקרא קודש'

◀ **מנהג ספרד (וכן הוא במסכת סופרים):** 'ותתן לנו ה' אלוקינו את יום חג המצות הזה את יום טוב מקרא קודש הזה'.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **מנהג אשכנז וטור (בסימן תפקב):** את יום חג המצות הזה זמן חרותנו.

Ⓢ כך פוסק רמ"א (בסימן תצ, ג).

Ⓢ **משנ"ב:** נהגו לומר: 'את יום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קודש'. ואין אומרים 'באהבה מקרא קודש', שהרי כבר אמר 'ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה מועדים לשמחה', אכן כשחל בשבת יש אומרים לומר פעמיים 'באהבה' (אחרונים).

❖ חתם בטעות

Ⓢ **תוספות ושו"ע:** החותם בטעות 'מקדש השבת', וחזר תוך כדי דיבור, יצא, הואיל והוא יודע שהוא י"ט.

Ⓢ היינו שחזר וחתם בתוך שלוש תיבות (ולא כפרמ"ג שהקל בד' תיבות (שער הציון)). ואם שהה יותר, צריך לחזור לראש הברכה (משנ"ב).

א. מלשון השו"ע משמע שדווקא כשהוא יודע שעכשיו חג, אלא שנכשל בלשונו, אבל אם חשב שעכשיו שבת, לא יצא ידי חובה⁷³⁰. אמנם, רוב הפוסקים סוברים שאפילו אם לא ידע שעכשיו חג יצא, הואיל וחזר בו וחתם כדיון, וכן משמע שהכריע הגר"א (משנ"ב).

ב. אם התחיל ברכה אחרת, אפילו תיבה אחת, אינו יכול לתקן עוד את הברכה אפילו תוך כדי דיבור⁷³¹ (ביה"ל) (ולא כפרמ"ג שהקל אפילו התחיל רצה ואמר ד' תיבות).

❖ ברכת מעין שבע

◀ **המנהיג בשם רבינו ניסים וטור:** כשחל פסח בשבת, אין אומרים בלילה ברכת 'מעין שבע', הואיל ונתקנה כנגד המזיקים, ובליל זה אין צורך, שהרי הוא ליל שימורים.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓢ אלא אומרים ויכולו בקול רם ואומרים קדיש (פרי מגדים).

◀ **אבודרהם:** יש שנהגו לאומרו, וכן נהגו⁷³² (ב"י): המנהג פשט שלא לאומרו).

הערות

⁷³⁰ **היבי"א** (ד, נא, ז) כותב שגם דעת השו"ע כך, אלא שנמשך אחר לשון תוספות.

⁷³¹ ואם הפסיק בתיבה אחרת שאינה הברכה הבאה, השאיר הביה"ל בצ"ע.

⁷³² וכן כתבו המקובלים כתבו שנהגו לאומרן בכל מקרה ושכן נהגו בישיבת בית אל שבירושלים (כף החיים (ס"ק כב)). אך הגרע"י חיצק דעת הפוסקים והשו"ע שלא לאומרה (עין יב"א חלק ב, כה).

סעיף ב | קידוש בבית הכנסת

כלבו, אבודרהם וטור: נהגו באשכנז שאין מקדשים בבית הכנסת בליל פסח.

כך פוסק שו"ע.

לפי שטעם הקידוש הוא להוציא מי שאין לו, ובליל פסח אין לך מי שאין לו ד' כוסות. והסכימו האחרונים שאפילו אין יין בעיר אלא בבית הכנסת, לא יקדש בבית הכנסת⁷³³ (משנ"ב).

סעיף ג | שכח לומר 'אתה בחרתנו'

אורחות חיים ושו"ע: שכח לומר 'אתה בחרתנו' ואמר 'עלה ויבוא יצא ידי חובה'. (מדובר כשחתם כדן. אבל אם לא חתם, אע"פ שהזכיר 'עלה ויבוא' אם התחיל 'רצה' צריך לחזור לתחילת אתה בחרתנו, ואם עקר רגליו חוזר לראש (משנ"ב)).

רמ"א (על פי האורחות חיים): ואם הזכיר של שבת ביעלה ויבוא יצא⁷³⁴. אמנם, אם אמר 'אתה בחרתנו' והזכיר בו של שבת, כשאומר 'עלה ויבוא' חוזר שוב ומזכיר את שבת ביעלה ויבוא (מהרי"ל) אמנם אם לא הזכיר אינו חוזר (בית יוסף).

ל הרבה האחרונים כתבו שהמנהג שלא להזכיר כלל ביעלה ויבוא של שבת⁷³⁵ (משנ"ב).

א. אם לא אמר 'אתה בחרתנו' ולא 'עלה ויבוא', אע"פ שאמר 'והשיאנו' (והזכיר בו 'מועדי קדש', אך ללא הזכרת 'חג פלוני') לא יצא ידי חובה⁷³⁶ (דרך החיים) (והפרי מגדים מסתפק בזה).
ב. אפילו אם נזכר קודם חתימת הברכה (ונזכר שלא אמר 'אתה בחרתנו', אך אמר 'עלה ויבוא') אינו צריך לחזור (דרך החיים) (ואין דין זה ברור (שער הציון)).

סעיף ד | מנהג אמירת הלל

שו"ע: בליל פסח גומרים את הלל בציבור בנעימה בברכה תחילה וסוף⁷³⁷, וכן בליל שני של יו"ט של גלויות.

רמ"א: וכל זה איננו נוהגים, כי אין אנו אומרים הלל בלילה בבית הכנסת כלל⁷³⁸.

הערות

⁷³³ כך כתב המג"א ועוד, ונימוקו שגם בכל השנה יש מחלוקת אם נהגו כן (עיין בסימן רסט ובב"י) ואף שבכל השנה נהגו לקדש (באשכנז) מכל מקום בפסח לא נהגו.

⁷³⁴ המשנ"ב מתקשה, שכן משמע שאם לא הזכיר שבת ב'אתה בחרתנו' ולא ב'עלה ויבוא' צריך לחזור, והרי כשאמר והשיאנו הזכיר שבת כשאמר 'והנחילנו וכו' שבת ומועדי קדש', והשאר בצ"ע. ויש שכתבו שהרמ"א (וגם השר"ע) עוסק כאן במי שהתפלל תפילה של חול, וכלל לא הזכיר של יו"ט, ונמצא שלא הזכיר של שבת כלל (הערות איש מצליח).

⁷³⁵ אמנם מנהג בני ספרד כמו שכתב בב"י והרמ"א כאן (הערות איש מצליח, סידור קול אליהו ועוד).

⁷³⁶ אמנם דעת היב"א (ד, נא, ג) שאין הזכרת החג מעכבת.

⁷³⁷ והמתפלל ערבית מבעוד יום בליל פסח, רשאי לאומרו (חזו"ע (עמוד רל)).

⁷³⁸ במנהג אשכנז נחלקו: הגר"א (עיין אגרות משה ב, צד) והגר"ז נהגו לאומרו בברכות, וכתב הרב טיקוצ'נסקי שכן המנהג בארץ ישראל. וכתב שיש שנהגו לבקש מהש"ץ שיפטור אותם. אמנם, יש שנהגו שלא לאומרו בברכה (חזו"א) ויש שנהגו שלא לאומרו כלל (הגר"ז). (עיין משנ"ב מהדורת דרשו, הערה 16).

סימן תפח | סדר תפילת שחרית של פסח

סעיף א | תפילת שחרית של יו"ט

טור ושו"ע: בשחרית קוראים את הזמירות של שבת ומתפללים תפילת שחרית, וגומרים את ההלל (כדאיתא בערכין דף י"ע"א).

ל ואומרים המזמורים לפני פסוקי דזמרה, ואומרים גם מזמור שיר ליום השבת⁷³⁹, ואומרים 'נשמת' ולאחר ברכו מתפללים ברכת יוצר אור של יום חול (משנ"ב).

❖ 'לקרות' או 'לגמור'

◀ **תוספות ורא"ש:** נהגו לברך 'לקרות' כשמדלגים בהלל, ו'לגמור' כשקוראים את כל ההלל.

כך פוסק שו"ע (בסימן תרמד, א).

◀ **מהר"ם:** אין לברך 'לגמור' שמא לא ידקדק ויחסר אות או תיבה, ונמצאת ברכתו לבטלה⁷⁴⁰.

כך פוסק רמ"א.

ל אם אמר 'לגמור' (לפי הרמ"א) יצא ידי חובה, ובמקום שנהגו לומר כך, אין לבטל מנהגם (פרי מגדים).

א. אם חיסר פסוק או תיבה אחת⁷⁴¹ צריך לחזור מאותו פסוק עד סוף ההלל, שאם יאמרנו במקום שנזכר, נמצא שאמר הלל למפרע (משנ"ב).

❖ הפסקה באמצע ההלל

רבה אומר (ברכות יד ע"א) שימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק, ובאמצע הפרק אינו פוסק. וימים שאין היחיד גומר את ההלל אפילו באמצע פרק פוסק.

◀ **רבינו יונה, רא"ש, מגיד משנה וטור:** משמע שימים שיחיד גומר את ההלל נידונים כקריאת שמע, לכן בין הפרקים יפסיק מפני הכבוד וישיב לכל אדם, ובאמצע הפרק יפסיק רק מפני היראה.

הערות

⁷³⁹ אבל בכניסת החג לא נהגו לומר 'מזמור שיר ליום השבת', רק כשחל החג בשבת. ויש שנהגו שלא לומר 'לכה דודי' כלל בשבת שחל בה יו"ט (שער הציון).

⁷⁴⁰ לכאורה הרי גם אם יברך 'לקרוא' ויחסר תיבה, נמצא שלא יצא ידי חובה שהרי דין ההלל כדין מגילה. וביאר שער הציון (ס"ק א) שיתכן ומהר"ם סובר שאף במגילה, אם שינה מילה ללא שינוי משמעות יצא ידי חובה. ורק אם יאמר 'לגמור' יוצא צריך לקרוא בדיוק רב (אף ללא שינוי קל שאינו משנה את המשמעות).

⁷⁴¹ החומרא לגבי תיבה אחת לא כתבה המשנ"ב בסימן תכב בהלל של ראש חודש (אלא כתב רק את דין מי שהחסיר פסוק שלם), וביאר שער הציון (כאן בס"ק ב) שלגבי ימים שגומרים ההלל שאז דינם שווה למגילה, ובמגילה אם החסיר אפילו מילה צריך לחזור. ולכן סיים שבימים שגומרים את ההלל צריך להזהר שלא יקרא את התיבות באופן המשנה את המשמעות, כיוון שלעניין מגילה מחמירים בזה.

וימים שאין היחיד גומר את הלל יכול אפילו באמצע הפרק לפסוק מפני הכבוד ולהשיב לכל אדם, אך לא יפסיק סתם.

◀ **רמב"ם לפי המגיד משנה:** ימים שאין היחיד גומר את ההלל, יכול להפסיק אפילו באמצע פרק לכל צורך, שאינם דומים לקריאת שמע, שהרי הברכה שלפני ההלל ולאחריו תלויה במנהג.

☞ **שו"ע (כרוב הראשונים):** מפסיק בהלל כדרך שאמרו בקריאת שמע, שבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב לכל אדם, ובאמצע הפרק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד.

רמ"א: וכל זה ביומיים הראשונים של פסח, אבל בשאר ימי הפסח שאין גומרים את הלל, התבאר בסימן תככ⁷⁴².

סעיף ב | קריאתו ותירגומו יחד

הברייתא אומרת (מגילה כא ע"ב) שבתורה אחד קורא ואחד מתרגם, ובנביא אחד קורא ושניים מתרגמים (שבקריאת התורה תלויות המצוות וצריך שישמעו (רש"י)), ובלבד שלא יהיו שניים קוראים ושניים מתרגמים (ששתי קולות אינם נשמעים יחד (רש"י)), ובהלל ובמגילה אפילו עשרה קוראים ועשרה מתרגמים, כיוון שחביבים, נותנים האנשים את דעתם ושומעים.

☞ **טור ושו"ע:** בהלל מותר אפילו עשרה קוראים ביחד.

ל רוצה לומר אפילו אם קוראים יחד כדי להוציא אחרים ידי חובה. מטעם זה יש שנהגו לקדש יחד שניים או יותר כדי להוציא בני ביתם, כיוון שהקידוש חביב ונותנים דעתם. מיהו עדיף יותר שיקדשו אחד אחר השני ולא יחד⁷⁴³ (משנ"ב).

סעיף ג | קריאת התורה ותפילת מוסף

☞ **רב עמרם (הביאוהו הרא"ש, הר"ן והמרדכי), טור ושו"ע:** נהגו להוציא ביו"ט בר"ה וביו"כ, שני ספרים, אחד לקרבנות, ובאחד קוראים מענייניו של יום. (ויש סמך לדבר מהגמרא במגילה לא ע"ב שהקב"ה תיקן לישראל שיהיו קוראים בכל זמן את הקרבנות השייכים לו).

הערות

⁷⁴² שם פסק השו"ע בסעיף ד שיכול לשאול מפני הכבוד ולהשיב לכל אדם.

⁷⁴³ **שער הציון** מביא **שהפרי מגדים** סובר שבשאר דברים חוץ ממה שהוזכר כאן (כוונתו לכאורה להלל ומגילה) אין כדאי לומר יחד אפילו כשאנשים מוציאים אחרים ידי חובה, כיוון שבמבלבלים זה את זה. ותמה עליו שה"צ שהרי בכל מקום בברכת המזון (מ'נודה לך' ואילך (ובימינו אפילו בברכה ראשונה [כשאין זימון])) אומרים כולם יחד [יש להעיר שיש מקומות שהמקדש אומר לבדו את הקידוש, ולקראת סוף הקידוש מצרפים אליו השומעים יחד (לרוב מדובר רק בחלק מהם), והוא מסיים לבדו את הברכה. ולע"ד אין זה נכון לכתחילה, שאף אם אפשר לצאת חלק מהברכה בשמיעה וחלק בדיבור, הרי חלק מהציבור אינו מצטרף, ונמצא שאינם שומעים את המקדש אלא את קולות שאר האנשים (והם אינם מכוונים להוציא ידי חובה), ולא יוצאים ידי חובה. ומכל מקום מי שנקלע למקום כזה, עדיף שיאמר בלחש עמהם כדי שיצא ידי חובה עכ"פ בחצי בשמיעה וחצי בדיבור (אלא שאין זה לכו"ע. וייתכן שעדיף שיקדש בעצמו אם יש באפשרותו)].

❖ סדר הקריאה

הברייתא אומרת (מגילה לא ע"א) שבפסח קוראים בפרשת המועדות ומפטירים בפסח גלגל (יהושע ה, ב- ו, כז).

טור ושו"ע: קוראים בראשון בפרשת בא מ"משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב, כא) עד "מִאֲרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאֲתָם" (שם נא). [טור: ויש שנוהגים להתחיל מ"וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן" (שם יד)] והמפטיר קורא בשני בפרשת פנחס (במדבר כח, טז – כה). ומפטירים ביהושע "בָּעֵת הַהִיא" (יהושע ה, ב). (ויש שנהגו להתחיל מ"וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם הַתְּקַדְּשׁוּ" (יהושע ג, ה), וכן נוהגים עכשיו (משנ"ב)) ומתפללים תפילת מוסף, ואין מזכירים גשם מכאן ואילך (**רמ"א**: ועיין בסימן קיד, ג⁷⁴⁴), וכן פוסקים משם ואילך מלשאל גשמים בברכת השנים.

רמ"א: ונוהגים לומר בכל יו"ט בתפילת מוסף את פסוקי היום אחר שאמר 'על ידי משה עבדך כאמור'⁷⁴⁵. (ואם לא הזכיר את פסוקי היום, יצא (משנ"ב)).

א. בדיעבד אם שאל גשמים, עיין בסימן קיז, סעיף ג⁷⁴⁶. ואמנם הסכימו הפוסקים שאין נכון להכריז שיפסיקו לשאול גשמים, שנראים כממאנים בהם, מכל מקום נכון שהשמש יזכיר בחשאי להמון העם בתפילת ערבית הראשונה של חול המועד שיאמרו ו'תן ברכה', (או יכתוב על פתק ויתלה על הכותל (שער הציור)) כדי שלא יבואו האנשים הפשוטים לידי טעות עד שישמעו מהש"ץ בשחרית של היום הראשון של חוה"מ (**משנ"ב**).

ב. אם התבלבל בין פסוקי היום והזכיר של יום אחר (וכן בסוכות), אם לא סיים ברכת המוספים יחזור לפסוקי היום, ואם סיים את הברכה, אינו צריך לחזור (**חיי אדם**).

הערות

⁷⁴⁴ שם כתב הרמ"א שנהגו להמשיך להזכיר בתפילת מוסף (בין החזן ובין הציבור) ורק כשישמעו מהחזן שהפסיק להזכיר במוסף, יפסיקו גם הם להזכיר במנחה. אמנם באחרונים מבואר (עיין שם במשנ"ב) שבמקומות שמזכירים בקיץ 'מוריד הטל' יכול הגבאי להכריז ואז יפסיקו להזכיר כבר בתפילת מוסף. (וכן הוא המנהג בארץ ישראל).

⁷⁴⁵ ובני ספרד לא נהגו לומר. עיין סימן תקצא.

⁷⁴⁶ **בביה"ל** שם (ד"ה אם שאל) כתב שאם שאל גשמים בטעות, צריך לחזור לראש ברכת השנים (כ"כ שם במשנ"ב) ואם חזר רק ל'ותן ברכה', יצא (בין אם חזר תוך כדי דיבור ובין אם חזר לאחר כדי דיבור).

סימן תפט | סדר תפילת ליל שני של פסח וספירת העומר

סעיף א | מצוות ספירת העומר וזמנה

התורה אומרת בפרשת אמור (ויקרא כג, טו – טז): "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמֶּחֶרֶת הַשָּׁבָת מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תְּמִימַת תִּהְיֶינָה: עַד מִמֶּחֶרֶת הַשָּׁבָת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַה'".

הברייתא דורשת (מנחות סה ע"ב) מהמילים "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם" שכל אחד צריך לספור בעצמו, ומהמילים "מִמֶּחֶרֶת הַשָּׁבָת" דורשת שמתחילים לספור ממחרת יו"ט (ע"ש בדרשות חז"ל להוכיח שאין זו שבת ממש, אלא ליו"ט ראשון של פסח).

המשנה במגילה אומרת (כ ע"ב) שזמן קצירת העומר כל הלילה.

טור ושו"ע: בלילה השני לאחר תפילת ערבית⁷⁴⁷ מתחילים לספור ספירת העומר, ואם שכח לספור בתחילת הלילה, סופר כל הלילה. ומצווה על כל אחד לספור בפני עצמו.

א. סופרים לפני ערבית, כדי להקדים כמה שאפשר, כדי לקיים 'תמימות תהינה' (משנ"ב).

ב. חיוב נשים:

ראשונים: נשים ועבדים פטורים מספירת העומר, שהרי היא מצוות עשה שהזמן גרמא.

◀ **מג"א:** במדינתנו החזיקו במצווה זו כחובה עליהם.

◀ **אחרונים:** לא נהגו לספור. ובכל מקרה לא יברכו על הספירה, שהרי ודאי יטעו יום אחד, וגם על פי רוב אינן יודעות פירוש המילים (שלחן שלמה).

ג. **לצאת ע"י חברו בספירה:**

נחלקו הפוסקים האם יכול אחד להוציא את השני בספירת העומר. [אמנם, מוסכם שבברכה יכול אחד להוציא את חברו (משנ"ב)].

◀ **[רש"י (לפי הביה"ל)], לבוש וחק יעקב:** אי אפשר לצאת בספירה של חברו, שהרי התורה אמרה 'וספרתם לכם', כל אחד בפני עצמו⁷⁴⁸.

◀ **[רב האי גאון, ר"ץ גיאת (לפי הביה"ל)], פרי חדש וברכי יוסף:** אפשר לצאת בספירה של חברו, וכוונת התורה רק לומר שאין המצווה מוטלת על בית הדין, אלא על כלל הציבור.

הערות

⁷⁴⁷ דעת המור והקציעה שלכאורה היה ראוי לספור ספירת העומר לפני ערבית שהרי מצוותה מהתורה, לעומת תפילה שאינה מהתורה. ואף למ"ד שהספירה מדרבנן, מ"מ יש לה יש סמך מהתורה, משא"כ בתפילה. ואין לומר שהתפילה תדירה שהיא קודמת, כיוון שעם זאת הספירה קודמת, כיוון שיש לה סמך מהתורה. ולכן כתב שנהגו לספור אחר ערבית כיוון שהיו מתפללים לפני צאת הכוכבים, כך שסוף התפילה היה בצאת הכוכבים. אך דעת החק יעקב שבכל אופן ערבית קודמת, כיוון שמצוות קריאת שמע, שהיא מהתורה תדירה טפי (ואולי המור וקציעה סבר שקרא כבר קריאת שמע ולכן דן רק מצד תפילת ערבית ממש).

והנה הפוסקים דנו במי שרגיל להתפלל מאוחר במניין, האם יקדים לספור ספירת העומר ביחיד, והסכימו הפוסקים שלא מכמה טעמים (יש אומרים משום חשש שכחה [אבל תדיר ואינו תדיר לא שייך כיוון שלא באו יחד (שבט הלוי ו, גא)], ויש אומרים משום שאין מצווה דווקא בתחילת הלילה ממש, וא"כ מצוות ק"ש תדירה (אג"מ ו, טז)) [משמע שבהדלקת נרות חנוכה גם הוא יודה שהרגיל להתפלל מאוחר, שידליק קודם נרות, שהרי בהדלקת נרות הקדמת ההדלקה היא הלכה]. ויש אומרים משום שלכתחילה מצוות הספירה היא בציבור (של"ה מובא באחרונים)).

⁷⁴⁸ ומי שאינו בקי לספור, הסתפק הביה"ל אפילו לדעת רש"י שמא חברו יכול לספור עבורו. והשאר בצ"ע.

משנ"ב: מנהג כל ישראל שכל אחד מברך בעצמו ואינם יוצאים ע"י הש"ץ⁷⁴⁹.

ל **פרי מגדים וביה"ל:** ואם שמע מחברו ספירה יחזור ויספור ללא ברכה.

ד. מותר לספור בכל לשון ובלבד שיכיר באותו לשון, ואם אינו מבין, אפילו בלשון הקודש אינו יוצא, כיוון שלא ידע מה אומר, אין זו ספירה⁷⁵⁰ (משנ"ב).

❖ ספירה במעומד

המדרש לומד (מדרש הגדול דברים טז, ט) מהפסוק "מִהַחֲלֵל חֶרֶם בְּקָמָה", שיש לספור את ספירת העומר בעמידה, שיש לקרוא כביכול 'בקומה'.
רמב"ם ורא"ש: צריך לברך ולספור ספירת העומר מעומד⁷⁵¹.

כך פוסק שו"ע.

א. צריך לעמוד מתחילת הברכה⁷⁵². ובדיעבד אם ספר במיושב יצא (משנ"ב).

❖ ספירת שבועות וימים

אביי אומר (מנחות ס"ו א) שמצווה לספור את הימים, שכתוב (ויקרא כג, טז): "תִּסְפְּרוּ חֲמִשָּׁה יָמִים", ומצווה לספור את השבועות מהכתוב (דברים טז, ט): "שִׁבְעָה שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ". וכן רבנן דבי רב אשי ספרו ימים ושבועות.

אמימר היה מונה רק את הימים ולא את השבועות, שהספירה היא רק זכר למקדש (שארן המניין חובה, שהרי אין עומר, והלכך בספירת הימים סגי (רש"י)).

[ועיין להלן האם הספירה בימינו מהתורה או מדרבנן לפי אביי ורבנן דבי רב אשי].

הראשונים פסקו כאביי, ונחלקו בדרך הזכרת הימים והשבועות:

◀ **רא"ש, ר"ן וטור:** אומר בכל יום 'היום כך וכך לעומר', שהם כך וכך שבועות וכך וכך ימים.

כך פוסק שו"ע.

◀ **ראבי"ה בשם רבינו אפרים:** מונה את הימים של השבוע הראשון, ובשבוע השני אומר 'היום שבוע אחד ויום אחד', ואין צורך להזכיר את הימים של השבוע הקודם.

הערות

⁷⁴⁹ אמנם המסופק, שעליו לחזור ולספור ללא ברכה, אם יכול לשמוע מחברו ודאי נכון לעשות כן (שער הציון).

⁷⁵⁰ אע"פ שבכל מקום יוצאים בלשון הקודש למרות שאינו מבין מה שאומר (כדאיתא בסימן סב לענין ק"ש) מכל מקום כאן גרע ודומה למה שכתב המשנ"ב בסימן נ (ס"ק ב) בשם האחרונים שאם קורא את פרק איזהו מקומן ללא הבנה, אין זה נחשב לימוד. (נלע"ד כוונתו, שבענייני תפילה שהקב"ה יודע כוונתו, יצא (כמו שכתב שם במשנ"ב), אבל בעניינים שצריך את דעת האדם, כמו לימוד או ספירה, שלא שייכת בהם כוונת הלב, בהם אינו יוצא כשאינו יודע מה אומר).

⁷⁵¹ לשון הרמב"ם (תמידין ז, כג): 'ואין מונין אלא מעומד, ואם מנה מיושב יצא'. ולשון הרא"ש (פסחים י, מא): וכי מברכים מברכים מעומד (דת"ר) [דס"ר] בקמה תחל לספור אל תיקרי בקמה אלא בקומה'. הרי שהרמב"ם עוסק בספירה והרא"ש בברכה. (ודע שדרשה זו אינה בש"ס, אלא קבלה היא בידי הגאונים (בס"מ (תמידין ה, כג) בשם רי"ף גיאה)).

⁷⁵² כתב שער הציון שכך מוכח מסימן ח, שכל ברכות המצוות צריכות להיות בעמידה. ולא ידעתי מדוע לא כתב שכך כתב הרא"ש (עיין בהערה הקודמת).

◀ **ראבי"ה בשם גאון:** מונה את השבוע רק כשמגיע לשבוע שלם, אבל בח', ט' עד י"ד, מונה רק את הימים.

א. ספר ימים ללא שבועות:

◀ **עולת שבת, מג"א וחק יעקב:** יצא.

◀ **מהר"ש הלוי, פר"ח ואליה רבה:** צריך לספור שוב.

☞ **משנ"ב:** יספור שוב ללא ברכה. ואם לא חזר, ימשיך לספור בשאר הימים בברכה.

ב. אם ספר רק שבוע ולא הזכיר ימים, לכו"ע לא יצא (**משנ"ב**). (שהרי מוסכם שצריך להזכיר ימים. ודעת המג"א ועוד, שאם אחרי שמונה ימים אמר 'שבוע אחד ויום אחד', שיצא ידי חובה (**שער הציון**)).

ג. אם אמר ביום השמיני 'היום שמונה ימים' ולא אמר 'שהם שבוע אחד ויום אחד', יצא, שהרי הזכיר את השבוע ביום השביעי. וכן יצא אם אמר רק שבוע אחד ויום אחד, ולא הזכיר 'שמונה ימים', שהרי הזכיר את מניין הימים בשבוע שעבר, כל אחד ביומו (**משנ"ב**).

ד. יש לומר 'שבוע אחד', ולא 'אחת', וכן 'שני שבועות' ולא 'שתי', ששבוע לשון זכר. עד עשרה ימים יש לומר 'ימים', ומאחד עשרה יש לומר 'יום'. ויש למנות את המניין המועט תחילה, כגון 'אחד ועשרים יום'. וכל הדברים הללו אינם לעיכובא אלא לצחות הלשון (**משנ"ב**).

ה. המנהג לומר אחר הספירה 'הי רצון מלפניך וכו' שיבנה בית המקדש וכו', כלומר ואז נקיים מצות העומר. ויש נוהגים גם לומר מזמור 'אלהים יחננו' (תהלים סז) (**משנ"ב**).

ו. אם מנה באופן אחר, כגון שביום שלושים ותשע אמר היום ארבעים חסר אחד, יצא⁷⁵³ (**אחרונים**).

❖ הזכרת 'בעומר'

רשב"א: בין אם מזכיר 'לעומר' ובין אם לא - הכל אחד. אבל ראוי להזכיר 'היום כך וכך לעומר'.

☞ **שו"ע:** מונה היום יום אחד (**רמ"א**: בעומר).

☞ **משנ"ב:** ברוב הפוסקים הנוסח הוא 'לעומר'. מיהו עיקר דין זה הוא רק לכתחילה, כדי לבאר שהוא מונה מיום שהקריבו את העומר והלאה, ואם אמר רק 'היום כך וכך', יצא.

❖ האם המצווה בימינו מהתורה או מדרבנן

נחלקו הראשונים האם מצוות ספירת העומר תלויה בהבאת קרבן העומר, וכיום היא מדרבנן, או שאין תלות בין הספירה לקרבן העומר, ואף בימינו המצווה מהתורה.

מקור המחלוקת בגמרא במנחות (סו ע"א) בה נחלקו אמרימר כנגד אביי (ורבנן דבי רב אשי) האם צריך לספור ימים ושבועות או רק ימים. אביי סובר שצריך לספור ימים ושבועות ואמרימר סבר שיש

הערות

⁷⁵³ אם מנה בראשי תיבות כגון שאמר היום ב' ימים לעומר, יצא (מאחר ורוב הראשונים סוברים שספירת העומר מדרבנן). ואם ספר בהרהור, לא יצא, שהרהור לאו כדיבור דמי (**ביה"ל**).

לספור רק ימים, כיוון שהספירה היא רק זכר למקדש (ופירש רש"י שבימינו אין עומר, וא"כ הספירה היא רק זכר למקדש). ונחלקו הראשונים בביאור דעת אביי, (שהלכה כמותו), האם הצריכו ספירת ימים ושבעות משום שלדעתו הספירה מהתורה, או שאף שהספירה היא מדרבנן, צריך לספור ימים ושבעות.

◀ **רמב"ם, [חינוך⁷⁵⁴], ראבי"ה, או"ז רי"ד ושבלי הלקט (רב עמרם, רב יהודאי ורי"ץ גיאות):** ספירת העומר בימינו היא מהתורה.

◀ **רא"ש, טור ושו"ע⁷⁵⁵:** מצוות ספירת העומר בימינו היא מדרבנן.

סעיף ב | ספירה בבין השמשות

רשב"א: ציבור שטעו ביום המעונן ובירכו על ספירת העומר, חוזרים לספור משתחשך⁷⁵⁶ (בברכה⁷⁵⁷ משנ"ב). והמדקדקים סופרים רק לאחר צאת הכוכבים, וכן הוא מנהג העולם.

כך פוסק שו"ע.

ל רצונו לומר שמעיקר הדין מותר לספור בבין השמשות כיוון שהספירה מדרבנן בימינו, ואזלינן לקולא בדרבנן, אלא שאין זה נכון להכניס עצמו לכתחילה לספק, ולכן המדקדקים מחכים לזמן שהוא ודאי לילה (משנ"ב).

א. ספר בבין השמשות⁷⁵⁸:

◀ **שו"ע, מג"א ושאר אחרונים:** אינו צריך לספור שוב.

◀ **אליה רבה:** נכון שיחזור ויספור שוב ללא ברכה. (כיוון שלהרבה פוסקים הספירה מהתורה גם בימינו (שער הציון)).

הערות

⁷⁵⁴ **בחינוך** יש גירסאות אם סבר כרמב"ם או לא (בהוצאת מכון ירושלים משמע שסבר כרמב"ם, אבל בשאר הוצאות לא משמע כך, ויש גירסאות שכלל לא ניתן להוכיח מה דעת החינוך).

⁷⁵⁵ **השו"ע בסעיף ב'** (עין משנ"ב בס"ק יד). וכן סוברים **רב האי גאון (הביאו רבינו ירוחם), תוספות במנחות סו ע"א, רז"ה, אורחות חיים, עיטור, רשב"א, ר"ן ושכן רוב הפוסקים, תשב"ץ ורד"א (הביאם ילקוט יוסף (הל' ספירת העומר)).** וכן כתבו **האחרונים** כמה פעמים בסימן זה.

להלן יבואר שהשו"ע מתיר לספור בבין השמשות כיוון שפסק שספירה כיום מדרבנן. והביה"ל סיים אמנם **מהרמ"א** בסעיף ד' משמע שסבר שספירה כיום היא מהתורה (וכמו שכתב במראה מקומות על הרמ"א). אך מהמשנ"ב משמע שאין הכרח בזה, וחשש שם הרמ"א מסיבה אחרת, ע"ש.

⁷⁵⁶ אע"פ שהתפללו ערבית גם, אינם חוזרים להתפלל שוב, משום טירחה דציבורא, לעומת זאת בספירת העומר חוזרים כי איך ייתכן שיספרו שהיום עשרה ימים כשעכשיו רק תשעה ימים (**הרשב"א שם**). אמנם **הגר"א** כתב טעם אחר, שבספירת העומר אין צורך לספירה דווקא בציבור, ותמה עליו שער הציון מדוע היה צריך לטעם שונה מהרשב"א.

⁷⁵⁷ **האליה רבה** כתב שאם ספר לאחר פלג המנחה צריך לספור ללא ברכה. **ושער הציון** תמה על דבריו, שהרי הרשב"א עוסק בצבור שהתפללו לאחר פלג המנחה (שרק באופן זה אינם צריכים לחזור להתפלל שוב מחמת טירחה דציבורא) ועם זאת כתב לחזור ולספור בברכה שוב (ושכן פסק **הגר"א**). אמנם בסוף דבריו כתב שאין לדחות דברי האליה רבה לגמרי (על פי המבואר בסעיף ג בביה"ל ד"ה מבעוד יום ע"ש).

⁷⁵⁸ **הביה"ל** כותב שזמן בין השמשות הוא כרבע שעה לפני הלילה (13.5 דק' לפני צה"ס) והסתפק אם אפשר להקל ולספור בבין השמשות לפי רבי יהודה (הסובר שבין השמשות הוא שלושת רבעי מיל) שאע"פ שהספירה היא דרבנן, מכל מקום הרי רבי יוסי סובר שבין השמשות של רבי יהודה הוא יום לכל דבר, ושמא אין להקל שתי קולות יחד. והשאיר בצ"ע.

סעיף ג | המתפלל עם ציבור מבעוד יום

אבודרהם בשם מחזור ויטרי ושו"ע: המתפלל עם הציבור מבעוד יום, מונה עמהם ללא ברכה, ואם יזכור יספור בביתו בלילה עם ברכה. (כלומר שמתנה בליבו, שאם יזכור בלילה לספור שוב, אינו רוצה לצאת בספירה זו (משנ"ב)).

רמ"א (על פי הרשב"א המובא בב"י): אפילו ענה 'אמן' על ברכת הקהל, אם היה דעתו שלא לצאת יחזור ויספור בלילה.

א. באיזה זמן ספרו הציבור:

◀ **ט"ז וגר"א:** מדובר שהציבור ספרו בבין השמשות (וכנ"ל בסעיף הקודם, הדבר מותר מעיקר הדין) אלא שאותו אחד רוצה לדקדק ולספור בצאת הכוכבים, ועם זאת מותר לו לספור ללא ברכה ולספור שוב בלילה.

◀ **לבוש, אליה רבה, חק יעקב, מאמ"ר ונהר שלום:** מדובר שהציבור ספרו לאחר פלג המנחה, (והקלו בזה אע"פ שאינו זמן הספירה, כיוון שהתפללו ערבית אז, וחששו שמא ישכחו לספור מאוחר יותר, וסמכו בשעת דחק על הדעות שהספירה היא דרבנן, וכמו שהקלו בק"ש ותפילה הקלו גם כאן). ועם זאת ת"ח המתפלל עמהם יכול לספור ללא ברכה (כיוון שאין זה עיקר זמן הספירה), ולחזור שנית לספור עם ברכה לאחר צה"כ.

ב. דווקא אם כיוון שלא לצאת בברכה יכול לברך שוב, אבל בסתמא יצא, אע"פ שהלכה נפסקה כמ"ד מצוות צריכות כוונה (בסימן ס), מכל מקום לעניין הזכרת שם שמים בברכה, חיישין לדעה שמצוות אינן צריכות כוונה (משנ"ב).

ג. אפילו בערב שבת שהתפללו ערבית וקיבלו שבת, יכול לספור בלילה כיוון שלא רצה לצאת בספירה שלו עם הציבור⁷⁵⁹ (משנ"ב).

ד. אם יצאו הכוכבים מותר לספור אפילו לפני שהתפלל ערבית, שהרי לילה הוא. (ואפילו לקדש בערב שבת, או להבדיל במוצאי שבת מותר לפני שהתפלל [ומה שאסור במלאכה עד שיבדיל אינו מוכיח שזה יום]. הרי שאין דינו כיום מחמת זה שעוד לא התפלל) (משנ"ב).

סעיף ד | לענות לחבר ששואל

הקדמה קצרה:

א. בסעיף הקודם התבאר שמי שעומד לפני זמן הספירה הנכון, והציבור סופר, רשאי לספור עמהם ולהתנות שאינו רוצה לצאת אם יזכור לספור לאחר שיחשיך. (משום שכיוון שלא לצאת בספירה הראשונה. [ובכך אין סתירה מסעיף זה שבו מבואר שנאסר עליו לספור שוב]).

ב. האבודרהם מחדש שכיוון שספירת העומר אינה תלויה בברכה, יש להזהר שלא לומר את המניין הראוי לאותו ערב, שאם יאמר נמצא שיצא ידי חובה.

ג. האחרונים מקשים, הרי להלכה פסק השו"ע בסימן ס, שמצוות צריכות כוונה. והרי כאן אין כוונה לצאת ידי חובה. וכתבו כמה ביאורים:

הערות

⁷⁵⁹ **ובביה"ל** כתב בשם **הפרמ"ג** שעדיף לאחר את התפילה, ולא כאותם שמתפללים מוקדם ותכף אומרים שכבר הגיע הלילה (וסופרים), ואף לפני רגע אמרו שעוד היום גדול עד שבת, ועליהם נאמר "שְׁמִים חֲשֹׁךְ לְאוֹר" (ישעיהו ה, כ).

1. לעניין ברכה צריך לחוש לדעה הסוברת שמצוות צריכות כוונה (משנ"ב).
 2. במצוות דרבנן מצוות אינן צריכות כוונה (רדב"ז ואלוה רבה).
 3. סעיף זה אכן הולך כדעה שמצוות אינן צריכות כוונה. אבל לדידן אין לחוש לזה⁷⁶⁰ (פר"ח וגר"א).
 - ד. חלק מהאחרונים כתבו שמי שעונה לחברו כמה ימי הספירה, הוי כמכוון שלא לצאת. אמנם, לרוב האחרונים אין הלכה כך, אלא כשו"ע. (אמנם, מי שתמיד רגיל לספור לאחר צאת הכוכבים וענה לחברו בבין השמשות, כתב הביה"ל שיש לדון כמי שכיוון שלא לצאת⁷⁶¹. והשאר בצ"ע).
- אבודרהם על פי הרמב"ם:** המונה ללא ברכה יצא (ע"כ מהרמב"ם). לכן צריך להזהר שאם חברו שואלו כמה ימי הספירה שיאמר לו אתמול היה כך וכך, שאם יענה לו את המניין של אותו יום נמצא שיצא ולא יוכל לחזור ולספור. ודווקא בזמן הראוי לספירה, שהוא בין השמשות (וכל שכן בצאת הכוכבים (משנ"ב)), אבל אם שאלו מבעוד יום, יכול לומר לו כמה יהיה באותו לילה.

כך פוסק שו"ע.

למעשה דין זה צריך עיון (ביה"ל).

- א. אפילו עונה בלשון לעז (משנ"ב).
- ב. יש להקפיד דווקא אם אומר 'היום כך וכך', אבל אם אמר רק את המניין, לית לן בה, כיוון שעיקר הספירה היא לומר היום כך וכך (משנ"ב).
- ג. למרות שלא כיוון לצאת ידי חובה, וקיי"ל שמצוות צריכות כוונה, מכל מקום לעניין ברכה חיישינן למ"ד שמצוות אינן צריכות כוונה (משנ"ב).
- ד. יכול לכיוון שלא לצאת ולענות לחברו. כמו כן אם הגיעו לשבועות (לאחר שישה ימים), יכול לענות לו, ולחזור ולספור בברכה⁷⁶² (משנ"ב).

❖ אכילה לפני ספירת העומר

אסרו חכמים להתחיל לאכול לפני קיום מצווה שהגיע זמנה, והיינו חצי שעה הסמוך לתחילת זמנה. להלכה פסקו השו"ע והרמ"א בסימן רל"ה (סעיף ב), שאם התחיל לאכול בזמן האסור, במידה ומדובר במצווה דאורייתא עליו להפסיק, ובמצווה דרבנן אינו צריך להפסיק, אלא גומר ומקיים את המצווה. אמנם, במידה והתחיל לפני זמן האיסור, בכל מקרה אינו צריך להפסיק (מלבד בשחרית, שאפילו התחיל בהיתר צריך להפסיק כשעלה עמוד השחר (משנ"ב בסימן פט)).

הערות

⁷⁶⁰ אע"פ שלפי דבריו השו"ע סותר את עצמו, הגר"א סובר שאין בכך קושי, כיוון שהגר"א סובר שלעיתים השו"ע מביא דעות סותרות למרות שעיקר ההלכה כאחת מהן (כך שמעתי מהרב נחשון רבינשטיין שליט"א).

⁷⁶¹ לע"ד פשוט שאע"פ שיש אחרונים שכתבו שהסופר מפלג המנחה יצא (עיין לעיל בביה"ל ד"ה מבעוד יום), מי ששאלו חברו בפלג המנחה, ודאי יכול לספור שוב, שהרי רק בשעת דחק ניתן לצאת בזה, וודאי שלא תהיה כוונתו לצאת, וכן מדויק מלשון האבודרהם והשו"ע שכתבו 'בין השמשות' אח"כ ראיתי שכן כתב הביה"ל בד"ה אינו יכול.

⁷⁶² אמנם הפרי חדש סובר שמותר דווקא בסופי השבוע, שאז הזכרת השבוע היא לעיכובא. אבל באמצע שבוע שהוספת השבוע היא רק למנהג, אם הזכיר רק את הימים, יצא ידי חובה. אך האליה רבה כתב שיכול לספור שנית בכל מקרה כיוון שמוכח שלא רצה לצאת בזה ידי חובה, ועוד שהט"ז פקפק אפילו אם הזכיר ימים ושבועות (שהעונה הוי כאילו מכון שלא לצאת ידי חובה). והוסיף שער הציון שהגר"א סובר שכל הסעיף הזה אינו להלכה, שהרי הוא הולך כמ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, ולנו קיי"ל שמצוות צריכות כוונה. (ולא כאלוה רבה הסובר שבמצוות דרבנן מצוות אינן צריכות כוונה).

כאן פסק הרמ"א שאם התחיל לאכול בסמוך לזמן הספירה עליו להפסיק ולספור. יש מהאחרונים שהבינו שהוא סובר כמ"ד שספירת העומר בימינו מהתורה (עיין מראה מקום על הרמ"א), ויש שכתבו שהרמ"א רק חשש למ"ד זה, כיוון שאין טורח לספור ספירת העומר ולחזור לאכול (משנ"ב).

רמ"א: כשהגיע זמן הספירה (צאת הכוכבים⁷⁶³ (משנ"ב)) אסור לאכול עד שיספור, ואפילו התחיל לאכול צריך לפסוק ולספור, אמנם אם התחיל לפני זמן האיסור אינו צריך לפסוק, אלא גומר אכילתו וסופר.

א. היינו אפילו קרא ק"ש והתפלל, שאל"כ בלאו הכי אסור משום ק"ש ותפילה (משנ"ב).

ב. במקום שהשמש קורא לספור ספירת העומר, מותר להתחיל בחצי שעה שקודם זמנה⁷⁶⁴ (משנ"ב).

ג. הוא הדין שאסור בשאר מלאכות (משנ"ב).

סעיף ה | הסופר ללא ידיעה כמה אותו יום

טור בשם ראבי"ה ושו"ע: מי שאינו יודע את מניין היום, והתחיל (לברך (משנ"ב)) על דעת שישמע מחברו כמה, וסיים כמותו, יצא.

אמנם לכתחילה לא יתחיל לספור עד שידע כמה היום, שאסור להפסיק אפילו בשתיקה בין הברכה לספירה יותר מכדי דיבור (משנ"ב). (משמע שאם יברך עם חברו מילה במילה ולא ישהה כלל, מותר לכתחילה. אך מהט"ז משמע שלא יתחיל לברך בכל מקרה (שער הציון)).

סעיף ו | טעה ביום בכוונה או בדבריו

כנזכר בסעיף א, נחלקו הראשונים האם ספירת העומר בימינו מהתורה או מדרבנן. הרמב"ם והראבי"ה סוברים שהיא מהתורה, ורוב הראשונים סוברים שהיא מדרבנן. סעיף זה עוסק בהשלכה של מחלוקת זו (כפי ביאור המשנ"ב).

◀ **ראבי"ה (הביאו הטור):** מי שהתחיל לברך על דעת שהיום יום רביעי, ונזכר שהיום יום חמישי, וסיים את הספירה כדין, וכן אם היה יום הרביעי והתחיל לברך על דעת ארבעה, וטעה וסיים בחמישה, לא יצא ידי חובה, שצריך שתחילו וסופו יהיה נכון, כיוון שספירת העומר מהתורה.

◀ **ב"י (על פי הראשונים שספירת העומר כיום מדרבנן):** אינו חוזר ומברך.

כך פסק שו"ע.

הערות

⁷⁶³ **בחזו"ע** (עמוד רמ"ה) החמיר בחצי שעה הסמוכה לשקיעה. (ודבר זה נפק"מ גדולה למקבלים שבת במניינים המוקדמים, שצריכים להזדרז לקדש ולאכול לפני שתגיע חצי שעה הסמוכה לשקיעה).

⁷⁶⁴ משמע שלאחר שהגיע זמן האיסור, אסור אפילו אם השמש קורא. ולפי זה כתב **האגרות משה** (או"ח ד, צט) שאין לסמוך על 'מניין קבוע' (שהוא דומה לקריאת השמש), אלא כשרוצה לאכול לפני זמן המצווה, אבל לאחר הגעת זמן המצווה לא (כגון להתחיל לאכול לאחר צאת הכוכבים). [ולפי זה מדויקים כאן דברי המשנ"ב שהקל רק סמוך לזמן הספירה]. אמנם במג"א בסימן רלב בס"ק טו, כתב להקל על פי המרדכי אפילו כשהגיע זמן המצווה, וכ"כ המשנ"ב שם שהמנהג להקל. [ואפשר שהמשנ"ב נקט כאן להקל רק קודם זמנה כיוון שבקל יכול לספור, ואין צורך במניין, בשונה מתפילה (כך ראיתי שתירצו במשנ"ב המבואר)].

ל האחרונים תמהו על דברי השו"ע, שכיצד ייתכן שיצא אם חשב בתחילה לספור כדין וסיים שלא כדין, הרי בסופו של דבר ספר שלא כדין, והסכימו שבזה עליו לחזור ולספור שוב בברכה, אלא אם כן חזר בו תוך כדי דיבור וספר כהוגן⁷⁶⁵ (משנ"ב).

א. הסכימו כמה אחרונים שאם בירך על דעת יום אחר, וכך גם אמר, אלא שתיקן עצמו תוך כדי דיבור, שיצא ידי חובה (ולא כמשמעות השו"ע שרק אם בירך כהוגן על דעת אותו יום, ורק בסיום הברכה טעה, שאז מועיל לו התיקון) (משנ"ב).

ב. היה היום החמישי, וטעה ואמר היום יום רביעי, ותוך כדי דיבור תיקן ואמר חמישי, יוצא בזה, ואינו צריך לומר 'היום יום חמישי', כיוון שתיקן תוך כדי דיבור (משנ"ב).

סעיף ז | השוכח לספור בלילה

◀ **בה"ג (הביאור הראשונים), מאירי [ורמב"ם]:** מי ששכח לספור בלילה, יכול לספור ביום שלמחרת. (שהרי מי שלא קצר בלילה יכול לקצור גם ביום (כדאיתא במנחות ע"א)).

◀ **ר"ת (בספר הישר):** אינו סופר ביום.

◀ **רא"ש, מרדכי⁷⁶⁶ ור"ן:** יספור ללא ברכה. (שהרי במגילה כ ע"ב משמע שמצוות היום אינן שייכות ללילה, ומצוות הלילה אינן שייכות ליום).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל ומכאן ואילך סופר בשאר הלילות בברכה⁷⁶⁷ (משנ"ב).

סעיף ח | השוכח לספור באחד מהימים

◀ **בה"ג:** השוכח לספור באחד מהימים, אינו יכול לברך בשאר הימים, משום שצריך 'תמימות'.

◀ **רבינו סעדיה גאון:** השוכח לספור יום אחד, יכול לברך בשאר הימים מלבד השוכח לספור ביום הראשון, שהוא אינו יכול לברך בשאר הימים, כיוון שצריך תמימות, ולו אין תמימות.

הערות

⁷⁶⁵ ואת דעת השו"ע כתב הט"ז לבאר (והביאו ה"ה"ל) שכל דבריו אמורים על הברכה, כלומר שבתחילת הברכה חשב כהוגן, ובסוף הברכה סיים על דעת שלא כהוגן, (אבל את הספירה ספר כדין), ובזה כתב השו"ע שאינו חוזר כיוון שהספירה הייתה כהוגן אע"פ שבשעת הברכה חשב שלא כהוגן (בתחילה או בסוף). ובזה האחרונים הסכימו שאינו חוזר.

⁷⁶⁶ המרדכי כותב בשם בה"ג שלא יברך בספירת היום, והביא שכך סובר ר"ת, ואף הראב"ה הסכים שיספור ללא ברכה, ולולא שהיה חושש לחלוק על בה"ג, היה אומר לספור עם ברכה גם ביום.

⁷⁶⁷ משום שיש ספק ספיקא: ספק שמא אפשר לספור בכל המעת לעת, וגם אם אי אפשר, ספק שמא הלכה כרוב הפוסקים שאין ספירת יום אחד מעכבת את כל הספירה (שער הציון).

הביה"ל מעיר בשם תרומת הדשן שדין הסעיף אמור גם באופן שהסתפק ביום אם ספר בלילה.

◀ **רב האי גאון (לפי הטור⁷⁶⁸), ר"י ורא"ש:** גם אם שכח לספור יום אחד, ממשיך לספור בברכה בשאר הימים⁷⁶⁹.

ל **תרומת הדשן:** מי ששכח לספור, נוהגים שיספור ללא ברכה בשאר הימים⁷⁷⁰. אמנם המסופק אם ספר בלילה, ימשיך לספור בשאר הימים בברכה - לא מבעיא אם נזכר וספר ביום, אלא אפילו לא נזכר באותו יום - ימשיך לספור בשאר הימים בברכה (דהוי ספק ספיקא (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

ל נכון שישמע את הברכה מאחר או מהש"ץ ויענה אמן בכוונה לצאת⁷⁷¹, ויספור (פרי חדש ואליה רבה).

א. גם מי שנזכר שספר אתמול מניין טעות, אינו יכול לספור בברכה את שאר הימים (משנ"ב).
ב. כל מי שהדין אומר שעליו לחזור ולספור מחמת הספק, שמא לא יצא, אם לא חזר לספור, ימשיך לספור בשאר הימים בברכה (שגם בו שייך ספק ספיקא) (אחרונים). כגון מי שספר רק ימים ללא שבועות, שעליו לחזור ולספור שמא לא יצא, אם לא חזר לספור, ימשיך לספור בברכה בשאר הימים⁷⁷² (משנ"ב).

הערות

⁷⁶⁸ אמנם מהר"ן משמע שדעת רב האי גאון שדווקא אם נזכר וספר ביום, אבל אם לא ספר גם ביום, מודה רב האי שאינו סופר בברכה בשאר הימים.

⁷⁶⁹ מצינו כמה דרכים בביאור 'תמימות' לפי הראשונים הללו: הרי"ץ גיאת כותב בשם רב האי גאון שתמימות מתקיים בסוף כל שבוע כשאומר חשבון השבוע (משמע שאם שכח בסוף שבוע לא, וצ"ב). עוד ביאר רב האי גאון שאכן צריך לספור ביום השני את המניין גם של אתמול וכך מקיים 'תמימות'. אמנם הביה"ל מעיר ששאר הראשונים לא ביארו כך, אלא לדעתם 'תמימות' מתקיים בספירת כל יום בפני עצמו, שיתחיל לספור בתחילת הערב (ואמנם האליה רבה כתב לחוש לתירוץ השני של רב האי, ולהזכיר את היום שחיסר, אבל הביה"ל כתב ששאר האחרונים לא הזכירו זאת).

⁷⁷⁰ **אונן ל"ע:** מי שנפטר לו קרוב בלילה בתוך ימי הספירה, ונקבר רק ביום, כתב בנהר שלום שיספור ללא ברכה ביום לאחר הקבורה (שאונן פטור מספירת העומר) וימשיך לספור בשאר הימים בברכה. שאין ספירת היום מדין השלמת ספירת הלילה (ואז אם היה פטור בלילה, גם ביום אין תשלומין) אלא ספירת היום היא מדין זה שזמן הספירה נמשך כל היום. אמנם אם הקבורה נמשכה עד סוף היום, לא יברך בשאר הימים. והעיר עליו הביה"ל שאין דבריו פשוטים שספירת היום אינה תשלום של הלילה, וכן אין דבריו פשוטים שאונן אינו יכול לספור ספירת העומר (ללא ברכה), שמדברי הנוב"י משמע שיכול לספור (שהרי אין הספירה גורמת לו עיכוב בטיפול במתו). [מדברי הביה"ל משמע שהכריע שיספור ללא ברכה בעוד מתו לפניו, ובשאר הימים ימשיך לספור עם ברכה].

מי שצריך לעבור ניתוח ל"ע וכדומה, כך שיודע שיום אחד לא יוכל לספור. לדעת מיעוט פוסקים לא יתחיל לספור עם ברכה, כיוון שיתברר למפרע שכל ברכתיו תהיינה לבטלה (חיד"א בעבודת הקודש סי' ז, ריז) אך לדעת רוב הפוסקים יכול להתחיל ולספור בברכה, ואף אם ידלג, אין ברכותיו לבטלה (וראיה מהריטב"א בחולין קו, שהנוטל ידיו לסעודה ובירך ונמלך, אין ברכתו לבטלה). והוסיף בפסקי תשובות, שבפרט שיש לקוות שמא זכות המצווה תעמוד לו ויוכל להמשיך לספור גם באותו יום.

⁷⁷¹ ואין הכוונה שאם לא ענה אמן שלא יוצא, אלא שכך הדין שיש לענות אמן. אבל באמת 'שמע ולא ענה יצא' (ברכות מה ע"ב, ועיין משנ"ב בסימן ח ס"ק טו).

⁷⁷² אמנם כשטעה ביום המשלים את השבוע, שמדינא צריך לחזור ולספור, הסתפק הביה"ל כשלא חזר לספור.

סעיף ט | ספירה בליל שבת ומוצ"ש

א. תרומת הדשן ושו"ע: בליל שבת וליל יו"ט מברכים וסופרים אחר הקידוש של בית הכנסת (שיש להקדים את הקידוש כמה שניתן), ובמוצאי שבת ויו"ט מברכים וסופרים קודם ההבדלה (שיש לאחר את ההבדלה כמה שניתן), וכשחל יו"ט אחרון של פסח במוצ"ש (שביעי של פסח אינו יכול לחול במוצ"ש (אחרונים)), שאז אומר קידוש והבדלה בפעם אחת, יספור קודם הברכה על הכוס שבבית הכנסת (אע"פ שמכניס את הי"ט השני, מכל מקום עדיף לאחר את הוצאת השבת (משנ"ב)).

ב. אבודרהם ושו"ע: במוצאי שבת יספור לאחר סדר הקדושה וקדיש תתקבל, כמו שאר הלילות שסופר לאחר קדיש תתקבל.

א. אם מקדש בביתו, יספור קודם הקידוש, שאסור לאכול לפני שספר (משנ"ב).

ב. במוצאי שבת אומר 'ויתן לך' לאחר ספירת העומר (משנ"ב).

סעיף י | איסור חדש

הקדמה:

א. התורה מצווה להקריב קרבן משעורים של התבואה החדשה ביום ט"ז בניסן. שנאמר: "דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְקָצַרְתֶּם אֶת קְצִירָהּ וְהִבֵּאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל הַכֹּהֵן: וְהֵנִיף אֶת הָעֹמֶר לִפְנֵי ה' לְרִצְוֹנְכֶם מִמִּקְרַת הַשָּׁבֶת יִנִּיפֻהוּ הַכֹּהֵן" (ויקרא כג, י - יא).

ב. גם לאחר חורבן בית המקדש האיסור נשאר בתוקפו שנאמר: "חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם" (שם 773) (יד). אלא שלפני חורבן הבית הותרה התבואה החדשה מעת הקרבת העומר, ולאחר חורבן הבית הותרה התבואה מסיום יום ט"ז בניסן, ובחור"ל שעושים יו"ט יומיים, מסיום יום י"ז ניסן.

ג. כל תבואה שהשרישה לפני ט"ז ניסן ניתרת, וכל תבואה שמשרישה אחריו, אסורה עד ט"ז ניסן של השנה הבאה (שו"ע יו"ד רצג, ג).

ד. איסור חדש הוא בכל חמשת מיני דגן (שו"ע יו"ד רצג, א), ובכל אופני האכילה ('לחם קלי וקרמל').

ה. לדעת רוב ככל הראשונים איסור חדש חל בחור"ל מהתורה (רי"ף, רא"ש, רמב"ם, עיטור, ראבי"ה, סמ"ג, הגה"מ, ריטב"א ועוד, וכ"כ שו"ע ביו"ד רצג, ב) ויש מיעוט ראשונים הסוברים שרק מדרבנן (או"ז ומהר"ם). או שתבואת גוי בחור"ל מדרבנן (פסקי תוספות). ויש אף סוברים שאין איסור חדש כלל בחור"ל במקומות רחוקים מארץ ישראל (בעל התרומות) או בתבואת גוי (רבינו אביגדור בשם ריב"א).

ו. בארץ ישראל אין קושי בשמירת דין חדש כיוון שזורעים את התבואה בחורף ולקראת פסח התבואה כמעט מבשילה (ורק צריך להמתין שלא לקצור את התבואה שהבשילה לפני כן). אמנם בחוץ לארץ, במקומות שבהם יורד גשם גם בקיץ, דוחים את הזריעה אחרי פסח, ואז חלק מהתבואה נאסר משום חדש עד לשנה הבאה.

ז. הרמ"א ביו"ד רצג, ג כותב להקל כשיש ספק (והיינו בסתם תבואה), דהוי ספק ספיקא: שמא זו תבואה משנה שעברה, ואת"ל משנה זו שמא זה מתבואה שנשרשה לפני פסח (רא"ש וטור).

הערות

⁷⁷³ בזמן שהמקדש היה קיים היה אסור גם לקצור לפני קציר העומר, וכ"כ הרמב"ם (תמידין ז, יא): 'אסור לקצור בארץ ישראל מין מחמשת מיני תבואה קודם לקצירת העומר שנאמר ראשית קצירכם שיהיה תחלה לכל הנקצרים'. וכתבו רוב האחרונים שאיסור זה נשאר לאחר חורבן הבית (פסקי תשובות).

- ח. אמנם לעיתים היה ברור שהתבואה או חלק ממיני התבואה (שעורה, שיבולת שועל [שמהם מכינים שיכר] או כוסמין) ודאי הייתה חדש. ובזה חלק מהפוסקים אכן כתבו שצריך לעורר לשמירת הדין, ויש שנמנעו מלהוכיח זאת, שמוטב יהיו שוגגים (רמ"א שם). ויש שניסו למצוא היתר ולסמוך על דעת ת"ק שאין חדש בחו"ל (קידושין לח ע"א) (ט"ז יו"ד רצג, ס"ק ד). ויש שכתבו ליישב שאיסור חדש חל רק על תבואת יהודים ולא של גויים (ב"ח על פי רבינו אביגדור). ויש שכתבו לסמוך על הדעות שחדש מדרבנן בחו"ל, וניתן להקל בו במקומות הרחוקים מארץ ישראל (משנ"ב בשם אחרונים) ויש שיישבו באופנים נוספים (עיין ערוך השלחן יו"ד רצג, כ).
- ט. המשנ"ב מביא את הסברות להקל וללמד זכות, ומסיים שכל בעל נפש יחמיר על עצמו בכל מה שאפשר לו. (והרחיב בביה"ל שאף שאין אפשרות להחמיר בכל דיני חדש, מ"מ אין זו סיבה להקל לחלוטין, ואפשר יותר להחמיר בחיטין שנזרעות (בזמנו) בחשון או בשכר שיש סברות יותר להחמיר בו. ע"ש).

אימו של רבינא סיפרה לו (מנחות סח ע"ב) שאביו לא היה אוכל תבואה חדשה עד סוף יום י"ז ותחילת י"ח, כיוון שהוא סובר שחדש אסור מהתורה (וכדעת רבי יהודה הדורש "עד עצם היום הזה" עד עיצומו של יום, ועד בכלל) גם בחו"ל, ולכן גם ספקי היום אסור.

טור ושו"ע: אסור לאכול חדש גם בזמן הזה, בין לחם, בין קלי, בין כרמל, עד תחילת ליל י"ח ניסן, ובארץ ישראל עד תחילת ליל י"ז ניסן⁷⁷⁴.

א. כתבו האחרונים שלא נהגו לחשוש לבליעת כלים של חדש, אלא אם ברור לו שהתבשל בו מתבואה חדשה, וגם אז רק בתוך מעת לעת (משנ"ב).

הערות

⁷⁷⁴ יש לדעת שבארץ ישראל איסור חדש כמעט שאינו מצוי (כנ"ל בהקדמה), אמנם בייבוא מחו"ל (אירופה או אמריקה) ישנו חשש זה, ולכן הרבנות הראשית אינה מקבלת מוצרים מחו"ל כשיש בהם חשש חדש. לכן הרוצה להמנע מאיסור זה יקנה מוצרים שעליהם כתוב 'באישור הרבנות הראשית לישראל'. בחו"ל (ובפרט באמריקה) ישנם הרבה גופי כשרות שמקלים באיסור זה באופן גורף (אע"פ כתוב על המוצר 'למהדרין') ולכן הרוצה להזהר בזה עליו לברר מאיזה דגן עשוי המוצר, והחל מא' אלול עד פסח עליו לבדוק זאת (בחצי השני של השנה לא קיים חשש זה). (עיין אתר כושרות במאמרו של הרב יצחק דביר שליט"א).

סימן תצ | סדר תפילת יו"ט שני ותפילת חול המועד

סעיף א | קריאת התורה של יו"ט שני (של גלויות)

הגמרא אומרת (מגילה לא ע"א) שביום השני של פסח מפטירים בפסח יאשיהו (מלכים ב כג, א - כה). אביי אומר שנהגו לקרוא בימי הפסח פרשות שונות העוסקות בעניין הפסח (ביום הראשון של חול המועד קורים "שור או כשב" (ויקרא כב, כו - כג, מד). עיין סעיף ה).

[טור ו] שו"ע: קוראים ביום השני בפרשת אמור "שור או כשב", עד סוף העניין, ומפטיר קורא כמו ביום הראשון⁷⁷⁵, ומפטירים בפסח יאשיהו.
א. כתבו הספרים שטוב לעשות בסעודת יו"ט שני איזה דבר זכר לסעודת אסתר, שביום ההוא נתלה המן (משנ"ב).

סעיף ב | תפילת חול המועד

טור ושו"ע (על פי ברייתא בשבת כד ע"א): ביום השלישי שהוא חול המועד, ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו ואומר 'יעלה ויבוא' בעבודה, ואם לא אמרו מחזירים אותו. וכן מזכירו בברכת המזון, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו. ובמוסף מתפלל כדרך שהתפלל במוסף של יו"ט.
רמ"א (על פי הטור): אלא שכשמגיע לעל ידי משה עבדך מפני כבודך כאמור' אומר 'והקרבתם עולה' עד 'ושני תמידין כהלכתן'.
א. חוזר דווקא בתפילה, שהיא חובה עליו, שונה מברכת המון שאינה חובה, שאם היה רוצה לא היה אוכל דבר המחייבו ברכת המזון⁷⁷⁶ (משנ"ב).

סעיף ג | הזכרת 'מקרא קודש' במוסף

◀ **רב האי גאון:** אין להזכיר ב'יעלה ויבוא' שבחול המועד 'מקרא קודש', אלא יאמר 'ביום פלוני הזה'. אבל במוסף אומר 'ותתן לנו מועדים לשמחה את יום חג פלוני הזה את יום מקרא קודש הזה'.

שו"ע: נוהגים שבי"ט אומר את יו"ט מקרא קודש הזה, ובחול המועד אומר 'את יום מקרא הקודש הזה'⁷⁷⁷.

◀ **טור:** אין חילוק בין שחרית למוסף, ובכל מקרה לא נהגו לומר 'מקרא קודש', בין בחול המועד ובין בי"ט.

הערות

⁷⁷⁵ עיין בסימן תפח סעיף ג לגבי הקריאה וההפטרה של הי"ט הראשון.

⁷⁷⁶ ובסימן קפח, כתב המשנ"ב (ס"ק כו) שאם אכל בשבת או בי"ט שאז מחויב לאכול, אכן חוזר אם שכח להזכיר מעין היום (אבל במידה ואכל מעבר לסעודות שחייב בהן, אינו חוזר).

⁷⁷⁷ עיין בסימן תפז שכך מנהג ספרד (אמנם בי"ט יזכיר גם 'את יום טוב', אבל כאן עוסק רק בתפילת חול המועד).

רמ"א: אנו לא נוהגים לומר 'מקרא קודש' כלל, לא ביר"ט ולא בחול המועד.

ל האחרונים כתבו שנהגו לומר 'מקרא קודש' אפילו בחול המועד, ולא נהגו לומר 'את יום טוב', אפילו ביום טוב (משנ"ב).

א. משמע מכאן שחול המועד אינו נקרא יר"ט ולכן אין אומרים בו 'הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו טוב'. וביר"ט שחל בשבת כתב באליה רבה שיזכיר כל אחד בהרחמן בפני עצמו (משנ"ב).

סעיף ד | הלל

רבי יוחנן אומר בשם רבי שמעון בן יהוצדק (ערכין י"א) שיש שמונה עשרה ימים שבהם היחיד גומר את ההלל, שמונה ימי חג סוכות, שמונת ימי חנוכה, יר"ט ראשון של פסח ויר"ט של שבועות. הגמרא שואלת מדוע בסוכות גומרים את ההלל כל יום ובפסח לא, ומבארת, שכל יום בסוכות חלוק מקורבנות היום שלפניו, אבל בפסח כל הימים שווים בקורבנות.

במדרש איתא (מדרש הרנינו וילקוט שמעוני רמז תרנד) שהסיבה שאין אומרים הלל כל יום בפסח הוא משום שהמצרים טבעו בים, ונאמר: "בְּנֶפֶל אוֹיְבֶיךָ אוֹיְבֶךָ אֶל תִּשְׁמַח" (משלי כד, יז). (וכיוון שלא אומרים ביום שביעי, אין לומר גם בשאר הימים, שלא יהיו עדיפים ממנו (משנ"ב)).

טור ושו"ע: כל ימי חול המועד ושני ימים טובים האחרונים קוראים את ההלל ללא ברכה, כמו שנהגו בראש חודש⁷⁷⁸.

סעיף ה | קריאת התורה של חול המועד

אביי אומר (מגילה לא ע"א) שנהגו לקרוא בחול המועד פסח פרשיות מעניין הפסח וסימנם: 'משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא'.

וסימנם:

ביום הראשון: "משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב, כא).

ביום השני: "שור או כשב" (ויקרא כב, כז).

ביום השלישי: "קדש לי כל בכור" (שמות יג).

ביום הרביעי: "אם כסף תלוה את עמי" (שמות כב, כד).

ביום החמישי: "פסל לך" (שמות לד, א).

ביום השישי: "וידבר... במדבר סיני ויעשו בני ישראל את הפסח" (במדבר ט, א).

ביום השביעי פרשת בשלח.

ביום השמיני (בחול"ל): "כל הבכור אשר יולד" (דברים טו, יט).

הערות

⁷⁷⁸ בב"י מביא שהרמב"ם השווה את ההלל של חוה"מ פסח להלל של ראש חודש, ואילו הרמב"ן סובר שהלל של חול המועד הוא מדינא לאומרו דילוגים.

רא"ש, מרדכי וטור: סדר הפרשיות אינו משתנה אלא כשפסח חל ביום חמישי⁷⁷⁹, שאז ביום השלישי שהוא שבת חול המועד, קוראים "ראה אתה אומר אל" (שמות לג, עב), שהיא פרשת "פסל לך" (מפני שכתוב בה ענייני שבת (משנ"ב)), ואז קוראים בראשון שני ושלישי 'קדש בכספא במדברא'.

כך פוסק שו"ע.

סעיף ו | הוצאת שני ספרי תורה

המשנה אומרת (מגילה בא ע"א) שבראש חודש ובחולו של מועד קוראים ארבעה. בסימן תפח, ג פסק השו"ע על פי רב עמרם גאון שנהגו להוציא שני ספרים, אחד לפרשת היום והשני לקרבנות.

שו"ע: בכל ימי חול המועד ושני ימים טובים אחרונים קוראים (לרביעי) בספר שני בקרבנות המוספים שבפרשת פנחס, ומתחיל "והקרבנתם" (במדבר כה, יט) עד סוף הפיסקא.

ואינו אומר קדיש עד אחר שקרא הרביעי שאז נשלם מניין הקרואים, בשונה משבת, יו"ט ויו"כ שנשלם מניין הקרואים כבר לפני עליית המפטיר, ולכן אומר שם קדיש לפני המפטיר (משנ"ב).

סעיף ז | קידוש ביו"ט שני של פסח

רבי יוחנן אומר (סוכה מז ע"א) שאומרים ברכת זמן (שהחיינו) בשמיני של חג, אבל אין אומרים זמן בשביעי של פסח. (כיוון ששביעי של פסח אינו חלוק מהימים שלפניו, לעומת שמיני של סוכות שחלוק מהימים שלפניו לכמה דינים, ע"ש בגמרא).

טור ושו"ע: בקידוש של יו"ט האחרון, מקדש על היין ואינו אומר זמן.

רצונו לומר בבית הכנסת, שאע"פ שבשתי הלילות הראשונים אין מקדשים בבית הכנסת, שאין לך עניי שבישראל שאין לו ד' כוסות, כאן לא שייך טעם זה (משנ"ב).

רמ"א (על פי מהרי"ל): ואומר 'זמן חרותנו' כמו ביו"ט ראשון.

א. מילה שחלה בשביעי של פסח או בשמיני אומרים 'יום ליבשה' קודם גאל ישראל, מה שאין כן בשאר ימים טובים שחלה בהם מילה, שאומרים אותו רק כשחלו בשבת (מג"א בשם הלבוש⁷⁸⁰).

הערות

⁷⁷⁹ ואם טעה בארבעת ימי חול המועד, קורא ביום שלאחריו את הפרשה שדילג. והסתפק הפרי מגדים גם בטועה ביו"ט וקרא פרשת 'שור' במקום 'משכו', שמא יקרא ביום השני של חול המועד את פרשת משכו שדילג (ביה"ל).

⁷⁸⁰ **ביאור העניין:** נהגו באשכנז להוסיף פיוטים בשביעי של פסח הנקראים 'יום ליבשה', ואם הייתה ברית מילה בשמיני אומרים אף ביום השמיני. (אמנם דעת הלבוש לומר אפילו בשמיני גם כשאין מילה, אבל האחרונים לא קיבלו דבריו, אלא כשחלה מילה בשבת, שאז משבחים את ה' שהמילה דוחה את השבת, או מפני שיש אומרים שאין צורך להסמיק גאולה לתפילה בשבת (עיין לבוש ומג"א) וכמו שכתוב למעלה). ומה שכתב המשנ"ב מילה שחלה בשביעי, זה לא דווקא, אלא גם כשאין מילה נהגו לאומרו. ועיין עוד במשנ"ב שהביא את מה שנהגו בעניין היצרות וסדרם. יש להעיר שבני ספרד לא נהגו כלל בפיוטים אלה, והרבה מבני אשכנז בימינו גם לא נהגו בהם.

סעיף ח | הפטרות יום שביעי ושמיני

רב פפא אומר (מגילה לא ע"א) שמפטירים בשביעי של פסח ב"וַיִּדְבֹּר דָּוִד" (שמואל ב כב, א) ולמחרת (בחו"ל) מפטירים ב"עוד היום בָּנָב לַעֲמֹד" (ישעיהו י, לב).

כך פוסקים טור ושו"ע.

סעיף ט | שבת חול המועד

הבביתא אומרת (ביצה יז ע"ב) שיום טוב שחל להיות בשבת, לדעת בית שמאי מתפלל שמונה, ומזכיר שבת בפני עצמה ויו"ט בפני עצמו, ולדעת בית הלל מתפלל שבע ובברכה האמצעית מתחיל ומסיים בשל שבת ואומר של יו"ט באמצע. רבי אומר שיחתום אף מקדש השבת, ישראל והזמנים. רב יוסף פוסק הלכה כרבי (ומתפלל שבע, ומתחיל בשבת ואומר קדושת היום וחותרם בשבת ישראל והזמנים, כרבי (רש"י ותוספות)).

הבביתא אומרת ששבת של חול המועד, בערבית, שחרית ומנחה מתפלל של שבת ואומר מעין המאורע בעבודה, ואם לא אמר מחזירים אותו (לדעת רבי אליעזר אומר בהודאה). ובמוסף מתחיל ומסיים בשבת ואומר קדושת היום באמצע. לדעת רשב"ג ורבי ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא כל מקום שהזקק לשבע מתחיל ומסיים בשבת ואומר קדושת היום באמצע. רב הונא אומר שאין הלכה כאותו הזוג.

רב הונא אומר בשם רב (מגילה לא ע"א) שבשבת חול המועד קוראים ב"רְאֵה אֶתְּהָ אֱמֹר אֵלֵי" (שמות לג, יב) ומפטירים ב'עצמות היבשות' ("הִיָּתָה עָלֵי", יחזקאל לז, א). (מפני שתחיית המתים תהיה בניסן (טור)).

טור ושו"ע: בשבת חול המועד, ערבית שחרית וערבית מתפלל כדרכו של שבת ואומר 'עלה ויבוא' בעבודה. ובמוסף אומר סדר מוסף של חול המועד אלא שמזכיר של שבת באמצע ומזכיר 'את יום המנוח הזה את יום חג המצות הזה' וכן 'את מוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה'. וחותרם מקדש השבת ישראל והזמנים. ומפטיר "הִיָּתָה עָלֵי".

רמ"א: ואין מזכירים בברכת ההפטרות את פסח, לא באמצע ולא בחתימה (טור על פי הגמרא בשבת כד ע"א). ונוהגים לומר 'שיר השירים' באותה בשבת, ואם חל שביעי של פסח בשבת, אומרים אותו אז. וכן נוהגים בסוכות עם קהלת. ונוהגים לקרוא מגילת רות בשבועות (אבודרהם). והעם נהגו שלא לברך עליהם על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובים.

וְכֵן הַסִּכִּים הֵט"ז. אמנם המג"א סבר שיש לברך חוץ מעל קהלת, ולדעת הגר"א יש לברך גם על קהלת. והנוהג לברך על מגילה הכתובה על קלף, ודאי שאין למחות בידו⁷⁸¹ (משנ"ב).

הערות

⁷⁸¹ שכן כתוב במסכת סופרים, וכן פסקו מהר"ל והגה"מ, וכן בדרכי משה כתב שנוהגים לברך. ובשור"ת הרמ"א נשאל על הסתירה בין דבריו לבין דברי המהר"ל (ובין מה שכתב בהג"ה כאן שלא לברך), וכתב (סימן לה): 'אמת כי כדברי מהר"ל כתב בעל אבודרהם. והם הקדמונים שיסדו המנהגים וכן מצאתי בהגהות מיימוניות הלכות ט"ב פ"ה. וז"ל: ויש במסכת סופרים דאמגילת רות ומגילת קינות ומגילת שיר השירים מברך על מקרא מגילה, וכן נהג הר"ם אך שיש לאומרו בנחת ובלחש עכ"ל. וכן כתבתי בעצמי בחיבורי דרכי משה אשר ממנו סדרתי השולחן ערוך, וכן דקדקתי במה שכתבתי והעם נהגו שלא לברך כו' ולא כתבתי סתם וכן נוהגין כמו שהוא מדרכי בשאר מקומות, ופוק חזי מה עמא דבר'. והוסיף לבאר שלא נהגו לברך מאחר שבמנהגי מוהר"ר אייזיק טירנא כתב לברך רק על איכה (שמוזכרת קריאתה במסכת תענית (צ"ע בזה, שהרי שם לא מדובר על קריאתה בציבור)) ולא על שלושת המגילות. ועוד שחששו לדעת המדרכי שאם אינה כתובה כמגילה יש לברך 'על מקרא כתובים', ומחשש למחלוקת נהגו שלא לברך. ועוד שהיכן ציוונו לקרוא מגילות אלה. וע"ש שהאריך בביאור דברי המסכת סופרים. ומנהג הספרדים שלא לברך (יבי"א א, כט).

א. האחרונים כותבים שבשבת חול המועד של סוכות נהגו להזכיר את סוכות בברכות ההפטר, באמצע ובחתימה, כיוון שכל יום הוא כמועד בפני עצמו, שחלוק בקרבנות מימים אחרים (משנ"ב).

ב. קוראים שיר השירים מפני שנזכר בה עניין יציאת מצרים, [ובשבת, מפני שהפיוטים בה מיסודים על שיה"ש], וקהלת בסוכות מפני שהם ימי שמחה, וקהלת כתוב "וּלְשִׁמְחָה מֶה זֶה עֲשֵׂה" (קהלת ב, ב), ורות בשבועות לומר שהתורה ניתנה ע"י ייסורים ועוני⁷⁸² (כדאיתא בילקוט שמעוני רות רמז תמז). ונהגו לקרותה (בחו"ל) ביום השני (משנ"ב).

ג. יום טוב שחל להיות בשבת, אומרים במנחה 'ואני תפילתי' וקוראים בסדר השבוע (משנ"ב).

סימן תצא | סדר הבדלה במוצאי יום טוב

סעיף א | הבדלה במוצאי יו"ט

הברייתא דנה (יומא פז ע"ב) האם אפשר להתפלל במוצאי יו"ט מעין שמונה עשרה, לדעת ת"ק אפשר, ולדעת רבי חנינא בן גמליאל צריך להתפלל שמונה עשרה שלמות מפני שצריך לומר הבדלה באותה חונן.

הברייתא אומרת (פסחים קד ע"א) שאומרים סדר הבדלות במוצאי שבתות, ימים טובים ויום הכיפורים.

רמב"ם ותוספות: אין מברכים על בשמים במוצאי יום טוב (מפני שאין בו נשמה יתירה).

רמב"ם וטור: אין מברכים על הנר במוצאי יום טוב (מפני שמותר להדליק בו את הנר, ואין צורך לבדוק עליו (ב"י)).

שו"ע: במוצאי יו"ט, בין במוצאי יו"ט לחול, ובין במוצאי יו"ט לחול המועד, מבדיל בתפילה כמו במוצאי שבת, [ומבדיל על הכוס כמו במוצאי שבת (נוסח מתוקן) (משנ"ב)] אלא שאינו מברך על הנר ועל הבשמים.

א. מי שהתחיל לאכול בסוף הפסח עם חשיכה ונמשכה סעודתו, אע"פ שלא התפלל והבדיל יכול לאכול חמץ, כיוון שחשיכה, אלא שאסור במלאכה עד שיבדיל (מג"א ואחרונים). אמנם, נראה שודאי אין לו לאכול חמץ⁷⁸³, שהרי יצטרך לומר בברכת המזון 'עלה ויבוא' ונמצא שמעשיו הם כתרתי דסתרי (משנ"ב).

ב. אין מברכים על הבשמים במוצאי שבת שחל בה יו"ט, מפני שיש ביו"ט מאכלים טובים המיישבים דעתו כמו בשמים (משנ"ב).

סעיף ב | ותודיענו

רב יוסף אומר (ברכות לג ע"ב) שרב ושמואל תיקנו לומר ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת לומר 'ותודיענו ה' אלקינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו וכו'.

כך פוסקים טור ושו"ע.

ל' והוא כדין 'אתה חוננתנו' שאומרים במוצאי שבת, ולכן אם לא אמרו אינו חוזר, מפני שיכול לאומרו על הכוס (משנ"ב). (ואם שכח לומר, ואכל לפני הקידוש (של יקנה"ז) צריך לחזור ולהתפלל (ביה"ל בסימן רצד)).

הערות

⁷⁸³ כך היא הגירסא בכת"י, ולכאורה מוכרח שכך כוונתו, שאל"כ דברי המשנ"ב אינם ברורים, שהרי בתחילה מביא דברי המג"א שאפשר לאכול חמץ, ואח"כ כותב שאי אפשר לאכול אם לא בירך ברכת המזון, ולא ייתכן שהמג"א התיר רק לאחר שבירך, שהרי אסור לאכול לפני הבדלה. אלא ודאי שהמשנ"ב אינו מסכים למג"א למעשה, משום שזו כסתירה.

סימן תצב | תענית שני וחמישי ושני אחר המועדים

סעיף א | מנהג תענית לאחר המועדים

תוספות, טור וש"ע (שיש נוהגים⁷⁸⁴): נהגו להתענות לאחר הפסח והחג שני וחמישי ושני (ונהגו זאת מפני שהזמן ה'מועד' לייחוד ולעבירה הוא בימות הרגל שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע כולם הדרשה ומסתכלים זה על זה (תוספות)). וממתינים עד שיעבור ניסן ותשרי, מפני שאינם רוצים להתענות בהם, ואז מתענים. **(רמ"א: מיד שני וחמישי ושני שאפשר להתענות)** (ולא כמהר"ו שכתב להתחיל ב"ז חשון (משנ"ב)).

רמ"א (על פי הטור): ובאשכנז וצרפת נהגו להתענות ועושים אותו כמו תענית ציבור, לקרוא 'ויחל'. (והיינו כשיש עשרה מתענים (משנ"ב)).

- א.** בניסן אין מתענים כמו שהתבאר בסימן תכט, ובתשרי לא מפני שמרובה במועדות (משנ"ב).
- ב.** מברכים בבית הכנסת בשבת הראשונה שלאחר ראש חודש למי שיתענה בה"ב. וצריך לקבל את התענית במנחה שלפניהם, ואם ענה אמן לאחר ה'מי שברך' אינו צריך לקבל על עצמו במנחה. ומכל מקום אם נמלך שלא להתענות, אינו מחויב בתענית מחמת עניית 'האמן' כל זמן שלא קיבל בפיו להתענות (וכשיש מילה או חתן נוהגים לברכו במנחה) (משנ"ב).
- ג.** אם חלה בהם ברית מילה או פדיון הבן, לא יתענה, ואינו צריך התרה, מפני שקיבלו את התענית על דעת המנהג, ולא נהגו להתענות כשיש בהם סעודת מצווה. ויכולים לומר את הסליחות גם כשאינן עשרה מתענים, אלא שאת הסליחה של 'תענית ציבור קבעו' לא יאמרו **(באר היטב)**. ובפרי מגדים כתב שידלג רק על תיבת 'ציבור'. ואת התענית של 'אפפנונו מים וכו', אין נכון לומר כשאינן עשרה מתענים (משנ"ב).

סימן תצג | דינים הנוהגים בימי העומר

סעיף א | נישואין ואירוסין

טור ושו"ע: נהגו בכל המקומות שלא לישא אישה בין פסח לעצרת, והטעם, שלא להרבות בהם שמחה, שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא⁷⁸⁵ (יבמות סב ע"ב). אמנם, לארס ולקדש מותר, וכן מי שקפץ וכנס, אין עונשים אותו (הגאונים ור"ץ גיאת).

רמ"א (אבודרהם וב"י): מל"ג בעומר הכל מותר. (היינו למי שמקל בתספורת מל"ג בעומר. אבל למנהג לאסור תספורת גם אחרי ל"ג בעומר (עיין בסעיף ג' שכן המנהג לפי המשנ"ב) יש לאסור גם נישואין (משנ"ב)).

א. אין חילוק בין נישואין של מצווה, כגון שאין לו בנים, או יש לו. כיוון שכל פשט המנהג להחמיר בכל גוונא. אמנם, להחזיר גרושתו מותר, שאין זו שמחה גדולה כל כך (אחרונים).

ב. אם נזדמן לו איזה עניין שצריך לברך עליו שהחינו, יכול לברך⁷⁸⁶ (משנ"ב).

ג. בימינו שמקדשים בשעת הנישואין, מותר לעשות שידוכין עם סעודה, אבל אין לעשות ריקודים, וכל שכן בריקודים של רשות שיש להזהר⁷⁸⁷ (משנ"ב).

ד. דווקא בנישואין לא היו קונסים, אבל מי שהסתפר, היו נוהגים לקנסו ולהענישו (משנ"ב).

ה. גם לאלה שנוהגים לאסור תספורת בראש חודש אייר (עיין בסעיף ג' לביאור העניין), אם חל בשבת, כיוון שיש כאן תוספת שמחה מותר להסתפר בערב שבת וגם לישא אישה בו ביום, כיוון שעיקר הסעודה נעשית בשבת (משנ"ב).

הערות

⁷⁸⁵ **בחק יעקב** הביא שבשם **שבלי הלקט ורי"ו** עוד שני טעמים. שמשפט רשעים בגיהנם הוא פסח עד עצרת (לדעת ר"י בן נורי) ועוד שימים אלה ימי דין על התבואה. וגם לפי **המקובלים** (לפי האר"י ז"ל) יש טעמים למנהגים אלה, (ולכן החמירו בכל ימי הספירה). **והט"ז** כתב שאין להקל בכל ימי הספירה (בנישואין), משום שבימי הספירה היו עיקר הגזירות על ישראל בשנת תתנ"ו באשכנז.

⁷⁸⁶ יש הנוהגים שלא לברך שהחינו בימי הספירה (ובמיוחד נהגו כן באשכנז שהיו גזירות ורציחות קשות בזמנים אלה), ויש פוסקים שכתבו שמנהג זה אין לו מקור (אלא השתרבב להם ימי בין המיצרים לימי ספירת העומר (פסק"ה)), ואפילו מי שחשב שצריך לעשות זאת מן הדין, אינו צריך התרה (יחוו"ד (א, כד)), ויש שכתבו שמי שהחמיר כן אין ראוי להקל ללא התרה (פסק"ת). אמנם יש שחילקו בין לבישת בגד חדש לשאר דברים, שאין ראוי לחדש בגד, אלא בשבתות (יחוו"ד (שם)). (ועיין עוד בפסק"ת כאן שהביא מקורות מהפוסקים שהביאו חומרא זו). ויש שכתבו להקל בשעת צורך (כגון פרי חדש שיתקלקל או הזדמנות לרכישה בזול וכדומה (עיין פסק"ת ופניה"ל (זמנים פרק ג, יא)).

⁷⁸⁷ פוסקים רבים החמירו שלא לשמוע שירים אפילו ללא ריקודים, ואף לא ממכשיר חשמלי (אנ"מ (י"ד ב, קלז), יחוו"ד (ו, לד) ועוד) ויש שאסרו אפילו שמיעות שירה 'ווקאלית' (ללא כלי זמר, כיוון שהכלי המשמיע הוא עצמו ככלי זמר) (צי"א (טו, לג) ושבת הלוי (ח, קכז)). ויש הסוברים להקל בשמיעת שירים שאינם שמחים, וכל שכן בשמיעת שירים עצובים, שכיום שמכשירים אלה מצויים מאוד, אין בהם כל שמחה (דעת מו"ר הרב זלמן מלמד שליט"א (ושמעתי שדעת הרב אליקים לבנון שליט"א להתיר בכל השירים)).

סעיף ב | תספורת

הראשונים כותבים שנהגו שלא להסתפר בימי ספירת העומר. אלא שנחלקו עד מתי האיסור:

◀ **מהר"י בן שועיב, רי"ו ותשב"ץ:** נהגו שלא להסתפר עד ל"ד לעומר בבוקר⁷⁸⁸. ואם חל ל"ג בערב שבת, מותר, מפני כבוד השבת (תשב"ץ).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **מהרי"ל ומהר"א טירנא:** נהגו להסתפר בל"ג בעומר (שסוברים שפסקו למות לגמרי בל"ג (משנ"ב)), ומרבים בו קצת בשמחה, ואין אומרים בו תחנון. ואין להקל בערב, אלא בבוקר (מהרי"ל).

Ⓢ כך פוסק רמ"א. והוסיף: אם חל ביום ראשון, נהגו להסתפר ביום שישי לכבוד שבת

(מהרי"ו). יש אחרונים שמקלים להסתפר מבערב ל"ג בעומר⁷⁸⁹ (מלבושי יו"ט ואליה רבה). אך לעניין נישואין אין להקל מערב ל"ג בעומר, אלא ביום ל"ג בעומר. אמנם, אם חל ל"ג בעומר בערב שבת, וזו שעת דחק לעשות נישואין בו ביום, אפשר שיש להקל לישא בערב שלפניו (אליה רבה).

א. כבר בערב יום ל"ב אין אומרים תחנון (משנ"ב).

❖ בעל ברית מילה

Ⓢ **רמ"א (על פי הגהות מנהגים):** מי שהוא בעל ברית או מל בנו, מותר להסתפר בימי הספירה לכבוד המילה.

א. בעל ברית הוא הסנדק, המוהל ואבי הבן (אע"פ שאינו מל בעצמו את בנו) אבל המוציא והמביא לא (אחרונים).

ב. מותר להם להסתפר כבר ביום שלפני המילה סמוך לערב⁷⁹⁰. ואם חלה המילה בשבת, מותרים להסתפר בערב שבת, אפילו קודם חצות (פרי מגדים).

הערות

⁷⁸⁸ לפי שמתו תלמידי ר"ע עד פרוס עצרת (כך יש גורסים בגמרא), והיינו ט"ו יום לפני שבועות, והוא ל"ד לעומר, וכבר בבוקר מותר שמקצת היום ככולו. (והרמב"ן מתיר כבר במקצת הלילה של ל"ד).

⁷⁸⁹ וכיצד יוצאים ידי חובת ל"ג ימי אבלות (שכך מנהג אשכנז, עיין בסעיף הבא ובהערות שם), יש שכתבו שנהגו לסמוך על הרמב"ן (הובא בהערה לעיל) שאומרים גם מקצת לילו ככולו של היום, ויש שכתבו לסמוך על הגירסא שנהגו ל"ב ימי אבלות. (ולמי שנוהג להמשיך במנהג שלא להסתפר גם לאחר ל"ג בעומר אין קושי כלל). (עיין פניה"ל (זמנים ג ד)).

⁷⁹⁰ כיוון שביום הברית אין פנאי להסתפר לפני הברית שנעשית בתחילת הבוקר. אמנם, אם יש פנאי להסתפר לפני, אין להקל להסתפר יום לפני (בפ החיים (ס"ק לה)).

סעיף ג | ראש חודש

כנזכר בסעיפים הקודמים כתבו הראשונים לנהוג מנהגי אבלות בימי ספירת העומר משום שמתו אז תלמידי רבי עקיבא. בראשונים מוזכרות כמה דעות בזמנים שבהם יש לנהוג מנהגי אבלות. ואלו הדעות העיקריות (ביה"ל):

[א. מפסח עד שבועות (רי"ץ גיאת והגאונים שלא חילקו בדבר. עיין בסעיף א (דעה זו לא הובאה בביה"ל כאן)).]

ב. מפסח עד ל"ג בעומר בבוקר (דעת הרמ"א בסעיף ב).

ג. מפסח עד ל"ד בעומר בבוקר (דעת השו"ע).

ד. לנהוג שלושים ושלושה ימי אבלות (מהר"י בן שועיב בשם תוספות. וזו הדעה הנידונית בסעיף זה בב"י). והיינו שתלמידי ר"ע מתו בימים שאין בהם תחנון, מלבד: 6 ימי חול המועד (שהיו"ט אינו נכלל בספירת העומר) ואיסורו חג, 6 שבתות ו3 ימי ראש חודש, הרי נשארו ל"ג יום בתוך ספירת העומר. ונהגו להתאבל כזכר לאותם ימים החל מר"ח אייר עד ג' סיוון (ולא באותם ימים שמתו בהם. במג"א הביא מנהג להתאבל באותם ימים שמתו ממש, אבל כתב שלא נהגו כן)).

היו שנהגו להסתפר גם החל מל"ג בעומר, וגם עד ראש חודש אייר, וכתבו הפוסקים שנמצא שאין להם ל"ג ימי אבלות, וטעות בידם (רמ"א ומשנ"ב).

ב"י ושו"ע: יש שנהגו להסתפר בראש חודש אייר, וטעות הוא בידם.

רמ"א: יש המקלים להסתפר עד ראש חודש אייר (מהרי"ל). ואותם הנוהגים כך לא יסתפרו מל"ג בעומר ואילך. ואותם הנוהגים להסתפר מל"ג בעומר ואילך לא יסתפרו אחר פסח כלל. ולא ינהגו בעיר אחת מקצתם מנהג זה ומקצם מנהג זה משום 'לא תתגודדו', וכל שכן שאין לנהוג היתר בשניהם.

א. במדינות שנוהגים להסתפר בשלושת ימי ההגבלה, יזהרו שלא להקל בשני ימי ראש חודש אייר (ואף בימי ההגבלה, ניתן להקל רק בבוקר של היום הראשון) (**מג"א**). וכן נהגו בקהילת קודש וילנא לאסור מיום ראשון של ר"ח אייר עד ג' סיוון בבוקר, מלבד ל"ג בעומר שנוהגים בו היתר (**חיי אדם**). ויש מקומות שנהגו היתר רק בר"ח אייר ובל"ג בעומר ומראש חודש סיוון עד שבועות (**משנ"ב**) (בשם דרך החיים)).

ב. בעניינים אלה כל אחד ינהג כפי מנהג מקומו⁷⁹¹ (**משנ"ב**). (ובספקות ניתן להקל בדבר שהוא רק מנהג (שער הציון)).

ג. ניתן לתפוס את שתי החומרות אע"פ שהן סותרות זו את זו, מכל מקום אין זה ככסיל בחושך הולך, כיוון שעושה זאת מחמת הספק שאינו יודע מי המנהגים הוא העיקר. מכל מקום אין צורך לעשות כך, אלא יכול לתפוס כאחד המנהגים, ואין לחוש שמא אין זה מנהג המקום, כיוון שזה רק מנהג, ואין לחוש בספקו. אבל אם יודע מנהג המקום, לא ישנה בין להקל ובין להחמיר (**אחרונים**).

הערות

⁷⁹¹ כיום בארץ ישראל נהגו רוב בני ספרד לנהוג מנהגי אבלות עד ל"ד בעומר (כדעת השו"ע) (יחוו"ד (ג, לא)), ויש שהחמירו עד שבועות (דעת המקובלים על פי האר"י ז"ל). ובני אשכנז רובם נהגו לאסור מיד אחרי פסח עד ל"ג בבוקר, ולהקל בשעת צורך אפילו בערב של ל"ג (ומשם ואילך יש שהחמירו שלא לישא עד שבועות, ויש שהקלו בזה). ויש שנהגו להתיר עד ר"ח אייר ולאסור עד שבועות, או עד שלושת ימי ההגבלה ולאסור בר"ח אייר. [כיום הרבנות אינה מתירה לישא אחרי פסח עד ל"ג בעומר].

סעיף ד | איסור עשיית מלאכה

רי"ו בשם רב האי גאון וטור בשם מצאתי כתוב: המנהג שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת, משקיעת החמה ועד שחרית (משום שמתו אז תלמידי ר"ע והיו העם בטלים ממלאכה. ועוד שאז סופרים העומר אחר שקיעת החמה, והרי כתוב 'תמימות' מלשון שבות). ונהגו הנשים שלא לעשות משקיעת החמה.

שו"ע: נהגו הנשים (והאנשים (משנ"ב)) שלא לעשות מלאכה משקיעת החמה ואילך⁷⁹².
 לפי הטעם השני שהביא הטור (שסופרים אז את העומר), אם ספר כבר את העומר, מותר (משנ"ב). (ונראה שאף לטעם הראשון אין להחמיר אלא בכדי זמן קבורה, ובפרט לאחר ל"ג בעומר, שלפי הטעם הראשון אין טעם להחמיר כלל (שער הציון)).

⁷⁹² ויש שלא נהגו מנהג זה כלל (כ"כ חק יעקב (ס"ק יב) ובף החיים (ס"ק יב)), אלא במקום שנהגו נהגו, ובמקום שלא נהגו, לא נהגו. והנח להם לישראל, שיש להם טעם במנהגם (עיין פסק"ת).

סימן תצד | סדר תפילה חג השבועות

סעיף א | סדר התפילה בשבועות

טור ושו"ע: ביום החמישים לספירת העומר הוא חג השבועות. וסדר התפילה כמו ב"ט של פסח, אלא שאומרים 'את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו'. וגומרים את ההלל (עיין בסימן תפח), ומוציאים שני ס'ת ובראשון קוראים חמישה עולים מ"בחדש השלישי" (שמות יט, א) עד סוף הפרשה, והמפטיר קורא "וביום הבכורים" (במדבר כח, כו), ומפטיר במרכבה דיחזקאל (יחזקאל א, א) ומסיים בפסוק "ותשאני רוח" (שם ג, יב) (מגילה לא ע"א).

א. מאחרים להתפלל ערבית בצאת הכוכבים כדי שיהיו ימי הספירה ארבעים ותשע יום תמימים (משנ"ב).

ב. איתא בזוהר שהחסידים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה, וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן. והאר"י ז"ל כתב שכל מי שלא ישן כלל ועיקר, ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום נזק. והמג"א כתב על פי פשוטו, כיוון שעם ישראל ישן והקב"ה היה צריך להעיר אותם לקבל התורה (כדאיתא במדרש) לכן אנחנו מתקנים זאת (משנ"ב).

ג. מי שהיה ער כל הלילה, יזהר שלא יברך 'על נטילת ידיים' עד שיתפנה ואז יברך (כמו שהתבאר בסימן ד⁷⁹³).

ולעניין הברכה על טלית קטן יש מחלוקת, ויראה לפוטרו בברכת הטלית גדול (כמו שהתבאר בסימן ח).

לעניין ברכת התורה התבאר בסימן מז⁷⁹⁴.

ולעניין ברכת אלוקי נשמה והמעביר שנה התבאר בסימן מו⁷⁹⁵ (משנ"ב).

ד. על פי הקבלה נכון שלא לשמש בליל שבועות, אם לא בליל טבילה (משנ"ב).

ה. נהגו לומר 'אקדמות' לפני ברכת התורה של הכהן. וביום השני שנהגו לומר 'ציב פתגם' נהגו לאומרו אחר הפסוק הראשון של ההפטרה (משנ"ב).

ו. קוראים עשרת הדיברות בטעם עליון⁷⁹⁶ (משנ"ב).

ז. נהגו בקצת מקומות, שגדול וחכם קורא את ההפטרה וסמך לדבר 'ולא במעשה מרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו' (חגיגה יא ע"ב). וגם יש הנוהגים שהיחידים שקוראים בלחש עם המפטיר, עומדים מפני כבודה של ההפטרה (משנ"ב).

הערות

⁷⁹³ כך דעת המשנ"ב. אמנם בני ספרד נוהגים כמו שכתב שם השו"ע (בסעיף יג) ליטול ללא ברכה (ילק"י שם).

⁷⁹⁴ כוונתו שפסק שם שכיוון שיש מחלוקת בדבר לא יברך, אלא יראה לשמוע את הברכה מאחר. אמנם, הוסף שם על פי רעק"א שאם ישן בצהרים שלפני החג, יכול לברך בבוקר על התורה ממאי נפשך. ובני ספרד נהגו לברך בכל מקרה.

⁷⁹⁵ דעת המשנ"ב שאין לברכן אלא ישמע אותם מאחר (אמנם אם לא מוצא, רשאי לברכן בעצמו) (עיין ערוה"ש ופסק"ת שם). ודעת בני ספרד לברך גם ברכות אלה (על פי החיד"א, הבא"ח וכף החיים).

⁷⁹⁶ עיין בבית"ל שביאר באורך את הבדלי הפיסוק והניקוד שיוצאים מהשינויים בחלוקת הפסוקים ובסיבות לחלוקה השונה. ובסוף דבריו הביא שיש הנוהגים בפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן לקרוא בציבור בטעם תחתון, ויש הנוהגים לקרוא אף אז בטעם עליון. (ורק היחיד יקרא אז בטעם תחתון).

סעיף ב | קריאת היום השני

טור ושו"ע (על פי מגילה לא ע"א): ביום השני קוראים בפרשת " כָּל הַבְּכוֹר " (דברים טו, יט) עד סוף הפרשה. ומפטיר קורא כמו אתמול, ומפטיר בחבקוק מ"וה' בְּהִכַּל קִדְשׁוֹ" (חבקוק ב, ב) עד "לְמַנְצֵחַ בְּנִגְיוֹתַי" (שם ג, יט).

ל אם חל בשבת שצריך לקרוא שבעה עולים מתחילים לקרוא מ"עֶשֶׂר תַּעֲשֹׂר" (דברים יד, כב) **(משנ"ב).**

סעיף ג | איסור תענית באיסורו חג שבועות

אגור בשם רי"ד ור"י בן חביב: אסור להתענות במוצאי חג השבועות (שהוא איסורו חג, שהגמרא אומרת 'אמרה תורה, עשו איסור לחג (סוכה מה ע"ב), והירושלמי קורא ליום זה 'בן המועד').

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי הגה"מ והגהות מנהגים): נוהגים שלא לומר תחנון מראש חודש סיוון עד ח' בו.

ל ואף לא להתענות **(משנ"ב).**

א. הטעם שאסרו להתענות מפני שכאשר שבועות חל בשבת, יום זביחת הקרבנות היה לאחר השבת, והוא כעין יו"ט **(מג"א)**. לפי זה איסורו חג של סוכות מותר להתענות. אלא שהגר"א כתב שאף שם אין להתענות, וכן משמע מהב"י **(משנ"ב)**.

❖ מנהגי חג השבועות

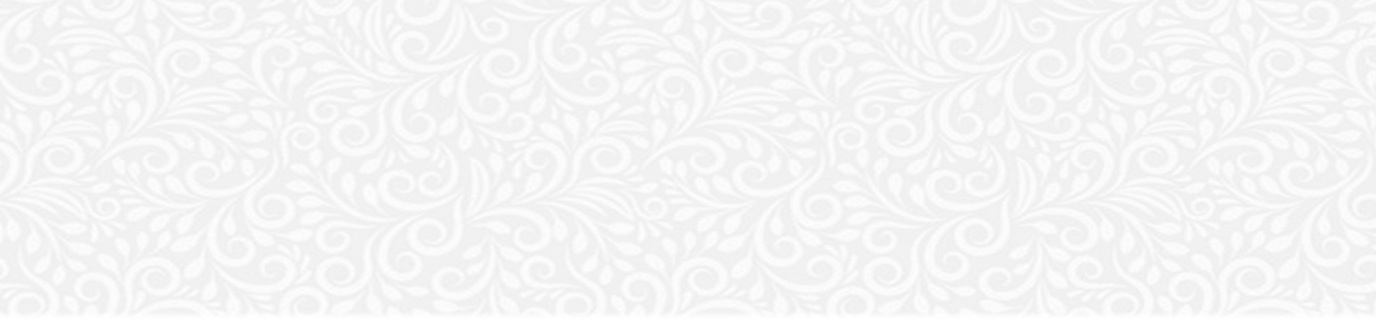
רמ"א: נהגו לשטוח עשבים בשבועות בבתי הכנסת ובבתים, זכר לשמחת מתן תורה. (שסביב הר סיני היה מלא עשבים **(משנ"ב)**). ונוהגים בכמה מקומות לאכול מאכלי חלב ביום הראשון של שבועות. ונראה לי הטעם שהוא כמו שני התבשילים שלוקחים בליל פסח זכר לפסח וזכר לחגיגה. כך אוכלים מאכל חלב, ואחר כך מאכל בשר, וצריך להביא עמהם שתי לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זיכרון לשתי הלחם שהיו מקריבים ביום הביכורים. (רצונו לומר שעושים זכר לשתי הלחם כמו שעושים זכר לפסח ולחגיגה, ולכן אוכלים מאכלי בשר ומאכלי חלב ואז צריך להביא שני לחמים, שאסור לאכול בשר וחלב עם לחם אחד **(משנ"ב)**).

ל והיו הלחמים מחיטים, שאז זה זכר לשתי הלחם שהקריבו בשבועות **(משנ"ב)**.

א. ישטחם בערב יו"ט או ביו"ט עצמו, אפילו אם אינם ראויים למאכל בהמה, כיוון שחשב עליהם לשימוש מבעוד יום (כדאיתא בסימן שח, סעיף כ), ובפרט אם הם עשבים מריחים. אמנם, אם חל שבועות ביום ראשון, אין לשטוח בשבת לצורך החג, שאין שבת מכינה לצורך היו"ט, אלא ישטחם ביום טוב עצמו או בערב שבת **(משנ"ב)**.

ב. במקומות שנהגו לחלק עצים המריחים, לא יחלקו בין 'ברוך שאמר' לתפילת שמונה, כדי שיוכלו לברך עליהם, והרי בנתיים אסור להפסיק **(משנ"ב)**.

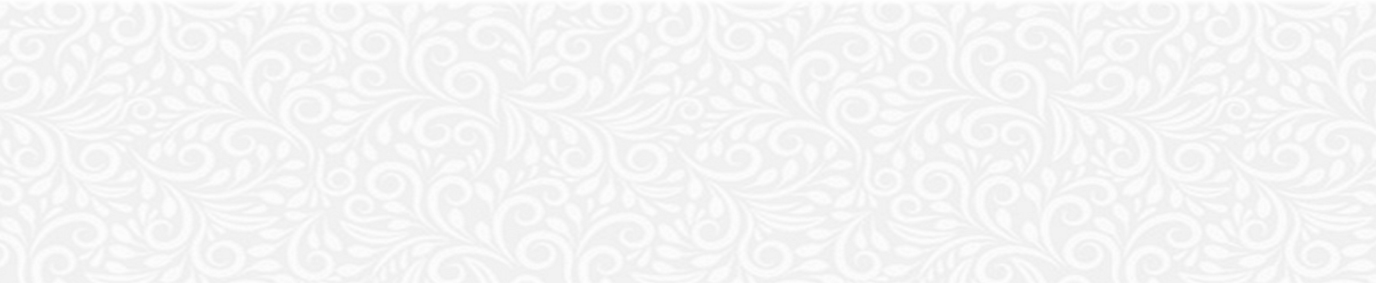
- ג. נהגו להעמיד אילנות בבתי כנסת ובבתים זכר לכך שבעצרת נידונים על פירות האילן (מג"א). והגר"א ביטל מנהג זה, מאחר שעכשיו הוא חק העמים להניח אילנות בחג שלהם (משנ"ב).
- ד. טעם נוסף יש באכילת מאכלי חלב, שלאחר שקיבלו את התורה לא היו יכולים לאכול מאכלי בשר, הדורשים הכנה רבה (שחיטה, וניקור חלב ודם, הדחה ומליחה ובישול בכלים חדשים) ולכן אכלו רק מאכלי חלב, ואנחנו עושים זכר לזה (משנ"ב). (והיינו דווקא לדעות שניתנה התורה בערב שבת (הערת המשנ"ב)).
- ה. יש מקומות שנוהגים לאכול חלב ודבש, מפני שהתורה נמשלה לדבש וחלב כמו שכתוב: "דָּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (שיר השירים ד, יא) (משנ"ב).
- ו. נהגו לאפות לחם עם חמאה, שאז יצטרך ודאי להביא לחם אחר לבשר. ויש להזהר להסיק את התנור היטב בין הלחמים, ואף לקחת מרדה חדשה (ואין מספיק להשתמש בצד השני של המרדה, כיוון שהיא בלועה מצד לצד) (משנ"ב).
- ז. יש להניח מפה אחרת בין החלב לבשר, ואין צורך לברך ברכת המזון, אם לא אכל גבינה קשה (שאז צריך ברכת המזון ולהמתין שש שעות (שער הציון)) אלא יקנח פיו וידיח כדאיתא ביורה דעה בסימן פט (משנ"ב).
- ח. יש להזהר בין בשר וחלב כמו שנזהרים כל השנה, שלא יצא שכרם בהפסדם (פרמ"ג).
- ט. בנוסח ברכות ההפטרה אומרים 'את יום חג השבועות הזה', ואין אומרים 'מקרא קודש'. ומזכירים נשמות ואומרים אב הרחמים ביום השני, ובכל מקום שקוראים "כל הבכור" מזכירים נשמות, שיש בו מתנת יד ונודרים צדקה (פרמ"ג).
- י. כשחל שבועות ביום שישי אין אומרים בשבת פרקים (פרקי אבות) וכשחל במוצאי שבת, אומרים במנחה של שבת (משנ"ב).

הלכות יום טוב

סימן תצה | איזה מלאכות אסורות ביום טוב

סעיף א | המלאכות שהותרו ביו"ט

הקדמה לסימן:

- א. התורה מצווה לשבות ממלאכת עבודה בימים הטובים (והם: ראשון ושביעי של פסח, ראשון ושמיני של סוכות, עצרת וראש השנה). על כן, כל מלאכה שנאסרה בשבת (וחייבים עליה סקילה במזיד וחטאת בשוגג) אסורה גם ביום טוב (וחייבים על זדונה מלקות).
- ב. עם זאת התורה מגבילה את האיסור, באומרה (ביו"ט ראשון ואחרון של פסח): "אַךְ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם" (שמות יב, טז). והיינו שמלאכה שנעשית לצורך אוכל נפש הותרה.
- ג. השו"ע מזכיר בסימנים אלה את הכללים של האיסור והמותר. ובמקומם יתבארו בהרחבה. הכלל הראשון הוא **מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך**. מקור הדין במשנה בביצה דף יב ע"א. ויתבאר בהרחבה בסימנים תקי"א ותקי"ח. (עיי' בהקדמה לסימן תקי"ח האם דין מתוך נאמר דווקא בהבערה או גם בשאר מלאכות)
- הכלל השני הוא **מכשירי אוכל נפש**. מקור הדין במגילה ז ע"ב, במחלוקת תנאים. ויתבאר בהרחבה בסימנים תק"ח – תק"ט.

המשנה במגילה אומרת (ז ע"ב) שאין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. והמשנה בביצה אומרת (לו ע"ב) שכל שנאסר בשבת, בין משום שבות ובין משום רשות ובין משום מצווה, נאסר גם ביו"ט.

[סוגיית 'מתוך':

נחלקו ב"ש וב"ה (ביצה יב ע"א) האם מותר להוציא קטן, לולב וספר תורה לרה"ר ביום טוב. בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים. רב יצחק בר אבדימי ורב יוסף מבארים שמחלוקתם היא האם מתוך שהותרה מלאכת ההוצאה לצורך אוכל נפש, אמרינן שהותרה גם שלא לצורך. לדעת בית שמאי לא אומרים כך, ולכן מי שמוציא שלא לצורך אוכל נפש לוקה מהתורה. ולדעת בית הלל אמרינן מתוך.

רבי יצחק בר אבדימי מבאר שכמו שנחלקו לעניין הוצאה כך גם נחלקו לעניין שחיטה. סוגיית 'מכשירי אוכל נפש':

נחלקו חכמים ורבי יהודה (שם כח ע"ב) האם מותר לעשות ביום טוב לצורך מכשירי אוכל נפש. רבי יהודה מתיר וחכמים אוסרים.

הגמרא דורשת את הפסוקים שכל אחד למד מהם. ומתוך הדברים מתבאר שרבי יהודה התיר רק מכשירים שלא היה אפשר לעשותם מערב יום טוב, אבל מכשירים שהיה אפשר, גם הוא מודה לאסור].

רמב"ם, טור ושו"ע: כל מלאכה שנאסרה בשבת נאסרה ביו"ט, חוץ ממלאכת אוכל נפש וחוץ מהוצאה והבערה. וכן מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותם מאתמול (שיתקלקל או שלא הספיק לו הזמן (משנ"ב)).

- א.** יו"ט ושבת שווים גם באיסורי דרבנן. וכל דבר שאסור לאומרו לגוי בשבת, אסור לאומרו ביו"ט (משנ"ב).
- ב.** משמע מהשו"ע שאוכל נפש עצמו מותר לעשות אפילו אם היה יכול מאתמול. אמנם, בדבר שהדרך לעשותו ביחד להרבה ימים, ולא יפוג טעמו, גם לשו"ע אסור. ומהגר"א משמע שמותר בשינוי (משנ"ב). (ועיין בזה עוד לקמן).
- ג.** אם היה אפשר לעשות את המכשירים מאתמול, אם עשה אותם בחג חייב מלקות (משנ"ב).

❖ אוכל נפש שיפוג טעמו אם יעשהו מאתמול

הקדמה קצרה (עיין גם בהקדמה לסעיף ב לביאור הדין):

- א.** הרמ"א מביא שיש מחמירים גם באוכל נפש עצמו, במאכלים שלא יפיגו אם יעשה אותם מאתמול.
- ב.** ביאור דבריו דהנה יש שתי סוגי מלאכות שאסור לעשות ביו"ט (אע"פ שהן קשורות להכנת אוכל):
1. מלאכות שהדרך לעשותם לימים רבים. כגון קצירה, טחינה, צידה ועוד. (יש אומרים שמלאכות אלה נאסרו מהתורה ויש אומרים מדרבנן, שאם נתיר מלאכות אלה, יהיה אדם עסוק בהם כל היום וימנע משמחת יו"ט).
 2. מלאכות שאם יעשה אותם מערב החג לא יפוג טעמם כלל. (ובזה איסורם בחג הוא רק מדרבנן (לדעת רוב הראשונים. ולתוספות במגילה הוי איסור תורה), שחששו שיעבור עליו כל החג בעשיית מלאכות אלה, ומדוע שנתיר לו לעשותם אם היה יכול מאתמול)
- ג.** הרמ"א הביא יש מחמירים במלאכות שלא יפוג טעמם עד החג. אך דעת השו"ע להתיר בזה (גר"א).
- ד.** לעניין מלאכות שהדרך לעשותם לימים רבים (הסוג הראשון כנ"ל) גם השו"ע מודה שצריך שינוי כדי לעשותם. אבל אם טעמם יפוג עד היו"ט, אפילו שינוי אינו צריך (גר"א). ועיין בסעיף ב.
- [שו"ע (על פי הר"ן): אוכל נפש שהיה אפשר לעשותו מאתמול ולא היה מפיג טעמו, מותר לעשותו ביו"ט.]**
- ◀ רמ"א: יש מחמירים גם באוכל נפש עצמו, כל שאינו מפיג טעמו כלל אם עשאו מערב יו"ט (או"ז ומהרי"ל). אמנם, אם לא עשאו מערב יו"ט, ויש בו צורך יו"ט, מותר לעשותו ע"י שינוי (סמ"ג). (ואם לא עשה מעיו"ט מפני איזה אונס, מותר ביו"ט ללא שינוי (משנ"ב)).**

ל האחרונים נוקטים למעשה כדעה המחמירה (משנ"ב).

- א.** הרמ"א מחמיר באוכל נפש שאינו מפיג טעמו, והיינו מדרבנן בלבד, שלא יעבור עליו כל החג במלאכות וימנע משמחת יו"ט. שאמנם לשה, אפיה, שחיטה ובישול, אם יעשה אותם מערב יום טוב, יהיה חסרון בהם עד היו"ט עצמו. אבל דברים שאין בהם חסרון אם יעשה אותם מערב יו"ט, למה שיעשה אותם ביו"ט (משנ"ב).
- ב.** כתבו האחרונים שלפי דעת הרמ"א, אסור ללוש עוגות ביו"ט כיוון שאפשר שהנילושות מבער"י טובות יותר מאלה הנילושות ביו"ט עצמו. וכן לבשל פירות יבשים ביו"ט, כשידוע שהמבושלים מבער"י טובים יותר. מיהו אם לא היה לו שהות לבשל, או שלא היו לא פירות, מותר. וכן הדין בלישה הנ"ל (משנ"ב).

ג. מפיג טעם קצת:

◀ **משמעות הרמ"א, פר"ח ומור וקציעה:** מותר לעשות מלאכות שאם יעשה מעי"ט יפוג טעמם אפילו קצת.

◀ **מהרי"ל:** אסור, אע"פ שמפיג טעם קצת (והיינו בדיכת שקדים להוציא מהם את החלב. וביארו האחרונים שהחמיר משום דדמי לסחיטת פירות שנאסרה ביו"ט).

⚡ **משנ"ב:** ע"י שינוי ניתן להקל.

ד. לדחות הכנת מאכלים כדי לעשותם בשינוי:

◀ **מג"א:** מותר לדחות הכנת מאכלים מערב יו"ט, כדי לעשותם ביו"ט בשינוי (כשיש בהם צורך, כנ"ל ברמ"א).

◀ **בגדי ישע:** יש לפקפק על זה.

⚡ **משנ"ב:** אם אין לו שהות בעי"ט, ודאי יכול לסמוך על זה.

סיוכום:

מכשירי אוכל נפש		אוכל נפש שהדרך להכינו לימים מועטים		אוכל נפש שהדרך להכינו לימים רבים*	
היה אפשר מאתמול	לא היה אפשר מאתמול	יפוג טעמו	לא יפוג טעמו	יפוג טעמו	לא יפוג טעמו
רמ"א	אסור	מותר (ע"י בסימן תקט בפרטי הדינים)	מותר	מותר	אסור (ומותר בשינוי)
	אסור	אסור (ומותר אם לא היה לו שהות לפני החג). אך אם לא עשה – מותר ע"י שינוי	מותר	מותר	אסור

* במידה ולא היה אפשר לעשותו מאתמול נחלקו הדעות. ע"י בסימן תק"י סעיף ג במשנ"ב ובביה"ל.

סעיף ב | מלאכות שנאסרו ביו"ט**הקדמה:**

א. כנזכר בסעיף א, מלאכות הנעשות לצורך אוכל נפש הותרו. עם זאת מצינו בגמרא שלא כל המלאכות הותרו, אע"פ שהן מלאכות אוכל נפש. המלאכות שהותרו הן: לישא, אפיה (וכן בישול). שחיטה, הפשטה, הוצאה, הבערה וכיבוי. (ופרטי הדינים במלאכות אלה יבוארו בסימנים הבאים).

ב. שאר המלאכות כקצירה, דישה, זרייה, ברירה, צידה ועוד - אסורות, והראשונים חולקים בתוקף ובסיבת איסורם.

ג. יש להדגיש שאם עשה מלאכות אלה (כקצירה, דישה וצידה) שלא לצורך אוכל נפש, לכו"ע עובר בהם על איסור תורה (משנ"ב).

ד. הסימן למלאכות האסורות הוא שרגילים לעשותם ע"י פועלים, אבל מלאכות שרוב בני האדם רגילים לעשותם בביתם, אינם בכלל זה (שאינן זו מלאכת העבד, שהוזהרו שלא לעשותם ביו"ט לזכור שהיינו עבדים) (מגיד משנה).

◀ **(פשוט הירושלמי (ביצה א, י), רש"י, רמב"ן ורשב"א⁷⁹⁷: המלאכות שנאסרו, אסורות מהתורה.**

◀ **רא"ש (על פי הטור), רמב"ם ור"ן:** המלאכות שנאסרו, אסורות רק מדרבנן. (כיוון שמלאכות אלה רגילים לעשותם בפעם אחת לזמן מרובה, ודמי לעובדא דחול (רא"ש ור"ן). או מחשש שאדם יהיה עסוק כל החג בהם וימנע משמחת יו"ט (רמב"ם)).

Ⓢ **שו"ע:** קצירה, טחינה, בצירה, סחיטה וצידה אע"פ שהם מלאכות אוכל נפש, אסורים חכמים.

סעיף ג | הוצאת משא על בהמה

◀ **י"א בכלבו:** אין איסור שביתת בהמתו ביו"ט, שרק בשבת נאסרה, שפירט בה הכתוב. (שאינן שביתת בהמה ומחמר בכלל ל"ט אבות מלאכה, אלא התורה ייחדה לאו מיוחד להם, ואפשר שכיוון שהתורה כתבה אותו דווקא בשבת ולא ביו"ט, איסורו אינו שייך ביו"ט).

◀ **י"א (הראשון) בכלבו וסתימת הראשונים (לפי הב"י):** יש איסור שביתת בהמתו ביו"ט, כמו שאר המלאכות שנאסרו ביו"ט.

◀ **רמב"ם וסמ"ג:** אסור להוציא משא על גבי הבהמה, שלא יעשה כדרך שהוא עושה ביום חול. (או מפני שאין משתמשים בבעלי חיים בכל אופן (מגיד משנה)).

Ⓢ **שו"ע:** אסור להוציא משא על הבהמה ביו"ט.

ל נחלקו הפוסקים בסימן רמ"ו האם יש איסור שביתת בהמתו ביו"ט. לפי הרמ"א אין איסור, ולפי האחרונים שם יש. לפי דבריהם יתפרשו השו"ע כאן בשני אופנים:

◀ **לדעת הרמ"א:** מה שפסק כאן השו"ע הוא מדרבנן, שלא יעשה כדרך שעושה בחול (או שלא ישתמש בבע"ח (שער הציון)), אפילו כשעושה לצורך יו"ט. לפי זה גם באותה רשות אסור, ו'להוציא' שנקט השו"ע - לאו דווקא.

◀ **לדעת האחרונים:** כוונת השו"ע לאסור כאן מדאורייתא, וכפשוט הדברים. (אע"פ שלאדם מותר להוציא מרשות לרשות לצורך קצת, מדין 'מתוך', עם זאת דין זה אינו שייך בבהמה (שער הציון)).

הערות

⁷⁹⁷ אמנם כשעושה מלאכות לצורך אותו יום, מותר מהתורה (כ"כ להדיא הרמב"ן בחידושו לזכור צה ע"א, וכ"כ הרשב"א [ועיין ביה"ל בסימן תקה בדעתם]). אך מלאכת קצירה שונה (כיוון שלעולם עושים אותה לצורך ימים רבים) (עיין מלאכת הקודש, בית מועד א, א).

סעיף ד | מוקצה ונולד ביו"ט

הקדמה:

- א. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון באיסור מוקצה בשבת. רבי יהודה אוסר ורבי שמעון מתיר. אמנם, מצינו בהרבה מקומות שרבי שמעון מודה לאסור, כגון בעלי חיים (שבת מה ע"ב), גרוגרות וצימוקים שהניחם לייבש ודחאם בידיו (שם), מוקצה מחמת חסרון כיס (שם קנז ע"א), טלטול כלי שמלאכתו לאיסור ללא שום צורך (תוספות שם לו ע"א ד"ה הא), דבר המסריח (רש"י שם מו ע"א ד"ה אבל) וכן צרורות ועפר שאינם ראויים לשום שימוש (שם מו ע"א 'אלא מעתה כל צרורות').
- ב. כללו של דבר, גם ר"ש מודה בדברים שאינם ראויים לשבת כלל כמו בע"ח ומעות ונרות וכל מיני כלי מתכת שאינם כלים, וכן דברים שחס עליהם שלא להשתמש בהם חוץ מהמלאכה האסורה שלהם, וכן מוקצה שדחאו בידים.
- ג. אם כך מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון היא בדברים הראויים לתשיש אלא שיש עליהם מוקצה בפועל (כגון נר מאוס) או 'בשם' (כלים שבאוצר שאינם מיועדים לשימוש). או דבר שמלאכתו לאיסור ורוצה להשתמש בו למלאכת היתר. וכן נחלקו במוכן לאדם אם הוא מוכן לכלבים, שלר"ש כן, ולרבי יהודה לא. הלכה נפסקה כרבי שמעון (כל זה מדברי ערוך השלחן בסימן שח, ו - ח⁷⁹⁸).
- ד. אמנם, ביו"ט נחלקו הראשונים האם הלכה כרבי שמעון או כרבי יהודה. אמנם גם המקלים, רובם סוברים שבנולד הלכה כרבי יהודה.
- ה. הסברא להחמיר ביו"ט יותר מבשבת (לדעה המחמירה) כתב רבינו חננאל: 'יום טוב קיל להו לבני אדם דהא אופין ומבשלין בו ועושין בו כל צרכי אוכל נפש, ואי שרית להו מוקצה אתו לזלזולי ביה, לפיכך החמירו וסתם לן לחומרא'.

המשנה בביצה (ב ע"א) מביאה מחלוקת בית שמאי ובית הלל בדין ביצה שנולדה ביו"ט. בית שמאי אומרים תאכל, ובית הלל אומרים לא תאכל. הגמרא מבררת באיזה תרנגולת מדובר, ורב נחמן מבאר שמדובר בתרנגולת העומדת לגדל ביצים, והסובר שיש מוקצה יש גם נולד, והסובר שאין מוקצה סובר שאין נולד. אם כך, ב"ש כרבי שמעון וב"ה כרבי יהודה.

הגמרא מקשה, שבענין סילוק עצמות וקליפות מעל השלחן בשבת, העמיד רב נחמן את בית הלל כרבי שמעון (וכאן העמידים כדעת רבי יהודה). ומבאר שבענין שבת שסתם התנא כרבי שמעון (שמותר להאכיל את הכלבים נבלה שהתנבלה בשבת), העמיד רב נחמן את בית הלל כר"ש, וביו"ט שסתם התנא כרבי יהודה (בדין קורה שנשברה ביו"ט), העמיד את בית הלל כרבי יהודה.

הגמרא מתקשה, הרי רבי סתם את המשניות, ומדוע סתם בשבת כר"ש וביו"ט כרבי יהודה, ומבאר ששבת חמורה ולא יבואו לזלזל בה, לעומת יו"ט שהוא קל, יבואו לזלזל בו, ולכן החמירו בו.

הערות

⁷⁹⁸ וראיתי להביא כאן מלשון המאירי (ביצה ב ע"א ד"ה וצריך שתדע): 'וצריך שתדע שכל החכמים מודים באסור מוקצה דרך כלל אלא מתוך שנכללים תחת סוגו מינים רבים עד שקצת מפרשים מנאום ומצאום קרוב לחמשים אין כל החכמים מודים בכל אותם המינים והיותר מיקל שבכולם הוא ר' שמעון והוא שאנו אומרים בכל התלמוד ר' שמעון לית ליה מוקצה ורוצים בו שאין לו איסור מוקצה ברוב המינים ששאר החכמים אמרוהו בהם ומ"מ מודה בגרוגרות וצמוקים וכן מודה בכוס וקערה ועששית שלא יזיז ממקומם וכן בסוכה שאיננה רעועה מערב יום טוב שאע"פ שנפלה אין נוטלים עצים ממנה ביום טוב ובבכור בעל מום שלא הוכר מומו לחכם מערב יום טוב ובמוקצה מחמת איסור שאין אדם יושב ומצפה אימתי יסתלק איסורו כגון בהמה שנשחטה בשבת ולא היה לו חולה בין השמשות ובמוקצה מחמת חסרון כיס וכן בכל דיני המוקצה אלו מודים בזה ואלו מודים בזה אלא שדינים אלו ארוכים מאד לא ישלם ביאורם בזאת המסכתא לבד רק בהצטרף עמה מסכת שבת'. ע"כ.

הראשונים חולקים כמי הלכה:

◀ **רי"ף, רמב"ם, רמב"ן, רשב"א והרב המגיד:** הלכה כרבי שמעון בשבת, וכרבי יהודה ביר"ט.

Ⓢ **שו"ע:** מוקצה, אע"פ שמותר בשבת, החמירו בו ביר"ט ואסרוהו.

◀ **רש"י, ר"ת, ר"י [ורא"ש]:** הלכה כרבי שמעון גם ביר"ט⁸⁰⁰.

Ⓢ **רמ"א:** ויש מתירים אפילו ביר"ט (וכן פסקו רש"ל, מג"א ופר"ח).

❖ נולד

הראשונים חולקים האם נולד אסור ביר"ט, או שדינו כמוקצה⁸⁰¹:

◀ **בה"ג:** נולד אסור ביר"ט. (וראיה מרבא בביצה לג ע"א שאסר להשתמש באוד שנשבר ביר"ט).

Ⓢ **רמ"א:** גם למתירים מוקצה ביר"ט, נולד אסור. (ופשיטא שאסור לשו"ע (משנ"ב)).

ל וכתבו האחרונים שאע"פ שבשבת קי"ל להקל בנולד, ביר"ט מחמירים. ולכן אסור לטלטל עצמות של עוף לאחר שפירקו את העוף מהם (משנ"ב).

◀ **ר"ת:** נולד אסור אפילו בשבת (וראיה משמואל הסובר כר"ש במוקצה, ועם זאת אסר לטלטל גרעיני תמרים, כדאיתא בשבת קמג ע"א).

◀ **רא"ש:** אין נולד אף ביר"ט, והראיות שהביאו בה"ג ור"ת לדבריהם, אינן ראיות. (שרבא סובר כרבי יהודה, ולנו קי"ל כר"ש. ושמואל מחמיר על עצמו היה, ואין ממנו ראיה).

❖ מכאן אני נוטל

הקדמה קצרה (עיין בסימן תקי"ח):

- א. נחלקו רבי אליעזר וחכמים במי שעומד על המוקצה (הצריך הכנה מערב יו"ט), לדעת רבי אליעזר מספיק שיאמר מכאן ומכאן אני אוכל, ולדעת חכמים צריך שירשום.
- ב. נחלקו הראשונים בביאור מחלוקת רבי אליעזר וחכמים. לדעת רש"י ור"ן נחלקו האם יש ברירה או לא. וכיוון שקי"ל שיש ברירה בדרבנן (ביצה לח ע"א), הלכה כרבי אליעזר. וכן פוסק רבינו ירוחם והרמ"א. [וכן מורה דעת השו"ע (ביה"ל)].

הערות

⁷⁹⁹ יש להעיר שבשאלות יש מחלוקת האם פסק כרבי שמעון גם ביר"ט (כך גרס המרדכי) או שבי"ט פסק כרבי יהודה (כך גרס הטור). וגם ברש"י יש סתירה כמי פסק (בגמרא פסק כרבי יהודה ביר"ט, ובספר הפרדס (אות קמח) פסק כר"ש ביר"ט).

⁸⁰⁰ עיין בדברי הרא"ש שהאריך בביאור הראיות שהביאו הראשונים לדבריהם. אמנם עיין בב"י בסימן תצ"ח (ז"ה ומ"ש רבינו ולזה הסכים), שכתב שהרא"ש לא הכריע האם יש מוקצה או לא. אך דעת הפרישה והב"ח שהרא"ש הכריע כרבי שמעון.

⁸⁰¹ והיינו דווקא בנולד קצת (כמו גרעין של תמר שהיה מכוסה), אבל דבר שלא היה בעולם כלל, ונוצר בחג, כגון אפר של עצים, ודאי שגם רבי שמעון מודה דהוי מוקצה (שער הציון (עיין בסימן תצח)).

ג. אמנם חלק מהראשונים ביארו שמחלוקתם אינה תלויה בדין ברירה (דעת התוספות, הרא"ה והמאירי), ואם כך הלכה כחכמים שצריך לרשום (עיין בסימן תקי"ח בב"י, ובביה"ל כאן). כך פוסקים הרמב"ם והמאירי, וכן סתימת הרי"ף והרא"ש (ביה"ל).

מכאן נובעות שתי הדעות המובאות כאן:

◀ **רמ"א:** כל מוקצה שאינו בעל חיים, כגון אוצר של פירות ועצים (שדעתו להשתמש בו לאחר זמן (משנ"ב)), מספיק שיאמר מערב יו"ט 'מכאן אני נוטל', ואינו צריך לרשום. (אבל בבעלי חיים צריך לפרט 'זה וזה אני נוטל' (משנ"ב)).

◀ **יש"ש ומג"א:** בכל אופן אינו מספיק שיאמר מכאן אני נוטל, אלא צריך שירשום המקום שדעתו לאכול (כיוון שעשה מעשה להקצותם משימוש, כגון העלאת צימוקים לגג או הכנסת פירות לאוצר).

Ⓢ **משנ"ב:** להלכה יש להחמיר עכ"פ לעניין גרוגרות וצימוקים שהעלם לגג. אבל בפירות שהכניסם לאוצר אפשר שיש להקל⁸⁰².

א. דברי הרמ"א אמורים להצריך אמירה רק לדעה המחמירה במוקצה ביו"ט, כיוון שלדעה המקילה אין צורך באמירה בכדי להכין את המוקצה, חוץ מגרוגרות וצימוקים שגם בשבת אסור (שדחאם בידיו ואינם ראויים בנתיים) (משנ"ב).

ב. הוא הדין בפירות העומדים לסחורה או במוקצה של גרוגרות וצימוקים שלא התייבשו לגמרי, שלדעת הרמ"א סגי שיאמר מכאן אני נוטל (משנ"ב).

ג. אותם אלה שייקח למחר, מתברר למפרע שהם אלה שהפריש בתחילה, שבמילתא דרבנן אמרינן דיש ברירה (משנ"ב).

❖ הכנה מיו"ט ראשון לשני בחו"ל

Ⓢ **כלבו ורמ"א:** מותר להכין מיו"ט ראשון ליו"ט שני של גלויות⁸⁰³.

ל. כוונת הרמ"א שפירות של אוצר וכדומה, שאינם צריכים הכנה במעשה אלא בדיבור בעלמא, מותר להכין מיו"ט לחברו (שהרי ממאי נפשך אחר מהם חול), שהאסור להכין מיו"ט לחברו הוא רק במעשה, אבל לא בדיבור. לפי זה, מוקצה שדחאו בידיים שהתבאר לעיל שצריך לרשום כדי להכינו, אסור להכינו מיו"ט ראשון לשני (משנ"ב).

⁸⁰² **בביה"ל** ביאר שהקל בזה משום שהסיבות שהזכירו הראשונים והאחרונים מדוע צריך לרשום מאיפה הוא לוקח (שמא יטלטל לחינם או שמא ימלח ויחזור בו), אינן שייכות בלוקח פירות מאוצר. (עיין גם בשער הציון).

⁸⁰³ **בביה"ל** דן בדברי הכלבו שממנו משמע שגם יונים אסור להכין מיו"ט לחברו, ותמה מדוע אסר, הרי מספיק באמירה מרחוק ללא מעשה (כפירוש רש"י), וביאר דבריו בכמה אופנים מדוע אסר, ע"ש.

סימן תצו | דיני יו"ט שני של גלויות

סעיף א | דין יו"ט שני של גלויות

הקדמה:

- א. בזמן שהסנהדרין הייתה קובעת את החודש על פי מולד הלבנה, היו שולחים שליחים לכל המקומות כדי להודיע מתי נקבע החודש. והמקומות שהשליחים לא הגיעו אליהם, היו עושים את החגים יומיים מחמת הספק⁸⁰⁴.
- ב. אין אפשרות בימינו לקדש את החודש, כיוון שאת החודש מקדשים רק על פי בי"ד שבארץ ישראל או בי"ד סמוכים שקיבלו רשות מהסנהדרין (אמנם דעת הרמב"ן שמשבטלה סנהדרין בי"ד הגדול יכול לקדש). בזמן שאין סנהדרין שמקדשת את החודש, לדעת הרמב"ם קובעים חודשים ושנים על פי החשבון שאנו מחשבים היום. לדעת הרמב"ן אנו סומכים על הקידוש שקידש הלל השני ובית דינו (ומעין זה כתב הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (ה, יג)).
- ג. בזמן שקובעים את החדשים על פי החשבון, מן הדין היה שבני הגולה ישמרו רק יו"ט אחד, שהרי כולם סומכים על חשבון אחד, אלא שתקנו חכמים על בני הגולה להזהר במנהג אבותיהם ולהמשיך לנהוג ביו"ט שני (שמא יגזרו המלכות גזירה ויפסיקו להתעסק בסוד העיבור, ויבואו לידי בלבול (רש"י) ויש מבארים שכיוון שתיקנו חכמים, אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו (תשובת גאונים)).
- ד. יוצא דופן הוא ראש השנה, שנהגו בו שני ימים לא מחמת הספק שמא עיברו בי"ד את החודש, אלא מלכתחילה נהגו כך, וגם בירושלים⁸⁰⁵. לכן גם בארץ ישראל נהגו לעשותו יומיים (ונחלקו הדעות בגמרא האם יומיים אלה הם קדושה אחת או שתי קדושות, והלכה שראש השנה נידון כקדושה אחת לחומרא).
- ה. נחלקו הדעות באיזה מקומות יש לעשות יו"ט אחד ובאיזה שני מקומות. המנהג הוא שבכל המקומות שבארץ ישראל ינהגו יום אחד ובחוץ לארץ ינהגו יומיים, ללא התייחסות למרחק מירושלים⁸⁰⁶.
- הגמרא מספרת (פסחים נב ע"א) שרבי נתן בר אסיא הלך ביו"ט שני של גלויות מבית המדרש לפומבדיתא, ונידה אותו רב יוסף. ויש אומרים שרב יוסף הלכה אותו, ושאלו אביי מדוע לא נידה אותו, שהרי רב ושמואל היו מנדים על שני ימים טובים של גלויות, ואמר לו רב יוסף, שבתלמיד חכם יש להלקותו (שנידוי חמור יותר (עיין רש"י)).

הערות

⁸⁰⁴ נחלקו האחרונים האם באותו זמן היום טוב השני היה כדין ספק דאורייתא (צל"ח (ביצה ו ע"א) וחת"ס (א, טו)) או שכיוון שרוב החודשים אינם מעוברים, אזלינן בתר רובא, והעיקר הוא הי"ט הראשון (טורי אבן (רה"י יט ע"ב) ואבני נזר בשם הראב"ד (ס' שצד, אות טז)). ועיין עוד במנחת חינוך (מצוה שא, ד"ה ודע).

⁸⁰⁵ שלא ידעו מתי יגיעו העדים להעיד שראו את הירח, ולכן מתחילת ליל שלושים נהגו כיו"ט, ואם באו עדים מהמנחה ולמעלה שראו את החודש, כבר היו נוהגים את היום הבא כראש חודש, ועם זאת המשיכו לנהוג ביום זה כקדוש. הרי שמתחילה תיקנו חכמים, גם בב"ד לנהוג יומיים בראש השנה, ולא מחמת ספק מתי עיברו נהגו כן (וא"כ לא שייך לומר שאחד מהם חול ממאי נפשך) (רש"י ביצה ה ע"א, ד"ה עד המנחה).

⁸⁰⁶ **הריטב"א** (ר"ה יח ע"א) כותב שהולכים אחר הרוב, וברוב המקומות שבארץ ישראל הגיעו השליחים, וברוב המקומות בחו"ל לא הגיעו השליחים. וכתב החזו"א (סימן קלב) שמנהג העולם כריטב"א. [יש הסוברים שהכל תלוי במרחק מירושלים, ולכן במקומות שיש ספק אם הגיעו השליחים לדעת החזו"א שומרים יום אחד, ולדעת המהרי"ט **צהלון** (ס' רטז) יעשו יומיים (ולכן כתב שמעיקר הדין אפילו בצפת צריך לשמור יומיים, אלא שכיוון שרואים ששומרים שם יום אחד דור אחר דור, ודאי שידעו בבירור שהגיעו לשם השליחים).

טור ושו"ע: בחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים מספק, כל מה שאסור בראשון אסור בשני. והיו מנדים את מי שמזלזל בו, ואם הוא צורבא מרבנן לא היו מחמירים לנדותו, אלא היו מלקים אותו.

א. דווקא המזלזל במזיד חייב נידוי (משנ"ב). ומי שעשה דבר על פי הוראת חכם, אינו חייב נידוי, שהרי היה שוגג (אחרונים).

ב. העובר על איסורי דרבנן ביו"ט שני:

ג. ◀ **ר"ן, ש"ך ומג"א:** אפילו מי שחילל יו"ט שני בשבות או בתחומין דרבנן, או באמירה לגוי, חייב נידוי. וחמור מיו"ט ראשון שרק כשעבר על איסור תורה חייב נידוי (והסברא, שהמחלל יו"ט שני עוקר בכך את כל התקנה, ולכן החמירו בו).

◀ **משמעות הרמב"ם, מהר"ם חלואה, פר"ח וקרנן נתנאל:** הכל תלוי לפי ראות עיני המורה אם להקל ולהלקותו או להחמיר ולנדותו.

ד. בשיעור מכת מרדות כתב המג"א שמהרא"י כתב בשם רש"י שהוא י"ג מלקות, אך מדברי הרמב"ם משמע שמכים אותו עד שתצא נפשו. והאליה רבה כתב שעל כל פנים זה פחות מל"ט מלקות (עיין משנ"ב).

סעיף ב | חילוק בין יו"ט ראשון לשני

רב אשי שואל את אמימר (ביצה כב ע"א) האם מותר לכחול את העין ביו"ט. במידה ויש סכנה פשוט לו שמותר אפילו בשבת, שאלתו היא רק כשכחול בסוף החולי כדי לעזור לעיניו לראות היטב. אמימר ענה לו שאסור.

הגמרא מספרת שאמימר התיר לכחול עין ע"י גוי בשבת (או שאמימר בעצמו עשה כך). אמר לו רב אשי, הרי כל ההיתר לומר לגוי לעשות צרכי חולה הוא רק כשהיהודי אינו מסייע, והרי בכחול את העין היהודי מסייע (בפתיחת עיניו). וענה לו שמסייע אין בו ממש.

עוד מובא שאמימר התיר לכחול עין ביו"ט שני של ראש השנה, כיוון שהוא סובר שהם שתי קדושות (ואין הלכה כמותו, אלא הוא קדושה אחת. אמנם, כתבו הראשונים שניתן ללמוד מדבריו, שביו"ט שני של גלויות שודאי הם שתי קדושות, מותר (רי"ף, רא"ש ורמב"ם)).

טור ושו"ע: אין חילוק בין יו"ט ראשון לשני אלא לעניין קבורת מת (יתבאר בסימן תקכ"ו) וכן לכחול את העין (רמ"א (על פי הר"ן): או שאר חולי שאין בו סכנה). שאע"פ שבראשון אסור ע"י גוי, במידה ואין סכנה, בשני מותר אפילו על ידי יהודי (שמפני הנאת הגוף לא גזרו ביו"ט שני באיסורי שבות (משנ"ב)). מלבד יו"ט של ראש השנה שהוא קדושה אחת ארוכה.

רמ"א (על פי ר"ן ומגיד משנה): דווקא איסור שבות הותר, אבל אסור לעשות אב מלאכה ע"י יהודי ביו"ט שני. (אפילו חש בכל גופו (משנ"ב)) (אבל ע"י גוי מותר אם כל גופו כואב (שער הציון)).

א. מדובר כאן במי שחש בעיניו קצת וכל גופו בריא, שבשבת ויו"ט ראשון אסור לעשות שום רפואה ע"י עצמו אפילו בשינוי (התבאר בסימן שכח, יז) וביו"ט שני מותר אפילו ללא שינוי (וגם הרמ"א עוסק במי שאינו חולה בכל גופו) (משנ"ב).

ב. אדם שנפל ונצרר לו דם במקום נפילתו, אינו נחשב חולי הפנימי, ומאחר והוא אינו מצטער ויכול להמתין למחר, אין להתיר להקיז לו דם הנקרא קעפפ"ן (חימום כוס והנחתה על מקום המכה וריכוז הדם ע"י וואקום) אפילו ב"ר"ט שני של גלויות, ואפילו על ידי גוי⁸⁰⁷ (**איסור והיתר**).

סעיף ג | ההולך מארץ ישראל לחו"ל

עיין בדין סעיף זה גם בסימן תסח, סעיף ד.

הגמרא מספרת (חולין קי ע"א) שבפומבדיתא אכלו כחל (עטין) ובסורא לא אכלו. רמי בר תמרי שהוא רמי בר דיקולי מפומבדיתא הגיע לסורא בערב יום כיפור, וכל האנשים השליכו את הכחל (העטין) ולקח הוא את כל הכחלים שהשליכו, ואכלם. הביאוהו לפני רב חסדא ושאלו מדוע אכל, הרי קיי"ל שנותנים עליו חומרי המקום שהגיע לשם, וענה לו שהוא אכל מחוץ לתחום.

אורחות חיים ושו"ע: בני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ, אסורים בעשיית מלאכה ב"ר"ט שני כשהם ביישוב (אפילו בצנעא⁸⁰⁸ (משנ"ב)), במידה ודעתם לחזור. וכל זמן שלא הגיעו ליישוב, אפילו אין דעתם לחזור, מותרים, כיוון שעוד לא הוקבעו להיות כמותם. אבל אם הגיעו ליישוב, ואין דעתם לחזור, נעשו כמותם, ואסורים בין ביישוב ובין במדבר. וכל חוץ לתחום, אין נותנים עליו חומרי המקום שהלך לשם.

א. כתבו הפוסקים שאם דעתו לחזור, 'ישוב' נקרא דווקא יישוב של ישראל, וכל זמן שלא הגיע לעיר של ישראל, אינו צריך לנהוג כחומרי המקום. (כיוון שסיבת החומרא היא רק מפני המחלוקת, וביישוב של גויים אין זה שייך (שער הציון)).

ל **אין דעתו לחזור והגיע ליישוב גויים:**

◀ **מג"א ואחרונים על פי רדב"ז:** אסור, כיוון שאין דעתו לחזור. (והוא נמשך אחר יושבי אותה מדינה, והרי הגיע ליישוב בני אדם).

◀ **בגדי ישע:** מותר עד שיגיע ליישוב ישראל.

ב. עוד כתבו הפוסקים, שתוך התחום הוי כתוך העיר (משנ"ב).

ג. בני ארץ ישראל שבאו לחו"ל ודעתם לחזור, וחל י"ט שני להיות בערב שבת, אינם צריכים לערב עירובי תבשילין, כיוון שזה דבר שבצנעא (ובזה אינם צריכים לנהוג כמקום שהגיעו אליו, מאחר ודעתם לחזור). מטעם זה צריכים הם להתפלל שמונה עשרה בלחש, ולהניח תפילין בביתם בצנעא. אמנם, צריכים הם ללבוש בגדי חג, כיוון שזה דבר שבפרהסיא. בן חו"ל שבא לארץ ודעתו לחזור, צריך לנהוג שני ימי טובים, ותפילת י"ט יתפלל בביתו בצנעא. ואם דעתו שלא לחזור לביתו לעולם, ינהג כבני ארץ ישראל⁸⁰⁹ (משנ"ב).

הערות

⁸⁰⁷ אפשר שאסרו זאת מאחר ואינו נקרא חולי כלל (שער הציון) (אך קצת צ"ב, דמדוע גרע מהנאת הגוף שיש לו, שהותר לעשות איסור דרבנן, והרי כאן הזקת דם היא רק משאצ"ג. ואפשר שהחמירו במשאצ"ג יותר משאר איסורי דרבנן, או שמאחר ואין לו הנאת הגוף בהנחת הכוס, אלא רק אחר כך בהוצאת הדם, אינו נקרא הנאת הגוף. (כנלע"ד לומר). ויש מבארים שבשביל חימום הכוס צריך להבעיר אש, והוי איסור תורה, אבל אם רק מקיז דם, מותר ע"י גוי (מור וקציעה).

⁸⁰⁸ אע"פ שבסימן שא ס"ק קסה כתב המשנ"ב שכאשר החשד הוא רק באיסורי דרבנן אין איסור לעשות בצנעא, ביאר הגרש"ז (י"ט שני כהלכתו ג, הערה יב) שיר"ט שני חמור יותר, שחכמים עשאוהו כאיסור תורה כדי שלא יבואו לזלזל בו. (שהרי חכמים ביטלו בו מצוות הנחת תפילין שהיא מהתורה, והתירו לברך ברכות הנוהגות ב"ר"ט, שלדעת הרמב"ם האיסור לברך ברכה לבטלה הוא איסור תורה).

⁸⁰⁹ פוסקי דורנו דנים בפרטי הדינים והמקרים הרבים שיש בהלכות אלה. הרוצה לעיין בחלק מהדינים יכול לעיין במשנ"ב מהדורת 'דירשו' כאן.

ד. מי שעוקר דירתו עם אישתו וילדיו כדי להתפרנס, נחשב כמי שאינו עתיד לחזור - אע"פ שבשעת עקירתו היה בדעתו לחזור - משום בסתמא אם עקר את אנשי ביתו, כל שימצא פרנסה בריווח, לא יזוז מאותו מקום. ומי שאין דעתו לחזור, אע"פ שאישתו נשארה במקומו הראשון, נקרא כמי שאין דעתו לחזור (**משנ"ב**).

סימן תצז | דיני הכנה ביום טוב

סעיף א | צידת דגים

המשנה אומרת (ביצה כג ע"ב) שאין צדין דגים מהביברים ביו"ט (בריכות מים (רש"י)).
[לדעת רש"י: משום שהיה אפשר מאתמול. לתוספות: משום שמלאכת צידה דומה למלאכות שנאסרו ביו"ט
בקצירה, טחינה ועוד].

טור ושו"ע: אין צדים דגים מביברין ביו"ט.

רמ"א (על פי הב"י): אפילו במקום שהדגים אינם מחוסרים צידה, משום שהביבר רחב הרבה
והדגים נשמטים אילך ואילך.

כלומר, שהיה הביבר קטן, ואין צורך לומר 'הבא מצודה ונצודנו', שלגבי חיה ועוף
מותר לצודם, לגבי דגים, הואיל והם מכוסים מהעין והביבר רחב, לעולם הם נשמטים
לחורים ולסדקים ואינם נחשבים כניצודים (כיוון שיש טורח לצודם) (משנ"ב).

א. ביבר שהמים צלולים:

מג"א: מותר, אם הביבר קטן ואינם מחוסרים צידה.

גר"ז: אסור משום מוקצה. (לדעתו כך דעת הט"ז. אמנם, בפרי מגדים חלק וסבר שהט"ז גם סובר
שאינו מוקצה כשהמים צלולים).

ב. בסימן תצה, ב, התבאר שנחלקו הדעות האם איסור צידה ביו"ט הוא מהתורה או מדרבנן
(דעת הר"ן והשר"ע שהוא מדרבנן, ודעת רש"י ורשב"א שהוא מהתורה) (ביה"ל).

סעיף ב | נתינת מזון לפני בעלי חיים

המשנה אומרת (ביצה כג ע"ב) שאסור לתת לפני הדגים מזונות.

אך מותר לצוד חיה ועוף מהביברין, ואף מותר לתת לפניהם מזונות. רשב"ג אומר שלא כל
הביברין שווים, אלא זה הכלל: כל המחוסר צידה אסור, ושאינו מחוסר צידה מותר.
נחלקו הראשונים בסיבה שאסור לתת לפני דגים מזונות:

רש"י: הואיל ואין מזונותם עליך⁸¹⁰.

תוספות: גזירה שמא יבוא לצודם. [אבל אם אין איסור לצודם, מותר לתת לפניהם מזונות⁸¹¹].

רמב"ם: כיוון שהם מוקצה, יש לחוש שאם ייתן לפניהם מזונות, יבוא לקחת מהם⁸¹².

הערות

⁸¹⁰ בשבת קו ע"ב כתב רש"י שהאיסור להאכילם מפני שהם מוקצה, ואסור לטרוח בשביל מוקצה. (וצ"ב מדוע פירש
שם שונה ממה שכתב בביצה).

⁸¹¹ והביא הב"ה"ל שגם הרשב"ם, הרא"ה והר"ן סוברים שנתינת מזונות תלויה באיסור הצידה.

⁸¹² אמנם, בסימן תצח כתב הב"י (ד"ה אין שוחטין את המדבריות) שיתכן וגם דעת הרמב"ם לאסור משום מוקצה כיוון
שאסור לצוד, אבל אם אין איסור לצוד, אין איסור לתת מזונות. עיין ביה"ל כאן.

שו"ע: דגים, עפות וחיה שהם מוקצה, אין משקים אותם ואין נותנים לפניהם מזונות, שמא יבוא לקחת מהם⁸¹³. וכל מה שאסור לאוכלו או להשתמש בו, אסור לטלטלו.

ל מלשון השו"ע משמע שהאיסור הוא משום איסור מוקצה⁸¹⁴, (ואם כן, תרנגולת העומדת לגדל ביצים שניצודת ועומדת, כיוון שהיא מוקצה, אסור לתת לפניה מזון). אמנם בסעיף ז פסק השו"ע שהסיבה היא שמא יבוא לצוד, וכתב הפרי"ח שכן מנהג העולם, וכן עיקר⁸¹⁵ (משנ"ב).

- א.** כתבו האחרונים שמותר לתת בריחוק מקום קצת, כיוון שעושה היכר, יזכור ולא יבוא לקחת מהם (משנ"ב).
- ב.** בבהמה טמאה, שלא שייך החשש שמא יבוא לקחת כדי לאכלה, מותר (משנ"ב).

סעיף ג | ספק צידה

המשנה אומרת (ביצה כד ע"א) שמצודות חיה ועוף שעשאן מערב יו"ט, לא יטול מהם ביו"ט אלא אם כן ידע שניצודו מבעוד יום. ורבן גמליאל מתיר (על פי ביאור הגמרא).

הגמרא מבארת שנחלקו האם ספק מוכן מותר. לדעת ת"ק (הוא רבי יהושע) אסור, ולדעת רבן גמליאל מותר. רב יהודה בשם שמואל פוסק הלכה כת"ק ולאסור.

רבי שמעון בן אלעזר אומר (שם ע"ב) שאם מצא את המצודות מקולקלות מערב יו"ט, ביודע שהחיות ניצודו מערב יו"ט. (והיינו שהיו מצודות הפרוסות לאורך רב, וראה רק צד אחד שהתפרק, ושם לא ראה חיה אז, אם מצא חיה בצד השני, בידוע שהיא נצודה כבר מאתמול (רש"י)).

[המגיד משנה מבאר שחכמים החמירו לאסור ספק גם בשאר דיני מוקצה ונולד. והטעם לאסור בזה משום שזה דבר שיש לו מתירין. או מפני שראו חכמים להחמיר בזה, אע"פ שזה איסור דרבנן. ושלא כדעת הרשב"א שסובר שאסור רק בספק צידה, הקרובה לאיסור תורה].

טור ושו"ע: ספק צידה אסור ביו"ט, ולכן מצודות שהיו פרושות מערב יו"ט ומצא בהם למחר, אסור, אלא אם יודע שניצודו מבעוד יום. ואם מצא את המצודות מקולקלות מערב יו"ט, בידוע שמערב יו"ט ניצודו.

ל למרות שיש פוסקים הסוברים שצידה אסורה ביו"ט רק מדרבנן (וכן פסק שו"ע) מכל מקום החמירו משום דבר שיש לו מתירין (משנ"ב). (לפי זה, אם הבשר יתקלקל עד לאחר יו"ט, מותר. אמנם לפי הטעם השני של הרב המגיד, יש לאסור, וכן סובר הבית מאיר. אך במקום שיתקלקל הבשר לחלוטין, אפשר שיש לסמוך על הטעם הראשון (שכמה אחרונים הביאו רק אותו) (שער הציון).

הערות

⁸¹³ ואין בזה גזירה לגזירה, משום שהוא חשש קרוב ומצוי (מאמ"ד).

⁸¹⁴ והעיר בשער הציון שלפי הרמ"א בסימן תצה, שאין מוקצה ביו"ט, אין לאסור. [אמנם להלן מבואר שהעיקר לאסור הוא משום איסור צידה, וא"כ לא שייך להתיר גם לפי הרמ"א].

⁸¹⁵ **בביה"ל** ביאר שכיוון שאין הכרח לבאר שהרמב"ם תלה את נתינת המזונות באיסור מוקצה, ואף אם נאמר כך, הרי הרבה ראשונים חולקים עליו בזה (רש"י, תוספות, רשב"א, רא"ה ור"ן). ואף השו"ע בעצמו סתם כך בסעיף ז', לכן נראה שהעיקר להקל בזה. (והוסיף עוד שלא מסתבר שחכמים יגזרו שאדם לא יאכיל את בהמתו העומדת לחליבה ומזונותיה עליך, מבלי לחוש לצער בעלי חיים, וכל זה מחמת חשש שמא יבוא לשחטה ויעבור על איסור מוקצה, והתורה אמרה למען ינוח שורך וחמורך, ואיזו מנוחה זו אם לא ייתן לה אוכל ותמות ברעב). וכתבו בהערות איש מצליח שגם השו"ע מודה להתיר בזה כמו הפרי חדש (והעיקר כמו שביאר דעת הרמב"ם בב"י), ולכן אין סתירה בדבריו.

- א.** אסור גם לטלטל את החיה שניצודה. אמנם, בסוף היר"ט מותרים מיד, ואין צריך לחכות בכדי שיעשו, כיוון שניצודו מאליהם (משנ"ב).
- ב.** הסכימו הפוסקים שגם ספק מוקצה וכל שכן ספק נולד, אסורים, ומחמירים בהם כשל תורה (משנ"ב).

סעיף ד | ספק מוכן ביר"ט שני

רא"ש מלוני"ל ור"ן: ספק מוכן מותר ביר"ט שני, כיוון שספק ספיקא מותר בדבר שיש לו מתירין. (כיוון שאנחנו עושים יר"ט שני רק מחמת מנהג אבותינו, ואין לנו להחמיר יותר מהם).

כך פוסק שו"ע⁸¹⁶.

יש חולקים על סברא זו, וסוברים שכיוון שכיום יר"ט שני אינו מחמת ספק, שהרי אנחנו בקיאים בקביעות החודש, אלא אנו מקיימים את מנהג אבותינו, ואם כן הוי כיר"ט ודאי מדרבנן, ואין להקל בספקו. ויש להחמיר כדעה זו אם לא בהפסד גדול (משנ"ב).

סעיף ה | הסוכר אמת המים מערב יר"ט

רבה בר רב הונא אומר בשם רב (ביצה כה ע"א) שהסוכר אמת המים מערב יר"ט (סותמה שלא יכנסו אחרים משחשיכה, ואת אלה שפה הכין ע"י מעשה זה (רש"י)). ולמחר השכים ומצא בה דגים, מותרים באכילה. (כיוון שזה מעשה הזמנה (רש"י)).

טור ושו"ע: הסוכר אמת המים מערב יר"ט בכניסה וביציאה, מותר לקחת מהם ביר"ט, דהוו כניצודים ועומדים.

רמ"א (על פי הרב המגיד): כיוון שאמת המים צרה ואינם יכולים להשטם.

- א.** אין כאן איסור מוקצה, כיוון שמעשה הסכירה הוא כהזמנה⁸¹⁷ (משנ"ב).
- ב.** אם רוצה לברור את הדגים המשובחים יותר, תלוי אם בשעת הסכירה חשב בדעתו שייתכן וישתמש בכולם, הרי שכל הדגים הוזמנו במעשהו, ואם כן יכול להעלות כמה דגים שירצה ולבחור את הטובים, ואת השאר להחזיר למים. אבל אם סכר על דעת שישתמש רק בחלק

הערות

⁸¹⁶ **הש"ך** (יר"ד סימן קי, סעיף ח בשו"ע) מקשה ששם נחלקו השו"ע והרמ"א האם ניתן להתיר ס"ס בדבר שיש לו מתירין. השו"ע מתיר והרמ"א אוסר, ומקל רק בשעת צורך. וכתב ליישב בכמה אופנים:

1. כאן מדובר על יר"ט שני שחומרתו קלה, שאינו אלא מנהג אבותינו, וכמו שלהם היה זה ספק, גם לנו הדבר מסופק, והוי ספק ספיקא.
2. כיוון שזה לצורך יר"ט, נחשב כמקום צורך (ואף הרמ"א התיר במקום צורך).
3. כיוון שבייר"ט כלל לא ברור שיש איסור - התירו ספק ספיקא, בשונה משם שיש ודאי איסור, אלא שהוא נפל לתערובות שמבטלות אותו, ובזה לא התירו ספק ספיקא. (ההבדל המהותי הוא שבספקות שע"י תערובות – יש איסור ודאי (איתחזיק איסורא), ואין זה משנה כמה ספקות נוסף, לא הקלו בזה. אך כשיש ספק אם יש איסור בכלל (לא איתחזיק איסורא) – הקלו יותר (שפ"ד שם ס"ק נו)).

⁸¹⁷ לדעת הפרי מגדים צריך להזמין דווקא על דעת יר"ט, ולדעת ההלכה ברורה אפילו הזמנה בסתם מועילה (שער הציון).

מהם, אסור לברור את הטובים (כיוון שיתברר שרק את השמנים הזמין, ואת הקטנים טלטל באיסור), אלא ייקח את מה שיעלה בידו (משנ"ב).

ג. כתבו הב"ח ועוד אחרונים שאמת מים הרחבה משישה טפחים, אסור ליטול מתוכה. ואם היא ארוכה, מותר ליטול, כיוון שהיא צרה, ובקל אפשר לתפוס את הדגים (משנ"ב).

ד. לצוד בעזרת רשת (מצודה):

◀ **פרי חדש וגר"ז:** בכל אופן אסור לצוד בעזרת רשת.

◀ **ט"ז, אליה רבה וחמד משה:** מותר לצוד בעזרת מצודה.

◀ **משנ"ב:** לכתחילה, יש לחוש לאוסרים.

ה. יש אחרונים הסוברים שלא דווקא אמת המים, אלא הוא הדין במי שהכניס דגים לכלי מנוקב לתוך המים, שייכים בו כל הדינים הנזכרים. אך יש המקילים, שכלי המנוקב מהקרקע לא שייך בו איסור צידה, אפילו אם צריך מצודה. לכן לדינא ניתן להקל בתיבה לקחת בידו, אפילו רחבה יותר משישה טפחים (משנ"ב).

ו. הכניס דגים מבעוד יום לבאר, וצריך לצודם ע"י כלי בדווקא, אסור לצודם ביו"ט. אבל אם הדגים בבור עמוק, אין צורך לרדת ולתופסם בידו, אלא יכול לתפוס אותם ע"י כלי (משנ"ב).

סעיף ו | עופות שבביתו

רבי שמעון בן אלעזר אומר (ביצה כד ע"א) שאווזים ותרנגולים ויוני הרדיסאות אינם צריכים זימון (משום שהם תחת ידי של האדם (רי"ף ורא"ש)).

עוד דנה הגמרא בדברי רשב"ג האומר (מובא במשנה שם) שכל המחוסר צידה אסור לצודו, ושואלת הגמרא מה הכוונה 'מחוסר צידה', רב יוסף אומר בשם רב יהודה בשם שמואל, שהכוונה לכל שצריך לומר 'הבא מצודה ונצודנו'. **אביי מקשה**, הרי אווזים ותרנגולים צריכים מצודה, והברייתא אומרת שהצד אווזים ותרנגולים פטור.

מיישבת הגמרא שהם באים לכלובן לערב ומזונתם עליך (תירץ רבה בר רב הונא בשם שמואל) או שהם אינם עשויים לברוח אחרי שנכנסו לכלוב⁸¹⁸ (תירץ רב מרי).

הראשונים מתקשים בקושיית אביי, הרי רשב"ג במשנה אומר שאסור לצוד את המחוסר צידה, וגם הברייתא הרי פוטרת את הצד אווזים ותרנגולים, והרי כל מקום שאמרו חכמים פטור, היינו פטור אבל אסור (וא"כ אין כל סתירה). הראשונים כותבים שני תירוצים: **תוספות** כותב שרשב"ג במשנה אוסר לצוד מהתורה (וכוונתו במשנה ל'חייב'), והברייתא אומרת שפטור רק מדרבנן. (לדבריו, לכו"ע לצוד אווזים ותרנגולים). לעומתו, **הרא"ש** כותב בשם **העיטור** שרשב"ג במשנה אוסר רק מדרבנן, והברייתא אומרת שפטור, והכוונה לפטור ומותר. [הרא"ש מוסיף שייתכן וגם התוספות מסכים לזה לדינא, וכוונתו רק לבאר את קושיית אביי].

עיטור, רמב"ם, רא"ש [ותוספות]: אווזים, תרנגולים ויונים שבבית, הרי אלו מוכנים [ומותר לצודם].

ש"ע: אווזים ותרנגולים ויונים שבבית או שבחצר⁸¹⁹, והם עומדים לאכילה, מותר לצודם ואינם צריכים זימון.

ל מותר לצודם אפילו ברה"ר, אפילו אם צריך להביא מצודה כדי לצודם, כיוון שהם באים לכלובם לערב וגם נזונים תמיד בבית, והרי הם כניצודים (משנ"ב).

א. אם אינם עומדים לאכילה, אלא לגדל ביצים – אסור, למ"ד מוקצה אסור ביו"ט. ואם קנה בסתמא, מותר, שסתמם עומדים לאכילה (משנ"ב).

ב. מותר לצודם רק כשרוצה לשחטם, ומשום שמחת יו"ט התיירו. אבל בסתם, אסור לכמה פוסקים (משנ"ב).

ג. עוף שנקנה לאחרונה, ועוד לא הורגל בבית, ואינו בא לכלובו לערב, שבשבת חייב אם צד אותו (בסימן שטז, ס"ק ס במשנ"ב) אסור לצודו גם ביו"ט, אפילו הוא בבית. אלא אם כן נכנס למקום צר. ובחיי אדם כתב שבילילה כשהעופות יושבים על הקורה, עיניהם מתעוורות ואינם נשמטים אז מיד התופסם, ומותר לצודם (משנ"ב).

ד. כתבו הפוסקים (עיין ב"י בשם הגה"מ) שירא שמים ייתן עינו בתחילה בעופות ויברור איזה רוצה למחר, כדי שלא יבוא למחר ליטול ולהניח, ואע"פ שכולם מוכנים (ואין זה משום מוקצה) מכל מקום הוי טירחה שלא לצורך (משנ"ב). (וביחוד אם צד ממקום רחב שהותר רק לצורך שמחת יו"ט, וא"כ כשצד ומניח נמצא שצד לחינם (שער הצינו)).

סעיף ז | בעלי חיים המחוסרים צידה

נחלקו התנאים במשנה (ביצה כג ע"ב) בדין צידת בעלי חיים. לדעת ת"ק מותר לצוד חיה ועוף מהביברים שלהם, ומותר לתת לפנייהם מזונות. לדעת רשב"ג תלוי בגודל הביבר, אם הביבר מחוסר צידה, אסור, ואם אינו מחוסר צידה מותר.

הגמרא מקשה (כד ע"א) מברייאת האומרת שאסור לצוד מביברים של חיה ועוף ביו"ט, ואסור לתת לפנייהם מזונות.

רבה בר רב הונא מיישב שאין קושיא מעופות, כיוון שמדובר על ציפור דרור שאינה מקבלת מרות אפילו במקום קטן. וכן בחיה אין קושי, שבביבר גדול אסור ובביבר קטן מותר. הגמרא מבררת מה הוא ביבר גדול, **רב אשי** אומר שכל ביבר שיכול לתפוס את החיה בחד שחייה, נחשב לביבר קטן, והשאר ביבר גדול. או שכל ביבר שיש בו פינות (עוקצי עוקצי) נחשב ביבר גדול, והשאר ביבר קטן. או שכל ביבר שהצל של כתלי הביבר נופלים זה על זה, נחשב ביבר גדול, והשאר ביבר קטן (היה להם שיעור מקובל בגובה הכתלים של הביברים (תוספות)).

בהמשך שואלת הגמרא מה הכוונה 'מחוסר צידה', ומבאר **רב יוסף** בשם רב יהודה בשם **שמואל** שהכוונה לכל שאומר 'הבא מצודה ונצודנו'.

הערות

⁸¹⁹ **הגר"א** מבאר (לפי עניות דעתי) שהמקור לכך ברא"ש, שבתחילת דבריו כותב שלפי **התוספות** אסור לצוד מחצר ביתו אווזים, [כיוון שצריך מצודה, והוי איסור תורה]. משמע מזה, שמהבית גם תוספות מתיר. בהמשך דבריו כותב הרא"ש שבעל העיטור סובר שהברייאת התיירה גם בזה (וכוונתה לפטור ומותר), והוסיף הרא"ש שיתכן שאף התוספות התייר. אם כך יוצא שלמסקנת הרא"ש, בין בבית ובין בחצר מותר.

הביה"ל מוסיף שלא דווקא אווזים ותרנגולים, אלא הוא הדין שאר עופות שהם בני תרבות, ובאים לכלובם לערב ומזונתם עליך.

◀ **תוספות:** בעופות הולכים אחר הבא מצודה ונצודנו, ובחיות ובהמות הכל תלוי אם יכול לתופסו בחד שחיא או לא. (שרב יוסף עסק בעופות ורב אשי בחיות ובהמות).

◀ **[רש"י], רי"ף, רמב"ם, רא"ש וטור:** מחוסר צידה הוא כל שאומר 'הבא מצודה ונצודנו', (והוא אותו שיעור שאמר רב אשי).

Ⓢ **שו"ע:** שאר חיה ועוף המחוסרים צידה, שצריך לומר 'הבא מצודה ונצודנו', אסור לצודם ולתת לפנייהם מזונות, וכל שאינם מחוסרים צידה מותר לצודם ולתת לפנייהם מזונות.

Ⓛ בסימן שט"ז (ס"ק ז) התבאר שכל שאפשר לתופסו בריצה אחת, ואין צורך לעצור לנוח באמצע, נקרא שאינו צריך מצודה. עוד התבאר שם שבעוף, אפילו היה המקום צר - אם החלון או הגג פתוחים - אסור לצודו (**משנ"ב**).

א. מותר לצודם דווקא כשהזמינם, שאין בהם משום מוקצה. שאם לא כן, הרי אסורים גם בטלטול⁸²⁰ (**משנ"ב**).

ב. במקום הפסד מותר לתת לפנייהם מזונות, אפילו היו מחוסרים צידה (**משנ"ב**).

סעיף ח | בע"ח שגדלו במקום המזומן

רב חסדא אומר (ביצה כה ע"א) שחיה שקיננה בפרדס אינה צריכה זימון (פרדס הוא מקום משומר, שאין הוולד יכול לברוח, ובקל אפשר לצודו, ומפני שהיא סתומה החיות שבתוכה נחשבות למזומנות (רש"י)) הגמרא מקשה עליו מברייטא שבמפורש אומרת שחיה שקננה בפרדס צריכה זימון. הגמרא מסיימת בתיובטא.

הגמרא שוב מקשה (על מסקנת הגמרא שצריך זימון) מברייטא האומרת שעופות המזומנים וחיה שקננה בפרדס אינם צריכים זימון, ומיישב רב נחמן, שכשמדובר על הוולד, אינו צריך זימון, אך כשמדובר באמא, צריך זימון. הגמרא מקשה, וכי זימון יועיל לאמא, הרי היא צריכה צידה גמורה. לכן אומר רב נחמן בר יצחק שמדובר רק בוולד, ואין קושי שבסמוך לעיר אינו צריך זימון (שאו יודע מהחיה ודעתו עליה (רש"י)), אבל כשאינו סמוך לעיר צריך. (וסמוך לעיר הוא 70 אמה וקצת (טור). ולמד כן מדין קרפף הסמוך לעיר, בסימן תקא (כ"י)).

Ⓢ **טור ושו"ע:** איל וצבי שקיננו בפרדס, וילדו בו עפרים, ועדיין הם קטנים שאינם צריכים צידה, מותרים ללא זימון. והיינו בפרדס הקרוב לעיר בתוך שבעים אמה (וד' טפחים (**משנ"ב**)). אך האם אסורה אפילו ע"י זימון, כיוון שמחוסרת צידה.

Ⓛ והיינו כשצריך לומר 'הבא מצודה ונצודנו' (**משנ"ב**).

א. במקום רחוק מהעיר אסור אם לא זימן (אפילו אם יודע מכך שנולדו העפרים⁸²¹) (**משנ"ב**).

הערות

⁸²⁰ לכאורה לפי הרמ"א בסימן תצ"ה, אין צורך בזה, שהרי לדעתו אין מוקצה ביו"ט.

⁸²¹ אע"פ שמרש"י משמע שבמקום רחוק צריך זימון כיוון שאינו יודע מהוולדות, משמע שאם יודע לא צריך זימון, וכ"כ המג"א. מכל מקום שאר אחרונים חלקו על דבריו וכתבו על פי הרא"ה, הר"ן ועוד שהעיקר משום שכשהמקום רחוק אין דעתו על הוולדות, וכתבו שכן דעת רש"י. עם זאת, הוסיף **שער הציון**, שאם אינו יודע מהוולדות, גם במקום קרוב אסור.

סעיף ט | עופות שאסור לצודם

המשנה אומרת (ביצה י ע"ב) שהמזמן יונים שחורות ומצא לבנות או להיפך, או שנים ומצא שלוש, אסור.

הברייתא אומר (שם כד ע"א) שהצד יוני שובך ויוני עליה או צפרים שקננו בטפחים, חייב. (הכוונה ליונים שבאו וקננו בשובך שבחצרו או בעלייתו (מאירי ושיטה מקובצת)).

הראשונים מקשים סתירה, שהמשנה משמע שמותר לצוד יוני שובך אם זימן אותן, והברייתא מחייבת.

רא"ש בשם רבינו יוסף, מרדכי ור"ן: כשמדובר על יונים גדולות, חייב, וכשמדובר על יונים קטנות מותר.

טור ושו"ע: יוני שובך, יוני עליה וצפרים שקננו בטפחים אסור לצודן ולכן אין זימון מועיל בהן. והני מילי בגדולים, אבל בקטנים מותר לצודם (עיין לקמן אם צריכים זימון).

א. אסור לצוד (את הגדולות) אפילו כשהם בכלוב שלהם, כיוון שיכולים לצאת משם. ובשבת חייב חטאת (משנ"ב).

ב. מדובר ביונים וצפרים שאינם מורגלים אצלו, וכל היום נמצאים בשדות, וערב באים לישון בשובך. ואין זה דומה ליונים שבבית שניזונים בבית ובאים לאכול בתדירות, שהם כניצודים, כיוון שנוח לאחוז אותם ואינם בורחים⁸²². לעומת יונים וצפרים אלה שאינם מניחים לתפוס אותם (משנ"ב).

❖ איזה יונים קטנות הותרו

נחלקו הראשונים איזה יונים קטנות הותרו:

◀ **עיתור ורמב"ם:** בכל מקרה שהיונים קטנות, אם זימנם מותר (כיוון שיוני שובך אינן צריכות צידה מעולה).

◀ **רשב"א, ר"ן ורי"ו:** דווקא אם אינם מפריחים, אבל אם מפריחים אסור אפילו ע"י זימון.

שו"ע: קטנים מותר לצוד, אם אינם מפריחים (אלא מדדים. ואפילו מפריחים מעט שרי, כל שאינו אומר 'הבא מצודה' (משנ"ב)), ומכל מקום צריכים זימון.

א. אין דינם כדין עפרים שבסעיף ח, שאפילו זימון אינם צריכים, מאחר והיונים מדדים ומתרחקים מהקן, וכל שלא הזמינם אסור (משנ"ב).

ב. גם למי שמתיר מוקצה ביו"ט, מודה שצריך לזמן אותם⁸²³ (משנ"ב).

הערות

⁸²² כוונתו לפסוק כשני תירוצי הגמרא (עיין בסעיף ו), שצריך גם שיחזרו לכלובם לערב, וגם שיהיו מזונתם עליך. שכן פסקו האחרונים. לפי זה גם יוני בית שמרדו (ואינם באים לכלובם לערב), אסור, וגם יונים שהורגלו בין בני אדם, אך אין מזונתם עליך, אסור (שער הציון).

⁸²³ עיין שער הציון. בסוף דבריו כתב שאפשר שהם דומות לבהמות מדבריות שלא היו שלו מעולם, ובזה כו"ע מודים שגם רבי שמעון אסור משום מוקצה.

סעיף י | צורת הזימון

נחלקו בית שמאי ובית הלל (ביצה י"א) כיצד מזמנים יונים. לדעת בית שמאי צריך לנענע, ולבית הלל מספיק שעומד ואומר 'זה וזה אינו נוטל'.

הגמרא מקשה, מדוע לבית הלל צריך לומר 'זה וזה אינו נוטל', הרי יכול לומר 'מכאן אני נוטל', ולמחר יתברר למפרע שזה מה שהוא בחר (שהרי אמרין ברירה). מיישב רבא שיש לחוש שמא ימצא שלקח כחושים במקום שמנים וייקח אחרים, ונמצא שטלטל ללא צורך. או שיש לחוש שמא ימצא שכל היונים כחושות וימנע משמחת יו"ט.

[טור ו]שו"ע: כיצד הוא הזימון, אומר 'זה וזה אינו נוטל למחר', ואין צריך לנענעם. אבל כשאומר 'מכאן אני נוטל' לא סגי⁸²⁴.

ל אם זימן מערב יו"ט עוף מסוים, אע"פ שלא משמשו ולא בדקו כלל, אין לחוש שמא ימצא שהוא כחוש, כיוון שבערב יו"ט יכול היה למשמשו, מסתמא שאם לא עשה כן, התרצה בו איך שיהיה (משנ"ב).

א. אפילו בעמידה בעלמא, מרחוק, מספיק. וצריך לסמן בדעתו או בטביעות עין גמורה את מי הוא רוצה, שלא יתחלף לו מחר באחר (משנ"ב). (ואין צורך לברור בפיו דווקא, אלא אפשר גם בליבו (שער הציון)).

סעיף יא | הזמנת יותר מהצורך

רבינו ירוחם ושו"ע: אם זימן את כל השובך, והוא צריך רק לזוג, אינו מועיל.

רמ"א (על פי הגה"א ורי"ו): אך אם אפשר שיצטרך את כל השובך, יכול להזמין אותו כולו, ולמחר נוטל כמה שצריך.

ל ויכול לטלטל ולהניח, כיוון שזימן את כולם (משנ"ב).

א. הוא הדין שאינו מועיל אם זימן שניים, והוא צריך רק אחד (משנ"ב).

ב. אם זימן את כולם (והוא אינו צריך את הכל), גילה שהוא רוצה דווקא את השמנים, ולכן זימונו אינו מועיל (משנ"ב).

הערות

⁸²⁴ כתב הביה"ל בשם הכלבו והב"י (בסימן תקיח) שהוא הדין בשאר חיות ועופות, כגון תרנגולת העומדת לגדל ביצים, צריך לומר זה וזה אינו נוטל (כך כתב הרמ"א בסימן תצה, שכל מוקצה שאינו בעלי חיים סגי שיאמר מכאן אני נוטל. הא מוקצה של בעלי חיים צריך לומר זה וזה אינו נוטל), ושלא כדברי שיטה מקובצת הסובר שדווקא ביונים צריך לומר זה וזה אינו נוטל, אבל לא בתרנגולת (כיוון שאת היונים אינו מכירם דיו). אך סיים בביה"ל שאפשר שאף הוא מודה שרק תרנגולת העומדת לאכילה מותרת, כיוון שהוא בודקה כל הזמן ומכירה, אבל לא בעומדת לגדל ביצים.

סעיף יב | זימן שחורים ומצא לבנים

המשנה אומרת (ביצה י"ב) שהמזמן יונים לבנות ומצא שחורות או להפך, וכן אם זימן שתיים ומצא שלוש אסור. (אך אם זימן שלוש ומצא שתיים מותר).

הגמרא מבארת שאסור ממאי נפשך, אם הראשונים הלכו ואלה אחרים, אסור, ואם הראשונים נשארו והצטרף עוד אחד, הרי שמעורב בהם אחד שאינו מזומן⁸²⁵.

עוד מבארת הגמרא שאין כל חידוש בדין שזימן שחורים ומצא לבנים או להיפך, אלא החידוש הוא כשזימן שחורים ולבנים, ומצא את השחורים במקומם של הלבנים, ואת הלבנים במקומם של השחורים, שאע"פ שהיה אפשר לומר שאלו אותם יונים, אלא שהחליפו מקום, משמיעה המשנה שאסור, שמא הראשונים הלכו, ואלה שכאן הם אחרים.

רבינו ירוחם: מדובר דווקא כשאינו מכירם, אבל אם מכירם מותר.

הגהות אשר"י: מדובר דווקא כשזימן אותם בקן המובדל במחיצה, אבל אם זימנם בקן אחד גדול, ודאי שהם החליפו מקום, ומותר.

שו"ע: זמן שתיים ומצא שלוש, או שחורים ומצא לבנים, בקן המובדל במחיצה, ומצא שחורים במקומם של הלבנים, ולבנים במקומם של השחורים, אסורים, אלא אם כן מכירם⁸²⁶.

א. אם מצא שנים מקושרים כמו שהניחם, ומצא שלישי אצלם שאינו קשור, אין לאסור את השניים, שודאי השלישי הגיע מעלמא (משנ"ב).

ב. השלישי אוסר את השניים רק כששלושתם לפניו, אבל אם אחד נאכל או נפל לים, ואינו בעולם, השניים מותרים, שתולים לומר שהאיסור הוא שאבד (כמבואר ב"ד בסימן קי, ז – ח) (משנ"ב).

ג. אם מצא את הלבנים והשחורים במקומם, אע"פ שיש הרבה שחורים ולבנים אחרים בשובך, אין חוששים שמא התחלפו כמה פעמים (משנ"ב).

ד. מדובר כאן רק כשיש שובכים אחרים בתוך חמשים אמה, או ביונים שיכולים לפרוח מעט, שאם לא כן, אין לחשוש ליונים אחרות, ועדיף לומר שהשחורים והלבנים התחלפו (משנ"ב).

הערות

⁸²⁵ וכתבו **התוספות והר"ן** שאין להתיר משום ביטול ברוב, משום שבעלי חיים חשובים ואינם בטלים, ועוד שזה דבר שיש לו מתירין (לאחר הי"ט), שאינו בטל כלל.

⁸²⁶ לדעת **הט"ז** אם הניח שנים קשורים ומצא שלושה קשורים, מותרים, כיוון שמסתמא אדם הוסיף את השלישי בערב יו"ט, ועל ידי הקשירה נעשה גם מזומן. וכן סובר **שו"ע הרב**. אך **הפר"ח והחמד משה** חלקו על זה (ביה"ל).

סעיף יג | זימן שלושה ומצא שניים

המשנה אומרת (ביצה י"ב) שאם זימן שלוש יונים ומצא שתיים, מותרים.

הגמרא מבארת שהשתיים שנשארו מותרים, משום שתולים לומר שהשלישי ניתק את הקשר והלך. הגמרא שואלת האם המשנה היא דעת רבי ולא חכמים, שכן נחלקו רבי וחכמים במי שהניח מאתיים של מעשר, ומצא מנה אחד, לדעת רבי דינו כמעשר, ולדעת חכמים תולים לומר ששני המנים ניטלו, וזה מנה של חולין. הרי שמהמשנה מסתדרת רק לרבי.

רבי יוחנן דוחה שגזולות שונים מכסף, כיוון שהם עשויים לדדות, ובזה גם חכמים מודים שתולים לומר שאחד הלך, והנשארים הם אלו שהיו בתחילה.

הגמרא מקשה, מדוע היה צריך להעמדת רבי יוחנן, הרי נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר בביאור מחלוקת רבי וחכמים, ובשלמא למי שאומר שהמחלוקת היא בשני כיסים (כמו המשנה), אבל כשהשאיר כיס אחד לכו"ע הכל חולין, מובן למה נצרכה האוקימתא, אבל למ"ד שנחלקו בכיס אחד, אבל בשני כיסים לכו"ע מנה חולין ומנה מעשר (ואז גם חכמים מסתדרים למשנה), מדוע נצרך רבי יוחנן לומר ששאני גזולות הואיל ועשויים לנתק את הקשר.

מבאר רב אשי, שהמנה הנשאר מעשר והשני חולין דווקא כאשר הם מנותקים, אבל כשהם קשורים יחד – לא (אלא הכל חולין), וכיוון שהמשנה עוסקת אפילו במקרה שהגזולות קשורים (ואם כך המשנה אינה מסתדרת עם חכמים), צריך להעמיד ששונים גזולות, הואיל והם עשויים לנתק את הקשר.

הראשונים פסקו שאם הניח שלוש ומצא שנים, מותר. אלא שלא הזכירו את ההעמדה שמדובר בכיסים קשורים. אמנם, הטור בסימן תל"ט (בדין המוצא פתיתי לחם בביתו) מזכיר סברא זו, אכן כאן סתם בדבר. הבית יוסף מתקשה בדבר ומבאר:

בית יוסף: הראשונים פוסקים כדעה שמחלוקת רבי וחכמים היא בשני כיסים (וכן פסק הרמב"ם בהלכות מעשר שני), ממילא אין צורך להעמיד שמדובר בגזולים קשורים, ולכן לא הזכירו זאת. (ואף בקשורים אמרינן שדרך בעלי חיים לדדות). ואפשר עוד שהם סוברים שבקשורים אכן תולים לומר שהכל ניטל, ומה שמצא הם אחרים.

אמנם, על הטור יש לתמוה מדוע לא כתב העמדה זו. ואפשר שכיוון שסתם בדבר, כוונתו לכלול בזה גם מקרה שם קשורים.

שו"ע: הניח שלושה ומצא שנים, מותרים. (רמ"א: אפילו היו קשורים יחד, שמתנתקים זה מזה). (מטעם זה, מותר אפילו מצא שניהם מנותקים זה מזה (משנ"ב)).

לדעת הט"ז שלא כרמ"א, וכל שלא מצאם כמו שהניחם, תולים שהראשונים הלכו אלה אחרים (אך אם הניח שנים קשורים ומצא שניים, אפילו מותרים, גם לדבריו אין להחזיק ריעותא). אבל כמה אחרונים העתיקו דברי הרמ"א (משנ"ב).

סעיף יד | זימן בתוך הקן ומצא מחוצה לו

המשנה אומרת (ביצה י"ב) שאם זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן, אסורים. אך אם אין שם קן אחר, אלא הם, הרי אלה מותרים.

הגמרא שואלת (יא ע"א) שאולי המשנה מסייעת לדברי רבי חנינא שאמר שרוב וקרוב, הלך אחר הרוב (כלומר דבר המסופק אם הגיע ממקום קרוב, שהוא במיעוט, או שהגיע מהרוב הרחוק, הולכים אחר הרוב. ואף כאן תולים לומר שאלה יונים מהעולם שהם הרוב, ולא היונים שבתוך הקן הקרובים לפני הקן (רש"י)).

אביי דוחה, שמדובר שהיה דף לפני הקן (ואז גם היונים מעלמא נחשבות לקרובות (רש"י)).

רבי דוחה, שמדובר בשני קנים זה למעלה מזה, וברור שאם זימן בתחתון ולא בעליון, שתולים לומר שהאלה שלמעלה ירדו למטה (ואלה שלמטה הלכו להם), אלא אפילו זימן בעליון ולא בתחתון, תולים לומר שאלה שלמטה עלו למעלה.

רבינו ירוחם פוסק כרביא, ואם זימן בקן אחד ובשני לא זימן, ומצא רק באותו שזימן, ובשני לא מצא, תולים לומר שהמזומנים פרחו להם ואלה שכאן אינם מזומנים. אמנם, שאר הראשונים לא הזכירו דברי רביא, וביאר הב"י שכיוון שהלכה רבי חנינא, שרוב וקרוב הולכים אחר הרוב (כדאיתא בב"ב כג ע"ב) האוקימתא של רביא אינה להלכה.

טור ושו"ע: זימן בתוך הקן ומצא לפניו, אסורים.

ל פירוש שדרך השובכים שיש דף לפניהם שעליו היונים עומדות ושואפות אויר, והוא מצאם שם - אע"פ שדרכם ללכת לשם - הרי אלו אסורים, שחוששים שמא אלה אחרים שבאו מעלמא, והראשונים הלכו (משנ"ב).

רמ"א (על פי או"ז): אם מצא על פתח הקן מותרים.

❖ אין קן מסביב

כנזכר, המשנה אומרת שאם אין שם קן אלא הוא, הרי אלה מותרים. הגמרא מבררת (יא ע"א) באיזה אופן מדובר, אם מדובר ביונים שיודעות לעוף מעט, ייתכן עדיין שאלה הלכו ובאו אחרים. ואם מדובר ביונים שאינם יודעות לעוף, אם אין קן בתוך חמישים אמה, הרי פשוט שמותר, שאין גוזל הולך יותר מחמישים אמה מהקן שלו, ואם יש קן בתוך חמישים אמה מדוע מותר.

מבאר הגמרא שיש קן בתוך חמישים אמה, אלה שהקנים עומדים בקרן זווית, והיה מקום לחשוב שהגוזל ירדה מהקן השני, קמ"ל שכאשר הוא אינו רואה את הקן שלו, הוא לא מדדה.

טור ושו"ע: אם אין שם קן אלא הוא, הרי אלה מותרים, ודווקא במדדים, אבל אם הם מפריחים, אסורים (מדובר כשהם מפריחים קצת, שאם הם ממש מעופפים, אסור משום מוקצה כנ"ל בסעיף ט (משנ"ב)). אמנם במדדים, אפילו יש קן בתוך חמישים אמה, והוא בקרן זווית, הרי אלה מותרים.

סעיף טו | גוי שהביא גוזלות ליהודי

ו **רשב"א ושו"ע:** גוי שהביא מתנה ליהודי ב"ר"ט, בני יונה קטנים משובכו שיש לו בעיר, מותרים, כיוון שאינם צריכים צידה.

ל אם היו של יהודי, היו אסורים משום שהקצה דעתו מהם, אך בשל גוי אין איסור בדבר, כיוון שהגוי אינו מקצה דעתו, וממילא מוכנים הם לכל (משנ"ב).

א. אם הגוי הביאם מחוץ לתחום, אסורים למי שהביאו עבורו, ומותרים ליהודים אחרים (משנ"ב).

סעיף טז | הפשטה לפני הבדיקה

רי"ו וטור: השוחט בהמה ב"ר"ט, יפשיט לפני שיבדוק, שמא תמצא טריפה ויהיה אסור לו להפשיטה.

ו כך פוסק **שו"ע** (שטוב לו להפשיט לפני השחיטה).

ל ואין לחשוש כשמפשיט לפני שבדק, כיוון שרוב בהמות כשרות (משנ"ב).

א. אסור להפשיט אם מצאה שנטרפה כיוון שהפשטה זו אינה לצורך אכילה. ואסור להפשיט אפילו באופן שההפשטה אסורה רק משום שבות (כגון להפשיט בחתיכות, דהוי מקלקל, או שמפשיט בשינוי (שער הציון)), ואין לומר שאם לא נתיר לו, ימנע משחיטה ויתבטל משמחת יו"ט, שהרי יכול להפשיט לפני הבדיקה (משנ"ב).

סעיף יז | טלטול בשר שנמצא טרף

טור: בהמה שנמצאה טריפה ב"ר"ט, לדעת הר"ף שפסק ב"ר"ט כרבי יהודה במוקצה, אסור לטלטל את הבשר, ולדעת רבינו תם שפסק כרבי שמעון גם ב"ר"ט, מותר לטלטל את הבשר. ומותר למכור את הבהמה לגוי כדרך שהתירו מכירה ליהודי, שלא ישקול ולא יזכיר סכום דמים, ואם אינו מאמינו ייקח ממנו משכון.

ו **שו"ע:** נמצאת הבהמה טריפה, אסור לטלטלה⁸²⁷. אבל מותר למכרה לגוי כדרך שהתירו מכירה ליהודי, שלא ישקול ולא יזכיר סכום דמים, ואם אינו מאמינו יטול משכון.

ל כל זה לדעת השו"ע בסימן תצ"ה. אבל לדעת הרמ"א שם, מותר. ויש אומרים שבהמה שנמצאה טריפה הוי נולד, ואף הרמ"א מודה לאסור (משנ"ב).

א. אפילו עומדת במקום חמה ותסריח, אסור להעבירה למקום צל, ואין לחוש שמא ימנע ולא ישחט, כיוון שיכול לשחטה במקום מוצל או להעבירה לשם לפני הבדיקה. ויש אומרים משום שטריפה אינה שכיחה והאדם אינו חושש לה. לפי טעם זה, שכיום מחמירים בטריפות

הריאה בכמה מיני חומרות, שכיחי טרפות ויש לחוש שימנע ולא ישחט, אם לא נתיר לו להצניע את הבשר, שלא יתקלקל. לכן יש להתיר להצניע כיום, מלבד אווזים ותרנגולים שאין בה טרפות הריאה, מעמידים אותם על עיקר הדין⁸²⁸ (משנ"ב).

ב. הוא הדין שמותר למכור לגוי (באופן הנזכר), בבהמה כשרה את אחורי הבהמה שיש בהם חלב, במציאות שאין מנקר. וכל זה כששחט ביו"ט עצמו או בערב יו"ט באופן שלא היה לו זמן למכור לגוי. אבל אם היה לו שהות מערב יו"ט, אסור למכור כלל (משנ"ב).

⁸²⁸ אך באווזים שהלעיטו אותם, ששכיח בהם טריפות בוושט, גם בהם שייך לומר שימנע אם לא נתיר לו לטלטל (שער הציון).

סימן תצח | דיני שחיטה ביו"ט

סעיף א | להראות סכין לחכם

הגמרא מסתפקת (ביצה כח"ע"ב) האם מותר להראות סכין לחכם ביום טוב. רב מרי התיר וחכמים אסרו, ורב יוסף אמר שתלמיד חכם רואה לעצמו ומשאילה לאחרים. נחלקו הראשונים בסיבת האיסור:

◀ **רש"י ורשב"א:** משום עובדין דחול, שנראה שהולך למכור בשר באיטליז.

◀ **רי"ף בשם בה"ג:** שמא יצא חוץ לתחום.

◀ **ר"ן בשם רז"ה:** משום שנראה כמי שמתיר את הבכור ביום טוב ע"י ראיית מומו (אבל לעצמו מותר, שאין זה אלא בריר ספק, לעומת החכם, שזה מפאת כבודו, ונמצא שנתינת הרשות לשחוט היא כתיקון גמור).

◀ **רמב"ם, רמב"ן, סמ"ג ובית יוסף:** שמא יפסוק הרב שהסכין פגום, ויבוא להשחזי את הסכין.

Ⓢ **שו"ע:** אין מראים סכין לחכם ביו"ט לראות אם הוא ראוי לשחיטה, שמא תהא פגומה ויאמר לו שאסור לשחוט עימה, ויילך ויחדדנה במשחזת. וחכם שראה סכין לעצמו יכול להשאילו לאחרים.

רמ"א: בזמן הזה, שכל טבח רואה סכין בעצמו, כל הרוצה לשחוט ביו"ט, יבדוק את סכיניו בערב יו"ט, ולא ביו"ט, שמא ישחזנו (מהרי"ל ומהרי"ו). אמנם אם לא בדקו מערב יו"ט, והוא שעת הדחק, יכול לבדקו ביו"ט⁸²⁹ (שחיטות ישנים). (כגון שאין סכין אחרת בדוקה בעיר (משנ"ב)).

א. אפילו בדק הטבח את הסכין מערב יום טוב, ונמצא יפה, אסור להראותו לחכם⁸³⁰ (משנ"ב).

ב. אם הראה לחכם ומצאו יפה, בדיעבד, מותר לשחוט בה (משנ"ב).

ג. כתב הפר"ח שמותר לחכם לכתחילה לעצמו כדי שיוכל להשאילה לאחרים, שהרי הוא יודע שאסור להשחזי את הסכין. מטעם זה, אם החכם רוצה להראות סכיניו לחכם אחר, מותר (משנ"ב).

ד. אחר שבדק את סכיניו מערב יו"ט, לא יחזירנו לנדנו, כיוון שכשהסכין נוגע בדפנות הנדן הקשות, אינו נקרא יותר סכין בדוק. וכתבו האחרונים שנכון שלכל טבח יהיו שתיים או שלוש סכינים בדוקים מערב יו"ט (משנ"ב).

הערות

⁸²⁹ מקור הדבר, שלפי טעמיהם של רוב הראשונים, לא שייך לאסור בימינו, שכל אחד בודק את סכיניו לבד, ורק לפי הרמב"ם שייך האיסור גם בימינו. לכן הקל הרמ"א בשעת דחק שאפשר להקל כשאר הראשונים (ביה"ל).

⁸³⁰ מקורו ברעק"א, והסברא פשוטה, שעדיין יש לחשוש שימצא את הסכין פגום.

ה. מותר לבדוק את הסכין לאחר השחיטה, ואין לחשוש שיבוא להשחיטה, שאין בבדיקה זו כדי לתקן את השחיטה שנעשתה **(משנ"ב)**. ויכול על סמך בדיקה זו לשחוט עוד, אפילו אם כיוון בבדיקתו לשחיטה הנוספת⁸³¹ **(שער הציון)**.

ו. תלמיד חכם שוחט בימינו:

◀ **סתימת הרמ"א ואליה רבה:** גם בימינו שכל אחד בודק לעצמו את הסכין, אין לתלמיד חכם שהוא שוחט לבדוק לעצמו סכין.

◀ **מג"א:** צריך עיון, שמא אפשר להתיר, מאחר והוא יודע שאסור להשחית.

⬇ **פרי מגדים:** אם הוא רב וגדול הדור, בודק לעצמו ושוחט או משאילה לאחרים (כמו שפסק השו"ע).

ז. מי שלא שחט מעולם, לא ישחט ביר"ט **(ביה"ל)**.

סעיף ב | הבאת הסכין והבהמה לשוחט

בית שמאי אומר (ביצה יא ע"א) שאסור להוליך את השוחט ואת הסכין אל הבהמה, ולא להוליך את הבהמה לשוחט ולסכין (שמא ימלך ונמצא שטלטל שלא לצורך (רש"י)). בית הלל סוברים שמותר להוליך זה אצל זה.

רשב"א ור"ן: בית הלל מתירים אפילו דרך רה"ר, אפילו אם היה יכול להוליך אתמול, משום שמלאכת הוצאה באוכל נפש, נחשבת כתיקון באוכל נפש עצמו ולא כמכשירי אוכל נפש⁸³², ולכן גם אם היה יכול מאתמול מותר (שרק במכשירין מחלקים אם היה יכול מאתמול או לא).

Ⓢ **טור ושו"ע:** יכול להוליך סכין ובהמה אל השוחט (אפילו דרך רה"ר, ואין חוששים שמא ימלך, ונמצא שהוציא שלא לצורך **(משנ"ב)**), ואפילו גדי קטן שצריך להוליכו על כתפו, אע"פ שהיה יכול להביאו מאתמול.

רמ"א (על פי הב"י): הוא הדין שיכול השוחט להוליך את הסכין לבהמה (ואין לומר שעדיף שהבהמה תלך ברגליה אל השוחט **(משנ"ב)**).

א. גם ליש מחמירים בסימן תצה, א, (שלא לעשות אפילו באוכל נפש שהיה יכול מאתמול, אם אינו מפיג טעמו כלל) בהוצאה אין להחמיר **(משנ"ב)**. (שבהוצאה אמרין מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך **(שער הציון)**).

הערות

⁸³¹ עיין באחרונים שהביאו כן בשם **הדרכי משה** (כאן בס"ק א). ועיין **במחצית השקל** שהטעם שלא גזרו בזה משום שצריך לבדוק את הסכין לאחר השחיטה (שמא נפגמה בשחיטה עצמה והבהמה נבילה), וכיוון שיש צורך בבדיקה זו, לא גזרו שמא יבוא להשחיטה.

⁸³² וכתב **האבני נזר** (או"ח סימן תו, אות יב) שהולכת הסכין נחשבת לאוכל נפש ולא מכשירין, כיוון שגוף הסכין אינו נתקן בכך, וכמו שהבהמה מתקרבת לסכין, כך הסכין מתקרב לבהמה, הרי שזה פעולה באוכל נפש ממש.

סעיף ג | שחיטת בהמות מדבריות

המשנה אומרת (ביצה מ"א) שאסור להשקות ולשחוט בהמות מדבריות, אבל מותר להשקות ולשחוט את הביתיות⁸³³. [הגמרא מבארת שהמשנה התירה להשקות כדי להשמיע שכדאי לאדם להשקות את הבהמה לפני השחיטה, כדי שיהיה קל להפשיט אותה (אבל את עצם ההיתר להשקות אין צורך להשמיע, שהרי אלה ואלה פשיטא שמותר, שהרי מזונותם עליך) (ר"ן)].

נחלקו ת"ק ורבי מה הם בהמות מדבריות. לדעת ת"ק מדבריות הן בהמות שיוצאות בפסח ורועות באפר, ונכנסות (ליישוב) ברביעה ראשונה (במרחשוון). וביתיות הן בהמות שרועות חוץ לתחום ביום, ובאות ולנות בתוך התחום. לדעת רבי שתי אלה נחשבות ביתיות, אלא מדבריות הם בהמות שרועות באפר ואין נכנסות ליישוב, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.

הגמרא מקשה, וכי רבי סובר שיש איסור מוקצה, הרי רבי שמעון בר רבי שאל את רבי לגבי תמרי בוסר שמתבשלים בסלי נצרים, האם מותר לאוכלם ביו"ט לפי רבי שמעון, וענה לו רבי שאין מוקצה לר"ש אלא בגרוגרות וצימוקים בלבד.

הגמרא מיישבת בשלושה אופנים: א. בהמות מדבריות דומות לגרוגרות וצימוקים (שגם אותם הקצה בידיו (רש"י)). ב. רבי ענה לפי רבי שמעון שאין לו מוקצה, אבל רבי עצמו חולק. ג. רבי באמת סובר כרבי שמעון שאין מוקצה, ומה שהוא הגדיר מה הם מדבריות, היינו לשיטת חכמים. הראשונים פוסקים כסתם המשנה וכפי שביארה ת"ק של הברייתא (כ"כ הרי"ף וכן הביא הרא"ש בשמו).

רי"ף, רא"ש ורמב"ם (לפי הב"ב⁸³⁴): בהמות שרועות חוץ לתחום, ובערב באות ולנות בתוך התחום, מותר לשוחטם ביו"ט (אפילו באו בלילה ולא חשב עליהן בביה"ש (משנ"ב)), אבל הרועות ולנות חוץ לתחום⁸³⁵, אם באו ביו"ט אסור לשוחטם, כיוון שהם מוקצים, שאין דעת אנשי העיר עליהן.

כך פוסק שו"ע.

- א.** אין צורך שיבואו כל לילה ללון בעיר, אלא גם אם באות לפרקים, נחשבות לביתיות (משנ"ב).
- ב.** מדובר באופן כזה שאין איסור תחומין, וכגון שבאו מאליהן, או שעירבו הבעלים לאותו צד, או שמותרות ליהודי אחר. שאם לא כן, הרי תיפוק ליה משום איסור תחומין (משנ"ב).
- ג.** **מדבריות שנכנסו ליישוב בערב היו"ט (ביה"ל):**

- ◀ **משמעות הרמב"ם והרא"ה, ובה"ג:** אם נכנסו המדבריות בערב היו"ט ליישוב, אינן צריכות הכנה, אלא מסתמא דעתו עליהן כשאר הבהמות שלו.
- ◀ **מאירי:** אפילו אם נכנסו בערב היו"ט, צריך להזמין בפירוש.

ביה"ל: צריך עיון לדינא.

הערות

⁸³³ עיין כאן בב"י שדן בדברי הטור שהתיר להשקות גם בהמות שאסור לשחוט ביו"ט, ומדוע שונה דינם מדגים שאסור לתת לפניהם מזונות (כמבואר בסימן תצ, ב). וביאר, שלבהמות אין מזונות במקום אחר, בשונה מדגים שאוכלים שרשי עשבים והקטן את הגדול. ולפי רש"י בשבת שפירש שאסור להאכיל משום שאסור לטרוח בשביל מוקצה, צ"ל שרק מוקצה מחמת שאינו ניצוד אסור, אבל בהמות שמצויות אצל האדם (ואינן מחוסרות צידה), לא אומרים כך. והוסיף שגם לפי הרמב"ם, שממנו משמע שכל בע"ח שהוא מוקצה אסור להאכיל, צריך לומר שגם הוא תולה זאת באיסור צידה ולא במוקצה בלבד. (ועיין בסימן תצ, סעיף ב).

⁸³⁴ ולא במהרי"א שתמה מדוע סתם הרמב"ם ולא כתב אם פסק כת"ק של הברייתא או כרבי. והב"י חלק וכתב שלא מסתבר שהרמב"ם יחלוק על הרי"ף (ועל סתימת הרא"ש שהסכים לרי"ף). ומכך שהרמב"ם כתב דבריו בסתמא, משמע שסובר שאם לנות כל לילה חוץ לתחום, אסורות. [שער הציון מביא שאף בה"ג פסק כדעת ת"ק].

⁸³⁵ מהמשנ"ב משמע (ס"ק יד) שבימות הקיץ אסור לשחוט מהם, אבל בימות הגשמים מותר (דהיינו בשבועות, ראש השנה וסוכות אסור, אבל בפסח מותר). ולכאורה הדבר פשוט.

❖ האם רבי שמעון מתיר שחיטת מדבריות

כנזכר בגמרא, יש שלושה תירוצים לביאור דברי רבי. הראשונים נחלקו כאיזה תירוץ לפסוק:
עיתור: הלכה כתירוצ הראשון בגמרא, וא"כ גם רבי שמעון מודה שאסור לשחוט מדבריות.

כך פוסק **מג"א בשם יש"ש** (הביאו המשנ"ב ביש אומרים).

❖ **בה"ג, רא"ש, סמ"ג ורי"ו:** הלכה כשני תירוצי הגמרא האחרים⁸³⁶, שלפי רבי שמעון מותר לשחוט בייתיות.

❖ **משנ"ב:** לפי הדעה שאין מוקצה (בסימן תצה, ד) מותר לשחוט מדבריות.

❖ בהמות של גוי

❖ **ר"ן (על פי ירושלמי) ושו"ע:** בהמות של גוי אינן מוקצות, כיוון שאין דברים של הגוי צריכים הכנה. אלא אם כן הגיעו לצורך היהודי. (שאז לאותו יהודי אסור, ולאחרים מותר (משנ"ב)).
 לכן אפילו היו לנות כל ימות הקיץ חוץ לתחום, מותרות (משנ"ב).

❖ גוי שהביא בהמות למקולין

❖ **אורחות חיים בשם הרשב"א ושו"ע:** גוי שהביא בהמות למקולין (של יהודי, שהיהודי שוחט ומוכרים את הבשר (משנ"ב)), אם ידוע שלנו מחוץ לתחום, אסורות (בעיר שרובה יהודים (משנ"ב)). אבל בספק מותרות, [אפילו אם הובאו לצורך היהודי (שו"ע)], שמוקצה הולכים בו להקל⁸³⁷. ואם הביאום לצורך הגוי (אפילו בעיר שרובה יהודים (משנ"ב)), או בסתם בעיר שרובה גוים, מותרות, שכל המביא, על דעת הרוב מביא.

סעיף ד | בהמות שספק אם באו ביו"ט או בערב יו"ט

❖ **אורחות חיים בשם הרשב"א, ושו"ע:** בהמות שידוע שהן לנות מחוץ לתחום, ונמצאו בעיר ביום [טוב] (שני⁸³⁸), תולים לומר שמא באו מבערב ולנו מחוץ לחומה ומותרות. כל שכן הבהמות השחוטות בבוקר, שחזקה שהכניסם מבעוד יום.

הערות

⁸³⁶ עיין בב"י שביאר מדוע צריך ששתי תירוצי הגמרא יחלקו על הראשון כדי להקל במוקצה, שהוא מדרבנן. (ואפילו אם היה רק תירוץ אחד מול תירוץ אחד, היה צריך להתיר).

⁸³⁷ כוונת השו"ע שבספק באו חוץ לתחום (הנקרא כאן ספק מוקצה) מותר. ותמיהו האחרונים מדוע פסק כן השו"ע להקל בספק חוץ לתחום, ואילו במקומות רבים החמיר בזה (עיין סימן תצז, ג - ד) (משנ"ב). ועיין בסעיף הבא.

⁸³⁸ כתבו האחרונים שמילה זו היא טעות סופר, (שאין כוונת הסעיף לדין יו"ט שני, אלא להשמיע את מה שכתוב גם בסוף סעיף ג, שאם אפשר לתלות שהבהמות נכנסו לתוך התחום, תולים להקל).

לְ סעיף זה משמע את אותו דין של סעיף ג, אלא שהשמיע כאן רבותא, שאפילו אם דרכן ללון חוץ לתחום, ולא ראה שנכנסו מערב יו"ט, עם זאת מכלל ספק לא יצא, שמא הביאם מעיר"ט ובליילה לנו חוץ לחומה והכניסם בבוקר (משנ"ב).

א. השו"ע סתם כאן להתיר בספק תחומין, וכמו שכתב בסעיף הקודם. אמנם במקומות אחרים סתם להחמיר בזה. והמג"א כתב להחמיר בזה, אלא אם כן הגוי שרוי בתוך העיר ומצויות לו בהמות בתוך התחום, שאז אין מחזיקים איסורא, או ביר"ט שני ומחמת ספק ספיקא (כנ"ל בסימן תצז, ד) (משנ"ב).

סעיף ה | עגל שנולד ביו"ט

נחלקו רב ושמואל (או רבי יוחנן) (ביצה ו ע"א - ע"ב) בדין אפרוח [ועגל] שנולדו ביו"ט. לדעת רב עגל מותר, כיוון שמוכן אגב אימו לשחיטה (שאם היה רוצה לשחוט את האם לפני שנולד הוולד ואוכל שניהם ביו"ט (משנ"ב)), ואפרוח אסור, כיוון שהוא מוקצה, ולדעת שמואל (או ר"י) שניהם מותרים, כיוון שבשעת לידתו נותר לשחיטה, וגם נותר מאיסור מוקצה (על פי רש"י).

רא"ש: עגל שנולד ביו"ט מותר, רק אם אימו עומדת לאכילה, שאז הוא נותר אגב אימו. ומותר לאוכלו ביום שנולד, דווקא אם קים ליה שכלו לו חודשיו. (בדין מפריס ע"ג הקרקע - עיין לקמן).

טור ושו"ע: עגל שנולד ביו"ט מותר לשחוט, אם אימו עומדת לאכילה.

לְ ולפי דעת הרמ"א בסימן תצח, שאין מוקצה, מותר אפילו אם אימו עומדת לגדל וולדות (ואין לחוש לנולד, שאף הרמ"א מודה בו, כיוון שהעגל לא השתנה כלום מחמת הלידה) (משנ"ב).

א. אפילו אם הייתה אימו טריפה ודאי, העגל אינו מוקצה ביו"ט, כיוון שאימו מוכנה לכלבים⁸³⁹ (משנ"ב).

ב. בימינו איננו בקיאים בכלל לו חודשיו (כמובאר ביר"ד בסימן יג, ג) ולכן אין לשחוט לעולם עגל שנולד ביום טוב, לפני היום השמיני ללידתו (משנ"ב).

ג. חל היום השמיני ביו"ט:

◀ **פרי מגדים:** כשצריך להמתין שבעה ימים, וחל היום השמיני ביום טוב ראשון, אסור מתוך שהוקצה לבין השמשות, הוקצה לשאר היום. וכן אם חל היום השמיני ביו"ט שני.

◀ **ישועות יעקב, משיבת נפש וצל"ח:** מותר, כיוון שרוב הוולדות אינם נפל, ובודאי יגיע לכלל היתר, אינו נחשב למוקצה.

⁸³⁹ דין זה מקורו בגמרא בביצה ו ע"א, והגמרא מבארת שהמוכן לכלבים מוכן גם לאדם, כיוון שהאדם חושב גם על מה שמיועד לכלבים. **בשער הציון** מוסיף שאם האמא הייתה רק ספק טריפה, בזה אמרינן שהעגל נולד ומוקצה, כיוון שבבין השמשות לא היה בדעתו לתת את האמא לפני הכלבים.

❖ האם צריך שיפריס על הקרקע

רב נחמן אומר (חולין נא ע"א) שבית הרחם אין בו משום ריסוק אברים (שאין חוששים שנדחקו אבריו, ואין צורך להמתין עימו מעת לעת (רש"י)). רבא מביא ברייתות המסייעות לרב נחמן, והגמרא דוחה (את אחת הראיות) שמדובר שהעגל הפריס על גבי הקרקע.

הראשונים שם פסקו כרב נחמן, שאין חוששים לריסוק איברים בבית הרחם.

הרא"ש פוסק (במסכת ביצה) שעגל שנולד ביו"ט צריך שיפריס על הקרקע כדי להתירו, והביאו הטור דבריו (כאן). הבית יוסף תמה מדוע פסק נגד מה שפסקו הראשונים, ואף הרא"ש (במסכת חולין) והטור (ביו"ד סימן נח) בעצמם. וכתבו הפוסקים ליישב את הרא"ש בכמה אופנים:

◀ **רי"ו:** יש טעות סופר בדברי הרא"ש בהלכות יו"ט, ובאמת אין צורך שיפריס.

◀ **מהר"י אבוהב:** רק ביו"ט צריך שיפריס, שמא ימצא שהבהמה מרוסקת אברים, ונמצא ששחט לחינם.

◀ **ב"י בשם יש מי שכתב:** בבהמה מקשה חוששים לריסוק אברים, ובאינה מקשה אין חוששים. (והדרכ"מ הקשה על תירוץ זה).

◀ **דרכי משה:** רק ביו"ט צריך שיפריס, שמא ימצא בו ריעותא באיברים הפנימיים, ונמצא ששחט שלא לצורך. (כלומר שביום חול אין לחשוש שמא השתנו אבריו, אבל ביו"ט חוששים שמא ישחט, ומבלי תשומת לב יראה ריעותא באבריו הפנימיים, ונמצא ששחט לחינם (משנ"ב). וזו חומרא בעלמא (שער הציון)).

כך פוסק רמ"א.

לדעת הרש"ל והט"ז שאין צריך שיפריס⁸⁴⁰. אמנם, למעשה אין נפק"מ בזה, כיוון שאיננו בקיאים בכלל לו חודשיו, וכנזכר לעיל (משנ"ב).

❖ שבת ויו"ט הסמוכים

נחלקו הראשונים כאשר יו"ט חל להיות אחר השבת:

◀ **רבינו אפרים:** עגל שנולד בשבת אסור ביו"ט, משום הכנה (ששבת הכינה ליו"ט, וזה אסור).

◀ **עיטור ורא"ש (על פי הטור) מגיד משנה בשם הרשב"א:** מותר, שאין כאן הכנה (כיוון שהעגל היה ראוי לפני הלידה כמו לאחריה, לעומת ביצה שעל ידי הלידה השתבחה, שנעשתה ראויה לגדל אפרוח, וגם טובה יותר לאכילה).

כך פוסק שו"ע.

סעיף ו | שחיטת בהמה מסוכנת

המשנה אומרת (ביצה כה ע"א) שאסור לשחוט ביו"ט בהמה המסוכנת, אלא אם כן יכול להספיק לאכול כזית צלי ממנה מבעוד יום. ורבי עקיבא סובר שאפילו אם יכול להספיק לאכול כזית חי מבית טביחתה.

נחלקו הראשונים האם צריך לאכול ממש כזית או לא:

◀ **רא"ש ורמב"ם (לפי הב"י):** צריך לאכול ממש כזית צלי.

◀ **הרב המגיד והר"ן:** אם יש שהות לאכול, מותר, אפילו לא אכל.

◀ **רבינו ירוחם:** לדעה שאין אומרים 'הואיל', צריך שיחשוב בליבו לאכול. ולדעה שאומרים 'הואיל', אפילו אם לא גמר בליבו, אם יש זמן לאכול, מותר.

ל **ב"י:** הואיל ולהלכה קי"ל שאומרים 'הואיל' (כמו שפסקו הר"ף והרא"ש) מותר אפילו אם לא גמר בליבו לאכול.

Ⓢ **שו"ע:** בהמה מסוכנת, שירא שמא תמות, והוא כבר אכל ואין צריך לה, אסור לשחטה אלא אם כן יש שהות ביום כדי לאכול ממנה כזית צלי מבעוד יום (**רמ"א:** אפילו אין שהות לנתחה ולבדקה תחילה (שמן הדין אינה צריכה בדיקה, אלא שהחמירו לכתחילה לבדוק את הריאה, ובמקום הפסד לא גזרו חכמים (**משנ"ב**)).

ל ואז מותר אפילו אין דעתו לאכול ממנה כלום (כר"י) משום שאם היו מזדמנים לו אורחים היה מותר לשחטה⁸⁴¹ (שזו שחיטה לצורך אוכל נפש), ולכן גם כשלא הזדמנו לו אורחים, השחיטה אסורה רק מדרבנן, ובמקום הפסד לא גזרו חכמים. אמנם, בבהמה בריאה אסור לשחטה, אלא אם כן צריך לה ביו"ט⁸⁴² (**משנ"ב**). (ואם אוכל כזית רק כדי להתיר שחיטתה, הוי הערמה ואסור (**שער הציון**)).

א. יש אחרונים שהחמירו והצריכו שיהיה שהות ביום להפשיטה ולבדקה. ודעת המשכנות יעקב שדווקא בגדיים וטלאים, שלא שכיח בהם סירכות, ניתן להקל. אבל בבהמה גסה, צריך שיהיה זמן גם להפשיטה ובדיקה (**משנ"ב**). (ונראה שאם יש שהות לאכול כזית צלי עד השקיעה, והוא כזמן שמספיק להפשיט, לנתח ולבדוק עד שיראו שני כוכבים, ניתן להקל (**שער הציון**)).

הערות

⁸⁴¹ והיינו באופן שבו יש זמן לצלות בשר מהבהמה ולתת אותו לאורחים (עיין בס"ק מ שאכן במקרה שאין שהות לתת לאורחים, אסור לשחוט ולהפשיט גם לשו"ע).

⁸⁴² וכתב **בביה"ל**, שאפילו אם צריך רק כזית אחד מותר לשחטה, ואף מותר להפשיט את כל עורה משום אותו כזית, שאל"כ ימנע ולא ישחט (בשונה מבהמה מסוכנת, שאין אומרים סברא זו) אלא שסייג, שדווקא אם יש שהות כדי להאכיל לאורחים, שאז ההפשיטה אינה איסור תורה, משום 'הואיל'. אבל אם אין זמן כדי להאכיל לאורחים, אסור להפשיט יותר משיעור אותו כזית.

❖ נטילת עור הבהמה

ר"ן ושו"ע: השוחט בהמה מסוכנת, אינו רשאי ליטול את עורה, אלא ישאיר איבר אחד מחובר לעור ומביאו עימו.

רמ"א (על פי הגהות אלפסי): יש אומרים שאין להפשיטה כלל⁸⁴³, אלא אם כן שחטה לצורך היר"ט. וכן ראוי להורות.

ל"מג"א, אליה רבה ועוד אחרונים פסקו שהעיקר כדעת השו"ע להתיר להפשיט. ורק לכתחילה יש להזהר (משנ"ב).

א. השו"ע סובר שכיוון שהתירו את השחיטה מחמת הפסד, כמו כן התירו בהפשיטה משום הפסד ממונו, (שלא יסריח הבשר). ודעת הרמ"א להחמיר, שאע"פ שאם היו מזדמנים אורחים והיה צריך להפשיט עבורם (כדי להגיע לבשר, והיינו כשיש שהות ביום להפשיט ולהאכילם). אם כן, אין כאן איסור תורה, מכל מקום הוי איסור דרבנן, כיוון שאינו לצורך האכילה⁸⁴⁴ (משנ"ב). אמנם, במקרה ששחט סמוך לערב, ויש לו שהות לאכול רק כזית צלי, בזה האיסור מהתורה, כיוון שאין כאן את סברת 'הואיל' (פרי מגדים).

אם מפשיט בקוץ, כגון ע"י קוץ או קנה, אין להחמיר בזה, מאחר והרבה אחרונים פסקו כדעת השו"ע להתיר (משנ"ב).

ב. כמו כן, השוחט עוף מסוכן, ואין דעתו לאוכלו ביר"ט, אסור למרוט נוצותיו (משנ"ב).

סעיף ז | השוחט בהמה בשדה

המשנה אומרת (כה ע"א) שאם שחט בהמה בשדה לא יביאנה במוט או במוטה (משום דאושא מילתא, ומזלזל ביר"ט (רש"י ור"ן)).

נחלקו הראשונים האם מדובר בכל שוחט בהמה, או דווקא בשוחט בהמה מסוכנת:

❖ י"א בר"ן: דווקא בבהמה מסוכנת, שיש לה קול שלא נשחטה לצורך היר"ט ממש.

❖ רמב"ם, הרב המגיד ור"ן (בי"א בתרא): גם בהמה בריאה לא יביא. [אלא יביא איברים איברים].

כך פוסק שו"ע (על פי הט"ז והמשנ"ב).

א. להביא בשינוי ע"י מוט:

❖ פרי מגדים (על פי לשון הר"ן): אפילו אם רוצה להביא בשינוי, אין כדאי להביא ע"י מוט.

❖ שער הציון: בבהמה בריאה, ניתן להקל ע"י מוט בשינוי, ובפרט אם אי אפשר להביאה איברים איברים.

ב. אם אי אפשר להביא איברים, כגון שיש לו אורחים וצריך למהר עבורם, נראה שמותר להביא ע"י מוט ומוטה (אור זרוע (אך ע"ש שאין זה מוסכם)).

הערות

⁸⁴³ בביה"ל כתב שמשמע מלשון הרמ"א שאסור להפשיט אפילו כדי להוציא את הריאה כדי לבדוקה. אך סיים שאם יש זמן לבדוק את הריאה (לפני הערב), עדיף יותר להפשיט ולבדוק את הריאה (ואין להחמיר אלא כשרוצה להפשיט את כל הבהמה, ולא לסמוך על 'הואיל').

⁸⁴⁴ נלע"ד סברתו, שאע"פ שיש כאן הפסד ממון, מכל מקום אינו מרובה כמו בשחיטת הבהמה, ולא בכל הפסד ממון התירו חכמים איסורם.

סעיף ח | עוף ובהמה שנדרסו

רב ירמיה שואל את רבי זירא (ביצה כה ע"א) האם מותר לשחוט ביו"ט בהמה שדרסו עליה ברגל או שחבטו אותה בכותל (או שרצצתה בהמה ומפרכסת) - שהדין הוא שצריכה שהיית מעת לעת ובדיקה - האם חוששים לריעותא בשחיטה ביו"ט או לא.

רבי זירא מנסה לפשוט את הספק, אך למסקנה נדחית הראיה, והספק לא נפשט.

◀ **או"ז, רא"ה, בעל ההשלמה (הביאו הכלבו), ראב"ן (הביאו אליה רבה), ר"ן והרב בדרשי (מובא במאירי):** יש להחמיר, ואסור לשחוט ביו"ט.

Ⓢ כך פוסק רש"ל (וכן הסכימו האחרונים. עיין לקמן).

◀ **רא"ש, רמב"ם, רשב"א, מאירי וטור:** מותר לשחוט ביו"ט עוף שנדרס. (כיוון שיש לו חזקת כשרות, שרוב בהמות ועופות כשרים הם).

Ⓢ **שו"ע:** עוף שנדרס ביו"ט, ויש לחוש שנתרסקו אבריו, ולכן צריך שהיית מעת לעת ובדיקה אחר השחיטה, מותר לשחוט ביו"ט, ואין חוששים שמא ימצא טרף, שאין מחזיקים ריעותא. (וכן הדין בספק נקובה (משנ"ב)).

Ⓛ לפי הרמ"א ביו"ד (בסימן נח, ו) שפוסק שאין סומכים על בדיקת איברים פנימיים, אין השלכה לדין דרוסה, שהרי בדיקה אינה מועילה (ומה שלא העיר הרמ"א על השר"ע, משום שסמך על מה שפסק שם) (משנ"ב).

א. שחיטה במקום שמצויות טרפות (ב"י ומשנ"ב):

◀ **שו"ע:** גם כשאין ריעותא בבהמה זו, רק שיש טרפויות רבות המצויות כמו הכשרות, אין לחוש, שמעמידים את הבהמה על חזקתה.

◀ **הכרעת האחרונים (כדעה המחמירה):** אפילו כשיש מחצה על מחצה אסור. (ולדעת השערי תשובה כל שכן אם הרוב טרפות, אפילו מחמת חומרות שהחמירו האחרונים).

Ⓛ לדינא החמירו האחרונים שיש לחוש גם במחצה על מחצה, והוא כשהטרפות הן מעיקר הדין, ולא חומרות, שאל"כ מותר לשחוט בשעת צורך או הפסד (כגון במסוכנת). אבל ללא צורך, המנהג שאין לשחוט בהמות ביו"ט, אבל עוף נהגו לשחוט ביו"ט⁸⁴⁵ (חיי אדם).

סעיף ט | ראיית מזומי בכור

הקדמה:

א. בכור בזמן הזה שאי אפשר להקריבו בבית המקדש, אסור לאוכלו עד שיפול בו מום קבוע.
ב. נחלקו התנאים האם מותר לראות מום ביו"ט כדי להתירו, רבי יהודה מתיר ורבי שמעון אוסר. להלכה קיי"ל כרבי שמעון, וכתבו הראשונים כמה טעמים לאיסור:

הערות

⁸⁴⁵ ועיין **ביבי"א** (א, אר"ח ל) שכשהגיע למצרים נהגו שם לשחוט גם ביו"ט כמו בימות החול, והאריך שם בתשובה לאסור הדבר מחמת כמה תקלות, וסיים שלאחר שהתגבר על כל המכשלות, התפשט המנהג לשחוט ביו"ט רק עופות. (ועיין **בכף החיים** (ס"ק עה) שגם כתב שהמנהג שלא לשחוט בהמות ביו"ט). (ועיין בהערות איש מצליח שכתבו שבקהילות מרוקו, תוניס ותימן, ממשיכים לשחוט גם ביו"ט).

- משום שהוא כדן את התיקון או שזה כתיקון (ר"ן).
- מפני מומים שנולדו ביו"ט (והבכור מוקצה), אסרו גם במומים שנולדו מערב יו"ט (רמב"ם).
- מפני שיתכן ויטלטל דבר שלא היה ראוי (אם יתברר שהמום אינו מום המתיר) (מגיד משנה).

ג. אמנם, במידה ונולד הבכור עם מום בתוך היו"ט, הגמרא מסיקה שאם עבר וראה את המום ביו"ט, בדיעבד יכול לשחוט על פי ראייה זו.

בטעם הדבר, יש שכתבו כיוון שלא הייתה לו שעה אחת שהוחזק לאיסור, (ומדובר שמיד כשנולד, ראה מומחה שהמום קבוע). (רש"י, ר"ן ומגיד משנה). ויש שכתבו כיוון שאין מוקצה לחצי שבת, (שכיוון שבכניסת היום לא היה מוקצה, הגם שבאמצע היום נעשה מוקצה, כשמסתלק האיסור, חוזר להתירו) (ב"י על פי סתימת הראשונים). המשנ"ב פוסק כדעה זו (שאפילו אם נאסר המום שעה אחת, מותר).

נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון (משנה כה ע"ב) בדין בכור שנפל לבור. לדעת רבי יהודה יכול מומחה לרדת לראות אם יש בו מום, ואם יש בו, יעלה את הבכור וישחטנו. לדעת רבי שמעון, כל שאין מומו ניכר מערב יו"ט, אין זה מן המוכן. הגמרא מבארת (שם כז ע"א) שנחלקו האם מותר לראות מומי בכור ביו"ט. (ופסקו הראשונים כדעת רבי שמעון, כיוון שהגמרא המובאת להלן נוקטת כדעתו).

הגמרא מספרת (שם כז ע"א) שאמי ורדינאה לא היה רואה מומים ביו"ט, ואמר רבי אמי שטוב עשה שלא ראה, הגמרא מקשה שרבי אמי בעצמו היה רואה מומים. ומבארת שרבי אמי היה רואה מערב יו"ט, וביו"ט עצמו היה שואל איך נפל המום, שאם הפילו במתכוון, אסור לשחטו (ע"ש בגמרא וברש"י). [כיוון שעיקר התיקון הוא בראיית המום].

הגמרא מסיקה (שם כז ע"ב) לפי רבי שמעון, שאם נולד המום ביו"ט או מערב יו"ט, ועבר והראוהו לחכם, אסור לשחטו, ואפילו אם נולד הבכור עם מומו ביו"ט, אין לראותו לכתחילה, אך בדיעבד מותר. (וכן פסקו הרא"ש והר"ן להתיר בדיעבד).

טור ושו"ע: בכור בזמן הזה, אסור לשחטו ללא מום, ואין חכם יכול לראותו ביו"ט אם יש בו מום, ואפילו אם עבר וראהו ומצא שיש בו מום, אינו יכול לשחטו. אבל אם נולד הוא ומומו וראהו, נשחט על פיו⁸⁴⁶. ואם ראה את המום מערב יו"ט, וראה שהוא מום שראוי להשחט עליו, יכול לחקור עליו ביו"ט אם נפל המום מאליו, ומתירו⁸⁴⁷.

א. ראיית הבכור היא כתיקון הדבר, בשונה משאר הוראות, שאין האיסור וההיתר תלוי בהוראת החכם, אלא בדיעת הדין, בשונה מבכור, שאפילו אם יש ודאי מום קבוע, אסור לשחוט מבלי להראותו לחכם או לשלושה הדיוטות (משנ"ב).

ב. אם רואה את המום כדי להתלמד מבלי לפסוק עליו דין, הוי כלימוד תורה ומותר (משנ"ב).

ג. הבכור אסור משום מוקצה כשנולד המום ביו"ט, ואף כשנולד מערב יו"ט הוי מוקצה, כיוון שידע שחכמים אסרו לראות מומים ביו"ט, ועל כורחו הסיח דעתו (שלא העלה על דעתו שימצא מי שיהיה מוכן לעבור ולראות את המום). וכתבו הפוסקים שבזה אפילו מ"ד שאין מוקצה ביו"ט מודה שאסור בהיסח דעת כזה (משנ"ב).

הערות

⁸⁴⁶ אמנם לדידן שאיננו בקיאים בכלו לו חודשיו (עיי' סעיף ח), אסור לשחטו בכל מקרה (ביה"ל).

⁸⁴⁷ **ביה"ל** דן בחומרת שאסר לפסוק הלכה בתערובת של איסור שיש ספק אם יש בהיתר שישים או לא, והביא הרבה אחרונים שפקפקו על דבריו, ונראה שנטה הביה"ל להקל כמותם, ע"ש.

ד. אפילו נולד הוא ומומו ונאסר עד שיראהו חכם, מכל מקום מותר בדיעבד, כיוון שבבין השמשות היה מותר **(משנ"ב)** (וכנ"ל בהקדמה לסעיף).

ה. בכור תם שנולד בו מום ביו"ט:

◀ **פרי חדש:** מותר, כיוון שאין מוקצה לחצי שבת, וכיוון שהיה בבין השמשות מותר אגב אימו, אינו נאסר עוד.

◀ **ביה"ל** (ממשמעות הגמרא ומאירי), **חמד משה ופרמ"ג** (על פי רש"י): אסור.

❖ בכור שנפל לבור

כנזכר, הלכה נפסקה כרבי שמעון שאין רואים מומים של בכור ביו"ט. הגמרא מסיקה (ביצה כו ע"א) שלפי רבי שמעון, אם נפל בכור לבור ביו"ט, לא ירד מומחה לראות את מומו.

Ⓢ **רמב"ם ורמ"א:** אם נפל בכור לבור, אסור להעלותו שהרי אי אפשר לשוחטו, אלא עושה לו פרנסה במקומו.

Ⓛ אע"פ שבסימן תצז פסק השו"ע שכל שאסור לאוכלו, אסור לתת לפניו מזונות, כאן התירו, שאם לא ייתן לו מזונות, ימות **(משנ"ב)**.

סעיף י | אותו ובנו שנפלו לבור

הברייתא אומרת (ביצה לו ע"א) שאותו ובנו שנפלו לבור, לדעת רבי אליעזר מעלה את הראשון בשביל לשוחטו, ושוחטו, ועושה פרנסה לשני כדי שלא ימות. לדעת רבי יהושע מעלה את הראשון על מנת לשוחטו, ואינו שוחטו, ומעלה את השני בהערמה (שאוילי השני שמן ממנו (רש"י בשבת קיז ע"ב)), רצה את זה שוחט, רצה את זה שוחט.

רמב"ם: הלכה כרבי יהושע, (והתירו להערים משום צער בעלי חיים (רמב"ם) או הפסד ממונו (רשב"א)).

Ⓢ **טור ושו"ע:** אותו ובנו שנפלו לבור, מעלה את הראשון על מנת לשוחטו, ואינו שוחטו, וחוזר ומערים ומעלה את השני, ושוחט אחד משניהם.

א. סתם בהמות ודאי שמותר להעלות מהבור, שהרי אפשר שירצה לשוחטם. אבל אותו ואת בנו, שודאי אחד מהם אינו ראוי לשחיטה היום, צריך להערים **(משנ"ב)**.

❖ האם חייב לשחוט אחד מהם

◀ **רמב"ם, טור ושו"ע:** צריך לשחוט אחד מהם.

◀ **ירושלמי, רשב"א, עיטור, שבלי הלקט ומאירי:** אינו צריך לשחוט אחד מהם.

Ⓢ **משנ"ב:** הרשב"א מסיים שעל כל פנים ראוי לחוש ולהחמיר ולשחוט אחד מהם, שלא יהיה ניכר ההערמה.

סעיף יא | בהמה של גוי ויהודי

רב חסדא אומר (ביצה כא ע"א) שבהמה שחציה של גוי וחציה של יהודי, מותר לשחטה ביום טוב, משום שאי אפשר לאכול כזית בשר ללא שחיטה. אמנם עיסה שחציה של גוי וחציה של יהודי, אסור לאפותה, משום שאפשר לחלק אותה בעודה עיסה.

רא"ש: גם אם היו להם שתי בהמות, יכול לשחוט, כיוון שאי אפשר לחלקם, כיוון שאינם שוות⁸⁴⁸.

טור ושו"ע: בהמה חציה של גוי וחציה של יהודי, יכולים לשחטה ביו"ט. אפילו היו שתיים, יכולים לשחוט את שתיהן.

סעיפים יב - יג | תלישת צמר או נוצות לפני השחיטה

רבי יוסי בן המשולם אומר (בכורות כד ע"ב) שהשוחט את הבכור, עושה מקום לקופיץ מכאן ומכאן, ותולש את הצמר, ובלבד שלא יזיזנו ממקומו. בגמרא מבואר שר"י בן המשולם התיר לעשות מקום רק ביד, אך לא בסכין.

הגמרא מבררת מה הדין ביו"ט. האם טעמו משום שתולש אינו גוזז, אך ביו"ט אסור משום עוקר דבר מגידולו⁸⁴⁹. או שטעמו משום שתולש צמר היינו גוזז, והתירו משום שאינו מתכוון, וא"כ גם ביו"ט מותר. רב חננאל בשם רב אומר שמותר גם ביו"ט.

הגמרא מקשה, (שם כה ע"א) הרי רב סובר שדבר שאינו מתכוון אסור, ומדוע התיר. מבארת הגמרא שבאמת רב סובר שתולש אינו גוזז, וביו"ט מותר כיוון שזה כדרך שינוי.

הגמרא מקשה מברייטא האומרת שהתולש את הכנף והקוטמו והמורטו חייב שלוש חטאות, וריש לקיש מבאר שתולש חייב משום גוזז (הרי שתולש חייב משום גוזז וקשיא לרב). דוחה הגמרא, ששאני עוף דהיינו אורחיה.

◀ **רמב"ם, רבינו יונה, רשב"א והרב המגיד:** השוחט בהמה ביו"ט, יכול לתלוש את הצמר לעשות מקום לסכין, אבל בעוף לא ימרוט את הנוצות⁸⁵⁰.

◀ **רמב"ן ור"ן (שכן נהגו):** גם בעוף מותר למרוט את הנוצות⁸⁵¹. (כיוון שחיוב גוזז הוא גם לאחר מיתה, וכיוון שהותרה המריטה לצורך אוכל נפש לאחר השחיטה, ודאי הותרה גם לפניה).

הערות

⁸⁴⁸ עיין בב"י שהביא שמהכלבו משמע שאם היו הבהמות שוות בדמים, אסור לשחוט, אלא צריך לחלוק עם הגוי. אמנם הב"י סייג שלדעתו גם אם הן שוות בדמים, אם הן אינן שוות בשאר דברים, אינו צריך לחלוק, ורשאי לשחוט. (וביאר כן גם בדעת הרא"ש).

וביאר הב"י, שהרא"ש נצרך להתיר על פי הטעם שאינן שוות רק במקרה שהוא רוצה לשחוט את שתיהן (שמחמת טעם זה היהודי שייך בשתי הבהמות), אבל אם רוצה לשחוט רק אחת מהן אינו צריך לטעם זה, אלא אפילו הן שוות מותר לשחוט אחת (למרות שחלק י"ל למאכל הגוי), כיוון שהיהודי אינו חייב לחלוק את הבהמות (בחייהן), ואף בהמה שלמה שחוטתה היא אינו צריך.

⁸⁴⁹ ביאור דברי רב שונה מהנחת היסוד של הגמרא, שהדרך להתיר תלישת צמר ביו"ט היא רק בדרך של אינו מתכוון, וכאן מבארת הגמרא שרב סובר שמותר לתלוש צמר אפילו במתכוון, וטעם ההיתר משום שזה בשינוי ו)

⁸⁵⁰ עיין בהערה להלן (על דברי הרא"ש) בביאור סברתם.

⁸⁵¹ וביאר הרמב"ן (מקורו בשבת עד ע"ב) שהגמרא בבכורות כוונתה רק להקשות מעוף, שם רואים שתולש זה גוזז (שהרי חייבים עליו בשבת), ומיישבת שאני עוף שדרכו בכך. (אבל ביו"ט מותר, דהוי צרכי אוכל נפש).

משנ"ב: מנהג השוחטים למרוט את הנוצות לפני השחיטה, שאומרים שאי אפשר לשחוט בלי זה. מכל מקום יש להחמיר אם אפשר ללא זה.

◀ **רא"ש:** המחמיר שלא לתלוש נוצות, תבוא עליו ברכה⁸⁵².

◀ **ר"י:** מותר לתלוש צמר בהמה רק כשאינו מתכוון⁸⁵³ [ואסור לתלוש נוצות].

שו"ע: השוחט בהמה ביו"ט אינו רשאי לתלוש הצמר לעשות מקום לסכין, אלא מפנהו (**רמ"א:** בידו⁸⁵⁴ ב"י) ומושכו אילך ואילך, ואם נתלש, נתלש. השוחט את העוף, לא ימרוט את הנוצה לעשות מקום לסכין⁸⁵⁵.

- א.** אע"פ שתלישת הצמר היא עקירת דבר מגידולו בשינוי, מכל מקום אסור מדרבנן (**משנ"ב**).
- ב.** אם נתלש, לא יזינו ממקומו (**משנ"ב**).
- ג.** אם היה צמר מסובך על צוואר הכבש, שאי אפשר לשוחטו, ולא היה אפשר לעשות זאת מערב יו"ט, מותר לעשות זאת ביו"ט (**פרמ"ג**).
- ד.** מותר לפנות את הנוצות בידו, כמו שהותר בצמר (**משנ"ב**).

סעיף יד | כיסוי הדם בעפר

נחלקו ב"ש וב"ה (משנה בביצה ב ע"א) בדין שחיטה ביו"ט. לדעת ב"ש יכול לשחוט ולחפור בדקר ולכסות את הדם. לדעת ב"ה אסור לשחוט אלא אם יש לו עפר מוכן מבעוד יום. המשנה מסיימת שמודים ב"ש וב"ה שאם שחט, שיחפור בדקר ויכסה.

רבי זריקא אומר בשם רב יהודה (שם ז ע"ב) שמודים דווקא אם יש דקר נעוץ מבעוד יום. הגמרא שואלת, הרי הוא עושה כתישה, (שמפורר את העפר כדי לכסות בו), עונה הגמרא שמדובר בעפר

הערות

⁸⁵² **הרא"ש** דוחה את דברי הרמב"ן (מובאים לעיל) שרק לאחר שחיטה הותרה המריטה שאי אפשר לאכול בלעדיה (דומיא דצליה ובישול), אבל לפני השחיטה המריטה היא כמכשירי אוכל נפש, שהותרו רק אם לא היה יכול מערב יו"ט. וכן הביא המשנ"ב (בביאור דעת השו"ע שאסור).

⁸⁵³ **ביאור דעת ר"י:**

ר"י פוסק על פי פשט שאלת הגמרא בתחילת הסוגיא, שהסברא להתיר היא רק מדין דבר שאינו מתכוון. אמנם הרמב"ם ושאר הראשונים שהתירו אפילו אם מתכוון, סוברים שלמסקנת הסוגיא התירו אפילו אם מתכוון, כיוון שתלוש אינו גוזז, ועוקר דבר מגידולו בשינוי הותר. כך כתב הב"י. [לפי זה לכאורה תמוהים דברי ר"י. אמנם המעיין בתוספות שם רואה שלמד אחרת את כל הסוגיא, ולדעתו ברור שכל ההיתר הוא רק משום דבר שאינו מתכוון, אבל במתכוון יש איסור מדרבנן לכל הפחות. ביאור ספק הגמרא הוא, האם תלישת שער בבכור הותרה כיוון שהאיסור בתלישה הוא מדרבנן, וא"כ כשאינו מתכוון מותר, אבל יו"ט שאיסורו מהתורה, יהיה אסור (זה צד אחד). או שגם בכור איסורו מהתורה, והותר כיוון שהוא אינו מתכוון, וא"כ גם ביו"ט כך הדין. לפי זה, הגמרא בהמשך מקשה איך רב היתר גם ביו"ט, הרי רב אסר דבר שאינו מתכוון, ולכן מבארת שההיתר הוא משום שעוקר דבר מגידולו בשינוי הותר. לפי זה מסקנתה שמותר לתלוש גם כשמתכוון. לפי זה לדידן, שקי"ל כר"ש שדבר שאינו מתכוון מותר, ממילא אין צורך לתירוצ הגמרא של רב, ואכן כל ההיתר נובע מדבר שאינו מתכוון (כנלע"ד)].

⁸⁵⁴ הב"י כותב כך בשם הגמרא, שההיתר הוא רק ביד ולא בכלי, וכתב שכן כתב הרמב"ם. וביאר המשנ"ב שבכלי נאסר כיוון שמחזי כגוזז. ועיין **בביה"ל** שדן האם מי שתלוש שער באמצעות כלי נידון כגוזז ממש או רק מחזי כגוזז (בתחילת דבריו נטה לדעת האחרונים שאין בזה גוזז ממש, ובסוף דבריו הביא ראיה מהרא"ש למלא שכתב שזה גוזז ממש).

⁸⁵⁵ **בביה"ל** דן בצמר של עיזים, וכתב שהפת"ש כתב לאסור כמו נוצה של עופות. אך הביה"ל חילק בין הצמר הגס, שדינו כצמר בהמה, לבין הצמר הדק, שנידון כנוצות עוף, וכתב שלפי זה צריך להזהר שלא להסיר את הצמר הדק בשביל הסכין, כיוון שלרמב"ם הוא איסור תורה, וגם הרמב"ן שהתיר משום שסופו למרוט את הנוצות, כאן אין זה שייך, שהרי כאן הולך להפשיט את העור יחד עם הצמר.

תיחוח. מקשה הגמרא, הרי הוא עושה גומא (וחייב משום בונה), מבארת הגמרא שכיוון שהוא חופר גומא וצריך רק לעפרה, ופטור (כיוון שכל המקלקלים פטורים (עין רש"י)).

בהמשך הגמרא (ט ע"ב) מובאת סתירה בין דין השחיטה והכיסוי (שב"ש מקילים וב"ה מחמירים) לבין דין סילוק תריסים של החנויות, שב"ש מחמירים ובית הלל מקילים. רבי יוחנן מתיר 'מוחלפת השיטה'. הגמרא דוחה את הקושיא מעיקרה, שיתכן שב"ש הקלו בכיסוי הדם כיוון שיש דקר נעוץ, אבל במקום שאין דקר נעוץ, אולי גם ב"ש יחמירו. (ולכן מבארת הגמרא את קושייתה באופן אחר, שעליו תירץ ר"י מוחלפת השיטה. עין בגמרא).

למסקנה יוצא שאם שחט מותר לשחוט אם יש דקר נעוץ. אמנם הראשונים נחלקו האם למסקנת הסוגיא בית הלל הם המתירים לשחוט לכתחילה ולחפור בדקר, או לא⁸⁵⁶:

◀ **רש"י, רי"ף ורמב"ם:** בית הלל אוסרים לשחוט אלא אם כן יש לו דקר נעוץ מבעוד יום.

☞ **שו"ע:** אסור לשחוט אלא אם יש לו עפר מוכן מבעוד יום. ואם עבר ושחט, אם יש לו דקר נעוץ מבעוד יום, בעפר תיתוח, מכסהו בו.

◀ **ר"ת:** בית הלל מתירים לשחוט ולחפור בדקר ולכסות.

א. צריך לקחת מהעפר המוכן ולתת אותו במקום השחיטה, ואחר השחיטה ייתן על הדם עפר גם מלמעלה (כמבואר ב"ד סי' כה, ה). ואם שחט על קרקע קשה, ויש הרבה דם, יטול ממנו מעט, וייתן אותו על העפר, ויכסנו מלמעלה. במידה והתייבש הדם אסור לגרונו, שמא יבוא להשוות גומות (משנ"ב).

ב. כשיש דקר נעוץ, הקרקע נחשבת כחפורה (ומספיק נעיצה בעלמא), ויש פוסקים הסוברים שצריך לנעוץ לשם הכנה בהדיא (עין להלן בביאור המחלוקת) (משנ"ב).

❖ היה צריך לכמה נעיצות

הקדמה קצרה (עין בבית יוסף):

א. כנזכר, לדעת ר"ת מותר לשחוט ולכסות (אם יש לו דקר נעוץ), ולדעת שאר הראשונים אסור לכתחילה, ורק אם שחט מותר. בגמרא מבואר (ז ע"ב; ט ע"ב) שבכל מקרה התירו לכסות רק כשיש לו דקר נעוץ.

ב. נחלקו הפוסקים מה הצורך בדקר נעוץ. לפי ר"ת (לביאור הב"ח) משום שבשאינן דקר נעוץ יש חשש חפירה (מראית עין) שלא התירוהו. ולפי ר"י (דעת התוספות) נעיצת הדקר היא הכנת העפר, וללא זה, לא התירו שימוש בעפר⁸⁵⁷. אמנם, מצד מלאכת חופר או טוחן, אין איסור כיוון שמדובר בעפר תיחוח ומלאכת מקלקל (כנזכר בדף ז ע"ב).

הערות

⁸⁵⁶ בראשונים יש שתי דעות מרכזיות. דעת רש"י, שמחולפת השיטה שבגמרא מוסב על שאר הברייתות והמשניות שהובאו, אך במשנה שלנו נשארו הדעות כמות שהן, וא"כ ב"ה אוסרים (לכתחילה) גם למסקנה. דעת הר"ף דומה לרש"י במסקנת הדין (שב"ה אוסרים), אלא שביאר שמוחלפת השיטה הכוונה שהחליפו ב"ה שיטתן במשנה כאן, והם מחמירים בשונה משאר מקומות שהקלו (כיון שתריסים הם צורך רבים). או שלר"ף הייתה גירסא מעט שונה במסקנת הסוגיא (כ"כ הר"ן). אמנם, דעת ר"ת שמוחלפת השיטה מוסב על המשנה כאן, וא"כ ב"ה מתירים במסקנה לשחוט ולחפור בדקר.

⁸⁵⁷ ועם זאת, אין זו הכנה לסמוך על לכתחילה (לפי ב"ה) (רשב"א).

ג. **הב"י** מבאר שגם ר"ת סובר שהסיבה היא משום הכנה, (והלך בעקבות התוספות), וביאר כך גם את דעת הטור. אך **הב"ח** דחה הבנה זו והסכים עם דעת ר"ת, שהדקר נצרך כדי לפטור איסור חופר.

ד. עפ"ז דחה הב"ח גם את דברי הב"י (על פי הבנתו לעיל) להתיר להשתמש בדקר שאינו נעוץ אם רק הכין את העפר, ולדעת הב"ח אין להתיר בשום אופן אם אין דקר נעוץ.

ה. נפק"מ במחלוקת זו היא, האם צריך דווקא לנעוץ את הדקר לשם הכנה (הובא לעיל במשנ"ב), וכן האם מותר לנעוץ את הדקר כמה פעמים ביו"ט עצמו. לפי ר"י והב"י צריך לנעוץ לשם הכנה, ומותר לנעוץ ביו"ט כמה פעמים, כיוון שהכין כפי שנצרך לו (ואין בעיה של חפירה), ולדעת ר"ת והב"ח אין צורך בנעיצה לשם הכנה ואסור לנעוץ כמה פעמים. זה שורש המחלוקת בין הב"י והרמ"א לבין האחרונים במשנ"ב כאן. (ודעת הט"ז לאסור בזה, משום שגם נעיצת הדקר מתירה רק את אותה נעיצה ולא נעיצות נוספות).

רמ"א (על פי ב"י): אם היה צריך לכמות דקירות, מותר.

ל **משנ"ב:** יש אחרונים שהתירו רק לאותה נעיצה, וכל שכן לפי הפוסקים הסוברים שנעיצת הדקר צריכה כדי להוציא מחשש חפירה, פשיטא שאסור לדקור נעיצות נוספות.

סעיף טו | כיסוי באפר כירה

המשנה אומרת (ביצה ב ע"א) שאפר כירה מוכן. רב יהודה אומר בשם רב (שם ח ע"א) שדווקא אם הוסק התנור מערב יום טוב, אבל אם הוסק ביו"ט עצמו, אסור (שארין לומר שדעתו עליו מאתמול (רש"י)). אמנם במידה וראוי לצלות בו ביצה, מותר (כיוון שגם מאתמול היו מיועדים להסק, ועדיין ראויים לתשמיש זה (רש"י)).

[תוספות ורא"ש: גם רבי שמעון המתיר מוקצה, מודה לאסור בזה, כיוון שזו מציאות חדשה, שמעיקרא עצים והשתא אפר].

הירושלמי אומר (ביצה א, ג), שאם עבר ושחט, יכול לכסות אפילו באפר כירה שהוסק בו ביום, שלא לבטל מצות כיסוי. (בעפר ב"ה מצריכים דקר נעוץ, כיוון שיש בו שני איסורים, שהוא גם אינו מוכן וגם עושה גומא, אך באפר כירה אין צורך⁸⁵⁸ (רא"ש)).

טור ושו"ע: אפר כירה שהוסק מערב יו"ט, מותר לכסות בו. אבל אם הוסק ביו"ט אסור, אלא אם כן הוא חם, שראוי לצלות בו ביצה. אם שחט, מותר לכסות בו אע"פ שאינו ראוי לצלות בו ביצה⁸⁵⁹.

הערות

⁸⁵⁸ בב"ה"ל תמה על דברי הרא"ש, שהרי בגמרא בדף ח ע"ב משמע שגם באפר כירה משמע שיש גומא. ולע"ד הראשונים הבינו שלאחר שדחתה הגמרא הבנה זו, דחתה גם את האפשרות שיש איסור בגומא של אפר (וקצת ראייה שהרי הגמרא שם אומרת גם שיש באפר משום איסור כתישה. וקשה שהרי קי"ל שאין טוחן אחר טוחן, אלא ודאי שמאחר ונדחתה הבנה הגמרא שם, אין להסיק ממנה שיש איסור בגומא של אפר).

⁸⁵⁹ וכתב **שער הציון** בשם **הפרי מגדים** שהוא הדין אם האפר ראוי להפשיר משקה צונן.

בב"ה"ל דן האם מותר לטלטל גחלים. בתחילת דבריו מביא שהמג"א אסר טלטול גחלים עוממות, ושהמאמ"ר תמה על דבריו, שהרי הם ראויים לחימום. וביאר שכוונת המג"א לגחלים שכבו, וכן משמע מהפרי מגדים שכתב שהגחלים אסורות, משום שזו מציאות חדשה וכמו אפר, שבתחילה עצים, ועכשיו אפר. והביא שמחצית השקל התיר אם חזרו והובערו (ואף מותר לנפוח בהם, אם מונחות אצל גחלים לוחשות אחרות).
וכתב הב"ה"ל שבעיקר הדין יש לתמוה מדוע אסור לטלטל גחלים צוננות, והרי הן עדיין עודות לשימושן הראשון, שכמו שמסיקים בעצים, כך מסיקים בגחלים. וסיים שמובא בשם **הקהילת יעקב** (לבעל התיבות) שאכן גחלים קטנות צוננות אסור, אבל גדולות הראויות להיסק, מותר.

א. גם המתירים מוקצה, ואפילו נולד ביו"ט, מודים שנולד כאן אסור, כיוון שהוא נולד גמור (משנ"ב).

ב. אם הסיק עצים בו ביום, ע"ג אפר של אתמול, והתערבו יחד באופן שהאפר האסור לא עמד מעולם בפני עצמו (ואז לא שייך בו הכלל שדבר שיש לו מתירין אינו בטל) בטל ברוב (משנ"ב).

❖ אפר כירה או דקר נעוץ

◀ **כלבו, רא"ש וטור (על פי הב"י):** אם יש לו אפר שהוסק בו ביום, או דקר נעוץ בעפר תיחות, עדיף להשתמש בעפר התיחות. (שעשיית הגומא היא רק מקלקל במקום שאינו צריך לגומא, וקיל ממוקצה (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

◀ **רשב"א:** עדיף להשתמש באפר כירה.

Ⓢ כך פוסקים ב"ח, מג"א, אליה רבה, פר"ח וגר"א.

Ⓛ ונראה שאם צריך לדקור כמה דקירות, ודאי שעדיף להשתמש באפר כירה (שער הציון).

סעיף טז | עפר מכונס לגינה ולחורבה

הברייתא אומרת (ביצה ח ע"א) שאם הכניס עפר לגנתו ולחורבתו (הרבה במקום אחד, על מנת לשוטחו בהם (רש"י)), מותר לכסות בו.

רב יהודה אומר שמכניס אדם מלא קופתו עפר (בסתם, ונותנו במקום אחד, ואין אומרים שבטל לקרקע בגלל קטנותו (שם)), ועושה בו כל צרכו. דרש מר זוטרא, והוא שייחד לו קרן זוית (ולא שחטו, שמוכחא מילתא שצריך אותו לצרכו (שם)).

[רש"י: מדובר בעפר תיחות שאינו מחוסר חפירה וכתישה, אלא הכנה בלבד].

רש"י: המכניס עפר לגנתו או חורבתו, יכול לכסות בו דווקא אם הכניס הרבה עפר. [אך כשהכניס מלא קופתו, מותר אע"פ שאינו הרבה (עיין ב"י)].

Ⓢ **טור ושו"ע:** הכניס הרבה עפר לביתו, לצורך גינתו, והוא כנוס במקום אחד (שלא שטחו בקרקע (משנ"ב)), מותר לכסות בו, שכל זמן שהוא צבור דעתו עליו לכל מה שיצטרך. אבל אם הכניס מלא קופתו לצורך גנתו לא, כיוון שהוא מועט, בטל.

א. מתי עפר מועט בטל⁸⁶⁰:

◀ **מאמר"ר בשם ספר ויגש יהודה, וגר"א:** עפר מועט בטל דווקא אם הכניסו לצורך שטיחתו בקרקע, אבל בסתם, אפילו מלא קופתו בלבד, מותר (אם ייחד לו קרן זוית. כדלהלן בסעיף יז).

⁸⁶⁰ מחלוקת האחרונים היא בעצם בשאלה מדוע במכניס עפר (סעיף זה) צריך דווקא הרבה עפר, ואילו במכניס מלא קופתו (סעיף יז), אפילו מעט מותר.

◀ [ב"י], גר"ז וברכי יוסף: עפר מועט בטל דווקא אם הכניסו לגינה, אבל אם הכניסו לבית או לחצר, אינו בטל שם.

Ⓢ **שער הציון:** הפירוש הראשון נראה עיקר.

❖ שאר שימושים

כנזכר, הברייתא מתירה לכסות בעפר שהכניס לגינתו וחורבתו. רב יהודה אומר עוד שמותר להכניס מלא קופתו עפר ולעשות בו כל צרכיו.

תוספות מקשה, מה חידש רב יהודה ביחס לברייתא. ומבאר בשני אופנים:

◀ **תירוץ ראשון (על פי רש"י):** רב יהודה עוסק אפילו אם הכניס מעט, והברייתא עוסקת כשהכניס רק הרבה עפר.

Ⓢ **משמעות השו"ע:** מותר להשתמש בעפר שהכניס לגנתו, לכל צורך.

◀ **תירוץ שני:** רב יהודה מתיר להשתמש בכל צרכיו, והברייתא מתירה רק לצורך כיסוי הדם.

Ⓢ כך מביא **משנ"ב** (בדעה שניה⁸⁶¹).

❖ שיחטה על דעת עפר זה

נחלקו הפוסקים האם מותר לכתחילה לשחוט על דעת עפר שהכניס לגינתו ולחורבתו.

◀ **שו"ע (על פי התירוץ הראשון בתוספות), יש"ש, ב"ח וט"ז:** מותר לכתחילה לשחוט על דעת עפר זה.

◀ **או"ז, רשב"א, פרי חדש וגר"א:** אסור לכתחילה, ורק אם שחט בדיעבד מותר לכסות⁸⁶².

Ⓢ **משנ"ב:** יש להחמיר כדעה זו.

סעיף יז | עפר מכונס בקופה

כנזכר בסעיף הקודם, שתי מימרות נאמרו בגמרא: אחת היא ברייתא האומרת שאם הכניס עפר לגינתו וחורבתו יכול לכסות בו, והשניה היא דברי רב יהודה האומר שמכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בו כל צרכו, ומר זוטרא מסייג, שדווקא אם ייחד לו קרן זוית.

רש"י מבאר (הובא בסעיף הקודם) שמדובר בעפר תיחוח שאינו צריך חפירה וכתישה. הב"י מבאר שמרש"י משמע שאין צורך שיהיה דקר נעץ מבעוד יום, (והרי בסעיף יד התבאר שדקר

הערות

⁸⁶¹ לע"ד אין כוונת המשנ"ב להחמיר כדעה זו בהכרח, וכמו שניתן להבין מסוף ס"ק פד, כיוון שכוונתו שם להחמיר רק בדין לכתחילה או בדיעבד. וכך משמע להדיא **משער הציון** בסוף ס"ק קו, ע"ש.

⁸⁶² **הגר"א** כותב שלשון הגמרא מדויקת כלשון הרשב"א, שכן בברייתא כתוב 'אם הכניס', ובדברי רב יהודה כתוב 'מכניס אדם', שהיא לשון לכתחילה. והוסיף הגר"א, שכן משמעות תירוצו השני של תוספות (המובא לעיל).

נעוץ נצרך שלא יחפור), משום שמדובר בעפר תלוש, שאינו קרקע עולם, ואם כך אינו צריך חפירה, ולא דקר נעוץ.

ש"ע: מכניס אדם מלא קופתו עפר לבית בסתם⁸⁶³, ועושה בו כל צרכו (עיין בסימן שח, סעיף לח), ואין אומרים שבטל אגב הבית, והוא שייחד לו קרן זוית, כיוון שלא שטחו מוכח שצריך אותו לצרכו. במידה והוא עפר תיחות, מותר לכסות בו.

א. בסימן שח מבואר שמותר לכסות בעפר זה גם צואה, אע"פ שיייתכן וכוונתו הייתה רק לדבר שתשמישו תדיר, אבל לא לצואה, שאפשר שהתינוק כלל לא יעשה צרכיו בבית. כל זה דווקא כשהכניסו לשימושיו, אבל אם הכניסו לדבר שתשמישו ודאי, כגון לכיסוי עוף שעתיד לשחוט ביו"ט, אסור, ויש מקילין (משנ"ב).

ב. צריך להזהר, שכשנוטל מהעפר, יטול בשווה, כך שלא תהיה גומא, או שמדובר בעפר תיחות כל כך שאם נוטל ממנו, מיד נופל עפר אחר וסותם את הגומא (אחרונים).

ג. אם שיטח את העפר בקרקע הבית, מבואר בסימן שח (ס"ק קמד) שמתבטל אפילו אם כוונתו להשתמש בו (משנ"ב).

ד. אם העפר אינו תיתוח אין לכסות בו, שהרי צריך כתישה. ואם עוד לא שחט, צריך שהעפר יהיה תיחות עד שכשנוטל עפר, נופל אחר לגומא, או שיטול ממנו בשווה, שאל"כ אסור לשחוט לכתחילה על דעת זה (משנ"ב).

ה. עשיית גומא שייכת גם בעפר תלוש, כמו כאן, והוא הדין בעפר שבכלים. לפי זה אין לתחוב נר בכלי מלא עפר, אם העפר קשה קצת, שנעשית גומא בתחיבתו⁸⁶⁴. (שם העפר תחוח שכשיוציאנו, יחזור ויכסה את הגומא, אין זו גומא). ומכל מקום מותר להוציא מעפר נר, אע"פ שנעשית גומא ממילא (משנ"ב).

סעיף יח | כוי

המשנה אומרת (חולין פג ע"ב) שמצות כיסוי הדם נוהגת בכוי, ואסור לשחטו ביו"ט, ואם שחטו ביו"ט, אסור לכסות את דמו.

רמי בריה דרב יבא מבאר (ביצה ח ע"ב) שאסור לכסות את דמו משום התרת חלבו, שיחשבו שכיוון שחכמים טורחים לכסות את דמו גם ביו"ט, יבואו לחשוב שכוי דינו כחיה שחלבה מותר, ויבואו לאכול את החלב שלה.

ר"ף, רא"ש וטור: אין לכסות את דם הכוי ביו"ט עצמו, אבל אם במוצאי היו"ט דמו ניכר, יש לכסות את הדם. (ואין להתיר לשחוט על דעת שיכסה את דמו, שאין שוחטים לתוך כלי, ואם ישחט על הקרקע, שמא יבלע בקרקע ולא יהיה רישומו ניכר (רא"ש)).

הערות

⁸⁶³ **הש"ע** כאן לשיטתו בב"י, שכתב שההבדל בין סעיף י"ז לט"ז הוא האם הכניס בסתם או לצורך גינתו. אך לפי האחרונים שחלקו שם שהחילוק תלוי אם הכניס לגינה או לביתו, גם כאן אין צורך שיכניס דווקא בסתם. עיין משנ"ב.

⁸⁶⁴ אמנם **הנשמת אדם** פקפק באיסור (כיוון שהגומא אינה ניכרת) וכן **רעק"א** תמה על דברי המג"א מדברי תוספות. דין זה מהווה נפק"מ בדין ישיבה על כסא שרגליו יוצרות חריצים באדמה, שלמשנ"ב אסור (וכ"כ ספר אורחות שבת (יה, מ)) ולחיי אדם מותר. ויש לדון כאשר לא ניחא ליה ביצירת החור, דהוי פסיק רישיה שלא ניחא ליה בדרבנן, ובצירוף דעה המקילה (החיי אדם), שניתן להבין משער הציון (שלז, ס"ק ב) להתיר בכה"ג. ואכמ"ל.

שו"ע: אין לשחוט כוי ב"ר ט (הוא הנולד מתיש וצבי). ואם שחטו, אין מכסים את דמו, אפילו יש לו עפר מוכן, מפני שהרואה שטורח לכסותו יחשוב שדינו כחיה, ויבוא להתיר חֲלָבו (ויש בידם לעקור מצווה בשב ואל תעשה (משנ"ב) ועוד שאולי ישאר רישומו במוצאי שבת ותתקיים המצווה (שער הציון)). ולערב אם רישומו ניכר, יכסנו.

רמ"א (על פי הגהות אלפסי בשם ריא"ז): היינו דווקא כששחטו בקרן זוית, אבל אם שחטו באמצע החצר, אפילו דם בהמה מותר לכסות, מפני שהוא כגוף של רעי, שלא יתלכלכו בגדיו בחצר⁸⁶⁵.

מג"א: מותר דווקא כשמתכוון לנקיון, אבל אם מתכוון לכיסוי הדם של הכוי, אסור⁸⁶⁶.

- א.** יש שני סוגי כוי, אחד המוזכר כאן בהג"ה, ועוד אחד שהוא בריה בפני עצמה, והוא ספק חיה ספק בהמה, (והוא כוי המוזכר בכל מקום, ונקט הרמ"א מילתא דשכיחא) (משנ"ב ושער הציון).
- ב.** דווקא צבי הבא על עז, אין שוחטים ב"ר ט, אבל תיש הבא על הצביה, אע"פ שחֲלָבו אסור, מכל מקום שוחטים אותו (מבואר ב"ר ד' בסימן כח, סעיף ג באחרונים) (משנ"ב).
- ג.** אפילו אם הכין את העפר לכיסוי כוי, אסור (מאירי), אמנם הצ"ח כתב שדווקא בכוי שהוא בריה בפני עצמה, אבל בכוי הנולד מצבי ועז, אם הכינו במפורש לכיסוי דמו, מותר (משנ"ב).
- ד.** לבני חו"ל, צריך להמתין עד סוף יו"ט שני כדי לכסות אם רישומו ניכר (משנ"ב).

סעיף יט | דמים שהתערבו

רבי זירא שונה (ביצה ח ע"ב) שלא רק כוי אסור לכסות את דמו, אלא אפילו שחט חיה, בהמה ועוף והתערבו דמם זה בזה, אסור לכסות דמם ב"ר ט (אע"פ שדם החיה חייב כיסוי, כיוון שטורח גם עבור דם הבהמה (רש"י)). רב יוסי בר יאסיניאה מסייג, שאם יכול לכסות בדקירה אחת מותר לכסות, ולא גוזרים דקירה אחת אטו כמה דקירות.

נחלקו הראשונים באיזה עפר מותר לכסות בדקירה אחת:

◀ **רמב"ם:** אם יש לו עפר מוכן או אפר כירה, יכסה את הדם בדקירה אחת. (אבל בעפר תיחוח ודקר נעוץ, אסור אפילו בדקירה אחת, שטורח טרחה בשביל דם הבהמה (בית יוסף)).

שו"ע: שחט בהמה וחיה ונתערבו דמם, ויש לו עפר מוכן, אם יכול לכסותם בדקירה אחת (הכוונה שאינו צריך לטלטל עוד עפר בשביל דם הבהמה (משנ"ב)), יכסה, ואם לאו, לא יכסה.

◀ **טור:** אם יכול לכסות בדקירה אחת יכול לכסות אפילו בעפר תיחוח ודקר נעוץ, ואם יש לו עפר מוכן, יכול אפילו בכמה דקירות.

הערות

⁸⁶⁵ וכתב שער הציון שייתכן ונכון לכתחילה לכסות את הדם, כדי שלא יבוא לידי כיבוס בגדיו.

⁸⁶⁶ עיין בביה"ל שהאריך בביאור הדין. בדבריו כתב שאין להתיר שחיטה באמצע החצר על דעת שאח"כ יצטרך לכסות את הדם בשביל נקיון. עוד הוסיף שאין להתיר כיסוי דם לצורך נקיון כשמתכוון גם לכיסוי הדם. עוד כתב שלפי הגר"א משמע שכלל לא קי"ל כהג"ה זו (ונראה כוונת הביה"ל בזה, שודאי שאין להתיר לכתחילה לשחוט, אלא כל דבריו אמורים רק בדיעבד, שהרי על עיקר דין הרמ"א יש חולקים ואוסרים).

משנ"ב: יכול לכסות בדקירה אחת, אם היה לו דקר נעוץ מבעוד יום, שהרי לא טרח בשביל הבהמה.

- א. מדובר כאן שהיה דם החיה מרובה, עד שאם היה דם הבהמה מים, היה ניכר אדמומית דם החיה בו, שאז ביום חול חייב כיסוי (מבואר ב"ד בסימן כח, סעיף יג) **(משנ"ב)**.
- ב. בסעיף ט"ו מבואר שאם אין לו עפר מוכן, יכול לכסות בעפר שאינו מוכן, והוא הדין הכא, שאם אין לו עפר מוכן, יכול לכסות באינו מוכן. [והשו"ע שכתב 'עפר מוכן', כוונתו שאפילו אם העפר מוכן, אם אינו יכול לכסותו בדקירה אחת, לא יכסנו] **(משנ"ב)**.
- ג. אם אינו יכול לכסות בדקירה אחת, אסור לכסות אפילו בדקירה אחת שהיה עושה בשביל דם החיה (כיוון שמעורב דם הבהמה, ואפשר שבמקום שמכסה אין מספיק דם חיה החייב, ונמצא שמכסה בגלל דם הבהמה) **(אחרונים)**.
- ד. אם שחט באמצע החצר, מותר לכסות בעפר מוכן אפילו בכמה דקירות, כדי שלא יתלכלכו בגדיו, וכנ"ל בסעיף יח ברמ"א **(אחרונים)**.

סעיף כ | שחט עוף בערב יו"ט

רבא אומר (ביצה ח"ע"ב) שאם שחט עוף בערב יו"ט, אין מכסים את דמו ביו"ט (שהיה לו לעשות זאת מאתמול. ואין חשש שימנע משמחת יו"ט, שהרי הציפור אינה אסורה באכילה אם לא כיסה את דמה⁸⁶⁷ (רש"י)).

כך פוסק טור ושו"ע.

- א. אפילו היה לו עפר מוכן, אסור לכסות, שהיה לו לכסותו מערב יו"ט **(משנ"ב)**.
- ב. ימתין עד הערב, ואם יהיה רישום הדם ניכר, יכסנו. ויכפה על הדם כלי כדי לשומרו עד שיכסנו **(משנ"ב)**.

⁸⁶⁷ **רבינו חננאל** (הביאו שער הציון) מבאר שאסרו עליו לכסות כיוון שפשע. והסתפק **שער הציון** האם כוונתו בדווקא, והציע שדעת הר"ח שהציפור נאסרת באכילה אם לא מכסה את דמה, ולכן רק אם פשע אסור (אבל אם לא פשע, ואינו יכול מאתמול, התירו לו כדי שלא ימנע משמחת יו"ט).

סימן תצט | דין מליגה ומליחה ביו"ט

סעיף א | הפשטת העור

הברייתא אומרת (בכורות לג ע"א) שאסור להרגיל ביו"ט, כיוון שהוא טורח טרחה שאינה ראויה ליו"ט.

נחלקו הראשונים מהו מרגיל:

◀ **רש"י:** להפשיט את עור הבהמה דרך הרגלים, ולהשאירו שלם, כך שיהיה ראוי למוכרי יין או דבש. אבל אם מפשיט מצד פיה לכיוון זנבה, מותר, ואינו נחשב מרגיל.

◀ **טור:** כל הפשטה של העור בעודו שלם, כדי לעשות ממנו נאד, אסורה.

◀ **רמב"ם:** להוציא את כל העור דרך רגל אחת, כדי שיצא כל העור שלם, ונאסר מפני שטורח טרחה גדולה שאינו צריך למועד.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

לֹא אבל להפשיטו דרך שתי הרגלים, מותר, כיוון שאינה טרחה מרובה כל כך (**משנ"ב**) (על פי הב"י בדעת הרמב"ם). ויש מחמירים שלא להפשיט בכל אופן כשהעור נשאר שלם (ב"ח, כטור) (**משנ"ב**).

סעיף ב | מליגת הגדי

Ⓢ **בה"ג (הביאו הרא"ש), תוספות, טור ושו"ע:** אסור למלוג את עור הגדי (הכוונה לשרותו ברותחים כדי להסיר את השיער (משנ"ב)), כיוון שיכול בהפשטה שהיא קלה יותר.

❖ מליגה לצורך אכילה

הברייתא אומרת (ביצה לד ע"א) שמותר למלוג את הראש ואת הרגלים.

◀ **מורי הוראה (מובאים ברשב"א), רשב"א, עיטור, מאירי ושיטה מקובצת:** מותר למלוג את כל הבהמה אם רוצה לאכול את עורה (וחכמים שהתירו ראש ורגלים דיברו בהווה).

Ⓢ כך פוסקים טור ושו"ע.

◀ **גאונים (מובאים ברשב"א) [ובה"ג⁸⁶⁸]:** דווקא מליגת ראש ורגליים הותרה, אבל מליגת כל הבהמה אסורה, אפילו אם מתכוון לאכול את העור (כיוון שרק מפונקים ביותר עושים זאת, ואסרו זאת כדרך שאסרו לגמר את הכלים. ועוד שנראה כמעשה חול).

הערות

⁸⁶⁸ בדברי בה"ג יש גירסאות שונות. רוב האחרונים גרסו בדברי הרא"ש שבה"ג אסר למלוג את כל העור כדי לאכול את עורו (ולא כפי המובא בב"י). וכן הוא ברא"ש שלפנינו. אמנם בתוספות שלפנינו לא ברור אם כוונתו לאסור

כך פוסקים האחרונים.

ל **משנ"ב**: לכתחילה נכון להחמיר כדעה זו. אך הרוצה להקל אין מוחים בידו (שער הציון).

סעיף ג | להניח את העור במקום הנדרס

נחלקו ב"ש וב"ה (ביצה יא ע"א) לגבי טלטול עור של בהמה שנשחטה ביו"ט. דעת ב"ש שאסור לטלטלו אם אין עליו בשר, ואסור לתת אותו במקום דריסת אנשים. ודעת ב"ה להתיר. עולא אומר (שם ע"ב) שהתירו שטיחת העור לפי ב"ה משום שהתירו השחיטה, שאם לא נתיר להניח את העור במקום הדריסה, ימנעו אנשים ולא ישחטו (על פי רש"י). הגמרא מקשה, מה חידש עולא, הרי זה מפורש במשנה. מבארת הגמרא שהיה מקום לומר שטעמם של ב"ה משום שהעור ראוי לישיבה עליו, ואפילו מערב יו"ט מותר, לכן השמיע עולא שהתירו דווקא ביו"ט עצמו ולא של ערב יו"ט. נחלקו הראשונים בביאור דברי עולא שאסר של ערב יו"ט:

◀ **רש"י, רמב"ם ור"ן**: אם הופשטה הבהמה בערב יו"ט אסור, אבל הופשטה ביו"ט מותר לתת אותה לפני הדורסן.

◀ **רשב"א, מגיד משנה, רא"ש וטור**: אם נשחטה בערב יו"ט אסור, ורק אם נשחטה ביו"ט מותר. (ואם נשחטה מעי"ט והופשטה ביו"ט אסור, שהרי לא ימנע, שכן יכול להפשיט מערב יו"ט).

Ⓢ **שו"ע**: בהמה שנשחטה ביו"ט, מותר להגביה עורה ולתתו במקום דריסת הרגלים, אע"פ שאין עליו בשר. אבל אם נשחטה מערב יו"ט אסור⁸⁶⁹.

רמ"א (על פי מרדכי): ונוצות של עוף דינם כמו עור, שמותר לטלטלן כדי להצניעם כמו בעור. (אבל בסתמא, אסור לטלטלן. הפר"ח מחמיר בכל גוונא, אבל שאר האחרונים הקלו כרמ"א. ובנוצות אווז מוסכם להקל (משנ"ב)).

א. שני היתרים נאמרו בעור: א. טילטולו למקום המשתמר (אע"פ שעור לח אסור לטלטלו, כמבואר בסימן שח). ב. נתינתו במקום הנדרס, שע"י כך יתעבד מעט, שכיוון שלא מוכחא מילתא ששטחו כדי לעבדו (שהיו רגילים לשטחו ולשבת עליו), הוי ליה כתיקון לאחר יד, והתירוהו כדי שלא ימנע משחיטה, ומשמחת יו"ט (משנ"ב).

ב. אסור לתת את העור על גבי יתדות כדי שיתייבש, שבזה מוכחא מילתא שעושה כך לצורך העור, ואם נתיר לו שטיחה, יבוא גם למלוח (משנ"ב).

ג. אם לא היה לו זמן להפשיט מערב יו"ט, יכול להקל אם מפשיט ביו"ט (משנ"ב).

הערות

באכילה או להקל על ההפשטה (אבל לאכילה מותר), ומהטור והב"י משמע שגרסו שבה"ג אסר רק כשמתכוון להפשטה, אבל לאכילה מותר בכל גוונא. ועיין **שער הציון** ס"ק ה.

⁸⁶⁹ השו"ע כותב דין טלטול העור, ודין נתינתו לפני הדורסן, אחר כך כתב דין מליחה (המובא להלן), ובסוף כתב שאם שחט מערב יו"ט אסור. ומשמע שדבריו מוסבים על הרישא וגם על הסיפא (ולכן הבאנו להלן שוב דברי השו"ע הללו). (אע"פ שבפשט הסוגיא ניתן להבין שדין מליחה קל יותר (שהרי במליחה גם ב"ש מתירים), עכ"ז הבין השו"ע שכיוון שהתירו רק סופם משום תחילתם, מה לי דריסה ומה לי מליחה).

❖ מליחת העור

עוד מובא בברייתא (יא ע"א) שמודים ב"ש וב"ה שמותר למלוח בשר לצלי מעל העור. אביי אומר שדווקא מליחה מועטת [כמו שמולחים לצלי] הותרה, אבל לא מליחה מרובה [שעושים לצורך בישול]. הגמרא מקשה פשיטא, שהרי כך שנוי בברייתא מפורש, ומבאר הגמרא שאפילו צליה כעין קדירה אסור. הירושלמי אומר (ביצה א, ו) שמותר להערים ולמלוח מעט כאן ומעט כאן, וכך נמצא מולח את כל העור (והביא והוה הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם).

טור ושו"ע: מותר למלוח על העור מליחה קלה, כדרך שמולחים לצלי, ומותר להערים ולמלוח מעט כאן ומעט כאן (שמולח מעט בשר כאן ומעט בשר כאן (משנ"ב)), עד שימלח את כולו. ואם נשחטה מערב יו"ט, אסור.

- א.** אפילו שכח למלוח מערב יו"ט, אסור למלוח ביו"ט, שלא חילקו בין שוגג למזיד (משנ"ב).
ב. בחור"ל שעושים שני ימים טובים, ואחד מהם נחשב לחול, אפשר שדין בהמה שנשחטה ביו"ט הראשון, דינה כנשחטה בערב יו"ט לענין טלטול העור ומליחתו ביו"ט השני (משנ"ב (והבגדי ישע מקל (שער הציון))).

סעיף ד | מליחת החלבים

הברייתא אומרת (ביצה יא ע"א) שאין מולחים את החלבים ביו"ט (ויש בזה משום מעבד (משנ"ב)), ואין מהפכים בהם. רבי יהושע מתיר להניחם על גבי יתדות כדי שהרוח תייבש אותם (ונחלקו הגירסאות בדברי רב מתנה, האם הלכה כרבי יהושע או כת"ק). [ופסקו הראשונים כת"ק שאסור, משום שאינם ראויים לאכילה]. [הגמרא מקשה, מה שונה דין חלב מדין עור לפני הדורסן שהותר. ומבאר ששעור לפני הדורסן אינו נראה כמניחו כדי לעבדו, אלא כדי לשבת עליו, לעומת חלב שודאי עושה כך כדי שלא יסריח החלב, ויבא גם למולחו].

טור ושו"ע: אין מולחים את החלבים, ולא מהפכים בהם, אפילו לשוטחם על גבי יתדות ברוח, אע"פ שנשטחה הבהמה ביו"ט.

א. טלטול החלב:

- ◀ **ט"ז:** מותר לטלטל את החלבים. (שראויים להדלקה, ודעת האדם לטלטלם כדי להצניעם).
 ◀ **מג"א:** אסור, משום שהם נולד (ומאתמול לא היה דעתו להדלקה בהם), ורק לטלטלם כדי להצניעם מותר, שאם לא כן ימנע ולא ישחט (וכדין טלטול הנוצות בסעיף ג).
 ל **משנ"ב:** אם שחט את הבהמה מערב יו"ט, מותר לטלטל את החלב, שהרי ראוי להדליק בו. וכן חתיכה שעווה, מותר לטלטלה הואיל ויכול להניח בה פתילה וראויה להדלקה.

ב. עור של בהמה שנשחטה מערב יו"ט, אם הוא לח אסור לטלטלו, ואם הוא יבש מותר לטלטלו (מבואר בסימן שח, סעיף כה (ע"ש שיש חולקים)). ואם נשטחה ביו"ט, אם הוא לח מותר לטלטלו כדי שלא יפסד, ואם הוא יבש אסור לטלטלו, דהוי ליה נולד⁸⁷⁰ (מג"א).

⁸⁷⁰ ותמה **בשער הציון**, שהרי חכמים התיירו לשבת על עור לח שהופשט בו ביום, ולדברי המג"א, לאחר שתייבש העור צריך לעמוד מפני נולד, וזה תימה קצת.

❖ מליחת החלבים

◀ **רשב"א:** יש להסתפק אם מותר למלוח בשר באויר על גבי החלבים, כיוון שלא מוכח שעושה כן בשביל החלבים. (ואינו יכול למלוח את הבשר על החלבים ממש, שהרי החלב יאסור את הבשר (משנ"ב)).

◀ **ר"ן וטור:** אסור, שהרי הגמרא התירה זאת רק בעור. [בשונה מחלב, שאפילו מליחה מועטת מועילה לו, והוי מעבד (טור). ועוד שאין הדרך למלוח בשר על החלב, מחמת איסור החלב, ומוכחא מילתא שמולח כדי לעבד (ר"ן)].

כך פוסק שו"ע.

סעיף ה | כתישת ריפות בעלי

נחלקו ב"ש וב"ה (ביצה יא ע"א) האם מותר ליטול עלי לקצב עליו את הבשר, לדעת בית שמאי אסור ולבית הלל מותר.

הגמרא אומרת ששווים בית הלל ובית שמאי שאם קצב עליו בשר ביו"ט, שאסור לטלטלו (מפני שנעשה כבר צורך יו"ט (רש"י)).

טור ושו"ע: עלי, שהוא דף עב וכבד, וכלי הוא אלא שמלאכתו לאיסור, לכתוש בו הריפות, ומותר לטלטלו לקצב עליו בשר.

א. עלי המוקצה מחסרון כיס:

◀ **מג"א:** מותר לטלטלו, אע"פ שבשבת אסור, משום שמחת יו"ט התירו.

◀ **חמד משה [משמעות הרמב"ם ורשב"א (לפי הביה"ל)]:** אין לטלטלו.

ביה"ל: צריך עיון לדינא.

❖ טלטול לאחר שקצב בשר

הגמרא בשבת דנה בהיתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור. רבה אוסר לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו, ורבא מתיר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, ואוסר לצורך הכלי עצמו ('מחמה לצל').

הגמרא מקשה (קד ע"א) על רבה מהמשנה של עלי, שממנה מוכח שאסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור. הגמרא מעמידה, שהעלי נחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס (ש'הכל מודים בסיכי, זיירי ומזורי, דכיון דקפיד עליה מייחד להו מקום').

אמנם, בהמשך הגמרא (קד ע"א) מובאת שוב המשנה כקושיא על רבא, והגמרא מבארת שאסור כיוון שמדובר בטלטול מחמה לצל, ולא לצורך גופו ומקומו.

נחלקו הראשונים כאיזה אוקימתא לפסוק:

◀ **רי"ף:** הלכה כאוקימתא השניה, ומותר לטלטל את העלי לצורך גופו ומקומו, ואסור מחמה לצל (או שלא יגנב (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

◀ **רי"ו ורא"ש:** הלכה כאוקימתא הראשונה, ואסור לטלטל את העלי אפילו לצורך גופו ומקומו.

א. הסדן העבה, שעליו קוצבים את הבשר, מותר לטלטלו אפילו מחמה לצל, שהרי הוא כלי שמלאכתו להיתר (משנ"ב).

סימן תק | הנצרך לבשר ביו"ט איך יתנהג וסדר מליחתו

סעיף א | דרך קניית בשר ביו"ט

המשנה אומרת (ביצה כז ע"ב) שאין נמנים על הבהמה לכתחילה ביום טוב, אבל נמנים עליה מערב יו"ט, ושוחטים ומחלקים בניהם.

הגמרא שואלת מה הכוונה 'אין נמנים', ומבאר רב יהודה בשם שמואל שאין פוסקים דמים על הבהמה ביו"ט. הגמרא מבארת שיכולים להביא שתי בהמות ויעמידו אותן יחד, ויאמר 'זו כזו' (שיראו ביו"ט שהן שוות, ולמחרת ישומו את הנותרת (רש"י)).

הגמרא מביאה ברייתא מסייעת האומרת שלא יאמר אדם לחברו: 'הריני עמך בסלע או בשתיים, אבל אומר לו הריני עמך למחצה, לשליש ולרביע'.

עוד אומרת המשנה (שם כח ע"ב) שלא יאמר אדם לטבח מכור לי בשר בדינר, אלא שוחט ומחלק בניהם. והגמרא מבארת (כט ע"ב) שאנשים היו מבקשים מהטבח נתחים מסוימים מהבהמה, שהיו הטבחים רגילים לנתח, ובכל מקום ומקום היה שמות אחרים לאברי הבהמה (בסורא היו אומרים 'תרטא וחצי תרטא', בנרש היו אומרים 'חלקא וחצי חלקא', בפומבדיתא היו אומרים 'אוזיא וחצי אוזיא', ובמתא מחסיא ונהר פקוד היו אומרים 'ריבעא וחצי ריבעא').

טור ושו"ע: אין קונים בשר בפיסוק דמים (אפילו בהקפה (משנ"ב)), לומר לטבח שייתן לו בשר בדינר או שתיים, וכן לא יאמר הריני שותף עמך בסלע (אע"פ שאינו קונה, אלא נעשה שותף, משום שמזכיר שם דמים (משנ"ב)). אלא מחלק להם שליש או רביע כפי החלקים שרגילים הטבחים לחלק, ללא פיסוק דמים, ומביא שתי בהמות ואומר 'זו כזו', ולמחר שמים את הנשאת ופורע לו.

א. מותר לחלק אברים דווקא כשאינם מקפידים זה על זה, שאינם צריכים גורל, אבל אם מקפידים וצריכים גורל, אסור (משנ"ב).

ואפילו גורל על ידי סכין אסור (היינו שהטבח מניח שתי חתיכות ושואל את הקונה אם רוצה את הצד החד או הגב) (אור זרוע).

ב. אם הקונים סומכים על מה שיאמר הטבח למחר, מה היה המקח, נראה שאינם צריכים להביא בהמה אחרת להשוות בניהן (משנ"ב) (וכן מצא באליה רבה בשם תניא).

ג. אסור להזכיר במפורש, שמה שנוטל למחר בעד זו, אני נותן לך בעד זו, דהוי סכום מקח (משנ"ב).

❖ קניה מגוי

נחלקו הפוסקים האם ההיתר לקנות בהמה ללא פיסוק דמים, שייך גם במוכר גוי:

◀ **הגהות אשר"י ורמ"א:** היתר זה שייך רק ביהודי, אבל במוכר גוי לא, (כיוון שאין רגילים לעשות עם הגוי שותפות, נראה כמקח וממכר).

◀ **פרי חדש, [לבוש וגר"א]:** מותר.

משנ"ב: יש להחמיר כדעה ראשונה. (ובמיוחד לפי מה שהתבאר שאם מקפידים זה על זה אסור בכל גוונא, והרי גוים מקפידים זה על זה (שער הציון)). אמנם, דבר שמקחו ידוע, כגון ביצים או אגוזים, מותר לקנות מהגוי, אם לא יזכיר לו סכום דמים.

א. אסור למכור לגוי אפילו ללא פיסוק דמים (אא"כ יש הפסד, כגון מכירת בשר טריפה, כדלעיל בסימן תצז) שלא התירו אלא קנייה מגוי ומשום שמחת יו"ט⁸⁷¹ (לבוש).

סעיף ב | מדידה ושקילה

נחלקו רבי יהודה וחכמים (ביצה כח ע"א) האם ואיך מותר לשקול ביו"ט. לדעת רבי יהודה מותר רק אם ישקול בשינוי, כגון שישקול את הבשר כנגד כלי או קופיץ (על פי רש"י). ולדעת חכמים אסור לגעת בכף המאזניים כל עיקר (שמדידה היא דרך חול (על פי רש"י)). ומבאר רב יהודה בשם שמואל, שאפילו אם נותן את הבשר בכף המאזניים כדי לשומרו מהעכברים אסור. מסייג רב אידי בר אבין, שהאיסור הוא דווקא כשהמאזניים תלויות בטבעת שתולים בה את המאזניים בשעת המדידה.

בהמשך הגמרא מובא שרבי חייא ור"ש בר רבי היו שוקלים מנה כנגד מנה (כשהיו חולקים בשר ששחטו ביו"ט, היו מחלקים בניהם, מנה כנגד מנה (רש"י)).

רי"ף, רא"ש וטור: אין הלכה כרבי חייא ור"ש, אלא כדעת חכמים שאסרו לגעת בכף המאזניים כל עיקר.

שו"ע: אסור לשקול בשר בכף המאזניים, ואפילו להניחו לשומרו מהעכברים אסור (אם בצד השני מונחות משקולות (משנ"ב)), אם היא תלויה במקום שרגילים לשקול בו⁸⁷², ואסור אפילו לשקול מנה כנגד מנה.

א. אפילו אם רוצה לשנות מדרך השקילה, אלא מניח סכין או כלי, ולמחרת יבדוק את משקלו, אסור, שעובדא דחול הוא (משנ"ב).

ב. אסור לשקול אפילו אם אינו מדקדק במשקל, אלא פוחת או מוסיף מעט (אחרונים).

ג. אם שוקל את הבשר ממש, אסור אפילו אם המאזניים אינן תלויות בטבעת שלהם (אחרונים).

ד. אין דרך שמותר לשקול בשר ביו"ט, אלא יש לסמוך על השערת הטבח. ואם אינו רוצה לסמוך, נראה שיכול לבקש מהטבח שיחלוק שתי חתיכות שנראות לו שוות, וייקח אחת, ואת השניה ישקלו למחרת (ביה"ל).

הערות

⁸⁷¹ לכאורה דין זה מחדש רק לדעת המתירים לקנות מגוי, אבל לדעות שאוסרות לקנות, אין צורך לומר שאסור למכור.

⁸⁷² וכתב הביה"ל שבמקום אחר משמע שמותר, וכן כתב רי"ו. אך מהרמב"ם משמע שכל שהמאזניים תלויות, יש לאסור, והשאיר בצ"ע.

❖ שקילה ביד

רב יהודה אומר בשם שמואל (ביצה כח ע"א) שטבח אומן אסור לו לשקול בשר ביד. [וכן אסור לטבח אומן לשקול בשר במים (שמניח את הבשר בכלי עם מים, שכשמכניס את הבשר יוצאים מים, ולפי המים שיוצאים, יודע נפח הבשר (רש"י)).]

נחלקו הראשונים באיזה אופן אסור לטבח לשקול ביד:

◀ **רש"י:** אם מניח ביד אחת בשר, וביד השניה מחזיק את המשקולת.

◀ **הרב המגיד בשם הרשב"א, רא"ש וי"א בר"ן:** אפילו אם אווז רק את הבשר ביד, ויודע לשער את המשקל.

⌋ **רשב"א:** אבל אם הטבח חותך את הבשר כפי המשקל שהוא משער, מותר, שלא אסרו אלא דרך מדידה.

⌋ **שו"ע:** מותר לשקול בידו משקל לשער כמה משקלה. וטבח אומן אסור אפילו בזה. אבל אם יודע לשער כדרך חיתוכו את הבשר, חותך כדרכו ואינו חושש.

⌋ אם לוקח בשר ביד אחת, ומשקל ביד השניה, אסור אפילו לסתם אדם (משנ"ב).

א. מותר לטבח אומן לשקול בידיו בתוך ביתו, לדעת כמה צריך לבשל (אחרונים).

ב. אסור לשקול בשר במים, אפילו אם פוחת או מוסיף מעט (מג"א), שניכר שמתכוון למשקל (גמרא).

ג. מותר לומר לטבח 'תן לי ליטרא בשר', כיוון שאינו מתכוון למשקל, אלא להודיע לטבח כמה הוא צריך (כנזכר ברמ"א בסימן שכג, ד) (מג"א).

❖ מדידה בתוך ביתו

◀ **רשב"א**⁸⁷³: מותר לשקול בתוך ביתו, אם רוצה לדעת כמה לבשל שלא אסרו למדוד או לשקול אלא כשקונה או כשמחלק אם שותף. (והכי איתא בירושלמי ביצה ג, ו).

◀ **טור:** אסור למדוד אפילו בביתו (שהרי אסור בבבלי למדוד קמח (ביצה כט ע"א) ואף המתירים התירו רק משום שרוצה ליטול חלה בעין יפה, אבל לא בסתם (בית יוסף)).

⌋ כך פוסק שו"ע.

⁸⁷³ אמנם הבה"ל מעיר שבעבודת הקודש, הרשב"א מחמיר לדינא. ועיין עוד בב"ה"ל, במה שהעיר על דברי הרשב"א, מדין נתינת בשר בכף המאזניים כדי לשומרו.

סעיף ג | עשיית בית יד בבשר

רב חייא בר אשי אומר (ביצה כח ע"א) שאסור לעשות בית יד בבשר (חור, כדי לאחוז בבשר, שזה דרך חול, שכשמוכר בשר עושה בו בית יד לקונה שיוליכנו לביתו⁸⁷⁴ (רש"י)). רבינא אומר שמותר לעשות ביד (לנקוב חור עם אצבעו, שאין זה דרך חול, אבל בסכין הוי כדרך חול (רש"י)).

רב הונא אומר שמותר לעשות חיתוך בבשר בצורה מסוימת כדי שיהיה לו בו סימן, וכמו שרבה בר רב הונא היה מחתכו בצורת משולש (כשהיה משלחו לאנשי ביתו, והיו מכירים שזה בשר שהגיע ממנו (רש"י)).

טור ושו"ע: אסור לנקב בבשר נקב עם סכין כדי לתלותו בו, אבל ביד מותר. ואם חותכו כדי לעשות בו סימן, מותר אפילו בסכין.

א. לעשות נקב בבית לעצמו:

◀ **רבינו חננאל, רמב"ם, ר"ן ומשמעות טור ושו"ע:** אסור אפילו בבית.

◀ **רש"י ושאר פוסקים:** אסור רק בקצב המוכר בשר, שביום חול רגיל לעשות בית יד לקונים שיוכלו לקחת את הבשר לביתם, וביו"ט צריך לעשותו בשינוי, שיהיה ניכר שאסור לעשות ביו"ט מקח וממכר.

◀ מותר לכו"ע לעשות נקב באפיקומן לתלותו, אפילו בסכין, ומכל מקום לעשות בו נקב עגול או מגן דוד, יש להחמיר⁸⁷⁵ (פרי מגדים).

ב. אסור לעשות אותיות או סימנים בבשר כדרך סימן (משנ"ב).

סעיף ד | מליגת הראש והרגלים

הברייטא אומרת (ביצה לד ע"א) שמותר למלוג את הראש ואת הרגלים (היינו להניחם ברותחים כדי להוריד את השיער שלהם (רש"י)), ולהבהב אותם באש⁸⁷⁶, אבל אין טופלים אותם בסיד, בחרסית או באדמה (שזה כדרך העבדנים (רש"י)), ואין גוזזים אותם במספריים (שנראה כמי שצריך לשיער (רש"י)).

כך פוסקים טור ושו"ע.

◀ לדעה האוסרת גם אוכל נפש שהיה אפשר לעשותו מערב יו"ט, מדובר כאן שלא היה לו פנאי למלוג מערב החג, או ששחט ביו"ט עצמו (משנ"ב).

הערות

⁸⁷⁴ אמנם בר"ח מובא שהטעם הוא משום שנראה כעושה כלי. וכן כתב הר"ן, והביאם בשער הציון. עוד הביא שער הציון, שאף מהרמב"ם גם משמע שהאיסור משום שלא יעשה כדרך שעושה בחול, ולא משום מקח וממכר, שהרי הביא דין זה בנפרד מכל שאר הדינים המוזכרים בדף כח בביצה. ועיין לקמן, שהמשנ"ב מביא על פי הראשונים הללו (וע"פ פשט הטור והשו"ע) שאסור לעשות נקב אפילו כשהאדם עושה כאן בביתו.

⁸⁷⁵ **משער הציון** משמע שהסברא להחמיר היא משום שאפשר שדעת הר"ן היא שהאיסור הוא משום שעושה כלי, וא"כ כשעושה נקב בצורת עיגול או משולש הוי כעין תיקון כלי. וכן משמע להדיא מהפרי מגדים.

⁸⁷⁶ וכתב המג"א שהוא הדין שמותר להטמין ברמץ. הביאו המשנ"ב.

סעיף ה | מליחת הרבה חתיכות

רב יהודה אומר בשם שמואל (ביצה יא ע"ב) שמותר למלוח הרבה חתיכות בבת אחת, אע"פ שהוא צריך רק חתיכה אחת. רב אדא בר אבהו היה מערים ומולח חתיכה חתיכה⁸⁷⁷ (לאחר שמלח חתיכה לאוכלה היום, היה אומר שחתיכה אחרת טובה ממנה, ומולח גם אותה (רש"י)).

הראשונים חולקים בביאור הסוגיא וכמי לפסוק:

◀ **רי"ף ורא"ש:** ניתן למלוח דווקא בהערמה⁸⁷⁸.

◀ **רמב"ם וטור:** מותר למלוח הרבה חתיכות, אפילו שצריך רק חתיכה אחת⁸⁷⁹.

◀ **רשב"א:** מותר להערים ולמלוח חתיכה אחר חתיכה, מפני הפסד ממונו.

◀ **רבינו ירוחם:** מותר למלוח הרבה חתיכות יחד, אע"פ שצריך רק אחת. ומותר להערים ולמלוח חתיכה אחת, ואחר כך ליטול אחרת ולומר שאותה הוא רוצה, ולמלוח אותה.

Ⓢ **שו"ע:** מותר למלוח כמה חתיכות בבת אחת אע"פ שאינו צריך אלא אחת. [וכן התירו להערים ולמלוח בזו אחר זו (אחרונים בדעת השו"ע⁸⁸⁰)].

רמ"א (על פירי' בשם סמ"ק): ויש אומרים שהתירו להערים רק לפני אכילת שחרית.

ל' כלומר שיאכל חתיכה אחת (ו'שחרית' לא דווקא (שער הציזין)) אבל אם אינו רוצה לאכול יותר, אסור למלוח, גם אם יטעם מעט (כדי להתיר לו את המליחה). ואפילו למלוח את כל החתיכות יחד אסור (משנ"ב).

הערות

⁸⁷⁷ וכאן התירו הערמה, כיוון שלא הוא גרם את האיסור (בשונה ממי ששכח להניח עירוב תבשילין, שאסור לו להערים, כיוון שהוא זה שפשע) (ר"ן). עוד הביא הב"י **שהמרדכי** סובר שכל הערמה התירו רק לתלמיד חכם, ובסימן תצט העיר עליו הב"י שמדברי שאר הראשונים משמע שלא חילקו בזה.

בטעם ההיתר להערים חתיכה אחת חתיכה, כתב רש"י בדף יז ע"ב (הביאו המשנ"ב בס"ק כג) שהתירו שמא ימנע ולא ישחט. עפ"ז כתב הב"ח לאסור בבהמה שנשחטה בערב יו"ט. וכ"כ **האליה רבה**. אמנם, **הפר"ח** חולק וסובר שהתירו גם כשנשחטה בעיר"ט, ששמואל לא חילק בדבריו, והחתיכה עצמה מפגינה טעמה אם ימלחנה בערב החג, וכיוון שהתירו למלוח אותה, התירו גם שאר חתיכות, שהרי טרחה אחת לכולם (ולא הבנתי איך התיר הערמה של חתיכה אחר חתיכה, הרי שם אין טרחה אחת לכולם. ועוד יש לעיין כיצד דברי מיושבים עם דברי רש"י). והסכימו שאר האחרונים לדבריו.

וכשמולח את כל החתיכות יחד, רק **האליה רבה** החמיר בבהמה שנשחטה בערב יו"ט, אבל שאר הפוסקים התירו (כיוון שטרחה אחת לכולם).

⁸⁷⁸ **הרי"ף והרא"ש** מביאים את דברי שמואל ואת רב אדא. הב"י מציע שהם הבינו שרב אדא מפרש את דברי שמואל, או חולק על דברי שמואל (אך על כל פנים, הם פסקו כרב אדא, שדווקא הערמה מותרת. ולכן תמה על הטור שלא הביא דברי רב אדא).

⁸⁷⁹ **הרמב"ם** מביא רק את דברי שמואל, ומבאר **הרב המגיד** שהרמב"ם סובר שרב אדא מתיר יותר משמואל, ששמואל התיר רק מליחה בבת אחת, ורב אדא התיר אפילו מליחה בזה אחר זה (אלא שהצריך להערים). והרמב"ם החמיר כדעת שמואל. להלן יבואר שגם **רבינו ירוחם** למד כך את הסוגיא (כ"כ הב"י), אלא שהוא פסק כרב אדא, שהתיר גם להערים.

⁸⁸⁰ אמנם השו"ע כתב רק לשון הרמב"ם, אך **באר הגולה** כותב שהשו"ע פוסק כדברי רבינו ירוחם, שאם לא כן, הרי לשון הרמ"א מגומגמת, שהרי השו"ע כלל לא הזכיר הערמה בדבריו, ועל מה הגיה הרמ"א. וכן כתבו **עולת שבת**, **ט"ז**, **הפר"ח והגר"א**. והוסיף **שער הציזין** שכן פסק **הלבוש**. אמנם **כף החיים** (ס"ק מז) כותב **שהשלחן גבוה, החמד משה והנהר שלום** הבינו שהשו"ע פסק כרמב"ם, להתיר רק כשמולח בבת אחת (ואף זה נקרא הערמה מעט, ועל זה הגיה הרמ"א). בהמשך דבריו כתב כה"ח שמלבד הלבוש שפסק להתיר להערים חתיכה חתיכה, כך גם פסקו **היש"ש**, **העטרת זקנים**, **שו"ע הרב**, **החיי אדם ומקרא קודש**. לכן הביא בשם השלחן גבוה שאם חושש שמא הבשר יסריח ניתן להערים ולמלוח חתיכה חתיכה, ואף השו"ע יודה להקל בזה, וכל שכן אם מבשל את כל החתיכות בו ביום. וכן הסכים כה"ח להקל במקום הפסד.

א. אע"פ שכשמואל כמה חתיכות יחד, צריך להוסיף קצת טרחה, שהרי צריך להפך כל חתיכה בפני עצמה, מכל מקום כיוון שאין עיבוד לאוכלים מהתורה, הקלו חכמים במקום שחושש שיסריח הבשר (משנ"ב).

ב. מליחת חתיכה חתיכה כשנשחטה מערב יו"ט:

◀ פ"ח, חמד משה, גר"ז וחיי אדם: מותר להערים ולמלוח אפילו שחט את הבהמה מערב יו"ט.

◀ ב"ח ואליה רבה: אסור אם נשחטה בערב יו"ט. (אליה רבה: אפילו בבת אחת אסור).

ג. מליחה לאחר האכילה בהפסד ודאי:

אם הבשר יסריח ודאי, אפילו אם אכל כבר, מותר להערים חתיכה אחר חתיכה, ולומר שרוצה לאכול מאחרת. וצריך שיאכל כזית מאחת מהן. ולא התירו זאת אלא כששחט ביו"ט, שאם לא נתיר לו ימנע ולא שיחט. אבל אם שחט בערב יו"ט אסור, אלא אם כן מולחו לפני האכילה (משנ"ב).

❖ מליחת בשר כשהיה יכול מערב יו"ט

לעיל התבאר דין מליחת כמות בשר גדולה יחד עם בשר שהותר למלחו. הראשונים נחלקו אם מותר למלוח חתיכה (אפילו אחת), כאשר היה יכול למלוח מערב יו"ט (ואם הותר, יכול למלוח גם אחרות אגבה, והיינו לדעות האחרונים שהתירו בזה לעיל (שער הציון)).

◀ ראבי"ה בשם רבינו אפרים (הביאם המרדכי): מי שקנה בשר מערב יו"ט, אסור לו למלוח ביו"ט, שהרי היה יכול למלוח מעיר"ט.

◀ תרומת הדשן (בשם אחד מהגדולים) ומהרי"ל: מותר, כיוון שבשר השווה במלחו מפיג טעמו. [ולגבי דגים, אם הם יתקלקלו בשהייה במלח, מותר למלחם ביו"ט⁸⁸¹, ואם הם דגים שאדרבה משביחים מהמלח, אסור למלחם ביו"ט (והביאו במשנ"ב)].

◀ רמ"א: מותר למלוח בשר ביו"ט, אפילו אם היה יכול למלוח בערב יו"ט⁸⁸².

ל' והיינו למלוח בשר מהדם שבתוכו. אבל אם נמלח כבר והודח מהדם, אסור למלוח שוב (שלא יפסד), אפילו קודם אכילת שחרית (כיוון שאין דרך למלוח אז, אלא לבשל, ואם מולח, מוכח שעושה כן רק לתיקון הבשר) [ובליל יו"ט שני מותר להערים שרוצה חתיכה אחרת, וימלח את כולן] (משנ"ב).

הערות

⁸⁸¹ אמנם אם לא היה לו שהות לפני היו"ט, מותר. וכל זה רק כשרוצה לאכול מהם ביו"ט, אבל לא לצורך היו"ט, אסור, אא"כ מדובר במקום הפסד (שער הציון).

⁸⁸² משמע שאם שחט באותו יום, ודאי שניתן להקל בזה. אמנם הביה"ל מביא מג"א בשם תרומת הדשן שכתב, שאם יש שהות שלוש ימים מיום השחיטה (כגון שאין שבת הסמוכה ליו"ט השני), אין להקל בזה, כיוון שיכול למלוח לאחר החג והשבת. אמנם שאר האחרונים השמיטו דבריו, ובמאמר הוכיח מריב"ש שלא כדברי תרומת הדשן. וסיים הביה"ל שדין זה תלוי לפי הזמן, שלעיתים חם מאוד ועלול הבשר להתקלקל ביום אחד, ולכן השמיטה האחרונים דין זה.

סעיף ו | ניקור חלב

כנזכר בסעיף הקודם, רב אדא בר אהבה התיר להערים ולמלוח חתיכה אחר חתיכה.

הראשונים דנים, האם ניתן ללמוד מדבריו להתיר גם ניקור בשר מהחלב.

◀ **ראבי"ה (הביאו הגה"מ), ריב"א, רוקח ומרדכי:** מותר לנקר בהמה ביו"ט, אפילו צריך רק למקצתו. (אפילו נשחטה בהמה בערב יו"ט (ראבי"ה)).

⚖ כך פוסק שו"ע.

◀ **תרומת הדשן ומהרי"ל:** יש לנקר על ידי שינוי (כיוון ששמע שיש בזה איסור ברירה, ורק במקום הפסד התירו, וכשנשחטה ביו"ט, אבל לא כשנשחטה בערב יו"ט, שהרי הניקור אינו מפיג טעם הבשר).

⚖ כך פוסק רמ"א אם יוכל לשנות.

⚡ אם אינו יכול לשנות, ינקר ללא שינוי (כיוון שאין בניקור איסור מלאכה, אלא טרחה בלבד) (משנ"ב).

א. מותר לנקר רק בשר שדעתו לאוכלו בו ביום, אבל שאר בשר אסור, אפילו נשחט באותו יום, שהרי טורח לצורך יום חול, אלא אם כן רוצה לנקרו כדי שיוכל למלחו (שאסור למלוח לפני הניקור). ואז מותר לנקר גם את שאר הבשר בדרך הערמה (אם צריך לאכילתו (שער הציון)). אמנם, כשנשחטה בערב יו"ט, אסור לנקר בהערמה, שהרי הניקור אינו מפיג טעם הבשר (משנ"ב).

ב. חלק האחוריים, שאי אפשר לנקרו ללא שינוי, אין לנקרו אם שחט בערב יו"ט והיה לו שהות לנקרו, ובמקום דחק יש להקל אם צריך לו ליו"ט (משנ"ב).

ג. הדחת בשר ביום השלישי:

- בשר מנוקד שהוא ביום השלישי לשחיטתו:

כיוון שאם לא ימלחנו יאסר לבישול (ויהיה מותר רק לצלותו), מותר להדיחו ביו"ט הואיל וראוי לאכילה, ואע"פ שטורח לצורך חול, כיוון שאינו עושה שום מלאכה מותר. (וראוי שיאכלו הקצבים קצת בשר ממנו). ועדיף להניח את המליחה ליו"ט שני, אם אפשר (משנ"ב).

- שבת:

◀ **מג"א:** כיוון שאינו יכול לבשלו, אסור למלחו.

◀ **משנ"ב:** בסיומן שכא התבאר על פי האחרונים שע"י גוי ניתן להקל, ואם א"א בגוי, ניתן להקל גם ביהודי במקום הפסד (וטוב שידח ידיו על גבי הבשר (ע"ש)).

- בשר שאינו מנוקד ביום השלישי:

◀ **מג"א:** אסור להדיחו אפילו ביו"ט, כיוון שאסור לנקרו בו ביום (כנ"ל), וא"כ דינו כמו בשבת. (ודווקא כשרוצה להדיח את כל הבשר. אבל הבשר שרוצה לאוכלו בו ביום, ודאי שמותר להדיחו, אפילו נשחטה מעיו"ט (ביה"ל)).

◀ **משנ"ב:** כיוון שהתירו האחרונים בשבת ע"י גוי, גם בבשר זה אין להחמיר. מכל מקום אם אפשר ע"י גוי, עדיף, או שירחץ ידיו עליו עד שישירה הבשר במים.

סוכום (סעיפים ה – ו):

מליחה (סעיף ה)		ניקור (סעיף ו)		
הערמת חתיכה	כולן יחד	אותה חתיכה	שאר הבהמה	
מותר (אם רוצה לאכול עוד)	מותר (אם רוצה לאכול)	מותר (אם רוצה לאוכלו בו ביום. או במקום הפסד)		נשחטה ביו"ט
מחלוקת אחרונים (ב"ח ופרי חדש)	מותר (אליה רבה החמיר)	מותר. רמ"א: עדיף לשנות אם יכול	אסור (שהרי שאר הבשר אינו נפסד מכך)	נשחטה מעיו"ט

סימן תקא | עצים האסורים והמותרים ביו"ט

סעיף א | ביקוע קורות

המשנה אומרת (ביצה לא ע"א) שאין מבקעים עצים מהקורות, ולא מקורה שנשברה ביום טוב. ואסור לבקע בקרדום, מגרה ומגל (שהם כלי אומן, ונראה כעושה מלאכה (רש"י)), אלא בקופיץ (סכין של קצבים, והיו שעושים לו שני ראשים, אחד עב ואחד דק (רש"י). עיין להלן).

רב יהודה אומר בשם שמואל (שם ע"ב) שהכוונה שאסור לבקע מסואר של קורות (קורות המיועדות לבניין (רש"י)) ולא מהקורה שנשברה ביו"ט (כיוון שבבין השמשות לא הייתה מיועדת להסקה (רש"י) והוא נולד (ב"י)). אבל קורה שנשברה מערב יו"ט מותר לבקע, וכשהוא מבקע, יבקע ע"י קופיץ בלבד.

רמב"ם (על פי הראשונים), רא"ש, ר"ן בשם תוספות וטור: התירו לבקע רק כשאנו יכול להסיק מבלי שיבקע.

טור ושו"ע: אין מבקעים עצים מקורות העומדות לבניין (והם מוקצה מחמת חסרון כיס (משנ"ב)), ולא מקורה שנשברה ביו"ט. אבל קורה שנשברה מערב יו"ט, אם אינו יכול להסיק ללא ביקוע, מותר לבקע ממנה (תחיתות גדולות. עיין לקמן).

❧ הסיבה שהתירו לבקע בשינוי (אע"פ שהיה אפשר מערב יו"ט), משום שא"א לבשל ולאפות ללא עצים, ועשו את הביקוע כדין דיכת מלח שהתירו בשינוי⁸⁸³ (משנ"ב).

❖ קורה שהייתה רעועה מעיו"ט

הברייתא אומרת (ביצה ל ע"ב) שאסור ליטול עצים מסוכה, אלא מהסמוך לה. ורבי שמעון מתיר. הגמרא מבארת שמדובר על סוכה שנפלה, והייתה רעועה מאתמול, כך שדעתו עליה. (לכן מתיר ר"ש, כיוון שהייתה דעתו עליה מאתמול. ות"ק סובר שלא התירו, כיוון שבסופו של דבר לא הייתה ראויה בבין השמשות (רש"י)).

טור: לפי רבי שמעון מותר לבקע מקורה שהייתה רעועה מערב יו"ט, ואם לא הייתה רעועה, אפילו ר"ש מודה.

שו"ע (כדעת רבי יהודה כנ"ל בסימן תצ"ה): אסור לבקע אפילו הייתה הקורה רעועה מערב יו"ט.

❧ מטעם מוקצה (אע"פ שישב וציפה, מ"מ, לא הייתה ראויה אז), ומטעם נולד (ולכן גם הרמ"א בסימן תצה שהתיר מוקצה ביו"ט, מודה לאסור) (משנ"ב).

הערות

⁸⁸³ נימוק זה הביא הר"ן בשם הראב"ד (הביאם הב"י) ומשמע מהגר"א שהוא הנימוק העיקרי, ואף המשנ"ב הביאו. הר"ן כותב טעם אחר, והוא שההבערה היא צורך אוכל נפש, שהרי יכול להתחמם לאורם, וכיוון שהותר לבקע לצורך חימום גודפו התירו גם לצורך בישול (עיין בב"י במה שהקשה מהר"א על טעמו של הר"ן). עוד מביא הב"י שהרמב"ם נימק משום שאסור לבקע כדרכו משום שאפשר שיפגע בעץ עבה, ולא יוכל להבעירו וימנע משמחת יו"ט. לכן התירו לבקע בשינוי.

❖ גודל החתיכות שמותר לבקע

מרדכי בשם ראבי"ה: התירו לבקע רק חתיכות גדולות, שהאיסור בהם רק משום טרחה בלבד, אבל בחתיכות קטנות יש חשש טוחן⁸⁸⁴ (שבת עד ע"ב), ולא התירו.

שו"ע: התירו חתיכות גדולות בלבד.

❖ הכלים שמותר לבקע בהם

כנזכר, המשנה אומרת שאסור לבקע בקרדום, מגרה ומגל, ומותר רק בקופיץ. רב חיינא בר שלמיא אומר בשם רב שאסור לבקע רק בזכרות (הצד העבה, הדומה לקרדום (רש"י)) של הקרדום, אבל בנקבות שלו מותר. ויש ששנו דבריו על היתר הקופיץ, שמותר רק בצד הנקבות שלו, אבל לא בצד הזכרות שלו אסור.

◀ **רמב"ם, רא"ש בשם העיטור וטור:** הלכה כלישנא בתרא, ואסור לבקע בקופיץ בצד העבה, אלא בצד הדק.

כך פוסק שו"ע בסתם.

◀ **תוספות וסמ"ג:** כיוון שאיננו בקיאים מהו קרדום ומהו קופיץ, מותר לבקע רק (ביד) [בסכין (רבינו פרץ וטור)].

כך מביא שו"ע בשם יש מי שאוסר.

סעיף ב | עצים קטנים

רמב"ם (על פי הראשונים), רא"ש, ר"ן בשם תוספות וטור: התירו לבקע רק כשאינו יכול להסיק מבלי שיבקע, אבל בעצים קטנים שיכול להבעיר ללא ביקוע, אסור.

כך פוסק שו"ע.

ל לא מבעיא ביקוע לחתיכות קטנות, דהוי טוחן. אלא אפילו חתיכות גדולות אסור, כיוון שאינו צורך היר"ט, הוי טרחה שלא לצורך היר"ט (משנ"ב).

א. המדקדקים נוהגים להזהר גם בחול המועד, שמתקנים את העצים הקטנים שנצרכים לבישול הדגים מלפני היר"ט, ואע"פ שמותר לבקע עצים גדולים, שאי אפשר לבשל בהם ללא ביקוע, מ"מ עדיף להכין לפני היר"ט אם יכול. אמנם, אם יש הפסד ממון אם יבער בעצים גדולים, הוי הפסד מרובה, ודבר האבד, ומצווה לחתוך אותם לחתיכות קטנות⁸⁸⁵ (משנ"ב).

הערות

⁸⁸⁴ עיין בשער הציון ס"ק ו, שאין מוסכם על הרבה ראשונים שיש איסור טוחן בחיתוך עצים דק דק.

⁸⁸⁵ הטעם שכתב מצווה, ולא מותר, ייתכן משום שהאליה רבה כתב (בסימן תקל) בשם מהרי"ל שהטעם שהתירו דבר האבד הוא שיוכלו לעסוק בתורה, ולא יהיו טרודים מהפסד ממונם. ואף אם נאמר שאין זה הסיבה, אלא שלא יפסד ממון ישראל (דעת הלבוש שם), מכל מקום הוי מצווה שלא יפסיד ממנו בחינם (משנ"ב המבואר).

❖ ביקוע ביד

נחלקו הראשונים בעצים שניתן להבעיר אותם ללא ביקוע, האם מותר לבקעם ביד:

❖ **טור בשם רש"י [ותוספתא (הביאה הב"י⁸⁸⁶):] מותר לבקעם ביד.**

Ⓢ כך פוסק רש"ל.

❖ **רא"ש וטור:** אסור אפילו ביד.

Ⓢ **שו"ע:** יש מי שאוסר אפילו ביד.

Ⓛ וכן הסכימו כמה אחרונים (משנ"ב).

סעיף ג | להביא עצים מהשדה

המשנה אומרת (ביצה ל ע"א) שמותר להביא עצים מהשדה מהמכונס, ומהקרפף מותר אפילו מהמפוזר.

רב יהודה אומר בשם שמואל שמותר להביא עצים רק מעצים מכונסים שבקרפף, והמשנה שהתירה מפוזרים בקרפף דעת יחיד היא.

הברייתא אומרת (ביצה לג ע"ב) שמותר לגבב מהחצר, שכל מה שבחצר מוכן הוא, ובלבד שלא יעשה ציבורין, ורבי שמעון מתיר לעשות ציבורין. [ת"ק סובר שנראה כמי שמגבב ליום אחר, ורבי שמעון סובר שקדירתו מוכחת עליו].

הראשונים חולקים מדוע מותר לאסוף רק מהמכונסים שבקרפף, אך לא מהשדה (אפילו מכונסים):

❖ **רש"י:** משום מוקצה, וכאשר העצים מכונסים בקרפף אינם מוקצה, כיוון שדעתו עליהם.

❖ **רא"ה ור"ן:** משום חיוב מעמר. אמנם, לצורך היר"ט מותר מעיקר הדין, אלא כיוון שנראה כעושה לצורך מחר, אסרו חכמים, וכאשר העצים מכונסים בקרפף, אינו נראה כמגבב לצורך מחר⁸⁸⁷.

❖ **רמב"ם [ושו"ע] (פי המשנ"ב):** משום שליקוט עצים מהשדה הוא דרך חול.

Ⓢ **רמב"ם ושו"ע:** אין להביא עצים מהשדה אפילו היו מכונסים שם מבערב, אבל מגבב

מהשדה לפניו ומדליק שם⁸⁸⁸. (והיינו שאין הבדל בין שדה לחצר, אלא העיקר אם נוטל מהעצים שלפניו או

לא (בית יוסף)). **רמ"א:** וכן בחצר לוקח מלפניו (והיינו שאפילו בחצר, יטול רק מלפניו (משנ"ב)).

הערות

⁸⁸⁶ שם כתוב שאסור לתת אבן על הבקעת כדי לבקעה, אבל מותר לתת בתוך החור ולשברה. משמע שבשינוי מותר. אמנם **האחרונים** (הביאם שער הציון) דחו הראיה, וכתבו שמדובר שם על בקעת שיכול לבערה ללא ביקוע, והטעם שאסור לבקע באבן משום איסור מוקצה.

⁸⁸⁷ ומכונסים בשדה נאסרו אטו מפוזרים. ומפוזרים שבקרפף נאסרו משום שאין דרך לאסוף עצים ביר"ט (משום שממהרים לסעודת היר"ט) ונראה כמלקט לצורך מחר.

אמנם, להלן מובא **שהאחרונים** חלקו ואסרו כשמדובר בשדה, משום שמעמר לא הותר לצורך אוכל נפש. (אבל בחצר, התירו אפילו במפוזר (מחצית השקל)).

⁸⁸⁸ כתב **שער הציון** שההיתר לגבב סמוך לקדירה אינו מסתדר לטעמו של רש"י (דעדיין הוי מוקצה). ואף הרא"ה לא הזכירו (שאין מסתבר שאסור להביא מהשדה שמה ימצא מפוזר ויכנס, ואילו בשדה גופה, ששם שייכת מלאכת מעמר, לא יגזור). לכן כתב המשנ"ב שודאי הרמב"ם סובר שאיסור מעמר שייך רק כשמעמר לצורך יבוש וכדומה, אך לא כשמדליקים מיד, ולכן

ל דעת רש"ל, ב"ח ושאר האחרונים לאסור לגב מהשדה אפילו סמוך לקדירתו, משום שנראה כמגבב במקום גידולו⁸⁸⁹, שבשדה יש חיוב מעמר (משנ"ב).

א. מלשון השו"ע משמע שאפילו אם כינס את העצים מערב יו"ט, אסור להביאם, כיוון שהוא דרך חול, או משום שנראה כמגבב לצורך מחר⁸⁹⁰ (משנ"ב).

❖ הבאת עצים מקרפף מגודר

כנזכר, המשנה אומרת שמותר להביא עצים מקרפף, אפילו אם העצים מפוזרים, ורב יהודה בשם שמואל אמר שמותר רק ממכונס שבקרפף (והמשנה דעת יחיד).

המשנה ממשיכה במחלוקת מהו קרפף, רבי יהודה אומר כל שסמוך לעיר (בתוך שבעים אמה וד' טפחים (רא"ש ורשב"א)), ורבי יוסי אומר שכל שנכנסים לו בפותחת (רש"י: מפתח. ב"י: מסגרת סביב הקרפף), אפילו בתוך תחום שבת.

הגמרא מסתפקת (לפי גרסת רש"י), האם רבי יוסי בא להקל, שרבי יהודה אמר שצריך סמוך לעיר ופותחת ורבי יוסי מקל כשיש פותחת אפילו בתוך תחום שבת. או שרבי יוסי בא להחמיר, שרבי יהודה אמר שצריך שיהיה סמוך לעיר, בין כשיש פותחת ובין כשאין, ורבי יוסי מחמיר שצריך דווקא פותחת, ואם אין פותחת, אפילו סמוך לעיר אסור. הגמרא פושטת שרבי יוסי מקל, והלכה כמותו.

◀ **רש"י, ראב"ד, רשב"א, רא"ש וטור:** מותר אם הקרפף סמוך לעיר, או שיהיה עם פותחת ושיהיה עד תחום שבת.

◀ כך פוסקים האחרונים והמשנ"ב⁸⁹¹.

◀ **רמב"ם ועיטור:** בין סמוך ובין רחוק צריך פותחת (לרמב"ם הייתה גרסא אחרת בגמרא (הרב המגיד)).

◀ **שו"ע:** מותר להביא מהמכונסים שברשות היחיד, אפילו הייתה מוקפת שלא לשם דירה, ובלבד שיהיה בה מסגרת ותהיה בתוך תחום שבת (כרמב"ם). ואם חסר אחת מכל אלו, הרי הן מוקצה.

הערות

חידש שטעם האיסור הוא משום עובדא דחול, וכשהקדירה בסמוך, לא שייך איסור זה. [ומה שכתב הרמב"ם והשו"ע מוקצה (בסוף הסעיף) היינו שחכמים אסרו זאת כמוקצה. עיין **כף החיים** בס"ק ט"ו וי"ח].
[אמנם הביא במשנ"ב יש אומרים שהאיסור משום שנראה כמגבב לצורך מחר, וכאשר קדירתו סמוכה, אינה נראה כמגבב לצורך מחר (ונראה שכתב טעם הרא"ה לדין זה, אע"פ שבשער הציון כתב שדחוק להתיר זאת לפי הרא"ה, כיוון שאפשר לומר כך בדוחק. וצ"ב)].

⁸⁸⁹ לכאורה מדוע כתב המשנ"ב 'שנראה כמעמר', הרי לדעת האחרונים יש מעמר ממש שבשדה. ואפשר שדבריו לאו בדווקא, אלא באמת יש חיוב גמור (כנלע"ד). ואפשר שדעת האחרונים שאין איסור מעמר כשמדליק בעצים מיד בסמוך (כמו שכתב בשער הציון בס"ק יד בדעת הרמב"ם). עיין **משנ"ב המבואר** (עוז והדר).

⁸⁹⁰ לפי טעמו של רש"י, שהאיסור משום מוקצה, יש לדון שמא מותר אם כינס מבערב, וכן האם צריך את כל התנאים של קרפף (המובאים להלן). ואכן יש מהאחרונים הסוברים שמותר אם חשב עליהם לשימוש מבערב (ומה שכתב השו"ע לעיל שאסור אפילו אם כינסם, כוונתו שלא חשב להדיא להשתמש בהם) ואין צורך בתנאים של הקרפף. אך **הביה"ל** מסתפק בדבריהם, ולדינא כתב במשנ"ב (מובא להלן), שגם המקלים באיסור מוקצה יש להחמיר כאן. (וכ"כ **כף החיים** בס"ק טו).

⁸⁹¹ אמנם אין זה מוסכם, **שהאליה רבה** כתב שהלכה כשו"ע, וכן כתב **בשלחן גבוה ובחיי אדם**, ו**כף החיים** (ס"ק כג) הכריע להחמיר, אלא אם מדובר במקום דחק שאינו יכול למצוא אחרים והוי מניעת שמחת יו"ט.

לפי הטעמים שהתבארו לעיל - שהאיסור משום עובדין דחול או חשש עימור - אפילו מי שמתיר מוקצה יאסור כאן. אך יש אומרים שכאשר חסר אחד מהתנאים בקרפף, הוי היסח דעת ומוקצה, וניתן להקל למתירים מוקצה ביו"ט. ונכון להחמיר (משנ"ב).

סעיף ד | עלי קנים וגפנים

רבי אומר (ביצה לא ע"א) שעלי קנים ועלי גפנים, אפילו אם כינסם בקרפף, דינם כמפוזרים כיוון שהרוח מפזרתם (ולא סומכת דעתו אפילו אם הרוח לא פיזרה אותם (רש"י)). אמנם, אם הניח עליהם כלי מאתמול (להכביד עליהם (רש"י)), מותר. (לפי טעמו של הר"ן של חשש מעמר, אסור שמא הרוח תפזרם ויבוא ללקטם, וכשהניח כלי אין חשש זה (ב"י)).

טור ושו"ע: עלי קנים ועלי גפנים, אע"פ שהם מכונסים בקרפף, אסורים, כיוון שהרוח מפזרת אותם. אך אם הניח עליהם כלי כבד מערב יו"ט, הרי אלו מוכנים.

לפי טעמו של רש"י (מוקצה) העיקר תלוי אם היה אפשרות לרוח לפזר את העלים שאז אסח דעתיה. (שאם הייתה אפשרות - אסור, ואם לא הייתה אפשרות, אפילו אם בסוף פיזרה - מותר). ולפי טעמו של הר"ן, העיקר תלוי אם יש חשש שמא הרוח תפזר את העלים, ויבוא לעמר (ולכן, גם אם היה כלי מערב יו"ט, אם הרוח הצליחה לפזר, אסור⁸⁹²) (משנ"ב).

סעיף ה | עצים שנשרו מהאילן

רבי יוחנן אומר (ביצה ד ע"ב) שעצים שנשרו מהדקל בשבת, אסור להסיק ביו"ט (הסמוך לו. משום 'הכנה דרבה' (ר"ף ורא"ש)).

רי"ף ורא"ש: עצים שנשרו מהדקל ביו"ט עצמו, אסור להסיק בהם משום נולד.

טור ושו"ע: עצים שנשרו מהאילן ביו"ט, אין מסיקים בהם (בסימן תקז, ב, יתבאר דין עצים שנשרו לתוך התנור).

לעוד, שיש חשש שמא יעלה ויתלוש (משנ"ב). (ולכן גם המתירים מוקצה, יאסרו כאן (שער הציון)).

סעיף ו | עץ שנשבר ביו"ט

רבי אומר (ביצה לג ע"א) שאוד שנשבר ביו"ט אסור להסיק בו ביו"ט, לפי שמסיקים בכלים ולא בשברי כלים. (משום שהשבר כלי נחשב לנולד (רש"י)).

בגמרא בשבת מובא (כט ע"א) שרבי יהודה אומר בשם רב שלדעת רבי יהודה אין מסיקין בשברי כלים, ולדעת רבי שמעון מסיקים בשברי כלים. [הגמרא שם (קכד ע"ב) מבארת שמדובר בכלי שנשבר ביו"ט עצמו, ולא מערב יו"ט].

⁸⁹² כפי שהתבאר בסעיף הקודם, דעת השו"ע לפי המשנ"ב היא שהאיסור הוא משום עובדין דחול, ולא מוקצה. ולפי זה צריך לומר שגם השו"ע יאסור אם מצא את העלים מפוזרים, כיוון שיש בזה עובדין דחול.

הגמרא מקשה (ביצה שם), וכי רבא סובר כרבי יהודה שאסר מוקצה, הרי רבא התיר להשליך לחתול מעיים של אווז שנשחט ביו"ט. דוחה הגמרא, ששם התיר רבא כיוון שהמעיים יסריחו אם ימתין עמהם, ודעתו עליהם מראש⁸⁹³.

רמב"ם, טור ושו"ע: כלים שנשברו ביו"ט, אין מסיקים בהם, מפני שהם נולדו. אבל כלים שלמים, או כלים שנשברו בערב יו"ט, מותר.

רמ"א (על פי נר"ן והרב המגיד): אם הסיק בכלים, אין להפך בהם לאחר שהודלקו במקצת, כיוון שאז הם שברי כלים, אלא אם כן ריבה עליהם עצים מוכנים.

א. מדובר שהכלים נשברו עד כדי שאינם ראויים למלאכתם הראשונה, אבל אם ראויים למלאכתם הראשונה דינם ככלים שלמים ומסיקים בהם **(משנ"ב)**. (אך יש הרבה אחרונים הסוברים שגם אם ראויים לשום מלאכה, דינם ככלים שלמים **(ביה"ל בסימן שח)**).

ב. אפילו אינו מטלטל את השבר, אלא רק מדליק בו, אסור, משום שההדלקה נחשבת כטלטול. וכשהסיק בכלי (ונעשה שבר כלי) מותר להנות מבישול תבשילו, שמותר להנות ממוקצה הנאה הבאה מאליה⁸⁹⁴ **(משנ"ב)**.

ג. מותר להסיק בכלים אע"פ שאינם עומדים להסקה, כיוון שמותר לטלטל כלים גם שלא לצורך שימוש המיוחד להם. אמנם, במידה ויש לו עצים, אסור להסיק בכלים, שעובר על 'בל תשחית' **(משנ"ב)**.

ד. לעיתים אסור להסיק בכלים שלמים, כגון נכרי שלקח עצים של יהודי ועשה מהם כלי ביו"ט, שהכלי נולד ואסור להסיק בו **(משנ"ב)**.

ה. העץ שמסיקים בו את האש, כיוון שהוא כלי, במידה ונשבר ביו"ט, אסור להסיק בו **(משנ"ב)**.

סעיף ז | קליפות אגוזים ושקדים

רב יהודה אומר בשם רב (שבת כט ע"א) שמותר להסיק באגוזים, ואם אכלן, לדעת רבי יהודה אסור להסיר בקליפות שלהם, ולדעת רבי שמעון מותר. וכן מותר להסיק בתמרים, ולגבי הגרעינים רבי יהודה אוסר ורבי שמעון מתיר.

רמב"ם (בנוסחא הראשונה והעיקרית. וכן הסכימו הראב"ד והמ"מ) וסמ"ג: מותר להסיק בקליפות אגוזים ושקדים שאכלם מערב יו"ט, ואם אכלם ביו"ט, אסור להסיק בקליפותיהם (דהוי ליה נולד. עיין להלן).

כך פוסק שו"ע.

הערות

⁸⁹³ לדעות שפסקו כרבי יהודה במוקצה ונולד (רמב"ם ועוד), הגמרא כאן מסתדרת היטב, כיוון שרבא אכן סובר כרבי יהודה (שבין מוקצה ובין נולד אסורים ביו"ט). לדעות שמוקצה מותר ביו"ט, הדבר תלוי: לדעות שנולד אסור (ר"ת) הרי שכאן אסור משום שהעצים נולדו (וכ"כ להוכיח הבה"ג מגמרא זו, אע"פ שלדעתו אין מוקצה). ולדעות שגם נולד מותר (פשט דעת הרא"ש), לכאורה קשה, כיצד פסקו נגד רבא שאסר. ונראה שסוברים שאין הלכה כרבא בזה (כך משמע מהרא"ש) או שבאמת גם רבי שמעון מודה לאסור בזה, משום שנראה כתיקון כלי (כ"כ תוספות בביצה לג ע"א).

⁸⁹⁴ מקור הדבר **במג"א** על פי **הרשב"א** בשבת (כט ע"א) שכתב על שבר כלי, וז"ל: 'שלא אסרו אלא לטלטלו או לאכלו, ואפילו להשתמש בו בידים כגון הדלקה או לסמוך בו כרעי המטה, ואפילו במקומו שאינו מזיז ומטלטלו, אבל הנאה הבאה ממילא שפיר דמי'. ולהלן יביא המשנ"ב להלכה את סוף דברי הרשב"א.

ל אפילו ראויים למאכל בהמה. והטעם הואיל והיו טפלים למאכל, דינם כאוכל, ועכשיו ראויים רק לבהמה, והוי נולד (משנ"ב).

א. הוא הדין לגרעיני תמרים (שהם נולד) ודווקא תמרים חשובים, שאין נשאר מהתמר כלום על הגרעין. אבל תמרים רעים, הואיל ונשאר מעט מהאוכל על הגרעין, מותר לטלטלם אגב האוכל (גמרא).

❖ הסקה באגוזים ושקדים עצמם

כנזכר, רב יהודה אומר בשם רב שמותר להסיק באגוזים.

התוספתא אומרת שאסור להסיק באגוזים ושקדים, לפי שאינם מן המוכן.

בית יוסף: אין סתירה, אלא אם האגוזים עם הקליפה, הרי שהם מוכנים להסק אגב האגוזים. אבל אם האגוזים ללא קליפה, אסור להסיק בהם, כיוון שאינם מוכנים להסקה.

רמ"א: אין להסיק באגוזים ושקדים עצמם, אלא אם כן הם בקליפתם.

ל מפני שאין רגילים להניח אוכל על האש, בשונה מכלים (בסעיף הקודם)

שלפעמים רגילים להסיק בעזרת כלים פחותים (משנ"ב). (וזהו דבר חדש, שלא מצינו

דבר שמותר בטלטול ואסור בהיסק (שער הציון)).

אליה רבה ומשנ"ב: הירושלמי מתיר להסיק באוכלין, וכן פסק הרשב"א⁸⁹⁵.

❖ שיורי פתילה

רב סובר (ביצה ד ע"א) שביצה שנולדה בשבת אסור לאוכלה ביו"ט שלאחריה, ורבי יוחנן מתיר. וכן בשני ימים טובים של ראש השנה (מחלוקתם היא 'בהכנה דרבה', שכל שבת או חג צריכים הכנה מיום חול, וביצה שנולדה בשבת, נוצרה ביום טוב שלפניה, ואין כאן הכנה. רב סובר כרבה ורבי יוחנן חולק).

רבא פוסק כרב.

הירושלמי אומר (ביצה א, א) ששיורי פתילה שכבו בשבת, ורוצה להדליק בהם ביו"ט הסמוך לשבת. רב ורבי חנינא אוסרים ורבי יוחנן מתיר.

הראשונים מתקשים מדוע נוהגים היתר להדליק בפתילות שנשארו משבת, הרי לפי הירושלמי יש לאסור בזה.

הרא"ש מביא שהתרומה מבאר שאכן אסור להדליק ביו"ט בפתילות שכבו בשבת, משום שצריך הכנה דרבה. וכן הסכים הראב"ה.

אמנם, הרא"ש מביא שרב שאסר להדליק בפתילות אינו משום הכנה דרבה, שאין הכנה בפתילות, אלא משום שסבר שהם קדושה אחת, והלכה כרב רק בדין הכנה.

⁸⁹⁵ **כף החיים** (ס"ק נא) פוסק להחמיר, אם לא במקום דחק ומניעת שמחת יו"ט, כיוון שהחיי אדם החמיר כדעת הרמ"א (אע"פ שהביא שהפ"ח הקל בזה, וכן המשנ"ב ושלחן ערים שיטתם).

המרדכי מביא בשם ר"י מפריז שאכן הירושלמי סובר ששיורי פתילה נחשבים להכנה, אבל הבבלי חולק וסובר שאין זו הכנה (כיוון שהפתילה קיימת בעולם, והוי כמו אפיה ובישול, שאינם נקראים הכנה, שהכנה זה רק בדבר שלא היה בעולם). ועל זה סומכים העולם להקל בזה. לדינא:

◀ **תרומה, ראבי"ה וטור:** אסור להדליק בשיורי פתילה שנשארו משבת ליו"ט, (או מיו"ט ראשון של ראש השנה ליו"ט שני).

◀ **ר"י מפריז, רא"ש ומרדכי:** מותר להדליק פתילה או לפידים מיום ליום, שאין זו הכנה.

כך פוסקים ב"י ורמ"א.

ל אע"פ שרבו המתירים⁸⁹⁶, מכל מקום לכתחילה טוב ונכון לצאת ידי חובת המחמירים, ולהכין מראש פתילה ליום השני. ואם לא הכין, עדיף להדליק את הפתילות בצד השני (משנ"ב).

הערות

⁸⁹⁶ בשער הציון מביא שכמתירים סוברים גם: שבלי הלקט בשם או"ז, רבינו ישעיה, ריא"ז, מאירי, ושטמ"ק בשם רבינו שמשון.

ולעניין הדלקה בפתילה שהדליק בה ביו"ט, ורוצה להדליק בה שוב בשבת, כתב ערוך השלחן (סעיף זז) שבימינו שהפתילות נוחות להדלקה, לא שייך בזה איסור הכנה, ומותר להדליק בהן גם בצד העליון (הביאו בפסק"ת).

סימן תקב | דיני האש ביו"ט

סעיף א | הוצאת אש חדשה

המשנה אומרת (ביצה לג"ע) שאסור להוציא אש מעצים, אבנים (שמכים או חוככים אותם זה בזה (רש"י)), עפר (קרקע קשה, שכשחופרים אותה מוציאה אור (רש"י)) או מים (שמעמידים מים בכלי זכוכית כנגד השמש, ומדליק את הנעורת על ידיהם (רש"י)).

הגמרא מבארת (שם ע"ב) שאסור משום דהוי מוליד ביו"ט.

המשנה אומרת עוד שאסור לעשות פחמים (רש"י: מפני שעושה בזה כלי. ר"ן: מפני שמכבה).

רמב"ם (על פי הרב המגיד): אסור להדליק אש חדשה מפני שהוא מוליד, שכיוון שהיה יכול להדליק מבעוד יום, אסרו לעשות זאת ביו"ט⁸⁹⁷. (שאינו עדיף משאר מכשירי אוכל נפש שהיה יכול לעשותם מאתמול⁸⁹⁸).

טור ושו"ע: אסור להוציא אש מעצים, אבנים, עפר או מים. ואין עושים פחמים.

א. בדיעבד אם עבר והוציא אש חדשה, מותר להשתמש בה⁸⁹⁹ (משנ"ב).

ב. אסור להדליק גפרור מאפר חם, אע"פ שיש בו חום, כיוון שאין בו חום האש, ונמצא ממציא דבר חדש. וכן לחככו בברזל חם. אבל מותר להגיעו בגחלת בוערת, אע"פ שאין שלהבת קשורה בה. וכן בגחלים עוממות מותר (כתב סופר).

❖ נפיחה במפוח

הברייתא אומרת (ביצה לד"ע) שאסור לנפח במפוח (כיוון שנראה כאומן שעושה מלאכה (רש"י)), אבל מותר לנפח בשפופרת.

◀ **רא"ש, תוספות (תחילת דבריו), סמ"ג וטור:** אסור לנפח גם במפוח של בעלי בתים (שאינו נראה כעושה מלאכת אומן), כיוון שהגמרא התירה רק בשפופרת.

הערות

⁸⁹⁷ **הראב"ד** משיג על הרמב"ם מדוע לא כתב שאסור מחמת שמוליד (ועיין במגיד משנה (וכ"כ במעשה רוקח) שאכן ביאר שהטעם משום מוליד, אלא שהיה להתיר שזה צורך אוכל נפש, לכן כתב הרמב"ם שכיוון שהיה אפשר מאתמול, לא התירו זאת. ועיין בט"ז, ופרי חדש ומרכבת המשנה ועוד שהאריכו בביאור דברי הרמב"ם).

משפט דברי הרמב"ם עולה שאם לא היה יכול להכין מערב יו"ט, שמותר (וגם לרב המגיד שהכניס את עניין המוליד, משמע שמותר). נפק"מ למי שהיה אנוס מערב החג ולא היה יכול להדליק, וכן למי שהדליק וכבה לו הנר (ואין לו נר אחר). דעת הברכ"י להתיר בזה, וכ"כ לדינא בחזון עובדיה (עמוד מט). אך יש שהחמירו בזה, כיוון שהמנהג להחמיר בזה (כ"כ שבט הלי (חלק ט, קכו) בשם האורחות חיים, שמנהג העולם להחמיר, וקשה להקל נגד מנהג העולם. וכן כתב בשו"ת באר משה (ה, קסו) דהוי כעין מלאכה שאסור בכל גוונא). ויש להאריך בזה ואכ"מ.

⁸⁹⁸ עיין בסימן תקא ס"ק ד, שם ביאר המשנ"ב שביקוע עצים נידון כדיכת מלח והתירוהו בשינוי. ולכאורה תמוה שהעצים נידונים כמלח (דהיינו שיש לו שייכות לאוכל עצמו, ואינו נידון כסתם מכשירים, וזאת משום שאי אפשר לבשל ללא עצים), לעומת האש שנידונית כמכשירים בלבד ונאסרה לגמרי (והרי ודאי שאי אפשר לבשל ללא אש).

⁸⁹⁹ כהבנת הרשב"א והרב המגיד שאינו אסור אלא לכתחילה. אמנם ה"ט"ז לומד שהרמב"ם אסר כדן מכשירים שהיה ניתן לעשותם מערב יו"ט, שעובר בכך על איסור תורה. אמנם האחרונים דחו דבריו (עיין אליה רבה) ועיין בחזון עובדיה (עמוד מט) שביאר סוגיא זו, וכתב שרוב האחרונים אינם פוסקים כ"ז. והוסיף שם שאפילו הדליק במזיד מותר בדיעבד.

◀ **תוספות (סוף דבריו):** נהגו העולם להתיר במפוח של בעלי בתים, ע"י שינפח בו הפוך, מלמעלה למטה.

ש"ע: אין נופחים במפוח אלא בשפופרת, ונהגו היתר במפוח של בעלי בתים ע"י שינוי, שיהפכו מלמעלה למטה.

- א. מותר לנופף על האש בבגד או בכלי המיועד לזה, שאין זה דומה למפוח כלל (ח"י אדם).
 ב. מפוח גדול של אומנים, אסור אפילו בשינוי (משנ"ב).

❖ סידור עצי המדורה

רב יהודה אומר (ביצה לב ע"ב) שהמסדר מדורה, אסור לסדרה מלמטה למעלה, אלא יסדר מלמעלה למטה (כלומר, יסדר את הגג ויכניס תחתיו את הדפנות (רש"י)). וכן בסידור ביצים (שמניח ביצה על גבי שתיים בשעה שצולה אותן) (תוספות ועוד, ולא כרש"י) או שמניח שורה על גבי שורה כמו מגדל (רמב"ם ושו"ע), בהנחת קדירה (שמניח אותה על האבנים (רש"י)), בעשיית מיטה (שמניח את העור של המיטה על הרגליים (רש"י)) ובסידור חביות (שמניח חבית על גבבי שתי חביות אחרות (רש"י)).

כך פוסקים טור ושו"ע⁹⁰⁰.

- א. אם האבנים היו מונחות מאתמול, מותר להניח עליהן את הקדירה (משנ"ב).
 ב. כפי שיבואר להלן, אין לאסור בסידור ביצים אלא כשצריך לאויר שתחתן, כגון שמסדרן זו על זו כדי שיוכל להדליק בניהם אש לצלותן (משנ"ב).

❖ האופנים שצריך לשנות (ב"י ורמ"א)

כנזכר הגמרא מצריכה לשנות מסדר הבניין בעשיית אוהל עראי. הראשונים מקשים, מדוע נהגו להתיר לסדר שולחן על הרגליים שלו ללא שינוי.

◀ **תוספות (בביצה לב ע"ב):** כיוון שאין לשלחן מחיצות, וכל הדוגמאות שהוזכרו בגמרא עוסקות במקרים שיש מחיצות עד הקרקע.

◀ **תוספות (בעירובין קא ע"א), רשב"א, ר"ן וטור:** כיוון שאין צורך לאויר שתחת השלחן מותר לסדרו כדרכו.

רמ"א: שלחן שיש לו דפנות המגיעות עד הארץ, צריך שינוי. אבל מותר להושיב שלחן שלנו על רגליו, ואין בזה משום בניין. ויש אומרים שאפילו אם מגיע לקרקע, אם אינו צריך לאויר שלמטה, מותר⁹⁰¹.

הערות

⁹⁰⁰ הראשונים חולקים האם לפסוק כדברי הגמרא (ב"י). רש"י, אור זרוע וריב"א סוברים שאין הלכה כרב יהודה, כיוון שזה דבר שאינו מתכוון, וקיי"ל כרבי שמעון שלא מתכוון מותר. אמנם תוספות, רא"ש, רי"ף, רמב"ם וטור סוברים שגם רבי שמעון מודה שאסור, [כיוון שהוא מתכוון למה שעושה הגם שלא מתכוון לבניין ממש, והוי כמעשה אחד (תוספות ורא"ש)]. וצריך לשנות את הסדר לכ"ע. להלכה פסק השו"ע כאן (ובסימן שטו) לאסור כרוב הראשונים.

⁹⁰¹ בסימן שטו פסקו השו"ע והרמ"א בסעיף ז כדעה השניה, וכן הלכה (ב"י החיים) (ס"ק כב וכו'). ועיין בספר אורחות שבת (יא, הערה כ) שהביאו בשם החזו"א שהוכיחו מסימן שיא סעיף ו, שמותר לבנות אוהל עראי בשינוי הסדר, אפילו

א. דפנות המגיעות לפחות מג' לקרקע (ב"י):

◀ **ב"י, מג"א, בית מאיר וחמד משה:** אסור, כיוון שאומרים לבד לחומרא.

◀ **דרכי משה:** אין אומרים לבד לחומרא.

⌋ **שער הציון:** בענייננו ודאי שיש להחמיר, כיוון שיש המחמירים אפילו ללא מחיצות (אע"פ שלא קי"ל הכי כמבואר בסימן שטו, מכל מקום באופן כזה ודאי שיש לחוש).

❖ כיסוי האש

◀ **אגודה:** מותר לכסות את האש ב"ו"ט. (היינו שרוצה לכסותה בלילה כדי שתהא לו למחר (משנ"ב)).

◀ **רא"ש:** אסור.

⌋ **מהרי"ל בשם מהר"ש:** אין מחלוקת, אלא כשאינו מכבה (בפסיק רישה (משנ"ב)), והאפר מוכן מבעוד יום – מותר. ודווקא לצורך יו"ט ראשון, אבל לא לצורך יו"ט שני.

⌋ כך פוסק **רמ"א**.

⌋ **אע"פ שכיבוי גחלים לצורך אוכל נפש הותר,** שאני התם שהכיבוי נעשה בשעת הכנת האוכל, וכאן עושהו הרבה לפני. ויש אחרונים שמקלים בזה (גם בכיבוי ממש), כיוון שכוונתו בכיבוי שתהיה לו אש לצורך אותו היום (**משנ"ב**).

סעיף ב | הסרת עצים מהמדורה

▮ רב יהודה אומר (ביצה כב ע"א) שקינסא שרי (וי"ג: קנבא).

רי"ף, ר"ח (הביאו המרדכי), רמב"ם, ערוך (הביאו הרא"ש) וטור: מדורה העשויה מהרבה עצים, כל עץ שלא אחזה בו האש, מותר להסירו מהמדורה (ולא אומרים שהוא כמסתפק שמן מהנר שחייב משום מכבה).

⌋ כך פוסק **שו"ע**.

רמ"א (על פי המרדכי): מותר לקחת עץ דלוק מצד אחד של המדורה, ולהניחו בצד השני, הואיל ואינו מתכוון לכיבוי.

א. עצים שאינם באגודה:

◀ **רמב"ם (לפי הב"י):** עצים שאינם באגודה אחת, אפילו אותם שאחזה בהן האש, מותר להסירן.

◀ **רמ"א (הנזכר לעיל על פי המשנ"ב):** אסור, אפילו אינם באגודה אחת. אך כיוון שאין זה פסיק רישיה, הדבר תלוי בכוונתו, שאם מתכוון בהסרת העץ לכבותו, אסור, ואם אינו מתכוון לכבותו, מותר.

הערות

אם צריך לאויר תחתיו (כגון לילדים וכדומה). והנה אע"פ שיש להעיר על הראיה שהוכיחו משם (עיין במה שכתבנו בנן שמואל שבת), יש לתמוה מדוע לא הוכיח ממה שהתירו זאת הראשונים כאן. וצ"ב.

- ב. מותר גם ליטול עץ כדי להאיר לפניו, כיוון שאינו מתכוון לכיבוי. ויש מחמירים בזה, ונכון להחמיר (משנ"ב).
- ג. יש להזהיר את בני הבית, שלאחר שמבשלים את הדגים, לא ייקחו את האודים, אלא יניחו אותם להשרף⁹⁰² (חיי אדם).

סעיף ג | סמיכת דלת בבקעת

המשנה אומרת (לב ע"ב) שאין סומכים את הקדירה והדלת בבקעת, ובברייתא (לג ע"א) מבואר מפני שלא נתנו עצים אלא להסקה בלבד, ורבי שמעון מתיר (כיוון שאין לו מוקצה (רש"י) ועיין לקמן). נחלקו רב נחמן ורב ששת בחיזורא (עץ דק וחד שראוי לתוקעו ולהשתמש בו כשיפור לצלות בו). רב נחמן אוסר ורב ששת מתיר.

בלישנא קמא הגמרא אומרת שבעץ רטוב כו"ע מודים לאסור, ונחלקו ביבש, שהאוסר סובר שעצים נתנו רק להסקה, והמתיר סובר שאין הבדל בין צלייה בעץ עצמו או בגחלתו. בלישנא בתרא הגמרא אומרת שבעץ יבש כו"ע מתירים, ונחלקו ברטוב, שהאוסר סובר שאינו ראוי להסקה, והמתיר סובר שראוי להיסק גדול. הגמרא מסיקה להלכה שיבש מותר ורטוב אסור.

[הגמרא בשבת (קכד ע"א) מביאה משנה זו כסתירה לרבא שמתיר כלי שמלאכתו להיתר לצורך גופו ומקומו, שהרי בקעת ביו"ט היא כלי שמלאכתו להיתר ונאסרה. מיישב רבא שאסרו גזירה יו"ט אטו שבת, וכדעת בית שמאי שגוזרים כן, אבל בית הלל אינם גוזרים].

נחלקו הראשונים בסיבה שאסור לסמוך בבקעת:

- ◀ **רש"י, ראבי"ה ומרדכי:** משום מוקצה. (אמנם לדינא קי"ל כר"ש).
 - ◀ **ר"ת וטור:** משום גזירה יו"ט אטו שבת. (כביאור גמרא בשבת, והמשנה היא דעת בית שמאי).
 - ◀ **רי"ף ורמב"ם:** כיוון שעצים אלה אין תורת כלי עליהם ומיועדים רק להסקה. (שהסוגיא כאן חולקת על הסוגיא בשבת שהעמידה את המשנה כב"ש, והעיקר כסוגיא כאן, שהיא במקומה).
- ◀ **לדינא:**

◀ **רש"י ור"ת:** מותר לסמוך את הדלת והקדירה בבקעת.

◀ **רי"ף ורמב"ם:** אסור לסמוך.

◀ **שו"ע:** אסור לסמוך דלת וקדירה בבקעת.

◀ דעת כמה אחרונים, שהשו"ע הולך לשיטתו שאסור מוקצה, אך למתירים יהיה מותר גם כאן בבקעת יבשה ולא ברטובה. והבית מאיר כתב להקל בשעת דחק בבקעת יבשה (משנ"ב).

⁹⁰² הוא הדין במי שהעביר אש לגפרור וכדומה, שלא יכבה אותו, אלא יניחו בעדינות וישרף, ואם יכבה מאליו יכבה. (ולהחזיקו ביד בקו אופקי (מלמטה למעלה) לפעמים מספיק, שהאש נכבית מאליה כשמעמיד את הגפרור ישר, אך לעיתים אין זה מספיק ויראה להניח את הגפרור לפני שהאש תגיעה לידו).

❖ שיפוד

כנזכר, הגמרא מסיקה להלכה שמותר להשתמש בעץ חד לצלות עימו אם הוא יבש, ואם הוא לח אסור.

רי"ף [ורמב"ם]: מותר לצלות בעץ יבש ואסור בעץ לח (ב"י: לכאורה תמוה, שהרי הרי"ף פסק כדיעה שעצים נתנו רק להסקה (ומדוע התיר לצלות בעזרתו). צריך לומר שהצליה בעזרת העץ היא תשמיש דומה לצליה בגחלתו (כמו שאומרת הגמרא), ולכן גם הרי"ף מתיר).

רמ"א: מותר לצלות בעץ. וכל שכן שמותר להסיק בו עם שאר עצים, אע"פ שאינו ראוי להסקה בפני עצמו (ר"ן). (והיינו בעץ לח שאינו ראוי להסק בפני עצמו (משנ"ב)).

ל מותר לצלות בעזרת עץ דווקא ביבש שראוי להסקה, אבל בעץ לח אסור. וגם יבש דווקא אם מוכן ואינו צריך תיקון (משנ"ב).

סעיף ד | בישול בקדירה חדשה

המשנה אומרת (לג ע"א) שאסור להסיק ברעפים. הגמרא שואלת (שם ע"ב) מה האיסור בדבר, ומבאר רבה בר בר חנה בשם ר"י שמדובר ברעפים חדשים שצריך לבדקן (אם יקבלו את ההיסק, ויש לחוש שמא יתבקעו ונמצא שטרח ללא צורך (רש"י)), ואמרי לה מפני שצריך לחסמן (לעשותן כלי, ולכן למרות שההיסק נעשה לצורך יו"ט, מ"מ כיוון שנעשים בהיסק זה כלי, אסור (רש"י)).

בהמשך הגמרא (לד ע"א) מובאת ברייתא האומרת שמי שהניח קדירה על האש ביו"ט חייב. ריש לקיש מבאר שמדובר על קדירה חדשה, ומשום ליבון רעפים.

◀ **ראבי"ה, מהר"ם, רא"ש, רוקח וטור:** אסור לבשל בקדירה חדשה ביו"ט. (אם לא במקום דחק, כגון שלא יהיה לו מה לאכול (מהר"ם)).

רמ"א: אסור, וכן המנהג, אם לא במקום דחק (כגון ששכח לבשל בה, ואין לו אחרת (משנ"ב)). לכן נהגו שכשקונים קדירות חדשות לפסח, לבשל בהם לפני היר"ט.

◀ **סמ"ג, מרדכי ורי"ו:** בקדירות שלנו מותר, כיוון שקדירות שלנו נגמר תיקונם בתנור של היוצרים.

כך פוסק שו"ע.

ל **משנ"ב:** דעת המג"א והאחרונים לחלק בין כלים שמצופים בגליזר"ט, שמחזיקים מים טוב עוד לפני הבישול, שבהם מותר לבשל לראשונה ביו"ט. לבין כלים שאינם מצופים בגליזר"ט שבהם נהגו לאסור.

סימן תקג | שלא להכין מיו"ט לחברו

סעיף א | הכנה מיו"ט ליום אחר

הברייטא אומרת (ביצה יז ע"א) שאין אופים מיו"ט לחברו [וי"ג: מיו"ט לשבת, קל וחומר מיו"ט לחול]. באמת אמרו מלאה אישה כל הקדירה בשר, אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד (כיוון שעושים זאת בטרחה אחת (רש"י)), אבל לאפות רשאי לאפות רק מה שצריך.

רבי שמעון בן אלעזר אומר שממלא נתחום את התנור בפת, מפני שהפת נאפת יפה כשהתנור מלא. רבא פוסק הלכה כרשב"א.

הנה"מ בשם סמ"ק: אין לשחוט מיו"ט לחברו שמא השני חול, ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה, (אע"פ שקדושה אחת הם, היינו לחומרא, אבל לא לקולא. ועוד שהאינא יום ראשון עיקר).

טורו[שו"ע]: אסור לאפות או לבשל או לשחוט ביום טוב לצורך מחר⁹⁰³, אפילו הוא שבת או יו"ט (שני של גלויות⁹⁰⁴ (משנ"ב)), אפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. אבל מותר למלאות קדירה בבשר, אע"פ שצריך רק חתיכה אחת.

רמ"א (על פי סמ"ק): כל שכן שיכול לשחוט אע"פ שצריך רק לכזית אחד.

א. אפילו דבר שאינו מלאכה, אלא טרחה בעלמא, אסור מיו"ט לחברו (משנ"ב). ובשעת דחק מותר להביא יין מיו"ט חברו, ויביא בעוד היום גדול, שלא יהיה ניכר שעושה לצורך יו"ט השני, ויביא בשינוי. מיהו לצורך יום חול אסור, שרק לצורך מצווה התירו (חיי אדם ומשנ"ב בסימן תרסז (עין שער הציון כאן)).

ב. מותר להוסיף באותה קדירה אפילו לאחר שהניחה על גבי האש, כיוון שהתבשיל נתקן יותר כשיש בו כמות גדולה. ואפילו אם רוצה להעביר את התבשיל מקדירה קטנה לגדולה מותר. (והיינו דווקא שמתכוון לצורך היום טוב, אבל אם כוונתו בהוספה לצורך מחר, אסור (ביה"ל)). כל זה דווקא כשמבשל בשר או דגים בקדירה, אבל בשאר תבשילין שאין השבחה בתוספת שמוסיף, אסור להוסיף בשביל יום אחר. כמו כן אם צולה בשר על שפוד, אסור להוסיף לאחר שהניחו על האש, כיוון שטורח פעמיים, אבל לפני שמניחו על האש, יכול להוסיף יותר, כיוון שזה בטרחה אחת⁹⁰⁵ (משנ"ב).

הערות

⁹⁰³ אפילו בין השמשות אסור, שמא יום הוא. ופשוט שאסור להתחיל בצורך אוכל נפש אם יודע שלא יוכל להנות ממה עד שקיעת החמה (ביה"ל).

⁹⁰⁴ ואם רוצה לאפות מיו"ט ראשון ליו"ט שביעי, תלוי במחלוקת בסימן תצה אם מותר להכין אוכל שלא יפוג טעמו אם היה עושהו בערב יו"ט. שאף כאן הרי יכול לבשל או לאפות בחול המועד (שער הציון). [וכיוון ששם פסקו האחרונים כדעה שאוסרת (משנ"ב ס"ק ח), הכא נמי אסור. (אא"כ לא יהיה לו פנאי לבשל כלל בחול המועד, שנראה שניתן להקל, כמו שהקל שם במשנ"ב במקרה שלא היה יכול לבשל לפני היר"ט)].

⁹⁰⁵ עיין בבית יוסף שהביא דעת רש"י ודעת הרשב"א בטעמי ההיתר להוסיף לאותה קדירה. שרש"י כתב משום שטורח טרחה אחת, והרשב"א כתב מפני שמשביח את הקדירה כשיש בה הרבה בשר. והבין הב"י שיש מחלוקת בניהם במקרה שהניח את הסיר כבר על האש, שלרש"י אסור ולרשב"א מותר. ופסק הב"י כדעת הרשב"א שהתיר. אמנם האחרונים העירו שרש"י פירש את סברת 'חד טרחה' רק לדעת ת"ק, אבל לדעת רבי שמעון בן אלעזר, שהלכה כמותו, גם רש"י מודה שאם יש שבח בתוספת מותר. (וגם רבי שמעון בן אלעזר מודה שבחד טרחה מותר, שמפני כן התירו למלאות מים בחבית אע"פ שצריך רק קיתון אחד (עיין ט"ז ס"ק ב) וא"כ שני הטעמים נפסקו להלכה (וכן פסק המשנ"ב כאן)).

ג. לומר שמוסיף לצורך מחר:

◀ **רוקח:** אסור לומר שמוסיף לצורך מחר.

◀ **טור:** מותר גם לומר במפורש. (כיוון שסוף כל סוף התבשיל משתבח ע"י התוספת).

Ⓢ **משנ"ב:** יש להזהר שלא לומר שמרבה לצורך הלילה, ומכל מקום אם אמר, אינו נאסר על ידי זה⁹⁰⁶.

ד. מותר להוסיף בתבשיל (כשהוא צריך רק לחתיכה) דווקא כשיש השבחה מהתוספת. לכן אסור להכין כופתאות וכיוצא בזה, יותר ממה שצריך לבא ביום, שאין אחד משביח את חברו (משנ"ב).

ה. הוא הדין אם רוצה רק את התבשיל או הרוטב מותר להוסיף חתיכות, כיוון שהתבשיל משתבח ע"י כך (משנ"ב).

ו. טעימה מכמה קדירות רק כדי שיוכל לבשל:

נחלקו הפוסקים האם מותר להרבות בקדירות על דעת שיטעם מכל קדירה מעט, כאשר כוונתו בטעימה רק כדי להתיר לו ריבוי הקדירות:

◀ **כנסת הגדולה בשם רדב"ז, ב"ח, פר"ח (וכ"כ בדעת הרמ"א), נהר שלום וגר"א:** אסור להוסיף.

◀ **מגן אברהם (וכ"כ בדעת הרמ"א), מאמ"ר ובית מאיר:** מותר.

Ⓛ **ט"ז, שלחן עצי שיטים, חיים אדם, דרך החיים וגר"ז:** מותר, דווקא אם מבשל קדירה ממין אחר ממה שיש לו כבר.

Ⓢ **משנ"ב:** נהגו העולם להקל ולבשל על דעת שיטעמו מהן מעט, ואין למחות בידם, שיש להם על מה לסמוך. [והיינו לצורך יו"ט שני, אבל לצורך יום חול יש להזהר]. והמחמיר לבשל בקדירה אחת, ולא בקדירה בפני עצמה, תבוא עליו ברכה.

❖ לבשל על סמך טעימה הקדירות

Ⓢ **רמ"א (על פיריו וביני):** מותר לבשל הרבה קדירות ולאכול מכל אחת מעט.

Ⓛ עיין לעיל שנחלקו האחרונים אם טועם מעט רק כדי להתיר לו להרבות לצורך הערב, ונחלקו גם בביאור דברי הרמ"א כאן אם התיר גם כשטועם רק כדי להתיר, או שהתיר רק אם כוונתו באמת להרבות במיני תבשילין, ועיין שם (משנ"ב).

א. מדובר שבכל קדירה יש מין אחר, אבל אם בשתי הקדירות יש אותו מין, אין להתיר על סמך טעימה מהקדירה השניה, שהרי טעמן שווה, ויכול לטעום מאחת, נמצא שהשניה ללא צורך (משנ"ב).

❖ להרבות אחר האכילה (דין הערמה)

הברייתא אומרת (ביצה יז ע"ב) שאסור להערים לבשל בשביל יום טוב כדי שישאר לו ליום אחר (כלומר שכבר בישל לצורך היום, ועכשיו מערים ואומר שהוא רוצה להזמין עוד אורחים, ומבשל לצורך יום אחר (רש"י)).

מאידך הגמרא מספרת (ביצה יא ע"ב) שרב אדא בר אהבה היה מולח חתיכה חתיכה. תוספות ורשב"א כותבים שאין ללמוד מרב אדא שהערים כיוון שהערמה הותרה דווקא בשחיטה משום שמחת יו"ט, שאם לא נתיר לו למלוח, ימנע ולא ישחט, כי הבשר יסריח (ואין עיבוד באוכלים (תוספות)). [משמע שאם מבשל כמה קדירות וטועם מעט מכל קדירה, מותר. וכ"כ רבינו ירוחם (ב"י)].

רבינו שמואל (הביאו התוספות), עיטור, הגהות אשר"י וריב"ש: מותר להרבות בבישול - גם אם צריך רק לחלק - רק לפני האכילה, אבל לאחר האכילה אסור.

שו"ע: מותר להרבות דווקא לפני האכילה. אבל אחר האכילה אינה יכולה, כיוון שזו הערמה.

א. אסור להערים אפילו אם טועם קצת, כיוון שניכר לכל שעושה לצורך יום אחר (משנ"ב).

❖ עבר ובישל באיסור

הגמרא מסתפקת (ביצה יז ע"א) במי שלא הניח עירוב תבשילין, ועבר ובישל מיו"ט לצורך שבת. ומנסה לפשוט מברייתא האומרת שמי שאכל את עירובו לפני שאפה, אסור לו לבשל לצורך שבת, אבל מבשל ואופה לצורך היום, ואם הותר, הותר לשבת. ואסור להערים בכך, ואם הערים אסור. רב אשי דוחה שהערמה חמורה ממזיד (שמזיד יודע שעשה שלא כדין, ולא יבואו ללמוד ממנו, ומערים אינו חושב שעשה חטא ואינו שב, ואחרים למדים ממנו, ותעקר תקנת עירוב (רש"י)).

עוד נחלקו התנאים (גיטין נג ע"ב ועוד) במי שעבר ובישל בשבת, לדעת רבי מאיר בשוגג יאכל ובמזיד לא יאכל, לדעת רבי יהודה בשוגג יאכל במוצאי שבת, ובמזיד לא יאכל לעולם. (ע"ש בדעת ריב"ן).

נחלקו הראשונים במי שעבר ובישל ביום טוב לצורך יום אחר:

◀ **רבינו יואל ורבינו אביגדור:** אסור, שרק לגבי שבת שייך להקל, אבל יו"ט שהוא קל משבת, יש לחשוש שיזלזלו בו.

◀ **רשב"א, מרדכי בשם רבני קולוני"א וריב"ש:** מי שעבר ובישל מיום טוב לחברו, אין לאסור את המאכל בדיעבד.

שו"ע: עבר ובישל (או שחט) מותר לאוכלו.

ל נחלקו האחרונים במה התיר השו"ע:

◀ **באר הגולה, פר"ח וגר"א:** רק במי שבישל במזיד מיו"ט לחברו. (אבל לא במערים, שבו החמירו יותר).

◀ **מג"א, ט"ז, אליה רבה ועוד:** אפילו הערים מותר, כיוון שאכל מעט ממה שבישל באותו יום.

סעיף ב | מילוי מים בפעם אחת

כנזכר בסעיף א, הברייתא מתירה (ביצה יז ע"א) למלאות חבית של מים, אע"פ שצריך רק לקיתון אחד של מים.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

רמ"א (על פי הרב המגיד): אמנם צריך להקפיד לשים את הקדירה עם המים בפעם אחת, אבל אסור להוסיף לאחר שהניח את הקדירה על האש, שזו טרחה שלא לצורך.

ל כיוון שאין השבחה במה שמוסיף מים. מיהו אם מוסיף כדי שלא תבקע הקדירה, מותר, שאף זה לצורך הי"ט **(משנ"ב)**.

א. אף כאן צריך להזהר שלא יאמר שעושה לצורך הלילה, ובדיעבד אם אמר לא נאסר **(משנ"ב)**.

סימן תקד | דין התבלין ביו"ט

סעיף א | דיכת תבלין ביו"ט

הקדמה קצרה:

- א. מלאכת טוחן אסורה ביו"ט, אע"פ שהיא מלאכת אוכל נפש (סימן תצה, ב).
- ב. יש האומרים שנאסרה מהתורה (רשב"א על פי הירושלמי. אך עיין לקמן) ויש אומרים שנאסרה רק מדרבנן (או משום שרגילים לעשותה לימים רבים ודמי לעובדא דחול (רא"ש ור"ן), או משום שחששו חכמים שאדם יהיה טרוד בה כל החג (רמב"ם)).
- ג. דיכת תבלין יש אומרים שהיא אב לכל דבר (משמעות הרמב"ם בהל' שבת ח, טו) ויש אומרים שהיא תולדת טוחן (ר"ן). בכל אופן דיכה במדוך נעשית לאותו יום, וטחינה בריחים נעשית לימים רבים.
- ד. לדעות הסוברות שטחינה אסורה מדרבנן ביו"ט, התירו שחיקת תבלין, משום שאין חשש שיבוא להימשך בהם כל היום (תרומת הדשן (סימן פד) על פי טעמו של הרמב"ם). או מפני שחכמים הלכו אחר רוב המלאכה, ואם היא נעשית רק לאותו יום, לא אסורה (ר"ן).
- ה. לסובר שטחינה ביו"ט אסורה מהתורה, כתב הרשב"א שהתורה מסרה את הדבר לחכמים לקבוע איזו מלאכות אסורות, והם קבעו שרק מלאכות הנעשות לימים רבים נאסרו, אך שחיקת תבלין (וכדומה), שהיא מלאכה הנעשית לאותו יום, מותר⁹⁰⁷ (עיין רשב"א בעבודת הקודש, והביאו הביה"ל).
- ו. בהמשך הסעיף מבואר, שאסור לדוך פלפלים או חרדל בריחים שלהם (בשונה מתבלין), והטעם, מפני שרגילים לטחון מהם בריחים כמות קטנה לימים רבים, ולכן התירו רק במכתשת שדכים בה רק לאותו יום (וזה לדעה שיש בטחינה איסור תורה. לדעה שטחינה אסורה מדרבנן, האיסור מחמת שבריחים הוי עובדין דחול יותר מאשר בתבלין (ביה"ל)).

נחלקו בית שמאי ובית הלל (ביצה יד ע"א) בשחיקת תבלין ומלח. לדעת בית שמאי תבלין נידוכים במדוך של עץ, והמלח נידוך בפך ובעץ הפירור. לדעת בית הלל תבלין נידוכים כדרך במדוך של אבן (דהיינו כדרכו), והמלח במדוך של עץ (דהיינו שינוי מועט (רש"י)).

הגמרא מבארת שפשוט שמלח צריך שינוי יותר מתבלין (שבתבלין כו"ע מודים שאינו צריך, ובמלח נחלקו). כיוון שכל הקדירות צריכות מלח, ולא כל הקדירות צריכות תבלין (והיה לו לדוך את המלח מאתמול, מה שאין כן בתבלין). או שהמלח אינו מפיג טעמו אם ידוך מאתמול, לעומת תבלין שמפיג טעמו אם ידוכו מאתמול.

נפק"מ בין הביאורים במקרה שידע איזה תבלין צריך (שלל"ק צריך שינוי, ולל"ב אינו צריך), או בתבלין (מוריקא) שאינו מפיג טעם, ולא ידע שיצטרך אותו (לל"ק אינו צריך, לל"ב צריך).

בהמשך הגמרא, רב יהודה אומר בשם שמואל שכל הנידוכים נידוכים כדרכם ואפילו מלח, וכדעת רבי מאיר בברייתא הסובר שב"ה מתירים אפילו מלח כדרכו. (ונחלקו רק במלח עם תבלין). עוד מסופר שרב אמר לרב אחא ברדלא שכאשר הוא דך, יטה את המדוכה לצידה וידוך (דהוי שינוי מועט, שיכול לדוך במדוכת אבן, אלא שצריך להטות אותה (רש"י)).

הערות

⁹⁰⁷ ועיין בביה"ל שדן לפי סברא זו גם לגבי טחינה קפה בריחים קטנות שאפשר לטחון בהם רק כמות קטנה לאותו יום שמותר לטחון בהם ביו"ט. (והקל בסוף דבריו ע"י גוי או בשינוי). ע"ש.

רב ששת שמע קול של דיכת מלח ביו"ט (על פי רש"י) ואמר שזה ודאי אינו מתוך ביתו. הגמרא מקשה, אולי הטו את המדוכה, ומבארת שרב ששת שמע שצורת הדיכה הייתה כדרכו. עוד מקשה הגמרא, אולי מדובר על דיכת תבלין שהותר, ומבארת שתבלין קולו שונה מדיכת המלח.

◀ **[בה"ג, הלכות פסוקות], רי"ף, רמב"ם ורשב"א:** הלכה כרב יהודה בשם שמואל שמותר לדוך תבלין כדרכו, וכן כדעת רב שמלח צריך שינוי, ע"י הטיית המדוכה או שאר שינויים⁹⁰⁸.

Ⓢ **שו"ע:** דכים את התבלין כדרכו ביו"ט, שאם ידוך אותם מערב יו"ט, יפוג טעמם. אבל מלח אינו נידוך ביו"ט, אלא אם יטה את המדוכה או שידוך בקערה וכיוצא בה, שכיוון שהמלח אינו מפיג טעמו אם ידוכו מערב יו"ט.

◀ **תוספות, רא"ש, רז"ה, רי"ו (ומשמעות הירושלמי):** הלכה כרב הונא ורב חסדא, ויש להחמיר כשניהם, וצריך לשנות אם יודע מה צריך, או בתבלין שאינו מפיג טעם אפילו אם אינו יודע. (אבל שום שמתקלקל מאתמול, מותר).

◀ **סמ"ק (הביאו הגה"מ):** נהגו לשנות קצת (בהטייה או בשאר שינוי) בדיכת התבלין, שיזכרו שאסור לדוך יותר מכדי צורך היום.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

ל משום שחשש לדעות שהחמירו להצריך שינוי גם בתבלין המפיג טעם⁹⁰⁹. אבל בשום ופלפלים, אפילו ידע שצריך להם, ודאי מותר כיוון שמתקלקלים לגמרי. ויש שכתבו שבכל אופן צריך שינוי (בין ידע ובין לא ידע) שמתוך כך יהיו זכורים שאסור לדוך ליום אחר **(משנ"ב)**. (אמנם, שום אינו צריך שינוי גם לפי דעה זו **(שער הציון)**).

א. פלפלין וחרדל בכלל תבלין הם, שגם הם מפיגים טעמם כששוהים הרבה כתושים **(משנ"ב)**.

ב. מלח שנאסר הוא רק מלח גס הצריך כתישה, אבל מלח דק מברייטו, שהתבשל ועושים ממנו פתיתים גדולים, אין בו איסור כתישה (שאינו טוחן אחר טוחן **(שער הציון)**), ורק מצד מראית עין יש שמחמירים בו **(משנ"ב)**. (וביו"ט אפשר שגם המחמירים יודו להתיר **(שער הציון)**).

ג. יש פוסקים שכתבו שגם תבלינים שאינם מפיגים טעמם, כגון הזעפרן, צריכים שינוי כמו מלח (לדעת שו"ע)⁹¹⁰, בפרט אם ידע מאתמול שיהיה צריך להם. ויש לחוש לדעה זו **(משנ"ב)**.

הערות

⁹⁰⁸ **הבית יוסף** מבאר שהר"ף פסק שהלכה כרב יהודה בשם שמואל שמותר לדוך תבלין ומלח כדרכו, ורב שפסק שצריך להטות אינו חולק על שמואל, שאף שמואל מודה שצריך לעשות שינוי קטן (בהטיית המדוכה), וזה המעשה שהביאה הגמרא ברב ששת. אמנם דעת הר"ן שהר"ף סובר שהצורך בהטיית המדוכה היא חומרא בעלמא, ושייכת רק במלח. ועיין בב"ח שביאר אחרת את דעת הר"ף.

⁹⁰⁹ משמע שגם בתבלין שאינו מפיג, אפילו לא ידע מאתמול, צריך לשנות (שהרי הראשונים החמירו כרב הונא ורב חסדא שאם יש אחד מהם צריך לשנות). ומצאתי שכן כתב **בקרוב נתנאל** (ביצה פרק א, אות ג).

⁹¹⁰ **ובשער הציון** (ס"ק י) ביאר דבריו, שאע"פ שרוב הפוסקים הזכירו שצריך שינוי רק במלח, מכל מקום ההלכות פסוקות ובה"ג (שהביאם הר"ף) הזכירו שצריך שינוי במוריקא, וא"כ אפשר שגם הר"ף יחמיר בזה. ואף הרמב"ם שהצריך שינוי רק במלח, הרי הזכיר שהצורך בשינוי הוא משום הפגת הטעם. וכן חשש המג"א למחמירים בזה. והוסיף שער הציון (בס"ק יא) שכיוון שמעיקר הדין יש ראשונים שהחמירו בכל תבלין שידע מאתמול (דעת התוספות) ודאי שיש לחוש בזה להחמיר כשיש תרתי לריעותא (גם אינו מפיג טעם וגם ידע מאתמול).

סיכום:

לא ידע מאתמול		ידע מאתמול		
רמ"א	שו"ע	רמ"א	שו"ע	
בשינוי (בהטיית המדוכה)				מלח
שינוי מועט	מותר. ויש מחמירים, ויש לחוש לדעתם (משנ"ב)	(יש לשנות מעט)	מותר. ויש מחמירים, ויש לחוש לדעתם (משנ"ב)	תבלין שאינו מפיג
כדרכו. ויש מחמירים לשנות (במשנ"ב)	כדרכו	שינוי מועט	כדרכו	תבלין מפיג
כדרכו				שום

דיכּה בריחיים

רבי אלעזר בן עזריה מתיר (ביצה כג ע"א) לשחוק פלפלים בריחים שלהם, וחכמים אוסרים. (ופסקו הראשונים כחכמים (בית יוסף)). [משום שהוא עובדין דחול (ראשונים)].
התוספתא אומרת שדין פלפלין כדין תבלין (שמותר לדוכן ללא שינוי (תוספות)).
[רב יהודה אומר (שבת קמא ע"א) שמותר לדוך פלפלים בקת הסכין (בשינוי)].

◀ **מגיד משנה בשם רשב"א, ור"ן:** אסור לדוך חרדל בריחים שלו, משום שהוא דומה לפלפלים שנאסרו בריחים, ומותר לדוכו במדוכה כדרכו.

- שו"ע: אין שוחקים פלפלים וחרדל בריחים שלהם, דהוי עובדין דחול, אלא ידוכם במדוכה ככל תבלין.
- ◀ **מרדכי בשם רבינו יקר:** מותר לדוך חרדל בריחים שלנו.
- א. יש שכתבו שהאיסור משום דהוי עובדין דחול יותר מסתם דיכּה. ויש שכתבו שהאיסור משום שזו טחינה גמורה, שלכו"ע אסור ביום טוב⁹¹¹ (משנ"ב).
- ב. אסור אפילו אם רוצה לשנות ולדוך גרגר גרגר. כמו כן אסור לדוך קפה בריחים שלהם, אלא ידוך במכתשת (משנ"ב).
- ג. מותר לדוך רק מה שצריך לאותו יום, ואפילו ליו"ט שני אסור (משנ"ב).

הערות

⁹¹¹ עיין בהקדמה לסימן, שם התבאר שנחלקו הדעות האם טחינה אסורה ביו"ט מהתורה. למ"ד שאסורה מדרבנן, ההבדל בין מכתשת לריחים היא רק אם זה עובדין דחול או לא (דעת הר"ן), ולמ"ד שאסורה מהתורה, ההבדל בין מכתשת לריחים, שבריחים רגילים לטחון לימים רבים, לעומת מכתשת שרגילים לטחון בה לזמן קצר. (ואף לדעה שהאיסור העקרוני הוא מהתורה, נמסר הדבר לחכמים והם הגדירו מה נכלל בהיתר ומה לא).

סעיף ב | הולכת תבלין למכתשת והקדירה

בית שמאי אומרים (ביצה יא ע"א) שאין מוליכים תבלין ומדוך אל המדוכה, ולא מדוכה אל התבלין והמדוך, ובית הלל מתירים. בגמרא מבואר שב"ש חוששים שמא ימלך ולא יבשל, ונמצא שטרח לחינם, ובית הלל אינם חוששים לזה.

בית יוסף: נראה שמותר להוליד אפילו דרך רה"ר (כמו שכתב הר"ן בדין הולכת בהמה אצל סכין. התבאר בסימן תצח).

Ⓢ **[טור ו] שו"ע:** מותר להוליד תבלין ומדוך אל מדוכה, או מדוכה אליהם, אפילו דרך רה"ר.

סעיף ג | כתישת הריפות במכתשת

הביתא אומרת (ביצה יד ע"א) שאין עושים טיסני ביו"ט (כתישת החיטה כך שכל גרגר נחלק לד'. והוי טרחה מרובה (רש"י)), ואין כותשים במכתשת. הגמרא מבארת שאין עושים טיסני, כיוון שאסור לכתוש במכתשת כלל.

הגמרא מקשה, מדוע לא שנתה הברייתא פשוט שאסור לכתוש במכתשת, ומבארת שאם הייתה ברייתא שונה כך, היה ניתן לטעות שרק מכתשת גדולה נאסרה, קמ"ל שגם קטנה אסורה. הגמרא מקשה מברייתא שאכן מתירה לכתוש במכתשת קטנה, ומתרץ רבא הא לן והא להו (לנו אין עבדים שמזלזלים - מותר בקטנה, ולהם שיש עבדים שמזלזלים, ועושים בגדולה, אומרים שעשו בקטנה - אסור בקטנה (רש"י. אך עיין לקמן)).

נחלקו הראשונים בטעם ההבדל בין ארץ ישראל לבבל:

⬅ **רש"י:** בארץ ישראל יש עבדים (המזלזלים), ובבבל לא, ולכן שם מותר בקטנה. (אמנם בעבדים יהודים אין לחשוד. ופשוט שאף לאדם עצמו אסור לכתוש (שער הציון)).

⬅ **רמב"ם [ור"ף (בב"י מסתפק בדעתו)]:** בארץ ישראל התבואה יפה, (שאם היה כותש מאתמול, אין בכך הפסד). [ובחור"ל מותר, אפילו יש עבדים המזלזלים (ב"י)].

⬅ **ראב"ד ורשב"א:** בארץ ישראל השימוש במכתשת קטנה אינו נחשב שינוי, ובבבל כן (כיוון שהיו אוכלים הרבה דייסא והיו צריכים דווקא מכתשת גדולה).

Ⓢ **שו"ע:** אין כותשים הריפות במכתשת גדולה, ובקטנה מותר כיוון שזה שינוי, אבל בארץ ישראל אסור גם בקטנה.

Ⓛ **משנ"ב:** לדינא יש להחמיר ככל הפירושים.

א. כתישת הריפות היא טחינה גמורה שאסורה ביו"ט, וכדין פלפלין בריחים שלהם. ומשמע בגמרא שאפילו בדיעבד אסור לאכול (משנ"ב).

⬥ הדין בימינו

Ⓢ **טור ושו"ע:** בימינו איננו בקיאים מה נחשב מכתשת גדולה ומה נחשב לקטנה, ולכן אסור בכל.

ל **הפרי חדש** חולק וסובר שמסתימת הראשונים משמע שהתירו (וכן רש"ל השמיט דברי הטור בזה). ועל כן במקומותינו שרגילים לטחון בכלי מסוים, אם יטחנו בכלי אחר, הוי שינוי ומותר. ואפשר שבשעת דחק ניתן להקל אם לא היה יכול מאתמול. [אמנם, יש להחמיר כאשר הדבר יביא לידי מלאכת זרייה] **[ביה"ל]**.

❖ גרירת גבינה במגררת

❧ **רמ"א:** מותר לגרור גבינה ביו"ט על הכלי שהוא מורג חרוץ, אמנם צריך שינוי מועט, כמו דיכת מלח **(ריב"ש)**. והוא הדין במצות שמותר ללא שינוי, משום שאין טחינה באוכל שהיה טחון כבר **(מהרי"ל)**. (ואינו צריך אפילו שינוי. ומיהו נכון להזהר לאחר הטחינה שלא לברור את הפרורים הגסים, דהוי פסולת מאוכל שאסור לחד מ"ד בסימן קו⁹¹² **(משנ"ב)**).

א. צריך לגרור הגבינה בשינוי, כיוון שעל פי רוב אינו מפיג טעם (מערב יו"ט). ואם מפיג טעם, מן הדין מותר אף ללא שינוי, אלא ליש נוהגים בסעיף א, משנים גם אז **(משנ"ב)**.

ב. תמכא שקוראים חרי"ן, אע"פ שנוהגים לטוחנו לכמה ימים מראש, יש לומר שלא גזרו לאוסרו כשטוחן ליומו, משום שגזרו דווקא בריחים שלהם שהוא מעשה חול, וכדרך טחינה. וצריך לשנות קצת, וכשטוחן על השלחן או המפה, נקרא ודאי שינוי **(משנ"ב)**.

ג. מותר ביו"ט לחתוך ירקות דק דק ללא שינוי **(משנ"ב)**.

ד. כל אלה מותרים דווקא כשעושה לצורך אותו יום **(משנ"ב)**.

סעיף ד | מדידת תבלין

רבנא עוקבא אומר (ביצתה כט ע"א) שנחתום יכול למדוד תבלין ולתת לתבשילו כדי שלא יקדיח. ❧ **טור:** דוקא נחתום הותר.

❧ **הרב המגיד (וכתב שכן דעת קצת גאונים):** כל אדם הותר, ודברו חכמים בהווה.

❧ כך פוסק **שו"ע**.

ל ואם דרכו לתת תבלין לקדירה ביום חול באומד הדעת, אסור למדוד ביו"ט **(משנ"ב)**.

הערות

⁹¹² מקור האיסור לברור את פרוורי המצה, מובא במג"א והט"ז בשם מהרי"ל. והקשו הפוסקים מסימן תק"י שם מבואר שבי"ט מותר לברור כדרכו. והביא הביה"ל **שהט"ז** סובר ששם התירו דווקא כמו בשבת, אלא לאותה סעודה (אמנם האחרונים שם דחו דבריו). **והמג"א** הביא שבסימן תק"ו החמיר הרמ"א בשם חד מ"ד לאסור ברירת צרור או קיסם בידו, אך העיר הביה"ל שאכן גם דעה זו קשה מסימן תק"י. והביא **שהגר"ז** מחלק בשם השמט"ק בין ברירה בדברים שרגילים לברור לצורך ימים רבים (שאסור), לדברים שרגילים לברור לזמנם קרוב. אך העיר הביה"ל שאין זה מיישב את הסעיף כאן (העוסק בפרורי מצות שאין רגילות לברור לימים רבים). ובסוף דבריו הביא הביה"ל **שהחיי אדם** כתב שצורר או קיסם אסורים כיוון שהדרך לבוררם ביד, ולכן גם גרגר מצה בתוך קמח אסור, שהוא כצורר וקיסם, שהדרך לבוררו ביד. ועכ"ז השאיר הביה"ל בצ"ע.

סימן תקה | דין חולב בהמה ביו"ט

סעיף א | החולב בהמה ביו"ט

הקדמה:

- א.** אסור לחלוב בהמה שעומדת לגדל וולדות או לחלב, משום תולדה של מלאכת דש. מעבר לכך, על החלב עצמו ייתכן ויש שם איסור משום 'נולד'. והדבר תלוי:
- ב.** בהמה שעומדת לגידול וולדות או לחלב, אסור לחלוב ממנה. משום שהבהמה שעומדת לחלב או לוולדות, החלב שבתוכה נידון כנולד. ויש אומרים שאסור כיוון שהחולב ממנה הוא כדש, שכיוון שהבהמה אינה עומדת לאכילה, נידונית כפסולת והחולב דומה לדש המפריד התבואה מהקש (גר"א. וכן כתב במשנ"ב בהקדמה. ועיין שער הציון ס"ק א).
- ג.** אמנם, במקרה שהבהמה עומדת לאכילה, דהיינו לשחיטה (וביו"ט מותר לשחוט), החלב אינו נולד וכן אין שם פסולת על הבהמה, ולכן מותר לחלוב אותה. אלא שמחמת איסור נולד, יש לחלוב אותה דווקא לתוך אוכל, אך אסור לחלוב אותה לתוך כלי ריק, כיוון שהחלב נולד, שבתחילה הוא אוכל ועכשיו משקה. (ודעת הגר"א שגם בחליבה לכלי ריק האיסור משום מפרק (ולא משום נולד), שמשום בורר אין לאסור ביו"ט (ואף בשבת הרי זה בורר אוכל מפסולת)).
- ד.** כך דעת השו"ע. אמנם, יש ראשונים המקלים גם בבהמה העומדת לוולדות או לחלב, שיש להקל לחלוב אותה לתוך אוכל.
- ה.** עוד נחלקו הראשונים האם החולב בהמה ביו"ט לצורך שתיית החלב בו ביום, נחשב לאיסור תורה או איסור דרבנן. (דעת הרמב"ם שכל איסור מפרק ביו"ט הוא מדרבנן. דעת הרמב"ן, הרשב"א⁹¹³ ועוד, שכיוון שעושה לצורך אותו יום, איסורם רק מדרבנן. אך דעת רש"י שאיסור החליבה הוא מהתורה גם ביו"ט. (ביה"ל).
- רב יהודה אומר בשם שמואל (שבת קמ"ד ע"ב) שמותר לסחוט ענבים לתוך הקדירה, אבל לא לתוך הקערה. (בקדירה יש אוכל, והמשקה בא לתקנו ונידון כאוכל, בקערה אין אוכל ולכן אסור (רי"ף ועוד)).
- רב חסדא אומר שמדברי שמואל אפשר ללמוד שמותר לחלוב עז לתוך הקדירה אבל לא לקערה.

לדינא נחלקו הראשונים (עיין גם בסימן ש"כ סעיף ד):

- ◀ **ר"ח:** אין הלכה כך, אלא כרבי יוחנן (בגמרא שם) שכבשים ושלקות חייבים עליהם חטאת, ולכן גם לתוך קדירה אסור, שהרי רבי יוחנן לא חילק.
- ◀ **רא"ש:** חשש לדעת הר"ח, וכתב שהמחמיר תבוא עליו ברכה.
- ◀ **בה"ג ובעל הלכות פסוקות:** מותר לסחוט לתוך קדירה דווקא ביו"ט, אך לא בשבת.
- ◀ **רמב"ם, רי"ף, תוספות ור"ן:** מותר לסחוט ענבים גם בשבת לתוך מאכל. ולחלוב עז מותר רק ביו"ט, כיוון שהעז ראויה לאכילה, והוא כבורר אוכל מאוכל, (לעומת בשבת הרי בורר פסולת מאוכל).

הערות

⁹¹³ דעת הרמב"ן (שבת דף צ"א) שמלאכות שנאסרו ביו"ט אסורות מהתורה, אך כשעושה אותן לצורך אותו יום, הוא רק איסור דרבנן, וכן סובר הרשב"א (שבת שם). ועיין בביה"ל ד"ה שהיא בסוף דבריו שבעבודת הקודש כתב שהוא מהתורה ולא כמו שכתב בחידושי. ולע"ד אין סתירה, אלא בחידושי כתב שכשחולב לצורך אותו יום הוא איסור דרבנן, וכשחולב לצורך גיבון הוא איסור תורה, וכמו שכתב בעבודת הקודש (ועיין בביאור הגר"א בסימן תצה, ב).

כך פוסק שו"ע⁹¹⁴.

ל עור נחלקו הראשונים האם הותר לחלוב לתוך אוכל דווקא בבהמה העומדת לאכילה (ושייך להחירה דווקא ביו"ט) או בכל בהמה:

◀ **רמב"ן, רשב"א (בתשובה⁹¹⁵) רז"ה, י"א בכלבו:** התירו לחלוב לתוך אוכל בכל בהמה, ואין החלב שנחלב ממנה מוקצה, כיוון ששמואל סובר כר"ש שאין לו מוקצה. ואף משום מפרק לא אסרו, כיוון שאי אפשר לעשות זאת מאתמול, כיוון שהיה מתקלקל.

◀ **סמ"ק, סמ"ג, הגהות אשר"י ור"ן [הגה"מ בשם תרומה ויראים, ראב"ד, רשב"א (בעבוה"ק) ומאירי (הביאם שער הציון)]:** התירו דווקא בבהמה העומדת לאכילה, אבל בעומדת לוולדות או לחלב, חלבה נידון כנולד ואסור. (ויש שכתבו שהאיסור משום מפרק (גר"א ורעק"א)).

שו"ע: בהמה העומדת לאכילה ורוצה לחלוב אותה כדי לאכול החלב, לקדירה שאין בה אוכל, אסור, ואם יש בה אוכלין מותר.

ל יש ראשונים המקלים אפילו בבהמה העומדת לגדל ולדות או לחליבה. ובמקום מניעת שמחת יו"ט, שאין לו מה לאכול מלבד מאכלי חלב, יש להקל⁹¹⁶ (חיי אדם). ועדיף לעשות את החליבה לתוך האוכל ע"י גוי (משנ"ב).

א. [לדעת השו"ע] בהמה העומדת לגדל ולדות או לחליבה חלבה אסור, ואפילו נטף מדדיה מאליו, משום נולד (משנ"ב).

ב. אסור לחלוב לכלי ריק אפילו אם דעתו לתת את החלב אחר כך לתוך תבשיל, כיוון שבשעת החליבה יש על החלב שם נולד (משנ"ב).

הערות

⁹¹⁴ כאן ובסימן ש"כ סעיף ד, סתם השו"ע כדעת הר"ף להחיר סחיטת ענבים לתוך מאכל. אמנם בסעיף ז בסימן ש"כ הביא דעת רבינו חננאל, וביאר בב"י שם שכיון שהרא"ש חשש לדעתו, המחמיר תע"ב. וקשה מדוע סתם כאן להקל, ולא הזכיר מדברי הר"ח (קושיית המ"א כאן). **הפרי מגדים** (א"א ס"ק ב) מבאר שביו"ט הקל כיוון שאיסור הסחיטה בכל גוונא הוא רק מדרבנן (לדעת השו"ע בסימן תצה, ב) ובשבת הוי איסור דאורייתא. (והט"ז כתב ס"ק א) שהשו"ע חזר בו ממה שכתב בסימן ש"כ.

⁹¹⁵ **הרשב"א** כתב בתשובה להתיר גוי שחלב בהמה (ויהודי רואהו), ואין החלב מוקצה, כיוון שהוא מוכן, שהרי היהודי גם היה יכול לחלוב לתוך אוכל. וכתב **הב"י** שהלך הרשב"א לשיטתו שכתב בחידושו לשבת (קמד ע"ב) שהעיקר כרמב"ן הסובר שאין איסור מוקצה בחלב שנחלב מבהמה. אמנם עיין בשער הציון אות ג, שהביא בשם **הרשב"א** בעבודת הקודש שכתב להדיא לאסור חלב שנחלב מבהמה העומדת לחליבה, משום נולד. ועוד קשה, שהרי הבית יוסף פסק כדעת הרשב"א, ואילו בשו"ע פסק להחמיר, ולהתיר רק בהמה העומדת לאכילה, ולא לחליבה. ולכאורה דבריו סותרים.

ונלע"ד אולי אפשר שאכן הב"י חזר בו, ופסק כדעת רוב הראשונים שאסור בהמה העומדת לאכילה. ואף **ברשב"א** לולי דברי הב"י הוזה אמינא שהרשב"א הקל רק בבהמה של גוי, שלא שייך בה מוקצה, אבל בבהמה של יהודי ששייך בה מוקצה אכן מודה הרשב"א לאסור, וכך אין סתירה בדברי הרשב"א. אלא בתשובה עסק בבהמת גוי, ובעבודת הקודש עסק בבהמה של יהודי. ומשמע לע"ד כך מדברי **המשנ"ב** בס"ק ח.

⁹¹⁶ עיין **כף החיים** (ס"ק ב) שכתב שמקור הסמיכה של החיי אדם הוא מהמג"א שכתב שהסוברים שמוקצה מותר ביו"ט, יש להתיר חלב שנחלב מבהמה העומדת לחלב. (אמנם המשנ"ב סמך על החיי אדם, אע"פ שביאר שכאן מדובר בנולד ושגם הרמ"א מודה לאסור (עיין שער הציון ס"ק ד)). ולדינא כתב **כף החיים** לאסור (אלא להקל על ידי גוי, ושייקח הגוי את החלב לעצמו).

❖ באיזה אופן הותר לחלוב על אוכל

ש"ע: מותר לחלוב בהמה לתוך אוכל אם החלב בא לתקן את המאכל (שיש הרבה אוכל בכלי, כפי צורך החלב לתקנו. או שלפחות רוב החלב נועד לתקנו (משנ"ב)), או שחולב לתוך פרורים והחלב נבלע בהם (סמ"ג) (עכ"פ רוב החלב (משנ"ב)), אבל אסור לחלוב את כל צאנו כשמניח פרוסת לחם בתוך הכלי (ריב"ש). (מילתא דפשיטא נקט. והעיקר שאין החלב נותר על ידי מעט אוכל שמניח בתחתית הכלי. ויש למחות בהמון שמקלים בזה (משנ"ב)).

❖ גוי שחולב בהמתו

רשב"א (בתשובה): גוי שחולב בהמתו, (וישראל עומד ורואה את החליבה) מותר ליהודי לשתות ממנו, שאין החלב מוקצה. (שהרי גם יהודי היה יכול לחלוב לתוך אוכל).

בית יוסף: הלכה כדברי המקילים.

הגהות אשר"י ומהרי"ל: אסור לשתות מהחלב בו ביום⁹¹⁷, אך ביום טוב שני מותר.

רמ"א: יש להקל. אך המנהג להחמיר ואין לשנות. וביו"ט שני מותר.

א. מדובר כאן בבהמה העומדת לאכילה, או בבהמה של הגוי שלא שייך בה מוקצה, שאפילו עומדת לחליבה, כעומדת לאכילה (משנ"ב).

ב. האם הרשב"א והב"י התירו גם לקדירה ריקה:

מג"א ועוד: כן, כיוון שהיהודי היה יכול לחלוב לתוך אוכליו, והוא בכלל מוכן.

בית מאיר: לא, ורק כשהגוי חלב לתוך אוכל. (והשמיעו בזה שגם בהמה העומדת לחליבה מותרת כשהיא של גוי, ואין בה מוקצה, שאין מוקצה בשל גוי).

הרמ"א שכתב שנהגו להחמיר, אסור משום שהגוי חולב לקדירה ריקה. אבל כשחולב על אוכל, מותר, וכן ליהודי מותר לחלוב מבהמה של גוי על אוכל, כיוון שאין מוקצה בשל גוי (משנ"ב). (ולפי הבית מאיר אסור אפילו כשחולב על אוכל, אך אין הלכה כך (שער הציון)).

ג. ביו"ט שני מותר, אפילו חלב הגוי לקדירה ריקה, ואפילו בבהמה העומדת לחליבה, כיוון שאחד מהם חול. אמנם חלב שנחלב בשבת, אסור ביו"ט שחל לאחריו משום הכנה, אך ביו"ט שלאחריו (יו"ט שני של גלויות) מותר. אך לא בראש השנה, הנחשב ליום אחד ארוך (משנ"ב).

ד. גוי המסיח לפי תומו שחלבו ביו"ט ראשון, מותר לשתותו ביו"ט שני (משנ"ב).

ה. סחיטת בוסר אסור אפילו לתוך אוכל, כמו בשבת (ואפילו לאלתר אסור) (משנ"ב).

⁹¹⁷ לכאורה צ"ע מדוע אסור, הרי אין מוקצה בשל גוי. ומשמע קצת שסברתם שעכ"ז שאין איסור מוקצה, איסור נולד יש. ועיין באריכות בסימן תקט"ו.

סימן תקו | דיני לישה ביום טוב

סעיף א | מדידת קמח

רב ירמיה בר אבא אומר בשם רב (ביצה כט ע"א) שמותר לאישה למדוד קמח לעיסתה, כדי שתטול חלה בעין יפה. שמואל אוסר (משום שיכול למדוד מאתמול, ונראה כמודד למכור (משנ"ב על פי רש"י)). הגמרא מקשה שהרי תנא דבי שמואל התיר, מבאר אביי ששמואל בא להורות הלכה למעשה, שהשואל אוסרים לו, אבל אם עשה אין מוחים בו (רש"י).

נחלקו הראשונים לדינא:

◀ **בה"ג (בשם ישיבת סורא) וראב"ן:** הלכה כרב, ומותר למדוד קמח ביו"ט.

◀ **ישיבת פומבדיתא, רי"ף, רמב"ם, תוספות, ראב"ה (הביאו מרדכי), עיטור והגה"מ:** אסור כשמואל, ואין למדוד (כיוון שהיה יכול למדוד מאתמול, אלא פוחתת מעט או מוסיפה. ועוד שרק בימיהם שהיו מפרישים אחד מכ"ד שייך להתיר, אבל לא בימינו (תוספות, הגה"מ ועוד)).

ל נחלקו הראשונים האם בפסח, שאין לשים יותר מעשרון (שלא יחמיץ) יש להתיר למדוד קמח:

◀ **ר"ן:** גם לאוסרים, מותר למדוד בפסח.

◀ **רא"ש (לפי הטור), תוספות והגה"מ:** מותר למדוד לפי המתירים, אבל לפי האוסרים אסור.

Ⓢ **שו"ע:** אין מודדים קמח ביו"ט כדי ללוש, אלא יטול באומד הדעת (ועיין בסימן תנו, ג, שהביא השו"ע מחלוקת במדידה לפסח, וסיים הרמ"א שנהגו כאוסרים).

רמ"א (על פי הר"ן): מותר לקחת קמח מהכלי אע"פ שכשנוטלו עושה גומא בקמח. (שאין חוששים לעשיית גומא במאכלים ופירות (משנ"ב)).

א. אם רוצה לקחת קמח לצורך לפתן – צריך לזה מידה – נראה שמותר⁹¹⁸ (פרי מגדים).

ב. אם נוטל בכלי המדידה של יום חול, צריך להוסיף או לפחות מעט (משנ"ב).

סעיף ב | הרקדת הקמח

הברייטא אומרת (ביצה כט ע"ב) שאין לשנות קמח ביו"ט (קמח שריקדו מאתמול ורוצה לשנות לרקדו כדי ליפותו⁹¹⁹ (רש"י)), משום רבי פפיס ורבי יהודה בן בתירה אמרו שמותר לשנות (שאין זו טרחה, שניכר הדבר שזה ריקוד שני (רש"י)). ומודים שאם נפל לתוכו צרור או קיסם, שמותר לשנות.

הערות

⁹¹⁸ שחכמים אסרו למדוד דווקא אם לא יתקלקל המאכל, אבל אם יתקלקל, התירו (משנ"ב המבואר).

⁹¹⁹ בטעם האיסור, כתב הר"ן שלפי רש"י אסור מדרבנן שמשום שהיה יכול לעשות זאת מאתמול, ולכן אם נפל צרור ביו"ט, כו"ע מודים שמותר, שהרי לא ידע מאתמול. והביא שאחרים פירשו שאע"פ שרוב בני האדם שונים קמח לאותו יום, מ"מ אסר ת"ק משום שאנשים יחשבו שמותר גם לרקד (וזו מלאכה האסורה ביו"ט, משום שנעשית

אשתו של רב יוסף היתה שונה קמח על גב אחורי הנפה (כדי לעשות בשינוי), ואמר רב יוסף שאין היא צריכה לשנות, כיוון שמותר לשנות ביו"ט (על פי רש"י). אשתו של רב אשי היתה שונה קמח על גב השלחן (הצר האחורי של השלחן (רש"י) וי"א על השלחן עצמו, והוי שינוי, כיוון שהדרך לרקד בעריבה (תוספות)), ואמר רב אשי שאשתו היא הבת של רמי בר חמא, ואם לא הייתה רואה שעושים כן בבית אביה, לא הייתה עושה. (ואף גב השלחן נחשב לשינוי (רש"י)).

רבא בר רב הונא זוטי דרש שמותר לשנות קמח ביו"ט, שלח לו רב נחמן שאין צורך בדרשתו, כיוון שיצא ויראה כמו מהולתא הדרך בנההרדא. [וי"ג: כמה מהולתא רקדן בנהרדא].
רשב"ם ורא"ש: מותר אפילו לרקד בתחילה, אם עושה בשינוי. (כגירסא הגמרא השניה).

ל **תוספות:** ניתן לסמוך על רשב"ם רק לעניין ריקוד של השפחה הגויה.

ל **רש"י (על פי הר"ן), רמב"ם, רשב"א וטור:** אסור לרקד בתחילה, אפילו ע"י שינוי.

ש"ע: אין מרקדין קמח בפעם הראשונה אפילו ע"י שינוי. אבל אם נפל בו צרור או קיסם ורוצה לרקדו שנית, מותר אף ללא שינוי.

ל דעת הב"ח (הביאו האליה רבה) להצריך שינוי גם כשנפל צרור. וכן החיי אדם מצריך שינוי גמור באחורי הנפה או ע"י גוי. וכן בדך מצות ביו"ט, ורוצה לרקד הקמח הנטחן מהפרורים (שלחיי אדם צריך שינוי גמור) (משנ"ב).

א. אם נפל צרור מערב יו"ט, צריך לשנות את הקמח בשינוי, כיוון שהיה יכול לרקד אתמול (עולת שבת).

ב. בסימן תק"י, סעיף ב, מבואר שאסור לברור קטניות מהפסולת שיש בהן, (אפילו אם לקח מהחנווני ביו"ט עצמו, שלא היה יכול מאתמול), משום ששם הדרך לברור ימים רבים, בשונה מקמח שנפל בו צרור, שמוכח לעין כל שהוא צורך שעה לאפות ביו"ט (משנ"ב).

❖ להוציא צרור בידו

הגמרא מספרת (ביצה כט ע"ב) שאמורא שנה לפני רבינא שאסור לשנות ביו"ט, וקמח שנפל לתוכו צרור או קיסם מותר ליטלו ביד. אמר לו רבינא, שכל שכן שאסור, שהוא כבורר.

ל **רשב"א [ורמב"ם (לפי המ"מ)]:** מותר ליטול קידם בידו (ומה שאסר רבינא הוא רק לשיטת התנא האוסר לשנות, אבל לרבינא שמתיר לשנות קמח, מותר גם להוציא בידו (גר"א)).

ל **ראב"ד:** אסור ליטול קיסם או צרור בידו.

ש"ע **רמ"א:** יש אומרים שמותר ליטול הצרור או הקיסם ביד, אבל יש מחמירים ואוסרים.

ל כיוון שכך הדרך לברור ביד בחול⁹²⁰. ולכן אסור ליטול בידו פרורים מתוך קמח. אך גם המחמירים מודים להתיר בהרקדה (ולב"ח וחי"א צריך שינוי).

הערות

⁹²⁰ לימים רבים). (לע"ד משמע שלטעמו של רש"י האיסור לרקד ביו"ט הוא מדרבנן, ולטעם השני האיסור לרקד הוא מהתורה, וגזרו חכמים גם על הפעם השניה שמא יבואו לרקד).

האחרונים הקשו סתירה בדברי השו"ע, שבסימן תק"י התיר לברור גם ביד וכאן אסר. דעת החיי אדם לאסור בכל ברירה שנעשית כדרכה ביום חול (משמע מעין עובדין דחול). ולכן כאן אסור להוציא ביד, לעומת שם שעושה שלא כדרכו, ולכן מותר. (ועיין בסימן תק"י, סעיף ב בהערה שם, במה שנלע"ד לבאר סברתו).

ונכון להחמיר כדעה זו (פרי חדש).

ל הוא הדין שאם נפלו זבובים לכוס, לא יוציאם ביד, אלא ישפוך מעט משקה עמהם (ט"ז). וכן שכר שיש בתחתיתו שמרים, שיניח מעט שכר על השמרים (פרמ"ג).

❖ ריקוד שני ('שונין')

נחלקו הראשונים בפסיקת ההלכה בדין שינוי קמח (כלומר, לרקד קמח בפעם השניה):

◀ **רמב"ם ור"ן:** מותר לשנות קמח בשינוי.

◀ **ראב"ד, רשב"א ועיטור:** מותר לשנות קמח ללא שינוי כלל (על פי רב יוסף).

◀ **רי"ף (על פי הרא"ש), רא"ש וטור:** מותר לשנות קמח, ואין צורך בשינוי גדול (גב הנפה), אלא מספיק שינוי קטן (לשנות על השלחן עצמו (על פי הב"י)).

כך פוסק **שו"ע**. (אע"פ שהוא צורך אוכל נפש, צריך לעשות בשינוי, כיוון שהיה יכול לעשות מאתמול. ועוד שמתחלף בריקוד ראשון (משנ"ב)).

רמ"א (על פי הב"י⁹²¹): והוא הדין שמותר על ידי גוי אפילו תחילת הרקדה, אם ישנה מעט.

ל הפרי חדש מחמיר גם בגוי. ונראה שבשינוי גמור גם הוא יודה להתיר (פרמ"ג).

א. אם רגיל גם בחול לרקד על גבי השלחן, יעשה שינוי אחר. כל שכן שיכול לשנות ולרקד על גב הנפה. אמנם, כתבו האחרונים שאם לנפה השניה יש נקבים קטנים יותר מהראשונה, אסור לרקד בה, משום שהפסולת שעברה בראשונה אינה עוברת בשניה, והוי כהרקדה ראשונה האסורה (משנ"ב). (לכן קמח שהרקידו אותו בבית הריחים, אסור לחזור ולהרקידו בבית, משום שרואים שנשארת יותר פסולת אחר הריקוד של הבית (מחצית השקל)).

הערות

אמנם, דעת הגר"ז לחלק בין ברירת קטניות לברירת חטים. שקטניות רגילים לברור לאותו יום, לעומת חטים שרגילים לברור לימים רבים. עיין בשער הציון כאן ובביה"ל בתחילת סימן תק"י שהביא דבריו. (אמנם לע"ד משמע שפסק כאן במשנ"ב כדעת החיי אדם, וכן בביה"ל בסימן תקד, ד"ה משום, נטה לדבריו).

בשש"ב (פרק ד, ז) פסק לאסור להוציא זבובים מכוס של יין בידו, אלא ישנה וישפוך מעט מהמשקה (כמו שכתב כאן המשנ"ב בשם הט"ז). ובהערה שם העיר שלפי דברי הגר"ז נראה שיהיה אפשר להתיר בזה. ואף לפי החיי אדם אם מוציאו ביד (ולא בכלי, כדרך שרגיל לעשות ביום חול), אפשר שיהיה מותר, כיוון שזה שינוי.

דין זה שכיח בהוצאת גרעין לימון מסלט. שלחיי אדם ומשנ"ב אסור, ולדעת הגר"ז מותר. (וראיתי שבפניה"ל (מועדים הרחבות עמ' 109) כתב להקל שאין דעת המשנ"ב ברורה להחמיר, ועוד שיש כאן ספק ספיקא (שמא אין הלכה כראב"ד, ואת"ל, שמא הלכה כגר"ז), ולע"ד לא כן, שהרי המשנ"ב סתם כחיי אדם ואסר להוציא זבוב ממשקה, זאת למרות שהיה אפשר לומר ספק ספיקא). ובדעת שו"ע

משמע שמותר בכל גוונא, שהרי כך סתם בסימן תק"י. ועיין.

⁹²¹ כך כתב במראה מקום על הרמ"א. וכוונת הדבר שהב"י מביא בשם התוספות שהקל בריקוד ראשון ע"י גוי. ולפי זה ניתן ללמוד גם לריקוד שני שנחלקו בו הראשונים (כך משמעות המשנ"ב בס"ק טו).

סעיף ג | הפרשת חלה מהעיסה

המשנה אומרת (לו ע"ב) שאין מגביהים תרומות ומעשרות ביו"ט, הגמרא אומרת שדווקא פירות שנעשו טבל מאתמול, אבל אם נעשו טבל בו ביום, מותר, וכגון עיסה שהכינה ביו"ט, שיכול להפריש חלה ממנה וליתנה לכהן. (שלא גזרו עליו, כיוון שרשאי לעשותה ולאפותה לצורך פת חמה, ולא גזרו על הפרשתה (רש"י בדף ט ע"א)).

בית שמאי אומרים שאסור להוליך חלה ומתנות (זרוע לחיים וקיבה) לכהן ביו"ט, בין כשהורמו בו ביום, ובין כשהורמו מאתמול, ובית הלל מתירים.

נחלקו התנאים בביאור מחלוקת ב"ש וב"ה. דעת רבי יוסי שכו"ע מודים שמותר להוליך מתנות [והוא הדין חלה, הואיל וזכאי בהרמתן ביו"ט (רש"י)], ונחלקו רק לגבי תרומות ומעשרות, שב"ש אוסרים להוליך, וב"ה מתירים. (ע"ש לדעות התנאים החולקות).

רמב"ם [וטור (לפי הב"ה⁹²²)]: מותר להוליך תרומה ומעשר לכהן, אפילו אם הפריש מערב יו"ט.

טור ושו"ע: הלש עיסה ביו"ט, יכול להפריש ממנה חלה ולהוליכה לכהן (אפילו הפרישה מאתמול).

א. מותר להפריש אפילו במקום שאין כהן לפנינו או ששורפים את החלה, כדי שיוכל להוציא את הפת מידי טבל ולאוכלה חמה (משנ"ב).

ב. אפילו צריך להעביר את החלה ברה"ר, מותר, שהוצאה הותרה ביו"ט. ואף בשבת במקום שיש עירוב, מותר להוליך לכהן⁹²³. והיינו כשהפת אפויה, אבל לא כשהיא עיסה, כיוון שאינה ראויה לכלום (משנ"ב).

❖ עיסה שנילושה מערב יו"ט

רבא אומר (ביצה ט ע"א) שהלש עיסה מערב יו"ט, מפריש ממנה חלתה ביו"ט. אבוה דשמואל אומר שאסור.

נחלקו בביאור המחלוקת (שהרי אסור להפריש תרומות ומעשרות ביו"ט, ולכאורה כן הדין בחלה): רש"י מבאר שלדעת רבא לא גזרו בחלה, כיוון שיכול לעשותה ולאפותה ביו"ט, לא גזרו גם על הפרשתה (גם כשעשאה מאתמול). ואבוה דשמואל אוסר כיוון שהיה יכול להפריש מאתמול.

הרא"ש מבאר שלדעת רבא התירו כיוון שחלה בחו"ל יכול לאכול ואח"כ להפריש, והמפריש אינו נראה כמתקן. ואבוה דשמואל אוסר כיוון שבסופו של דבר יש שם תרומה על החלה, וזה בכלל האיסור של הפרשת תרו"מ.

הערות

⁹²² ולא כמהר"י אבוהב שכתב בדעת הטור לחלק בין חלה למתנות, ודחה דבריו בב"י כיוון שמהגמרא משמע שהתירו בין חלה ובין מתנות.

⁹²³ בביה"ל דן באריכות האם מותר לכהן לבוא לבית הישראל לקחת את התרומה, במידה ואסור להוליך את החלה אליו. דעת היש"ש שבשבת שאסור להוליך, אסור גם לכהן לבוא לבית היהודי. אמנם לפי הר"ש והאחרונים, אף במקרה שאסור להוליך, מותר לכהן לבוא לבית הישראל (בשבת, וכ"ש ביו"ט). (עוד הוסיף בביה"ל, שהקורא שם תרומה מערב שבת ויו"ט, לא יזיז את התרומה ממקומה כדי לתתה לכהן, כיוון שהוא כמגביה תרו"מ. אלא הכהנים באים מאליהם ולוקחים).

נחלקו הראשונים להלכה:

◀ **רי"ף, רמב"ם ורמב"ן:** הלכה כאבוב דשמואל (שהרי בדף לז ע"א, הגמרא התירה להגביה תרומ"מ רק כשנטבלו בו ביום ולא מאתמול⁹²⁴).

Ⓢ **שו"ע:** גלגל עיסה מערב יו"ט, אסור להפריש ממנה חלה ביו"ט.

◀ **ר"ח ותרומה (לפי הב"י):** הלכה כרבא (כיוון שהוא בתראה. וי"ג רב (ולא רבא) שהלכה כמותו, שהרי הביאו דבריו לפני אבוב דשמואל) בין בחלת הארץ, ובין בחלת חו"ל.

◀ **ראב"ד, רז"ה, [ר"ח ותרומה (לפי הטור)]:** הלכה כרבא, אלא שרק בחלת חו"ל מותר, אך לא בחלת הארץ.

[◀] **רשב"א ותוספות⁹²⁵:** אם התחיל להכין את העיסה מערב יו"ט, וגמר לעשותה ביו"ט עצמה מותר.

א. אם גמר לעסוק בהכנת העיסה ביו"ט, מותר להפריש חלה ביו"ט (כיוון שהתחייבה רק ביו"ט) **(משנ"ב)**. (והיינו בחלה שמפרישים לשרוף. אבל חלה טהורה, חיובה נגמר בעת התחלה הלישה, ואסור להפרישה ביו"ט **(שער הציון)**).

ב. אין מגביהים תרומ"מ ביו"ט כשהתחייבו מאתמול. ואפילו בחלת חו"ל הדבר אסור (כדמוכח מהראשונים שפסקו כאבוב דשמואל **(שער הציון)**), אפילו שכח להפריש מאתמול. ואם עבר והפריש במזיד, אסור עד מוצאי שבת, ואם שגג מותר מיד **(משנ"ב)**.

❖ אכילת העיסה ללא הפרשת החלה

כנזכר, במידה ולש עיסה מערב יו"ט, נחלקו הראשונים האם מותר להפריש ממנה חלה ביו"ט עצמו. רבינו חננאל מתיר, והרי"ף אוסר.

הראשונים כותבים עצות כיצד יכול לאכול העיסה למרות שלא הפריש חלה:

טור: ישייר מהעיסה יותר מכדי שיעור החלה⁹²⁶ (והיינו בחלת חו"ל. אבל בחלת ארץ ישראל, אין עצה מלבד אם יכין עיסה נוספת כדלהלן **(משנ"ב)**).

הערות

⁹²⁴ אמנם **הרא"ש** מעיר שלפי הטעם שהוא ביאר לדברי רבא, אין ראייה משם, ששם מדובר על חלת ארץ ישראל ולכן אסור אם עשאה מערב יו"ט, וכאן מדובר על חלת חו"ל, וכן הקשה **הר"ה** ופסק כרבא. (ולע"ד משמעות הרא"ש גם להקל כרבא ע"ש). אך **הרמב"ן** (הביאו הר"ן) הסכים לרי"ף כיוון שרבא לא חילק, ומשמע שהתיר גם בחלת ארץ ישראל (וא"כ מוכח מדף לז שאין הלכה כמותו).

⁹²⁵ **הרשב"א** סובר כאבוב דשמואל, אלא שכתב שאם סיים לעשותה ביו"ט, מותר. והתוספות פסקו כרבא אלא שסייגו שהתיר רבא רק כשגמר את העיסה ביו"ט עצמו. (לכן כתבנו למעלה שאין דעתם לגמרי חולקת על הדעות האחרות, אלא מסייגת אותם. (ואכן המשנ"ב פסק דבריהם. ועיין עוד בשער הציון ס"ק כה).

⁹²⁶ ויקרא שם חלה על מה ששייר במוצאי החג.

דעת **רבינו חיים בשם רש"י** שאסור לאכול ולשייר כדי שיעור חלה. והעיר **הב"י** שדברי הטור מתאימים גם לדעתו, שכוונת הטור לשייר כמות גדולה יותר מכדי הפרשת החלה, ורבינו חיים אסר רק כשמשיר כדי שיעור חלה, או מעט יותר. וכן ביאר **המשנ"ב** את ההיתר של **הרמ"א**.

הגה"מ: יכין עיסה נוספת ב"ר"ט עצמו, ומעיסה זו יפריש גם על העיסות האחרות שיש לו. (מדובר כשרוצה את העיסה השניה, או שרוצה לאכול פת חמה. ואף בארץ ישראל יכול לעשות תקנה זו (משנ"ב)).

Ⓢ **רמ"א פוסק את שתי האפשרויות.**

א. כשחל ערב פסח בשבת, ואפה פת לצורך שבת ולא הפריש ממנה חלה (ואינו יכול להניחה למחרת), יש אחרונים שסמכו בדיעבד על הראשונים שהתירו להפריש חלת חו"ל בשבת וי"ט, ויתננה לכהן קטן או לגדול שטבל. ואך שיש מחמירים שאין לה תקנה, במקרה שאין לו פת אחרת לשבת, ניתן לסמוך על המקילים (משנ"ב).

ב. אם מכין עיסה חדשה, צריך שיהיה בה שיעור חיוב עיסה. אך אם יש חיוב רק ע"י צירוף העיסה הישנה, אין להתיר, כיוון שנראה כמפריש מהעיסה שנילושה מערב י"ט (מחצית השקל, פרמ"ג ויד אפרים). ויש מקלים גם אם החיוב בא על ידי צירופם יחד. ובמקום דחק ניתן להקל (משנ"ב).

ג. ב"ר"ד בסימן שכה, התבאר שכשרוצה לצרף שתי עיסות שבכל אחת יש שיעור חיוב, מספיק אם יניחן זו ליד זו, ואין צורך בכלי או נגיעה (משנ"ב).

❖ אפיית עיסה שיש בתוכה חלה (בחוץ לארץ)

◀ **מרדכי:** גלגל עיסה מערב י"ט, אסור להפריש ממנה חלה. ואף אסור לאפותה מפני שאינו יכול לאוכלה⁹²⁷. אמנם, במקרה שגלגל ואפאה מערב י"ט, יכול לאכול ממנה ולשייר מעט (כדין חלת חו"ל שאוכל ומשייר).

Ⓢ כך פוסקים ט"ז, אליה רבה ופר"ח.

Ⓛ **משנ"ב:** ויש לחוש לדעה זו לכתחילה שלא לאפות את כולה, אלא לפני האפיה יפריש יותר מכדי שיעור חלה. ואם עבר ואפה, מותר לאכול ולשייר למוצאי י"ט.

◀ **בית יוסף:** גם עיסה שגלגלה מערב י"ט יכול לאפותה ב"ר"ט, ולשייר ממנה מעט. (כיוון שאי אפשר לחלק את העיסה. ועוד שחלה בזמן הזה כל שהוא, ואין בה תוספת טרחה (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

⁹²⁷ עיין גם בב"ח. וכתב הט"ז שאסור לאפות את העיסה כיוון שהחלק של החלה אינו עשוי לאכילה ב"ר"ט (שהרי אינו עתיד להפרישו ב"ר"ט). ואע"פ שאינו יכול לחלק את העיסה מהחלה, והוי כמו בהמה של גוי ויהודי, שמוותר לשחטה. ביאר הט"ז, שכיוון שגלגלה מאתמול והיה יכול להפרישה, זה שעכשיו הוא אינו יכול, אינו מגדיר זאת כעיסה שאי אפשר לחלק.

סעיף ד | המפריש חלה טמאה

בסימן תנז, ב פסק השו"ע שהאופה מצה בפסח, לא יקרא שם חלה עד שתאפה העיסה, שאם יקרא לה שם לא יהיה רשאי לאפותה, (כיוון שאינה ראויה לאכילה), ולא לשורפה, (כיוון שאין שורפים קדשים ביו"ט). כאן פוסקים הטור והשו"ע את הדין בשאר ימים טובים.

טור ושו"ע: המפריש חלה ביום טוב, והיא טמאה, לא יאפה אותה ולא ישרפנה, שאין שורפים קדשים ביו"ט. אלא מניחה עד הערב ושורפה.

- א.** הוא הדין בחלה ותרומה בזמן הזה, שכולנו טמאי מת (משנ"ב).
- ב.** אסור גם לטלטל את החלה. מכל מקום, מיד כשקרא לה שם חלה, ועודה בידו, יכול לטלטלה לאיפה שירצה, ולשומרה לחול המועד, ואז שורפה⁹²⁸ (משנ"ב).
- ג.** אע"פ ששריפת חלה טמאה היא מצווה, מכל מקום אינה דוחה יו"ט שהוא עשה ולא תעשה (משנ"ב). (יש אומרים שאסור לשורפה מהתורה, ויש אומרים מדרבנן (שער הציון)).
- ד.** כל זה בחלת ארץ ישראל, או בחלת חו"ל במקומות שנוהגים שלא להאכיל את החלה לכהן קטן או גדול שטבל, או כשאינן כהן לפנינו. אבל במקומות שנהגו לתת לכהן טהור, ויש שם כהן, מותר לאפותה (עיין בסימן תנז, ב) (משנ"ב).

סעיף ה | לאפות פת גדולה

הברייטא אומרת (ביצה כב ע"ב) שבית שמאי אומרים שאין אופים פת עבה ביו"ט, ובית הלל מתירים. הגמרא מבארת שפת עבה, הכוונה לפת מרובה. (והיינו שקל לאפותה, וחששו בית שמאי שמתוך כך יבוא לאפות יותר מכדי צרכו (תוספות) או שהכוונה לחררים דקים שיש טרחה מרובה לאפותם ביו"ט, ועם זאת התירו זאת ב"ה (רש"י)).

- טור ושו"ע:** מותר לאפות ביו"ט פתין גדולים, ואין חוששים שיבוא לאפות יותר מכדי צרכו. ל^ה והיינו שיבוא לאפות בתנור גדול, או שיאפה בכמה פעמים. אבל בתנור קטן מותר לאפות יותר ממה שצריך, כיוון שהפת משתבחת ע"י ריבוי הפת (משנ"ב).
- א.** מותר גם לאפות חרין דקים, אע"פ שיש בהם הרבה טרחה בלישתם ועריכתם (משנ"ב).

סעיף ו | שותפות עם גוי

רב חסדא אומר (ביצה כא ע"א) שמי שיש לו שותפות עם גוי בעיסה, אסור לאפותה ביו"ט, כיוון שיכול לחלקה ולאפות רק את החלק ששייך ליהודי.

כך פוסקים טור ושו"ע.

- א.** אפילו בתנור קטן שיש שבח לפת כאשר התנור מלא (והשו"ע התיר לאפות יותר ממה שצריך ליו"ט, כדלהלן בסימן תקז, ו), עם כל זאת כאן אסור, כיוון ששם כל הפת של היהודי ורשות בידו לאפות

הערות

⁹²⁸ ואם מותר לשורפה מיד במוצאי החג (בלילה), עיין בב"ה"ל שעמד בזה (כיוון שאין שורפים קדשים בלילה), והשאר בצ"ע.

זו או זו, ועוד שמא יקלעו לו אורחים. לעומת כאן, שהפת של גוי ומוכרח להשאיר לו חלקה, לא הותרה טרחת הלישה והאפיה בשביל שבח הפת שלו⁹²⁹ (משנ"ב).

סעיף ז | לאפות כשיש לו פת אפויה

◀ **סמ"ק ור"ן בשם תוספות:** אם יש לו פת הדראה (שאינה נקיה), רשאי לאפות עוד פת נקיה. אך אם יש לו פת נקיה, אסור לו לאפות עוד פת הדראה.

ל **רא"ש:** אך אם יש לו בני בית שהוא רגיל להאכילם פת הדראה, מותר.

כך פוסק שו"ע.

◀ **ר"ן בשם הרשב"א:** מותר לאפות פת הדראה, גם אם יש לו פת נקיה (ורק לגבי שריפה גזרו שלא להוציא מהשריפה, שמא יבוא לכבות. אבל ביר"ט, אם הפת שאינה נקיה עדיפה לו - מותר).

א. כל זה כשרוצה לאפות מאותו מין, אבל אם רוצה לאפות ממין אחר, אפילו גרוע יותר, מותר (משנ"ב).

ב. אם בני ביתו אינם רגילים לאכול פת הדראה, ורק הפעם רוצה לתת לה, משמע מלשון השו"ע שאסור (משנ"ב).

ג. מותר לאפות פת הדראה ואח"כ פת נקיה, אם רצונו לאכול פת הדראה בו ביום. אך אם רוצה להערים כדי לשמור ליום אחר, פשיטא שאסור (משנ"ב).

סעיף ח | עשיית שאור ביר"ט

מרדכי: אסור להכין שאור ביר"ט, כיוון שהיה אפשר להכינו מערב יר"ט (שהאיכות של שאור המוכן מערב יר"ט שווה לשאור המוכן בו ביום).

ל **בית יוסף:** אמנם, על ידי שינוי מותר.

כך פוסק שו"ע.

ל **ביה"ל (בסימן תצה):** ייתכן שגם השו"ע בסימן תצה שהתיר אוכל נפש שאינו מפיג, יודה לאסור, כיוון שהדרך לעשות את השאור לימים רבים.

סעיף ט | הפרשת מתנות כהונה מבהמה

מהרי"א בשם רשב"א: אפילו נשחטה הבהמה מערב יר"ט, מותר להפריש מתנות (זרוע לחיים וקיבה) ממנה, כיוון שהבהמה אינה נחשבת טבל לפני הפרשתן. ועוד שהן ניכרות לפני ההפרשה. כלאחר ההפרשה, ואינו עושה בהפרשתן כלום.

כך פוסק שו"ע.

סימן תקז | דין אפיה ביום טוב

סעיף א | אפיה בתנור חדש

הברייטא אומרת (ביצה לד ע"א) שמותר לאפות בפורני (תנורים שלנו שפתחם בצידם, ואין חוששים לטריחה (רש"י)), ומחממים מים באנטיכי (ואין חוששים שיאמרו שמחמם לצורך חול (ר"ן ומ"מ) וי"מ שאין חוששים לצירוף (כלבו)). אך אסור לאפות בפורני חדשה, שמא תפחת (לרש"י: שהתנור יתקלקל. לרמב"ם (על פי המאירי): שמא מעזיבת התנור תיפול על הפת ותקלקל אותה (וכ"כ משנ"ב)).

נחלקו הראשונים בביאור הבעיה שהתנור יפחת:

◀ **רש"י:** שנמצא שטרח שלא לצורך.

◀ **רמב"ם וטור:** שנמצא שנפסד הלחם, וימנע משמחת יו"ט.

☞ **שו"ע:** מותר לאפות בתנורים גדולים שפתחם בצידם, ובלבד שלא יהיו חדשים, שמא יפחתו ויפסד הלחם, ונמצא נמנע משמחת יו"ט. ומחממים מים באנטיכי.

א. מותר לאפות דווקא כשצריך להרבה לחם, כגון שהזדמנו לו אורחים, וכן כשאין לו תנור קטן (משנ"ב).

ב. אפילו אם התחיל להסיק פעם ראשונה את התנור מבעוד יום, אסור לאפות בו ביו"ט פת (משנ"ב).

ג. בפוסקים התבאר (עיין ב"י) שדווקא פורני גדולה נאסרה, אבל בתנורים לא חוששים שיפחתו (משנ"ב).

ד. **תנורים חדשים שלנו:**

◀ **פשט השו"ע:** אסור.

◀ **אליה רבה וגר"ז:** מותר, כיוון שהם נעשים מלבנים וטחים אותם היטב בין כל לבניה, ואין לחוש שמא יפחתו.

◀ **מג"א, חמד משה וחיי אדם:** אסור, כיוון שבהיסק הראשון גומר את מלאכתו, והוי מתקן מנא.

◀ **חיי אדם:** אמנם, תנורים שהתייבשו לפני זמן רב, גם המחמירים יודו להתיר.

סעיף ב | עצים שנשרו לתנור

רבי יוחנן אומר (ביצה ד ע"ב) שעצים שנשרו מהדקל בשבת, אסור להסיק בהם ביו"ט (שחל בסמיכות לשבת), [רי"ף: משום הכנה. ואם נשרו ביו"ט עצמו אסורים משום נולד. ואסרו אותם חכמים שמא יעלה ויתלוש].

רב אומר (שם) שעצים שנשרו ביו"ט לתוך התנור, מרבה עליהם עצים מן המוכן ומסיקן ביחד. הגמרא מקשה, שהרי הוא מהפך באיסור, ומבארת שכיוון שרוב היתר, נמצא שמהפך בהיתר (דווקא כשעצי האיסור אינם ניכרים. אך אם הם ניכרים לא שייך בהם דין ביטול (ר"ן)). הגמרא מקשה, הרי הוא מבטל איסור לכתחילה, ושנינו שאסור לבטל איסור לכתחילה. מיישבת הגמרא שדווקא באיסורי תורה אסור, אבל איסור דרבנן מותר לבטלו לכתחילה.

הגמרא מעירה שלפי רב אשי, שדבר שיש לו מתירין אינו בטל אפילו כשאיסורו מדרבנן, שונה דין העצים, כיוון שהאיסור נשרף.

טור ושו"ע: אע"פ שעצים שנשרו ביו"ט או בשבת שלפניו, אסור להסיק בהם. מכל מקום אם נשרו לתוך התנור, מרבה עליהם עצים מוכנים ומבטלם (**רמ"א**: שלא יהיו עצים האיסור ניכרים). ולא יגע בהם עד שיתבטלו ברוב (ואז כשמהפך, מהפך בהיתר (משנ"ב)).

יש פוסקים המקילים בדין זה, שאפילו אם לא הניח עצי היתר לפני, מותר להוסיף על עצי האיסור לבטלם⁹³⁰. ואפילו היו עצי האיסור ניכרים, לא חיישינן, ורק שלא יטלטל את עצי האיסור שרואה⁹³¹, והכל מטעם שהאיסור נשרף וההנאה באה רק כשהאיסור אינו בעין (משנ"ב).

א. הוא הדין כשהניח גוי עצים בתנור ביו"ט עצמו שלא על דעת היהודי, שמותר להרבות עליהן עצי היתר (משנ"ב).

ב. מדובר כשהיו עצי היתר בתוך התנור, אלא שלא היו מספיק, שבכה"ג ניתן להוסיף עוד עצי היתר לבטלם (כמבואר ביו"ד בסימן צה, ו), ואפילו הרמ"א (שם) שמחמיר, כאן מודה להקל, כיוון שהאיסור נשרף (משנ"ב).

ג. הנאה מעצי האיסור (משנ"ב):

- אע"פ שעצי האיסור הם דבר שיש לו מתירין (למחר), מכל מקום בטלים, כיוון שעיקר ההנאה שבאה לו מהעצים, באה לאחר ההסקה (שמסיק לצורך האפיה או חימום ביתו), ואז כבר כלה האיסור.
- אם ירצה לאחר ההסקה, להעמיד קדירה לבשלה כנגד האש, או לחמם גופו כנגד האש, בשעה שהעצים דולקים, מותר. כיוון שמותר להנות ממוקצה בהנאה הבאה מאליה (ואסור רק לטלטל את העצים או להשתמש בו אף ללא טלטול). וכיוון שהדליק לצורך דבר המותר, מותר גם להנות שאר הנאות שכלפיהן המוקצה אסור.
- אמנם, יש המקילים להסיק לכתחילה בשביל לבשל או לחמם גופו, אע"פ שהעצים עדיין דולקים, מכל מקום עיקר ההנאה היא באכילת התבשיל החם, והחום כבר נפרד מהאש היוצאת מהעצים שבעין (וכן המתחמם, עיקר הנאותו מהחום, אך האיסור כבר כלה).
- אסור להסיק כדי להנות מאור האש, שהרי נהנה מהאש כשהיא בעין. (ובביה"ל השאיר זאת בצ"ע).

הערות

⁹³⁰ **הרשב"א** מסתפק אם צריך שיהיו עצי היתר לפני שנפלו עצי האיסור, וכותב פעם להתיר ופעם לאסור (**שער הציון ס"ק יז**). וכן משמע שהרא"ש והתרומה לא חששו לזה (**ביה"ל**).

⁹³¹ **ביה"ל** כתב שהרשב"א כתב שלא מתורת ביטול באו, אלא מצד שלא יהיה ניכר כמטלטל איסור להדיא (ומשמע שאפילו אם ניכר האיסור מותר, אלא שלא יטלטל את האיסור שרואה, וזה כמו שכתב המשנ"ב). ועיין עוד שם שכתב בשם חלק מהפוסקים שכתבו לחדש שרק בעצים שהתערבו בתוך התנור מותר לבטלם (כיוון שיצטרך גם ככה לפנותם כדי לאפות לחם, והעדיפו שיבטלם משאר שיטלטלם), אבל לא כשנתערבו בשדה. אך סיים **הביה"ל** שמהפוסקים משמע שלא כך, וכן **הגר"ז** לא חילק בזה.

❖ ביטול עצים שנפלו בשבת

◀ **רבינו יחיאל (הביאו הטור):** עצים שנפלו לתנור בשבת, אסור להרבות עליהם עצים ביו"ט (הסמוך לו) ולהסיקן, כיוון שאיסורם משום הכנה דרבה, והוא איסור תורה, ואין מבטלים איסור לכתחילה באיסורי תורה (בשונה מעצים שנשרו ביו"ט עצמו, שאיסורים רק משום שמא יעלה ויתלוש).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **סתימת הטור (על פי הביה"ל):** מותר ע"י ביטול ברוב.

Ⓢ כך פוסקים ב"ח וחמד משה.

סעיף ג | עשיית מרדה מעץ

רבא דורש (ביצה לג ע"א) שאישה לא תיכנס למחסן (דיר) העצים ליטול מהם אור. (עץ, לעשות ממנו שפור המיועד לחתיית גחלים (רש"י)).
נחלקו הראשונים בטעם האיסור:

◀ **רש"י:** לפי שעצים נתנו רק להסקה.

◀ **בה"ג ור"ת (הביאם הרא"ש) [ורמב"ם (לפי הבי"י)]:** לפי שנראה כמתקן כלי. (רי"ו: לפי רש"י, המתירים מוקצה יתירו, ולפי ר"ת, גם המתירים מוקצה יאסרו).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓢ בין לח ובין יבש, אע"פ שראוי להסקה. והיינו דווקא כשלא הכינו מערב יו"ט (משנ"ב).

א. אסור אפילו לא תיקן בעץ כלום, כיוון שמכל מקום עשה אותו כלי ביו"ט (משנ"ב).

ב. הוא הדין שאסור לקחת עץ לעשות ממנו בריח להבריה הדלת, אלא אם כן הכינו מערב יו"ט. וכן כל כהאי גוונא (משנ"ב).

סעיף ד | תיקון התנור לצורך האפיה

המשנה אומרת (ביצה לב ע"ב) שאין גורפים תנור וכיריים, אבל מכבשים.

רבי חייא בר יוסף שנה לפני רב נחמן (שם) שאם אי אפשר לאפות אלא אם כן גורפו מותר. עוד מספרת הגמרא שאשתו של רבי חייא שנפל לה אריח לתוך התנור, ואמר לה שתגרוף את התנור (על פי רש"י). עוד מסופר שרבא אמר לשמשו לצלות לו אווז בתנור ולהזהר מלחרוך אותו (שיגרוף את התנור, שלא יהיה בו אבן או אריח שהוסק מהתנור, וישרוף את הצלי בנגיעה בו (רש"י)).

הראשונים מבארים שהאיסור לגרוף את התנור הוא רק כשאפשר לאפות את הפת ללא הגריפה. והמשנה שאוסרת לגרוף עוסקת במקרה שיכול לאפות ללא הגריפה, אלא שע"י הגריפה תהיה הפת נאה יותר (רא"ש וטור).

נחלקו הראשונים מה האיסור בגריפת התנור:

▲ **רש"י**⁹³²: משום תיקון כלי.

▲ **רא"ש וטור**: משום שמטלטל ללא צורך.

ל **בית יוסף**: במקרה שהעפר (שהוא מוקצה) אינו יכול לחרוך את הפת, אלא שאינו רוצה שהפת תיגע בו. לדעת רש"י מותר לגרפו, ולדעת הרא"ש אסור, ולדעתו התירו להשכיב רק אש ואפר (שהם חמים, ואינם מוקצה).

Ⓢ **שו"ע (כרא"ש)**: תנור שנפל לתוכו מטיח הטיט, אם יכול לאפות ללא גריפתו, לא יתחרך הפת או הצלי, אסור לגרפו, מפני שמטלטלו שלא לצורך. אבל מותר להשכיב האש והאפר כדי שיהיו חלקים ולא יגעו בפת, אע"פ שאם היו נוגעים בפת לא היו חורכים אותה. אמנם אם יש בטיח שנפל כדי לחרוך את הפת אם היה נוגע בהם, אע"פ שללא הגריפה אפשר לאפות ולצלות בו, כיוון היה מתחרך, מותר, דחשיב כטלטול לצורך.

- א.** לכאורה אפר ואש שאינם מוקצה מותר גם להוציא מהתנור, ומדוע נקט השו"ע 'משכיב'. ויש לומר משום שבגריפה ממש יכבה את האש שיש באפר, לעומת השכבה, שיכול להזהר שלא לכבות. ומהרמב"ם משמע שהוצאת האפר הוי תיקון התנור לגמרי, ואסור (**משנ"ב**).
- ב.** אם היה נפל הטיח מאתמול והיה יכול לתקנו, אסור לתקנו ביו"ט, כדין מכשירי אוכל נפש שהיה יכול לתקנם מאתמול⁹³³ (**משנ"ב**).

❖ תנורים שלנו

רא"ש, טור ושו"ע⁹³⁴: חכמים התירו לגרוף רק טיח של תנור, שהוא רק טלטול מוקצה. אבל לא התירו לגרוף גחלים מהתנור, כיוון שעובר בכך על כיבוי.

ודווקא בתנורים שלהם, שהיו מדביקים את הפת בצידי התנור (ואין הגחלים יכולות לשרוף את הפת, אלא רק הטיח שנופל לתוך התנור). אבל תנורים שלנו שאופים בתחתית שלהם, ואם לא יגרוף את

הערות

⁹³² **הבית יוסף** מבין שלפי רש"י אין כל איסור במוקצה, ומה שהתירה המשנה להשכיב עפר, היינו כשהפת לא תשרף ממנו ממש, אלא רק תחרך קצת. הטעם להתיר, משום שאין תיקון כלי בהשכבת העפר, אבל מצד טלטול אסור כשאין צורך (לכן הכריח הב"י שרש"י לא חשש לטעם הטלטול). עפ"ז כתב הב"י שתהיה נפק"מ במקרה שהפת לא תשרף ממש, שרש"י מתיר והרא"ש אוסר. (כמובא להלן).

אמנם **הביה"ל** משיג על דבריו, ולדעתו גם רש"י מודה לטעם הטלטול, שהרי כתב רש"י שמותר להשכיב את העפר 'שלא יגע בפת שמדבוקים בדפנותיו וישרפנו'. הרי שהתיר להשכיב רק כשהפת תשרף מהעפר. אבל במקרה שלא תשרף, גם רש"י מודה שאסור מפני איסור טלטול. לכן כתב הביה"ל **שהר"ן** הוא זה שסובר שהטעם הוא מפני תיקון כלי ולא מוקצה. (ע"ש שכתב להוכיח מניין). וביאר **שהסיבה שלא חשש למוקצה** מפני שהשכבת העפר אינה טלטול ממש (או מפני שהעפר עדיין חם מעט, ולא גרע מאפר חם הראוי לצלות בו ביצה).

בהמשך דבריו כתב הביה"ל (בד"ה כיוון) שגם דעת **הרמב"ן והמאירי** שהטעם לאסור מפני תיקון כלי ולא טלטול. ⁹³³ **ביה"ל** מביא מחלוקת בזה, שיש המתירים רק כשנפל ביו"ט, ויש המתירים אפילו כשנפל מערב יו"ט. אמנם, אף המתירים התירו רק כשלא ידע מערב יו"ט. והוסיף שיש המתירים בכל מקרה (כיוון שיש רק איסור טלטול). ודן בדעת הרמב"ם שלא חילק. ולדינא סיים שאין להקל בזה (כמו שכתב במשנ"ב), ואף הרמב"ם ייתכן שמודה לאסור. ⁹³⁴ עיין ברא"ש בסימן ח, ובטור שביאר דבריו, ובב"י שתמה על דבריו וביאר כוונתו. עוד עיין בשו"ע ובביאור דבריו במשנ"ב. ולמעלה כתבנו כפי מסקנת ביאור המשנ"ב לדברי הראשונים והשו"ע.

הגחלים תשרף הפת, מותר לגרוף את הגחלים והאפר, כיוון שללא זה אי אפשר לאפות את הפת, מותר לגרוף אע"פ שמכבה. [וכמו שהתירו להניח בשר על גחלים, אע"פ שמכבה אותם⁹³⁵ (שו"ע)].

א. אם התנור גדול, והגחלים מונחות במקום אחד, ויכול לאפות את הפת במקום אחר ללא גריפה, אלא שרוצה לגרוף כדי שהפת לא תשרף קצת, אסור לגרוף. כמו כן, אם גרף את הגחלים הגדולות, ונשארו רק גחלים קטנות או ניצוצות, באופן שהפת לא תשרף מהם, רק במקום מגעה בהם, אסור (משנ"ב).

סעיף ה | תנור וכיריים חדשים

הברייטא אומרת (ביצה לד ע"א) שתנור וכיריים חדשים (וכל שכן ישנים (רש"י)), הרי הם ככל הכלים הנטלים בחצר (כיוון שאפשר להניח בתוכן דברים (רש"י)), אבל אין סכים אותם בשמן (להחליקן ולצחצחן (רש"י)), ואין טשים אותם במטלית, ואין מפיגים אותם בצונן כדי לחסמן (לאחר היסקן, שמתקשים ע"י הצונן. וכולהו משום תיקון כלי (רש"י)), ואם בשביל לאפות בהם, מותר.

רא"ש: תנור חדש אינו נעשה כלי עד שיצננו אותו במים קרים, ולכן מותר לאפות בו פעם ראשונה.

טור ושו"ע: תנור וכיריים חדשים, אין סכים אותם בשמן, ולא טשים אותם במטלית. אבל מותר להסיקן אפילו היסק ראשון, ובלבד שלא יפיג אותם בצונן כדי לחסמן.

ל מפני שבהיסק שמסיקים בהם מבפנים, אין התנור או הכיריים מתחממים (בשונה מרעפים או קדירה לחלק מהפוסקים, שאסור להסיקם היסק ראשון). וכתב המג"א שתנורים שלנו מתחממים ע"י היסק ראשון ואסור, ויש חולקים בזה (עיין בסעיף א במשנ"ב) (משנ"ב).

❖ לצנן את התנור כדי לאפות בו

כנזכר, הברייטא אומרת שאין לצנן את התנור כדי לחסמו, אבל בשביל לאפות בו מותר. הראשונים הקשו מדוע התירו לצנן את התנור (אע"פ שמחסמו בכך), ואילו לחסם רעפים אסור. הר"ן מבאר שהתירו לצנן את התנור בזמן האפיה, בשונה מליבון רעפים שנאסר שם בגמרא, משום שהליבון נעשה לפני האפיה על הרעפים (והביאו המשנ"ב בתחילת ס"ק ל). הרא"ה מבאר שברעפים מכשירים גם למלאכה אחרת מאפיה, לעומת תנור, שהכשירו הוא רק לצורך אפיית הפת (והביאו בשער הציון בס"ק מ).

הרשב"א בשם תוספות מבאר שהפגת הצונן אינה פועלת חיסום גמור בתנור (בשונה מרעפים) והתירו חכמים כשאינו מתכוון לחיסום בהדיא. (והביאו משנ"ב בסוף ס"ק ל). [ובתירוץ נוסף הביא הרשב"א

⁹³⁵ והיינו שכיבוי הותר לצורך אוכל נפש. הבה"ל מעיר שהגר"א כתב שההיתר להניח בשר על גחלים - למרות שיכבו ממנו - אינו מוסכם, שלפי גירסת הר"ף אסור לכבות לצורך אוכל נפש. אך העיר הבה"ל שמדברי הרא"ש משמע שגרס כר"ף, ועם זאת כתב להתיר כיבוי לצורך אוכל נפש.

שאכן אסור לצנן תנור חדש, והגמרא התירה רק תנור ישן. אמנם, העיקר להלכה כרוב הראשונים והשו"ע שהתירו גם בתנור חדש (שער הציון שם).

Ⓢ **טור ושו"ע:** אם התנור או הכיריים הוסקו יותר מדי, והוצרך להפיגו בצונן כדי לאפות בהם, מותר.

Ⓣ והיינו אם הפת תשרף, אבל אם הפת רק תחרך מעט, אסור (משנ"ב).

❖ שימוש במרדה עם מים

מהר"ם (הביאו הטור): מותר להשרות במים את המרדה שמכבדים בה את התנור, אע"פ שמכבה את הגחלים שיש בו.

Ⓣ **בית יוסף:** והיינו באופן שללא גריפת הגחלים ע"י המרדה, תשרף הפת.

Ⓢ **שו"ע:** מותר להשרות את המרדה שמכבדים בה את התנור, אע"פ שמכבה.

Ⓣ דווקא אם הפת תשרף, אבל אם רק תחרך אסור. וכתבו הפוסקים (עיין ב"י) שאם כיבד את התנור, אסור לטבל את המכבדת במים, שלא תשרף מפני ניצוצות האש שנשארו בתנור, מפני שזה כיבוי שלא לצורך אוכל נפש (משנ"ב).

סעיף ו | למלא את התנור בפת

הברייתא מתירה (ביצה יז ע"א) לאישה מלא קדירה בבשר, אע"פ שצריך רק חתיכה אחת, וכן לנחתום למלא חבית במים, אע"פ שצריך רק קיתון אחד (שבאלו טורח בפעם אחת לכמות גדולה (רש"י)). אבל לאפות מותר רק כפי הכמות הנצרכת לו (שכל פת צריכה אפייה ורדיה לעצמה (רש"י)). רבי שמעון בן אלעזר מתיר לאישה מלא את כל התנור בפת, כיוון שהיא נאפת יפה ע"י מילוי התנור. (שהתנורים קטנים וריבוי הפת מונע מהחום לצאת, ונמצאת הפת נאפת יפה (רש"י)). רבא פוסק הלכה כרבי שמעון בן אלעזר.

Ⓢ **רש"י, רא"ש, הגה"מ בשם הרוקח, טור:** מותר דווקא בתנור שלהם שהפת מודבקת בדפנות, והפת משתבחת ע"י חום התנור. (וכך מדויק מראב"ש שנקט שוב 'אישה' ולא נחתום. משמע שמדובר דווקא בתנור קטן).

Ⓢ **שו"ע:** מותר לאפות הרבה פת בתנור, אע"פ שצריך רק לאחת. ודווקא בתנורים שלהם שהיו קטנים, והיו מדבקים בפת בדפנות. אבל בתנורים שלנו, אין לאפות יותר ממה שצריך. (אפילו ע"י גוי (משנ"ב)).

Ⓢ **מרדכי:** מותר תנור קטן וגדול.

Ⓢ **משנ"ב:** יש המתירים גם בתנורים שלנו⁹³⁶, ודווקא כשצריך פת אחת לאותו יום על כל פנים, ואינו מערים. ובשעת דחק, כגון ששכח להניח עירוב תבשילין, ואין לו פת

הערות

⁹³⁶ שער הציון כותב כך בשם המאירי ובשם רש"ל. והביא שהטעם מפני שאם לא ירבה פת בתנור, חום האש של התנור יילך רק על פת אחת ויחרוך אותה (ונלע"ד שזה רק טעמו של המאירי. אבל טעמו של הרש"ל כיוון שהבין מהפוסקים שלא חילקו בזה, שהתירו גם בתנורים גדולים (ר"ף ורמב"ם), והביא גם דברי המרדכי. ועיין בדבריו).

לצורך שבת, יכול לאפות הרבה פת בתנור לפני סעודת שחרית, (אם צריך אחת לפחות ל"ט).

- א. יש פוסקים הסוברים (עיין ב"י) שהתירו למלא את התנור, דווקא כשכוונתו להשביח את הפת. אבל אם כוונתו לצורך מחר, אסור (משנ"ב).
ב. במקומות שלא מדבקים את הפת, אסור קטן וגדול (משנ"ב).

סעיף ז | סתימת פי התנור ע"י טיט

רבינא אומר לרב אשי (ביצה לב ע"ב) שאמר לו רב אחא מהוצל שעבדי של רב אשי היו טחים את פי התנור בטיט כדי שלא יצא חומו (ואז הצלי שבתוכו לא יתלקל מהרוח. והרי לכאורה גיבול טיט זו תולדת לש (כ"ז על פי רש"י)).

ענה לו רב אשי שהם סומכים על גדות נהר פרת, (שאינם צריכים לגבל פת, כיוון שהטיט שבשפת הנהר מגובל ועומד (רש"י)), והיינו דווקא כשצייירה מאתמול (רש"י: עשה בו סימן ונתקו לצד אחד. רמב"ם: שריככו מאתמול).

טור ושו"ע: מותר לסתום פי תנור בטיט ורפש שעל שפת הנהר, והוא שרככו מאמש או⁹³⁷ עשה בו סימן ונתקו לצד אחר (שללא זה, הרי עושה גומא בנטילתו (לבוש)). אבל אסור לגבל טיט ביום טוב⁹³⁸.

א. טיט מרוכך או רפש שברחוב:

◀ **מג"א:** אינו צריך סימן וניתוק, אלא רק שתהיה דעתו עליהם.

◀ **לבוש:** אין לחלק, וגם בהם צריך סימן וניתוק.

ב. האיסור בגיבול הטיט:

◀ **רשב"א ומאירי:** כיוון שהוא כמכשירי אוכל נפש שהיה יכול לעשותם מאתמול, והרי היה יכול לגבל מאתמול. לפי זה, יש בגיבול איסור תורה.

◀ **רא"ה ור"ן:** כיוון שיאמרו שמגבל לצורך בניין. [אבל מצד מלאכה אין כאן, כיוון שהסתירה נידונית כמלאכת אוכל נפש, כדן הבערה]. לפי זה, בגיבול יש רק איסור דרבנן.

ל אם גיבל מאתמול והתייבש הטיט. לדעה הראשונה מותר להוסיף מים או לגבלו, ולדעה השניה אסור. ונראה שניתן להקל ע"י גוי (שהוא שבות דשבות לצורך י"ט) (שער הציון).

הערות

⁹³⁷ עיין בבית"ל שתמה מאוד על השו"ע שהכניס דברי רש"י והרמב"ם יחד, אע"פ שדבריהם אינם עולים בקנה אחד (שרש"י ביאר שהטיט בנהר מגובל, אלא שצריך להוציאו ממוקצה. והרמב"ם ביאר שהטיט בנהר היה מיוחד לשימוש, אלא שצריך להוציאו מחשש גיבול). וכתב שאפשר שיש להגיה בשו"ע והוא שרככו מאמש ועשה בו סימן. דהיינו שחשש גם לרש"י וגם לרמב"ם. ועיין להלן שנחלקו המג"א והלבוש בטיט ורפש שברחוב, וכתב הבית"ל (ד"ה ונתקו) שמכל מקום צריך לייחד לעפר מקום, ואינו מספיקה מחשבה בלבד, והביא לזה הכרח מסימן שח ותצח ומהגמרא בשבת. והוכיח בזה כדברי הלבוש (מובא להלן) שצריך ניתוק וייחוד של הטיט שברחוב, ולא סגי במחשבה בלבד.

⁹³⁸ והיינו אפילו אם נתן כבר את המים על העפר מבעוד יום (בית"ל).

❖ גיבול אפר

לאחר שהגמרא אומרת (ביצה לב ע"ב) שדווקא צייריה מותר, אומר רבינא שאפר מותר.

נחלקו הראשונים בביאור דברי רבינא:

❖ **רש"י, רי"ף, רמב"ם ורשב"א:** מותר לגבל אפר במים (כיוון שאינו בר גיבול) כדי לסתום בו פי התנור⁹³⁹.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל פשוט שמותר לדעות שאין גיבול באפר. אך גם לדעות המחמירות שיש גיבול באפר כבר משעת נתינת המים, כאן מותר לצורך אוכל נפש. (ולא שייך לאסור משום שהיה לו לגבל מערב יו"ט, כיוון שהאפר אינו מחזיק מים ומתייבש, ואף אינו נראה כמגבל לצורך בניין) **(משנ"ב)**.

❖ **ר"ת (א):** דברי רבינא מוסבים על המשנה שהתירה להשכיב עפר, וקמ"ל רבינא שאפילו אם היה יכול מערב יו"ט, מותר להשכיב אפר.

❖ **ר"ת (ב):** רבינא מתיר להניח בפי התנור אפר ללא גיבול, וקמ"ל בזה שאין חוששים שמא יבוא למרח (וי"א: שאין חוששי שמא יבוא לגבל).

Ⓢ **משנ"ב:** יש פוסקים המחמירים שלא לגבל אפר ביו"ט. והמחמיר תבוא עליו ברכה.

א. כל זה באפר שהסיקו מערב יו"ט ואינו מוקצה **(משנ"ב)**.

הערות

⁹³⁹ **הר"ן** מקשה, הרי עדיין יש איסור ממרח. ומבאר, שמעיקר הדין בין גיבולו ובין טיחתו של הטיט מותרים לצורך אוכל נפש (ולא היה יכול מאתמול), אלא שאסרו גיבול משום שנראה כמגבל לצורך בניין. על פי זה ביאר **הב"י** דעת **הרי"ף** שהתיר לגבל אפר במים, שודאי שמצד איסור מלאכה מודה **הרי"ף** שיש איסור גיבול גם באפר (כדמוכח בגמרא בשבת יח ע"ב, וקנה ע"ב), אלא שמאחר ומעיקר הדין לצורך אוכל נפש התירו, אין לחשוש יותר שמא יראה כמגבל לצורך בניין, כיוון שאין דרך לגבל אפר לצורך בניין. עוד העיר **הביה"ל** שהרא"ש כתב שההיתר לגבל אפר הוא רק לפי רבי הסובר שנתנית המים זהו גיבולו, ומדובר שנתן את המים מערב יו"ט. (אבל לדעת רבי יוסי בר' יהודה אסור בכל מקרה). אך כתב שמסתימת השו"ע והפוסקים משמע שבכל אופן מותר (והיינו מפני שמדובר על מלאכת אוכל נפש, וגיבול שנאסר היינו רק מסיבה צדדית כנ"ל).

סימון תקח | דברים האסורים ביו"ט להכנת הצלי

סעיף א | ליבון רעפים לצורך צלייה עליהם

המשנה אומרת (ביצה לג ע"א) שאין מלבנים את הרעפים כדי לצלות בהם. הגמרא מקשה (שם ע"ב) מה איסור יש בליבון רעפים, ומבאר רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן שמדובר במשנה ברעפים חדשים, מפני שצריך לבדקן, ואמרי לה מפני שצריך לחסמן.

❖ **רש"י, ר"ח, רשב"א, מאירי ורי"ו:** אסור ללבן רעפים חדשים ביו"ט כדי לצלות עליהם.

❖ **רי"ף ורמב"ם:** אסור ללבן רעפים חדשים וישנים ביו"ט. (והבינו שכוונת הגמרא באומרה 'ואמרי לה כדי לחסמן', הכוונה שגם רעפים ישנים אסורים מפני שכל ליבון מחסם אותם יותר).

Ⓢ **שו"ע:** אין ללבן (אבנים) [רעפים] לצלות או לאפות בהן, מפני שמחסם אותם.

Ⓛ מסתימת השו"ע משמע שאסור בין חדשים ובין ישנים. ויש מהפוסקים שאסרו דווקא בחדשים, אבל בישנים מותר (משנ"ב).

❖ הכנת כלים לצורך הצליה

המשנה אומרת (ביצה לב ע"ב) שאסור לשבור חרס או לחתוך נייר כדי לצלות עליו צלי (שהיו שוברים חרס לחתיכות קטנות, או שורים נייר במים, ומניחים עליהם את הדג שצולה בגחלים, מפני שהגחלים שורפים את הדג (רש"י)).

הברייטא אומרת (לד ע"א) שאין לפצוע את הקנה כדי לצלות בו מליח (רש"י: לתת ממנו תחת המליח העומד על האסכלא. מפני שעשה בכך כלי. רמב"ם: הכוונה שעושה אותו שיפוד לצלות בו את המליח).

Ⓢ **טור ושו"ע:** אין שוברים את החרס, ואין חותכים את הנייר לצלות עליו. ואין פוצעים את הקנה לעשותו שיפוד, כדי לצלות עליו.

Ⓛ הוא הדין שאין לשוברו ולהניחו תחת הדג שעל האסכלא. שכל דבר שעושה כדי להשתמש בו, הוא תיקון כלי (משנ"ב).

סעיף ב | פציעת אגוזים בתוך מטלית

הברייטא מתירה (ביצה לד ע"א) לפצע אגוז בתוך מטלית ואין חוששים שמא תקרע (שגם אם תקרע, הרי אין כוונתו לקרוע על מנת לתפור (רש"י) וגם הוי דבר שאינו מתכוון (משנ"ב. ורש"י כתב טעם אליבא דכו"ע (שער הציון)).

Ⓢ **כך פוסקים טור ושו"ע.**

Ⓛ היינו שמכה על המטלית כדי לשבור הרבה אגוזים יחד (ר"ן).

סימן תקט | כמה דינים פרטיים להלכות יו"ט

הקדמה לסימן (על פי המשנ"ב):

- א. נחלקו רבי יהודה וחכמים (ביצה כח ע"ב) במכשירי אוכל נפש. לדעת חכמים רק מלאכת אוכל נפש הותרה. אבל מלאכה הנוגעת במכשירי אוכל נפש התמעטה מהפסוק: "אֶךָ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם" (שמות יז, טז). ולומדים חכמים 'הוא' ולא מכשיריו. לדעת רבי יהודה פסוק זה ממעט רק מכשירים שהיה אפשר לעשותן מערב יו"ט, אבל מכשירים שלא היה אפשר לעשותן מעיו"ט, מותר.
- ב. להלכה נחלקו הראשונים, יש הפוסקים כחכמים. והרבה ראשונים פסקו כרבי יהודה (אלא שנחלקו אם מורים כן לרבים), ורבים מהראשונים והאחרונים כתבו שמהתורה הלכה כרבי יהודה, אך חכמים החמירו בהרבה מהדינים, והתירו לפי נחיצות התיקון⁹⁴⁰.
- ג. מהשו"ע נראה שפסק הלכה כדעת רבי יהודה מהתורה (תצה, א), ורק מדרבנן אסרו את רוב המלאכות (פסיקתו כאן בסעיף א [לפי הגר"א], וכן בסימן תקיד, א. וכ"כ בכסף משנה (ד, ט) בביאור דעת הרמב"ם).
- ד. אמנם כתבו הפוסקים שגם רבי יהודה התיר רק לתקן כלי, אבל לעשות כלי מחדש לצורך אוכל נפש, גם רבי יהודה אוסר.
- ה. במשך הסימן מבואר שיש מקרים שהתירו רק לאדם בעצמו, אבל לא התירו להורות כן לאחרים, שלא יבואו להקל יותר.

סעיף א | תיקון שפוד

רב חסדא (או רב יוסף) דורש (ביצה כח ע"ב) שאחד סכין שנפגם, ואחד שפוד שנרצם (שנשבר ראשו (רש"י)), ואחר גריפת תנור וכיריים ביו"ט, באנו למחלוקת רבי יהודה וחכמים.

שנינו בברייתא שאין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, ורבי יהודה סובר שגם מכשירי אוכל נפש הותרו. הגמרא מבארת שחכמים אוסרים מהפסוק: "אֶךָ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם" (שמות יז, טז), הוא ולא מכשיריו. ורבי יהודה סובר שהמיעוט 'הוא' בא למעט מכשירים שהיה אפשר לעשותם מערב יו"ט, והריבוי 'לכם' מרבה מכשירים שלא היה אפשר לעשותם מערב יו"ט.

רב חסדא פוסק (שם ע"א) הלכה כרבי יהודה.

רב יהודה אומר בשם שמואל (שם ע"ב) ששפוד שנרצף אסור לתקנו ביו"ט הגמרא מקשה שהדבר פשוט, ומבארת שהחידוש שאסור אע"פ שיכול לפושטו בידיו.

נחלקו הראשונים בדעת רבי יהודה מה ההבדל בין שיפוד שנרצף שאסור לתקנו, לבין שפוד שנרצם שהותר:

הערות

⁹⁴⁰ דעת הרב המגיד שהרי"ף והרמב"ם פוסקים כחכמים (עיין להלן בהערה בדעת הב"י והשו"ע בזה). והרבה ראשונים פוסקים כרבי יהודה, יש מהם הסוברים שגם מורים כן לרבים (דעת הראב"ד, ריא"ז ועוד), ורבים סוברים שאין מורים כן לרבים (בה"ג, ראבי"ה בשם רשב"ט, רז"ה, יראים וסמ"ג). אמנם, הרבה ראשונים ואחרונים הולכים בדרך שונה, שאכן הלכה כרבי יהודה מהתורה, אלא שחכמים החמירו ברוב הדינים, והתירו לפי נחיצות העניין. (כ"כ רמב"ן, רשב"א, ר"ן, מרדכי, רי"ן, מאירי וכ"כ רא"ש ורבינו פרץ בתירוץ השני.) וכן כתבו אחרונים רבים (לבוש (תצ"ה; תק"ד), שו"ע הרב (תק"ט, א-ב, תקיד ד-ה), מג"א (תק"ד, ס"ק א), גר"א (תק"ד, א) משנ"ב (תק"ד ס"ק ד), וערוך השלחן (תק"ט, ד; תק"ד, א). (עיין פניה"ל מועדים הרחבות עמוד 102).

רש"י וטור מבארים ששפוד שנרצף התעקם רק קצת, ואסור לתקנו כיוון שאפשר להשתמש בו ללא תיקון. לעומת שיפוד שנרצם שנשבר ראשו, ואי אפשר להשתמש בו ללא תיקונו. הרז"ה והרז"ה מבארים ששפוד שנרצף התעקם מאוד, ואסור לתקנו כיוון שעושה בכך כלי מחדש. לעומת שפוד שנרצם שהתעקם קצת, ואין בתיקונו משום תיקון כלי.

הראשונים חולקים כמי לפסוק במחלוקת רבי יהודה וחכמים:

◀ **ר"ף (לפי המ"מ) ורמב"ם (לפי הב"י⁹⁴¹):** הלכה כחכמים, ואסור לתקן כל מכשירי אוכל נפש.

☞ **שו"ע (כלשון הרמב"ם):** שפוד שנרצף ב"ט, אע"פ שיכול לפושטו ביד, אין מתקנים אותו. (ואין חילוק אם התעקם מעט או הרבה, לפי שפסק כחכמים (ביה"ל)).

◀ **רמב"ם (לפי רש"ל וגר"א), רא"ש, רשב"א וטור:** הלכה כרבי יהודה, וכל מכשירי אוכל נפש שלא היה יכול לתקנם מבעוד יום, רשאי לתקנם ב"ט.

☞ **רמ"א (בטור):** אם אי אפשר להשתמש בשפוד ללא תיקונו, מותר לתקנו ב"ט.

⚡ **משנ"ב וביה"ל:** כתבו האחרונים שלדינא יש לחשוש לרז"ה ור"ן שאסרו לפשט שיפוד שהתעקם לגמרי. ואם יכול לשאול מאחרים, לכו"ע אסור⁹⁴² (מג"א).

א. שיפוד שנשבר ב"ט ראשון של גלויות:

◀ **מג"א בשם מהרי"ל:** שפוד שנשבר ב"ט ראשון של גלויות, אסור לתקנו ב"ט שני, שהרי אין אנו עושים בראשון מלאכה לצורך השני מחמת ספק, (שמא אחד מהם חול).

◀ **בגדי ישע:** אם לא היה צריך ב"ט ראשון (ואסור לו לתקנו), מותר לתקנו בשני (לפי הרמ"א). (כיוון שהיה אסור לו לתקנו בראשון, ולא גרע ממקרה שלא היה לו שהות לתקנו מבעוד יום (שער הציון)).

ב. הרמ"א שהתיר לתקן, היינו רק בכלים המשמשים לצורך אוכל נפש, אבל שאר כלי שהתקלקל, כגון מחט שהתעקמה, לכו"ע אסור לתקנה (אחרונים).

❖ להורות היתר לרבים

☞ **רבינו ירוחם ורמ"א:** הגם שהתירו לתקן שיפוד, אין להורות כן לרבים, שלא יבואו לתקן גם כשנשבר מערב י"ט. (והוא הדין שלא יורה לתלמידיו (משנ"ב), ולא יתקן בפני רבים (שער הציון)). והוא הדין לכל מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותם מערב י"ט.

הערות

⁹⁴¹ **בב"י** כאן משמע שהבין שהרמב"ם פסק כחכמים. וכ"כ בביאור דעתו **בביה"ל** כאן בתחילת דבריו. אמנם **בכסף משנה** (י"ט ד, ט) משמע שהבין שהלכה כר"י מהתורה, וחכמים אסרו לפי שאינו צורך אוכל נפש כל כך. לפי זה באמת דעת **השו"ע** שהלכה כרבי יהודה (וכן פסק בסימן תצה, א להדיא), אלא שבשפוד פסק כרמב"ם. ואכן **היש"ש והגר"א** כתבו שדעת הרמב"ם גם היא כרבי יהודה, ומה שהחמיר בשפוד, היינו משום שתירון שפוד שנרצף הוא עשיית כלי חדש, שנאסר לכו"ע, והביא דבריהם **בביה"ל** בסוף דבריו. (וייתכן שדעת השו"ע לפסוק כדעת הרמב"ן ועוד שמהתורה הלכה כרבי יהודה, וחכמים אסרו הרבה מהמלאכות, ועיין בהערה לעיל שכן סוברים הרבה ראשונים ואחרונים).

⁹⁴² מהמג"א משמע שדין זה נכון בכל הסימן, שכאשר יכול לשאול מאחרים, אין להתיר תיקון של מכשירי אוכל נפש.

ל **ביה"ל: הגר"א** כותב שלפי הרמב"ם שדווקא בתיקון סכין אין להורות היתר לרבים (שמא יבואו להשחית במשחזת אבן), אבל בשאר מכשירי אוכל נפש מורים. (ולכן בסימן תצה, לא כתב השר"ע שאין מורים כן).

סעיף ב | תיקון שפוד וסכין

מרדכי בשם ראבי"ה ושו"ע: שיפוד שהיה ארוך מדי, אסור לחותכו ולא לשרפו משום תיקון כלי.

ל ולכן גם אם לא היה לו שהות מערב יו"ט לתקנו, אסור **(שער הציון)** (דלא כמג"א שהקל בזה).

❖ השחזת סכין

המשנה אומרת (כח ע"א) שאין משחזין את הסכין, אבל משיאה על גב חברתה. רב הונא אומר שהמשנה אוסרת דווקא במשחזת של אבן, אבל בשל עץ מותר. [רב יהודה אומר בשם שמואל שמה שאמרנו שאסור בשל אבן, היינו לחדד את הסכין, אבל להעביר שמנוניתה מותר. מדייקת מכך הגמרא, שבשל עץ מותר אפילו לחדדה. יש ששנו דברי רב יהודה, שמה שאמרנו שבשל עץ מותר, היינו להעביר שמנוניתה. משמע מכך שבשל אבן אסור אפילו להעביר שמנוניתה.

יש ששנו דברי רב יהודה על המשנה שאסרה להשחזת סכין במשחזת, ועל זה אמר רב יהודה שדווקא לחדדה אסור, אבל להעביר שמנוניתה מותר. ויש ששנו דברי רב יהודה על סוף המשנה המתירה להשיאה על גבי חברתה, ועל זה אמר רב יהודה שדווקא לחדדה אסור, אבל להעביר שמנוניתה מותר. משמע שמבשחזת אסור אפילו להעביר שמנוניתה].

הגמרא שואלת מי הוא התנא שאסר להשתמש במשחזת. אומר רב חסדא שזה לא כרבי יהודה שהתיר מכשירי אוכל נפש. [רבא אומר לרב חסדא שהוא דור ש בשמו שהלכה כרבי יהודה, ואמר רב חסדא שיהי רצון שידרשו בשמו כאלה דברים מעולים].

הגמרא מספרת על אמוראים שהעבירו סכין על גבי הסל או על הריחיים, וכששאלו אותם האם הם מתכוונים לחדד או להעביר שמנונית, ענו שהם מתכוונים רק להעביר שמנונית, אך באמת התכוונו לחדד, וסברו שהלכה ואין מורים כן לרבים.

רב יוסף אומר (שם ע"ב) שסכין שעמדה ביו"ט (כלומר, אינה חדה לחתוך בה) מותר לחדדה ביו"ט, ודווקא כשיכולה לחתוך בדוחק⁹⁴³.

נחלקו הראשונים בפסיקת ההלכה⁹⁴⁴:

הערות

⁹⁴³ לדעת רש"י (וטור), רב יוסף מתיר אפילו אם הסכין התחילה לעמוד מחריפותה מערב יו"ט, משום שאין זה דבר ניכר, ולא היה לו לתת דעת על זה. אך לדעת הרמב"ם דין זה שייך לדין סכין שנפגמה, שכל ההיתר לשייף סכין שנפגמה, הוא דווקא כשהסכין עדיין יכולה לחתוך על ידי הדחק, אבל אם אינה יכולה לחתוך, אסור לשייפה בכל אופן. (ועיין לקמן בדברי הרמב"ם והשר"ע).

⁹⁴⁴ **הבית יוסף** מבאר את שורש הדעות כאן. ונבאר בקיצור (ועיין בהקדמה לסעיף א להרחבה בדיון ממחלוקת רבי יהודה וחכמים):

◀ **רי"ף (לפי הר"ן) ורמב"ם:** אסור להשחזיז סכין במשחזת של אבן (אפילו נפגמה ביו"ט, דהוי תיקון כלי (משנ"ב)), אבל מותר בשל עץ או אבן או חרס (או על גבי חברתה (משנ"ב)), ואין מורים כן לרבים, שלא יבואו להשחזתה במשחזת. וכל זה כשיכולה לחתוך בשעת דוחק, אבל אם אינה יכולה לחתוך אפילו בדוחק, אסור אפילו בשל עץ, שלא יבואו לחדדה במשחזת.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **רי"ף (לפי הרא"ש), עיטור וטור:** מותר להשחזיז סכין במשחזת של אבן, אבל אין להורות כן לרבים, אבל בשל עץ או בריחיים מותר אפילו להורות לרבים

א. במשחזת של אבן, אין להורות לרבים אפילו כשמכיוון להעביר שמנוניתה (שער הציון).

סעיף ג | תפירת עוף ממולא

◀ **רשב"א:** מותר לתפור עוף ביו"ט שמילאו בו בשר כתוש בתוכו, כיוון שהתפירה היא לצורך אוכל נפש.

◀ **ראב"ד, כלבו ורי"ו (וכן הוא בירושלמי):** אסור לתפור מולייתא, שמא יחתוך התפירה. אלא יכין את החוט מערב יו"ט, ויניחו במחט, ויזהר שלא יחתוך החוט.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לתפור עופות ממולאים בבשר וביצים, אם יתקן מעיו"ט את החוט, ויניחו במחט, ויזהר שלא יחתוך את החוט ביו"ט. (היינו לפני התפירה, דהוי מתקן כלי. אבל לאחר התפירה מותר לחותכו (משנ"ב)).

רמ"א: והמנהג לשרוף החוט שנשאר לאחר התפירה (אע"פ שמותר לחותכו, נהגו לשורפו. אבל לפני התפירה, אסור גם לשרוף, שחיתוך ושריפה, דין אחד להם (אחרונים)).

א. אם לא הניח את החוט במחט מערב יו"ט, אסור להניחו במחט ביו"ט. אלא אם כן הניחו במחט והוציאו אותו, שמותר ליתנו ביו"ט, ויכול לחותכו לאחר התפירה, וכן"ל (משנ"ב).

הערות

הרי"ף פוסק שהשחזת אסורה, ומביא את המעשים שהאמוראים העבירו על משחזת עץ או הריחיים, מפני שלא רצו להורות לרבים. ונחלקו הראשונים בביאור דעתו:

דעת הרא"ש שהרי"ף פוסק כרבי יהודה ומתיר גם בשל אבן, אלא שאין להורות כן לרבים (ומה שהביא את המעשים שהאמוראים לא התירו בשל אבן, כוונתו רק להוכיח שהלכה כרבי יהודה, ולא שאין מורים כן, שלא מסתבר שבשל עץ אין מורים כן, שהרי אפילו לחכמים מותר בשל עץ לאחד מהלישנות בגמרא).

דעת הר"ן שהרי"ף פוסק כרבי יהודה, אלא שאסור בשל אבן (משום שעושה בכך כלי גמור, והוי כמלאכה הנעשית לימים רבים, שאסור אפילו באוכל נפש עצמו) ואף בשל עץ אין מורים כן לרבים (ולכן הביא את המעשים של האמוראים). וכן דברי הרמב"ם לאסור בשל אבן, ולהתיר בשל עץ ללא שיוור כן לרבים. והסכים הב"י לביאור הר"ן לפי שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעה אחת.

דעת הרב המגיד שהרי"ף והרמב"ם פוסקים כחכמים לאסור כל מכשירי אוכל נפש (ומה שהתירו להעביר בשל עץ, ביאר הב"י שדעת המ"מ שאין זו מלאכה כלל, ולכן אפילו אם היה יכול מעיו"ט מותר. (והאריך בב"י ליישב דברי הרב המגיד. אך בסוף כתב שבר"ף צ"ע איך אפשר לומר שפסק הלכה כחכמים, שהרי הביא דברי רב חסדא שפסק הלכה כרבי יהודה).

הבית יוסף מסכים עם ביאור הרב המגיד ברמב"ם (וכך נקט בסעיף א לאסור מכשירי אוכל נפש), אך חלק עליו בביאור דעת הרי"ף, וכנזכר, הסכים לדברי הר"ן.

סעיף ד | חיתוך קשרים שבאוכל

אגור בשם שבלי הלקט, ומרדכי ושו"ע: מותר לחתוך קשר של גדיים ועופות מקולסים (צלויים עם הראש והקרביים) (משנ"ב על פי רש"י בפסחים).

ל ואין בזה תיקון החוט, שהרי חותכו לאחר התפירה. ואף בשבת מותר לעשות זאת (כנ"ל בסימן שיד, ט) (משנ"ב).

תשב"ץ ושו"ע: מותר לשרוף תפירה או סמרטוט שקושרים בו העוף. (שאין בזה תיקון כלי (משנ"ב)).

סעיף ה | הכשרת כלי ע"י ליבון

הקדמה קצרה:

א. הראשונים כותבים שכלי שבלע היתר ביו"ט (כגון בשר) ורוצה להכשירו (כדי לאפות בו חלב), - והדין הוא שמספיק לו ליבון קל (או הגעלה) - רשאי ללבנו ביו"ט, כיוון שליבון זה אינו נראה כמתקן כלי, אלא כמחממו לאפות בו.

אלא שצריך לאפות בכלי מיד לאחר הליבון, כדי שהליבון יהיה לצורך אוכל נפש. אבל אם הניח לכלי להתקרר, אסור, אפילו אם היה לא היה יכול ללבנו מערב יו"ט.

ב. אמנם, במציאות שהכלי בלע איסור, והוא צריך ליבון חמור, אסור ללבנו ביו"ט, כיוון שנראה כמתקן כלי. ואפילו לא היה יכול להכשירו מעיו"ט אסור.

ג. יש פוסקים שכתבו להתיר, כשלא היה יכול מערב יו"ט (בין בליבון קל כשלא אופה בו מיד, וכן בליבון חמור), כיוון שזה מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותם מערב יו"ט (רדב"ז ומג"א).

שו"ע: מותר ללבן כלי ברזל (טרפ"א) שאפו בו פאלד"ן של גבינה, ולאחר הליבון יאפה בו פשטידה של בשר (מרדכי בשם ר"י). והוא שכשיתלבן הכלי ייתן עליו מיד את הפשטידה (שאינו נראה כמתקן (משנ"ב)). אבל אם הכלי בלוע מנבילה וכיוצא בה (וצריך ליבון גמור), אסור ללבנו, אפילו יאפה עליו מאכל מיד (כיוון שבליבון גמור ניכר לכל שעושה כן כדי להכשירו) (הגה"מ בשם סמ"ק).

רמ"א: והוא הדין שאסור להגעיל כלי ביו"ט (מרדכי ואו"ז והגה"מ). ומותר ללבן שפוד שצלו עליו בשר שאינו מלוח, והוא רוצה לצלות בו ביו"ט (מהר"א מפראג). (כיוון שמעיקר הדין אינו צריך הכשר, אלא שנהגו ללבנו, ולכן הליבון אינו נחשב לתיקון, ומותר אפילו היה יכול מאתמול (מג"א ואחרונים)).

ל אם לא היה יכול מערב יו"ט, יש המתירים גם כשאינו אופה בו מיד, וכן בליבון חמור. אך בזה לכ"ע אסור להורות היתר לאחרים, וכנ"ל בסעיף א בהגה (משנ"ב).

א. מג"א: מכאן משמע שמותר להגעיל כלים ביום חול מבשר לחלב. אך העולם נהגו לאסור זאת⁹⁴⁵. (משום שאם יבוא להכשיר אותו כלי בין בשר לחלב, יבואו לידי טעות). ונהגו להטריף את הכלי ואז להכשירו⁹⁴⁶ (פרי מגדים).

הערות

⁹⁴⁵ ועיין בסימן תנא במה שכתבנו על דברי המשנ"ב שם, ובדעת היביע אומר (שלא לחשוש לחומרא זו).

⁹⁴⁶ אלא שצריך להזהר שלא יעבור על איסור בזה, ולכן יבשל עוף עם חלב, וכך לא יעבור על איסור. ואני שמעתי עצה (הרב יהודה רוט שליט"א) שאין צורך לבשל ממש איסור, אלא אם למשל רוצה להעביר כף מבשר לחלב (או להפך), יכול לבשל מאכל פרווה בכלי חלבי בן יומו בעזרת הכף כשהיא אינה בת יומה מבשר (ולא יהיה שישים בתבשיל

ל **חת"ס:** אמנם אם הכשיר את הכלי לצורך פסח, יכול להחליפו בין בשר לחלב, כיוון שלא הייתה כוונת ההכשר לצורך זה (הביאו **המשנ"ב** בסימן תנא).

ב. אסור להגעיל, אפילו אם רוצה להשתמש בכלי ביו"ט, משום שבישול מי ההגעלה אינו לצורך אוכל נפש, אלא לצורך הכשרת הכלי, ואת זה היה אפשר לעשות מערב יו"ט⁹⁴⁷. ואם לא היה אפשר, רבים מהאחרונים מקילים בזה מצד הדין, אלא שאין להורות כן לאחרים. ואם היו לו מים רותחים (מערב החג, המיועדים לצורך אוכל נפש), יכול גם להורות לאחרים להגעיל בהם (**משנ"ב**).

סעיף ו | נקב חדש בחבית

Ⓢ **רא"ש ושו"ע:** אין נוקבים נקב חדש בחבית, דהוי מכשירי אוכל נפש היה יכול לעשותם מאתמול.

ל אפילו עושה כן לצורך שתיה. הבמידה ולא היה יכול לנקבו מאתמול, מותר, אלא שאין להורות כן (**משנ"ב**).

סעיף ז | טבילת כלים

השו"ע פוסק בהלכות שבת בסימן שכג, ז, וזה לשונו: מותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה, ויש אוסרים. וירא שמים יצא את כולם ויתן הכלי לא"י במתנה ויחזור וישאלנו ממנו, ואין צריך טבילה'.

Ⓢ **שו"ע:** הטבלת כלי ביו"ט, דינו כמו בשבת.

ל **משנ"ב:** שיש מחמירים, מפי שנראה כמתקן כלי. ואם לא היה יכול להטבילו מערב יו"ט מותר, שהרי זה מכשירי אוכל נפש, ואין מורים כן (**משנ"ב**). ובכלי זכוכית, שטבילתו מדרבנן (ואינו תיקון כ"כ (שער הציון)), ניתן גם להורות כן לאחרים (**פרי מגדים**).

רמ"א: והוא הדין הדחת ושפשוף כלים, דינם כמו בשבת (כמו שהתבאר בסימן שכג).

הערות

כנגד הכף), והרי כתב הרמ"א ביו"ד בסימן צד, ה שהמנהג להכשיר את הכף ע"י הגעלה. (ולכאורה לבני ספרד עצה זו אינה מועילה).

⁹⁴⁷ לכאורה תמוה מדוע אין כאן משום תיקון כלי כמו שמצינו בדיני הגעלת כלים. והנה **במשנ"ב** בס"ק ל כתב שבטבילת כלים אסור כיוון שאסור להשתמש בכללי ללא טבילה (לעומת כלי הבלוע באיסור, שמותר בשימוש צונן) ומקורו בדברי **הרדב"ז** בחלק ב סימן ת"ב. (אך לכאורה קשה קצת על דבריו, שהרי בכלים הבלועים בטומאה גם כתב שאינם ראויים לשום תשיש, ולכאורה הרי ראויים לימי טומאתו ומדוע לא הוי תיקון כלי. וצ"ב).

סימן תקי | כמה דברים האסורים לעשות ביו"ט ואיזה מותרים ע"י שינוי

סעיף א | מלילת מלילות

רבא אומר (ביצה יב ע"ב) שמותר למלול מלילות (חייטים) ביו"ט, ומפרכים קטניות ביו"ט (להוציא אותם מקליפתן באצבעות). אביי מקשה לרבא מברייטא המתירה למי שמלל מערב שבת לנפח מעט מעט, אבל לא בקנון ותמחוי, וכן מי שמלל מערב יו"ט יכול לנפח מעט מעט ולהשתמש גם בקנון ותמחוי, אך לא בנפה וכברה (כיוון שנראה כעושה מלאכה לימים רבים (רש"י)). משמע שאסור למלול ביו"ט עצמו. עונה לו רבא שאכן מותר גם ביו"ט, אלא ששנתה הברייטא ערב יו"ט, אגב הרישא העוסקת בשבת, שאז ודאי שאסור למלול.

בהמשך (יג ע"ב), הגמרא שואלת כיצד מולל, ועונה שצריך שינוי. נחלקו הראשונים האם הצורך בשינוי מוסב על שבת או על יום טוב⁹⁴⁸:

◀ **רש"י ותוספות:** גם ביו"ט מותר למלול רק בשינוי.

◀ **רי"ף, רמב"ם, רא"ש ור"ן:** מותר למלול ביו"ט גם ללא שינוי כלל.

Ⓢ **שו"ע:** מותר למלול מלילות ולפרוך קטניות כדרכו ביו"ט ומנפח מעט מעט ואוכל, אפילו בקנון ותמחוי, אבל לא בטבלה, נפה וכברה.

Ⓛ ויש מחמירים להצריך שינוי⁹⁴⁹ (משנ"ב).

סעיף ב | ברירת קטניות

הקדמה:

א. נחלקו הפוסקים במלאכת בורר ביו"ט. דעת הרשב"א (עבודת הקודש, בית מועד א, ה) שברירה היא מלאכה האסורה ביו"ט, והתירוה רק כאשר אין בה איסור תורה בשבת. (כגון בקנון ותמחוי). אך דעת הרב המגיד (יו"ט ג, טו) שמלאכת בורר היא מלאכה המותרת ביו"ט, ואסור בה באפנים שנראה שבורר לצורך ימים רבים.

הערות

⁹⁴⁸ בפשטות מחלוקת הראשונים תלויה בשאלה האם מלאכת דישה וזרייה (ושאר מלאכות שלפני לש) נאסרו מהתורה או מדרבנן. לדעת **הרי"ף והרמב"ם** נאסרו רק מדרבנן, ולכן מובן שאין צורך בשינוי נוסף כשמולל. אך דעת **רש"י** ודעימיה שמלאכות אלה נאסרו מהתורה, צריך למלול בשינוי כדי שלא תהיינה אסורות מהתורה. עיין בסימן תצ"ה, ב. [ולדעת **הרמב"ן** הסובר שמלאכות שנעשות רק ליו"ט אסורות רק מדרבנן, אין צורך בשינוי, כיוון שכאן עושה רק לצורך אכילה לאותו יום]. יש להעיר שלכאורה הוא הדין בניפוח (שהוא אסור משום זורה), שלפי הרמב"ם הוי רק איסור דרבנן, וכך ניתן לבאר דעת השו"ע (וצ"ב לפי זה מדוע התירו רק כשמנפח מעט מעט), ולדעת רש"י ודעימיה צריך לעשות דווקא בשינוי (וזה מה שהתירו רק מעט מעט).

אמנם **מהביה"ל** בסימן תקד (ד"ה וכיון שאין) משמע שגם לדעת אסור לזרות מהתורה, אלא אם כן יעשה בשינוי (ולכן התיר רק מעט מעט). ולכאורה צ"ע מה ההבדל בין דישה לבין זריה, שזו הותרה כדרכה וזו צריכה שינוי.
⁹⁴⁹ כ"כ **מג"א** על פי **הרמ"א** בסימן שי"ט, ושהחמיר שלא למלול בשבת אפילו בשינוי. משמע שביו"ט צריך שינוי. אמנם **הפרי מגדים** פקפק, שכן הר"ן שהחמיר בשבת אפילו ע"י שינוי, משמע ממנו שהתיר ביו"ט ללא שינוי (ולכן הרמ"א כאן לא השיג על השו"ע). והביא דבריו **בשער הציון**.

ב. נפקא מינה בין הראשונים האם התירו לברור ביו"ט שלא לאלתר: לדעת הרשב"א אסור, אך דעת הרב המגיד להתיר בזה (כ"כ הרב המגיד להדיא).

ג. לדינא רוב האחרונים פסקו כדעת הרב המגיד להתיר גם כשאנו בורר לאלתר. [וביאר שכוונת הרמ"א שכתב שהתירו לברור רק אם רוצה לאכול בו ביום, כוונתו גם שלא לאלתר]. ודעת הט"ז לפסוק כדעת הרשב"א (ותמהו עליו האחרונים, שהרי כיוון שקיי"ל שהבורר פסולת מאוכל בשבת חייב חטאת, כיצד התירו זאת ביו"ט, ועל הרשב"א ייתכן שלא קשה, שהוא סובר שאם עושה כן לאלתר גם בשבת אינו חייב חטאת (ביה"ל)).

ד. במידה והיה יכול לברור מערב יו"ט, הט"ז כותב לאסור כדין מלאכות שהיה יכול לעשותם מאתמול, כמו שכתב הרמ"א בסימן תצ"ה (שגם אוכל נפש שהיה יכול לעשותו מאתמול נאסר). אך הביה"ל חולק ומתיר גם אם היה יכול מאתמול, כיוון שעצם זה שלא התירו לברור אלא ע"י נפה וכברה (כדלהלן) הרי שזה שינוי, וע"י שינוי התירו גם בדברים שהיה יכול מערב היו"ט. (אך סיים הביה"ל שעדיף לברור את האוכל מהפסולת שזה ודאי שינוי וכמדומה שכן נוהגים העולם).

נחלקו ב"ש וב"ה (ביצה יד ע"ב) בדין בורר קטניות. לדעת ב"ש בורר אוכל ואוכל, ולדעת ב"ה בורר כדרכו. [אמנם, גם ב"ה אוסרים לברור בנפה וכברה].

רבן גמליאל אומר (בבבב"א) שבית הלל התירו לברור פסולת מתוך אוכל רק כאשר האוכל מרובה על הפסולת, אבל אם הפסולת מרובה על האוכל לא.

מקשה הגמרא, וכי כאשר הפסולת מרובה יש מי שמתיר. מבאר הגמרא שאכן מדובר שיש הרבה אוכל, אלא שקשה יותר לברור.

נחלקו הראשונים בביאור תירוצי הגמרא⁹⁵⁰:

◀ **רש"י וטור:** אם הפסולת מרובה בכמותה, אסור לגעת בתערובת. אך אם האוכל מרובה, תלוי, אם הטרחה לברור את האוכל מרובה – יברור את הפסולת, ואם הטרחה לברור את הפסולת מרובה – יברור את האוכל.

◀ **ר"ן בשם י"א [ותוספות]** (שבת קמב ע"ב): אם הפסולת מרובה בכמותה מהאוכל, אע"פ שקשה יותר לברור את האוכל, עדיף שיברור את האוכל, כיוון שהפסולת מרובה.

951 **שו"ע:** הבורר קטניות ביו"ט, בורר כדרכו⁹⁵¹ **(רמ"א):** אם רוצה לאכול בו ביום⁹⁵² **(מגיד**

משנה)), בחיקו ובתמחיו, אבל לא בטבלה, נפה וכברה.

הערות

⁹⁵⁰ הראשונים חולקים בביאור שאלת הגמרא 'פסולת מרובה מי איכא מאן דשרי', לדעת רש"י הקושיא היא שהדין אינו נכון, שהרי כאשר הפסולת מרובה אסור בכלל לגעת בתערובת (שהאוכל בטל לפסולת). אמנם לדעת הר"ן והתוספות בשבת, הקושיא היא שהדין הוא פשוט, שהרי אם הפסולת מרובה, פשיטא שיברור את האוכל ולא את הפסולת (ואכן הרי"ף אצלנו גרס 'פשיטא' בקושיית הגמרא. וכתב מהר"ם (שבת קמב ע"ב) שודאי גם תוספות והר"ן סוברים כך). ועיין שם בתוספות שהביאו בשם רש"י שכאשר הפסולת מרובה אסור לברור משום דנפיש בטרחה ולא משום שהאוכל בטל לפסולת.

⁹⁵¹ **הסתירה מסימן תק"ו:**

הרמ"א בסימן תק"ו כותב שיש מחמירים שלא לברור צרור מתוך תערובת, וחששו האחרונים לדעתו (ע"ש משנ"ב). ולכאורה קשה מכאן שהתירו לברור כדרכו. והביא המשנ"ב שם תירוצי החיי אדם, שהוצאת צרור מתערובת זה עובדין דחול, (ונראה כוונתו, שהוצאת אוכל מפסולת או להיפך, ושניהם מעורבים יחד, הרי שאין דרך חד משמעית לברור, והדבר תלוי בכמות ובטורח. אמנם, כשיש צרור אחד בתוך תערובת, צורת הברירה היא חד משמעית, וכאשר עושה אותה אסור זאת חכמים כיוון שעושה מעשה חול. וצ"ב. לפי דברינו האיסור הוא רק בתערובת שנפל לתוכה כלכל יחיד, אך תערובת של פסולת עם אוכל ודאי שמותר). ודעת **הגר"ז** (הביאו שם בשער הציון וכן בביה"ל), שיש לחלק בין קטניות שהותרו, כיוון שהדרך לברורם רק ליומן, לבין חיטים שנאסרו, כיוון שהדרך לברורם לימים רבים. ועיין עוד בסימן תק"ו.

⁹⁵² עיין בהקדמה לביאור דברי הרמ"א.

במה דברים אמורים כשהיה האוכל מרובה על הפסולת (ועדיף להמעיט בטרחה ולברור הפסולת (משנ"ב)), אבל אם הפסולת הייתה מרובה על האוכל, בורר את האוכל ומניח את הפסולת. אך אם טורח ברירת הפסולת היא גדול מהאוכל, אע"פ שהאוכל מרובה, בורר את האוכל ומניח הפסולת.

רמ"א (על פי הטור): לוזים ובטנים שנשברו, ועדיין הם בקליפה, אין הקליפה נקראת פסולת, כיוון שדרכם בכך, ועדיין הם מעורבים יחד (והוי כמין אחד (משנ"ב)).

והאחרונים הסכימו שאף כאן יברור את המין שקל יותר לברור (משנ"ב).

א. אם כמות האוכל והפסולת שווה, יברור איזה שרוצה. אך אם האוכל דק, יברור את הפסולת (משנ"ב).

סעיף ג | סינון ומיתוק חרדל

הברייתא אומרת (שבת קלד ע"א) שאין לסנן את החרדל במסננת שלו, ואין למתקו בגחלת של עץ (שהיו מכבים לתוכו גחלת, ואסור בשל עץ, ששייך בה איסור כיבוי (רש"י)). אבל מותר למתקו בשל מתכת (שלא שייך בה כיבוי, שהרי אינה נעשית פחם (רש"י)).
הגמרא מקשה, מדוע אסור למתקו בגחלת, הרי בשר שמניחים אותו על גחלים גם גורם לכיבוי חלקם, ובכל זאת הותר. מבאר הגמרא שבשר אי אפשר להניחו מאתמול, לעומת מיתוק החרדל שהיה אפשר למתקו מאתמול.

טור ושו"ע: אין מסננים את החרדל במסננת שלו, ואין ממתקין אותו בגחלת של עץ, אבל בשל מתכת מותר.

א. המג"א כותב שאם לא היה אפשר לסנן מאתמול, מותר לסנן ביו"ט. אך נראה שלפי דעת השו"ע בסימן תצה, נראה שאסרו לסנן חרדל משום שזו מלאכה שנעשית לימים רבים, וא"כ אין חילוק אם היה אפשר מאתמול או לא (אלא אם כן יעשה ע"י שינוי (ביה"ל)).

ב. כיבוי בגחלת של עץ:

רש"י מבאר שאסרו למתק את החרדל בגחלת של עץ כיוון שמכבה, ואע"פ שכיבוי הותר לצורך אוכל נפש, כאן אסרו כיוון שהיה יכול לעשות מאתמול. נחלקו האחרונים במקרה שלא היה יכול מאתמול:

◀ **אליה רבה:** מותר.

◀ **מג"א [וגר"א (בסימן תצה)]:** מותר רק ע"י שינוי, כיוון שהדרך לעשות זאת לצורך ימים רבים.

ג. בכל מתכת מותר אע"פ שיש בזה כיבוי מדרבנן, דהתירו זאת משום שמחת יו"ט (אחרונים).

ד. נתינת שפוד חם לתוך משקה:

◀ **מג"א:** מותר להניח שיפוד לוהט בתוך משקה כדי להחמיצו. (שכיבוי גחלת של מתכת אסור רק מדרבנן כ"ל).

◀ **ביה"ל:** לפוסקים שצורף מתכת הוא איסור תורה, אין להקל בזה, דהוי פסיק רישה.

סעיף ד | תליית משמרת ונתינה לתוכה

רבי אליעזר סובר (שבת קלז ע"ב) שמותר לתלות את המשמרת ביו"ט, ומותר לתת בשבת שמרים למשמרת התלויה. וחכמים סוברים שאסור לתלות את המשמרת ביו"ט, ואין לתת לתלויה בשבת, אבל מותר לתת לתלויה ביו"ט.

אביי מבאר שאסור לתלות מפני שהוא עושה מעשה חול⁹⁵³.

רבה בר רב הונא אומר (קלט ע"ב) שמותר להערים ולתלות משמרת על מנת להניח בה רימונים, ואז מסנן בה שמרים (והיינו לפי דעת חכמים האוסרים לתלות ביו"ט, וכאן שרוצה להניח בה רימונים אינו מעשה חול. ומאחר ונתלתה מותר לשמר בה (רש"י)), ודווקא אם אכן הניח בה רימונים בתחילה.

טור ושו"ע: אין תולים את המשמרת ביו"ט לסנן בה שמרים, אבל אם הייתה תלויה מותר לתת בה שמרים לסנן (אם הסינון לא היה טוב מאתמול כ"כ (משנ"ב). וע"י שינוי מותר בכל גוונא (שער הציון)). ומותר להערים ולתלותה על מנת להניח בה רימונים, ואח"כ נותן בה שמרים. (רמ"א: ושאר דיני בורר ביו"ט כמו בשבת, כדאיתא בסימן שי"ט).

א. כשתולה בה על מנת לתת בה רימונים, צריך לתת בה רימונים, שאם ייתן בה מיד שמרים, מוכחא מילתא שתלה אותה עבור השמרים (משנ"ב).

ב. אע"פ שהתבאר בסעיף ב שאסור לברור ע"י נפה וכברה, שאני התם שהרגילות לברור בכלים אלה לצורך ימים רבים, בשונה ממשמרת שהרגילות לסנן בה לאותו זמן (ביה"ל).

סעיף ה | עשיית גבינה

אביי שואל את רב יוסף (שבת קלד ע"א) האם מותר לגבן ביו"ט, וענה לו שאסור. שאלו מאי שנא מלישה שהותרה, וענה לו שלישה לא היה אפשר מאתמול, לעומת גבינה שהיה יכול מאתמול (אך פת חמה עדיפה מפת שנאפתה אתמול (רש"י)).

טור ושו"ע:⁹⁵⁴ אסור להעמיד גבינה ביו"ט.

כיוון שגבינה ישנה עדיפה יותר, והיה לו לעשות מאתמול. ואפילו לפוסקים שהתירו אוכל נפש שהיה יכול לעשותו מאתמול, מודו הכא לאסור (כיוון שעושים זאת לימים רבים והוא עובדא דחול). ולפי זה גם אם לא היה יכול לעשות מאתמול, אסור. וע"י שינוי יש להקל⁹⁵⁵ (משנ"ב).

הערות

⁹⁵³ רש"י מבאר (קלט ע"ב) שהאיסור משום עובדין דחול. (וכן משמעות הרמב"ם). אמנם הרמב"ן והרשב"א מתקשים, לפי זה מדוע אסור לתלות משמרת ביו"ט, הרי מותר לשמר ביו"ט. לכן ביארו, שלפי רש"י צריך לומר שנראה כמי שמתכנן לשמר בקביעות, גם שלא לצורך יו"ט. (אמנם דעת הרמב"ן והרשב"א שהאיסור הוא משום אוהל ולא עובדין דחול. ואכמ"ל).

⁹⁵⁴ וכן כתבו לאסור עשיית גבינה הראשונים המובאים להלן בדין העמדת חלב. אמנם עיין בב"י שהביא בשם רי"ו שהבין שהתוספות במסכת שבת התירו לגבן ביו"ט עצמו (שמה שאסרו חכמים מדרבנן בברייתא שם, זה רק על רודה חלות דבש, אבל חולב ומחבץ ומגבן מותר). והב"י העיר שאין הכרח להבין שתוספות התירו לכתחילה לגבן וכו', אלא רק לומר שאין בזה איסור דאורייתא. והוסיף לתמוה על רי"ו, שהרי רב יוסף פשט לאביי לאסור בזה. והביא שכן הבין הר"ן.

⁹⁵⁵ עיין בשער הציון שכתב שהדבר נתון במחלוקת אחרונים. שהגר"א התיר ע"י שינוי, והחיי אדם החמיר אפילו ע"י שינוי (שהשווה זאת למלאכת קוצר) והפתי"ש כתב בשם שו"ת פעולת צדיק שמותר בשינוי דווקא כשלא היה יכול מערב יו"ט.

❖ העמדת חלב לגבינה וחמאה

הירושלמי אומר (ביצה א, יב) שאסור להעמיד חלב ביו"ט (היינו ע"י קיבה או שאר דברים, שהחלב יתקבץ והקום יתברר (משנ"ב)), שאם נתיר, יש לחוש שיעמיד לצורך יום חול. (או מפני שהדרך להעמידו לצורך ימים רבים (אחרונים)).

ר"ן, הגה"מ ורוקח: אסור להעמיד [ולגבן] ביו"ט.

ריב"ש: אסור להעמיד חלב לצורך חמאה, שאף זה בכלל מחבץ. (שהוא בורר את הקום מתוך החלב. והיינו שעושים כן לצורך ימים רבים (שערי הציון)).

רמ"א אסור להעמיד חלב ולעשות חמאה ביו"ט.

- א.** אפילו ע"י גוי אסור. ויש מקילים לצורך שמחת יו"ט, ואין להקל אלא לצורך גדול (משנ"ב).
ב. מותר לקלוט מעל החלב את השומן שצף על גביו אפילו בשבת, והוא שישאיר מעט מהשומן הסמוך לחלב. ודווקא כשצריך לאוכלו בו ביום, שאל"כ אסור משום שמכין לצורך יום חול. ואם חושש שיתקלקל מותר ע"י גוי (כמו שהתבאר בסימן שז, ה). ובספר מור וקציעה הקל גם בעשיית חמאה ע"י גוי, אם יתקלקל השומן (משנ"ב).

סעיפים ו - ז | חיתוך ותיקון ירקות

הברייטא אומרת (ביצה לד ע"א) שאסור לחתוך את הירק בתספורת שלו (במספרים שרגילים לחותכם מזהקרקע (ראשונים)), אבל מתקנים את הקונדס ואת העכביות.

טור ושו"ע: אין גוזזים את הירק במספרים שהדרך לחתכם מן המחובר. (כלומר את ראשי העלים הנרקבים, שהוא יסבור שחתכם מהמחובר באותו יום (משנ"ב)), ומתקנים את הקונדס והעכביות. (דהוי צורך אוכל נפש (משנ"ב)).

א. הוא הדין שמותר להוציא את המים המרים שיש בחסה (פרי מגדים).

ב. מותר לחתוך ירק דק דק (אף על גב שבשבת אסור), אבל בכלי המיוחד לכך אסור, כיוון שהדרך לעשות עימו לימים רבים (ביה"ל).

❖ מליחת כמה חתיכות

◀ **מהר"ש:** מותר למלוח כמה חתיכות ביחד כדי לאוכלם אחר כך.

◀ **מהרי"ל:** אסור.

רמ"א: מותר, ויש מחמירים.

סעיף ה | נשיאת משאות גדולים

המשנה אומרת (ביצה כט ע"ב) שהמביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה (להניח ד' או ה' כדים בקופה, שנראה כעושה מעשה חול לשאת משאות (רש"י)), אבל מביא על כתפו (אחד או שנים, שמוכח שעושה לצורך יו"ט (רש"י)) או לפניו (בירו (רש"י)).

רמב"ם, טור ושו"ע: אע"פ שהותרה הוצאה ביו"ט אפילו שלא לצורך, לא ישא משאות גדולים בדרך שעושה בחול. כיצד⁹⁵⁶, המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם ארבעה או חמישה בתוך קופה, אלא יביאם על כתפו או לפניו אחד או שנים, שמוכח שעושה לצורך יו"ט.

❖ המקום שצריך שינוי

נחלקו הראשונים מהו 'מקום למקום' המצריך שינוי (עיין שער הציון ס"ק ל):

❖ **רש"י ואו"ז:** מחוץ לתחום, אבל בתוך העיר (כשיש עירוב) מותר אפילו מחצר לחצר.

❖ **טור (על פי המג"א):** אפילו מחצר לחצר, אבל מהבית לחצר אינו צריך שינוי⁹⁵⁷.

❖ כך פוסק **רמ"א**⁹⁵⁸.

סעיף ט | המוליך תבן

המשנה אומרת (ביצה כט ע"ב) שהמוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחריו, אלא נוטלה בידו (דהוי עובדא דחול (רמב"ם) וגנאי ליו"ט, שנראה שמכווין למלאכה רבה או להוליך רחוק (רש"י)). (והטור לא הביא דין זה, מאחר שזה נכלל במה שכתב שצריך לשנות מדרך חול (ב"י)).

שו"ע: המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחריו, אלא נוטלה בידו.

סעיף י | שינוי בדרך הנשיאה

הגמרא אומרת (ביצה ל ע"א) שרבא התקין במחוזא שמשא שרגילים לשאת בכתף, יש לשנות ולשאת ע"י עתר המקל את הנשיאה. ואם רגילים בחול לשאתו בעתר, ישנה לשאתו ע"י שני בני אדם ומוט על כתפיהם. ואם רגילים לשאת כך בחול, ישנו לשאת במוט שבידיהם, (אף שאינו מקל

הערות

⁹⁵⁶ **הרמב"ם** כתב את המשנה לשנות בנשיאת הכדים לאחר שכתב את ההיתר להוציא ביו"ט גם שלא לצורך (משמע שאם מוציא לצורך סעודה, אינו צריך לשנות). **הטור** לעומתו הביא (על פי רש"י) את דין המשנה לשנות בדרך הנשיאה גם במוציא לצורך סעודה, והעיר **הביה"ל** שכן סוברים הרשב"א והמאירי, והמשיך שלא מסתבר שהרמב"ם יחלוק ויתיר לשאת כדרכו אם עושה לצורך הסעודה. לכן ביאר, שהרמב"ם נקט לשון זו לומר שאפילו שהקלו בהוצאה ביו"ט כל כך, עד שמותר להוציא גם שלא לצורך, מכל מקום לא התירו להוציא כדרכו מפני שנראה כדרך חול. [אלא שהעיר שלשון השו"ע בסוף דבריו אינה בדקדוק, שכתב שמוכח שעושה לצורך יו"ט, והרי לרמב"ם מותר גם שלא לצורך יו"ט כלל (כמבואר בב"י בסימן תק"ח).] לע"ד ניתן לומר שהשו"ע פסק לשיטתו (כמו שביארו בביה"ל בסימן תקיח) שהוצאה שלא לצורך יו"ט כלל נאסרה מדרבנן, ולכן שינה מלשון הרמב"ם שהתיר הוצאה גם שלא לצורך כלל, וכתב שהתירו לשאת בכתפו כיוון שאז מוכח שעושה לצורך יו"ט ואין אפילו איסור דרבנן.

⁹⁵⁷ **עיין בתוספות** (ביצה כח ע"ב ד"ה המביא) ששמע שצרכי שינוי גם מבית לחצר, ורק מזוית לזוית בתוך הבית התירו ללא שינוי.

⁹⁵⁸ ומה שכתוב על הרמ"א 'אור זרוע', הוא שלא בדקדוק (שער הציון).

את הנשיאה, מ"מ הוי שינוי מדרך חול). ואם רגילים לשאת כך בחול, יפרסו סודר על הכד לשנות מדרך חול להצניעו (שאין הסודר מכביד על הנשיאה יותר). (כל זה על פי פירוש רש"י בגמרא).

רמב"ם ושו"ע: משאות שהדרך לשאת אותם במוט, ישא אותן על גבו מאחוריו, ומשאות שהדרך לשאת אותם מאחוריו, ישא אותן על כתפו. ושדרכם לשאת על הכתף, ישא אותן בידו לפניו, או יפרוש עליהן בגד וכל כיוצא בזה משינוי המשא.

כל זה במביא ע"י אדם, אך ע"ג בהמה לא יביא בכל גוונא. (עיין בסימן תצ"ה, ג (משנ"ב)).

א. מדובר במשאות יבשים או ביין ושמן, שאין לחוש שמא הסודר יפול לתוכם ויבוא לידי סחיטה (שאין בסחיטת משקאות אלה משום סוחט), אבל במים אין לפרוס סודר מלמעלה (משנ"ב).

❖ אינו יכול לשנות

הגמרא מסיימת (שם) שאם אי אפשר לשנות (שאין לו סודר (רש"י) או שזימן אורחים רבים (טור)), מותר ללא שינוי.

שו"ע: אם אינו יכול לשנות, כגון שזימן אורחים רבים וצריך למהר להביא לפנייהם (או כל סיבה אחרת, כגון שאין לו סודר (משנ"ב)), עושה כדרכו.

א. דין המזמן אורחים שייך גם בסעיף ח לגבי הנושא קופות, שאם זימן אורחים רבים וע"י שיביא כדרכו יביא מהר, מותר לשאת ד' וה' קבין (משנ"ב).

ב. אורחים נקראים לעניין זה אפילו הם מאותה העיר (משנ"ב).

סעיף יא | המביא עצים

תוספתא ושו"ע: המביא עצים ממקום למקום לא יביאם בחבל או קופה או מחצלת, אבל מביא במטפחת ובחיקו. (רוצה לומר אפילו ממקומות שמותר להביא כנ"ל בסימן תק"א, אפילו כך לא יביאם כרוכים בחבל וכי', שלא יעשה כדרך שעושה בחול (משנ"ב)).

סימן תקיא | הבערה וחימום מים מותרים ביו"ט

סעיף א | עשיית מדורה

לדעת בית שמאי (ביצה כא ע"ב) אין לחמם מים לרחיצת רגליו, אלא אם כן ראויים לשתייה, ובית הלל מתירים. כמו כן, מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה. (והותרו משום שמתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש, הותרה גם שלא לצורך אוכל נפש (ר"ן)).

טור וש"ע: מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה.

רמ"א: יש אומרים שאסור לחמם בית החורף, שלעיתים אין הקור גדול (היינו בזמן שאין הקור גדול. אבל אם הקור גדול מותר לכ"ע (משנ"ב)), והוי צורך רק למפונקים, והוי כמרחץ (לכל גופו, בסעיף ב) ומוגמר (בסעיף ד) שאסור. (על פי מהרי"ל וב"י). ונהגו להקל (כיוון שהותרה עיקר מלאכת הבערה לצורך חימום מהקור, אין מקפידים בקור גדול או קטן (משנ"ב)).

א. אם הקור אינו גדול כל כך שצריך להבעיר אש מחמתו, אך המאכלים המונחים שם נקרשים מחמת הקור, מותר להבעיר שהרי זה לצורך אוכל נפש (משנ"ב).

סעיף ב | חימום מים לרחיצה

כנוצר בסעיף א, בית הלל מתירים לחמם לחימום רגליו.

רי"ף ותוספות: בית הלל התירו לחמם מים לצורך רחיצת רגליו בלבד, אבל לא לצורך כל גופו (שכן זה צורך הראוי רק לבני אדם המעוננים ולא לכל נפש).

מגיד משנה: אפילו אינו רוחץ כל גופו בבת אחת, אלא איבר איבר, אסור.

כך פוסק שו"ע⁹⁵⁹.

א. הוא הדין שמותר לרחוץ פניו, ידיו ורגליו, שאף זה דבר השווה לכל נפש (משנ"ב). אמנם, לא ירחצם במרחץ, שמא יבוא לרחוץ שם כל גופו (ב"י).

ב. הסיבה לאסור רחיצת כל גופו:

◀ תוספות: משום שאין זה דבר השווה לכל נפש, אלא רק למעוננים בכך. והמחמם עובר באיסור תורה.

◀ גאונים, רי"ף ורמב"ם: יש בזה רק איסור דרבנן (אטו מרחצאות (עיין שער הצינון ס"ק ט' וט"ו)).

הערות

⁹⁵⁹ הש"ע כותב שלרחוץ 'ידיו' מותר, והביה"ל דן בשינוי הלשון מהגמרא שאמרה 'רגליו'. לדינא כתב שאין להחמיר בין ידיו ובין ברגליו. בהמשך דבריו (בד"ה אבל לא) דן הביה"ל האם מותר לרחוץ שאר אבריו שאינם פניו, ידיו ורגליו, כיוון שיש צד לומר שרק אלו הותרו שיש בהם צורך והם שווים לכל נפש. בדבריו הביא מדברי הפוסקים שמהם משמע שמותר, וכתב לדחות, אך בסוף דבריו הסכים להתיר אפילו בשאר אבריו, כל שאינו רוב גופו.

ל **שער הציון**: נפק"מ אם מותר לחמם ב"ר"ט לצורך חולה שאין בו סכנה. לדעת תוספות אסור, ולדעת הרמב"ם מותר. ובסימן שכ"ח, סעיף יז, לפי הדעה העיקרית, מותר איסור דרבנן רק ע"י שינוי.

ג. אפילו עבר וחימם מים לצורך כל גופו, מותר לרחוץ בהם פניו, ידיו ורגליו, ולא גזרו בזה (ביה"ל).

❖ חימום מים לצורך תינוק

א. **רמ"א**: מותר לרחוץ תינוק במים שהוחמו ב"ר"ט ע"י יהודי (**מרדכי**), (היינו שעבר וחימם או שחימם לצורך שתיה, שלגדול אסור אפילו כך (**משנ"ב**)). אבל אסור לחמם מים אפילו ע"י גוי (**מהר"א מפראג**). וכשצריך לבשל או להדיח, מותר להרבות בשביל התינוק (**כלבו**). דין חמי טבריה ב"ר"ט כמו בשבת.

א. התירו לרחוץ רק בקטן שהרחיצה אכן נצרכת לו, אבל קטן שרגילים לא לרחצו יומיים או שלושה, אין זה צורך גדילתו ואסור (**משנ"ב**).

ב. אפילו ע"י גוי אסור לחמם, כיוון שחימום מים הוא איסור תורה לכמה פוסקים (וא"כ האמירה היא שבות), ואפילו לדעות שאיסור חימום הוא רק מדרבנן, מכל מקום הוא שבות דשבות. אמנם במקום חולי מעט, יש להתיר (**משנ"ב**).

ג. מותר להרבות שישאר לרחיצת התינוק דווקא אם לוקח מתחילה כלי גדול, אבל אין להוסיף מים לאחר שהעמיד את הקדירה על האש (**משנ"ב**). (ואע"פ שבאופן כזה גם לגדול מותר להרבות, מ"מ נקט הרמ"א לקטן, כיוון שרחיצה במים שנשארו הותרה רק לקטן, ולא לגדול (**שער הציון**)).

ד. אסור לתת מטפחת תחת הקטן בעת שרוחצו, שהרי מכבס אותה בכך. ויקפיד שהמטפחת תהיה נקיה, ואף אז עדיף להניחה על גוי. והתבאר בסימן שב (בביה"ל בד"ה דלא) (**משנ"ב**).

❖ רחיצה במים שחוממו מעיו"ט

נחלקו הראשונים ברחיצה במים חמים שהוחמו מערב יו"ט⁹⁶⁰:

◀ **רי"ף בשם גאון, רמב"ם, סמ"ג, מגיד משנה ור"ן**: מותר לרחוץ במים חמים שהוחמו מערב יו"ט, אפילו כל גופו יחד.

ל **ר"ן**: אך אסור לרחוץ בתוך מרחץ, אלא רק מחוץ לו.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

הערות

⁹⁶⁰ בגמרא בשבת מ ע"א מוזכרת גזירת מרחצאות (שגזרו חכמים לאסור רחיצה גם בחמים שהוחמו בערב שבת, כיוון שהבלינים היו מחממים מים באיסור ואומרים שחיממו מע"ש), גם לגבי יו"ט. מכאן הוכיח **הרא"ש** שהאיסור שייך גם לגבי יו"ט, שכמו שגזרו על ערב שבת אטו שבת, כך גם גזרו על עיר"ט אטו יו"ט. אך **הרי"ף** מביא בשם הגאון שדווקא בשבת שייך לגזור, אך לא ב"ר"ט 'דלאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא אלא גזירה היא וכי גזרי רבנן בשבת, אבל ב"ר"ט לא'.

הר"ן בפרק שלישי בשבת (הביאו הב"י) מבאר שמחלוקתם תלויה בשאלה האם המחמם מים לרחיצת כל גופו ביום טוב, עובר באיסור תורה או לא. לדעת תוספות כן, ולכן יש לגזור על ערב יו"ט, ולדעת הרי"ף לא, ולכן אין לגזור אטו ערב יו"ט.

ולעניין הראיה שהביא **הרא"ש** לדבריו מהגמרא בדף מ בשבת, כתב ה"רן שלר"ף ודעימיה כוונת הגמרא לאסור רחיצה במרחץ, אבל מחוץ למרחץ, אין איסור.

◀ **תוספות, רא"ש ואגור בשם הרשב"א:** אסור לרחוץ במים חמים שהוחמו מערב יו"ט.

כך פוסק רמ"א.

ל רוב הראשונים סוברים כדעה הראשונה, אלא שנוהגים לאסור, ואין לשנות⁹⁶¹
(משנ"ב).

א. אפילו בבית החיצון אסור לרחוץ, והותר שם רק להשתטף (משנ"ב).

ב. איבר איבר, מותר גם לדעה המחמירה (משנ"ב).

ג. רחיצת תינוק מותרת גם לדעה המחמירה, אפילו במים שחוממו ביום טוב, כל שכן כשחוממו מערב יו"ט. אמנם, בתינוק שאינו מורגל כל כך ברחיצת כל גופו בימות החול, אפשר שיש להחמיר, ובמקום צורך ניתן להקל (משנ"ב).

ד. לעניין חימום מים לצורך טבילת אישה, הסכימו כמה אחרונים שצריך להזהר שהמים יהיו רק פושרים ולא חמים. וכל זה כשחוממו מערב יו"ט, אבל ביו"ט אסור לחמם ע"י יהודי, ורק ע"י גוי ניתן להקל. וכל זה לחמם בליל יו"ט שני, אבל לחמם מיו"ט ראשון לצורך ליל שני, אין להקל כלל, אלא אם כן ייקח מהם לצורך שתיית קפה וכדומה, שאז יחמם בכלי גדול ומה שישאר לו ישתמש בו לצורך חימום המים⁹⁶² (משנ"ב).

הערות

⁹⁶¹ **כרי"ף ורמב"ם** סוברים גם **רמב"ן**, **או"ז**, **הגה"מ בשם תרומה**, **ראבי"ה**, **שבלי הלקט**, **ריא"ז** וכ"כ **רי"ו** (כנגד רבו הרא"ש) וכן **הבין** באלה רבה בדעת **הרשב"א** (ולא כמו שהבין הב"י, וכתב האליה רבה שכן הוא להדיא בעבודת הקודש להתיר). דין מים שהתחממו **בדוד שמש** כדין מים שהתחממו מערב יו"ט, ולדעת השר"ע מותר לרחוץ בהם בביתו, ולדעת הרמ"א אסור (עיי' שש"כ יג, ד וחזו"ע יו"ט עמוד מא). ויש להעיר שאין זה לכר"ע, שדעת **האור לציון** (ג, כא, א) לאסור גם בדוד שמש כמים שחוממו ביו"ט.

ובימינו צ"ע מדוע לאסור בזה (לפי מנהג אשכנז), מאחר והמקלחת היא דבר יום יומי לרוב בני האדם, ואין זה פינוק אלא צורך לגוף השווה לכל נפש. ולכאורה בשני ימים טובים של ר"ה או של גלויות ודאי הסברא נותרת להקל בזה. ואכן **בשלחן שלמה** (יו"ט, עמוד קצ"ח, הערה ג) הקל בזה גם לבני אשכנז, וכ"כ **בפניה"ל** (יו"ט ה, יא) למעשה. ועיין.

⁹⁶² **לתועלת העניין, הבאנו מדברי האחרונים ביו"ד קצ"ז, סעיף ב לגבי טבילה בשבת (עיי' שם בפת"ש):**

◀ **חכם צבי:** אין לטבול במים חמים (שהרי פסק השר"ע (א"ח שכו, א) שאסור לרחוץ כל גופו במים חמים, אפילו הוחמו בערב שבת). ואין לה להקדים את הטבילה ליום שישי. אלא יכולה לטבול בצונן שהפיגו צינתם (או לדחות את הטבילה למוצ"ש). ואם א"א, תטבול בבית"ש ולא תבוא לבית עד הלילה. וכן מצינו שהחמירו **רעק"א** (סימן י"ז), **חת"ס** (א"ח י"ח) ו**שוואל ונשאל** (מהדורה ה, מ"ו). (הביאם **הפסקי תשובות** (א"ח שכו, הערה 52)).

◀ **נוב"י:** מותר לטבול במים פושרים. ואין למחות במקילים, ומוטב יהיו שוגגים וכו'. **בערוך השלחן** (א"ח שכו, ג) כתב שהכוונה למים שאינם נקראים חמים בפי העולם (ואפשר שהכוונה לשיעור שאין האדם נהנה מהם, אך גם לא סובל). אף **במשנ"ב** (שם ס"ק ז) הכריע להתיר בפושרים, ובשער הציון כתב שניתן בשעת דחק לסמוך על **הקרבן נתנאל** (שהתיר בחמין, כמובא בהערה לקמן).

◀ **בית יהודה, רכבי יוסף:** מותר לטבול במים חמים. וכן כתב **קרבן נתנאל**, שמותר לטבול בחמים במקום מצווה. ובאגרות משה (א"ח א, קכו, ענף ד) ביאר שהטעם להתיר הוא משום ש'מצוות לאו ליהנות נתנו'. ויש שכתבו (**דברי יוסף** (אירגס, סימן ס"ד)) שטבילה בקרים הוי כמצטער, ומשום כך התירו לו רחיצה בחמים, כדאיתא בשו"ע א"ח סימן שז, ה.

בפסקי תשובות (שכו, הערה 54) הביא פוסקים רבים שהקלו בזה, ביניהם: שו"ת בני יהודה (והביאוהו סדרי טהרה וכף החיים), דברי חיים, ישועות מלכו, וכתב שכן נהג מהר"ש מבעלו ועוד פוסקים. ע"ש שחלק ניכר מהפוסקים התירו אף לטבילת גברים ולתוספות טהרה, ואכמ"ל.

המנהג כיום (כ"כ באבני שהם) לטבול בחמים אף לאחר צאת הכוכבים. ובנות אשכנז לא נוהגות כפוסקים שעדיף לטבול בבין השמשות, אלא אף לאחר צאה"כ טובלות בחמים. ובטהרת הבית כתב (סימן יד, ג), שלכתחילה לא תטבול בחמין, אלא תטבול בין השמשות. ואם אי אפשר, תטבול בחמים לאחר צאה"כ.

סעיף ג | טבילה מטומאה

נחלקו ב"ש וב"ה (ביצה יז ע"ב) כשיו"ט חל להיות אחר השבת, לדעת ב"ש צריך להטביל הכל לפני שבת, ולדעת בית הלל צריך להטביל כלים לפני שבת, אבל אדם יכול לטבול בשבת עצמה. הגמרא מבארת שבכלים מוסכם שאסור להטבילם בשבת, ושואלת מדוע. והאמוראים מבארים את סיבת האיסור:

רבה: גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו ד' אמות ברה"ר, וגוזרים ביו"ט אטו שבת.

רב יוסף: משום חשש סחיטה, וגזרו בכלים שאינם בני סחיטה, אטו כלים שהם בני סחיטה.

רב ביבי: שמא ישא את הכלי (עד הרגל כדי שיהיה פנוי להטבילו, ועד אז יבוא להשתמש בו בעודו טמא (רש"י)).

רבא: משום שנראה כמתקן כלי.

[ועיין בסימן שכ"ו בפסיקת ההלכה בשו"ע בדין טבילת כלים בשבת].

הגמרא מקשה, אם כך מדוע לא חששו ב"ה גם בטבילת אדם לתיקון כלי. ומבארת שאדם נראה כמתכוון לקרר עצמו, וגם במים רעים אומר רב נחמן בר יצחק שלעיתים אדם טובל בהם בשרב כדי לצנן עצמו.

טור ושו"ע (וגם בסימן שכ"ו, ח לענין שבת): מותר לאדם לטבול ביו"ט מטומאתו⁹⁶³.

סעיף ד | עשיית מוגמר

נחלקו רבן גמליאל וחכמים (ביצה כב ע"ב) האם מותר להניח מוגמר ביו"ט (מניחים בשמים על גבי גחלים, שיפיצו ריח (על פי רש"י)). רבן גמליאל מתיר וחכמים אוסרים (כיוון שאין זה צורך השווה לכל נפש, אלא רק למפונקים (רש"י)).

רב אסי אומר (למסקנה) שהמחלוקת היא כשמניח לצורך ריח, אבל כשמניח לצורך גימור הכלים, אסור לכו"ע.

טור ושו"ע: אסור לעשות מוגמר על הגחלים⁹⁶⁴, בין להריח ובין לגמר את הבית או הכלים.

א. מהגמרא משמע שאף גחלת של חרס נאסרה, (משום הולדת ריח (ועיין בזה לקמן)) **(משנ"ב)**.

ב. מותר להניח מערב יו"ט כלי ברזל עם נקבים ולמלא אותו בבשמים מעושנים, לסתום נקביו, וביו"ט לפותחם, ונמצא שהבית מתגמר מאליו. ומותר לעשות כן אפילו בשבת **(גמרא)**.

הערות

⁹⁶³ ועיין בסימן שכ"ו, שדן שם במשנ"ב ובביה"ל האם מותר לטבול למי שראה קרי או לתוספת קדושה, והביא שהרבה אחרונים הקלו במי שנטמא בשבת, וכן נטה במשנ"ב (והגרי"א אסר), ולענין טבילה לצורך תוספת קדושה **בביה"ל** שם נטה להחמיר, ו**באגרות משה** כתב (ד, ע"ד בסוף התשובה) להקל (אם כי הקל רק בצונן ולא בחמים. ועיין בהערה לעיל בפוסקים שהביא הפסקי תשובות).

⁹⁶⁴ לענין עישון במקטרת או סיגריה, כתב הביה"ל שנחלקו בדבר האחרונים, שיש האוסרים, והרבה הקלו משום שזה נעשה דבר השווה לכל נפש, אלא שצריך להזהר מפני כיבוי הגחלת של הסיגריה וכן השלהבת שמבעיר עמה. וכתב שבשערי תשובה הקל רק ביו"ט שני של גלויות, והביה"ל הסכים שהמקל גם בראשון אין למחות בו. [ובימינו שהתברר שהדבר מסוכן, כבר האריכו האחרונים שיש לאסור גם ביום חול, ויש שיצאו לדון ולאסור מחמת כן גם ביו"ט, כיוון שאינו שווה לכל נפש (עיין תשובות והנהגות א, שט"ז) אך עם זאת יש שהקלו למי שסובל ללא זה, ורגיל בכך כל השנה. (עיין כאן בפסק"ת)].

❖ לעשן את הפירות

נחלקו האמוראים האם מותר לעשן את הפירות (להניח פירות בעשן, כדי שיקלטו את ריח הפירות (רש"י)). האוסרים סוברים שמכבה את הגחלים ומבעיר את הבשמים, ואין זה שווה לכל נפש, אלא למפונקים, והמתירים סוברים שראוי גם כאן לכל נפש, אלא שאינו מצוי לעניים, (ודמי למי שהזדמן לו צבי ביו"ט שמותר לשוחטו כדאיתא בכתובות ז ע"א (כ"ז מרש"י)).

רבא מסיק (כג ע"א) להתיר לעשן אפילו בגחלת של עץ, וכמו שהתירו להניח בשר על גחלים. (שאף שם יש כיבוי והבערה והתירו זאת (רש"י). והרי"ף ביאר: אע"פ שאין בבשר על גחלים כיבוי והבערה (וגם לא בבשמים), ויש בו הולדת ריח בגחלים – ועם זאת התירו – גם כאן יש להתיר, כיוון שאינו מתכון לריח, אלא לתיקון הפירות⁹⁶⁵).

שו"ע: מותר להניח מוגמר על גבי גחלים כדי לתת ריח טוב בפירות למתקן באכילה, אפילו אם מפזר את הבשמים על גחלת של עץ.

א. יש פוסקים הסוברים שדווקא אם הגחלים הובערו לצורך אוכל נפש, ועכשיו רוצה לעשן בעזרתם בשמים, אבל אסור להבעיר גחלים רק לצורך פיזור בשמים על גביהם כדי לעשן פירות (משנ"ב).

❖ הולדת ריח

נחלקו האמוראים (ביצה כב ע"ב - כג ע"א) האם מותר לעשן פירות על גבי חרס, רב יהודה מתיר ורבה אסור משום שמוליד בכך ריח בחרס. עוד אומרים רבה ורב יוסף שאסור לכפות כוס מבושם על בגדים כדי לתת בהם ריח, משום הולדת ריח (ואסור מדרבנן, שקרוב לעושה מלאכה חדשה (רש"י)).

רמ"א (על פי הרב המגיד והגה"מ): אסור לכפות כוס מבושם על בגדים, משום שמוליד בהם ריח.

א. אפילו אם הבגד מריח כבר, אסור לתת עליו כדי שיריח יותר. אמנם, אתרוג שהיה מונח על גבי בגד מערב יו"ט, מותר להחזירו, כיוון שאינו מריח יותר משום כך (משנ"ב).

ב. הוא הדין שאסור לתת ריח בתוך מים⁹⁶⁶ (משנ"ב).

הערות

⁹⁶⁵ והיינו שכיוון שסופו להבעיר, אין זה נחשב כיבוי, ולכן אין כאן משום כיבוי והבערה כלל (הר"ן). וכתב הב"י שלפי דברי הר"ן עולה שמה שכתב הרמב"ם שהתירו לעשן את הפירות כדי למתקן, אין הכוונה שמותר דווקא אם הפירות אינם ראויים לאכילה ללא העישון, אלא גם אם הפירות ראויים לאכילה ללא העישון התירו זאת, כיוון שהעישון עושה אותם יותר ראויים לאכילה, והוא דבר השווה לכל נפש. וביאר בשער הציצין שא"א לומר שלא היו ראויים לאכילה ללא זה, שאם כן, לא היו חולקים האמוראים אם הדבר מותר, שהרי פשוט שזה דבר השווה לכל נפש. עוד הקשה הב"י, מדוע אסור למתקן חרדל על גבי גחלים, וביאר שהרגילות למתקן חרדל לימים רבים, והיה אפשר לעשות זאת מבעוד יום, בשונה מעישון פירות שעושים באותו יום, כדי שהריח לא יסור מהם (חילוק זה על פי הגמרא לפי גירסת רש"י שם). והביאו המשנ"ב (בס"ק כה).

⁹⁶⁶ ועיין בבאר היטב כאן שהביא מחלוקת אחרונים האם יש איסור בהולדת ריח בנתינת מים עם ריח על ידי הכהנים (דנחלקו האם שייך מוליד ריח בגוף האדם). ובמשנ"ב בסימן קכח ס"ק כג הקל בזה (כשנתנו את הריח במים מערב יו"ט). אמנם בשערות ודאי יש מוליד ריח (עיין פסק"ת כאן). יש לדון אם מותר להשתמש בדורדרונט שמטרתו להסיר ריח רע, אך מעורב בו ריח טוב, שאמנם מצד הולדת ריח טוב באדם (שנוח לאדם בו), הרי פסק המשנ"ב להקל במוליד בגוף האדם, מכל מקום נראה שאם פסיק רישה שיעביר את הריח לבגד (כגון שהוא לבוש בבגד ומחזיז את התכשיר) שיש להמנע. אמנם, בכמות מועטת שאין פסיק רישה

סימן תקיב | שלא לבשל לצורך גוים ביו"ט

סעיף א | שלא לבשל לצורך גויים

התורה אומרת: "אֶךָ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם" (שמות יב, טז). ונחלקו חכמים מה כוונת התורה למעט במילה "לכם". לדעת רבי יוסי הגלילי הכוונה למעט כלבים⁹⁶⁷, ולדעת רבי עקיבא הכוונה למעט גוים, אבל כלבים מותר להאכיל, כיוון שמזונותם על האדם. רבי יהושע בן לוי אומר שמותר להזמין גוי בשבת, אבל אסור להזמין גוי ביו"ט, גזירה שמא ירבה בשבילו.

רא"ש ור"ן: אם נשלח לו שליח גוי ביו"ט, מותר להאכילו, שרק גוי שמזמינו ורוצה בכבודו, יש לחוש שמא ירבה עבורו. וכן בעבדים ושפחות גוים שבבית היהודי, אין לחוש שירבה עבורם קדירה נוספת.

טור ושו"ע: אין מבשלים לצורך גוי ביו"ט, לכן אסור להזמין, שמא ירבה בשבילו, אבל עבדו ושפחתו, וכן שליח שנשתלח אליו, מותר להאכילם, ואין חוששים שמא ירבה עבורם.

א. הוא הדין בשאר מלאכות, שמותר לצורך יהודי ולא לצורך גוי (משנ"ב).

ב. לצורך קראים:

◀ **תשובת רבי בצלאל:** אסור.

◀ **רש"י:** מותר, שטועים הם ומנהג אבותיהם בידיהם.

ג. מומר לעכו"ם והמחלל שבת בפרהסיא דינם כגוים (משנ"ב).

ד. אפילו כבר הכין צרכי הסעודה, אסור להזמין, שגוזרים שמא ירבה בקדירה אחרת לאחר שיבוא כדי לכבדו (משנ"ב).

ה. אסור להרבות עבור עבדו ושפחתו עוד בשר לאחר שהניח את הקדירה, אלא אם כן יש לו מאכלים אחרים שיכול לפייסם (שאז הם ראויים גם עבור עצמו. עיין בסעיף ב). ולעניין פת, כיוון שיש טרחה בכל פת בפני עצמה, אסור לאפות עבורם אפילו בתנור אחד, אלא אם כן יש לו פת אחרת שיכול לפייסם. (ולפי מה שהתבאר בסימן תק"ז, בתנורים שלנו אין להתיר לאפות יותר מהצריך לו אפילו עבור יהודי, ובשעת דחק ניתן להקל גם בתנורים שלנו) (משנ"ב).

הערות

(או באופן שאינו מניח בגד קרוב שלא יעבור ריח), וכן באדם שלא אכפת לו בריח שיש בזה (כשהוא בבגד), נראה שהמקל יש לו על מי לסמוך. (דהוי פסיק רישה דלא אכפת ליה בדברנן, ובצירוף דעת היעב"ץ שריח שנועד להעביר ריח רע אין בו משום הולדת ריח האסורה. וייתכן שלבני אשכנז יש יותר מקום להחמיר ולהשתמש בתכשיר לפני שלובש את הבגד). ויש להדגיש שכל זה כשאכן יש בו ריח טוב, אבל בנטול ריח, ודאי אין איסור (כ"ז נל"ד).

⁹⁶⁷ **הביה"ל** דן האם האיסור לבשל ולהוציא לגוי הוא מהתורה או לא. וכאן נכתוב רק בקיצור (עיין בסימן תקיח לביאור מחלוקת הראשונים בעושה מלאכה שלא לצורך אוכל נפש). א. לדעת הרמב"ם דין 'מתוך' הותר גם שלא לצורך כלל, אך עם זאת המבשל לצורך גוי עובר באיסור עשה, ולא שייך בו מלקות. [אפילו אם בישל סמוך לשקיעה, כך שאין בו סברת הואיל]. ולדעת תוספות ודאי שיש בזה איסור תורה. ב. הוצאה לצורך גוי ובהמה, דעת הרמב"ם נראה שיש בו איסור עשה, וכ"כ השמט"ק בדעת רש"י. אמנם הרב המגיד כתב שלפי הרמב"ם מותר להוציא לצורך גוי ובהמה, ודעת השו"ע נראה שהתיר לצורך בהמה ואסר לצורך גוי.

❖ שליחת מאכלים לבית הגוי (רמ"א)

רמ"א (על פי הגה"מ בשם או"ז [ותשב"ץ]): מותר לשלוח לביתו של הגוי, ע"י גוי. (אמנם, רק כששולח ממה שכבר הכין, אבל אסור להרבות אפילו באותה קדירה, שמא ירבה בקדירה אחרת⁹⁶⁸ (משנ"ב)).

א. אותם השולחים דורון לגוי ממיני מאכלים, שלא כדין הם עושים, לא מבעיא כשמכינים מאכלים שכל אחד דורש הכנה לעצמו, אלא אפילו אם מוסיפים באותה קדירה, שלא כדין הם עושים (וכנ"ל בדברי הרמ"א). אמנם, יש המקילים להוסיף באותה קדירה שמבשל עבור עצמו (דעת הב"י המובאת להלן (בדין 'להרבות באותה קדירה')). ובמקום איבה או הפסד ניתן לסמוך עליהם (משנ"ב).

ב. אם מותר לטלטל בין בית הגוי לבית היהודי, מותר לשלוח אפילו על ידי יהודי (משנ"ב).

ג. מותר לשלוח ע"י גוי במקום שאסור לטלטל, רק כשיש בדבר משום דרכי שלום (משנ"ב).

❖ להרבות באותה קדירה

◀ **רא"ש ור"ן:** מותר להרבות לצורך גוי אם מוסיף מאכלים באותה קדירה.

◀ כך משמע שפוסק **בית יוסף**.

◀ **תוספות ואורחות חיים:** אסור להרבות אפילו באותה קדירה.

◀ **מרדכי:** ורק לעבדו ושפחתו מותר כשמרבה באותה קדירה.

רמ"א: מותר להרבות עבור עבדו ושפחתו כשמבשל באותה קדירה שמבשל לעצמו, אבל לשאר גוים אסור בכל עניין.

❖ גוי שבא מאליו

הגמרא מספרת (ביצה כא ע"ב) שמרימר ומר זוטרא, כשהיה מגיע אליהם גוי ביו"ט, היו אומרים לו, שאם נוח לו במה שטרחו כבר, ניחא, ואם לא, אין הם הולכים לטרוח עבורו יותר. נחלקו הראשונים האם ההיתר נובע מחמת אמירתם או מחמת כך שהגוי הגיע מאליו ללא הזמנתם:

◀ **רשב"א וטור:** מותר כיוון שהם אמרו לו שלא יטרחו עבורו.

◀ **רמב"ם:** מותר כיוון שהגוי הגיע מאליו ללא הזמנה.

◀ **שו"ע:** גוי שהגיע מאליו מותר להאכילו.

הערות

⁹⁶⁸ **הט"ז** הקשה מדוע הקל הרמ"א לשלוח לגוי, מאחר והוא עצמו החמיר (מובא להלן) שלא להרבות לגוי אפילו באותה קדירה. וכתבו **האחרונים** ליישב, שאכן מה שהתיר הרמ"א לשלוח, היינו רק ממה שכבר בישל, אבל אסור להרבות באותה קדירה ולשלוח, שמא ירבה בקדירה אחרת. וכ"כ **המשנ"ב**.

הט"ז הכריע, שאם מפציר בגוי שיבוא לאכול עמהם, אסור. אבל אם בא מאליו ונותן לו לאכול ללא הפצרה והזמנה, מותר (**משנ"ב**).

רמ"א (**על פי ביאור המשנ"ב**): רק שמאכילם ממה שכבר הכין, אבל אסור להכין עבורו אפילו כשמכין בקדירה אחת.

סיכום

רמ"א	שו"ע	
אסור, שמא ירבה בקדירה אחרת	מותר	להרבות באותה קדירה
מותר להרבות באותה קדירה (גם לרמ"א, כיוון שאינם מכובדים בעיניו)		להאכיל עבדו ושפחתו
מותר דווקא כשנותן ממה שכבר הכין	מותר אפילו להרבות באותה קדירה	גוי שבא מאליו
		לשלוח לבית הגוי

אפיה בתנורו של הגוי (רמ"א)

רמ"א (**על פי הכלבו**): יהודי שאופה בתנור של גוי וצריך לתת לו פת אחת, לא ייחד לו פת אחת לפני האפיה, אלא יאפה סתם ויתן לו אחר כך אחת.

סעיף ב | מאכלים שיכול היהודי לאכול מהם

רב הונא פוסק (ביצה כא ע"א) שבני עיר שפסקו עליהם להכין לחמים לחיילי המלך ביו"ט, אם החיילים לא יקפידו שייתנו מהלחם האפוי לילד, הרי שכל לחם ראוי לילד, ומותר לאפותו. בהמשך הגמרא מובא שריב"ל חולק ואוסר להזמין גויים ביו"ט שמא ירבה עבורם. (לפי רוב הראשונים יש מחלוקת בניהם, ומהרמב"ם אפשר להבין שלא גרס את המילה 'ופליגא', כך שאין מחלוקת בין הדעות).

◀ **רי"ף ורא"ש**: אסור לאפות עבור גויים, גם אם אפשר לתת כל פת ליהודי (כיוון שריב"ל חולק על רב הונא ואוסר).

◀ **רמב"ם**: מותר לאפות לגויים אם לא יקפידו שייתנו את הלחם ליהודי (שלא גרס 'ופליגא'. או שגם אם גרס מילה זו, הכוונה למימרא אחרת שם בגמרא⁹⁶⁹ (**מגיד משנה**)).

כך פוסק שו"ע.

הערות

⁹⁶⁹ והביאור שאין בניהם מחלוקת, כתב הרב המגיד שבפת של החיילים, לא היה אפשר לתת לילד מבלי לאפות את כל הפת (וא"כ כל הפת בעצם נצרכת עבור הילד), בשונה מהכנת מאכלים עבור הגוי שאין שום צורך ליהודי באכילת הגוי, שהרי כל המאכלים שייכים ליהודי. יוצא א"כ שהרמב"ם התיר רק באופן שכל הפת נצרכת בעצם עבור התינוק. וכ"כ הר"ן להתיר בכה"ג. ועיין בב"י. ואכן **במשנ"ב** ביאר כך דעת השו"ע. (והסתפק לפי זה **בשער הצינון** כשאופה לחמים גדולים שודאי יקפידו אם ייתן פת שלם לתינוק, ורק כשייתן פרוסה לא יקפידו. והשאיר בצ"ע).

ל והיינו שאם לא יאפו את כל הפת, לא יסכימו שיתנו לתינוק מהפת, כך שכל הפת נצרכת עבור התינוק (משנ"ב).

ט"ז ומשנ"ב: אין לסמוך על קולא זו, אלא בשעת דחק.

א. יש אחרונים שכתבו שצריך לתת בפועל לתינוק (משנ"ב).

ב. כמו כן, אם היהודי נותן לחיילים קמח בחק המלך, ואינו רשאי לקחת ממנו ולאפות פת לתינוק אלא אם יאפה את כל הפת, מותר לאפות הכל ולתת אחת לתינוק (משנ"ב).

סעיף ג | בישול לצורך בעלי חיים

כנזכר בסעיף א, נחלקו רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא בבישול ואפיה לצורך בעלי חיים. לדעת רבי יוסי הגלילי אסור ולדעת רב עקיבא מותר, כיוון שמזונתם על האדם.

המשנה אומרת (חלה א, ח) שעיסת כלבים, בזמן שהרועים אוכלים ממנה מותר לאפותה ביו"ט. (בדעת רבי יוסי הגלילי (ראשונים)).

◀ רי"ף, רמב"ם, רמב"ן, רשב"א, סמ"א, הרב המגיד וטור: הלכה כרבי יוסי הגלילי.

שו"ע: אסור לבשל ולאפות לצורך כלבים.

◀ ראבי"ה ורז"ה: הלכה כרבי עקיבא.

❖ לטלטל אוכל לצורך בעלי חיים

אביי שואל את רב יוסף (ביצה כא ע"ב), לפי רבי יוסי הגלילי, כיצד מתירים להשליך גרעיני התמרים לבהמות. וענה לו רב יוסף שראויים להיסק, ובשבת מטלטלים אותם אגב הפת. הרז"ה מקשה מהגמרא כאן על הראשונים שפסקו כרבי יוסי הגלילי, שהרי מהגמרא בשבת משמע שמותר לטלטל לצורך בעלי חיים ללא פת, וזה לא כרבי יוסי הגלילי. הרא"ש מבאר שודאי שגם הפוסקים כרבי יוסי הגלילי מודים שמותר לטלטל מוקצה לצורך בעלי חיים, (שהרי לא הקשה אביי כיצד מאכילים תבן לבהמה ביו"ט), וקושיית אביי היא כיצד מאכילים גרעיני תמרה לבהמה, הרי אינם ראויים אלא ע"י תיקון וריכוך. (כלומר הקושיא אינה על הטלטול, אלא על עצם האכלת גרעיני תמרה שאינם ראויים אלא ע"י הדחק).

רא"ש: מותר לטלטל מזונות לצורך בעלי חיים.

כף פוסק שו"ע.

ל ועיין בסימן שכ"ד, שם התבארו כל דיני הכנת מאכלים לבעלי חיים (משנ"ב).

❖ שאר מלאכות לצורך בעלי חיים

רמ"א: אסור להוציא מרשות לרשות לצורך בעלי חיים (הגה"מ והרב המגיד). וכן אסור לגבל את המורסן לעופות (מרדכי), כי אם ע"י שינוי (כלבו) (שאז גם בשבת מותר. ועיין בסימן שכד באופם השינוי (משנ"ב)).

א. המוציא מרשות לרשות לצורך בהמה, לדעת תוספות עובר בזה על איסור תורה, ולדעת הרמב"ם עובר באיסור דרבנן (שער הציון).

ב. אסור אפילו מרה"י לכרמלית (משנ"ב).

ג. על ידי גו מותר (אפילו לרה"ר) (משנ"ב).

❖ להרבות באותה קדירה

רמ"א (על פי הב"ש הר"ן והירושלמי⁹⁷⁰): מותר להרבות בשביל כלבים באותה קדירה שמבשל בה, אפילו [אין] לו דבר אחר שיכול לתת לכלבים אם היה רוצה.

א. להרבות בקדירה אחרת:

◀ **רמ"א (לפי האחרונים):** אם היה לו במה לפייס את הכלבים, מותר להרבות בשבילם אפילו בקדירה אחרת.

◀ **מהרש"ל, מג"א ואחרונים:** אסור בקדירה אחרת בכל עניין, שמוכח שהבישול אינו לצורך עצמו.

הערות

⁹⁷⁰ הר"ן כותב שהתירו לאפות עיסת כלבים דווקא כשיש להם נבילה, שיכול לפייס את הכלבים בה. שאר הראשונים לא הזכירו זאת, כיוון שרק לדעה האוסרת 'הואיל' צריך נבילה לפייסם, אבל לדעה שקי"ל כמותה, אין צורך בנבילה. וביאר הב"י שהר"ן סובר שגם לדעה המתירה, מ"מ אסור מדרבנן ללא נבילה.

הבית יוסף מקשה לכל הדעות, כיצד התירו לאפות ע"י נבילה, הרי הכלבים אוכלים מהעיסה, ונמצא שחלק מהעיסה אינה לצורך האדם, והרי זה כעיסה שחציה של גוי וחציה של יהודי, שאסור לאפותה (כנזכר בביצה כא ע"א). וביאר שלפי הדעה האוסרת לאפות עיסה שחציה של גוי, אפילו בתנור אחד, מובן שהתירו להרבות בפת (על סמך העובדה שהתנור מלא) רק בשל יהודי, ולא בשל גוי. אבל לפי הדעה האוסרת רק בשני תנורים, (וא"כ אין לחלק בין של יהודי לשם גוי) קשה מדוע התירו. וכתב שאכן הדעה המתירה לאפות עיסה זו היא רק כשהתנור מלא והפת של האדם מושבת על ידי הפת של הכלבים.

הדרכי משה מעיר שלפי דברי הב"י יוצא שאסור להרבות באותה קדירה, אלא אם כן יש לו נבילה (כלומר כדעת הר"ן). וצ"ע מדוע הבין שכך דעת הב"י להלכה, הרי בסוף דבריו כתב הב"י שהראשונים כתבו להדיא להתיר אף ללא נבילה. ולכן ביאר שההיתר לאפות עיסה של רועים וכלבים כיוון שיש לו נבילה לפייסם, הרי שהאפיה כולה כאילו הכל עבור עצמו.

סימון תקיג | דין ביצה שנולדה ביו"ט

סעיף א | ביצה שנולדה בשבת ויו"ט

הברייטא אומרת (ביצה ג ע"ב) שביצה שנולדה בשבת או ביו"ט, אסור לטלטל אותה לכסות בה את הכלי או לסמוך בה כרעי המיטה. אבל מותר לכפות עליה את הכלי כדי שלא תשבר. וספקה אסורה, ואם התערבה באלף כולן אסורות.

הגמרא מבארת (ד ע"א) שספקה היינו ספק נולדה ביו"ט ספק נולדה בחול, והטעם, משום שהיא דבר שיש לו מתירין, (שהרי יכול לאוכלה בחול), וכל דבר שיש לו מתירין אינו בטל לעולם.

טור ושו"ע: ביצה שנולדה ביו"ט אסור לדעת בה (רמ"א (על פי המרדכי): דהיינו לטלטלה) וכל שכן שלא לאכלה, ואם נתערבה באלף כולן אסורות.

א. נגיעה בביצה (עיין ב"י):

◀ **שו"ע [ורמ"א (לפי מג"א)] וגר"א:** אסור אפילו לגעת בה, כיוון שמתגלגלת אפילו בנגיעה.

◀ **רמ"א (לפי רוב האחרונים):** מותר.

ב. אפילו התרנגולת עומדת לאכילה, אסורה הביצה משום הכנה. אם נולדה ביו"ט שחל ביום ראשון, אסורה מהתורה, כיוון ששבת אינה מכינה לצורך יו"ט. ואם נולדה בשאר הימים גוזרים אטו יו"ט שחל אחר שבת (משנ"ב).

סעיף ב | ספיקה

הקדמה:

א. הברייטא מסיימת שספיקה אסורה, ואם נתערבה באלף כולן אסורות.
ב. נחלקו הראשונים האם סוף הברייטא שאוסר אפילו נתערבה באלף, מוסב על ספיקה או רק על ודאה.

לדעת ר"ת רק ודאי נולדה ביו"ט אסורה באלף, אבל בספק, מותר, שהרי יש כאן ספק ספיקא. לדעת ר"י גם ספיקה שנתערבה באלף כולן אסורות, ואין בזה ס"ס, שכיוון שספק אחד בגוף וספק אחד בתערובת.

ג. **הטור** כאן כותב כדברי ר"י, ואוסר ספיקה אפילו כשנתערב באלף. אמנם, **השו"ע** כלל אינו מביא דין זה, אלא רק את האיסור של ספיקה. לכאורה משמע שפסק כדעת ר"ת. כך מדייק המג"א.

ד. **המג"א** מקשה, כיוון בשו"ע דעה בסימן ק"ב, א, פסק לאסור כדעת ר"י. (וכן בסימן קי, סעיף ט לעניין ספק בגוף ספק בתערובת). ותירץ שכאן מדובר ביו"ט שחל לאחר יום חול, שאיסור הביצה רק מדרבנן, ושם מדובר ביו"ט שחל ביום ראשון, שאיסור הביצה מהתורה. עם זאת החמיר המג"א, כיוון שבסימן תצו פסק (בס"ק ד שם) לאסור ספק ספיקא בדבר שיש לו מתירין.

ה. אמנם האחרונים חלקו על דבריו שם, ולכן הקלו אף כאן, אפילו התערבה אחד בשנים.

ו. **המשנ"ב** מביא דברי המג"א ודברי המקילים, וסיים שבמקום הפסד ניתן להקל.

שו"ע: ספק נולד ביו"ט או בחול, אסורה.

סעיף ג | התבשלה בתבשיל

הקדמה:

- א. דבר שיש לו מתירין אינו בטל מדרבנן. וכתבו הראשונים שדווקא מין במינו, אבל מין באינו מינו, בטל (והסיבה, עיין בנושאי כלים ביו"ד תחילת סימן קב).
- ב. הראשונים דנים במקרה שעירבו ביצה של איסור בתוך תבשיל (שאינה בטילה מחמת דבר שיש לו מתירין). ולמקרה זה יש שני אופנים.
- ג. מקרה אחד, שהביצה הוכנסה לתבשיל אך לא שינתה את טעמו או מראהו, ומקרה אחד בו נתנה בו טעם שינתה את מראהו (ונחלקו אחרונים אם צריך גם וגם או לא).
- ד. במקרה הראשון כתבו הראשונים להקל אם זה היה בשוגג, אך במזיד אסור דהוי ביטול איסור לכתחילה.
- ה. במקרה השני כתבו נחלקו הראשונים, ורובם אסרו כיוון שדבר המיועד לטעם או לחזותא אוסר, ואינו בטל.

טור לפי ר"ת וכלבו: תבשיל שהכניסו לתוכו ביצה שנולדה ביו"ט, התבשיל מותר ורק הביצה אסורה (או משום שטעם של דבר שיש לו מתירין בטל, או משום שביצים אינם נותנים טעם).

שו"ע: ביצה שנולדה ביו"ט, והתבשלה בשוגג בתבשיל, אם יש שישים כנגד הביצה, הכל מותר חוץ מהביצה.

ובין אם הביצה הייתה שלמה וקלופה (שאם הייתה לא קלופה, מותר אפילו כשאין שישים נגדה) ובין אם הייתה טרופה ונתערבה בתבשיל (משנ"ב).

א. מלשון השו"ע משמע שהביצה עדיין שלמה ודווקא כשהתבשלה עם בשר הכל מותר. אבל אם התבשלה עם ביצים אחרות, אפילו אם מכירה, כולן אסורות, שמין במינו אינו בטל בדבר שיש לו מתירין. אמנם, הרמ"א ביו"ד (סימן קב, סעיף ד) מקל בזה, כיוון שטעם של דבר שיש לו מתירים אינו אוסר. ובמקום מניעת שמחת יו"ט יש להקל (משנ"ב).

♦ נתנה טעם או מראה

נחלקו הראשונים במקרה שהביצה נתנה טעם או מראה בתבשיל:

◀ **טור לפי ר"ת:** מותר, כיוון שטעם של דבר שיש לו מתירין בטל.

◀ **ראבי"ה, מרדכי, שערי דורא ורא"ש (על פי הב"י):** התבשיל אסור⁹⁷¹.

◀ **שו"ע:** אם לבנו בביצה תבשיל, אינה בטלה, שדבר המיועד לטעם ולמראה אינו בטל.

הערות

⁹⁷¹ בטעם הדבר, יש ראשונים שכתבו (ראבי"ה) משום שהביצה נותנת מראה לתבשיל, וחזותא אינה בטילה, ויש שכתבו משום שהיא דבר שיש לו מתירין (רא"ש).

ביאור המחלוקת:

בגמרא בביצה לט ע"א רב אשי אומר שמים ומלח בעיסה הם דבר שיש לו מתירין (לענין איסורי תחומין), ואינם בטלים. תוספות מקשה, הרי מין באינו מינו בטל גם בדבר שיש לו מתירין. ותירצו בשני אופנים: א. כיוון שמדובר שם באיסורי ממון, הוי כמין במינו. ב. כיוון שהמים והמלח באו לתיקון העיסה, דינם כמין אחד.

[בהנהגות **שערי דורא** מעיר, שהראבי"ה סובר שהתבשיל אסור משום שהביצה נותנת מראה, [ולא משום דבר שיש לו מתירין], כיוון שהוא סובר כתירוף הראשון בתוספות, וא"כ מצד דשיל"מ הרי זה מין באינו מינו, שבטל (ורק מחמת החזותא אינו בטל). והרא"ש ססובר שהתבשיל אסור משום דבר שיש לו מתירין, מפני שהוא סובר כתירוף השני של תוספות, שכל דבר שבא לתקן את התבשיל, הוי מין במינו, ואינו בטל].

א. טעם ומראה:

◀ **מג"א:** כדי לאסור צריך שיהיה גם טעם וגם מראה.

◀ **ש"ך וגר"א (ביו"ד):** מספיק או טעם או מראה. (וכ"נ שפוסק המשנ"ב).

סעיף ד | כפיית כלי על הביצה

הברייטא אומרת (ביצה ג ע"ב) שמותר לכפות כלי על ביצה שנולדה ביו"ט.

הירושלמי אומר (ביצה ה, א) שצריך להקפיד שלא יגע הכלי בביצה (לרב המגיד: כיוון שהביצה מתגלגלת כשנוגע בה (והביאו המשנ"ב כאן). תרומת הדשן: כיוון שטלטול הכלי נועד לצורך המוקצה, אסרו גם את הנגיעה).

Ⓢ **טור ושו"ע:** מותר לכפות כלי על הביצה, ובלבד שלא יגע בה.

א. אבל אסור להניח כלי תחת הביצה, שהרי היא מוקצה, ונמצא מבטל כלי מהיכנו (כמבואר בסמ"ק ש"י, ו) (משנ"ב).

סעיף ה | אכילתה ביו"ט שני

נחלקו האמוראים (ביצה ד ע"א) בדין ביצה שנולדה בשבת או ביו"ט, ובסמוך לו חל עוד יום טוב או שבת. ונחלקו בכמה אופנים:

יום טוב ושבת, ביצה שנולדה באחד מהם, רב אוסר לאוכלה ביום השני, ורבי יוחנן מתיר.

שני ימים טובים של גלויות, רב אומר שנולדה בזה מותרת בזה, ורב אסי אוסר.

שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל אוסרים ביום השני את הנולדת בראשון.

רבא פוסק הלכה כרב בשלושת הדינים (וכן הסכימו הראשונים, מלבד הראב"ן שהחמיר גם ביו"ט שני של גלויות (בי"ב בשם הגה"מ)).

[הטעם לאסור ביצה שנולדה בשבת משום "הכנה דרבה" (ביצה ב ע"ב), שדורש רבה שצריך להכין את סעודת השבת מיום חול, אבל אסור ששבת תכין ליו"ט או להפך. וביצה שנולדת ביום זה, הוכנה מאתמול. חכמים הוסיפו וגזרו גם על יו"ט סתם (שאינן שבת לפניו)].

בשני ימים טובים של גלויות הסברא להקל, כיוון שממאי נפשך אחד מהם חול. ובראש השנה יש לאסור כיוון שעיקר תקנת ראש השנה, עוד בבית הדין שבירושלים, לעשותו שני ימים טובים במקרה שבאו עדים מהמנחה ולמעלה].

Ⓢ **טור ושו"ע:** ביצה שנולדה ביו"ט ראשון, מותרת ביום טוב שני של גלויות. אבל בשני ימים טובים של ראש השנה, וכן שבת ויו"ט הסמוכים זה לזה, נולדה בזה, אסורה בזה⁹⁷².

הערות

⁹⁷² ואם לידת הביצה הוי הכנה מהתורה או מדרבנן, עיין **בשער הציון** בס"ק טז, שהביא **שהמג"א** סובר שהוא מדרבנן והוכיח כן מראשונים, אך יש שהוכיחו מראשונים שהוא מהתורה (כ"כ רש"ל לפי תוספות, וקרבן נתנאל לדעת הרא"ש, ומאמר לפי רבינו יחיאל). יש להדגיש שגם לפי המג"א, ביצה שנולדה בשבת שלאחר יו"ט, שעיקר הכנתה הייתה בשבת, ודאי שאיסורה מהתורה (עיין סעיף ו ברמ"א, ובס"ק ל במשנ"ב).

רמ"א (על פי מהרי"ל): אם יו"ט חל בראשון שני, ונולדה בשבת שלפניהם, מותרת ביום השני של גלויות.

א. ספק נולדה ביו"ט ראשון, מותרת אפילו ביו"ט שני של ראש השנה (וכן כתב בכנסת הגדולה) והעולת שבת מחמיר (משנ"ב).

ב. אם חל יו"ט שני של גלויות להיות ביום ראשון, ביצה שנולדה בשבת, אסורה בו, שמא אותו יום הוא קודש (משנ"ב) (וביאר כך דעת ר"ו שהביאו הב"י).

ג. ראש השנה שחל להיות בחמישי שישי, הנולדת בראש השנה אסורה בשבת (משנ"ב). (לגומעה חיה, ואף בטלטול אסורה (שער הציור)).

סעיף ו | ביצה שיש ספק מתי נולדה

רבי יוחנן אומר (ביצה ז ע"א) שביצה שיצאה רובה מערב יו"ט, וחזרה, ושוב נולדה ביו"ט, מותרת באכילה ביו"ט.

רב מרי אומר שמי שבדק בקן תרנגולת מערב יו"ט, ולא מצא בה ביצה, ושוב השכים בבוקר של יו"ט ובדק (לפני עלות השחר (משנ"ב)) ומצא ביצה, מותרת באכילה, (שמא נולדה מאתמול) אבל בלילה אינה יולדת (שתרנגולת יולדת רק ביום).

מקשה הגמרא, הרי בדק מערב יו"ט ולא הייתה שם ביצה, ומבארת שאפשר שהביצה יצאה רובה מערב יו"ט וחזרה, וכרבי יוחנן.

הגמרא מבארת שיש הבדל בין תרנגולת שמתחממת מהקרקה, שהיא יולדת גם בלילה, לבין תרנגולת שיש עימה זכר, שהיא יולדת רק ביום, וכנ"ל. (וכל עוד יש זכר, אינה מתחממת מהקרקה).

רב גמדא אומר בשם רב שכל שהתרנגולת שומעת את קולו ביום, אינה מתחממת מהקרקה אלא מהתרנגול. ורב מרי סמך על תרנגול שהיה במרחק שישים בתים, ואם יש נהר שאין עליו גשר, לא סמך על התרנגול.

טור ושו"ע: ביצה שיצאה רובה מעי"ט וחזרה, ונולדה ביו"ט מותרת. לפיכך, אפילו בדק בקן של תרנגולת מעי"ט סמוך לחשיכה, ולא הייתה שם ביצה, ולמחר השכים ומצא בה ביצה, מותרת, שאינה יולדת בלילה, ויש לתלות שאתמול יצאה רובה וחזרה.

ודוקא כשיש זכר בתוך שישים בתים, ואין מפסיק בניהם נהר שאין עליו גשר, שאל"כ אפשר שתלד בלילה, ואסור. (אף על גב שאפשר לתלות שיצאה וחזרה, אין תולים בכך, שזה מיעוט דמיעוט, ועדיף לתלות שילדה בלילה, שהוא מצוי יותר, למרות שהרוב יולדת ביום בכל מקרה (משנ"ב)).

ואם לא בדק מערב יו"ט, אפילו אין זכר עימה, מותרת (אם השכים קודם עלות השחר. אבל אם לא השכים, אסור דהוי דשיל"מ (משנ"ב)), שתולים שנולדה מאתמול, וללא זכר רובם יולדות ביום (כלומר, גם כשאין זכר, ואין זה ספק שקול שמא ילדה בלילה (ביאור משנ"ב לשו"ע)).

❖ קניית ביצים מגוי ביו"ט

רא"ש, מרדכי ור"ן: מותר לקנות ביצה מגוי בליל יום טוב ראשון, שתולים לומר שנולדה מאתמול, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גלויות. אבל לא בליל שני של ראש השנה (ר"ן והגה"א), ולא בלילה יו"ט שאחר השבת (טור). (והגוי אינו מספר מתי נולדה, או שמספר, אבל אינו מסיח לפי תומו (משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

רמ"א: גוי שהביא ביצים ביר"ט, ומסיח לפי תומו שנולדו מערב יר"ט, מותר לסמוך עליו **(מרדכי)** (כיון שהוא מדרבנן, ולא איתחזיק איסורא **(משנ"ב)**). והיינו ביר"ט שחל להיות באמצע השבוע, אך כשחל לאחר השבת, שאז יש לחוש שנולדה בשבת, והוי איסור תורה, אין סומכים עליו. ודווקא ביר"ט ראשון, אבל ביר"ט שני, אפילו של ראש השנה (שחל בשבת וביום ראשון, שאנו בקיאים, והיום השני רק מדרבנן **(משנ"ב)**) - נאמן, שאינו אלא מדרבנן **(תרומת הדשן)**.

- א.** אם הביא הגוי ביר"ט שני של גלויות, אסורות, שמא נולדו באות יום **(משנ"ב)**.
- ב.** אם הביצים של יהודי, והגוי מסיח לפי תומו - אע"פ שידוע שביצה שנולדה באותו יום אסורה - נאמן, כיוון שאין לו ריווח במה שהוא משקר **(משנ"ב)**.
- ג.** לדעת **המג"א** ביצה שנולדה בשבת, איסורה רק מדרבנן (שהלידה אינה נקראת הכנה מהתורה לדעתו, והתבאר בסעיף ה (בהערה) שיש חולקים בזה **(שער הציון)**) ועיקר החשש ביר"ט הסמוך לשבת, הוא שמא נולדה בבוקר של יר"ט, ונמצא ששבת הכינה ליר"ט, ואז הוי איסור תורה. לפי זה, אם הגוי הביא את התרנגולת לפני עלות השחר, שאין לחוש שילדה בלילה, והגוי מסיח לפי תומו שנולדה לפני שבת, מותר, שאף אם תאמר שנולדה ביר"ט עצמו, הרי איסורו רק מדרבנן, ומסל"ת נאמן בדרבנן **(משנ"ב)**.
- ד.** במדינותינו ששכיחים הרבה ביצים ומביאים הרבה יחד, ודאי רוב הביצים נולדו מערב יר"ט, וא"כ גוי המסיח לפי תומו נאמן.
כל זה כשהביא הגוי הביצים לבית היהודי. אך אם היהודי בא לבית הגוי:
 ◀ דעת הר"ן: לאוסרם משום כל קבוע.
 ◀ דעת השטמ"ק (הביאו מחצית השקל): להתיר, משום שכל קבוע נאמר רק במקום שהוחזק איסור, וכאן לא הוחזק איסור **(משנ"ב)**.

סעיף ז | המוצא ביצים גמורות בתוך תרנגולת

- הברייטא אומרת (ביצה בע"ב) שהשוחט ביצה ומצא בה ביצים גמורות, מותר לאכלן ביר"ט.
- ◀ **רבינו אפרים:** דווקא ביר"ט שחל באמצע שבוע, אבל ביר"ט הסמוך לשבת, אסורות, שמא אם לא היה שוחט, היו נולדות באותו יום.
- ◀ **רא"ש, רי"ף (לפי הר"ן), מגיד משנה ור"ן:** בכל אופן מותרות (שכל עוד לא יצאה לאויר, אינה נקראת הכנה⁹⁷³).

כך פוסק שו"ע.

הערות

⁹⁷³ משום שבעת הלידה נעשית ראויה לגדל אפרוחים **(רא"ש)** או שטעמה נעשה משובח כשנולדת **(רמב"ן)**. והמשנ"ב הביא רק את הטעם השני, כיוון שקשה לטעם הראשון, שהרי ביצים דספנא מארעא אינן ראויות לגדל אפרוחים בכל גוונא, ועכ"ז אסורות, מוכח שאין זו הסיבה לשינוי.

סעיף ח | אפרוח שנולד ביו"ט

רב אומר (ביצה ו"א) שאפרוח שנולד ביו"ט הרי הוא מוקצה, ושמואל או רבי יוחנן מתיר.

◀ **רי"ף (לפי הר"ן):** ספק כמי הלכה.

◀ **גאונים, רי"ף (לפי הרא"ש) ר"ח ורמב"ם:** הלכה כרב.

Ⓢ **שו"ע:** אפרוח שנולד ביו"ט, אסור (עד הערב (משנ"ב)).

◀ **רז"ה ורשב"א:** הלכה כשמואל.

❖ יו"ט הסמוך לשבת

רבינו יחיאל ור"ן: אפרוח שנולד בשבת, אסור ביו"ט הסמוך לו. (שאין איסורו מחמת מוקצה, (שאם היה מחמת מוקצה, היה מותר ביו"ט, שאין אומרים מיגו דאיתקצאי כשהאיסור מחמת היום הקודם), אלא מחמת הכנה (עין ב"י)).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

א. תוקף האיסור:

◀ **ט"ז ומאמ"ר:** מהתורה, כיוון שבשבת אסור לשוחטו ולאוכלו, נמצא שהוכן לאכילה ביו"ט ע"י שבת (והלילה הוי הכנה).

◀ **מג"א בשם הר"ן ואליה רבה:** מדרבנן, וגזרו משום שאיסורו בשבת משום מוקצה, ונמצא שאם נתירו ביו"ט, הרי ששבת הכינה ליו"ט (ולדעה זו אין איסור הכנה מהתורה בלידת אפרוח).

סימן תקיד | שלא לכבות ביום טוב

סעיף א | כיבוי שריפה

אביי שואל את רבה (ביצה כב ע"א) האם מותר לכבות שריפה ביו"ט כשאין ממנה חשש סכנה, ענה לו רבה שאסור.

אביי הקשה לו מברייטא האוסרת לכבות את הבקעת כדי לחוס עליה, אבל בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה, מותר. דחה רבה, שהברייטא היא כדעת רבי יהודה המתיר מכשירי אוכל נפש, ומה שהוא אסר לו, היינו כדעת חכמים (ופסקו כאן כדעת חכמים⁹⁷⁴ (ראשונים)).

◀ **רשב"א, רא"ש וטור:** אסרו רק במקרה שהבקעת מעשנת את הבית שרוצה לאכול בו (שזה כמכשירין). אבל מותר לכבות כדי שלא תתעשן הקדירה או המאכל, ואין לו מקום להוציא אליו את הקדירה או המאכל.

◀ **רבינו אלחנן (הביאו המרדכי) ור"ן בשם י"א:** אסרו רק במקרה שמעשנת את הבית שאינו דר בו, אבל מותר לכבות אם מעשנת את ביתו, ואין לו בית אחר לצאת אליו⁹⁷⁵.

◀ **רי"ף ורמב"ם⁹⁷⁶:** אסרו גם במקרה שהבקעת מעשנת את ביתו או את קדירתו.

☞ **שו"ע:** אסור לכבות דליקה, אפילו רואה ביתו שנשרף, אם אין שם סכנת נפשות (אפילו אין לו איפה לאכול (משנ"ב)). ואסור לכבות בקעת כדי שלא יתעשן הבית או הקדירה.

רמ"א (כרשב"א): ויש אומרים דווקא אם יכול להציל את הקדירה ללא כיבוי, אבל אם אי אפשר להציל ללא כיבוי, או שאין לו אש אחרת לבשל, ללא שיכבה, מותר לכבות.

כמו כן, אם ישרף הבית, לא יהיה לו מקום לאכול, ויפסיד סעודתו, מותר לכבות. אבל אם יש לו בית אחר לאכול שם, אסור לכבות משום הפסד ממונו (**אורחות חיים**).

ל משמע שאם הבית רק יתעשן הבית, אסור גם לרמ"א (**משנ"ב**). (כיוון שבזה רוב הראשונים סוברים לאסור, ורק המרדכי והר"ן מתירים (**שער הציון**)).

הערות

⁹⁷⁴ הראשונים הקשו, שהרי בביצה דף כח ע"א משמע שהלכה כרבי יהודה. והביא הב"י שני ביאורים בראשונים: **הר"ה** מבאר שכאן אסור כחכמים, כיוון שהלכה כרבי יהודה אבל אין מורין כן. ורוב הראשונים (**רמב"ן, רשב"א ועוד**) מבארים שאמנם הלכה כרבי יהודה מהתורה, אלא שחכמים אסרו בהרבה מקומות שבהם אין צורך אוכל נפש ממש. וכך מבאר **המשנ"ב** את דעת **השו"ע** כאן. ועיין בהקדמה לסימן תק"בט.

⁹⁷⁵ כתבנו דעה זו כחולקת על הרשב"א, שלדעה זו מותר אפילו יתעשן הבית, ולדעת הרשב"א רק אם תתעשן הקדירה או המאכל. אמנם, **הב"ח** כתב שהרשב"א יקל גם בעישון הבית, אך **שער הציון** דחה דבריו, ולכן כתב שאף הרמ"א להלן שהקל אם ישרף הבית (ומקורו באורחות חיים שבב"י), לא הקל אם יתעשן הבית כיוון שרק המרדכי והר"ן מקלים בזה.

⁹⁷⁶ כך גם דעת **הרא"ה**, והסיבה שאינו נחשב לאוכל נפש, משום שאין לו הנאה מגוף הכיבוי, אלא שהכיבוי מסיר נזק לאוכל, והרי זה כמכשירין. (ואין זה דומה לכיבוי הגחלים ע"י הבשר שמניח עליהם, ששם הכיבוי בא בשעת הכנת האוכל, וכאן בא לפני, נמצא שעיסורו בהסרת הנזק ולא בהכנת האוכל (**שטמ"ק בשם ריטב"א**)).

- א.** אסור לכבות את הבקעת, אפילו מטרתו שתשאר לו להמשיך לבשל עליה באותו יום (משנ"ב).
- ב.** כתב הט"ז שאם האש גדולה ומקדיחה את התבשיל, וצריך להוציא חלק מהעצים, מותר להסירם (לפי הרמ"א⁹⁷⁷), אפילו אם יכבו חלקם ע"י כך (משנ"ב).
- ג.** אם ימצא בית אחר לאכול בו, אפילו בית של גוי, לדעת המג"א אסור לכבות את האש (לפי הרמ"א), והאליה רבה מסתפק בזה (משנ"ב).
- ד.** אם הסעודה עצמה תשרף, מותר לכבותה אפילו אם ימצא מקום אחר (לפי הרמ"א⁹⁷⁸) (משנ"ב).
- ה.** הוא הדין שאם ישרפו כלי האכילה, ולא ימצא כלים אחרים לסעודתו, שמותר לכבות (משנ"ב). (אך אם יכול לשאול, אסור לכבות (שער הציון)).
- ו.** בסימן של"ד התבאר שבימינו שאנו שרויים בין הגוים, ויש בזה חשש נפשות ניתן לכבות דליקה שפרצה אפילו בשבת (משנ"ב).
- ז.** יו"ט שני של גלויות:

◀ **פרי חדש:** מותר לכבות דליקה או נר מפני תשמיש.

◀ **קרבן נתנאל:** אסור.

ל **ביה"ל:** נכון להחמיר (ולקמן יבואר אופנים שניתן להקל בתשמיש).

❖ כיבוי נר לצורך תשמיש

אבא בר מרתא שואל את אביי (ביצה כב ע"א) האם מותר לכבות את הנר מפני תשמיש המיטה. ענה לו שאפשר בבית אחר, ושאל אם אין לו בית אחר, ענה לו שאפשר במחיצה, ושאל אם אין לו מחיצה, ענה לו שיכול לכפות עליו את הכלי, ושאל אם אי אפשר לכפות, ענה לו אביי שאסור. הקשה לו אבא בר מרתא מברייטא המתירה לכבות את הבקעת כדי שלא יתעשן הבית או הקדירה, ענה לו אביי שהברייטא סוברת כרבי יהודה, והוא אסר כדעת חכמים. (אע"פ שבעילת מצווה מותרת ביו"ט, מכל מקום כיבוי הנר הוא מעין מכשירין (רא"ש)).

טור ושו"ע: אסור לכבות את הנר כדי לשמש מיטתו. (שאסור לשמש בפני הנר (משנ"ב)).

ל ואף הרמ"א שהתיר לכבות משום עישון קדירה ובית, כשאין לו בית אחר, משמע שכאן מודה לאסור (כ"כ רוב האחרונים ולא כט"ז שהקל ורק שאין מורים כן). ורק ביו"ט שני של גלויות יש המקלים ויש שמחמירים, אם לא שיצרו מתגבר עליו או בליל טבילה. ואם יכול לצרף את הנרות שידלקו במהרה ויכבו מאליהם, לא יכבה. וכן יכול להניח את הנר במים, שיכבה מאילו כשיגיע אליהם (ביו"ט שני של גלויות) (ביה"ל).

הערות

⁹⁷⁷ לכאורה גם השו"ע יכול להסכים לזה שהרי הט"ז מנמק דבריו בסימן תק"ב: 'וזו שמצינו בסי' תקי"ד שמותר לכבות לצורך אוכל נפש', והרי גם השו"ע מתיר לכבות כשהקדירה נהרסת מהאש (כמו בשר על הגחלים). וצ"ב.

⁹⁷⁸ לע"ד משמע שהשו"ע אוסר אפילו אז, שכן פשט לשונו 'אפילו רואה ביתו שנשרף', (ואין משמע שאסור לכבות דווקא אם הציל את מה שהולך לאכול, אבל אם האוכל ישרף יהיה מותר, שכל כה"ג הוה ליה לפרושי). וכן משמע מפשט הסוגיא לפי הרמב"ם (שאפילו בקלוקל התבשיל אסור, ואין לחלק בין קלוקל מוחלט למועט), וכן משמעות האחרונים שלא חילקו בזה בדעת השו"ע.

סעיף ב | גרם כיבוי

עולא הגיע לבית רב יהודה (ביצה כב ע"א) וקם שמשו של עולא וזקף את הנר (שרצה שהשמן לא ימשך אחרי הפתילה, ויכבה מהר (רש"י)). הקשה לו רב יהודה מבריייתא האומרת שנותן שמן בנר חייב משום מבעיר, והנוטל ממנו חייב משום מכבה, אמר לו עולא, שהשמש עשה על דעת עצמו. נחלקו רבי יוסי וחכמים (שבת קכ ע"א) האם מותר לגרום כיבוי דליקה על ידי הנחת מחיצה וכדומה שתכבה את האש כשהאש תגיע אליה, לדעת חכמים מותר, ולדעת רבי יוסי אסור, שגרם כיבוי אסור.

נחלקו הראשונים בביאור האיסור להסתפק מהשמן שבנר:

◀ **תוספות ומרדכי:** משום שבשעה שנוטל את השמן, מכחיש מעט מהאש, (ולכך נראה ככיבוי). אבל עצם זירוז הכיבוי מותר, שגרם כיבוי מותר (כדעת חכמים).

◀ **רא"ש:** משום שזירוז הכיבוי נחשב כיבוי ואסור, שגרם כיבוי שפועל בגוף הנר אסור (בשונה מעשיית מחיצה, שפועל בדבר חיצוני לאש, שרק זה התירו חכמים). שהפתילה והשמן גורמים לבעירה יחד, וכל המוציא אחד מהם עובר בכיבוי, לכן אסור ליטול פתילה דולק מנר זה ולהניחה בנר אחד (שכיוון שנטלה עבר על כיבוי, ומה יועיל שיחזור וידליקה).

Ⓢ **שו"ע:** אסור להטות את הנר כדי להרחיק את הפתילה מהשמן, שנחשב כיבוי. כמו כן אסור להוציא פתילה מנר דולק, אפילו לתתה בנר אחד, שהרי מיד כשמוציאה מכבה אותה (רא"ש).

א. אין צריך לומר שאסור להסתפק משמן של נר דולק, שכיוון שמסיר מעט מהנר, כהה אורו והוא כמכבה (משנ"ב). (והיינו כטעמו של תוספות. ולרא"ש אסור משום שעצם הנטילה היא כיבוי כנ"ל (שער הציון)).

ב. חתיכות חלב או שעוה המונחות בנר, מותר לקחת מהחתיכות הרחוקות מהפתילה, כיוון שהפתילה אינה יונקת מהם כלל⁹⁷⁹ (מג"א ואחרונים).

ג. אם אינו מוציא את הפתילה לגמרי מהשמן, מותר להוציאה כדי שתאחז האש יפה בפתילה. ואם אינו יכול לאחוז בפתילה להוציאה מעט, כיוון שהאש סמוכה לשמן, יכול להטות את הנר שיסתלק השמן מעט לאחריו, ויאחז בפתילה ויוציאה מעט, וכך האש תאחז בה, ואז יחזיר את הנר ויקרב את השמן כמו שהיה⁹⁸⁰ (משנ"ב).

ד. הוא הדין שמותר לקפל נר שעווה ולהדליקו בצידו התחתון כדי שיבער מהרה (משנ"ב).

ה. אסור לחמם נר שעווה ולהדביקו בקיר או במנורה, גזירה שמא ימרח, דהיינו שישפשף את הנר להחליקו על פני הכותל, והוא תולדת ממחק (משנ"ב).

הערות

⁹⁷⁹ דבריו כאן לפי השו"ע הסובר כרא"ש (עיין בסעיף הבא) שאסור לגרום כיבוי בגוף הנר בכל גוונא. אמנם, לדעת הרמ"א שסובר כתוספות שגרם כיבוי שאינו מכהה מאור הנר, מותר, לכאורה בכל מקרה מותר לקחת מהשעווה. (ועיין במג"א שכתב שלהניח מים בכלי נאסר אם לא במקום הפסד (בסימן שלד), לעומת זאת לקחת שעווה שאינה מחוברת הותרה, כיוון שהמים מכבים את האש, לעומת לקחת שעווה אינה כיבוי אלא מניעת הבעירה).

⁹⁸⁰ מקור הדין בט"ז, ועיין בשער הציון שדן בדבריו, וסיים שהמקל כמותו אין למחות בידו. וכתב עוד, שאם הנר לא היה דולק יפה, אפילו בעת שמגביהה את הפתילה אינו עושה בזה איסור, וא"כ אפילו לא יחזיר את השמן למקומו הראשון, יש מקום להתיר זאת.

בביה"ל כתב שהוא הדין בעששית נפט, שרוצה להוסיף לה נפט (וצריך להוציא את הפתילה מעט שמוסיף), שיש להקפיד להשאיר את הפתילה בתוך הנר שנשאיר (והמקל להוציאה מעט ולסמוך על הט"ז, אין למחות בו), ולא להוציאה לגמרי. ועוד דן (בד"ה מיד הוא מכבה) באופן הוצאת הפתילה מהעששית והחזרתה. ועיין במנחת שלמה (סימן לז) במה שדן בדבריו.

❖ הוספת פתילות למהר הכיבוי

רמ"א (על פי הר"ן): מותר להוסיף פתילות לנר דולק, כדי שיבער הרבה, ויכבה מהר. לֵאחֲרוֹנִים העירו שהר"ן לא התיר אם מכוון לכבות, וכן משמע להדיא מכמה ראשונים שאסרו כשמתכוון (רשב"א ומאירי). ונראה שתלוי בדעות שבסעיף ג, שלתוספות מותר, ולרא"ש אסור. וכיוון שנפסק שראוי להחמיר שם, אף כאן ראוי להחמיר⁹⁸¹ (משנ"ב וביה"ל).

סעיף ג | קיצור נר שעה

הקדמה:

- א. כנזכר בסעיף הקודם, לדעת תוספות אין איסור כיבוי כאשר אינו פועל בנר עצמו, ולכן התיר תוספות לקצר נר שעה בצידו התחתון, אך אסר בסכין (דהוי תיקון מנא), והתיר רק ע"י האש. (וכ"כ כמה ראשונים להתיר, וחלק כתבו שנהגו להזהר בזה).
- ב. אמנם, הרא"ש אסר משום דהוי ככיבוי, ורק כשמונע מהאש לעבור על ידי דבר חיצוני לאש (כמו מחיצה של כדים המלאים מים), מותר דהוי גרם כיבוי. (וכתב שער הציון בס"ק כ"ט שאף הרשב"א, המנהיג והמאירי סוברים כרא"ש).
- ג. הטור כותב שהרוצה להדליק נר שעה, וחס עליו שלא ידלק כולו, יכול להניח סביבו דבר המונע ממנו לדלוך כולו, כך שיכבה כשיגיע אליו.
- ד. הב"י מבין שהטור התיר להניח דבר המעכב רק לפני שהדליק, כיוון שהוא סובר כרא"ש, ולכן לא מצא עצה כיצד לקצר את הנר בשעה שהנר דולק, כגון לקצרו ע"י האש בחלקו התחתון, (אלא רק לפני שהדליק).
- ה. אמנם הדרכי משה דחה, שייתכן והטור רצה למצוא עצה שתשאיר את הנר כולו, והחותכו ע"י האש, לעיתים גם החלק התחתון נדלק.
- ו. [גרמא בשבת ויו"ט:

עיין בסימן של"ד בסעיף כב, שם סתם הרמ"א להתיר גרמא רק במקום הפסד (והשו"ע סתם בזה, ונחלקו הפוסקים בדעתו (בשו"ת תפילה למשה (ב, כד, אות ו) אסר ובחזו"ע התיר (שבת ו, עמוד קמ"א)). וביו"ט דנו הפוסקים האם גרמא הותרה רק שלא במקום הפסד, שכן אף הרמ"א שהחמיר שם התיר כאן להעמיד נר מול הרוח. דעת רוב האחרונים שהתירו ביו"ט ואסרו בשבת. (ועיין בזה בשו"ת תפילה למשה (שם) ובהערות בסוף המשנ"ב איש מצליח הביאו דעות האחרונים בזה). ודע, שבכל אופן גרמא שהותרה ביו"ט היא רק כשאינו נוגע באש עצמה].

השו"ע פוסק כדעת הרא"ש, והרמ"א כתוספות.

שו"ע: נר של שעה שרוצה להדליקו ביו"ט, וחס עליו שלא ישרף כולו, יכול לתת סביבו - לפני שידליקו - דבר המונע מהאש לשרוף, כך שכשהאש תגיע לשם תכבה.

רמ"א: ויש מתירין לחתוך נר של שעה באור שמדליק גם למטה כדי לקצרו, וכן נוהגים. אבל על ידי סכין אסור.

הערות

⁹⁸¹ והביא **הביה"ל שהט"ז** התיר להטות נר שעה (וכך ינטף מהרה ויכבה מהר. או כוונתו, שע"י ההטייה האש תשרוף מהר את השעווה), ולפי מה שהתבאר לעיל, אין להקל בזה, והביא שהאחרונים כתבו לדחות דברי הט"ז.

ל' וכמה אחרונים כתבו שנכון להחמיר כדעה הראשונה⁹⁸² (משנ"ב). (ונחלקו האם כוונת המתירים דווקא כששני החלקים נדלקים, או אפילו אם החלק התחתון אינו נדלק (ביה"ל)).

א. חלק מהאחרונים חולקים על השו"ע, ולדעתם מותר להניח דבר המונע מהאש אפילו לאחר שהנר דולק⁹⁸³ (משנ"ב).

ב. יכול להניח את הנר בתוך כלי עם חול תיחוח (שאינו בו משום עשיית גומא, כנ"ל בסימן תצח, ס"ק פג), ולפי האחרונים שחלקו על השו"ע לעיל, מותר לעשות זאת אפילו בשעה שהנר דולק. אמנם, אסור להניח את הנר בתוך מלקחיים (כך שהאש לא תוכל לעבור כשתיגיע), או להדביקו לכותל (שתכבה האש כשתיגיע לשם), כיוון שזה כפועל בגוף הנר, ולפי השו"ע - שפסק כרא"ש - אסור לפעול גרם כיבוי בגוף הנר (משנ"ב).

ג. אסור להניח את הנר בתוך כלי עם מים, גם לדעת הרמ"א (ביה"ל (דלא כט"ז שהקל)).

❖ העמדת נר בפני רוח

רמ"א (על פי מהרי"ל): מותר להעמיד נר במקום שיש בו רוח, כדי שיכבה (היינו להניחו במקום שיכולה לשלוט כשתבוא, ומותר דהוי גרם כיבוי (משנ"ב)). אבל אסור להעמידו שם אם הרוח כבר נושבת.

ל' יש מחמירים, כיוון שבכל רגע הרוח מנשבת. ומטעם זה נהגו שלא לקחת נרות מבית הכנסת בליל יו"ט, מפני שבהוצאת הנר למקום שיש בו רוח, יש גרם כיבוי (משנ"ב). (והדין עם האוסרים (ביה"ל)).

הערות

⁹⁸² ולעניין כיבוי האש בכיריים בסיום הבישול, יש שכתבו עצה לסגור את ברז הבלון שמחוץ לבית שהרי זו גרמא, ואין זו פעולה בגוף האש, אלא הוצאת עצים שהאש טרם שלטה בהם (כ"כ בנצח מטעי (סי' ט, ה), ובשיח נחום (כז, ג) התייר גם בברז שבמטבח אם האש שוהה כמה שניות לפני שנכבית). אך רוב הפוסקים חולקים שסגירת ברז הגז זה כחיתוך הנר בעודו דולק (שאסור מדינא לשו"ע, וגם למשנ"ב ראוי להחמיר בו), שהרי כל הגז נמשך אחר האש, ובנוסף הרבה פעמים בעת סגירת הבלון, האש נחלשת קצת, וגם לתוספות הדבר אסור (ציץ אליעזר (ו, ח - ט), יבי"א (ג, ל) ושש"ב (יג, יב)). והעצה הנכונה לחבר לפני תחילת הבישול ל'חגז' המנתק את צריכת הגז לאחר זמן קצוב, ומאחר וחיברו לפני תחילת הבישול גם לדעת השו"ע מותר (שגם לשו"ע מותר להניח את הנר לפני הדלקתו בחול תיחוח).

אם שכח לחברו לאחר שהתחיל לבשל, לאחרונים והמשנ"ב מותר, ולשו"ע אסור (וייתכן שבשעת צורך או הפסד ניתן לסמוך עליהם גם לבני ספרד (כ"כ בפניה"ל (מועדים ה,ה)). ועין ביבי"א (שם, אות ז במילואים) שהביא סברא שבכיבוי שאינו של גחלת, ייתכן שגם השו"ע יתיר לכבות כשהאש כבר דולקת (ושם כתב זאת לעניין כיבוי האש ע"י גלישה של מים)).

עצה נוספת שנתנו הפוסקים, להניח סיר עם מים שיגלשו על האש ויכבו אותה (שגם לרא"ש מותר, שהרי אינו פועל בגוף האש (כ"כ ביבי"א שם, אות ז, וע"ש במה שדן בהבנת הפרי מגדים בדעת השו"ע)), אלא שסייגו זאת שצריך להשתמש במים לאחר בישולם, שלא ימצא שבישולם לחינם (עיין פניה"ל שם).

⁹⁸³ האחרונים הקשו שהרי מצינו שהתירו לתת מים על טלית שאחז בה האור. ולכן ביארו שגם לפי הטור אין איסור להניח דבר המעכב לאחר שהדליק, ורק לקחת מגוף הבערה אסור בשעה שהנר דולק. (ובדעת השו"ע צריך לומר שמה שהתירו לתת מים על טלית, היינו מפני שאינה מיועדת להדלקה, והאיסור לפי הרא"ש הוא כשפועל בגוף הנר המיועד להדלקה, בין אם נוטל מחומר הבערה ובין כשמוניח דבר המעכב (פרי מגדים ומשנ"ב)).

סעיף ד | תיקון הפתילה

רבי יהודה אומר (ביצה כב ע"א) שקנבא מותר.

◀ **רש"י:** היינו למחוט ראש הפתילה שתאיר יפה.

◀ **תוספות ורא"ש:** היינו לחתוך ראש הפתילה שנשרפה, לאחר שכבה הנר, במטרה שיהיה נקל להדליקה בפעם הבאה באותו יום (ואין בזה משום תיקון מנא).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

א. לחתוך גוף הפתילה שטרם נשרף, מסתבר שאסור, וכמו שסתם השו"ע בסעיף י (**משנ"ב**).

❖ הדלקה בשיורי שמן ופתילה

בסימן תקא סעיף ז, התבארה מחלוקת ראשונים האם מותר להדליק בפתילות שנשארו משבת ליו"ט, או מיום ראשון של ר"ה ליום שני. להלכה פסקו שם הב"י והרמ"א כדעה המקילה (שאין זו הכנה כלל). [ועיין כאן בב"י שדן לפי הדעות האוסרות, האם מותר להדליק בצד השני של הפתילה, וכן האם אסור לטלטל את הפתילות מדין מוקצה שדחאו בידים].

Ⓢ **רמ"א:** שיורי שמן ופתילה מותרים אפילו ביום טוב אחר השבת או בשני ימים טובים של ראש השנה.

Ⓛ בסימן תק"א התבאר שנכון להחמיר (ולהכין פתילות אחרות מבעו"י (שער הציון)), אך יכול להקל להדליק בצד השני של הפתילה (**משנ"ב**).

סעיף ה | נר של בטלה

הירושלמי שואל (ביצה ה, ב) האם מותר להדליק נר של בטלה. חזקיה אוסר, והירושלמי מציין שברייתא המתירה, חולקת על דבריו. רבי אבונה אומר שזו מחלוקת בית שמאי ובית הלל, ובית הלל מתירים. ובסיום הדיון רבי נחום אחיו של רבי אילא שאל את רבי יוחנן וענה לו שלא יורה התר ולא איסור.

[רי"ו: נר של בטלה הוא נר שנעשה לצורך כבוד, אבל לבטלה ממש, פשיטא שאסור].

◀ **ראב"ד, תוספות, רשב"א, רא"ש, שבלי הלקט, הגה"מ וטור:** אסור להדליק נר של בטלה ביר"ט.

Ⓢ **שו"ע:** נר של בטלה, דהיינו שאינו צריך לו, אסור להדליקו.

Ⓛ לא מבעיא אם מדליקו שלא לצורך כלל (ויש פוסקים הסוברים שיש בזה חיוב מלקות), אלא אפילו מדליקו לצורך כל שהוא, כגון להראות עושרו ופיזרונו, כיוון שאינו לצורך החג או לצורך גופו, אסור (**משנ"ב**).

◀ **רמב"ם⁹⁸⁴**: מותר להדליק (שהרי בבבלי רבי יוחנן אומר (ביצה יב ע"ב) מתוך שהותרו הוצאה והבערה לצורך, כך הותרו שלא לצורך).

א. אם עושה לכבוד היום טוב, פשיטא שמותר, ויש בזה גם מצווה, אע"פ שהדליק כבר נרות יו"ט בברכה, כשמוסיף נרות לאורה, יש בזה שמחת יו"ט. אמנם, יש להתיר דווקא בלילה, אבל לא ביום. ואם יש בבית ברית מילה, שנוהגים להרבות בנרות, נראה שמותר, שכל זה כבוד וחייבוב מצווה (משנ"ב).

ב. בני אדם המפחדים לישון ללא נר, מסתבר שמותר להם להדליק נר, דהוי צורך גופו (ביה"ל).
ג. נר של יארצי"ט ידליק מבעוד יום, ואם שכח, ידליק בחדר שאוכלים בו, כך שתתוסף אורה. ועדיף שידליקו בבית הכנסת, כך שיצא מכל חשש. ובשעת דחק, יכול להדליק, דהוי כעין נר של מצווה, לכבוד אבותיו (ביה"ל).

❖ נר של בית הכנסת

◀ **רא"ש, רשב"א (לפי הב"י), טור ושו"ע**: נרות שמדליקים בבית הכנסת, אינם נחשבים נרות של בטלה, שהרי מדליקים אותם לשם מצווה ושמחת יו"ט. ורשאי להדליק אפילו ביום טוב שני לאחר מנחה, ואין בזה משום מכין לחול, שהרי בעת ההדלקה יש מצווה לאותה שעה (אע"פ שיש אור, מ"מ יש כבוד לבית הכנסת בעת שמדליק (משנ"ב)). ולתקן הפתילות והעשיות ביו"ט לאחר מנחה, אם רוצה להדליק בו ביום מותר, ואם לאו אסור.

א. אפילו ביום מותר להדליק בבית הכנסת, שהוא כבוד המקום כמו שנאמר: "כבדו ה' באורים" (משנ"ב).

ב. אם רוצה להדליק לאחר מנחה, וכבר התחיל להחשיך, אפילו בביתו מותר להדליק, שהרי צריך לו באותה שעה (משנ"ב).

ג. אפילו להעמיד את הנרות לצורך הלילה, אסור, שהרי גם טרחא בעלמא יש בה משום הכנה. אפילו מיום ראשון לשני (משנ"ב).

ד. יש המתירים להדליק בבית כנסת אפילו אם שם אדם (מג"א), אך צריך עיון אם ניתן להקל בזה, שמא רק כשיש אנשים יש כבוד בהדלקה (ביאור הלכה).

סעיף ו | הנחת נר על גבי אילן

◀ רב אומר (שבת מה ע"א) שמותר להניח נר (מבעוד יום (רש"י)) על גבי דקל בשבת, ואסור ביום טוב. נחלקו הראשונים בסיבת האיסור:

◀ **רש"י, רמב"ם וטור**: מפני שיש חשש שיבוא להשתמש באילן המחובר (כשיכבה הנר, שהרי אינו מוקצה ביו"ט).

◀ **שו"ע**: אסור להניח נר על גבי אילן מערב יו"ט, שמא יבוא להשתמש באילן. (אבל ביו"ט עצמו, פשיטא שאסור, שעצם ההנחה נחשבת כשימוש במחובר (משנ"ב)).

◀ **רא"ש**: מפני שיש לחוש יעלה לאילן (אבל מצד שימוש במחובר, אין לאסור בזה).

הערות

⁹⁸⁴ ואף **המאירי** (ביצה יב ע"א) סובר להתיר, ולע"ד כן משמעות **הראב"ן** בביצה (שהביא רק מחלוקת ב"ש וב"ה בירושלמי ללא הזכרת דברי רבי יוחנן, ומשמע שהלכה כבית הלל לדעתו).

סעיף ז | הכנת נר

המשנה אומרת (ביצה לב ע"א) שאסור לפחות את הנר ביו"ט, מפני שהוא עושה בזה כלי. נחלקו הראשונים בביאור הדין:

◀ **רש"י וטור:** לתחוב אגרופו בביצה של יוצר לחקוק בה נר.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **תוספות:** בשעה שאופים את הנר בתנור (לראשונה), מניחים בו קש וכדומה כדי שלא יפלו דפנות הנר, ולאחר מכן נוטלים אותם דברים ומסיימים את צירוף הנר. ונטילת אותם דברים מתוך הנר הוי פחיתת הנר, ואסור לעשותה.

Ⓢ יש להחמיר גם בזה (אחרונים).

סעיף ח | חיתוך פתילה ע"י האש

המשנה אומרת (ביצה לב ע"א) שאין לחתוך את הפתילה, ורבי יהודה אומר שמותר לחותכה באור.

הגמרא מקשה, הרי רבי יהודה אוסר לחתוך בסכין משום תיקון כלי, ואם כך, גם בחיתוך על ידי האש יש תיקון כלי. רבי חייא אומר שהכוונה שחותך את הפתילה בפי שני נרות (היינו שצריך את שניהם, ואינו מוכח שמכוון לתיקון כלי, אלא להדלקה (רש"י)).

[בהמשך הגמרא (לב ע"ב) בר קפרא אומר שמותר לחתוך את הפתילה בפי שני נרות].

◀ **רי"ף (על פי הרא"ש) וטור:** הלכה כרבי יהודה, ומותר כשצריך את שני הנרות.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **רא"ש:** צריך עיון מדוע פסקו כרבי יהודה במקום שחכמים אסרו⁹⁸⁵.

א. אסור לחתוך בסכין גם באופן שהייתה הפתילה ארוכה מדי (**משנ"ב**). (וגם אם אינו צריך את שני חלקי הפתילה (שער הצינ)).

ב. צריך עיון אם מותר לחתוך את הפתילה ביד (שמהגמרא משמע שאסור. אך הרמב"ם כתב בהדיא להתיר, וצ"ע אם שאר הראשונים חולקים עליו בזה) (**ביה"ל**).

סעיף ט | הכנת הפתילה להדלקה

בר קפרא שונה (לב ע"ב) שאסור לגדול פתילה ביו"ט, ואסור להבהב אותה (שפתילה היא כלי להדלקה, וצריכה עשייה ותיקון (רש"י) ומפני כן אסור לגדולה ולהבהבה (ב"י) דהוי תיקון מנא (משנ"ב⁹⁸⁶)). אך מותר למעכה ביד ולשרותה בשמן.

הערות

⁹⁸⁵ וכתב הקרבן נתנאל (אות ש) שהרי"ף סובר שרבי חייא ובר קפרא גם סוברים כדעת רבי יהודה, ואין דעתו דעת יחיד (ע"ש במה שכתב עוד).

⁹⁸⁶ עיין בשער הצינ שדן מדוע לא אסרו זאת משום שזירה. וכתב בהמשך דבריו, שכיוון שהאיסור משום תיקון מנא, ממילא גם כשמתקן את הפתילה ללא שזירה, אלא מותח צמר גפן וכדומה, גם כן אסור מאותה סיבה.

טור ושו"ע: אין גודלין את הפתילה, ואין מהבהבים אותה, אבל אם אינה קשה כל צרכה, יכול למעכה בידו כדי להקשותה, ומותר לשרותה בשמן (רמ"א (על פי רוקח): כשהנר אינו דולק (שם נוטל בעודו דולק, הוי מכבה מעט מאור הנר (משנ"ב) ואסור בין לתוספות ובין לרא"ש. עיין בסעיף ג (שער הציון)).

- א. הוא הדין שאסור להתיר קליעת הפתילה, או להתיר נר של שיעה הקלועה (אחרונים).
ב. אסור לגדול את הפתילה אפילו ביד (ביה"ל).

סעיף י | הסרת הפחם שבראש הפתילה

רב נתן בר אבא אומר בשם רב (ביצה לב ע"ב) שמותר למחוט את הפתילה ביו"ט, ומבאר רב חנינא בר שלמיא בשם רב שהכוונה להסיר את הפחם שבראש הפתילה שגורם להחשיך מאור הנר. (ואע"פ שמכבה את הפחם שנופל, מכל מקום התיירו זאת כמו שהתירו להדליק את הנר (רא"ש) ודווקא כשינו מתכוון לכיבוי ולא יקרה תכף (שער הציון)).

◀ רמב"ם ומגיד משנה: אסור להסיר את הפחם ע"י כלי.

◀ ראב"ד, רא"ש ורשב"א: מותר להסירו גם בעזרת כלי.

שו"ע: מותר להסיר את הפחם שבראש הנר בעודו דולק.

↪ נחלקו בדעתו:

◀ מג"א: מותר אפילו בכלי. (ומה שאסר לחתוך גוף הפתילה בכלי (להלן), היינו שבגוף הפתילה הוא תיקון מנא).

◀ עולת שבת וט"ז: אסור בעזרת כלי. (ולדעתם מה שכתב (להלן) לאסור לחתוך ראש הפתילה בכלי, הוא לאו דווקא, אלא גם את הפחם אסור (שער הציון)).

משנ"ב: נהגו להחמיר בנר של שמן ושעווה או חלב שלא למחוט אפילו את הפחם, בין ביד ובין בכלי, ואין היתר אלא לנער את הפחם באצבעו, שאינו מכבהו ביד. (ואין צריך לומר שמותר להטות את הנר כדי שידלק יפה).

❖ חיתוך הפתילה עצמה

רש"י, רמב"ם, רא"ש (על פי הב"י) ושו"ע: אסור לחתוך את גוף הפתילה בעזרת כלי.

סעיף יא | הדלקת נרות של יום טוב

הגהות אשר"י ורוקח (וכן הוא בירושלמי): המדליק נרות בליל יו"ט מברך 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של יום טוב'.

כך פוסק שו"ע.

↪ ואם חל בשבת, מברך של שבת ויום טוב. וגם ביו"ט שני של גלויות צריך לברך (משנ"ב).

סימן תקטו | דין דברים הבאים ביום טוב מחוץ לתחום

סעיף א | דברים שהביא גוי ביו"ט

נחלקו התנאים (כד ע"א) בדברים שיש ספק אם היו מוכנים לפני היום טוב, לדעת ת"ק אסור ולדעת רבן גמליאל מותר. לכן, גוי שהביא מתנה לישראל ויש ספק מתי הכינה, ת"ק אוסר ור"ג מתיר.

בגמרא פוסק רב פפא (כד ע"ב) שגוי שהביא דורון ליהודי ביו"ט, אם יש מאותו מין במחומר אסור (משום מוקצה, שאפילו ר"ש מודה בהם, שהם כגרגרות וצימוקים (רש"י) ומחמירים גם בספק מוכן (גמרא שם) או שמסתמא הרוב צדים בו ביום לאכילה⁹⁸⁷ (ר"ן)) ולערב אסורים עד בכדי שיעשו. ואם אין מאותו מין במחומר, אם הביא מתוך התחום מותר, ומחוץ לתחום אסור. והבא בשביל יהודי זה מותר ליהודי אחר.

מדברי הגמרא (שם) משמע שחיות שניצודו בו ביום (צבי במצודה או דגים שניצודו) שווים בדינם לפירות מחוברים שנתלשו בו ביום. (וכן הוא בגמרא בעירובין לט ע"ב).

הגמרא אומרת (כד ע"ב) שפירות שנקטפו בו ביום, אסורים בטלטול.

טור ושו"ע: גוי שהביא מתנה ליהודי ביום טוב, אם יש ממנו במחומר או מחוסר צידה, אסור גם לאחרים לאכלו (או להנות (משנ"ב)) (**רמ"א** (על פי ר"ש): ואפילו עבר ונתן בפיו, אסור לבולעו), ואפילו לטלטלו אסור, ולערב מותר בכדי שיעשו.

א. גוי שהביא למכור דברים, בעיר שרובה יהודים (שמסתמא הביא עבורם), וכן יהודי שקצץ לגוי כסף שיביא לו פירות או דגים מערב יו"ט, והביא לו למכור ביו"ט – כל אלו אסורים עד מוצאי החג בכדי שיעשו. ואין אומרים שהגוי עושה על דעת עצמו כדי להרוויח, משום שעל כל פנים עושה מלאכתו כדי שיהנה היהודי ביו"ט⁹⁸⁸ (משנ"ב).

ב. כלל: כל מה שגוי עושה עבור יהודי ביו"ט, אסור להנות ממנו לכל ישראל עד כדי שיעשו. בנוסף לכך, בו ביום יש איסור מוקצה, כיוון שלא ליקטו את הפירות, או צדו את החיות מבעוד יום, מסתמא הסיח דעת מהם וכדין גרוגרות וצימוקים (שאסורים גם לר"ש (שער הציון), וגם פירות שקל לתלוש, יש בהם איסור שמא יעלה ויתלוש או משום גזירת פירות הנושרים). מטעם זה, אסורים בו ביום, אפילו ליקט הגוי לעצמו. (אבל אז מותר לערב מיד (עיין סעיף ב)) (משנ"ב).

ג. גם אם שגג והכניס לפיו, אסור לבולעו. ומשמע מהפוסקים שאפילו אם בירך על זה, אסור לבולעו, שמוקצה הוא כאכילת שאר איסורים⁹⁸⁹ (משנ"ב).

הערות

⁹⁸⁷ ואפילו הרוב תלוש, אין לסמוך על כל דפריש, כיוון שמנגד יש רוב שקוטפים דווקא בו ביום (ביה"ל על פי הר"ן). וכתב הרוקח שגם בכהמין ופטריות שהביא הגוי בו ביום, אסורים, ולא תימא שאינן נחשבים מחוברים (שם).

⁹⁸⁸ עיין בביה"ל (ד"ה דורון), ותמצית דבריו, שחלק על החיי אדם שהתיר בגוי שהביא למכור, כיוון שעושה על דעת נפשו, ומקורו במג"א שכתב גם להקל בגוי שקצצו לו שכר מעיר"ט. וכתב הביה"ל שאין ראייה מהמג"א, משום שמוכר יש לו עניין למכור דווקא ביו"ט, בשונה מקוצץ שאין לו עניין להביא דווקא ביו"ט.

עוד פקפק הביה"ל בדברי המג"א שהתיר בקצץ, והוכיח מהאור זרוע לאסור גם בזה, ולדינא הקל בצאת היום הראשון רק כשיש עוד צירוף להקל. אמנם באיסורי תחומין, הסכים להקל כמותו.

⁹⁸⁹ עיין בהערות איש מצליח כאן, שדנו בדעת הרב משה לוי והגרע"י (שיש לדון אם הגרע"י יודה כאן לאיסור, או שיקל כמו שהקל לטעום בעניין תענית ציבור).

❖ להמתין בכדי שיעשו

הקדמה

א. כנזכר, חכמים אסרו להנות מפירות שיש בהם חשש מוקצה (שנקטפו בו ביום), ואסרו להנות מהם עד מוצאי החג, בכדי שיעשו.

ב. נחלקו הראשונים בטעם הדבר שצריך להמתין בכדי שיעשו במוצאי שבת: **לדעת רש"י**: כדי שלא יהנה ממלאכת יו"ט⁹⁹⁰. [וכן סוברים: רבינו גרשום, רבינו קלונימוס, רבינו יעקב בר יקר, רז"ה, רמב"ן, ריא"ז, רשב"א, ריטב"א, מגיד משנה, [רמב"ם, (לפי המ"מ וכן הביא הרא"ש)], מאירי, רי"ו (וכ"כ בשם רי"ף והראב"ד)].

לדעת בה"ג ורבינו תם [או ר"י]: כדי שלא יאמר לגוי 'לך ולקט לי', (ולכן כשימתין בכדי שיעשו, לא יבקש מהגוי, כיוון שלא ירוויח מכך מאומה). [וכן סוברים: רבינו יצחק הלוי (רבו של רש"י), רא"ש, או"ז, ר"י מבון וסמ"ג].

ג. הראשונים מעלים כמה נפקא מינות בין הדעות:

1. לדעת רש"י, בשני ימים טובים של גלויות, והובא ביום הראשון, מותר בכדי שיעשו של הערב הראשון. (שהרי ממאי נפשך אחד מהם חול, ונמצא שלא נהנה ממלאכת היו"ט).

לדעת ר"ת צריך להמתין עד סוף שני ימים טובים.

2. לדעת רש"י אסור בין למי שהובא עבורו ובין לאחרים.

לדעת ר"ת רק עבור מי שהובא עבורו, אבל לאחרים מותר (בסוף היום הראשון, שאז כבר אין איסור מצד מוקצה. (כ"כ הרא"ש)). אך יש חולקים (סמ"ק) שגם ר"ת מודה לאסור לאחרים (עד סוף היום השני).

ד. השו"ע פוסק כרש"י להתיר כבר בליל יו"ט השני, ורמ"א מחמיר כר"ת לאסור, אך פסק על פי תרומת הדשן להקל לאחרים (במקום מצווה (לרוב האחרונים)). והביה"ל כתב שכיוון שרבים מקלים, אם יש עוד צדדים להקל, ניתן להקל כרש"י. ועוד כתבו האחרונים שבמקום דחק גדול ניתן להקל כשו"ע (ט"ז ומשנ"ב).

ה. כאשר מדובר על יום טוב ושבת הסמוכים זה לזה, ודאי שגם לרש"י צריך לחכות עד סוף שני הימים, כיוון ששניהם קודש, וכן בשני ימים טובים של ראש השנה (טור). וכן אם הגיעו הפירות ביום השני, צריך להחמיר, שהרי לא שייך לומר בזה ממאי נפשך (גמרא בעירובין מ"א, וטור כאן).

שו"ע (כרש"י): בשני ימים טובים של גלויות, אם הובאו ביום הראשון, מותר מיד בליל יו"ט שני בכדי שיעשו. אם הובאו ביום טוב שני, צריך להמתין במוצאי היו"ט בכדי שיעשו. אבל בשני ימים טובים של ר"ה או יו"ט הסמוך לשבת לפניה או אחריה, אפילו אם הובאו בראשון, צריך להמתין עד מוצאי השני בכדי שיעשו.

רמ"א (כר"ת): ויש מחמירים לאסור בשני ימים טובים של גלויות עד מוצאי היום טוב השני. (ובצירוף צדדים נוספים, ניתן להקל כרש"י (ביה"ל)). ונוהגים להחמיר אם אינו צורך היום טוב, לאורחים וכה"ג, שאז נוהגים להקל לצורך אחרים שלא הובא עבורם (תרומת הדשן).

ו. והיינו אחרים שלא הביאו בשבילם. וגם אז יש להקל רק כיוון שמדובר בצורך מצווה, אבל בלאו הכי אין להקל אפילו לאחרים (משנ"ב).

⁹⁹⁰ וכתב בביה"ל שאף לדעת רש"י, אפשר לומר שהאיסור שלא יהנה ממלאכת יו"ט הוא כדי שלא יבוא לבקש מהגוי לעשות עבורו מלאכות.

א. ביאור דעת הרמ"א⁹⁹¹:

1. יש מפרשים שאורחים שניתן להקל בהם לדעת הרמ"א, היינו רק כשזימן אותם אחרי שהגוי הביא את הדורון, שאם הזמינם לפני, יש לומר שהגוי הביא על דעתם, והוי כבני ביתו ואסור (משנ"ב).
 2. האחרונים הקלו עוד, באורחים שהגיעו מעיר אחרת, שאפילו אם הגיעו לפני שהביא הגוי את הפירות מותר להם לאכול. ואף הוא יכול לאכול עמהם, שאף זה בכלל הכנסת אורחים (וסומכים על הדעה הראשונה, המקילה ב"ט בשני לאחר בכדי שיעשו. אבל לפני כדי שיעשו, אין להקל, אפילו לאחרים) (משנ"ב).
 3. אם קצץ עם גוי מערב י"ט, שיביא לו פירות בזמן היתר, והגוי הביא לו ב"ט ראשון, ניתן להקל לאוכלם ב"ט שני לאחר כדי שיעשו, אפילו ליהודי שהביאו עבורו. והט"ז כתב שאם יש לו דוחק גדול וצורך אכילה, ניתן להקל לגמרי על הדעה הראשונה, אפילו למי שהביאו עבורו, ולאכול בליל היום השני לאחר כדי שיעשו (משנ"ב). (וניתן להקל בזה כשיש ספק מתי נלקט, או שמא לא נלקט עבור היהודי (שער הציון)).
- ב.** אם הגוי הביא בתחילת ליל שני, שאין זמן לקטוף או לצוד, דינו כהביאו ביום טוב ראשון. וכן אם הביא בתחילת ליל ראשון, יש לו דין שניצוד מערב י"ט, (ואז אם הביא מתוך התחום מותר) (משנ"ב).
- ג.** ב"ט הסמוך לשבת צריך להמתין אפילו נלקטו או ניצודו מאליהם, משום הכנה, שאין אחד מכין לשני. אמנם, בכה"ג אין צורך להמתין במוצאי שבת (או החג) בכדי שיעשו (משנ"ב). (אם י"ט הוא ראשון – איסור ההכנה רק מדרבנן. ואם שבת ראשונה – לרש"ל הוי מהתורה בפירות שאינם נאכלים חיים, ולרשב"א ור"ן בכל מקרה מדרבנן (שער הציון (וי"ש בד"ן דגים)).

❖ שיעור כדי שיעשו

נחלקו הראשונים מה שיעור הזמן בכדי שיעשו:

◀ **תוספות בביאור דעת רש"י:** כדי שיעור קטיפת הפרי בלבד.

◀ **תוספות בביאור דעת בה"ג ור"ת :** כדי שיעור קטיפת הפרי והבאתו לאותו מקום.

◀ **רשב"א, ר"ן ומגיד משנה (וכתב שכן דעת הרמב"ם):** כדי שיילך למקום שליפט ויגמור המלאכה, ויביא לאותו מקום. ואם יש לו ספק מהיכן הביאם, ימתין בכדי זמן הבאם מחוץ לתחום (בין לחומרא (שאפילו ייתכן והביאם מתוך התחום, צריך להמתין מחוץ לו), ובין לקולא (שאפילו ייתכן והביא ממקום רחוק מחוץ לתחום, שמספיק להמתין מחוץ לתחום מיד) (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל בסימן שכ"ה (סעיף ז) מבואר שבמקום מצווה ניתן להקל בספק ולתלות שהביא ממקום קרוב, ולכן אם מסופק אם הביא מחוץ לתחום או מתוכו, במקום מצווה, יכול להקל כדי שיעור תוך התחום (ביה"ל).

◀ **סמ"ק:** למי שהביאו לו, צריך להמתין כדי הלקיטה וההבאה, ולאחרים מספיק כשיעור זמן הלקיטה.

◀ **רא"ש וטור⁹⁹²:** ימתין כדי הזמן שיהיה אפשר להביא ממין זה בסמיכות לעיר.

Ⓢ **ביה"ל:** נראה שבמוצאי יו"ט שני (לפי הרמ"א שהחמיר כר"ת), אפשר להקל לאחרים בכדי שיעורו של הרא"ש.

א. אם הביא ע"י רכיבה על סוס, ניתן להמתין כדי שיעור רכיבה לאותו מקום (אחרונים).

סעיף ב | תלש הגוי לעצמו או שנפל מאליו

כנזכר בסעיף הקודם, נחלקו רש"י ורבינו תם בטעם הדבר שצריך להמתין בכדי שיעשו כאשר גוי קטף פירות או צד בע"ח ביו"ט. אמנם, הראשונים כותבים שגם רש"י וגם רבינו תם מודים שאם הפירות לא נקטפו והובאו לצורך היהודי, מותרים מיד במוצאי החג, אך בחג אסורים משום מוקצה. (הרא"ש ועוד כתבו כן בדעת ר"ת, והתוספות ועוד כתבו כן בדעת רש"י).

אמנם, יש מי שחלק, וכתב שלפי רבינו תם אסור עד מוצאי יו"ט שני בכדי שיעשו.

◀ **רא"ש, תוספות, סמ"ג, הגה"מ, מרדכי, הגהות אשר"י:** גוי שתלש עבור עצמו, וכן פירות שנשרו מעצמם, אין צורך להמתין בהם כדי שיעשו לכו"ע. אמנם בו ביום אסורים משום מוקצה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **רבינו יהודה:** לפי ר"ת צריך להמתין בכדי שיעשו עד מוצאי יו"ט שני (וכן חשש אביו של האגור).

א. אם היו שני ימים טובים של ראש השנה, אסור עד סוף היום השני, משום שהם כקדושה אחת ארוכה. וכן בשבת ויו"ט הסמוכים זה לזה, משום הכנה (משנ"ב).

ב. כל זה רק כשההבאה הייתה מתוך התחום, אבל מחוץ לתחום אסור למי שהביאו בשבילו כדלהלן בסעיף ה (משנ"ב).

סעיף ג | ספק מוכן

התנאים נחלקו (ביצה כד ע"א) בדין ספק מוכן, ורב יהודה בשם שמואל פוסק כאוסרים.

בגמרא מבואר (שם ע"ב) שדגים אדומים (שניכרת הלחות בהם) ופירות הטמונים בירקות (שמיד שליקטו אותם טמנו אותם בירק שתשאר לחותן) מותרים (כיוון שניכר שנלקטו מעי"ט, אע"פ שדומים לבני יומן, אין חוששים למראית עין (כ"ז מרש"י)).

הגמרא בעירובין מספרת (מ ע"א) שגויים הביאו לפת לעיר מחוזה, והתיר להם רבא למכור ליהודים, ונימוקו משום שראה שהיא כמושה, וודאי שהיא נעקרה מערב יו"ט (משמע שאם נלקטה

בו ביום, אפילו שהיה לצורך הגוי, אסור משום מוקצה (ר"ז), ומשום תחומין אין לחוש, כיוון שבאיסור תחומין מותר ליהודים אחרים שלא הביאו עבורם.

אמנם כשראה רבא שהגויים מביאים יותר לפת למכור (לצורך היהודים), אסר להם.

טור ושו"ע: אפילו ספק אם נלקטו או ניצודו בו ביום, אסורים. אבל אם ניכר בהם שלא נלקטו ושלא ניצודו היום, מותר למי שלא הביאו בשבילו. ואם באו מתוך התחום, מותר אפילו לצורך מי שהביאו בשבילו.

רמ"א: גוי המסיח לפי תומו שהביאו מתוך התחום, נאמן. (עיין בסימן תקיג, סעיף ו).

א. סעיף זה עוסק בגוי שליטת לצורך עצמו, אלא שיש ספק אם ליקטם היום או אתמול, שאז איסורם רק משום מוקצה, ולא צריך להמתין בכדי שיעשו. אמנם, אם ודאי ליקטם היום, ויש ספק אם ליקטם לצורך יהודי או לא, תלוי במחלוקת בסימן שכ"ה (סעיף ז) והכריעו האחרונים להקל במקום מצווה.

במקרה שיש ספק אם ליקטם היום או לא, וכן אם ליקטם לצורך היהודי, אסורים בו ביום, אך במוצאי החג מותרים מיד משום ספק ספיקא (אפילו אם יש יום טוב שני של גלויות בערב). אמנם, גוי שהביא דורון ליהודי, או שהביא למכור לצורך יהודים, אסור בכדי שיעשו, כיוון שתולים שודאי ליקטן היום ולצורך היהודי (משנ"ב).

ב. ספק מוכן ביו"ט שני:

◀ **ט"ז ובאר הגולה:** ספק מוכן אסור אפילו ביו"ט שני של גלויות (ומה שהתיר השו"ע בסימן תצ"ז, ד משום ספק ספיקא, שם מדובר בספק הבא ממילא, אבל בספק מחובר לא, כיוון שרוב בני אדם לוקטים בו ביום).

◀ **מאמר"ר:** מפקפק בדבריהם (שרק גבי מחובר שייך טעמם, אבל בספק ניצוד לא).

◀ **רעק"א:** בפירות הנלקטים, יש להחמיר (משום שהרוב לוקטים בו ביום), אבל בדבר הניצוד ניתן להקל (שלא שייכת הסברא הנ"ל).

ג. גוי מסל"ת נאמן רק כשהוא אינו יודע שמה שהובא ליהודי בו ביום אסור, אבל אם יודע, אינו נאמן (משנ"ב).

ד. גוי שהביא פירות ביו"ט שלאחר השבת, והסיח שנלקטו בערב שבת (וכן בשני ימים טובים של ראש השנה, והסיח שנלקטו מערב ר"ה), נאמן. אבל אם שבת חלה לאחר היו"ט, והביא פירות שאינן נאכלים חיים, אסור לאוכלם ביו"ט, שמא נלקטו בשבת, ויש בהם איסור תורה (לחלק מהפוסקים (שכיוון שאינם נאכלים חיים, ניכר שהינם לצורך היו"ט (שער הציון)), ואין גוי נאמן במסל"ת באיסורי תורה (אחרונים).

סעיף ד | שני ימים טובים הסמוכים לשבת

הקדמה:

א. כנזכר בסעיף א, לדעת ר"ת יש להחמיר בשני ימים טובים של גלויות, שעד מוצאי היום השני אסורים הפירות בכדי שיעשו. ולדעת רש"י מותר כבר בצאת היום הראשון בכדי שיעשו.

ב. הראשונים חולקים לפי ר"ת, במקרה שחלו שני ימים טובים של גלויות להיות בחמישי ושישי, והביא הגוי פירות ביו"ט הראשון.

ג. לדעת ר"י מפרזיז ורא"ש הפירות מותרים באכילה בשבת, שאין להחמיר כל כך, (שאינן לחוש שיאמר לגוי בשביל שני ימים הבאים). אך לדעת העיטור ותוספות (שכן ראוי להחמיר) הפירות אסורים עד מוצאי שבת בכדי שיעשו.

ד. עוד נחלקו הראשונים לגבי שני ימים טובים של ראש השנה (ובזה שייך גם לדעת רש"י). לדעת הכלבו בשם חכמי לונל, ראב"ד ורבי שלמה בן אברהם ממונטפלי"ר מותר בשבת [לאחר שימתין בכדי שיעשו (שלא גרע מיו"ט שאחריו יום חול (בית יוסף))], כיוון שכיום ידוע שהיום הראשון הוא העיקר, והיום השני הוא מחמת גזירה, ולא אמרו שראש השנה הוא כיום אחד ארוך לעניין הכנה לשבת (שאינן גזרים שתי גזירות זו אחר זו). אך דעת הרשב"א, הרוקח, (העיטור ותוספות) לאסור גם בזה את שבת, כיוון ששניהם קדושה אחת ארוכה.

ה. השו"ע פסק בסעיף א כדעת רש"י, ולכן לדעתו שייכת מחלוקת הראשונים רק בראש השנה, אך לרמ"א שהחמיר כר"ת, שייכת המחלוקת גם ביו"ט שני של גלויות.

שו"ע: גוי שהביא מדברים שיש במינם במחובר ביום טוב ראשון של ראש השנה, שחל בחמישי ושישי, יש מתירים לאכלם בשבת בכדי שיעשו, ויש אוסרים.

רמ"א: ולדידן שנוהגים להחמיר, בשני ימים טובים של גלויות גם שייך דין זה. ולהלכה נראה שבשני ימים טובים של ראש השנה יש להחמיר בשבת, אבל בשני ימים טובים של גלויות, אפשר להקל בשבת שלאחריהם בכדי שיעשו.

אמנם, בדבר שצריך הכנה ביום שני לצורך השבת (כגון דגים, שאסורים בבישול בשבת, ואף ביו"ט השני אסורים משום מוקצה ואסור לבשלם (משנ"ב)), אסור, כיוון שאנו נוהגים לאסור ולטלטל ביום טוב השני, אם לא לצורך אורחים (תרומת הדשן).

א. לדעה האוסרת בשבת שלאחר ראש השנה, אסור אפילו נשרו מאליהם, משום הכנה. ולמוצאי שבת מותרים מיד. אך בשני ימים טובים של גלויות, גם לדעה האוסרת, אם נשרו מאליהם או שליקטם לצורך עצמו ביום הראשון, מותרים בצאת היום הראשון מיד, כנ"ל בסעיף ב (משנ"ב).

ב. כדי שיעשו בצאת שבת:

◀ **ט"ז בשם רש"ל:** בצאת שבת שלאחר שני ימים של ראש השנה, אין צורך להמתין בכדי שיעשו. (אלא אם הובאו ביום שישי).

◀ **רעק"א (בדעת רש"ל):** צריך להמתין בכדי שיעשו במוצאי שבת.

ג. יש להקל גם כשחל יו"ט ביום ראשון ושני, והביא הגוי בשבת, שמותר בצאת היום הראשון כדי שיעשו (משנ"ב). (ובראש השנה, בצאת היום השני (ולרעק"א הנ"ל, בכדי שיעשו) (שער הציון)).

ד. גוי שהביא דגים ביו"ט הראשון (שחל בחמישי) - שהרמ"א החמיר בהם גם בשבת - ניתן להקל לבשלם ביום שישי ע"י גוי (כשאין חשש בישולי גוים. משום שהאיסור בהם הוא רק מחמת חומרא). ואם אין לו מאותו מין, והוא צריך לו לשבת, מותר לו לטלטלו ולבשלו בעצמו ביום שישי, ויטעם ממנו רק בליל שבת לאחר זמן כדי שיעשו (משנ"ב). (ואף הבישול ביום שישי צריך להיות אחר שיעבור זמן כדי שיעשו (שער הציון)).

סעיף ה | דבר שבא מחוץ לתחום

כנזכר בסעיף א, רב פפא פוסק (כד ע"ב) שגוי שהביא דורון ליהודי ביו"ט, אם יש מאותו מין במחובר אסור, ולערב אסורים עד בכדי שיעשו. ואם אין מאותו מין במחובר, אם הביא מתוך התחום מותר, ומחוץ לתחום אסור. והבא בשביל יהודי זה מותר ליהודי אחר. (או משום שלא החמירו באיסור תחומין כל כך (רש"י) או שגם אם איסור תחומין הוא מהתורה (כשיוצא מחוץ לג' פרסאות), הקלו כיוון שאין האיסור שווה, שמה שחוץ לתחום לאחד, הוי בתוך התחום לאחר (ר"ן לדעת הר"ף ו(הרמב"ם) [הרמב"ן]).

רא"ש, מגיד משנה ור"ן: גם מי שהביאו בשבילו, מותר לו לטלטל את החפץ (שהרי לאחרים הוא מותר), אלא שמותר לטלטלו רק בתוך ד' אמותיו, או בעיר המוקפת חומה לשם דירה. וסתם עיר מוקפת לצורך דירה (שהרי בדרך כלל מקיפים עיר לאחר שיש בה בתים), וסתם מבצרים אינם מוקפים לדירה.

שו"ע: דבר שאין במינו במחובר ואינו מחוסר צידה, אם בא מתוך התחום מותר, ומחוץ לתחום אסור לאוכלן למי שהביאו בשבילו (ולבני ביתו. עיין לקמן), אבל מותר לטלטל בתוך ד' אמות או בתוך עיר המוקפת חומה או במבצר שידוע שהוקף לדירה, ואחרים מותרים אפילו לאוכלם.

א. לכן אם צריך לתקן או לבשל את מה שהביאו מחוץ לד' אמותיו של החפץ, אסור, אם לא שהוא לצורך היו"ט, שאז מותר ע"י גוי, דהוי שבות דשבות במקום מצווה (**משנ"ב**).

ב. אם גוי הביא שני דברים לשני יהודים אסור להם להחליף כדי להתיר, שהרי עדיין יש חשש שיבקשו מהגוי להביא להם בשבת. אבל למכור (באופן המותר, כבסימן שכ"ג) מותר, והוא שלא ירוויחו יותר מכדי דמיו (**בנסת הגדולה**).

❖ דין בני ביתו ואורחים

הגמרא מספרת (עירובין מ"א, לפי ביאורו של רב אשי) שהביאו מחוץ לתחום צבי לבית ריש גלותא ביו"ט, רב נחמן ורב חסדא אכלו כיוון שהבא לישראל זה, מותר לישראל אחר, רב ששת לא אכל כיוון שכל מה שמביאים לבית ריש גלותא, מביאים על דעת רבנן. (ופסקו הראשונים כרב ששת). על סמך דברי הגמרא כתבו המגיד משנה והגהות מימוניות שמי שהובא בשבילו, גם בני ביתו נכללים באיסור, שעל דעת כולם הביאו.

שו"ע: בני ביתו אסורים כמי שהביאו בשבילו.

תרומת הדשן: מי שזימן אורחים, דינם כאחרים (וניתן להקל עבורם כבר בצאת יו"ט ראשון בכדי שיעשו. ע"ש).

ל בית יוסף: קשה, שהרי משמע מהגמרא שאורחים נחשבים כבני ביתו של אדם. וכתב ליישב:

א. רבנן היו סמוכים תדיר על שולחנו של ריש גלותא, ולכן נאסרו עימו. אבל סתם אורחים שאינם תדירים דינם כאחרים. (וכ"כ הדרכי משה ולבוש).

ב. אורחים נחשבים כבני ביתו, אלא שאם הזמנו לאחר שהביא הגוי דינם כאחרים, שאז לא הביאו עבורם (וזה מה שהתיר תרומת הדשן).

רש"ל חולק על הבנת הב"י, וכותב שמעולם לא התיר תרומת הדשן עבור אורחים של מי שהביאו בשבילו, אלא רק אורחים שלי מי שלא הביאו בשבילו (וכ"כ הרדב"ז וכן פסק באליה רבה).

משנ"ב: אורחים הסמוכים תדיר על שולחנו של בעל הבית, לכו"ע הם כבני ביתו (גם לתירוץ הראשון של הב"י), ואפילו אם הזמין אותם במקרה, יש מחמירים ואוסרים (רש"ל). אבל אם זימן אותם לאחר שהביא הגוי לביתו, יש להקל.

א. אם הגוי הביא בהמה, ואחר רוצה לאכול ממנה מעט, מותר למי שהביאו לשחטה, אך לו אסור לאכול ממנה (משנ"ב).

❖ להמתין בכדי שיעשו

נחלקו הראשונים האם מי שהביאו בשבילו צריך להמתין בצאת היום טוב בכדי שיעשו או לא. מחלוקתם נובעת מהגמרא בשבת קנא ע"א, שם מבואר שגוי שהביא חלילים לצורך הספד של מת, צריך להמתין עד מוצ"ש בכדי שיעשו. ונחלקו הראשונים האם דווקא במת צריך להמתין (שאוושא מילתא והחמירו בו יותר) או שאין לחלק, ובכל מקרה צריך.

◀ **רא"ש ור"י:** לא צריך להמתין בכדי שיעשו בדבר שבא מחוץ לתחום, כיוון שלא החמירו חכמים באיסור דרבנן כל כך. (ואין לחוש שהביא דרך רשות הרבים, כיוון שאינו מצוי שיהיה ס' ריבוא אדם במקום אחד).

◀ **רי"ף, מרדכי, סמ"ג, תרומה ור"ן:** צריך להמתין בכדי שיעשו גם בזה (כמו בחלילים).

שו"ע: מי שהביאו בשבילו, צריך להמתין בכדי שיעשו.

ל בסימן שכ"ה, סעיף ח, הרמ"א פוסק שיש מחמירים להמתין עד יום ראשון בבוקר, ואין מתחשבים בלילה, שאין דרך להביא בלילה מחוץ לתחום. וכתבו האחרונים, מכך שכאן הרמ"א לא העיר, משמע שרק לעניין שבת החמיר, אבל לעניין יו"ט הסכים להקל כבר בלילה.

משנ"ב: אפשר שהרמ"א הקל רק לעניין לתחומין, אמנם במקרה שנעשה גם איסור תורה בהבאה (כגון דרך רה"ר), יש להמתין עד הבוקר⁹⁹³. ולדבר מצווה או בשעת דחק יש להקל.

א. יש להמתין כדי ערך הזמן שהשתהה המביא. ואם אינו יודע, משערים רק כשיעור הבאה מחוץ לאלפיים אמה (משנ"ב). (ואם הביא ממקום רחוק, פשוט שצריך להמתין רק כשיעור הזמן שהלך הגוי משקדש היום טוב, אבל מה שהלך מערב החג, אינו מצטרף (שער הציון)).

⁹⁹³ לע"ד קצת תמוה על המשנ"ב שמדבריו משמע שרק מי שהביאו בשבילו צריך להמתין כשנעשה איסור תורה, אבל אחרים מותרים כבר בו ביום. ואילו בסימן שכה כתב (בס"ק עה, והפנה אליו בסוף ס"ק מ) להחמיר גם לאחרים עד מוצ"ש בכדי שיעשו, ולכאורה היה לו להדגיש זאת.

❖ שני ימים טובים של גלויות

בסעיף א התבארה מחלוקת רש"י ור"ת האם צריך להמתין עד צאת יום טוב שני בכדי שיעשו, או שכבר בתחילת ליל יו"ט שני מותר לאחר כדי שיעשו. רש"י הקל ור"ת החמיר.

נחלקו הראשונים האם גם באיסור תחומין שייכת חומרת רבינו תם:

◀ **תוספות בשם בה"ג, וסמ"ק בשם רבינו יחיאל:** באיסור תחומין לא החמירו, וכבר בסוף היום הראשון מותר לאחר כדי שיעשו.

Ⓢ **שו"ע:** לערב (יום טוב הראשון), מי שהובא עבורו צריך להמתין בכדי שיעשו.

רמ"א: ומותרים אח"כ אפילו לדין שנוהגים להחמיר בשאר דברים, כמו שהתבאר (בסעיף א). (לעניין תחומין סומכים על הדעה המקילה שם (משנ"ב)).

◀ **מרדכי [וכלבו בשם הר"ף]:** אסור עד צאת היום השני, גם באיסור תחומין.

סעיף ו | עיר שרובה גויים

כנזכר, גוי שמביא לצורך יהודי צריך להמתין בכדי שיעשו (וכן רבים שהביא גוי למכור להם). אמנם, במקרה שיש בעיר רוב גויים ומיעוט יהודי, נחלקו הראשונים אם יש לחוש בסתמא שהוסיף עבור היהודים או לא:

◀ **גאונים:** יש לחוש שהגוי הביא גם בשביל היהודים. (כמשמע מהגמרא בעירובין מ ע"א, שרבא אסר לפת כשראה שהגויים מרבים בשביל היהודים שבעיר).

◀ **אורחות חיים בשם הרשב"א:** אין לחוש בסתמא, שהולכים אחר רוב העיר.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי סמ"ג וב"י): ומחצה או מחצה, או שידוע שליקט עבור שניהם, אסור⁹⁹⁴.

א. אם ידוע שליקט עבור מיעוט היהודי שבעיר, אסור אפילו כשיש רוב גויים בעיר (משנ"ב).
ב. כשקונה מהגוי, אין להזכיר לו סכום דמים, אלא יקנה בהקפה. ולא ישא ויתן עימו על המקח, ולא יטלטלם מחוץ לד' אמותיו, שהרי הובאו מחוץ לתחום. ואם הוא דבר שיש במינו מחובר או מחוסר צידה, אסור באותו יום משום מוקצה, ובצאת היו"ט אינו צריך להמתין בכדי שיעשו (משנ"ב).

ג. כתבו הפוסקים שאם רואים שע"י שקונים מהגויים הוא מרבים להביא סחורה, אין לקנות מהם. אבל בסתמא אין לחוש לכך. אמנם, בדגים יש לחוש, שהרי הגויים יודעים שדרך

הערות

⁹⁹⁴ **הביה"ל** מחדש (על פי משנה במכשירין, וגמרא בבבא מציעא וס"ז בסיון תק"ז) שהולכים אחר רוב הקונים מאותו המין. ולכן אם גם אם רוב העיר גויים, אבל רוב קוני הדגים הם יהודים, יש לאסור בגוי שהביא דגים. אך כתב שמהמ"א משמע שלא קיבל סברא זו. וכתב עוד לאידך גיסא, שכיוון שהקונים היהודים יכולים לקנות רק בהקפה וללא הזכרת מקח, מסתמא דעת הגוי אינה בשבילם (אפילו בעיר שרובה יהודים. אא"כ מדובר ביו"ט שני, שאז דעת הגוי למכור להם בצאת החג), אלא שכיוון שהפוסקים לא חילקו בזה, הסכים הביה"ל להחמיר בעיר שרובה יהודים (ובנוסף שהמ"א החמיר שמא ירבה הגוי להביא בשביל היהודים).

יהודים לקנות דגים לצורך יום. וזה תלוי לפי ראות עיני המורה, שאם היהודים הם בודדים בתוך עיר שלימה, אין לחוש לזה (משנ"ב).

ד. בעיר שרובה יהודים, כל עוד אינו ידוע שהביא בשביל הגויים אסור, שתולים שהביא בשביל הרוב. ואם הוא דבר שיש במינו במחובר או מחוסר צידה, צריך להמתין בכדי שיעשו (משנ"ב).

ה. גוי כפרי שמביא סחורתו לעיר, הולכים אחר רוב העולם, והם גויים. ואף שהביא אח"כ למכור בעיר שרובה יהודים, אמרינן שנמלך אחר כך. (וא"כ אסורים רק ביר"ט ראשון משום מוקצה, ובלייל יר"ט שני מותר אפילו ללא כדי שיעשו. ואם ההבאה הייתה מחוץ לתחום, וודאי הייתה עבור היהודים, מספיק להמתין בלילה השני בכדי שיעשו).

בספר מור וקציעה חולק על זה, שהרי סוף מעשה במחשבה תחילה, ומוכח שמתחילה ליקט וצד על דעת בני העיר הזו.

וגוי כפרי שרגיל להביא סחורתו למכור בעיר, ודאי אמרינן שליטת וצד על דעתם (משנ"ב).

ו. מחצה על מחצה אסור משום שעשה על דעת שניהם, ויש אומרים משום שזה ספק אם עשה בשביל היהודים או הגויים (משנ"ב). (ונפק"מ שיש דעה בסימן שכ"ה, ז שאינו צריך להמתין בכדי שיעשו, שלפי היש אומרים השני, אינו צריך (שער הציון)).

סעיף ז | ספק חוץ לתחום

המשנה אומרת (שבת קנא ע"א) שגוי שהביא חלילין לא יספוד בהם ישראל, אלא אם כן באו ממקום קרוב. הגמרא שואלת מה הוא מקום קרוב, רב אומר קרוב ממש, ושמואל אומר שחוששים שמא מחוץ לחומה לנו (וקיי"ל שהלכה כשמואל (ראשונים)). נחלקו הראשונים מה כוונת שמואל:

◀ **רש"י:** כוונתו להקל, שניתן לתלות בכל דבר שהביא הגוי בבוקר של שבת, שמא היו מערב שבת בתוך התחום (מחוץ לחומה). ולכן, בכל מקרה של ספק ניתן להקל.

◀ **גאונים, רי"ף ורמב"ם:** כוונתו להחמיר, שאע"פ שהכניסו את החלילים לעיר בבוקר, יש לחשוש שמא הביאו אותם בלילה מחוץ לתחום, ולנו מחוץ לוחמה. לכן, בכל מקרה של ספק יש להחמיר.

ל **רשב"א, מגיד משנה, ר"ן וסמ"ק:** גם לדברי הגאונים, גוי שדר באותה עיר, ופירות מצויים באותה העיר, אין לחוש מסתמא.

כך פוסק שו"ע.

ל בצאת היו"ט מותרים מיד. ויש המקילים בעיקר הדין, אך העיקר כסברא ראשונה. ויש שמקילים ביר"ט דהוי ספק ספיקא (עיין בסימן תצ"ז, ד שם החמיר המשנ"ב אם לא במקום הפסד גדול) (משנ"ב).

א. אם הגוי או הפירות היו מחוץ לתחום יש להחמיר, שרק אם שניהם בתוך התחום ניתן להקל ולומר 'כאן נמצא כאן היה' (משנ"ב).

ב. אע"פ שמדובר כאן באיסור דרבנן, החמירו משום דבר שיש לו מתירים לאחר היו"ט (משנ"ב).

ג. גוי שיש לו פירות תלושים בתוך התחום (ביה"ל):

- ◀ **רש"ל:** גוי שיש לו פירות תלושים בתוך התחום, ופירות מחוברים מחוץ לתחום, תולים שלקח מהפירות התלושים שבתוך התחום.
- ◀ **אליה רבה ופרי מגדים:** אסור גם בזה.

סעיף ח | יו"ט של ר"ה ושבת ליו"ט

◀ **חכמי לונל, רא"ש, מגיד משנה, אורחות חיים וטור:** גוי שהביא דבר שאין במינו במחובר, ואינו מחוסר צידה, ביו"ט ראשון של ראש השנה, מותר למי שהביא עבורו לאוכלו ביו"ט השני. וכן בשבת ויו"ט הסמוכים. (שאין כאן איסור הכנה, ולא דבר התלוי בקדושה, אלא רק קנס שמא יאמר לו להביא לו, ודיינו אם קנסו אותו בראשון).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ **ר"ן:** צריך להמתין גם את היום השני.

א. צריך להמתין בליל הראשון בכדי שיעשו (משנ"ב). (שיש עדיין לחוש שיאמר לו בראשון להביא לו (שער הציון)).

סעיף ט | ישראל ששלח מתנה ע"י גוי

רשב"א וכלבו: יהודי ששלח מתנה לחברו ע"י גוי מערב יו"ט, והשתהה הגוי והביאה ביו"ט עצמו, מותר גם למי שהביאו בשבילו, כיוון שאין לחוש שיבקש מהגוי שיביא לו, שהרי לא הביא לו משלו. אבל אסור גם לאחרים לטלטל חוץ לד' אמות, או חוץ לעיר המוקפת חומה או חוץ למבצר שידוע שהוקף לדירה.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי תשובת הרשב"א בב"י): דווקא כשהייתה דעת היהודי (המקבל (משנ"ב)) על המתנה מערב יו"ט, שאז אין בה איסור מוקצה. אבל אם לא היה דעתו עליה מאתמול, למרות שאין בה איסור תחומין, אסור משום מוקצה, ואף לאחרים אסור.

Ⓢ **משנ"ב:** לדעה שאין איסור מוקצה ביו"ט, לא שייכת הגה זו כל עיקר⁹⁹⁵.

א. יש אחרונים הסוברים שאין מוקצה כאשר המשלח לא הקצה דעתו מהם, (ואף מצד המקבל אין מוקצה, דלא גרע מפירות הפקר, שמוותרים אע"פ שלא הייתה דעתו עליהם). ואין לאסור, אלא כשלבעלים עצמם (המשלח) היו פירות מחוץ לתחום, שבכך שלא ליקטם מעיו"ט הקצה דעתו מהם. ויש שמקילים אף בזה (שלא שייך בזה איסור מוקצה, שרק ריחוק המקום מונע ממנו שימוש בהם). **והאליה רבה הקל בשעת דחק כמותם (משנ"ב).**

⁹⁹⁵ והיינו דווקא כשמדובר באיסור תחומין, אבל באיסור תלישה או צידה שהתבאר בסימן זה לעיל, בזה גם ר"ש מודה שאסור, דדמי לגרורות וצימוקים (עיין משנ"ב בס"ק כג).

ב. דווקא אם הגוי השתהה מעצמו בדרך, אבל אם המשלח ידע שהגוי לא יספיק להגיע לחברו לפני היר"ט, אסור באכילה למי שהביאו בשבילו, ולערב בכדי שיעשו. ואפילו כשנתעכב, אם המשלוח הוא דבר שיש במינו ניצוד או מחוסר צידה, יש לחשוש שמא החליף הגוי בגרוע ממנו שנלקט או ניצוד היום, אא"כ הוא חתום חותם בתוך חותם (פוסקים).

סיכום:

ליהודים אחרים		לאותו יהודי		
ביו"ט שני של גלויות	ביו"ט ראשון	ביו"ט שני של גלויות	ביו"ט ראשון	
לכר"ע מותר מיד בצאת היום הראשון (סעיף ב)	אסור משום מוקצה, ומותר בצאת היום מיד (סעיף ב)	רש"י ושו"ע מתירים (לאחר כדי שיעשו) ר"ת ורמ"א אוסרים (עד כדי שיעשו)	אסור עד כדי שיעשו (סעיף א)	איסור תלישה או צידה
(נראה שגם כאן שייכת מחלוקת ט"ז ופרי חדש)	אסור. ומותר מיד בצאת היום	מחלוקת ט"ז ופרי חדש (משנ"ב בס"ק כח).	אסור. ומותר מיד בצאת היום	ספק איסור תלישה וצידה
מותר (סעיף ה)	מותר לאכול בו ביום, ואסור לטלטל חוץ לד' אמות (סעיף ה)	מותר לאחר שימתין בכדי שיעשו (סעיף ה) (ונראה שמותר לטלטל גם חוץ לד' אמות)	אסור לאכול ומותר לטלטל בתוך ד' אמות (סעיף ה)	איסור תחומין
דינו כאיסור תחומין. אלא שיש מקילים (הובאו בסימן שכה) והלכה להחמיר. ובמקום הפסד גדול ניתן להקל ביו"ט שני (בסימן תצז ס"ק יא)				ספק איסור תחומין

סימן תקטז | דין איזה דברים מותרים לשלוח ביו"ט

סעיף א | שליחת דברים לחברו ביו"ט

נחלקו בית שמאי ובית הלל (ביצה יד ע"ב) איזה דברים מותר לשלוח ביו"ט. לדעת ב"ש מותר לשלוח רק מנות, ולדעת בית הלל מותר לשלוח בהמה, חיה ועוף חיים או שחוטים, וכן יינות, שמנים וסלתות וקטניות, אבל לא תבואה (שאינה ראויה לאכילה ללא טחינה, ואין טוחנים ביו"ט (רש"י)). רבי שמעון מתיר לשלוח גם תבואה של חיטים, שיכול לעשות מהם לודיות, (מאכל העשוי מחיטים (רש"י) ות"ק הולך אחר הרוב, והרוב אינו מיועד לכך (מגיד משנה)).

◀ **רי"ף ורשב"א:** הלכה כרבי שמעון, ומותר לשלוח תבואה.

◀ **רמב"ם, רא"ש, מגיד משנה וטור:** הלכה כת"ק.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לשלוח לחברו בהמה, חיה ועוף, יינות, שמרים וסלתות וקטניות, אבל לא תבואה, לפי שהיא מחוסרת טחינה האסורה ביו"ט.

א. מותר לשלוח אפילו דרך רה"ר (כמו שמסיים הרמ"א בסעיף ג). ואפילו שולח בעלי חיים לחברו, הרי יכול לשחטם, וגם אם יודע בו שלא ישחט, כיוון שיכול לשחוט שרי (משנ"ב).

ב. לפי השו"ע בסימן תצה, שיש מוקצה ביו"ט, מדובר כאן בבהמה ועוף שאינם עומדים לגדל וולדות, ואז אינם מוקצה. אך בעומדים לוולדות, הרי הם מוקצה ואסור לשחטם כלל (משנ"ב).

ג. כיוון ששליחת תבואה (בין חיטים, ובין שאר מיני התבואה), נראית כצורך חול, הסכימו כמה האחרונים שאפילו במקום שיש עירוב אסור לשלוח (משנ"ב).

ד. אם חברו צריך להאכיל בהמתו שעורים, מותר לשלוח לו במקום שיש עירוב (שאסור להוציא מרשות לרשות לצורך בהמה). ויש מחמירים גם בזה (משנ"ב). ולצורך יש להקל (שער הציון).

סעיף ב | לשלוח עם שלושה אנשים

רבי יחיאל שונה (ביצה יד ע"ב) שמותר לשלוח, אבל בתנאי שלא ישלח בשורה. ומבאר התנא שאין שורה פחות משלושה בני אדם. (והטעם מפני דאושא מילתא, שנראה כמי שהולך למכור לשוק (רש"י) או מפני שאחד נראה כמוכר והשני לוקח והשליש סרסור (ר"ן בשם רבינו אפרים)). רב אשי מסתפק האם מותר לשלוח בשלושה אנשים שלושה מיני מנות. הגמרא נשארת בתיקו. נחלקו הראשונים בפסיקת ההלכה בספקו של רב אשי:

◀ **רי"ף ובה"ג:** אסור.

◀ **רמב"ם, סמ"ג ור"ן:** מותר (דספק דרבנן לקולא).

Ⓢ **שו"ע:** אסור לשלוח לחברו בשלושה בני אדם זה אחר זה, אבל אם כל אחד נושא מין אחר, מותר.

א. אסור לשלוח בשורה אפילו במבוי המעורב (משנ"ב). (ויש המחמירים גם בחצר, ולצורך ניתן להקל (שער הציון)).

ב. אם הם עומדים שלא זה אחר זה, מותר. ויש פוסקים שגם זה הוי שורה ואסור (משנ"ב).

סעיף ג | שליחת בגדים

המשנה אומרת (ביצה יד ע"ב) שמותר לשלח כלים [בגדים (רש"י)], בין תפורים ובין אינם תפורים, אע"פ שיש בהם כלאיים, והן לצורך המועד.

הגמרא שואלת, בשלמא תפורים ראויים ללבישה, ואינם תפורים להתכסות בהם [וי"ג להשען עליהם (טור)], אבל כלאיים למה ראויים, ומבארת שמדובר בבגדים קשים (שאינו נוגע בהם ממש, ואין לגזור שמא תכרך עליו נימא, שהרי הם קשים).

טור ושו"ע: מותר לשלח כלים אע"פ שאינם תפורים, שהם ראויים להשען עליהם, אפילו יש בהם כלאיים, אם הם קשים.

א. אבל אין לשלח מנעל שאינו תפור, שאין נאותים בו בחול כמות שהוא ללא תפירה (משנ"ב).

❖ שליחת תפילין

רב ששת התיר (ביצה טו ע"א) לשלח תפילין ביום טוב. אביי הקשה, שהרי אי אפשר להניחם ביו"ט, ושנינו במשנה ש(רק) מה שנאותים ממנו מותר לשלחו. רב ששת ענה לו שכוונת המשנה שמה שנאותים ממנו **ביום חול** (כלומר, שהוא מתוקן כל צרכו (רש"י)), מותר לשלחו ביו"ט.

◀ **בעל ההשלמה:** מותר לשלח תפילין רק מבית לבית, אך לא ברה"ר. וכן מדובר שהוא שמח בהם, או שהוא רוצה ללמוד בהם או להניחם לשמירה (ולא בתורת חוב).

◀ **בית יוסף (מסתימת הפוסקים):** מותר בכל מקרה, כיוון שיש ריבוי שמחה בשליחת מתנות, הוי כצורך יו"ט.

שו"ע: מותר לשלח תפילין, כיוון שראויים להניחם בחול.

רמ"א: וכל כיוצא בזה, מותר לשלח אפילו דרך רה"ר.

א. שליחת תכשיטי זהב וכסף:

◀ **מאירי:** אסור לשלוח תכשיטי זהב (אף בכסף יש לפקפק).

◀ **שיטמ"ק בשם ריטב"א, ואו"ז:** מותר, שהרי הם ראויים להתקשט בהם.

סימן תקיז | באיזה אופן מותר לקח ביו"ט מן החנווני מיני מאכל

סעיף א | איך מותר לקנות מחנווני

המשנה אומרת (ביצה כט ע"ב) שהולך אדם לחנווני הרגיל אצלו ואומר לו 'תן לי ביצים ואגוזים במניין, שכן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו (ר"ן: לכן אינו מוכח שמזכיר סכום משום דמים, אלא שכן הוא צריך).

הברייתא מוסיפה שכמו כן יכול ללכת לרועה הרגיל אצלו ויאמר לו שייתן לו גדי או טלה, וכן לטבח הרגיל אצלו ויאמר לו שייתן לו כתף או ירך, וכן לפטם, לנחתום ולחנווני, ובלבד שלא יזכיר לו סכום מידה (כך וכך קבים), ורבי שמעון בן אלעזר אומר שלא יזכיר לו סכום מקח (בכך וכך דמים (רש"י)). [ור"ח גרס: סכום מקח (שלא יאמר, לקחתי חמישים אגוזים, תן עוד חמישים והרי לך בידי מאה)].

רא"ש, רמב"ם, תוספות, וטור: יש להזהר בשניהם, גם בסכום דמים וגם בסכום מניין.

שו"ע: לבקש מגוי ביצים או אגוזים או שאר מיני מאכל, דינו ביו"ט כמו בשבת⁹⁹⁶.

❖ קנייה מחנווני גוי

נחלקו הראשונים בדין קניית דברים מחנווני גוי ביו"ט:

❖ **בה"ג (הביאורו הרא"ש והר"ן):** אין לקנות מחנווני דברים שישנם במחובר, וכן קמח (שמא נטחן ביו"ט או בא חוץ לתחום), וכן נולד (כביצים).

❖ **ראב"ן⁹⁹⁷ (הביאור במרדכי):** אסור לקנות מגוי כלל, שמא ירבה בשביל היהודי.

❖ **תוספות (הביאור הר"ן):** דבר שיש במחובר אסור, אבל בעלי חיים או ביצים מותר, שרובם מאתמול. (ודווקא כשהמוכר בא למכור, שאין ללכת קביעות המוכר).

❖ **רא"ש, ר"ן ומגיד משנה⁹⁹⁸:** אסור לקנות מגוי דבר שישנו במחובר, וכן ביצים או דבר הניצוד, (שאינן הולכים אחר הרוב, דהוי דבר שיש לו מתירים (ר"ן)), אבל קמח או פת אין לאסור, (כיוון שהגוי טוחן על דעת הרוב שהם גויים (רא"ש)), ואינו מוקצה משום שאף בערב יו"ט היו ראויות החיטים לכוס (ר"ן)). ומותר אפילו הביאו מחוץ לתחום (בעיר שרובה גויים, וכמו בגמרא בעירובין מ ע"א גבי הלפת שהובאה למחוזא (רא"ש)).

שו"ע: אין לקנות מחנווני גוי דבר שבמינו במחובר או מחוסר צידה, אלא אם ניכר שלא נלקטו או ניצודו היום, וכן לא ייקח ביצים שמא נולדו היום. אבל דבר שאין בו

הערות

⁹⁹⁶ בסימן שכג סעיף ד כתב השו"ע שמותר לבקש מספר ביצים או רימונים מחנווני (כיוון שמניין מותר (על פי משנ"ב שם)), אך לא יזכיר שם דמים, ולא [שם] מידה, ולא סכום מניין (ועיין שם בהרחבה בביאור כל אחד מהם).

⁹⁹⁷ **ברוקח** הביא בזה מחלוקת רבני שפירא (שאסרו) ורבני צרפת (שהתירו), והרוקח החמיר לדינא. ומשמע לע"ד מסתימת הרוקח שהאוסרים אסרו לחלוטין כדעת הראב"ן.

⁹⁹⁸ מעין דעת כתבו התוספות, אלא שהם הזכירו לאיסור רק מחובר או נולד, ולכאורה אפשר שהוא הדין במחוסר צידה, ואז דעת תוספות כדעתם ממש.

חששות אלה, מותר לקחת ממנו, אפילו הובא היום מחוץ לתחום. וכן קמח שנטחן היום בעיר שרובה גויים, מותר לקחת ממנו, שנטחן על דעת הגויים.

א. אם רוב לוקחי הקמח והפת הם יהודים, אסור לקנות מהגוי, שודאי הקמח נטחן עבורם, אלא אם כן ידוע שנטחן מאתמול (משנ"ב).

ב. קנייה מנחתום:

השו"ע בסימן שכה, סעיף ד פסק שאין לקחת פת מנחתום גוי, אלא בשעת דחק משום שהקמח נחשב למוקצה. וכאן סתם להתיר. ונחלקו האחרונים:

◀ **מג"א:** השו"ע כאן התיר לקנות רק מחנווני שקונה מהנחתומים (שאינן חשש שהיהודי יבקש מהחנווני שיכין עבורו כמו שם, שהרי החנווני אינו מכין את הפת), אבל מנחתום מותר רק בשעת דחק.

◀ **בית מאיר, בגדי ישע וחמד משה:** השו"ע מתיר לקנות אפילו מנחתום עצמו ביו"ט (שביר"ט סמך על המקילים. ולדבריהם, בשבת אין להקל בחנווני אפילו בדעת דחק (שער הציון)).

❖ קניית פת מגוי

נחלקו הראשונים בדין קניית פת מגוי ביו"ט (עיין גם בסימן שכה, ד⁹⁹⁹):

◀ **בה"ג, ר"ת ור"י:** אסור לקנות פת מגוי ביו"ט. (שהקמח הנטחן ביו"ט הוא מוקצה (בה"ג), או משום שהעצים נלקטו בו ביום (הגה"מ) או שהיהודי יבוא לנפות את הקמח בעצמו (שם)).

◀ **תוספות ורבינו יחיאל:** מותר לקנות פת מגוי ביו"ט (שאינן לחוש למוקצה בחיטים, שהרי היו ראויות לכוס מעיר"ט, וכן אין לחוש מצד העצים שאין שבה העצים במאכל, אלא באיסורי הנאה).

Ⓢ **שו"ע:** מותר לקנות מגוי פת שאפאה בו ביום¹⁰⁰⁰.

Ⓛ **חיי אדם:** אין להקל בזה כי אם בשעת צורך.

רמ"א (על פי ב"י ולא כאנור): וכן אם נאפתה ביו"ט שלפניו. (כיוון שאפילו בשבת עצמה מעיקר הדין מותר, אע"פ שמחמירים שלא בשעת דחק, מכל מקום, ביו"ט שלאחריו אין להחמיר (משנ"ב)).

א. מותר אפילו אם יודע שהקמח נטחן בו ביום, כיוון שהעיר רובה גויים, ועל דעתם הייתה הטחינה וההרקדה. ואם ידוע שנעשו מערב יו"ט, מותר אפילו בעיר שרובה יהודים, והאפייה הלא מלאכה המותרת ביו"ט (משנ"ב).

ב. מדובר כששומת הלחם ידועה, ואינו צריך לישא וליתן עימו על המקח, שאל"כ גם ביהודי אסור (כבסימן שכו, ד). ואם הגוי אינו מאמין ליהודי בלי נתינת מעות, מותר להניח משכון, אבל אסור לקרוא לגוי לביתו שייקח מעות מעצמו, דהוי עובדא דחול. ואפילו ע"י גוי אסור לקנות (משנ"ב).

הערות

⁹⁹⁹ עיין שם שיש ראשונים רבים נוספים המצדדים לכל דעה (לאוסרים צידדו גם הרשב"א, ראב"ה, סמ"ג, סמ"ק ועוד. למתירים צידדו הרא"ש, רמב"ן, ר"ן, רב יהודאי גאון ורי"ד).

¹⁰⁰⁰ עיין לעיל במחלוקת האחרונים האם התיר השו"ע לקנות גם מנחתום או רק מחנווני, ופשטות העניין שמחלוקתם שייכת גם כאן (אע"פ ששער הציון בס"ק ד - שהביא מחלוקת האחרונים בזה - מוסב על השו"ע בדין קמח, מכל מקום, הרי המג"א הוכיח דבריו מדין קניית פת מגוי בשבת (והמתירים סברו שביר"ט ניתן להקל יותר)).

ג. נתינת מעות לגוי מעיר"ט:

◀ **חמד משה:** אסור לתת לגוי מעות מעיר"ט על דעת שייתן לו פת ביר"ט.

◀ **שער הציון:** מותר, (שאם חכמים התירו ללכת לחנווני המאמין לו ללא נתינת מעות, מה גריעותא יש בכך שהקדים לו מעות. ועוד שאין לחוש בכך שמא הגוי יאפה עבירו משום כך, שהרי אפיה מותרת ביר"ט).

סעיף ב | גוי שקונה עבור יהודי

רא"ש וטור: אסור ליהודי לומר לגוי מעיר"ט שיקנה לו יונים למחרת (שאסור לקנות ביר"ט, מלבד האופן המוזכר בביצה כט ע"ב, 'ובלבד שלא יזכיר סכום מקח וכו'), אבל אם כבר קנה לו, מותר לאכול מהם אפילו בו ביום, ובלבד שלא יהיו היונים מפריחים (שאז הן אסורות משום מוקצה, שהרי הן מחוסרות צידה). אמנם, אם הם רגילים לעשות כן, אסור לאכול מהם גם, שאין זה נחשב דיעבד, כיוון שרגילים בזה (ואסור עד הערב בכדי שיעשה, שלא יהנה ממה שקנו לו ביר"ט (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

לִּי בין אם נתן לו מעות לקנות, ובין אמר לו לקנות משלו והוא יחזיר לו. ואפילו אם הגוי קונה ללא מעות אסור, כיוון שהגוי פוסק סכום המעות ביר"ט. והטעם בכל זה, שכל מה שאסור ליהודי לעשות, אסור לומר לגוי לעשות אפילו מעיר"ט (משנ"ב).

א. אם הובאו היונים מחוץ לתחום לעיר שרובה יהודים, אסור לאכול מהם לערב עד כדי שיעשו, כנ"ל בסימן תקטו, סעיף ו (משנ"ב).

סעיף ג | מדידה בכלי

Ⓢ **שו"ע:** לומר לחברו מלא לי כלי זה בין, דינו ביר"ט כמו בשבת.

הבאנו כאן מעיקרי הדברים במה שהתבאר בסימן שבג סעיף א (וע"ש עוד במשנ"ב).

המשנה אומרת (ביצה כט ע"א) שמותר לאדם לבקש מחברו שימלא לו כלי מסוים, אבל לא במידה, ורבי יהודה אומר שאם היה כלי של מידה לא ימלא בו (להלכה נפסק כת"ק (בית יוסף)). נחלקו האמוראים בפירוש דברי ת"ק: רב יהודה מבאר שהכוונה לכלי המיוחד למידה, אבל כלי העומד למידה יכול למלאות בו, ורבא מבאר שהכוונה שאסור להזכיר שם מידה, אבל מותר למלאות אפילו בכלי המיוחד למידה. (רש"י: כלי המיוחד למידה (שרב יהודה אסר) היינו כלי שמשמש בפועל למדידות. וכלי העומד למידה (שלבד יהודה ולרבא מותר) היינו כלי שמיועד למדידה אבל עוד לא מדדו בו¹⁰⁰¹).

◀ **רא"ש, עיטור, רמב"ם וטור:** הלכה כרבא, שלא יזכיר מידה, אבל כלי המיוחד (שרגיל למדוד ולמכור בו (משנ"ב)) מותר למדוד בו.

¹⁰⁰¹ **והרמב"ם** מבאר: כלי העומד למידה (שלבד יהודה ולרבא מותר) היינו כלי שהכינו אותו למדידה אבל הוא עוד לא מוכן לזה.

ל ר"ן: ורק אם מודד בביתו של המוכר ומוליך את הכלי לביתו. אבל אם מודד בכלי המוכר ואחר כך שופך לכלי הקונה אסור בכלי המיוחד למידה (ודייק כך מלשון הגמרא והרמב"ם).

ש"ע: מותר לאדם לומר לחברו, מלא לי כלי זה, אפילו הוא מיוחד למידה. ודווקא כשנוטל הלוקח את המידה של המוכר, ומוליכה לביתו, וכל שכן אם הלוקח מביא מביתו כלי ואומר למוכר למלא לו בכלי זה. אבל אסור למדוד בכלי המיוחד למידה ולשפוך לכלי של הלוקח.

◀ **רמב"ן [ורי"ף]:** הלכה כרב יהודה, שרק כלי העומד למידה מותר.

מרדכי והגהות אשר"י: מותר למדוד אם אינו מתכוון למדידה בדווקא, אלא מוסיף או פוחת (ואין בזה גזל כי כך רגילים לעשות).

כך פוסק רמ"א.

ל היינו שמותר אפילו למדוד בכלי המוכר ולשפוך לכלי הלוקח (משנ"ב).

סעיף ד | מדידת אוכל לבהמה

רבנא עוקבא דרש (ביצה כט ע"א) שאדם לא ימדוד אדם שעורים לפני בהמתו, וייתן לפני בהמתו ביו"ט, אבל קודר קב או קביים ונותן לפני בהמתו. נחלקו בביאור ההיתר ל'קדור':

◀ **רש"י:** לוקח מערימת התבואה בעזרת הכלי, שלא כדרך מדידה.

◀ **רי"ף:** לוקח בהשערה לפי אומד דעתו.

כך פוסק שו"ע.

ל אבל למדוד אסור, מפני שנראה כמודד לצורך מכירה (משנ"ב).

סימן תקיח | דיני הוצאה מרשות לרשות ביו"ט

סעיף א | מתוך שהותרה

א. בית שמאי ובית הלל נחלקו (ביצה יב"ע"א) בדיון מלאכת הוצאה. לדעת בית שמאי הותרה הוצאה רק לצורך אוכל נפש, ובית הלל מתירים להוציא גם קטן או ספר תורה, שמתוך שהותרה לצורך הותרה גם שלא לצורך. בגמרא מבואר שאף מלאכת הבערה מתוך שהותרה לצורך הותרה גם שלא לצורך.

ב. הראשונים חולקים לאיזה צורך התירו בית הלל (עיין בבית"ל ד"ה מתוך):
לדעת רבינו חננאל בית הלל התירו רק לצורך מצווה קצת. אבל שלא לצורך הוי איסור תורה (ולכאורה לצורך קצת שאינו מצווה גם אסור מהתורה. רצ"ע).

לדעת רבינו תם, רא"ש, ריב"א, או"ז, עיטור, סמ"ג, רז"ה, ר"ש, רמב"ן, רא"ה, רשב"א, ריטב"א, מאירי, מהר"ם חלוואה, (רי"ף לפי הרא"ש ורמב"ם לפי הפר"ח) - התירו רק לצורך, אלא שלא רק צורך מצווה הותר, אלא גם צורך שמחת יו"ט נחשב כצורך. (והוסיפו הגאונים שגם הוצאה לצורך תכשיט וכדומה, נחשבת הוצאה לצורך שהותרה). אבל שלא לצורך כלל הוי איסור תורה.

לדעת רש"י, רי"ף (לפי הר"ן), רמב"ם (לפי הרב המגיד), רבינו ישעיה וריא"ז - התירו הוצאה לכל צורך. אלא שנחלקו הפוסקים בביאור שיטה זו, האם מדרבנן נאסרה הוצאה שלא צורך כלל (ב"י, וגירסת רש"י המובא בתוספות, ריא"ז וכ"כ בפני יהושע), או שאפילו איסור דרבנן אין כאן (ר"ן בדעת רש"י ומאמ"ר בדעת הרב המגיד).

ג. בפסיקת ההלכה נחלקו האחרונים בהוצאה שלא לצורך:
- דעת הגר"א בביאור השו"ע: מותר אפילו שלא לצורך (כדעת רש"י) ואפילו איסור דרבנן אין בזה.

- דעת הביה"ל בביאור השו"ע: אסור מדרבנן להוציא שלא לצורך.
- דעת היש"ש והמשנ"ב: יש להחמיר בזה, (והאריך בבית"ל להוכיח שדעת רוב הראשונים שיש בזה איסור דאורייתא).

ד. עוד נחלקו הפוסקים האם מלאכות אלה הן יוצאות דופן ורק בהם הותרו ב'מתוך', או שגם שאר מלאכות של האכילה הותרו ב'מתוך':

- לדעת הרב המגיד והמשנ"ב (תקי"ח בס"ק א) גם מלאכות אחרות, שרובן לצורך אוכל נפש הותרו שלא לצורך.

- לדעת הלבוש והפרי מגדים (פתיחה להלכות יו"ט) רק הוצאה והבערה הותרו ב'מתוך'. וכתב ערוך השלחן (ס"ק טו) לבאר דעה זו¹⁰⁰², ששתי מלאכות אלה התייחדו להתיר, שהרי התורה הייתה צריכה להביא פסוק מיוחד כדי לאוסרם ("ויצו משה ויעבירו קול במחנה" ו"לא תבערו אש") הרי שהן מלאכות פחות חמורות משאר המלאכות, ואם הותר בהם שלא לצורך, אין להוכיח מהם על שאר המלאכות.

¹⁰⁰² ערוך השלחן מבאר שרש"י, תוספות ורא"ש סוברים (כדעת הרב המגיד) להתיר גם בשאר מלאכות. והרמב"ם מתיר רק הוצאה והבערה, וכתב לבאר את דברי הרמב"ם כמו שהבאנו למעלה.

נחלקו בית שמאי ובית הלל (ביצה יב ע"א) בדין הוצאה ביו"ט. לדעת בית שמאי אין מוציאים ספר תורה או קטן או לולה, ובית הלל מתירים. האמוראים מבארים שמחלוקתם תלויה בשאלה האם מתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש, הותרה גם שלא לצורך אוכל נפש.

נחלקו הראשונים לפי בית הלל, האם הוצאה הותרה לכל צורך שהוא:

◀ **רש"י, רי"ף (לפי הר"ן) ורמב"ם (לפי הרב המגיד):** מלאכת הוצאה הותרה מהתורה גם שלא לצורך אוכל נפש, כגון קטן, והוא הדין לכלים. וחכמים אסרו לטלטל אבנים (ויש חולקים בזה, שאפילו לכתחילה מותר (דעת הר"ן)).

☞ **שו"ע:** מתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה, הותרה גם שלא לצורך, כגון הוצאת קטן, לולב או ספר תורה וכלים. **(רמ"א):** הצריכים לו קצת, (ועיין לקמן בהוצאה למניעת הפסד). אבל אבנים וכיוצא בזה, אסור.

◀ **רבינו חננאל:** דווקא בדברים שיש בהם מצווה קצת, כגון קטן למולו וספר תורה לקרוא בו.

◀ **ר"ת, רי"ף (לפי הרא"ש) ורא"ש:** כל שיש בו צורך קצת, כגון לשמחת יו"ט, או שחושש להשאיר את הקטן לבד בבית. אבל הוצאה שלא לצורך כלל, אסורה מהתורה.

א. גם שאר מלאכות כהבערה, שחיטה, אפיה או בישול, אמרינן בהו מתוך שהותרו לצורך הותרו גם שלא לצורך, והוא שיהיה בהם צורך קצת (שאינן עדיפות ממלאכת הוצאה) **(משנ"ב)**.

ב. מותר להוציא קטן אפילו יש לאבא רק געגועים על בנו, וישמח לטייל עימו, שהוא שמחת יו"ט ונקרא צורך **(משנ"ב)**.

ג. כלים שאינן צריך להם כלל, הוי כאבנים ואסור **(משנ"ב)**.

ד. מותר להוציא את המפתח שסוגר בו אוכל או כלים, אם דואג להניחו בביתו **(משנ"ב)** (עיין ב"י).

ה. אסור להוציא קטן למולו מילה שלא בזמנה, שהרי אסור למול ביו"ט מילה שלא בזמנה, וא"כ הוי שלא לצורך אוכל נפש ולא לצורך מצווה (והוי כאבנים, והרא"ה כתב שחייב בזה מלקות) **(ביה"ל)**.

ו. מותר להוציא ספרי קודש ללימוד בו ביום, ולצורך מצווה שאינה לאותו יום, כמה פוסקים החמירו (ובמאירי כתב שיש בזה רק איסור ולא לאו. אמנם לדעת רש"י וסיעתו, אפשר שאין כל איסור) **(ביה"ל)**.

ז. גם כלים השייכים במלאכת אוכל נפש, אין לטלטלם ברשות הרבים או בכרמלית לאחר שגמר סעודתו, ולא יצטרך להם. ויש מקילים בסכינים, שמא יזדמן לו מאכל שיצטרך לחותכו. מיהו אם יודע שלא יצטרך לו, אסור להוציאו **(משנ"ב)**.

❖ הוצאה למניעת הפסד

◀ **רא"ש, רא"ה, טור, מהרי"ל:** אסור להוציא מרשות לרשות לצורך מניעת הפסד.

Ⓢ כך פוסק מהרש"ל.

◀ **הגהות סמ"ק ורבינו ירוחם:** מותר להוציא גם לצורך מניעת הפסד.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

ל נכון לנהוג כאוסרים, ובפרט במקום שיש לו מי שישמור על החפץ, שאז לכ"ע אסור (משנ"ב).

א. מחזורים שהביא ביו"ט לבית כנסת, ומתיירא להשאירם שם מחשש גניבה, יכול להחזירם לביתו, שאל"כ ימנע ולא יביא מתחילה. אמנם, מחזורים המונחים כבר בבית הכנסת, אם אינו צריך להם בביתו בו ביום, נכון שלא להחזירם אפילו אם יש חשש גניבה (משנ"ב).

❖ הוצאה לצורך משחק

Ⓢ **תוספות, רי"ו ורמ"א:** מותר לשחק בכדור ברשות הרבים, אע"פ שאינו אלא טיול בעלמא (כיוון שהוא בכלל טיול ושמחת יו"ט (משנ"ב)).

ל **רש"ל:** אין זה צורך היום כלל, אלא מנהג ילדים והנח להם, אבל למבוגרים אין להתיר. ומלבד זאת שלשו"ע בסימן ש"ח (סעיף מ"ה) אסור לטלטל כדור.

❖ המניח עירובי חצרות

נחלקו הרי"ף והרשב"א האם צריך להניח עירובי חצרות ביו"ט. דעת הרי"ף שאין צורך בדבר, כיוון שרוב ההוצאות הותרו לרשות הרבים, לא הצריכו לערב בחצרות משום קצת ההוצאות שנאסרו. אמנם, הרשב"א חולק וסובר שצריך לערב חצרות גם ביו"ט. להלכה פסק השו"ע (בסימן תקכ"ח) שאין צריך כלל עירוב חצרות ביו"ט. אמנם הרמ"א כאן סתם כדעת המחמירים. (ותמה המשנ"ב מדוע לא הגיה שם כלום).

הר"ן כותב שאם אכן עשה עירוב, ודאי שיכול להוציא כל דבר מחצר לחצר, אפילו אין בו צורך היום כלל. וכ"כ רבינו ירוחם. (לאפוקי דעת הריטב"א, שלא תיקנו כלל עירוב, ואף אם יניח לא יועיל).

Ⓢ **רמ"א:** אם הניח עירוב, מותר לטלטל ולהוציא כל דבר שיש לו תורת כלי, אע"פ שאינו צורך היום כלל.

ל **רש"ל:** והמנהג שלא להניח עירוב חצרות ליו"ט, וכדעת השו"ע, ואין לשנות המנהג. אמנם, כשמניחים בערב פסח עירובי חצרות לכל השנה, יכלול גם את הימים טובים בעירובו, כדי לצאת ידי חובת המחמירים (משנ"ב).

סעיף ב | הוצאה לצורך גוי

תוספות, **מרדכי ושו"ע**: אסור להוציא ביו"ט מרשות לרשות לצורך גוי¹⁰⁰³.

רמ"א (על פי הראשונים הנ"ל): מיהו מותר לשלוח לו ע"י גוי, כגון כשצריך להחזיר משכון לגוי אלים.

א. אפילו אם מוציא אוכל נפש אסור, כמו שבישול נאסר לצורך גוי (**משנ"ב**).

סעיף ג | טלטול שפוד לאחר הצליה

רב יהודה אומר בשם שמואל (ביצה כח ע"ב) ששפוד שצלו בו בשר אסור לטלטלו ביום טוב (לפי שהוא מאוס והוי מוקצה), רב אדא בר אהבה אומר בשם רב מלכיו שיכול לשומטו ולהניחו בקרן זווית (בטלטול מהצד, שלא יזוקו אנשי ביתו). רב חייא בר אשי אומר שמותר דווקא אם יש בו כזית בשר, ורבינא מתיר [לטלטל] אפילו כשאין בו כזית בשר, כמו שהותר טלטול קוץ ברשות הרבים. (וכדאמרינן בשבת מב ע"א שמותר להוליכו פחות פחות מד' אמות כדי שלא יזיק). נחלקו הראשונים בביאור דעת רבינא:

◀ **רש"י**: מותר לטלטלו אפילו טלטול גמור.

◀ **[רי"ף, רא"ש] וטור**: מותר לטלטלו רק טלטול מהצד.

שו"ע: לקח עץ שאינו מיוחד לשיפוד, וצלה עליו בשר (עיין לקמן שיש בזה מחלוקת), אסור לטלטלו אח"כ (אם אינו רוצה לצלות בו או להסיק בו (**משנ"ב**)), שאינו כלי. אלא שומטו (בגרידה ובטלטול מהצד (**משנ"ב**)), ושומטו בקרן זווית, כדי שלא יזוקו בו¹⁰⁰⁴, אפילו אין עליו בשר כלל.

א. בקוץ ברה"ר התירו לטלטלו אפילו כדרכו, מפני היזקא דרבים (**משנ"ב**).

ב. אם היה מונח בצד, במקום שאין עוברים בו, אסור לטלטלו כלל (**משנ"ב**).

הערות

¹⁰⁰³ כתב בשער הציון שלכאורה לפי דעת השו"ע בסעיף א, שהתירו הוצאה גם שלא לצורך, אין לאסור הוצאה לצורך גוי, וקשה מדוע אסר כאן. והוכיחו חלק מהאחרונים שאכן דעת השו"ע לאסור מדרבנן בסעיף א, וכ"כ בבית הל" שם. אמנם, ייתכן ויש לחלק שמלאכה לצורך גוי חמורה יותר מאשר אינה לצורך כלל, ובזה לכו"ע יהיה איסור תורה, וא"כ אין ראיה כלל מסעיף זה לסעיף א. (ובבית הל" שם אכן העלה אפשרות זו, אלא שכתב שהיא דחוקה).

¹⁰⁰⁴ עיין בבית הל" שהביא בשם הרשב"א שאם יש בשר על השפוד, מותר לטלטלו אפילו כשאין בו חשש היזק, (והביא לזה מקור מהגמרא). ואפילו כדרכו מותר לטלטלו. והעיר הביה"ל שלפי גירסת הרי"ף והרא"ש אין מקור להתיר טלטול כדרכו.

❖ באיזה שיפוד מדובר

❖ **תוספות (לפי הב"י) וטור:** דוקא כשלקח עץ ועשה ממנו שפוד, אבל עץ המיוחד לשפוד מותר לטלטלו.

Ⓢ **שו"ע:** לקח עץ שאינו מיוחד לשפוד, וצלה עליו בשר, אסור לטלטלו אח"כ, שאינו כלי.

❖ **רבינו ירוחם (וכתב שכן דעת תוספות):** אפילו עץ המיוחד לשפוד, אסור לטלטלו לאחר שצלה בו בשר.

- א.** מדובר שהעץ היה יבש וראוי להסקה (אך בעץ רטוב, אסור לצלות עליו בשר כלל) **(משנ"ב)**.
ב. אפילו למ"ד שאין מוקצה ביו"ט, דעת כמה אחרונים לאסור הכא, משום שאין לשפוד תורת כלי **(משנ"ב)**.

❖ טלטול מוקצה לצורך אוכל נפש

Ⓢ **רמ"א (על פי הרמב"ם והמרדכי):** מותר לטלטל הכל לצורך אוכל נפש, אפילו מוקצה.

Ⓛ כגון להזיז עפר או אבנים כדי להגיע לאוכל נפש. וכן בענייננו, אם צריך להזיז את השפוד כדי להניח במקומו אוכל נפש וכדומה בשביל שמחת יו"ט **(משנ"ב)**.

א. לצורך גופו ומקומו אסור (כנ"ל בסימן תק"ב, לעניין סמיכת דלת בבקעת), ויש אחרונים שסוברים שלמתירים מוקצה ביו"ט מותר בזה. אמנם בשפוד שצלו בו בשר, כבר התבאר שאסור גם לדעה המקילה **(משנ"ב)**.

ב. אם היה מפתח של חדר שיש בו אוכל, בתוך תיבה שיש בה מעות, מותר לקחתה כדי להוציא ממנה את המפתח, ואף להחזירו אם חושש לגניבה (שהתירו סופם משום תחילתם) **(חיי אדם)**.

סעיף ד | טלטול סולם

בית שמאי אומרים (משנה ביצה ט ע"א) שאין מוליכים סולם משובך לשובך, אבל מטהו מחלון לחלון, ובית הלל מתירים. (ודווקא בסולם של שובך, אבל לא של עליה. עיין לקמן).

בגמרא יש מחלוקת לישנות האם בית הלל התירו גם ברשות הרבים או רק ברשות היחיד.

רא"ש בשם הגאונים, ורי"ף (לפי רא"ש ור"ן): מותר להוליך סולם של שובך גם ברשות הרבים.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

Ⓛ כדי ליטול גוזלות לצורך היו"ט, ואפילו היה יכול מאתמול **(משנ"ב)**.

א. הוא הדין שמותר להוליך את הסולם ממקום אחר לשובך (ולאו דווקא משובך לשובך) **(משנ"ב)**.

ב. מותר להוליד את הסולם בין אם השובכים היו ברשות הרבים, ובין אם צריך להוליד את הסולם דרך רשות הרבים, ולא חששו שיאמרו שמטלטל לצורך מלאכה, כיוון שסולם של שובך ניכר בצורתו, ויודעים שלוקחו לשובכו (משנ"ב).

❖ סולם של עליה

רבי יהודה אומר (ביצה ט"ז) שמחלוקת בית שמאי ובית הלל בטלטול סולם, היא רק בסולם של שובך, אבל בסולם של עליה אסור לכו"ע, משום שהרואה יאמר שלהטיח את גגו הוא צריך. הגמרא בעירובין אומרת (ע"א) שמותר לטלטל סולם, אפילו הוא גדול. הראשונים נחלקו ביישוב הגמרות ובעולה מכך להלכה:

❖ **תוספות, רא"ש בשם רבי אברהם מבורגיל וטור¹⁰⁰⁵ (בסימן שח):** ביר"ט אסור לטלטל, ומותר בשבת. (הגמרא בביצה אסרה כיוון שמותר לטלטל ביר"ט ברה"ר, ונראה כמי שהולך להטיח גגו ולכן אסור גם בחצר, והגמרא בעירובין עסקה בשבת שאסור לטלטל ברה"ר, ולכן אין חשד שהולך להטיח גגו).

❖ **רשב"א:** אסור לטלטלו ממקום למקום, אך טלטול בעלמא מותר.

Ⓢ כך פוסק הגר"א.

❖ **ר"ת, רמב"ם וטור (כאן):** אסור לטלטל סולם עליה (שהוא גדול), ומותר סולם של שובך. (הגמרא בביצה מדברת בסולם של עליה, והגמרא בעירובין מדברת על סולם של בית).

Ⓢ **שו"ע:** אסור לטלטל סולם של עליה, [כיוון שהוא גדול ויאמרו שלהטיח גגו הוא צריך (משנ"ב)].

Ⓛ סולם של בית¹⁰⁰⁶:

❖ **ר"ת:** מותר, כיוון שאינו ראוי לעלות עימו לגג.

❖ **ר"א מבורגיל:** אסור, שרק סולם של שובך הניכר בצורתו הותר.

Ⓢ **משנ"ב:** ניתן להקל בו ברשות היחיד, וברה"ר נכון להחמיר לכתחילה (משנ"ב).

א. מותר לעלות על הסולם לעליה או לשובך ללא טלטולו (משנ"ב).

ב. מדברי השו"ע משמע שאסור לטלטל סולם של עליה כמוקצה¹⁰⁰⁷. והגר"א (שהובא לעיל) סובר שנאסר רק בטלטול לצורך תשמיש בסולם או אפילו הטיח לצורך זה (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁰⁵ עיין בבית יוסף בסימן תקל"ח שכותב שדעת הטור היא כדעת רבי אברהם ולא כמו שמשמע ממנו שם שפסק כר"ת.

¹⁰⁰⁶ בהלכות שבת סתם המשנ"ב להקל כדעת ר"ת בסולם של בית, (וייתכן שבשבת הקל כיוון שגם ר"א מבורגיל מקל בשבת יותר מיר"ט). ועיין עוד בשער הציון כאן שהביא דעת הט"ז שחלק וסבר שאין הדבר תלוי בגודל הסולם כלל, אלא בייעודו של הסולם. אך שער הציון הוכיח מלשונות שסולם של בית הוא סולם שאינו ראוי לעלות עימו לגג והשאיר בצ"ע (ובמשנ"ב כתב שסולם של עליה הוא גדול שניתן לעלות עימו לגג, וסולם של בית אינו ראוי לעלות עימו לגג).

¹⁰⁰⁷ ובסימן ש"ח כתב לאסור אפילו לצורך גופו ומקומו.

סעיף ה | גרף של רעי

שו"ע: דין גרף של רעי ביו"ט, כמו בשבת בסימן שח (סעיפים לד – לו [לז]).

סעיף ו | טלטול בהמה שמתה

המשנה אומרת (ביצה כז ע"ב) שבהמה שמתה לא יזיזנה ממקומה.

הגמרא מבארת שייתכן והמשנה מסתדרת גם לרבי שמעון שהתיר לחתוך בהמה לפני הכלבים, כיוון שמודה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו.

הגמרא מקשה, שביאור זה מסתדר רק לאמימר בשם רבא, שרבי שמעון מודה בבעלי חיים שמתו, אבל למר בריה דרב יוסף בשם רבא שסובר שאפילו בבעלי חיים שמתו מתיר רבי שמעון, כיצד ניישב את המשנה. ומבארת שזעירא העמיד את המשנה בבהמת קדשים, שרק היא אסורה, אבל בהמת חולין שמותר להאכילה לכלבים, מותר לטלטלה.

הגמרא מדייקת מלשון המשנה שאכן מדובר דווקא בבהמת קדשים, אך בהמת חולין מותרת, ומקשה על הדעה שרבי שמעון מודה בבעלי חיים שמתו, שאסור לטלטלם (שא"כ המשנה אינה כר"ש). ומבארת לבסוף שמדובר בבהמת קדשים שהייתה מסוכנת בערב יו"ט, ובוזה כולם מודים לאיסור, (ובחולין מותר (רש"י)). [כך גירסת רוב הראשונים].

הבית יוסף בסימן שכ"ד כותב שהלכה כמר בריה דרב יוסף, כיוון שמוקצה דרבנן. ואמנם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כתבו להתיר ביו"ט רק בהמה מסוכנת, וביאר הב"י שבשבת פסקו כרבי שמעון שהתיר גם בהמה בריאה (כדעה המקילה), ומה שהחמירו הראשונים ביו"ט, היינו משום שפסקו כרבי יהודה ביו"ט, שהוא התיר רק בהמה מסוכנת. אמנם, הטור פוסק (בסימן זה) כאמימר בשם רבא שרבי שמעון מודה לאסור בבהמה חיה, ומחלוקתם היא רק בבהמה חולה. (והגר"א כתב שכן היא דעת הרשב"א, המרדכי וסמ"ג).

לדינא פסק השו"ע בסימן שכ"ד סעיף ז להתיר טלטול בהמה בריאה שמתה בשבת, כיוון שהלכה כרבי שמעון בשבת (וע"ש שהמשנ"ב הביא מחמירים בבריאה). אבל ביו"ט הלכה כרבי יהודה ולכן פסק לאסור.

שו"ע: בהמה שמתה ביו"ט, אם הייתה מסוכנת מעיו"ט הרי זה מחתכה לכלבים.

ואם לא הייתה מסוכנת, אע"פ שהייתה חולה¹⁰⁰⁸, הרי היא מוקצה ואסור לטלטלה.

א. חיתוך בהמה לדעת הרמ"א:

הרמ"א מביא בסימן תצ"ה שיש מקילים במוקצה ביו"ט כרבי שמעון. ונחלקו הפוסקים איזו בהמה מותר לטלטל לפי הדעה המקילה:

◀ **מג"א (על פי שו"ע בסימן שכד, ז):** אפילו בהמה שהייתה בריאה מערב יו"ט.

◀ **אליה רבה ומשנ"ב (בסימן שכד):** אם הייתה בריאה אסור לכו"ע, דהוי כגרוגרות וצימוקים, ורק בהמה חולה הותרה.

הערות

¹⁰⁰⁸ עיין בבית"ל שכתב שלדעה המתירה מוקצה ביו"ט, מותר גם בבהמה חולה. ונלע"ד שאין כוונתו בהכרח לומר שבריאה אסורה, שהרי במשנ"ב הביא מחלוקת אחרונים בזה, ואדרבה הב"י כתב שלרבי שמעון העיקר להתיר גם בהמה בריאה. אלא הדבר תלוי בדעות להלן באחרונים.

- ◀ **גר"ז:** אפילו בהמה חולה אסור, דהוי מוקצה דנולד, ורק מסוכנת מותר.
- ב.** מותר לחתוך לפני הכלבים רק כשאינם יכולים לאכול ללא חיתוך הנבילה, אבל אם יכולים לאכול ללא חיתוך, אסור, שאין לטרוח לחינם (אחרונים).

סעיף ז | שימוש בתבן להסקה

המשנה אומרת (ביצה כט ע"ב) שמתחילים בערימת התבן, אבל לא בעצים שבמוקצה (היינו רחבה שאחורי הבתים שמניחים בה עצים וכל דבר שאין דעתו ליטול עד זמן מרובה (רש"י)). רב כהנא אומר (שם ל ע"א) שמתחילת המשנה משמע שמותר להתחיל באוצר תחילה (היינו בדברים האצורים לזמן רב, והיה מוקצה לזמן ארוך (רש"י)), וכדעת רבי שמעון הסובר שאין מוקצה. אמנם, מסוף המשנה שאוסרת להשתמש בעצים, משמע כרבי יהודה שאוסר מוקצה. דוחה הגמרא, שהמשנה עוסקת בעצים בארזי ואשוחי (המיועדים לבניין), שהם מוקצה מחמת חסרון כיס (שדמיהם יקרים (רש"י) [ובהם רבי שמעון מודה]).

יש ששנו את דברי רב כהנא על הסיפא שאוסרת שימוש בעצים שבמוקצה, שהיא כרבי יהודה, ואילו מהרישא שהתירה שימוש בתבן, משמע כרבי שמעון, ודוחה הגמרא שמדובר בתבן סרוח, (שאינו ראוי למאכל בהמה, וסתמו עומד לעצים ולא לאכילה). הגמרא מקשה, שהרי תבן סרוח ראוי לטיט (ואינו עומד בסתם להסקה), ומבארת שיש בתבן קוצים, (ואי אפשר לגבלו בידיו ורגליו (כ"ז מרש"י)).

שו"ע¹⁰⁰⁹: מותר להסיק בערימות תבן אם הוא סרוח ויש בו קוצים, שעומד הוא להסקה.

ל **משנ"ב:** השו"ע קיצר, וכוונתו שלמ"ד שיש מוקצה אסור להשתמש במה שבאוצר, אלא אם כן הזמינו מערב יו"ט (ואסור גם בטלול (שער הציון)). ועל זה אמר שלפעמים יש להתיר גם דברים שהכניסו לאוצר, כגון תבן שהכניסו לאוצר והתקלקל, ואינו ראוי עוד למאכל בהמה, אע"פ שמתחילה הקצה מדעתו, מכל מקום משעה שהתקלקל עומד להסקה, אפילו שלא הזמינו מבעוד יום (**משנ"ב**). (ודווקא שהסריח והתערבו בו קוצים מעי"ט, שאם לא כן, הרי הוא מוקצה בבין השמשות (שער הציון)).

א. תבן שלא הכניסו לאוצר, אפילו הוא יפה ועומד למאכל בהמה, מותר להסיק בו, שאין עליו שם מוקצה (**משנ"ב**).

ב. תבן שבאוצר מותר רק אם הסריח מאוד, עד שאפילו ע"י פרוך אינו ראוי לבהמה. עם זאת, גם כשהוא מסריח כך, אסור לעשות ממנו חבילות כדרך שעושים להסקה, אלא אם כן היו קשורים מערב יו"ט (**ט"ז**). ואם הוא תבן לח, אסור להסיק בו, אע"פ שהוא ראוי להיסק גדול (**מג"א**) ובחמד משה מפקפק בזה.

ג. לדעות שאין מוקצה ביו"ט, מותר להשתמש בתבן או בעצים שהכניסו לאוצר. והרמ"א שלא הגיה כאן, סמך על מה שכתב בסימן תצה (**משנ"ב**).

הערות

¹⁰⁰⁹ עיין כאן בטור שכתב שמתחילין בתבן העומד להסקה, וביאר הב"י שכוונתו שלפי רבי יהודה מתחילים רק בתבן שהכינו להסקה (ולרבי שמעון אפילו כשלא הכינו). והוסיף הטור שביאור המשנה, אם כרבי יהודה (והמשנה עוסקת בתבן מסריח), אם כרבי שמעון (והמשנה עוסקת בעצים העומדים לבניין), תלויה בדעת הפוסקים. והב"י תמה מה בא הטור ללמדנו, (הרי כללי מוקצה ידועים כבר מהלכות שבת), וביאר שהטור חזר על הכללים שוב בהלכות יו"ט, או שהטור משמיע שעצים שבמוקצה, אע"פ שאינם עומדים להסקה, אסור להסיק בהם לפי רבי יהודה (ובכך מובן שיש בזה נפק"מ בדעת הפוסקים כמי לפסוק במוקצה ביו"ט. שלפוסקים כרבי יהודה במוקצה ביו"ט, אסור גם בסתם עצים שבמוקצה). ועיין בב"ח ובדרישה.

סעיף ח | נטילת עצים מסוכה

המשנה אומרת (ביצה לע"ב) שאין נוטלים עצים מהסוכה, אלא מהסמוך לה. הגמרא מקשה, הרי בשניהם יש איסור סתירת אוהל.

רב יהודה מבאר בשם שמואל ש'סמוך' שהתירה המשנה הכוונה לסמוך לדפנות (קנים זקופים שהניחם בסמיכות לדופן, שכיוון שלא חיברם לדופן, אינם בטלים לה (רש"י)).

רב מנשיא מבאר ש'סמוך' שהתירה המשנה הכוונה לחבילות של קנים שהניחם על הסכך (כיוון שלא התיר אגדן, אינם מחוברות לסכך, ואין איסור סתירת אוהל בנטילתם (רש"י)).

רב חייא בר יוסף שנה לפני רבי יוחנן שאין נוטלים עצים מהסוכה, אלא מהסמוך לה, ורבי שמעון מתיר. ואם התנה עליה הכל לפי תנאו.

הגמרא מקשה, כיצד רבי שמעון מתיר, הרי יש בזה סתירת אוהל. ומבאר רב נחמן בר יצחק שמדובר בסוכה שנפלה והייתה רעועה מאתמול, שאז דעתו עליה שאם תיפול ייקח את העצים שלה.

עוד מקשה הגמרא, כיצד מועיל תנאי על סוכה, הרי רבי עקיבא אומר ששם שמים חל על הסוכה. ומבאר רב יוסף שמדובר על סוכה בשאר החגים שמיועדת לצד, ולא בחג סוכות (והתנאי שהתנה היינו משום איסור מוקצה, שאם התנה מעיו"ט, הכל לפי תנאו¹⁰¹⁰ (רש"י) אך בסוכה של סוכות תנאי אינו מועיל, אפילו היא רעועה (ב"י)).

הרי"ף והרמב"ם פוסקים כרבי יהודה ביו"ט, ולכן לא כתבו לחלק את חילוקי הגמרא (שדנים רק לפי שיטת ר"ש במוקצה), אלא רק כתבו להתיר נטילת עצים הסמוכים לסוכה. הבית יוסף מעיר שהרמב"ם לא הביא את ההיתר של רב מנשיא ליטול מהסכך בעודו בחבילות, משום שפסק הלכה כשמואל שאסר זאת. אמנם, הרי"ף ורא"ש כתבו את דברי שמואל ורב מנשיא (להתיר גם סמוך לדפנות וגם סמוך לסכך), משום שלדעתם אין בניהם מחלוקת. (וכ"כ רשב"א ומאירי (ביה"ל)).

רי"ף, רמב"ם ושו"ע: מותר ליטול עצים להסקה מעצים הסמוכים לסוכה.

רמ"א: הוא הדין אם זרק חבילות על הסכך, שאינן בטילות לסכך, אם דעתו להסיקן, מותר ליטלן משם.

ל **ביה"ל:** בב"י משמע שנטה להתיר גם בזה (כדעת הרי"ף והרא"ש, ולא כדעת הרמב"ם). אמנם, הגר"א כתב שבשו"ע אינו סובר להתיר בסכך, אלא שבב"י משמע שהתיר בזה. ולדינא, הלכה כרמ"א להתיר (שכן גם סוברים עוד ראשונים).

א. סעיף זה עוסק בסוכה שאינה בחג סוכות, ומיועדת לצל. אבל באמת הוא הדין לסוכה בסוכות¹⁰¹¹ (משנ"ב).

ב. ההיתר לקחת מעצים הסמוכים לדפנות שייך רק כשלא הסמיכם לדפנות מתוך מטרה לעבות את דופני הסוכה שיהיו חזקות. אבל אם התכוון לעבותם, אע"פ שלא חוברו יחד, אלא עומדים בפני עצמם, אסור לקחת מהם, אפילו העמידם שם לאחר שהדפנות עמדו (משנ"ב). (ואם העמיד את העצים, כדי לחזק את הדפנות, דעת הרש"ל שאסור ליטול משם עצים, שבטלים לדפנות, דעת הגר"ז להתיר, והוכיח כן מהט"ז. אך לפי המאמ"ר, אין ראייה לדבר (שער הציון)).

¹⁰¹⁰ ואם תנאי מועיל בסוכה בריאה, עיין לקמן.

¹⁰¹¹ בב"י הסתפק בדבר זה (בד"ה ומעתה), ובשער הציון כתב שסתם להקל, כיוון שהרמ"א סתם להקל בזה, וכן אחרונים נוספים הקלו בזה (ולא בט"ז שהחמיר בזה).

- ג. מדובר בעצים הסמוכים לסוכה ואינם מחוברים לקרקע (משנ"ב). (שאל"כ הוי חופר גומא, והוי מוקצה, כיוון שדחאם בידיו (שער הציון)).
- ד. אפילו קנים אגודים שהניחם על הסכך, אם התכוון להעבות על ידם את הסכך, אסור ליטלם משום סותר (משנ"ב).
- ה. הניח עצים על הסכך כשהם אינם אגודים, מתוך כוונה מפורשת שלא לבטלם, ציון עיון אם מותר להסירם (שמהרשב"א והמאירי משמע כלאורה שמותר, ומהא"ז משמע לאסור, והגר"ז גם כתב להדיא לאסור) (ביה"ל).

❖ תנאי על סוכה בריאה (ב"י וביה"ל)

נחלקו הראשונים על באיזו סוכה מועיל תנאי:

◀ **רמב"ן, ר"ן ועיטור:** תנאי מועיל אפילו בסוכה בריאה (הוא הדין לכל מוקצה מחמת איסור).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (בסימן רע"ט, ד, לעניין תנאי על נר שדולק. וכן משמע כאן בב"י).

◀ **תוספות (שבת), רשב"א, רא"ה, מאירי ור"ה:** תנאי אינו מועיל בסוכה בריאה.

Ⓢ כך פוסקים **רמ"א** (שם) ו**ביה"ל**.

◀ **רמב"ם (לפי הב"י) ותוספות (ביצה):** תנאי אינו מועיל (לרבי יהודה) אפילו בסוכה רעועה.

סעיף ט | נטילת פירות לאחר סתירת בית

המשנה אומרת (ביתא לא ע"ב) שבית שהיה סתום והיו בו פירות, ונפחת (מאליהו (רש"י)), מותר לקחת ממקום הפחת. רבי מאיר מתיר לפחות לכתחילה וליטול.

הגמרא מקשה, כיצד מתיר רבי מאיר לפחות לכתחילה, הרי הוא סותר. מבארת הגמרא שמדובר בבית שהאבנים אינן מחוברות בטיט, אלא מונחות זו על זו (אורא דליבני. ומדובר דווקא ביו"ט שהותר בו טלטול לצורך אוכל נפש, אבל בשבת לא, משום איסור טלטול (שם, בהמשך הגמרא)).

נחלקו הראשונים בדעת תנא קמא, האם התיר ליטול פירות רק מבית שהלבנים אינם עשויות בטיט, או שמא התיר בכל בית:

◀ **רש"י, רא"ש, [ר"ה, או"ז, מאירי, ר"י] (עין ביה"ל), ר"ן וטור:** מותר ליטול פירות רק מבית שהאבנים אינן מחוברות בטיט, שאין איסור תורה בסתירת הבית, ולכן הפירות אינם מוקצים¹⁰¹². אבל בית המחובר לגמרי, הפירות אסורים, מתוך שהוקצו בבין השמשות.

הערות

¹⁰¹² רש"י הוכיח דבריו מטבל, שאם עבר ותיקנו מתוקן. **תוספות** (ד"ה ונפחת) הקשה על רש"י מדין סל שעלו עליו אפרוחים בכניסת שבת, שנאסר מדין בסיס. וכתב שייטכן שכאשר האיסור אינו בעולם עוד - כמו בטבל לאחר תיקונו - אין אומרים שנאסר לכל השבת (אלא אם כן מדובר באיסור תורה. ולכאורה הסברא, שהכל תלוי בהקצאה שבדעת האדם). אך הקשה, שהרי בית שנפחת הלבנים עדיין בעולם (כמו במעות שעל הכר, שהכר נשאר אסור). לכן ביאר תוספות שכל ההיתר במשנה הוא רק לדעת רבי שמעון שמתיר מוקצה. (ועיין בביה"ל שהביא שיטתו, ולדבריו יוצא שבי"ט אין הלכה כמשנה זו למי שהחמיר ביו"ט כרבי יהודה). ואולי ליישב דעת רש"י אפשר לבאר על פי **הצל"ח** שכתב שאע"פ שהלבנים בעולם ואיסור המוקצה לא סר, כיוון שמדובר כאן באיסור מוקצה ביו"ט (והעמדה זו נכונה גם בדעת ת"ק, שהרי הגמרא

◀ **רי"ף ורמב"ם (על פי הב"י):** מותר ליטול פירות אפילו מבית רגיל. (שרק לרבי מאיר העמידו את ההיתר בבית שהלבנים אינן מחוברות).

ל נחלקו בביאור דעתם:

◀ **רשב"א:** התירו דווקא בבית רעוע, שדעתו עליו שיפול.

◀ **רמב"ן, רא"ה, ר"ן ומגיד משנה:** התירו גם בבית בריא, כיוון שהפירות אינם מוקצים מחמת עצמם, אלא מחמת דבר אחר, (ואינם בסיס לדבר האסור).

Ⓢ **שו"ע:** בית שהוא מלא פירות מוכנים ונפחת, נוטל ממקום הפחת.

ל אפילו היה הבית בריא (כדעת הרמב"ן). אבל לא ירחיב את הפתח בעצמו (**משנ"ב**). אך אין להקל בנטילת פירות מבית בריא, אלא בשעת דחק, כיוון שהרבה ראשונים החמירו בזה¹⁰¹³ (**ביה"ל**).

א. הוא הדין בגוי שהוציא לפתות מתוך בור שהיו בתוכו, שמותר לאכול מהם, כיוון שלא היו מוקצה מחמת עצמן. אמנם, אם הגוי פתח את הבור בשביל היהודי, אסורות בטלטול ואכילה עד מוצאי יו"ט בכדי שיעשו. אמנם למעשה, כנזכר, אין להקל בזה אלא בשעת דחק (**משנ"ב**).

הערות

אומרת 'ביר"ט אמרו', משמע גם ת"ק וגם רבי מאיר, לא שייך לאוסרם (ומה שנאסרו הפירות לפני כן היה מצד איסור סתירה, ולא משום מוקצה).

¹⁰¹³ ואף הרמ"א שהתיר מוקצה ביר"ט, מודה לאסור, כיוון שמדובר כאן במוקצה מחמת איסור, שבו לכ"ע אסור (גם בשבת). (עיין שער הציון בס"ק מד (מוסב על הסעיף הקודם) ובביה"ל כתב שאף כאן הסברא לאסור היא משום מוקצה מחמת איסור).

סימון תקיט | צירי דלתות מותר להסיר ולהחזיר לצורך יו"ט

סעיף א | סילוק והחזרת תריסים

בית שמאי אוסרים (ביצה יא ע"ב) לסלק תריסים ביו"ט, ובית הלל מתירים גם להחזיר. **עולא** מבאר שמדובר בתריסי חנויות (המנותקות מהקרקע), והתירו סופם משום תחילתם (שסילוק התריסים הוא צורך יו"ט, והחזרתם אינו צורך יו"ט, ואם לא נתיר להחזיר, ולא יסלקו מתחילה (רש"י)), והשמיע לנו בזה שבית הלל התירו דווקא משום צורך יו"ט שיש בחנויות, ולא רק משום שאין בניין וסתירה בכלים, ואם כך, בביתם אין להתיר (עיין לקמן שנחלקו הראשונים בביאור הדבר). אביי מבאר שדלתות שיש להן ציר מהצד, לדברי הכל אסור להחזיר, ואם אין להן ציר, דברי הכל מותר, ונחלקו רק כשיש ציר באמצע, שבית שמאי גוזרים אטו ציר מהצד, ובית הלל אינם גוזרים.

נחלקו הראשונים בביאור כוונת עולא שתריסי בתים אסורים:

◀ **רש"י:** תריסים שבכלי הבית שסילקן לצורך עצמו, אסור להחזיר, כיוון שאין בהם צורך רבים.

◀ **רי"ף, רשב"א ורא"ש:** תריסים שבכלי הבית שסילקן לצורך מכירה לרבים, אסור להחזיר, כיוון שגם אם לא נתיר לו להחזיר, לא ימנע לפתוח, כיוון שהם בביתו, ואינו ירא מגניבה.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לסלק תריסי חנויות ולהחזירם, כדי שלא ימנע מלמכור תבלין לצורך יו"ט¹⁰¹⁴. והוא שיש להם ציר באמצע (חור אחד באמצע הדופן שתוחב בתוכו את הבליטה שבדלת¹⁰¹⁵ (משנ"ב)), אבל אם יש להם ציר מהצד אסור, גזירה שמא יתקע. ואם אין להם ציר (מהצד) כל עיקר, אפילו בבית מותר.

Ⓛ מותר להחזיר דווקא כשהחנויות עומדות בחוץ, שאז חושש לפתוח אם לא נתיר לו לסגור. אבל כשעומדות בתוך הבית, אסור להחזיר. אך כשאין לה ציר כל עיקר התירו גם בתוך הבית (והוא אינו חושש שמא יגנב, ובכל אופן לא ימנע), כיוון שלא גזרו כלל כשאין ציר (משנ"ב).

א. כשיש ציר באמצע, מותר להחזיר אפילו כל צרכו, ובתנאי שלא יתקע ביתד בחוזק, ואם תקע הוי מלאכה גמורה (משנ"ב).

ב. כשיש ציר מהצד, אסור להחזירו כל צרכו (והיינו כשהקשר הוסר לגמרי ממקומו, שאם נועל ופותח בעודו במקומו ודאי מותר, שאל"כ יהיה אסור לנעול ולפתוח את ביתו), אבל להחזיר מקצתו, וכן לסלקו, מותר (משנ"ב). (שהחשש שמא יתקע שייך רק בהחזרה (שער הציון)).

הערות

¹⁰¹⁴ עיין בב"י ובביה"ל שדנו בדברי הירושלמי שהתיר רק כאשר אין לחנויות פתח אחר, אבל אם יש פתח אחר אסור, והב"י כתב שהפוסקים לא הביאו דברי הירושלמי, כיוון שלא קיי"ל כוותיה, אלא כבבלי שהתיר בכל מקרה. ועוד הוסיף הירושלמי שאסור להחזיר כל צרכו (כלומר החזרה גמורה), ואף על זה כתב הב"י שלא קיי"ל כוותיה. ובביה"ל דן בדבריו מאחר ומצינו בראשונים שהביאו דברי הירושלמי (המימרא הראשונה הביאה הרשב"א (ואת זה העיר באליה רבה), והמימרא השניה הביא העיטור). וסיכם בביה"ל שאם אין פתח אחר ודאי מותר להחזיר בכל אופן, ואם יש פתח אחר, לעיטור אסור להחזיר כל צרכו, ודעת הרשב"א צריך עיון (שהביה"ל הסתפק בכוונתו).

¹⁰¹⁵ מהאחרונים משמע שרק אם יש חור אחד למעלה (לכאורה כך גם אם יש רק חור אחד למטה). אך במאירי משמע שגם אם יש חור למעלה וגם למטה, נחשב כציר באמצע (שער הציון).

סעיף ב | העמדת כלים

בית שמאי אוסרים (ביצה כא ע"ב) לזקוף מנורה ביו"ט, ובית הלל מתירים גם להחזיר. רב חיינא בר ביסנא מבאר שמדובר במשנה במנורה של חוליות ונראה כבונה, שלדעת בית שמאי יש בניין וסתירה בכלים, ולכן אסרו, ולדעת בית הלל אין בניין וסתירה וכלים ולכן התירו.

רמב"ם¹⁰¹⁶ ושו"ע: כלים שהם מפוצלים, כגון מנורה של חוליות ושלחן וכסא שיש בהם חלקים חלקים, מעמידים אותם ביו"ט, והוא שלא יתקע (בחזק וגבורה (משנ"ב)).

⚡ ולא גזרו שמא יתקע, כמו בסעיף א לגבי תריסי חנויות, משום מניעת שמחת יו"ט (אחרונים).

א. שימוש בכלי שיש בו הברגה:

- ⬅ **מג"א:** איסור ההידוק בו מהתורה, [ועל כן גם ביו"ט אסור].
- ⬅ **ט"ז:** איסור ההידוק בו מדרבנן, [ועל כן מותר להדקו ביו"ט משום שמחת יו"ט].

שער הציון: נכון להחמיר כמגן אברהם.

ב. גוי שהביא מכתב חתום:

- ⬅ **מג"א:** מותר לפותחו ביו"ט, אבל אם יש עליו אותיות או צורות אסור, משום מוחק.
- ⬅ **גר"א:** אסור בכל מקרה לפותחו.

סעיף ג | חותמות שבכלים ושבקרקע

שו"ע: להתיר ולהפקיע חותמות שבכלים ובשבקרקע, ולשבר פותחות, דינם ביו"ט כמו בשבת.

ונביא ממה שהתבאר בסימן שיד, סעיף ז (ועיין עוד בסעיף י שם לביאור דין סתירת חותמות שבקרקע):

❖ חיתוך חבל שבכלים

שמאל אומר (ביצה לא ע"ב) שחבל הנועל כלי שבקרקע מותר להתירו, אך אין לחותכו משום סתירה. ואילו חבל הנועל לכלים, מותר להתירו ולחותכו, כי אין סתירה בכלים.

כך פוסקים טור ושו"ע.

⚡ מותר להתיר את הקשירה כיוון שהיא עשויה לפתיחה תמיד, ואינה קשר של קיימא (משנ"ב¹⁰¹⁷).

הערות

¹⁰¹⁶ דעת הרשב"א לאסור העמדת כלים שעשוין לתקוע את החליות שבהם, שמא יתקע. אך הרב המגיד כותב שמהרמב"ם משמע שבכל מקרה התיר, ובשונה מתריסי חנויות שנאסרו להחזיר כשיש להם ציר מהצד שמא יתקע, משום ששם קרוב הדבר שיתקע מפני הציר שיש בהם, בשונה מכאן. (ונראה מסתימת השו"ע שפסק כרמב"ם, וכן משמע מהמשנ"ב).

¹⁰¹⁷ אמנם בסימן שיז פסק הרמ"א שכיוון שאיננו יודעים מהו קשר של אומן צריך להחמיר בכל קשר מהודק, ובט"ז שם כתב שזה קשר שמהודק מאוד, וחלק עליו הביה"ל להחמיר אפילו בקשר רפוי. והרי להלכה פסק הרמ"א שקשר

❖ הוצאת פותחת של מתכת

המשנה בעירובין אומרת (לה ע"א) שאם הניח עירוב בתוך ארון של עץ עירובו עירוב, ומסיקה הגמרא שמדובר בארון שנעול בחבל וצריך סכין כדי לחתוך את החבל, ועם זאת מותר לפותחו. **רא"ש, תוספות, ר"י ומרדכי:** דווקא קשירה של חבל מותרת, אבל סגירה של עץ או מתכת אסורה, כיוון שזו סתירה גמורה.

❖ **רא"ם (ורש"י וסיעתו (עיין בסעיף א שם)):** אין סתירה בכלים כלל¹⁰¹⁸, ולכן גם פותחת של עץ או מתכת מותרת.

❖ **סמ"ק:** ניתן להקל ע"י גוי.

❖ **שו"ע:** אסור להסיר פותחת של עץ (כדברי הרא"ש) ויש מתירים, ולהלכה אפשר להקל על ידי גוי.

❖ **משנ"ב:** אפשר להקל רק במקום מצווה או הפסד.

סעיף ד | אוכלי בהמה

❖ **שו"ע:** קטימת קש, קיסם או תבן או עצי בשמים, דינם ביו"ט כמו בשבת.

ונביא ממה שהתבאר בסימן שכב, סעיף ד:

רב יהודה אומר (ביצה לג ע"ב) שבאוכלי בהמה אין איסור תיקון כלי (כי ראויים לשימוש כמות שהם) ומותר לטלטל אותם ביו"ט ושבת. אך בעצים שעומדים להסקה יש איסור תיקון כלי ואסור לטלטל אותם.

רבי אליעזר מתיר ליטול קיסם לחצוץ בו שיניו. וחכמים מתירים לקחת רק מאבוס של בהמה שהעצים שבו עומדים גם כך לאכילה, אבל עצים סתם אסורים בטלטול.

❖ **טור ושו"ע:** אין איסור תיקון כלי באוכלי בהמה ומותר לתקנם אף בסכין, אבל קיסם שאינו מאכל בהמה אסור ליטול, אפילו בשביל לחצוץ בו שיניו.

א. אוכלי בהמה היינו עצים שראויים לאכילת בהמה, אפילו שאינם עומדים לצורך כך (אך בסימן שח, ל משמע קצת שאסור (ביה"ל)) (משמעות הגמרא).

ב. הגם שאין תיקון כלי במאכלים, לתקן כלי בעזרת אוכל, כמו לחתוך אוכל כמידת הנקב שבכלי - אסור (ר"ן). (והח"י אדם הביא בשמו שחייב חטאת).

ג. מותר לחתוך במידה מדויקת כי אין מחתך באוכלים (ח"י אדם).

ד. אסור לטלטל עץ העומד להסקה אפילו אם אין כוונת לקטום. ואם קטמו בכלי חייב חטאת, אבל אם עשה ביד אינו חייב חטאת דהוי קטימה כלאחר יד (אליה רבה בשם ראשונים).

הערות

של אומן אסור אפילו לזמן קצר, ואם כך יוצא שלהלכה אסור להתיר את החותמות שבכלים, שהרי כל קשר הוא אולי קשר של אומן ואסור להתירו. אמנם עיין שם בס"ק יד במשנ"ב שסתם כדברי הט"ז, ואכן כמה אחרונים (מנ"א ועוד) חלקו על דברי הביה"ל, ועיין בכל זה בסימן שיז.

¹⁰¹⁸ משנ"ב שם בס"ק לו.

וכשעושה כך בסכין, לדעת הרא"ש חייב משום תיקון כלי ולדעת הרמב"ם משום מחתך (משנ"ב בסעיף הבא).

ה. אף אם יש לו בשר בין השיניים ויש בזה משום כבוד הבריות, אסור לקטום ולטלטל עץ העומד להסקה בשביל קיסם, כיוון שהיה יכול להכין מאתמול (גמרא). לפי זה, אם הזמינו חברו ולא ידע מראש על זה, מותר לטלטל קיסם מוכן. אך אם אין זה נחשב לגנאי, אסור (מג"א). והפרי מגדים מתיר לקטום ביד, כיוון שזה רק איסור דרבנן (שער הציון).

סעיף ה | קמטים בבתי זרועות

רב גביהא מבי כתיל דרש (ביצה כג ע"א) שקטורא מותרת. אממר שאל באיזה קטורא מדובר, אם בקטורא בידי הרי זה מעשה אומן ואסור (אלא קטורא של עישון פירות וכדין בשר על גחלים).

טור ושו"ע: קמטים שעושות נשים בבית זרועותיהן ובתי שוקיהן, אסור לעשותן ביו"ט משום תיקון כלי.

ל משנ"ב: והוא הדין בקמטים שבענק שבצואר, ואפילו בחול המועד אסור, כדלהלן בסימן תקמ"א.

סימן תקב | לכבד הבית

סעיף א | כיבוד הבית ביו"ט

רבן גמליאל אומר (ביצה כב"ע"ב) שמותר לכבד בין המיטות ביו"ט, וחכמים אוסרים. (ואף רבן גמליאל לא התיר, אלא בין המיטות, אבל שאר הבית לא (רא"ש)).

שו"ע: כיבוד הבית ביו"ט כמו בשבת.

ונביא ממה שהתבאר בסימן שלז סעיף ב:

הברייתא בשבת מביאה (דף צה ע"א) מביאה מחלוקת רבי אליעזר וחכמים האם המרבץ ומכבד ביתו חייב או פטור. לרבי אליעזר חייב כיוון שודאי שישווה גומות ולחכמים פטור כיוון שלא בטוח שישווה גומות (ע"פ ביאור תוספות¹⁰¹⁹).

למסקנה אומרת הגמרא שכיוון שהלכה כר"ש, הסובר שאינו מתכוון מותר, אין איסור.

הראשונים חולקים מה התיר רבי שמעון:

◀ **בה"ג:** ר"ש התיר כיבוד וריבוי, כי אין בזה פס"ר שישווה גומות.

◀ **תוספות:** ר"ש התיר רק ריבוי, אבל כיבוד אסור מצד הזזת העפר או משום שיש פס"ר שישווה גומות¹⁰²⁰.

יש סוגיות נוספות בהן עולה לכאורה שיש איסור בכיבוד הבית:

א. רבי אלעזר אומר (שבת קכד ע"ב) שמותר לטלטל מטאטא של תמרה. הגמרא שואלת באיזו מציאות מותר אם מחמה לצל, הרי אין מי שמתיר כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל. (משמע שאסור).

ב. הגמרא בביצה אומרת (כב"ע"א) שאסור לכבד הבין המיטות ביו"ט.

ג. הגמרא בשבת אומרת (קכז ע"א) שאסור לפנות אוצר שמא יבוא להשוות גומות. אבל להתחיל אוצר מותר. (משמע שאסור לכבד שמע יבוא להשוות גומות).

ד. הגמרא בשבת אומרת (קנא ע"ב) שאסור לסוך קרקע מרוצפת, משום שיש חשש שיחליפו אותה בקרקע רגילה ויבוא לידי השוואת גומות. (משמע שאסור אפילו לסוך שמא ישווה גומות).

◀ **בה"ג, רי"ף, רמב"ן ורשב"א:** מותר לטאטא בית¹⁰²¹.

הערות

¹⁰¹⁹ וכתוב **תוספות** שאם מתכוון להשוות גומות ודאי שחייב חטאת, וכך כותב **הרמב"ם**. והרמב"ן סובר שאין בזה אלא איסור דרבנן כיוון שבונה כלאחר ידו (ביה"ל).

¹⁰²⁰ כנ"ל תוספות ביאר שנחלקו רבי אליעזר וחכמים האם יש פס"ר בכיבוד וריבוי או לא. ומשמע מדבריהם שלדעת חכמים אין פס"ר בין בכיבוד ובין בריבוי. אם כן, לכאורה לא שייך לאסור כיבוד מצד פס"ר! ונראה שמי שאסר מצד פס"ר של השוואת גומות (**תוספות ע"פ הר"ן, ראב"ד, רש"י**) יסברו שמחלוקת התנאים היא רק בריבוי, אבל בכיבוד לכ"ע יש בזה פס"ר, ובזה באמת ר"ש לא התיר.

¹⁰²¹ **יישוב הגמרות:** הגמרא בקד: הר"ף גרס שבאמת לדעת רבי שמעון מותר לטלטל מטאטא (עיי' בהגהות הגר"א שם). **הגמרא בביצה:** זו שיטת רבי יהודה ולא קי"ל כוותיה (ר"ן). **הגמרא בקד:** אסרו לגמור אוצר כיוון שודאי יעשה גומות (**רמב"ן** במלחמות). **הגמרא בקנא:** אולי האיסור לסוך קרקע מרוצפת הוא גזירה שמא יבוא להשוות גומות ממש בקרקע רגילה, ולא שמא (כך נראה להסביר). ומה שלא חששו למוקצה, משום שזה טלטול מהצד לצורך דבר המותר - ניקוי הבית (**שער הציון**).

◀ **תוספות, רא"ש, רז"ה, ראב"ד, סמ"ג, סמ"ק, תרומה, רבינו ירוחם, מרדכי, רמב"ם ורש"י (ע"פ מ"מ):** אסור לטאטא בית¹⁰²².

ל טעם האיסור:

◀ משום שמזיז עפר ממקומו (**תוספות**). [והוי מוקצה (**מרדכי**). וכן שעושה גומא (**או"ז**)].

◀ משום שפס"ר שיבוא להשוות גומות (**תוספות ע"פ ר"ן, ראב"ד, רש"י, רז"ה**¹⁰²³).

◀ שמא יבוא להשוות גומות (**רמב"ם**¹⁰²⁴).

Ⓢ **שו"ע:** אסור לטאטא אלא אם כן הקרקע מרוצפת (עיין לקמן), ויש מתירים גם באינו מרוצף.

רמ"א (בשם רי"ו): מותר לבקש מגוי שיטאטא את הבית (קרקע מרוצפת - לקמן).

ל אפילו אינו מרוצף, כיוון שזה רק פס"ר ולא החמירו באמירה לגוי

גם בפס"ר (**משנ"ב**).

❖ כיבוד קרקע מרוצפת

מתוך המחלוקת הנ"ל נחלקו הראשונים האם יש לאסור גם כיבוד בית בקרקע מרוצפת. בגמרות מוזכר פעמים שאסור¹⁰²⁵ ופעמים שהתירו:

א. הגמרא בשבת אומרת (צה ע"א) שאמימר התיר לרבץ מים על קרקע מרוצפת, ולא גזר משום קרקע שאינה מרוצפת. (משמע שמותר קרקע מרוצפת).

ב. הגמרא בשבת מביאה (כט ע"ב) שרבי יצחק בן אלעזר אסר לגרור מיטה בעליה של שיש, גזירה משום עליה רגילה. (משמע שאסור גם רצפה מרוצפת).

ג. הגמרא בשבת אומרת (קנא ע"ב) שאסור לסוך קרקע מרוצפת בשבת, כיוון שיש חשש שיבוא לסוך גם קרקע שאינה מרוצפת. (משמע שאסור גם רצפה מרוצפת).

◀ **רש"י ותוספות (על פי המ"מ), פשט רמב"ם ורמב"ן:** מותר לכבד קרקע מרוצפת בכל מקרה¹⁰²⁶.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לכבד קרקע מרוצפת בכל מקרה.

◀ **תרומה (בטעמו השני¹⁰²⁷):** אם כל העיר מרוצפת מותר, (האיסור בקרקע מרוצפת הוא משום גזירה, והיא אינה שייכת כשכל העיר מרוצפת¹⁰²⁸).

הערות

¹⁰²² מה שהגמרא בדף צה התירה לדעת ר"ש, היינו רק בריבוי, אבל בכיבוד גם ר"ש מודה שאסור. **לדעת הר"ה** (שבת, מח ע"ב מדפי הר"ף) חכמים מודים שיש איסור תורה בכיבוד והם חלקו רק על ריבוי. **והרמב"ן** כתב עליו שזה שיבוש, אלא ודאי שאין בזה אלא איסור דרבנן. ובדיון על **מוקצה** עיין לקמן.

¹⁰²⁴ לכאורה דבריו קשים, שהרי הגמרא אומרת שאם אין פס"ר שישווה גומות מותר כרבי שמעון! **הריב"ש** (קצד) מבאר שבאמת אין פס"ר, אלא שכיוון שהוא מתכוון ליפות את הבית אסור כאילו מתכוון להשוות.

¹⁰²⁵ הראשונים הזכירו כמה טעמים לאסור קרקע מרוצפת, ונביאם בקצרה: א. משום מוקצה של טלטול הכלכלוך (**ב"ח**). ב. גזירה משום קרקע שאינה מרוצפת (**תרומה**). ג. שייך כיבוד גם בין הרבדים (**תרומה ב**). ד. במטאטא קשה: משום שבירת הקיסמים של המטאטא (**שלח"ג**).

¹⁰²⁶ ומה שכתוב בגמרא בדף כט שגזרו על עליית שיש משום עלייה רגילה, אינו ראיה לאיסור, כיוון ששם יש יותר חשש שיהיה חריץ מאשר בכיבוד (עיין ריטב"א שם). ונראה שגם מה שנאסר בדף קנא: לסוך קרקע, הוא משום שיש יותר וודאות שיהיה איסור.

¹⁰²⁷ ונראה שכך סוברים רוב הראשונים המוזכרים לעיל לאסור טאטוא, שאם כל העיר מרוצפת מותר.

¹⁰²⁸ ולכן גזרו על עליית שיש בדף כט, כיוון שלא כל העיר הייתה כך (**ריטב"א בשם תוספות**).

רמ"א: יש להחמיר בקרקע מרוצפת¹⁰²⁹. [אך ע"י גוי מותר (על פי רי"ו)].

ל אם כל העיר מרוצפת מותר (ביה"ל). (ועיין לקמן בכיבוד במטאטא שענפיו נשברים).

◀ ר"י (ע"פ ב"ח) ורא"ש (ע"פ הטור): אסור לכבד רצפה מרוצפת גם אם כל העיר מרוצפת, (כי אסור גם משום מוקצה¹⁰³⁰).

◀ תרומה (בטעמו הראשון): אסור גם אם כל העיר מרוצפת (כי גם בקרקע מרוצפת יש איסור משום כיבוד שבין השורות¹⁰³¹).

◀ שלטי הגיבורים: אסור גם אם כל העיר מרוצפת (כי יש חשש שישובור קיסמים, וזה שייך גם בקרקע מרוצפת).

א. ביה"ל: לדעת הרמ"א מותר לטאטא כשכל העיר מרוצפת. והוכיח שאין לחשוש לטעמים שהזכירו הראשונים, אם משום גזירה (כיוון שכל העיר מרוצפת), אם משום 'בין השורות' (שכן מוכח בגמרא שלא חששו לזה), אם משום מוקצה (שכן מוכח שהרמ"א לא חשש למוקצה, מכך שהתיר במכבדת רכה, והטעם לזה עיין לקמן בדיון על מוקצה) ואם משום שבירת קיסמים (מצד שכמה אחרונים מפקפקים באיסור, אלא שעדיף להתיר רק במכבדת רכה).

❖ איסור שבירת קיסמים

◀ שלטי הגיבורים: במטאטא העשוי מעצים קשים יש חשש של שבירת הקיסמים¹⁰³², ואסור גם בעיר מרוצפת.

נכך פוסק רמ"א.

◀ מהר"י קסטרו, בית מאיר ומאמר מרדכי: אין איסור בשבירת קיסמים, דלא הוי פסיק רישיה.

ל ביה"ל: לא כדאי להקל בזה. ומי שמקל לטאטא בעצים שנשברים, בעיר שכולה מרוצפת, אין למחות בידו.

הערות

¹⁰²⁹ וכן החמירו שלא לכבד בשבת המרדכי והסמ"ק והסמ"ג (וצ"ב אם יאסרו גם כשכל העיר מרוצפת).
¹⁰³⁰ ואמימר שהתיר כשכל העיר הייתה מרוצפת היה דווקא בריבוי, אבל בכיבוד לא התיר (כנדצ"ל). עיין לקמן, האם שייך מוקצה בכיבוד הבית.

¹⁰³¹ ומה שהגמרא אוסרת במרחץ רק משום שיש חשש שיחליף בקרקע שאינה מרוצפת, ולא משום בין החריצים (הגמרא בשבת דף קנא ע"ב), צ"ל ששם מדובר על קרקע מהודקת ביותר שאין בה כיבוד בין הרבדים (ביה"ל).

¹⁰³² והוי פסיק רישיה של סותר שלא על מנת לבנות (משנ"ב). או שזה זלזול בכבוד שבת ועובדין דחול (ב"ח).

❖ איסור מוקצה

הראשונים חולקים האם שייך לאסור לכבד בית משום מוקצה של טלטול העפר או הלכלוך:

◀ **תוספות וראב"ד**¹⁰³³: אסור לכבד בית משום מוקצה¹⁰³⁴.

Ⓢ כך פוסק ב"ח.

◀ **רמב"ן** (במלחמות), **רשב"א** ו**ר"ן**: אין איסור מוקצה.

ל כיוון שזה גרף של רעי (**רשב"א**). או כיוון שזה טלטול מהצד על ידי דבר אחר שמותר לצורך דבר המותר (**ר"ן**).

Ⓢ מדברי **הביה"ל** נראה שלא חששו למוקצה מטעמים אלו.

❖ כיבוד על ידי דברים רכים

◀ **אגור ודרכי משה**: מותר לכבד קרקע על ידי דברים, רכים כמו נוצת אווז או בגד רך, כיוון שאין חשש שיבוא להשוות גומות.

Ⓢ כך פוסק **רמ"א**.

◀ **רש"ל** ו**אליה רבה** (**בביה"ל**): אסור על ידי נוצת אווז.

◀ **גר"א**: אין להתיר אפילו על ידי שאר דברים רכים.

Ⓢ **ביה"ל**: אין למחות ביד המקילים, ובודאי שבקרקע מרוצפת מותר.

א. מברשת רכה:

◀ **כלכלת שבת**: מותר לכבד את הבית במברשת רכה (גם באינה מרוצפת).

◀ **ביה"ל**: דוחה דבריו (כי רק מה שהזכיר **הרמ"א** להתיר בכלל הדברים המותרים שזה שינוי גדול). אך בקרקע מרוצפת מותר.

ב. אם רוצה לטאטא את הבית היטב עם נוצה וכדומה:

◀ **לחיי אדם**: מותר.

◀ **למשנ"ב**: אסור (ותמה מניין למד החיי אדם להתיר, שכן נראה מהדרכי משה לאסור).

¹⁰³³ **הראב"ד** סובר שמותר לטאטא בית רק אם כיבדו אותו כבר מערב שבת שאז אין חשש השוואת גומות ולא חשש מוקצה. אך אם נפלו קליפות ביצים וכדומה על הרצפה - אסור מצד מוקצה.

¹⁰³⁴ **רמב"ן** ו**מרדכי**: טעמו של תוספות משום מוקצה. (**לאור זרוע**: גם בגלל שעושה גומא).

ס"כ ס"כ

1. קרקע שאינה מרוצפת:

◀ רי"ף ובה"ג: מותר.

◀ רמב"ם ותוספות: אסור, וכך פסק בשו"ע.

2. קרקע מרוצפת:

◀ רי"ף ובה"ג: מותר כנ"ל.

◀ רמב"ם, תוספות ורש"י: מותר. וכך פסק שו"ע.

◀ תרומה, מרדכי, רבינו ירוחם (ועוד): אסור, וכך פסק הרמ"א. [אבל בעיר שכולה מרוצפת מותר (ע"פ תרומה)].

3. טאטוא בעזרת דבר רך:

◀ אגור ורמ"א: מותר.

◀ גר"א: אסור.

◀ ביה"ל מתיר במרוצף. (והמקל באינו מרוצף לא מוחים בו).

סימן תקכא | דין שלשול פירות ביום טוב ממקום למקום

סעיף א | שלשול פירות שעתידים להפסד

המשנה אומרת (ביצה לה ע"ב) שמותר להשיל פירות דרך ארובה ביו"ט, אבל לא בשבת. (היינו מי שהיו לו פירות בראש גגו, וראה גשמים שבאים, התירו לו לטרוח ולהשליך דרך ארובה שבגג והם נופלים לארץ, שאין בזה טרחה יתירה (רש"י)).

רב נחמן אומר (שם לו ע"א) שהתירו לטלטלם רק באותו גג, אבל לגג אחר אסור, אפילו היו בגובה שווה. הברייתא אומרת שאסור לשלשל את הפירות בחלונות עם חבל (שצריך להרים את הפירות לחלונות המקיפים את הגג, ומשם לשלשל בחבל, ואסור משום הטורח הנוסף שיש בהרמתם לחלון (רש"י)), ולא להוריד אותם דרך סולמות (מדרגות (רש"י)).

הגמרא מסתפקת כמה פירות מותר להשיל. רבי זירא אומר שמותר ארבע וחמש קופות, וכמו ששינונו במסכת שבת לגבי פינאי בית המדרש לצורך לימוד. הגמרא דוחה, שייתכן שדווקא כשיש ביטול בית המדרש התירו ארבע או חמש, אבל כאן לא, או שכאן שיש הפסד ממון יתירו אפילו יותר.

◀ **רא"ש וטור:** התירו לשלשל רק ארבע או חמש קופות.

◀ **רי"ף, רמב"ם ומגיד משנה:** מותר לטלטל אפילו יותר.

Ⓢ **שו"ע:** מותר להשיל פירות דרך ארובה ביו"ט. ולא ישלשל דרך חלונות ולא בסולמות, ולא יטלטלם מגג לגג אע"פ שהם שווים.

ל אפילו יש לו הרבה פירות התירו (מפני הפסד ממונו), למרות שבשבת התירו רק חמש קופות (כנזכר בסימן שלג) **(משנ"ב)**.

א. אפילו רוצה להרים לחלונות ומשם להשליך לארץ, (ללא שלשול בחבל), אסור, משום שיש טרחה בהרמת הפירות לגובה החלון. אמנם, אם החלון נמוך ושווה לגג מותר, שאין טרחה יתירה **(משנ"ב)**.

סעיף ב | כיסוי פירות מפני דלף

המשנה אומרת (ביצה לה ע"ב) שמותר לכסות את הפירות מפני הדלף, וכן מותר לתת כלי תחת הדלף בשבת.

נחלקו עולא ורבי יצחק (בגמרא לו ע"א) האם מותר לכסות לבנים (מוקצה), עולא מתיר ורבי יצחק אוסר, כי אין כלי ניטל אלא לצורך דבר המותר בשבת. (הראשונים פסקו הלכה כעולא).

Ⓢ **שו"ע:** מותר לכסות פירות או כדי יין או לבנים מפני הדלף.

ל אפילו הלבנים סדורות ועומדות לבניין, מותר לכסות אותן כדי שלא ימחו **(משנ"ב)**.

סעיף ג | נתינת כלי תחת הדלף

שו"ע: נתינת כלי תחת הדלף ביר"ט, דינו כמו בשבת.

ונביא ממה שהתבאר בסימן שלח סעיף ח: המשנה (ביצה לה ע"ב) מתירה לתת כלי תחת הדלף בשבת. ואומרת הברייתא (לו ע"ב) שאם התמלא הכלי יכול לשפוך אותו ולהניחו שוב. הגמרא מקשה מהמשנה על רבי יצחק שאסר ליטול כלי לצורך דבר מוקצה, שהרי הדלף הזה הוא מוקצה, ומיישבת הגמרא שמדובר על דלף הראוי שאינו מוקצה. (להלכה פסקו הראשונים שלא כרבי יצחק (טור)).

◀ **רמב"ם ור"ן:** מותר להניח כלי רק תחת דלף הראוי.

ל נחלקו בטעמו (שהרי רק לרבי יצחק העמידה כך הגמרא):

◀ **ר"ן:** משום שיש בזה ביטול כלי מהיכנו.

◀ **בית יוסף (ע"פ לשון הרמב"ם):** משום שעושה גרף של רעי, שאסור לכתחילה.

וְכַךְ פֶּסֶק שו"ע¹⁰³⁵ (והוסיף שאם נתן תחת דלף שאינו הראוי, בדיעבד מותר לפנותו (עיין בסימן שח, לד)).

◀ **טור:** מותר גם תחת דלף שאינו ראוי.

ל בשעת צורך אפשר לסמוך על הטור (ביה"ל).

א. כאשר מותר בדיעבד לפנות את הכלי (והיינו כשהוא תחת דלף שאינו ראוי), מותר אפילו אם לא התמלא לגמרי (אליה רבה). ומותר לפנותו רק אם זה מקום ישיבתו ונמאס עליו, אז דינו כגרף של רעי שמותר לפנותו כנזכר בסימן שח, סעיף לד (משנ"ב).

ב. מה שנהגו ליטול מי הנטילה של הבוקר לתוך כלי וכן מים אחרונים, למרות שאינם ראויים, סומכים בזה על הטור. ועוד אפשר שהמים נקראים עדיין ראויים למרות ששורה עליהם רוח רעה, ורק אם יש בהם מאיסות או איסור נקראים אינם ראויים (ביה"ל).

¹⁰³⁵ עיקר הטעם שאסור לתת כלי תחת הדלף הוא משום שאסור לבטל כלי מהיכנו, אלא שאם היה מותר לעשות גרף של רעי לכתחילה לא היה נקרא ביטול כלי שהרי מותר לפנותו משם. אלא רק משום שאסור לעשות גרף של רעי לכתחילה, נחשב לביטול כלי מהיכנו (למרות שבסוף יהיה מותר לפנותו משם) (ביה"ל).

סימון תקכב | קצת דברים האסורים לטלטל ביו"ט

סעיף א | יציאת סומא במקלו ורועה בתרמילו

הברייתא אומרת (ביצה כה ע"ב) שאסור לסומא לצאת במקלו (משום זלזול ביו"ט, שעושה כדרך חול (רש"י)) ולרועה בתרמילו.

(תוספות מתירים למי שהתכווצו גידי רגליו לצאת במקלו, וכתב הרא"ש ששאני התם שאינו יכול ללכת כלל ללא המקל, לעומת הסומא שהמקל נצרך לו רק ליישב פסיעותיו, והוי זילותא דיו"ט).

טור ושו"ע: אין הסומא יוצא במקלו, ולא הרועה בתרמילו.

א. הוא הדין לזקן (משנ"ב).

ב. האיסור הוא דווקא כשיוצא לרשות הרבים או לכרמלית, מפני שהוא דרך חול וזלזול ביו"ט, כיוון שיכול ללכת בלעדיו. וכן ברועה בתרמילו, אסור דווקא לרשות הרבים או לכרמלית¹⁰³⁶ (משנ"ב).

סעיף ב | יציאה על כסא

הברייתא אומרת (ביצה כה ע"ב) שאסור לצאת בכסא, אחד האיש ואחד האישה (שהיה דרכן להוציא אנשים חשובים על כסא שלא ידחפו אותם רבים ולא יטנפו בדרכים. ואסור משום עובדין דחול (ר"י)). אך אם רבים צריכים לו, התירו האמוראים לצאת בכסא. הירושלמי מתיר (ביצה א, ז) אפילו אם אולי יצרכו לו רבים.

שו"ע: אין יוצאים בכסא, אחד האיש ואחד האישה, ואיש שהיו רבים צריכים לו (לדרשה בבית המדרש (משנ"ב)), מותר.

א. דווקא בכסא אסור, אבל מותר לשאת אותו על הכתפיים ללא כסא (משנ"ב).

ב. אפילו אם יכול ללכת ברגליו מותר לשאת אדם חשוב על הכסא, שלא ידחקהו אנשים או יטנפו בגדיו (משנ"ב) (כדעת הר"ן והב"י, ולא כטור).

הערות

¹⁰³⁶ עיין כף החיים (ס"ק א) שהביא בשם הרדב"ז שיש שנהגו להחמיר ביציאה במקל גם בחצר המעורבת, וכתב שניתן להקל בשעת צורך בזה (משמע דווקא ביו"ט, אבל לא בשבת, לכאורה א"כ הוא הדין ביציאה בתרמיל בשבת). **ובשש"כ** (יה, יג ויט, ה) סתם להקל כמשנ"ב. [ועיין בשער הציון שכתב להקל ביו"ט אפילו בחצר שאינו מעורבת והחמיר בזה בשבת (מצד איסור טלטול)].

וצ"ע האם כוונת האחרונים להגדיר שהאיסור במקל ותרמיל נעוץ באיסור טלטול של רה"ר וכרמלית (אך במקום שיש עירוב, כלל לא שייך לאסור), או שהעיקר זה זילותא של יו"ט, והזלזול ביו"ט שייך רק במקומות שבאופן עקרוני מוגדרים ככרמלית או רה"ר, אף שיש בהם כרגע היתר (כמו עירוב בכרמלית או שערי עיר ברה"ר). ונפק"מ גדולה האם מותר לצאת כיום עם תיק בשבת או ביו"ט. (ואם נאמר כצד המחמיר, צ"ב מדוע הפוסקים לא הביאו איסור זה בהלכות שבת במידה ויש עירוב).

❖ כיתוף אדם חשוב על הזרוע

בהמשך הגמרא, רבי אמי אומר שמותר להוציא אדם חשוב בכסא, והוא שלא יכתף, ומבאר רב יוסף בריה דרבא, שלא יוציא באלוקני (שמניח ידו על כתף חברו והכסא מונח על זרועותיהם. משום שנראה דרך חול ופרהסיא להוליך למקום רחוק (רש"י)). הגמרא מקשה, הרי רב נחמן התיר לילתא (אשתו) לצאת באלוקני. מיישבת הגמרא, שאני ילתא דבעיתא (וי"ג: שאני איתתא דבעיתא). (שהיא חוששת ליפול (עיין רש"י)).

עוד מובא שאמימר ומר זוטרא היו מכתפים להם בשבתא דרגלא מפני שחששו ליפול או מפני דוחק הציבור.

◀ **רא"ש ורשב"א:** אישה מותר לכתף ואיש אסור. (אך גם איש שיש לו פחד, מותר (ב"י)).

◀ **רי"ף ורמב"ם:** מותר לכתף לאדם חשוב שצריכים לו, אפילו על הכתף (משום שאמימר ומר זוטרא הקלו מפני דוחק הציבור. ואע"פ שיש לשון שהתירו רק משום פחד, מ"מ נקטינן לקולא באיסור דרבנן (ב"י)).

Ⓢ **שו"ע:** אדם חשוב שרבים צריכים לו, מוציאים אותו על הכתף, אפילו באפריון.

א. נחלקו הפוסקים אם מותר לשאת כסא אחרי אדם חשוב, למקרה שיצטרך לשבת. ובמקרה שרבים צריכים לו, מותר לכ"ע (שער הציון).

סעיף ג | יציאת חיגר במקל

בסעיף א הוזכר האיסור לסומא לצאת במקלו, לעומת זאת כתבו הראשונים (תוספות, רא"ש ועוד) שחיגר שאין לו אפשרות ללכת ללא מקל, התירו לו לצאת (גם בשבת) עם מקלו (דהוי כמנעל שלו).

Ⓢ **שו"ע:** מי שנתכווצו גידי רגליו, יכול לצאת במקל. (וכן פסק השו"ע בסימן שא, סעיף יז להתיר למי שאינו יכול ללכת ללא מקל, ולאסור למי שיכול בלעדיו).

סעיף ד | הנהגת בהמה במקל

המשנה אומרת (ביצה לב ע"ב) שאסור להוליך בהמה במקל, והגמרא מבארת (לג ע"א) שאפילו רבי שמעון שאין לו מוקצה, מודה כאן לאסור, משום שנראה כמי שמוליכה לשוק. (ר"ן: היינו אפילו אם הזמין את המקל מערב יו"ט אסור. והביאוהו הב"י והמשנ"ב).

Ⓢ **טור ושו"ע:** אסור להוליך בהמה במקל.

סימן תקכג | דינים הנוהגים בבהמות ביו"ט

סעיף א | הסרת זבובים שעל הבהמה

רבי אלעזר בן עזריה מתיר (ביצה כג ע"א) לקרד את הבהמה ביו"ט, רבי יהודה מתיר קרצוף ואוסר קירוד, וחכמים אוסרים לקרד ואף לקרצף.

הגמרא מבארת שקירוד הוא קטנים ועושה חבורה (לפעמים), וקרצוף הוא גדולים ואינו עושה חבורה. רבי אלעזר בן עזריה סובר כרבי שמעון שדבר שאינו מתכוון מותר, רבי יהודה סובר שדבר שאינו מתכוון אסור, ולכן קירוד אסור וקרצוף מותר, וחכמים סוברים כרבי יהודה וגוזרים קרצוף משום קירוד.

נחלקו הראשונים מהו קירוד (קטנים ועושה חבורה), ומהו קרצוף (גדולים ואינו עושה חבורה):

◀ **רש"י וטור:** קירוד הוא ניקוי הבהמה בעזרת מברשת שראשיה קטנים, ולעיתים עושה חבורה בבהמה, וקרצוף הוא ניקוי הבהמה בעזרת מברשת שראשיה גדולים, שאינם עושים חבורה כלל.

◀ **רמב"ם (פירוש המשניות וב"י):** קירוד הוא הסרת זבובים קטנים שבהסרתם לפעמים נוצרים פצעים, וקרצוף הוא הסרת זבובים גדולים שאינם עושים פצעים בהסרתם.

Ⓢ **שו"ע:** מותר להסיר זבובים הנתלים בבהמה (בין ביד ובין במברשת של עץ, שאין הכרח שיתלשו שערות מהבהמה (משנ"ב)), אע"פ שהם עושים חבורה (לפעמים (משנ"ב)).

א. גם לדעות שאסור לטרוח עבור בהמות ביו"ט (דעת רבי יוסי הגלילי), התירו כאן משום צער בעלי חיים (**ביה"ל** (ולא כשיטמ"ק)).

סעיף ב | שימוש במברשת המסירה שיער

◀ **ר"י, רא"ש וטור:** אסור לסרק בהמה במברשת שודאי תתלוש שערות, דהוי פסיק רישיה.

Ⓢ **שו"ע:** אין מגרדים בהמה ביו"ט, מפני שמשרת את השיער.

◀ **רי"ו:** מותר, כיוון שאינו נהנה מהסרת השיער.

סעיף ג | יילוד הבהמה

המשנה אומרת (שבת קכח ע"ב) שאין מיילדים את הבהמה ביו"ט, אבל מסעדים. רב יהודה מבאר בגמרא שסיעוד הוא אחיזת הוולד שלא ייפול לארץ. [רב נחמן מבאר שהכוונה שדוחק את הבשר כדי שיצא הוולד]. הגמרא מביאה ברייתא כרב יהודה שסיעוד הוא אחיזת הוולד שלא ייפול לארץ, וכן נופח לו בחוטמו, ונותן לו דד בפיו כדי שיינק.

Ⓢ **טור ושו"ע:** אין מיילדים את הבהמה (למושכו מתוך הרחם, שיש בזה טרחה יתירה (משנ"ב)), אבל אווזים את הוולד שלא ייפול לארץ, ונופח לו בחוטמו ונותן לו דד לתוך פיו.

סעיף ד | בהמה שריחקה וולדה

רבן שמעון בן גמליאל אומר (שבת קכח ע"ב) שהיו מרחמים על וולד בהמה ביו"ט, ומבאר אביי שאם בהמה טהורה ריחקה וולדה, היו נותנים מלא אגרוף מלח בתוך רחמה, שהיה גורם לה צער ולהזכר בצער הלידה, ומקרבת את הוולד. וכן מזלפים על הוולד מים מהשליא כדי שתריח ריחו ותרחרם עליו. אמנם, כל זה בבהמה טהורה, אבל בבהמה טמאה אסור, שאינה מרחקת את וולדה, ואם מרחקת לא תקרבו עוד.

טור ושו"ע: בהמה שריחקה וולדה מותר לזלף עליו מי שליתה, ולתן מלא אגרוף מלח ברחמה כדי שתרחם עליו. ובבהמה טמאה אסור לעשות כן.

רמ"א: ועיין בסימן רמ"ו סעיף ג בהגה, אם אדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט.

סימן תקכד | כמה דברים האסורים ביו"ט

סעיף א | פרטי דינים האסורים ביו"ט

המשנה אומרת (ביצה לו ע"ב) שאסור לעלות באילן ביו"ט (גזירה שמא יתלוש).

ולא רוכבים על גבי בהמה (בזירה שמא יחתוך זמורה להנהיגה).

ולא שטים על פני המים (גזירה שמא יעשה חבית של שייטים).

ולא מספקים (כף על ירך), ולא מרקדים (כף על כף. גזירה שמא יעשה כלי שיר).

ולא דנים, ולא מקדשים, ולא כונסים, ולא מייבמים, ולא מגרשים, ולא חולצים, ולא מקדישים,

ולא מחרימים, ולא מפרישים תרומות ומעשות¹⁰³⁷.

כך פוסקים טור ושו"ע.

רמ"א: ודין פדיון הבן ביו"ט, כדינו בשבת¹⁰³⁸. ועיין בסימן של"ט סעיף ד' (שם מבואר שאם עבר, מה שעשה עשוי (משנ"ב)).

סעיף ב | שכיב מרע שצריך לגרש

בגמרא בגיטין מסופר (עו ע"ב) שרבא התיר לשכיב מרע שכתב גט מערב שבת ולא הספיק לתתו עד שבת, ובשבת היה קרוב למות, ולא רצה שאישתו תיזקק ליבם, והתיר לו רבא להקנות לאשתו את הגט (על קרקע, ותעשה בה קניין, ואגב הקרקע תקנה את הגט).

שו"ע: שכיב מרע דתקיף ליה עלמא, מותר לגרש אפילו בשבת.

הערות

¹⁰³⁷ הקדש, ערך, חרם והפרשת תרומה אסורים משום מקח וממכר. לדון, לחלוץ או לייבם אסורים שמא יכתוב. ולקדש או לגרש, לר"ן שמא יכתוב, ולתוספות משום שקונה את עצמה.

בטור וב"י כאן דנים במחלוקת הראשונים האם כל האיסורים הנ"ל הותרו במקום מצווה. לדעת ר"ת מותר (אך למעשה התיר לקדש אישה רק בשעת דחק), ודעת שאר הראשונים שאפילו במקום מצווה אסור. ועיין בסימן של"ט בסעיפים הראשונים שם התבארו פרטי הדינים. (וגם פרטי דין דיעבד (שהביא כאן המשנ"ב) מבוארים שם).

ובטור הוסיף שאפילו אם רוצה להפריש תרומה על דעת לתת לכהן בו ביום, אסור. עם זאת, סייג שאם נעשה טבל בו ביום, כגון מי שלש עיסה ורוצה להפריש ממנה חלה, רשאי להפריש ממנה, ובסימן תק"ו התבארו פרטי דין זה.

¹⁰³⁸ וכתב הב"י בשם הריב"ש שאין פודים את הבן בשבת וביו"ט.

סימן תקכה | דין הלוואה ביו"ט

סעיף א | תביעת הלוואת יו"ט

נחלקו רבה (וי"ג רבא) ורב יוסף (שבת קמח ע"ב) האם הלוואת יו"ט ניתנה להתבוע בבית דין. לדעת רבה ניתן לתובעה, שאם לא נתיר לו, ימנע ולא ילווה וימנע משמחת יו"ט. לדעת רב יוסף אין אפשרות לתובעה בבי"ד, שאם יהיה אפשרות, יבוא לטעות ולכתוב.

◀ **י"א ברי"ף:** הלכה כרב יוסף (משום שהוא רבו של רבא).

◀ **רי"ף (לפי הר"ן, המ"מ והב"י):** ספק כמי הלכה.

◀ **רי"ף (לפי הטור), רמב"ם ותוספות:** הלכה כרבה, וניתן לתבוע הלוואת יו"ט.

⚖ כך פוסק שו"ע.

רמ"א: ועיין בסימן שז, סעיף יא.

ל שם מבואר שיזהר שלא לומר לשון הלוואה, אלא לשון 'תן לי', והוא הדין לעניין יו"ט. (וע"ש ברמ"א ובמשנ"ב לפרטי הדינים). וכמו שהלוואת יו"ט ניתנה להתבוע, כך גם הלוואת שבת (משנ"ב).

סעיף ב | גביית צדקה

⚖ **רמב"ם (על פי ירושלמי וברייתא), טור ושו"ע:** גבאי צדקה גובים מהחצרות ביו"ט (מיני מאכל ומשקה (משנ"ב)), אבל לא יכריזו כדרך שמכריזים בחול, אלא גובים בצנעא ונותנים לתוך חיקם, ומחלקים לכל שכונה בפני עצמה. (אע"פ שמותר להכריז לצורך מצווה, שאני הכא שאפשר בצנעא (משנ"ב)).

סימן תקכו | דין מת ביו"ט

סעיף א | מת שנפטר ביו"ט

רבא אומר (ביצה ה"א) שמת ביו"ט ראשון יתעסקו בו גוים¹⁰³⁹, וביו"ט שני יתעסקו ישראל, ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. [מה שאין כן בביצה (שלא הקלו ביו"ט שני של ראש השנה, אלא הנולדת בראשון אסורה בשני (רש"י)).]

מר זוטרא אומר שלא שנו אלא כשהשתהה המת, אבל לא השתהה המת, משהים אותו. **רב אשי** חולק, שאפילו אם לא שהה אין משהים אותו, שיו"ט שני לגבי מת נחשב כיום חול.

נחלקו הראשונים האם דברי מר זוטרא אמורים רק על יו"ט ראשון או גם על יו"ט שני:

לדעת **בה"ג, רש"י** (בשבת קלט ע"ב) **ואו"ז**: דברי מר זוטרא מוסבים גם על יו"ט ראשון וגם על יו"ט שני, שאף ביו"ט ראשון התירו ע"י גוים רק אם יסריח המת. ובזה רב אשי לא חלק עליו (אלא רק על יו"ט שני). ולכן להלכה גם ביו"ט ראשון ע"י גוים התירו רק אם שהה.

לדעת **רא"ש, רמב"ם, רמב"ן ור"ן**: דברי מר זוטרא מוסבים רק על יו"ט שני (שהוא ע"י יהודים), אבל ביו"ט ראשון התיר ע"י גוים אפילו כשלא שהה. (שלא מסתבר שכבוד הבריות לא ידחה שבות דאמירה לנכרי, אע"פ שהמת לא הסריח, כבודו שלא להתעכב. ועוד שיש תוספות צער לאוננים בעיכוב).

◀ **בה"ג, רש"י ואו"ז**: מותר להתעסק ביו"ט ראשון ע"י גוים, רק אם המת שהה כבר, או שאי אפשר להשהותו למחרת. (וביו"ט שני מותר ע"י יהודים אפילו לא שהה).

Ⓢ **ים של שלמה**: במקום שאין מנהג, יש להחמיר, אלא אם עתיד לשהות, או שתופח מחמת החום. (וכן בתינוק שנפטר, שאין בשרו ממחר להסריח, אין לקברו ע"י גוים ביו"ט ראשון).

◀ **רא"ש, רמב"ם, רמב"ן ור"ן**: מותר להתעסק ביו"ט ראשון ע"י גוים (וביו"ט שני ע"י יהודים), אפילו אם המת לא שהה כלל.

Ⓢ **שו"ע**: מת המוטל עליו לקבורו, אם הוא ביו"ט ראשון (לא יתעסקו בו יהודים, אפילו יסריח שא"א בגוים, אבל יתעסקו בו גוים, אפילו מת בו ביום, אפילו אם ניתן להשהותו עד למחר ולא יסריח¹⁰⁴⁰).

Ⓛ **ביה"ל**: אין לחוש לדברי הים שלמה, אלא קוברים ע"י גוים ביו"ט ראשון בכל מקרה.

א. אין ליהודים להתעסק בקבורה ביו"ט ראשון, שאין מצוות עשה דקבורה דוחה עשה ולא תעשה של יו"ט. ואפילו ע"י קראים אסור, שאף הם יהודים, ויש בזה משום "לפני עיוור לא תיתן מכשול" (משנ"ב).

הערות

¹⁰³⁹ לכאורה הרי אין שליחות לגוי וכיצד מתקיימת מצוות הקבורה. ביאר **בקובץ שיעורים** (ביצה כה) שמכאן שמצוות הקבורה היא התוצאה שהמת יהיה קבור, ואין מצווה במעשה הקבורה עצמה (ולכן גם אם קברו את המת והתגלה מחדש, צריך לשוב ולקבורו, ואין אומרים שכיוון שקברו פעם אחד דיו).

¹⁰⁴⁰ לעניין קבורתו ע"י עבדים, בשו"ע בסימן דש כתב שאף עבד שלא מל וטבל, ולא קיבל על עצמו מצוות הנוהגות בעבד, אלא רק שבע מצוות בני נוח, אסור לבקש ממנו לקבור מת ביו"ט. ואם לא קיבל על עצמו אפילו שבע מצוות, יש אומרים שמותר לאדם שאינו רבו ויש אומרים שאסור, ויש דעות המתירות אף לרבו. **והמשנ"ב** הכריע (ס"ק טו) שלרבו אסור, ובביה"ל כתב שייתכן שלאדם אחר שאינו רבו ניתן להקל.

ב. אסור ליהודי להתעסק עם המת ביו"ט ראשון, אפילו אם יסריח כגון שנפטר אתמול, או שזה ימות החמה. ואפילו חל יו"ט בערב שבת (שלא יוכל להתעסק בו גם בשבת), ואפילו במקום שהגויים אינם מאפשרים לעשות מלאכה ביום ראשון, גם כן אסור ליהודי להתעסק ביו"ט ראשון (משנ"ב).

ג. אם חל יו"ט בערב שבת, והבית קברות רחוק יותר ממהלך יום, כך שלא יספיקו הגויים להגיע עד שבת לקבורו, אסור להוליכו עמהם¹⁰⁴¹. אלא יקברוהו ע"י גויים בעירו ולאחר השבת יוציאוהו ויוליכוהו לבית הקברות. כמו כן, אפשר להניחו בארון ולאוטמו בחמר או בזפת (שלא יהיה ריחו נודף) ולמחרת יוציאוהו ויקברוהו (משנ"ב) (ומקורו בריב"ש המובא בב"י).

❖ עיסוק יהודי בשאר צרכי הקבורה

לעיל התבאר שאסור ליהודים לחפור קבר או להכין ארון ותכריכים ביו"ט ראשון (שהן מלאכות האסורות מהתורה). אמנם, נחלקו הראשונים האם מותר ליהודים להתעסק ביו"ט ראשון בשאר צרכי המת כגון, לטלטלו, להלבישו, להניחו בקבר או לחמם לו מים לצורך טהרתו (שכל אלה אינם מלאכות האסורות מהתורה ביו"ט):

◀ רבינו יחיאל הלוי, רבינו יואל, רא"ש, רמב"ם (להבנת הב"י), ראב"ן, מרדכי כלבו ותרומת

הדשן: מותר ליהודים להתעסק בשאר צרכי המת ביו"ט ראשון. (מתוך שהותרה הוצאה (או הבערה) לצורך, הותרה שלא לצורך, והרי יש כאן מצווה בהוצאת המת. [ויש בזה משום כבוד המת שיטפלו בו היהודים ולא הגויים שהם טמאים (תרומת הדשן)].)

שו"ע: אסור ליהודים לעשות ארון ותכריכים, אבל מותר להלבישו, לחמם לו מים לטהרו, להוציאו ולשמו בקבר.

רמ"א (על פי תרוה"ד): טוב להזהר לטהרו על ידי קש, על גבי עור או נסר, ולא להשתמש בסדין, משום חשש סחיטה¹⁰⁴².

◀ **רמב"ן, רשב"א, רמב"ם (לפי המ"מ), ר"ן, רדב"ז וריב"ש:** אסור ליהודים לטלטל את המת או להוציאו. (שאין כאן כבודו של מת, שהרי עתידים גויים להתעסק בו (ר"ן). ואין להתיר מתוך שהותרה הוצאה לצורך, שהוצאת המת אין בה צורך היום, והיא כהוצאת אבנים (רמב"ן)).

כך פוסק גר"א.

ל והרוצה לסמוך על השו"ע, ודאי שאין למחות בידו (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁴¹ מקור הדין בריב"ש, והמג"א מבין שהאיסור מצד איסור עשיית המלאכה ע"י גויים בשבת (כבסעיף ג). אמנם בשער הציון ביאר שטעם האיסור הוא מצד שהיהודים נותנים לגויים להוליך את המת לבדו, ויש לחוש שלא יקברוהו כראוי או שיתעללו במת (והביא שכן כתוב בתשב"ץ). וסיים שביו"ד משמע שניתן למסור מת לגויים, והכל תלוי לפי הגוי.

¹⁰⁴² ואין לחוש לשריית הסדינים במים, כיוון שבדרך כלל רוחצים את המת ע"י סדינים נקיים, ולהרבה פוסקים אין בה איסור שריית במים (כמו שמבואר בסימן שב, סעיף ט), אבל משום סחיטה יש לאסור. ובפרט שלאחר הרחיצה, הסדינים רגילים להתלכלך מזיעת המת ויש לחוש שיבוא לסוחטם (משנ"ב).

- א.** עשיית ארון ותכריכים הם איסורי תורה. והוא הדין שאסור לחתך בעצמו בגד פשתן, בין שמחתך במידה מהחתיכה הגדולה, ובין שחותך לחתיכות קטנות על דעת לתפורם אח"כ לבגד שלם (**חיי אדם**).
- ב.** אפילו יש חפירה בבית הקברות שניתן להניח את המת עד מוצאי י"ט, או קבר גמור שאינו שלו (ויצטרכו לפנותו לאחר י"ט), מותר לחפור ע"י גויים, שאין זה כבוד המת לטלטל את עצמותיו ולפנותו (**פוסקים**).
- ג.** אם אפשר לקחת תכריכים מוכנים ממקום אחר, והם כפי מידתו של המת, אין לעשות אפילו ע"י גויים (**משנ"ב**). (וכן אם אפשר לתקן מעט את המוכנים, עדיף, כדי למעט במלאכות (**שער הציון**)).
- ד.** מה שמטלטלים את המת מהמיטה לארץ לאחר הפטירה, מותר רק ע"י כיכר או תינוק, שטלטול זה אינו צורך הקבורה (**משנ"ב**) (על פי כלבו, הביאו הב"י).
- ה.** אסור לכסות את הקבר בעפר, אלא ע"י גויים, שמילוי גומא הוא בונה (**משנ"ב**). (וכן כיסוי הקבר ע"י קרשים, משום אוהל. וכן תיקון שרביט מעץ שמניחים בידי המת (**שער הציון**)).

סעיף ב | השהיית המת ליו"ט שני

◀ **ראב"ד, מאירי ואורחות חיים:** יש להשהות מת מיו"ט ראשון ליו"ט שני, כדי שיתעסקו בו יהודים.

◀ **אורחות חיים (בשם חבריו של הראב"ד):** אסור להשהותו [משום הלנת המת¹⁰⁴³].

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

ל ששבות דאמירה לגוי עדיפה מאשר שיקברוהו יהודים ויעברו על שבות בידיים (**משנ"ב**).

א. הוא הדין שאסור להשהותו אם רוצים שבני משפחתו ילוו את המת, ומשמע שאפילו תלמיד חכם שכבודו ביותר להקבר ע"י יהודים, שאסור להשהותו, ויש אחרונים שאומרים שאם השהו אותו ליו"ט שני, שיקברו אותו רק ע"י גויים (**משנ"ב**). אמנם, לדינא נראה שאין להחמיר בזה, שאם הם פשעו, מת מה פשע¹⁰⁴⁴ (**ביה"ל**).

הערות

¹⁰⁴³ טעם זה הזכירו באורחות חיים שהביא הב"י. וכל"כ בעולת שבת ובנר"א וכל"כ ביעב"ץ, וכתב שלפי זה אם משהו מפני כבודו של המת, ניתן להשהותו. אמנם המאירי, השיטה מקובצת, רמ"ע מפאנו ועוד, כתבו שטעם האיסור מפני שמכוון מלאכתו ליום שני, שחמור יותר מאשר שבות דאמירה לגוי ביו"ט ראשון (**שער הציון**).
לכאורה נפק"מ נוספת בין הטעמים אם מותר להשהות את המת מיו"ט ראשון לאחר יו"ט שני (או בארץ ישראל שיש רק יו"ט אחד), וכן מיו"ט שני לאחר היו"ט. שאם האיסור מחמת המלאכה, הרי כאן דוחה ליום חול, ואם הטעם מחמת כבוד המת, אסור, שהרי משהו את המת. (בימינו הרבה נהגו להשהות את המת שנפטר ביו"ט ע"י שמניחים אותו בקירור, מפני שהמשפחה רוצה ללוותו או לכבדו כראוי. ולכאורה לפי טעמו של המשנ"ב אין בזה כל חשש, ואף לפי הטעם של הלנת המת, הרי אם מעכבים את הקבורה מפני כבוד הנפטר, אין בזה איסור הלנת המת (עיין שו"ע ביו"ד סימן שנו). ועיין בשו"ת שבט הלי"ד, קנ"ד אות ג במה שכתב ששיהוי הקבורה עבור בני המשפחה מותר גם מפני הניחותא שיש למת, ולא רק מפני כבודו. וע"ש במה שכתב בשם הדברי מלכאל, ועיין עוד בספרות הפוסקים בזה. ואכמ"ל).

¹⁰⁴⁴ מקור האוסרים הוא בריב"ש. אמנם בביה"ל האריך לפקפק בזה וכתב שלפי הראב"ד צריך הרי להשהותו לכתחילה (עם כי השו"ע לא פסק כמותו), ובנוסף לדעות שהאיסור להשהותו ליו"ט שני הוא מחמת הלנת המת, הרי אם עברו והשהו אותו, לא שייך לומר שיעשו עוד איסור וישהו לאחר היו"ט. ולכן כתב למסקנה להקל, ובפרט בתלמיד חכם שכבודו יותר ע"י יהודים.

סעיף ג | שבת ויום כיפור

רמב"ן, ר"ן, ריב"ש ושו"ע: מת בשבת או ביו"כ אסור להתעסק בו ע"י גויים, אפילו בהוצאות או הנחתו בקבר העשוי לכך מאתמול. (שכבודו הוא שלא יאמרו שחיללו עבורו שבת וי"כ).

סעיף ד | קבורה ביו"ט שני

כנזכר בסעיף א, רבא אומר שביו"ט שני מותר לקבור מת גם ע"י יהודים, אפילו ביו"ט של ראש השנה. רב אשי מתיר אפילו שלא שזהה מת, משום שיו"ט שני נחשב כחול ביחס למת (ולא כמר זוטרא שם), ואפילו לגזוז לו הדס (שמניחים על המיטה לכבודו (רש"י)) או למיגד (לחתוך, וי"מ לתפור) לו גלימה.

טור ושו"ע: ביום טוב שני יתעסקו בו יהודים, אפילו ביו"ט שני של ראש השנה, אפילו לא השתתה.

❖ כשאפשר ע"י גויים

רבינא אומר שכיום שיש חברי, אסור (אומה רשעה, שאם יראו שאנחנו טורחים עבור המת ביו"ט השני, יכריחו אותו לעבוד גם בשאר מלאכות (רש"י)).
נחלקו הראשונים כיצד יש לנהוג בימינו ביו"ט שני:

◀ **רמב"ן, ר"ן ומרדכי:** בימינו שאין 'חברי', אפילו אפשר ע"י גויים, מותר ע"י יהודים.

Ⓢ כן פוסק שו"ע.

◀ **[ר"ת] ושאלתות:** אם אפשר ע"י גויים, אין להתיר ע"י יהודים.

Ⓛ **רא"ש**¹⁰⁴⁵: נהגו באשכנז ביו"ט שני שהגוי חופר את הקבר ומכין את התכריכים, והיהודים עושים את שאר המלאכות.

והיינו דווקא כשיש גויים, אבל אם אין גויים, יעשו הכל ע"י יהודים (תרומת הדשן).

Ⓢ כן פוסק רמ"א.

Ⓛ ואם הגויים אינם כאן, וצריך להמתין להם שעות רבות, ומזה יבוא המת לידי ביזיון (לניפוח וכיוצא בזה), אין להמתין, אלא יש לעשות ע"י יהודים (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁴⁵ הראשונים חולקים האם האיסור שהזכיר רבינא מחמת החברי שייך גם בימינו שאין לחשוש לזה יותר. לדעת ר"ת ור"ח יש איסור גם בימינו, אבל לדעת, רי"ף, ר"י רא"ש, ריב"ש ועוד, אין לאסור בימינו כיוון שהחשש אינו שייך עוד. הרא"ש מביא את מחלוקתם (וכן התוספות בדף ו' ע"א) ובסוף דבריו כותב את מנהג אשכנז. ובתשובה כתב הרא"ש ז"ל: 'ומיהו רבינו תם ז"ל אסר לעשות צרכי המת על ידי ישראל ביום טוב שני ולא נהגו העולם כמותו, וגם רבינו יצחק הזקן ז"ל פסק להתיר. ובשאלתות דרב אחאי כתב היכא דשכיב שיכבא ביום טוב ראשון וליכא עממין למקבריה אסור לישראל למקבריה ביום טוב ראשון ואף על גב דסריח ביום טוב שני היכא דליכא עממין לאתעסקי ביה יתעסקו בו ישראל, וכן נוהגין באשכנז כותי עושה הקבר והארון אבל תכריכין שאין כותי בקי בעשייתן עושה אותן ישראל ביום טוב שני'. משמעות דבריו שמנהג אשכנז לא כר"ת (שאסר בכל מקרה) ולא כר"י (שהתיר בכל מקרה), אלא שנהגו באשכנז היה כדעת השאלתות, שאם יש גוי, יעשו ע"י ידו, ואם אין גוי יעשו יהודים. (כנלע"ד. ומצאתי שכ"כ בקרבן נתנאל ביצה פרק א, אות י').

- א.** מותר לחתוך או לתפור תכריכים. אמנם, אם יכול למצוא אחרים במידתו, אין להקל. ואם הם מטונפים, ניתן לכבסם (משנ"ב).
- ב.** יש שכתבו שעדיף למעט במלאכות כשאפשר, ולכן במקום שיש בני החבורה הרגילים להתעסק בצרכי המת, אין לאחרים להצטרף להתעסק. אם לא שהוא ערב שבת סמוך לחשיכה, ומזדרזים למנוע חילול שבת. וכמה אחרונים מקלים בזה, שיר"ט שני כחול נחשב לגבי מת (משנ"ב). (ואליה רבה כתב שטוב להחמיר (שער הציון)).
- ג.** מותר לטהר את המת ע"י סדין, ואין לחוש שמא יסחט, אם כי יש להזהר שלא יסחט בידיו. ויש להזהר להשתמש בסדין נקי, שאם לא כן, הרי שרייתו זהו כיבוסו (משנ"ב).

❖ הולכה חוץ לתחום ובספינה

- ◀ **רשב"א (והעיד שכן נוהגים):** מותר להוליך מת לעיר אחרת אם אין בית קברות בעיר זו.
- ⌚ **רוקח:** כמו כן, מותר להשכיר ספינה להוליכו ממקום למקום.
- ⌚ כך פוסק שו"ע.

◀ **ר"ת ורבינו שמחה:** אסור, אלא צריך לקוברו בעירו, ולמחרת להוליכו לבית הקברות.

- א.** הוא הדין שמותר לשכור עגלה או להוליכו על בהמת יהודי (משנ"ב).
- ב.** רק לקברנים מותר להכנס לספינה, אבל לא לאנשים שרוצים ללוותו (משנ"ב).
- ג.** יום טוב שני אינו כיום חול ממש, שכל דבר שנאסר בחול המועד, אסור לעשות במכל שכן ביר"ט שני. לכן אסור לחצוב אבנים לקבר, או לכרות עצים לעשיית ארון (והתבאר לעניין חוה"מ בסימן תקמ"ז). עד מבואר (שם) שלנסר עצים לארון, לקצוץ הדסים או לתפור תכריכים הותר דווקא בחצרו של המת, כדי שיראו שהוא בשביל המת. ובאדם מפורסם מותר גם בשוק, וכן בעיר שיש בה מעט יהודים, שכולם יודעים שפלוגי נפטר (משנ"ב).

❖ איזה מלאכות הותרו

- ◀ **רש"י:** דווקא גזיזת הדס או הכנת התכריכים (שאותם נקט רב אשי), שאין בהם טרחה.
- ◀ **רא"ש, ר"ן והגהות אשר"י בשם ריב"א:** אפילו חפירת קבר הותרה, וכל שכן שאר מלאכות. (והגמרא נקטה רבותא, שאפילו גזיזת הדס או חיתוך בגד שאינם הכרחיים הותרו, כל שכן דברים הכרחיים).

⌚ כך פוסק שו"ע¹⁰⁴⁶.

הערות

¹⁰⁴⁶ השו"ע נקט לגזור הדס, לעשות תכריכים, ארון ולחצוב קבר, וכן לחמם מים לטהור ולגזוז שער (עין בב"י בשם הראשונים שהזכירו מלאכות אלה). והעיר הבה"ל שהשו"ע נקט אגב שיטפא את כל המלאכות, שהרי אפילו ביר"ט ראשון מותר לחמם מים ע"י יהודים (כמו שהתבאר בסעיף א).

❖ דחיית הקבורה למחרת

רא"ש (על פי רש"י), טור ושו"ע: כל ההיתר לעשות מלאכות למת ביו"ט שני, הוא רק אם רוצים לקבורו בו ביום. אבל אם רוצים לקבורו ביום אחר, אין לעשות שום מלאכה עבורו, אפילו ע"י גויים. אמנם, טלטול המת מותר.

אבל אסור להוציא, אפילו לכרמלית (אחרונים). מסקנת רוב האחרונים שאפילו בטלטול אין להקל כי אם כשמטלטלו לצורך המת (אבל לא לצורך החיים, כגון לכהנים או מפני עגמת נפש) וגם אז רק ע"י כיכר או תינוק (משנ"ב).

❖ עשיית הכיפה וכיסוי בעפר

טור ושו"ע: הכיפה שמעל הקבר אין עושים אותה ביו"ט. (מאחר שקברו את המת, למה לחלל עוד את היר"ט (משנ"ב). ומהאחרונים משמע שמותר ביר"ט ראשון ע"י גוי, שיש בזה משום כבודו של מת (שער הציון)).

רמ"א (על פי ב"י) (ולא כמהר"א): מותר לכסותו בעפר כדרכו בחול.

מסתימת הרמ"א משמע שאפילו למנהג שגויים עושים את המלאכות הגמורות, נהגו להקל בכיסוי העפר (משנ"ב).

סעיף ה | קבלת שכר על חפירת הקבר

נחלקו הראשונים האם מותר לקחת שכר שבת במקום מצווה. ברבינו ברוך אוסר ורבינו שמואל מתיר. (הביאם המרדכי בשבת). השו"ע בסימן שו, סעיף ה, הביא מחלוקתם. אמנם, במקום של נטילת שכר עבור חפירת קבר כתבו הראשונים להקל. (עיין שער הציון ס"ק מא).

רבינו ירוחם ושו"ע: מותר לחופר קבר ביר"ט שני ליטול שכר, שמא לא ימצא בחינם.

אך לא יזכירו סכום מקח, ולא ייקח מעות, אלא יעשו חשבון לאחר היר"ט. ואם החופר אינו מוכן לחפור עד שיקצצו עימו שכר או ייתנו לו כסף מזומן, אף על גב שעושה בכך עבירה, קרובי המת ייתנו לו, שיר"ט שני כחול לעניין מת (משנ"ב).

סעיף ו | ליווי המת

בה"ג, רי"ץ גיאת, רמב"ן (והביאווהו המ"מ ורי"ו): מותר ללוות את המת ביר"ט ראשון בתוך התחום, וביר"ט שני גם חוץ לתחום. (והתירו זאת אע"פ שאינו צורך קבורה, מפני כבודו של המת, וכמו שהתירו גזית ההדס (ריב"ש)).

ל **רמב"ן** (כפי שהביא והו המ"מ ורי"ו¹⁰⁴⁷): מותר להם לחזור למקומם הראשון גם ליותר מאלפיים אמה (שאל"כ נמצאת מכשילם לעתיד לבוא). וכן מותר להם להחזיר את כלי הקבורה, שמא יצטרכו להם פעם נוספת, ועוד שמא יגנבו.

שו"ע: מותר ללוות את המת ביו"ט ראשון בתוך התחום (בתוך אלפיים אמה, אע"פ שעד ג' פרסאות הוי מדרבנן, מ"מ לא התירו זאת משום ליווי¹⁰⁴⁸ (משנ"ב)), וביו"ט שני מחוץ לתחום (אפילו חוץ לג' פרסאות (משנ"ב)), וחוזרים למקומם בו ביום, וכן מותר להחזיר את כלי הקבורה שהוליכו עמהם.

א. מסתבר שאם יש יישוב יהודי בקרבת בית הקברות, שיכולים לאכול ולשבת שם, שאין להתיר להם לחזור לעירם, שמשום פעם אחת שלא יחזרו לביתם, לא ימנעו ללוות את המת¹⁰⁴⁹ (משנ"ב). (אמנם, בתוך ארבעת אלפיים אמה, ניתן להקל לחזור לעיר, שהרי יצאו ברשות (שער הציון)).

ב. אם יכולים לחזור בדרך קצרה, אסורים לחזור בדרך ארוכה (עיין מג"א).

ג. כלי הקבורה אינם מוקצה, אלא כלי שמלאכתו להיות, (שמא יצטרך לקבור שוב בו ביום), ולכן אפילו אם מטלטל כדי שלא יגנבו מותר. וכיוון שמטלטל בהיתר, אפילו אם ימצא מקום להניחם בבית הסמוך לחומה, מותר לטלטלם עד ביתו (משנ"ב).

סעיף ז | ליווי המת על בהמה

רמב"ן¹⁰⁵⁰: אף המלווים את המת לא התירו להם לרכב על גבי בהמה, ואף לא לאבלים. אמנם הקוברים את המת, ואי אפשר להם, מותרים לרכב על בהמה ביו"ט שני.

כך פוסק שו"ע.

הערות

¹⁰⁴⁷ הרמב"ן כותב בתורת האדם שהדבר צריך תלמוד אם מותר לחזור. אמנם, הרב המגיד הביא דבריו וכותב בסוף שנראה להקל, וכן כתב ר"ו בשם הרמב"ן בתשובה, שהתיר לחזור למקומם.

¹⁰⁴⁸ **שער הציון** מבאר שהסבר זה מיישב מדוע השו"ע אסר כאן למרות שבסעיף א התיר ביו"ט ראשון כל איסורי דרבנן גם על ידי יהודים. (והוסיף שאכן התשב"ץ התיר זאת למעשה, ודעתו יחידאה בזה. ובשלחן שלמה גם התיר לחברא קדישא ללכת חוץ לאלפים אמה). והשאר בצ"ע, (ובפרט שבסעיף א הביא שיש החולקים על השו"ע בהתירו איסורי דרבנן ע"י יהודי.

¹⁰⁴⁹ ועיין **בביה"ל** שהביא סימוכין לדבריו מדברי **הרדב"ז** שחילק בין מקום מיושב למקום שומם. ועוד עיין שם שהסתפק בקברנים שמקבלים כסף עבור הולכת המת לבית קברות רחוק מאוד, האם ניתן לומר סברת נמצאת מכשילם. (ולכאורה היה מקום להתיר שמא יצטרכו להם שוב, כמו שהתירו לטלטל את כלי הקבורה. וייתכן שאין זו סברא מספיקה כדי להתיר איסור תחומין, אך מספיקה כדי להגדיר שטלטול כלי הקבורה הוי לצורך דבר המותר. וצ"ב). ועוד הסתפק האם אומרים ביחס לאבלים עצמם נמצאת מכשילם לעתיד לבוא, שהרי ודאי שילכו ללוות את קרובם ולא ימנעו משום כך. וכתב שמסתמית הפוסקים משמע שלא חילקו, והשאר בצ"ע.

¹⁰⁵⁰ **הרמב"ן** מוסב על דברי התוספות (שבת קלט ע"ב, ובביצה ו ע"א מובא המעשה באופן אחר) שהביא מעשה שרכבו אנשים על גבי סוסים ללוות את המת, וכעס **רבינו תם** גם על ההולכים ברגל משום שרבינא אמר שבימינו שיש חברי אסור. אמנם הראשונים חלקו על דבריו של ר"ת, וסברו שבימינו שאין חברי, מותר. (ועיין בסעיף א שהבאנו מחלוקת זו). ועל גבי זה כתב הרמב"ן שנראה שהראשונים שחלקו על ר"ת לא מיחו בהם, ועל זה כתב שח"ו לומר כך, כיוון שאין מי שמתיר לרכב על בהמה ביו"ט שני לצורך ליווי המת, ואפילו לאבלים אסור, ורק לקוברים את המת, אם אי אפשר אחרת, התירו זאת. (משמעות דברי הרמב"ן שהמעשה של ר"ת היה בקוברים את המת, ולכן לא מיחו בהם שאר הראשונים (כיוון שלא היה אפשר אחרת). אבל אם אכן היה מדובר באבלים או במלווים, גם שאר הראשונים היו מוחים בהם (כנלע"ד פשוט)).

אמנם **בבלבו** מביא **שחכמי נבונא** התירו, וכן כתב **המאירי**. והאחרונים תמחו מדוע השו"ע אסר מאחר שהתיר ללוות את המת אפילו חוץ לתחום. **במשנ"ב** (הובא להלן) כתב שיש בזה חשש איסור תורה (של חיתוך זמורה), או מפני שיש בזה זילותא דיו"ט. **בשער הציון** כתב שהאחרונים נדחקו בכמה אפשרויות לבאר דעת השו"ע, וכתב שרק הטעם של זילותא (שמקורו במג"א) הוא הברור יותר, ועל שאר הביאורים יש להקשות, ע"ש.

ל הוא הדין שאסור לעלות על ספינה, אפילו בתוך התחום (אע"פ שהתירו חוץ לתחום, לא התירו רכיבה (או שיט) שיש בזה חשש שיעשה זמורה (או חבית של שייטים) ועוד שיש בזה זילותא דיר"ט יותר מהליכה) (משנ"ב).

א. לאבלים אסור לרכב אפילו אם אינם יכולים ללכת עד לבית הקברות, וישאר ללא לווייה (משנ"ב).

ב. גם הקוברים לא ירכבו על בהמה בתוך העיר שיש בה גויים, שלא יאמרו עליהם שהם מחללים יר"ט (משנ"ב).

ג. מתי התירו רכיבה לקוברים:

◀ אליה רבה: אפילו אם יש להם טורח קצת.

◀ ביה"ל (בדעת שאר האחרונים): רק אם יש טורח גדול ללכת ברגליהם.

סעיף ח | הליכה לצורך קבורה לאחר היו"ט

לעיל בסעיף ד התבאר שכל ההיתר לעשות מלאכות לצורך המת ביו"ט, היינו רק כשדעתו לקבורו בו ביום. (וכן משמע במשנה (מו"ק ח ע"ב) שהתירה לעשות ארון עם המת בחצר, וכתב רש"י שאם המת אינו שם אסור, שמא יאמרו שלא עושה לצורך המת).

היה מקרה שיהודי נפטר רחוק ממקום יישוב ישראל, והגויים שמו אותו בתוך מערה וסתמו את פיה, (ולא ניתן לקבורה). ביו"ט נודע הדבר לקרוביו, ושאלו אם מותר להם לצאת לדרך לקבורו, ויגיעו אליו רק עוד כמה ימים:

◀ **תשב"ץ:** מותר לצאת לדרך ביו"ט שני כדי למהר קבורתו, אע"פ שלא יקברוהו ביו"ט עצמו, (א. שאנו מועטים בין הגוים, וכל מת הוא כמפורסם (כמו שכתבו התוספות במו"ק להתיר במת מפורסם) ב. כיוון שאי אפשר בצנעא מותר בפרהסיא. ג. יציאה מהתחום אינו איסור בפרהסיא דאפשר בבורגנין. ד. האיסור לעשות בפרהסיא הוא רק במלאכות דאורייתא, ויציאה חוץ לתחום הוי מדרבנן (עין ביה"ל)).

☞ כך פוסק שו"ע¹⁰⁵¹.

◀ **ריב"ש:** אסור לצאת לדרך, כיוון שלא יוכלו להגיע אליו ביו"ט.

א. מת המוטל בבית (בידי גויים):

◀ **מג"א:** אין להקל לצאת חוץ לתחום.

◀ **ביה"ל:** אם השתהה המת, יש להקל לצאת חוץ לתחום ולהביאו¹⁰⁵². אולם אין להקל לרכב על בהמה לצורך כך.

הערות

¹⁰⁵¹ **בביה"ל** כתב שמשמעות הרמ"א (מובא להלן) גם מסכים לדינו של התשב"ץ.

¹⁰⁵² מת המוטל בבית ויסיפיקו לקבורו ביו"ט, כתב **הביה"ל** שמהשו"ע והרמ"א משמע להקל, אך המג"א החמיר. ובזה כתב שלדינא ניתן להקל אם השתהה ועתיד להסריח. וכן הקל לצאת להביא ארון ותכריכים למת שכבר השתהה. והדגיש בביה"ל שכל זה רק ביו"ט שני ולא ביו"ט ראשון.

❖ הולכת מות לקברי ישראל

❧ **רמ"א (על פי תשובת הרשב"א):** מותר להוליך ביו"ט שני מת שנפטר מחוץ לתחום, אע"פ שהיה אפשר לקבורו במקומו.

ל השו"ע כתב דין זה כבר בסעיף ד', וכתבו כאן הרמ"א לבאר שמותר גם לצאת חוץ לתחום כדי להביאו (משנ"ב).

סעיף ט | קבורת תינוק

❧ **ריב"ם, רדב"ז, רמ"ע ומהר"ש הלוי:** תינוק שנפטר בשלושים יום ללידתו, אין לחלל עליו יו"ט כשאר מתים. (כיוון שמת, הורע חזקת הרוב שיולדות בן קימא).

❧ **רבי יעקב בן ר"י הלבן:** כיוון שרוב הנשים יולדות וולד בן קימא, דינו כשאר מת.

ל **בית יוסף:** משמע שנחלקו רק כשמת ביום שלושים, אבל לאחר שלושים לכו"ע הוי כמת גדול, ובתוך שלושים הרי הוא כאבן ואין דוחים יו"ט על קבורתו.

ל **בדק הבית:** נראה שתוך שלושים כיום שלושים, והמתיר יתיר גם בתוך שלושים. מיהו, ניתן להקל בזה רק כשנגמרו שער וצפרניו.

❧ **שו"ע:** תינוק שמת בתוך שלושים, אם נגמרו שער וצפרניו, הרי הוא בחזקת בן קיימא, ודינו כמת גדול, אע"פ שלא ידענו שכלו לו חדשיו, כיוון שרוב הנשים יולדות וולד בן קימא.

ל אבל לא נגמרו שער וצפרניו, אפילו נפטר ביום שלושים עצמו אסור (משנ"ב).

❧ **משנ"ב:** יש חולקים ואוסרים אם מת בתוך שלושים, ויש להחמיר לקבורו דווקא ע"י גויים¹⁰⁵³, מיהו ע"י גויים מותר אפילו לא נגמרו שער וצפרניו.

סעיף י | הסרת ערלה לנפלים

הגהות מימוניות: נפלים שנהגו להסיר את הערלה שלהם באבן או בצרור, אין לעשות זאת אפילו ביו"ט שני של גלויות (שיו"ט שני נחשב כחול רק כלפי מת בר קיימא, שהמלינו עובר בלאו ואיכא בזיון. ועוד שהסרת הערלה אינה מן הדין, אלא משום תקנת הפושעים בעוה"ב).

❧ כך פוסק שו"ע.

רמ"א: ואסור לקבורו ביו"ט, אלא מניחו עד למחר.

¹⁰⁵³ והיינו גם ביו"ט שני, שהותר ע"י יהודים. (אמנם ביו"ט ראשון אין חילוק, כיוון שבכל אופן הותר לקבור מת ביו"ט ראשון רק ע"י גויים).

ל' השו"ע עוסק בנפלים של סעיף ט שידוע שהם בני קיימא, ועל זה קאמר שאסור להסיר ערלתם כיוון שאין זה מצרכי הקבורה¹⁰⁵⁴. לפי זה, הרמ"א שכתב שאסור לקבורו, אינו בדקדוק, שהרי בסעיף ט הודה לשו"ע. ויש לבאר שרמ"א בא להדגיש שמי שהוא ספק נפל שאסור לקבורו ביו"ט, (ולא רק הסרת הערלה אסור). או שאכן דעת הרמ"א שגם בסעיף ט יש להחמיר שלא לקבורו ביו"ט, משום שצריך להסיר את הערלה, ורק בנפל שמלו אותו כבר או בנקבה ניתן לקבורו ביו"ט (משנ"ב).

א. תינוק שלא מלו אותו מחמת חולי, ונפטר לאחר שלושים יום, קוברים אותו ומסירים ערלתו ביו"ט (משנ"ב).

ב. יש אחרונים שחולקים וסוברים שגם קבורת נפלים היא מצווה, ולכן נראה שעכ"פ ניתן להקל ביו"ט שני ע"י גויים (משנ"ב).

סעיף יא | קריעה על מת

רמב"ם, רמב"ן, מגיד משנה, ר"ן ומרדכי: אין קורעים על מת, אפילו ביו"ט שני, אפילו קרוביו. כן פוסק שו"ע.

ל' אמנם בערב, צריכים לקרוע (משנ"ב).

סעיף יב | זמן הקבורה ביו"ט

כלבו ושו"ע: מת שנפטר בליל יו"ט, משכימים קודם התפילה לקבורו (שלא להרבות אבלות כל זמן התפילה (שער הציון)). ואם מת ביום, קוברים אותו לאחר האכילה.

ל' ביו"ט ראשון שקוברים ע"י גויים, בכל מקרה קוברים אותו לאחר התפילה או לאחר האכילה (כיוון שגויים גם ככה לא יזדרזו, וימשך לתוך התפילה, וא"כ עדיף לדחות לאחר התפילה (שער הציון)). ולפי הרמ"א שאף ביו"ט שני נוהגים לקבורו ע"י גויים אם אפשר (כמבואר בסעיף ד), כך יהיה הדין בכל מקרה (משנ"ב).

משנ"ב: יש שכתבו שעדיף לקבור את המת בשעה שאומרים פיוטים, ויזמינו עשרה בני אדם לקבורתו. ואם הוא אדם חשוב שכולם צריכים לצאת, יוציאוהו לאחר התפילה ויניחוהו בבית הקברות, ילכו לאכול, ולאחר האכילה יקברוהו. אמנם, אם הקבר והתכריכים מוכנים ולא ישתהו בקבורה (וימנעו משמחת יו"ט), עדיף שיקברו אותו לפני האוכל, כיוון שהמדרש דרש מהפסוק "לא תאכלו על הדם", שאין לאכול סעודת קבע לפני קבורת המת.

הערות

¹⁰⁵⁴ ההכרח של המשנ"ב לזה, כיוון שנפלים שאינם בני קיימא הרי אסור לקבור גם ככה, ומה צריך לומר שאסור להסיר את ערלתם, הרי נהגו להסיר את הערלה סמוך לקבורה. אלא ודאי שמדובר על נפלים בני קיימא, וקמ"ל שאסור להסיר ערלתם, אע"פ שמותר לקבורם.

אמנם, המעיין בדברי ההגהות מימוניות רואה שעסק בנפלים גמורים (שודאי אינו בר קיימא, שרגילים להשליכם לבור), וכן כתב מפורש בבדק הבית. אם כך, סעיף ט ודאי עוסק בנפל שחזקה שהוא בר קיימא, וסעיף י עוסק בנפל שאינו בר קיימא. ועל זה הרמ"א כותב שאסור לקבורו ביו"ט. לפי זה, אין מקום למה שנדחק המשנ"ב בביאור השו"ע והרמ"א (להלן). וכ"כ כף החיים (ס"ק צג) בביאור דעת השו"ע, וכ"כ עוד אחרונים. (ייתכן והמשנ"ב לא ראה את דברי הבדק הבית, שכן גם מהדרכי משה באות ד משמע שלא ראה דבריו. אמנם, עכ"פ היה לפניו דברי ההגה"מ, ולכאורה צ"ע).

סימן תקכז | דיני עירוב תבשילין

הקדמה לסימן:

- א. בסימן תק"ג התבאר שההיתר לבשל ביו"ט הוא רק לצורך היום עצמו, אבל לא לצורך מחר, בין אם הוא חול, יו"ט או שבת.
- ב. בסימן זה מבואר שהתירו לבשל ביו"ט שחל להיות בערב שבת ע"י 'עירוב תבשילין', והוא הכנת תבשיל מערב החג לצורך שבת, שעל סמך הכנתו ניתן להמשיך ולבשל ביו"ט עצמו עבור השבת.
- ג. מדין תורה, כשחל יו"ט בערב שבת מותר לבשל לצורך שבת. אמנם, נחלקו האמוראים בטעם הדבר, דהנה בגמרא בפסחים (מו"ע"ב) נחלקו רבה ורב חסדא במי שאפה ביו"ט לצורך חול: לדעת רב חסדא לוקה, ואין אומרים שהואיל והיו באים אורחים היו יכולים לאכול ביום עצמו, ולדעת רבה אינו לוקה, כיוון שאומרים הואיל.
- רבה מקשה לרב חסדא, כיצד לשיטתו מותר לבשל מיו"ט לשבת, והשיב לו רב חסדא שעל סמך עירוב תבשילין מותר. שוב הקשה לו רבה, וכי על ע"י עירוב תבשילין התירו חכמים איסור תורה, ענה לו רב חסדא, שמהתורה מותר לבשל מיו"ט לשבת, וחכמים גזרו שלא כדי שלא יבואו לבשל לצורך יום חול, וכיוון שכן התירו על סמך ההיכר של העירוב.
- ד. הרי שלדעת רב חסדא מותר מהתורה לבשל ביו"ט לצורך שבת, ולדעת רבה אסור מהתורה לבשל לצורך שבת, אלא שהמבשל אינו עובר באיסור תורה, הואיל ויכולים לבוא אורחים יהיה האוכל ראוי לו ביו"ט¹⁰⁵⁵. (בכל מקרה, עירוב תבשילין מועיל רק כשאיסור הבישול הוא מדרבנן).
- ה. להלכה נחלקו הראשונים כמי לפסוק. לדעת התוספות (עירובין לח בתירוץ קמא), הרמב"ן, הסמ"ג, הגה"מ, רבותינו הצרפתים (הביאום הסמ"ג וההגה"מ), מאירי, ר"ן ומרדכי הלכה כרבה. אמנם, לדעת הרמב"ם (לרוב המפרשים), רבינו אפרים, המאור, ריצב"א [ור"ח (לפי הבה"ל)] הלכה כרב חסדא.
- ו. לפוסקים כרבה, עירוב תבשילין מועיל רק כשמבשל מבעוד יום, שניתן לאכול את האוכל בו ביום, שאז אין בו איסור תורה. לפוסקים כרב חסדא עירוב תבשילין מועיל גם סמוך לחשיכה, כיוון שמהתורה מותר לבשל מיו"ט לשבת. (עיין להלן בפסיקת המשנ"ב וביה"ל).
- ז. נחלקו האמוראים בטעם עירוב תבשילין. לדעת רבא כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליו"ט, ולדעת רב אשי כדי שיאמרו שאם לצורך שבת אסור לבשל, כל שכן שאסור לבשל לצורך יום חול. (עיין לקמן בביאור העניין). הרי שלדעת רבא עירוב תבשילין נועד לצורך שבת, ולדעת רב אשי לצורך יו"ט. ובהמשך הסימן יבוארו נפק"מ בניהם.
- ח. הרמב"ם כותב (יו"ט, ו, ב) שעירוב תבשילין נקרא על שם עירוב חצירות, שכמו ששם עושים עירוב להיכר שלא יבואו להוציא לרה"ר, כך עירוב זה נועד להזכיר שלא יחשבו שמותר לבשל ביו"ט דברים שאינם צורך היום.
- הראב"ד לעומתו כותב שעירוב תבשילין הוא משום שמערב צרכי שבת עם צרכי יו"ט לעשותן יחד, (וכן בתחומין, מערב את התחום שלא היה יכול ללכת אליו, עם התחום שהיה יכול).

הערות

¹⁰⁵⁵ אך גם לסברה זו, ודאי שאסור לבשל לצורך חול (הגם שאין בזה איסור תורה דאמרינן 'הואיל'), כיוון שחכמים לא התירו ע"י עירוב אלא כשמדובר בצורך שבת או לצורך היר"ט (תלוי לפי הטעם של עירוב תבשילים כנזכר בגמרא), אבל לצורך יום חול ודאי שלא התירו. ופשוט.

סעיף א | בישול מיו"ט לשבת

המשנה אומרת (ביצה טו ע"ב) שיו"ט שחל בערב שבת, לא יבשל בתחילה לצורך שבת (שלא יהיה תחילת בישולו לצורך לשם שבת (רש"י)). אבל מבשל הוא ליו"ט, ואם הותר, הותר לשבת (והיינו בלא הערמה, כמו שמבואר בגמרא יז ע"ב (רש"י)).

טור ושו"ע: יו"ט שחל בערב שבת, לא יבשל בתחילה לצורך שבת, בקדירה בפני עצמה, אבל מבשל הוא כמה קדירות ליום טוב, ואם הותר הותר לשבת¹⁰⁵⁶.

א. אפילו אם נשארה קדירה שלימה לשבת - מותר, ובלבד שלא יערים (משנ"ב).

❖ בישול על סמך עירוב תבשילין

המשנה אומרת (ביצה טו ע"ב) שניתן לעשות תבשיל מערב יו"ט (לשם עירוב (רש"י)) וסומך עליו לשבת. הגמרא שואלת מדוע צריך להניח עירוב תבשילין.

רבא מבאר שהטעם כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליו"ט (מתוך שמערב, זוכר את השבת ואינו מבלה את הכל ליו"ט (רש"י)).

רב אשי מבאר שהטעם כדי שיאמרו שאם אין אופים מיו"ט לשבת, יעשו קל וחומר שאסור לאפות מיום טוב ליום חול (כלומר, התקנה לצורך היו"ט ולא לצורך השבת. ורק כשהתחיל לפני היו"ט, שאז בישולו הוא רק גמר מה שהתחיל, אבל לא התחלה חדשה, ויעשו מכך ק"ו ליום חול (רש"י)).

טור ושו"ע: ע"י עירוב ניתן לבשל לכתחילה לצורך שבת.

רמ"א (על פי מרדכי): מותר להניח עירוב זה אפילו ספק חשיכה.

א. כתבו האחרונים שיש להזהר להקדים לבשל לצורך שבת בעוד היום גדול (שיהיה אפשר לאכול מהם ביו"ט, ואז אין בזה איסור תורה למ"ד דאמרינן 'הואיל'. עיין בהקדמה לסימן). מטעם זה נהגו להקדים את תפילת שבת כשחל יו"ט בערב שבת, כדי שלא יתאחר מהכנת מאכלי שבת עד סמוך לחשיכה.

אמנם, ביו"ט שני בשעת דחק ניתן להקל גם סמוך לחשיכה, ואף ביו"ט ראשון אפשר שיש להקל בשעת דחק (משנ"ב וביה"ל).

ב. זמן ספק חשיכה התבאר בסימן רס"א סעיף א. ושם התבאר (במשנ"ב) שאם נראו שלושה כוכבים בנונים הוי ודאי לילה. כתבו האחרונים שאם קיבל את היו"ט באמירת 'ברכו' שוב אינו יכול לערב, שבקבלת החג באמירת 'ברכו' נחשב הזמן כיו"ט גמור. ודווקא באמירת 'ברכו' של ציבור, אבל אם קיבל עצמו, אף שקיבל בפירוש, אפשר שאינו מועיל, ויכול לערב אחר כך¹⁰⁵⁷. ובשעת דחק, אפילו לאחר ברכו – כל זמן שהציבור לא התפללו ערבית – יכול לערב אם לא חשכה עדיין (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁵⁶ דין זה מבואר בסימן תקג סעיף א, ושם מבואר באיזה אופן מותר להרבות בקדירות לצורך היום, וכן מבואר שם האיסור להערים בזה. וכן בסימן זה בסעיף כד.

¹⁰⁵⁷ עיין **ביה"ל** שמסתפק האם כך הדין גם במי שהדליקה נרות שבת (האם זה נחשב קבלת ציבור כמו בשבת שכולן מדליקות יחד או שמא יו"ט שונה שכל אחת מדליקה בזמן שונה), וסיים שודאי לכתחילה יש לערב לפני הדלקת נרות.

ג. אם בא להתפלל מנחה ונזכר שלא עירב, ואם יחזור לערב יפסיד זמן תפילת מנחה, יתפלל בציבור ויקנה קמחו לאחרים (וכך יוכל לאפות ללא עירוב), ואם יוכל, יערב ע"י שליח לפני שיתפלל מנחה¹⁰⁵⁸ (משנ"ב).

סעיף ב | תבשיל ופת

לדעת בית שמאי (ביצה טו ע"ב) צריך לערב עם שני תבשילין, ולדעת בית הלל מספיק תבשיל אחד. נחלקו הראשונים האם עירוב בתבשיל מתיר את כל ההכנות לצורך שבת או שמתיר רק בישול:

▲ **ר"ת¹⁰⁵⁹**: בשביל לבשל צריך תבשיל, ובשביל לאפות צריך פת. (אבל הוצאה והדלקה מותרות גם ע"י תבשיל, שאין הם בעיקר תקנת העירוב).

▲ **[ר"י (אך למעשה חשש לחלוק על ר"ת)], רי"ף ורמב"ם, גאונים ורמב"ן ורשב"א (הביאם המ"מ)**: מספיק תבשיל בין כדי לאפות ובין לבשל.

ל **רא"ש, מגיד משנה וטור**: נהגו לחשוש לדעת ר"ת (וכ"כ בה"גור"ש הזקן).

Ⓢ **שו"ע**: עושים את העירוב בתבשיל ופת, ואם עשאו רק בתבשיל, מותר.

ל ואם צריך רק לבשל, ודאי שמספיק תבשיל לכו"ע (משנ"ב).

א. אם נזכר שלא הניח פת לפני שחשיכה, יניח גם פת ויאמר 'בהדין עירובא', אך לא יברך (משנ"ב).

ב. אם הניח רק פת, אינו יכול לבשל¹⁰⁶⁰. ואף לעניין אפייה יש דעות בין הפוסקים, והאחרונים הסכימו שאינו מועיל, כיוון שעיקר העירוב ניתן על מתבשיל (משנ"ב).

סעיף ג | שיעור התבשיל והפת

רבי אבא אומר בשם רב (ביצה טז ע"ב) שעירובי תבשילין צריכים כזית בין לאחד בין למאה. הגמרא מקשה מברייטא האומרת שאם אכלו את העירוב או שאבד, לא יבשל, ואם נשאר ממנו כל שהוא, סומך עליו לשבת. משמע שבכל שהוא מספיק אף שאין בו כזית. דוחה הגמרא שמדובר

הערות

¹⁰⁵⁸ עיין בחזו"ע (הלכות י"ט, עירובי תבשילין, אות י) שהאריך להביא מחלוקת אחרונים בזה, וסיים הוא שבדעת דחק יאמר 'בהדין עירובא', ולא יברך, ועל הצד הטוב יתנה שאם עירובו אינו מועיל, הוא סומך על רב העיר. ובמידה שהכין עירוב, אלא ששכח לברך ולהתנות, אפשר להקל, ע"ש עוד. (ולכאורה כיוון שזה ספק דרבנן ושעת דחק אפשר להקל. ואף לפי המש"ב יש לדון אם אמר עוד לפני היר"ט שהוא סומך עליו, כיוון שמשמע מהמש"ב בס"ק כה שאם החליט לסמוך על עירוב הרב עוד לפני החג, מהני מדין שליח, אך בשער הציון ס"ק לו, משמע דלא מהני אלא אם כן יאמר כך לפני שהגדול יניח את העירוב. ולכאורה אין בזה נפק"מ אלא אם כן פשע כבר רגל אחד, אבל ללא זאת, הרי שעירוב הגדול מועיל לו בכל אופן).

¹⁰⁵⁹ ר"ת מבאר שאפיה ובישול הם שתי גזירות שונות (והראיה מפת בישולי גויים, שהם שתי גזירות נפרדות). וכן מה שאמר אב"י בביצה דף יז, שפת אינה מועילה לעירוב, כוונתו שפת אינה מועילה לבישול, אבל כן מועילה לאפיה. וכן הוכיח מדברי רבי אליעזר בדף טו ע"ב, שאמר שאין אופין אלא על האפוי.

אמנם, ר"י דחה דבריו שאפיה היא בכלל בישול (וגזירת בישולי גויים ופת הן אותה גזירה אלא שבפת לא גזרו כיוון שלא יכלו לעמוד בה), ומה שדרשו מאת אשר תאפו אפו, שאופין רק על האפוי, זו רק דעת רבי אליעזר, אבל בברייטא מבואר שרבי יהושע חלק על דבריו, והלכה כר' יהושע. (וכן בברייטא אחרת מבואר שמותרים בני המבוי לאפות ולבשל על סמך תבשיל).

¹⁰⁶⁰ לדעת **שבלי הלקט** מועיל עירוב בפת לאפיה, ולדעת **האור זרוע** אינו מועיל. ואף המאירי הביא שיש דעות בזה (שער הציון).

בשיש בו כזית. עוד מקשה הגמרא מברייטא האומרת שתחילתו וסופו (אכלו או אבד (רש"י)) אין לו שיעור, ודוחה הגמרא שהכוונה שאין לו שיעור למעלה, אבל יש לו שיעור למטה. הירושלמי אומר (הביאו המדרכי) שעירובי תבשילין הם פת כביצה ותבשיל כזית.

◀ **מרדכי:** דברי הירושלמי חולקים על הבבלי, הסובר שבין פת ובין תבשיל מספיק להם כזית.

ש"ע: שיעור תבשיל זה כזית, בין לאחד ובין לאלפים, בין בתחילתו ובין בסופו. (השמייע בזה, שאפילו בסופו צריך כזית (עולת תמיד)).

◀ **אור זרוע:** טוב לקחת פת כביצה לכתחילה.

רמ"א: ויש מצריכים לכתחילה בפת כביצה. וכן נוהגים לכתחילה. (היינו קודם שעשה עירוב, אבל אם עשה, אינו צריך לחזור ולעשות (חמד משה)).

א. משום הידור מצווה ייקח לחם שלם וחתרכת בשר או דג חשובה (משנ"ב).

סעיף ד | תבשיל המתלפת

אביי אומר (ביצה טז ע"א) שניתן לערב דווקא בתבשיל, אבל לא בפת. הגמרא מבארת בשני אופנים את טעם הדבר, בלישנא קמא הטעם משום שצריך תבשיל שאינו מצוי, ופת מצויה. [אבל דייסא מותר, כיוון שאינה שכיחה]. בלישנא בתרא הטעם משום שצריך דבר המתלפת, ופת אינה מתלפת [וכן אסור דייסא, שאינה ראויה ללפת בה את הפת]. (ופסקו הראשונים כלישנא בתרא (בית יוסף)).

טור וש"ע: צריך שיהיה תבשיל זה ראוי ללפת בו את הפת, לאפוקי דייסא.

א. מהר"ל היה מקפיד שלא להניח את הבשר (התבשיל) על הפת, אלא על הצלחת, משום מיאוס. וכן היה נוהג לקחת פת שלימה ובוצע עליה בסעודה שלישית, שכיוון שנעשתה בו מצווה אחת, יעשה בה מצווה נוספת (משנ"ב).

ב. אפילו במקומות שנוהגים ללפת את הפת בדייסא, אין לערב בה, משום שבטלה דעתם אצל כל אדם. וקטניות, תלוי במנהג המקומות (משנ"ב). (ותפוחי אדמה שקילפם וצלאם יבשים, וכן קטניות מבושלות ויבשות כגון אפונה או שעועית, נאכלים בפני עצמן ואין לערב בהם (שער הציון)).

סעיף ה | סוגי תבשילים

הברייטא אומרת (ביצה טז ע"ב) שתבשיל זה יכול להיות צלוי, מבושל, שלוק או כבוש. ואפילו קוליים האיספנין שנתן עליו מים חמים מערב יו"ט, מערבים בו. [הירושלמי אומר (הביאו המגיד משנה) שגם מעושן נחשב לבישול (ופסק הרמב"ם שניתן לערב בתבשיל מעושן)].

טור וש"ע: תבשיל זה שאמרו אפילו צלי, אפילו שלוק, אפילו כבוש¹⁰⁶¹ או מעושן, אפילו דגים קטנים שהדיחם במים, והדחתם הוא בישולם לאכילה, סומך עליהם.

הערות

¹⁰⁶¹ הטור לא הביא דין זה, והב"י העיר שהר"ף, הרא"ש והרמב"ם פסקו דין זה, וביאר הב"י שהטור סבר שכיוון שדגים מלוחים אין מערבים בהם (כמו שיבאר להלן), כך גם כבוש, שהרי דגים מלוחים דינם ככבוש. הרי שדין כבוש שבברייטא נדחה מהלכה. אך סיים הב"י, שודאי יש לסמוך על הראשונים שהביאו דין זה.

- א.** ניתן לסמוך על צלי דווקא בצליה ממש, אבל במלוח, אע"פ שדינו כרותח של צלי, אין מערבים בו. לכן אין לסמוך על הערינ"ג (דג מלוח), אע"פ שהוא ראוי לאכילה כמות שהוא¹⁰⁶². אכן, אותם המנוחים בשולי החביות שהם כבושים בהם בציר, יש להם דין כבוש ומערבים בהם (משנ"ב).
- ב.** שיעור כבוש הוא מעת לעת, ובחומץ וציר אם נשרה כדי שיתננו על האור ויתחיל להרתח. וכל זה רק אם ראוי לאכילה ע"י הכבישה, וכן במעושן, דווקא כשראוי לאכילה (משנ"ב).

❖ מאכלים שנאכלים חיים

רבי יוסי בי רבי בון אומר בשם רב חונה (ירושלמי נדרים ו, א) שכל אוכל שהוא נאכל חי כמות שהוא אין בו משום בישולי גוים ויוצאים בו משום עירובי תבשילין (שהיה מקום לומר שהבישול אינו מועיל להם, קמ"ל שהבישול מועיל להם (משנ"ב)).

רב אסי אומר בשם רב (ביצה טז ע"א) שדגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי גוים, ורב מוסיף שאם צלאן גוי סומך עליהם משום עירובי תבשילין.

ר"ן, מרדכי והגה"מ בשם סמ"ג: כל דבר שנאכל כמות שהוא חי ניתן לצאת בו ידי חובת עירוב תבשילין, ולכן יוצאים ידי חובה בתפוחים מבושלים.

טור ושו"ע: ניתן לסמוך על תפוחים מבושלים (והוא הדין שאר פירות מבושלים), ועל דגים קטנים שבשולן.

ל דווקא כשדרך אותו מקום ללפת בהם את הפת (מג"א ואחרונים).

סעיף ו | שיורי עדשים ושמנונית

תני רבי חייא (ביצה טז ע"א) עדשים שבשולי הקדירה סומך עליהם משום עירובי תבשילין, ודווקא כשיש בהם כזית. וכן אמר רב יצחק בריה דרב יהודה ששמנונית שעל גב הסכין גוררו (מעיר"ט (משנ"ב)) וסומך עליו משום עירובי תבשילין, ודווקא כשיש בה כזית.

◀ **ר"י:** ניתן לסמוך על עדשים או על שמנונית רק באופן של תנאי, שאם ישכח לערב על שאר דברים, יסמוך על העדשים או על השמנונית הזו.

◀ **בית יוסף:** ניתן לסמוך על עדשים או שמנונית גם לכתחילה, אם אין לו אוכל אחר לערב בו.

שו"ע: סומך מערב יו"ט אפילו על עדשים שבשולי הקדירה, וכן על שמנונית שנדבק בסכין וגררו, והוא שיהא בו כזית.

הערות

¹⁰⁶² ואם סמך על דג מליח (שאין עירובו עירוב), אסור לו לבשל, ואינו יכול לסמוך על עירוב חברו, שהרי כשהניח עירוב בעצמו, גילה דעתו שאינו רוצה לצאת בשל חברו (כף החיים (ס"ק לא) בשם תשובת בית דוד, שלחן גבוה וברכ"י). אך לכאורה אין זה פשוט, שכן מי שנאכל עירובו יכול לסמוך על רב העיר (שתולים לומר שאדם מערב לטובתו, ולא כדי להזיק לעצמו). שכן כתב הב"י בשם הכלבו, וכן פסק השו"ע בסעיף ז.

יש להעיר שבימינו הרבה מהדגים המלוחים שרויים בצירם, והוי כבוש שניתן לצאת בו ידי חובה. אלא שיש לדון אם ניתן לאכילה ע"י הכבישה או שעיקר הכנתם לאכילה היא ע"י המליחה (שזו אין לו דין כבוש. כ"ל במשנ"ב. אלא שבס"ק יט כתב לעניין בישול, שאע"פ שהיו מלוחים לפני הבישול וראויים לפני כן לאכילה, נידונים כמבושלים, וא"כ גם כאן דינם ככבושים. ויש לחלק בין בישול לכבישה. ואכמ"ל).

ל דווקא כשאין לו תבשיל אחר¹⁰⁶³ (אחרונים). ופשוט שדווקא שזה רק לעניין עדשים שבשולי הקדירה שהוא ביזוי מצווה קצת, אבל תבשיל גמור של עדשים לא גרע משאר תבשיל (אפילו לא נתבשל לשם כך מתחילה) (משנ"ב).

א. ניתן לערב בהם דווקא כשדרך אותו מקום ללפת בהם את הפת (מג"א).

סעיף ז | המצווים להניח עירוב תבשילין

רב חסדא דורש (ביצה טו ע"ב) את הפסוק שנאמר ביום טוב: "וְשַׁלַּחוּ מִנּוֹת לְאֵין נֶכּוֹן לוֹ" (נחמיה ח, י), שהכוונה להניח עירובי תבשילין למי שלא היה לו להניח. אבל מי שהיה לו להניח ולא הניח, פושע הוא.

הגמרא מספרת (שם טז ע"ב) ששמואל ורבי אמי ורבי אסי היו מניחים עירובי תבשילין על כל בני עירם.

עוד מסופר (שם ע"ב) שהיה עיוור שהיה מסדר ברייתות לפני שמואל, ופעם אחת ראה שמואל שהוא עצוב, ואמר לו העיוור שהוא לא הניח עירוב תבשילין, אמר לו שמואל שיכול לסמוך על שלו. לשנה ראה שמואל שוב שהוא עצוב, שלא הניח עירוב תבשילין, ואמר לו שהוא פושע ואינו יכול לסמוך עליו.

◀ **רא"ש וטור:** עירובו של גדול העיר מועיל רק למי שלא היה לו פנאי להניח, אבל מי שפשע, אין עירובו של גדול העיר מועיל לו.

◀ **[רש"י¹⁰⁶⁴], רשב"א, רי"ו בשם ר"א בן אסמעאל ועוד¹⁰⁶⁵:** עירובו של גדול העיר מועיל גם למי שפשע, (ושמואל לא התכוון להניח עירוב על הפושעים, אבל אם יכוון, אכן יועיל).

ל **בית יוסף:** נראה שכ"ע מודים שלכתחילה כל אדם צריך להניח עירוב בעצמו (ולכן גם לרש"י, מי שלא הניח נחשב פושע), ונחלקו רק במי שעבר ולא הניח (שלרא"ש אינו יכול לסמוך על גדול העיר, ולרש"י יכול לסמוך).

ע"פ **שו"ע:** מצווה על כל אדם לערב, ומצווה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו, כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירובו ואבד (רמ"א: והוא הדין עם הארץ שאינו יודע לערב (או שחשב שניתן לסמוך על גדול העיר לכתחילה (משנ"ב)). אבל מי שאפשר לו לערב, אלא שרצה לסמוך על עירובו של גדול העיר,

הערות

¹⁰⁶³ **הביה"ל** מביא בשם הגר"ז, שהסיבה לכך משום שזה ביזוי מצווה, (ולכן לא יסמוך על זה לכתחילה). אמנם, **הב"ח** כתב שהסיבה לכך משום שלא סמך על התבשיל הזה מתחילה לכך, שלכתחילה מצווה מהמובחר להכין תבשיל מיוחד לשם עירוב תבשילין (ואולי כל ביטול לצורך שבת סגי). וסיים **ביה"ל** שכל זה למצווה מהמובחר, אבל גם אם לקח דברים שלא הכין לשם עירוב, יצא בזה ידי חובה. (במשנ"ב עצמו משמע שסתם כטעמו של הגר"ז, שהרי התיר לכתחילה לסמוך על תבשיל עדשים אפילו שלא הכינו מתחילה לכך. אך ייתכן שאכן אין בזה מצווה מהמובחר).

ודבר זה נפק"מ גדולה האם צריך להכין תבשיל ופת מיוחדים לצורך עירוב, או שיכול לקחת מהלחם שהכין לשבת וכן מהתבשילים שהכין גם ככה לשבת, שלפי המבואר כאן יכול לקחת מהם ודאי (ואף לכתחילה משמע מהביה"ל שיכול, שהרי הכינם לצורך שבת. ואם ירצה להדר עוד, יכין תבשיל דווקא לצורך עירוב, או שיכוון בעת הכנת התבשיל שהוא לצורך העירוב).

¹⁰⁶⁴ **הב"י** כותב שדעת רש"י שאם דעת הגדול על הפושעים – הדבר מועיל. אמנם, **שער הציון** כותב שאין מחלוקת בין רש"י לרא"ש (שכן מוכח מהאור זרוע שהמקור לדברי הרא"ש הוא רש"י) אלא גם רש"י סובר שאין הגדול מכוון על הפושעים, ואין אפשרות לפושעים לסמוך עליו בכל מקרה (שאינו כוונתו לתקן את הפושעים שזלזלו בתקנת חכמים).

¹⁰⁶⁵ **עיין שער הציון** שכתב לעיין **ברמב"ם, רז"ה, ר"א, ר"ן, שבלי הלקט ומאירי**, שהם סוברים שעירוב הגדול מועיל לכל אדם, (גם אם פשע). ועיין בהערה להלן שיש הבדל בין הראשונים באיזה אופן אין עירובו של הגדול מועיל למי שפשע.

נקרא פושע ואינו יוצא בו (כלומר, שאין הגדולים מקנים עירובם למי שיכול להניח ומתעצל (משנ"ב)).

ל יש הרבה ראשונים הסוברים שכל אדם יכול לסמוך לכתחילה על גדול העיר, ואף גדול העיר דעתו על כל אדם, ורק מי שתמיד מכוון שלא לצאת ומניח בעצמו, וכמה פעמים שכח ולא עירב, אינו יוצא בעירוב הגדול, כיוון שלא היה דרכו לסמוך על הגדול¹⁰⁶⁶.

בדיעבד אפשר להקל כפוסקים אלה משום שמחת יו"ט (משנ"ב).

א. מי ששכח גם ברגל השני דינו כפושע¹⁰⁶⁷ (משנ"ב). (וכן מי ששכח אפילו פעם אחת מחמת עצלות ולא מחמת טרדה (שער הציון)).

ב. גם מי שהניח עירובו ואבד יכול לסמוך על גדול העיר, ואין אומרים שגילה דעתו שאינו רוצה לסמוך עליו (משנ"ב) (ומקורו בב"י בשם הכלבו).

ג. מי שלא הניח בעצמו נקרא פושע כיוון שתקנת חכמים שכל אדם יניח בעצמו ויהיה זכור שאסור לבשל מיום טוב לשבת (וכל שכן לחול). אמנם, אין צורך דווקא באדם עצמו, אלא גם שלוחו יכול לערב עבורו, ששלוחו של אדם כמות¹⁰⁶⁸ (משנ"ב). (והוא הדין גדול העיר, שמודיע לו שיסמוך עליו והתירצה (שער הציון)).

ד. פשוט שגדול העיר יכול לערב לבני העיר בין כשהוא מערב לעצמו ובין כשמערב להם לאחר שעירב לעצמו. אמנם, במקרה שעירב כבר לעצמו, יש להסתפק אם יברך על העירוב, כיוון שאולי לא יצטרכו את עירובו. וכן יש להסתפק אם צריך להם עירוב אחר או שיכול לערב באותו עירוב שעירב לעצמו (ביה"ל).

סעיף ה | דרך העירוב על בני העיר

הגמרא מספרת (ביצה טז ע"ב) ששמואל היה מניח עירוב על כל נהרדעא ורבי אמי ורבי אסי היו מניחים על כל טבריה.

טור ושו"ע: כשמערב על אחרים אינו צריך לפרט, אלא מניח בכלל על כל בני העיר, וכל מי שהוא בתחום העיר יוצא בו.

ל אין צורך לפרט, בין בשעה שמזכה את העירוב ע"י אחר, ובין כשאומר את הנוסח 'בהדין עירובא' (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁶⁶ **המשנ"ב בס"ק** כו מביא שיש ראשונים החולקים על השו"ע, ולדעתם אפשר לצאת לכתחילה בעירובו של גדול העיר, וכתב וז"ל: 'ורק מי שכל פעם עושה עירוב בעצמו, ואינו רוצה לסמוך על עירובו של הגדול, ואחר כך קרה ששכח כמה פעמים ולא עשה, בזה אין הגדול מוציא שיהי לא היה דרכו לסמוך על הגדול' עכ"ל. ועיין **בשער הציון בס"ק** לו. הנה המעיין בלשון **הרשב"א**, משמע שמי שהיה רגיל להניח לבדו, ושכח כמה פעמים, אז אינו יוצא לעומתו, **הר"ן** כותב שאפילו בפעם אחת ששכח אינו יוצא, כיוון שאין דעת הגדול על מי שפשע ואינו סומך עליו. **במשנ"ב** משמע שנקט את הדין כמו הרשב"א (שרק לאחר כמה פעמים אינו יוצא), אך נימק כטעמו של הר"ן (שאין דעת הגדול עליו, ואז כבר בפעם אחת אינו יוצא). אמנם, **ברא"ה** משמע כדברי המשנ"ב, שאינו יוצא משום שלא סמך על גדול העיר (ולא מפני ששכח), ולעם זאת אינו יוצא רק כששכח כמה פעמים. (עיין משנ"ב המבואר בהערה עו). **ובחזו"ע** (יו"ט, הלכות עירוב תבשילין) הביא דברי המשנ"ב וכתב (בסוגריים) שהוא הדין בפעם אחת. אך ע"ש שכתב שדברי המשנ"ב אינם מוכרחים, ואף אם היה רגיל להניח ושכח, יוצא בעירובו של הרב. ולכאורה צ"ע, שהרי מפורש ברא"ה ובר"ן שהפושעים שאינם רוצים לסמוך על הרב אינם יוצאים בעירובו).

¹⁰⁶⁷ **וכתב כף החיים** (ס"ק מה) היינו ששכח להניח בשני רגלים רצופים (שהיה בהם יו"ט סמוך לשבת), אך אם באמצע זכר להניח, לא הוי פושע. עוד כתב שם בשם הכנסת יחזקאל, שאם הגדול כיוון גם על הפושעים שיכלו להניח ולא הניחו, מועיל עירובם. ולעיל התבאר שהמשנ"ב הקל בשעת צורך ושמחת יו"ט כדעות הסוברות לכתחילה ניתן לסמוך על גדול העיר ולא להניח עירוב כלל.

¹⁰⁶⁸ אמנם מצווה בו יותר מבשלוחו (כף החיים (ס"ק נז)).

❖ עד איפה מועיל העירוב

הגמרא שואלת (ביצה טז ע"ב) עד כמה (העירוב מועיל), ומבאר רב נחומי בר זכריה בשם אביו, עד תחום שבת.

❖ **רש"י, רשב"א ותוספות (הביאם המ"מ):** מחוץ לתחום שבת אין דעת המניח מסתמא. אבל אם כיוון גם עליהם, מועיל.

❖ **רמ"א:** מי שאינו בתוך התחום אינו יוצא, אפילו עשה עירוב תחומין, אלא אם כן כיוון עליו להדיא.

❖ **ר"ן:** אפילו אם יכוון מפורש, אין עירובו מועיל להם.

סעיף ט | דעת מניח

רב הונא אומר בשם רב (ביצה טז ע"ב) שעירובי תבשילין צריכים דעת, הגמרא מניחה שדעת מניח ודאי צריך, ומסתפקת האם צריך דעת מי שהניחו עבורו, ופושטת שאין צורך, מכך שהאמוראים הניחו עבור כל בני עירם, ורבי יעקב בר אידי היה מכריז (ביו"ט עצמו (רמב"ם)) שכל מי שלא הניח עירוב תבשילין, יבוא ויסמוך על שלי.

❖ **טור ושו"ע:** צריך דעת המניח, שיכוון להוציא את האחר, אבל אין צורך בדעת מי שהניחו עבורו בשעת ההנחה, אלא צריך שיודיעוהו ביו"ט קודם שיתחיל לבשל לצורך השבת.

רמ"א (על פי הר"ן): אם דרך הגדול להניח עליהם, סומכים עליו בסתמא (אף ללא הכרזה, ולכן שמואל ורבי אמי ורבי אסי לא הכריזו).

א. לסמוך על הנוסח 'לנו ולכל הדרים בעיר הזאת':

❖ **רש"ל וט"ז:** כל מי ששכח יכול לסמוך שעירובו עבורו (שהרי נוסח זה נאמר על ידי כל בני העיר).

❖ **מג"א ואחרונים:** אין לסמוך על זה, שהרי אין מערבים לאחרים עד שיקנו להם, וסתם בני אדם אינם יודעים זאת ואינם מקנים, ואין לסמוך עד שידעו בבירור שהקנו להם.

סעיף י | זיכוי העירוב לאחרים

❖ **רמב"ם ושו"ע:** המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר, וכל מי שמזכים על ידו בערובי שבת, מזכין על ידו בעירובי תבשילין, וכל מי שאין מזכים על ידו בעירובי שבת, אין מזכין בעירובי תבשילין. (עיין בסימן שס"ו סעיף י).

ונביא כאן ממה שהתבאר בסימן שס"ו סעיף י. (ע"ש בב"י ובשו"ע).

המשנה אומרת (עירובין פ ע"א) שמזכה לבני מבוי (עירובי מבואות) על ידי בנו ובתו הגדולים, ועל ידי עבדו ושפחתו העברים, ועל ידי אשתו. אבל אינו מזכה לא על ידי בנו ובתו הקטנים, ולא על ידי עבדו ושפחתו הכנענים, מפני שידן כידו.

עוד שנינו בבבא מציעא (יב ע"ב) שבנו קטן, או אישתו, או עבד ושפחה כנענים המוצאים מציאה, שייכת היא לו. ואילו בנו גדול, עבדו ושפחתו העברים המוצאים מציאה, שייכת היא להם.

שמואל סובר שגדול הכוונה לגדול ממש, וקטן הכוונה לקטן ממש. ורבי יוחנן סובר שגדול הסמוך על שולחן אביו נחשב לקטן, וקטן שאינו סמוך על שולחן אביו נחשב לגדול.

נחלקו הראשונים האם דין זכיה בעירובין שווה לדין מציאה:

◀ **רא"ש בשם ר"ח, תוספות, סמ"ק, סמ"ג ומרדכי:** עירוב שווה למציאה, ולכן אין לזכות עירוב לאחרים על ידי בנו הגדול הסמוך לשלחן אביו (שדינו כקטן), כי ידו כיד אביו. אך עבדו ושפחתו העברים הסמוכים על שולחנו לא היו ידם כידו¹⁰⁶⁹, שדווקא בנו הגדול הסמוך תדיר על שולחנו ידו כיד אביו. וכן נכרי הסמוך על שלחן אדוניו, אפילו אוכל שם חינם¹⁰⁷⁰, אין מציאתו לאדונו.

ל **תוספות ורמב"ם:** אמנם, בתו אפילו אינה סמוכה על שלחן אביה, מציאתה לאביה. ולכן אין לזכות עירוב על ידה עד שתבגור.

◀ **רמב"ם, בה"ג, רי"ף ורשב"א¹⁰⁷¹:** עירוב שונה ממציה. בעירוב יכול לזכות על ידי בנו הגדול¹⁰⁷² ולא על ידי בנו הקטן (ורק במציאה הכל הולך אחר סמיכות על שלחנו).

ל **סמ"ק וטור:** טוב להחמיר לכתחילה כדברי שניהם (שלא לזכות על ידי בנו גדול הסמוך, ולא על ידי בנו קטן שאינו סמוך).

רמב"ם, כלבו ומגיד משנה: יכול לזכות על ידי עבדו ושפחתו העברים, אפילו אם הם קטנים. (שבדבר דרבנן, קטן יכול לזכות לאחר).

ש"ע: לא יזכה על ידי בנו וביתו הקטנים, אפילו אם אינם סמוכים על שולחנו, ולא ע"י עבדו ושפחתו הכנענים. אך יכול לזכות על ידי בנו וביתו הגדולים, אפילו סמוכים על שולחנו, וכן על ידי עבדו ושפחתו העברים, אפילו הם קטנים. ויש אומרים שלא יזכה על ידי בנו וביתו הסמוכים על שולחנו, אפילו הם גדולים, ולא ע"י בתו כל עוד לא בגרה. אך יכול לזכות על ידי בנו שאינו סמוך על שולחנו, אפילו הוא קטן, ועל ידי ביתו שבגרה שאינה סמוכה על שולחנו. ולכתחילה טוב לחוש לדברי שניהם.

רמ"א: ובדיעבד סומכים על המיקל בעירוב. וכן בנו הגדול שיש לו אישה, יכול לזכות על ידו אפילו לכתחילה¹⁰⁷³. ואינו צריך להודיע מערב שבת שזיכה להם, אלא יכול להודיע בשבת עצמה ויטלטלו (כלבו).

א. אע"פ שהקלו בעבדו ושפחתו הקטנים, כיוון שזה דבר דרבנן, עם זאת לא הקלו זאת בבנו וביתו הקטנים משום שידם כידו ממש (**משנ"ב**).

ב. כמו כן ניתן לזכות על ידי סופר או מלמד או יתום האוכל על שולחנו, אפילו בחינם (**ביה"ל**).

הערות

¹⁰⁶⁹ ולכן יכול לערב על ידי מלמד או סופר שאוכל אצלו בשכרו, או יתום שאוכל אצלו בתורת צדקה (**טור**).

¹⁰⁷⁰ וסמוך על שולחנו הרבה משום כך (כנל"ד).

¹⁰⁷¹ **הרמב"ם** פסק את המשנה בעירובין כצורתה, וכן פסק בגזילה כרבי יוחנן. וכתב **הרב המגיד** שמשמע מדברי הרמב"ם שלעניין עירוב פסק הרמב"ם שגדול גדול ממש וקטן קטן ממש. והוסיף **הבית יוסף** שכן משמעות **הרי"ף**. והגהות מימוניות כתבו **שבה"ג** פסק כשמואל, וכן **הרשב"א**, **הסמ"ק** ו**הר"ש**. (וכן לעניין עירוב מסכימים שהולכים אחר גדול וקטן ממש כרמב"ם).

הטור כתב שהרמב"ם פסק כשמואל שגדול גדול ממש, אך הבית יוסף העיר עליו שלא דק, כיוון שלענינים מציאה בפרוש פסק כרבי יוחנן (אלא שלדעתו עירוב שונה ממציה).

¹⁰⁷² ולמרות שמציאתו לאביו כשהוא סמוך על שולחנו, שאני מציאה מעירובין, במציאה חששו לאיבה, אך בעירובין אין חשש זה, ויכול לזכות להם עירוב עבור אחרים (**בית יוסף ומשנ"ב**). וזה הטעם לחלק בין עירובין למציאה, לראשונים אלה.

¹⁰⁷³ מקור דין זה **בהגהות מימוניות וכלבו בשם רבינו פרץ** שכתבו שלאחר שנשא אדם אישה, לא מהני סמיכות על השלחן (כלומר, דינו של הבן ככל אדם ויכול לזכות על ידו) והביאם **הבית יוסף**.

❖ זכיה על ידי אישתו

כנזכר, המשנה אומרת שיכול לזכות את העירוב על ידי אישתו. הגמרא בנדרים (פח ע"ב) מעמידה את המשנה כשיש לאישה בית דירה באותה חצר, ומיגו שהיא זוכה לעצמה זוכה אף לאחרים. אך אם אין לה בית, אינה יכולה לזכות עבור אחרים.

❖ **תוספות, רא"ש וטור:** אפשר לזכות רק ע"י אישתו המקבלת מעות כדי לקנות לעצמה אוכל, או שאמר לה בעלה: צאי מעשי ידיך במזונותיך¹⁰⁷⁴, (והיא מספיקה להשתכר במעשי ידיה). אך מאחר והעמדת הגמרא בנדרים לא נפסקה להלכה, עיקר החילוק הוא אם מעלה לה מזונות או לא (ולא אם יש לה בית בחצר או לא).

❖ **רי"ף, רמב"ם ורבינו ירוחם (בשם תוספות):** אפשר לזכות בעירוב על ידי אישתו (ומה שהגמרא בנדרים העמידה רק בשיש לה בית דירה, היינו לדברי ר"מ הסובר שאין לאישה קניין ללא בעלה, אך לדעת חכמים, בכל מקרה יכול להקנות על ידי אישתו).

❖ **שו"ע:** יכול לזכות על ידי אישתו אפילו אם מעלה לה מזונות, אפילו אין לה בית בחצר (כרמב"ם). ויש אומרים שלא יזכה על אישתו כשמעלה לה מזונות או שאמר לה 'צאי מעשי ידיך במזונותיך', אפילו יש לה בית בחצר¹⁰⁷⁵ (כרא"ש).
רמ"א (על פי המשנ"ב): ובדיעבד שומעים למיקל בעירוב.

סעיף יא | הגבהת העירוב

❖ **ר"ן (על פי תוספתא) ושו"ע:** מי שמזכה עירובו לאחרים, צריך להגביה את העירוב טפח מהקרקע.

- א.** הוא הדין אם החפץ מונח על מקום גבוה, שצריך להגביה מעליו טפח (משנ"ב).
- ב.** אפילו הניחו את העירוב בידו המונחת באויר, צריך להגביה טפח (ט"ז בסימן שסו¹⁰⁷⁶).

הערות

¹⁰⁷⁴ וזאת משום, שאם האישה אוכל ממש מבעלה, הרי שהיא לא צריכה לזכות עבור עצמה בכלל (ולא מובנת הגמרא בנדרים שאמרה שמיגו שזוכה לעצמה זוכה לאחרים). ואם היא לא מקבלת כלל מבעלה, מדוע כשאין לה בית לא תזכה לאחרים? הרי אין ידה כידו לשום עניין.

¹⁰⁷⁵ שהיינו אומרים, שמאחר ויש לה בית בחצר שאוכלת שם, תוכל לזכות בעירוב עבור אחרים. קמ"ל שלא, משום שאינה צריכה כלל עירוב מעיקר הדין, שהרי נמשכת אחר בעלה בעירוב. בהמשך מובא שהרמ"א מקל בדיעבד (וכן דעת הב"י), וביאר המשנ"ב שדבריו אמורים גם על אישה, ומשמע מכך שגם דברי השו"ע שסיים שטוב להחמיר, מוסבים על אישה. וראיתי שכן כתוב בהערות **איש מצליח**.

¹⁰⁷⁶ וכתב **בביה"ל** שם שאין זה פשוט, שכן בפוסקים מבואר שידו של האדם קונה אף ללא הגבהה כלל, אם לא שהחפץ בולט מחוץ ליד ואז קונה מדין ההגבהה ולא מדין ידו. ולפי דברי הרמב"ם (כפי שביארו הראשונים) יש לעשות היכר בעירוב על ידי הגבהה טפח, וטוב לחוש לדבריו. (לע"ד נראה שהביה"ל בא לתת טעם לדברי הט"ז, שלמרות שלפי כללי הקניין אין צורך להגביה את היד, מכל מקום, כדי שיהיה היכר לפי הרמב"ם, צריך).

סעיף יב | ברכת ונוסח העירוב

טור ושו"ע: חוזר ונוטל מיד מי שזכה לאחרים, ומברך על מצוות עירוב¹⁰⁷⁷. (ב"י: היינו במי שזוכה לאחרים ע"י אחר, אבל אם זוכה בעצמו, לוקח את העירוב בידו ומברך ואז אומר הנוסח).

❖ נוסח העירוב

ראשונים¹⁰⁷⁸: אומר 'בדין יהא שרא לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמיעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת, [לכל בני העיר או למי שרוצה לפרש'].

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי מהרי"ל): מי שאינו יודע בלשון הקודש יכול לאומרו בלשון לע"ז. (כלומר צריך לאומרו (משנ"ב)).

א. עיין בסעיף כ שם התבאר שהרמ"א סובר שנוסח זה מעכב, ויש חולקים שהוא רק לכתחילה, ויתבאר שם (משנ"ב).

ב. יש אומרים שצריך לומר גם 'לאפוקי' והיינו הוצאה. מיהו, אם לא הזכיר לאדלוקי שרגא ולאפוקי לכו"ע אין להחמיר בזה, דנכלל ב'למעבד כל צרכנא' (משנ"ב). (והיינו גם לרמ"א בסעיף כ', משום שיש ראשונים שלא הצריכו להזכירם אפילו לכתחילה (שער הציון)).

ג. גם שחיטה נכללת בנוסח 'למעבד כל צרכנא', ולכתחילה טוב לפרש בהדיא (משנ"ב).

סעיף יג | הכנה מיו"ט ראשון לשבת

רא"ש, עיטור, רבינו אפרים (הביאו הר"ן), רי"ו בשם המפרשים וטור: למרות שעשה עירוב תבשילין, אסור לבשל מיו"ט ראשון לצורך שבת (או משום שיכול לבשל בשני, ולמה שידחה את הראשון שהוא מהתורה, או משום שהתירו ביטול רק לצורך שבת קרובה ולא לצורך שבת רחוקה).

כך פוסק שו"ע.

אפילו אם יהיה אנוס ולא יוכל לבשל ביו"ט שני, אין לו לסמוך על העירוב, לפי שתיקנו עירוב רק ליו"ט הסמוך לשבת, ובפרט בימינו שיו"ט שני כחול מדאורייתא (משנ"ב).

א. שגג וביטול ביו"ט ראשון, דעת הט"ז להתיר, ובפרט אם אין לו תבשילים אחרים לשבת (משנ"ב).

הערות

¹⁰⁷⁷ ואם מניח עירוב בשליחות חברו, והתבטל של המשלח, מביא הבה"ל בשם הגר"ז שתלוי אם האמירה מעכבת, שאז השליח יברך, או שאין הנוסח מעכב, שאז השליח לא יברך, שאינו עושה כלום בזה.

¹⁰⁷⁸ עיין בב"י שהביא שהראשונים כתבו את נוסח העירוב בצורות שונות, ולמעלה הבאנו את לשון הטור והשו"ע [ובסוגריים כתבנו את לשון הטור. השו"ע כתב 'לנא ולפלוני ולפלוני או לכל בני העיר הזאת'].

סעיף יד | עד מתי סומך על העירוב

כנזכר בהקדמה לסימן, נחלקו האמוראים (ביצה טו ע"ב) בטעם עירוב תבשילין. לדעת רבא כדי שיברור מנה יפה ליו"ט ומנה יפה לשבת, ולדעת רב אשי כדי שיאמרו שאם מיו"ט לשבת אסור, קל וחומר שאסור מיו"ט לחול. הראשונים פוסקים כרב אשי (ב"י).

◀ **רא"ש:** לפי זה (שהלכה כרב אשי) ניתן להניח עירוב תבשילין הרבה לפני היו"ט, ולא דווקא בערב היו"ט. ואפילו יערב ביו"ט אחד, יכול לסמוך עליו לשאר ימים טובים שבשנה (וכמו עירוב חצירות) (הבנת הב"י).

◀ **הגהות מימוניות:** ניתן להניח עירוב תבשילין גם שלא בערב יו"ט, אך דווקא בימים טובים הסמוכים זה לזה¹⁰⁷⁹ (כגון חג ראשון של סוכות ושמיני עצרת).

◀ **רבינו נתנאל (הביאו הכלבו):** יש להניח עירוב תבשילין דווקא בערב יו"ט, ולא לפני (כפשט המשנה והש"ס. וזה גם לדעת רב אשי (שער הציון)).

ל **בית יוסף:** לכתחילה יש להחמיר שלא לסמוך על עירוב ליו"ט אחר, ובדיעבד יכול לסמוך.

כך פוסק שו"ע¹⁰⁸⁰.

ל כלומר, אם לא נזכר עד היו"ט, יכול לסמוך על העירוב שהניח ביו"ט אחר. אבל אם נזכר קודם היו"ט, צריך להניח עירוב אחר, אבל לא יברך עליו (משנ"ב).

א. לפי המחמירים, נכון להכין את התבשיל בערב יו"ט עצמו, ולא לפני כן, אע"פ שיניח את העירוב בעיו"ט לשם עירוב. ואם אין לו, כשר אף לכתחילה אם רק הניחו לשם עירוב (ביה"ל).

הערות

¹⁰⁷⁹ כיוון שיש את טעמו של רבא. ומשמע שאע"פ שקיי"ל כרב אשי, מ"מ לא נדחה עמו של רבא, ויש לחוש גם אליו. (כנלע"ד. וזה רק לשיטת ההגה"מ, אבל דעת הכלבו בשם ר"נ שאף לרב אשי אין להניח לפני עיר"ט. כ"כ בשער הציון (ומה שהעיר שם על ה"ז) שאין מקום לסברת רבא במקום רב אשי, לכאורה לפני מה שכתבנו בהבנת ההגה"מ).

¹⁰⁸⁰ עיין בביה"ל שמסתפק אם צריך כזית לכל יו"ט. מתחילה כתב שבפשטות צריך כזית לכל יו"ט (שהרי אם מערב בעיר"ט צריך עבורו כזית, ויותר אינו יכול לסמוך עליו גם לימים טובים אחרים). אלא שהביא שמלשון הרא"ש והשו"ע משמע שיכול לסמוך על אותו כזית. וכן להדיא בירושלמי התיר לסמוך על אותו כזית מיו"ט ראשון של סוכות לשמיני עצרת. והסיק הביה"ל שאם מדובר באותו חג, ניתן לסמוך על הירושלמי ולסמוך על כזית אחד, ואם מדובר על ימים טובים אחרים לגמרי, נראה שאין לסמוך על כזית אחד, והשאיר בצ"ע. וסיים שכל זה רק כשסומך על כזית אחד באותו עירוב, אבל אם לאחר היו"ט מערב שוב על אותו כזית, ודאי מהני, שהרי זה עירוב חדש. (קצת משמע מדבריו שהמנהג לאכול את העירוב בשבת שלאחר היו"ט הוא רק בגדר מנהג טוב, שאם היה בדבר מצווה (וכל שכל יותר מכך), היה לביה"ל להעיר שאין לערב על אותו כזית שהרי יש מצווה לאוכלו בשבת הראשונה).

סעיף טו | נאכל או שאבד

המשנה אומרת (ביצה טו ע"ב) שאם נאכל או אבד העירוב, לא יבשל עליו בתחילה, ואם נשתייר ממנו כל שהוא, סומך עליו. (ובגמרא מבואר שהכוונה שנשאר פחות כזית).

טור ושו"ע: נאכל העירוב או שאבד קודם שבישל לשבת, אינו יכול לבשל לשבת, אלא אם כן נשאר ממנו כזית.

א. אם נאכלה הפת אין בכך כלום. ואפילו אם יו"ט היה בחמישי ושישי ונזכר בראשון שאבדה הפת, אין צריך לערב על תנאי, אלא סומך על התבשיל לבד (**משנ"ב**).

סעיף טז | אכילת העירוב

הברייתא אומרת (ביצה יז ע"ב) שלאחר שהכין צרכי שבת, יכול לאכול את העירוב.

כך פוסק טור ושו"ע.

ל^ו ומכל מקום נכון שישאיר אותו ללחם משנה בערבית ושחרית, ובמנחה יבצע עליו, כיוון שנעשתה בו מצווה אחת, יעשה בו מצווה נוספת (**משנ"ב**).

סעיף יז | התחיל להכין ונאכל העירוב

אביי אומר (ביצה יז ע"ב) שאם התחיל בעיסתו ונאכל עירובו, הרי זה גומר.

◀ **רא"ש:** יש להסתפק אם הכוונה שגומר רק את אותה עיסה או התבשיל שהתחיל, או שמא גומר את כל הכנות השבת.

◀ **ראב"ד, ראב"ן ומשמעות הרמב"ם (לפי הביה"ל):** יכול לגמור רק אותה עיסה או תבשיל שהתחיל.

כך פוסק שו"ע. (והסכים הביה"ל שאין להקל בזה).

◀ **רדב"ז (והביאו הברכ"י) ושיטה מקובצת¹⁰⁸¹:** ניתן להקל לגמור את שאר צרכי שבת.

א. אפילו התחיל רק ללוש את העיסה, יכול לגמור לאפותה. וכן בתבשיל, אפילו לא הניחו על האש, אלא רק חתך את הירקות, יכול לגמור לבשלו (**משנ"ב**).

סעיף יח | להשאיר את מה שבישל לצורך שבת

ראב"ד (לפי המ"מ¹⁰⁸²), **מגיד משנה ושו"ע**: אפה ולא בישל, או בישל ולא אפה, ונאכל העירוב, מה שעשה בהיתר יכול לשמור לצורך שבת, וימשיך לבשל לצורך היום טוב.

א. אמנם, מה שבישל לצורך יו"ט לאחר שנאכל עירובו, אסור להשאירו לצורך שבת (ולבשל אחרים לצורך היר"ט), דהוי הערמה, שהרי יש לו תבשילין ליר"ט (**משנ"ב**).

ב. אסור להניח את מה שבישל לצורך יום חול (**משנ"ב**). (שהרי גם לצורך שבת התירו רק משום העירוב, והרי עירוב לחול אינו מועיל (**שער הציון**)).

סעיף יט | הדלקת נרות שבת

◀ **רא"ש, ר"ן (על פי המשנה בדף כ"א ע"ב)** (כביאור רב הונא, שמי שלא עירב מדליקים לו את הנר, משמע שהדלקת הנר צריכה עירוב)¹⁰⁸³: מי שלא עירב, אינו יכול להדליק נרות שבת. (שכן צריך להזכיר בנוסח העירוב לאדלוקי שרגא. (וכן דעת בה"ג, רשב"א ועוד. עיין ב"י)).

◀ **רי"ף ורמב"ם**: הדלקת נרות אינה תלויה בעירוב¹⁰⁸⁴. (שהרי לא הזכירו בנוסח העירוב, 'לאדלוקי שרגא' (**ב"י**)).

◀ **שו"ע**: מי שלא עירב רשאי להדליק נרות שבת, ויש אוסרים¹⁰⁸⁵.

ל הרבה אחרונים הסכימו לאסור, ולכן אומרים בנוסח העירוב 'לאדלוקי שרגא'. אמנם, אם לא הזכיר זאת בנוסח העירוב, יכול להקל בדיעבד. אך אם לא הניח עירוב כלל, אסור, ורק נר אחד יכול להדליק. ויש אחרונים המקילים כדעה הראשונה בשו"ע, ולכתחילה נכון שיקנה לאחרים והם ידליקו לו, או יסיימנו בנר אחד (**משנ"ב**).

הערות

¹⁰⁸² עיין **בשער הציון** (בס"ק עה) שהביא שהאחרונים פקפקו על פירושו של המגיד משנה בדברי הראב"ד, אע"פ שהסכימו לדינו. וע"ש שהביא בשם המאמ"ר פירוש אחר בדברי הראב"ד (הקשור לדין שהתבאר בסעיף הקודם).

¹⁰⁸³ עיין **בשער הציון** (ס"ק פא) שהביא שכן סוברים 'כל הראשונים', (ע"ש שהביא ראשונים רבים העומדים בשיטה זו).

¹⁰⁸⁴ הרי"ף לא הביא דברי רב הונא, ואפשר שפסק כרבה שהעמיד את המשנה שם בהעמדה אחרת. ובסברא של הרי"ף והרמב"ם, כתב הרב מאזוז בשם **רבינו פרץ** (פסחים מו ע"ב) שכיוון שיכול להנות ממנו ביר"ט עצמו, הוי לצורך היר"ט. וכ"כ בערוך השלחן מעצמו (ס"ק כח). **ובלבד** ביאר שהרמב"ם סובר שהצריכו עירוב תבשילין רק לצרכי סעודה ולא לשאר מלאכות. והביאוהו כמה אחרונים (ובנהר שלום הבין כך מהרשב"א).

לע"ד אפשר עוד שהרמב"ם סובר שכיוון שכל האיסור להכין מיר"ט לשבת הוא שמא יכינו גם מיר"ט לחול (עיין ביה"ל בסעיף א), לא גזרו חכמים בנרות שבת, שאינם שייכים כלל ליום חול. (לכאורה לפי זה, גם בימינו יהיה מותר להדליק נרות שבת לפי הרמב"ם. ועיין בהערה שהרב מאזוז כתב שלפי רבינו פרץ ללא עירוב יהיה אסור בימינו).

¹⁰⁸⁵ ומי שאינו מתכנן לבשל כלל ביר"ט לצורך, ומניח עירוב רק לצורך הדלקת נרות, כתבו האחרונים שלא יברך על העירוב, כיוון שלא הוכרעה המחלוקת. (**אחרונים**). (מאמ"ר, הביאו כה"ח בס"ק קיג. אג"מ ה, לו ה. מנחת יצחק ז, לו. ועוד). אך אם יש לו ספק שמא יבשל לצורך שבת, יכול לברך (**חוט השני** יו"ט כא, ס"ק א).

אמנם הרב מאזוז (הגהות על המשנ"ב כאן) כתב שבימינו שיש אור חשמל, גם לרמב"ם אינו יכול להדליק נרות שבת ללא עירוב, ולכן גם מי שאינו מתכנן לבשל כלל, יכול לברך עבור הדלקת נרות.

סעיף כ | מי שלא הניח עירוב

הגמרא מסתפקת (ביצה יז ע"א) האם מי שלא הניח עירוב תבשילין, נאסר הוא אבל קמחו לא נאסר, או שמא הוא נאסר ואף קמחו נאסר. הגמרא מבארת שיש נפק"מ בזה, שאם גם קמחו נאסר, צריך הוא להקנות קמחו לאחרים, אבל אם קמחו לא נאסר, אינו צריך להקנות קמחו לאחרים.

הגמרא פושטת מברייטא האומרת שמי שלא הניח עירוב תבשילין, אסור לו לאפות, לבשל או להטמין, בין לו ובין לאחרים, וכן לאחרים אסור לאפות ולבשל לו. אלא כיצד יעשה, יקנה קמחו לאחרים והם יאפו או יבשלו לו. מכך מסיקה הגמרא שהוא וקמחו נאסרים.

טור וש"ע: מי שלא הניח עירוב, כשם שאסור לבשל לעצמו, כך אסור לבשל לאחרים, אפילו בביתם, וגם אחרים אסורים לבשל לו (בביתם מקמח שלו (משנ"ב)), ואין לו תקנה עד שיקנה קמחו במתנה לאחרים שעירבו, והם יבשלו ויתנו לו. ואפילו בביתו יכולים לבשל.

רמ"א (על פי מהרי"ו): מי שמתענה ביו"ט, אסור לבשל לאחרים אפילו לצורך היום, דהוי כמי שלא הניח עירוב, שאינו מבשל לאחרים. (ולכן אם חל יו"ט בערב שבת, אסור לו לבשל לצורך שבת. אבל לאחרים מותר לבשל בקמחו, שאין קמחו נאסר שהרי הניח עירוב תבשילין (מנ"א)).

ל האחרונים מפקקים בדין הרמ"א, ולכן ביו"ט הסמוך לשבת, אם אין לו אחרים שיבשלו עבורו, יכול לבשל בעצמו. וכן משרתת המתענה ביו"ט, יכולה לבשל עבור בעל הבית (משנ"ב).

א. אשתו ובני ביתו של אדם הנסמכים עליו, אע"פ שהם לא עירבו מותרים, כיוון שהוא עירב הרי שהם נטפלים לו (והנאסר הוא דווקא באדם שאינו נסמך על אחרים) (משנ"ב).

ב. יקנה לאחרים דווקא במשיכה או בגבהה, אבל לא בקניין סודר (אחרונים) (ועיין בב"י במה שדן בזה).

❖ לבשל לאחרים בביתם

◀ **עיטור:** מותר למי שלא עירב לבשל לאחרים שהניחו עירוב.

◀ **רמב"ם וטור:** אסור, (לטור: מפני מראית עין. לבית יוסף: מפני שיש עליו איסור עצמי לבשל לאחרים או לעצמו, כמו שאסור לבשל לצורך יום חול (וכ"כ המשנ"ב)).

◀ כך פוסק שו"ע (כנזכר לעיל).

❖ אין אחרים שיכולים לבשל עבורו

המשנה מביאה (ביצה כא ע"ב) שרבן גמליאל היה מחמיר בשלושה דברים בבית שמאי, ואחד מהם שאין טומנין את החמין מיום טוב לשבת לכתחילה. הגמרא מבררת במה מדובר, שאם מדובר כשהניח עירוב תבשילין, מדוע בית שמאי אוסרים, ואם מדובר בשלא הניח עירוב תבשילין, מדוע בית הלל מתירים.

מבאר רב הונא שמדובר כשלא הניח עירוב תבשילין, ועם זאת התיירו לו כדי חייו שיאפו לו פת אחת, ושיבשלו לו תבשיל אחד ושיחממו לו קיתון אחד, ושידליקו לו את הנר. משום רבי יצחק אמרו שהתיירו לו גם לצלות דג קטן אחד. הגמרא מביאה ברייתא המסייעת לדברי רב הונא. רבא מבאר שמדובר כשהניח עירוב תבשילין, ובית שמאי אסרו להטמין כיוון שמוכחא מילתא שעושה כן בשביל שבת.

◀ **ר"ף ורמב"ם:** מי שלא הניח עירוב תבשילין אינו יכול להכין כלום לצורך שבת (כדעת רבא).

◀ **רא"ש, רשב"א, רז"ה ור"ן:** יכול לעשות כדי חייו (כרב הונא).

ל נחלקו באיזה אופן התיירו לו:

◀ **רא"ש וטור (לפי הדרכי משה):** רק אם אין אחרים שיכול להקנות להם ויעשו עבורו.

Ⓢ **שו"ע:** אם אין שם אחרים שעירבו, יש אומרים שמותר לאפות בצמצום פת אחד, ולבשל קדירה ולהדליק נר אחד¹⁰⁸⁶.

◀ **הבנת הטור ברא"ש (לפי הב"י), רשב"א ומהר"ם:** אפילו אם יש אחרים, אם אינו רוצה להקנות להם קמחו, יכול לעשות בעצמו כדי חייו.

Ⓢ **משנ"ב:** האחרונים הסכימו שיכול לאפות אפילו אם אינו רוצה להקנות לאחרים מאיזו סיבה. מכל מקום, נכון מאוד שיקנה קמחו לאחרים כדי שיכול לאפות עבורו ללחם משנה.

א. מותר לאפות אפילו פת גדולה שתספיק לו לכל השבת, (ולא כתבו הפוסקים שיעור בזה, ומסתבר שמותר לו לכל מה שצריך לשבת, וכן בתבשיל. אלא שלא ירבה במיני חלות או תבשילין (שער הציון)). ומכל מקום אם נשאר לו פת מיר"ט, פשוט שאסור לאפות לצורך לחם משנה לשבת (משנ"ב).

❖ מי שלא הזכיר את המלאכות

◀ **אור זרוע:** מי שהניח עירוב ולא הזכיר המלאכות בהדיא, אלא אמר 'בדין יהא שרי לן למיעבד כל צרכנא', הוי כמי שלא עירב כלל. (ואם הזכיר רק חלק מהמלאכות, מותר רק בהם ולא באחרות (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסקים רמ"א, מג"א ואחרונים.

◀ **רש"ל, ט"ז ומור וקציעה:** האמירה אינה מעכבת.

Ⓢ **גר"ז, חיי אדם ומשנ"ב:** להלכה יש לחוש לדעה הראשונה, ולכן אם לא אמר, ונזכר קודם היר"ט, יחזור ויאמר את הנוסח, אך לא יברך שוב. ואם נזכר רק ביר"ט, יקנה קמחו לאחרים. ואם אין אחרים יכול לסמוך על הדיעה השניה.

א. אם אמר את הנוסח, אך לא בירך, אינו מעכב, שברכות אינן מעכבות (משנ"ב).

¹⁰⁸⁶ וכיוון שהתיירו לו להדליק עבור שבת, לכאורה יהיה מותר גם לברך עליו על הדלקת נר של שבת (שכן מעיקר הדין מספיק נר אחד. עיין סימן רסג, א).

סעיף כא | להרבות בבישול ולהשאיר

כדי להבין סעיף זה היטב, עיין בסימן תקג סעיף א ובמשנ"ב שם.

◀ **מרדכי:** מי שלא עירב, ישכים ביר"ט ויבשל הרבה בקדירה אחת ויותר לשבת, כמו ששינונו בביצה יז ע"א (ממלאת אישה וכו').

◀ **רבינו ירוחם:** ניתן להרבות בכמה מיני תבשילין ויאכל מכל אחד מעט.

ל **בית יוסף:** דווקא קודם אכילה, אבל לאחר אכילה אסור, כמו שהתבאר בסימן תקג, סעיף א.

Ⓢ **שו"ע:** אם נזכר שלא עירב, יכול לפני סעודת שחרית לבשל בקדירה אחת ולהותיר לשבת. ויש אומרים שאפילו לבשל כמה קדירות, כיוון שזה קודם אכילה, והוא שיאכל מכל אחת ואחת.

רמ"א (על פי טור בשם מהר"ם): וכן יכול ללכת מבעוד יום לחדר עם נר דלוק לחפש שם משהו, ויניחנו דולק עד הלילה.

א. העולם נוהגים כדעת היש אומרים (שהתירו בכמה קדירות). ובסימן תקג התבאר דין זה באריכות (משנ"ב). (ע"ש במשנ"ב בס"ק י' וי"א¹⁰⁸⁷).

ב. לדעה המתירה מותר אם מבשל בכמה קדירות בשביל שבת, וכדי להתיר לו את הבישול טועם מכל קדירה. אבל אם עושה כמה מיני תבשיל ומרבה בכל אחד לצורך שבת, גם לדעה הראשונה מותר (משנ"ב).

ג. אירע לו שלא טעם:

◀ **ט"ז:** אם הכין כמה מיני קדירות, ובסוף לא טעם מכל אחת, מותר לאכול מהם בשבת, כיוון שבזמן הבישול הייתה כוונתו לטעום (והבישול היה בהיתר).

◀ **בית מאיר:** אסור לאכול בשבת, כיוון שהטעימה נועדה שלא יראה כהערמה, ואם לא אכל, יוצא שהערמה ניכרת ואסור.

Ⓢ **כך פוסק משנ"ב** (שהרי גם כך יש החולקים על הקולא לבשל בקדירה בפני עצמה, והתירו רק להרבות באותה קדירה לצורך שבת).

הערות

¹⁰⁸⁷ שם הביא המשנ"ב בס"ק ז (ושער הציון יד) מחלוקת אחרונים האם מותר לבשל כשכוונתו לטעום מכל תבשיל רק כדי להתיר לו את הבישול. וכתב שם שנהגו העולם כדעה המקילה, והמחמיר לבשל באותה קדירה תבוא עליו ברכה. ומה שמובא להלן, שהתירו אפילו אם כוונתו בטעימה רק כדי להתיר לו את הבישול, היינו כדעה המתירה שם, שנהגו כמותה (וזו גם דעת הרמ"א שם).

סעיף כב | עירוב בתנאי

רבא אומר (ביצה יז ע"א) שיכול אדם להניח עירוב תבשילין מיו"ט לחברו ולהתנות: אם היום קודש ומחר חול, איני צריך עירוב כלל, ואם היום חול ומחר קודש, הרי זה עירוב. (ולמחרת אינו צריך לחזור ולהתנות, שהרי כבר עירב מאתמול, ואם אתמול היה קודש, הרי שעכשיו חול (עיין רש"י וטור)).

רב אסי אומר (ו ע"א) שרבא התיר רק בשני ימים טובים של גלויות, אבל לא בשני ימים טובים של ראש השנה (ששניהם כקדושה אחת ארוכה (רש"י)).

טור ושו"ע: אם נזכר שלא עירב, אם הוא ביו"ט של ראש השנה אינו יכול לערב על תנאי. אבל ביו"ט של גלויות, יכול לערב על תנאי שאם היום חול בעירוב זה יהא שרא לן וכו', ואם היום קודש, הרי שמחר חול ואינו צריך עירוב. ולמחרת אינו צריך לומר כלום.

א. ברכה על עירוב בתנאי:

◀ **מג"א בשם כנה"ג:** יברך על העירוב.

◀ **רעק"א בשם לחם סתרים, ושטמ"ק:** לא יברך.

❖ האם צריך שיהיה לו תבשיל

◀ **רבינו אפרים:** ניתן לעשות תנאי רק אם יש לו תבשיל מערב יו"ט.

◀ **כך פוסק שו"ע בשם יש אומרים.**

◀ **עיתור וטור:** גם אם אין לו תבשיל מוכן מעיו"ט, יכול להתנות.

◀ **כך פוסק שו"ע בסתם.**

◀ **והכי נקטינן (משנ"ב).**

סעיף כג | הזיד ובישל באיסור

הגמרא מסתפקת (ביצה יז ע"ב) בדין מי שעבר ואפה ללא עירוב תבשילין, ומנסה לפשוט מברייטא האומרת שאם אכל את העירוב או שאבד העירוב עד שלא בישל או הטמין, אסור לו לבשל או להטמין, אלא יבשל ליו"ט ואם הותיר, הותיר לשבת, ובלבד שלא יערים (לומר לאחר שבישל, שיש לו עוד אורחים והוא צריך לבשל עבורם (רש"י)) ואם הערים אסור. מכך משמע שאם עבר ואפה אסור. דוחה רב אשי, שבהערמה החמירו יותר ממזיד. (שאם נתיר מערים, נמצא שכולם יערימו וישתקע שם עירוב, אבל המזיד אינו מצוי (רמב"ם)).

רא"ש: עבר ובישל, מותר לאוכלו בשבת (שכן משמע מדברי רב אשי שלא מסתבר שיקנסו אותו, משום כבוד שבת (רא"ש) או משום שספק דרבנן לקולא (ר"י)).

טור ושו"ע: עבר במזיד (או בשוגג (רמ"א על פי הגה"א)) ובישל כמה קדירות שלא לצורך יו"ט, מותר לאוכלן בשבת¹⁰⁸⁸ או בחול. (וראו לבי"ד לקונסו לפי ראות עיניהם (ביה"ל)).

סעיף כד | הערים ובישל באיסור

התבאר בסעיף הקודם, שמי שהערים לבשל מיו"ט לשבת, אסור לאוכלו.

טור ושו"ע: אם הערים לבשל שתי קדירות לצורך היום, והותיר אחת לצורך מחר, אסור לאכלה.

א. אסור לו ולבני ביתו, אבל לאחרים מותר במוצאי יו"ט מיד (לבוש). ובחמד משה כתב שאפילו לו, מותר מיד במוצאי שבת (משנ"ב).

¹⁰⁸⁸ **בביה"ל** מביא שהב"י בסימן תקג הביא בשם תשובת הרשב"א להתיר אפילו יש לו תבשילין אחרים (וכן סתם בשו"ע). אמנם הביה"ל הסתפק בדבר (על פי הגמרא והרמב"ם) והביא שאף הרשב"ל אסר בפשיטות כשיש לו תבשילין אחרים, ותמה מדוע לא הזכיר את הרשב"א שהתיר. והשאיר בצ"ע.

סימן תקכח | דיני עירובי חצרות ביום טוב

סעיף א | עירובי תחומין וחצרות

בסימן תקיח סעיף א, התבאר שדעת השו"ע שאין צורך להניח עירובי חצרות ביו"ט, כיוון שרוב ההוצאות הותרו, אך דעת הרשב"א להצריך עירוב חצרות לצורך אותם דברים שאסור להוציא. והרמ"א שם פסק כדעת הרשב"א. (ושם כתב המשנ"ב בשם רש"ל שהמנהג כשו"ע, ועם זאת כתב לכלול את הימים טובים בעירוב של כל השנה, וכמובא גם כאן, כדלהלן).

רי"ף, רא"ש, רמב"ם ושו"ע: יו"ט אינו צריך עירובי חצרות ושיתופי מבואות, אבל עירובי תחומין צריך, וכל הלכות תחומין התבארו בהלכות ערובי תחומין (בסימן שצ"ז).

הרמ"א בסימן תקיח החמיר בזה, ולכן כתבו האחרונים שכשמניח בערב פסח עירובי חצרות לכל השנה, יכלול בעירוב גם את הימים טובים, ויאמר לכל השבתות וימים טובים של שנה זו. ומי שמניח בכל ערב שבת, ואירע יו"ט סמוך לשבת, יאמר 'יום טוב הבא עלינו לטובה' (אחרונים).

סעיף ב | לערב מיו"ט לשבת

נחלקו רבי וחכמים (ביצה טז ע"ב) כאשר יו"ט חל להיות בערב שבת, האם מותר לערב עירוב חצרות ביו"ט לצורך שבת. הגמרא מעלה שתי אפשרויות מי האוסר ומי המתיר, ולהלכה פוסק רבא בשם רב חסדא בשם רב הונא לאסור.

לעניין עירובי תחומין מוסכם שאסור לערב ביו"ט. (והסיבה, משום שתחומין אסורים גם ביו"ט עצמו, ויש כח בדינו לאסור על האדם לעשות עירוב תחומין שאסור גם ביו"ט עצמו, אבל אין איסור טלטול בין חצרות ביו"ט, ואפשר שאין בדינו כח לאסור עירוב לצורך שבת (רש"י)).

טור ושו"ע: יו"ט שחל להיות בערב שבת, אין מערבין לא עירובי חצרות ולא עירובי תחומין (רמ"א (על פי הר"ן): אפילו הניח עירוב תבשילין¹⁰⁸⁹).

❖ לערב בתנאי

רב חייה בר אשי אומר בשם רב (ביצה יז ע"א) שניתן להניח עירוב תחומין מיו"ט לחברו ולהתנות, וכל שכן שניתן להניח עירובי תבשילין על תנאי. רבא חולק שרק עירוב תבשילין מותר, אבל עירוב תחומין אסור, כיוון שאין לקנות שביתתו ביו"ט (שקניין שביתתו הוא כקניין בית (משנ"ב)).

רי"ף ורא"ש: הלכה כרבא, ואסור לערב תחומין על תנאי. אמנם, עירוב חצרות מותר על תנאי, שזה רק ביטול רשות.

הערות

¹⁰⁸⁹ במג"א כתב בשם הר"ן משום שעירובי חצרות מתירים רק צרכי הסעודה (ובר"ן על הרי"ף הלשון: דומה לצרכי סעודה כגון אפייה ובישול). ורעק"א כתב שאסור כיוון שעירובי תבשילין מתירים רק מה שמותר לעשות ביו"ט עצמו, וע"י העירוב יהיה מותר גם לצורך שבת, אבל עירוב תחומין אין אפשרות לעשותו ביו"ט עצמו לצורך היר"ט (אלא צריך לעשותו מערב יו"ט), וכיוון שמוכח להדיא שעושה לצורך שבת אסור.

ל **בית יוסף:** וכבר התבאר בסימן הקודם, שרק בשני ימים טובים של גלויות הותר לעשות תנאי, אבל לא בראש השנה שקדושתו אחת.

ש"ע: אם נזכר ב"ט ראשון בשני ימים טובים של גלויות, יכול לערב עירובי חצרות בתנאי, אבל עירובי תחומין אין מניחים אותו ביום טוב בתנאי¹⁰⁹⁰.

ל אמנם, אם בדיעבד עירב עירוב תחומין בשני ימים טובים של גלויות, מהני (משנ"ב).

¹⁰⁹⁰ עיין בטור וב"י כאן שהביאו מחלוקת האם בימינו שאנו בקיאים בקידוש החודש, ניתן לעשות תנאי. לדעת הרמב"ם לא, אך דעת הראב"ד, הרשב"א, הרא"ש ותרומת הדשן גם בימינו ניתן לעשות תנאי (שכן רבא התיר לעשות תנאי אע"פ שכבר היה ידוע בקידוש החודש, וכל יו"ט שני נוהג רק משום הזהירו במנהג אבותיכם, ואין להחמיר בו יותר ממה שהם עשו. והעיקר כמקילים, דבשל סופרים הלך אחר המיקל (תרומת הדשן) ובלאו הכי העיקר כרוב הראשונים שהתירו (ב"י)).

סימן תקכט | דיני שמחת יו"ט

סעיף א | כבוד ועונג יו"ט

נחלקו התנאים (ביצה טו ע"ב ועוד) בדרך השמחה ביו"ט. לדעת רבי אליעזר או כולו לכם או כולו לה', ולדעת רבי יהושע חציו לכם וחציו לה'. (שכן כתוב מצד אחד 'עצרת תהיה לכם', ומצד שני כתוב 'עצרת לה' אלוקיך', ולכן נחלקו כיצד ליישב את הפסוקים).

וכן מובא שם בגמרא שהקב"ה אומר לעם ישראל 'לזו עלי וקדשו היום ואני פורע'.

טור ושו"ע: מצות יו"ט לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתיה. ואל יצמצמם בהוצאת יום טוב¹⁰⁹¹.

א. יש לגעור בחזנים המאריכים את התפילה יותר מחציו של היום (משנ"ב).

ב. כתבו הפוסקים שהדרך הנכונה לקום להתפלל ולקרוא בתורה ולהתפלל מוסף, וחוזרים לבתיהם לאכול, והולכים לבית המדרש ושונים עד חצי היום, וכשמגיע זמן מנחה מתפללים מנחה, וחוזרים לבתיהם להתענג בשמחת יו"ט שאר היום עד הלילה כדי לקיים חציו לכם (משנ"ב).

ג. כל מזונותיו של אדם קצובים מראש השנה, חוץ מהוצאות שבת וימים טובים, שאם פחת פוחתים לו, ואם הוסיף מוסיפים לו (גמרא).

❖ כבוד ועונג יו"ט

רמב"ם: מצוה לכבד ולענג את היום טוב כמו שבת, כמו שנאמר "לקדוש ה' מכוּבד", ובכל הימים טובים נאמר "מקרא קודש"¹⁰⁹². וכן ראוי שלא לאכול בערב היום טוב ממנחה ולמעלה, שאף זה מכלל הכיבוד.

טור ושו"ע: צריך לכבדו ולענגו כמו בשבת.

רמ"א: ואסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יו"ט כמו בשבת (לאו דווקא, שאף בשבת אינו איסור, אלא מצווה מתשע שעות ולמעלה (משנ"ב)). אמנם, אם ערב יום טוב חל בשבת, יכול לקיים סעודה שלישית, ויאכל מעט פת לכבוד היום טוב.

ומצווה ללוש פת בערב יו"ט לכבוד היו"ט כמו בערב שבת (מהרי"ל).

ביום טוב מאחרים לבוא לבית הכנסת וממהרים לצאת משום שמחת יו"ט (גמרא במגילה). (מאחרים כדי שיוכלו לטרוח בסעודת יו"ט לפני התפילה¹⁰⁹³. וכיום שמאריכים בפיוטים בין ק"ש ליוצר, יש להקדים את התפילה כדי לא לאחר זמן ק"ש (משנ"ב)).

הערות

¹⁰⁹¹ ועיין בבית"ל שבימי חול יש להזהר בזה, וע"ש במה שכתב בחומרת מי שאינו מכלכל דרכיו בזה.

¹⁰⁹² וכתב הבית"ל שלפי זה גם הלכות הנוגעות בשבת לעניין דיבור האסור והמותר, הנלמד מהפסוק 'וכבדו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר', שייכות גם ביו"ט, ועיין בסימנים ש"ו וש"ז.

¹⁰⁹³ לכאורה דווקא בהכנות שאם לא יעשה אותן קודם התפילה תפגע שמחת יו"ט (ואז הוי כהיתר ללכת לקנות צרכי שבת לפני התפילה, שהתירו הפוסקים רק אם לא יצא מהם לאחר התפילה).

- א.** צריך לרחוץ בחמים כמו בשבת, וכן ללבוש כסות נקיה, ולא ילבש מלבושי חול. וכן ישתדל כל אחד להכין משהו בעצמו לכבוד היר"ט (**משנ"ב**).
- ב.** ממנחה היינו מזמן מנחה קטנה (**משנ"ב**). (והיינו מחצי שעה קודם, דהיינו שעה תשיעית (ביה"ל)).
- ג.** אפילו עבר ולא אכל סעודה שלישית לפני זמן מנחה קטנה, יכול לאכול, אלא שמצווה שיאכל רק מעט פת (יותר מכביצה. ומן הדין יכול לאכול יותר, אך לא כרגילותו (שער הציון)), כדי להכנס לשבת לתאבון. ודינים אלה שייכים גם כשיר"ט ראשון חל להיות בשבת (ויר"ט שני במוצאי שבת) (**משנ"ב**).
- ד.** איתא בגמרא (ע"ז ה"ב) שנהגו להרבות בסעודה ביר"ט ראשון של פסח, בעצרת, בראש השנה ויר"ט אחרון של חג¹⁰⁹⁴ (**משנ"ב**).
- ה.** יש אחרונים שכתבו שיש להחמיר שלא לקבוע סעודה מתשע שעות ולמעלה גם ביר"ט ראשון מפני יר"ט שני. ואין זה ברור, כיוון שיר"ט ראשון הוא העיקר, ומניין לנו להחמיר שלא לאכול בו כדי שיאכל בלילה לתאבון (**ביה"ל**).

❖ לחם משנה

רי"ף ורמב"ם: חובה לבצוע על לחם משנה ביר"ט כמו בשבת (שכן המן היה יורד כפול גם בעיר"ט). וכן לקבוע כל סעודה על היין כמו בשבת (**רמב"ם**).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ והיינו לשתות יין בתוך הסעודה מלבד הקידוש. ומצווה גם לאכול בשר, והיינו אם ידו משגת (**משנ"ב**).

❖ בגדי היום טוב

Ⓢ **הגה"מ (על פי ירושלמי) ושו"ע:** בגדי היום טוב צריכים להיות מכובדים יותר משל שבת.

❖ סעודה שלישית

◀ **רמב"ם:** גם ביר"ט יש לעשות שלוש סעודות.

◀ **רא"ש:** לא נהגו לעשות שלוש סעודות.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

הערות

¹⁰⁹⁴ וכתב בשער הציון: (ביר"ט ראשון של פסח) 'לפי שהוא יום גאולה וחירות, ובעצרת לפי שהוא יום מתן תורה, ובראש השנה לפי שהוא תחלת השנה עושין כן לסימן טוב, ושמיני עצרת לפי שהוא חשוב והוא רגל בפני עצמו, אבל יום טוב א' של סוכות לא, לפי שהעם טרודים במצות סוכה וד' מינים ואין פנאי להכין הרבה'. עכ"ל. (ושביעי של פסח לכאורה כיוון שהוא אינו חג בפני עצמו).

ל עם זאת, כתבו חלק מהאחרונים שטוב שיאכל אז פירות. (ומזה התפשט המנהג לאכול תבשיל יותר בסעודת שחרית. אמנם, בשבת אין זה מועיל לעניין סעודה שלישית) (משנ"ב).

א. אם לא אכל בליל י"ט, יאכל ביום שתי סעודות, ויעשה את הקידוש של הלילה ביום, וכמו בשבת (משנ"ב).

סעיף ב | מצוות השמחה

רמב"ם, טור ושו"ע: חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלווים אליו. כיצד משמח, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים כפי ממונו, וחייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר העניים.

רמ"א: דין תענית ביר"ט כמו בשבת.

א. להיות שמח בחג זו מצוות עשה מהתורה שנאמר "ושמחת בחגך". ואף הנשים חייבות במצווה זו (שע"ת בשם שאגת אריה).

ב. גם חול המועד בכלל המועד, אלא שכבוד ועונג אינו חייב בו, שלא נאמר בו 'מקרא קודש'¹⁰⁹⁵ (משנ"ב).

ג. מי שנועל דלתו ואוכל ושותה הוא ואשתו ובניו, אין זו שמחת מצווה אלא שמחת כרסו, ועל אלו נאמר: "זְבַחֵיהֶם כָּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל אֲכָלֵיו יִטְמְאוּ כִּי לַחֲמֵם לִנְפָשָׁם" (הושע ט, ד). ושמחה זו קלון הוא להם שנאמר: "וְזָרִיתִי פָּרֵשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרֵשׁ חֲגִיכֶם" (מלאכי ב, ג). (רמב"ם). ואף בזוהר מפליג מאוד בעונש מי שאינו דואג לעניים. ועל כן אין אינו מצוי שיסאר עני ביום טוב בלי סעודה. אמנם, יש עניים ואומללים שאינם רוצים לפשוט יד, ולכן יש נבונים לב שהולכים לבתי העשירים ומקבצים עבורם, ואשרי להם שמזכים לעצמם ולכל אנשי העיר (משנ"ב).

ד. משמע מהרמ"א שלעניין תענית חלום (שמתענה בשבת), יש להתענות גם ביר"ט. אמנם, האליה רבה מביא בשם מהר"ש שלא להתענות ביום שנושאים כפים, ומאריך בזה ומסיק שפשט המנהג להתענות, ועם זאת כשיש עוד צד להקל, ביר"ט יש להקל יותר מבשבת (משנ"ב).

ה. יש שכתבו שמי שמתענה ביר"ט ואינו מקיים חציו לכם, צריך לעשות כולו לה' בתפילה או בלימוד, והדרכי משה חלק עליהם, שעצם התענית היא כולו לה', ועוד שעצם התענית עונג היא לו, וזהו חצי לכם (משנ"ב).

ו. בזמן שהמקדש היה קיים, הגברים היו יוצאים ידי חובה בבשר שלמים, אבל בימינו שאין שלמים, יוצאים ידי חובה ביון, אבל בשר אין חובה לאכול עכשיו. מכל מקום, יש בזה מצווה (והשו"ע שלא הזכיר זאת סמך על מה שכתב בסעיף א שיש לקבוע כל סעודה על היין) (ביה"ל).

ז. אם אין ידו משגת לקנות בגדים ותכשיטים, יקנה להם לפחות מנעלים חדשים לכבוד היר"ט (ביה"ל).

הערות

¹⁰⁹⁵ מקור הדבר בגר"ז. עיין בסימן הבא בשער הציון בס"ק ד, שתמה על דבריו, שכן מבואר להדיא ברמב"ם שחול המועד נקרא מקרא קודש, וכן בנוסח התפילה אנחנו אומרים מקרא חודש על חול המועד. וכתב שהדין שכתב הגר"ז נכון, אך מה שכתב שלא נאמר 'מקרא קודש' על חוה"מ, לכאורה צ"ע.

סעיף ג | אכילה ושתייה

רמב"ם, טור ושו"ע: אדם אוכל ושותה ושמח ברגל. ולא ימשוך בבשר ויין, ובשחוק וקלות ראש, שאין השחוק וקלות ראש שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוונו על הוללות וסכלות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר.

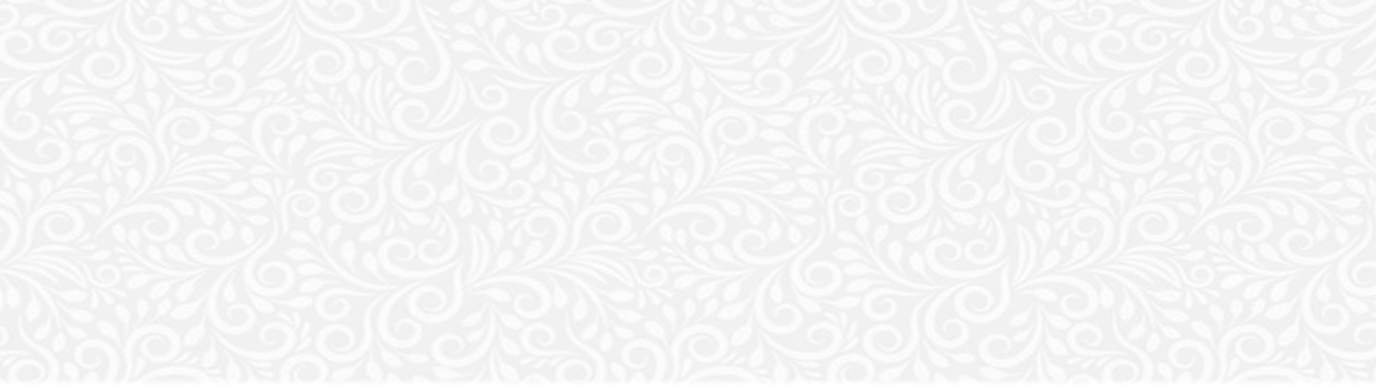
א. אפילו מי שמסגף עצמו כל השנה, שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, בשבתות וימים טובים וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות (**בית יעקב**).

ב. מידת החסידים אשר ה' לנגדם תמיד, ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר משבחים לקב"ה אשר שמחם (**טור**).

סעיף ד | מינוי שוטרים ברגל

רמב"ם, טור ושו"ע: חייבים בית דין להעמיד שוטרים ברגלים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה ולא ימשכו ביין, שמא יבואו לידי עבירה, [אלא יהיו כולם קדושים (**שו"ע**)].

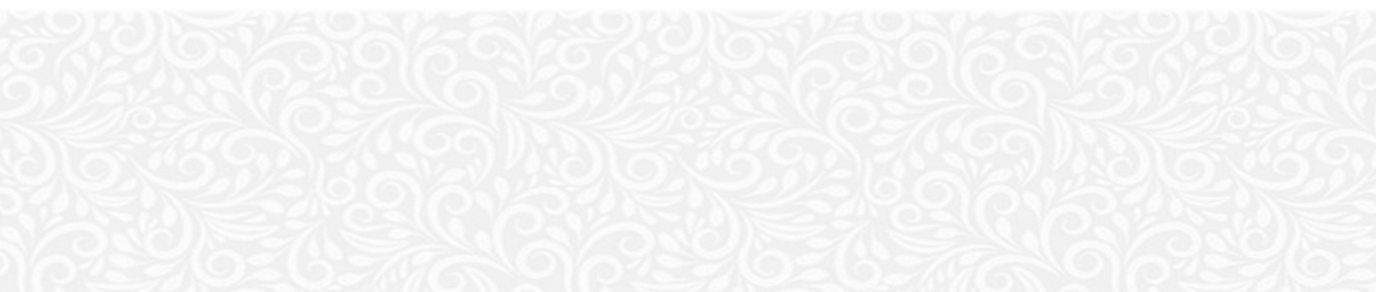
א. וחייב זה תמידי למחות מי שיש בידו, אלא שברגל מצוי הקלקול יותר (**משנ"ב**).

הלכות חול המועד

סימן תקל | כללי המלאכות בחול המועד

הקדמה לדיני חול המועד:

- א. כתב הרמב"ם (יו"ט ו, כב): 'ימים שבין ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות והן בגולה ארבעה בתוך הפסח וחמשה בתוך החג הם הנקראין חולו של מועד ונקראין מועד'.
 ב. נחלקו הראשונים בתוקף איסור המלאכה בחול המועד. ויתבאר בסימן זה.
 ג. חמישה סוגי מלאכות הותרו בחול המועד (והבאנו כאן מעט מפרטי הדינים של כל היתר):

1. **דבר האבד.** (היתר זה מבואר בעיקר בסימנים תקל"ז – תקל"ט, וכדלהלן).
 כשיש הפסד מרובה היתירו אפילו בטרחה מרובה. כשאין הפסד מרובה (כגון ביצה שעתידה להתקלקל אם לא יושב עליה תרנגולת, נעליים שללא תיקון יוסיפו להקרע מעט) לעיתים אסרו, לעיתים היתירו רק ללא טרחה ולעיתים רק בשינוי. והדבר משתנה לפי גודל ההפסד. (ראה סימן תקל"ו, סעיף ד, וסימן תקל"ז, א ובשאר הסימנים).
 דבר האבד נעשה גם במלאכת אומן וללא שינוי (שער הציון בסימן תקל"ז ס"ק מח).
 היתירו מלאכה זו רק כשלא השהה הכוונה את מלאכתו למועד, ואם השהה קנסוהו חז"ל אפילו אם יפסיד (סימן תקל"ח סעיף ו).
 מותר לפועל לקבל שכר על מלאכת דבר האבד (רמ"א בסימן תקמ"ב. וע"ש במחלוקת האחרונים אם עדיף לשכור פועלים גויים כשאפשר. והביה"ל כתב שטוב להזהר כשאפשר).
 2. **צורך אוכל נפש.** (היתר זה מבואר בסימן תקל"ג ובסימנים תק"מ ותקמ"א).
 לצורך אוכל נפש היתירו אפילו מלאכת אומן (מבואר בסימן תקל"ג, א) אפילו אם כיוון מלאכתו למועד (סימן תקל"ג סעיף א), ולשאר צרכי המועד היתירו רק צרכי הדיוט (והיינו שדינם כשאר צרכי המועד שהיתירו רק במעשה הדיוט (ההיתר החמישי)).
 היתירו מלאכה גם לצורך מכשירי אוכל נפש, אך בזה היתירו רק אם לא כיוון מלאכתו למועד (סימן תק"מ, סעיף יג ברמ"א ובמשנ"ב).
 3. **פועל שאין לו מה לאכול.** (היתר זה מתבאר בסימן תקמ"ב סעיף ב, ומובא בעוד מקומות שונים).
 פועל שאין לו מה לאכול היתירו לו לעשות מלאכה ולקבל עליה שכר, אפילו אם המלאכה אינה לצורך המועד, אפילו היא מלאכת אומן (סימן תקמ"ב סעיף ב).
 נחלקו האחרונים האם דווקא כשאין לו מה לאכול כלל (מג"א) או גם כשיש לו מה לאכול אלא שלא בריווח (אליה רבה).
 אם אפשר לא יעשה את המלאכה בפרהסיא (אך לאליה רבה הנ"ל לא יעשו בפרהסיא אפילו אינם יכולים בצנעא (שער הציון שם)).
 4. **צרכי רבים.** (היתר זה מתבאר בסימן תקמ"ד).
 דבר שיש בו צורך רבים, והוא מצרכי הגוף וצורך המועד, היתירו לעשותו גם במעשה אומן ואפילו כיוונו מלאכתם למועד (סימן תקמ"ד סעיף א). מה שאינו צרכי הגוף, או שאינו צרכי המועד, נאסר בו מלאכת אומן (שם ברמ"א וסעיף ב בשו"ע, וס"ק ו במשנ"ב).
 במידה ועושה במעשה הדיוט, מותר אפילו לצורך שלאחר המועד (שם משנ"ב ס"ק א).
 5. **צרכי המועד.** (היתר זה מבואר בסימן תק"מ – תקמ"ב ותקמ"ד, בכמה מקומות בשו"ע ומשנ"ב).
 מותר ליחיד שאינו מומחה לעשות מעשה כדרכו לצורך המועד. ובקי צריך לעשותו במעשה הדיוט (סימן תקמ"א סעיף ה).
 מלאכת הדיוט לצורך המועד היתירו לעשותה רק בשינוי, אך דבר שאין בו טורח כלל, היתירו אפילו כדרכו (משנ"ב בסימן תק"מ ס"ק ז בשם הב"י. ומה שהיתירו בסימן תקמ"ד מלאכת הדיוט כדרכו צריך לומר משום שזה מכשירי אוכל נפש).

במידה ויש טורח ופרסום רב, אסרו אפילו במעשה הדיוט. (משנ"ב בסימן תק"מ ס"ק ד).

מותר לעשות מלאכה זו רק בעצמו או ע"י אחר בחינם, אבל בשכר אסור. (מחלוקת אחרונים בסימן תקמ"ב בביה"ל ד"ה אפילו).

התירו לעשות מלאכה רק אם לא כיוון מלאכתו למועד, אבל אם הניחה כדי לעשותה במועד, אסור (משנ"ב בסימן תק"מ ס"ק ט).

אין לקבל שכר על מלאכה שעושה לצורך הדיוט, אך לצורך רבים מותר. (הרי שההבדלים בין רבים ליחיד הם: א. מעשה אומן לצורך המועד והגוף מותר לרבים, וליחיד אסור אלא במעשה הדיוט בשינוי. ב. כוון מלאכתו למועד מותר ברבים ואסור ביחיד. ג. צרכי רבים מותר לקבל עליהם שכר וביחיד אסור).

ד. אע"פ שנתנו חכמים כללים לדבר, הרי שמלאכות חול המועד הן 'הלכות עקורות' ואינן למדות זו מזו, 'כי פעמים תמצא לרבותינו זכרונם לברכה מתירין מלאכה כבדה בענין אחד ופעמים יחמירו על הקלה בענין אחר... כי התורה לא אסרה ולא התירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם' (חינוך מצווה שכג).

ה. כתבו האחרונים שמקום שנהגו ההמון להקל גם בדבר שאינו אבד, ובא חכם ואסר להם למגדר מילתא אפילו בדבר האבד, אין לחכם אחר להקל להם. 'ויש לברוח מפני היתרים כאלו שיש בהם משום זלזול המועד' (ערוך השלחן תקמ"ד, ז. והביאו שש"כ בפרק סו, ד).

ו. מטרת איסור המלאכה בחול המועד, כדי שיעסקו ישראל בתורה. וכך אמרו חכמים (ירושלמי מו"ק ב, ג): 'אמר ר' אבא בר ממל.. כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהו אוכלין ושותין יגיעין בתורה'.

סעיף א | תוקף איסור מלאכה בחוה"מ

הגמרא דורשת (חגיגה יח ע"א) מפסוקים שחול המועד אסור בעשיית מלאכה. וכן כתוב בגמרא במועד קטן (יא ע"א) שחול המועד איסור המלאכה בו מהתורה. וכן במסכת חגיגה (יח ע"א) משמע שאיסור מלאכה בחול המועד אסור מהתורה (שכמו שאי אפשר לאסוף ביו"ט, כך ברור לגמרא שאסור לאסוף בחול המועד).

מאידך, מצינו שהתירו לעשות מלאכות לצורך דבר האבד, וכן למי שאין לו מה לאכול. וכן הגמרא במגילה (כא ע"א) כוללת את חול המועד עם ראש חודש (שאיסור המלאכה בו רק לנשים וממנהג (ירושלמי)). וכן בירושלמי (מועד קטן ב, ג) איתא שאיסור מלאכה בחול המועד נקבע כדי שיתעסקו בתורה ובשמחת הרגל.

על סמך מקורות אלה (ועוד מקורות. עיין ברא"ש) נחלקו הראשונים האם איסור המלאכה בחול המועד הוא מהתורה או מדרבנן (עיין ב"י וביה"ל):

◀ **רא"ם בשם רבותיו [ור"ף לפי הטור והאחרונים], שאלתות, אשכול, רי"ץ גיאת, רש"י,**

רשב"ם ושבלי הלקט: איסור מלאכה בחול המועד מהתורה. (ומה שהתירו מלאכות שונות זה על פי מה שהתורה עצמה גילתה להתיר בזה, כמבואר בחגיגה יח ע"א).

◀ **[רי"ף לפי הב"י], רבינו תם, ריב"א, רמב"ם, רא"ש, מרדכי, ריא"ז, תשב"ץ וטור:** איסור מלאכה בחול המועד מדרבנן. (וכוונת הגמרא במועד קטן יא, שהיו כעין דאורייתא שנדרש מאסמכתא (רא"ש)).

◀ **רמב"ן, רשב"א וריטב"א:** כל מלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד, אסורה מהתורה. וכל מלאכה שהיא לצורך המועד הותרה, (בין במלאכת הדיוט ובין במלאכת אומן אע"פ שאינה

דבר האבד). וכן מלאכת דבר האבד הותרה אע"פ שאינה לצורך יו"ט, (אף על גב שיש בה טרחה מרובה). וחכמים אסרו חלק מהמלאכות הללו. ועיקר חול המועד ודאי מהתורה.

◀ **בית יוסף (על פי הר"ן):** מלאכת חול המועד אסורה מהתורה, ומסרה התורה את הדבר לחכמים שיאסרו מה שנראה להם, ויתירו מה שנראה להם.

Ⓢ **שו"ע:** חול המועד אסור במקצת המלאכות ומותר בקצתם. (ודעתו שאיסור מלאכה מדרבנן כמו שמוכח בהמשך הסימנים **(ביה"ל)**).

רמ"א: לפי צורך העניין שהיה נראה לחכמים להתיר.

ל כשיש ספק במלאכה בחול המועד, לפי הפוסקים שאיסור חוה"מ מהתורה, ספקו אסור, ולפי הפוסקים שאיסורו מדרבנן ספקו מותר. ואין למהר להקל, כי אם לצורך גדול **(ביה"ל)**.

א. המלאכות המותרות במועד הן חמישה:

1. דבר האבד.

2. צרכי המועד. [לאכילה במלאכת אומן, ולשאר הצרכים במלאכת הדיוט].

3. פועל שאין לו מה לאכול.

4. צרכי רבים.

5. מלאכת הדיוט אפילו ליחיד.

ב. יש להזהר שלא להקל מעבר למה שהקלו חכמים, שאמרו חז"ל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז. וחייבים לכבדו במאכל ומשתה וכסות נקיה¹⁰⁹⁶, שלא ינהג בהם מנהג חול. ומהרי"ל היה לובש קט"א של שבת. ובסימן תקכ"ט התבאר שמצוות "ושמחת בחגך" קאי גם על חול המועד **(משנ"ב)**.

ג. האחרונים כותבים שאין חובה לאכול לחם בחול המועד, ורק אסור להתענות. אך עם זאת מצווה לקבוע סעודה על לחם בבוקר ובערב, כיוון שמצווה לכבדו באכילה ושתייה, ועיקר אכילה היא לחם **(משנ"ב)**.

ד. מקום שהמון העם מקילים אפילו בדבר שאינו אבד, וחכם אסר להם למיגדר מילתא אפילו מלאכת דבר האבד, אין לחכם אחר להתיר להם **(אחרונים)**.

ה. בירושלמי כתוב שרבי אבא בר ממל אמר שאם היה מי שנמנה עימו, הוא היה מתיר מלאכת חול המועד, כיוון שאיסור המלאכה נתקן כדי שיעסקו בתורה ובשמחת החג, ועכשיו אוכלים ושותים ופוחזים. וכתב **הכלבו** מכאן נדע שאיסור השחוק גדול מאיסור המלאכה, 'שכוונת ה' יתברך בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה' **(משנ"ב)**.

¹⁰⁹⁶ מקור הדין במג"א בשם ספר התניא. ושם כתב שהחיוב הוא כמו בי"ט ממש, אך **בשער הציון** פסק שאין להחמיר בחול המועד כמו בי"ט, שכן מוכח מהרמב"ם שחילק בין יו"ט לחוה"מ, ולכן הסיק שיש לכבד את חול המועד, אך אין צורך לכבדו כמו יו"ט, אלא רק שיהיה יותר מיום חול.

סימן תקלא | דיני גילוח בחול המועד

סעיף א | איסור גילוח במועד

המשנה מונה (מועד קטן יג ע"ב) מספר אנשים שמותר להם לגלח במועד (עיין להלן בסעיף ד). הגמרא מבארת (שם יד ע"א) שלשאר בני אדם אסור לגלח במועד כדי שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים (שם היו יודעים שאפשר לגלח במועד, לא היו מתגלחים לקראת הרגל, אלא נכנסים כשהם מנוולים ומגלחים במועד (רש"י)).

טור ושו"ע: מצווה לגלח בערב ברגל¹⁰⁹⁷.

א. היינו בין לפני חצות ובין לאחר חצות, מלבד ערב פסח שאסור לאחר חצות (משנ"ב).

סעיף ב | מי שהתגלח בערב הרגל

כנזכר, חז"ל אסרו להתגלח במועד שמא אנשים ימנעו מלהתגלח בערב הרגל עד דעת שיתגלחו בחול המועד.

◀ ר"ת: לפי זה, אדם שהתגלח בערב הרגל, יכול להתגלח בחול המועד.

◀ הגהות אשר"י בשם או"ז וטור: אסור אפילו כך, (וכך משמע במשנה לעיל (בסעיף א) שלא פירטה להתיר את מי שהתגלח בערב הרגל).

כך פוסק שו"ע.

ל הוא הדין סיפור הראש, אלא שדרכם היה לגלח. ואע"פ ששניהם הוא תיקון ויפוי הגוף לצורך המועד, אסור זאת חכמים שמא אנשים יכנסו לרגל כשהם מנוולים (משנ"ב).

סעיף ג | מי שהיה אנוס

רבי זירא שאל (מו"ק יד ע"א) האם מי שאבדה לו אבידה בערב הרגל רשאי לגלח במועד. האם נאמר שכיוון שהיה אנוס מותר לו, או כיוון שלא מוכחא מילתא אסור.

אביי פושט לו לאיסור, שהרי לא ייתכן שלכולם יהיה אסור ורק לאדם זה יהיה מותר (והיינו שאם לכולם אסור, לא ייתכן שלאדם זה יהיה מותר מאחר ואנוס אינו ניכר לכל (רש"י)).

הגמרא מקשה, והרי רבי אסי התיר לכבס למי שיש רק חלוק אחד, וגם פה יש להקשות כיצד התירו רק לאדם זה, הגמרא דוחה שמר בר רב אשי ביאר ששאני הכא שאיזורו מוכיח עליו (שמי שיש לו רק חלוק אחד, בשעת כיבוסו מתעטף במקטורן וכולם רואים שיש לו רק בגד אחד (רש"י)).

הערות

¹⁰⁹⁷ וכתב בשער הציון שמי שהתגלח קודם הרגל בתוך שלושים יום, אין עליו דין זה, שהרי ניוול הוא יותר משלושים יום, אך כתב שבמדינתנו שמגלחים במספרים ונשאר מעט שער, ממילא אפילו אם ישהה פחות משלושים יום יש בזה ניוול ומצווה עליו לגלח.

רב אשי שנה אחרת את הספק של רבי זירא: האם אומן שאבדה לו אבידה בערב הרגל (כגון ספר, שכולם יודעים שאבדה לו אבידה), יכול לגלח או לא. והגמרא נשארת בתיקו.
◀ רי"ף, רא"ש ורמב"ם: אסור לגלח אפילו מי שנאנס.

Ⓢ שו"ע: אפילו היה אנוס בערב הרגל ומפני כך לא גילח בערב יו"ט, אינו מגלח במועד.

◀ הגה"א בשם או"ז: מותר.

א. כגון מי שאבדה לו אבידה או אומן שהיה לו אנוס, ורק האונסים המבוארים להלן נקראים אנוס, מפני שאלו אונסים הגלויים ומפורסמים שאי אפשר להם לגלח לפני הרגל¹⁰⁹⁸ (משנ"ב).

❖ מי שהיה חולה

◀ רשב"א [הגה"א בשם או"ז וטור]: אפילו מי שהיה חולה בערב הרגל, והגילוח מזיק לו, אינו יכול לגלח במועד. (שהמשנה מנתה אנשים שהאונס שלהם ניכר, ולא מנתה חולה).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

◀ תוספות: ספק אם יכול (אם הוא בכלל המנויים במשנה שהאונס שלהם ניכר לכל).

סעיף ד | המותרים לגלח במועד

המשנה אומרת (מו"ק יג ע"ב) שהבא ממדינת הים, ומבית השביה, והיוצא מבית האסורים¹⁰⁹⁹ והמנודה שהתירו לו חכמים, וכן מי שנשאל לחכם והותר – לכל אלה מותר לגלח במועד. (לקמן יבואר כל אחד ודיניו).

הברייתא מסייגת (שם יז ע"א) שכל אלה הותרו רק אם לא היה להם פנאי לגלח, אבל אם היה להם פנאי, אסורים.

הירושלמי אומר (מו"ק ג, א) שאפילו מי שהיה אסור בבית כלא של יהודים, שהיה יכול לגלח, מותר לו לגלח במועד, כיוון שהיה אסור, היה בצער ולא היה יכול לגלח.

Ⓢ טור ושו"ע: ואלו מגלחין במועד, מי שיצא מבית השביה, ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד, ומי שיצא מבית האסורים, אפילו היה חבוש ביד יהודים.

א. גם אם יצא לפני המועד, אלא שלא היה לו זמן סמוך לחשיכה לגלח, גם רשאי לגלח (משנ"ב).

ב. כל אלה שהתירו להם לגלח, מותרים אפילו ללא שינוי (אך צ"ע מדוע לא הצריכו שינוי כמו שאר דברים שאינם אוכל נפש והם לצורך המועד שצריך בהם שינוי. ואולי עשאו כדבר האבד) (ביה"ל).

הערות

¹⁰⁹⁸ כוונתו בזה שאין המקרה מפורסם וגלוי לכל, שהרי מי שנדר ונשאל לנדרו, אינו מפורסם בהכרח, ובכל זאת התירו לו, לעומת זאת, חולה ודאי מפורסם יותר ממנו, ועם זאת אסרו לו, אלא הכוונה שעצם האונס ברור לכל שאין אפשרות לגלח כשהוא כאן, והיינו שמי שנדר או מנודה וכו', מפורסם לכל שאינו יכול לגלח, לעומת זאת חולה או מי שאבדה לו אבידה, אין זה ברור לכולם שאינו יכול לגלח, ויבואו להתיר גם ללא אונס. עיין **שער הציון**.
¹⁰⁹⁹ **ברש"י כת"י** כתב שבית השביה הוא שגויים שבו אותו למרחקים, ובית האסורים זה אפילו בעירו. ואולי על פי הירושלמי להלן בית השביה היינו ע"י גוים, ובית האסורים היינו ע"י יהודים.

❖ מנודה שהתירו לו

המשנה אומרת שמנודה שהתירו לו חכמים מותר לו לגלח במועד.

הירושלמי שואל (מו"ק ג, א) באיזה אופן מדובר, אם מדובר במנודה שהתירו לו לפני הרגל, הרי היה יכול לגלח. ואם מדובר במנודה שלא התיר עד הרגל, הרי ודאי שאסור לו (שהוא אינו אנוס, שהיה לו לפייס את בעל דינו כדי שיתירו לו (רא"ש)). אלא המשנה מדברת במנודה שנשאל על נידויו לפני הרגל, ונגמרו שלושים יום של נידויו בתוך הרגל.

בגמרא מובא (מו"ק טז ע"א) מעשה שאב"י החמיר שאין נידוי נותר אלא לאחר שחל שלושים יום, ולא לפני כן. מאידך מובא בגמרא בנדרים (ז ע"ב) שהתירו נידוי מיד לאחר שהחילו את הנידוי.

❖ **רי"ף ורמב"ם:** אין הלכה כאב"י, אלא נידוי נותר מיד, לכן גם אין הלכה כירושלמי, אלא אפילו מנודה שהותר ברגל עצמו, מותר לגלח.

שו"ע: מנודה שהתירו לו ברגל יכול לגלח.

❖ **רא"ש¹¹⁰⁰, טור [תוספות, רי"ו, רי"ף גיאת ואגודה (עין שער הציון)]:** מנודה שהתירו לו בתוך הרגל אסור לו לגלח אם היה יכול להשאל לפני הרגל.

משנ"ב: יש מחמירים אם היה יכול להשאל לפני הרגל, ומכל מקום המקל יש לו על מי לסמוך, כיוון שהוא מילתא דרבנן.

❖ הנשאל לחכם על נדרו

המשנה אומרת שהנשאל לחכם על נדרו והותר, מותר לו לגלח.

הירושלמי מקשה (מו"ק ג, א), במה מדובר, הרי אם היה יכול להשאל קודם הרגל שיגלח לפני, ואם לא נשאל, לא יגלח, שהרי היה יכול להשאל. ומבאר הירושלמי שהמשנה עוסקת במי שנשאל קודם הרגל, ולא מצא פתח לנדרו אלא ברגל.

❖ **רי"ף ורמב"ם:** גם מי שהיה בדעתו להשלים, ונמלך ברגל, נחשב אנוס ויכול לגלח.

שו"ע: מי שנדר שלא לגלח ונשאל על נדרו ברגל יכול לגלח.

❖ **רא"ש וטור:** רק מי שנשאל לפני הרגל, ומצא פתח ברגל עצמו, יכול לגלח. אבל מי שהיה בדעתו להשלים את נדרו, וברגל נמלך, אינו נחשב אנוס, ואסור לו לגלח.

הערות

¹¹⁰⁰ הרא"ש מעתיק את הירושלמי. הבית יוסף מאריך בביאור דעת הרא"ש. בביאורו הראשון כתב הב"י שהרא"ש אינו סובר כיירושלמי שנידוי מופר רק לאחר שלושים יום (כיוון שלהלכה קיי"ל שאפשר להתיר נידוי גם בתוך שלושים יום, וכ"כ רי"ף, רמב"ם, ראב"ד, וכן פסק השו"ע ביו"ד בסימן של"ד), וכוונתו בהבאת הירושלמי רק לומר שאם היה יכול להשאל קודם הרגל ולא נשאל, אסור לו לגלח, דהוה ליה פושע. וכן כתבו **התפארת שמואל ושער הציון** בביאור דעת הרא"ש, וכך מוכח מפירוש הרא"ש בנדרים ז ע"ב. [בביאורו השני הב"י מבאר שכוונת הרא"ש שאם נידו בסתם את האדם הרי זה שלושים יום (ובזה עוסקת המשנה והירושלמי), ואם פירשו להדיא שמנדים לפחות, הרי שהנידוי חל פחות זמן].

יש חולקים שדווקא אם לא מצא חכם להתיר נדרו קודם הרגל, אבל אם לא רצה להתיר, ונמלך בתוך הרגל, אסור לו לגלח. ודעת המג"א להקל כדעת השו"ע (משנ"ב). (והמקל בזה לא הפסיד (שער הציון)).

❖ הבא ממדינת הים

המשנה אומרת שהבא ממדינת הים יכול לגלח במועד.

הגמרא מבררת (מו"ק יד ע"א) האם המשנה מסתדרת עם רבי יהודה שאסר לגלח למי שבא ממדינת הים. מבאר רבא שלשוט (לשוט בעולם לראותו (רש"י)) דברי הכל אסור לגלח, למזונות דברי הכל מותר, ונחלקו כשהפליג להרוויח, שרבי יהודה מדמה זאת לשוט, ות"ק מדמה זאת למזונות. (והלכה כחכמים (ראשונים)).

❖ **ראב"ד ורא"ש [רי"ץ גיאת, אשכול ושיטת ריב"ב (עין שער הציון)]:** מחלוקת רבי יהודה וחכמים היא רק ביוצא לחו"ל מארץ ישראל.

❧ **נמוק"י וטור:** אבל כשהכל בארץ ישראל, או הכל בחו"ל, מותר אפילו יצא לטייל.

❧ **שו"ע:** הבא ממדינת הים בחול המועד, או שבא בערב הרגל ולא היה לו שהות לגלח מבעוד יום, יכול לגלח. והוא שלא יצא מארץ ישראל לחו"ל לטייל.

❖ **ירושלמי (על פי הגר"א), משמעות רש"י ור"ח וסתימת רי"ף ורמב"ם:** מחלוקתם גם ביוצא מארץ ישראל לארץ ישראל, או בחו"ל לחו"ל.

❧ **שער הציון:** המקל (כשו"ע) יש לו על מי לסמוך.

א. דווקא כשבא ממדינת הים, אבל מדרך אחרת לא (מג"א). וכן בדרך רחוקה מאוד שמפרסמא מילתא (מחצית השקל). (ובריטב"א כתב שכל שבא מחוץ לעיר נחשב למדינת הים. וצריך עיון (משנ"ב)).

ב. אם הגיע למקום יישוב לפני הרגל, והיה יכול לגלח, אע"פ שלא הגיע לביתו עד שחשיכה, אינו רשאי לגלח, שהרי לא היה אנוס. אך אם הגיע ליישוב כמה ימים לפני הרגל, ואח"כ בערב הרגל לא היה ביישוב, יכול לגלח, שהרי היה אנוס בערב הרגל (מג"א ומשנ"ב).

ג. אם יצא להרוויח או לראות את חברו, שזה נחשב למצווה, מותר אפילו אם יצא מארץ ישראל לחו"ל (משנ"ב).

סעיף ה | להסתפר בצנעא

❧ **מרדכי (בשם התוספתא) ושו"ע:** גם מי שהתירו לו להסתפר, לא יעשה זאת ברשות הרבים אלא בצנעא.

סעיף ו | גילוח קטן

הגמרא מביאה (מו"ק יד ע"א) שתי לישנות בדברי שמואל האם מותר לגלח קטן שנולד סמוך למועד. ללישנא קמא שמואל אסר, וללישנא בתרא שמואל התיר.

רמב"ם, רא"ש [ורי"ף (על פי הב"י)]: הלכה כלישנא בתרא להתיר (שלא שייך בזה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול (רא"ש) או שהוא אינו בן מצווה, ולא גוזרים קטן אטו גדול (נמרי)).

ל **נמוקי יוסף**: והיינו כשיש לו שיער רב והוא מצטער מזה.

ש"ע: קטן מותר לגלח במועד¹¹⁰¹, אפילו נולד קודם המועד.

רמ"א (על פי המרדכי): ואפילו בפרהסיא שרי.

א. דווקא כשיש לו שיער רב ומצטער מזה **(משנ"ב)**.

ב. מותר לגלח דווקא קטן, אבל אסור לגלח גוי, שאין זה עדיף משאר מלאכות המועד שאסור לעשותן, אלא אם כן אין לו מה לאכול **(אחרונים)**.

ג. כתב הפרי מגדים שאפילו היה הקטן בן כמה שנים, מותר לגלחו במועד, כל שלא הגיע לשלוש עשרה שנים. אבל המ"א מסתפק כשהקטן נראה גדול, שמא אין להקל בפרהסיא **(משנ"ב)**.

סעיף ז | אֶבֶל בערב הרגל

הברייתא אומרת (מו"ק יז ע"ב) שאֶבֶל מותר לגלח ברגל. הגמרא מבררת באיזה אופן מדובר, ומעמידה שכוונת הברייתא לאבל שחל שביעי שלו בשבת שבערב הרגל (אבל אם חל שביעי שלו בתוך הרגל אסור לו לגלח ^(עיין ב"י¹¹⁰²)), וכדעת אבא שאול הסובר שמקצת היום ככולו, ושהיום השביעי עולה לו לכאן ולכאן (כלומר גם לשביעי וגם לשלושים, וכיוון שהתחילו כבר השלושים היה צריך כבר לגלח, אלא שהיה אנוס כיוון שהיה אז שבת, ולכן רשאי לגלח במועד ^(רש"י)). והראשונים פסקו כברייתא זו ^(עיין ב"י).

טור וש"ע: אבל שחל שביעי שלו להיות שבת ערב הרגל, מותר לו לגלח במועד.

רמ"א (על פי תרומת הדשן¹¹⁰³): מי שהמיר דתו וחזר בתשובה, ודרכו לגלח, מותר לגלח במועד.

ל והיינו במקום שנוהגים שבעלי תשובה מגלחים, שעבודה זרה דומה למת ולמצורע שטעון גילוח **(משנ"ב)**.

א. אפילו היה יכול לגלח בערב הרגל, והיה יכול לגלח בערב הרגל, אפילו כך מותר בדיעבד כיוון שאין מצרפים אותו לכל דבר שבקדושה ללא הגילוח¹¹⁰⁴ **(משנ"ב)**.

הערות

¹¹⁰¹ לגבי גילוח קטנים שהגיעו לגיל שלוש (חלאקה) בחול המועד, כתב בשערי תשובה (ס"ק ז): 'עיי'ן בגן המלך שכתב וז"ל: ומותר להשהות שמחת התגלחת שעושין לקטן כדי להרגיל השמחה במועד ומצוה נמי איכא בכך כו' ע"ש והענין של השמחה הוא מנהג א"י גם כן שעושין שמחה בהתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותה במצו' להיות לו פאות הראש ועיי'ן בפע"ח שער ספירת העומר שכ' בענין ההולכים על קבר רשב"י ור"א בנו במירנין בל"ג בעומר שראה את מורו האריז"ל שהלך שם לגלח את בנו במשתה ושמחה בימים ההם'.

¹¹⁰² אֶבֶל שחל שביעי שלו בערב הרגל, הרגל מבטל גזירת שלושים ממנו, אך אם שביעי שלו חל בתוך הרגל, אזי בטלה ממנו גזירת שבעה, אבל גזירת שלושים לא בטלה ממנו, ולכן אסור לו לגלח במועד משום האבלות שעליו. ועיי'ן בב"י שדן בדעת הרמב"ם שממנו משמע שהתיר לאֶבֶל שחל שביעי שלו ביר"ט לגלח במועד, והביא שהמגיד משנה כתב שדברים אלה טעות סופר או אגב שטפא, והב"י כתב שדברי הרמב"ם אמורים רק לגבי כיבוס ולא לגבי גילוח. ע"ש.

¹¹⁰³ הב"י כותב שדברי תרומת הדשן אמורים רק למנהג אשכנז שנהגו כך, אבל אנן שלא נוהגים להצריך לבעלי תשובה גילוח כלל, פשוט שאין להתיר גילוח במועד.

¹¹⁰⁴ לתוספות ביאור עיי'ן בתרומת הדשן (סימן פ"ו) שהוא מקור דין זה: 'ובעלי תשובה נמי נראה להתיר כדי שלא יהיה כמה מצות, שהרי אין מצרפין אותו לכל דבר שבקדושה עד שיגלח ויטבול. ואף על גב דוודאי אינו מעכב, מ"מ מנהג אבותינו תורה היא, וכדאסמכין אקרא ודחינן גילוח דרבנן מקמיה. ותו דאשירי פסק כלישנא בתרא דקטן

סעיף ח | גילוח השפם

אביטול ספרא אומר בשם רב (מ"ק יח ע"א) שמותר לגלח שפה מזוית לזוית, [הנחה כל שמעכבת, רבי אמי אומר ובשפה המעכבת (גירסת הבה"ג)].

ויש גורסים (וכן בגמרא שלפנינו): אביטול ספרא אומר בשם רב שמותר לגלח שפה מזוית לזוית, ואמר רבי אמי בשפה המעכבת].

◀ **ראב"ד:** רב מתיר לגלח מעל השפה אפילו אינו מעכב את האכילה, ובצידי הפה מתיר רק אם מעכב (וזה פירוש 'הנחה כל שמעכבת'), ורבי אמי מחמיר שגם מעל השפה מותר רק אם מעכב את האכילה. והלכה כרבי אמי.

◀ **רא"ש [וסתימת הרי"ף והרמב"ם (על פי הגירסא בגמרא שלנו)]:** הלכה כרב, ומותר לגלח את השפה מזוית לזוית (גם בצידי הפה), גם אם אינו מעכב את האכילה.

☞ **שו"ע:** כל אדם מותר ליטול שפה במועד.

רמ"א: אפילו בפרהסיא. ומותר לחוף ולסרוק ראש במועד אע"פ שמשיר שיער, ואין בזה משום גילוח (מרדכי).

א. מותר בין במספרים ובין בתער, אפילו אינה מעכבת האכילה (אחרונים).

ב. מי שיש לו שחין בראשו מותר לו לגלח השיער אפילו בתער¹¹⁰⁵ (חיי אדם).

ג. מותר להקיז דם, הנקרא כוסות רוח¹¹⁰⁶ (אורחות חיים).

ד. כל רחיצה מותרת במועד (רעק"א).

הערות

שנולד אפי' קודם המועד דשרי לגלח במועד, משום דגזירת חכמים שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול לא שייכי בקטן. ונראה דהבא לטהר כה"ג לא שייכי הגזירה כולי האי'. (האחרונים והמשנ"ב העתיקו את ביאורו הראשון של תרומת הדשן).

¹¹⁰⁵ עיין בבית"ל שהביא ראיית החיי אדם מברייטא, וכתב לדחותה, והסיק שאם היה יכול להסיר את השיער מערב יר"ט, אין להקל בהעברת השיער במועד.

¹¹⁰⁶ כתב בבית"ל שמדובר שאינו צריך לגלח את השיער שבמקום ההקזה, או שנעשה לזה הכרח בתוך המועד, או שסובר שהדבר נוגע לפיקוח נפש, או שכיוון שאם לא יקיז, יכבד עליו החולי, עדי שיחלה כל גופו, גם כן מותר לגלח, שהרי כל רפואה הותרה אפילו לחולה שאין בו סכנה (אמנם בסימן תקל"ב משמע שהותרו מלאכות בחוה"מ אפילו למיחוש בעלמא. וכתב בספר חול המועד כהלכתו שמלאכות אכן הותרו לצורך מיחוש, אבל איסור גילוח אינו בכלל זה, שהרי גזרו עליו חכמים, ולכן אין להיתירו אלא כשמדובר על חולה שאין בו סכנה (עיין חול המועד כהלכתו פרק ג, ביאורים ו)).

סימון תקלב | נטילת צפרנים בחול המועד

סעיף א | נטילת צפרנים במועד

הברייתא אומרת (מו"ק יז ע"ב) שדעת רבי יהודה לאסור ליטול צפרנים במועד (כמו איסור גילוח), ורבי יוסי מתיר. וכן לגבי אבל, רבי יהודה אוסר ליטול צפרניו ורבי יוסי מתיר.

עולא פוסק כרבי יהודה באבל וכרבי יוסי במועד, ושמואל פוסק בשניהם כרבי יוסי.

רב ענן בר תחליפא אומר בשם שמואל (יה ע"א) שהותר לגזוז צפרניו בין של יד ובין של רגל, ורב חייה בר אשי אומר בשם רב שבגינוסטרין (מספריים) (רש"י) אסור.

❖ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם וסמ"ג:** אסור במספרים רק באבלות, אבל במועד מותר אפילו במספרים¹¹⁰⁷.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

❖ **רבינו יהודה:** אפילו במועד אסור במספרים, אבל בסכין מותר (דהוי שלא כדרכו).

❖ **תרומה, הגהות אשר"י בשם מהר"ם, סמ"ק, הגה"מ בשם ר"מ מאינגליטיר"א:** אסור במועד אפילו בסכין. (שאף במועד אסור במספרים, והוא הדין לסכין דהוי כדרכו).

Ⓢ **רמ"א:** יש מחמירים ואוסרים, וכן הוא המנהג בין במספרים ובין בסכין.

Ⓛ אבל בשיניים או בידים מותר (משנ"ב).

א. טעם המחמירים, משום שגם בזה שייכת הסברא שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים¹¹⁰⁸. וכל המותרים לגלח במועד, מותרים ליטול צפרנים. ומי שנטל צפרניו מערב יו"ט יכול ליטלם במועד (שאף בגילוח יש מקילים כך (עיין בסימן תקלא, סעיף א) ואף שלא קי"ל כמותם, מכל מקום לעניין צפרנים יש להקל, שבלאו הכי יש הרבה המקילים בזה) (משנ"ב).

ב. הנוטל צפרניו בשיניו, אין בזה משום מיאוס (גמרא).

הערות

¹¹⁰⁷ וכתב הרא"ש (מו"ק ג, יט) ראיה לזה, שהרי בגמרא שם מובא שרבי יוחנן נטל צפרניו בפיו במועד בבית המדרש, והסיקה מכך הגמרא שלושה דברים: א. אין מיאוס בנטילת צפרניים. ב. מותר ליטול צפרניים במועד. ג. מותר להשליך צפרניים בבית המדרש. ע"כ מהגמרא. והרי אם אכן אסור ליטול צפרניים במועד ע"י כלי, היה לגמרא ללמוד ממעשה רבי יוחנן גם הלכה זו, ומכך שהגמרא לא העלתה זאת, משמע שודאי שבכלי מותר במועד (אלא שכלי זה אינו מצוי בבית המדרש).

¹¹⁰⁸ לכאורה מהסוגיא משמע שהראשונים שאסרו ליטול במספריים או בסכין היינו מטעם שינוי, (שזו הסיבה שרב אסר ליטול במספריים). וא"כ מה שכתב הלבוש שהרמ"א החמיר משום שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים, לכאורה היה לו לומר שטעמו משום שגם שהתירו, התירו רק בשינוי. ואולי כוונת הלבוש לבאר שכל הצורך בשינוי הוא משום החשש לדעת רבי יהודה בברייתא הסובר שכל נטילת צפרנים נאסרה (שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים).

❖ נטילה במספרים לצורך טבילה

נחלקו האוסרים לגבי אישה שצריכה ליטול צפרניה לצורך טבילת מצווה:

◀ **תרומה, הגהות אשר"י בשם מהר"ם ומהרי"ל:** אסור לה ליטול צפרניה בעצמה, אלא תבקש מגויה. (ואם אין גויה, תנקה תחת צפרניה, או שתטלם בדרך שינוי).

◀ **תוספות וסמ"ק:** מותר לה ליטול צפרניה.

Ⓢ **רמ"א:** מותר ליטול כדרכה בחול לצורך טבילה.

סעיף ב | רפואה

Ⓢ **רי"ף ורא"ש (על פי תוספתא), טור ושו"ע:** כל רפואה מותרת במועד.

ל היינו שמותר לעשות אפילו מלאכה גמורה לצורך רפואה, אפילו לחולה שאין בו סכנה.

משמע שביו"ט אסור אפילו לשתות דבר לצורך רפואה, גזירה אטו שחיקת סממנים¹¹⁰⁹ (מג"א ופרמ"ג).

¹¹⁰⁹ אמנם בחזון עובדיה (יו"ט עמוד כג) הביא שהאחרונים חלקו על דברי המג"א שאין גזירת שחיקת סממנים ביו"ט, שהרי התירו טחינה ביו"ט. והעלה שם להתיר לקחת תרופות או לאכול מאכלים שאינם של בריאים. והשש"ב (פרק לד, א) אסר כדעת המשנ"ב. ואכמ"ל.

סימן תקלג | מלאכות המותרות בחול המועד

סעיף א | מלאכות לצורך המועד

הברייתא אומרת (מו"ק יב"ב) שמותר לטחון קמח לצורך המועד, אבל שלא לצורך המועד אסור, ואם טחן והותיר, הרי זה מותר. כמו כן, מותר לקצוץ עצים לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור, ואם קצץ והותיר, הרי זה מותר. כמו כן, מותר להכין שכר לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור, ואם עשה והותיר, הרי זה מותר, ובלבד שלא יערים.

הגמרא מקשה מברייתא האומרת שאחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים מותר להטיל לצורך המועד, ומותר להערים בכך. ומיישבת שאכן יש בזה מחלוקת תנאים, שת"ק סובר שאסור להערים, ורבי יוסי ב"ר יהודה מתיר (להלן מובאת הפסיקה במחלוקת זו).

רא"ש ומרדכי: מותר לעשות מלאכות לצורך המועד, אפילו אם כיוון מלאכתו למועד, שבצורך אוכל נפש לא אסרו אם כיוון מלאכתו.

טור ושו"ע: מותר לטחון קמח לצורך המועד, אפילו כיוון מלאכתו. וכן לקוץ עצים מהמחומר¹¹¹⁰ או להטיל שכר תמרים או שעורים (שיש בהן טרחה מרובה (משנ"ב)) אם עושה לצורך המועד. ושלא לצורך המועד אסור.

א. אפילו אם יש לו אפשרות לקנות קמח במקום אחר, מותר. וכן שאר המלאכות (כקצירה או ברירה) הותרו בכגון זה (משנ"ב).

❖ לצמצם בהכנות

תוספות, מרדכי ושו"ע: אין צורך לצמצם שלא יטחן יותר מכדי צרכו, או להטיל שכר או לקצוץ עצים יותר מכדי צרכו, אלא יעשה בהרווחה ואם יותיר, יותר.

❖ הערמה

נחלקו הראשונים כמי לפסוק בדין הערמה:

◀ **סתימת הרי"ף והרא"ש, ראב"ד ורי"ף גיאת**: הלכה כת"ק, ואסור להערים.

◀ **רשב"א:** מותר לטחון קמח לפת למרות שיש לו פת, כיוון שפת חמה עדיפה.

הערות

¹¹¹⁰ ואף בקציצת עצים התיירו אם היה יכול לעשות מערב י"ט. וכתבו הפוסקים שהתירו קציצת עצים רק אם צריך את גופם (והיינו להסיק תנורו (פנלע"ד)) אבל אם צריך רק את הנסורת, אסור (שער הציון).

¹¹¹¹ וכן מובא בב"י שדעת **תוספות ומרדכי** (הובאו לעיל בדין צמצום בהכנות) ור"ת להחמיר שלא להערים, וכן משמע דעת **הרשב"א**, המובא להלן.

שו"ע: אסור להערים לטחון או לעשות (שכר) יותר בכוונה, או שאם יש לו קמח ישן, לא יערים לעשות אחר ויאמר שרוצה מזה. אבל אם יש לו לחם, מותר לטחון (לפת), כיוון שפת חמה עדיפה.

רמ"א (על פי הרב המגיד): וכן בשכר, אם החדש עדיף ללא הערמה, מותר.

◀ **רמב"ם וראב"ן (על פי האחרונים):** הלכה כריב"ז, ומותר להערים אם יש לו שכר ישן ואומר שהוא רוצה בחדש (כיוון שבמחלוקת בדרבנן הלכה כמיקל (הרב המגיד)).

משנ"ב: אין למחות ביד המקילים. ומכל מקום, יש שכתבו שאף המקילים התירו רק כשהערמה אינה ניכרת, שאין הכל יודעים שיש לו שכר ישן בבית. אבל לא בטחינת חיטים או בעושה שכר ליום אחר, שהכל רואים שהוא עושה כמות גדולה שאינה נצרכת למועד¹¹¹².

א. אם בעל התחנה אינו מוכן לטחון כמות קטנה, מותר לטחון כמות גדולה, שהרי טוחן את כל הכמות הגדולה רק מפני הכמות הקטנה הנצרכת לו (משנ"ב).

ב. הערים בדיעבד:

◀ **מג"א, ט"ז, אליה רבה ושאר אחרונים (בסימן תקג):** מותר לאכול, כיוון שעל כל פנים אוכל מעט ממה שטחן (וכמו שפסק השו"ע בסימן תקג לעניין הערמה ביו"ט).

◀ **באר הגולה ופרי חדש (בסימן תקג):** אסור לאכול, שהערמה חמורה ממזיד. (ומה שהתיר השו"ע בסימן תקג היינו בהזיד, אבל בהערים לא).

ג. החיי אדם כתב להקל לאפות פת גרועה אפילו אם יש לו פת נקיה, אע"פ שלעניין יו"ט אין להקל בזה, בחול המועד ניתן להקל בזה, ובלבד שיש לו בה צורך במועד, ועושה בהרווחה ואם יותיר יותר (משנ"ב). (וטעמו כיוון שאינו רוצה לאכול מהפת הנקיה, נחשב כמי שאין לו. ועוד אפשר שאפילו ביו"ט הרשב"א כתב להקל בכל מקרה באפייה פת נוספת, ואף שביו"ט לא קי"ל כוותיה, בחוה"מ אפשר להקל. ובזמן שפת גרועה עשויה רק משיפון, פשוט שיש להקל בזה, שאפילו ביו"ט הדבר מותר כנ"ל בסימן תק"ו ס"ק לו במשנ"ב (שער הציון)).

סעיף ב | לעקור פשתן מחובר

רב יהודה התיר (מו"ק יב ע"ב) לעקור פשתן, לחתוך כשות (עשב מר המיועד לעשיית שכר (רש"י)) ולעקור שומשום¹¹¹³. אביי מקשה לרב יוסף, בשלמא פשתן ראוי לשימוש במועד לחפיפה (כלומר כיסוי מאכלים על ידו (רש"י)) וי"מ שראוי לנוי הנשים לחפוף בו את הפנים (מגיד משנה בשם ר"א), וכן כשות ראוי לשכר, אבל לשומשום הרי אין שימוש בחול המועד, וענה לו רב יוסף שגם שומשום יש בו נזי (רש"י: גרגירים שניתן לעשות מהם שמן. טור: גרגירים יבשים שניתן לאוכלם מיד. (ואין זה שומשום שלנו, דהוא מאכל גמור, אלא זה מין שרע שעושים מזרעיו שמן או מטגנים אותו וראוי לאכילה, וראוי לכל זה רק כשהוא יבש ולא כשהוא לח (משנ"ב)).

הערות

¹¹¹² עיין בבית"ל שהביא מהחיי אדם שהקל בשעת דחק, כגון שלא יוכל לאפות מיד לאחר המועד, שאם רוצה לאפות עוד פת במועד לצורך אחר המועד, רשאי. וכתב עליו הביה"ל שלפי מה שכתב במשנ"ב אין לזה היתר גם לדעת המקילים, (משמע שכן נקט להלכה), והביא מה שכתב בנשמת אדם, שהקל באפיית פת על פי הפוסקים הסוברים בסימן תקז, סעיף ו, שפת נאפת יותר טוב כשהתנור מלא, ויש לסמוך עליהם בכה"ג. (וכל שכן כשעושה הכל בטרחה אחת, שלכ"ע מותר).

¹¹¹³ במשנ"ב מביא בשם הדרישה, שאין זה שומשום שלנו, שהוא אוכל גמור (ופשוט שמותר). אלא מדובר במין זרע שעושים מגרעיניו שמן, או שמטגנים אותו בדבש ונעשה ראוי לאכילה, ואין הם ראויים לכל זה אלא כשהם יבשים, אבל כשהם לחים צריך לייבשם, ואינם ראויים עד לאחר המועד.

טור ושו"ע: מותר לעקור פשתן מפני שראוי לכסות בו את האכלים, ולעקור כשות, שראוי להטיל בשכר (על פי המשנ"ב) לצורך המועד, ולעקור שומשומין שהיבשים שבו ראויים לאכילה מיד.

א. מותר לעקור את הפשתן רק אם אכן כוונתו לכסות פירות, ומותר לעקור רק כפי מה שצריך. והוא הדין אם צריך את זרע הפשתן לצורך חפיפה לנשים (ששורים אותו והנשים חופפות בו להחליק בשרן. ואע"פ שבשביל זה היה צריך רק את ראש הגבעול, לא הצריכו חכמים לשנות, אלא עוקר כדרכו) וגם בזה יכול לעקור רק כפי צרכו (משנ"ב).

ב. גם בכשות לשכר, או בשומשום, מותר רק כפי מה שנוצרך למועד (משנ"ב).

ג. מותר לעקור את השומשום ללא ברירתו, ולאחר העקירה יברור את הראויים לאכילה או לשמן (משנ"ב).

סעיף ג | קטיפת פירות בוסר

רבא אומר (מו"ק י"ע"ב) שתמרי תוחלני (תמרים שלא התבשלו כל צרכם (רש"י)) 'מגזרינהו שרי מייצינהו אסור'. רב פפא אומר שכיוון שאם לא יכבשו אותם יתליעו, הוי כפרקמטיא האבד, ומותר.

רא"ש: תמרים שלא התבשלו כל צרכם מותר ללקטן בחול המועד לצורך אכילה. ואם נותרו לו תמרים וחושש שיתליעו אם לא שיכבשם כדי להוציא את הליחה מהם, רבא אסור לכבשם, ורב פפא מתיר כיוון שליקטם מתחילה לאכילה, ואם לא יכבשם יפסידם, הוי כדבר האבד.

טור ושו"ע: פירות שנאכלים על ידי הדחק, מותר ללקטן כדי לאכלם. ואם לקטן כדי לאכול, ונותרו לו וחושש שמא יתליעו אם לא שיכבשם, מותר לכבשם (אפילו ראויים רק לאחר המועד שרי, משום דבר האבד (משנ"ב)). אמנם, אסור ללקטן מתחילה כדי לכבשם. במידה ומדובר בדבר שלא ימצא אותו לאחר המועד (או יתייקר לאחר המועד (משנ"ב)), מותר לקנותו ולכבשו (עיין בסימן תקל"ט).

ביה"ל (לעיין לאחר סימן תקלט): כתב המג"א שאסור ללקוט כדי לכבש אפילו אם לא ימצא לאחר המועד. ואין זה פשוט לאסור. ועוד כתבו האחרונים שמה שהתיר השו"ע לקנות אם לא ימצא לאחר המועד, גם זה אינו פשוט להתיר.

הערות

¹¹¹⁴ להבנת העניין נקדים שהראב"ד (מובא ברא"ש מוק"ד א, כח) מקשה על הגמרא במו"ק יב (מובא בסעיף הבא) שם משמע גבי דגים שהנהגה הביא שרק אם אפשר לאכול מהמאכל, מותר לעשות ללקט אותם (או למלוח אותם), ואילו בירושלמי (מו"ק ב, ג) כתוב שפרקמטיא שלא תהיה לאחר המועד, מותר לקנותה במועד אפילו שאינה לצורך המועד. ומיישב הראב"ד בשני אופנים: א. הפסד מציאה אינו נקרא הפסד, לעומת הפסד פרקמטיא שנקרא הפסד. ב. התירו רק פרקמטיא אבל מלאכה גמורה אסור.

השו"ע העתיק לדינא כתירוצ' הראשון (שהרי לתירוצ' השני לא התירו לקנות כשלא ימצא לאחר המועד) ורעק"א תמה מדוע לא פסק כתירוצ' השני, והר"ן הביא רק אותו לדינא. והעיר הביה"ל שלפי השו"ע שמחלק בין מציאה שאסור לשאר דברים, הוא הדין שמותר לקנות (ולכבש) אם לא ימצא לאחר המועד, וזה שהשו"ע לא כתבו בפירוש או להשמיע כשכאשר ניתן לקנות לאחר המועד, אסור לקנות, או שהשו"ע עוסק בפירות הפקר שדינם כמציאה ואסור. עוד העיר הביה"ל שמה שאסר המג"א לקנות אם לא ימצא לאחר המועד, שדין זה אמור לפי התירוצ' השני של הראב"ד, והרי השו"ע פסק כתירוצ' הראשון (ורעק"א נשאר בקושיא על המג"א בזה). וכתב שאולי המג"א סובר שאכן השו"ע סובר כתירוצ' השני, אלא שהקל יותר מראב"ד כשמדובר במליחה (שמעיקר הדין אין עיבוד באוכלין).

סעיף ד | כבישת כבשים

המשנה אומרת (מו"ק יב ע"א) שכל כבשים שהוא יכול לאכול מהם במועד, מותר לכבשם. הגמרא מספרת שהוציאו מים מנהר בדיתא ונשארו בו דגים רבים, והלכו כל האנשים והביאו את הדגים, והתיר להם רבא למלוח מהם בחול המועד (אע"פ שלא היה אפשר לאכול מהם במועד (רש"י)). שאל אותו אביי, הרי המשנה התירה לכבוש רק כבשים שניתן לאוכלם במועד. ענה לו רבא, שכיוון שמתחילה הביאו את הדגים על מנת לאוכלם, הרי שאם לא נתיר לכובשם, הוי כפרקמטיא האבד ומותר.

ויש גורסים שרבא התיר לכולם לצוד את הדגים, להביאם ולכבוש אותם, ועל זה שאלו אביי מהמשנה שהתירה לכבוש רק אם יכול לאוכלם במועד, וענה לו רבא שגם דגים אלה ניתן לאוכלם אגב איצצא (הוצאת המלח מהם (רש"י) או כבישת תחת מכבש והוצאת המלח (נמו"י) או סחיטתם פעמים רבות עד שיהיו רכים וראויים לאכילה (רמב"ם)).

שו"ע: מותר לצוד דגים כמה שיכול ומולח הכל במועד, שהרי אפשר שיאכל מה המועד אם יסחט אותם בידו פעמים רבות עד שיתרככו.

רמ"א (על פי מרדכי): מותר לצודם בפרהסיא, כיוון שניכר לכל שהוא לצורך המועד. (משמע אפילו צייד לצורך רבים. אמנם בסעיף הבא מבואר שיש חולקים ואוסרים בזה (משנ"ב)).

א. משמע מהשו"ע שאפילו אם צד הרבה יותר ממה שצריך מותר, כיוון שאין כל דג שווה בטעמו, על כל צידה ניתן לומר שמא ימצא משובחים יותר, והוי כבוד יו"ט (משנ"ב).

ב. בסעיף זה התירו למלוח את כל הדגים, למרות שבסעיף ג אסרו ללקוט את הפירות על מנת לכובשם, משום שאת הדגים ניתן לאכול במועד בדוחק ע"י סחיטה, ואם כן יכול להנות מהם במועד, ואינה טרחה לצורך חול בלבד (משנ"ב). (אע"פ שיכול לבחור רק את המשובחים ורק אותם למלוח, יש לומר שכיוון שאין עיבוד באוכל מהתורה, הקלו לו למלוח את כולם, כיוון שאינו מבורר אצלו עכשיו איזה מהם רוצה לסחוט מהמלח ולאכול (שער הציון)).

ג. מותר להרוג זבובים ויתושים המצערים את האדם, שאין לך צורך המועד גדול מזה, אע"פ שיכול להבריחם, שהרי מיד יחזרו אליו (רדב"ז).

סעיף ה | מלאכות שהותרו רק בצנעא

המשנה אומרת (מו"ק יג ע"ב) שהציידים והדשושות (שדשים חיטים לדייסא) והגרוסות (שדשים פולין לגריסים) עושים בצנעא לצורך המועד (שמא יאמרו שאינו לצורך המועד (רש"י)).

רמב"ם ושו"ע: כל המלאכות שנעשות לצורך המועד, כשעושים אותם אומניהם, עושים בצנעא. כיצד, הציידים (רמ"א: של חיה ועופות), והטוחנים והבוצרים למכור בשוק, הרי אלו עושים בצנעא לצורך המועד. (היינו גם את הצידה או הטחינה או הבצירה וגם את המכירה. אך המקל למכור דגים בפרהסיא לצורך המועד, יש לו על מי לסמוך (משנ"ב)).

רמ"א (על פי תרומת הדשן וב"י): ומותר לחלוב הבהמה אפילו שלא לצורך המועד, דהוי דבר האבד.

א. אדם פרטי שעושה לעצמו, אינו עושה בשיעור מרובה, ולכן כו"ע ידעו שעושה לצורך המועד. אבל אומן שעושה הרבה יחד, יאמרו שעוסק במלאכתו כשאר ימות השנה (משנ"ב).

- ב. הרמ"א השמיט צייד דגים, משום שלדעתו בדגים מוכחא מילתא שעושה לצורך המועד (כיוון שהם מתקלקלים מהרה) ומותר גם בפרהסיא. אמנם, יש חולקים ואוסרים לדייג שמלאכתו בכך לדוג בפרהסיא (משנ"ב).
- ג. ציידים שקבלו על עצמם שלא לצוד במועד, רשאים לחזור בהם, ואין זה כמי שנהג מנהג של מצווה, כיוון שממעטים בזה משמחת הרגל (פוסקים).
- ד. הירושלמי אומר (מ"ק ב, ה) שצייד חיה, עוף ודגים מותר להם לצוד אפילו במצודות גדולות וכה"ג כדי להרבות בשמחת הרגל (ויעשו בצנעא (שער הציון)), שאם נתיר רק בחכה ומכמורות, נמצא שצדים רק מעט וממעטים בשמחה (משנ"ב).
- ה. מי שיש לו ברכה וחופר בצידה כדי שיזובו המים ויצוד את הדגים, כתב המג"א שאסור, דמוכחא מילתא שעושה לצורך חול. אמנם, נראה שיכול להקל בזה ע"י גוי אם רוצה לאכול את הדגים במועד (משנ"ב).

סימן תקלד | דיני כיבוס בחול המועד

סעיף א | האסורים והמותרים לכבס

המשנה אומרת (מו"ק יג ע"ב) שמותר לכבס למי שבא ממדינת הים, ומבית השביה, והיוצא מבית האסורים, ומנודה שהתירו לו חכמים, ומי שנשאל לחכם והותר. (ועיין עוד בהיתרים שונים לקמן). ושאר כל אדם אסורים.

בגמרא משמע (יד ע"א) שטעם האיסור משום שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים.

טור ושו"ע: אין מכבסים במועד (אפילו לצורך המועד (משנ"ב)). ואלו מכבסים במועד, הבא ממדינת הים, והיוצא מבית השביה ומבית האסורים, ומנודה שהתירו לו חכמים ברגל, ומי שנדר שלא לכבס והתירו לו.

ל עיין בסימן תקל"א, סעיפים ג' וד' שם מבוארים פרטי דין גילוח, השייכים גם לעניין כיבוס (משנ"ב).

❖ מטפחות הידים, הספרים והספג

המשנה אומרת (מו"ק יד ע"א) שמותר לכבס במועד מטפחות הידים, מטפחות הספרים (וי"ג: הספרים) ומטפחות הספג (שמסתפגים בהן כשיוצא מבית המרחץ (טור)).

שו"ע: מותר לכבס מטפחות ידים ומטפחות ספרים (וי"א ספרים) (משנ"ב) ומטפחות הספג.

ל הטעם באלה משום שדרכם להתלכלך תכף, ולכן אפילו אם כיבסם מערב הרגל, היו חוזרים להתלכלך. לפי זה, אפילו יש לו כמה מטפחות מותר לכבסן, כיוון שצריך לכל יום מטפחת אחרת. אמנם, בזמן שבו רגילים להחליף מטפחות מערב שבת לערב שבת, אם יש לו אפילו שתיים אסור לו לכבס (משנ"ב).

א. מטפחת שמקנח בה את אפו, דינה כמטפחות הידים (חיי אדם).

ב. בבית יוסף כתב בשם הכלבו שנהגו להחמיר במטפחות ספג. וכן ראוי לעשות (משנ"ב).

❖ בגדי קטנים ובעלת כתם

המשנה (שם) מוסיפה שזבים וזבות והנדות והיולדות, וכל העולים מטומאה לטהרה, הרי אלה מותרים לכבס.

הירושלמי אומר (מו"ק ג, ב) ששאלו לפני רבי יוסי מה הדין בבגדי קטנים, וענה להם שנחשבים כמי שיש לו רק חלוק אחד¹¹¹⁵ (כיוון שהם מתלכלכים תדיר (הגה"מ ועוד)).

◀ **ראב"ד, מרדכי, הגה"מ, הגהות אשר"י ומהרי"ל:** מותר לכבס רק בגד אחד של הקטן.

הערות

¹¹¹⁵ **הרא"ש** הביא ירושלמי זה, ובהמשך הביא דין כלי פשתן (עיין סעיף ב), וכתב שנהגו להחמיר בהם. והביא הטור דברי הרא"ש, והבין **הב"י** שכוונת הטור שהרא"ש החמיר גם בכלי פשתן וגם בבגדי קטנים. אך העיר שרבינו ירוחם הבין שהרא"ש החמיר רק בבגדי פשתן ולא בבגדי קטנים. ועיין גם **בדרישה** שחלק על הבנת הב"י בדברי הטור, ושכוונת הטור כדברי רבינו ירוחם.

ל **תרומת הדשן:** והיינו בחלוק או במטפחת של הקטן, אבל הסדינים הקטנים שמלפפים בהם את הקטן, כיוון שכל פעם צריך שלושה או ארבעה, מותר לכבס שלושה או ארבעה (ועוד שסדינים אלה הם רביתא של התינוק, וכל רביתא לתינוק לא גזרו בו).

◀ **תוספות:** מותר לכבס את הבגדים שהתינוק שוכב עליהם, כיוון שיש רגילות להחליף בגדיהם, וכל שעה צריך לו כל בגדיו (והיינו דלא כמהר"ל שהתיר לכבס רק אחד אחד (דרכי משה)).

Ⓢ **שו"ע:** בגדי קטנים ובעלת כתם שנמצא במועד מותרים לכבס.

רמ"א: בגדי ילדים הקטנים ביותר (אך ילדים גדולים אין להתיר יותר מחלוק אחד (משנ"ב)), דהיינו אותם בגדים שמלפפים את הקטנים ורגילים ללכלך אותם, מותר לכבס מהם ארבע וחמש פעמים, כי צריך להרבה מהם כל רגע.

א. הוא הדין באישה שפרסה נידה ביו"ט וצריכה ללבוש נקיים במועד, שמותרת לכבס (משנ"ב).

❖ מי שיש לו רק חלוק אחד

רבי אסי אומר בשם רבי יוחנן (מו"ק יח ע"א) שמי שיש לו רק חלוק אחד רשאי לכבסו במועד. הגמרא מקשה (שם יד ע"א) איך היתירו לכבס ולא חששו מפני הרואים שאינם יודעים שיש לו רק חלוק אחד, ומיישבת שמר בר אשי אמר שאיזורו מוכיח עליו.

(רש"י במו"ק: שכל מי שיש לו רק חלוק אחד, בשעת הכיבוס צריך ללבוש מקטורן וניכר שיש לו רק חלוק אחד. רש"י בזבחים: שהאיזור (מעין חגורה) הקבוע בחלוק, בדרך כלל בשעת הכביסה מעבירו לחלוק אחד, וזה שיש לו רק אחד, מכבס את החלוק יחד עם האיזור, וזה מוכיח שיש לו רק חלוק אחד).

נחלקו הראשונים האם היתר זה שייך גם בימינו (שאינן רגילות ללכת דווקא עם איזור)¹¹¹⁶:

◀ **רבינו פרץ (הביאו סמ"ק):** בימינו אסור לכבס גם אם יש לו רק חלוק אחד.

◀ **רי"ף ורמב"ם (לפי הב"י):** גם בימינו מותר לכבס כשיש לו רק חלוק אחד.

Ⓢ **שו"ע:** מי שיש לו רק חלוק אחד מותר לכבס.

◀ **סמ"ק (לפי הב"י):** מותר לכבס חלוק אחד, אך צריך להקפיד שדווקא הוא יכבס את החלוק בשעת הכיבוס, ושלא ישאל חלוק אחר בשעת הכיבוס.

הערות

¹¹¹⁶ **הבית יוסף** דן בביאור דברי הראשונים שחלקם אסרו לכבס בימינו חלוק הגם שיש לו רק אחד, וחלקם השמיטו את הדין שאיזורו מוכיח עליו, וכן דן בדברי הטור שכתב לחלק בין דברי הסמ"ק לרבינו פרץ (שרבינו פרץ מחמיר יותר). וכתב הב"י **שמחלוקת הראשונים תלויה** בשני ביאורי רש"י מהו 'איזורו מוכיח עליו', שהרי"ף והרמב"ם ואף הסמ"ק ביארו כרש"י במו"ק, ולכן היתר זה שייך גם בימינו (אלא שהסמ"ק הגביל את ההיתר שיהיה מוכח בשעת הכיבוס שזה החלוק היחיד שיש לו, והרי"ף והרמב"ם לא סברו כן), ורבינו פרץ סבר כרש"י בזבחים ולכן היתר זה אינו שייך בימינו כלל.

אמנם, **בדרכי משה** חלק על ביאורו של הב"י ולדעתו רבינו פרץ הוסיף להחמיר על הסמ"ק, בכך שהוא אסר גם בגדי פשתן, אך הסמ"ק התייר. (אבל שלא בבגדי פשתן גם הסמ"ק יאסור). והב"י לא חילק בניהם, כיוון שלדעתו לכר"ע התיירו בגדי פשתן בכל מקרה. (דין חלוק של פשתן יתבאר בסעיף ב).

ל **משנ"ב:** חלק מהפוסקים סוברים שהתירו רק בזמן התלמוד, אבל בימינו שאין היכר באיזורו אין להקל. ונראה שבחלוק של פשתן אין להחמיר בזה (כיוון שבסעיף ב מבואר שמעיקר הדין ניתן להקל בכיבוס כלי פשתן (שער הציון)).

❖ דרך הכיבוס

מרדכי והגה"מ: כל אלה שמותרים לכבס, יכולים לכבס בנתר ובורית ועל גב הנהר (כיוון שאינם מתכבסים יפה בבית, לא החמירו חכמים בכל אלה השנויים כאן (על פי משנ"ב)).

כך פוסק שו"ע.

רמ"א: אמנם לא יכבסו יותר מהצריך להם, אלא רק חלוק אחד (אך בגדי ילדים מותר. עיין לעיל).

ומה שהתירו לכבס בפרהסיא על גב הנהר, היינו משום שמתכבסים שם יותר יפה, אבל אם אינו כובס על גב הנהר, יכבס רק בצנעא. כן נראה לי.

ל **המג"א** החמיר שלא לכבס על גב הנהר, כיוון שלא כולם יודעים שהיה במדינת הים או בשבי וכדומה. מלבד מטפחות הידים והספרים שמותרים לכל אדם, שבהן יש להתיר. אמנם, כמה אחרונים הסכימו לדברי הרמ"א שכיוון שמתכבס יפה על גב הנהר, לא גזרו בהם (משנ"ב).

סעיף ב | בגדי פשתן

רב יצחק בר יעקב בר גיורי שלח בשם רבי יוחנן (מו"ק יח ע"א) שבגדי פשתן מותר לכבסם במועד (שרגילים להתלכלך תדיר (משנ"ב), ואין בהם טורח בכיבוסם (רש"י)). רבא מקשה על דברי רבי יוחנן, ואף אביי אינו מקבל היתר זה בגמרא שם.

◀ **רי"ף, רמב"ם, ראבי"ה ורבינו אברהם:** הלכה כרבי יוחנן, ומותר לכבס בגדי פשתן במועד.

◀ **מהר"ם:** הלכה כאביי ורבא, ואסור לכבס בגדי פשתן.

◀ **רא"ש:** כיום נהגו לאסור, ואין להתיר.

ל **שו"ע:** כלי פשתן מותר לכבסן, ולא נהגו כן. והוי ליה דברים המותרים שאחרים נהגו בהם איסור, שאין אתה רשאי להתירם בפניהם.

ל אך כיוון שמותר מעיקר הדין, התפשט המנהג להקל ולתת לגוי לכבס מחוץ לבית (אליה רבה בשם פרישה והביאו החיי אדם). וכן מותר לתת לנכרי לכבס לאחר המועד, ובלבד שלא ימנה כדרך שעושה בחול (משנ"ב).

סעיף ג | הבאת כלים מבית האומן

הברייתא אומרת (מו"ק י ע"ב; פסחים נה ע"ב) שמותר להביא כלים מבית האומן, כגון כד מבית הכדר, וכוס מבית הזגג (כיוון שהם לצורך המועד (רש"י ועוד)), אבל לא צמר מבית הצבע, ולא כלים מבית האומן. ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו, ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו, ואם חושש להם שמא יגנבו מביאם בצנעא לתוך ביתו. [גירסת רי"ף ורא"ש: ואם חושש להם שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת (כלומר למקום הראשון המשתמר)].

רמב"ם: אם חושש להם שמא יגנבו, מפנן לחצר אחרת, אבל לא יביא לביתו אלא בצנעא (ונראה שגרס כגירסא שלנו, ומה שהתיר לפנות לחצר אחרת, היינו על פי המשנה בדף יג ע"א שאוסרת להביא כלים מבית האומן, ואם חושש להם יכול לפנות לחצר אחרת (ב"י)).

שו"ע מביאים כלים מבית האומן אם הם לצורך המועד. אבל אם אינם לצורך המועד אסור. ואם אין לאומן מה לאכול, נותן לו שכרו ומניחו אצלו. ואם אינו מאמינו, מניחם בבית הסמוך לו, ואם חושש שמא יגנבו, יכול לפנותם לחצר אחרת, אבל לא יביאם לביתו אלא בצנעא.

- א.** אסור להוליך כלים לבית האומן אפילו הם לצורך המועד (**ב"ח ואליה רבה**).
- ב.** אסור להביא בין אם גמרו במועד ובין אם גמרו לפני המועד (**משנ"ב**).
- ג.** הטעם שאסרו או משום טרחה, או משום שיחשבו שנתן לתקן במועד, והאומן תיקן במועד. לפי זה, אפילו באותה חצר ובאומן נכרי אסור להביא, שיחשבו שבעל הבית הביא לו לתקן במועד (**משנ"ב**).
- ד.** לצורך מצווה, אפילו שאינו לצורך המועד מותר להביא מאומן גוי (**פרי מגדים**).
- ה.** גם אם יש לאומן מה לאכול מותר לו שכרו. והשמיע לנו השו"ע שאפילו כשאין לו מה לאכול וצריך לתת לו שכרו - היה מקום להתיר לקחת את הכלים אם אינו מאמינו - לכן השמיע לנו שאפילו הכי אסור לפנות את הכלים, אלא מניחם אצלו. או שהשמיע השו"ע שאם יש לו מה לאכול, אפילו אם אינו מאמינו אסור לפנות את הכלים לבית הסמוך (אלא רק אם אין לו מה לאכול) (**משנ"ב**).
- ו.** אסור להביא את הכלים בפרהסיא (למרות שמותר לתת לו מלאכה במועד), משום שלא כולם יודעים שאין לו מה לאכול. לפי זה, כל שכן שאסור לאומן לעשות את המלאכה בפרהסיא (**משנ"ב**).

סימן תקלה | שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד

סעיף א | פינוי כליו מחצר לחצר

המשנה אומרת (מו"ק יג ע"א) שאסור לפנות מבית לבית (משום טרחא (נמו"י)), אבל מותר לפנות לחצרו.

הגמרא מקשה, שהסיפא המתירה לפנות לחצר, סותרת את הרישא האוסרת לפנות מבית לבית, ומיישב אביי שהסיפא שהתירה עוסקת בפינוי מהבית לחצרו (הרישא אוסרת לפנות מבית לבית דרך רה"ר, אבל הסיפא מתירה לפנות מבית לבית שבאותה חצר, שצנעא הוא (נמו"י)).

שו"ע: אין מפנים מחצר לחצר, אפילו מכעורה לנאה¹¹¹⁷, [ו]לא לפנות דירתו ולא לפנות כליו שאינם לצורך המועד.

רמ"א (על פי מרדכי): וכל שכן שאסור להסיע ממנו מעיר לעיר.

א. אסור לפנות דווקא דרך רשות הרבים, אבל אם החצרות פתוחות זו לזו, מותר לפנות מזו לזו, אפילו דרך כמה חצרות (**משנ"ב**).

ב. משמע שכלים שלצורך המועד מותר אפילו בפרהסיא (**אליה רבה ופרי מגדים**).

ג. מותר לפנות לבית שבאותה חצר אפילו הבית של חברו (**משנ"ב**).

❖ בתים הפתוחים למבוי

◀ **הגהות אשר"י בשם או"ז:** בימינו שאין חצרות, יש להחמיר שלא לפנות, אלא מבית לבית הסמוך לו, אך יותר מכך אסור.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע** בשם יש אומרים.

◀ **מרדכי:** אסור להעביר מבית לבית בכל מקרה¹¹¹⁸ אלא דרך פתח שבניהם.

Ⓢ **משנ"ב:** ה"ח והגר"א מצדדים להחמיר שלא לפנות אפילו לבית הסמוך, אם לא שהוא מבוי שאינו מפולש.

הערות

¹¹¹⁷ לשון זה לקוחה מהירושלמי המובא להלן בסעיף ב, והרמב"ם פסק להחמיר בזה שאפילו מכעורה לנאה אסור (ועיין להלן).

¹¹¹⁸ **בהגהות אשר"י** הביא שבמרדכי ישן כתב שדרך רשות הרבים אסור בכל עניין, ורק אם מעביר דרך פתח שבין הבתים מותר. ולכאורה היה מקום לומר שהחמיר דווקא ברשות הרבים ממש, ולא דרך מבוי. אמנם, מלשון ההגה"א נראה שהביא את המרדכי כחולק לאסור אפילו דרך מבוי, וכן הבין ה"ח.

סעיף ב | לפנות מחצר אחרת לחצרו שלו

הירושלמי אומר (מו"ק ב, ד) שאסור לפנות מחצר לחצר, ומותר לפנות מחצר של אדם אחר לחצרו, אפילו אם החצר של חברו נאה ושליו כעורה. נחלקו הראשונים האם הירושלמי חולק על הבבלי בזה: **◀ רא"ש בשם הראב"ד:** הירושלמי אינו חולק על הבבלי, ולכו"ע מותר לפנות מחצר של חברו לחצר שלו.

כך פוסק **שו"ע** בשם יש אומרים.

◀ רי"ף ורמב"ם (על פי המגיד משנה והב"י): הבבלי חולק על הירושלמי, ואוסר אפילו בזה. (שהרי הגמרא לא תירצה את הסתירה בין הרישא לסיפא של המשנה, להתיר משל חברו לשלו). **א.** טעם ההיתר מפני ששמחה לו לדור בשלו. ודווקא באופן זה, אבל מפני שאר הנאות אסור, כגון שדר אצל חברו ואחר כך שכר לו בית אחר, אסור לו לפנות כליו לשם, שהרי אפילו מכעורה לנאה אסור לפנות. אמנם, אם הדירה הראשונה הייתה בין גוים וכדומה, יש להתיר לפי ראות עיני המורה (משנ"ב).

סעיף ג | הוצאת זבל

הבבלי אומר (פסחים נה ע"ב) שזבל שבחצר מסלקים אותו לצדדים, ושבּרפת ובחצר מוציאים אותו לאשפה. הגמרא מקשה סתירה מהרישא לסיפא, שברישא כתוב שמותר להסיר רק לצדדים, ובסיפא כתוב שמותר גם לאשפה. מיישב רבא שכוונת הבבלי שאם החצר נעשתה כרפת מותר להוציא את הזבל לאשפה.

טור ושו"ע: הזבל שבחצר אסור להוציאו, אלא יסלקנו לצדדים. ואם נתרבה עד שנעשתה החצר כרפת, מוציאים אותו לאשפה.

סימן תקלו | כל צרכי בהמה מותר לעשות בחוה"מ

סעיף א | תיקון צרכי הרכיבה

רבי מאיר אומר (מ"ק י ע"א) שסוס שרוכב עליו או חמור שרוכב עליו, מותר ליטול צפרניו בחול המועד.

רא"ש: והיינו באדם הרגיל ברכיבה ואינו למוד ללכת ברגליו, וצריך לרכב לצורך המועד. (ואף הרוכב לשום טיול מקרי לצורך המועד (ב"י)). ומותר לתקן את ברזלי הסוס (ומה שלא הזכירה זאת הגמרא משום שלא היו רגילים לתקן ברזל ברגלי הבהמה בזמנם (וכן התירו **תוספות**, **מרדכי** ו**סמ"ג**)), וכן את האוכף והרסן וכל צרכי הרכיבה, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד.

ל **בית יוסף:** משמע מהרא"ש שאם רוכב שלא לצורך המועד, או אם ניסה ללכת ברגליו (אף לצורך המועד) אסור לתקן צרכי הרכיבה.

שו"ע: מי שצריך לרכב במועד לטייל או לצורך המועד, ולא ניסה ללכת ברגליו יכול ליטול צפרני הסוס ולתקן [ברזליו], והאוכף והרסן וכל צרכי הרכיבה, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד.

א. הוא הדין שמותר לתקן כלי הרכיבה על מנת לרכב כדי לראות פני חברו. אבל להרויח ממון שלא לצורך המועד, מותר לרכב, אך אסור לתקן צרכי הרכיבה (**פרי מגדים**).

ב. במקומות שאין בהן אבנים והעפר תיתוח, ואין רגילים לתקן ברזלים לבהמות, אסור לתקנם (**ב"י בשם הרא"ש**).

ג. אם הוא מטייל מארץ ישראל לחול לארץ אסור לתקן צרכי הרכיבה (**ביה"ל**).

❖ לרכב שלא לצורך המועד

◀ **רא"ש ומנהג העולם:** מותר לרכב גם שלא לצורך המועד. (שברכיבה עצמה אין שום מלאכה (ב"י)).

◀ **רמ"א:** מותר לרכב במועד אפילו מעיר לעיר אפילו בחינם, וכן נהגו. מיהו אין לתקן צרכי הבהמה אלא כשרוכב לצורך או לטייל (על פי הב"י).

◀ **תוספות:** אסור לרכב שלא לצורך המועד (אך לטייל מותר גם לדבריהם (ב"י)).

א. הרוצה להקל ולנסוע בעגלה, אין למחות בידו, שיש לו על מה לסמוך¹¹¹⁹ (**ביה"ל**).

הערות

¹¹¹⁹ מקום הספק שהרי במחמר יש איסור לאו בשבת (ואינו דומה לרוכב על בהמה שאין בו איסור עצמי), וא"כ היה לנו לאסור בחוה"מ. וכתב **הביה"ל** שיש להקל מצד ס"ס: ספק שמא הלכה כרמ"א שאין מחמר ביו"ט, וספק שמא איסור מחמר שייך רק ברה"ר (כדעת הר"ן), וכיום אין לנו רה"ר (לפי הדעות המקילות בזה בסימן שמ"ה). וסיים שאמנם יש דעות שהחמירו ברה"ר של ימינו (ואז גם הר"ן יודה לאסור) מכל מקום אין למחות במקל שיש לו על מה לסמוך.

לגבי נהיגה ברכב, האחרונים כתבו להתיר בזה, משום שיש בה משום צורך המועד (**חוט השני** (חוה"מ עמוד ר"ז)) וכתבו להתיר אפילו כשיכול ללכת לאותו מקום ברגל, משום שכולם רגילים לנסוע ברכב כיום ומתענגים בכך יותר מהליכה ברגליו, ועוד שההפרש בין הליכה לנסיעה ברכב, גדול מההפרש בין הליכה לרכיבה (**הרב פיינשטיין** (ספר הזכרון מבקשי תורה, חול המועד, עמוד תסה)). וכן התירו לנסוע באוטובוסים ורכבות ואף לשלם עליהם, מפני שיש בדבר צורך הרבים (ונהגי מוניות, אם אין צורך רבים, עדיף שלא יעבדו, (א"כ יש להם היתרים אחרים)). הנצרך לתקן תיקון קל ברכבו מותר בחוה"מ

סעיף ב | סירוק הבהמה

תוספות וסמ"ג (על פי גמרא במו"ק י ע"א): מותר לסרק את הסוס כדי לייפותו.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

ל שאף הסירוק הוא מצרכי הרכיבה שהותרו לצורך המועד או לטייל. ובב"ח כתב שאפילו אם המסרק משיר נימין בפסיק רישה, שביו"ט אסור משום פסיק רישה, בחול המועד מותר (משנ"ב).

סעיף ג | רפואה לבהמה

הברייתא אומרת (מו"ק י ע"ב) שמקזיזין דם לבהמה ואין מונעים רפואה מבהמה בחולו של מועד. (אפילו רפואה שיש בה מלאכה גמורה (תוספות)).

טור ושו"ע: מותר להקזיז דם לבהמה, ואין מונעים ממנה כל רפואה אפילו אם יש בה מלאכה.

❖ הרבעת בהמה

נחלקו ת"ק ורבי יהודה (מו"ק יב ע"א) האם מותר להרביע בהמה בחול המועד. ת"ק אוסר (דהוי טרחה שלא לצורך המועד ואין בה דבר האבד (רש"י על פי ביאור הב"י)), ורבי יהודה מתיר להרביע חמורה שתבעה ויש חשש שתצטנן.

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, אשכול, רבינו ירוחם וטור:** אסור להרביע בהמה במועד.

כך פוסקים **שו"ע וברכ"י**. (אפילו אם הבהמה עשויה להצטנן (שער הציון)).

◀ **הגהות אשר"י, רי"ץ גיא וואורחות חיים:** הלכה כרבי יהודה.

כך פוסק **אליה רבה** (אם הבהמה עשויה להצטנן ולהעקר).

א. האיסור הוא רק לאחוז את הנקבה כדי שיעלה עליה הזכר, אבל מותר להכניס זכרים ונקבות ורובעים מעצמן (משנ"ב).

ב. אין פריצות להרביע בהמה בחול, משום שהוא טרוד בעבודתו (משנ"ב).

סעיף ד | הושבת תרנגולת

המשנה אומרת (פסחים נה ע"ב) שמותר להושיב שוכבים לתרנגולים בי"ד ניסן, ותרנגולת שברחה מחזירים אותה למקומה, ואם מתה מושיב אחרת תחתיה.

הגמרא מקשה, אם מותר להושיב תרנגולת, הלא פשוט שמותר להחזירה למקומה. ומיישב אביי שהסיפא (שמתירה להחזיר תרנגולת) עוסקת בחול המועד (והתירו כיוון שיש בדבר משום דבר האבד (רש"י)).

הערות

(כגון החלפת גלגל), כמו שהתירו לתקן צרכי הרכיבה. אך תיקון הדורש אומן, הותר רק לצורך דבר האבד (עיין פניה"ל מועדים יא, טו)).

רב הונא אומר שהתירו להחזיר בחול המועד דווקא בתוך שלושה למרדה, שעדיין לא פרח צימרא (שהחמימות עוד לא עברה, ונוח להחזיר את התרנגולת (רש"י)), ולאחר שישבה על הביצים שלושה ימים, שהביצים יפסדו אם לא יחזיר אותה (שהביצים השתנו, ואם לא תחזור יאבדו, כיוון שאינן ראויות לאכילה עוד (רש"י)). אבל לאחר שלושה ימים למרדה (שיש טורח גדול להחזירה למקומה), ותוך שלושה ימים לשיבתה (שאין הפסד בביצים (רש"י)), אסור.

רבי אמי חולק שאפילו בתוך שלושה ימים לשיבתה מחזירים אותה. הגמרא מבארת שהם חולקים האם התירו רק בהפסד מרובה (רב הונא) או גם בהפסד מועט (רבי אמי). כנזכר בסימן תק"ל, נחלקו הראשונים האם איסור מלאכה בחול המועד הוא מהתורה או מדרבנן, וכתב הרא"ש שיש שהחמירו לפסוק בדעת רב הונא להתיר רק בהפסד מרובה (וכ"כ הטור בביאור דעת הר"י, והב"י תמה מניין לו שהר"ף סובר שאיסור המלאכה מהתורה), ולפי ר"ת וריב"א שאיסור המלאכה מדרבנן, הלכה כרבי אמי להתיר גם בהפסד מועט.

רמב"ם: אין מושיבים תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים, ואם הושיבה לפני המועד וברחה, מחזירים אותה למקומה [תוך שלושה ימים לבריחתה (ביאור הב"י לדעת הרמב"ם)].

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי הב"י): אסור להושיב אחרת תחתיה, אפילו מתה הראשונה. (אפילו לאחר שלושה ימים לשיבתה שיפסדו לגמרי (משנ"ב)).

הערות

¹¹²⁰ **הרמב"ם** כתב: 'תרנגולת שישבה על הביצים שלשה ימים או יתר ומתה מושיבין אחרת תחתיה בארבעה עשר כדי שלא יפסדו הביצים, ובמועד אין מושיבין, אבל אם ברחא במועד מעל הביצים מחזירין אותה למקומה'. וכתב הב"י **בביאורו הראשון** שדעת הרמב"ם להתיר ב"ד ניסן בכל מקרה (גם ללא הפסד וגם בתוך שלושה), ומה שנקט לאחר שלושה ומשום הפסד, כוונתו להשמיע שרק ב"ד התירו, אבל במועד עצמו אם מתה אין מושיבים אחרת בכל מקרה, אפילו כשיש פסידא.

הב"י תמה, מדוע הרמב"ם מתיר להחזיר תרנגולת במועד (בסוף דבריו לעיל), ולא חילק בין לפני שלושה לאחר שלושה. וזה לא כרב הונא (לאחר שלושה) או כרבי אמי (בתוך שלושה). וכתב לבאר על פי היסוד לעיל, שמאחר וכתב הרמב"ם שבמתה אין מושיבים אחרת במועד, אפילו לאחר שלושה ימים (כנזכר לעיל), ממילא משמע שמה שכתב להתיר להחזיר (את אותה תרנגולת), כוונתו רק לאחר שלושה ימים, וכדעת רב הונא, כיוון שיש להחמיר בהנחת חדשה יותר מהחזרת אותה תרנגולת. (ומה שלא כתב הרמב"ם שהתירו להחזיר דווקא בתוך שלושה ימים למרדה (שבזה משמע שרבי אמי לא חלק על רב הונא, לפי ביאור זה), כתב הב"י שהיה ברור לרמב"ם שאין מחזירים לאחר שלושה, כיוון שיש בזה טרחה יתירה, או משום שהרמב"ם מבין שלאחר שלושה ימים אין תועלת להחזיר את התרנגולת יותר, ולכן לא כתב זאת, כיוון שאין מי שיעשה זאת).

בביאורו השני כתב הב"י שהרמב"ם אכן סובר שגם ב"ד ניסן אין להחזיר תרנגולת אחרת אלא כשעברו שלושה ימים לשיבתה של הראשונה, והחמירו בזה יותר מהושבת תרנגולת בתחילה (שהתירו ב"ד ניסן), כיוון שיש בזה טרחה יתירה. (ומחלוקת רב הונא ורבי אמי שייכת בין בברחה ובין במתה, כאשר החילוק בין תוך שלושה למרדה או לא שייך רק בברחה, והחילוק אם ישבה שלושה או לא שייך גם בברחה וגם במתה).

ביאור נוסף כתב הב"י לבאר דעת הרמב"ם, על פי מה שכתב בביאור דעת הר"י שבהביא את המשנה בפסחים כצורתה ללא חילוקי הגמרא כלל. וכתב הב"י שהר"ף סובר שהלכה כרבי אמי, ואין צורך לדחוק שהמשנה עוסקת בחול המועד (משום שהנחת היסוד של קושיית הגמרא אינה נכונה לפי רבי אמי), ולפי זה גם לרמב"ם אפשר שרבי אמי חלק על רב הונא לגמרי (גם בתוך שלושה למרדה וגם בלאחר שלושה לשיבתה) ולכן סתם להתיר בחול המועד, (אלא שהוא סובר שהעמדת אביי את המשנה בחול המועד נכונה גם לפי רבי אמי), ומה שכתב בתוך שלושה, וכן 'שלא יפסדו' היינו לרבותא ביחס למועד (כביאור הראשון לעיל) או שגם ל"ד נצרך הדבר (כביאור השני) אבל ברחא בכל מקרה מותר.

¹¹²¹ המשנה מתירה להושיב תרנגולת אחרת אם מתה הראשונה. והטור השמיט דין זה (גם כאן וגם בדיני ערב פסח). וכתב הב"י שסבר הטור שהיתר זה שייך רק גבי ערב פסח, ולא לגבי חול המועד (אמנם, גם בערב פסח לא הביא דין זה כיוון ששם כתב שמותר אפילו להושיב חדשה וכל שכן שאם מתה שיהיה להושיב אחרת). והטעם לאסור בזה, משום שיש טרחה מרובה בהושבת תרנגולת על ביצים שישבה עליהם תרנגולת אחרת, ולכן אסרו זאת למרות שיש בזה משום דבר האבד. ביאור זה הוא כביאורו הראשון של הב"י לעיל בדעת הרמב"ם. ועיין לקמן במה שכתב הב"ה ל להתיר בזה.

ל **משנ"ב**: משמעות השו"ע להתיר להחזיר אפילו לא ישיבה התרנגולת שלושה ימים על הביצים, שאז יש רק פסידא מועטת. היתר זה מסתמך (לפי הרא"ש והטור) על הדעות שמלאכה בחוה"מ אסורה מדרבנן. לפי זה, כיוון שבסימן תק"ל התבאר שיש כמה ראשונים הסוברים שאיסור מלאכה מהתורה, אין להקל בזה אלא כשיש לו הפסד מכמה ביצים, שאז יכול להקל בתוך שלושה ימים.

א. לאחר שלושה ימים למרדה אסור להחזירה אפילו יפסדו הביצים, כיוון שיש טורח גדולה בהחזרתה, ואף אפשר שלא יועיל אם יחזיר, כיוון שהחמימות הלכה לה (**משנ"ב**).

ב. הבית יוסף מבין שהטור והרמב"ם התירו להושיב אחרת לאחר שמתה הראשונה רק ב"ד ניסן, אבל לא בחול המועד. אמנם הדרישה והט"ז חלקו והבינו שגם בחול המועד מותר (וכן סוברים הר"ח והרוקח ומהר"ם חלואה). ולכן המקל בהפסד מרובה יש להקל (**ביה"ל**).

סיכום דין הושבת תרנגולת בחול המועד:

מתה		ברחה				
הב"י מבין שדין זה הותר רק בי"ד ניסן ולא בחול המועד. הביה"ל מביא שיש חולקים ומתירים גם בחול המועד.	לאחר שלושה לשיבתה		תוך שלושה לשיבתה			
	לאחר שלושה לבריחתה	תוך שלושה לבריחתה	לאחר שלושה לבריחתה	תוך שלושה לבריחתה		
	אסור	מותר	אסור		רב הונא	
	אסור	מותר	אסור	מותר	רבי אמי (על פי ביאורו הראשון של הב"י)	
פסיקת הלכה						
אסור	אסור	מותר	אסור	מותר	שו"ע (כרבי אמי)	
ניתן להקל בהפסד מרובה	אסור	מותר	אסור	רק בהפסד גדול	משנ"ב (חושש לרב הונא וביה"ל)	

סימן תקלו | מלאכת דבר האבד

הקדמה לסימן:

- א. אחד האופנים שהתירו מלאכה עבורו בחול המועד, הוא מלאכה עבור דבר האבד.
- ב. הטעם שהתירו בזה משום שעיך טעם איסור המלאכה הוא כדי שישמח ולא יטרח במלאכה, ולכן כשמונו אבד ומצטער יותר שאינו עושה את המלאכה, התירו לו לעשותה (ריטב"א). ויש כותבים שהטעם הוא שאיסור המלאכה בחול המועד הוא כדי שיהיו אוכלים ושותים ויגעים בתורה, וכאשר נפסד ממונו יטרד מלימודו, ולכן התירו לו (מהרי"ל).
- ג. מלאכת דבר האבד הותרה גם ללא שינוי ואף במלאכת אומן, ואף שלא לצורך המועד. אמנם, מלאכה שיש בה טרחה מרובה לא התירו אפילו לצורך דבר האבד, וכפי שיבואר בסימן. והכלל הוא שככל שמדובר על הפסד גדול יותר, כך התירו בו מלאכה שיש בה טרחה מרובה יותר (נמו"י בשם הראב"ד. עיין גר"א בסעיף א).
- ד. אם השהה את מלאכתו בכוונה למועד, אפילו שיש דבר האבד, קנסו אותו לאסור עליו לעשות מלאכה (מבואר בסימן תקלח, ו).
- ה. אם משום מניעת המלאכה לא יפסיד אלא רק ימנע מלהרוויח, יש שכתבו להתיר כשמדובר בסחורה שלא ימצא לאחר המועד, אבל לא במציאה שמצא בחול המועד (דעת השו"ע בסימן תקלג, ג), ויש שכתבו שיש חילוק בין מלאכת מקח וממכר למלאכות גמורות (דעת רעק"א, הובא בביה"ל שם).

סעיף א | היתר מלאכת דבר האבד

- רבי יצחק בר אבא אומר (מו"ק יב ע"ב) שיש תנא שהצריך לעשות מלאכת דבר האבד רק בשינוי, וזה שלא כדעת רבי יוסי, שהתיר אפילו ללא שינוי, וכן סבר רב הונא להלכה.
- טור ושו"ע:** דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד ללא שינוי.
- רמ"א (על פי כלבו):** אמנם, כמה שיכול להמעיט בטרחה, יעשה.

א. ספק דבר האבד:

- ◀ **מג"א:** מותר. (דווקא אם החשש שחושש לו הוא מצוי לבוא¹¹²², ויעשה בצנעא אם אפשר (ביה"ל)).
- ◀ **חיי אדם:** יעשה על ידי גוי.
- ◀ **פרי מגדים:** לדברי המג"א, גם כשיש לאדם ספק אם הדבר הוא לצורך המועד או לא, יש להקל בזה.

הערות

¹¹²² **הביה"ל** מביא שהמחצית השקל והפרי מגדים תלו את השאלה האם ספק דבר האבד מותר, בשאלה האם איסור מלאכה בחול המועד (שלא במקום הפסד) הוא מהתורה או מדרבנן. אך הביה"ל הקשה, שהרי הרא"ש סובר שאיסור מלאכה מדרבנן, ובכ"ז כתב הב"י שהוא אוסר, ואילו הרשב"א סובר שאיסור המלאכה מהתורה, בכל זאת כתב להתיר. ולכן כתב שהעיקר הוא האם ההפסד מצוי או לא, וכך ביאר את המשניות שמהן משמע שמותר לעשות מלאכות במקום ספק, ומהן משמע שאסור לעשות מלאכה במקום ספק.

❖ השקיית שדה

המשנה אומרת (מו"ק ב ע"א) שמותר להשקות בית השלחין (שדה הצמא למים (גמרא)) במועד, בין ממעין שיצא בתחילה, ובין ממעין שלא יצא בתחילה, אבל אין משקין ממי הגשמים או ממי הקילון (קילון הוא בור עמוק (רמב"ם ועוד)).

הגמרא שואלת, מי הוא התנא שהתיר להשרות רק במקום פסידא ולא להרוויח (שהתירו להשקות בית השלחין ולא בית הבעל (רש"י)), ואפילו בפסידא, לא התיר לטרוח (כלומר, טרחה יתירה (ב"י)). ומבאר רב הונא שהתנא הוא רבי אליעזר בן יעקב. [הגמרא דוחה, ודנה בזה עוד. ע"ש].

עוד אומר רבי אליעזר בן יעקב (ו ע"ב) שזרעים שלא שתו לפני המועד אסור להשקותם במועד, וחכמים מתירים (ופסקו הראשונים כראב"י (רי"ף, ר"א"ש ורמב"ם)). הגמרא אומרת שדווקא אם לא התחיל להשקותם לפני המועד אסור, אבל אם התחיל לפני המועד, מותר להשקותם במועד (רש"י: כיוון שאם לא התחיל, לא תהיה פסידא יותר בכך שלא ישקה אותם במועד. (ואם הגיע להם כבר הפסד, הוא כבר מערב המועד, והתירו רק דבר האבד ברגל עצמו (נמו"י))).

טור וש"ע: שדה בית השלחין שהתחיל להשקותה קודם המועד, מותר להשקותה, כיוון שהתחיל להשקותה קודם, אם לא ישקנה עכשיו תפסד. אבל שדה בית הבעל שמשקים אותה כדי להשביחה, אסור להשקותה.

א. אם לא התחיל להשקותה קודם המועד, אסור, שלא תיפסד מאיחור של כמה ימים¹¹²³ (משנ"ב).

סעיף ב | טרחה יתירה

כנזכר בסעיף א, המשנה מתירה להשקות בית השלחין, בין ממעין שיצא בתחילה ובין ממעין שלא יצא בתחילה, אבל לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון. הגמרא מבארת (ב ע"א) שהמשנה מתירה רק כשאין טרחה יתירה בכך. ('ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחין').

בהמשך מבארת הגמרא שמעין שיצא בתחילה היינו מעין חדש, ומעין שלא יצא בתחילה הוא מעין ישן. ואין לחשוש במעין חדש שמא יפלו כתליו ויבוא לתקנן (על פי ביאור הנמו"י).

טור וש"ע: אפילו בבית השלחין התירו רק כשאין טרחה יתירה, כגון ממעין, בין חדש ובין ישן שהוא ממשיכו ומשקה. אבל אסור לדלות ולהשקות מבריכה או ממי גשמים מקובצים, מפני שזו טרחה גדולה.

א. ממעין או בריכה אסור דווקא כשצריך לדלות בדלי, אבל ממי גשמים אסור להשקות אפילו אם מושך בהם ברגל (כיוון שהם מלאים על כל גדותיהם), כיוון שעתידיהם להגמר ואז ידלה מהם בדלי (משנ"ב).

הערות

¹¹²³ טעם זה כתבו רש"י. ומעיר **שער הציון** שלפני זה אפילו אם היה אנוס לפני הרגל אין להתיר, ודלא כנמו"י שכתב בשם **הראב"ד** להתיר במידה והיה אנוס ולא היה יכול להשקות לפני הרגל (ומה שאסרו זה רק כשהתעצל או שכח). וכן לפי טעמו של **הרמב"ם**, שכתב שהסיבה שהתירו רק כשהתחיל מערב הרגל היא שאז אין טרחה יתירה, גם כן אין לחלק מאיזו סיבה לא השקה לפני המועד.

❖ ערוגה שחציה גבוה וחציה נמוך

רבי שמעון בן מנסיא אומר (מו"ק ד ע"א) ששתי ערוגות זו למעלה מזו, לא ידלה מהתחתונה להשקות את העליונה, ויותר מכך, ראב"ש אומר שאפילו באותה ערוגה, לא ידלה ממקום נמוך שבה וישקה מקום גבוה שבה.

Ⓢ **טור ושו"ע:** אפילו ערוגה אחת, שחציה גבוה וחציה נמוך, אין דולים מהמקום הנמוך להשקות את המקום הגבוה. (כל שכן שתי ערוגות שאחת גבוהה מחברתה, שאין דולים מהתחתונה להשקות העליונה (משנ"ב)).

סעיף ג | נהרות המושכים מים

רבי זירא אומר (מו"ק ד ע"א) שנהרות המושכים מים מהאגמים מותר להשקות מהם בחול המועד, רבי ירמיה מקשה לו מהמשנה שאוסרת להשקות ממי גשמים וממי קילון (ואף כאן שמא יפסקו ויבוא למלאות בכד והוי טירחה מרובה (מגיד משנה)), ענה לו רבי זירא שהאגמים שבבבל הם כמים שאינם פוסקים.

(אמנם נחלקו רבי יוחנן ורב אשי מדוע אסרה המשנה מי גשמים. לדעת רבי יוחנן גזרו אטו מי קילון, ורב אשי סובר שאסרו מי גשמים משום עצמם יהפכו להיות מי קילון, ולדבריו אכן כשאין חשש זה (והיינו, כשיש הרבה מי גשמים) מותר, וכדברי רבי זירא (רש"י ועיין ב"י)).

Ⓢ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, טור ושו"ע:** נהרות המושכים מים מהאגמים, מותר להשקות מהם, והוא שלא פסקו. (כלומר, שאינם פוסקים בשום פעם (משנ"ב)).

א. צריך שגם הנהרות וגם האגמים עצמם לא יפסקו אף פעם¹¹²⁴. אבל אם דרכן לפעמים לפסוק, אפילו שעכשיו יש בו מים רבים אסרו זאת, משום דלא פלוג רבנן, שלעיתים אדם יחשוב שיש מספיק מים לכל המועד, ויתברר שאין, ויבוא לדלות בדלי (משנ"ב).

❖ ברכות שעוברת בהם אמת מים

הברייתא אומרת (מו"ק ד ע"א) שהפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יום טוב, אסור להשקות מהן בחול המועד, ואם הייתה אמת המים עוברת בניהן מותר. ואמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים. רבי אשי חולק שאפילו אם אינה שותה, כיוון שהאמה מושכת והולכת, יאמר האדם שאם לא תשתה ביום אחד, תשתה ביומיים או שלושה. (והלכה כרבי אשי דהוא בתראה, וכן פסק הרמב"ם (ב"י)).

Ⓢ **רש"י [ורמב"ם¹¹²⁵]:** גם אם אמת המים אינה עוברת בתוך הברכות, מותר להשקות מהם (כיוון שאם יפסקו יכול לקחת מאמת המים).

Ⓢ **שו"ע:** ברכות שאמת המים עוברת בניהם מותר להשקות מהן.

Ⓢ **נמו"י בשם הראב"ד:** רק אם אמת המים עוברת בתוך הברכות מותר להשקות מהן, שאם לא כן, יש לחשוש שמא יפסקו הברכות, ויבוא להביא ולטרוח.

הערות

¹¹²⁴ בשער הציון כתב שמקור הדבר בגמרא עצמה שהגבילה את ההיתר לאגמי בבל שאינם פוסקים, וכן כתב רש"י. וכתב שהרב המגיד כתב שהכוונה לנהרות המושכים מהאגמים, ותמה על דבריו (שהרמב"ם היה צריך לפרש כוונתו ב'לא פסקי' שהאגמים צריכים להיות כאלה שאינם פוסקים לעולם, שהרי זה הוזכר בגמרא להדיא (ולפי ביאורו של הרב המגיד יוצא שהרמב"ם כתב את מה שלא הוזכר בגמרא כלל), ולכן כתב שייתכן שאכן כוונת הרמב"ם לשניהם, גם לנהר וגם ליאור. (ועיין בב"י שמשמע שאכן לא עשה חילוק בין רש"י לרב המגיד. אמנם עיין בדרכי משה).

¹¹²⁵ עיין במשנ"ב שהביא דבריו, ויש לדון אם כוונתו כדעת רש"י, או שדעתו להרחיב, שאפילו אם הנהר עובר רק בסמיכות מקום (ולא ממש בין הבריכות), גם מותר, (ולא כרש"י שהתיר רק כשעוברת בין הבריכות ממש).

❖ בריכה הנוטפת מים משדה לשדה

הברייטא אומרת (מו"ק ד ע"א) שבריקה הנוטפת מים משדה בית השלחן אחת, מותר להשקות עימה בית השלחן שניה. הגמרא מקשה, הרי היא עתידה לפסוק, ומבאר רבי ירמיה שמדובר שהבריקה עדיין נוטפת והולכת. אביי מסייג, שדווקא אם לא פסק המעיין.

(רש"י: מדובר על שדה בית שלחן שהיה גבוה, והיה מעיין נובע בצידו, ובצד אחר היה בית השלחן נמוך, ובין השדות הללו היתה בריכה קטנה בצד השדה הנמוך, וכשמשקים השדה הגבוה מן המעיין, נוטף ממנו טיפין לבריכה. על זה אומרת הברייטא שמותר להשקות בית השלחן הנמוך מאותה בריכה, למרות שהבריקה עשויה להיפסק, הואיל ומטפטף אליה מבית השלחן הגבוה מים שבאו לו מחמת המעיין. ודווקא כשלא פסק המעיין, אבל אם פסק אסור, אף על גב שהבריקה עדיין מטפטפת לשדה הנמוך).

טור ושו"ע: בריכה שנוטפה מבית השלחן ועדיין היא נוטפת, מותר להשקות ממנה בית השלחן אחר, והוא שלא פסק המעיין המשקה את בית השלחן העליון.

סעיף ד | השקיית ירקות

הברייטא אומרת (מו"ק ד ע"א) שמדלים מים לירקות, ואם בשביל ליפותן אסור.

תוספות: אם משקה לצורך המועד מותר אפילו לדלות ולטרוח, אבל שלא לצורך אסור אפילו אם אין טרחה.

מגיד משנה: הסיבה לכך, שכל שהוא לצורך המועד (אוכל נפש (משנ"ב)) התירו אפילו בטורח גדול, אבל אם אינו לצורך המועד אסור טורח גדול, אפילו שיש בזה דבר האבד. (וכתב שכן הוא דעת הרמב"ם).

טור ושו"ע: ירקות שרוצה לאכלן במועד, יכול לדלות מים ולהשקותן כדי שיגדלו ויהיו ראויים למועד, אבל אם אינו רוצה לאכלן, ועושה כדי להשביחן, אסור.

א. אפילו אם הוא אינו רוצה לאכלן בעצמו, אלא כדי שיהיו ראויים לאכילה על מנת למכרן, מותר (ריטב"א).

ב. טורח מרובה לצורך מכשירי אוכל נפש:

◀ פרי מגדים: אסור, שהתירו רק לצורך אוכל נפש ממש.

◀ משנ"ב (על פי הרמב"ן): מותר, שמכשירי אוכל נפש, כאוכל נפש. (כשאי אפשר לעשות לפני המועד).

ג. אם משקה כדי להשביח, אסור אפילו בהמשכה ללא הדלאה, שאע"פ שלצורך הפסד התירו, כן שעושה לצורך השבחה, אסור (משנ"ב).

סעיף ה | חריצים שבעיקרי הגפנים

המשנה אומרת (מו"ק ב ע"א) שאין עושים עוגיות לגפנים (כלומר, חריצים שבעיקרי הגפנים כדי שיתמלאו מים (עיין גמרא ד ע"ב ורש"י שם)).

הגמרא מספרת (ד ע"ב) שרב יהודה התיר לעשות עוגיות לגפנים, ומבארת שהוא התיר דווקא כשהיו חריצים ישנים ונסתמו, ומה שאסרה המשנה היינו בחפירת חריצים חדשים (שיש בהם טרחה יתירה (רש"י)).

נמו"י בשם הראב"ד ומגיד משנה בדעת הרמב"ם: מותר לחפור דווקא אם ניכר החריץ במקומו, אפילו בפחות מטפח. אבל אם נסתם עד שאינו ניכר כלל, אסור, שזה כחפירה חדשה.

שו"ע: אין עושים את החריצים שבעיקרי הגפנים כדי שיתמלאו מים, ואם היו עשויות ונתקלקלו (והחריץ ניכר קצת, אפילו פחות מטפח (משנ"ב)) הרי זה מתקנם במועד.

רמ"א (על פי המגיד משנה): ואסור להעמיק יותר ממה שהייתה בתחילה. (וכן אסור להרחיב (משנ"ב)).

סעיף ו | עשיית אמה המושכת מים

רבי אליעזר בן יעקב אומר (מו"ק ב ע"א) שאסור לעשות את האמה בתחילה במועד ובשביעית, וחכמים מתירים לעשות את האמה בתחילה בשביעית, ולתקן את המקולקלת במועד. הגמרא שואלת (ד ע"ב) מה הכוונה למקולקלת ומבאר רבי אבא שאם הייתה עמוקה טפח מעמידה על שישה טפחים (כלומר, שמתחילה הייתה עמוקה שישה ונסתמו חמישה וחוזר ומעמידה על שישה, או שחפר בה רק טפח (רש"י כת"י)).

הגמרא מניחה שאם יש חצי טפח ורוצה לחפור שלושה, אסור (כיוון שזו טרחה שלא לצורך, שהרי המים לא עוברים בה (גמרא על פי רש"י)), וכן אם יש שני טפחים ורוצה לחפור עד שתיים עשרה (כיוון שיש בזה טרחה יתירה (שם)). אך מסתפקת אם יש שני טפחים ורוצה לחפור שבעה, ומסיימת בתיקו (ופסק הרמב"ם לקולא, כיוון שהוא מדרבנן (מגיד משנה)).

טור ושו"ע: אמת המים שנתקלקלה מותר לתקן אותה. הייתה עמוקה טפח, יכול לחפור עד שישה, הייתה עמוקה טפחיים, יכול לחפור עד שבעה.

א. מלשון השו"ע משמע שאפילו לא הייתה חפורה מעיו"ט אלא טפח מותר לחפור בחול המועד יותר. אבל מלשון הגמרא משמע שדווקא אם התקלקלה מותר, וכן פסקו המג"א וכמה פוסקים (משנ"ב).

ב. צריך לדייק להעמיק שישה ולהרחיב שישה ולא יותר או פחות, שבשיעור זה עוברים המים כראוי. ואם הייתה עמוקה יותר מלכתחילה אסור להעמיק יותר משישה (ריטב"א).

ג. אם הייתה עמוקה שלושה, אפשר שאין להקל להעמיק שמונה, שיש טרחה להוציא את העפר מעומק כזה (מג"א). ונכון להחמיר, כיוון שגם במה שהקל השו"ע בשבעה יש שחלקו (משנ"ב).

סעיף ז | משיכת מים מאילן לאילן

רבי אליעזר בן יעקב אומר (מ"ק ו"ב) שמותר למשוך מים מאילן לאילן, ובלבד שלא ישקה את כל השדה כולה. (כיוון שגם אם לא ישקה לא תהיה פסידא לאילנות, אלא רק מניעת הרווחה, ובשביל הרווחה לא התירו טרחה מרובה (נמו"י)).

[טעם ההיתר של משיכת המים מאילן לאילן: לתוספות: משום שאילן הוא כשדה שלחין הצריך הרבה מים. לרמב"ם: משום שאין בזה טרחה גדולה].

רב יהודה אומר שאם הייתה שדה מטוננת מותר.

נחלקו הראשונים על איזה דין מוסבים דברי רב יהודה:

◀ **רש"י ורמב"ם:** על האיסור להשקות את כל השדה, ועל זה אמר רב יהודה שאם השדה הייתה לחה לפני המועד, מותר להשקות את כולה, שיש בזה הפסד גדול. (לרש"י: דווקא כשהתייבשה עכשיו ותיפסד אם לא ישקה. לרמב"ם: רק אם נשארה לחה, שאז אין בה טורח רב).

Ⓢ **שו"ע:** מושכים את המים מאילן לאילן¹¹²⁶ (והתירו זאת משום שאילנות דומים לבית השלחין שצריכים מים ביותר (שער הציון)) ובלבד שלא ישקה את כל השדה, ואם הייתה שדה לחה מותר להשקות את כולה (שאז אין בה טרחה יתירה (משנ"ב), (כדעת הרמב"ם שניתן להשקותה רק כשהיא לחה (שער הציון))).

◀ **נמו"י וטור:** על דין הגמרא האוסרת (ו"ב) להשקות שדה שלא התחיל לשתות לפני המועד, ועל זה אמר רב יהודה ששדה לחה מוגדרת כשדה שהשקו אותה לפני המועד, ומותר להשקותה במועד.

סעיף ח | השקיית שדה ע"י פתיחת סכר

רבא אומר (מ"ק י"ב) שמי שפותח בשדהו מקום למים לעבור, אם עושה בשביל השקייה אסור, ואם בשביל לקחת את הדגים מותר. הגמרא מבארת שאם פותח רק פתח אחד (שהמים יכנסו לשדה (רש"י)), נחשב כעושה לצורך השדה, ואם פותח משני צדדי השדה, ניכר שעושה בשביל הדגים (שהמים יוצאים מהפתח השני והדגים נשארים ולוקחם (רש"י)).

Ⓢ **טור ושו"ע:** אסור לפתוח מקום לשדה כדי שיכנסו אליו מים להשקותו, ואם עושה כדי לצוד דגים כדי לאוכלן במועד, כגון שפותח למעלה מקום שיכנסו ולמטה מקום שיצאו, מותר.

א. הבית מאיר מקל אם רוצה לאכול אפילו חלק מהדגים במועד. אך מביאור הגר"א משמע שאסור להערים בכך, וגם הפרי מגדים מסתפק בזה (משנ"ב).

ב. אע"פ שאינו מתכוון להשקות, אין זה מספיק, אלא צריך להראות שאינו מתכוון להשקות, וכתב הריטב"א שכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד אין קונסים אותו אם אומר שהתכוון לדגים, וכן הדין לגבי סעיפים ט', י' ו"א (משנ"ב).

¹¹²⁶ עיין בב"י שדן האם יש הבדל אם העצים קרובים או לא, ובביה"ל הביא בקיצור שהריטב"א ור"ץ גיאות הביאו הירושלמי שביאר שגם ראב"י מסכים להתיר כשיש יותר מעשר אילנות בבית סאה.

סעיף ט | השוואת השדה

ר"ב אומר (מ"ק י"ב) שהחופר בקרקע כדי להשוות את גובה השדה, אם עושה כך לצורך הגורן שחובט שם חטים בשביל המועד, מותר, ואם עושה כן לצורך זריעה אסור. הגמרא מבארת שאם נוטל עפר ממקום גבוה ומניחו שם, וכן אם נוטל ממקום נמוך ומניחו שם - מותר [וי"ג: אסור (גי' רש"י)], ואם נוטל ממקום גבוה ומשליך למקום הנמוך - אסור [וי"ג: מותר (גי' רש"י)].

❖ **רש"י (על פי גירסתו):** אסור ליטול מהמקום הגבוה ולהשליך שם, או מהמקום הנמוך ולהשליך שם, (כיוון שכך דרכם של חורשי שדות, שאינם מקפידים בגובה השדה), אבל מותר ליטול מהמקום הגבוה ולהשליך למקום הנמוך (כיוון שעושה כן לצורך עשיית גורן הצריך יישור הקרקע).

Ⓢ **שו"ע:** אסור להשוות את השדה לצורך חרישה, ואם ניכר שמכוון כדי לדוש לצורך המועד, כגון שמשווה את כולה, מותר.

❖ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, רי"ץ גיא וראשון (על פי גירסתם):** אסור ליטול מהמקום הגבוה ולהשליך למקום הנמוך, כיוון שעושה על דעת ליישר את השדה, ומותר ליטול מהמקום הגבוה או מהמקום הנמוך ולהשליך שם, כיוון שאינו עושה על דעת תיקון השדה.

Ⓢ **משנ"ב (על פי ב"ח):** כיוון שיש הרבה ראשונים הסוברים שאסור ליישר (ומותר להשליך סתם), לכן שניהם אסורים.

סעיף י | לקיטת עצים

ר"ב אומר (מ"ק י"ב) שהנוטל עצים מהשדה על דעת להסיק בהם מותר, והיינו כשלוקח את העצים הגדולים ומניח את הקטנים. אבל אם נוטל על דעת הקרקע אסור, והיינו כשלוקח את הקטנים ואת הגדולים.

Ⓢ **טור ושו"ע:** אסור ללקט עצים מהשדה ליפותו לצורך חרישה. ואם ניכר שמכוון לצורכו שצריך לעצים, כגון שנוטל את הגדולים ומשאיר את הקטנים, מותר.

סעיף יא | קציצת ענפי אילן

ר"ב אומר (מ"ק י"ב) שהקוצץ אילנו על דעת לתת ממנו לחיות מותר, והיינו כשקוצץ מצד אחד של האילן. אבל אם קוצץ על דעת לתקן את האילן אסור, והיינו כשקוצץ משני צידי האילן.

Ⓢ **טור ושו"ע:** אסור לקצוץ ענפי האילן לתקנו, ואם ניכר שמכוון בשביל הענפים להאכילם לבהמתו ולא לתקן האילן, וכגון שקוצץ מצד אחד, מותר.

Ⓢ בכל הדברים ובכיוצא בהם צריך שני תנאים. שיכוון להיתר, ושמעשיו יהיו מוכיחים שמכוון להיתר. אבל אם כוונתו לאיסור, אע"פ שמעשיו אינם מוכיחים כך, אסור (משנ"ב).

סעיף יב | התלעת האילן

הברייטא בעבודה זרה אומרת (נ ע"ב) שאסור לזהם (להצמיד זבל למכה שבאילן), להתליע (ליטול תולעת שבאילן) ולגזום (להוריד חלק מהנוף שבאילן) את האילן במועד. אבל מותר לתת שמן לגזום (כדי שלא ימות, אם נגזם קודם המועד (רש"י)).

טור ושו"ע: אין מתליעים את האילנות ולא מזהמין את הנטיעות, אבל סכין את האילנות והפירות בשמן.

ל אסור להתליע ולזהם אפילו אם האילן ימות, כיוון שיש בזה טרחה יתירה (עיין ב"י, שתוספות ביאר זאת בשני דרכים, וזה כביאורו השני). אבל לסוך שמן לגזום מותר, כיוון שאין בזה טרחה יתירה (משנ"ב).

סעיף יג | צידת מזיקי שדה

המשנה אומרת (מו"ק ו ע"ב) שמותר לצוד את האישות (בריה ללא עיניים שחופרת בקרקע (רש"י)) ואת העכברים בשדה האילן ובשדה הלבן (שדה תבואה) במועד. רבי יהודה אומר [ורמב"ם גורס: 'וחכמים אומרים'] בשדה האילן כדרכו ובשדה הלבן שלא כדרכו.

בברייטא אומר רבי אלעזר ב"ר שמעון (ז ע"א) שמה שהתירו בשדה לבן כדרכו היינו רק בשדה לבן הסמוך לשדה אילן, שיש לחוש שהמזיקים יצאו משדה הלבן לשדה האילן ויחריבו את האילנות.

◀ **רי"ף ורא"ש:** מותר לצוד אישות ועכברים כדרכו משדה אילן או משדה לבן הסמוך לשדה אילן. אבל משדה לבן שאינו סמוך לשדה אילן אין צדין כדרכו.
ל **ראב"ד וטור:** אמנם, בשינוי מותר לצודם גם שם.

כך פוסק **שו"ע** בסתם.

◀ **רמב"ם:** מותר לצוד כדרכו בשדה אילן, אמנם, בשדה לבן הסמוך לשדה אילן צד רק שלא כדרכו, ובשדה לבן שאינו סמוך לשדה לבן, אסור לצודם כלל.
כך פוסק **שו"ע** בשם יש אומרים.

◀ **רי"ץ גיאת (על פי הב"י):** מותר לצוד כדרכו משדה אילן או משדה לבן הסמוך לשדה אילן, ובשדה לבן שאינו סמוך לשדה אילן אסור לצודם כלל.

◀ **ביה"ל:** בדין צידה בשדה לבן הסמוכה לשדה אילן, אין למחות ביד המקל לצוד כדרכו, כיוון שרוב הראשונים מתירים בזה. ובדין שדה לבן שאינו סמוך לשדה אילן, אין מי שמחמיר בזה להדיא מלבד הרמב"ם (שאין ראיה גמורה בדעת הר"ץ גיאות), ולכן ודאי שניתן להקל בזה ע"י גוי. (ולא כב"ח וגר"א שהחמירו כדעת הרמב"ם).

פסיקת הלכה	רי"ף וראב"ד	רמב"ם	רי"ף גיאת	שדה אילן
שדה לבן הסמוך לשדה אילן	מותר כדרכו	מותר בשינוי	מותר כדרכו	ב"ח: מותר בשינוי ביה"ל: המיקל כדרכו אין מוחים בו.
שדה לבן שאינו סמוך לשדה אילן	מותר בשינוי	אסור	אסור	ב"ח: אסור. ביה"ל: מותר ע"י גוי

סעיף יד | הכנסת צאן לדיר

הברייתא אומרת (מ"ק יב ע"א) שאין מדיירין בשבתות ויו"ט (להכניס בהמות לשדה ועומדות ושוככות שם ומזבלות אותה, ואע"פ שאינו עושה בידיים אסור, כיוון שנראה כמזבל, ומזבל הוא תולדת זורע או חורש (נמרי"י)), ולא בחול המועד. ואם באו (גוים) מעצמם מותר, ואין מסייעים להם ואין מוסרים להם שומר לנער צאנם (לנער הוא הולכה ממקום למקום בשדה, שעל ידי כן הגללים מגיעים לכל השדה (שם)). אם היה (הגוי¹¹²⁷) שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה או שכיר שבוע, מסייעים להם ומוסרים להם שומר לנער צאנם (כיוון שמעיקרא לא שכרם על דעת המועד, אין זה מכון מלאכתו במועד). רבי אומר: בשבת – בטובה (שבא ברצון נפשו ואינו מקבל שכר כלל), ביום טוב – במזונות (שמזונות אינו נראה כשכר ממש, וכיוון שאין זו מלאכה גמורה, מותר), במועד – בשכר (אף שדעתו ליטול שכר אחר המועד מותר, אבל אסור לשוכרו מלכתחילה על דעת לשלם לו (שם)). רב יוסף פוסק הלכה כרבי.

טור ושו"ע (על פי הנמו"י): אין מכניסים צאן לדיר בחול המועד לזבל את השדה, ואם הכניסן הגוי מעצמו, מותר אף בשבת, אפילו אם מחזיק לו טובה על שהכניסן, ובלבד שלא יתן לו שכר, ואפילו נותן רק מזונו – אסור. ביו"ט יכול ליתן לו שכר מזונו (בחג או לאחריו¹¹²⁸ (משנ"ב)), ובלבד שלא יתן לו שכר אחר (שאינו יתן, יחשבו ששכרו לעשות מלאכתו (משנ"ב)), ובחיה"מ, אפילו נותן לו שכר אחר מותר, ובלבד שלא ישכירנו ולא יסייע לו, ולא ימסור לו שומר לנער הצאן (שנראה ששכר את הגוי מתחילה לשם כך (כפשוט)). אם הגוי שכיר שבת, שכיר חדש או שכיר שנה, מסייעים לו בחיה"מ (אבל לא בשבת או ביו"ט (משנ"ב)), ומוסרין לו שומר לנער הצאן (אבל אסור לשכור לו שומר מלכתחילה, אפילו בכה"ג (משנ"ב)).

א. במלאכות אחרות שעשה הגוי ביו"ט, אסור לתת לו מזונות, שנראה שניחא לו במלאכה שעשה הגוי בשביל היהודי (משנ"ב).

הערות

¹¹²⁷ הרמב"ם מבאר שהכוונה לשומר שבא לסייע כאשר הבהמות באו מאליהן (כך ביאר המגיד משנה את דעתו). וכתב עוד (הרב המגיד) שמדעת הרמב"ם משמע שמותר לשכור את השומר לכתחילה, ולא כנמו"י שאסר לשכרו אפילו במועד, והביא הב"י שכן כתב הכלבו בשם הר"ף (ויש שכתבו שהכוונה לר"ף).

¹¹²⁸ עיין בס"ק מד במשנ"ב, בתחילת דבריו ובסופם. המעיין רואה שבנמו"י החמיר שמותר לתת מזונות דווקא לאחר היו"ט, אך דעת הר"ח ורש"י להתיר גם ביו"ט עצמו. ובביה"ל העיר שהנמו"י החמיר גם במועד שלא לתת שכרו אלא לאחר חול המועד, וכתב שלפי ר"ח ורש"י שהתירו לתת מזונות גם ביו"ט יהיה מותר לתת שכרו מיד בחול המועד.

סעיף טו | קצירת השדה

הגמרא מספרת (מו"ק יב ע"ב) שקצרו לרב הונא את שדהו בחול המועד, והקשה לו רבה בר רב הונא מברייתא האומרת שדבר האבד במועד מותר לעשות במועד, ודבר שאינו אבד אסור, ומסייגת הברייתא שדווקא בתלוש, אבל במחובר אסור כולו אבד, ואם אין לו מה לאכול יכול לקצור ולעמר ולדוש ולזרות ולברור ולטחון, ובלבד של יטחן ע"י פרות.

ענה לו רב הונא שברייתא זו היא דעת יחיד, שכן שנינו בברייתא (אחרת) שרבי יוסי סובר שדבר המחובר לקרקע, אפילו כולו אבד אסור. הגמרא מקשה, שאם הברייתא היא כדעת רבי יוסי מדוע אסרה לדוש ע"י פרות, הרי רבי יוסי סובר שאין צורך לשנות בעשיית מלאכה בחול המועד (והרי לכאורה האיסור לדוש בפרות הוא משום שצריך שינוי (רש"י)). ומבארת שהאיסור בברייתא לדוש בפרות אינו משום שצריך שינוי (שהרי כל יום רגילים לדוש ללא פרות) אלא משום אושא מילתא (עיין רש"י כת"י).

עוד מסופר שקצרו לרב את שדהו בחול המועד, ושמע שמואל והקפיד. הגמרא מציעה ששמואל סובר כדעת רבי יוסי, ודוחה שהיה מדובר בחיטים שאין בהן הפסד אם לא יקצר אותן (אבל שעורים כשמתייבשות הגרגירים נופלים והוי דבר האבד (ב"י)). ומקשה הגמרא מדוע רב התיר זאת, ומבארת שמדובר שלא היה לו מה לאכול, ואת דבר זה לא אמרו לפני שמואל ולכן הקפיד. או אפשר שכן אמרו זאת לפני שמואל ובכל זאת הקפיד, כיוון שאדם חשוב שאני (לא היה לו להקל אפילו אם אין לו מה לאכול (רש"י)).

רמב"ם: אם אין לו מה לאכול, אפילו אם יכול למצוא בשוק לקנות, אין מצריכים אותו ללכת לשוק לקנות, אלא קוצר ומעמר וכו' כפי צרכו.

טור ושו"ע: אסור לקצור את השדה אם לא יפסד כשיעמוד כך עד לאחר המועד. ואם אין לו מה לאכול - אפילו שיכול למצוא בשוק לקנות, אין מצריכים אותו לכך אלא - קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר [וטוחן] כדרכו, ובלבד שלא ידוש בפרות. אם הוא צריך לדוש לצורך רבים, דש אפילו בפרות (רא"ש על פי הירושלמי).

- א. מי שאין לו מה לאכול, אין מחייבים אותו לשאול מחברו (משנ"ב).
- ב. גם המלאכות שעושה, לא יעשה יותר ממה שהוא צריך לאכילתו (משנ"ב). (ואם לא מוכנים לטחון לו אלא הרבה יחד, יכול לטחון הרבה בשביל המועט (שער הציון)).
- ג. כיוון שהטעם שאין לדוש ע"י פרות משום דאושא מילתא, אין לדוש גם ע"י בעלי חיים אחרים (משנ"ב).

סעיף טז | בצירת כרם למניעת הפסד

הגמרא מספרת (מו"ק יב ע"ב) שהיה לרבי ינאי כרם שהגיע זמן בצירתו בחול המועד, ובצרו, ולשנה הבאה השהו כל האנשים את כרמיהם ובצרום בחול המועד, והפקיר רבי ינאי את כרמו (משום שהגיע תקלה על ידו לכולם (רש"י)).

רא"ש: מה שהתירו לבצור (או לזפות חביות או כדים כמובא בדף יב ע"א) היינו רק כשלא כיוון מלאכתו במועד, אלא קרה לו אונס או שלא היה יכול לעשות לפני המועד, או שחשב שיספיק ובסוף לא הספיק. (וכן הוא בירושלמי שאסר לעשות מלאכה אם כיוון לעשותה במועד). ואם הגיע זמן הבציר במועד, אם יש ליהודי כרם וסביבו יש גוים, שאם הם יבצרו והוא לא, יהיה כרמו פרוץ ויפסיד, מותר לבצרו, לדרכו ואף לתתו בחביות.

טור וש"ע: מי שיש לו כרם אצל כרמו של גוי, והגוי בוצר את שלו במועד, ואם לא יבצור היהודי את שלו יפסיד, יכול לבצרו ולדרוך את היין (אם הענבים יתלקלו עד לאחר המועד (גר"א)) ולעשות את החביות וכל צרכי היין ללא שינוי, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד.

א. אדם חשוב בדבר האבד:

◀ **רוקח ורי"ו:** אדם חשוב צריך להחמיר במלאכת דבר האבד.

◀ כך פוסק ט"ז.

◀ **בדק הבית:** יש לפקפק בזה.

פרי מגדים ומשנ"ב: טוב שיעשה בצנעא, אלא אם כן אירעה תקלה על ידו שהקלו לכוון מלאכתם במועד, מידת חסידות להזהר מכאן ואילך.

ב. מותר לפועלים יהודים ליטול שכר אף שיש להם מה לאכול, ואצלם אין זה דבר האבד, כיוון שהותר לבעל הבית, מותרים לעשות עבורו, וכמו פועל שאין לו מה לאכול, שמותר לבעל הבית לתת לו לעשות מלאכתו (**משנ"ב**). (בלבוש התיר רק ביין שאינו יכול לתתו לגוים מפני איסור יי"ג, אבל בשאר מלאכות שניתן לעשותם ע"י גוים, אין לתת ליהודים. והאליה רבה תמה מניין לו זה. אמנם, בריטב"א במ"ק משמע כדברי הלבוש (ביה"ל)).

סימון תקלה | כמה עניינים הנקראים דבר האבד

סעיף א | התחיל במלאכתו וארעו אונס

המשנה אומרת (מ"ק יא ע"ב) שמי שהפך את זיתיו ואירעו אבל (והיינו בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, שאף אבל אסור בעשיית מלאכה (רש"י)) או אונס או שהטעוהו פועלים (ששכרם לעבוד בבית הבד לפני הרגל ולא באו (רש"י)), לדעת רבי יהודה יכול לטעון קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (שאם לא ייתן אפילו את הקורה הראשונה יפסדו ביותר (רש"י)), ולדעת רבי יוסי זולף וגומר וגף כדרכו. וכן מובא דין זה (משנה בדף יב ע"א) לגבי מי שהיה יינו בתוך הבור, שרבי יוסי מתיר לזולף ולגמור ולגוף כדרכו, ורבי יהודה מתיר רק לעשות לו לימודים (כלומר לחפות את היין בתוך הבור (רש"י)) בשביל שלא יחמיץ. רב יוסף פוסק (יב ע"א) הלכה כרבי יוסי.

טור וש"ע: מי שהפך זיתיו¹¹²⁹ או שהיה יינו בבור, וארע לו אונס או ששכח או התעצל שהיה סבור שיכול להשהות לאחר הרגל (כלומר, שהיה סבור שיכול להשאירם כך עד לאחר הרגל, ועכשיו רואה שיפסדו אם יניחם כך (משנ"ב)), ולא עשה לפני הרגל, כיוון שהוא דבר האבד יכול לזולף ולגמור ולזפת את החביות, וגף (שם את מגופתן) כדרכו ללא שינוי. ובלבד שלא יכוון מלאכתו למועד¹¹³⁰ (דבר זה מוסב על כל הסעיף (משנ"ב)).

רמ"א: וכן יכול לתקן את החביות ולקושרם בעקלים (מרדכי). אבל לא יכוון מלאכתו במועד, אלא יעשה הכל אם יודע שיצטרך לזה במועד (הגה"מ ותורה"ד).

א. הרגילות הייתה שלאחר הלקיטה נותנן במעטן, וצוברם שם כדי שיתחממו ויתבשלו מאליהן, ולאחר מכן נותנן בבית הבד, והדרך הוא שמהפכים את הזיתים בשעה שמכניסם, ואם היה מניחם ללא תיקונם, היו נפסדים. וכן ביין, אם ישאיר את היין בבור המגולה, יחמיץ (משנ"ב).

ב. מלשון הגמרא (על פי רש"י והנמו"י, וכן משמע מהרמב"ם) משמע שהתירו לזפת דווקא חביות יין. אבל מהשו"ע משמע שמותר גם חביות של שמן (ביה"ל).

זיפות חביות וכדים

שמואל אומר (מ"ק יב ע"ב) שמותר לזפת כד אבל אסור לזפת חבית, ורב דימי מנהרדעא אומר שמותר לזפת חבית ואסור לזפת כד. מר חייש לפסידא (רב דימי, שאם לא יזפת את החבית יהיה לו הפסד מרובה), ומר חייש לטירחא (שמואל, שכד קטן יותר ואין בו טירחה מרובה).

הערות

¹¹²⁹ **הרמב"ם** מתיר גם להפוך את הזיתים לכתחילה (עין ב"י ובמה שביאר המגיד משנה את דעתו), וטעמו משום שהגיע זמן להפוך במעטן, ואם לא יעשה כן, יפסדו. והביא **הביה"ל** בשם **הריטב"א** שהכל לפי העניין והמקום, שבמקומו של הרמב"ם גם ההפיכה עצמה הוי בכלל דבר האבד.

¹¹³⁰ ולעניין שכיר שרוצה לקבל ימי חופשה בימות הקיץ, וע"כ יצטרך לעבוד בחול המועד, הביאו בשם הגר"מ פיינשטיין (זכרון מבקשי תורה, חול המועד בעמוד תסה) שאם יש לו סיבה, כגון שרוצה ליסוע להרים וכדו' רשאי, אמנם, אם אין לו סיבה לכך צריך לקחת חופשה בחול המועד. ובכל אופן יש מידת חסידות לצאת לחופשה בחול המועד, אפילו אם יש לו עדיפות בימות הקיץ. ואם המעביד מתנה שאם ייקח חופש בימות חוה"מ יפסיד יותר ימים בימות הקיץ, כתב **הגרש"ז** (שלחן שלמה תקל"ז ס"ב) שאינו חייב לקחת חופשה בחוה"מ. אמנם אין הדברים מוסכמים, עיין **פניה"ל** (מועדים יב, ה) ואכמ"ל.

◀ **רמב"ם, [רא"ש (לפי הטור)], רי"ו בשם תוספות, וסמ"ג:** הלכה כדברי שניהם להקל.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לזפת בין בחביות קטנות ובין בגדולות. (ואין לזוז מדבריו (ביה"ל)).

◀ **י"א בטור (דעת הרז"ה):** מותר בגדולים ואסור בקטנים (כרב דימי, שרב נחמן בגמרא שם מסייע לדבריו (רז"ה)).

◀ **רוקח:** אסור בין בגדולות ובין בקטנות¹¹³¹.

❖ שליית הפשתן

המשנה מתירה (מו"ק יב ע"ב) לשלות פשתנו מן המשרה כדי שלא תאבד, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד.

Ⓢ **טור ושו"ע:** מותר לשלות פשתנו מן המשרה, וכל כיוצא בזה מדבר האבד, ובלבד שלא יכוון להשהות מלאכתו למועד. (שהיה יכול לעשות זאת כל השנה, והוא השהה את מלאכתו לעשותה במועד (משנ"ב)).

א. מהטור והרא"ש משמע שגם בזה יש לעשות בצנעא, כמו בסעיף הבא (ביה"ל).

סעיף ב | לעשות מלאכתו בצנעא

המשנה אומרת (מו"ק יב ע"ב) שמותר להכניס פירותיו מפני הגנבים. הגמרא מבארת שצריך להכניסם לביתו בצנעא.

הגמרא מספרת שלרב יוסף היו קורות הנפסדות, והתיר להכניסם לביתו ביום, הקשה לו אביי מהמשנה שהצריכה להכניס בצנעא, והשיב לו רב יוסף שהכנסת הקורות ביום היא הצנעא, כי אם יכניסם בלילה יצרכו יותר אנשים ואבוקות אש, ובזה יותר אושא מילתא.

Ⓢ **טור ושו"ע:** מותר להכניס פירותיו מפני גנבים, אם הם במקום שאינו משתמר, ומיהו יעשה זאת בצנעא, כגון שיכניסם בלילה (כדי שלא תצא מכך טעות (משנ"ב)). אמנם, אם הוא דבר שיש בו יותר פרסום בלילה מאשר ביום, כגון שצריך יותר אנשים ואבוקות של אור, יכניסם ביום.

רמ"א (על פי מגיד משנה ומרדכי): ואם אי אפשר לעשותו כי אם בפרהסיא, הכל מותר בדבר האבד.

א. גם בזה אין להשהותו מלאכתו לכתחילה למועד, אע"פ שמדובר רק בטרחה בעלמא (מרדכי).

סעיף ג | לשנע את ממונו ממקום למקום

Ⓢ **מרדכי ושו"ע:** כיוון שצריך לעשות מלאכתו בצנעא, כל שכן שאסור להסיע את ממונו מעיר לעיר, אם לא בשביל דבר האבד. (באמת גם מחצר לחצר אסור, עיין בסימן תקל"ה, א, ונקט מעיר לעיר להשמיע שבשביל דבר האבד מותר אפילו מעיר לעיר (משנ"ב)).

הערות

¹¹³¹ המג"א מקשה על פי הרא"ש שאין אומרים ספק דרבנן לקולא כאשר כל אחד מקל בצד אחר. וכתב הפרי מגדים ליישב על פי משנה למלך שכתב בשם הר"ן בהלכות הסיבה, שם יש ספק אם צריך להסב בשתי כוסות הראשונות או בשתי האחרונות, ואם נאמר ספק דרבנן לקולא תעקר תקנת חכמים. משמע שאם לא תעקר תקנתם, אמרינן ספק דרבנן לקולא גם כשהמקלים עוסקים בשני צדדים שונים. (משמע שיש מחלוקת ראשונים, והשר"ע פסק כר"ן. אמנם, עיין בנחר שלום שכתב לחלק בין דברי הרא"ש לדברי השר"ע כאן).

סעיף ד | כיסוי תאנים מחמת גשם

המשנה מתירה (מו"ק יג ע"ב) לכסות קציעות בקש, רבי יהודה מתיר גם לעבות. בגמרא נחלקו רבי חייא בר אבא ורב אסי, ושניהם בשם רבי יוחנן וחזקיה, אחד מבאר שכיסוי הכוונה לכיסוי קלוש, ולעבות היינו כיסוי עבה, ואחד מבאר שכיסוי הוא בין כיסוי קלוש ובין כיסוי עבה, ולעבות הכוונה לעשותן ערימה גדולה, (רש"י: כדי שיהיה נוח לכסותם. נמו"י: כדי שהעליונות יגנו על התחתונות). הגמרא מביאה ברייתא כפירוש השני.

◀ **טור:** מותר לכסות תאנים מפני המטר, והיינו רק בכיסוי רפה (כת"ק, וכפירוש הראשון).

◀ **רמב"ם ורי"ף (על פי המ"מ):** מותר לכסות בכיסוי עבה או רפה (כת"ק וכפירוש השני).

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ מהירושלמי מוכח שמותר אפילו לעקור קש מהמחובר לצורך כך (ריטב"א).

סעיף ה | טיפול בסחורה שיכולה להתקלקל

Ⓢ **נמו"י (על פי ירושלמי) ושו"ע:** אם יש לו סחורה ממניני פירות או תבואה (או שאר סחורה (ב"י)) שאם לא יהפכנה תקלקל, מותר להפכה.

סעיף ו | קנס למכונן מלאכתו למועד

המשנה אומרת (מו"ק יב ע"ב) שכולם, אם כיוונו מלאכתם למועד, יאבדו.

◀ **רש"י, רמ"ך בשם הגאונים וטור:** הכוונה שאסור להנות מאותה מלאכה, ואין מניחים לו לעשותה (אך אין מפקירים אותה לכל).

◀ **רמב"ם ורי"ף גיאת בשם הגאונים:** בית דין מאבדים את מלאכתו ומפקירים אותה לכל.

Ⓢ כך פוסק שו"ע.

Ⓛ נקט רבوتא, שפשוט הדבר שאם עוד לא עשה את המלאכה – שקונסים אותו שלא יעשה אותה, אלא אפילו אם עשאה כבר, קונסים אותו ומאבדים אותה בידיים. וכן בהמשך לגבי בנו (שאין קונסים) נקט רבوتא, שפשוט שאם עשה כבר את המלאכה שאין קונסים, אלא אפילו אם עוד לא עשה את המלאכה, מותר לבנו לעשותה (משנ"ב).

א. כל שכן אם עשה מלאכה שאינה דבר האבד, שב"ד מאבדים אותה ממנו (משנ"ב).

ב. אם אף אחד לא זכה במלאכה, מותר להתעסק בה לאחר המועד¹¹³² (משנ"ב).

הערות

¹¹³² המעיין בריא"ז (שהוא מקור הדין) רואה שאף לאותו אדם מותר לחזור ולזכות בה לאחר המועד. (שכתב שאין הבי"ד מאבדים את המלאכה ממש, אלא מאבדים אותה ממנו למועד, אע"פ שתאבד ע"י כך, אבל לאחר המועד יכול להתעסק בה. משמע אפילו הוא עצמו).

❖ העושה מלאכת אחרים

◀ **רבינו ירוחם:** העושה מלאכת אחרים (כגון חייט או אורג), משמטים אותו ומלקים אותו עד שיקבל דינא.

Ⓢ כך פוסק רמ"א.

Ⓛ דעת האליה רבה שיש לאבד את הכסף של השכירות שלו (משנ"ב).

◀ **בדק הבית:** צריך עיון אם הכוונה שמשמטים אותו עד שיחזיר את הכסף שקיבל, או שיקבל את הדין¹¹³³. ועוד יש לדקדק, מדוע יקבל מלקות, הרי לא מצינו בגמרא חיוב מלקות, ומספיק ההפסד שקנסוהו.

א. הכוונה שקונסים אותו או שמלקים אותו (גר"א) עד שיקבל עליו שלא לעשות עוד מלאכה (לבוש).

❖ לקנס את בנו

רבי ירמיה שאל את רבי זירא (מו"ק יב"ע"ב) האם מי שעשה מלאכה במועד, קונסים את בנו אחריו. הגמרא (יג"ע"א) פושטת שקנסו רק אותו, אך לא את בנו.

Ⓢ **טור ושו"ע:** אם מת, לא קנסו את בנו אחריו, ומותר לו לעשותה אם היא דבר האבד.

א. מדובר שעוד לא זכו בה אחרים, כי אם זכו בה, הרי שבן אינו יורש את אביו, והמלאכה אינה שלו. או אפשר שאפילו אם לא זכו בה, אינו יורשו כיוון שבי"ד הפקירוה, (והשו"ע עוסק במקרה שאביו מת לפני שבי"ד הפקירוה) (משנ"ב).

ב. דבר שאינו אבד, פשוט שגם לבן אסור לעשות בחול המועד. אמנם, אם אביו עשה כבר מלאכה שאינה אובדת, בזה נחלקו הדעות, שיש אומרים שקונסים גם את בנו (נמו"י ורבינו ירוחם), אבל הב"י ועוד כמה אחרונים מפקפקים בזה (משנ"ב). (והעיקר כבית יוסף (ביה"ל)).

סימן תקלט | דיני הסחורה בחול המועד

סעיף א | איסור סחורה בחוה"מ

רבא אומר (מו"ק י"ב) שפרקמטיא כל שהוא אסורה.

נחלקו הראשונים האם אסרו כל סחורה או שהתירו בצנעא:

◀ **רמב"ם ורא"ש:** אסרו כל סחורה, אפילו בצנעא, מפני הטורח.

◀ **רוקח, אגור ויראים:** מותר לסחור בצנעא, ורק בשוק נאסר.

☞ **שו"ע (כרמב"ם):** כל סחורה אסורה, בין למכור ובין לקנות.

רמ"א (על פי הכרעת הב"י. עיין סעיף ד¹¹³⁴): אם הזדמן לו ריווח מרובה במועד, יכול למכור בצנעא, ויוציא לשמחת יו"ט יותר ממה שהיה בדעתו להוציא.

ל אם הזדמן לו ריווח מרובה שיהיה רק במועד, מותר בכל אופן, עיין בסעיף ה (משנ"ב).

א. כשהזדמן לו ריווח מרובה מותר למכור (וכן לקנות¹¹³⁵), ודווקא לעניין קניה ומכירה, אבל במלאכה ממש, אין חילוק בין צנעא לפרהסיא (משנ"ב).

❖ תביעת מעות

הגמרא מספרת (שם) שרבינא היה נושה מעות באנשי העיר 'אקרא דשנא'תא', בא ושאל את רב אשי האם מותר לגבות מהם בחול המועד, וענה לו רב אשי, כיוון שחול המועד זה הזמן שתוכל למצוא אותם ולא אחר כך, נחשב הדבר לפרקמטיא האובדת ומותר.

ר"ת (הביאו הרא"ש בשם ר"י): מותר לגבות חוב בחול המועד, ומה שאסר רב אשי לגבות (אלא אם לא ימצא אותם אח"כ) היינו כשהלווה להם מעות והיו מחזירים לו יין.

☞ **שו"ע:** אפילו הלווה מעות על מנת שיתנו לו אח"כ יין או סחורה להשתכר בפרעון חובו, אינו יכול ללכת לתובעם בחול המועד, אלא אם כן אינם מצויים אחר המועד, שאז זה דבר האבד. (וכן שאר סיבות שיגרמו לו הפסד אם לא יגבה בחוה"מ (משנ"ב)).

הערות

¹¹³⁴ שם מבואר בשם הירושלמי שהתירו לסחור אם יוציא מהרווחים לצורך המועד. הב"י הגביל היתר זה רק למי שלא יוכל להוציא לתוך המועד ללא הרווח מהסחורה. וכ"פ בש"ע שם. אמנם כאן, וגם בסעיף י"ג לעניין הלוואה בריבית לגוי, כתבו הפוסקים להתיר על סמך סברא זו. ונראה שהיסוד הוא, שבדבר שאינו מלאכה ואף אינו מקח וממכר (או כיוון שזה בצנעא ואינו ברור לאיסור, או כיוון שזו הלוואה ואינו פשוט לאיסור) התירו על סמך הסברא של הוצאה לצורך המועד.

¹¹³⁵ המציאות היא שמצא חפץ בזול מאוד, שהתירו לו לקנותו בחול המועד, ולפי"ז מה שכתב הב"י להוסיף בהוצאות היו"ט, גם פה עליו להוסיף במה שחסך בהוצאות. **בשער הציון** כתב בשם **המחצית השקל** שצריך להוציא הוצאות כמה הוא משער שירויח מאותה קניה. (לכאורה דבריו אמורים במי שקנה סחורה על מנת למכרה, אולם במי שקנה חפץ שלא על מנת למכרו, כגון שקונה חפץ לביתו, עליו להוציא כמו שכתבנו לעיל).

- א.** הוא הדין אם אינו צריך ללכת לתובעם, אלא הם באותו עיר, כיוון שעצם קבלת הסחורה הוא כמקח וממכר (ונקט השו"ע 'ללכת' משום הסיפא, שאם אינם מצויים לו אחר המועד מותר ללכת אפילו לעיר אחרת) **(משנ"ב)** (וכהכרעת רוב האחרונים, דלא כט"ז ביה"ט)).
- ב.** מותר לגבות דווקא כשלא כיוון לגבות את הסחורה בחול המועד עצמו **(משנ"ב)**.

סעיף ב | גביית חוב

- ר"ת (הביאו הרא"ש בשם ר"י):** האיסור בחול המועד הוא דווקא בסחורה, אבל בהלוואה אין כל איסור, ולכן אין איסור להלוות לגוים בריבית בחול המועד.
- שו"ע:** מי שהלוה את חברו מעות, מותר לתובעו בחול המועד לגבות מעותיו, ואין צריך לומר שמותר לגבות חובו מהגוים.
- ל' היינו אפילו אם צריך ללכת לעיר אחרת, ואפילו אם יכול למוצאו לאחר המועד, כיוון שאין גביית חוב בכלל איסור סחורה. ואף יכול לתובעו לדין **(משנ"ב)**.
- א.** מגויים מותר אפילו לקבל סחורה כנגד מעותיו (מה שנאסר ביהודי, כנ"ל בסעיף א), משום שהוא כמציל מידו (והוי כדבר האבד (עיין בסעיף ח) **(משנ"ב)**).

סעיף ג | חוב על סחורה שנעשה לפני המועד

- ◀ **טור:** גם סחורה שנמכרה לפני המועד, אסור לתבוע את דמיה במועד. אלא אם כן מדובר באדם שלא ימצא אותו לאחר המועד, שאז הוי דבר האבד.
- ◀ **בית יוסף (על פי ר"ת):** אם גובה ממנו מעות בעבור הסחורה, מותר, כיוון שזקף עליו את החוב לפני המעות, הרי שזה כהלוואה ומותר לתבוע אותה בחול המועד, אפילו אם הוא מצוי במקומו של המוכר.
- Ⓢ כך פוסק **שו"ע** (בתחילה הביא דעת הטור, ואח"כ כתב שלו נראה כנ"ל).

ל' הב"ח מסכים להחמיר כדעת הטור, אבל בימינו שרואים שהחובות מתקלקלים נוהגים לתבוע בדין בעד פרקמטיא בחוה"מ, ומחשיבים זאת כדבר האבד **(אחרונים)**.

רמ"א: מותר לקבול במשפט בשביל חובות שמותר לתובעם במועד **(מרדכי בשם ראבי"ה)**, וכן מותר לזקוף חובותיו במועד כדי להבטיחן, דהוי בכלל דבר האבד **(מגיד משנה ונמו"י)** (ולא כרשב"ם שכתב שעדיף להחמיר).

א. כוונת הרמ"א בתחילת דבריו, שאם היה לו חוב מלפני המועד שמותר לתובעו במועד (כנ"ל בסעיפים הקודמים), ותבעו בדין ישראל ולא ענהו, מותר לקבול אפילו לפני ב"ד של עכו"ם במועד. ומכל מקום אין לכתוב (אלא לקבול בעל פה), אלא אם כן זה דבר האבד. ואם צריך את המעות ליו"ט אפשר שמותר לכתוב ע"י גוי **(משנ"ב)**.

ב. מה שהתיר הרמ"א לזקוף חובותיו, מבואר בנמו"י שמדובר על תביעה מגוי, ורוצה לומר שאפילו אם נחמיר שלא לתבוע מיהודי אם יכול לתובעו לאחר המועד, בגוי מותר, כיוון שזה דבר האבד (משנ"ב). (לפי מה שמבואר בסעיף הקודם שמותר לתבוע גם מיהודי את מעותיו, ודאי שמותר גם לזקוף את חובו, וא"כ קצת קשה מה שסיים הרמ"א להתיר משום שזה דבר האבד, ואולי כוונת הרמ"א להתיר לזקוף גם חובות של סחורה, אך מזה יהיה משמע שביהודי אסור וצ"ע (שער הציון)).

סעיף ד | הפסד מהקרן או מניעת ריווח

רבי יוסי בר אבין אומר (מו"ק י"ב) שהגם שסחורה נאסרה בחול המועד, אם זה דבר האבד מותר.

רבי מנא ורבי יוסי בר בון אומרים (ירושלמי ב, ג) שאם אדם עשוי להפסיד מהקרן, מותר לו לקנות משיירה שהגיעה להעיר, אך דווקא הפסד מהקרן נחשב הפסד, ולא מניעת ריווח מהשכר שהיה יכול לקבל.

רא"ש, טור ושו"ע: אם יש לו סחורה ואם לא ימכרנה יפסיד מהקרן שלה, מותר למכרה. אבל אם לא יפסיד מהקרן (אלא רק יוכל להרוויח יותר מאשר אחרי המועד), אסור למכרה, שזה מניעת ריווח.

א. הוא הדין אם יש לו ספק שמא יפסיד מהקרן, שמותר. ועוד נראה, שאם יש לו חוב שהגיע זמן פרעונו ברגל, ואם לא ישלם יגיע לו הפסד, וחייב למכור את סחורתו כדי לשלם את החוב, מותר למכור את הסחורה, דהוי בכלל דבר האבד (ביה"ל).

❖ אין מה לאכול

הירושלמי מספר (מו"ק ב, ג) שרב הונא התיר לרבי יונה למכור ספרים שהיו ברשותו כדי שיוכל לקנות יין קנודיטון במועד. (וכן מסופר שם על רבי יוסי ורבי אלעזר שהתירו לרבי אושעיא להפליג לסחורה אם יודע שיספיק לחזור ולשמוח במועד בריווח שיעשה).

רא"ש, סמ"ג, סמ"ק [ורמב"ם] (על פי הב"י): אם ע"י מכירת הסחורה יהיה לו יותר מעות לצורך היר"ט, מותר לו למכרה. (ואין הוא צריך להשתמש בכל הריווח, אלא גם בחלקו שרי (משנ"ב)).

ב"י: נראה שהתירו רק למי שיש לו מעות בצמצום, ולא יוציא הוצאות מרובות משום לכך לכבוד החג (כיוון שאינו רוצה ללוות או לשאול מהבריות). אבל אם יש לו מעות בריווח, וע"י המסחר יוכל להוציא יותר ממה שתיכנן, אסור לו להתעסק בסחורה, שאין זה בכלל 'אין מה יאכל'.

כך פוסק שו"ע (לאחר שהביא את דברי הראשונים).

א. בכל אופן החנות תהיה סגורה, וכשיבוא קונה לקנות יפתח את החנות (משנ"ב).

ב. הוא הדין אם רוצה להוציא יותר לצורך חול המועד (ולאו דווקא להוצאת היום טוב) (ביה"ל).

ג. **הט"ז** סובר שדווקא מי שמפלג בעשירות לא התירו לו למכור, אבל אדם שיש לו מעות בריווח ומכירת הסחורה תאפשר לו להוציא יותר, מותר. **ובנהר שלום** מפקפק בדבריו (ביה"ל).

סעיף ה | הוזלה במחירים שקיימת רק במועד

רבי יעקב בר אחא אומר בשם רבנן (ירושלמי מ"ק ב, ג) שפרקמטיא האובדת מותר לסחור בה במועד, [וי"ג שמותר לטלטל אותה למקום שמור]. עוד אומר רבי יעקב בר אחא בשם רבי יסא ששיירה העוברת בחול המועד (ומוכרים סחורתם בזול) מותר לקנות מהם, והוא כשיודע שמוכרים בזול (שאו זה כדבר האבד).

◀ **מרדכי בשם ר"ת, ריב"א [והגה"מ]:** פרקמטיא המזדמנת במועד, ולאחר המועד לא תימצא, אין זה נחשב דבר האבד¹¹³⁶.

◀ **רא"ש, רמב"ם, סמ"ג וטור:** דבר שאינו מצוי לאחר המועד, כגון שיירות של סוחרים שהביאו הרבה סחורה ומוכרים בזול או קונים ביוקר¹¹³⁷, ולא יהיו מצויים לאחר המועד, מותר לקנות מהם במועד, שזה נחשב כדבר האבד.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**. וכן הדין בירידים הקבועים מזמן לזמן¹¹³⁸ (**רמ"א**: אפילו מעיר לעיר מותר לנסוע¹¹³⁹).

ל נחלקו הראשונים בהיקף ההיתר:

◀ **רמב"ן:** התירו רק אם קונה לצורך המועד, או כדי למנוע מעצמו הפסד בקניה יקרה שלאחר המועד (וזה מה שהתיר הירושלמי), אבל לצורך השתכרות אסור.

ל **ריב"ש:** יש מתירים ויש אוסרים, וראוי להחמיר כרמב"ן, וכן אני מחמיר לעצמי, והשומע ישמע והחדל יחדל.

◀ **גאונים ורמב"ם (על פי המגיד משנה), רי"ף (לפי הב"י), ראב"ד, טור (בדעת הרא"ש) ונמו"י:** כיוון שאין זו מלאכה גמורה, התירו בזה אפילו כשעושה להשתכר.

ל **בית יוסף:** יש לסמוך על פוסקים אלה הלכה למעשה ולהורות היתר לסחור גם על מנת להרוויח, במקום שאין להם מנהג קבוע לאסור.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

א. גם יום השוק הבא מזמן לזמן (פעם או פעמיים בשנה) מותר, וכן אם חל שבוע לפני חג פסחם בחול המועד, שאז ידוע שיש קונים רבים, שמותר, דנחשב כיום השוק שאינו שכיח¹¹⁴⁰ (**ח"י אדם**).

הערות

¹¹³⁶ נלע"ד שראשונים אלה סוברים שהבבלי שלא הזכיר סברת הירושלמי סובר שדבר האבד נקרא רק דבר שנמצא בידי של האדם ויפסד, אבל קניית סחורה בזול, שאינה בידו, אינה נקראת דבר האבד. וכן מכירת סחורה ביוקר, אינה נקראת דבר האבד, כיוון שאינו מפסיד מהקרן (עיין מרדכי מ"ק תתמו). וכיוון שהבבלי אינו סובר כך אזלינן בתר הבבלי נגד הירושלמי.

¹¹³⁷ אבל אם קונה מהם במחיר שווה, אסור, אם אלא קונה לצורך המועד עצמו (**ביה"ל**).

¹¹³⁸ מקור ההיתר בדברי **מהר"י קולון** שכתב כך על ירידים הבאים מזמן לזמן, שזה ודאי דבר האבד, ואף למחמירים שכיוון שעוד לא בא לידו אינו נקרא דבר האבד, כאן יודו להתיר כיוון שהיריד קבוע וחשיב כבא לידו.

¹¹³⁹ וכתב **הביה"ל** שהתירו זאת רק לאדם שמחיתו מכך, אבל בסתמא לא התירו טורח גדול בשביל הרווחה (כ"ל בסימן תקלז).

¹¹⁴⁰ בימינו הדבר שכיח שיש ב"ה חוגגים רבים שעולים לירושלים עיה"ק וליושבים בה (במיוחד בעיר העתיקה תובב"א) ואם לא ימכור לבאים אוכל או משקה (או שאר מינים שאינם לצורך המועד) יש מניעת ריווח גדול בכל

❖ יום השוק

רא"ש: אם יש יום השוק, ויוכל למכור שם בריווח, ולאחר המועד לא יוכל, (אך עם זאת לא יפסיד מהקרן משום כך), אסור למכור בשוק.

ל **ב"י:** משום שיום השוק שכיח כל שבוע, ואם לא ימכור בשבוע זה, ימכור בשבוע שלאחר המועד.

כך פוסק **שו"ע**.

רמ"א (על פי הכלבו): תגר הקונה סחורה מזה ומוכר לזה, וחוזר וקונה ומוכר, מותר, דהוי דבר האבד. (שאם לא יקנה וימכור היום, ודאי שיפסיד את הריווח מהיום (משנ"ב)).

ל והותר לו למכור רק בביתו, ולא לפתוח חנותו בפרהסיא (**מג"א**).

א. לרוב האחרונים אין היתר כולל חנווני בחנות, אלא רק תגר הקונה ומוכר לאחרים (**שער הציון** (ודלא כמג"א)).

סעיף ו | מציאה

הגמרא מספרת (מו"ק יא ע"א) שדגים רבים הגיעו סמוך לעיר ע"י נהר בדיתא, והתיר רבא לדוג, להביא את הדגים ולמלוח אותם. הקשה לו אבוי, הרי התירו לכבוש כבשים רק אם ניתן לאוכלם במועד, והשיב לו רבא שאף דגים אלה ניתן לאוכלם אם ירחצו אותם היטב.

הראשונים מקשים, מדוע לא התירו להתעסק במציאה כמו שהתירו להתעסק במסחר שקיים רק במועד (כנזכר בסעיף ה), וכתב ליישב הרא"ש בשם הראב"ד בשני אופנים:

א. במניעת המציאה אין שום הפסד, אבל מניעת הסחורה היא הפסד.

ב. התירו רק משא ומתן שאין בו מלאכה גמורה, אבל מליחת דגים שהיא מלאכה גמורה לא התירו.

הב"י מיישב שפרקמטיא היא דבר שדעת בני אדם עליו כיוון שמרוויחים ממנו, ולכן מניעתו היא הפסד, אבל מציאה שאינה מצויה כמעט, אין דעת בני אדם עליה, ואין זה נחשב הפסד. (המשנ"ב מנמק בטעמו של הב"י. ועיין עוד בסימן תקל"ג סעיף ג ובביה"ל ד"ה מותר).

טור ושו"ע: אסור לטרוח ולחפש אחר מציאה, כגון נהר שהציף דגים, שאסור לאוספם ולמלוח מהם, אלא אם כן יהיו ראויים לאכול מהם במועד.

הערות

זה, ועל כן יש סברא גדולה להתיר להם לסחור, כיוון שזה נחשב כיום השוק שאינו שכיח (מלבד סברת צורך הרבים שיש בזה או צרכי המועד). אמנם, בפתיחת החנות ממש, עיין בביה"ל שכתב שיש להמנע מכך, ויש בדבר בזיון לחול המועד (אלא יפתח מעט והקונה שבא ימכור לו), והדיון הוא על הקמת דוכנים שונים. כמובן שלמעשה יש לדון כל מקרה לגופו בזה. ובאנו רק להעיר לב המעיין.

סעיף ז | הקניית החפץ לאחר המועד

◀ **יש מתירים (הביאם הגה"א וטור):** מותר להלוות מעות לחברו על חפץ בתנאי, שאם לא יחזיר את המעות תוך שמונה ימים, החפץ יקנה למלווה, משום שעיקר הקניין יהיה לאחר המועד (ובתוך המועד זו רק הלוואה).

◀ **מסקנת הגה"א (בשם או"ז) וטור:** אסור אף בזה, [משום שיערימו כולם לעשות כך, ונמצא שהתרנו משא ומתן במועד].

Ⓢ **שו"ע:** יש מתירים ויש אוסרים.

ל דינא ודאי טוב להחמיר כיש אוסרים. מכל מקום, אין למחות ביד המקל, כיוון שבאמת אין כוונתו להערים (משנ"ב).

סעיף ח | קבלת פרעון מגוי

Ⓢ **רא"ש, טור ושו"ע:** גוי הפורע יין בחוב ליהודי, מותר לקבלו ממנו במועד, שהוא כמציל מידו (והוי בכלל דבר האבד (משנ"ב)).

סעיף ט | הנצרך לקנות יין לכל השנה

◀ **רא"ש:** מי שנצרך לקנות יין בעת הבציר לכל השנה, ואם לא יקנה במועד לא יוכל למצוא בזמן אחר, חשיב דבר האבד, ומותר לתקן את החביות ולזפתן, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד.

ל **טור:** ולא יקנה יותר מכדי צורך שתייתו (לכל השנה, שהרי יוכל לקנות לשנה הבאה, ואם קונה מוכח שעושה כדי להרוויח (משנ"ב)).

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

רמ"א (על פי הב"י): ואם הוא דבר שאינו מצוי אחר כך להרוויח בו, מותר.

◀ **רבינו יוסף (מובא בתוספות), ר"ת (הביאו המרדכי):** אסור, שאין זה נקרא דבר האבד.

◀ **רשב"ם¹¹⁴¹:** מסתפק, ומוטב יהיו שוגגים ולא מזידים.

Ⓢ **ביה"ל:** כיוון שיש הרבה ראשונים שאוסרים קניית יין לצורך חול, יש לקנות בצנעא (כמו שהביא הב"י בשם האור זרוע).

א. כוונת הרמ"א שלא יהיה מצוי אחר הרגל לקנות כדי שיוכל להרוויח על ידו. אבל במקרה שימצא, אלא שלא יוכל להרוויח בו כל כך, אסור. ויש אחרונים הסוברים שאם הזדמן לו קניית יין בזול מאוד, והוא ריווח מרובה, ולאחר המועד לא ימצא ריווח כזה, מותר, שזה כמו שיירא שהתירו בסעיף ה' (ועיין לקמן שהביה"ל כתב שמלעשה ניתן לסמוך על דעה זו) (משנ"ב).

¹¹⁴¹ קצת נשמע מדברי **האו"ז** שהביא **ההגה"א** שגם לא ברור לו לאסור, ובסוף דבריו כתב שאם תמצא לומר שמותר, צריך לעשות זאת בצנעא.

ב. הסתירה מסעיף ה':

האחרונים מקשים סתירה בין פסק השו"ע והרמ"א כאן, שלא התירו לקנות יותר מכדי צורך שנה, למרות שלא ימצא יין לאחר המועד במחיר כזה (שכן משמע שהשו"ע והרמ"א עוסקים באותו מקרה). לעומת זאת, בסעיף ה' התירו לקנות משיירא שהגיע במועד, אע"פ שאין זה לצורך שתייה, אלא כדי להרוויח. וכתבו האחרונים ליישב בכמה אופנים:

◀ **מאמר מרדכי:** אכן רק בשיירא התירו, כיוון שמוכחא מילתא שאין זה ריווח המצוי תמיד.

◀ **חיי אדם:** אם לא ימצא לאחר המועד בכלל כדי להרוויח – מותר (וכמו סעיף ה'), אך אם ימצא לאחר המועד, אלא שלא יהיה בזול כל כך, ולא יוכל להרוויח בו – אסור (וזה סעיף זה).

◀ **ב"ח:** הרמ"א כאן התיר רק ברווח גדול מאוד, שאם לא יוכל למוצאו לאחר המועד, מותר, ובזה עוסק סעיף ה'. (והשו"ע שאסר כאן לא עסק בזה).

◀ **אליה רבה:** הרמ"א התיר רק כשמכוון להרוויח (כמו סעיף ה'), והשו"ע אסר כיוון שמטרתו לשתייה, ולא להרוויח, ולכן אסור יותר משתיית שנה.

Ⓢ **משנ"ב:** העתיק תירוצו החיי אדם והב"ח, ולמעשה כתב שניתן לסמוך על הב"ח (או כשהזדמן לו ריווח גדול מאוד שלא ימצא לאחר המועד), והמקל כאליה רבה אין מוחים בידו.

סעיף י | מכירת דברים שאינם מתקיימים

רב הונא התיר (מו"ק יג ע"ב) למוכרי בשמים למכור כדרכם במועד, הקשה לו רב כהנא מברייתא המתירה למכור פירות לצורך כבוד יו"ט האחרון, ומשמע שאם אינו לצורך המועד לא. ענה לו רב הונא שהברייתא אוסרת בפירות (שיש לחשוד שקונה לצורך שאר השנה (רש"י)) והוא התיר בתבלינים (שהכל יודעים שהם לצורך המועד, כיוון שאינם מתקיימים, לכן אפילו בפרהסיא מותר (רש"י)).

Ⓢ **טור ושו"ע:** מוכרי תבלין או ירק שאינם מתקיים, מוכרים כדרכם, כיוון שהכל יודעים שמוכרים לצורך המועד.

א. האחרונים הסכימו שהוא הדין במכירת בשמים, כיוון שניכר שמוכר לצורך המועד. ואם בא גוי לחנות לקנות, מותר למוכר לו (משנ"ב).

סעיף יא | מכירה לצורך המועד

המשנה אומרת (מו"ק יג ע"ב) שמוכרי פירות, כסות וכלים, מוכרים בצנעא לצורך המועד. (שאלו דברים המתקיימים לאחר המועד ויבואו לחשוד שקנה אותם לצורך חול (רש"י). או כיוון שאומנותם כל השנה בכך, הצריכו למכור בצנעא (הרב המגיד וב"י)).

הברייתא מבארת (שם) שדרך המכירה בצנעא היא שאם החנות פתוחה לסטיו (קין זוית או מבוי (שו"ע)) פותח כדרכו, ואם היא פתוח לרה"ר, נועל דלת אחת ופותח אחת (אבל לא ימכור כדרכו (רש"י)).

Ⓢ כך פוסקים **טור ושו"ע.**

- א.** צריך למכור בצנעא שלא יחשדו בו שקונה לצורך אחר המועד. וכתבו הפוסקים שדווקא מוכרים הקבועים שזו אומנותם צריכים למכור בצנעא, אבל בעל הבית שמוכר לצורך המועד אינו צריך למכור בצנעא (**משנ"ב**).
- ב.** מבוי המפולש דינו כרשות הרבים (**משנ"ב**).
- ג.** בשאר דברים אפילו אם יסגור דלת אחת לא מהני (**משנ"ב**). (מקורו במג"א בשם מהר"י בן לב. ובפרי מגדים תמה מה הם שאר דברים שנאסרו (**שער הציון**)).

❖ כבוד היום טוב האחרון

- הברייתא אומרת (שם) שערב יום טוב האחרון מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות, בשביל כבוד היום טוב האחרון.
- רמב"ם (על פי ביאור הב"י):** מעטרים את השווקים דווקא ביום טוב האחרון של סוכות, שהוא רגל בפני עצמו, (אבל בשביעי של פסח אין מעטרים את השווקים).
- כך פוסקים **טור ושו"ע**.
- אבל לעניין מכירה בפרהסיא מותר גם ביום טוב האחרון של פסח (**משנ"ב**).
- רמ"א (על פי רא"ש וטור):** ומותר לקנות בחול המועד לצורך יום טוב האחרון של החג. (ואין אומרים שכיון שאנו בקיאים בקביעות החודש, אחד מהם חול ונמצא שטורח בחוה"מ לצורך חול, קמ"ל שמותר כדי שלא יזלזלו בו (**משנ"ב**)).
- א.** מותר גם לעשות מלאכות גמורות לצורך יום טוב האחרון, כגון לבשל (**רעק"א**).

סעיף יב | קנייה לצורך המועד

- המשנה אומרת (מור"ק יג ע"א) שאין קונים בתים, עבדים [י"ג: אבנים¹¹⁴²] ובהמה אלא לצורך המועד, או לצורך המוכר שאין לו מה לאכול.
- הגהות אשר"י:** אפילו אם יש למוכר מה לאכול, ורק לשכיר המוליך את הסחורה אין מה לאכול – מותר.
- טור ושו"ע:** אין לוקחים בתים, אבנים, עבדים ובהמה אלא לצורך המועד, או לצורך המוכר שאין לו מה לאכול, או לצורך השכיר שמוליך את הדברים הנקנים שאין לו מה לאכול.
- א.** כתבו האחרונים שדווקא אם הקונה והמוכר סוחרים בעבור השכיר שמוליך הדברים, אבל לא יערימו לסחור ולומר שעושים בשבילו (**משנ"ב**).
- ב.** **קנייה מגוי (ביה"ל):**
- ◀ **שלטי הגיבורים בשם התוספתא:** מותר לקנות מגוי במועד, מפני שהוא כמציל מידו.
- כך פוסקים **מג"א ואליה רבה**.

¹¹⁴² וביאר **בהגהות אשר"י** שניתן לקנות אבנים לצורך המועד במידה ונצרך לסתור את כותלו מפני הסכנה, והתירו סופו מפני תחילתו (כלומר התירו לבנותו, שאם לא נתיר, לא יסתור מתחילה). וקניית בית לצורך דירתו, ועבדים לצורך שימושו (**משנ"ב**).

◀ **שאר הראשונים (על פי ביה"ל):** שאר הראשונים השמיטו תוספתא זו, משום שלדעתם אין לחלק בין גוי ליהודי. או משום שהבינו שנקטה הברייתא רבותא בגוי (שאע"פ שצריך להעלות בערכאות מותר, מפני שהוא כמציל מידו).

Ⓢ **ביה"ל:** בקונה בית או שדה בארץ ישראל אפשר שיש להקל, אבל באופן אחר אין זה ברור להקל.

❖ קניית שאר חפצים

◀ **מגיד משנה:** מותר לקנות גם שאר חפצים, אלא שיקנה בצנעא, (והמשנה הזכירה רק חפצים שבקנייתם יש פרסום, שלכן רק לצורך המועד התירו).

Ⓢ **רמ"א:** דווקא דברים שיש פרסום בקנייתם ואוושא מילתא מותר רק לצורך המועד, אבל שאר כלים נהגו לקנותם בצנעא.

◀ **תוספות (בשם רבינו יוסף):** גם שאר כלים מותר רק לצורך המועד. (והמשנה נקטה רבותא, שאפילו כלים אלה מותר לקנותם אם קונה לצורך המועד).

Ⓢ כך פוסקים **האחרונים** (מג"א, אליה רבה, גר"א ועוד), אלא אם כן לא ימצא בזול לאחר המועד.

סעיף יג | להלוות מעות לגוי בריבית

◀ **ר"ת:** מותר להלוות מעות לגוי בריבית, שרק מקח וממכר נאסר, ולא הלוואה.

◀ **ר"י:** המחמיר תבוא עליו ברכה. ולמעשה הורה שיכול להלוות במועד, ואת השבוע הראשון ייתן ללא ריבית (כ"כ בתשב"ץ בשם מהר"ם).

◀ **רא"ש וטור:** מותר להלוות בריבית, ואף יכול לקחת דמי הריבית על השבוע הראשון (וכתב מהר"י קולון שכן נוהגים), ויוציא את הריווח לשמחת יו"ט¹¹⁴³. והירא את השם אינו מלווה לגוי בריבית, אך אם הגוי רגיל ללוות, ועל ידי כך יילך למקום אחר, נחשב לדבר האבד.

Ⓢ **שו"ע:** מותר להלוות בריבית לגוי שרגיל ללוות ממנו, דהוי דבר האבד¹¹⁴⁴. ואף אותם שאינם רגילים ללוות ממנו מותר להלוות, והוא שיוציא את הריבית של השבוע הראשון לצורך הוצאות יו"ט.

רמ"א (על פי הגה"א): מותר לקחת ערבות במועד על הלוואה שיעשה אחר המועד.

הערות

¹¹⁴³ עיין בטור שהביא כן בשם הרא"ש, ואמנם בתשובת הרא"ש התיר אף ללא תנאי זה. ועיין בקרבן נתנאל שכתב שתנאי זה מוזכר בתשובת המהר"ם, ואינם דברי הרא"ש עצמו.

¹¹⁴⁴ לכאורה הגדרת 'שימור לקוחות' כדבר האבד צריכה גבול, שכן לעולם סגירת חנות גורמת לאיזה שהם אנשים לעבור לקנות במקומות אחרים (הפתוחים בחול המועד, ולהמשיך גם בשאר השנה), ולכאורה הכל לפי המציאות והעניין.

א. גם מי שיש לו מעות בריווח, ועכשיו רוצה רק להוציא יותר ממה שתכנן (דבר שנאסר בסעיף ד), מותר, כיוון שהלוואה מלכתחילה קלה יותר ממקח וממכר (שאין בה חשש טרחה או הפסד). ולפי זה מותר גם להלוות ליהודי בריבית באופן המותר, או לתת לו עיסקא (**אחרונים**).

סעיף יד | הלוואה דשולחנות

תוספות ושו"ע: הלוואה דשולחנות בקביעות וחילוף אסור (גם לדעת ר"ת שהתיר הלוואה).

סימון תקמו | דיני בניין וסתירה בחול המועד

סעיף א | בנייה מותרת ואסורה

המשנה אומרת (מו"ק ו ע"ב) שמותר לקרות את הפרצה במועד. רב יוסף מבאר (ז ע"א) שהכוונה שסוכר את הפרצה ע"י הוצא ודפנא, והברייתא מבארת שיכול להניח אבנים זו על זו, וללא טיחת טיט בניהן. (משמע מכך שאפילו בניין מועט אסור בחול המועד (טור על פי הבי"י)).

רב חסדא מסייג שהדברים אמורים בכותל גינה (שאינ בו פסידא גדולה אם יכנסו אליה בני אדם (רש"י)), אבל בכותל חצר בונה כדרכו. (תוספות: דווקא בכותל הסמוך לרשות הרבים, אבל כותל הסמוך לחצר חברו צריך לשנות מדרך הבנייה, שאין בזה חשש לגנבים).

הגמרא מקשה על רב חסדא (לפי הגירסא השניה בגמרא) מברייתא המתירה לסתור ולבנות כותל מפני הסכנה (שלא יפול על הולכי דרכים שברה"ר (רש"י)), משמע שהותר רק מפני הסכנה. דוחה רב חסדא ששם הותרה גם סתירה, ולכן רק מפני הסכנה מותר, לעומת זאת, הוא התיר רק בניה ולכן מותר אפילו שלא בסכנה.

המשנה מתירה (יא ע"א) לבנות מעקה לגג או למרפסת במעשה הדיוט. רב יוסף מבאר שהכוונה שבונה בהוצא ודפנא, והברייתא מבארת שיכול להניח אבנים זו על זו ללא טיחת טיט בניהן.

טור ושו"ע: אסור לבנות אפילו בניין כל שהוא. ואם נפרצה גדר גינתו (**רמ"א**: או כותל חצר שבינו לבין חברו) בונה מעשה הדיוט, דהיינו שמניח אבנים זו על זו, ואינו טח בטיט, או גודר בקנים וגומא וכיוצא בהם. וכן אם עשה מעקה לגג, בונה אותו במעשה הדיוט.

אמנם, כותל חצרו הסמוך לרה"ר בונה כרגיל, ואם היה נוטה ליפול סותרו מפני הסכנה ובונה כדרכו (שאם לא נתיר לו, לא יסתור (**מג"א**) או כדי שלא יבוא לידי הפסד (שער הציון בשם הלבוש)).

רמ"א (על פי נמו"י, רי"ו וב"י): אפילו נוטה רק לחצר או למבוי מותר לסותרו מפני הסכנה ולבנותו. וכן בשאר דברים שיש לחוש לסכנה, בונה וסותר כדרכו.

- א.** מלאכת טיחת הטיט היא מלאכת אומן, והיינו כשעושה אותה עם בניית הגדר. אבל מותר לטוח את גגו בטיט, שזה מעשה הדיוט, ומותר לצורך המועד. וכן עשיית סולם הוא מעשה הדיוט, ומותר לצורך המועד (**ט"ז**). אמנם, בפרי מגדים כתב שלטוח סדקים שבראש הגג הוא מעשה אומן, ואף בעשיית סולם, אם מייפהו כדרך האומנים, הוא מעשה אומן ואסור (**משנ"ב**).
- ב.** משמע שהותר רק לסתום פרצה בעזרת הוצא ודפנא, אבל לבנות את כל הגדר, לא הותר (**פרי מגדים**).

- ג.** אף בכותל הסמוך לחצר חברו, אם יש שם אנשים החשודים על גניבה, או שדרים שם גוים, מותר לבנות כדרכו (**משנ"ב**). וכתב במג"א שהתירו רק לבנות אם הוא סתור, אבל לסתור (כשהוא רעוע) ולבנות שוב, לא התירו אלא כשיש סכנה. ובפרי מגדים כתב שאם הכותל רעוע עד שיש חשש ברור שיפול, וכל שכן כשיש חשש שגנבים יבואו גם לעסקי נפשות, מותר לסתור ולבנות, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד (**משנ"ב**). (אמנם, כשיש חשש נפשות, אין לקנסו אם כיוון מלאכתו במועד (שער הציון)).

סעיף ב | נטילת גבשושית בבית

פסקי תוספות, סמ"ק, סמ"ג, הגהות מימוניות (בשם הסמ"ק): מותר ליטול גבשושית שבבית.

ל **בית יוסף:** אף על גב שזו מלאכה גמורה (שחייבים עליה בשבת משום בונה (משנ"ב)), ואין בזה משום דבר האבד, לא אסרו זאת במועד, משום שאין בזה טורח כלל.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

סעיף ג | סתימת סדקים בגג

המשנה אומרת (מו"ק יא ע"א) שמותר לשוף סדקים ולעגל אותם במעגילה, ביד וברגל, אבל לא במחלצים (כמין דפוס לרגל שדוחק עימו את הטיט, וכלי אומנות הוא יותר מהמעגילה (רש"י)).

הגמרא מקשה, אם התירו במעגילה, הרי ברור שיתירו ביד או ברגל, ומבארת שכוונת המשנה שהתירו כעין מעגילה, דהיינו ביד וברגל, אבל לא במחלצים.

טור ושו"ע (דלא כרי"ו): סדקים שבגג¹¹⁴⁵ מותר לסתום אותם ביד או ברגל, אבל לא בכלי אומנות.

א. כל מה שהתירו מפני צורך המועד במעשה הדיוט, היינו רק כשלא כיוון מלאכתו במועד (על פי המשנה).

סעיף ד | תיקון הדלת וכליה

המשנה אומרת (מו"ק יא ע"א) שהציר, הצינור (החור באסקופת הדלת התחתונה (רש"י)), הקורה (המשקוף (עין רש"י ומשנ"ב)), המנעול והמפתח שנשברו מותר לתקנם במועד, ובלבד שלא יתכוון לעשות מלאכתו במועד. (משמע שמדובר שנשברו מעיו"ט (מרדכי וב"י)).

מהמשך דברי הגמרא משמע שהתירו בין כשכלים אלה עשויים מעץ, ובין כשהם עשויים ממתכת (מקושיית הגמרא, התירן הראשון ודחית רב חסדא).

בית יוסף: הטעם שהתירו בכל אלה משום דבר האבד, שאם לא יתקן אותם, נמצא מאבד כל מה שבבית. (וכן משמעות הגמרא שתלתה את דין המשנה בדעת רבי יוסי הסובר שמלאכת דבר האבד אינה צריכה שינוי).

שו"ע: ציר הדלת והמפתח (והמנעול) והצינור והקורה, בין הם של עץ ובין של ברזל, שנשברו אפילו מערב יו"ט, יכול לתקנם ללא שינוי, שזה הפסד גדול.

רמ"א (על פיר"ו): ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד. (כלומר שהתירו רק במי ששכח (משנ"ב)).

א. אפילו מעשה אומן הותר (פרי מגדים).

הערות

¹¹⁴⁵ רש"י מבאר שהמשנה עוסקת בסדקים שבתנור, אך הרמב"ם והטור מבארים שמדובר על סדקים שבגג. ועיין בפירוש שושנים לדוד על המשנה (לרבי דוד פרדו, בעל החסד דוד) שביאר שאין מדובר במים היורדים וגורמים הפסד, שא"כ הוי דבר האבד ואינו צריך שינוי, אלא מדובר במים היורדים וגורמים טינוף בבית, ולכן הצריכו שינוי. והנה הטור כתב שהמים יורדים דרך הסדקים, אך השו"ע השמיט פרט זה, וייתכן שכוונת השו"ע לכוונה האמורה, שאין מדובר במקום הפסד, כמו שמשמע מלשון הטור. אמנם, במשנ"ב הביא דברי הטור, וייתכן שהבין שהשו"ע והטור אמרו דבר אחד, והשו"ע השמיט לאו בדווקא. ואכן ראיתי שבביה"ל הדגיש שהצריכו שינוי דווקא שאין הפסד מירידת המים (היינו אפילו לטור), אלא שיייתכן ויהיה הפסד. (אך דבריו שם בשם הריטב"א מעט שונים מדברי השושנים לדוד, ואכמ"ל בזה).

סעיפים ה - ו | תיקון אבוס ואיצטבא

הגמרא אומרת (מו"ק י"ב) שרבי יהודה התיר לבנות 'אוריא', ורבא התיר לבנות 'איצטבא' (הגמרא מפרטת שם עוד היתרים, ע"ש).
נחלקו הראשונים מה התירו האמוראים:

◀ **רש"י, רא"ש (לפי הטור) ורי"ו:** בניין גמור, 'אוריא' הוא הבית בו נמצא הסוס, ו'איצטבא' הוא בניין מאבנים או מטיט, והותרו משום דבר האבד (שמזיק לבהמה אם אינה שוכבת יפה).

◀ **רבינו פרץ, מגיד משנה, מרדכי וסמ"ק:** לא הותר בניין גמור, 'אוריא' הוא החזרת האבוס למקומו, ו'איצטבא' הוא מעין ספסל העשוי מנסר שמחוברות אליו רגליים.

רמב"ן (הביאווה הראשונים): כל מה שהותר הוא רק מעשה הדיוט, לפי שכל שהוא לצורך המועד ואינו צורך אוכל נפש, התירו רק מעשה הדיוט ולא מעשה אומן.

☞ **שו"ע:** מותר לבנות, במעשה הדיוט, אבוס שתאכל בו הבהמה, וכן איצטבא לשבת או לשכב עליה.

א. להחליקם בריהטני, אפשר שזה מעשה אומן ואסור (פרי מגדים).

סעיף ז | עשיית תנור

רב יהודה התיר (מו"ק י"א ע"א) להכין תנור במועד. הגמרא מקשה מברייטא ששנה רבה בר שמואל שאוסרת להכין תנור במועד. ומיישבת, בימות הגשמים אסור ובימות החמה מותר (שבימות החמה, כגון בחול המועד של פסח, התנור יכול להתייבש במועד ויהיה ראוי לשימוש במועד עצמו (רש"י)).

☞ **טור ושו"ע:** תנור וכיריים שאפשר שיתייבשו ויאפה בהם בתוך המועד, מותר לעשותם, ואם לא, אסור לעשותם.

רמ"א (על פי נמו"י): והוא הדין קדרות ואלפסין.

א. מותר לעשותם אפילו במעשה אומן. אבל אם כיוון מלאכתו במועד, אפשר שאסור לעשותם (משנ"ב).

ב. אם לא יספיק לאפות בהם, אסור אפילו במלאכת הדיוט. אך בימות הקור מותר לעשות תנור בית החורף להסקת הבית, שהכל חולים אצל צינה¹¹⁴⁶. והוא הדין כשנשבר החלון, שאם לא יתקנו ישב בקור, שמותר (חיי אדם).

הערות

¹¹⁴⁶ דין זה מקורו בכמה אחרונים. ועיין בשער הציון, שהביא בשם **שלחן עצי שטים**, שאפילו מעשה אומן מותר כיוון שזה צורך הגוף, ותמה **בשער הציון**, שהרי גם מרחץ של רבים הוא צורך הגוף, ועל"ז הרא"ש התיר בו רק מעשה הדיוט, וכתב שאולי מחמת הקור אפשר להקל יותר. והשאיר בצ"ע.
לעניין תיקון מזגן בימות החום, נחלקו האחרונים בזה, שדעת הגר"נ קרליץ והרב שטיינמן להחמיר בזה, אך דעת האג"מ והרב אלישיב להקל בזה (עיין במהדורת דירשו כאן הערה 15).

❖ העמדת התנור

המשנה אומרת (מו"ק י"א) שמותר להעמיד תנור וכיריים במועד. נחלקו הראשונים מה פירוש הדבר:

◀ **רא"ש וטור:** הכוונה להעמדת הבסיס שלהם.

◀ **רמב"ם:** הכוונה להנחת טפילה על החרס של התנור.

ל **בית יוסף:** מדברי הרמב"ם והטור משמע שההיתר שייך בין בימות החמה ובין בימות הגשמים.

ו **שו"ע:** מותר להעמיד את הטפילה על החרס של התנור, בין בימות החמה ובין בימות הגשמים. (מפני שאפשר לאפות בתנור גם אם הטפילה טרם התייבשה (משנ"ב)).

סעיף ח | תיקון הריחיים

המשנה מתירה (מו"ק י"א) להעמיד את הריחיים במועד, ורבי יהודה אומר שאסור לכבש אותם בתחילה במועד. נחלקו האמוראים בפירוש הדבר. רב יהודה אומר בשם שמואל שהכוונה לנקר את הריחיים (שהאבנים ישנות וחלקות ואינן טוחנות את הריחיים, ומנקר אותן כדי שהחטים יטחנו בין האבנים (משנ"ב)) ורב יחיאל אומר שהכוונה לבת עינא (הנקב שעושים באמצע הריחיים (רש"י)).

רב חמא דרש שמותר לנקר ריחיים במועד (כדברי רב יהודה). הראשונים מבארים שרק רבי יהודה מתיר ריחיים ישנות, ואוסר בחדשות. אבל חכמים חולקים ומתירים בשניהם, והלכה כחכמים (רמב"ם, ראב"ד וטור).

נחלקו הראשונים איזו מלאכה הותרה:

◀ **ראב"ד, רא"ש וטור:** רק ניקור הריחיים, אבל עשיית הנקב היא מלאכת אומן ואסורה (שרב יחיאל התיר יותר מרב יהודה, וכיוון שרב חמא דרש להתיר רק ניקור, משמע שמותר רק בזה).

◀ **גאונים, רמב"ם ורמב"ן:** מותר לנקר וגם לעשות את הנקב, ואפילו לגמור את מלאכתם.

ו **שו"ע:** מותר לנקר את הריחיים ופותחים להם עין (הנקב שבאמצע הריחיים), ומעמידים אותן.

א. כל אלה (וכן המובאים לקמן) הותרו מפני שהן צורך המועד (משנ"ב).

❖ תיקון צרכי הריחיים

רב יהודה התיר (מו"ק י"ב) ליטול צפרניים לחמור שמוליך את הריחיים (ולא כדעת רב בגמרא שם), וכן לתקן את אמת המים (על פי הטור. ורש"י מבאר שהכוונה לעץ של הריחיים).

ו **שו"ע:** מותר לבנות את אמת המים של הריחיים ולקצוץ צפרני החמור של הריחיים.

רמ"א (על פי הרב המגיד): מותר לחדד סכין במועד, וסכין שנשבר במועד מותר לעשות אחר.

ל ומותר אפילו במלאכת אומן וללא שינוי, כיוון שזה מלאכת אוכל נפש (משנ"ב).

- א.** משמע מהרמ"א שאם נשבר קודם המועד, אסור כיוון שאינו מכשיר אוכל נפש. ומהט"ז משמע שרק אם כיוון והניח מלאכתו למועד, אבל אם לא כיוון מלאכתו למועד, שרי (משנ"ב). (אפילו אם יכול בשאלה מאחר (שער הצינן) (ולא כפרי מגדים שהחמיר בזה)).
- ב.** אפילו אם יכול לשאול מאחרים, מותר (מג"א ושאר אחרונים).

סימן תקמא | דיני אריגה בחול המועד

סעיף א | אריגת רשתות דייג

רב התיר לרב חייא (מו"ק יא ע"א) להכין אוהרי, אך אסר עליו להכין איזלי (נמו"י: אוהרי אלו רשתות דגים העשויות מזמורות, והן מעשה הדיוט, ואיזלי הן העשויות במעשה טויה. ועיין רש"י).

טור ושו"ע: מותר לעשות מצודות דגים מערבה, שהוא מעשה הדיוט, אבל לא מחוטים ארוגים, שזה מעשה אומן.

א. הותר דווקא לצורך המועד (משנ"ב).

ב. אין זה בכלל מכשירי אוכל נפש, שהותרו גם במעשה אומן (עיין סימן תק"מ סעיף ז), כיוון שאין הרשתות מכשירות את האוכל לאכילה כמו סכין ותנור (משנ"ב).

גדילת פתילות

פסקי תוספות: אסור לגדול פתילות בחול המועד (ואפילו על ידי גוי).

נמו"י ורי"ו בשם הרי"ט: מותר לגדל, שזה מעשה הדיוט.

כך פוסק רמ"א.

ויש שמחמירים בזה, ואף לגדול צמר גפן שאינו שזור יש להזהר ולעשות קודם המועד. ובחיי אדם כתב להזהר לכתחילה ולהתיר בדיעבד, והברכי יוסף כתב שהמנהג הפשוט להתיר (משנ"ב).

א. נרות של חלב:

חיי אדם: אסור לעשות נרות של חלב, ופשיטא שאסור בשל שעווה, שיש גם מירוח. וכמדומה שמקילים לצורך המועד.

משמעות הפרי מגדים: יש להזהר בזה.

סעיף ב | סירוג המיטות

המשנה אומרת (מו"ק ח ע"ב) שת"ק מתיר לסרג את המיטות, ורבי יוסי אומר אף למתח.

נחלקו האמוראים (י ע"א) מה הוא סירוג ומה היא מתיחה. דעה אחת אומרת שסירוג זו אריגת חוטי המיטה בצורת שתי וערב, ומתיחה זו מתיחת חוטי הערב בלבד ללא אריגת הערב. דעה שניה אומרת שסירוג זו מתיחת חוטי הערב בלבד ללא אריגת הערב, ומתיחה זו חיזוק החוטים, במידה והיו רפויים.

הגמרא מקשה על הדעה השניה, מברייטא ששנה רב תחליפא בר שאול שמודים (ת"ק ורבי יוסי) שאין מפשילין חבלים לכתחילה. והרי אם אסור לארוג במיטה שתי וערב, כל שכן שאסור להפשיל חבלים לכתחילה, ומשאירה הגמרא בקשיא.

רי"ף (על פי הרא"ש) וטור: הלכה כחכמים, ומותר לארוג במיטה חוטי שתי וערב. (והסיבה שהתירו לסרג, מפני שזה כדבר האבד).

שו"ע: מותר לסרג את המיטה (סירוג הוא כמו אריגה, אלא שבסירוג יש ריווח בין כל חוט וחוט).

א. כל שכן שאם היו החבלים רפויים שמותר למתחם. ורק לצורך המועד, ואף לצורך המועד מותר רק אם לא כיוון מלאכתו למועד (**משנ"ב**).

❖ הפשלת חבלים

כנזכר, הבריייתא אומרת שמודים התנאים שאסור להפשיל חבלים בתחילה. נחלקו הראשונים בביאור הדין:

◀ **אגודה, טור, ספר צידה לדרך:** אסור לארוג במיטה חבלים שלא היו בה מעולם, [והותר לארוג בה רק חבלים שהיו בה ויצאו, שאז אינו נראה כעושה כלי חדש (**ב"י**)].

◀ **רש"י, רמב"ם (על פי הב"י), מגיד משנה, נמו"י ורי"ו:** אסור לגדול חבלים חדשים, [אבל אם היו חבלים גדולים מלפני המועד, מותר לסרג בהם את המיטה, אפילו לא היו במיטה מעולם].

◀ **סמ"ג, רי"ו וב"י:** התירו לסרג רק לצורך המועד. (שאם לא לצורך המועד מדוע שיתירו אפילו מעשה הדיוט).

שו"ע: אין מפשילים חבלים בתחילה.

◀ רוצה לומר, שאסור לגדול חבלים לצורך כך. ויש פוסקים¹¹⁴⁷ שמחמירים שלא לארגם במיטה, אפילו היו גדולים מערב יו"ט (ומה שהתירו הוא רק כשהמשיך את החוטים מערב יו"ט במיטה, או שהכניסם למיטה מצד אחד. ועל מה שכתב הב"י שהתירו אם היו במיטה והוצאו, השיג המאמ"ר שזה כהכנסה חדשה) (**משנ"ב ושער הציון**).

סעיף ג | תיקון וריכוך בגדי פשתן

רבא התיר (מו"ק י"ב) לכסכוסי קירמי. (למעך בגדי פשתן לאחר הכיבוס ללבנן ולרכך אותם. (רמב"ם, סמ"ג, רי"ו וטור) ויש מפרשים שהכוונה להחליק את הבגדים בזכוכית לאחר הכיבוס, והוא גיהוץ (רי"י, מובא בסמ"ג) ויש מפרשים שהכוונה לכסכוס במים עם קמח (שם).

טור ושו"ע: מותר למעך בגדי פשתן בידיים לאחר הכיבוס, כדי ללבנן ולרככן.

רמ"א: ומותר להחליק הבגדים עם זכוכית כדרכן, הואיל והוא לצורך המועד.

הערות

¹¹⁴⁷ כ"כ **האליה רבה** שהלבוש החמיר בזה, וכתב שאכן **בפסקי הרא"ש ובאגודה** משמע שהחמירו בזה, וכתב שגם **מהטור** משמע שמה שכתב להקל היינו רק לדעת רש"י, אבל הטור עצמו אוסר (ולכאורה כך משמע מהב"י בפטות) והוסיף שאפשר שגם דעת הב"י להתיר רק לפי רש"י, וכן אפשר להבין בדעת השו"ע (אך נראה ששער הציון אינו מקבל דבריו בביאור דבריהם, שהרי הביא בשמו רק דעת האגודה והצידה לדרך. ומכל מקום צ"ע מדוע השמיט שער הציון דעת הלבוש).

לְ **החיי אדם** כותב שמותר להחליק את הבגדים כדרכן, משמע שהבין שזכויות לאו דווקא, אלא גם שאר כלים שרגילים להחליק איתם. לפי זה מותר להחליק גם בכלי ברזל, שהכל הוא מעשה הדיוט ולצורך המועד¹¹⁴⁸ **(משנ"ב)**.

❖ תיקון בתי הידיים

רבי יצחק בר אמי אומר בשם רב חסדא (מו"ק י"ע"ב) שאסור לקטורי בירי.

❖ **רש"י פירוש א:** היו נוטלים כלים חלקים, והיו מחליקים עליהם את בתי הידיים של הבגדים, והוא מעשה אומן ואסור.

❖ **רש"י פירוש ב, רמב"ם וטור:** לכיוון קטמים שאדם עושה בבית היד, שממלאים אותו בקנה של שבילים חלקים ומקמטים. (ואסור אפילו לצורך המועד **(מרדכי והגה"מ)**).

Ⓢ **שו"ע:** אסור לעשות קשרי בתי ידיים, מפני שהוא מעשה אומן.

לְ דווקא כשהקמטים אינם מתפשטים כשלושון, שאז כיוון שהקמטים חזקים כל כך, הוי ליה מעשה אומן, ואז אסור אפילו לצורך המועד **(משנ"ב)**.

סעיף ד | תיקון למניעת קלקול

המשנה אומרת (מו"ק י"ע"א) שמותר להדיוט לתפור כדרכו.

הראשונים דנים האם מותר לתקן מנעלים ובגדים שנקרעו ורוצה לתקן, כדי שלא יתקלקלו יותר:

❖ **רא"ש, תוספות, ריב"א (הביאו הגה"מ), סמ"ג, מרדכי בשם ר"ת, הגה"מ וטור:** אסור לתקן, ומה שיוסיפו להתקלקל אינו נחשב דבר האבד (שרק כשעיקר הדבר נפסד חשיב דבר האבד).

לְ **רא"ש ועוד:** ואסור גם לומר לגוי, שכל שאסור לו לעשות, אסור גם לגוי לעשות.

Ⓢ כך פוסק **שו"ע**.

רמ"א (על פי רי"ו): אמנם, על ידי שינוי מותר לתקן מעט¹¹⁴⁹. (והיינו אם היה אומן, והשינוי מבואר בסעיף הבא. אך הדיוט יכול לתפור כדרכו **(משנ"ב)**).

❖ **ראב"ן, רבינו יואל וראב"ה:** מותר, דהוי כדבר האבד.

❖ **ריב"א (הביאו ראב"ה):** מסופק בדבר.

א. אם יקרעו לגמרי אם לא יתקנו, מותר לתקן אף ללא שינוי, דהוי דבר האבד. (ואם יכול לקנות חדשים אסור, דאינו דבר האבד **(שער הציון)**). והיינו דווקא כשצריך אותם לצורך המועד, אבל אם אינו צריך להם, יניחם עד לאחר המועד **(פרי מגדים)**.

ב. בכל זה אין חילוק אם נקרעו לפני המועד או בתוך המועד¹¹⁵⁰ **(משנ"ב)**.

הערות

¹¹⁴⁸ ובכלל זה מותר לגהץ גיהוץ ביתי לצורך המועד. אך אסור לשלוח למכבסה לגהץ גיהוץ מקצועי **(פסק"ת)**.

¹¹⁴⁹ **הביה"ל** מעיר שההיתר לתפור רק מעט לא הוזכר באף פוסק, ואף האחרונים שהביאו דברי הרמ"א השמיטו את ההגבלה של 'מעט', וכתב בביה"ל שיייתכן וכוונת הרמ"א שכיוון שרק תפירה לצורך המועד הותרה, ממילא רק תפירה מועטת מותרת, ואת שאר התפירה ישמור לאחר המועד. והשאר בצ"ע.

¹¹⁵⁰ והיינו בתנאי שלא יכון מלאכתו למועד, שאז אסור גם בדבר האבד. עיין בסימן תקל"ח סעיף א.

סעיף ה | תפירה

המשנה אומרת (מו"ק ח"ב) שהדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב.

הגמרא מבארת (י"ע"א) בשם דבי רבי ינאי שהדיוט הוא מי שאינו יכול להוציא מלא מחט כאחת, ורבי יוסי בר חנינא אומר כל מי שאינו יכול לכיוון אימרא בשפת חלוקו. (רש"י: שאינו יודע לחתוך בשווה את הבגד שממנו עושים את האימרא שבשפת הבגד. רי"ו וטור: שאינו יודע לתפור את אימרת הבגד בצורה שווה).

◀ **רמב"ם (לפי הב"י) ורי"ף (לפי רי"ו):** אין מחלוקת בין האמוראים, וכל מי שאינו יודע להוציא מלא מחט כאחת, או לכיוון אימרא בשפת החלוק, נקרא הדיוט.

◀ **רא"ש, הגהות סמ"ק בשם רבינו יחיאל וטור:** יש מחלוקת, והלכה לא נפסקה כאחת הדעות, ולכן מי שמכיר בעצמו שהוא יודע באחד מאלה, לא יתפור במועד.

☞ **שו"ע:** מי שנצרך לבד במועד, והיה הדיוט ואינו מהיר באותה מלאכה (הוא אותו סימן, סתם אומן מהיר הוא (גר"א)), הרי זה תופר כדרכו. ואם היה אומן מהיר, הרי זה עושה מעשה הדיוט (ויבאר להלן).

◀ ומי שיודע להוציא מחט בבת אחת או לכיוון אימרא בשפת חלוקו נקרא אומן **(משנ"ב)**. (אע"פ שהב"י הבין ברמב"ם אחרת, כיוון שהגה"מ הביא בשם הסמ"ק כדעת הרא"ש, אין לזוז מדבריו **(שער הציון)**).

- א. מי שנולד לו תינוק בחג, אסור להכין לו בגדים חדשים במועד לצורך המילה, ואין זה לצורך המועד מפני כבוד אביו לנושאו בכבוד למילה, שהרי יכול לכורכו בחתיכת שיראין **(משנ"ב)**.
- ב. **בחיי אדם** מסתפק האם מי שנצרך לתפור במועד, ואין בידו חוטים לתפור, האם רשאי לטוות חוטים לצורך כך **(משנ"ב)**.

❖ השינוי הנצרך

הגמרא שואלת (מו"ק י"ע"א) מה זה להכליב, רבי יוחנן מבאר שהכוונה להפסיע (מרחיק כל תפירה מחברתה ואינו תופר ביושר (רש"י)), ורבה בר שמואל מבאר שהכוונה לשינוי כלבתא (תפירה אחת למעלה ותפירה אחת למטה, כשינוי הכלב שכל אחת גבוהה מחברתה (רש"י)).

◀ **רמב"ם (לפי הב"י) ורי"ף (לפי רי"ו):** אם ישנה בתפירות רחבות, או בתפירה למעלה ותפירה למטה, הוי שינוי.

◀ **רא"ש, מרדכי והגה"מ בשם סמ"ק¹¹⁵¹:** אף כאן לא נפסקה הלכה, ולכן צריך להחמיר כשתי הדעות, ויתפור במרחק רחבות ותפירה אחת למעלה ואחת למטה.

◀ **סמ"ק:** ולכן כל אדם יזהר לתפור בשינוי זה, כיוון שרוב בני אדם בקיאים בהוצאת מלא מחט.

¹¹⁵¹ כך כתב הב"י בשם הסמ"ק. אך **בשער הציון** העיר שאין בדברי הסמ"ק והגהות הסמ"ק זכר לדעה זו, והשאיר בצ"ע. (אך יש נוסחאות שמובא דין זה בסוגריים בסוף הגהות סמ"ק במצוה קצה, הגהה ב).

שו"ע: אומן מהיר יעשה במעשה הדיוט, דהיינו שיעשה תפירות רחבות, ותפירה אחת למעלה ואחת למטה כשיני הכלב.

רמ"א: וכל אדם יחמיר על עצמו לעשות שינוי זה. ולא מהני לאומן מה שישנה באחיזת המחט בידו, אלא צריך שינוי הניכר (**תרוה"ד**).

א. בין הדיוט שעושה כדרכו, ובין אומן שעושה בשינוי, הותר רק כשעושה לצורך עצמו או לצורך אחרים ובחינם. אך אסור לעשות לצורך אחרים בשכר, אפילו לצורך המועד, אלא אם כן אין לו מה לאכול¹¹⁵² (**משנ"ב**).

הערות

¹¹⁵² **בביה"ל** האריך כאן לדחות מה שהביא בשערי תשובה בשם **הנודע ביהודה** שהתיר לאומן לעשות מלאכה לאחרים בשינוי אם זה לצורך המועד. והעיר שדבריו סותרים דברי השו"ע בסימן הבא, ואף שניסה ליישב (שהוא סובר כדעת הכלבו שהתיר לאומן לעשות בשינוי לצורך אחרים ובשכר), מכל מקום לדינא סתם שלא כדבריו כיוון שמוכח מהראשונים שאסרו כן.

עוד הביא **בביה"ל** (ד"ה שינוי) בשם **החיי אדם** שהתיר לתת לאומן לעשות לו מלאכה אם אין לו לאומן אוכל בריוח לצורך החג. והעיר הביה"ל שהוא הולך לשיטתו (בסימן הבא) שפסק **באליה רבה** ש'אין לו מה יאכל' היינו שאין לו הוצאות החג בריווח, אך דעת **המג"א** שחלק שם, יאסור גם בזה.

סימון תקמב | שלא לעשות מלאכה לאחרים בחוה"מ אלא בחינם

סעיף א | קבלת שכר על מלאכה

רב חמא התיר (מו"ק יב ע"א) לפועלים המתקנים את השולחנות בבית ריש גלותא, לתקן את השולחנות כדרכם במועד. ונימק, שהם אינם נוטלים שכר, אלא מקבלים סעודתם עם אנשי ריש גלותא, ואין זו מלאכה (על פי רש"י. שקבלת שכר במועד, הוי כעובדא דחול (רא"ש)).

רא"ש, מרדכי וטור: אף מלאכות שמותר לעשותן במועד, אסור לעשותן לצורך אחרים בשכר, אלא רק לעצמו או לאחרים בחינם. אך אם אינו נותן לו שכר קצוב, אלא שאוכל עימו בשכרו, מותר.

כך פוסק שו"ע.

רמ"א (על פי הכלבו): ודבר האבד מותר אפילו בשכר קצוב¹¹⁵³.

לכמו שהתירו לבעל הבית לתת מלאכה לפועל שאין לו מה לאכול, אפילו כשזה שלא לצורך המועד, כך גם התירו לפועל ליטול שכר בשביל טובת בעל הבית (משנ"ב).

- א.** מלאכות המותרות למשל, הם דברים שהם לצורך המועד וצריך לעשותו בשינוי, או מלאכת הדיוט שהותרה כדרכה, או דברים שנאסרו משום טרחה, אף שאינם מלאכה גמורה (משנ"ב).
- ב.** יש פוסקים הסוברים שאם אי אפשר לבעל הבית לעשות את המלאכה, אלא על ידי אלה, והם מוכנים רק בשכר, מותר לתת להם, מאחר והוא לצורך המועד (משנ"ב).
- ג.** בדבר האבד מותר אפילו במעשה אומן¹¹⁵⁴, ואפילו שלא לצורך המועד. מיהו, אם יכול לשכור גויים לצורך זה, יותר נכון שלא ישכור יהודים (משנ"ב).
- ד.** מותר ליתן שכר לפועל שעושה לו מלאכות של אוכל נפש (אם לא נזדמן לו בחינם). וכן אותם אנשים שהותרו להסתפר או לכבס בחול המועד (מבואר בסימן תקלא ותקלד), מותר להם לתת שכר לספרים או לכובסים (משום שעשאו חז"ל כדבר האבד, שמותר גם בשכר). וכן מלאכות שנעשות לצורך מצווה, מותר לתת עליהם שכר לפועליהם (ביה"ל).

הערות

¹¹⁵³ **הביה"ל** כותב שדברי הכלבו אינם מוסכמים, שכן רבינו ירוחם מביא שהרמ"ה התיר רק בחינם. אכן, לדינא מסיק הביה"ל שאם אינו מוצא גויים או יהודי בחינם, רשאי לתת שכר (ולסמוך על הריטב"א הסובר שכל שהוא לצורך המועד, מותר לתת עליו שכר אם אינו מוצא מי שיעשה עימו בחינם).

¹¹⁵⁴ אך דעת הט"ז על פי הפרי מגדים, שהותרה רק מלאכה בשינוי, ובשער הציון כתב שאין הלכה כך, אלא כשאר האחרונים שסתמו להתיר בדבר האבד אפילו במלאכת אומן.

סעיף ב | פועל שאין לו מה לאכול

רבא שואל את רב נחמן (מ"ק יג ע"א) האם מותר להעסיק פועל בחול המועד כשאין לו מה לאכול. אביי פושט ממשנה (שם יח ע"ב) האומרת שאסור לכתוב שטרי חוב במועד, ואם אינו מאמינו, או שאין לו מה לאכול, הרי זה יכתוב. ומדייקת הגמרא, שאם אין לו מה יאכל הכוונה לסופר שכותב את השטר (שהרי משום הלווה כבר השמיעה המשנה 'ואם אינו מאמינו' (רש"י)). ומשמע מכך שפועל שאין לו מה לאכול מותר לתת לו מלאכה.

◀ **רמ"ה (הביאו הנמו"):** מותר לתת לו רק מלאכה לצורך המועד.

◀ **נמו"י וב"י (ושכן דעת כל הראשונים):** מותר לתת לו כל מלאכה.

Ⓢ **טור ושו"ע:** מותר לעשות כל מלאכה ע"י פועל שאין לו מה לאכול, כדי שישתכר וירוויח.

א. פועל שיש לו לחם ומים:

◀ **מג"א:** דוקא כשאין לו מה לאכול כלל, אבל אם יש לו לחם ומים, אסור. (ורק בסחורה הקלו למי שיש לו, ורוצה למכור כדי שיהיה לו בריווח, אך לא במלאכה גמורה. לפי זה, בחול המועד פסח לא יצויר דין זה, שהרי לכל אחד מ ישראל יש מצות לכל ימי החג (שער הציון)).

◀ **אליה רבה והלכה ברורה:** אפילו יש לו לחם ומים, אלא שאין לו צרכי יו"ט, מותר לו לעשות מלאכה¹¹⁵⁵.

ב. גם כשעושה מלאכה, צריך לעשות בצנעא, כיוון שהרואה לא ידע שאין לפועל מה לאכול (מג"א בסימן תקלד). ומכל מקום, אם אי אפשר לו לעשות בצנעא, רשאי לעשות בפרהסיא, כיוון שאין לו מה לאכול כלל (משנ"ב). (לאפוקי אם יש לו, שאף לדעות שהקלו לעשות מלאכה, כנ"ל, יתירו רק בצנעא (שער הציון)).

ג. אפילו יש לו כלי בית שיכול למכור, מותר לו לעשות מלאכה, ואינו מחויב למוכרם. אך אם יש לו סחורות, ויכול למוכרם, אסור לו לעשות מלאכה (אחרונים (עיין ב"י)).

ד. אם עשה מלאכה כשאין לו מה לאכול, רשאי לקבל שכרו אפילו הרבה יותר מכדי צורך אכילתו. אך לאחר מכן אסור לו לקבל שוב מלאכה אצל אחרים (משנ"ב).

ה. מותר לעשות מלאכה גם עבור בני ביתו, בין הקטנים ובין הגדולים (ואין אומרים שהגדולים יחזרו אחר הפתחים. שהרי בשאילתות התיר לקצור תבואתו, אפילו אם יכול ללוות, כיוון שאינו מקיים מצות ושמחת בחגך בכך (ולדינא יש לעיין בזה). וכל שכן כשבניו יחזרו אחר הפתחים. וכל זה דלא כמור וקציעה שהחמיר לגבי בניו הגדולים (ביה"ל)).

הערות

¹¹⁵⁵ וכתב כף החיים (ס"ק ח) שכדעתם סובר בנשמת אדם, אך מדברי הט"ז (בס"ק ח) משמע כמג"א. וכתב בסוף דבריו בשם הבגדי ישע שקשה להקל נגד המג"א. והביאו בהערות איש מצליח בשם הגאון הרב משה לוי שהגרע"י הקל בזה (וכן כתבו שהעיקר לדינא בהערות שבסוף הספר שם).

סימן תקמוג | דין מלאכה על ידי גוי בחול המועד

סעיף א | איסור מלאכה בגוי

הברייתא אומרת (מו"ק יב ע"א) שכל שמותר ליהודי לעשות, אומר לגוי ועושה, וכל שאסור ליהודי לעשות, אסור לומר לגוי לעשות.

כך פוסקים **טור ושו"ע**.

לכיוון שעשו חכמים את חול המועד כשבת וי"ט. ומכל מקום, אם הוא צריך בחוה"מ לצורך מצווה, מותר על ידי גוי, שהרי גם בשבת יש מתירים (עין בסימן שז, ה) **(מג"א ואחרונים)**.

א. אפילו אם משער, שאם לא ישכור עכשיו את גוי, יצטרך לשלם ביוקר אחרי המועד, אסור, שמה שאינו בידו, אינו נקרא היזק¹¹⁵⁶ **(משנ"ב)**.

סעיף ב | קבלנות

שמואל אומר (מו"ק יב ע"א) שמקבלי קיבולת (לתת מלאכה לגוי לעשות בקבלנות, שהרואים יאמרו שנתן לו לעשותה בשבת (רש"י)), בתוך התחום אסור וחוץ לתחום מותר. רב פפא מסייג, שגם חוץ לתחום הותר רק כשאין עיירות הקרובות לאותו מקום, אבל אם יש עיירות הקרובות לשם, אסור. רב משרשיא גם מסייג, שגם כשאין עיירות הקרובות לשם, מותר רק בשבת וי"ט, שלא שכיח שיבואו אנשים לשם, אבל בחול המועד, ששכיח שיבואו לשם אנשים מרחוק, אסור.

טור ושו"ע: גוי שקיבל מערב י"ט לבנות ביתו של יהודי בקבלנות, אסור להניח לעשות בחול המועד, אע"פ שהוא חוץ לתחום.

לענין אע"פ שאינו עובד בשכיר יום, ואינו מצווהו לעשות במועד, אלא הוא עובד על דעת עצמו לגמור את המלאכה, אע"פ כן אסור, שהרואה יאמר שהוא שכיר אצלו **(משנ"ב)**.

א. בסימן רמ"ד התבאר (בביה"ל) שנחלקו הראשונים והאחרונים כאשר מנהג כל העיר לתת מלאכה בקבלנות, ולדינא כתב שם במשנ"ב (ובביה"ל) להתיר בשדה, ובבית השאיר בצ"ע **(ע"ש בס"ק ז)**.

הערות

¹¹⁵⁶ לכאורה קשה, שהרי בסימן תקל"ט סעיפים ה' וט', התירו הפוסקים גם בהפסד שאינו בידו של האדם, והיינו לענין שיירא המביאה סחורה, וכן לענין קניית יין למשך שנה (שם נחלקו האחרונים בביאור ההיתר). ועיין בהערות איש מצליח שכתבו לחלוק על המשנ"ב כאן. (אך בה"ח (ס"ק ד) גם פסק כדעת המשנ"ב).

אך אפשר שדברי המשנ"ב מתבארים לאור ההבדל בין סחורה לשאר דברים: בסחורה הקלו כיוון שמי שאינו מרוויח נקרא מפסיד (ולכן גם אם אינו מפסיד מהקדן הוי הפסד). לעומת שאר מלאכות, רק אם יפסיד מהקדן הוי הפסד. [ומה שהתירו לקנות יין (אע"פ שאינו מפסיד מהקדן) זה רק כשקונה לצורך אותה שנה, שאז אין בזה טרחה בכדי, וזה מה שביאר האליה רבה בסימן תקל"ט (הביאו הביה"ל בד"ה ואם הוא). מיהו אכתי צ"ע, שהרי השו"ע שם נימק להתיר משום דבר האבד]. או אפשר שלענין מקח וממכר שאין בו איסור מעיקר הדין, הקלו להגדיר דבר האבד גם מה שאינו בידו של אדם, ורק במלאכה החמירו בזה יותר ואסרו אם אינו מפסיד מהקדן.

❖ בנו ביתו באיסור

הגמרא מספרת (שם) שמר זוטרא בר ר' נחמן בנו לו אפנדא בקבלנות מחוץ לתחום, ורב ספרא ורב הונא בר חנינא לא רצו להכנס לשם (וי"א שמר זוטרא בעצמו לא רצה). הגמרא מקשה, הרי שמואל אמר שמותר לתת לגוי עבודה בקבלנות מחוץ לתחום. מבארת הגמרא שאדם חשוב שאני, ויש אומרים שהוא סייע בתיבנא (שהיה מביא להם תבן למלאכה (רש"י)).

🔔 **טור וש"ע (בסימן רמ"ד, ג):** אם בנו את הבית באיסור, נכון להחמיר שלא לדור בו.

לְ והיינו כשהיה איסור רק מחמת מראית העין, אבל אם היה איסור מן הדין (כגון שהיה שכיר יום) אסור להכנס לבית מן הדין. וכתבו האחרונים, שלעניין קבלנות, בדיעבד ניתן לסמוך על המקילים, ולדור בבית (משנ"ב שם (וכן פסק כאן)).

❖ מלאכה בתלוש

כנזכר, שמואל אומר שמקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, ומחוץ לתחום מותר.

רא"ש בשם הראב"ד: מדובר רק על קיבולת של בניין, כיוון שקיבולת של שדה מותר (אפילו בימי אבלו), וכן קיבולת של תלוש מותרת (אפילו בשבת).

לְ **הגה"מ בשם סמ"ק:** תלוש מותר בתוך ביתו של הגוי, והיינו דווקא בקבלנות, אבל בשכיר יום אסור בכל גוונא.

🔔 **טור וש"ע:** אם נתן לגוי מלאכה בתלוש לפני המועד בקבלנות לעשותה בתוך ביתו של הגוי, מותר.

לְ לעיתים גם מלאכה במחובר מותר, כגון שנותן לגוי שדהו באריסות (למחצה לשליש או לרביע) שהגוי עושה על דעת עצמו, ולא יבואו לחשוד שהוא שכיר יום, כיוון שכולם יודעים ששדה מיועדת לאריסות (אפילו אם גוים בני ביתו האוכלים על שלחנו, מסייעים לאריס, אין בזה איסור, כיוון שהוא לא נותן להם שכר על כך, נמצא שלא באו בשליחותו) (משנ"ב).

סעיף ג | קבלנות לאחר המועד

הברייתא אומרת (מ"ק יב ע"א) שמותר לתת לגוי עבודה בקבלנות על מנת שיעשה אותה לאחר המועד, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד ולא ימנה כדרך שהוא עושה בחול (כגון המטוה שנותן לאורג, וכן הכסף שנותן לצורף, לא ישקלם כדרך שעושה בחול (במ"י)).

נמו"י: והוא הדין שמותר בשכיר יום.

🔔 **טור וש"ע:** מותר לתת לגוי מלאכה בקבלנות או בשכיר יום שיעשנה לאחר המועד, ובלבד שלא ישקול, ימדוד וימנה כדרך שעושה בחול.

רמ"א (על פי נמו"י, מרדכי ורי"ו): ואפילו אם הגוי יעשה אחר כך מלאכה במועד עצמו, מותר, הואיל והתנה עימו שיעשה לאחר המועד.

- א. הוא הדין שמותר לתת ליהודי שיעשה לאחר המועד, אלא שנקט גוי שלא נאמר שגוי לא יקיים תנאו וודאי יעשה בתוך המועד (משנ"ב).
- ב. צריך לומר בפירוש שיעשה לאחר המועד (משנ"ב). (ואינו מספיק שידבר עימו שהמלאכה לאחר המועד (ביה"ל (כמג"א ולא כאליה רבה)).
- ג. הנותן כליו לכובס לכבסם לאחר המועד, לא ימנה אותם. ונראה שמטעם זה נהגו שלא לתת לכובס במועד, כיוון שאסור למנותם, ובלא מניין אינו מאמינו (משנ"ב).
- ד. מניית בכלי פשתן:
 ◀ **דגול מרבבה:** אפשר למנותם (כיוון שעיקר איסור כיבוסם רק מחמת המנהג. עיין סימן תקל"ד, סעיף ב).
 ◀ **משמעות האליה רבה:** אין להקל.
 ◀ **משנ"ב:** בשעת דחק ניתן להקל.

סימן תקמז | דין צרכי רבים בחול המועד

סעיף א | תיקון לצורך הרבים

חכמים אומרים (משנה מ"ק ב ע"א) שמותר לעשות את האמה בתחילה בשביעית, ומתקנים את המקולקלות במועד, וכן מתקנים את קלקולי המים שברשות הרבים, וחוטטים אותם, וכן מתקנים את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים, ועושים כל צרכי הרבים, ומציינים את הקברות.

הברייתא אומרת (שם ה ע"א) שיוצאים לקוץ את הדרכים (לפנות קוצים שבדרכים (רש"י)), ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות, ולמוד את המקוואות, וכל מקווה שאין בו ארבעים סאה מרגילים לתוכו ארבעים סאה.

טור ושו"ע: מותר לעשות צרכי רבים בחול המועד, כגון: לתקן את הדרכים ולהסיר מהם המכשולות, וכן לציין את הקברות שיזהרו בהם הכהנים, וכן לתקן את המקוואות.

א. צרכי רבים הותרו אפילו כיוונו מלאכתם למועד, אפילו בפרהסיא ובטורח גדול. טעם ההיתר כשכיוונו מלאכתם, משום שתיקון צרכי הרבים מתאפשר רק כשכולם מתחברים יחד, ואם לא יעשו עכשיו יתבטל הדבר. לפ"ז, אם יש ממונה אחד שהרשות בידו לעשות לבד, אסור לו לכיוון מלאכתו. ויש בזה שני חילוקים: מעשה אומן – הותר רק לצורך המועד. מעשה הדיוט – הותר גם לצורך שלאחר המועד (**משנ"ב**).

ב. בגמרא איתא שמחוייבים להסיר את המכשולים שבדרכים, כדי שלא יהיו כשופכי דמים אם יארע מכשול (**משנ"ב**).

ג. מותר לבנות מקווה (חדש) בחול המועד, ודווקא שתגמר מלאכתו במועד, ויהיה בו צורך המועד, שאל"כ אסור, שהרי זה מעשה אומן (**משנ"ב**). (וכן תיקון המקווה צריך להיות לצורך המועד, שהוא מעשה אומן (**שער הציון**)).

❖ שאר צרכי רבים וצרכי מצווה

רמ"א: ודווקא צרכי רבים כאלה הותרו, שהם צורך גוף האדם, אבל שאר צרכי רבים, כגון בניין בית הכנסת, אסור לעשות במועד (**תשובת הרשב"א**), והוא הדין לשאר צרכי מצווה שאסור לעשות מלאכת אומן עבורם¹¹⁵⁷ (**ריב"ש**).

הערות

¹¹⁵⁷ עיין כאן בב"י שהביא בשם התוספות במ"ק ו ע"א שהותר לקחת שכר על מעשה מצווה. והט"ז כאן (ס"ק א) הקשה סתירה בין דבריו לבין דברי הריב"ש והרמ"א שאסרו לעשות מלאכת אומן לצרכי מצווה. וכתב בתחילה לחלק ודחה חילוקו. אך הפרי מגדים השאיר קושייתו בצ"ע, משום שאין כל סתירה בין הראשונים, שאכן צורך מצווה אינו מתיר מלאכת אומן (כריב"ש), אלא שאם יש אופנים שבהם התירו לעשות מלאכה, בצירוף מצווה – מותר ליטול עליהם שכר, כגון מעשה הדיוט עם מצווה, או מעשה אומן לצורך אוכל נפש עם מצווה, וכן צרכי הגוף של רבים (שאף זה נחשב מצווה). [אמנם, הגר"א כאן הקשה מדברי הרשב"א כאן על היתרו של השו"ע בסימן תקמה סעיף ב, לכתוב ספר תורה לצורך המועד, ודחה את דברי השו"ע שם מהלכה. ועיין בביה"ל בסימן תקמה בסעיף ב].

- א.** מותר לתקן מרחץ לצורך הרבים, שיש בזה צער הגוף אם לא ירחץ. ודווקא אם תגמר המלאכה במועד עצמו, ואף יהיה בזה צורך המועד, שאל"כ אסור, שהרי זה מעשה אומן **(משנ"ב)**. (דווקא לרבים הותר שאי אפשר שאחד מהם לא יצטרך למרחץ, אמנם, ליחיד אסור לתקן אפילו במעשה הדיוט, שאין זה צורך המועד, שהרי אפשר ליחיד ללא מרחץ או ללכת למקום אחר¹¹⁵⁸ **(שער הציון)**).
- ב.** אסור לבנות בית הכנסת אפילו אין להם מקום אחר להתפלל בעשרה, כיוון שאין בזה צורך לגוף האדם. ואפילו התחילו כבר לבנותו, וצריכים רק לגומרו, אסור, מפני שצריך מעשה אומן לזה **(משנ"ב)**.
- ג.** כתבו הפוסקים, שבימינו בניין בית הכנסת הוי דבר האבד, שאם ימתין מלבנותו לאחר המועד, יעכבו את הגויים בנייתו. ובמאמר מרדכי כתב שהכל לפי הזמן והמקום **(משנ"ב)**. (ועל ידי גויים מותר בכל עניין, והיינו כשיגמרו במועד ויתפללו בו **(שער הציון)**).
- ד.** נהגו בחול המועד למנות גבאים ופרנסים על הציבור **(שערי תשובה)**, ואם צריך לכתוב, לא יכתבו בכתב אשורי, אלא בכתב משיט"א או כתב לועזי, כיוון שכתב אשורי הוא מעשה אומן, והותר רק לצרכי הגוף **(משנ"ב)**.

סעיף ב | תיקון בורות מים

המשנה אומרת (מו"ק ב ע"א) שמותר לתקן את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטים אותם. (שאם נפלו צרורות בקרקעית הבור, מותר להעלות אותם **(רש"י בדף ה ע"א)**).

הגמרא מדייקת (ה ע"א) שדווקא חטיטה הותרה, אך לא חפירה. רבי יעקב אומר בשם רבי יוחנן, שדווקא כשרבים לא היו צריכים למים, אבל אם היו רבים צריכים להם, אפילו חפירה מותר. עוד מסופר בגמרא (ד ע"ב) שאבבי התיר לבני הדמך לסחופי נהרא (ליטול אבנים ועפר שמנעו מנהר לזרום כדרכו **(רש"י על הרי"ף וב"י)**). וכן רבי ירמיה התיר לבני סכותא לפנות את מקור המעיין שנסתם **(על פי רש"י)**. ורב אשי התיר לבני מתא מחסיא לפנות שירטון שבאמצע נהר בורניץ **(על פי רש"י)**, ונימק שכיוון שרבים שותים ממנו, כצרכי רבים הוא, והרי שנינו במשנה שעושים כל צרכי הרבים.

הירושלמי מספר (מו"ק א, ב) שהמרחץ של בני סכותא נפחת, והתיר להם רבי אבהו לתקנו במועד. הירושלמי מקשה, וכי מותר לטרוח אם כיוונו מלאכתם למועד, ומבאר שאם לא יעשו עכשיו, לא יעשו לעולם **(שצרכי הרבים נעשים רק כשהם עושים יחד, ובזמן המועד יכולים לבוא ולעשות, ואם לא יבואו במועד, לא יבואו לעולם **(רא"ש ועוד)**)**.

רמב"ם ורא"ש בשם הראב"ד: מלאכה שהיא לצורך רבים ואף לצורך המועד – הותר לעשותה במעשה אומן (וזה חפירת בורות שיחין ומערות), אך מלאכה שאינה לצורך המועד – הותר לעשות רק

הערות

ועיין **ביה"ל** שהביא **שהמחצית השקל** אסר ליטול שכר בצרכי רבים כשאין בזה מצווה, אך הביה"ל צידד כדעת הפרי מגדים, שכן משמעות המשנה, שכללה את כל ההיתרים יחד **(עם יוצאים על הכלאים)**, ועוד שמי יהיה מוכן לעשות צרכי הרבים בחינם.

¹¹⁵⁸ אמנם, בימינו שכל אדם רגיל להתרחץ (ובודאי שיהיה צריך למרחץ במשך חול המועד), ולרוב העולם אין אפשרות ללכת למקום אחר, נראה שיהיה מותר לתקן את המרחץ במעשה הדיוט. ועיין בשש"כ (פרק סו סע' נח) שכתב לאסור לתקן את האינסטילציה של המלכות **(אא"כ המים ילכו לאיבוד)**, ושיש מתירים אם מתקן כדי להתרחץ במועד, ואין לו מלכות אחרת בביתו **(ובמידה ואי אפשר במעשה הדיוט כתב להתיר אפילו במעשה אומן אם אין בזה טרחה מרובה)**. וע"ש בהערה בשם הגרש"ז שגם משמע ממנו שהתיר בזה.

במעשה הדיוט (ואלו ההיתרים שהתירו האמוראים לתקן מקורות מים שהתקלקלו או מרחץ¹¹⁵⁹, שתיקונם הוא מעשה הדיוט). אמנם, ליחיד אסור לחפור בור חדש במועד (שהוא מעשה אומן, והותר רק לצורך רבים), אפילו היה צריך לו במועד, אך אם היו עשויים כבר והתקלקלו מותר לתקנם במועד, אם היה צריך להם במועד.

- ש"ע:** בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר או אבנים, מותר לתקנם, אפילו לא היו צריכים להם במועד, כיוון שאין תיקונם מעשה אומן. אבל לחפור בורות מחדש שזה מעשה אומן, אם היו צריכים להם במועד מותר, ואם לא היו צריכים למועד אסור. אבל בורות, שיחין ומערות של יחיד, אסור לחפור מחדש אפילו היה צריך להם למועד, אך אם היו והתקלקלו, מותר לתקנם כשהיה צריך להם במועד (שהוא מעשה הדיוט (משנ"ב)).
- א.** הוא הדין שמותר לעשות חריץ במעשה הדיוט, שימשיך מים מהנהר שחוצץ לעיר, כדי שיבואו מים בהרווחה לבני העיר. ואע"פ שלא תגמר המלאכה במועד, כיוון שזה צורך רבים. ובזה התירו אפילו כיוונו מלאכתם למועד ובפרהסיא (משנ"ב).
- ב.** אסור ליחיד לחפור מחדש אפילו היה צריך למים, ואין לו מה לשתות אלא מדוחק. אבל אם אין לו מה לשתות כלל, רשאי גם לחפור בור חדש (משנ"ב).

❖ משיכת מים לבור של יחיד

הברייתא אומרת (מו"ק ה"א) שבורות, שיחין ומערות של יחיד מותר למשוך לתוכן מים (דהיינו מים שהתקבצו ממזגשמים, ומוליכם לשם, אע"פ שיש בהם מספיק מים לרגל, ומותר משום שאין בזה טורח מרובה (נמו"י)), אבל אסור לחטוט אותם (ועל כרחק בשלא היה צריך להם למועד, שאם היה צריך להם, מותר היה לחטוט (ב"י)).

רי"ף, רא"ש, רמב"ם, טור וש"ע: מותר להמשיך מים לבורות, שיחין ומערות של יחיד, אפילו אינו צריך להם למועד.

אבל אסור לעשות חריץ שיוביל אליהם מים¹¹⁶⁰ (משנ"ב).

הערות

¹¹⁵⁹ כך מסקנת שער הציון בס"ק ה' בשם הגר"א והאליה רבה, והיינו שהמעשה בירושלמי היה על מרחץ שלא היה בו צורך המועד, והתירו לתקנו רק במעשה הדיוט משום כך (ובתחילת דבריו הביא שיש שהבינו שהירושלמי התיר גם במעשה אומן כיוון שהיה לצורך המועד). אמנם בסימן תק"מ ס"ק טז בשער הציון הבין את הרא"ש כדעה הראשונה כאן. וצ"ב.

¹¹⁶⁰ ונראה שדווקא כשלא היה צריך להם במועד, אבל אם היה צריך להם במועד, הרי התבאר כבר שחריץ הוא מעשה הדיוט, והותר מעשה הדיוט גם ליחיד כשזה לצורך המועד.

סימן תקמה | דיני כתיבה בחול המועד

סעיף א | איסור כתיבה בחוה"מ

המשנה אומרת (מ"ק יח ע"ב) שאסור לכתוב במועד שטרי חוב (מטעם שכתיבה אינה לצורך המועד (רמב"ם)). וכן לא יכתוב ספרים, תפילין ומזוזות במועד, ואין מגיהים אות אחת אפילו בספר עזר(א)[ה]. רבי יהודה אומר שמותר לכתוב תפילין לעצמו.

טור ושו"ע: אסור לכתוב בחול המועד, ואפילו להגיה אות אחת בספר אסור.

ל שאין זה צרכי המועד¹¹⁶¹, שהרי יכולים לקרוא בספר אחר, ואפילו נפסל במועד (משנ"ב).

א. מותר להפריד אותיות הדבוקות, וכן לתקן אות שרישומה ניכר. וספר תורה שהיה חסר בתפירות שבין היריעות, יבקשו לתקן ממי שאין לו מה לאכול (משנ"ב).

ב. אסור לתקן גם ספרי לימוד שלו, אלא אם כן אינו יכול ללמוד בהם (ביה"ל).

❖ כתיבה לצורך רבים

כנזכר בסימן תקמ"ד, מלאכת אומן הותרה לצורך רבים כשזה לצורך המועד. אך כשאינו לצורך המועד, הותרה רק מלאכת הדיוט.

הבית יוסף מביא **שתרומת הדשן** אסר לכתוב לצורך רבים אם הכתיבה אינה לצורך המועד. עוד הביא דעת **הכלבו** שהתיר לכתוב ספר תורה בחינם. וכתב עליו שמדובר שכותב לצורך רבים, ומעיר שבסימן תקמ"ד התבאר שהותר לצורך רבים רק מעשה הדיוט.

להלכה, הרמ"א מביא מחלוקת לגבי כתיבה לצורך רבים, שיש מתירים ויש אוסרים, ומסיים נהגו העולם להקל בכתיבה שלנו שהיא מעשה הדיוט. ונחלקו האחרונים בביאור דברי הרמ"א.

רוב האחרונים (ט"ז, מג"א ועוד) נוקטים שהדעות ברמ"א הן הכלבו והב"י לעומת תרומת הדשן, ומחלוקתם היא בכתיבה שאינה סת"ם, שדעת תרומת הדשן שסתם כתיבה היא מעשה אומן, ואסורה שלא לצורך המועד, ודעת הכלבו שהיא מעשה הדיוט, והותרה שלא לצורך המועד. אך בכתיבת סת"ם, שהיא מעשה אומן, כו"ע מודים שאסור לכתוב שלא לצורך המועד. יוצא שמנהג העולם שסיים הרמ"א הוא להקל כדעת הכלבו והב"י.

אך דעת הגר"א, שהדעות ברמ"א הן הכלבו והב"י, ומחלוקתם היא בכתיבת סת"ם, שהיא מעשה אומן, שהכלבו מתיר והב"י אוסר. וביאר הביה"ל שהכלבו מתיר כתיבת אומן שלא לצורך המועד (אע"פ שמעשה אומן הותר לרבים רק לצורך המועד). משום שזה דבר מצווה, ושמא לא יהיה לו פנאי לאחר המועד לתקן זאת, והב"י חולק על כך, ומתיר רק מעשה הדיוט. יוצא שמנהג העולם להחמיר כדעת הב"י.

הערות

¹¹⁶¹ **בשער הציון** מעיר על מה שהביא הב"י מחלוקת בין הרא"ה לרב המגיד אם מותר להגיה ספר תורה של עצמו, שהרא"ה התיר והרב המגיד אוסר (שלא התיירו בברייתא אלא כתיבה תפילין ומזוזות), וכן משמע שמצדד הב"י. ותמה שער הציון, שהרי יש בזה צורך המועד שללא תיקון הספר, אינו מקיים מצוות עשה של כתיבת ספר תורה.

◀ **תרומת הדשן:** אסור לכתוב אפילו לצורך רבים אם כותב שלא לצורך המועד, שסתם כתיבה היא מעשה אומן. (וספר עזרה היה לצורך הרבים (כ"כ הא"ז) וצריך לומר שהיו צריכים לו לאחר המועד (תרוה"ד)).

◀ **כלבו (על פי הב"י):** מותר לכתוב בחינם, שמא לא יהיה לו פנאי לאחר המועד (עיין לעיל בהקדמה).

Ⓢ **רמ"א:** לצורך רבים, יש אוסרים כל שאינו לצורך המועד, ויש מתירים. ונהגו להקל בכתב שלנו, שאינו מעשה אומן.

ל היינו כתב באותיות דקות או כתב שלנו, שבסעיף ה מבואר שצרי לכותבו בשינוי, מכל מקום לצורך רבים אינו צריך לשנות (משנ"ב).

Ⓢ סיכום דין כתיבה לצורך רבים שלא לצורך המועד

גר"א	אחרונים	
האם כתיבת אומן הותרה לצורך מצווה	האם כתיבה היא מעשה הדיוט או מעשה אומן	במה נחלקו
כתיבה אסורה, כשאר מעשה אומן שנאסר כשהוא לא לצורך המועד	סתם כתיבה היא מעשה אומן ואסורה	יש אוסרים ברמ"א
כתיבה מותרת, בשונה משאר מלאכות אומן שנאסרו שלא לצורך המועד	סתם כתיבה היא מעשה הדיוט ומותרת	יש מתירים ברמ"א
כדעה המחמירה	כדעה המקילה	מנהג העולם

סעיף ב | כתיבת ס"ת לצורך המועד

כנזכר, המשנה אומרת שאסור לתקן אפילו אות אחת בספר תורה, וביאר הרמב"ם שכתבה נאסרה משום שאינה לצורך המועד.

בית יוסף (מדיוק הרמב"ם): אם אין להם ספר תורה אחר, מותר לתקנו כדי לקרוא בו בציבור [דהוי דבר האבד (בשו"ע)]. וכן אם לא היה להם ספר תורה אחר, ויכולים לכותבו ע"י הרבה סופרים, מותר לכותבו במועד, שהרי קריאה בס"ת ודאי היא צורך המועד.

Ⓢ כך פוסק בשו"ע.

רמ"א (על פי תרוה"ד ורוקח): והוא הדין שמותר לכתוב שאר ספרים ללמוד בהם.

ל הרמ"א עוסק שהתיקון היה לפי הבנתו, שאם לא יתקן עכשיו יש לחוש שישכח לתקנו לאחר המועד (אך בטעות שיכול לתקנה לאחר המועד, יסמן את מקום הטעות ויתקן לאחר המועד¹¹⁶²). (ט"ז). או שמרוב הטעויות שבספר אינו יכול ללמוד בו לפני שיתקנו תחילה (מג"א).

¹¹⁶² שהרי יכול ללמוד גם ללא תיקון, ויתקן לאחר המועד. ולכאורה צ"ב מדוע אין בזה צורך משום 'אל תשכן באהלך עולה', כדרשת הגמרא בכתובות י"ט ע"ב.

א. כתיבת ספרי לימוד:

◀ **בית יוסף:** רק לצורך רבים הותר.

◀ **מג"א וגר"א:** גם לצורך יחיד הותר. (למג"א משום דבר האבד. לגר"א משום דעת הרא"ה שהשווה בין כתיבת תפילין ומזוזות לכתיבת ספרים).

ב. נראה דהוא הדין שאם יש ספר תורה אחד בבית הכנסת, ויש מניין הרגיל להתפלל בעזרת בית הכנסת, ויש להם ספר תורה משלהם, ונפסל, שמותר להם לתקנו (ביה"ל).

ג. סתירה מסימן תקמ"ד:

בסימן תקמ"ד סעיף א פסק השו"ע על פי הרשב"א שצורכי מצווה אינה נחשבים צרכי מועד, כיוון שרק צרכי הגוף נחשבים צרכי הגוף. ואילו כאן פסק השו"ע להתיר כתיבת ספר תורה, משום שזה צורך המועד. ונחלקו האחרונים בביאור הסתירה¹¹⁶³:

◀ **גר"א:** להלכה אסור לכתוב ספר תורה במועד, כיוון שאינו צורך הגוף.

◀ **פרי מגדים (א"א ס"ק ד):** צורך הקריאה במועד גדול יותר, והותר.

◀ **ביה"ל:** גם לגר"א יהיה מותר להגיה ספרי לימוד לצורך לימוד, דהוי דבר האבד.

סעיף ג | כתיבת סת"ם לעצמו ולאחרים

הברייתא מביאה (מו"ק יט ע"א) מחלוקת תנאים בכתיבת סת"ם במועד. רבי מאיר סובר שמותר לכתוב תפילין לעצמו ולאחרים בטובה (אך לא בשכר (רש"י)), רבי יהודה סובר שיכול להערים ולכתוב לעצמו, למכור לאחרים, ושוב לכתוב לעצמו. רבי יוסי סובר שיכול לכתוב ולמכור כדי פרנסתו. ומסיקה הגמרא (רב או רבה בר בר חנה) שיכול לכתוב ולמכור כדי פרנסתו.

נחלקו הראשונים באיזה אופן התירו לכתוב לאחרים בשכר¹¹⁶⁴:

הערות

¹¹⁶³ אילולא דמסתפינא הוה אמינא שאין קושיא, שהרי כאן השו"ע הוסיף טעם להתיר (בעניין הגהת ספר תורה) משום שזה דבר האבד, שאם לא יהיה להם ספר תורה, יפסידו את הקריאה. אבל בניית בית כנסת אינה נחשבת דבר האבד, שגם אם אין להם מקום להתפלל, הרי יכולים להתאסף במקום אחר להתפלל בו. והרי כבר כתבו האחרונים שבימינו בניית בית כנסת נחשבת דבר האבד משום שהמלכות תמנה בנייתו אם יתעכבו מלבנותו. (הרי שסתם בית כנסת אינו נחשב דבר האבד, ורק בימינו הוי דבר האבד). וא"כ לא קשיא מיד.

¹¹⁶⁴ **ביאור המחלוקת:** מדברי **הב"י והגר"א** מתבאר שנחלקו הראשונים בביאור מחלוקת התנאים, האם רבי יוסי שהתיר לכתוב לאחרים כדי פרנסתו, מקל מכולם או מחמיר מכולם:

הרא"ש והטור סוברים שרבי יוסי בא להקל. דהיינו: לא רק שמותר לכתוב לאחרים בחינם ('בטובה') כמו שהתיר רבי מאיר, אלא גם בשכר מותר, אם אין לו מה לאכול (וכוונתו כשאין לו בריווח, [שהרי אם אין לו מה לאכול כלל, ודאי שגם רבי מאיר מתיר]).

הרמב"ם לעומתם סובר, שרבי יוסי בא להחמיר. דהיינו: רבי מאיר התיר לכתוב לאחרים בחינם, ורבי יוסי סובר שרק כשאין לו מה לאכול (כלל) מותר לכתוב לאחרים, אבל בשום אופן אחר אין לכתוב לאחרים, אפילו בחינם (וא"כ 'אין לו מה לאכול' של רבי יוסי, זה כפשוטו).

ואולי אפשר ששורש מחלוקת הראשונים בהבנת התנאים היא היא בשאלה האם מניחים תפילין בחוה"מ, שאם כן – הרי שיש סברא להקל יותר בכתיבת תפילין ולהתירה גם לצורך הרווחה (רא"ש) וממילא זו כוונת רבי יוסי, ואם לא – הרי שאין סברא להקל בתפילין יותר משאר מלאכות, ורבי יוסי התיר רק כשאין לו מה לאכול כלל (רמב"ם. ולדעתו המשנה שהתירה, עוסקת רק כשכותב לאחר המועד).

ולכאורה הסברא שהתירו לכתוב לעצמו בשביל אחר המועד (שהרי אין מניחים במועד לפי הרמב"ם), כדי שתהיה מזומנת לו לאחר המועד (כמו שכתב הרא"ש בש"ת), וא"כ צ"ע מדוע לאחרים אין להתיר מטעם זה (ובאמת שאף לרא"ש שייכת שאלה זו, שהרי גם הרא"ש התיר לכתוב רק לעצמו בשביל אחר המועד, אבל לא לאחרים כמבואר בשער הציון באות י). ואולי מפני הפרסום שיש בדבר אסרו.

◀ **רש"י, רא"ש, נמו"י, רי"ו (ושכן ביאר בה"ג) וטור:** יכול לכתוב ולמכור גם אם יש לו מה לאכול, ומוכר כדי שיהיה לו הוצאות יו"ט בריווח. (שאם אין לו מה לאכול, הרי הותרו עבורו כל המלאכות. והתירו לכתוב לאחרים כדי הרווחה, כיוון שהתירו לכתוב לצורך עצמו¹¹⁶⁵ (הרב המגיד) וסבירא להו שמניחים תפילין בחול המועד (ב"י)).

◀ **רמב"ם, גאונים ורי"ץ גיאת (הביאם הרב המגיד):** יכול לכתוב ולמכור רק אם אין לו מה לאכול. (מפני שסוברים שאין מניחים תפילין בחול המועד (ב"י)).

⚡ **שו"ע:** כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו, ואם אין לו מה יאכל כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו.

רמ"א: או שיהיו לו הוצאותיו יותר בריווח לשמחת יו"ט. מותר לכתוב כדי להניחם במועד¹¹⁶⁶ (סמ"ג), ורק הכתיבה אסורה, אך עשיית התפילין מותרת (ב"י בשם תוספות).

א. מותר לכתוב לצורך עצמו, אפילו אם כותבם כדי להניחם לאחר המועד¹¹⁶⁷. כי אם כותב כדי להניחם במועד עצמו (לדעות שמניחים תפילין בחול המועד), מותר לכתוב אפילו לאחרים (משנ"ב).

ב. כשאין לו מה לאכול כלל (כמו שכתב השו"ע), מותר למכור לאחרים אפילו אם קונים לצורך אחר המועד. אך אם מוכר כדי שיהיה לו בריווח (כמו שכתב הרמ"א), מותר למכור רק מפני שמקיימים בכך מצווה, ולכן רק אם הקונה רוצה להניחם במועד עצמו מותר¹¹⁶⁸ (משנ"ב). (והיינו שהשו"ע והרמ"א חולקים לאיזה פועל מותר, שהשו"ע החמיר כי אין מניחים תפילין בחוה"מ, והרמ"א הקל מפני שנהגו להניח, וא"כ אין להקל כרמ"א אלא באופן שאכן צריכים את התפילין כדי להניחם בחוה"מ (ביה"ל)).

ג. השו"ע העתיק כאן לשון הרמב"ם (להתיר רק כשאין לו מה לאכול), ובסימן תקמ"ב נחלקו האחרונים האם ההיתר של פועל שאין לו מה לאכול הוא רק כשאין לו כלל לחם ומים, או גם כשיש לו ועושה כדי להרוויח. ולפי המקילים שם, גם כאן מותר כדי להרוויח. (ואם כך, הרמ"א שהקל סובר להתיר אפילו יש לו בשר ויין, אלא שיש לו בצמצום, וכותב כדי שיהיה לו בריווח) (ביה"ל).

ד. לעשיר אסור לכתוב ולקחת שכר. אך כשעושה בחינם, כדי שיוכל לקיים מצוות תפילין במועד, מותר. אך כדי שיהיה לו לאחר המועד, אסור (משנ"ב).

הערות

¹¹⁶⁵ לכאורה צריך ברור בסברא זו. ונראה שמפני המצווה שיש בהנחת התפילין, והתירו לכתוב לצורך עצמו (כמו שכתב רש"י 'לקיים זה המצווה', וכן הוא בשו"ת הרא"ש 'שבשביל מצווה התירו לו לכתוב ולא בשביל קיום מצווה שלאחר המועד'), ממילא התירו גם לאחרים כדי שיוכלו לקיים את המצווה. ואף המעיין בב"י רואה שביאורו לדעת הרמב"ם והרא"ש אינו בא לחלוק על הרב המגיד, אלא לבאר את יסוד המחלוקת (על פי מה שכתב הרב המגיד).

¹¹⁶⁶ עיין לקמן בדברי המשנ"ב, במה שהעדרו שם וביארנו דברי הרמ"א על נכון.

¹¹⁶⁷ בשער הציון מבאר שכן מדויק בשו"ת הרא"ש, שאפילו לדעת הרא"ש שמותר להניח תפילין בחול המועד, מ"מ הוכיח מהירושלמי שמותר לכתוב לעצמו תפילין לצורך אחר המועד (וכתב שם נימוק, שמא לא יתפנה מלכתוב, ויתבטל מהמצווה), אבל לאחרים אסור לכתוב בשביל אחר המועד.

¹¹⁶⁸ כך לשון השו"ע: 'ואם אין לו מה יאכל, כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו. הגה: או שיהיו לו הוצאותיו יותר בריווח לשמחת יום טוב; (טור) ואם כתבן כדי להניח במועד, בכל ענין שרי'. וביאר המשנ"ב, שהשו"ע החמיר מפני שאין מניחים תפילין בחוה"מ, והרמ"א הקל מפני שמניחים תפילין בחוה"מ, והוא כותב עבורם. לפי זה סוף דברי הרמ"א, שאם כותב במועד בכל ענין שרי, כוונתו שאם כותב בשביל מי שיניח, מותר בין בשכר ובין בחינם, בין יש לו מה לאכול ובין כשאין לו, והיינו רק לנוהגים להניח תפילין בחוה"מ, אך השו"ע שהתיר לאחרים רק כשאין לו מה לאכול, הלך לשיטתו שאין מניחים תפילין בחוה"מ.

סיכום

	מניחים תפילין בחוה"מ	
	אין מניחים תפילין בחוה"מ	מניחים תפילין בחוה"מ
	רמב"ם ושו"ע	רא"ש, טור ורמ"א
לעצמו לצורך המועד	-	מותר
לעצמו לאחר המועד	מותר	מותר
לאחרים לצורך המועד	-	מותר, אם אין לו צרכי המועד בריווח (ואם יש לו וכותב בחינם, מותר)
לאחרים לאחר המועד	אסור. אך אם אין לו מה לאכול כלל, מותר (ואם יש לו, אפילו כותב בחינם, אסור)	אסור. אך אם אין לו מה לאכול מותר (ואם יש לו, אפילו כותב בחינם, אסור).

❖ טווית ציצית

המשנה אומרת (מו"ק יח ע"ב – יט ע"א) שמותר לטוות תכלת לציציתו. הברייתא אומרת שרבי אליעזר מתיר לטוות על ירכו, אבל לא באבן (שתולה בחוט, כדי שיוכל לשזורו יפה (רש"י)), וחכמים מתירים אף באבן. רבי יהודה אומר משמו של רבי אליעזר שמותר באבן אבל לא בפלך, וחכמים מתירים באבן ובפלך. האמוראים פוסקים להתיר בין באבן ובין בפלך.

רמב"ם, הגהות אשר"י, רי"ו וב"י: הוא הדין שאינו צריך לטוות בשינוי על ירכו, אלא טווה כדרכו.

ל נחלקו הראשונים האם מותר לטוות רק את התכלת (שהיא מועטת), או גם את כל חוטי הציצית:

◀ **הגהות אשר"י:** מותר רק את התכלת, אך לא את שאר חוטי הציצית.

◀ **רי"ו:** מותר את כל חוטי הציצית, מפני שיש מצווה בלבישת ציצית בחול המועד.

☞ **שו"ע:** מותר לטוות על ירכו תכלת (וציצית (ב"י)).

ל לאו דווקא על ירכו, אלא הוא הדין בפלך או באבן, ובא לאפוקי רק

טוייה בגלגל, דאוושא מילתא טובא (משנ"ב).

א. לעצמו מותר לטוות ציצית אפילו אם מניחו לאחר המועד (משנ"ב). (אך בשביל להניח במועד גופא, מותר אפילו לצורך אחרים (שער הציון)).

סעיף ד | חישוב חשבונותיו

התוספתא אומרת (מו"ק ב, ד) שמותר לחשב חשבונותיו והוצאותיו במועד.

נחלקו הראשונים בטעם ההיתר:

◀ **רמב"ם, ראב"ד (לפי הב"י), רמב"ן והרב המגיד:** מפני שכתובה זו אינה בדקדוק, והוי כמעשה הדיט לצורך המועד.

◀ **רשב"א וראב"ד (לפי הרב המגיד):** שמא לא יזכור, ויאבד ממונו.

⌋ **בית יוסף:** לדעת הרמב"ם התירו רק לצורך המועד, אך לדעת הרשב"א התירו גם שלא לצורך המועד.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לכתוב חשבונותיו והוצאותיו.

⌋ מפני שהוא דבר האבד¹¹⁶⁹. אך אם אינו דבר האבד אסור, אלא אם כן כותב לצורך המועד, ואז מותר רק בכתב הדיוט, ולכן יכתוב בכתב משיט"א (משנ"ב).

רמ"א (על פי הגהות מרדכי, בלבו ומהרי"ל): והוא הדין שמותר לכתוב כשמלוים על המשכון לגויים.

א. אם חשבונותיו כתובים כבר, והוא רוצה לסדרם במועד, אסור לכו"ע. ואף אם אינם כתובים, יראה על כל פנים שלא לכוונם למועד (משנ"ב).

ב. הוא הדין שמותר לסוחר שמוכר לצורך המועד, לכתוב את ההקפות שלא ישכחם, דהוי דבר האבד (משנ"ב).

סעיף ה | כתיבות שונות

המשנה אומרת (מו"ק יח ע"ב) שמותר לכתוב במועד קידושין (בין 'הרי את מקודש לי', ובין שטרי פסיקתא (מוכח בגמרא וב"כ רי"ו)), גיטין, שוברין, דייתקי (שטרי צוואה), מתנה, פרוזבולין, אגרות שום (ששמו בי"ד נכסיו של הלווה בשביל המלווה), ואגרות מזון (פלוגי קיבל לזון בת אשתו), שטרי חליצה ומיאונין. שטרות בירורין (שב"ד ביררו חלק לזה וחלק לזה (רש"י), וי"מ שפלוגי בירר לו דיין פלוגי (טור)) וגזירות בי"ד (פסקי דינים) ואיגרות של רשות (עיין פירוש לקמן).

המשנה מונה סוגי שטרות שונים, והראשונים חולקים בטעם שהתירו בכתיבתם.

גיטין¹¹⁷⁰, שוברות ומתנות:

◀ **רמב"ם:** משום שהם כצרכי רבים. (אע"פ שכל אחד הוא צורך פרטי, כיוון שמזדמן תדיר, הוי כצרכי רבים (ריב"ש בשם הר"ן). ואפשר שהם נקראים צורך המועד¹¹⁷¹ (פרי מגדים)).

◀ **רש"י, תוספות ועור ראשונים:** משום דהוי דבר האבד.
שאר הכתבים (מלבד אגרות של רשות):

הערות

¹¹⁶⁹ לכאורה צ"ע מדוע כתבו הט"ז והמשנ"ב טעמו של הרשב"א, שהרי רוב הראשונים כתבו לחלוק על טעם זה. ואפשר שסתימת השו"ע מראה כרשב"א, שכתב להתיר בכל גוונא, אפילו בכתיבת אומן.

¹¹⁷⁰ ברמב"ם לפנינו משמע שגם קידושין בכלל זה.

¹¹⁷¹ ואז מותר לכתוב אפילו בכתב אומן. מיהו **בשער הציון** כתב שנכון להחמיר לכתוב בכתב משיט"א (כיוון שמהמג"א משמע שלא כך), מלבד בגיטין.

- ◀ **רמב"ם:** משום שכל מעשה בית דין מותר לכותבו, כמו שהתירו לדון.
- ◀ **תוספות, נמו"י ורי"ו:** משום שכל אלה הם דבר האבד, שמא ימותו העדים או הנותן או בית הדין, או שילכו למדינת הים.
- Ⓢ **שו"ע:** מותר לכתוב שטר קדושין, שטרי פסיקתא, גיטין ושוברים, דייתיקי, מתנות, פרוזבולין, אגרות שום ואגרות מזון¹¹⁷², שטרי חליצה ומיאונין, שטרי ברורין ופסקי דינין.

❖ כתיבת כתובה

- Ⓢ **רמ"א:** מותר לכתוב כתובה במועד (**כל בו**) (דהוי דבר האבד, שלא יבואו לידי ריב על התנאים), ויש אוסרים (**סמ"ק**) (דהוי שטר חוב).
- Ⓛ והלכה כדעה הראשונה (ועיין לקמן שבימינו ניתן להקל רק בכתב משיט"א) (**משנ"ב**).
- א. מיירי שנשא בערב הרגל, שהרי אין נושאים נשים במועד. ואע"פ שאסור להשהות אישתו ללא כתובה אפילו שעה, אפשר שמדובר בשעת דחק, שאז רשאי להתייחד על סמך עדי הקניין (**מחצית השקל**).
- ב. בזמננו שכותבים את כל הכתובות בשווה, אסור לכתוב במועד. אמנם, מה שהוסיף לה מדעתו, מותר לכתוב (**מג"א**). ובכתב משיט"א נראה שאפשר להקל גם בימינו (**פרי מגדים**).

❖ אגרות של רשות

- המשנה מתירה לכתוב אגרות של רשות. הראשונים חולקים מהם ומה הטעם להתיר בהם:
- ◀ **בה"ג, שאלתות ורש"י:** אגרות של השלטון. (אבל אגרות שאלת שלום אסור. משום שסתם כתיבה היא מעשה אומן (**משנ"ב**)).
- Ⓛ **הגה"מ:** אבל שאר כתבים, כותב שלא כדרכו. וכן נהג מהר"ם.
- ◀ **ירושלמי, רי"ף, רמב"ם, ראב"ד, רמב"ן ורא"ש:** אגרות שאלת שלום.
- Ⓛ נחלקו בטעם ההיתר:
- ◀ **רמב"ם ורמב"ן:** מפני שאין אדם נזהר בתיקונם, והוי ליה מעשה הדיוט.
- ◀ **ראב"ד:** שמא לא יזדמן לו מוליך הכתב, והוי ליה דבר האבד.
- Ⓛ **ב"י (וכדברי הרמב"ם):** מכך שסתמו והקלו, משמע שבין אגרות שאלת שלום, ובין אגרות של פרקמטיא שאינה אבודה, מותר לכתוב ללא שינוי.

הערות

¹¹⁷² וכתב **הרמ"א** לבאר וז"ל: 'פירוש שטרי פסיקתא, שאדם פוסק לתת לבנו או לבתו כך וכך; ופירוש דייתיקי, שטר צוואה דא תהא למיקם ולהיות; ופירוש פרוזבול, פרוז בולי ובוטי כלומר: תקנת המלוה שלא יאבד ממונו, ותקנה ללוה שימצא מי שילוונו; ופירוש אגרת שום, ששמו ב"ד נכסי לוח ונתנם למלוה; ואגרת מזון, שמכרו ב"ד את הקרקע למזון האשה והבנות וכתבו מעשה ב"ד על זה, אי נמי שקבל עליו לזון את בת אשתו'.

ש"ע: מותר לכתוב אגרת שאלת שלום שאדם שולח לחברו, ואפילו על פרקמטיא שאינה אבודה¹¹⁷³.

רמ"א: ויש אוסרים בשאלת שלום¹¹⁷⁴. ונהגו [לשנות] (להחמיר) אפילו בכתובה שלנו שהיא משיט"א¹¹⁷⁵.

והשינוי יהיה שיכתוב את כל השורות באלכסון. ויש אחרונים שכתבו שנהגו להקל במדינתנו בכתב משיט"א¹¹⁷⁶, וכן בכתב שלנו שאינו מעשה אומן. ויש למקל על מה לסמוך, והמחמיר יחמיר לעצמו. ונהגים לשנות קצת, לעשות שורה העליונה עקומה (משנ"ב).

א. במקרה שהסחורה אובדת, מותר לכתוב גם בכתב אומן, ואינו צריך שינוי כלל (משנ"ב).

סעיף ו | כתיבת שטרי חוב

המשנה אומרת (מ"ק יח ע"ב) שאסור לכתוב שטרי חוב במועד, ואם אינו מאמינו (המלוה ללווה), או שאין לו מה יאכל (לסופר (רש"י)), הרי זה כותב. (אמנם הירושלמי סובר שאין להתיר מטעם שאין לסופר מה לאכול, אך בבבלי התירו מפני שאין לפועל מה לאכול, והכי קיי"ל (בית יוסף)).

טור וש"ע: אין כותבים שטרי חוב במועד. ואם אין המלוה מאמין ללווה (והלווה צריך למעות¹¹⁷⁷) או שאין לסופר מה לאכול, הרי יכתוב.

א. אסור לכתוב שטרי חוב, מפני שיכול לכותבם לאחר המועד. אבל אם נתן כבר המעות, אפילו היה בפני עדין וקניין, יכול לכתוב שטר, שיש לחוש שימותו העדים ונמצא מפסיד את כספו (מג"א וכן הוא בירושלמי).

ב. לדעת המג"א בסימן תקמ"ב מותר לסופר לכתוב רק אם אין לו לחם ומים, ולדעת האליה רבה ועוד, מותר אפילו לצורך הרווחה (משנ"ב) (ולא כשלחן עצי שיטים שחילק בין שם לכאן (שער הציון)).

הערות

¹¹⁷³ גם מעשה הדיוט הותר רק לצורך המועד. והתקשו הפוסקים מה צורך המועד יש בשאלת שלום ובסחורה שאינה אובדת. לעניין שאלת שלום, **שער הציון** מביא בשם הריטב"א שההיתר הוא רק באגרת שיש בה מענייני היום טוב, או שיש בשאלת שלום קצת צורך המועד, שלא יהיה בדאגה, לצורך השולח או לצורך מי ששלחו לו. ולעניין סחורה שאינה נפסדת, התקשה ה**ב"ה** ל"ל מניין ל"ב להתיר בזה, והביא בשם הפרי מגדים שאולי מפני הדאגה על הסחורה התירו (ותמה שא"כ כל סחורה נתיר מפני כן). והביא בשם שבלי הלקט שאכן **רבינו אביגדור** לא התיר לכתוב ואף לא בשינוי. ונמצא שהב"ה"ל השאיר דברי השו"ע בצ"ע. ועיין **בכף החיים** (ס"ק נה) שביאר שאם לא ישלח עכשיו, יתייקרו המחירים ולא ימצא כדי פרנסתו אח"כ (כנ"ל בסין תקלט, ט) או ששולח לדעת את מחירי השוק, כדי לדעת כיצד לכלכל פרנסתו.

¹¹⁷⁴ אך כתב מהשלטון גם המחמירים יודו להקל. ו**בב"ה** ל"ל הביא בשם שבלי הלקט בשם הגאונים שביארו שאגרת של רשות הוא כתב סמיכה שריש גלותא היה כותב רשות לחכם להורות באיסור והיתר. (משמע שגם המחמירים יתירו בזה).

¹¹⁷⁵ וכתב המשנ"ב שאע"פ שבסעיף ז מבואר שכשאסור לכתוב, לא יועיל שינוי, שאני הכא שמדינא מותר לכתוב כמו שפסק השו"ע, אלא שנהגו להחמיר ולשנות, ודי בזה.

¹¹⁷⁶ כתב משיט"א הוא כתב דק או כתיבה שלנו (שער הציון באות ח). ו**בב"ה** ל"ל כתב שהקלו בכתובה שלנו למרות שלעניין שבת חייבים על כל כתב, מכל מקום אינו נקרא מעשה אומן, וסתם כתב חוץ מכתב אשורית, נקרא מעשה הדיוט. והביא **שבמור וקציעה** החמיר שלא יכתוב בכתב נאה בשום כתב ולשון, וסיים שאין למחות בעולם שמקילים בזה, מכל מקום נכון לחוש לדבריו, אם לא לצורך גדול (ובפרט לעניין סחורה שאינה אבודה שנכון להחמיר כמה שניתן).

¹¹⁷⁷ והיינו שהלווה צריך אותם במועד, אפילו אם אינו לצורך המועד. אבל אם לווה לצורך אחר המועד, אסור. אמנם, אם לא ימצא ללווה אחר המועד, מותר, דהוי דבר האבד (משנ"ב).

❖ שטרי מכירה ואריסות

רמ"א: ומותר לכתוב שטרי מכירה במועד (תוספות), אבל אין לכתוב שטר אריסות או קבלנות שקיבל קודם המועד (רי"ו).

א. מותר לכתוב שטרי מכירה דווקא כשקנה שדה במועד, ולצורך המועד. אבל כשמכר קודם המועד, אסור לכתוב במועד, וכמו דין אריסות וקבלנות, אע"פ שיש לחוש שהמוכר יחזור בו, אין בזה פסידא לקונה ולאריס, שהרי יכול למצוא לקנות או לרדת לאריסות במקום אחר. ואם המוכר צריך למעות, והקונה אינו מוכן לתת לו ללא שטר מכירה, נראה שמותר לכתוב, וכנ"ל לעניין הלוואה (משנ"ב).

ב. באמת שבין אריס ובין שדה אסור לכתוב כשנעשו לפני המועד, אלא שבאריסות אין שייך למצוא היתר במועד עצמו, בשונה מקניית שדה, שיש אפשרות שיקנה במועד עצמו לצורך המועד (משנ"ב).

ג. אם מכר, או הוריד לאריסות לפני המועד, ונאנס או לא היה לו פנאי לכתוב לפני המועד, מותר לכתוב (משנ"ב).

ד. אם שלח שליח ליריד, מותר לשליח לכתוב אליו אגרת בעניין סחורתו, דהוי דבר האבד (ח"י אדם). ודווקא כשלא כיוון מלאכתו למועד (משנ"ב).

סעיף ז | כתיבה בשינוי

הראשונים כותבים (מרדכי בשם הרי"ף) שאגרות שהתירו לכתוב במועד, אין צורך לכותבם בשינוי. אך אגרות שאסור לכתוב במועד, כתבו הראשונים (תוספות, מרדכי וסמ"ק) לאסור לכותבם בשינוי בצורת הכתיבה, כגון שיכתבם בצורת מעוגלת, או שיכתבם בהיפוך (דהיינו שנראות רק מהצד השני, ולא מאותו צד). אך כתבו להתיר (שם) אם כותב שינוי בכל אות ואות, כגון שכותב אותיות מחולקות או שבורות וקטועות. (ואת האות יו"ד, כתבו לכתוב כנקודה בלבד. ועיין במרדכי שמשמע שאותיות שבורות זה שינוי (לעומת כתיבה בעיגול וכדומה שאין זה שינוי (שמא יש אות אחת הכתובה כדרכה) אלא שהקשה שהגמרא לא מצינו שהתירו בשינוי, ולכן כתב שאולי כתיבה שבורה אינה נקראת כתב ואין כח לאוסרה).

שו"ע: כשמותר לכתוב, מותר אף ללא שינוי. וכשאסור לכתוב, אסור גם בשינוי.

רמ"א (על פי ב"י בשם אורחות חיים): ומותר לכתוב על לוחות של שעווה, דהוי כתב שאינו מתקיים. (ואפשר שהוא הדין בלוחות שלנו (משנ"ב). ובפרי מגדים כתב להקל בכתיבה ע"י קנה עופרת על לוחות המעופצות בסיד וכדומה).

א. השינוי האסור הוא כשתופס את הקולמוס בשינוי¹¹⁷⁸, או שכותב את השורות עגולות וכדומה, שאין הכתב עצמו נכתב בשינוי. אבל אם יש שינוי בכתב עצמו, כגון שעושה את האותיות עצמן שבורות וכו', מותר. וכל זה לעניין כתב מרובע, אבל כתב משיט"א או כתב שלנו, התבאר בסעיף הקודם (במשנ"ב) שיש שהקלו, ונהגו לשנות בשורה הראשונה (משנ"ב).

¹¹⁷⁸ אמנם הב"י מביא בשם תרומת הדשן שהאחד מהגדולים התיר בזה, אך מסתימת השו"ע משמע שהחמיר בזה שהכתב צריך להיות שונה (שער הציון). (וכן משמע מהדרכי משה שהביא בשם המהר"ל להחמיר בזה).

סעיף ח | כתיבת והעתקת שאלה הלכתית

הטור כותב שאביו הרא"ש כתב תשובה לשאלה בחול המועד, והתיר לו להעתיקה דהוי דבר האבד (ומשמע שרצה לשלוח אותה למקום אחר, ואם לא יעתיק אותה לעצמו, לא תשאר לו, והוי דבר האבד). ובשו"ת הרא"ש כתב שענה תשובה בחול המועד, מפני שרצה לשולחה והשליח לא רצה להמתין (עד לאחר המועד), ולכן הקל לכותבה (דהוי דבר האבד, שמא לא ימצא אחרי המועד מי שיילך).

שו"ע: מי ששלחו לשאול ממנו שאלה, ואין השליח רוצה להתעכב עד לאחר המועד, מותר לכתבה, וכן מותר להעתיקה, מפני שזה דבר האבד.

סעיף ט | כתיבת חידושי תורה

◀ **רשב"א:** אסור לכתוב חידושים שהתחדשו לו, כדרך שאסרו להגיה בספר עזרה (שחידוש התלוי בסברא יחזר עליו לאחד המועד, כמו שתלו חכמים שלעניין הגהות הספרים גיה לאחר המועד. וכן אם ירא שמא ישכח, יחזור על לימודו עד שיהא שגור בפיו ולא ישכחנו).

◀ **הגהות סמ"ק, [רמב"ם, רא"ש] ורי"ו:** מותר לכתוב חידושים שהתחדשו לו בלימוד¹¹⁷⁹, (דהוי דבר האבד. או מפני שאין זה כתיבת אומן, שהרי אינו מקפיד לכותבם בייפוי (ב"י לפי הרמב"ם)).

שו"ע: אם שמע דבר חידוש, מותר לכתבו כדי שלא ישכח. וכן אם ראה ספר מחודש, מותר להעתיקו, אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד.

א. מותר לכתחילה לשמוע חידוש על מנת לכותבו. ואין חילוק אם שמע מאחר חידוש או שהוא חידש בעצמו, שלא תמיד אדם יודע לחזור על מה שחידש מכבר. ואפילו אם אין חשש שכחה, כיוון שבכל רגע מוטל על האדם לעמול ולחדש בתורה כפי יכולתו, אין שייך לומר שימתין לאחר המועד ויכתוב, שהרי אז יכול לעמול על חידושים אחרים, שע"י חזרתו על החידושים הראשונים יתבטל מחידושים חדשים, ואין לך דבר האבד גדול מזה. והעידו על ה"ח שכתב חידושו בחול המועד (אחרונים). מכל מקום, יזהר לכתוב חידושו בכתב משיט"א, ואם צריך לכתוב בכתב מרובע, יכתבנו באותיות שבורות (משנ"ב).

ב. אסור לכתוב חשבון תקופות, שהרי אינו מוציא מליבו כלום, ולא ישכח (משנ"ב) (ב"י בשם הרשב"א).

ג. ספר הנצרך לו במועד ללימוד, מותר לתקנו ולכורכו בעצמו, וכל שכן ע"י גוי, דהוי דבר האבד. אבל אסור לתקן קונטרס לכתוב עליו לאחר המועד (משנ"ב).

ד. כל מה שהותר לכתוב עבורו, מותר לתקן את הקולמוס והדיו הנצרכים לכך (אחרונים).

ה. שרטוט לצורך דברים המותרים, באליה רבה מסתפק בזה, ובלקט הקמח אוסר, אם לא לצורך תפילין ומזוזות שאסור לכותבם ללא שרטוט (משנ"ב).

הערות

¹¹⁷⁹ והביא בהגהות סמ"ק ראייה מהגמרא בתמורה (יד ל"ב) שמקשה, שהרי כותבי הלכות כשורפי תורה, ומציעה הגמרא שם ביאור שהתירו לכתוב דבר הלכה מחודש. ע"כ. הרי שגם במקום שאסרו לכתוב תורה שבעל פה, מכל מקום התירו לכתוב דברים מחודשים, וכך גם במועד. ועיין לקמן במה שהטעימו האחרונים סברת ההיתר בזה. ר"ו הביא שרבינו פרץ גם התיר (והוא הגהות סמ"ק לעיל) ועל עצמו היה מחמיר לכתוב בשינוי.

סעיף י | מעשה בי"ד

הברייטא אומרת (מו"ק יד ע"ב) שמותר לדון בחול המועד, בין דיני ממונות ובין דיני נפשות, ומשמתים ומלקים את מי שלא היה שומע לדין (מפני דהוי צרכי רבים (ירושלמי)).

טור ושו"ע: [בזמן הבית היו] דנים דיני ממונות ודיני נפשות, והיו מנדים ומכים את מי שלא היה שומע לדין.

ל רוצה לומר דלא הוי כשבת וי"ט, אלא מותר לדון אם נתרצו שניהם. אבל לכופ, לפעמים אינו יכול, כמו שהתבאר בחו"מ בסימן ה, שאין כופים בימי ניסן ותשרי (משנ"ב).

סעיף יא | לקבול על חובותיו

מרדכי בשם ראבי"ה ושו"ע: מותר לקבול (בבית הכנסת (משנ"ב)) על חובותיו (וראיה מהירושלמי שמתיר לקבול לרשות על עשירים).

סימן תקמו | דיני אירוסין ונישואין בחוה"מ

סעיף א | נישואין ואירוסין במועד

המשנה אומרת (מו"ק ח"ב) שאסור לשאת נשים במועד, לא בתולות ולא אלמנות. ואין מייבמים, אבל מחזיר את גרושתו.

הגמרא נותנת כמה סיבות לאיסור:

רב יהודה אומר בשם שמואל (וכן ר"א בשם רבי אושעיא או רבי חנינא) מפני שאין מערבין שמחה בשמחה.

רבה בר רב הונא אומר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו. וזה מה שדרש רב דניאל בר קטינא בשם רב "ושמחת בחגך", בחגך ולא באשתך. (וכן סובר רב אשי בחגיגה ח"ב). עולא אומר מפני הטורח.

רבי יצחק נפחא אומר מפני ביטול פריה ורביה. (שימתיך מלשא את אשתו עד הרגל מפני שליכו פנוי אז, ועוד שלא יצטרך להוציא הוצאות על שמחת הנישואין, ויסתפק במה שהוציא לצורך היו"ט (רש"י ושער הציון)).

(הרמב"ם כתב הטעם שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, והטור באבן העזר הביא טעם זה והטעם שאין מערבין שמחה בשמחה).

טור ושו"ע: אין נושאין נשים במועד, אחד בתולות ואחד אלמנות, ואין מייבמין.

ל מפני שאין מערבין שמחה בשמחה (וגם מפני "בחגך" ולא באשתך וגם משום ביטול פריה ורביה (שער הציון)). ואפילו נישואין ללא סעודה אסור (משנ"ב). (אמנם, גם למ"ד שנישואין ברגל הוא איסור תורה, בנישואין ללא סעודה או סעודה ללא נישואין, כגון שנישא ערב הרגל והסעודה בלילה – גם למי שאסור בזה – איסורו רק מדרבנן (שער הציון)).

א. כתבו האחרונים שאסור לערב שמחה בשמחה של נישואין, אך רק כשמדובר באדם אחד שמתחתן, אבל בשני בני אדם מותר, ולכן מותר לחתן יתום ויתומה עם שמחת נישואי בנו באותו יום ואין בזה משום עירוב שמחה בשמחה. אכן מנישואי שני בניו או בנותיו באותו יום, יש להזהר (משנ"ב).

אירוסין

שמואל אומר (מו"ק יח"ב) שמותר לארס במועד, שמא יקדמנו אחר, וכן תנא דבי שמואל שמותר לארס ולא לכנוס, ואין עושים סעודת אירוסין (מפני שבאירוסין ללא סעודה אין שמחה כדאיתא ביבמות נג ע"ב ב"י).

ריב"ש: מותר לעשות ריקודין ומחולות, ואפילו אם עושה הארוס סעודה עם מרעיו, כל שאינה בבית ארוסתו אינה נאסר משום 'ושמחת בחגך' ולא באשתך' (וכ"כ רבינו האי וה"ר יצחק אבן גיאת). וכן מותר לחתן לסעוד בבית חמיו שלא בשעת האירוסין.

שו"ע: מותר לארס במועד, ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין בבית ארוסתו בשעת האירוסין. ומותר לעשות ריקודין ומחולות. ולעשות סעודת הארוס עם מרעיו שלא בבית ארוסתו, או לסעוד הארוס בבית חמיו שלא בשעת האירוסין, מותר.

- א.** מותר לקדש (שהוא האירוסין), שבאירוסין בלבד אין שמחה. וכל שכן שמותר להתקשר בתנאים שנהגו בימינו. והסעודה שעושים לאחר השידוך, ה"ז אוסר, אבל שאר האחרונים מקלים, שאין זו שמחה כמו אירוסין. ואם אינם אוכלים סעודה ממש, אלא רק מיני מרקחת, ודאי אין להחמיר **(משנ"ב)**. (ובסעודה שעושים שלא בשעת השידוך ממש, ודאי שאין להחמיר, דלא כ"ז שהפליג להחמיר בזה **(שער הציון)**).
- ב.** מותר לעשות סעודה שלא בזמן האירוסין, אם יש זמן מופלג בניהם, אפילו באותו יום. ויש מחמירים בזה. ואם עושה ביום אחר בודאי שיש להקל **(משנ"ב)**.

סעיף ב | החזרת גרושתו

- המשנה אומרת (מו"ק ח ע"ב) שמותר להחזיר גרושתו. (שאין זו שמחה כל כך **(רש"י)**).
- הירושלמי אומר (שם א, ז) שרק גרושה מנישואין מותר, אבל גרושה מאירוסין אסור (והטעם פשוט, שכיוון שלא נשאה עדיין, יש לו שמחה בנישואין **(ב"י)**).
- טור ושו"ע:** מותר להחזיר גרושתו מהנישואין.
- א.** לעניין סעודה, מהב"י משמע שיש להחמיר, ויש מהאחרונים שמצדדים להקל. ואם עושה ביום אחר, ודאי יש להקל **(משנ"ב)**.
- ב.** גרושה מהאירוסין, אסור לכנוס ואפילו לארס ולעשות סעודה, שכיוון שלא נשאה עדיין, הרי היא כחדשה אצלו ויש בזה שמחה **(משנ"ב)**.

סעיף ג | נישואין בערב הרגל

- הברייתא אומרת (מו"ק ח ע"ב) שכל אלה שאמרו אסורין לישא ברגל, מותרין לישא בערב הרגל. הגמרא מקשה מכך על כל הביאורים **(עיין סעיף א')** מדוע אסור לישא ברגל, שהרי גם בערב הרגל הטעמים שייכים לאסור. ומיישבת שלמ"ד משום שמחה, עיקר השמחה ביום הראשון, ולמ"ד משום טירחא, עיקר הטירחא היא ליום הראשון. ולמ"ד משום פריה ורביה, אדם אינו משהה נישואיו בשביל סעודה אחת בלבד.
- רש"י, רשב"א בתשובה¹¹⁸⁰, הגהות אשר"י וריב"ש:** מי שנשא בערב הרגל, יכול לעשות סעודות ברגל עצמו, כיוון שעיקר השמחה היא בנישואין עצמן, והרי אותם עשה בערב הרגל.
- שו"ע:** מותר לשא בערב הרגל, ולעשות סעודה ברגל, בין בתולות ובין אלמנות.
- א.** האחרונים כתבו להזהר לכתחילה לישא בבוקר (של ערב הרגל) כדי שיוכל לשמוח עימה יום אחד קודם הרגל, וגם הסעודה הראשונה תהיה לפני הרגל. אמנם, אם התאחר מאיזו סיבה,

הערות

¹¹⁸⁰ הב"י מביא שלוש תשובות של הרשב"א בעניין. ולכאורה בתשובה הראשונה שהביא, משמע שהתיר אפילו לעשות סעודה ראשונה בלילה, וכן בתשובה האחרונה שהביא הב"י בשמו, משמע שהתיר בכל גוונא. אבל בתשובה שבחלק ז, שהביא הב"י כתשובה שניה, משמע לכאורה לאסור לברך שבע ברכות בסעודת החתן כל שבעה. וצ"ע בזה. ועיין **בשער הציון** ס"ק יד.

בדעת **הרמב"ם** עיין בב"י שמשמעות דבריו לאסור לעשות סעודות אפילו אם נשא בערב הרגל, וביאר הב"י שייתכן ואף הרמב"ם מודה להתיר בזה.

והוא שעת הדחק, מתיר האליה רבה לישא אפילו סמוך לחשיכה. והמג"א כתב שבמדינתנו נהגו שלא לישא כלל בערב יו"ט. אכן, אם יש צורך גדול, אין להחמיר (משנ"ב).

ב. סעודה ראשונה בליל החג:

◀ **מג"א:** אסור, שהלילה נגרר אחרי היום. לכן נהגו שלא לישא בערב הרגל כלל.

◀ **אליה רבה ומור וקציעה:** בשעת דחק ניתן להקל.

סעיף ד | סעודות שמחה אחרות

תוספות והגהות אשר"י בשם או"ז (שכתב בשם רש"י): מותר לערוך סעודת מילה במועד, שאין מברכים בה 'שהשמחה במעונו' מפני שיש צער לתינוק (כדאיתא בכתובות ח ע"א). ועוד שזמנה קבוע, ואין מבטלים זה מפני זה.

ואף סעודת פדיון הבן נראה שמותר, שקי"ל כרב אשי האוסר רק בנישואין (שהוא דורש כדעת רב דניאל בר קטינא בחגיגה ח ע"ב), אבל אינו אוסר לערב שמחה בשמחה. ועוד שרק שמחת נישואין נחשבת שמחה לעניין זה, אבל לא שאר שמחות.

Ⓢ **שו"ע:** מותר לעשות ברגל סעודת ברית מילה וכן סעודת פדיון הבן.

Ⓛ בין שזמנן קבוע ובין לא, שרק סעודת נישואין ואירוסין נחשבות לשמחה (אחרונים).

סעיף ה | תיקוני נשים

המשנה אומרת (מו"ק ח ע"ב) שמותר לאישה לעשות תכשיטיה במועד. רבי יהודה אומר שלא תסוד, מפני שניווול הוא לה (שהסיד גורם לה צער במועד עצמו (רש"י)).

הברייתא מבארת (ט ע"ב) שאלו הם תכשיטי נשים, כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על פניה, ואיבא דאמרי סרק (וי"ג: סכין) על פניה של מטה.

עוד אומרת הברייתא שרבי יהודה מודה בסיד שיכול לקפלו במועד, שמותר לה לטפול אותו במועד עצמו, שאע"פ שמצטערת עכשיו, שמחה היא לאחר זמן. (משמע שת"ק מתיר אפילו אינה יכולה, והלכה כמותו (הגהות אשר"י בשם או"ז, רי"ץ גיאות, אשכול וריטב"א) אך יש שכתבו שת"ק אינו חולק על רבי יהודה, ורק אם יכולה לקפלו במועד מותר (רמב"ם וסמ"ג)).

רמב"ם: מותר לאישה להעביר שיער מבית השחי ובית הערווה בין ביד ובין בכלי (וטעמו מהברייתא בדף ט ע"ב, מעברת סכין על פניה של מטה (ב"י)).

Ⓢ **טור ושו"ע:** מותר לאישה לעשות תכשיטיה במועד, כוחלת ופוקסת (מחלקת שערה לכאן ולכאן¹¹⁸¹), ומעברת סרק על פניה, וטופלת עצמה בסיד וכיוצא בו, והוא שתוכל לסלקו במועד (ואין זה ברור להחמיר, שיש הרבה ראשונים שהקלו (ביה"ל)). ומעברת שער מבית השחי ובית הערווה בין ביד ובין בכלי, ומעברת סכין על פדחתה.

א. אסור לאישה להעביר שער מראשה כמו לאיש (גר"א ופרי מגדים).

הערות

¹¹⁸¹ ויש שביארו שעושה כמין עבותות בשער. ותוספות ביאר שנותנת בצק על פניה ונוטלתו ומאדים בשרה (משנ"ב). (עיין בסימן שג סעיף כו).

- ב.** בגמרא משמע שבין זקינה ובין ילדה מותרות. ובפרי מגדים כתב שאפילו אין לה בעל. מיהו לעניין סיד, משמע ששייך דווקא גבי ילדה (ביה"ל).
- ג.** כל אלה נחשבים כצרכי הגוף וכעין אוכל נפש. לכן התירו לעשות כדרכה ובטורח מרובה (ביה"ל).

סימן תקמז | דין מי שמת לו מת בחול המועד

סעיף א | הספד במועד

המשנה אומרת (מו"ק כז ע"א) שאסור להניח את המיטה ברחוב, שלא להרגיל את ההספד. **נמוקי יוסף:** מפני שאסור להרגיל, אלא לכבוד תלמיד חכם, לפיכך אין מוליכין את המת לבית הקברות, עד שיהיה כל הקבר מוכן ומזומן.

טור ושו"ע: חול המועד אסור בהספד ותענית. לכן אין מניחים את המיטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד. ומטעם זה אין מוליכים את המת לבית הקברות עד שיהיה הקבר מתוקן (שלא ישתהה המת ברחוב ויבואו להספידו (משנ"ב)).

סעיף ב | הספד של הנשים

המשנה אומרת (מו"ק כח ע"ב) שנשים במועד מענות, אבל לא מטפחות (מספקות כף אל כף (רש"י כת"י)). בראשי חרשים, בחנוכה ופורים מענות ומטפחות. בזה ובזה לא מקוננות. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות.

איזהו עינוי, שכולן עונות יחד, וקינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה. **טור ושו"ע:** נשים מענות, דהיינו שכולן עונות יחד, אבל לא מקוננות, דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה. ולא מטפחות, דהיינו להכות כף אל כף. נקבר המת, גם לא מענות.

סעיף ג | הספד על מת שלפני הרגל

המשנה אומרת (מו"ק ח ע"א) שאסור לעורר על מתו ולהספידו קודם לרגל שלושים יום. רב מבאר שלעורר הכוונה שלא ישכור ספדן שיתבובב בשוק ויכריז שיבכו עימו כל מרי נפש, שהוא יודע להספיד כהוגן. ומי שהיה ליבו דווה עליו, היה בא להספד על קרובו (על פי רש"י ונמו"י (ועיין בב"י שהביא ביאור אחר בשם הראב"ד)).

נחלקו האמוראים בטעם האיסור של שלושים יום. רב יהודה אומר בשם רב (וי"ג שרב כהנא אמר זאת (רא"ש)), מפני מעשה שהיה באדם אחד שהיה לו מעות לעלות לרגל, ובא ספדן ועמד על פתח ביתו, ונתנה לו אישתו את כל הכסף (שיספיד), ונמנה ולא עלה לרגל. ושמואל אומר מפני שאין המת משתכח מהלב שלושים יום. (שם יספיד אותו בתוך שלושים, יבוא להספידו ברגל, שעדיין לא שכחו (רש"י)). נפקא מינה בניהם, האם מותר להספיד בחינם, לרב מותר ולשמואל אסור.

הירושלמי אומר (מו"ק א, ה) שאסור לעורר קודם הרגל, והוא להזכירו בין המתים (כלומר להספיד מת שלפני שלושים יום, עם מתים שמתו בתוך שלושים יום שמותר להספידם (ראב"ד, הביאו הטור)). ואסור להספיד דווקא במת ישן, אבל במת חדש מותר (כלומר, אם מת לו מת בתוך שלושים יום לרגל, יכול לספדו אפילו בערב הרגל, מפני שהמרירות כבר בליבו, ואין בו תוספת מפני ההספד (רא"ש)).

◀ **תוספות, ר"ץ גיאות רמב"ן ורשב"א:** הלכה כרב באיסורים.

◀ **ראב"ד (על פי הירושלמי), רא"ש, רמב"ם, סמ"ג, ריטב"א, אשכול ונמו"י:** הלכה כשמואל. (שהרי מהירושלמי משמע שטעם האיסור הוא מפני הצער שיש בהספד המת).

◀ **רמב"ם ורמב"ן:** מת חדש בתוך שלושים יום, מוסכם לכו"ע שמותר לסופדו.

◀ **שו"ע:** כל שלושים יום הסמוכים לרגל אסור להספיד מת שנפטר לפני שלושים יום¹¹⁸². אפילו יש לו מת שמותר להספידו, כגון שמת לו מת בתוך שלושים יום לרגל, אסור לו להספידו עימו מת שנפטר לפני שלושים יום לרגל.

א. אסור אפילו בחינם, מפני שאם יספיד בתוך שלושים, יבוא להצטער ולבכות גם ברגל. ואין נפק"מ אם המספיד הוא אדם אחר או מהחייבים באבלות עליו¹¹⁸³ (משנ"ב).

ב. הספד על תלמיד חכם:

◀ **פרי מגדים:** אסור להספידו בתוך שלושים יום.

◀ **עולת שמואל ונחל אשכול:** ניתן להקל אפילו על שמועה רחוקה, אם לא היה אפשרות מקודם. (שאף שאין תלמיד חכם בימינו לעניין הספד בחוה"מ, מכל מקום לעניין הספד לפני הרגל אנחנו מחזיקים אותם לתלמידי חכמים (שער הציון)).

ג. משמע מלשון השו"ע שאפילו אם המת נפטר לפני פחות משלושים יום, כיוון שעד הרגל יש פחות משלושים יום, אסור להספידו (ביה"ל).

ד. לאחר חצות בערב הרגל, צ"ע אם מותר להספיד (מת שנפטר בתוך שלושים), כמו שאין אומרים צידוק הדין לאחר חצות. ותלמיד חכם מותר להספידו (ורק בחול המועד מחמירים שלא) (ביה"ל).

סעיף ד | שמועה חדשה

בית יוסף: מי שבאה לו שמועה רחוקה בתוך שלושים יום לרגל, מותר להספידו, שהרי טעם הירושלמי (שהמירות כבדה בליבו) שייך גם בזה.

◀ כך פוסק בשו"ע.

סעיף ה | הספד בסוף השנה

בית יוסף: מה שנהגו לערוך הספד לאחר שנה מפטירת המת, מותר לעשותו בתוך שלושים יום לרגל, שאין בזה עירור שהמת אינו נשכח, אדרבה עושים את ההספד כדי להפסיק את אבלותם.

◀ כך פוסק בשו"ע.

◀ ואין בזה מה שאומרים 'אל מלא רחמים', שזה אפילו ברגל עצמו מותר. אבל להספידו ממש ברגל עצמו, אסור (משנ"ב).

הערות

¹¹⁸² **המשנ"ב** נוקט שהשו"ע פסק כשמואל ולכן אסר אפילו בחינם. אמנם **בשער הציון** ביאר, שאין ראיה שהשו"ע באמת פסק כשמואל (שהחילוק בין שלושים יום לתוך שלושים יום, שייך גם אליבא דרב כמו שכתב הרמב"ן), אלא שרוב הראשונים נקטו כך להלכה, ולכן יש לאסור בזה.

¹¹⁸³ וזה שלא כדברי תוספות שהביא הב"י להתיר בזה. עיין **פרי מגדים** מש"ז ס"ק א.

סעיף ו | קריעה על מות בחול המועד

המשנה אומרת (מ"ק כד ע"ב) שאין קורעין ואין חולצין ואין מבררים אלא קרוביו של המת. (משנה זו עוסקת בחול המועד (כ"מ בירושלמי וכ"כ רא"ש בשם הראב"ד, וכ"כ הראב"ה)).

נחלקו הראשונים באיזה אופן קורע על קרוביו:

◀ **בה"ג ורב נטרונאי גאון (הביאו הרמב"ן):** רק ביום הקבורה (בין המיתה לקבורה), אבל לא ביום שמועה.

◀ **ראב"ד, רמב"ם, רמב"ן, מהר"ם ורא"ש:** קורע גם על שמועה קרובה.

Ⓢ **שו"ע:** אין קורעין על המת במועד, אלא קרוביו שחייבים להתאבל עליו, אפילו אינו בפניו, אלא שבאה לו שמועה במועד.

◀ **ראב"ה:** אינו קורע אפילו ביום הקבורה¹¹⁸⁴.

◀ **מהרי"ל ותרומת הדשן:** קורע רק על אביו ואימו. (שבאביו ואימו נהגו כרמב"ם, ובשאר הקרובים נהגו כאוסרים).

Ⓢ **רמ"א:** נהגו בני אשכנז לקרוע במועד רק על אביו ואימו, על שאר המתים קורעים לאחר המועד. ובמקום שאין מנהג יש לקרוע על כולם.

א. אם נפטר המת ביום טוב עצמו, לא יקרע אלא לאחר היום טוב (משנ"ב).

ב. אם עברו שלושים יום מאז הפטירה, אינו קורע במועד, אפילו על אביו ואימו (עיין יו"ד שם, סעיף לב וש"ך שם).

ג. דווקא באשכנז עצמה נהגו כרמ"א. אבל בפולין נהגו לקרוע על כל המתים (אחרונים).

❖ חכם, אדם כשר והעומד בשעת יציאת נשמה

הגמרא מקשה (מ"ק כה ע"א) על המשנה שאסרה לקרוע (במועד) האם גם על חכם אסור, והרי שנינו שחכם שמת הכל כקרוביו, הכל קורעין עליו, וחולצין עליו ומברכין עליו ברחובה של עיר.

מבארת הגמרא שאכן המשנה אסרה רק באדם שאינו חכם. מוסיפה הגמרא להקשות, שאם הוא אדם כשר עדיין חייב, ומבארת שמדובר במשנה באדם שאינו כשר. עוד מקשה, הרי אם עמד שם בשעת יציאת נשמה עדיין חייב, ומבארת שמדובר במשנה שלא עמד שם בשעת יציאת נשמה.

הגמרא מספרת (שם) שרב ספרא נפטר, ולא קרעו עליו חכמים, שהרי לא למדו ממנו. אמר להם אבבי, שהרי לא שנינו 'הרב שמת הכל כקרוביו', אלא 'חכם שמת', ועוד שהרי דבריו נאמרים כל הזמן בבית המדרש. חשבו חכמים שמה שהיה היה, אמר להם אבבי, הרי שנינו שחייבים

¹¹⁸⁴ לכאורה דבריו קשים מהמשנה. ואולי ביאר שהמשנה אינה עוסקת במועד. אך זה קשה מאוד, שכן הראשונים הוכיחו זאת מהגמרא שם וכן מהירושלמי. ועוד עיין בראב"ה שמשמע ממנו שהאיסור הוא מצד המלאכה שיש בדבר, ולא מצד האבלות. וצ"ע.

לקרוע על חכם כל זמן שעוסקים בהספדו. חשבו החכמים לקרוע לאלתר, ואמר להם אביי שחכם כבודו בהספדו.

רא"ש בשם ראב"ד: החכמים לא היו שם בשעת המיתה והקבורה, ולכן חשבו שאין לקרוע, כיוון שגם על אדם כשר קורעין במועד רק כשהיו בפניו. ואמר להם אביי שעל כל חכם קורעין אפילו שלא בפניו, אפילו שלא בשעת המיתה והקבורה.

טור ושו"ע: מותר לקרוע במועד על חכם או על אדם כשר, או אם עמד שם בשעת יציאת נשמה. ועל חכם (או על קרובו) קורע אפילו שלא בפניו, אלא שבאה לו שמועה במועד. אבל על אדם כשר קורע רק כשנודע לו בין מיתה לקבורה.

א. 'חכם' הוא היודע לענות על שאלה ששואלים אותו בכל מקום, אע"פ שאינו יודע לשא וליתן בה. ואין בימינו תלמיד חכם כזה (**מג"א**).

ב. ביר"ד בסימן שמ, ו ברמ"א, מבואר שנהגו להקל בקריעה על אדם כשר (שאינו צריך לקרוע), אלא אם עומד בשעת יציאת נשמה (**משנ"ב**).

סעיף ז | חליצת כתף

כנוצר בסעיף הקודם, המשנה אומרת שאסור לחלוץ כתף אלא לקרוביו של מת, וכן חכם שמת, הכל בקרוביו.

טור ושו"ע: אין חולצין כתף במועד, אלא קרוביו של מת שחייבים להתאבל עליו, וכן על חכם.

ל ביר"ד שמ, יז מבואר שנהגו שלא לחלוץ כתף, אפילו ביום חול (**משנ"ב**).

סעיף ח | סעודת הבראה

המשנה אומרת (מו"ק כד ע"ב) שאין מברין על המת, אלא קרוביו של מת. ואין מברין אלא על מיטות זקופות. (שאין זקיפת המיטה במועד).

◀ **סמ"ק וסמ"ק בשם רש"י ור"מ מאינגליטר"א (והביאו ראיה מירושלמי):** אין עושים סעודת הבראה במועד, דהוי פרהסיא. (ואף לאחר המועד אין צורך).

◀ **רמב"ם, רמב"ן, רא"ש, ראב"ד והגהות מימוניות:** עושים סעודת הבראה ברחבה לקרוביו של המת. וכשמברין את המת, עושים זאת רק על מיטות זקופות.

כך פוסק **שו"ע**.

סעיף ט | הבראה על חכם

הברייתא אומרת (מו"ק כה ע"א) שעל חכם הכל מברין ברחבה, שהכל בקרוביו.

כך פוסקים **רמב"ם, טור ושו"ע**.

סעיף י | צרכי המת

המשנה אומרת (מו"ק ח"ב) שמותר לעשות ארון לצורך המת כשהמת באותה חצר, רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עימו נסרים.

הבביתא אומרת שמותר לעשות כל צרכי המת, גוזזין לו שער, מכבסין לו כסותו ועושים לו ארון מנסרים המוכנים מערב יו"ט. רשב"ג אומר שמותר גם לנסר לו בצנעא בתוך ביתו. (והלכה כרשב"ג, שהרי המשנה סתמה כדעתו (ראשונים)).

טור ושו"ע: עושים כל צרכי המת בחול המועד, גוזזים את שער ומכבסים כסותו, ועושים לו ארון בחצר שבו המת כדי שיהא ניכר שהוא לצורך המת. ואם לא היו לו נסרים, מביא קורות ונוסרים מהם נסרים בצנעא בתוך הבית.

א. מותר לתפור תכריכין אפילו במעשה אומן (משנ"ב).

ב. במקום שאי אפשר, מותר לעשות גם בפרהסיא. ודווקא בפרהסיא כלפי יהודים, אבל כלפי גויים אסור. והאליה רבה מקל אפילו כלפי גויים כשאי אפשר אחרת (משנ"ב).

❖ אדם מפורסם

הירושלמי אומר (מו"ק א, ד) שצריך לנסר בצנעא דווקא במת שאינו מפורסם, אבל במת מפורסם מותר אפילו בשוק. (והביאוהו הרי"ף והרא"ש).

תוספות, מרדכי, הגהות אשר"י בשם מהר"ם, ר"ן, הגה"מ, סמ"ק וטור: במקום שיש בו מעט יהודים, ויודעים כולם ממת שנפטר, כל מת נחשב למפורסם.

שו"ע: אם היה אדם מפורסם, מותר לעשות אפילו בשוק. ובמקום שהיהודים הדרים בו מועטים, והכל יודעים שיש מת בעיר, הכל נחשב מפורסם.

❖ כריתת עצים וחציבת אבנים

הירושלמי אומר (מו"ק א, ו) שאסור לקצוץ ארזים לצורך המת. כמו כן, אסור לחצוב עבורו אבנים מההר. ואם היו אבנים חצובות מההר (וצריך לחלקן ולרבען או לחלק אחד לשניים או לשלוש), מחלוקת רבי יהודה וחכמים.

רמב"ם: אין חוצבים אבנים מההר (אבל אבנים חצובות מותר, דומיא דנסרים דקי"ל כרשב"ג (מגיד משנה)).

שו"ע: אין כורתים עצים מהיער לצורך נסרים לארון, ואין חוצבים אבנים בהר לבנות מהן קבר.

ל אבל מותר לקוץ הדס, שהכל יודעים שהוא לצורך המת להעביר הסירחון, מה שאין כן בארזים שיחשבו שקצצן לצורך בניין, ואפילו באדם מפורסם אסור. ואם אי אפשר בעניין אחר, יש אומרים שמותר, אפילו באדם שאינו מפורסם. וע"י גוי ודאי יש להתיר (משנ"ב).

סעיף יא | חפירת קברות

המשנה אומר (מ"ק ק"ח ע"ב) שאסור לחפור קברות וכוּכִין במועד, אבל מחנכין את הכוכין. ועושים נברכת במועד. הגמרא מבארת שכוכין זה בחפירה, וקברות בבניין. עוד מבארת הגמרא בשם רב יהודה שמחנכין הכוונה שאם היה הקבר ארוך, מקצרו, ובברייתא שנינו, מאריך ומרחיב בו.

נחלקו הראשונים האם מדובר בחפירת קברים לצורך מת שנפטר במועד, או לצורך מתים שימותו לאחר המועד:

◀ **ראב"ד ורז"ה:** מדובר על מת שנפטר במועד, ועם זאת אסור לחפור עבורו קבר, שהרי אפשר לקבורו בנברכת (הוא קבר זמני שחופרים למת למועד, ולאחר המועד מעבירים אותו לכוח או לקבר לפי כבודו).

◀ **רי"ף, רש"י, רמב"ם, רמב"ן, רא"ש, ר"ן וטור:** מדובר על חפירת קברים לצורך מתים שלאחר המועד (אבל מת במועד, מותר לחפור עבורו קבר. ומה שהתירו לחנך קבר (למרות שזה לא לצורך מת במועד), מפני שזה צרכי רבים, וכמו שהתירו חטיטת בורות מים למרות שאסרו חפירת בורות חדשים).

☞ **שו"ע:** אין לחפור כוכין בחפירה או קברות בבניין, להיות מוכנים למת שימות, אבל מחנכים אותם, שאם היה ארוך מקצרו או מאריכו או מרחיבו.

⚡ ומת שנפטר במועד, מותר לחפור עבורו קבר (משנ"ב). וגם לדעות האוסרות (ראב"ד ורז"ה) מותר לחפור קברות באדמה כמו שאנחנו נוהגים (שער הציון). (ואין חופרים קבר לגוסס, אפילו לא ביום חול, שלא ירע מזלו (שם)).

סעיף יב | תלישת עשבים

☞ **הגה"מ בשם מהר"ם ושו"ע:** אין לתלוש עשבים ועפר בבית הקברות כמו שנוהגים לעשות בחול. (ומקורו מכך שאסרו חכמים ללקט עצים במועד לצורך תיקון הקרקע).

רמ"א: דין צידוק הדין במועד מבואר ב"ד בסימן תא.

א. לתלוש כזכר לתחיית המתים:

◀ **אליה רבה:** אסור לתלוש דווקא כשמכוון לצורך תיקון בית הקברות, אבל כשתלוש כזכר לתחיית המתים מותר.

◀ **מאמר מרדכי:** אסור אף לזכר התחיה (שכן סתימת השו"ע). וכן נהגו שלא לתלוש בכל גוונא.

ב. כשאין אומרים צידוק הדין, אין אומרים שבחו של המת, שזה מרגיל את ההספד. וא"כ אסור לדרוש על חכם אלא בפניו, וכל שכן ב"ט עצמו שאסור. ובזמננו אין תלמיד חכם לעניין זה (משנ"ב).

ג. המתענה תענית חלום במועד, צריך לשבת תענית אחר המועד על תעניתו, וטוב שיהיה אחרי איסורו חג (משנ"ב).

סימן תקמח | דיני אבלות בחול המועד

סעיף א | הקובר מתו ברגל

הגמרא אומרת (מו"ק יד ע"ב) שאבל אינו נוהג אבילות ברגל, משום שלא יבוא עשה של יחיד, וידחה עשה של רבים.

רי"ף, בה"ג, רא"ש וטור: הקובר מתו ברגל, אינו נוהג אבלותו אלא לאחר הרגל. ונוהג שלושים מיום הקבורה, ונוהג בשאר ימי השלושים ככל גזירת השלושים.

כך פוסק שו"ע.

א. מותר להדליק את הנר שנוהגים להדליק כל השבעה, אלא שלא ידליק במקום שאוכלים וכל שכן במקום שהמת שם, שלא יבוא להספידו. אכן, כיוון שאינו נהנה מאור זה כלל, לא ידליק בעצמו ביו"ט, אלא ע"י גוי (**פרי מגדים ורעק"א**).

ב. שמיני עצרת נחשב רק ליום אחד לעניין שלושים (**משנ"ב**). (בשונה מסעיף ט"ז שעולה לו כשבעה ימים, כיוון ששם נקבר לפני הרגל וחלה עליו גזירת שלושים (**שער הציון**)).

סעיף ב | מניין אבלות מיו"ט שני של יו"ט אחרון

הקדמה:

- א.** נחלוק הראשונים האם אבלות על שבעת הקרובים היא מהתורה או מדרבנן.
- ב.** דעת הבה"ג, הגאונים, הרי"ף, הרמב"ם, הרמב"ן ועוד, שהיום הראשון (שהוא יום המיתה והקבורה, ודווקא כשהם יחד), מהתורה, ושאר הימים מדרבנן.
- ג.** אך דעת ר"י, ר"ת, רא"ש ועוד שגם היום הראשון נוהג רק מדרבנן.
- ד.** מחלוקת זו משליכה על מציאות בה נפטר אדם ביו"ט שני של גלויות ביום טוב השני של פסח או סוכות, וכן בשבועות. לדעות שאבלות יום ראשון מהתורה, הרי שעליו לנהוג אבילות ביו"ט השני, שהרי עשה מהתורה של יחיד, דוחה ספק עשה של רבים מדרבנן. אך לדעות שאבילות יום הראשון מדרבנן, אינו דוחה את העשה של יו"ט אחרון.
- ה.** אמנם בראש השנה, שמחמירים לדונו כיו"ט ארוך, לכו"ע אינו מונה אבלות מיו"ט השני. (כ"כ הרא"ש בשם יש אומרים. אך ע"ש שהביא שכיוון שהוא מדרבנן, גם בו יש לנהוג אבילות).
- ו.** בסעיף הבא יבואר שהשו"ע פסק כבה"ג, והרמ"א פסק כר"ת.
- ז.** אמנם, במקרה שנפטר בשאר ימי החג, התבאר בסעיף הקודם שנוהג אבילות רק לאחר הרגל, וכתבו הראשונים (בה"ג, רמב"ם ועוד) שמתחיל למנות כבר מיו"ט אחרון של החג, למרות שבמציאות כזו (לכו"ע) אינו נוהג אבילות (שהרי אבילות בשאר השבעה ודאי שהיא מדרבנן). וזה דברי השו"ע בסעיף זה.

שו"ע: במקומות שעושים שני ימים טובים, מונה השבעה מיום השני של יום טוב האחרון, אע"פ שאינו נוהג בו אבילות, הואיל והוא מדרבנן, עולה לו מן המניין, ומונה אחריו שישה ימים בלבד.

רמ"א: אם יו"ט השני של ראש השנה עולה למניין שבעה, עיין (ביו"ד בסימן שצ"ט (ט"ס), שאין שם מדברים אלה. והדין הוא שאם נקבר ביו"ט ראשון ע"י גויים, או ביו"ט שני ע"י יהודי - אע"פ שאינו נוהג בו אבילות לכו"ע - מ"מ עולה לו למניין שבעה (**משנ"ב**)).

סעיף ג | אבלות ביו"ט שני של יו"ט אחרון

כנזכר בהקדמה לסעיף הקודם, נחלקו הראשונים האם נוהגים אבלות למת שנפטר ונקבר ביו"ט שני של יו"ט אחרון. ע"ש.

שו"ע (כבה"ג ורמב"ם): הקובר מתו ביו"ט שני של גלויות של יו"ט אחרון, או ביו"ט שני של עצרת, נוהג בו אבילות אם היה יום המיתה והקבורה. שיו"ט שני מדבריהם, ואבילות יום ראשון מהתורה, ואתי עשה מהתורה ודחי עשה מדרבנן. אמנם, ביו"ט שני של ראש השנה אינו נוהג אבילות.

רמ"א (כר"ת ורא"ש): ויש חולקים שאינו נוהג אבילות ביו"ט שני, וכן המנהג פשוט ואין לשנות. **א.** דין זה נוהג דווקא בשבעה מתים שחייבים להתאבל עליהם מדין תורה. אבל לא במתים שהוסיפו חכמים (כמבואר ביו"ד בסימן שעד) **(משנ"ב).**

סעיף ד | דברים שבצנעא

רבי יוחנן אומר (כתובות ד ע"א) שאע"פ שאין אבילות נוהגת ברגל, דברים שבצנעא נוהג בהם. הברייטא אומרת (שם ג ע"ב) שחתן שמת אביו או כלה שמתה אימה, הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים.

לעניין הלכה בזה, הרמב"ם פוסק שאבל ברגל אינו נוהג דברים שבצנעא (בשונה משבת), ושאר הראשונים פוסקים כרבי יוחנן שנוהג בדברים שבצנעא וכן כתב הב"י להלכה.

הראשונים חולקים האם שייך לאסור על האבל ואשתו לישון באותו חדר, כדי לעשות הרחקה יתירה, כמו שמצינו שהרחיקו בחתן וכלה שאחד מאביהם נפטר (בגמרא בכתובות ג ע"ב, מפני שמזלזלים בה, שהרי התירו לו לנהוג שבעת ימי המשתה ואז לנהוג אבילות):

◀ **יש מי שאומר (בראב"ד):** מי שצריך לנהוג אבילות ברגל, צריך הוא לישון בין האנשים והיא בין הנשים, כיוון שהאבילות ברגל זה דבר שרגילים לזלזל בו, וצריך הרחקה יתירה. (כמו אבילות של חתן שהחמירו בה, שהרי גם כאן אינו נוהג אבילות בגלל הרגל).

◀ **ראב"ד ורא"ש:** אינו צריך, שאין מזלזלים באבילות הנוהגת ברגל (ראב"ד: שהשמחה שיש ברגל, פחותה מהשמחה של שבעת ימי המשתה. רא"ש: שבשבעת ימי המשתה הקלו לדחותם בידיים מעל החתן, בשונה מהרגל שחל מאליו, ולא מזלזלים בו כ"כ).

שו"ע: זה שאמרנו שקובר מתו ברגל אינו נוהג אבילות, אבל דברים שבצנעא נוהג.

רמ"א: ויכול לישון באותו חדר עם אשתו, ואינו צריך שמירה.

א. אינו משנה כסותו, אע"פ ששאר אבלים משנים, שאני הכא שלא התחיל עדיין אבילותו לפני הרגל. ואף לא ישנה מקום ישיבתו (ולעניין תפילין בחוה"מ לאבל עיין בסימן לח ס"ק ט"ז) **(משנ"ב).**

ב. דברים שבצנעא הם רחיצה, תשיש ותלמוד תורה. ויש מקילים בתלמוד תורה. מכל מקום, לכתחילה לאינו כדאי להעלותו לתורה ולצרפו למניין הקרואים **(משנ"ב).**

סעיף ה | אנינות בחול המועד

הבריייתא אומרת (מו"ק כג ע"ב; ברכות יז ע"ב) שמי שמתו מוטל לפניו, אוכל בבית אחר, ואינו מיסב ואוכל, ואינו אוכל בשר, ואינו שותה יין, ואינו מברך ואינו מזמן, ואין מברכים עליו ואין מזמנים עליו, ופטור מק"ש ותפילה ותפילין, ומכל מצוות האמורות בתורה.

הגמרא מבארת שמוטל לפניו לאו דווקא, אלא גם אם מוטל עליו לקוברו בכלל זה.

הירושלמי מסתפק (ברכות ג, א) האם האיסור על האונן הוא מצד כבוד המת או מצד ההתעסקות בקבורתו. נפק"מ כשיש אחרים שיתעסקו עם המת, אם זה לכבודו עדיין אסור, ואם זה מפני ההתעסקות בקבורתו, הרי יש מי שיתעסק. הירושלמי מנסה לפשוט מבריייתא האומרת שאונן פטור מתקיעת שופר (ומוכח שהאיסור מצד כבודו, שהרי אינו מתעסק בקבורתו ביו"ט). ודוחה רבי חנינא שפטור כיוון שצריך להחשיך על התחום להביא לו ארון ותכריכין. (ופטור רק בזמן שמחשיך על התחום (רא"ש)).

רא"ש: ביו"ט שני, שמותר לקבור מתו על ידי יהודי, נוהג דין אנינות. וביו"ט ראשון, אם רוצה לקוברו ע"י גויים, נוהג אנינות, מפני שצריך להמציא להם ארון ותכריכין (ולא גרע מהחשכה על התחום).

שו"ע: אנינות נוהגת בחול המועד. ואם מת ביו"ט, ואינו רוצה לקוברו בו ביום,

(שהגויים אינם מוכנים לקוברו¹¹⁸⁵ (משנ"ב)) אין עליו דין אנינות, אלא אם כן החשיך על התחום להביא לו צרכי קבורה, שחלה עליו אנינות משעה שמחשיך. אבל אם מת ביו"ט שני, והוא רוצה לקוברו בו ביום (לאו דווקא, אלא כל שביכולתו לקבור, ואין לו מניעה מצד חג הגויים או אונס אחר (משנ"ב)), או ביו"ט ראשון ורוצה לקוברו ע"י גויים, חלה עליו אנינות.

א. אונן אסור בבשר ויין (עיין ביו"ד בסימן שמא). ואסור בדברי תורה, וכל שכן לעלות לתורה (מג"א). ומשמע מכך, שאפילו אינו רוצה לקוברו כגון ביו"ט ראשון או בליל שני, אסור בדברי תורה. אך בדגמ"ר ובבגדי ישע השיגו על כך, שאם אינו אונן, מדוע שיהיה אסור בדברי תורה (משנ"ב).

ב. רק משעה שמחשיך פטור, ודווקא אם הוא עצמו מחשיך, אבל אם אינו מחשיך, אע"פ שהוא סמוך לחשיכה, אינו אונן. וכתב המג"א, שדווקא בשעה שהוא מחשיך, אבל בלילה אינו אונן, ולכן בליל יו"ט שני, אע"פ שביום חלה עליו אנינות, בלילה אינו אונן, שאין דרך לקבור בלילה (ויכול לקדש ולברך ברכת המזון בליל החג) (משנ"ב) (ולא כש"ך הסובר שהלילה כיום לענין זה).

סעיף ו | מניין שלושים ברגל

אביי שאל את רבה (מו"ק יט ע"ב) האם מי שקבר את מתו ברגל, עולה לו הרגל למניין שלושים או לא (למניין שבעה פשוט לאביי שאינו עולה, שהרי מצוות שבעה אינה נוהגת ברגל, בשונה משלושים, שהרי גם ברגל אסור בגיהוץ ותספורת). רבה עונה לו שהרגל אינו עולה, אביי הקשה לו מבריייתא האומרת שרגל עולה למניין שלושים. כיצד: קברו בתחילת הרגל, מונה שבעה לאחר הרגל, ומלאכתו נעשית ע"י אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושים בצנעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים עימו

הערות

¹¹⁸⁵ ואם יש בידו יכולת לקוברו ע"י גויים, אלא שהוא אינו רוצה, לדעת הפרי מגדים (בהבנת המג"א) חייב לקוברו (כמו דין יו"ט שני, שכיוון שיש בידו יכולת חייב לקוברו (עיין לקמן), אך דעת שער הציון (בדעת המג"א) שלא חלה עליו אנינות, שהרי אינו רוצה להמציא לו ארון ותכריכין, שכן הוא אינו רוצה לקבור ע"י גויים, ובשונה מיו"ט שני שחכמים עשאוהו כחול לענין זה.

לאחר הרגל, שכבר נתעסקו בו ברגל (בשבעת ימי הרגל (רש"י)), והרגל עולה לו. הגמרא מסיימת בתיובתא.

רבין אומר בשם רבי יוחנן שאפילו אם קברו ברגל עצמו (רגל עולה למניין שלושים, ולא מבעיא אם קברו לפני הרגל (רש"י)), וכן הורה רבי אלעזר לרבי פדת בנו.

טור ושו"ע: אע"פ שאין אבלות ברגל, אם מת לו מת ברגל, מנחמים אותו ברגל. ולאחר הרגל, כשיכלו שבעה למיתת המת, אע"פ שעוד לא כלתה האבלות, מלאכתו נעשית ע"י אחרים בביתם¹¹⁸⁶, ועבדיו עושים לו בצנעא בתוך הבית. ואין צריך לנחמו לאחר הרגל כמניין הימים שניחמו אותו ברגל עצמו.

א. מותר לאחרים לעשות מלאכתו בביתם אפילו אינה דבר האבד. אבל דבר האבד, מותר להם לעשות אפילו בביתו, אפילו בימים הראשונים שאחר הרגל (כדאיתא ביר"ד סימן שפ, ה). ודעת הלבוש שמותר אפילו ע"י עצמו, אך המאמ"ר מפקפק עליו. ונראה שאם אינו יכול ע"י אחרים יכול להקל כדעת היש אומרים ברמ"א ביר"ד בסימן שפ, ה (שהתירו בדבר האבד לעשות בעצמו, והכריע הרמ"א שלאחר שלושה ניתן להקל, ובהפסד מרובה גם בתוך שלושה) (**משנ"ב**).

ב. שותף:

◀ **מהר"ש מפראג ובאר היטב בשם אליה זוטא:** שותף של מי שמת לו מת ביר"ט ראשון, אסור לו לפתוח את חנותו כמו בשאר אבלות (והיינו שצריך להמתין שלושה ימים אחר היר"ט, כמו שנוהגים בשאר אבלות כדאיתא ביר"ד).

◀ **אליה רבה:** אם מת ביום הראשון של חול המועד, מותר לשותף לפתוח מיד לאחר היר"ט.

◀ **חכמת אדם:** מותר לשותף לפתוח אפילו אם המת נפטר בערב יר"ט האחרון של החג.

◀ **ביה"ל:** אין הלכה כחכמת אדם (שהפריז על המידה להקל ללא שלושה ימים מיד) אלא דיינו שנקל כאליה רבה (ואף דבריו אינם ברורים, שהרי באליה זוטא נראה שאכן נטה לדעת זקנו שאסר).

ג. אין לנחם אבל בערב שבת שלאחר החג כמו שנהגו לנחמו לאחר ברכו, אם עברו כבר שבעה ימים משמת המת (**אחרונים**).

סעיף ז | נהג אבלות לפני הרגל

המשנה אומרת (מו"ק יט ע"א) שהקובר את מתו לפני הרגל שלושה ימים, בטלה ממנו גזירת שבעה.

הברייתא אומרת (כ"ע"א) שרבי אליעזר סובר שהמקיים כפיית המיטה שלושה ימים קודם הרגל, אינו צריך לקיים לאחר הרגל, וחכמים סוברים שאפילו יום אחד ואפילו שעה, אינו צריך לקיים לאחר הרגל. רבי אלעזר ברבי שמעון סובר שמחלוקתם היא מחלוקת ב"ש וב"ה, שב"ש סוברים כרבי אליעזר, וב"ה כחכמים.

¹¹⁸⁶ באמת שבכל אבלות יכולים אחרים לעשות מלאכה בביתם, אלא ששם מותר דווקא אם עושים בקבלנות וקיבלו את המלאכה לפני ימי האבלות (**משנ"ב על פי משמעות הגר"א**).

להלכה פוסק רב הונא בשם רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן שהלכה כחכמים, ורבא פוסק כרבי אליעזר.

רב אחא שאל את רבינא כמי הלכה, וענה לו רבינא שהלכה כחכמים, ואפילו יום אחד ואפילו שעה אחת (וכן פסקו כל הראשונים (בית יוסף)).

עוד מובא בברייתא (שם) שהקובר את מתו ברגל, ימי הרגל עולים לו לגזירת שלושים. (משמע שכל שכן אם קבר אותו לפני הרגל (ב"י בביאור הטור)).

רא"ש בשם הראב"ד: הרגל מפסיק את האבלות דווקא כשנהג אבלות לפני הרגל (מכך שהברייתא שינתה מלשון המשנה ואמרה 'המקיים כפיית המיטה', משמע שצריך לקיים בפועל). אבל שגג או הזיד ולא קיים מנהגי אבלות, אין הרגל מבטל גזירת שבעה, שלא יהיה חוטא נשכר. אלא מונה שבעה ימים אחר הרגל.

שו"ע: מת לו מת קודם הרגל ונהג אבלות, אפילו שעה אחת לפני הרגל, בטלה ממנו גזירת שבעה, וימי הרגל עולים למניין שלשים. הרי שבעה לפני הרגל, והרגל, ומשלים עליהם עד שלושים. ודווקא שנהג אבלות באותה שעה, אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבלות, או שהיה סמוך לחשיכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבלות, ודינו כדין קובר מתו ברגל.

א. אין צורך שינהג דווקא שעה אחת, אלא אפילו זמן מועט מהני (**אחרונים**). ואף אם נהג רק באחד מהדברים הנוהגים באבלות (ולא דווקא בחליצת הסנדל) בטלה ממנו כל גזירת שבעה (**פרי מגדים**).

ב. כיוון שימי הרגל עולים למניין שלושים, אסור לו בתוך הרגל ללבוש בגדים מגוהצים, חדשים ולבנים. וכן כל אלה שהתירו להם להסתפר במועד (בסימן תקל"ד) אסור לו מחמת גזירת שלושים. אכן חתן שנשא קודם הרגל, ומת לו מת בתוך הרגל, אין הרגל עולה לו למניין שלושים, שהרי מחמת הנישואין אינו חושש למנהגי אבלות ברגל כלל (וימה שאינו מוגהץ ומסתפר ברגל זה מחמת הרגל בלבד, ולא מחמת האבלות) (**משנ"ב**).

סעיף ח | נהג שלושים לפני הרגל

כנזכר בסעיף הקודם, המשנה אומרת (מו"ק י"ט ע"א) שהקובר את מתו קודם הרגל שלושה ימים, בטלה הימנו גזירת שבעה, שמונה ימים קודם הרגל, בטלה הימנו גזירת שלושים, ומגלח בערב הרגל. לא גילח ערב הרגל, אינו מגלח לאחר הרגל.

אבא שאול אומר שכשם שמצות שלושה מבטלת גזירת שבעה, כך מצות שבעה מבטלת גזירת שלושים. הגמרא מקשה, שהרי במשנה שנינו שצריך שמונה ימים, ומבארת שאבא שאול סובר מקצת היום ככולו, ויום השביעי עולה לכאן ולכאן (ונמצא שהתחיל היום השמיני (רש"י)).

רב חסדא פוסק הלכה כאבא שאול, ומוסיף שגם חכמים מודים שכשחל שמיני שלו להיות בשבת שבערב הרגל, שיכול לגלח בערב שבת.

הברייתא אומרת (שם י"ז ע"ב) שאבל מותר בגילוח במועד. הגמרא מקשה באיזה מקרה מדובר, אם מדובר כשחל השמיני שלו להיות בערב הרגל, מדוע מותר, הרי היה לו לגלח בערב הרגל. ואם מדובר ששמיני של חל להיות בשבת שבערב הרגל, מדוע מותר, הרי היה לו לגלח בערב שבת. אלא מדובר כשחל השביעי שלו להיות בשבת שבערב הרגל, והתנא של הברייתא סובר

כדעת אבא שאול שיום שביעי עולה לכאן ולכאן, וביום השבת הוא אנוס (ולכן יכול לגלח ברגל עצמו).

ש"ע: אם נהג שבעה והגיע הרגל, מבטל ממנו גזירת שלושים. אפילו חל היום השביעי בערב הרגל, מותר להסתפר ולכבס בערב הרגל. (**רמ"א** (על פי הגה"מ, **מרדכי והגה"א**): הוא הדין ברחיצה, לפי מנהגנו שנוהגים לאסור רחיצה כל שלושים, ומותר לרחוץ סמוך לערב ואין צורך להמתין עד הלילה¹¹⁸⁷).

ואין צריך לומר¹¹⁸⁸ אם חל היום השמיני להיות בשבת ערב הרגל, שמותר לו להסתפר בערב שבת. ואם לא גילח בערב הרגל, מותר אחרי הרגל שהרי כבר נתבטל ממנו גזירת שלושים. אבל בתוך הרגל לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל. ואם חל יום שבעה שלו בשבת ערב הרגל, מותר לו לגלח בחול המועד, כיון שלא היה אפשר לו לגלח קודם.

א. צריך לרחוץ סמוך לערב דווקא, כדי שיהיה ניכר שעושה כן מחמת הרגל. ודין זה שייך גם כשחל היום השמיני או התשיעי בערב הרגל. אמנם, בערב פסח מותר בכל אחר חצות, שהוא זמן שחיטת הפסח ויום טוב שאסור במלאכה, ולכן מותר ברחיצה וכיבוס. אמנם, לגלח מותר גם לפני חצות, כיוון שאחר חצות אסור בגילוח (כ"ל בסימן תסח, י) (**משנ"ב**).

סעיף ט | אביו ואימו

הברייטא אומרת (מו"ק כב ע"ב) שעל כל המתים מגלח לאחר שלושים יום, ועל אביו ואימו מגלח רק לאחר שיגער בו חבריו.

◀ **רא"ש, רמב"ם וסמ"ג:** האבל על אביו ואימו ופגע בו הרגל, אפילו לאחר שלושים, אין הרגל מתיר לו להסתפר, עד שיגער בו חבריו.

◀ כך פוסק **ש"ע**.

ל ואם גערו בו אפילו ביום שלושים, יכול לגלח בו ביום (**אליה רבה**).

◀ (**הגהות סמ"ק:** אם חל יום שלושים להיות בערב הרגל, יכול לגלח בערב הרגל. (כיוון שמקצת היום ככולו).

סעיף י | רחיצה וכיבוס בסמיכות לרגל

רב הונא בריה דרב יהושע אומר (מו"ק יט ע"ב) שהכל מודים (גם אבא שאול הסובר שמקצת היום ככולו (רש"י כת"י)) שאם חל שלישי שלו להיות בערב הרגל (והרגל מפסיקו (רש"י כת"י) שכן המשנה אומרת שרק אם עברו שלושה ימים לפני הרגל, הרגל מפסיקו), שאסור ברחיצה. (אמנם, גם כשהרגל מפסיק ביום השישי, אסור לו לרחוץ עד הרגל עצמו (ר"ף, רא"ש ורמב"ם)).

הערות

¹¹⁸⁷ והיינו שאינו צריך להתרחץ ברגל עצמו, אבל כיבוס ותספורת ודאי שאסור ברגל עצמו. **בשער הציון** מקשה, שהרי אסור לרחוץ בחמין ביר"ט (ומה ההוה אמינא להצריכו לחכות ללילה). וביאר שלדעת השו"ע בסימן תקיא מותר לרחוץ בחמין שהוחמו מיר"ט, ואף הרמ"א מתיר איבר איבר. (ולכאורה אפשר לתרץ שהיה מקום לומר שירחץ בצונן).

¹¹⁸⁸ **הבית יוסף** מעיר שלשון **הטור** כאן אינה מדויקת, שהטור כותב ו'כן אם חל היום השמיני וכו', ומשמע שזה חידוש גדול יותר. אך באמת שאין זה חידוש, שהרי במקרה כזה גם חכמים מודים לאבא שאול שיכול לגלח, ולכן תיקן בשו"ע וכתב, ואין צריך לומר.

בהמשך הגמרא (כ ע"א) מבואר, שרגל מפסיק אבלות אפילו ישב שעה אחת לפניו (ולא שלושה ימים).

נחלקו הראשונים האם כוונת הגמרא לאסור רחיצה עד הרגל עצמו, או עד סמוך לכניסתו:

◀ **רוב הגאונים, רש"י, ריב"א, רי"ף, רמב"ם, רמב"ן ורשב"ם:** אסור לרחוץ עד הרגל עצמו. (שהרי יכול לרחוץ ברגל עצמו).

◀ **ראב"ן, ראב"ה, ר"ש הלוי, רבינו יצחק (אביו של ר"ש הלוי), סמ"ג וכן נהגו העולם:** לאחר תפילת מנחה, משעמדו מנחמים מאצלו, מותר לרחוץ.

Ⓢ **שו"ע:** אם חל אחד מימי האבלות חוץ מהשביעי בערב הרגל (אפילו היום הראשון (משנ"ב)), אסור ברחיצה עד הערב (דין כיבוס מבואר להלן). ויש מתירים לרחוץ אחר המנחה סמוך לחשיכה.

רמ"א: ולדין שנוהגים איסור רחיצה כל שלושים יום, אסור לרחוץ (גם בחול המועד (משנ"ב)), שהרי הרגל ביטל ממנו רק שבעה.

ל ונהגו להקל לעניין רחיצה¹¹⁸⁹ (רמ"א ב"ד שצט, ה) ויש שהקלו רק בצונן ולא בחמין, אבל בחול המועד ניתן להקל. ואפילו למקילים, היינו רק בערב הרגל או בחול המועד, אבל לאחר הרגל אסור לו לרחוץ עד שיגמרו שלושים, שהרי הרגל לא ביטל ממנו גזירת שלושים (משנ"ב).

א. אסור לרחוץ עד הלילה אפילו בצונן, שהרי יכול לרחוץ בלילה בצונן. ובחול המועד מותר לרחוץ אפילו בחמין, שהרי בטלה ממנו גזירת שבעה (משנ"ב).

ב. גם המתירים לרחוץ, היינו דווקא ברחיצה, אבל שאר דיני אבלות, כשיביה על הקרקע וחליצת המנעל, נוהג עד שתחשך (מג"א).

ג. משמע שצריך להתפלל מנחה לפני הרחיצה, שלאחר מנחה חלה עליו קדושת הרגל (מג"א).

❖ איסור כיבוס

כנזכר, הראשונים חולקים בביאור דברי רב הונא בריה דרב יהושע באיסור רחיצה עד הרגל באבל שהרגל נפל בתוך השבעה.

מחלוקת זו קיימת גם בדין כיבוס:

◀ **ריב"א (הביאו הרא"ש):** כמו שאסור לרחוץ עד הרגל, כך גם אסור לכבס.

◀ **ראב"ד, רמב"ן ורא"ש:** מותר לכבס מבעוד יום, וללבוש רק משחשיכה (שהרי אי אפשר לכבס או להסתפר בלילה).

הערות

¹¹⁸⁹ עיין בבית"ל שהביא שתדומת הדשן התיר להתרחץ לאבל בערב שבת שהשבת היא בערב הרגל (כלומר שיש רגל במוצאי שבת). וכתב שהאליה רבה חלק ואסר וכ"כ בחכמת אדם, ואף הפרי מגדים הקל רק בצונן. אך הש"ך, המג"א הנובי ודרך החיים הסכימו לתדומת הדשן, ולכן הרוצה להקל יש לו על מי לסמוך.

שו"ע: אם חל אחד מימי האבלות, חוץ מהשביעי, בערב הרגל מותר לכבס, ולא ילבשנו עד הלילה. וטוב להזהר מלכבס עד אחר חצות, שאז ניכר שמכבס מפני כבוד הרגל.

רמ"א: הנוהגים איסור בכיבוס כל שלושים, אסור לכבס.

א. להסתפר אסור עד שלושים¹¹⁹⁰ (משנ"ב).

סיכום:

נהג שבעה ופגע בו הרגל אחר כך (גזירת שלושים בטלה. סעיף ח')		פגע בו הרגל בתוך השבעה (גזירת שלושים לא בטלה. סעיף י')	
שו"ע	רמ"א	שו"ע	רמ"א
כיבוס	הכל מותר כבר בערב הרגל וכן לאחר הרגל. אך אסור בתוך הרגל (אא"כ היה אנוס)	מותר. וילבש בלילה. ועדיף לכבס לאחר חצות	במקום שנוהגים לאסור כל שלושים – אסור
		אסור עד שלושים (משנ"ב)	אסור (גם בחול המועד) עד שלושים
רחיצה	מותר החל מערב הרגל (גם בתוך הרגל וגם אחריה)	אסור עד הלילה, ויש מתירים לאחר מנחה	

סעיף יא | ראש השנה ויו"כ

רבי אליעזר אומר (מו"ק יט ע"א) שמשחרב בית המקדש, עצרת כשבת (ואינה מבטלת את האבל). רבן גמליאל אומר שראש השנה ויו"כ כרגלים שמפסיקים את האבל (הגמרא פוסקת כרבן גמליאל).

טור ושו"ע: ראש השנה ויו"כ חשובים כרגלים לבטל את האבלות.

סעיפים יב - יג | נהג אבלות לפני פסח או שבועות

סעיפים אלה מפרטים את דין מי שנהג אבלות מועטת לפני הרגל. כל סעיף מפרט דין של חג אחר. רב ענני בר ששון דורש (מו"ק כד ע"ב) שיום אחד לפני עצרת, ועצרת, הרי כאן ארבעה עשר. שכן רבי אלעזר דורש בשם רבי אושעיא שלעצרת יש תשלומין כל שבעה.

הערות

¹¹⁹⁰ עיין בטור שכתב שאם חל הרגל להיות ביום הראשון או השישי שלו, מותר לו להסתפר. ותמה **הבי** מאוד על דבריו, שהרי כמו שאסרו בגמרא להסתפר כשחל השביעי שלו להיות בשבת שבערב הרגל, לכו"ע אסור לגלח **בערב** שבת (שהוא היום השישי). וכתב שייתכן ונפלה טעות סופר בדברי הטור. אלא שהקשה שכן גם ביו"ד כתב הטור כך, וכ"כ רבינו ירוחם להתיר. ולכן כתב הב"י שאולי הם סוברים שבגמרא אסרו להסתפר בערב שבת שבערב הרגל כיוון שאין זה סמוך ממש לרגל, בשונה מכאן, שמדובר על ערב הרגל ממש. אך דחה תירוץ זה שהרי גם אם נקבל זאת, מ"מ הרי הוא בתוך שלושים ימי אבלות שאסור לו לגלח, והרגל אינו דוחה אותם. והשאיר בצ"ע. ועיין **בדרכי משה** שכתב שאולי הטור עוסק בתגלחת המותרת בימי השלושים, והיא נטילת שפה המפריעה לו (שאע"פ שהרמב"ם אוסר אותה, הרי ייתכן שהטור מתירה).

טור ושו"ע: נהג אבלות שעה אחת לפני פסח, אותה שעה חשובה כשבעה, ושמונת ימי הפסח, הרי חמישה עשר, ומשלים עליהם חמישה עשר. נהג שעה אחת לפני עצרת, עצרת חשובה כשבעה, שהרי יש לה תשלומין שבעה, הרי ארבעה עשר, ומשלים עוד שישה עשר. וי"ט שני של עצרת עולה למניין הששה עשר.

סעיף יד | נהג אבלות לפני ראש השנה

רב אויא סבא דרש (מו"ק כד ע"ב) שיום אחד לפני ראש השנה, וראש השנה, הרי כאן ארבעה עשר. (אע"פ שלראש השנה אין תשלומין כל שבעה, כיוון שהוקשו ראש השנה לרגלים, גם אותו דנים כשבעה (רמב"ן)).
נחלקו הראשונים האם יום כיפור מבטל גזירת שלושים:

◀ **ראב"ד ורמב"ם:** יום כיפור אינו מבטל גזירת שלושים (שהרי רב אויא נקט ארבעה עשר, ואם יו"כ מבטל, היה לו לומר שבטלה ממנו גזירת שלושים לאחר יו"כ. אלא ודאי שיו"כ אינו מבטל שלושים, כיוון שראש השנה היה כשבעה, ולא היה שבעה כאורחיהו).

◀ **רמב"ן, [רז"ה], רא"ש וטור:** יום כיפור מבטל גזירת שלושים, ומגלח בערב יו"כ.

שו"ע: שעה אחת לפני ראש השנה, בטלה ממנו גזירת שבעה, ויו"כ מבטל ממנו גזירת שלושים, ומגלח בערב יו"כ. והוא הדין לקובר מתו בשלושה בתשרי, שמגלח בערב יו"כ. (שהרי יום שביעי עולה לכאן ולכאן, וכל שכן שיכול לרחוץ ולכבס. ועין בסימן תר"ו שכתב המג"א שיכול להקל רק שעה או שתיים קודם חשיכה. ובענייננו שנשלם השבעה, אפשר להקל גם קודם (משנ"ב)).

סעיף טו | נהג אבלות לפני יום כיפור

טור ושו"ע: נהג שעה אחת לפני יו"כ, בטלה ממנו גזירת שבעה מפני יו"כ, וסוכות מבטל ממנו גזירת שלושים, ומגלח בערב החג. (וכל שכן שמותר לרחוץ ולכבס, שאיסורן עד שלושים אינו אלא ממנהג, וזמן הגילוח והרחיצה מבאר ברמ"א בסעיף ח) (משנ"ב)).

סעיף טז | נהג אבלות לפני סוכות

רבינא אומר (מו"ק כד ע"ב) שהיושב אבלות יום לפני סוכות, הרי שבעה לפני החג, והחג עצמו שבעה, ושמיני עצרת שבעה, סך הכל עשרים ואחד.

טור ושו"ע: היושב שעה אחת לפני החג, והחג, הרי ארבעה עשר, ושמיני עצרת שבעה, הרי עשרים ואחד, וי"ט שני של עצרת, הרי עשרים ושנים, ומשלים עוד שמונה.

סעיף יז | שמועה קרובה שנעשית רחוקה ברגל

רבי יוסי בר אבין אומר (מו"ק כד ע"ב) שהשומע שמועה קרובה ברגל (דהיינו תוך שלושים לפטירת המת (משנ"ב)), ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה, הרגל עולה לו, ואינו נוהג אלא יום אחד.

רבי אדא מקיסרי שנה לפני רבי יוחנן, שהשומע שמועה קרובה בשבת, ולמוצאי שבת נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד. (ודין שמועה רחוקה, שנוהג מעט מהיום, שמקצת הדיום ככולו (גמרא שם)).

רא"ש בשם הרמב"ן: בשבת או ברגל צריך לנהוג בדברים שבצנעא.

טור ושו"ע: שמע שמועה רחוקה בשבת או ברגל, ונעשית רחוקה במוצאי שבת או הרגל, דינו כמי ששמע שמועה רחוקה אחר השבת או הרגל. אלא שבשבת והרגל נוהג בדברים שבצנעא.

סעיף יח | שמע שמועה רחוקה ברגל עצמו

רא"ש בשם הרמב"ן: שמע שמועה רחוקה ברגל או בשבת, אינו נוהג בהם אפילו דברים שבצנעא, אלא למוצאי שבת והרגל נוהג שעה אחת ודיו.

סעיף יט | שמע שמועה קרובה בשבת

◀ **סמ"ק:** שמע שמועה קרובה בשבת, שבת עולה לו, ומתחיל למנות משבת, ולמחרת קורע (רוצה לומר במוצאי שבת (משנ"ב)), והוא ליה יום שישי, יום שביעי לאבלות.

כך פוסק שו"ע.

◀ **רבינו יחיאל:** שבת אינה עולה בתחילת האבלות, אלא יתחיל למנות מיום ראשון, ושבת היא היום השביעי, וינהג בה דברים שבצנעא במקצת מהיום.

א. שמע שמועה קרובה בשבת שבערב הרגל, שבת עולה ליום אחד, והרגל מבטל גזירת שבעה (אחרונים).

ב. דיני קדיש, אין הרגל מבטלו, ויש לו דין שבעה ושלושים אפילו נהג שעה אחת לפני הרגל (פרי מגדים).

סעיף כ | שמועה רחוקה לאחר הרגל

לעיל התבאר שימי סוכות עולים למניין עשרים ואחד, נחלקו הראשונים בשומע עשרה ימים לאחר הרגל, שמצד חשבון ימי הרגל הרי שעברו כבר שלושים ואחד יום (עשרים ואחד של הרגל ועוד עשרה), האם במציאות זו השמועה נחשבת שמועה קרובה או רחוקה:

◀ **דעה בתוספות (מ"ד נד ע"ב):** נחשב שמועה רחוקה.

◀ **תוספות, רז"ה, רמב"ן ורבינו ירוחם:** אין ימי הרגל עולים למניין שבעה אלא כשנהג אבלות לפני הרגל, אבל כששמע לאחר הרגל, אין ימי הרגל עולים למניין שלושים, והוא שמועה קרובה.

כך פוסק שו"ע.

יולדת או חולה שמת להם מת שחייבים להתאבל עליו, ואינם יכולים מחמת חלישותו, כיוון שהם ידעו מזה, אך מחמת אונס לא יכלו לנהוג אבלות, והרגל נפל בתוך שבעה, בטלה מהם גזירת שבעה ושלושים¹¹⁹¹ (משנ"ב).

הערות

¹¹⁹¹ מקור הדין בשו"ת **שבות יעקב** (א, פח) **ועוד אחרונים**, וכדי להבין תוכן העניין הבאנו מלשון השאלה ותחילת התשובה שבשבות יעקב: "יולדת שאירע לה אבילות בר מינן שבעה ימים קודם החג אי החג מבטל ממנה גזירת שלשים או נימא כיון שהיא יולדת ולא יכולה לנהוג כל דין אבילות לענין חליצת סנדל וכה"ג הוי כלא נהגה שבעה קודם הרגל ואין הרגל מבטל ממנה כלום:

תשובה הנה לא ידעתי מה אדון בך שעלה על דעתך לומר דהוי כלא נהגת שבעה דאף שלענין חליצת סנדל ורחיצה, וכה"ג כל שהוא צורך גופה מותרת מ"מ הלא נהגה הרבה דיני אבילות למעט בענייני שמחה וגיהוץ ותספורת וכיחול ופרסם וכה"ג טובא ודאי ע"י זה כבר נתבטל ממנה גזירת שבעה וכן משמע ומבואר מלשון הטור בא"ח סי' תקמ"ח ובי"ד סי' שצ"ט ע"ש, דדווקא היכא שלא נהג כלל דיני אבילות קודם הרגל בשוגג או במזיד אין הרגל מבטל ממנו גזירות ז' או ל' אבל זו שנהגה אבילות מה שמוטל עליה כבר יצאה ידי חובתה ואין להחמיר כולי האי באבילות הקלה. ע"כ.